

Vannorum sirpiarumque vitores in Arnobii textu legimus (*Arnob.*, lib. II, p. 70). Nullus autem in hæc illius verba vel minimum quid annotavit; haud dubie quia difficilior locus, corruptusque, nec sanabilis visus est. Quid ergo si medicam manum ei afferre tentando, aliquis pro *sirpiarum* dixerit *sirpearum* legendum? Apud Varronem enim scriptum videmus, *sirpeas stercorarias*, et postea *sirpeam stercorariam* (*Varro*, lib. de *Re rustic.*, cap. 10 et 11). Alibi vero clarius quid *sirpea* sit, explicat: «*Sirpea*, » inquit, «*quæ virgis stipatur*, id est, colligando implicatur, in qua stercus aliudve quid evehitur. » *Sirpea* itaque canistri seu cophini genus est stercoribus aliisque rebus evehendis destinatum. Alio tamen sensu ab Ovidio accipitur, ubi hæc cecinit:

Nec mora: convivæ valido titubantia vino
Membra movent; dubii stantque labantque pedes.
At dominus: discedite, ait: plaustrum morantes
Sustulit, in plaustro *sirpea* lata fuit.

(*Ovid.*, lib. VI *Fastor.*, § 12.)

Id est, plaustrum seu vehiculum, quod tectum erat matta, vel storea, gallice *natte*. At si pro *vitores*, in Arnobii textu legas *venditores*, tribus tantum litteris vel abbreviatis, vel amanuensis librarii incuria omis- sis, planus apertusque erit Arnobii sensus. Proposito siquidem illius recte congruit, si *vannorum sirpearumque venditores* ibi appellentur. Nec mireris imperiti librarii oscitantia vel imperitia tres litteras fuisse prætermittas. Nam eadem pagina pro *mentiri*, tantummodo *iri* scripserat. Has tamen conjecturas aliorum arbitrio permittimus.

Vectitatus curru quadrijugo dixit Arnobius, pro *vectus* aut *vectatus* (*Arnob.*, lib. III, p. 185).

Verrucula collis haud semel ab illo dicitur editior altiorque eujuspiam collis locus (*Idem*, lib. II, p. 77, et lib. V, p. 156). Sic enim Cato, teste A. Gellio *Verulam* locum editum et asperum appellat (*Gell.*, lib. VIII *Noct. Attic.*, cap. 7, p. 224). Sed auctor noster diminutivum nomen pro more suo adhibet.

Versuras in hujusmodi cogi, hoc est, in hujusmodi sensus, interpretationes, et explicationes fabularum seu *historiarum* converti, transferri, et adduci (*Arnob.*, lib. V, p. 187).

Vindicias justas dare est alicui cum altero de re aliqua disputanti jus, et quod suum est, tribuere,

et asserere (*Ibid.*, lib. IV, p. 128). Videsis *Festum*, et citatos ab illo auctores, atque Gellium, et variorum in illum observationes (*Fest.*, ad verb. *Ἰνδικία*; *Gell.*, lib. XX, cap. 10).

Vinum acoris in perfidiam repente mutari; hoc est, vinum contra naturam suam acidum fieri (*Arnob.*, lib. I, p. 12).

Vitilignes sædæ, et albicantes, ab auctore nostro dicuntur (*Ibid.*, pag. 26, 28 et 50). «*At vitiligo*, » inquit *Festus*, «*in corpore hominis macula alba, quam Græci ἄλφρον* vocant, a quo nos *album*: sive a vitio dicta, etiamsi non lædit: sive a vitulo, propter ejus membranæ candorem, qua nascitur, involutus. Lucilius: Hæc odiosa mihi vitiligo est. Non dolet, inquit. » (*Fest.*, ad verb. *ἸΤΙΛΙΓΟ*.) A Seneca vero id scriptum legimus: «*Creditum est quasdam aquas scabiem afferre corporibus, quasdam vitiliginem, et sædam ex albo varietatem.* » (*Senec.*, lib. III *Natur. quæst.*, cap. 26, p. 451.) Quidam autem hanc vitiliginem lepram esse opinantur.

Ulpicum genus allii grandius est, quod Græci, ut refert *Columella*, ἀφροσκόδορον, quidam allium punicum, vel Cyprium, sicuti docet *Plinius*, alii *antiscorodon* appellant (*Arnob.*, lib. II, p. 85; *Columell.*, lib. XI de *Re rustic.*, cap. 5; *Plin.*, lib. XIX *Histor. nat.*, cap. 6, p. 597). De illo *Plautus* cecinit (*Plaut.*, in *Pænul.*, act. V, scen. 5):

Tum autem plenior
Allii ulpicique, quam sunt Romani remiges.

Videsis adhuc *Palladium*, de *Re rustic.*, lib. XII, cap. 6.

Volumina, vide supra *Pollinctores*.

Ustrina a *Festo* sic describitur: «*Ubi combustus quis tantummodo, alibi vero est sepultus, is locus ab urendo ustrina vocatur.* » Ab Arnobio autem ea significatione sumi evidentissime patet (*Arnob.*, lib. VII, p. 222; *Festus*, ad verb. *ἸΣΤΡΙΝΑ*); quandoquidem ibi scribit *ethnicorum altaria*, ubi animalia immolabantur, esse *infelicissimi animalium generis ustrinas*, *rogos* et *busticeta*.

Alia adhuc inusitata, exsoleta, barbara, obscura verba in illius libris haud infrequenter occurrunt. Sed ea suis locis, quando opportuna occasio data est, breviter explanavimus.

ARNOBII AFRI DISPUTATIONUM ADVERSUS GENTES

LIBRI SEPTEM.

LIBER PRIMUS.

INDEX CAPITUM.

Profitetur Arnobius a se susceptum opus, ut sapius inculcatam calumniam propulsaret, qua ethnici

PATROL. V.

propter abdicatum a christianis falsorum numinum cultum eos publicarum omnium calamitatum auc-

23

- tores esse falso ac temere accusabant... Cap. 1, 2. **A** Manifestum itaque facit, a christianæ religionis exordio, nihil in rerum natura, nihil in privatis publicisque hominum negotiis, aut mutatum aut relaxatum et dissolutum. Cap. 2, 3.
- Ethnicos refutat objicientes, impietate christianorum deos offensos, mundum pestilentia aliisque calamitatibus obruere: ex ipsis enim gentilium historiis compertum est homines ante auditum unquam christianorum nomen aut iisdem aut etiam gravioribus cladibus fuisse vexatos. Cap. 3, 4.
- Demonstrat quoque tam certum esse crudelia bella ab Atlanticis, Assyriis, Bactrianis, Persis, Græcis, Trojanis et Romanis, a Nino, Zoroastre, Xerxe, Alexandro Magno, aliisque olim gesta fuisse, quam constare, illa post Christi ortum imminuta fuisse. Cap. 5, 6. **B**
- Inquiri, cur tot tantisque malis ex ethnicorum sententia mundus prematur. Docet vel hæc ad causas naturales referenda esse; vel mala videri hominibus, omnia commoditate sua metientibus, quæ certe toti naturæ et mundo utilia sunt. Cap. 7-12.
- Quam præpostere autem ethnici mala omnia in Christianos trecentis circiter abhinc annis exortos refundenda esse clamarent, variis rationibus scite coarguit. Cap. 13-16.
- Absurdum vero dictu esse demonstrat, iram cadere in deos immortales, nullamque simul æquitatem iisdem inesse, si ob illatas sibi a Christianis injurias, earum pœnas tam ab ipsis quam ab insontibus, ut aiebant, ethnicis ullo absque discrimine repetierint. Concluditque has ridiculas criminationes sola aruspicum, **C** ariolorum et vatum avaritia esse confictas. Cap. 17-24.
- Respondet ethnicis objicientibus deos ideo in homines sævire, quia Christiani novum cultum in terrarum orbem invexerant. Hinc edocet, in quo potissimum totius Christianæ religionis summa consistat. Cap. 25, 26, 27.
- Exinde arguit meliorem esse Christianorum causam, quam eorum, qui falsa numina reverentur. Patrem enim illum adorant, a quo ipsimet gentilium dii, si qui sunt, accipere debuerant quidquid numinis et majestatis habere creduntur. Cap. 28.
- Illum autem verum Deum rerum omnium esse opificem ex effectibus probat Arnobius; Apolline, Mercurio aliisque omnibus fictitiis numinibus antiquiorem, infinitum, ingenitum, immortalem, æternum. Cap. 29, 30, 31.
- Cuilibet a natura insitum esse asserit, ut hunc agnoscat regem summum et omnium moderatorem: quin et animalia et saxa ipsa, si forte loquerentur, id aperte palamque clamarent. Frustra igitur ethnici Jovem summum Deum prædicant, quem scilicet solito hominum more natum noverunt, cum tamen summus Deus ingenitus sit atque æternus. Cap. 31-33.
- Occurrit ethnicis Christianos insimulantibus, non quod Deum omnipotentem venerentur, sed quia hominem natum et infami crucis supplicio interemptum Deum esse contendunt. Cap. 36, 37.
- Si vero, inquit Arnobius, fas fuit ethnicis, quosdam in deorum numerum referre propter collata sibi, ut putabant, beneficia: quanto magis Christus honore divino ab hominibus habendus est, qui illis multa majora et infinita abundantissime contulit? Cap. 38, 39.
- At ille, inquiebant ethnici, crucis patibulo affixus interit. Quid inde? Non enim mors Christi, sicut nec Pythagoræ nec Socratis, ejus doctrinæ egregiisque factis ullum attulit detrimentum. Quid vero, quod nulla mortis infamia innocens homo, quemadmodum Aquilius, Trebonius et Regulus, inuri unquam potest? Quid insuper irrisione magis dignum hac argumentatione gentilium, qui Liberum a Titanibus discerptum, Æsculapium fulmine percussum, Herculeum vivum combustum aliosque morte violenta sublato superstitioso cultu honorabant? Cap. 40, 41.
- Christus porro a summo Rege ad nos missus innumeris, quæ patravit, miraculis tam certo quam evidenter verus esse Deus comprobatur. Christi miracula summatim exposita, ex quibus divinitas ejus adstruitur. Cap. 42-47.
- Neque his opponi poterant curatæ ab ethnicorum diis infirmæ nonnullorum hominum valetudines. Nam, hoc interim gratis dato, certum est, a nullo unquam gentilium Deo, sicuti a Christo, ægris hominibus, sola adhibita manu aut voce, redditam sanitatem. Cap. 48.
- Neque patitur auctor sibi objici, opem a diis ferri non malis quidem, sed bonis piisque hominibus. Christus enim malis omnibus æqualiter ac bonis succurrit. Vera præterea esse Christi miracula ostendit adhuc Arnobius ex illa prorsus mirabili potestate, quam dedit etiam infirmæ plebis hominibus, quælibet solo ipsius nomine prodigia edendi. Cap. 49-52.
- Et sane quantæ magnitudinis et potestatis sit ipse Christus, sublimis et ab intima radice Deus, tametsi hominibus olim incognitus, vel solis quæ, ipso moriente, facta sunt miraculis evidentissime demonstratum est. Cap. 53.
- Christi miraculorum veritas comprobata primum ex testibus locupletissimis, Christi discipulis, qui certo capitis periculo ea publicarunt et posteris tradiderunt: deinde vero ex eo, quod Christiana religio iis stabilita et confirmata, brevissimo tempore in toto terrarum orbe suscepta est. Cap. 54, 55.
- Neque demum ea miracula a scriptoribus nostris aut scripta mendaciter aut nimium exaggerata probat Arnobius. Quin etiam tam vera sunt, quæ nostris in Libris de Christo scripta fuisse, quam falsa, quæ gentiles de diis suis tradiderunt. Cap. 56, 57.
- Retundit Arnobius ethnicos urgentes, hinc scripta sua esse antiquiora atque idcirco veriora, illinc vero nostra fuisse ab indoctis hominibus sermone rudi atque impolito exarata. Cap. 58, 59.
- Satisfacit auctor ethnicis, qui a Christianis postulabant, cur Christus, si Deus sit, humanam formam induit et more humano est interemptus. Cap. 60, 61, 62.
- Respondet iisdem reponentibus, incredibile prorsus esse Christum Deum et hominem humana tantum natura visum ac patibulo adfixum vitam finivisse: ostenditque,

Christum ad sanandos erudiendosque homines, tanta lenitate, quanta libertate passum esse se ab impiis occidi. Cap. 63.

Quapropter Arnobius acriter arguit ethnicos, qui tametsi tyrannis divinos deferrent honores aliosque omni impietatis ac sceleris genere contaminatos summis extollerent laudibus statuisque donarent; solum nihilominus Christum, verum, maximum ac maxime salutarium nuntium, iniquissimo atque implacabili odio persequabantur. Cap. 64.

Quid enim iniquius, inquit, et crudelius, quam virtutum omnium Dominum mortisque extinctorem bello acerbissimo semper lacessere, qui permissa morte hominis, quem gestabat, certam de futura animarum nostrarum salute, si pie vixerimus, spem omnibus fecit? Cap. 65.

I. Quoniam comperi nonnullos, qui se plurimum sapere suis persuasionibus credunt, insanire, bacchari, et velut quiddam promptum ex oraculo dicere:

COMMENTARIUS.

Arnobii Disputationum adversus gentes libri VII. Hæc est horum librorum ἐπιγραφή in editione romana, et aliis omnibus quæ ab ea propagatæ sunt. At in ms. observant scriptum *Adversus nationes*. Res una et eadem est. Ipse noster lib. III: *Ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gentes et populos fecit, et moribus dissimillimas nationes*. Lib. V, cap. 13: *Quid dicitis, o gentes! quid hujusmodi deditæ opinionibus nationes?* Infideles omnes populi appellantur in libris veteris Testamenti *גוים*, et inde in apostolicis libris et evangelistarum monumentis *ἔθνη*; nempe quia præter populum Deo peculiarem Judææ terminis inclusum, et postea præter paucos fideles, gentes omnes aliæ et nationes, vero Deo ignorato, idolis serviebant. Hinc igitur vetus Ecclesia appellationes illas retinuit, donec, ruente idololatria et christiana pietate longe lateque diffuadente se, facies rerum mutari cœpta est. Tunc enim, quum christiani imperatores terrarum orbi præsiderint, et Ecclesiæ Christo ubique conderentur, contra idolorum templa clauderentur et everterentur, simul cum appellationis causa, appellatio quoque illa mutata est; et pro nationibus, gentibus, ethnicis, pagani appellari cœperunt, quippe non amplius terrarum orbem occupantes, sed in angustum coarctati, et quasi pagis tantum quibusdam conclusi. Nec dubito quin hæc vera appellationis ratio fuerit; atque sententiam meam non inutiliter affirmat, quod ab aliis etiam observatum est, incognitam fuisse appellationem istam, antequam ad christianos imperatores imperium devolutum esset. HERALDUS.

E Fragmento Commentarii Salmasiani in Arnobium edito ab J. A. Fabricio ad calcem operum sancti Hippolyti, tom. II, pag. 122-134, ubi vir eruditionis immensæ de nominibus et prænominibus Romanorum, more suo, ample satis, sed docte disputat, paucissima quæ ad nomen Arnobii spectant, hic delibasse sufficiat. Incipit quærerere vir doctissimus quare nomen Arnobii nude hic absque prænomine et cognomine inscribatur. Fecit scilicet hoc Arnobius, more Græcorum, plerumque, qui pristinam semper consuetudinem retinuerunt, ut unico nomine gauderent; quamquam vix dubitandum est, quin plura nomina habuerit Arnobius, quod solemne fuit non Romanis tantum, sed etiam Hispanis, Gallis, Afris sub Romanorum imperio degentibus usque ad Constantinum, per quem usus prænominum abolutus fere est, qualis olim nimirum erat, ut Titus aliquis, aut Marcus, aut Aulus, aut Cnæus ante alia nomina vocaretur: retentum tamen, ut plura haberent nomina, quorum prima quæque prænominis vicem obtinuisse videri possunt, et vel ex eo colligi potest, nomen hoc illi proprium fuisse; siquidem ex pluribus cum unum præcipue seligitur, præteritis cæteris, id maxime proprium videtur, quo solo quis nominatur. Fecerunt idem alii quoque ejusdem fere ætatis scriptores, v. c. Agellius (ita citatus ab Augustino, de Civitate Dei, lib. IX, cap. 4, et libris omnibus antiquis, ex quo nomen A. Gellii postea per editiones vulgatum est), et Apuleius, cui Lucii prænomen ascripserunt editiones, cum minime tamen id compa-

reat in pluteariis libris, in quibus legitur tantum: Incipit primus liber Metamorphoseos Apulei. Atque ita deinceps et in cæteris ejus scriptis. Sane quod ad Agellium et Apuleium attinet, græci moris imitatione id eos factitasse verosimile est, cujus magnam in omnibus affectationem producit. Verum et Arnobius nomen mere græcum est. Ἀρνώβιος, ut Ζηνόβιος, Μακρόβιος, Πολύβιος. Nec enim gentilicium est, ut Apuleius, sed ut græcæ dura nomenclatura est, ita ex eorum nominum genere existit, quæ vicem cognominis in libertis habere solita erant, prænomine ac nomine dominorum præpositis. Liberti quippe, prænomine ac nomine domini adscito, tertium suum addebant proprium et græcum. Exempla passim obvia apud auctores et in antiquis inscriptionum monumentis. Sic enim sese vocabant: A. APPOLEIUS, A. L. THYASUS, hoc est Aulus Appuleius, Auli libertus, Thyasus. Nomen servi græcum Thyasus, qui dominum habuit Aulum Appuleium, sic vocatum prænomine et nomine: cognomen ignoratur. Ab eo manumissus, assumpto prænomine et nomine, vocatus est Aulus Appuleius Thyasus. Hoc in omnibus perpetue et constanter observatum. Libertini autem nomen proprium paternum, quod in patre vice cognominis fuit, post ejusdem emancipationem convertentur in nomen quasi gentilicium, ac de nomine patroni gentilicio prænomen plerumque faciebant hoc modo: Flavius Sosipater Charisius. Sosipater nomen proprium, Charisius patris. Sosipater, qui Flavius nominabatur, ab aliquo patrono ex gente Flavia manumissus. Sic ille Thyasus si filium habuisset nomine Epaphroditum, sic nuncupandum secundum hanc regulam veniret: Appuleius Thyasus Epaphroditus. Aliquando etiam prænomen patroni paterni retinebant libertini. Quemadmodum vero plura nomina habuisse videtur Arnobius, ita incertum est, utrum nominis an cognominis ei loco fuerit hæc appellatio. Hæc Salmasius.

I. — *Insanire, bacchari*. Id est tamquam vates deo impletos id affirmare. Arioli scilicet et vates existimati furere propter motus illos, quibus tamquam divina vi concitati rotabantur. Ita Virgilius, *Æn.* III, 445: *Insanam vatem aspicias*; et VI, 78: *Bacchatur vates*. HERALDUS et PRIOR. — Sic et Minucius Felix *Octav.* cap. 27: *Vates et ipsi absque templo sic insaniant, sic bacchantur, sic rotantur*. Conf. Oudend. ad Apulei. *Met.* III, p. 211. ORELL.

Et velut quiddam promptum ex oraculo dicere. Id est tamquam certissimum quid et indubitatum audacter et magnifice pronuntiare. Nam oracula cum brevitatis majestate, tum rei veritate habebantur augustissima; nec de iis dubitandum existimabant, quæ ex τριπόδος Deus cecinisset. Cicero apud Augustinum, de Civ. Dei, lib. II, cap. 21, de hoc Ennii versu: *Moribus antiquis res stat Romana virisque. Quem quidem ille versum, inquit, vel brevitate vel veritate tanquam ex oraculo mihi quodam esse effatus videtur*. Idem pro Fonteio, cap. 7: *Si, quidquid ex illo loco dicitur, ex oraculo dici arbitrabitur*. HERALD. et ELMENHORST. — Conf. Juret. ad Symmach., lib. II, Epist. VII, p. 77, ed. Lectii. ORELL.

postquam esse in mundo christiana gens cœpit, terrarum orbem periisse, multiformibus malis affectum esse genus humanum; ipsos etiam cœlites, derelictis curis solemnibus, quibus quondam solebant invisere res nostras, terrarum ab regionibus exterminatos: statui pro captu, ac mediocritate sermonis contraire invidiæ, et calumniosas dissolvere criminationes, ne aut illi sibi videantur, popularia dum verba depromunt, magnum aliquid dicere; aut, si nos talibus continuerimus a litibus^a, obtinuisse se causam putent, victam sui vitio, non assertorum silentio destitutam. Neque enim negaverim validissimam esse accusationem istam, hostilibusque condignos odiis nos esse, si apud nos esse constiterit causas, per quas suis mundus aberravit ab legibus, exterminati sunt dii longe, examina tanta mœrorum mortalium importata sunt sæculis.

II. Inspiciamus igitur opinionis istius mentem, et hoc quod dicitur, quale sit: summotisque omnibus

A contentionum studiis, quibus obscurari et contegi contemplatio rerum solet, an sit istud quod dicitur verum, momentorum parium examinatione pendamus. Efficietur enim profecto rationum consequentium copulatu, ut non impii nos magis^b, sed illi ipsi reperiantur criminis istius rei, qui se nunquam profitentur esse cultores, atque inveteratis religionibus deditos. Ac primum ab his illud familiari et placida oratione perquirimus: postquam esse nomen in terris christianæ religionis occœpit, quidnam invisitatum, quid incognitum, quid contra leges principaliter institutas, aut sensit aut passa est rerum ipsa quæ dicitur appellaturque natura? Numquid in contrarias qualitates prima illa elementa mutata sunt, ex quibus res omnes consensum est esse concretas? Numquid B machinæ hujus, et molis, qua universi tegimur, et continemur inclusi, parte est in aliqua relaxata, aut dissoluta constructio? Numquid vertigo hæc mundi, primigenii motus moderaren excedens, aut tardius

LECTIONES VARIANTES.

^a Ab litibus Ms.

^b Impii magis. nos Fulv.

COMMENTARIUS.

Postquam esse in mundo christiana gens cœpit, terrarum orbem periisse. Ita ascribebant eo tempore causas malorum omnium christianis, et deos aiebant christianorum impietate exasperatos mala omnia, quæcumque humanum genus urgebant, excitare. Conf. Tertullian. Apologet., cap. 40; Augustin., de Civ. Dei, lib. II, cap. 2 et 3; Cyprianus ad Demetrianum, etc. Postea quum principum christianorum imperio idolorum templa clauderentur, et gentilis superstitio prohiberetur, huic etiam causæ mala sæculi tribuebant, et inde Orosio data occasio scribendæ historiæ.

HERALD. et ELMENH.

Quibus quondam solebant invisere res nostras. Perulgata opinio apud veteres. Vide Catulli Epithalam. v. 382, seqq.; Ovid. Metam. I, 145-150. Fast. I, 247 seqq. ORELL.

Popularia verba. Hoc est sermones ortos ex imperitia populari, qualesque repetere indignissimum fuisset hominibus doctrina excultis. Similiter Augustinus, de Civit. Dei, lib. II, cap. 3: *Memento autem, me ista commemorantem adhuc contra imperitos agere, ex quorum imperitia illud quoque ortum est vulgare proverbium: Pluvia defecit causa christiani nominis.* HERALD.

Hostilibus condignos nos odiis esse. Christiani enim publici hostes et existimabantur et appellabantur.

HERALD.

Exterminati sunt dii longe, examina tanta mœrorum mortalium importata sunt sæculis. Hanc lectionem restituit Stewechius e Cod. msto. Editio Rom.: *Exterminati sumus, dum longe, etc.*, quod Gelenius depravaverat hoc modo: *Exterminandi sumus, si per nos examina, etc.*, sequente Elmenhorstio. Meursius in Critico Arnobiano, pag. 4, legendum existimat: *Exterminati sumus longe, dum examina, etc.*, exterminati sumus explicans exterminemur. At si alius verbis repetere voluisset Arnobius id quod dixerat in antecedentibus: *hostilibus condignos nos odiis esse, dixisset proculdubio, tollendi, necandi sumus, aut simile quid.* Nam exterminare non est interimere, sed extra terminos mittere, e civitate ejicere. Vid. Nonius h. v. ibique Mercerus pag. 98, quod contra Rothium bene monet Heusinger. ad illum Ciceronis locum de Offic. lib. II, cap. 23: *Exque eo tempore tantæ discordiæ secutæ sunt, ut et tyranni existerent, et optimates exterminarentur, et præclarissime constituta respublica (Lacedæmoniorum) dilaberetur.* Conf. Bunemann. ad

Lactant. Inst. lib. VI, cap. 49, pag. 810 seq.; Adr. Behoius in Apophoretis lib. I, cap. 9, conj. *exterminatis sumus et diis longe, examina, etc.* Sed bene habet Codicis lectio. ORELL.

Importata sunt sæculis. Vide infra, cap. 3 Ita Lactantius in Epitome, cap. 46, § 8: *Pro hoc importavit illis Deus mala, ubi multus est de hoc verbo Bunemannus, pag. 4285. Mortalium sæcula nihil aliud significat quam genus humanum.* Vide infra, lib. VII, cap. 24. ORELL.

II. — *Opinionis istius mentem.* Alii fontem. Sed statim ipse se explicat Arnobius et hoc quod dicitur quale sit: ut nos dicimus: *was darum sey, was dahinter sieke.* ORELL.

Contentionum studiis. Sic Augustinus Confes., lib. XII, cap. 18: *Nolo verbis contendere; ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium.* ELMENH.

Ut non impii nos magis, sed illi ipsi, etc. Crimen rectorum malorum impietatisque ad nationes retorquent et alii scriptores, v. c. Tertullianus, in Apologet., cap. 41; Lactantius, Inst., lib. V, cap. 8; Cyprianus ad Demetrianum. ELMENH.

Quidnam invisitatum, quid incognitum, etc. Sic habet editio Lugd. Bat. e correctione J. Meursii in Critico, pag. 4. Alii *invisitatum.* Sed *invisitatum et incognitum* est nunquam antea neque visu, neque auditu cognitum, et in sequentibus Arnobius taha tradit, quæ non tantum a quotidiano usu horrent (hoc enim esset *invisitatum*), sed quæ plane nunquam vidi vel audivit genus humanum. ORELL. — *Invisitatum et inusitatum* sæpe confundi, monuimus Lipsius Epistol. Quest. lib. II, cap. 26; Hottingerus V. Cl., ad Cic. de Divin. I, pag. 317; Fr. A Wolf. ad Sueton. vol. I, p. 166 seq.; Oudendorp., ad eundem Suetonii locum; August., cap. 15. Idem copiose docuit Menkenius in Obs. lat. hng., v. 760, *invisitatus.* JAC. OCHSNERUS.

Contra leges principaliter institutas. Hoc est a Deo rerum omnium moderatore ac principe in ipsi rerum primordiis constitutas. Ita apud Tertullianum non semel HERALD.

Vertigo hæc mundi. Id est mundi incitatissima conversio, ut ait Cicero in Sonn. Scip., cap. v, *der Umschwung, die Kreisbewegung des Himmels.* Ita Plinius, Hist. Nat., lib. II, cap. 5, mundum *molam* dicit *rotatam vertigine assidua.* ORELL. — *Mundus pro cælo, ut fere semper in hoc scripto, ab Arnobio, ponitur, et a plu-*

reperere, aut præcipiti cœpit volubilitate raptari? Numquid ab occiduis partibus atollere se astra, atque in ortus fieri a signorum cœpta est inclinatio? Numquid ipse siderum sol princeps, cujus omnia luce vestiuntur, atque animantur calore, exarsit, intepuit, atque in contrarios habitus moderaminis soliti temperamenta corripit? Numquid luna desivit redintegrare se ipsam, atque in veteres formas novellarum semper restitutione traducere? Numquid frigora, numquid calores, numquid tepores mediū inæqualium temporum confusionibus occiderunt? Numquid

longos habere dies bruma, revocare tardissimas luces nox cœpit æstatis? Numquid suas animas expiraverunt venti? emortuusque flaminibus neque cœlum coactatur in nubila, nec madidata ex imbribus arva succedunt? Commendata semina tellus recusat accidere, aut frondescere arbores nolunt? sapor frugibus esculentis, et vitis liquoribus mutatus est? olearum ex bacculis cruor teter exprimitur, nec lumini subministratur extincto? Animalia terris sueta, atque in aquis degentia non suriunt, nec concipiunt?

LECTIONES VARIANTES.

Ita Sab. In ortus ferri Fulv.

COMMENTARIUS.

rimis veterum, Manilio, Lucretio et aliis. Festus: B *Mundus appellatur cœlum, terra, mare et aer.* Macrobius ad Somn. Scip., lib. II, cap. 20: *Non solum terram, sed ipsum quoque cœlum, quod vere mundus vocatur, temperari a sole certissimum.* Lib. II, cap. 20, unde et mundanus dicitur, quia mundus proprie cœlum dicitur. Ennius in Scipione:

— Mundus cœli vastus constitit silentio. MEURSIUS.

Cujus luce omnia vestiuntur. Ita de sole, Lucretius, II, vers. 145:

Quam subito soleat sol ortus tempore tali
Convestire sua perfundens omnia luce,
Omnibus in promptu, manifestumque videmus.

Et Virgilius Æn. VI, 640:

Largior hic campos æther et lumine vestit
Purore.

(CANNegiETER., Epist. ad J. D. Hortens. in van Hoven Ot. Litt., p. 72.)

Calore, exarsit, intepuit. Sic interpungendum, ut calore referatur ad præcedens animantur. Quod visum etiam doctissimo viro Petro Bertio. Exordere vero dixit pro ardere desiit, quemadmodum etiam Martialem nū observavi, lib. III, Epigr. 66:

Jam prono Phaethonte sudat Æthon
Exarsitque dies.

MEURSIUS, p. 3. — Intepuit est tepesfacto ardore (ardoris detrimenta passu-) deriguit, ut ipse Arnobius infra. Tepere scilicet ubi cum frigore confertur, calorem signare; si cum calore componatur, frigiditatem, multis exemplis ostendit Behotius in Apophoret. lib. III, cap. 5. ORELL.

Moderaminis soliti temperamenta. Id est: mediocritatem illam inter nimum calorem et frigus, qua sol terræ moderatur. Ita sæpissime apud veteres temperies, temperatura cœli. ORELL.

Novellarum semper restitutione. Nota ἰστέν semper restitutione. Sic Lucretius, quem sæpissime imitatur Arnobius noster, lib. I, 125:

Unde sibi extortam semper-florentis Homeri
Commemorat speciem.

Ita quoque semper-lenitus apud Terentium Andria, act. I, scen. 2. MEURSIUS, p. 4. — At Lucretii locus nihil probat. ORELL.

Numquid tepores mediū inæqualium temporum confusionibus occiderunt? Pessime Meursius: acciderunt. tepores mediū sunt tepores veris et autumnii, qui occidunt inæqualibus temporibus sive anni tempestatibus, æstate scilicet et hyeme cum illis confusis. ORELL.

Tardissimus luces. Luces h. l. pro diluculo. ORELL. Numquid suas animas expiravere venti. Scholiastes vetus ad notissimos illos Horatii versus, IV, Od. 12:

Jam veris comites, qui mare temperant,
Impellunt animæ lintea Thraciæ.

Usitatum est, inquit, poetis animas nominare status, alusione vocabuli Græci ἄνεμος. ELMENH. — Plura exempla citavit Meursius, in Critico suo, pag. 4, et C. Barthius in Adversar., lib. III, cap. 12. ORELL.

Emortuusque flaminibus. Veteres omnia deficientia mori dicebant ex Pythagoræorum sententia, qui omne, quod cresceret, animam habere censebant. Virgilius, Georg. I, 407:

Et cum exustis ager morientibus æstuat herbis.

Ubi videndus Servius. Persius Satyra 4:

Pannosam fecem morientis sorbit acetii.

Cyprianus contra Demetrianum: *Vinea licet fallat, et olea decipiat, et herbis siccitate morientibus æstuans campus arescat, quid hoc ad Christianos?* et ipse Arnobius infra: *Difficiles pluvia sata faciunt emori.* MEURSIUS, pag. 5.

Coactatur. Ita editor Lugd. Bat. ex conjectura Fulvii Ursini verissima, quam Elmenhorstius in Var. Lectionum libello exemplorum nube astruit, probante etiam Adr. Behotio in Apophoretis. Coactare scilicet frequentativum a cogere est verbum antiquum et Lucretianum (Conf. de Rer. nat., VI, vs. 1120), qualia multis in locis in Arnobio antiquitatis studiosissimo imitatore sunt restituenda. Coguntur nubes cœlo, συναρπάζονται, centies apud veteres, coarctantur (ut cæteri habent, etiam recentissimus editor, Oberthür) non item, nisi de iis sermo sit, quæ in στενωχώρας et montium convalles ventis compelluntur. ORELL.

Nec madidata ex imbribus arva succedunt? Hæc est Th. Canteri emendatio, excepta tantum præpositione ex, quam nos addidimus. Codex ms. habet: nec madidari ex imbribus arva succedunt, quam tuetur Heraldus succedunt dictum putans pro pergunt. Sed succedere vix est pergere simpliciter, sed pergere in labore, quem alius inchoaverat. Meursius, pag. 5, conj. madidari.... succedit. Gelenius edidit: nec madidata imbribus arva succedunt, id est succum capiunt. Salmasius edidit nec madori ex imbribus arva succedunt. Behotius in Apophoretis, lib. III, cap. 5, conj. madidari.... succedunt. Præpositio ex non debebat offendere Grotium legentem: nec madidari ex imbribus arva succedunt, et Canterum. Solet enim Arnobius præpositiones ex, de, in abundanter ponere imitatione Græcorum, qui ex eodem modo usurpant. ORELL.

Et vitis liquoribus mutatus est. Hæc est verissima lectio quam e Codice nostro eruit J. Meursius in Appendice. Sabæus et Gelenius ed. exustis liquoribus. ORELL.

Non suriunt. Ita editor Leidensis ex emendatione F. Ursini. Codex ms. habet: non esuriunt, quod tuetur Heraldus, esurire accipiens pro surire, ut e gelidum pro gelidum, illique astipulatur Behotius

fœtus non in uteris sumptos suis moribus, et sua lege custodiunt? Ipsi homines denique, quos per inhabitabiles oras terræ sparsit prima incipiensque navitas, non matrimonia copulant nuptiarum solemnibus justis? non dulcissimas procreant liberorum stirpes, non negotia publica, non privata, et familiares res agunt? non, ut cuique libitum est, per diversas artium, disciplinarumque rationes ingenia dirigunt, et studiosæ referunt navitatis usuras? Non regnant, non imperant, quibus sors rerum attributa est talium? non auctiores quotidie dignitatibus et potestatibus fiunt? judiciorum disceptationibus præsent? leges interpretantur et jura? Nonne omnia cætera, quibus vita succingitur et continetur humana, suis omnes in gentibus patriorum celebrant institutionibus morum?

III. Cum igitur hæc ita sint, neque ulla irruerit

novitas, quæ tenorem perpetuum rerum dissociata continuatione diduxerit: quid est istud quod dicitur invectam esse labem terris, postquam religio christiana intulit se mundo, et veritatis absconditæ sacramenta patefecit? Sed pestilentias, inquit, et siccitates, bella, frugum inopiam, locustas, mures, et grandines, resque alias noxias, quibus negotia incursantur humana, dii nobis important injuriis vestris atque offensionibus exasperati. Si in rebus perspicuis, et nullam desiderantibus defensionem, non stoliditatis esset diutius immorari, ostenderem profecto, replicatis prioribus sæculis, mala ista, quæ dicitis, non esse incognita, non repentina; nec postquam gens nostra felicitate donari hujus vocaminis meruit, irrupisse has labe, et infestari cœpisse discriminum varietate mortalia. Si enim nos sumus in causa, et

LECTIONES VARIANTES.

^a Priusquam. Fulv.

^b Genus nostrum Ms. male.

COMMENTARIUS.

lib. 1, credens primam et propriam verbi *esurire* significationem fuisse coitum appetere, postea propter honestiorem usum translata ad cibi appetentiam. Sed Arnobius infra constanter habet *surire*. *Surire* proprie de sibus fœmellis verrem appetentibus. Vid. Festus verb. *Suillum*, ibique Scaliger, et Nonius verb. *Catullire*. Sed de maribus usurpant Apuleius in Apologia: *Qui eorum coitu progignantur: qui ex limo coalescant: quoties et quid anni cujusque eorum generis fœminæ subent, mares suriant*; et ipse noster infra, lib. v, cap. 28, de Baccho: *Lascivia deinde surientis assumpta, huc atque illuc clunes torquet*. Ita *καπρῶν* apud Græcos, *καπρὸς, τὸ αἰδοῦν τοῦ ἀνδρός*, ut docet Meursius, in Critico suo, pag. 6. Conf. Behotius, qui de hoc verbo multus est, et P. Burmanus II, in Antholog. lat. Epigr., vol. 1, pag. 629. ORELL.

In uteris sumptos. Cannegieter. *mavult sutos*, hoc est tunicis, membranis insutos in corpore materno. *Male sumptos in uteris* dictum pro *conceptos, assumptos in uteros*. Ablativus pro accusativo, ut postea videbimus. ORELL.

Inhabitabiles pro simplici *habitabiles*, ut *inhabitare* pro *habitare*. HERALD. Elmenhorstius in negative accipit, male. ORELL.

Navitas. Alii: *nativitas*. Immo vero non *nativitas*, sed *navitas*, id est industria et labor in quaerendo victu dissociavit primo mortales. Hanc vocem ergo repono. CANNEGIETER.

Non matrimonia copulant nuptiarum solemnibus justis. Stewechius legendum censet *matrimonia justa*, quemadmodum a jurisprudentibus dicuntur *juste nuptiæ, justa servitus, liberi justis*. At recte Heraldus defendit lectionem Codicis. *Nuptiarum solemnita justa* sunt nuptiarum ritus solemnnes, τὸ νομιζόμενα τῶν γάμων. *Justa* scil. hoc loco substantive. Ita *justa operum et laboris* apud Columellam de Re Rust. vi, 3. Conf. Nic. Heins. Adversar. pag. 462, ed. Burmanni. ORELL. — Sic et Ovidius, Metam., ii, 627:

. Injustaque justa peregi. OSCHNER.

Ingenia dirigunt. Ms. præmittit et. Non male. Pro *dirigunt* autem habet *derigunt*. Sed solemne scripturarius et pro *i* scribere. MEURS., in Append.

Et studiosæ referunt gnavitatis usuras. Hæc est palmaria Fu.vii Ursini emendatio, merito ab editore Leidensi in textum recepta. Vulgo legitur *studiosæ referunt navitatis usuras*, quod Stewechius mutavit in *studiosæ navitatis usuras*. At vellem nobis explicasset quid sit *studiosa navitas*. Nativitatem enim pro nativa indole dici posse vix crederim. Reponendum

itaque est *gnavitatis vel navitatis*, quod unice verum est, et a librariis facillime corrumpi poterat in *navitatis*. ORELL.

Quibus sors rerum attributa est talium? Non auctiores, etc. Sic e cod. ms. restituit Meursius in Append. Antea edebatur: *attributa est? Talibus*, etc. Abutitur acumine suo Gelenus v, *talium* plane defens. Cannegieter. *mavult talis*, scil. sors, ut regnent atque imperent. ORELL.

Succingitur. Proprie de armis quibus corpus defenditur. Hinc per metaphoram de bonis quibuscumque, sive animi, sive corporis. Sic Petronius, cap. v, 24:

. His animum succinge bonis. ORELL.

III. — *Tenorem diduxerit*. Ita legendum esse docent verba *dissociata continuatione*. Cod. ms. *deduxerit*, quod frustra defendit Canterus. De vi verbi *irrupere*, vide quos laudat Bonemann ad Lactant., lib. 1, cap. 20, pag. 126. ORELL.

Quibus negotia incursantur humana. Negotia humana i. q. res humanæ. Sic infra: *et corporibus labem ferat et negotia infirmet humana*. *Incursantur* autem dicit verbo significantissimo. Tractum enim a militibus est populantibus omnia et vastantibus. Εἰσβάλλειν Græci dicunt. HERALD.

Felicitate donari hujus vocaminis meruit. Meruit Heraldus interpretatur cœpit. At vero *merere, mereri* hanc significationem non habet; sed dicitur apud scriptores mediæ latinitatis de iis, qui consequuntur aliquid sive Dei, sive principis alicujus vel potentioris gratia. Ita Minucius Felix, cap. 6: *Qui in ipsius mundi natalibus meruerunt deos vel faciles habere vel reges*, id est quibus datum est contigit, ut haberent, etc. Spartianus in Adriano c. 4: *Secundo consul favore Plotinæ factus, totam præsumptionem ad optionis emeruit*. Verbum *mereri* apud Romanos scriptores semper notionem meriti proprii, sive virtutis, qua quis se dignum reddit bono aliquo, annexam habere, *mereri* autem sine merito suo, sed mera gratia Dei, latinitatem ecclesiasticam sapere, docet Corte ad Plin., 1, Epist. viii, pag. 32, ed. Longolii, et ad Rutilii Itiner., vs. 6, pag. 39, ed. Kapp. Conf. Gierig. ad eundem Plinii locum et Havercamp. ad Tertullian. Apologet. cap. 53, pag. 286. ORELL.

Et infestari cœpisse. Codex ms. *infestari*, quod tuetur Stewechius ad lib. vii. ORELL.

Irrupisse has labe. Stewechius legendum suspicatur *irrupisse se has labe* more loquendi antiquo, et idem se in tribus aliis locis refigendum censet. Atqui haud verosimile videtur, si ista fuisset perpetua Arnobii latinitas, librarios illi d se toties omisisse. ORELL.

in nostri criminis meritum excogitatae sunt hae pestes, unde novit antiquitas miseriarum hae nomina? unde bellis significatum dedit? pestilentiam, grandines, qua potuit notione signare, aut inter suas voces, quibus oratio explicabatur, assumere? Nam si novella sunt hae mala, et ab recentibus ducunt offensionibus causas, qui potuit fieri ut eis rebus verba formaret, quas nec ipsa sciebat expertam se esse, neque ullis comperisset majorum in temporibus scitatas? Penuria, inquit, frugum, et angustiae frumentariae arctius nos habent. Antiqua enim et vetustissima saecula necessitatis istius aliquando fuerunt expertia? nonne ipsa nomina, quibus censetur hae mala, testificantur et clamant, nullum ab his umquam immunem abesse mortalium? Quod si ad credendum difficilis res esset, testimoniis agere possemus auctorum, quantae, quoties, et quae gentes famem senserint horridam, et aggerata interierint vastitate. Casus frequentissimi grandinis accidunt,

A atque adierant cuncta. In litteris enim priscis comprehensum et compositum non videmus, etiam imbres saxeos totas saepe comminuisse regiones? Difficile pluviae sata faciunt emori, et sterilitatem indicunt terris. Immunis enim antiquitas malis ab his fuit? cum etiam flumina cognoverimus ingentia limis inaruisse siccatis. Pestilentiae contagia urunt genus humanum. Annalium scripta percurrere linguarum, fol. 3, diversitatibus scripta, universas discetis gentes saepenumero desolatas, et viduatas suis esse cultoribus. A locustis, a muribus, genus omne accidit atque arroditur frugum. Historias ite per vestras, et ab istis pestibus instruemini, quoties prior aetas affecta sit^b, et paupertatis ad miserias venerit. Terrarum validissimis motibus tremefactae nutant usque ad periculum civitates. Quid, hiatis maximis interceptas urbes cum gentibus superiora tempora non viderunt, aut ab huiusmodi casibus fortunas habuere securas?

IV. Quando est humanum genus aquarum diluviis

LECTIONES VARIANTES.

^a Positum Fulv.

^b Afflicta sit Fulv.

COMMENTARIUS.

Penuria, inquit, frugum. Haec est lectio primariae editionis, quam et ipse Fulv. Ursinus mutaverat. Atqui saepius Arnobius verbo *inquit* ita usus est, nec Arnobius solum; verum et alii complures, v. c. Tertullianus, Apologet., cap. 1: *Sed non ideo, inquit, bonum, etc.* Proba lectio, pro qua male substituere volunt, *inquit*. HERALD. — Conf. Bunemann. ad Lactant., de Ira Dei, cap. 19, pag. 1002; et infra ad lib. III, cap. 6, notam amicissimi Ochsneri. ORELL.

Angustiae frumentariae, eleganter, ut angustiae ararii, pecuniae publicae, rei familiaris apud Ciceronem non semel. ORELL.

Vastitate, Cannegieter. reponere vult egestate. Sed ipse addit: *Non nescio, vastitatem induci regionibus calamitatibus his, quas enumerat noster.* Itaque nil mutandum. De verb. *aggerare* vid. Oudend. in Apulei, pag. 640. ORELL.

Accidunt atque adierant cuncta. Ita Codex ms. et Sabæus. Quam lectionem Gelenius et Fulv. Ursinus mutaverunt in *atterunt*, quod multo est significantius et a librariis facillime corrumpi poterat in *adierunt*. Sed vulgata lectio potest delendi Virgillii loco *AEn.* v, 578:

Nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum.

Adierant itaque hoc loco i. q. aggrediuntur, σιβαῖδες perfectum pro praesenti. Quam ob causam equidem non ausim lectionem istam mutare. Cannegieterus *accidunt* legendum putat, media syllaba producta, ab *ad* et *caedo*. Sed si *adierunt* legamus, verbum hoc locum heic habere non potest, sed *accidunt* est i. q. *ingruunt*. ORELL.

Imbres saxeos totas saepe comminuisse regiones. Non video cur lectio haec sanissima mutanda sit in *comminuisse*, quod habet editio Lugd. Bat. *Munire, comminuire*, est *ὄχυρον*, tectum, firmum, planum, reddere lapidibus extructis et coaptatis. Sic infra lib. II, cap. 17: *Nonne alia (animalia) cernimus opportunissimis seibus nidulorum sibi construere mansiones, alia saxis et rupibus tegere et comminuire suspensis.* At *comminuire* pro obstruere insolitum apud Latinos. Bene itaque legitur *comminuisse*, i. e. confregisse, de satis scilicet grandine collisis. Conf. Arnizen., ad Plinii Panegy., cap. 30, pag. 134, ed. Schwarz. De imbribus saxeis vide, Liv. I, 51; XXIII, 5; XXVI, 23; XXX, 38; et Plin. Hist. Nat. XX, 24. ORELL.

Indicunt. Ita ms. optime, et haec puta Arnobii dictio. Sub finem huiusdem libri: *Huic arduum foret lethum cui vellet indicare*; et lib. VII (cap. 42.): *Et pestilentiam, morbos, stragem mortalitati indixit.* Quin et Manilius alicubi ita loqui commemini. MEURS., in Append. — Fulv. Ursinus leg. *inducunt*. Atqui *indicare* est inferre, inducere aliquid et praeparare, quod non statim et illico, sed post aliquam temporis intercedentem consequetur. Ita Suetonius, Caligul., cap. 26: *Ac nonnumquam, horreis praclusis, populo sanem indixit.* ORELL.

Limis inaruisse siccatis. Fulv. Ursinus et Sabæus *inhorruisse*. Stewechius *induruisse*, pessime. Nam hoc solummodo dicitur de fluminibus frigore congelatis. *inaruisse* unice verum. Sic Ovid. Met. XV: *Aequae paludosa siccis humus aret arenis.* Conf. Elmenh. Pro *limis*, Ms. *limis*, quod Meurs. in Append. ortum putat ex *linsis lymphis*, atque ita legendum. ORELL.

Urunt. Similiter de peste Lucret. IV, 1160 seq. Sic etiam urere flagris verberibus, *urere*, in gen. malo afficere. Vide Nic. Heins., Adversar., lib. IV, cap. 4, p. 591. ORELL.

A locustis. Conf. Tacit., Annal., XV; Liv. XLII; Oros., v, 11; Augustin., de Civ. Dei, III, 31. ELMENH. *Ab locustis.* Conf. Augustin., de Civ. Dei, III, 31; Oros., Hist., v, 11; Cornel. Tacit., lib. XV, init.; Bochart. Hierozoic., cap. 1 et seqq. NOURR.

A muribus. Cf. Plin., Hist. Nat., VIII, 29. ELMENH. *Acciditur atque adroditur.* Behotius et Cannegieter. probant *occiditur*, quod habent quaedam editiones antiquae. Sed nil mutandum, cum Arnobius amet talia verba idem significantia conjungere. ORELL.

Historias ite per vestras. Haec quoque lectio est e ms. cod. Legebatur enim antea: *Historias ite per exteris.* HERALD.

Terrarum validissimis motibus hiatis maximis interceptas urbes. Illustrat haec Tertullian. in Apologet. c. 40: *Legimus, Hieran, Anaphen et Delon et Rhodon et co-insulas multis cum hominibus pessum abuisse.* Memorat et Plato majorem Asiae et Africae terram Atlantico mari ereptam. Sed et mare Corinthium terrae motus ebibit, et vis undarum Lucanian Italiae abscissam in Siciliae nomen relegavit. ORELL.

Nutant usque ad periculum civitates. Nove periculum, sed proprie, usurpat pro interitu. Sic infra: *Qui si sunt nativi et geniti, ab interitionibus utique periculisque vicini*; et lib. VI: *Quidquid enim causis et rebus*

interemptum? non ante nos? Quando mundus incensus in favillas et cineres dissolutus est? non ante nos? Quando urbes amplissimæ marinis cooperatæ sunt fluctibus? non ante nos? Quando cum feris bella, et prælia cum leonibus gesta sunt? non ante nos? Quando perniciēs populis venenatis ab anguibus data est? non ante nos? Nam quod nobis objectare consuestis bellorum frequentium causas, vastationes urbium. Germanorum et Scythicas irruptiones, cum pacē hoc vestra et cum bona venia dixerim: quale sit istud quod dicitur, calumniarum libidine non videtis.

V. Ut ante millia annorum decem, ab insula quæ perhibetur Atlantica Neptuni, sicut Plato demonstrat, magna erumperet vis hominum, et innumeras funditus deleret atque extingueret nationes, nos fuimus causa? ut inter Assyrios et Bactrianos, Nino quondam Zoroastree ductoribus, non tantum ferro dimicare-

fulcitur extraneis, necesse est esse mortale et habere ad periculum viam pronam, ubi aliquid cæperit deesse, quo vivitur. Invenio etiam Cypriano usitatum in tractatu de Habitu virginum: Quid ornata, quid compta procedit, quasi maritum habeat, aut quærat? Timeat potius placere, si virgo est, nec periculum sui appetat, qui ad meliora et divina se servat. MEURS., p. 6.

IV. — Quando mundus incensus in cineres et favillas dissolutus est? non ante nos? Spectant hæc sine dubio ad fabulam de Phaethonte notam ex Ovid., Metam., II, iust.; Lucian., Dial. Deor. 25; Hygin., fab. 15. Cf. imprimis Platonem in Timæo p. 291, vol. IX. ed. Bip. ORELL.

Prælia cum leonibus gesta. Nourrius p. 351, opinatur Arnobium loqui de ceraminiibus, quibus gladiatores et athletæ cum leonibus et aliis bellois pugnatu in arenam descendebant. Sed videtur potius sermo esse de populis Africae a leonibus vexatis. Sic Nomaos gentem Libya penitus extinctam a leonibus tradit Ælianus de Nat. Animal., lib. XVII, cap. 27. ORELL.

Venenatis ab anguibus. Ita Amyclas in Italia a serpentibus deletas refert Plin., Hist. Natur., VIII, c. 29. ORELL.

Cum pacē hoc vestra et cum bona venia dixerim. Formula præfandæ veniæ optimis scriptoribus familiaris, imprimis Velleio Paterculo, I, 7, 17; II, 129. ORELL.

V. — *Ab insula, quæ perhibetur Atlantica Neptuni, sicut Plato demonstrat.* In Timæo, vol. IX, p. 296, ed. Bipont. ORELL.

Nino quondam Zoroastree ductoribus. Multa de hoc bello testimonia collegit Eumenhor-tius ad. h. l. e quibus præcipuum est Hieronymi, tom. V, in Oseam, cap. II: *Primum omni Asia regnasse Ninum, Beli filium, omnes et græcæ et barbaræ narravit historiæ, qui apud Assyrios Ninum sui nominis condidit civitatem, et deinde: Hic adversus Zoroastrum magum, regem Bactrianorum, forti certamine dimicavit, et in tantam pervenit gloriam, ut patrem suum Belum referret in Deum.* Cf. Diodor., libr. II, cap. 6, qui vero Bactrianorum regem non Zoroastrem, sed Oxyartem nominat. Quod autem magicis artibus decertatum fuerit in hoc bello, hujus rei nusquam nisi apud nostrum mentio est. Cf. Scaliger., ad Euseb. Chron., p. 16. ORELL.

Verum etiam magicis, et Chaldæorum ex reconditis disciplinis. Hæc est lectio principis editionis. At Fulv. Ursinus particulam ex eiecerat. Sed eam ostendimus paulo post apud hunc scriptorem sæpissime παρόθεν. HERALD.

tur et viribus, verum etiam Magicis et Chaldæorum ex reconditis disciplinis, invidia nostra hæc fuit? ut Helena diis ducibus atque impulsoribus rapta, et suis esset dirum et venturis temporibus fatum, religionis nostræ attributum est crimini? ut ille immanis Xerxes mare terris immitteret, et gressibus maria transiret, nostri nominis effectum est causa? ut ex Macedonia finibus unus exortus adolescens Orientis regna et populos captivitati et servitio subjugaret, nos fecimus, atque excitavimus causas? ut modo Romani, velut aliquod flumen torrens, cunctas submergerent atque obruerint nationes, nos videlicet numina præcipitavimus in furorem? Quod si hominum nullus est, qui, quæ dudum gesta sunt, nostris audeat temporibus imputare, quemadmodum possimus miseriarum esse præsentium causæ, cum novi fiat nihil, sed sunt omnia vetera, et nullis antiquitatibus inaudita?

VI. Quamquam ista quæ dicitis bella religionis

COMMENTARIUS.

Ut ille immanis Xerxes. Immanis i. q. φρενοβλαβής και άπάσθαλος. Sic deploratæ spei hominem et jam suis malis non assuetum modo, sed etiam gauden-tem significant Græci; qualem Xerxem describit Herodot. Musa VIII. Idem, Musa II, Pheronem ait, Ægyptiorum regem, άπασθαλή χρησάμενον, jaculum in Nilum arva inundantem torquere ausum, et idcirco luminibus captum. Immanis Xerxes igitur άπάσθαλος et præ nimia άπασθαλία deorum et hominum contemptor resque aggressus immanes et plus quam humanas. Sic igitur in Xerxe significare voluit Arnobius vesaniam et vecordiam plus quam humanam, πάθος θηριώδες, quo nomine appellantur vitia άγρια et inusitata: quemadmodum contra magnæ virtutes et exempla communia supergressa θεία appellatæ sunt; quod in Nicomacheis observat Aristoteles. HERALD. — Pro Xerxes P. Burmann. II, ad Antholog., lat., vol. I, p. 191, legend. censet Perses propterea, quod in Cod. ms. scriptum sit Xerxes. Sed nulla mutandi ratio; x enim et s sæpissime confunduntur a librariis, x et p non item. ORELL. — Hæc Xerxis facinora Athonem perfodientis et jugentis Hellespontum celebratissima ab antiquis scriptoribus. Sylburgius ad Clem. Alexandr. Strom., lib. III, cap. 4, ed. Potter. laudavit Lycophr. Cassandr. vs. 441; Herodot. Polyh., pag. 249; Thucydid., IV, pag. 156; Arrian., de Exped. Alex. v, pag. 105. Quibus adde Isoer., Paneg. § 25, repetita in Aristotel. Rhet. III, cap. 9; Hist. Aug. vol. II, pag. 365; B. Martini Var. Lectt. p. 156; Ruhken. ad Longin. p. 250 seq. OCHSNER.

Nostri nominis effectum est causa. Hæc est Codicis ms. lectio, testibus Livinao ad Panegy. vet. Lat., pag. 587, ed. Arntzeii et Marklando ad Statii Silv. I, Carm. I, not. pag. 5, quam temere mutavit Gelenius edens injuria. Editor Lugd. Bat. cura. Heinsius Adversar., lib. II, cap. 10. pag. 276, mavult culpa. Sed optima est Codicis lectio: nostri nominis causa, id est propter nos, scil. christianos. Ita nomen sapientum in Sulpicæ Satira, vs. 35, pro sapientibus, philosophis ipsis. ORELL.

Captivitati et servitio subjugaret. Ita edidi pro captivitate ex emendatione L. Bunemanni ad Lactant. Inst., lib. VII, cap. 15. Cujus locutionis exempla passim apud Lactantium, v. c. III, cap. 8, ditioni subjugare; IV, cap. 10, legi subjugare. De Ira Dei, cap. 15, imperio ac ditioni subjugare. De Mort. Persecutorum, cap. 25: Censui subjugare. ORELL.

Possimus. Ita Cod. ms. Alii possumus. ORELL.

VI. — *Bella . . . post auditum Christum in mundo non tantum non aucta, verum etiam immi-*

nostræ ob invidiam commoveri, non sit difficile com-
probare post auditum Christum in mundo non tan-
tum non aucta, verum etiam majore de parte ^a furia-
rum compressionibus imminuta. Nam cum hominum
vis tanta magisteriis ejus acceperimus ac legibus,
malum malo rependi non oportere, injuriam perpeti
quam irrogare esse præstantius; suum potius fundere,
quam alieno polluere manus et conscientiam cruere:
habet a Christo beneficium jamdudum orbis ingratus,
per quem feritatis mollita est rabies, atque hostiles
manus cohibere a sanguine cognati animantis occæ-
pit. Quod si ^b omnes omnino, qui homines se esse non
specie corporum, sed rationis intelligunt potestate,
salutaribus ejus pacificisque decretis aurem vellent
commodare paulisper, et non fastu et supercilio lu-
minis, suis potius sensibus, quam illius commonitio-
nibus crederent: universus jamdudum orbis mitiora
in opera conversis usibus ferri, tranquillitate in mol-
lissima degeret, et in concordiam salutarem, incorruptis
fæderum sanctionibus conveniret.

VII. Sed si per vos, inquit, nihil rebus incom-
modatur humanis, unde sunt hæc mala, quibus urge-

^a Ita Sab. Ex parte alii.

^b Ita Fulv. Quid si Sab.

LECTIONES VARIANTES.

^c Disceptatione. Ms. disputatio Fulv. Male.

COMMENTARIUS.

muta. Simillimus locus est Tertulliani in Apologet.,
c. 40. « Et tamen, si pristinas clades comparemus,
leviora nunc accidunt, ex quo christianos a Deo or-
bis accepit. Ex eo enim innocentia sæculi iniquitates
temperavit, et deprecatores Dei esse cœperunt. » Et
omnino veteres Ecclesiæ Patres pacatum sub Au-
gusto ejusque successoribus orbem Christi in terris
apparitioni tamquam præcipuæ causæ ascribunt.
Vide loca Hieronymi in Psalm. LXXI, et in cap. II.
Isaïæ allegata ab Elmenhorstio ad h. l. ORELL.

Cognati animantis. Ita Arnobius infra lib. II,
cap. 16: *Animantia nos esse, aut consimilia ceteris,
aut non plurima differitate distantia.* ELMENHORST.

Qui homines esse se non specie corporum.
intelligunt. Ita Fulv. Ursinus, Stewech. et Meursius. In
Cod. ms. abest se. ORELL. — Et potest abesse, more
scil. Græcorum, ut infra cap. 28: *Deitatem sortiti
esse sentiunt, quem locum notavit Lips. Ant. Lect. II,
7. Add. Beutlei. ad Horat. I, Epist. VII, 22.* Aut enim
latius dicitur: *hominem me esse intelligo, aut per græ-
cismum: homo esse intelligo.* OCHSNER.

Supercilio luminis. Hanc lectionem affirmat etiam
Codex ms. Quare nolim eam temere mutare. *Supercilium
luminis* fortasse appellat Arnobius arrogantiam,
qua se credit aliquis ceteris perspicaciorum
ὡς ἐνδραπέστατον. HERALD. — Gelen. mutabat *supercilium
tumidi* (quod habet Arnobius infra lib. II, cap. 1.)
sequente Oberthurio. Meursius *fastus et supercilii lu-
mine.* ORELL.

Mitiora in opera conversis usibus ferri. Respicit
Arnobius ad locum Isaïæ cap. II, v. 4. ORELL.

VII — Miseranda mortalitas. Mortalitem dicit
Arnobius, ut humanitatem Minucius, humanum
genus. Sic infra: *Nam Deus omnipotens mente una
omnium et communi mortalitatis assensu neque genitus
scitur, etc.; et lib. IV: Et audetis post ista mirari, unde
orientur hæc mala, quibus imundatur et premitur sine
ulla intermissione mortalitas.* HERALD. — Ita et Plin.
Hist. Nat. II, 7: *Fragilis laboriosa mortalitas, et eodem
cap. § 22, improvida mortalitas.* ORELL. — Add. Plin.
mun., epist. VI, 20: *Nisi me cum omnibus, omnia me-
cum, misero, magno tamen mortalitatis solatio credi-*

A tur et premitur jamdudum miseranda mortalitas?
Sententiam me poscis huic necessariam nihil causæ.
Neque enim præsens atque in manibus posita disce-
ptatio ^c in id sumpta est a me, ut ostenderem, vel pro-
barem, quibus unaquæque res causis et rationibus
fieret: sed ut maledicta criminis tanti procul esse ab
nobis ostenderem. Quod si præsto, si facto et argu-
mentis insignibus rei veritas explicatur, unde sint
hæc mala, vel ex quibus profluant fontibus principiis-
que, non curo.

VIII. Ac ne tamen omnino quid de rebus hujusmodi
sentiam, nihil videar interrogatus expromere, possum
dicere: Quid enim si prima materies, quæ in rerum
quatuor elementa digesta est, miseriarum omnium
causas suis continet in rationibus involutas? Quid si
siderum motus certis signis, partibus, temporibus
lineis pariunt hæc mala, et subjectis afferunt vario-
rum discriminum necessitates? Quid si statis tempo-
ribus rerum vicissitudines fiunt, atque ut in mariti-
mis æstibus, modo secundæ res affluunt, modo rur-
sus refluunt malis reciprocantibus prospera? Quid si
materiæ fax ista, quam sub nostris calcamus ingres-

dissem. Ex eodem genere est mortale malum. Ovid.,
Met. VII, 525. OCHSNER.

Si facto et argumentis insignibus rei veritas expli-
catur. Jac. Cojaci legend. conj. si faxo, ut argu-
mentis insignibus rei veritas explicetur. HERALD. —
Nil mutandum: *facto*, i. e. exemplis in facto positis,
Thatsachen, ut sæpissime. Behot. *si facto* e glo-
simate putat in textum irrepsisse, cum absit a Codice
Regio. Delet itaque cum Meursio. ORELL.

VIII. — Suis continet in rationibus involutas. Cod.
ms., *Suis continet irritationibus*, etc. Quæ lectio
antehabenda editæ in Rotationibus (quam post Gele-
nium omnes secuti sunt, excepto Herald), quia si-
gnificat aliquid in ea esse occultum, quod mala
provocet atque irretet. Si quid tamen mutandum, in
rationibus magis vellem. (*Just. Lips. in Physiolog.
Stoic. lib. I, Dissert. XIV, p. 508. Oper. vol. III, ed.
Vesal.*) Irritationes itaque active I, q., *vires irritantes,
die bewegender Kräfte.* Sed præfero emendationem
Heraldi, vel potius Canteri, in rationibus. Ita Lucretius,
lib. V, vs. 1182, dicit *cæli rationes*, i. e. cæli
motus ratos, ratos astrorum ordines, atque ab omni
æternitate immutabiles cursus, ut expl. Lambinus.
Verte igitur in *ihren bestimmten, ewigen Gesetzen.* Ro-
tationes essent *vires rotantes, Schwungkräfte.* ORELL.

Linceis, i. q. constellationibus. ORELL.
Quid si statis temporibus. Cod. ms. *Quid si æstatis
temporibus*, unde Theod. Canterus fecerat *Quid si et
statis temporibus.* ORELL.

Malis reciprocantibus prospera. Proprie, i. e. quasi
fluctus recipientibus et remittentibus. Sic Ennius
Andromeda ap. Nonium: *Rursus prorsus reciprocat
fluctus feram*, et ibid., ex alio scriptore: *Reciproca
animum, inquam, odiose*, ubi legend. *animam.* Pro-
prie enim omnino *reciprocare spiritum*, ut infra in
hoc libro. HERALD. — Ad verba præcedentia *rursus
refluunt* Meursius observat, *rursus antiquitus dictum
fuisse pro retrorsum*, citans Donatum ad Terent.
Heeyr. act. III, scen. 1:

Tropidari sentio, cursari rursus prorsum.

Rursus proprie retro, prorsum ante significat. ORELL.

sibus, hanc habet sibi legem datam, ut expiret nocentissimos halitus, quibus corruptus aer iste, et corporibus labem ferat, et negotia infirmet humana? Quid si, quod proximum vero est, quicquid nobis videtur adversum, mundo ipsi non est malum: omniaque quæ sunt nostris commoditatibus statuente, opinionibus improbis criminatur eventa naturæ? Plato, ille sublimis apex philosophorum et columen, sæva illa diluvia, et conflagrationes mundi, purgationem terrarum suis esse in commentariis prodidit: nec vir prudens extimuit humani generis, subversionem, cladem, ruinas, interitus, funera, rerum innovationem vocare, et juventutem his quamdam redintegratis viribus comparari.

IX. Non pluit, inquit, cælum, et frumentorum inopia nescio qua laboramus. Quid enim inservire elementa tuis necessitatibus postulas? atque, ut vivere mollius et delicatius tu possis, obsequia temporum tuis debent commoditatibus se dare? Quid enim si hoc pacto navigationis cupidissimus conqueratur

A ventos jamdiu non esse, et cæli conquiescisse flatu-
ras? Numquid ideo dicendum est perniciosam esse
tranquillitatem illam mundi, quia vectoribus impe-
diat vota? Quid si sole aliquis torrere se suetus, et
acquirere corpori siccitatem, ratione consimili con-
queratur frequentissimis nubilis jucunditatem sere-
nitatis ablatam? Numquid ideo dicenda sunt nubila
inimica obductione pendere, quia libidini non per-
mittitur otiosa rutilare se flammis, et causas potio-
nibus præparare? Eventa hæc omnia, quæ sunt, et
accidunt mole sub hac mundi, commodulis non nos-
tris, sed ipsius pendenda sunt rationibus ordinibus-
que naturæ.

X. Nec si aliquid accidit, quod nosmetipsos, aut
res nostras parum lætis successibus fovit, continuo
malum est et in exitiabilis rei opinione ponendum.
B Pluit mundus aut non pluit, sibi met pluit aut non
pluit: et quod forsitan nescias, aut uliginem nimiam
siccitatis ardore decoquit, aut longissimi temporis
ariditatem pluviarum effusionibus temperat. Pesti-

LECTIONES VARIANTES.

^a Ms. inserit sunt, quod Arnobianum est.

COMMENTARIUS.

Plato ille sublimis, apex philosophorum et columen.
Editio Romana et lumen. Stewechius colmen antique
pro culmen. Male. Differunt enim nonnihil culmen et
columen, quamquam cognata sint maxime, et sæpi-
sime confundantur a veteribus. Culmen proprie summa
pars tecti, a culmis, i. e. paleis e messibus, quibus ædi-
ficia contegebantur. Columen autem est proprie
tralis illa, quæ per longum in summitate colminis
ponitur, a qua tamquam nata producuntur omnia tecti
ligamenta, quemadmodum e spina piscium majori reli-
quæ omnes proficiscuntur. TRAGBALKEN. vid. Gesner.
in Thesaur., h. v. Vitruv. de Architect., iv. 7: Columen
in summo fastigio culminis, unde et columnæ dicuntur.
Hinc columen sæpius pro columna, v. c. ap. Ciceron., de
Divinat., i, 11:

Nisi post excelsum ad columen formata decore
Sancta Jovis species claros spectaret ad ortus.

ubi vid. Hottinger. V. Cl. Columen itaque significat
non tantum summitatem, apicem, summam partem
rei, sed etiam quod rem quancumque sustinet, continet,
tuetur. Ita Curtius, lib. ix, c. 6, § 8. Alexandrum
appellat Macedoniæ columen ac situs, et Plantus
Epid. act. ii, scen. ii, vs. 5. Senati qui columen cluent,
ubi vid. Taubmann. Catullus in Epithal., Enothiæ
columen Peleu. Aquila Rom. de Figuris sentent., custo-
s et defensor reipublicæ, salus et columen civitatis.
Cl. Burmann. ad Ovid., Met., i. vs. 689. Verte itaque
h. l. das Haupt und der Grundpfeiler der Philosophen.
Cæterum de summa Platonis apud scriptores
veteres, maxime ecclesiasticos, existimatione vid. J.
Lips. Manud. ad Stoic. Philosophiam, lib. i, diss. 4,
Oper. tom. iv, p. 632. ORELL.

Purgationem terræ suis in commentariis prodidit.
Respicit Arnobius ad verba illa Platonis in Timæo,
pag. 291, vol. ix, ed. Bip.: Ὅταν οἱ θεοὶ τὴν γῆν ὑδάσει
καθαίροντες κατακλύζωσιν, quam sententiam Platonis
laudaverunt et alii Patres Ecclesiæ, v. c. Origenes contra
Cels., lib. iv: Ἰσασι δὲ καὶ Ἕλληνας κατακλυσμῶ
ἢ περὶ τὴν γῆν κατὰ περιόδους καθαίρομένην, ὡς καὶ Πλά-
των ποὺ οὕτω λέγει. HERALD.

Vocare, et juventutem his quamdam comparari. Cod.
ms. habet et injuventutem, quod Th. Canterus uno
vocabulo ut antiquum retinendum censet, ut sit inju-
ventus i. q. summa juvenus. Sed hoc est inauditum

prorsus et monstrum vocabuli. Stewechius legit: Ete-
nim juventutem, quæ correctio in textum recepta ab
editore Lugduno-Batavo ad sensum bona quidem est,
sed non necessaria. Est scil. h. l. Syllepsis, figura
apud antiquos scriptores frequentissima, qua duabus
diversisque sententiis et rebus unum datur verbum
minime utrisque conveniens. Ita Virgil., Æn., ii, vs.
258:

Inclusos uterò Danaos et pinea furtim
Laxat claustra Sinon

ubi laxat ad Danaos referri non potest, sed subin-
telligendum est emittit. Ita h. l. comparari non pen-
det a præcedente vocare, sed totus locus ita supplen-
dus: non extimuit. vocare (et affirmare) ju-
ventutem his quamdam. comparari. ORELL.

IX. — Quid si sole aliquis torrere se suetus et
acquirere corpori siccitatem. Multa de hac exercita-
tione veterum Gymnastarum notissima exempla con-
gessit Elmenhorst., ad h. l. Insolationem, ἡλιόσσην,
ἡλιοκαίαν dicebant veteres, illaque ex præscripto
medicorum ad siccitatem corpori acquirendam ute-
bantur. Conf. Meurs., in Critico, pag. 8, et, qui hac
de re multus est, Is. Casaubon., ad Persii sat. iv,
v. 52; nec non Ast. ad Platon. Phædr. pag. 262 seq.
ORELL.

Flaturas. Insolentior formatio pro flatu. Habet tam-
en Vitruvius ii, 7, in aeris flatu. ORELL.

Otiosa rutilare se flammis. Fulv. Ursinus leg. conj.
ociose ustulare. Sed nil mutandum. Verbum enim pro-
prium et exquiritum in hac re est rutilare, h. e. colo-
rem rutilum cuti inducere. Ita curata cuticula sole
dicitur a Persio, sat. iv. vs. 15, ubi scholiastes ve-
tus: Curata scil. a chromatariis, nam chromatarii di-
cuntur colorarii, vel qui tota die in arena sunt, vel in
sole. Antiqui enim ungebant se et in sole erant, ut oleum
corpus imbiberet. ORELL.

Commodulis nostris. I. e. commodis, quæ nobis
magna videri possunt, sed nihil sunt comparatione
salutis hujus universi, ut bene explicat Gesner in
Thesaur. Commodulum est ἀπαξ λεγόμενον. ORELL.

X. — Uliginem nimiam. Servius ad Virgil.,
Georg. ii, vs. 184: Uligo est proprie naturalis humor
terræ, ex ea nunquam recedens. ELMENH.

lentias, morbos, fames, atque alias suggerit malorum exitiabiles formas : unde tibi est scire, ne quod exuberat, sic tollat, ut per sua dispendia modum rebus luxuriantibus figat ?

XI. Tu audeas dicere, hoc et illud est in mundo malum, cujus explicare, dissolvere, neque originem valeas, neque causam? et quia tuas impedit deliciarum, forsitan et libidinum, voluptates, perniciosum esse atque asperum dicas? Quid ergo, quia frigus membris tuis adversum est, et congelare sanguinis tui fervorem solet, idcirco in mundo hyems esse non debet? Et quia perferre ^a flagrantissimos soles non potes, ex anno ætas tollenda est, atque aliis legibus alia rursus ordinanda natura? Veratrum venenum est hominibus, numquid ob hanc causam non debuit nasci? Ovilibus insidiatur lupo, numquid in culpa natura est, quod lanitiis extulit importunissimam belluam? Morsu animam serpens tollit : maledicam scilicet primordiis rerum, quod

A tam sæva prodigia genituris spirantibus addiderunt.

XII. Superciliosa nimium res est, cum ipse sis non tuus, aliena etiam in possessione verseris, potentioribus dare conditionem : velle ut id fiat, quod cupias, non quod in rebus inveneris antiquis constitutionibus fixum. Quare habere si locum vestras vultis querimonias homines, prius est ut docealis, unde, vel qui sitis, vobisne sit genitus et fabricatus mundus, an in eum veneritis alienis ex regionibus inquilini. Quod cum dicere non sit vestrum, neque explicare possitis, cujus rei causa sub hac cœli convexione versemini, desistite arbitrari, pertinere ad vos quicquam : cum ea quæ sunt, non partiliter fiant, sed ad census summam redeant, referanturque totius.

XIII. Christianorum, inquit, causa mala omnia dii ferunt, et interitus comparatur ab superis, frugibus. Rogo, cum hæc dicitis, non calumniari vos improbe, in apertis conspiciatis manifestisque menda-

LECTIONES VARIANTES.

^a Et quia perferre, sustinere. Ms. Bene.

COMMENTARIUS.

Unde tibi est scire, ne quod exuberat, sic tollat. Pro unde scis, non sic tollere quod exuberat. Scio ut, ne hoc sit pro infinitivo est antiquioris latinitatis Plaut., Asin., act. III, scen. 3, vs. 154 : De argento si mater tua sciat, ut sit factum. ORELL.

Ut per sua dispendia modum rebus luxuriantibus figat. Tertullian. de Anima, cap. 30 : Onerosi sumus mundo, vix nobis elementa sufficiunt et necessitates arctiores, et querela apud omnes, dum jam nos natura non sustinet. Revera lues et fames et bella et voragine civitatum pro remedio deputanda, tanquam tonsura insoletis generis humani. ELMENH.

XI. — Cujus explicare, dissolvere neque originem valeas. Dissolvere, quod adjectum est, est e MS. Cod. Amat autem Arnobius plura verba idem significantia coacervare ; unde factum, ut glossemata plura in his libris esse quidam existimaverint. Sic postea constringere et sustinere adjecta ex eodem libro. HERALD.

Tuas impedit deliciarum forsitan. Ita Cod. ms. vitiosissime tuarum impedit felicitatum forsitan, etc. Congelare, constringere. Ita Cod. ms. Gelenius constringere glossema putare non debuerat : nam nimis familiare huic Afro nostro synonyma congerere, idque ad veterum exemplum. Vide Agellium lib. XIII, cap. 23. MEURS. in Append.

Veratrum venenum est hominibus. Lucret., lib. IV, vs. 644 :

Propterea nobis veratrum est acre venenum
At capris adipem et coturnicibus auget. ELMENH.

Elleborum Italia veratrum vocat. Plin., Hist. Nat., lib. XXV, c. 5. ORELL.

Ovilibus insidiatur lupo. Virgil., ÆN., IX :

Ac veluti pleno lupo insidiatus ovili.

Habet e Virgilio plura Arnobius. HERALD.

Maledicam scilicet. Cod. ms. maledicam sc. i. e. scilicet. Stewech. conj. Maledicam ilicet, sive potius Maledicus ilicet. Editor Lugd. Bat. Maledicam sic. At vero optime habet vulgata lectio. Nam scilicet apud Latinos sæpissime interrogat ironice cum quadam amaritudine et irrisione et præparat responseionem negantem. Plura e Cicerone exempla allegat Gesner. in Thesaur., quibus add. Juvenal., sat. 1, 122 :

Scilicet horres majoraque monstra putares,
Si mulier vitulum, vel si bos ederet agnum?

Ita Germani So? Was denkst du wohl? Gronov. Diatrib. ad Statii Silv. in Addendis pag. 412, defendit lectionem antiquam maledicam si pro an maledicam illamque pluribus exemplis adstruit. Sed fateor ejusmodi conjunctionum in directis interrogationibus transpositionem me nullam adhuc reperisse in Arnobio. Præfero itaque scilicet ex abbreviata sc. ortum ORELL.

Tum sæva prodigia. Balthasar Lydius ap. Meursium p. 9, mavult tam sæva prodigia, probante Colvio ad Apuleii. Met. III, p. 198, ed. Oudendorp., qui de h. v. multus est. ORELL.

Genituris spirantibus. Genitura h. l. sensu prorsus insolito i. q. creatura, animalia. Interpretes ad h. l. ne γὰρ quidem, nec Lexica agnoscent hanc significationem. Ita de hominibus ap. Tertullianus non semel, v. c. advers. Marcion., lib. IV, c. 25, ubi verba divi Soteris, Luc. IX, 41, ita reddit : O genitura incredulas quousque ero apud vos? quousque sustinebo vos? ORELL.

XII. — Potentioribus dare conditionem : velle, ut id fiat, quod cupias. Ita locus distinguendus cum Stewechio. Scilicet immodestus postulat, ut potentiores id velint, ratum habeant, quod ipse concupiverit. ORELL.

Non partiliter fiant. Ita legendum : non pariliter. Partiliter, opp. generaliter, sæpissime ap. Jul. Firmic. in Mathesi. HERALD. — Codf. eundem in Adversar., lib. 1, c. 3, p. 6. Partiliter proprie per partes. Sic noster infra lib. XI, c. 4 : Hoc est enim proprium deorum, complere omnia vi sua, non partiliter aspiciam, sed ubique esse totos. H. l. autem significat partis alicujus vel individuorum quorundam commodo, gratia : opp. ad summam census totius, ut egregie cortexit Fulv. Ursinus. In ms. erat sensus, nullo sensu. ORELL.

XIII. — Mala omnia dii ferunt. Scriptum erat : mala omnia adierunt. Verissimam lectionem reposuimus e ms. Codice. HERALD. — Ferunt pro inferunt. Simplex pro composito. MEURS.

Calumniari vos improbe. I. e. impudentissime : ut, qui rapit propalam, dicitur fur improbius jurisconsultis, ita improba frons. Improbe igitur ait : in apertis manifestisque mendaciis. Hæc enim extrema impudentia est, quod, cum mendacium promptum sit ac manifestum, calumnia tamen obstinate et impudenter inculcatur ac defenditur. Est enim pars ἀνοσιχοσύνης,

cii? Trecenti sunt anni ferme, minus vel plus aliquid, ex quo cœpimus esse christiani, et terrarum in orbe censi: numquid omnibus his annis continua fuerunt bella, continuæ sterilitates, pax nulla in terris, nulla protinus vilitas aut abundantia rerum fuit? Hoc enim primum efficiendum est, ei qui nos arguit, perpetuas et juges calamitates fuisse has, numquam omnino^a respirasse mortalia, et sine ullis (ut dicitur) feriis, multiplicium formas sustinuisse discriminum.

XIV. Atqui non^b videmus mediis his annis, mediisque temporibus, ex victis hostibus innumerabiles esse victorias reportatas? prolatos imperii fines, et in potestatem redactas inauditi nominis nationes? sæpenumero maximos annonæ fuisse proventus, vi-

lites, atque abundantias rerum tantas, ut commercia stuperent universa pretiorum auctoritate prostrata? Quemadmodum enim res agi, et usque ad hoc tempus genus qui durare mortalium, si non omnia, quæ usus posceret^c subministraret fertilitas rerum?

XV. Sed fuerunt aliquando nonnulla in necessitatibus tempora. Et relaxata sunt abundantis. Rursus contra voluntatem quedam bella administrata. Et victoriis postmodum successibusque correcta. Quid ergo dicemus? injuriarum nostrarum deos modo memores esse, modo esse rursus immemores? Si quo tempore fames est, irati esse dicuntur, sequitur ut abundantiae tempore irati et difficiles non sint: atque ita perducitur res eo, ut vicibus lu-

LECTIONES VARIANTES.

^a Ms. male. Omnia non.

^b Atqui Ms.; quod retinendum censeo et tollendas inter-

rogationis notas in omni ista periodo. Meurs.

^c Usus ut posceret. Ms.

COMMENTARIUS.

τὸ τὰ φανερά ἀρνεῖσθαι, inquit Aristoteles in Rhetoricis. HERALD.

Trecenti sunt anni ferme. Similiter lib. II. Ante trecentos annos religio, inquit, vestra non fuit. Ex his patet auctorem nostrum vixisse sub Diocletiano, trecentis plus minus annis post natum Salvatorem, opusque hoc varia eruditione refertum scripsisse anno ferme Christi 298, Urbis conditæ 1050, vel exente 1049, coss. Maximiano et Gordiano, ut observat vir doctissimus Joannes Meursius. ELMENH.

Nulla protinus vilitas. Oudendorp. ad Apuleii. Met. v. p. 348; pro protinus mavult prorsus: sed nolim mutare protinus, i. e. mox, parva intercapedine. Opp. continuæ sterilitates. ORELL.

Sine ullis, ut dicitur, feriis. Id est: sine ulla bonorum intermissione. Idcirco Philo ait, Deum solum vere feriari, quia solus vero gaudio fruitur, et pace sincera, nec ullo belli simulacro interrupta. Verba ejus sunt in Commentario de Cain: Μόνος ὁ Θεὸς ἀψευδῶς ἐφορᾷ, καὶ γὰρ μόνος γίβει, καὶ μόνος χαίρει καὶ μόνος εὐφραίνεται, καὶ μόνος τὴν ἀμεγῆ πολέμου συμβέβηκεν εἰρήνην σῆγεν. HERALD.

XIV. — E. victis hostibus innumerabiles esse victorias reportatas. Cannegieter. leg. censet de victis, quod aliquid amplius est quam victis, nempe debellatis. ORELL.

Sæpenumero maximos annonæ fuisse proventus: Hanc lectionem e cod. ms. primus restituit Stewechius. Editio Romana et aliae illam secuta, v. c. Oberthuri, habent proventus annorum, quod defendit N. Heins. ad Tacit. Dial. de Corrupt. Eloq., c. 19, p. 945, ed. Oberlin., et Adversar., III, 5, p. 925, loci Plinii Hist. Nat., lib. XII, cap. 1: Ex arboribus recreans membra olei liquor, viresque potus vini; tot denique saporis anni sponte venientes pro provenienti. Sed nolim quidquam mutare contra cod. ms. fidem. ORELL.

Et commercia stuperent universa, pretiorum auctoritate prostrata. Nihil poterat dici expressius. Stupere igitur commercia dicuntur, i. e. stupore quodam et torpore obsessa stare, quomodo λησῶσθαι Græci dicunt eos, qui stupore aliquo percussus stant attoniti. Unde nata de Gorgis capite fabula. HERALD.

Quemadmodum enim res agi, et usque ad hoc tempus genus qui durare mortalium. Fulv. Ursinus legend. censet quiret durare, quod cum Cannegietero prefero, immo uice verum puto. Nam potest, possibile est nunquam per ellipsin subauditur, nisi præcedente ne, v. c. Mene incepto desistere victam (scil. possibile est), vel etiam in altero membro, si in

priori aliud potest præcesserit. Dicit itaque non potest absolute: qui facere? qui fieri? scil. potest, possibile est. ORELL. — Bona est Ursini emendatio quiret durare. Sed quæ de Ellipsis potest, possibile est allata sunt, parum juvant. Omnino multiplex est pro sententiæ cujusque diversitate eju-modi accusativi cum infinitivo orationis complementum. Plerumque affectum designat aut admirantis aut indignantis dolentisve: ita ut illud potest, possibile est nimis vagum et incertum sit. Nam ad vocem Junonis Mene incepto desistere victam? cogitandum est: quam grave est et indignum majestate nostra, ut clarius cervatur ratio adjectivæ particule ne, quæ utique ex suppressa quadam interrogatione alteri membro in Mene adhæsit: Ferendumne sit me desistere etc. In talibus autem formulis, in quibus affectus dominari solet, non certa singularum vocum ratio exigitur, ipsaque interrogatio, utcumque accipienda, commoti animi signum est. Neque vero sine interrogatione non efferri possit istiusmodi sententiæ; quo minus probabile sit, quod precipitur: « Talem Ellipsis nunquam esse, nisi præcedente ne. » Vide mihi locum Livii III, 67, ubi Consul Quintus plenus doloris et indignationis in hunc modum ordinatur: Hoc vos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri! scil. quam ignominiosum mihi consuli est! Nullam sane vides interrogandi particulam, quamquam ne intelligi possit ad vos: Vosne hoc scire etc. Sed vanum esse commentum de necessitate adjiciendæ particule ne, Græcorum exempla magis evincunt. Clamat Strepsiales in Aristophanis Nubib., vs. 207: Τὸ δὲ μὴ κινῆεν ὀσθην εἶθελν, ἐμὲ τὸν κακοδαίμον' ἔχοντα, ubi Schol.: Οὐ μωρὸν δὴλονότι, οὐκ ἀνόητον. Xenophonon Cyropæd. II, 2: Τῆς τύχης, τὸ ἐμὲ ἄν κληθέντα δεῦρο τυχεῖν, scil. οὐκ ἄλλίου ἐστὶ, vel ὡς δυνατὸν ἐστὶ. OCHSNER.

XV. — Et relaxata sunt abundantis. Observandus hic usus partiendæ et mere adversativus pro at, de quo dubitat P. Burmann., ad Ovid. Met., IV, vs. 615. ORELL.

Et victoriis postmodum successibusque correcta. Jul. Firmic. Mathes., lib. IV, c. 14. Tunc enim infortunia gravesque casus prosperis rerum actibus corrigunt διορθοῦνται. HERALD.

Irati et difficiles non sunt. Contra faciles et propitii. Difficiles dicuntur δύσκολοι, δυσέριδοι, quorum est delicatum iracundiæ genus, ut ait Seneca, homines qui ad aliorum mores non facile se accommodant, sed statim irascuntur, si quid ingenio, sive potius morbo suo minus concinere videtur, quos idcirco δυστρόπους etiam eleganter Græci dicunt. HERALD.

dicris, et ponant, et repetant iras : et in integrum se semper offensionum recordatione restituant.

XVI. Quamquam istud quod dicitur, quale sit explicabili non potest comprehensione cognosci. Si Alamannos, Persas idcirco voluerunt devinci, quod habitarent et degerent in eorum gentibus christiani, quemadmodum Romanis tribuere victoriam, cum habitarent et degerent in eorum quoque gentibus christiani? Si in Asia, Syria, idcirco mures, et locustas effervescere prodigialiter voluerunt, quod ratione consimili habitarent in eorum gentibus christiani : in Hispania, Gallia, cur eodem tempore horum nihil natum est, cum innumeri viverent in his quoque provinciis christiani? Si apud Getulos, Tingitanos hujus rei causa siccitatem satis ariditatemque miserunt, eo anno cur messes amplissimas Mauris Nomadibusque tribuerunt, cum religio similis his quoque in regionibus verteretur? Si in civitate huiusmodi fame plurimos emori nostri nominis aversione fecerunt, cur ibidem annonaria caritate non tantum corporis non nostri, verum etiam christianos ditiores et locupletissimos reddiderunt? Aut igitur

A cuncti nihil læti habere debuerunt, si malorum causa nos sumus : nationibus enim sumus in cunctis : aut cum mixta videatis cum incommodis læta, desinite nobis ascribere id quod offendit res vestras, cum nihil lætis officiamus et prosperis. Si enim ego ut male sit facio, cur ut bene sit, non obsto? Si, ut inopia magna sit, meum nomen in causa est : cur nihil impedio, ut sit feracitas maxima? Si, ut in bellis accipiatur vulnus, ego dicor afferre fortunam, cur duces cum pereunt, lævum augurium non sum, nec adversus spes bonas^a mali ominis obscenitate traducor?

XVII. Et tamen, o magni cultores atque antistites numinum, cur ut irasci populis christianis angustissimos illos asseveratis deos, ita non advertitis, non videtis, affectus quam turpes, quam indecoras numinibus attribuatis insanias? Quid est enim aliud irasci, quam insanire, quam furere, quam in ultionis libidinem ferri, et in alterius doloris cruces, efferati pectoris alienatione bacchari? Hoc ergo dii magni norunt, perpetiuntur, et sentiunt, quod seræ, quod bellæ, quod mortiferæ continent venenato in

LECTIONES VARIANTES.

^a Ms., in adversas, etc. Fulv., nec adversas res bonas.

Alii, nec adversas spes bonas m. o. obscenitate traduco.

COMMENTARIUS.

In integrum se semper offensionum recordatione restituant. Ita Cod. ms., quæ lectio quare deferenda sit, non video. Fulv. Ursinus : in integrum sese per offensionum recordationem, etc. Vult dicere Arnobius, deos esse natura iratos et difficiles, adeo ut, si quando precibus vel sacrificiis fuerint mitigati, mox prima statim offensionum recordatione in integrum se restituant, h. e. ad pristinam innatamque ipsis iracundiæ indolem revertantur. Pro vicibus ludicris. Meurs. in Critico, lib. vii, cap. 9, legendum suspicatur lubricis. Non male. ORELL.

XVI. — Alamannos. Intelligenda non certa Germaniæ gens, sed Germanorum natio universa, quod pluribus ostendit Salmasius ad verba Flavii Vopisei in Proculo Script. Hist. August., vol. ii, p. 761 : *Nam Alemannos, qui tunc adhuc Germani dicebantur, non sine gloriæ splendore contrivit, docens Alamannos, gentem Germaniæ populosam, et (ut scribit Aurelius Victor) ex equo mirifice pugnantem (quos cum devicisset prope Mœnum Caracallus, Alamannici cognomen assumpsit), postea toti Germaniæ nomen dedisse, quæ ab illis Alamannia dicta est, et nunc dicitur apud Francogallos; idque factum fuisse non multo ante Vopisei tempora, qui contemporaneus Arnobii vixit, imperantibus Diocletiano et Maximiano. Non necessaria itaque Meursii conjectura Alanos.* ORELL.

Si apud Getulos Tingitanos. Hæc est emendatio verissima Lud. Carriouis merito in textum recepta ab editore Leidensi, probata etiam a Livinæo ad Panegy. Lat., p. 158, ed. Antzen. Lectio antiqua : si apud Getulos tum Aquitanos orta videtur a sciolo aliquo librario Aquitanos hic intrudente, cum in præcedentibus verbis facta esset Galliæ mentio, cuius provincia erat Aquitania. At vero verbis si apud Getulos, etc., novam periodum inchoans Arnobius loquitur de populis Africæ septentrionalis ejusmodi calamitatibus infestatis. ORELL.

Nihil læti. Ms. nihil lætum. Meurs., in Append.

Duellus, l. e. hostes, cuius vocabuli unum hoc Arnobii exemplum citat Gesner. in Thesaur. Compositum perduellus multo frequentius. A duellum antiquè

pro bellum, vid. intpp. ad Fest. v. duellum. ORELL. Adversus spes bonas. Ms. in adversos. Lego inadversus, quomodo inante, incoram. MEURSIUS.

Mali ominis obscenitate. Herald. in Curis secundis, insertis Observationibus suis in Salmasii Jus Atticum et Romanum, mavult mali nominis. Stewech. leg. conj. mali ominis obscenitate, citans Nonium v. obscenavit, quasi scævum, malum omen attulit, scævum nimirum, lævus et sinister, i. q. infaustus significatione Græca : nam apud Romanos læva, sinistra auguria erant bona faustaque. Sed, ut bene monet Heraldus, nihil mutandum. Obscænus enim et obscenitas proprie de omnibus malis, nempe quia obscæna omnia et fœda antiquis visa tristia et infausta, ut contra pura purgataque læta et felicia. Ita Virgil Georg. i, vs. 470, Obscænicæ, ubi vid. Voss. Idem En., iii, 242, 262. Obscæna volucres, et Festus, v. Aliensis : Dies allensis dicebatur apud Romanos obscenissimi ominis. Cf. eundem, v. Oscus et Nonium, v. Obscænus. ORELL.

XVII. — Antistites numinum. Antistites, i. q. sacerdotes, nil amplius. Vide auctorem consultationis virulentissimæ animadversionum Ant. Cercæti (D. Petavii) ad Cl. Salmasii notas in Tertullian. de Pallio, p. 147 sq., qui hæc de re multus est. Ita Liv. Hist., i, 7 : Potitii ab Evandro edocti antistites sacri ejus per multas ætates fuere. Cf. loca citata ab Elmenh. ORELL.

Cur ut irasci. Ut necessarium ad sensum restituit editor Lugd. Bat. Behot. conj. qui iraci, non male. Ib.

Quid est enim aliud irasci, quam insanire, quam furere? Ita Horat. Epist. ii, 4, ira furor brevis. Seneca de Ira, lib. i, c. 1 : Quidam e sapientibus iram brevem dixerunt insaniam. ELMENH.—Cæterum Arnobius, li. i. loquitur ex sententia Stoicorum, qui benignam et beneficam naturam Deo tribuebant, eumque posse irasci negabant. HERALD.

In alterius doloris cruces, etc. Ita legendum, cum sit in Cod. ms. crucis, scil. pro cruce. (Herald., Cur. secund. Obs. in Salmasii Jus Att., p. 600). Meursius in Append., legendum suspicatur : in alterius dolores, truci, efferati pectoris alienatione bacchari. ORELL.

Hoc ergo dii magni norunt. Norunt, h. i. i. q. expe-

dente natrices. Quod levitatis in homine, quod tereno in animante culpabile est, præstans illa natura, et in perpetuæ virtutis firmitate consistens, scire asseveratur a vobis. Et quid ergo sequitur necessario, nisi, ut ex eorum luminibus scintillæ emicent, flammæ æstuent, anhelum pectus spiritum jaciatur ex ore, et ex verbis ardentibus laborum siccitas inalbescat?

XVIII. Quod si verum est istud, et est exploratum, et cognitum, et fervere deos ira, et hujusmodi motus perturbatione jactarit immortales, et perpetui non sunt: nec in divinitatis alicujus existimatione ponendi. Ubi enim est ullus, sicut sapientibus videtur, affectus, ibi esse necesse est passio-

nem. Ubi passio sita est, perturbationem consentaneum est consequi. Ubi perturbatio est, ibi dolor et ægritudo est. Ubi dolor et ægritudo est, imminutioni et corruptioni jam locus est: quæ duo si vexant, adest vicinus interitus, mors omnia finiens, et cunctis adimens sentientibus vitam.

XIX. Quid? quod isto modo non tantum illos leves et fervidos: verum, quod ab diis convenit procul esse dimotum, et iniquos inducitis, et injustos et æquitatis vel modicæ nullam prorsus obtinere rationem. Quid est enim tam injustum quam in in alios irasci, et alios lædere, de hominibus con-

queri et innoxia dilacerare frumenta? Christianum

LECTIONES VARIANTES.

^a Ita Sab. recte. Effervescere Fulv.

^b Æstimatione Fulv.

COMMENTARIUS.

riuntur, accidit illis, græce πάσχοισι. Eodem sensu scire paulo post. Ita etiam res inanimatæ, v. c. lignum dicitur scire, nescire tineas. HERALD. — Deos magno Turnebus Adversar., lib. xv. cap. 21, intelligit illos, qui maximum imperium et nomen habebant publice colebantur, ut Jupiter, Juno, etc., quos Lares urbis Romæ appellat Asconius. ORELL.

Scire asseveratur a vobis. Stewechius pro scire mavult sentire, cum præcesserit perpetuantur et sentiunt Sed nihil mutandum. Scire enim, nosse et similia pro sentire, experiri haud raro apud antiquos. Vid. N. Heinsii Adversar., lib. iii, cap. 5, pag. 417. Eodem sensu infra, cap. 23, dixit Arnobius, *dæmonas et heroas non nosse celestia, et in hac materia crassiore versari*. ORELL.

Scintillæ emicent. Describit habitum hominis ira perciti. Lucretius, lib. iii, 290:

Est etiam calor ille animo, quem sumit in ira,
Cum serviscit, et ex oculis micat acribus ardor.

Virgilius, *Æneid.* xii, 401:

His agitur furis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis.

Lucretium imitatus Virgilius. Hæc autem omnia in furiosis eadem, ut ostendit Seneca in libris de Ira. Quare Menæchmus insanire ostenditur apud Plautum hac etiam nota: ut oculi scintillant, vide. HERALD.

Scintillæ emicent, flammæ æstuent, anhelum pectus spiritum jaciatur ex ore. Ursin. *flammis æstuet anhelum pectus, spumas jaciatur ex ore*. Salmasius in ed. Lugd. Bat.: *Scintillæ emicent flammæ, æstuet anhelum pectus, spuma jaciatur ex ore*. Meursius jactetur ex ore. Equidem nullam causam video cur deserenda sit antiqua lectio, flammæ æstuant bene de irarum flammis, quæ antea pectore fuerant inclusæ, erumpentibus jam et exæstantibus. Nec minus bene habent sequentia verba: *anhelum pectus spiritus jaciatur ex ore*. Ita Seneca, *Trag. Medea*, vs. 587, sq.:

Talis recursat huc, et motu effero
Furoris ore signa limphati gerens
Flammata facies spiritum ex alto citat.

Cf. Virgil., *Æn.* xii, vs. 401 sq.; Lucret. iii, 290; et Seneca, de Ira, lib. i, cap. 1, *spiritum coactum inter iræ signa recenset*. ORELL. — Cæterum in eadem sententiam elegantissime Lactantius (de Ira Dei, cap. 1): *Quod si hominem, qui modo sit sapiens et gravis, ira non deceat, siquidem, cum in animum cujusdam incidit, velut sæva tempestas tantos excitet fluctus, ut statum mentis immutet, ardescant oculi, os tremat, lingua titubet, dentes concrepent, alternis vultum maculet nunc suffusus rubor, nunc pallor albescens, quanto magis Deum non deceat tam sæda mutatio?* HERALD.

Ex verbis ardentibus laborum siccitas inalbescat. Ita Lactant., de Ira Dei, cap. 5, de homine irato: *Ardeant oculi, os tremit, lingua titubet, dentes concrepent, alternis vultum maculis nunc suffusus rubor, nunc pallor albescens signat*. Similiter locum Virgilii *Æn.* iv, 499, de Didone, *pallor simul occupat ora*, malum de Ira Didonis in Æneam vultus pallore se manifestante, quam cum Servio et Heynio de conscientia cogitatae mortis interpretari. De spuma accipit verba Arnobii Heraldus. Male. ORELL.

XVIII. — Ubi passio sita est perturbationem, ubi perturbatio, ibi dolor et ægritudo est. Sequitur Arnobius in his definitiones Stoicorum, qui distinguunt affectum, passionem, perturbationem. Seneca, de Ira, ii, cap. 2: *Ut scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut essentur. Est primus motus non voluntarius, quasi præparatio affectus, et quedam comminatio. Alter cum voluntate non contumaci. Tertius motus est jam impotens, qui rationem evicit*. Primum itaque animi motum appellat h. l. Arnobius affectum, sensu Augustisimo, secundum passionem; tertium perturbationem. Cf. J. Lips. *Introd. ad Stoic. Philos.*, lib. iii, *Dissert.* 7, p. 764 sqq. *Opp.*, tom. iv, ed. Vesal. ORELL.

Ubi dolor et ægritudo est, ibi imminutioni et corruptioni jam locus est. Similiter libro ii: *Quod autem est promptum atque expositum passioni, corruptibile esse ipsa passibilitate interveniente denunciatur*; et lib. vii: *Quicquid enim vexatur rei alicujus e motu, passibile esse constat et fragile, quod passioni fragilitati que subjectum est, id necesse est esse mortale*. ELMENN.

XIX. — Æquitatis vel modicæ nullam prorsus obtinere rationem. Ratio h. l. pro portione, rata parte. Vid. Gesner., *Ind. ad Scriptores Rei rust.* Hinc et Germani die *Ration*. ORELL.

Innoxia dilacerare frumenta. Conj. Cannegieter. rectius forsan legi *armenta*. Sed nil mutandum. *Lacerare* enim et *dilacerare* non tantum de vestibis scissis et ferarum laniatu, sed et de aliis rebus quibuscumque fissis, diremptis, contritis dixerunt veteres. Ita de Sicilia terræ motu et maris influxu dirempta ab Italia Silius Punic. xiv, vs. 14:

Namque per occultum cæca vi turbinus olim
Impactum pelagus laceratæ viscera terræ
Discidit.

Et propius ad nostrum Columella, lib. v de Cultu hortorum, vs. 70:

Pellite nunc somnos et curvi vomere dentis
Jam virides lacerate comas

Quidni itaque fruges grandine fractæ et collisæ recte dicantur a diis lacerari? Meursius legendum censet: *Ut innoxia dilacerare frumenta, homines scilicet*. ORELL.

nomen odisse, et dispendiis omnibus suos labefactare cultores?

XX. An numquid idcirco in vos etiam sæviunt, ut intestinis vulneribus concitati in ultionem consurgatis illorum? Ergo humana patrocinia dii quærent, et nisi vestra fuerint assertione protecti, idonei non sunt ipsi, qui propulsare, defendere suas valeant contumelias. Quinimmo si verum est ardere illos ira, permitte illis potestatem sui, defendant se ipsi: atque in ultionem majestatis offensæ intestinas exerant, experianturque virtutes. Possunt nos, si voluerint, æstu, possunt nocentissimo frigore, possunt aris pestilibus, possunt morborum obscurissimis caasis enecare, consumere, atque ab omni penitus cœtu exterminare mortalium, aut si malum consilium est aggredi nos vi, emittant aliquid in-

A dignationis signum, per quod esse liquidum cunctis possit, invitissimis nos eis habitare sub cœlo.

XXI. Vobis secundas tribuant valetudines: adversas nobis, ac pessimas. Opportunis imbribus vestra irrigent rura: pluviarum quicumque sunt rores, nostris ab agellulis abigant. Lanitia curent vestra numerosis foetibus multiplicari, sterilitatem infastam nostris pecuariis inferant. Ex olivis vestris atque vinetis plenam faciant autumnitatem fundi: at ex nostris exprimi unum prohibeant palmitis rorem. Ad extremum et ultimum, in vestro ore præcipiant suam fruges retinere naturam: at vero in nostro mel amarum fieri, olearum fluentia rancescere, et sub ipsis potum labris in acoris perfidiam vinum repente mutari.

LECTIONES VARIANTES.

* Expediantque Fulv.

b Abest in ms.

c Ita Fulv. Mortalia male. Sab.

d Mittant. Fulv.

e Ullum..... rorem Fulv.

f Oleorum vel olivi Fulv.

g Sub ipsis potu laboris vitiose Sab.

COMMENTARIUS.

Christianum nomen odisse et cultores. Idem Cannegieter, legend. censet christianum numen, dicens, v. cultores non nomen, sed numen flagitare. At bene habet vulgata lectio cultores suos, scil. Christi, quod eliciendum ex præcedent. *Christianum nomen*, vel, si quid mutandum, malim legere *Christi nomen* pro ipso Christo, ut *nomen Dei* pro Deo. Vide Suicer, Thesaur. Eccles. in Patres Græc. v. *ὄνομα Christianum nomen* sunt ipsi christiani, ut observavimus supra ad cap. v. ORELL.

XX. — *An numquid.* Scio, ab Arnobio nonnumquam conjungi voces et præcipue adverbia et particulas similes; similia autem sunt *an* et *numquid*. Sed carere licebit illa observatione, si *An numquid* scribimus, litterula una sollicitata. An idem dicendum de loco lib. II, c. v. *An numquid hæc fieri passim et inaniter creditis? Numquid*, detracto *an*, crebrum, lib. I, c. 2; lib. v, c. 24; lib. VII, c. 9. (CANNEGIETER in van Hoven Ot. Latte.)

Ut intestinis vulneribus concitati. Id est propriis, *ὀξείους καὶ ἰδίους*. Vox est Lucretiana, lib. II, vs. 290:

..... Sed ne res ipsa necessum
Intestinum habeat cunctis in rebus agendis.

Et sapius Arnobius paulo post: *Intestinas exerant experianturque virtutes*, et infra, cap. 36: *Venus viri materfamilias Troici, atque intestini decoris publicatrix*, et lib. II: *fieri que vos deos vestro fiditis intestinoque conatu*, et passim. HERALD.

Ergo humana patrocinia dii quærant. Similiter argumentatur Lactantius, Instit. lib II, c. 5: *Sed quum puniunt deprehensos in sacrilegio, ipsi de deorum potestate diffidunt. Cur enim illis potissimum non relinquunt ultiscendi sui locum, si eos posse aliquid arbitrantur?* Quid quod ipsos alias gentiles ita sensisse, leges illorum demonstrant, quibus in perjuros nullæ poenæ constitutæ, si per deos pejeraverant; contra, si per Imperatores, poenæ promptæ et paratæ erant. Conf. I, XI, c. de Rebus creditis. Deum igitur perjuri ultorem existimabant; et eos idcirco, qui jurisjurandi religionem violaverant, deorum judicio relinquendos censebant. *Deorum enim injurias diis curæ*, inquit Tiberius apud Tacitum. HERALD.

Propulsare, defendere. Stewech. τὸ defendere delendum censet tamquam glossema. Male; talia enim epitheta idem significantia amat coacervare Arnobius. Vide supra ad cap. XI, init., notam Heraldii. Cæterum defendere hoc loco, idem quod arcere, propulsare, quod pluribus exemplis illustrat idem Stewech., ad

Veget., de Re milit., lib. III, c. 31, p. 260, ed. Vesal. ORELL. — Cf. Lips. Var. Lect. II, 22. OCHSNER.

Aut si malum consilium est. Cannegieter, vult malum non jungendum cum voce *consilium*, sed interjectionem esse indignantis aut reprehendentis. Cui explicationi equidem nolim accedere. Nam Arnobius non est ita tersus et limatus scriptor, cui nihil plane insit otiosi et supervacui. Fulv. Ursinus legend. conj. *sin alia consilium est aggredi nos via*, quod, si Cædiciis fide niteretur, in textum recipere non dubitarem. ORELL.

Indignationis. Fulv. Ursin. sequente editore Lugd. Bat. emend. *indicationis*; sed *signum* et *indicium*, sive *indicatio* idem plane sunt. Quare non video cur mutanda sit antiqua lectio. ORELL.

XXI. — *Autumnitatem.* Vocabulum antiquæ et probatæ latinitatis. Cato, de Re rustica, c. 155: *Prima autumnitate, cum pluvius est, tum maxime ab aqua periculum est.* Hoc loco autem *autumnitatem* dicit Arnobius *autumni* sive *vinæarum* proventum. Eodem sensu Mamertinus Grat. Act. ad Julian., c. 22, *olivitatem* dicit pro proventu olei, ubi vid. Livianum, pag. 185, vol. II Panegyri. Vet., ed. Jæger. Plura congressit Meursius, in Critico Arnob., p. 16. ORELL.

At ex nostris exprimi unum prohibeant palmitis rorem. Variis locum hunc sanissimum conjecturis offuderunt interpretes. Alii legunt *palmites*, editor Leid. *palmitibus*, Stewech. conj. *vinum . . . rorem*, eodem sensu quo dicunt Latini *dies autumnos*, id est *autumnales, sextum marem* pro masculino, *verba oblivia* pro *obliviosa*. Nicol. Heins., Adversar., lib. I, c. 10, pag. 102, legendum censet *udum rorem*. Quæ conjecturæ fere omnes fluxerunt e voce *rorem* male intellecta a viris doctis. *Ros* enim hoc loco non est humor ille, qui serenis noctibus colligitur in plantis (nam is detegitur, non exprimitur), sed ipse succus palmitum. Nam *ros* ap. Latinos de quovis liquore, aqua, vino, etc. Ita Sidon., carm. xxii, v. 25, *ros meri* pro *vino*. *Unum rorem* itaque dicit Arnobius unam vini vel musti guttam. ORELL. — Mibi concinnius videtur Salmasii *palmitibus*, quod Heraldus etiam secutus est, ipsaque verborum collocatio plane Arnobiana: *Ex olivis vestris atque vinetis . . . at ex nostris palmitibus*. Qui *palmites* voluerunt, videntur quæsisisse nominativum ad verbum *prohibeant*, qui responderet superiori membro *fundi faciant*, quod quidem non necesse est, cum idem nominativus facile ad utrumque membrum pertineat. OCHSNER.

Et sub ipsis potum labris in acoris perfidiam vinum

XXII. Quod cum minime fieri testificentur res ipsæ, neque minus ad nos quicquam, neque ad vos plurimum redundare vitalibus ex beneficiis constet, libido quæ tanta est inimicos atque hostes deos esse contendere christianis, quos in rebus tristissimis, atque lætis nihil abs te videas ratione in aliqua discrepare? Si verum vobis permittitis, ac sine ullis assentationibus dici: verba sunt hæc, verba sunt, res immo per calumnias creditæ, non cognitionis alicujus testimonio comprobatæ.

XXIII. Cæterum dii veri, et qui habere, qui ferre nominis hujus autoritatem condigni sunt, neque irascuntur, neque indignantur, neque quod alteri noceat, insidiosis machinationibus construunt. Etenim revera est impium, et sacrilegia cuncta transcendens, sa-

pientem illam credere beatissimamque naturam magnum aliquid putare, si se sibi aliquis adulatoria humilitate submittat: et si fuerit non factum, despectam se credere, et ab summi culminis decidisse fastigio. Puerile, pusillum est, et exile, vix et illis conveniens, quos jamdudum experientia doctorum dæmonas appellat et heroas, non nosse cœlestia, et in hac rerum materia crassiore conditionis suæ exortes versari.

XXIV. Vestra sunt hæc, vestra sunt irreligiose opinata, et irreligiosius credita. Quinimmo, ut verius proloquar, haruspices has fabulas, conjectores, arioli, vates, et numquam non vani concinnare fanatici: qui, ne suæ artes intereant, ac ne stipes exiguas consultoribus excutiant jam raris, si quando vos velle

COMMENTARIUS.

repente mutari. Potum, quod pro vitiosa lectione antiqua potu restituit Gelenius, editor Lugd. Bat. mutavit in positum, qua causa, non video. Acoris, idem quod acetii, perfidiam eleganter dixit Arnobius, perfidus enim et perfidia dicitur ap. Latinos exquisite de cibis etiam et potionibus, quæ spem gustantis frustrantur. Ita Martialis lib. XII, epig. 48, qui locus nostro simillimus:

Imputet ipse Deus nectar mihi, fiet acetum
Et Vaticani persida vappa cadi.

Eodem sensu nequitia ap. Plin., Hist. Nat. XIV, 20, acetii nequitia inest virtus ad magnos usus. Cl. N. Rigaltium ad Artemidor. Oneirocrit., lib. 1, pag. 45, vol. II ed. Reiff. ORELL.

XXII. — Neque ad vos plurimum. Plurimum pro plus. Sic infra lib. II, cap. 11, init: *Et quid est quod in hac parte aut vos plurimum habeatis aut nos minus?* Vide annotationem Heraldii ad sequentia verba. ORELL.

Quos in rebus tristissimis atque lætis. Solemne est Arnobio et plerisque omnibus illius ævi scriptoribus mutare comparationis gradus, et superlativum accipere pro positivo, ut loquuntur οἱ τῶν γραμματικῶν παιδῆς. Unde et Menandri versum: φθειροῦσιν ἤθη χρηστά ὀμῆλαι κακάι, ita redditum apud antiquos Ecclesiæ doctores reperimus: *Corrumpunt ingenia bona confabulationes pessimæ.* Talia apud scriptores illos infinita. HERALD.

XXIII. — Dii veri. Hæc est palmaria emendatio Fulv. Ursini, merito in textum recepta ab Oberthurio. Nam quotusquisque est gentilium Deus, qui immunis fuerit illorum vitiorum et affectuum, quos in sequentibus recenset Arnobius? Antea legebatur dii vestri. ORELL.

Si se sibi aliquis adulatorio humilitate submittat. Sic enim solent adultores et qui magnam abjectionem restari volunt. Noster infra lib. VII, cap. 13: *Tum deinde sicut acclinis, ancillæ aut servuli pavibundas trepidationes imitatus.* Hoc eleganter appellat Tertullianus *decescere* libro de Poenitentia, cap. 11: *Ad omnem occursum majoris cujusque personae decrescentes.* Ταπεινοῦσθαι Græci hoc dicunt, ὑποπίπτειν et ὑποκρίπτειν: quibus opponit Diodorus Siculus ὑπερέχειν. ORELL.

Quos jam dudum experientia doctorum dæmonas appellat et heroas. Variis hunc locum conjecturis tentarunt interpretes. Cod. ms. et editio romana habent *appellat errores*, quod manifeste vitiosum Gelen. mutavit in *et hos*, quem posteriores editores secuti sunt usque ad Herald. Behot. Apophoret. lib. III, cap. 8, leg. censet *et quos*, et in sequentibus *scit versari*. Pontanus apud Meursium *terrestres*. Stewech. *errones*, quod, proprie de servis fugitivis usurpatum, bene etiam dici potest de dæmonibus in terris vagantibus

et circumvolitantibus, neque prorsus rejiciendum videtur. Sequi tamen malui emendationem Fulv. Ursini probatam ab Heraldio, *et heroas*, qui sæpissime conjunguntur cum dæmonibus, verbi causa ab Augustino, de Civit. Dei, lib. X, cap. 21: *Volunt cum dæmonibus heroas habitare, quo nomine appellant alicujus meriti animas defunctorum.* Cf. intpp. ad Gnomas Pythagoreorum, init. Plura vide ap. Meurs., p. 17. ORELL.

Non nosse cœlestia, i. e. non usu, experientia cognita habere cœlestia. Vide supra cap. 17, ad verba *Hoc ergo Dii magni norant* notam Heraldii. ORELL.

XXIV. — Haruspices has fabulas, conjectores, arioli, vates..., fanatici. Idem conjunguntur et exploduntur etiam a Cicerone de Nat. Deor., I, 20, ubi Velleius: *Sequitur μαντικῆ vestra... qua tanta inbuemur superstitione, si vos audire vellemus, ut aruspices, augures, harioli, vates et conjectores nobis essent colendi.* De haruspibus res nota. Conjectores dicebantur κατ' ἔραρον somniorum interpretes, ὄνειροκρεταί. Vid. Fest. h. v. ibique Dacer. arioli dicti ab aris, qui circa aras versantur, precantur, vaticinantur. Vid. Isidor., Orig., lib. VIII, c. 9. Donatus ad Terent. Phorm., act. IV, scen. 4, ab hari, verbo antiquo pro *fari*, derivat. Cf. Havercamp. ad Tertullian. Apologet., p. 227, fanatici a fanis (Glossæ: *fanaticus*, ἱεροτικός, ἱερόδουλος), erant tales, qui semper conversabantur in templis, ut futura prædicerent. Vide J. Firmic. Mathes. liber. III, c. 15. Designat autem his vocibus Arnobius planos et agyrtas in locis publicis, templis, foris plateis versantes et vaticiniis aliisque vanitatibus mulierculas et alios imperitos homines aggredientes et stipes illorum credulitati extorquentes. HERALD. et ORELL.

Ac ne stipes exiguas consultoribus excutiant jam raris. Cannegieter. leg. censet *stipes non exiguas*. Sed verba *consultoribus jam raris* aperte indicant, illud non locum habere neutiquam posse. Sensus est: *Verentes, ne stipes jam exiguæ ob consultorum raritatem penitus dispereant.* ORELL.

Si quando vos velle rem venire in invidiam compererunt. Hic locus admodum torsit interpretes variis conjecturis ipsi medelam afferre conatos. Editio romana habet *nos velle*, etc., quod defendit Th. Canterus, explicans nos, scil. christianos, ira incensos in illos, ariolos scil. vates, etc., velle rem eorum venire in invidiam. Stewech. leg. censet: *Si quando nos belle provenire compererunt, invident, indignantur, declamantque: Negliguntur Dii*, etc. Just. Lips., Epistol. Quæst., lib. I, Epist. 20: *Si quando nos bellorum venire in invidiam, etc.*, intelligens de bellorum et publicæ calamitatis invidia in christianos conflata ab istis sacrificulis. Cannegieter. *eos*, scil. sacrificulos. At hi non volunt, alioqui non consulerent. Mihi videtur locus sanissimus. Sensus est: *Si quando com-*

rem venire in invidiam compererunt, negliguntur dii, A clamitant, atque in templis jam raritas summa est: Jacent antiquæ derisui ceremoniæ, et sacrorum quondam veterrimi ritus religionum novarum superstitionibus occiderunt: merito humanum genus tot miseriarum angustiis premitur, tot laborum exerciatur ærumnis. Et homines brutum genus, et quod situm sub lumine est, cæcitate ingenua nequeutes videre, audent asseverare furiosi, quod vos credere non erubescitis sani.

XXV. Ac ne quis nos tamen diffidentia responsio- nis, tranquillitatis existimet Deos donare muneribus, innoxias affligere^a his mentes, atque ab omni perturbatione dimotas, concedamus, sicut libitum vobis est, intendere in nos iras, sanguinem illos sitire nostrum, et jamdudum nos cupere mortalium submovere de sæculis. Sed si non est molestum, non grave, si communis officii res est, non ex gratia, sed ex vero disceptationis hujus disceptare momenta, audire a vobis

exposcimus, quænam sit hæc ratio, quæ causa, propter quam in nos tantum et dii sæviant superi, et asperati homines inardescant. Religiones, inquit, impias, atque inauditos cultus terrarum in orbe tractatis. Quid, o participes rationis, audetis, homines proloqui, quid effutire, quid promere temerariæ vocis desperatione tentatis? Deum principem, rerum cunctarum quæcumque sunt dominum, summitatem omnium summorum obtinentem, adorare, ob-equio venerabili invocare, in rebus fessis totis, ut ita dixerim, sensibus amplexari, amare, suspicere, execrabilis religio est et infausta, impietatis et sacrilegii plena, cærimonias antiquitus institutas novitatis suæ superstitione contaminans?

XXVI. Hocine est, quæso, audax illud facinus et immane, propter quod maximi cælestes aculeos in nos intendunt irarum atque indignationum suarum? propter quod vos ipsi, cum libido inesset seræ, exultis nos bonis, exterminatis patriis sedibus, irrogatis

LECTIONES VARIANTES.

^a Affigere. *Male. Sab.*

COMMENTARIUS.

pererunt, vos ipsos (gentiles scil.) velle rem (suam scil.) venire in invidiam. Tales nimirum apyrtas et sacrifulos ob mendicitatem suam malasque artes, quibus imperitis hominibus imponebant, ab ip-sis deorum cultoribus contemptos et exosos fuisse, ex plurimis veterum testimoniis satis constat. Vel, si quid mutandum, malleme plane delere pronomen vos, ut sit velle venire in invidiam; idem quod simplex venire. Velle cum infinitivo sæpissime abundat apud veteres. Ita ap. Petronium aliquoties velle pleonastice positum, verbi causa, cap. 79, § 10. Jam cæperat Fortunata velle saltare, ubi vide Baumann. et indicem Antonii, et apposite ad nostrum locum auctor. Priapeiorum, carm. LXXII, vs. 9 et sq.:

At vos amplius hoc loco cavete
Quicquam ponere: ne famelicorum
Ad me turba velit canum venire.

ubi velit venire pro veniat. Sensus itaque nostri loci esset: Wenn sie merken dass ihre Sache (ihre Kunst) ihr Orkelgewerb) ihren Credit verlieren wolle. ORELL.

Negliguntur dii, clamitant, atque in templis jam raritas summa est. Gelenius solita mutandi libidine sanissimam hanc codicinis lectionem sic interpolavit: Indignantur, declamitantque: in templis, etc. Editio, princeps habet vitiose: negliguntur, declamitant, atque in templis, etc. Fulv. Ursin. leg. conj. etc. clamitant, atque, etc. Sed causam mutandi nullam vident. ORELL.

Jacent... derisui ceremoniæ. Hoc est contemptæ sunt et expositæ, obiectæ derisui. Jacere, centies ap. veteres de rebus neglectis, contemptis, quod notissimum. At rarior hujus verbi constructio cum tertio casu. Ita Sil. Ital., lib. xv, vs. 646 et sq.:

..... Quicumque tibi eri
Dux bello poterat, fratri jacet.

id est, ab eo casus, postratus est. ORELL.

Occiderunt. Fulv. Ursinus legend. c. nset coniderunt. Sed bene habet occiderunt et multo est significatius. Imago scil. ducta a sideribus, quæ sole exortis occidunt, evanescent. ORELL.

Et merito humanum genus... tot laborum exerciatur ærumnis. Stewechius legendum censet eo (id est expropter) merito humanum genus... tot laborum exercetur ærumnis, citans Virgilianum illud, Ab. III, 1824. Puer Iliacis exercite satis, et Apulei. Miles.,

lib. vi: Psyche tantis exercita ærumnis, quod elegantius quidem et bono scriptore dignius. Sed in Arnobio tales elegantia non exigenda.

Tot laborum exerciatur ærumnis. Stewech. leg. conj. exercetur ærumnis, afferens loca duo, alterum Apuleii, lib. vi. Metam. Psyche tantis exercita ærumnis, alterum Virgiliæ Æn. III, vs. 182.

C Nate Iliacis exercite satis.

Sed non minus frequens ap. Latino exerciari ærumnis, ægritudine, sollicitudine, miseriis. Cf. Terent. Heautont. I, 2, vs. 4, et Cic. Epist. ad Fam. XIV, 3. Itaque nil mutandum. ORELL.

Et homines, brutum genus. Cannelieter leg. cens. Et homines, non male. RELL — Pari sensu Horat., lib. I. sat. 3 dixit Mutum et turpe pecus. PRIOR.

Furiosi. Vide notata ad initium capituli I. ORELL.

XXV. — Mortalium... de sæculis. Id est de genere mortalium sæculum pro genere, sobole, multitudine sæpissime usurpat Lucretius, v. c., lib. III, 629: Priorum sæcla scriptorum, et II, vs. 77. Animantum sæcla in brevi spatio mutantur. Vid. Genet. in Theauro et quæ annotavimus infra ad lib. VII, c. 24. ORELL.

Summitatem omnium summorum obtinentem. Is Deus mox summus dicitur, quo nomine veteres appellarunt unum illud et supremum nomen, rerum omnium auctorem et gubernatorem. Philosophi Deum opificem nominabant, alii Jovem æternum et exsuperantissimum: Græcietiani $\psi\iota\sigma\tau\omicron\upsilon$ CANNEGIETER in van Hoven Ot. Litt.

Temerariæ vocis desperatione. Fulv. Ursinus leg. censet disparatione, alii disceptatione male. Desperatio, et bene Her. Id. explicat, est $\lambda\acute{\iota}\pi\omicron\nu\omicron\upsilon\varsigma$ eorum, qui divinam iram contemnere cæperunt, et simul omnem salutis curam abjicere. Desperatio vocis temerariæ est itaque vox temeraria hominis scelerati et de salute sui prorens desperantis, ein tollkuhnes, ruckloses Wort. ORELL.

In rebus fessis. Infra, lib. III: Inexorata beneficia præbere fessis atque invalidis rebus. Habet a Virgilio, Æn. III, 145:

Quam fessis finem rebus ferat; unde laborum
Tentare auxilium jubeat. HERALD.

Add. Tacit., Annal. XV, c. 50. Diligendumque, qui fessis rebus succurreret. ORELL.

supplicia capitalia, torquetis, dilaceratis, exuritis, et ad extremum nos feris et belluarum laniatibus objectatis? Quisquis istud in nobis damnat, aut in aliqua ducit criminatone ponendum, is aut nomine appellandus est hominis, quamvis ille videatur sibi? aut Deus esse credendus est, quamvis ipse se esse mille profiteatur in vatibus? Trophonius nos impios Dodonæus aut Jupiter nominat^a, et ipse dicitur Deus, atque in ordine computabitur numinum, qui aut summo servientibus regi crimen impietatis affingit, aut sibi torquetur majestatem ejus, cultumque præponi? Delius Apollo, vel Clarius, Didymæus, Phile-

sus, Pythius, et is habendus divinus est, qui aut summum imperatorem nescit, aut ignorat a nobis quotidianis ei precibus supplicari? Qui si pectorum secreta nesciret, nec quid in intimis sensibus contineamus, agnosceret: summum tamen invocare nos Deum, et ab eo quod postulamus orare, vel a tribus potuit scire, vel ipsius vocis sono, qua utimur in precibus, noscitate.

XXVII. Nondum est locus, ut explicemus omnes istos, qui nos damnant, qui sint, vel unde sint: quantum possint, vel noverint: cur ad Christi paveant mentionem, discipulos cur ejus inimicos ha-

LECTIONES VARIANTES.

^a In ritibus profanos nos aut impios Dodonæus Jupiter nominat. Fulv.

COMMENTARIUS.

XXVI. — *Dilaceratis.* Nempe flagellis et unguis, quibus deraſa et falcata fuere christianorum latera. In his etiam lacerationibus numerare possumus *ἄκροσμούς θηρίων*. Nam sanctos Christi testes bestiis quandoque admordendos dabant, ut vel hac ratione summum iis terrorem incuterent. HERALD.

Exuritis. Refero hoc non ad vicicomburium, quo sæpe Christi milites *ἐτελειώθησαν*, sed ad cruceſ et tormenta, quæ extremam *τελειώσιν* præcedebant. Torquebantur enim christiani, lacerabantur, exurebantur, id est, igni et laminis igneis propius admotis tentabantur. De igni ad veritatem eruendam admoto antiquissima res est. Recte autem et condecenter ab Arnobio collocatur loco ultimo. Nam revera erat sæpius ultimus *βασανισμός*. Seneca lib. iii, de Ira, cap. 19: *Torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fideculis, tabularibus, aculeo, igni, vultu suo.* Apuleius, Milesia, x: *Nec rota vel eculeus more Græcorum tormentis ejus apparatus jam deerant. Sed obfirmatus mira præsumptione nullis verberibus, ac ne ipso quidem succubuit igni.* Prudentius, in Martyrio Vincentii:

Tum deinde cunctatus diu.
Decernit extrema omnium
Igni, grabato et laminis
Exerceatur quæstio. HERALD.

Ad extremum nos feris et belluarum laniatibus objectatis. Nota ad extremum. Præmissa ergo ante extremum agonem. Hinc Prudentius Hymno primo *περὶ στερῶνων*, vs. 54, seqq.

Stant parati ferre, quidquid sors tulisset ultima:
Seu foret præbenda cervix ad bicipitem publicam,
Verberum post vim crepantum, post catastas igneas;
Sive partis offerendum pectus, aut leonibus.

Bestiis autem objectabantur, cum venationes darentur, alias enim non licebat. Hinc, cum Polycarpum ad leonem postularent, respondit Proconsul fieri hoc non posse, quia venationes peractæ erant. Quare vivus concrematus est constantissimus et floridissimus Martyr. HERALD.

Is aut nomine appellandus est hominis, quamvis ille videatur sibi? aut Deus esse credendus est, quamvis ipse se esse mille profiteatur in vatibus? Trophonius nos impios, etc. Hæc est palmaria emendatio P. Pithoci, merito in textum recepta ab editore Lugd. Bat. Editio prima Romana habet e cod. ms.: *Is haud nomine appellandus est hominis, quamvis ille videatur sibi, haud Deus esse credendus est, quamvis ipse se esse similem profiteatur. In vatibus profanus nos impios, etc.* Falsissime neque enim oracula profitebantur, eos, quos gentes colebant, similes deorum, sed veros deos esse; et in sequentibus, *Dodonæus aut Jupiter, aut non haberet qui referretur.* Itaque miror, Oberthurium emendationem illam unice veram e textu suo eliminasse. Et mirum sane videri possit attento

lectoris, cur Arnobius pleraque Græcorum oracula recensens celebratissimum illud Trophonii in Lebadia Bœotiæ præterierit. ORELL.

Clarius. Clarius Apollo a Clario nemore prope Colophonem, quod cum sacerdotibus esset aptum visum, in quo templum strueretur, successu temporis oraculo Apollinis inclaruit condito a Manto, vatis Tiresia filia, fugiente victores Thebanorum Epigonos, teste Pomp. Mela, de Situ Orb. i, c. 17, cujus celebritas eo colonos atraxit, quorum manibus structum est oppidum, Nicandri patria. De condito ibi templo et oraculo vid. Strabon., lib. xiv, pag. 642; Scholiasten Apollonii Rhod., ad i, vs. 308; Pausaniam in Achaicis, c. 3, et quos laudat, Oberlin., V. C. ad Taciti Ann., ii, 51, et ad Vib. Sequestr., pag. 265, qui hac de re multus est. ORELL. — Conf. Intpp. ad Ovid. Met., i, 516. OCHSNER.

Didymæus. Pomp. Mela, de Situ Orb., i, c. 17: *Post Basilicum Ionia aliquot se ambagibus sinuat: et primum a Posideo promontorio flexum inchoans, cingit oraculum Apollinis, dictum olim Branchidæ, nunc Διδυμῆϊ, ubi vid. Voss. Cf. Strabo, l. xiv, p. 634, ed. Casaubon.; et Ernest. ad Sueton. Caligul., c. 21. Didymæus scil. Apollo dictus a nomine loci Διδυμα, alii derivant a Διδυμος, geminus sive gemelus, quod cum Diana uno pario editus sit. Tertiam nominis rationem philosophicam affert Macrobius, Saturn. i, 17, qui eo nomine Apollinem etiam Romæ cultum dicit. ORELL.*

Philesius. *φιλῆσιος* Apollo dictus, quod lumen ejus exoriens amabile amicissima veneratione consalutamus, teste Macrobio, sat. i, 17. Alibi hujus cognominis mentio non exstat. ORELL.

Ab eo quod postulamus orare. Postulamus hoc loco idem quod optamus. Consequens pro antecedente. Ceterum minime contemnenda videtur Fulv. Ursini conjectura, *ab eo, quo postulamus, ore.* ORELL.

Vel auribus potuit scire, vel ipsius vocis sono. Id est et ipsius, etc. Nam particula ista di-junctivæ ponuntur sæpe pro copulativis ab Arnobio, ut etiam ab Julio Firmico locis infinitis. Quæ in editione Fulv. Ursini notata sunt ad hunc locum, sunt plane inutilia. HERALD.

XXVII. — *Cur ad Christi paveant mentionem.* Prudentius Apotheos. v. 402, seqq.

Torquetur Apollo
Nomine percussus Christi, nec fulmina verbi
Ferre potest, agitant miserum tot verbera lingue,
Quot laudata Dei resonant miracula Christi.

Lactant., l. v, c. 21: *Hi spiritus contaminati cum corpora hominum occupant, animasque divexant, adjurantur ab his et nomine Dei veri fugantur. Quo audito tremunt, exclamant, et uri se verberarique testantur.* Vide Athanasium, de Humanitate Verbi. ELMENE.

beant et invisos : quod tamen humanum pollicentibus sensum una pariter definitione figamus : nihil sumus aliud Christiani, nisi magistro Christo summi regis ac principis veneratores : nihil, si consideres, aliud invenies in ista religione versari. Hæc totius summa est actionis : hic propositus terminus divinorum officiorum, hic finis. Huic omnes ex more prosternimur, hunc collatis precibus adoramus, ab hoc justa, et honesta, et auditu ejus condigna deprecemur. Non quo ipse desideret supplices nos esse, aut amet substerni tot millium venerationem videre. Utilitas hæc nostra est, et commodi nostri rationem spectans. Nam quia proni ad culpas, et ad libidinis varios appetitus vitio

sumus infirmitatis ingenitæ, patitur se semper nostris cogitationibus concipi : ut dum illum oramus, et mereri ejus contendimus munera, accipiamus innocentie voluntatem, et ab omni nos labe delictorum omnium amputatione purgemus.

XXVIII. Quid dicitis, o sacri, quid divini interpretis juris? Meliorisne sunt causæ^b, qui Grundules adorant lares, Aios locutios, Limentinos, quam sumus nos omnes, qui Deum colimus rerum patrem, atque ab eo deprecemur rebus fessis languentibusque turamina? Et illi cauti, sapientes, prudentissimi vobis videntur, nec reprehensionis ullius, qui Faunos, qui

LECTIONES VARIANTES.

^a Isti. *Bene.* (Meur.) *ms.*

^b Meliorisne sunt causa. *Fulv.*

COMMENTARIUS.

Una pariter definitione figamus. Figamus, id est, constituamus tanquam firmum ratumque ponamus extra omnem dubitationis aleam. Metaphora ducta ab iis quæ clavus figuntur. ORELL.

Aut amet substerni tot millium venerationem videre. Verbum *substerni* tanquam glossema eliminandum cenet Siewech. Sed bene defendit Heraldus loco Tertulliani in Apologet., c. 45. *Quantos habetis, non dico jam qui de vobis dæmonia excutiant, non dico jam, qui pro vobis quoque vero Deo preces sternant?* Meursius conj. *aut amet substerni tot millia in venerationem.* ORELL.

XXVIII. — *Quid dicitis, o sacri, quid divini interpretis juris?* Hæc est certissima lectio (Fulvii Ursini) pro antiqua, *quid divini interpretes viri?* C

HERALD.

Grundules Lares. Diomedes, l. 1, de dubia verborum positione, p. 59, ed. Jo. Cæsari : *Hinc* (a *grundio* scil. verbo antiquo pro *grunnio*) *Grundules Lares dictos accepimus, quos Romulus constituisse dicitur in honorem scrophæ, quæ triginta pepererat porcos. Hoc ita affirmat. hoc modo Cassius Hemina in secundo historiarum : Pastorum vulgus sine contentione consentiendo, præsecerunt aequaliter imperio Remum et Romulum, ita ut de regno pares inter se essent. Monstrum sit, sus parit porcos triginta, cujus rei sanum fecerunt Lares grundules.* Cf. Nonius in *Grundules.* Elmenh. Cod. *ms.* vitiose *Grunduleos.* ORELL.

Aios, Locutios, Limentinos, etc. Cod. *ms.* *Locutios, Ajaceos, Boetios, Libentinos,* vitiosissime quidem. Sed in voce *Boetios* latere existimo nomen Dei alicujus bonum curam gerentis, neque illud temere e textu eliminaverim. Itaque legendum conjicio : *Locutios, Ajos. Bubetios* (vel *Bovicios*). *Limentinos.* *Bubetiorum* ludorum meminit Plin., *Hist. nat.*, xviii, 5. Quidni statuamus, fuisse etiam *deos Bubetios*, cum multa deorum minorum gentium nomina vetustate interierint, alia solummodo in Patrum Ecclesie, Augustini, Minuci, Lactantii scriptis servata esse constat? Ita *Dea Bubona* memoratur ab Augustino, de *Civili Dei*, vi, 5. ORELL.

Aios Locutios. De *Aio Locutio* locus classicus est apud Livium, *Hist.* v, 50. *Expiandæ etiam vocis nocturnæ, quæ nuncia cladis ante bellum gallicum audita neglectaque esset mentio illata, jussumque templum in nova via Aio Locutio fieri.* Cf. *Cic. de Div.*, i, 45; et ii, 32, et *Gell.*, *Noct. Att.*, lib. xvi, cap. 17. ORELL.

Limentinos. Noster infra, l. iv, c. 9. *Quis* (est qui credat) *Limentinum, quis Limum custodiam liminum gerere et janitorum officia sustinere?* Augustin., de *Civili Dei*, l. iv, c. 8. *Tres Deos isti posuerunt, Forculum foribus, Cardeam cardini, Limentinum limini.* Cod. *ms.* habet *Libentinos* male. *Libentinam* et *Li-*

burnum Deos, qui libidinum tutelis præsent, noster memorat infra, l. iv, l. 1. ORELL.

Rebus fessis languentibusque. Vide supra, ad c. 25.

Qui Faunos, qui fatuas. Ita egregie emendavit Lipsius, *Epist. Quæst.*, l. i, ep. xx, eaque lectio firmatur etiam codice *ms.*, teste Meursio, *Ed. Rom. status.* At cum status hic nullum litigium, sed cum deorum ridiculis nominibus. De Fauno et Fatua locus classicus est ap. Lactantium, l. i, c. 22 : *Ut Pompilius apud Romanos institutor ineptiarum religionum fuit : sic ante Pompilium Faunus in Latio, qui et Saturno avo nefaria sacra constituit, et Picum patrem inter deos honoravit : et sororem suam Fatuam Faunam, eandemque conjugem consecravit, quam Gabius Bassus Fatuam nominatam tradit, quod mulieribus fata canere consuevisset, ut Faunus Viris. Eundem Varro scribit tantæ pudicitie fuisse, ut nemo eum, quod vixerit, præter virum suum mas viderit, nec nomen ejus audierit. Idcirco illi mulieres in aperto sacrificant, et bonam deam nominant. Et Sex. Clodius in eo libro, quem græce scripsit, refert Fauni hanc uxorem fuisse, quæ quia contra morem decusque regum clam vini ollam ebiberat, et ebria facta erat, virgis myrticis a viro usque ad mortem coacta : postea vero, cum eam facti sui pœniteret, et desiderium ejus ferre non posset, divinum illi honorem detulisse : idcirco in sacris ejus obvolutam vini amphoram poni.* Cf. *Maerob.*, *Satur.*, l. i, c. 12. ORELL. — *Varro* (l. vi, de *Ling. lat.*), et *Servius* (in *Virgil.*, *Georg.* i, v. 10 et 11, et *Æn.*, vii, v. 45 et seq.), *Fauno* nomen datum putant a *fando*, vel quia, ut *Cajus Bassius* apud *Lactant.* l. i, c. 11. *Fatus* nominata, quæ mulieribus, sicut *Faunus* viris fata canere perhibebatur. Et *Virgilius* quidem *Fauni* responsa laudavit, *Æn.*, viii, v. 105. At *Cicero* quamvis dixerit, *Fauni* voces sæpe in præsiis et rebus turbidis auditas (de *Divin.*, i, 45), ubi tamen *Cottam Baldo* respondentem introduxit de *Nat. deor.*, ii et iii, eam *Fauni* vocem a se unquam auditam inficiatus est *NOTA.*, p. 419.

Civitatunque genios. De locorum genis plana res est. *Prudentius* libro contra *Symmachum* posteriore :

Cum portis, domibus, thermis, stabulis soleatis
Assignare suos genios; perque omnia membra
Urbis, perque locos geniorum millia multa
Fingere : ne propria vacet angulus ullus ab umbra.

Sed eos existimabant specialiter singulis civitatibus et populis attributos, quorum cura et providentia singula civitates continerentur. *Symmachus* relatione de restituendo veteri Deorum cultu apud eundem *Prudentium* : *Suus enim cuique mos ; suus cuique ritus est. Varios custodes vel urbibus, et cultus mens divina distribuit. Ut animæ nascentibus, ita populis fatales Geni dividuntur.* Hinc *GENIUS POPULI RO-*

Fatuas, civitatumque genios, qui Pausos reverentur A atque Bellonas. Nos hebetes, stolidi, fati, obtusi pronuntiamur et bruti: qui dedidimus nos Deo, cuius nutu et arbitrio omne quod est, consistat, et in sententiæ suæ perpetuitate defixum est. Hanc sententiam promittis? hanc legem constituistis? hanc promulgatis, ut honoribus afficiatur amplissimis quisquis vestros adoraverit servulos? crucem mere tur extremam quisquis vobis ipsis dominis supplicarit? In civitatibus maximis, atque in potentioribus populis sacra publice sunt scortis meritorii quondam, atque in vulgarem libidinem prostituta, nullus tumor indignationis in Diis est. Tempa felibus, scarabeis, et buculis sublimibus sunt elata fastigiis: silent in i-ræ numinum potestates, nec livore afficiuntur ullo, quod sibi comparatas animantium vilium conspiciunt sanctitates. Nobis solis sunt inimici, nobis asperrimi Diis hostes, qui a patre veneramur illorum, per quem, si sunt, esse et habere substantiam sui

* Sortitos esse se sentiunt. Fulv.

MANI pas-im in veteribus nummis, qui γένιος τοῦ δήμου a Dione dicitur et Genus publicus apud Amniam Marcellinum. HERALD — Cf. C. Barth ad Rutil. Itinerat. I, vs. 328, proluxe de hac re disputantem. ORELL.

Pausos. Pausum Turneb. Adversar., lib. xv, c. 21, putat fuisse Deum, qui pausam afferret et quietem, bellis adversarium. ELMENS.

In sententiæ suæ perpetuitate defixum est. Id est immotum, immutabile manet, defixum quasi ac firmatum in perpetua Dei sententiâ, h. e. in aeterno ejus decreto Similiter Cicero pro Flacco, cap. 1. Tantum petimus a vobis, ut omnia reipublicæ subsidia, totum statum civitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, salutem præsentium, spem reliquorum, in vestra potestate, in vestris sententiis, in hoc uno iudicio positam esse et defixam putetis. ORELL.

Crucem mereatur extremam. Quo supplicio scilicet nullum erat terribius, nec abjectius; nullum de estabulibus. HERALD. — Quare etiam summum supplicium, extrema poena ἡ ἐσχάτη δίκη eius dicta veteribus. Hoc loco tamen etiam laxè et de peste aut pernicie cupit intelligi, ut recte observat J. Lips., de cruc. lib. II, cap. 1. Op., tom. III, p. 1175, ed. Vesal. ORELL.

In civitatibus maximis.... sacra publice sunt scortis meritorii. Athenenses Læoniam meretricem, famosissimam, Romani Accam, Laurentiam et Floram, scorta propudiosa, post mortem sacrificiis, et annuâ parentationis honore maclantur. Lactant., lib. I, c. 20; Gelhus, lib. VI, c. 7; Macrobi., sat. I, 10. Plutarchus Quest. Rom. I, LMENS.

Nullus tumor indignationis in Diis est. Hæc erat verissima lectio Codicis ms. et editionis priore, quam in editione Gelenii operæ, opinor, unica litterula mutata depravaverant. Minutius Felix, c. 14. Nam indignationis ejus tumorem effusa orationis impetus relaxaverat. Virgil., Æn. VIII, 40:

Tumor omnis et iræ
Concessere Deum.

Hinc ira sufflatus dicit Zeno Veronensis, sermone VII, de tribus poëris: Ipsam contempserunt regem, qui ira sufflatus solito septies amplius caninum jussit incendi. Sensus itaque est: nullas inde causas indignationis Diis contrahunt: non ideo timent, nec in terrore sunt, ut loquitur ille ap. Plautum. HERALD. — Editio Oberthurii habet timor vitiose. ORELL. — In voce

numinis majestatisque cœperunt: a quo ipsam deitatem, ut ita dicam, sortiti esse sentiunt, et in reium numero recognoscunt; cuius voluntate et arbitrio, et interire, et solvi, nec solvi possunt, nec interire? Nam si omnes concedimus unum esse principem solum, quem nulla res alia veniat: temporis antecedit, post illum necesse est cuncta ei nata esse et prodita, et in sui nominis prosiluisse naturam. Quod si fixum et ratum est, erit vobis consequens confiteri, et Deos esse nativos, et a principe rerum fonte ortus sui originem ducere. Qui si sunt nativi, et geniti, et interitionibus utique periculisque vicini. At enim esse creduntur immortales, perpetui, et nullius unquam participes finis. Ergo istud munus Dei patris et donum est, ut infinita meruerint iidem esse per sæcula, cum sint labiles solubilesque natura.

XXIX. Atque utinam daretur in unius speciem concionis toto orbe contracto oratione hac uti, et

LECTIONES VARIANTES.

COMMENTARIUS.

timor et tumor quam proclivis fuerit error, pluribus exemplis docuit Bentley ad Horat. Art. poet., vs. 19. OCHSNER.

Tempa felibus, scarabeis, et buculis sublimibus sunt elata fastigiis. Restrinxit Ægyptiorum superstitionem. Quod autem de scarabeis dicit, id ex Eusebio et aliis notum est. Ceterum quæ constituta sunt animalibus illis templa, ea superba erant et magnifica; quare sublimibus elata fastigiis dicit Arnobius. Quod et Celsus Epicureus apud Origenem significat, christianorum fidem Ægyptiorum superstitioni comparans. Illius verba sunt apud Origenem, lib. III: Παραβάλλειν δὲ τὰ τῆς πίστεως ἡμῶν τοῖς τῶν Αἰγυπτίων θέλει πράγμασι· παρ' οἷς προσώπτι μὲν ἴσθι λαμπρὰ τεμένη, καὶ ἄλλα, καὶ προφυλαίων μεγάλη τε καὶ κάλλι, καὶ νεφὸς θαυμαστοὶ, καὶ σκηνὰ περὶ ὑπερήφανοι, καὶ θρησκευαὶ μάλῃ δεισιδαιμόνες καὶ μυστηριώδεις· ἤδη δὲ εἰσὶ ὅτι καὶ ἐνδοτέρω γενομένη θεωρεῖται προσκυνοῦμενος αἰλουρος, ἢ πίθηκος, ἢ χροκόδειλος, ἢ τράγος, ἢ κύων. HERALD. — Vis agna apud Ægyptios culta Isis (ipse Io ante) et Anis, Venus etiam. Vid. Jo. Meurs. ad Lycophron. Casandr., vs. 1292. ORELL.

Silent irisæ numinum potestates. Monebamus in hoc scriptores Jambos reperiri quandoque integros. Exemplum his habes. HERALD.

Sortiti esse sentiunt. Non male fortasse ad id exemplum. Sensu medio delapsus in hostes, ap. Virgil., Æn. II, 577. Et aliud dicere videtur Arnobius. Alii igitur: a quo ipsam deitatem (ut ita dicam) sortiti esse se sentiunt, etc. Nolim tamen quidquam rem commutare. ORELL. — Vid. J. Lips. Antiq., lect. II, c. 7. OCHSNER.

Cujus voluntate et arbitrio, et interire et solvi, nec solvi possunt nec interire. Loquendi ratio singularis prorsus et ius litæ pro cuius arbitrio et interire solvique possunt, et ab interitu ac solutione conservantur. ORELL.

Erit vobis consequens. Sic edidi ex emendatione Meursii. Alii erit nobis consequens. ORELL.

Ortus sui originem ducere. Τὰ δια ἰσοδύναμα, principium, ortus originum, ortus origo exordium utriusque, etc., septimo jure veteribus, pluribus exemplis demonstrat Wijk usus ad Justin. Hist. lib. II, ca. 1, in Miscellan. Obs. crit. novis. Fa cic. II, pag. 19. ORELL.

Meruerint. Vide supra ad c. p. 3; idem pro idem reposuit Meursius. ORELL.

Labiles. Labilis idem quod caducus, vocabulum familiare Arnobio. Vid. Ol. Borrich. Cognat., p. 152. ORELL.

humani in generis audientia collocari. Ergone impia religionis sumus apud vos rei, et quod caput rerum et columen venerabilibus adimus obsequiis, ut convivio utamur vestro, infausti et athei nuncupamur? Et quis magis rectius horum feret invidiam nominum quam qui alium præ hoc Deum, aut novit, aut sciscitatur, aut credit? Nonne huic omnes debent us hoc ipsum primum quod sumus? quod esse huiusmodi dicimur? quod ab eo vel missi, vel lapsi a cœcitate huius in corporis continemur? Non quod incedimus, quod spiramus et vivimus, ab eo ad nos venit, vique ipsa vivendi efficit nos esse, et animali agitatione motari? Nonne ab hoc effluunt causæ, per quas nostra soleitur salus variarum munificentia voluptatum? Mundus iste in quo degitis, cuius est? aut quis ejus vobis attribuit fructum possessionem-

que retinere? Quis, ut subjectas res cernere, ut contrectare, ut considerare possitis, publicum illud lumen dedit? Quis, ne fixa pigritiæ stupore torpescerent elementa vitalia solis ignes constituit ad rerum incrementa futuros? Solem deum cum esse credatis, conditorem ejus, opificemque non quaeritis? Luna cum apud vos dea sit, non similiter scire curatis genitor ejus et fabricator quis sit?

XXX. Nonne cogitatio vos subit considerare, disquirere, in cuja possessione versamini? cuja in re sitis? cuius ista sit, quam fatigatis, terra? cuius aer iste, quem vitali recipitis a spiritu? cuius abutamini fontibus? cuius liquore? quis ventorum disposuerit flammam? quis undas excogitaverit nubes? quis seminum frugiferas potestates rationum proprietate distinxerit? Apollo vobis pluit? Mer-

LECTIONES VARIANTES.

* Missæ vel lapsæ. *Maie. ms.*

COMMENTARIUS.

XXIX. — *Humani in generis audientia collocari.* Ita emendavit Fulv. Ursinus et Gelenius. Vulgo *collocare*, quod defendere cogatur Heraldus, in *Curis* II. Sed vellem huiusmodi *collocare orationem in audientia* exempla nobis dedissent. Contra recte dicuntur homines *collocari in audientia*, hoc est in consensu audientium, auditorio ut bene explicat C. Barthius *Adversar.*, lib. XXIII, cap. 5, pag. 4121, seq. Conf. Meurs., *Crit. Arnob.*, lib. I, cap. 10, pag. 21. Ita incertus auctor vitæ Lucani præmissæ editioni Grotii: *Declamavit et græcè et latine cum magna admiratione audientia*. ORELL.

Caput rerum et columen. Sic scriptum apud Arnobium aliquoties: pro quo nonnulli *culmen* rescribere voluerunt, sane inutiliter. Nam *columen* hoc sensu notum etiam antiquis scriptoribus. Servius, ad *Alin.* VIII. *Sicut columnæ mortuis nobilibus superponuntur ad ostendendum eorum columen et Zen.* Veronensis Susannam appellat *columen matronatus*, sermone de pudicitia. Glossæ: *columen* — *περιστόλιον*. HERALD. — Vide supra ad cap. 8. ORELL.

Infausti. Id est, abominandi, de estandi tamquam monstrum aliquod et portentum. *Infaustus, infelix.* de rebus mali omnis usitatum apud Romanos. ORELL.

Athei. Ita dicebantur christiani a gentilibus, quod inveteratos deorum cultus abolerent, ipsosque adeo deos destruerent. Hinc solennis illa exclamatio in amphitheatris, *Αἶος τοῦς ἀθέους*, quam etiam pronuntiare jubebantur, quia Christum et pietatem christianam abnegabant. HERALD.

Magis rectius. Vide infra ad lib. VII, cap. XVIII, annotationem Heraldii. ORELL.

Quod ab eo vel missi vel lapsi. Rationales animas fuisse in celestibus et propter quedam antiqua peccata in corpora esse delapsas ad pœnas ludendas, de hinc Pythagoras, Plato et Origenes. ELMEN. Huc pertinet locus Virgilio, *Æn.*, VI, 724—734. ORELL.

Cæcitate huius in corporis. Virgilius, I, 1, de animis hominum e cœlo lapsis:

Ignæus est illis vigor et celestis origo
Sensibus, quantum non noxia cor ora tardant
Terræque hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt cupiuntque: dolent gaudentque: neque
[sunt]
Dispiciunt clausæ tenebris et carcere cæco.

Ubi Heyne V. S. hæc annotat: « Corpus vitæ animi tenebrisque assimilatur, quibus ille offuscatur, et a libera rerum contemplatione retrahitur. » ORELL.

Possessionem retinere. Codex ms. *possessionem in*

re: unde Stewechius legendum censet *possessionem cum re*, putans alludi his verbis ad formulas Juris Consultorum distinguendum *possessionem cum re* et *sine re*: *cum re*, cum is, qui accipit, cum effectu bona retinet, *sine re*, cum alius jure civili hereditatem evocare potest. ORELL.

Solis igneis constituit ad rerum elementa futuros. J. Meursius, p. 21, legendum conjicit: *Constituit rerum incrementa futuros*, a *foveo*. Sed nihil mutandum. *Esse ad rem*, id est, rei mederi, prodesse. Vide Gesner, in *Thes.* Sic Cato, de *Re Rust.* XII. *Est ad alvum crudam, ad capitis dolorem*, etc. ORELL.

Solem Deum esse cum credatis. Ita ut *θεός* sine ulla adiectione Sol dicitur Grævis non rar: et *ἀρχόμενος καὶ δούμενος θεός*, Sol Oriens et Occidens. Theophrastus *Euphr. adæ.*, Or. I, XI. *Οἱ σφόδρα ἐπιθυμοῦντες τοῖς ὅμοισιν ἀτενίσαι εἰς τὸν θεόν, πρότον μὲν ἐν τοῖς ὕδασι μελετῶσι καὶ διαπειρῶνται τῶν ὀφθαλμῶν πρὸς τὸ φάσμα αὐτοῦ καρτερεῖν καὶ ἀπεριδεσθαι*. HERALD. — Conf. Gish. Cuperi *Harpocrat.*, pag. 415, ed. Ultr.ject., in-4. ORELL.

XXX. — *In cuja possessione versamini? cuja in re sitis.* *Cujus, a*, um vocabulum antiquioris latinitatis. Terentius Andr., act. V, scen. 4: *Cedo cum puerum hic apposuisti*. Virgil., *Eclog.* III, vs. 4:

Die mihi, Damoeta, cuium pecus, an Melibœi?

Fœminino nil frequentius apud Plautum, Gellium alioque. Vid. qui exemplorum nubem congestit Ol. Borrich. *Cogit.* de *Ling. lat.*, p. 78. ORELL.

Quem vobis recipitis a spiritu. Ita noster infra lib. II, cap. 16: *Auras accipiunt paribus et per anhelitum recipit reddunt*: et lib. VII, cap. 28: *Quid enim spiritus et recipit huiusmodi auris commutabilibus ducit, id necesse est esse mortale*. Meursius legendum censet *aspiritu* una voce, id est *aspiratione*, sed præpositiones *a, in, de, ex* Arnobius *πεπετῶς* usurpat sæpissime. ORELL.

Cujus abutimini fontibus. Abuti hoc loco in bonam partem, *valde, maxime uti*, ut sæpe apud optimos scriptores. Vid. Gronov. et Corte ad *Cic.*, ad *Fam.* IX, *Epist.* VI, *Humano*, in *Cic. pro Milone*, cap. 2. Davis., ad *Cic.*, de *Nat. Deor.* II, cap. 60; Jeger., ad *Paneg. Nazarii*, cap. 30. Bunemann., ad *Lactant. Inst.* I, cap. 6, p. 43; Rulowen., ad *Rutil. Lup.*, pag. 99. ORELL.

Rationum proprietate distinxerit. Lucretius *rationem* accipit sæpe pro modo se natura quædam peculiaris. Sic Arnobius locis compluribus. Mox: *Æsculapius, Hercules aut Diana rationem imbrum tempestatumque*

curius vobis pluit? Æsculapius, Hercules, aut Diana rationem imbrum, tempestatumque fixerunt? Et hoc fieri qui potest, cum in mundo profiteamini eos natos certoque tempore sensum arripuisse vitalem? Si enim temporis antiquitate mundus eos antevenit, et priusquam nati sunt, jam noverat pluvias tempestatesque natura: nullum serius nati pluendi jus habent, neque eis inserere rationibus^a se possunt, quas invenerunt hic agi, et majore ab auctore tractari.

XXXI. O maxime, o summe rerum invisibilium procreator! O ipse invisus, et nullis umquam comprehense naturis! dignus, dignus es vere, si modo te dignum mortali dicendum est ore, cui spirans omnis intelligensque natura, et habere et agere nunquam desinat gratias: cui tota conveniat vita genu nixo procumbere, et continuatis precibus supplicare. Prima enim tu causa es, locus rerum, ac spatium, fundamentorum cunctorum quæcumque sunt infinitus, ingenitus, immortalis, perpetuus, solus, quem nulla delinuat forma corporalis^b, nulla deter-

minat circumscriptio, qualitatis expertus, quantitatis, sine situ, motu, et habitu, de quo nihil dici et exprimi mortalium potis est significatione verborum: qui ut intelligaris, tacendum est, atque, ut per umbram te possit errans investigare suspicio, nihil est omnino mutiendum. Da veniam, rex summe, tuos persequentibus famulos: et quod tuæ benignitatis est proprium, fugientibus ignosce tui nominis et religionis cultum. Non est mirum si ignoraris: majoris est admirationis, si sciaris. Nisi forte audet quisquam, hoc enim furiosæ restat insanix, ambigere, dubitare an sit iste Deus, annon sit: explorata fidei veritate, an rumoris cassi opinione sit creditus. Audimus enim quosdam philosophandi studio deditos, partim ullam negare vim esse divinam, partim an sit, quotidie quærere: alios casibus fortuitis, et concursuibus temerariis summam rerum construere, atque diversitatis impetu fabricari: cum quibus hoc tempore^c nullum nobis omnino super tali erit obstinatione certamen. Aiunt enim sana sentientes, contradicere rebus stultis, stultitiæ esse majoris.

LECTIONES VARIANTES.

^a Nationibus. *Male. ms.*

^b Corporis. *Fulu.*

^c Hoc temporis. *Bene. Græca phrasis. ms. Meurs.*

COMMENTARIUS.

fixerunt. **HERALD.** — Annon legendum *fixerunt*? **ORELL.**

Rationem imbrum tempestatumque fixerunt. Scribendum *fixerunt.* **ORELL.**

XXXI. — O ipse invisus et nullis umquam comprehense naturis. Ita Cod. ms. et ed. Sabei. Cæteri *invisæ*: sed sunt hujus generis *ἐνολλογὰς* apud hos scriptores plurimæ, nullis *comprehense naturis*, id est incomprehensibilis, quam vocem significare malint, quam pronuntiare. Tertullianus: *Invisibilis est, et si videatur; incomprehensibilis, etsi per gratiam representetur.* Cum hac precatio conferenda illa S. Augustini *Confess.*, lib. 1, c. 5 et 4. *Invisus* pro non visus, ut sepe. Vide Bumenann., ad Lactant., *Inst.* VII, cap. 16, pag. 947 sq. *Natura autem* hoc loco pro creatura, ut ap. Prudentium *περὶ στεφάνου*, *hymno* x:

Fluctus tiquentis æquoris pressit pede,
Natura fluxa et tenuis in solidum coit.

quem locum citavit Meursius. **ORELL.**

Genu nixo procumbere. Vulgatus mos veterum christianorum, in orationibus in terram poplite nixo procumbere. Origenes in Numeri, cap. 4, Homil. 5, fol. 190: *Genua flectimus orantes.* **ELMENN.**

Locus rerum ac spatium. Ita nominarunt Deum veteres Peripatetici, *τόπον πάντων*, quos refellit Sext. Empiricus adversus Mathem., lib. x, ubi Fabricius, pag. 659, hæc annotat: « Deum Hebræi non dubitant, quia a nullo continetur, ipse vero immensa virtute sua continet omnia, appellare *מקום*, sive locum, ut sepe fit in libello rituum Paschali, quem edidit Rittangelius. Philo Judæus, libro de Profugis, p. 360 explicans locum Exod. XXI, 15. *Τόπον καλεῖ τὴν οὐ χώρον ἐκτεπληρωμένην ὑπὸ σώματος, ἀλλὰ δι' ὑπονοσίων αὐτὸν τὸν θεόν, ἐπειδὴ περιέχων οὐ περιέχεται, καὶ ὅτι καταφυγὴ τῶν ὄλων ἐστὶ.* Sic et christiani scriptores. Theophrastus II ad Autolye., p. 81. *Θεὸς γὰρ οὐ χωρεῖται, ἀλλὰ αὐτὸς ἐστὶ τόπος τῶν ὄλων.* In Confessione Græcorum, quam edidit Normannus, p. 36. Deus dicitur *τόπος αὐτὸς ἑαυτοῦ.* Proprie tamen locum dici posse Deum, recte negat B. Augustinus, libro de diversis Questionibus LXXXIII, quæstione 20: *In Deo sunt potius omnia, quam ipse alicubi; nec tamen ita in*

illo, ut ipse sit locus. Locus enim in spatio est, quod longitudine, et latitudine, et altitudine corporis occupatur; nec Deus tale aliquid est. Et omnia igitur in C ipso sunt, et locus non est. Hæc Fabric., quibus adde Augustin., *Confess.* I, c. 5. **ORELL.**

Nulla determinat circumscriptio, qualitatis expertus, quantitatis. Th. Canterus verb. *qualitatis conjungens cum circumscriptio legendum conjicit: Nulla determinat circumscriptio quantitatis, expertus qualitatis.* *Male. Expertem qualitatis, quantitatis Deum vocat Arnobius, cujus neque qualitatem, hoc est virtutes, neque quantitatem, id est summam potentiam et omnipresenciam, homines queunt vel ingenio capere vel verbis exprimere.* **ORELL.**

Potis est. Legebatur potest. At in ms. reg. scriptum *potis est*, quam lectionem expressimus. Sic alicubi sapissime pro *potest* est reposuimus *potis est* ex eodem ms. Ita loquebantur veteres, apud quos *potissimum* pro *possum.* Lucretius:

Nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.

HERALD.

D Conf. Lips., Var. Lect., lib. 1, cap. 14. **OCENN.**

Partim ullam negare vim esse divinam. Diagoras scilicet et Theodorus Cyrenaicus, qui ideo *ἄθεοι* athei dicebantur. Vid. Cic., de Nat. Deor., I, 1, et 25, et Lactant., I, c. 2. **ORELL.**

Partim an sit... quærere. Protagoras Abderites. Vid. Cic. I, 1. **ORELL.**

Casibus fortuitis et concursuibus temerariis. Cujus sententiæ auctor erat Democritus, confirmator Epicuri, Lactantius, lib. 1, c. 2. Cf. Juvenal., sat. XIII, 85. Plin., Hist. Nat., II, 7. **ORELL.**

Diversitatis impetu fabricari. Hoc est, impetuoso atomorum concursu, quas diversissimas esse statuerunt Epicurei, alias læves, alias asperas, rotundas alias, partim autem angulatas, curvatas quasdam et quasi aduncas. Vid. Cic., de Nat. Deor., I, 24. *Diversitatis* est itaque idem quod *diversarum atomorum*, neque opus habemus correctione J. Walkeri ad Cic., de Nat. Deor., I, 58, pag. 349, ed. Davi II legentis *universitatis impetu* vel *ambitu.* Contra in sequentibus

XXXII. Sermo cum his nobis est, qui divinum esse consentientes genus, de majoribus dubitant, cum lidem esse plebeia atque humiliora fateantur. Quid ergo, res tantas argumentis nitemur atque elaboramus obtinere? Discedat hæc longe, atque a nobis procul, inquam, ut dicitur, averruncetur amentia. Ita est enim periculosum argumentis aggredi, Deum principem comprobare, quam ratione hujusmodi esse illum, velle cognoscere. Nec quicquam refert, aut discrepat, utrumne neges illum, an asseras, atque existere fatearis: cum in eadem culpa sit, et assertio talis rei, et abnegatio refutatoris increduli.

XXXIII. Quisquamne est hominum, qui non cum istius principis notione diem primæ nativitatis intraverit? cui non sit ingenuum, non affixum, immo ipsi pene in genitalibus matris non impressum, non insitum esse regem ac dominum, cunctorum quæcumque sunt moderatorum? Ipsa denique hiscere si animantia muta potis essent: si in linguarum nostrarum facilitatem solvi: immo si arbores, glebæ, saxa, sensu animata vitali vocis sonitum quirent et verborum articulos integrare, ita non duce natura, et magistra, non incorruptæ simplicitatis fide, et intelligerent esse Deum, et cunctorum dominum solum esse clamarent?

XXXIV. Sed frustra, inquit, nos falso, et calumnioso incessitis et appetitis crimine: tamquam eamus indicias esse Deum majorem: cum a nobis et Jupiter nominetur, et optimus habeatur et maximus; cumque illi augustissimas sedes, et Capitolia C

A constituerimus immania. Dissimilia copulare, atque in unam speciem cogere inducia confusione conamini. Nam Deus omnipotens mente una omnium, et omnium mortalitatis assensu, neque genitus scitur, neque novam in lucem aliquando esse prolatus, nec ex aliquo tempore cœpisse esse, vel sæculo. Ipse est enim fons rerum, sator sæculorum ac temporum. Non enim ipsa per se sunt, sed ex ejus perpetuitate perpetua et infinita semper continuatione procedunt. At vero Jupiter, ut vos fertis, et patrem habet et matrem, avos, avias, fratres: nunc nuper in utero matris suæ formatus, absolutus mensibus et consummatus decem, ignotam sibi in lucem sensu irruit se vitali. Ergo, si hæc ita sunt, Jupiter esse deus qui potest! cum illum esse perpetuum constet, et perhibeatur alter a vobis, et dies habuisse natales, et pavefactus re nova lamentabilem extulisse vagitum?

XXXV. Sed sint, ut vultis, unum, nec in aliqua vi numinis, et majestate distantes: equid ergo injustis persequimini nos odiis? Quid, ut omnis pessimi, nostri nominis inhorrescitis mentione? si, quem Deum colitis, eum et nos? aut quid in eadem causa vobis esse contenditis familiares Deos inimicos atque infestissimos nobis? Etenim, si una religio est nobis vobisque communis, cessat ira cœlestium: sin nobis infesti sunt solis, manifestum est nescire, et vos, et illos Deum: quem Jovem non esse ipsi clarum est indignationibus numinum.

XXXVI. Sed non, inquit, ideo dii vobis infesti sunt, quod omnipotentem colatis Deum: sed quod

COMMENTARIUS.

probo ejusdem Walkeri conjecturam opinione pro oblatione. ORELL.

XXXII. — *Averruncetur amentia.* Ita Lucilius ap. Non. v. *averruncare: Dii monuerint meliora atque amentiam averruncassint tuam.* ELMENH. — *Quem locum fortassis ante oculos habuit noster.* ORELL.

Ita est enim periculosum, etc. Sic editio rom. cod. reg. *Tam est enim.* Copulat quandoque has particulas Lucretius ita quam pro tam quam. HERALD.

XXXIII. — *Diem nativitatis intraverit.* De loquendi formulis intrare, transcendere, supergredi annum, diem, etc. Vid. Oudend. ad Apulei. Met., lib. x, page 679. ORELL.

Ipsi. Cod. ms. *ipsis*, quod præfero. ORELL.

Potis essent. Editio prima *potuissent*, quod defendit Herald. et Salmasius ad Tertullianum de Pallio, pag. 67, enallage apud scriptores ecclesiasticos, imprimis Tertullianum et Cyprianum, frequentissima. Sed *potis essent* e cod. ms. fluxit. Meursius, p. 22, conj. *potissent* a *potissimum*, verbo antiquo et lucretiano. ORELL.

Si in linguarum nostrarum facilitatem solvi: immo si arbores, glebæ, saxa, sensu animata vitali vocis sonitum quirent et verborum articulos integrare, ita non duce natura, etc. W. Keblefield., in *Silv. Crit.*, tom. iv, pag. 244, locum sic reflexit: *Si in linguarum nostrarum facultatem — immo si arbores, glebæ, saxa, sensu animata vitali, vocis sonum quirent et verborum articulos integrare, ista non duce natura,* etc. At nolim quidquam mutare *facilitatem* multo aptius est verbo *solvi*, solvantur enim difficulta in facilitatem, in facultatem non item. Nec etiam ita mutandum in *ista*. Sed ita est οὕτως ἢ, ea conditione scil. *hiscere si potis essent*, etc. ORELL.

XXXIV. — *Inquit. Al. inquitis male.* Vid. supra ad c. III. ORELL.

Et capitolia constituerimus immania. Tertullian., Apologet., c. 25. *Nondum tamen templis aut simulacris res divina apud Romanos constabat: frugi religio et pauperes ritus, et nulla capitolia certantia cælo.* Dicit autem immania exemplo Virgil., *Æneid.*, vi, 49.

.... Posuitque immania templa. HERALD.

Inducta confusione. Fulv. Ursin. *indocta*, non male. ORELL.

Nunc nuper in utero matris suæ formatus. Nunc nuper χθὴς καὶ πρόσω, quæ Græcis est proverbialis formula de re haud ita pridem gesta, ut *heri et nudius tertius*, ap. Latinos. Vid. Erasm., *Proverb.* Gataker, ad M. Antonin., lib. x, § 7; J. Ch. Wolf., in Libanii Epist. 270; Juret. ad Symmach., lib. 1, Epist. 5, pag. 6. ed. Lectii. *Nuper formatum recentem Jovem* dicit Arnobius respectu Dei veri, summi, æterni et nunquam geniti. HERALD. et ORELL.

Irruit se. Ita legendum ex emendatione Fulv. Ursini. Phrasis optimis scriptoribus usitata. Terent. *Adelph.*, act. iv scen. 2, vs. 41: *Vide ne ille huc prorsus irruat se.* Ita *erumpere se ad bellum.* Ap. Cic., *Epist.* viii, 41. Alii *irruisse* turpi solæcisimo. STEWECH. Cf. *Corte* ad Cic. l. 1.

XXXV. — *Si una religio est nobis vobisque communis, cessat ira cœlestium.* Meursius, pag. 25, legendum censet: *si una religio est nobis vobisque, communis esset ira cœlestium.* ORELL.

XXXVI. — *Sed quod hominem natum, et, quod personis infame est vilibus, crucis supplicio interemptum.* Lactant., lib. xv, 46. *Dicat enim fortasse aliquis: Cur si Deus fuit, et mori voluit, non saltem*

hominem natum, et, quod personis infame est vilibus, crucis supplicio interemptum, et Deum fuisse contenditis, et superesse adhuc creditis, et quotidianis supplicationibus adoratis. Si vobis jucundum est, amici, edissertate quinam sint hi dii, qui a nobis Christum coli, suam credant ad injuriam pertinere? Janus Janiculi conditor, et civitatis Saturniæ Saturnus auctor? Fauna a Fatua. Fauni uxor, Bona Dea quæ dicitur, sed in vini melior, et laudabilior potu? Indigetes illi, qui flumen repunt, et in alveis

Numici cum ranis et pisciculis degunt? Æsculapius, et Liber pater Coronide ille natus, et ex genitibus matris alter fulmine præcipitatus? Mercurius utero fusus Maia, et, quod est divinius, candida. Arcitenentes Diana et Apollo, circumlati per fugas matris, atque in insuli errantibus vix tuti? Dioneia Venus proles viri mater familias Troici, atque intestini decoris publicatrix; in Trinacriæ sinibus Ceres nata, atque in floribus legendis occupata Proserpina? Thebanus, aut Tyrius Hercules, hic in sinibus se-

LECTIONES VARIANTES.

* Fenta. Inepte. ms.

COMMENTARIUS.

honesto aliquo mortis genere affectus est? Cur potissimum cruce? Cur infami genere supplicii? Quod etiam homine libero, quamvis nocente, videatur indignum.

HERALD.

Et quotidianis supplicationibus adoratis. Id est oratis et invocatis, venerabilibus obsequiis aditis. Est enim adorare orare ad, precari ad quemadmodum adire ad deos dictum. Tertullian., de Oratione: Docuerat et Joannes discipulos suos adorare. Et passim apud istum scriptorem. Ita precari ad. Livius, libro xxxviii: Deos demum ipsos convulsos ex sedibus suis ablato esse. Quos adorent, ad quos precentur et suppliceat, Ambraciensibus non superesse. Verba ista ablato esse sapiunt glossemam quo vitii genere contaminata locis prope innumeris Livii exemplaria observavimus. HERALD. — Adorare Priorius explicat suam manum osculari. Male: nam fuit hæc adoratio gentilium, non christianorum. Vid. Salmas., ad Script. Hist. Aug., vol. II, pag. 685 sq. ORELL.

Sed in vini melior et laudabilior potu. Hæc lectio est e ms. codice. Edit. rom. habebat sed vino meliori et laudabiliori potu, vitiosissime. HERALD. — Siewech. leg. censet: vino meliori et laudabiliori potu, id est ebria. Sed si ipsa legamus, omnis vis ironice perit. Irridet scilicet Arnobius bonam deam, quam dicit meliorem multo et omnium optimam in vino bibendo. Itaque non deserenda codicis lectio. ORELL.

Indigetes Indigetes, ai. Servius a Virgil., Georg., I, vs. 498, sunt dii ex hominibus facti, quasi in diis agentes, quam explanationem Macrobius (in Somn. Scip., lib. I, cap. 9), Hesiodi auctoritate confirmat: Hesiodus divinæ. inquit, sobolis assertor, priscos reges cum diis annumerat; hisque exemplo veteris potestatis etiam in cælo regendi res humanas ass. gnat officium. Et ne cui fastidiosum sit, versus ipsos, ut poeta Græcus protulit, inseramus; referemus eos, ut ex ejus verbis si in latina verba conversa sunt:

Indigetes divi fato summi Jovis hi sunt
Quondam homines. modo cum superis humana tuentes,
Iargi ac munifici jus regum nunc quoque nacti.

NOURR. p. 455.

Indigetes illi, qui flumen repunt. etc. Inscriptum herou: ΠΑΤΡΟΣ ΘΕΟΥ ΧΘΟΝΙΟΥ ΟΣ ΠΟΤΑΜΟΥ ΡΕΥΜΑ ΔΙΕΠΕΙ. HERALD. — Alludit Arnobius ad fabulam de Ænea optime expositam a Servio ad Virgil. ÆN., II, vs. 79: De Ænea fabula talis est: Cum Turno occiso et accepto Lavinia, condita civitate, in Numicum fluvium, ut alii volunt, sacrificans, ut alii, Mezentium, ut alii Messapum fugiens, cecidisset, nec ejus esset cadaver inventum, Ascanius, filius ejus, cum cæteris Trojanis credens et jactitans inter numinum receptum, sive patrem volens consecrare, templum constituit, quod dei Indigetis appellari jussit. Jovem Indigetem vocatum Livius narrat Hist., I, 2. Conf. Ovid. Met., XIV, 581 seqq. Tibull., Eleg. II, 5, 45, et Heyn., V. S. Excursus III, ad Æneid., XII. Cæterum repens significantius dictum propter alveum Numici ulvorum et limosum.

B vid. Gierg. ad I. I. Ovidii in editione secunda pag. 347. ORELL.

Quæ flumen repunt. Æneam intelligit, de quo Tibullus lib. II, eleg. V:

Impiger Ænea, volitantis frater amoris,
Troica qui profugis sacra velis ratibus,
Jam tibi Laurentes assignat Jupiter agros,
Jam vocat errantes hospita terra Lares.
Illic sanctus eris, cum te veoranda Numici
Unda deum cælo miserit Indigetem.
NOURR., p. 455.

Maia.... candida. Hoc mutuatus est a Virgilio, ÆN., VIII, 158:

Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit.

Conf. Macrobi., I, Sat., c. 12; Apollodor. Bibl. lib. III. ELMENH.

Arcitenentes Diana et Apollo circumlati per fugas matris. Meursius, pag. 24, et in Hypocritico Minutiano, pag. 258, corrigere vult circumlati a circumlare, quod Glossæ exponunt circumire erronum modo, unde circulator, ἀγύρτης. Sed hoc verbo uti si voluisset Arnobius, scripsisset sine dubio circumlatentes non circumlati, et omnino hæc sunt meræ argutiae. ORELL.

Dioneia Venus proles. Hæc est lectio principis editionis. In ms. reg. Loncia nullo sensu. Ex Dione et Jove Venus. Hygin. HERALD. Sciverius ap. Meurs. in append. conj. Pontia Venus proles. ORELL.

Viri mater familias Troici. Loquitur de concubitu Veneris cum Anchise, unde Æneas postea procreatus est. Vid. Serv., ad I. Æneid., Hyginum. Fab. 94.

ELMENH.

Intestini decoris publicatrix. De v. intestinus vid. supra ad cap. 20, annotationem Heraldii, decus de pulchritudine, venustate, læminarum imprimis. Seneca Med., vs. 75:

Vincit virgineus decor
Longe Cecropias nurus.

Publicare proprium de meretricibus copiam sui publice facientibus. Decorem publicare est itaque: seine Reitze öffentlich seil bieten. Alii dea-coris. ORELL.

Thebanus aut Tyrius Hercules. Thebanus, quem Jupiter ex Alcmena genuit. Tyrius filius Jovis et Asteriæ, Latonæ sororis, qui Tyri maxime colitur, eujus Karthaginem filiam serunt. Ut scribit Cicero in loco classico, de Nat. Deor., III, 16, ubi sex Hercules distinguit. Cf. Herodot., II, 44, de duobus loquentem, altero Deo Olympio, altero heroe. ORELL.

Tyrius Hercules. Arrianus de Exped. Alex., lib. II, c. 16: Ἔστι γὰρ ἐν Τύρῳ ἱερόν Ἡρακλέους. παλαιάτων δὲ μνήμη ἰσθροπικῆ διασώζεται. οὐ τοῦ Ἀργείου Ἡρακλέους, τοῦ τῆς Ἀλικιῆνης. πολλὰς γὰρ γενεαὶς πρότερον τιμᾶται ἐν Τύρῳ Ἡρακλῆς, ἢ Κάδμου ἐκ Φοινίκης ὄρμη-θῆντα Θῆβας κατασχεῖν, καὶ τὴν παιδα Κάδμου τὴν Σεμέλην γενέσθαι ἐξ ἧς καὶ οὗτοῦ Διὸς Διόνυσος γίνεσθαι, etc. Mela lib. III, cap. 6. In Gaditana insula templum

pultus Hispaniæ, flammis alter concrematus Oetæis? Tyndaridæ a Castores, equos unus domitare consue- tus, alter pugillator bonus, et erudo inexperabilis cestu: Titanes et Bocchores Mauri, et ovorum pro- genies dii syri? Apis Peloponnesi proditus et in Ægypto Serapis nuncupatus? Æthiopicis solibus Isis surva mærens perditum filium, et membratim con-

A jugem lancinatum? Præterimus, et transgredimur Opis soboles regias: quas in libris auctores vestri, quæ fuerint, et quales, vobis ediscipulis prodide- runt. Hic ergo Christum coli, et a nobis accipi, et exis inari pro numine, vulneratis accipiunt auribus? et oblitum paulo ante sortis fuerint et conditione cu-

LECTIONES VARIANTES.

* Tuno dari dii Castores. ms. et Sab. corruptissime:

COMMENTARIUS.

Ægyptii Herculis, conditoribus, religione, vetustate, opibus illustre, Tyrii condidere. Cur sanctum sit, ossa ejus ibi sita efficiunt. Male hic confundens Herentem Tyrium cum Ægyptio. Conf. Pausanias, lib. v, c. 25. B Plura vide ap. Nostrum, p. 431 se. i. ORELL.

Tyndaridæ Castores. Castores sapissime pro Tyndaridis fratribus, Castore et Polluce. Vide Turneb., Adversar., lib. xv, c. 24, et quos citat Gesnerus in Thesuro. ORELL.

Titanes et Bocchores Mauri. Cod. ms. Tisianes et Bucures Mauri. Quot verba, tot mendæ. Lege Titanes et Bocchores. Titanes in Africa pro diis culti, ut et ipsorum mater Titæ. Vide Diodor., lib. iii, Mauritaniam autem etiam regulos suos pro diis colebant. Tertullian. (Apologet., c. 24) Unicuique provincie et civitati suis Deus est.... ut Africae Coelestis, ut Mauritaniae Reguli sui. Jubam pro deo a Mauritania adratum tradit Athenagoras. Ante Jubam in Mauritania regnabant Bogudes et Bocchores. Βόγοι καὶ Βόχοι. Sic Bocchor et Βόχος idem. Βόχορις etiam nomen Ægyptiorum regis. SALMAS., Exercit. Plinian. in Solinum, p. 199.—Gelenus conj. ignes et fulgures marini, quod secuti reliqui editores, excepto Heraldio et Lugdun., atque retinuit etiam novissimus editor Oberthur. Specti emendatione Salmasii unice vera. Gratius apud Menrsium, pag. 25, legendum suspicatur Tisianira et Bucero nati, explicans nati Nemei et Jove Bucero, ita dicto, quia in taurum aliquando mutatus est. Quod magis etiam abhorret a vero. Id.

Et ovorum progenies dii syri. Ita emendavimus e veteri libro Quod enim edium est. Dioscuri, correctorum manus est prorsus ab auctoris mente aliena. Tribus locis ante nominavit Tyndaridas Castores: cur heic repetet Dioscurus, qui iidem sunt? Per deos syros intelligit deum syriam, quam ex ovo genitam crediderunt. Licentius in Germanici Aratea Phaenomena (vs. 240): Nigidius hos (in Zodiaco scilicet) pisces dicit in flumine Euphrate fuisse, et ibi ovum invenisse vitæ magnitudinis, quod volentes egerunt in terram, atque ita columbam insidisse, et post aliquot dies exclusisse deam syriam, quæ dicitur Venus, Lucius Ampelius in libro ad Maerium: dicitur et in Euphrate fluvio ovum piscis columba insidisse dies plurimos, et exclusisse deam benignam et misericordem hominibus ad bonam vitam. Inle nec columbas in cibis attingebant Syri, quia columba ovum piscis fovisset, e quo nata dea syria, quam Venerem dicebant. Ex his constat, deos syros, quorum mentio frequens in veteribus inscriptionibus, de dea syria, hoc est, Venere et ejus filio Cupidine esse intelligendos, fortas-e etiam de Adonide, qui Veneri παράδροος et pariter a Syris cultus. Ovorum progeniem deo-syrios dicit Arnobius, quasi non sola Venus ex ovo edita, sed etiam filius ejus ita natus sit. Venerem certe cum filio in Syriam ad Euphratem metu Tynthonis venisse, et figuram piscium forma mutasse scribit Hyginus, Fab. 117: Itaque, inquit, postea Syros, qui in his locis sunt proximi, destituisse pisces estare, quod vereantur eos capere: ne simili causa aut deorum prasidia impugnare videantur, aut eos ipsos captare. Eratosthenes autem ex eo pisce natos hos dicit. Id est, hos deos, Venerem et Cupidinem. Sic enim

libri eo loco legunt, pro quo ediderunt ex eo pisce natos homines, absurdissime. Si ex pisce nati Venus et Cupid. apud Syros, ovorum plane sunt progenies, quia pisces ex ovis nascuntur. Hi igitur syri dii. SALMAS. Add. Hug. Grot. Animadv. ad Libr. i, § 16. de Veril. relig. christ. ORELL. — Pisce Venerem latuisse canit etiam una Pieridum ap. Ovid., Met. v, 351. OCHSNER.

Apis Peloponnesi proditus. Apis Phoronei filius ex Laodice, de quo Apollodor. Bibl., lib. i, c. 4. Ἄπις μὲν οὖν εἰς τυραννίδα τὴν ἑαυτοῦ μεταστῆσας δύναμει καὶ βίαιος ὄν τύραννος, ὀνομάσας ἀπ' ἑαυτοῦ τὴν Πελοπόννησον Ἄπια. ὑπὸ Θελεξίου καὶ Τελχίους ἐπιβουλεύσει, ἅπαις ἀπέθανε, καὶ νομισθεὶς θεὸς ἐκλήθη Σέραπις. Ubi Heyn V. S. in Obs., p. 97, ed. nov. revie observat confusum hunc Apin a Græcis fuisse cum Ægyptio, quem Herodotus in. 27. Epaphum, alii modo Osiridem, modo Serapidem sunt interpretati. Navibus transvectum in Ægyptum ibique mortuum et nomine Serapidis cultum ab Ægyptiis, scribit Augustin., de Civ. Dei, lib. xviii, c. 5, et Eusebius, Chron. ii, fol. 64, quam tamen fabulam tanquam mendacis Græcæ commentum refutat Scaliger in Obs., pag. 22. — Alii et Oberthur, Syrius, pessime. Peloponnesi proditus, hoc est in Peloponneso natus. Istum scilicet genitivum loci in nominibus non tantum urbium, sed et regionum, provinciarum, in solarum locum habere, multis exemplis ostendit Sanctius in Menerv. lib. iv, c. 4, p. 155, ed. Periz n. Ita Cornel Nep. in Mithrad., Cap. 2: Se autem domum Chersonesi habere; et cap. viii: Non Chersonesi omnes illos quos habitavit annos, perpetuam obtinuerat dominationem. ORELL. et OCHSNER.

Isis surva mærens perditum filium et membratim conjugem lancinatum. Vide Diodor. Sic., Bibl., lib. i, c. 21, et Iutarch., in libro de Iside et Osiride. Ceterum filius et conjux Isis est idem Osiris, cuius a Typhone interempti et in 14 partes lancinati membra unioque conquista composuit Isis eo ipso loco, quo quodque invenerat. cf. Lactant., lib. i, 21, et Ovid., Met., ix. 690 sqq., ibi-ue Gierig. membratim, κατὰ μέρη. Vid. Keuchen, ad Frontin., p. 141.

Transgredimur Opis soboles regias. Non contemnenda conjectura Oudendorpii ad Apulei., lib. v, p. 336, legentis egregias, scilicet ironice. Ita egregius sæpe per ironiam pro pessimo. Sic Apulej., lib. ii; Uxor egregi: capiti audaciam et mente sacrilega, etc. idem lib. ix. Uxor egregia diras devotiones in eum imprecata. Ita nostrum: sein, sauber, tugendsam. ORELL.

Hic ergo. Ita ed. Lugd.; cet., Hi; ed. prima Sabavi Hinc ORELL.

Vulneratis accipiunt auribus. Quæcumque ingrata et injucunda auribus accipiunt, eas dicuntur offendere, et proprio verbo vulnerare. Virgil., vii, Æn., vs. 582:

.... Gnavior ne nuntius aures
Vulneret.

Lactant., lib. vii, c. 4. Vulnerant aures eorum præcepta continentia. HERALD. Cf. Reiff. in Artemidor. Oneirocrit. i, 24, pag. 241. ORELL.

lis agnoscere. Qui animantia monstravit informia A nos esse, vane opinionibus fidere: nihil comprehensum habere, nihil scire, et quae nostros sita sunt ante oculos, non videre. Qui, quod omnia superavit, est transgressus est munera, ab religionibus nos falsis religionem traduxit^a ad veram. Qui ab signis inertibus, atque ex vilissimo formatis lute ad sidera sublevavit et caelum: et cum domino rerum Deo supplicationum fecit verba atque orationum colloquia miscere.

XXXIX. Venerabar, o caritas, nuper simulacra modo ex fornacibus prompta, in incudibus deos et ex malleis fabricatos, elephantorum ossa, picturas, veterosis in arboribus tenias: si quando conpexorum lubricatum lapidem, et ex olivi unguine sordidatum, tanquam inesset vis praesens, adulbar, affabar, et beneficia posebam nihil sentiente de trunco: et eos ipsos divos, quos esse mihi persuase-

ram, afficiebam^b contumeliis gravibus: cum eos esse credebam ligna, lapides, atque ossa, aut in hujusmodi rerum habitare materia. Nunc doctore tanto in vias veritatis inductus omnia ista, quae vint, scio: digna de dignis^c sentio, contumeliam homini nullam facio divo: et quid cuique debeatur, vel personae, vel capiti, inconfusus gradibus atque auctoritatibus tribuo. Ita ergo Christus non habetur a nobis Deus? nec, qui omnium alioquin vel maximus potest excogitari, divinitatis afficiatur cultu, a quo iam dudum tanta et accepimus dona viventes, et expectamus, dies cum venerit, ampliora?

XL. Sed patibulo affixus interiit. Quid istud ad causam? Neque enim qualitas et deformitas mortis dicta ejus immutat aut facta, aut eo minor videbitur disciplinarum ejus auctoritas, quia viventis corporis non naturali dissolutione digressus est, sed vi illata B deressit. Pythagoras Samius suspitione dominationis

LECTIONES VARIANTES.

^a Transdixit. *Alii.*

^b Adfaciebam. *ms.*

^c Divis. *Stewech.*

COMMENTARIUS.

Qui animantia monstravit informia nos esse. Id est imperfecta et deformia, ne decore suo gloriantur. Quare nihil mutandum existimo. HERALD. — Stewech. *in firma*. ORELL.

Nihil comprehensum habere, nihil scire, et quae nostros sita sunt ante oculos, non videre. Videtur hoc loco Arnobius verba illa Christi ap. Matthaeum, c. xiii. v. 15: *Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὡσὶ βαρέως ἤκουσαν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκμύσαν, μὴ ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὡσὶ ἀκούσωσι καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς*, quae divinus Soter de Judaeorum gente effatus est, perperam ad universum humanum genus transulisse. ORELL.

Signis inertibus. Similiter infra, lib. II, cap. 59, simul crux meritis supplicare. *Supida simulacra* app. *in Zoroastriensis Sermonis de Jona*. HERALD.

XXXIX. — *In incudibus Deos et ex malleis fabricatos*. Fulv. Ursin. delet *in*, sed nil muta dum. *In et ex* sapientissime abundant. Vide supra ad cap. 5, verba *Chaltheorum ex reconditis disciplinis*. Similiter nostro locus est ap. Minue. Fel. Octav., cap. 55: *Deus aureus vel argenteus de immundo vasculo, ut sapius factum Aegyptio regi, constat, tunditur malleis, in incudibus figuratur*. HERALD. et ELMENH.

Veterosis in arboribus tenias. Arborea dicitur in quibus spolia suspensa erant et diis consecrata. Nam in ipsis donariis et anathemasi *teniae* (id est fasciae, sive vitæ aut vittarum extremitates, ut explicat Serv. ad Virgil. *Æn.*, lib. 1, vs. 374), et aliquid inibi depictum. Plutarch. in *Timolecte*: *ἐκ γὰρ τῶν κρεμνένων ἐπιθημάτων ταινία τις ἀπορρέουσα, καὶ φερόμενη στεφάνους ἔχουσα, καὶ νίκας ἐμπροσθὶ κειμένης, περιέπεσε τῇ καρδίᾳ τοῦ Τιμοκλέους*. Eae autem arborea religiosa observatione a praetereuntibus colebantur, et inviolata durabant annos plurimos, quare *veterosis* appellat eas Arnobius. Talem arborem elegantissime describit Lucan., lib. 1, vs. 436, seqq. De cultu autem et veneratione harum arborum testimonia exstant cum alibi prope infinita, tum apud Apuleium verbis significantissimis Florida prima. HERALD et NOUR. — *Veternus* est merda, ut exponit Servius ad Virgil., Georg. 1, 424, *veternosis* iners. Fructum e sacris arboribus decerpere erat nefas, idcirco vix alias consecrabant, quam veterositas et nulli jam usui habiles, quod hic tangit Arnobius. Eadem fere mens est Tertulliani, christianorum hostes sic alloquentis Apologet., cap. 14: *et ritus vestros*

receusere, non dico quales sitis in sacrificando, cum enecta et tabida et scabiosa quaeque mactatis. Ita locum nostrum optime explicat Franc. Odion in adversariis criticis insertis *Miscellaneous Observations* criticis novis, Fascic. xxii pag. 458. ORELL.

Si quando conspexerunt lubricatum lapidem, et ex olivi unguine sordidatum. Ita Ful. Ursinus, Cod. ms. habet *lapidem... ordinatum*, ex quo Theod. Canter. fecit *odoratum*, Stewech. *exornatum*, Dempster. Paraphr. ad Rosin. Antiqu. tom. II, cap. 20, pag. 184, ed. Schrevel., conj. *irrigatum* Meursius *divinum*, id est divinum factum. Sed praestat *sordidatum*. Verbum *sordidare* ap. scriptores ecclesiasticos, Irenaeum, Cyprianum, Augustinum, non rarum. Intelligit autem *unctum lapidem*, *λαπαρόν λίθον*. Ita enim Graecis dicitur, ut ex Clemente Alexandr. videre est *Stromat.* VII: *οἱ αὐτοὶ πᾶν ξύλον καὶ πάντα λίθον τῶν δὲ λεγόμενων λαπαρόν, προσκυνούσιντες*. Quem locum, ut multos alios (I mentis, latine vertit Arnobius. Non absidit Theophrasti Character xvi, de Superstitione: *καὶ τῶν λαπαρόν λίθων τῶν ἐν ταῖς πρώτοις παρῶν ἐκ τῆς λακίθου ἔλαιον καταχρῆν*. Ubi vid. Casaubon *Uctum* vocat *lapidem* in *Apologia Apuleius*, et in Florida: *lapis unguine delibatus*. PRIOR. et ORELL.

Trunco. Prudentius *περὶ στεφάνου* vocat *densatum stipitem*, et Apotheosi *cippum et ficulneum stipitem*. ELMENH.

D *Nomini divino*. Th. Canterus leg. *numim*, probante Stewechio et Meursio. Sed vide notata ad cap. 20. ORELL.

XL. — *Pythagoras Samius suspitione dominationis injusta vivens conerematus in funo est*. Variæ fuerunt de Pythagorae morte opinioniones, quas Laertius (VII, § 5.), Tzetzes (Chiliad. XI, pag. 447), Suidas (ad v. *Πυθαγόρας*) aliq. re retulerunt. Prima est illum, in domo Melenis Crotoniata cum esset, cujusdam ex illis, quos illic admittere noluit, invidia, vel Crotoniatarum suspitione metuque tyrannidis, eadem domo incensa flammis fuisse suffocatum. Alii vero tradunt, illum, inde ereptum, in agro fabis pleno jugulum persquentibus dedisse. Diocarchus vero (ap. Laert., I, cit.) opinatus est, ipsum in Murnum delobro, quod Metaponti est, per quadraginta dies absconditum fame et inedia egisse animam. Alias adhuc Laertius de ejusdem Pythagorae interiit sententias Heraclidi et Hermippi enarrat. At brevius Plutarchus (de Stoic. repugnant., tom. II, pag. 1051): *Τὰ μὲν*

nitalis fervor adsciscitur. Cur luna semper in motu A indemnis creditur animalibus causis lucem semper atque obscuritatem resumens. Animalium origo qua sit, rationes quas habeant semina. Quis ipsum finxerit hominem, quis informavit, vel ex materia quo genere constructionem ipsam confirmaverit corporum. Quid sit sensus, quid anima, advolarit ne ad

nos sponte, an cum ipsis sata sit et procreata visceribus; mortis particeps degat, an immortalitatis perpetuitate donata sit. Qui status nos maneat, cum dissolutis abierimus a membris. Visurine nos simus, an memoriam nullam nostri sensus et recordationis habituri. Qui arrogantiam constrinxit a nostram, et elatas supercilio cervices modum fecit suae infirmita-

LECTIONES VARIANTES.

a Constringit. Sab.

COMMENTARIUS.

Cur luna semper in motu indemnis creditur, animalibus causis lucem semper atque obscuritatem resumens. Ita plurimi editores, praeviente Gelenio. Cod. ms. et editio princeps romana habet: *semper in motu ne quis creditur*, etc., quam lectionem vitiosissimam variis modis tentarunt interpretes. Stewe h. leg. in motu, id est, inquit creditur, etc. Fulv. Ursin. idemne orbis redditur, etc. Meursius *ideis novis creditur*, id est *formis, faciebus*. Editor Lugd. Bat., totum locum sic refingit: *Cur luna semper in mutuis damnis ac clementis, annualibus causis, (id est propter annum, ad annum conficiendum) lucem semper*, etc. Quae emendatio aptum quidem sensum praebet, sed audacissima est et nimis remota a lectione cod. ms. Si quid et mihi tentare licet, equidem pro *idem ne is*, etc., legendum conjecerim *in ter denis vicibus redditur*; id est restituitur. Simillimus locus infra lib. vi, c. 10. *Luna semper in motu est, et ter denas facies in restitutione accipit menstrua. Idem ne is natum videtur ab inscio librario in ter denis ab alio dictatum male audiente*. Ceterum ut totum hunc locum a verbis: *Unde ignibus solis*, etc. usque ad verba *obscuritatem resumens* putem Glossema, quod e margine, ubi sciolus aliquis librarius quaestiones physicas adscripserat, in textum irrepsit, facit imprimis indicativus.... *redditur* alieno loco positus. Nam antecedentia: *quo patre mundus sit constitutus*, atque ac sequentia: *Animalium origo qua sit, procul dubio conjunctivum flagitant*. Quae sequuntur, *animalibus causis*, mihi videntur sanissima. Verum sensum ex parte unus vidit Steweck. *Animales causae* sunt causae animatae, impulsus vis cujusdam vel naturae intelligentis, qualem soli, lunae caeterisque sideribus attribuerunt Stoici. Stobaeus, Eclog. l. i, c. 26: Ζήνων τὸν ἡλιόν φησι καὶ τὴν σελήνην καὶ τῶν ἄλλων ἄστρον ἕκαστον εἶναι νοερόν καὶ φρόνησον καὶ πύρρον, πυρὸς τεχνιτοῦ. Augustinus, de Civit. Dei, iv, 11. *Dicunt (Stoici) omnia sidera partes Jovis esse, et omnia vivere atque rationales animas habere, et ideo sine controversia Deos esse, et imprimis Jul. Firmicus Mathes., lib. i, c. 5 (p. 7, ed. Prukner). Habent enim stellae proprium sensum, divinatque prudentiam, nam puro divinitatis animatae conceptu, summo illi, ac rectori Deo, qui omnia perpetuae legis dispositione composuit, ad pereuns procreationis custodiendum ordinem, infatigabilibus consensionibus obsequuntur*. Quam sententiam etiam primores Patrum secuti, ut Arnobius hoc loco et Origenes, qui, teste Hieronymo Epist. ad avitum 59, *solis et lunae et stellarum animas agnovit, neque eo tamen tempore, quo mundus factus est, esse coepisse, sed antequam lucens illud, et ardens corpus intraret*. Hic veteres Astrologi, verbi causa, Manilius, dixerunt:

Conscia facti
sidera diversos hominum variantia casus.

V. J. Lips. de Physiolog. Stoic., lib. ii, dissert. 14, Oper., p. 935 sq., vol. iv, ed. Vesal. Ceterum mirum cui videri possit, cur Arnobius h. l. Christum de rebus physicis et meteoris docentem induxerit. At fecit hoc more multorum Ecclesiae patrum, qui divinum Soteren tamquam omnis sapientiae divinae aequae ac humanae magistrum representantes talia, de quibus

ne verbum quidem dixerat, illi affluerunt, qualia Plato Socrati. ORELL.

Quis informavit. *Informare* idem quod simplex formare. Ita Lactantius, de Opific. Dei, cap. 8: *Eas igitur aures. . . . noluit Deus artifex mollibus pelluculis informare*, ubi vide Bunemann., pag. 4165.

ORELL.

Confirmaverit. Fulv. Ursinus conj. *conformaverit*, probante Meursio et Steweckio. Sed praestat confirmare. Nam conformare corpus recte quidem dicitur, non autem constructionem corporis conformare, sed confirmare, hoc est omni ex parte firmam, solidam reddere. Quid quod confirmaverit cum praecedenti informaverit ingratisimam efficeret tautologiam. Et omnino duo haec verba saepissime confunduntur in Mss. Fid. Grav., ad Cic. Epist. ad Fam. i, 8. ORELL.

An cum ipsis sata sit visceribus, id est cum ipso corpore, ut saep. ORELL.

Visurine nos simus. . . . an memoriam nullam nostri sensus et recordationis habituri. Ita legendum cum editore Lugd. Bat. non victuri. Nam modo dixit Arnobius: *an (anima) immortalitatis perpetuitate donata sit*, quod plane idem esset, quod *victuri simus*.

Videri autem dicitur ap. Latinos de omni sensu, ut significet sentire, cognoscere, ut cum dicitur: *vide quid sonet, vide quid olent, quid sapiat, quam durum sit*. Vid. S. Augustin., Confess., lib. x, c. 55, et Corte ad Sallust. Catil., c. 40, pag. 247. Verie igitur, *ob wir (nach dem Tode) noch empfinden, oder ob alles, Bewusstsyn der Empfindung und Erinnerung anshoren werde*. ORELL. Verum quidem est, videntur verba ab omnes sensus referri posse, quatenus omnis sensatio animadversione continetur. Multi de hac re monuerunt; etiam Ernesti ad Callimach. Hymn. in Apoll., vers. 4. Sed quae exempla afferuntur, plera quae omnia eju-modi sunt, et adjectivum habeant certum genus sensuum, quo verbum illud refertur, nec videre simpliciter ponitur. Atqui videndum est, num talia reperiantur exempla, ubi videre non haec aut illam sensuum partem, sed, ut hoc loco, simpliciter universum sentiendi vim complectatur. OCSNER.

Elatas supercilio cervices. *Cervices tollere* superbiturum est; contra, qui de se modeste sentiunt, dicuntur *plani* et *plausi* se facere. Cyprian. de Mortalitate: *cervicem flectat superbi*. Lactant., lib. v, c. 25: *Idem nihil tumoris atque insolentiae gerens, non extollit se altius, nec erigit superbum caput, sed placidus et concors et comis et pluvius est, quia conditionem suam novit*. ELMENH. et HERALD.—Meursius corrigiit *superciliose cervices*. Alii cum *supercilio cervices*, quod defendit Jan. Douss ad Catulli eam. LXVIII, vs. 4, ut sit sensus: *et supercilium elatum et cervices*. Et ita quidem Petronius cap. xci, § 7. *Postquam se amari sensit, supercilium elius sustulit*; et ipse noster infra lib. ii, cap. 50. *Philosophi, qui se esse solis sapientissimos autumant, et vi hujus nominis supercilium sustulerunt*. At *supercilium* quoque per metaphoram in gen. de fastu, superbia, arrogantia. Juvenal., sat. 6, vers. 167:

Mala Venusiam, quam te, Cornelia mater
Gracchorum, si cum magnis virtutibus affers
Graude supercilium, et numeras in dote triumphos.

Itaque nil mutandum. ORELL.

lis agnoscere. Qui animantia monstravit informia A nos esse, vasis opinionibus fidere: nihil comprehensum habere, nihil scire, et quæ nostros sita sunt ante oculos, non videre. Qui, quod omnia superavit, est transgre-sum est munera, ab religio-ibus nos falsis religionem traduxit^a ad veram. Qui ab signis inertibus, atque ex vilissimo formatis lute ad sidera sublevavit et cælum: et cum domino rerum Deo supplicationum fecit verba atque orationum colloquia miscere.

XXXIX. Venerabar, o cæcitas, nuper simulacra modo ex fornacibus prompta, in incudibus deos et ex malleis fabricatos, elephatorum ossa, picturas, veterosis in arboribus tenias: si quando con-plexeram lubricatum lapidem, et ex olivi unguine sordidatum, tanquam inesset vis præsens, adulabar, affabar, et beneficia posebam nihil sentiente de trunco: et eos ipsos divos, quos esse mihi persuase-

ram, afficiebam^b contumeliis gravibus: cum eos esse credebam ligna, lapides, atque ossa, aut in hujusmodi rerum habitare materia. Nunc doctore tanto in vias veritatis inductus omnia ista, quæ sint, scio: digna de dignis^c sentio, contumeliam homini nullam facio divino: et quid cuique debeatur, vel personæ, vel capiti, inconfusis gradibus atque auctoritatibus tribuo. Ita ergo Christus non habetur a nobis Deus? nec, qui omnium alioquin vel maximus potest excogitari, divinitatis afficiatur cultu, a quo jaudulum tanta et accepimus dona viventes, et expectamus, dies cum venerit, ampliora?

XL. Sed patibulo affixus interiit. Quid istud ad causam? Neque enim qualitas et deformitas mortis dicta ejus immutat aut facta, aut eo minor videbitur disciplinarum ejus auctoritas, quia vinculis corporis non naturali dissolutione digressus est, sed vi illata B decessit. Pythagoras Samius suspitione dominationis

LECTIONES VARIANTES.

^a Transdixit. *Alit.*
^b Adfaciebam. *ms.*

^c Divis. *Stewech.*

COMMENTARIUS.

Qui animantia monstravit informia nos esse. Id est imperfecta et deformia, ne decore suo glorientur. Quare nihil mutandum existimo. HERALD. — Stew. conj. *infirma*. ORELL.

Nihil comprehensum habere, nihil scire, et quæ nostros sita sunt ante oculos, non videre. Videtur hoc loco Arnobius verba illa Christi ap. Mattheum, c. xiii. v. 15: Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὡσὶ βαρέως ἤκουσαν καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν ἐκμυσσοῦν, μὴ ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὡσὶ ἀκούσωσι καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς, quæ divinus Soter de Judæorum gente effatus est, perieram ad universum humanum genus transulisse. ORELL.

Signis inertibus. Similiter infra, lib. ii, cap. 59, simul crux inertibus supplicare. Supida simulacra appellat Zeno Veronensis Sermones de Jovis. HERALD.

XXXIX. — In incudibus Deos et ex malleis fabricatos. Fulv. Ursin. delet in, sed nil muta dicit. In et ex sæpissime abundant. Vide supra ad cap. 5, verba Chalæorum ex reconditis disciplinis. Similiter nos nostro locus est ap. Minuc. Fel. Octav., cap. 55: *Dens aureus vel argenteus de immundo vasculo, ut sæpius factum Ægyptio regi, constat, tunditur malleis, in incudibus figuratur.* HERALD. et ELMENH.

Veterosis in arboribus tenias. Arbores dicit, in quibus spolia suspensa erant et diis consecrata. Nam in ipsis donariis et anathemasi *tæniæ* (id est fasciæ, sive vitæ aut vittarum extremitates, ut explicat Serv. ad Virgil. *Æn.*, lib. i, vs. 374), et aliquid inibi depictum. Plotarch. in Timoleonte: ἐκ γὰρ τῶν κρεμκμένων ἀσθημάτων ταῖνα τις ἀπορρῶζεισα, καὶ περιμένη στεφάνους ἔχουσα, καὶ νίκας ἐμπεποικλιμένης, περιέπεσε τῇ κεφαλῇ τοῦ Τιμολέοντος. hæc autem arbores religiosa observatione a prætereuntibus colebantur, et inviolata durabant annos plurimos, quare *veterosis* appellat eas Arnobius. Talem arborem elegantissime describit Lucan., lib. i, vs. 436, seqq. De cultu autem et veneratione harum arborum testimonia exstant cum alibi prope infinita, tum apud Apuleium verbis significantissimis Florida prima. HERALD et NOURR. — *Veternus* est inertis, ut exponit Servius ad Virgil., Georg. i, 424, *veterosus* inertis. Fructum e sacris arboribus decerpere erat nefas, idcirco vix alias consecrabant, quam veterositas et nulli jam usui habiles, quod hic tangit Arnobius. Eadem fere mens est Tertulliani, christanorum hostes sic alloquentis Apologet., cap. 14: et volo et ritus vestros

recensere. non dico quales sitis in sacrificando, cum enecta et tybida et scabiosa quæque mactatis. Ita locum nostrum optime explicat Franc. Odianus in adversariis criticis insertis Miscellanis Observationibus criticis novis, Fascic. xxii pag. 458. ORELL.

Si quando consprexeram lubricatum lapidem, et ex olivi unguine sordidatum. Ita Ful. Ursinus, Cod. ms. habet *lapidem... ordinatum*, ex quo Theod. Cantuar. fecit *odoratum*, Stewech. *exornatum*. Dempster. Paralip. ad Rosin. Antiqu. rom. ii, cap. 20, pag. 184, ed. Schrevel., conj. *irrigatum* Meursius *diratum*, id est divinum factum. Sed præstat *sordidatum*. Verbum *sordidare* ap. scriptores ecclesiasticos, Lactantium, Cyprianum, Augustinum, non rarum. Intellegit autem *unctum* lapidem, *λαπαρόν λίθον*. Ita enim Græcis dicitur, ut ex Clemente Alexandr. videre est Stroniat. vii: οἱ αὐτοὶ πᾶν ξύλον καὶ πάντα λίθον τῶν δὲ λεγόμενον λαπαρόν, προσκυνῶντες. Quem locum, ut multos alios (I mentis, latine vertit Arnobius. Non ablativus Theophrasti Character xvi, de Superstitione: καὶ τῶν λεπαρόν λίθων τῶν ἐν ταῖς τρώδοις παριῶν ἐκ τῆς λακίθου ἕλαιον καταχρῆν. Ubi vid. Casaubon *Uctum* vocat lapidem in Apologia Apuleius, et in Florida: *lapis unguine delibutus*. PRIOR. et ORELL.

Trunco. Prudentius *περὶ στήθων* vocat *deasciatum stipitem*, et Apotheosi *cippam et ficulneum stipitem*. ELMENH.

Nomini divino. Th. Cantuarus leg. *numim*, probante Stewechio et Meursio. Sed vide notata ad cap. 20. ORELL.

XL. — Pythagoras Samius suspitione dominationis injusta vivis concrematus in sano est. Variæ fuerunt de Pythagoræ morte opiniones, quas Laertius (viii, § 5.), Tzetzes (Chiliad. xi, pag. 447), Suidas (ad v. *Πυθαγόρας*) alique retulerunt. Prima est illum, in domo Mithras Crotoniata cum esset, cujusdam ex illis, quos illic admittere noluit, invidia, vel Crotoniatarum suspitione metuente tyrannidis, eadem domo incensa flammis fuisse suffocatum. Alii vero tradunt, illum, inde ereptum, in agro fabis pleno jugulum persquentibus dedisse. Diocæreus vero (ap. Laert., l. cit.) opinatus est, ipsum in Mithram delubro, quod Metaponti est, per quadraginta dies absconditum fame et inedia egisse animam. Alias adhuc Laertius de ejusdem Pythagoræ interiitu sententias Heraclidi et Hermippidæ enarrat. At brevius Plotarchus (de Stoic. repugnant., tom. ii, pag. 1051): Τὰ μὲν

injusta vivus concrematus in fano est : numquid ea, A que docuit, vim propriam perdiderunt, quia non spiritum sponte, sed crudelitate appetitus effudit? Similiter Socrates, civitatis suae iudicio damnatus, capitali affectus est poena : numquid irrita facta sunt, quae sunt ab eo de moribus, virtutibus, et officiis disputata, quia injuria expulsus e vita est? Innumerae alii gloria, et virtute, et exis imatione pollentes, acerbissimarum mortium experti sunt formas, ut Aquibus, Trebonius, Regulus : numquid idcirco post vitam iudicati sunt turpes, quia non publica lege factorum, sed mortis asperissimo genere lacerati, excruciatique perierunt? Nemo unquam innocens B

male interemptus infans est : nec turpitudinis alienus commaculatur nota, qui non suo merito poenas graves, sed cruciatoris perpetitur savitate.

XII. Et tamen o isti, qui hominem nos colere morte functum ignominiosa ridetis, nonne Liberum et vos patrem membratim ab Titanis discriptum sanorum consecratione mactatis? Nonne Æculapium medicaminum repertorem, post poenas, et supplicii fulminis, custodem nuncupavistis et praesidem sanitati, valetudinis, et salutis? Nonne ipsum Herculem magnum sacrificiis, hostiis, et thure invitatis incenso, quem ipsi vos fertis vivum arsisse post poenas, et concrematum in funestis busticetis. Nonne

COMMENTARIUS.

τὰ τοιαῦτα συμπτώματα τῶν καλῶν κίβητων ἀνδρῶν, οἷον ἡ Σωκράτους καταδίκη, καὶ ὁ Πυθαγόρου ζώντος ἐμπρησμός ἀπὸ τῶν Κυλωνείων. Sed utrum hoc in domo alij ma vel in fano concrematus fuerit, penitus tacet. Adi ad huc, si placeat, Malchum, Jamblicum (de Vi a Pyth., I, cap. 55), Tz tzem et alios in Pythagorae vitam, atque Menagii et aliorum in citatum Laertii locum annotationes. Denique quod subjunxit Arnobius noster, Pythagoram vivum combutum suspitione dominationis injusta, hoc confirmari potest Tertulliani testimonio (Apologet., cap. 46), qui haud dubitanter a severat, affectatam ab eo fuisse tyrannidem. N. URR., p. 551 seq. Add. Athenagor., Leg. p. Christ., p. 280. Rechenb. Ceterum pro injusta Fulv. Ursin. conj. *injusta*. Hvercamp. ad Tertullian. Apologet., cap. 46, pag. 591, *injusta* -cil. dominationi. Sed nil mutandum : Arnobius enim in toto hoc capite de his loquitur, qui innocentes adversariorum injuria perierunt. Pro in fano alij in Samo. Male. ORELL.

Aquilius. Meursius leg. cens. *Acilius*, qui a Nerone fuit viva morte et medio sublatus. At nihil mutandum. De Manio Aquilio, Oppii legato, a Mithradate crudelissime interempto, agere Arnobium, recte observavit d. c. t. s. i. s. Ca a h. o. u. s. Aquilio igitur capto miris modis illudit Mithradates, asino impositum circumvexit, tandemque aurum liquefactum in os ejus infudit, ut refert Appianus in Mithradaticis, c. 21. Of. Pfl. Hist. Nat., lib. xxxiii, cap. 5. Eju dem meminit Cicero, de lege Maniana. HERALD. et NOURR. Loodner, in Ladic. ad Minuc. Felic., intelligit Aquilium domivirum inspiciendis libris Sibyllinis creatum, qui visus non cum fide rem gerere, et a ministro parricidii delatus, a Tarquinio superbo rege caeso insutus in mare projectus est. Sed male. Is enim est *Attilius*, non Aquilius. Vide De-nys. Halcarn., Ant. Rom., lib. iv, p. 259 sq. ed. Sylburg. ORELL.

Trebonius. Is est, quem a Dolabella fuisse crudelissime necatum scribunt Cicero Philippica xi, 1, et Appian., de Bellis civilibus, lib. iii, c. 26. HERALD., in *Curis secundis*.

Savitate. Ita emendavit L. Carrio Emendatt., lib. ii, c. 5, p. 154, in Lampade Crit. Gruteri. Antea legebatur *savitate*. ORELL.

XII. — O isti. Gracismus est ὁ οὐτοί per contemptum scil. Vid. G. Bar h., Advers., lib. ix, c. 10, pag. 455, et xxviii, c. 2, p. 1544; et Viger., de Hottism. graec., cap. vii, sect. 11, ubi nostrum locum allegat. Observat autem C. Barth. Adversar., lib. iiii, cap. 10, pag. 2496, christianos scriptores nomen *paganorum* seu *gentilium* effari abhorruisse superstiti hinc quadam, quae nec nominanda ea arbitrabatur veteres, quibus erant merito insensu, cum ipsa eorum appellatione viderentur quodammodo insensu assentiri, aut factum velle. Conf. Herald. Adversar., lib. i, c. 5, pag. 9. ORELL.

Liberum patrem, membratim ab Titanis discriptum. Ita editor Leid. Alii *dissipatum*. Vide infra lib. v,

c. 19; Jul. Firmic., de Errore profan. Religionum, qui de hac fabula pulvis est; ygiu., Fab. 167; Eu-eb., de preparatione evangelica, lib. ii, cap. 5; Clemens Alexandr. Protrept. ELMENB.

Fanorum consecratione mactatis. Haec est verissima lectio e ms. Reg. Legebatur antea *fanorum consecrationi aptatis*. Veram lectionem primus vidit et restituit Lud. Carrio, lib. ii. Emendationum cap. 5. Pari locutione ait Arnobius *animas immortalitatis conditione mactatas*, lib. ii, cap. 28, et lib. vii, cap. 14: *Cum honorari ab homine Deus dicitur et muneris alienus oblatione mactari*. TEWECH et ERALE. — Optime hoc verbum illustrat Andr. Schottus in Nodis Ciceronianis, lib. iv, cap. 4, in Observat. human., pag. 571. *Mactare*, idem quod *vagis augere*, proprie est sacerorum verbum per *εὐφημισμὸν* usurpatum, quod -cil. nefas esset prisca superstitione sacra verba proferre, ne vitarentur sacra: hinc *mactare* pro *occidere*. ORELL.

Nonne ipsum Herculem magnum, etc. Herculem magnum appellat proprio Epitheto. Virgil. viii, Æn. vs. 102:

Forte die solemnem illo rex Arcas honorem
Aur. hitryoniadae magno, divisque ferebat. HERALD

Thure invitatis incenso. Alii (ut Fulv. Ursin.) *inagittis*, male. Sacrificiis Deos invitabant, eosque etiam in ipso opere vocabant, *Adeste*, etc. Virgil., Georg. ii, 529. *Te libans, Lenæ, vocat. Tura* autem scriptum in exemplaribus, quomodo a vo illo scriberent. Serv., ad lib. i, Georg.: *Sane tus modo sine aspiratione dicimus. Nam antiqui thus dicebant ἀπὸ τοῦ θύσειν, quod displicuit. Tura enim a tundendo dicta esse voluerant, a glevis tunsis, cum quibus dicitur fluens de arbore condescere*. HERALD.

Vivum arsisse, post poenas, et concrematum in funestis busticetis. Verba post poenas irriserunt ex precedenti clausula, itaque expungi debent, nisi quis malit: *per poenas*. AD. BEHOT. in Apophoretis. Meursius totum locum cretens lusatum ita disponit: *Nonne ipsum Herculem magnum post poenas sacrificiis, hostiis et thure invitatis incenso, quem ipsi vos fertis vivum arsisse et concrematum, etc.* Mibi videntur haec verba profecta a sciolo quodam librario, qui his Heronis *ἄλλα* voluit significare. Pro *funestis* ms. reg. habet *funestibus*, ex quo alii fecerunt *funebribus*, male. Nam *funestus* hoc loco sensu proprio et primario idem quod *funere inquinatus*. *Funesta busticeta* igitur sunt τὰφοὶ γέροντες ὁστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας, ut dicit divinus Soter Matt., c. xxiii, 27, vel. ut ipse Arnobius infra lib. vii, cap. 15. *Busticeta* in opus structa foedissimum, atque in sedem fabricata factorum. *Busticeta, sepulchra in agro*, Gloss. Isidori. Meursius, pag. 28, *funestibus* tuetur more illorum scriptorum formas secundae ac tertiae declinationis sapissime confundendum. Ita *diacones, subdiacones* apud Augustinum, *opipares* ap. Apuleium

illum *Aiym* Phrygem abscissum, et spoliatum viro maguæ matris in adytis Deum propitium, Deum sanctum Gallorum conclamatione testamini? Nonne ipsum Romulum patrem, Senatorum manibus dilaceratum centum, et Quirinum esse Martium dicitis, et sacerdotibus et pulvinaribus honoratis, et in ædibus adoratis amplissimis, et post hæc omnia cælum ascendisse juratis? Aut igitur ridendi et vos estis, qui homines gravissimis cruciatibus interemptos Deos putatis, et colitis: aut, si certa est ratio, cur id vobis faciendum putetis: et nobis permittite scire, quibus istud causis, rationibusque faciamus.

XLII. Natum hominem colitis. Etiam si esset id verum, locis ut in superioribus dictum est, tamen pro multis, et tam liberalibus donis, quæ ab eo pro-

Afecta in nobis sunt, Deus dici appellarique deberet. Cum vero Deus sit re certa, et sine ullius rei dubitationis ambiguo, inficiatorum arbitrari nos esse, quam maxime illum a nobis coli, et præsidem nostri corporis nuncupari? Ergone inquiet aliquis furens iratus, et percitus, Deus ille est Christus? Deus respondebimus, et interiorum potentiarum Deus: et, quod magis infidos acerbissimis doloribus torqueat, rei maximæ causa a summo rege ad nos missus. Postulabit forsitan insanior et furiosior factus: an se ita res habeat, quemadmodum dicimus, comprobari. Nulla major est comprobatio quam gestarum ab eo fides rerum, quam virtutum novitas: quam omnia victa decreta, dissolutaque fatalia, quæ

LECTIONES VARIANTES.

* *Revera. Fulv.*

COMMENTARIUS.

Miles. 1 et 2. Cyprianus in Epistolis *presbyteres et diacones. Festus patrum, matrum, heres* pro herus, *saceres*. Sic vicis-im ea, quæ tertia declinatione usitatus referuntur, secunda alii. Tertullianus de Pallio *informis et elinguis. Inermis* Sallustius, alii. *Imbecillus* quoque. *Sterilus, hilarus, gracilus, proclivus* apud Lucretium. *Acrum* dixit Cn. Matius Odyss. xv, ut ex Casellio Vindice notat Charisius, unde Glossæ: *Acrum, δεινόν, δριμύ*. Hæc Meursius. ORELL.

Abscissum et spoliatum viro. Vir sæpissime pro *gentili*, nostrum *Mannheit*. Vide Meurs. et Barth., *Adversar.*, lib. iv, cap. 11, pag. 158 ORELL. — Add. Scaliger et Douza ad Catull. LXIV, 6. OCHSNER.

Et Quirinum esse Martium dicitis. Martium esse glossema facile crediderim. Et sane, aut valde fallor, ita res est. Nam etsi plura vocabula copulare amat Arnobius, exemplum tamen videtur hic minus idoneum. Solita autem mortuis consecratis nomina immolari, ne quis eos putaret homines fuisse, quod observat Lactantius, notum hodie omnibus est. HERALD. — Nescio annon legendum sit *Quirinum Martem*. Quirinus enim proprie Martis Epitheton. SERV. ad Virgil. *Æn.* 1, 292: *Mars, cum sævit, Gradivus dicitur; cum tranquillus est, Quirinus*. Et notum est Romanos hominibus inter divos relatis honoris causa nomen alicujus dei vel deæ majorum gentium apposuisse, verbi causa *Juno Cleopatra, Juno Faustina, Venus Agrippina, Jupiter Serapis*. vid. Lips. et Oberlin. ad Tacit. *Ann.* v, 2, p. 467 seq. et Musgrav. ad Soph. Philoct. vs, 929, p. 264, ed. Erfurd. Quidnig igitur et *Mars Quirinus*? ORELL.

XLII. — *Quæ ab eo profecta in nobis sunt. Proba lectio. Ita lib. ii, cap. 2. Qui veram in orbe religionem induxit. Zeno Veronensis sermone de Susanna: Tunc in puero sancto Daniele spiritus sanctus ingressus. Quarè et Græci ita loquebantur, usurpantes ἐν pro τῆς. HERALD. Ita non solum inferioris, ævi, sed aetate quoque ætatis scriptores, Ovid., *Fast.*, iii, 664: *In sacri vertice montis abii*. Phadr., lib. v, fab. 1: *Quinam ille cinædus in conspectu meo audeat venire*. Vid. Munker., ad Hygin., *Fab.* 92 et Davis., ad Commodian. *Instruct.* xiii. Duplex observatio est, altera, ablativum poni pro accusativo, altera, accusativum pro ablativo, quem usum Lipsius passim affectavit in operibus criticis. Imprimis notavit B. Rhenanus in Thefauro locutionum Taciti Jan. Gebhardus in *crepandii*, Oudendorp. ad Sueton. *August.*, cap. 16, et alii. Idem adversus Nevel-tum, docuit Cannegieter Dissertat. ad Aviam., cap. 19, pag. 299. seqq. OCHSNER.*

Et sine ullius rei dubitationis ambiguo. Vacat rei, quare legerim et sine ullius redubitationis ambiguo.

Redubitatio, ut repressio et similia, HERALD. Equidem cum Fulvio Ursino rei plene delendum censeo. E præcedenti re certa ortum glossema. Nam verbi *redubitationis* nullum apud veteres exemplum. ORELL. *Iratus et percitus. Fulv. Ursin. leg. ira percitus*. Sed nil mutandum. Amat hoc Arnobius. *Infra: Nonne digna res esset, propter quam iratus et percitus. Et lib. vii. antequam sunt irati et perciti. ELMENH.*

Interiorum potentiarum Deus. Locus difficilis, quem neminem interpretum attigisse valde miror. Equidem potentias intelligo eas, quæ in sacris litteris dicuntur *δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, στρατιά τοῦ οὐρανοῦ*, exercitus cælestis, id est angeli. Jam notum est Judæos et primos Ecclesiæ patres in multis judaizantes cælum in varias regiones sive circulos disposuisse, sicut gulos a suis potentiis, id est naturis intelligentibus, divertissimis dignitate ac potestate, quas æonas dicebant, inhabitatos. Medium et intimum locum assignarunt Deo ip-si, et Christo dextræ patris assidenti, qui et ipse κατ' ἔξοχὴν dicitur a Patribus Ecclesiæ ἄγγελος vel angelus Novi Testamenti. Vid. Suicer., in Thesaur. Ecclesiast., ἄγγελος. Proximum locum dederunt θρόνοις, ulteriorem archangelis, quos sequuntur Cherubim et Seraphim, extremum deumque atque a Dei sede remotissimum chorum efficiunt angeli siderum præsides et hominum genii tutelares. (Vide de hac re imprimis Dionysium Areopagitam de Hierarchia cælesti vel excerpta ex eo in Cl. Schæcklii *Historia ecclesiastica*, vol. xvii, p. 546 seqq.). Quæ doctrina fluxisse videtur a Chaldaicis simili modo cælum in varios orbes sive circulos distribuentibus. Vid. Mich. Pselli *Summarium dogmatum chaldaicorum ad Zoroastri Oracula magica* in Gallæi editione Sibilin. Oracul. Dicit itaque Arnobius Christum, tamquam Deo proximum, *interiorum potentiarum, von den innersten (obersten) Himmelsmachten*. At judicent doctiores. Nouvrius, pag. 351, *interiorum potentiarum deum* exponit animi nostri omniumque facultatum ejus præsidem. Sed num hæc voces absolute positæ sine additione verbi *mentis* vel *animi* hoc significare possint, equidem maxime dubito. Potius *Deus occultarum virium* scilicet nature. *Herr aller geheimen, verborgenem Kräfte*. Sed etiamnum puto, Arnobium reconditi aliquid et gnosticorum doctrina spectasse his verbis. ORELL.

Postulabit forsitan insanior et furiosior factus, an ita res habeat comprobari. Annon legendum: Postulabit forsitan insanior et furiosior, factis (id est rebus in facto positis, durch Thatsachen) an se ita res habeat comprobari. ORELL.

Victa decreta. Victa, id est τελειωθέντα, completa ac consummata. ORELL.

Suo geri sub lumine. Hæc est Fulv. Ursini correc-

tiente videre : quæ nec ipsi audent falsitatis arguere, quorum antiquas seu patrias leges vanitatis esse plenissimas atque inanissimæ superstitionis ostendit.

XLIII. Occursurus forsitan rursus est cum aliis multis calumniosis illis et puerilibus vocibus : magus fuit, clandestinis artibus omnia illa perfecit : Ægyptiorum ex adytis angelorum potentium nomina, et remotas furatus est disciplinas. Quid dicitis, o parvuli, incomperta vobis, et nescia temerariæ vocis loquacitate garrientes? Ergone illa, quæ gesta sunt, dæmonum fuere præstigæ, et magicarum artium ludi? Potestis aliquem nobis designare, monstrare ex omnibus illis magis, qui umquam fuere per sæcula, consimile aliquid Christo millesima ex parte qui fecerit? qui sine ulla vi carminum, sine herbarum et

graminum succis, sine ulla aliqua observatione sollicita sacrorum, libaminum, temporum? Non enim urgemus, et quærimus, quæ se-e-pondeant facere, vel in quibus generibus actuum soleat omnis illorum doctrina et experientia contineri. Quis enim hos nesciat aut imminencia studere prænoscere, quæ necessario, velint, nolint, suis ordinationibus veniunt? aut mortiferam immittere quibus libuerit tabem aut familiarum dirumpere charitates, aut sine clavibus reserare, quæ clausa sunt : aut ora silentio vincire, aut in curculis equos debilitare, incitare, tardare, aut uxoribus, et liberis alienis, sive illi mares sint, sive fœminei generis, inconcessi amoris flammæ, et furiales immittere cupiditates? Aut si utile aliquid videantur audere, non propria vi posse, sed eorum, quos invocant, potestate.

COMMENTARIUS.

tio. Cod. ms. *Suo generis sub limine*, quod non temere rejiciendum videtur, ut sit sensus : *decreta* (divini) *inchoata jam a generis humani primordiis*. ORELL.

XLIII. — *Occursurus forsitan rursus est cum aliis multis calumniosis illis et puerilibus vocibus*. Stewechius mavult : *Occursurus forsitan rursus est alius cum multis calumniosis illis*, etc. retracto pronomine ad præcedentia : *Postulabit forsitan insanior et furiosior factus*. Sed nihil mutandum, *occursurus* scilicet adversarius meus : scilicet gentiles, quos talibus singularibus, inquit, dicit, *occursurus est*, etc., in toto suo opere omnes collective comprehendit Arnobius.

ORELL.

Magus fuit. Celsus, ap. Origenem, lib. 1 : *κατηγορεῖ δὲ ἐν τοῖς ἕξῃς καὶ τοῦ Σωτῆρος, ὡς γοητεία δυνήθεντος ἂ ἔδοξε παραδόξα πεποινηένου*. ELMENH.

Ægyptiorum ex adytis. Horrende sunt blasphemix, quas adversus Christum temeraria vocis desperatione vomebant. Quoniam igitur Christum legerant translatum in Ægyptum ob Herodis furorem, eam dicebant in Ægypto maleficis artibus operatum, atque iis instructum in Judæam remeasse ad populares, ibique Dei nomen sibi arrogasse. Hoc aut impuratissimus Celsus apud Origenem (l. 1. p. 50. ed. Spencer. O.) : *καὶ ὅτι οὗτος διὰ πέναν εἰς Ἀίγυπτον μισθαρήσας, χάριτι δυνάμεων τῶν περθεῖς, ἐφ' αἷς Ἀίγύπτιοι σεμνύνονται, ἐπανήλθεν ἐν ταῖς δυνάμεσι μέγα φρονῶν, καὶ δι' αὐτὰς θεῶν αὐτῶν ἀπηγόρευσεν*. HERALD.

Ægyptiorum ex adytis... remotas furatus est disciplinas. Idem Celsus apud Origenem l. 1. *καὶ ὅτι οὗτος διὰ πέναν εἰς Ἀίγυπτον μισθαρήσας, χάριτι δυνάμεων τῶν περθεῖς, ἐφ' αἷς Ἀίγύπτιοι σεμνύνονται, ἐπανήλθεν ἐν ταῖς δυνάμεσι μέγα φρονῶν, καὶ δι' αὐτὰς θεῶν αὐτῶν ἀπηγόρευσεν*. Eandem tabulam refricantur etiam recentiores quidam male feriat S. Litterarum interpretes. ORELL.

Incomperta vobis et nescia. *Nescius* significatione passiva pro ignotus. Apulei Met. V. de Psyche grævida : *Crescentes dies et menses excentes anxia numerat, et sarcinæ nesciæ rudimenta miratur*, ubi vid. Oudendorp., p. 345. ORELL.

Angelorum potentium nomina. Nomina dicit, quia in suis incantationibus barbara et horrenda angelorum ac potestatum nomina proferebant Magi, quorum vi et virtute res illas magnas et paradoxas fieri existimabant. Vide Origenem, lib. 1, contra Celsum. HERALD.

O parvuli. ὦ νήπιοι. HERALD.

Magicarum artium ludi. Proprie. Tertullianus, Apologet., cap. xxiii. Si multa miracula circulatoriis præstigiis ludunt. Sic magorum παίρνια Græci dicunt. Irenæus, apud Epiphanium, Hæres. xxiv : *Τὰ γὰρ Ἀναξιδίου παίρνια τῆ τῶν λεγομένων ἰσχυρῶν πονουργῶν συμμιξίας, δι' αὐτῶν φροντίζων τε καὶ μελετῶν, εἰς ἐκπλήξιν*

τοὺς ὄρωντάς τε καὶ πειθομένους κἀτῶ περιέβαλαν. Ergo magorum ludi proprie Q. Curtius, lib. vii (c. 4) : *Erat in eo convivio Cobures natione Medus, sed magicæ artis (si modo ars est, non vanissimi cuiusque ludibrium), magis professione, quam scientia celebrat*. Ipsi etiam magi vulgari appellatione vani appellati. HERALD. — *Nostrum G. mkelei, Gaukelspiel, Taschenspiel*. ORELL. *Qui sine ulla vi carminum, etc.*, scilicet id fecerit, quod subintelligendum ex antecedentibus. ORELL.

Sine ulla aliqua observatione sollicita sacrorum. Nam sacra quædam a magis curiosissime observari solita, clara res est. Hostiæ enim cæcæ, mascula tura incensa et similia factitata, de quibus scriptores passim. *Observatio* autem est cauta illa circumspectio, quam in sacris adhibere debemus, ne qua in re turbemus et numen offendamus. Sic infra cap. sequente : *Sine ullius ritus observatione*, lib. vi, cap. 8 : *Sequitur, ut de signis aliquid simulacrisque dicamus, quæ multa arte componitis et religiosa observatione curatis*; et lib. vii, cap. 18. *Aut (ut fieri moris est) observationis alicujus aut religionis metu ille caprina abstinet se carne, porcinum alius execratur attactum*. Jul. Firm., lib. viii. Mathes., cap. 6 : *Et omni benivolentiarum stellarum testimonio destitutus plecti faciet malos, aut ad aram metuendæ religionis observationibus immolari*. HERALD.

Quæ necessario, velint nolint, suis ordinationibus veniunt. Ironice hæc intelligenda. ORELL.

Familiarum dirumpere charitates. Familiarum conj. Fulv. Ursinus, probante Meursio et Herald. in *Curis secundis*. Sed causam mutandi nullam video. Sensus est : *Vincula familiarum dirumpunt isti magi vel pestifera tabe alicui immissa vel venenis quibusdam, quibus inimicitia et odium internecinum instillari credebatur*. ORELL.

Aut sine clavibus reserare, quæ clausa sunt Origenes, lib. ii, contra Cels. *καὶ γοητείας τινος ἐπωδαῖς δεσμοῦς λύουσι, καὶ θύρας ἀνοίγουσιν*. HERALD.

Aut in curculis equos debilitare. Exstat exemplum hujus potestatis apud Hieronymum in vita Hilarionis. HERALD.

Inconcessi amoris flammæ. Φίληρα intelligit et amatoria, quæ ἀγώγιμα quoque fuerunt appellata et claritate. Irenæus lib. 1, cap. 20 : *Exorcismis et incantationibus utuntur. Amatoria quoque et uogigima, et qui dicuntur Paredri et Oneiropampi, et quæcumque sunt alia parerga, apud eos studiose exercentur*. Juvenal, sat. vi, 608 :

Hic magicos affert cantus, hic Thessala vendit
Philtra, quibus valeat mentem vexare mariti.

HERALD. et CLEMENT.

Sed eorum, quos invocant, potestate. Herald. in *Curis secundis* mavult *sed deorum*. Non male. ORELL.

XLIV. Atqui constitit Christum sine ullis admini-
culis rerum, sine ullius ritus observatione, vel lege,
omnia illa, quæ fecit, nominis sui possibilitate fecisse.
Et quod proprium, consentaneum, dignum Deo fuerat
vero, nihil nocens, aut noxium, sed opiferum, sed
salutare, sed auxiliariis plenum bonis potestatis
nuoq; liberalitate donas-e.

XLV. Quid dicitis, o iterum! ergo ille mortalis,
aut unus fuit e nobis, ejus imperium, ejus vocem
popularibus et quotidianis verbis missam, in valetu-
dines, morbi, febres, atque alia corporum crucia-
menta fugiebant? Unus fuit e nobis, ejus præsen-

tiam, ejus vim gens illa nequibat ferre mersorum
in visceribus demonum, conterritaque vi nova mem-
brorum possessione cedebat? Unus fuit e nobis, cu-
jus sædæ vitilignes jussioni obtemperabant pulsæ
statim, et concordiam colorum commaculatis visce-
ribus relinquebant? Unus fuit e nobis, ejus ex levi
tactu stabant profluvia sanguinis, et immoderatos
cohibebant fluores? Unus fuit e nobis, ejus manus
intercutis veternosæ fugiebant undæ, penetrabilis
ille vitabat liquor, et turgentia viscera salutaris aridi-
tate deflabant? Unus fuit e nobis, qui claudos currere
præcipiebat? Etiam operis res erat: porrigere man-

LECTIONES VARIANTES.

^a Emissam. Fulv.
^b Evitabat. Fulv.

^c Defluabant. Idem Fulv.

COMMENTARIUS.

XLIV. — *Nominis sui possibilitate.* Stewech., B
prævenit Fulv. Ursino et Meursio l. g. conjicit nu-
minis. Sed nil mutandum. *ἔνοχα* enim oro jussu,
auctoritate, potestate sapius i. Nov. Test. vide
Marc. xvi. 17; Ac. iii. 6. *Possibilitas* hoc loco active
pro potestate, potentia. Ita Amobian. Marcell. xix. 2:
*Medebatur quisque vulneribus pro possibilitate et curan-
tium copia.* Videtur Gesner. in Thesaur. ORELL.

Auxiliariis plenum bonis. Ita Fulvius Ursinus.
Cod. ms. habebat *auxiliariis plenum nobis*, unde
Stewech. *auxiliariis plenum nobis*, alii *auxiliare*,
plena nobis. ORELL.

XLV. — *O iterum.* Est Aposiopesis gravissime
indignantis et reprehendentis. Ita Germani quo-
que *o ihr! ihr diese und jene!* ORELL.

Quotidianis verbis Apuleius *convivia verba* ap-
pellat Milesia i. Hoc etiam dicebant humane loqui,
ἀσπρόπινος δαδέν, quibus contraria sunt magorum
superstitionum vocibus exoticis et barbaris, immo et
horrendis concepta, nec non verba elata et ampul-
ata, qualia tragicorum. HERALD.

Invaletudines. Ita membrana. Id vocabulum me-
mini reddere me L. Apulio lib. ix et Ciceronem bis
usum observavi ad Atticum lib. vii. epist. 2 et libro
eodem epist. 5, etiam apud Tertullianum observa-
bam adversus Valentianos. STEWECH. — Idem
vocabulum legebatur et in Justino l. b. xii. c. 2. ubi
expunxit illud Fr. Modius. Equidem reserui Arnobio
amanti tale voces rariores penesque obsoletas. Reli-
qui habent valetudines. ORELL.

Cruciamenta. *Cruciamentum* pro cruciatione vox
rarior et in Lexicis fere neglecta, qua tamen usi
Plantæ aliquoties et Cicerō Phil. xi. cap. 4. Vide
Bunemann. in Lactant. Inst. iv. cap. 15, pag. 482.
ORELL.

Sædæ vitilignes. Vitiligo proprie in corpore homi-
nis macula alba, quam Græci *ἄφρον* vocant, interprete
Festo l. v. quam læd m quidem esse, et malo cor-
poris habitu fieri, attamen per se nullum homini
afferre periculum scribit Celsus libro v. extremo,
deinde tres ejus species esse dicit, alphas, melas, et
leuce. At h. l. *κατ' ἔροχην* de lepra; hæc enim dicitur
candens *ὡσει χιόν* Exod. iv. 6, et Numer. xii. 20.
Eodem sensu utitur et Justinus, lib. xxxvi. cap. 2,
de Moë loquens: *Sed Ægyptii, cum scabiem et vitili-
ginem patrentur, responso moniti. eum cum ægris, ne
pestis ad plures serperet, terminis Ægypti pellunt.*
Ubi videtis Bongars. et Elmenh. loc. ad Apuleium.
Conf. Turneb., Advers., lib. xv. cap. 21, qui vitili-
ginem distinguit ab elephantiasi. ORELL.

Commaculatis visceribus. Viscera accipit pro toto
corpore. Solinus, cap. 22: *Esse illic et Panotiorem
gentem, quorum aures adeo in effasam magnitudinem
dilatantur, ut viscerum illis reliqua contegant, nec ami-
culum aliud sit, quam ut membra membranis aurium*

vestiant; et cap. xxv: *Regionem partim tenent bar-
bari, quibus per artifices pinguarum figuræ j m inde a
pueris variæ animalium figiæ incorporantur, inscrip-
tisque visceribus, hominis incremento pigmenti notæ
crescunt.* HERALD. — Et h. l. viscera de toto corpore, ut
supra cap. 38, et mox turgentia viscera. ORELL.

Cujus ex levi tactu. Hic quoque ex mutare volunt
in et. Sed observare debuerant, quod observaba-
mus antea (ad cap. 39), particulam istam sæpe
πλεονάζειν. Sic autem apud Jul. Firmicum frequen-
tissime, ut lib. iii. Mathes., c. 5. *Et qui ex ferro
vulnera accipiunt. Verum: Sed ex ferro vulnera fre-
quenter infligit* HERALD.

Immoderatos cohibebant fluores. Cod. ms. *immode-
rati fluores*, quod defendit Meursius, *cohibere* acci-
piens significatione passiva pro *cohibere se*, ut *terra
morit* et similia. ORELL.

Fluores. Vocem istam frequentare amat Arnobius.
Infra lib. v. c. 12. *fluore de sanguinis*, et c. 14. *geni-
talia desecta cum fluoribus.* Et ap. Solinum passim.
HERALD.

Cujus manus, intercutis veternosæ fugiebant undæ.
Ita legendum: perperam hodie editum est: *cujus
manus intercutis, intercutis, τοῦ ὑδρωπός.* Posset etiam
scribi: *cujus manus intercutis veternosæ fugiebant undæ*,
id est, *intercutis undæ veternosæ*, et verius est:
nam *aqua intercus* dicebatur, et *veternosus* ὁ ὑδρωπός.
Glossæ: *veternosus, ὑδρωψ.* Servius ad i. Georg. *ve-
ternus dicitur morbus intercutis hydrops, qui homines
efficit pigros.* ibi et citat hos versus Plauti in Adducto:

Opus facio nimio, quam dormire mavolo.
Veterum metuo.

Salmas, ad Tertullian., de Pallio, p. 599 sq Ges-
ner. in Thesaur. Bœrnavianum citat asserentem, *ve-
ternum* de leucophlegmatia sive *albo hydrope* dictum
fuisse ap. veteres. Carteræ editione pleræque ha-
bent, *intercutis et veternosæ fugiebant undæ.* Sed et
abest in cod. ms. ORELL.

*Etiam operis res erat. Operis res i. q. opus, nihil
amplius. Res sapissime abundat ap. Latinos. Sidor.,
lib. vii. Epist. 6. Ordinis res est, et lib. v. Epist. 20.
Res commodi est.* ubi vid. Savaron. pag. 172. ORELL.
— Loquendi modus similis videtur nostra *ein Stück
Arbeit*, nec multum ablutunt Græci, unde vocis
χρήμα infinita exempla peti possunt. Primus latina
cum græcis comparavit Muretus Var. Lect., vi. 19.
Add. Valckenner. ad Eurip. Phœniss. pag. 21 sq.
Miri Index ad Xenoph. Cyrop. v. *χρήμα.* Verheyk.
ad Antonin. Liberal., pag. 84. OENNER.

Et articuli immobilitates. Vim adversativam parti-
culæ et supra attingimus ad cap. xv. init. In proxime
sequentibus lege et jam, quod est significantius quam
etiam, quod unus habet editor Lugd. Bat. *Immobilis*

eos manus, et articuli immobilitates jam ingenuitas^a explicabant: captos membris assurgere, et iam suos referebant lectos alienis paulo ante cervicibus lati: viduatos videre luminibus, et iam cœlum diemque cernebant nullis cum oculis procreati?

XLVI. Unus, inquam, fuit e nobis, qui debilitatibus variis, morbisque vexatos centum, aut hoc amplius semel una intercessione sanabat? cujus vocem ad simplicem furibunda et insana explicabant se maria? procellarum turbines tempestatesque fidebant? qui per altissimos gurgites pedem ferebat inlutum^b? calcabat ponti terga, undis ipsis stupentibus, in famulatum subeunte natura? qui sequentium se millia quinque, quinque saturavit e panibus, ac, ne esse præstigii incredulis illis viderentur et duris, his senarum sportarum sinus reliquiarum fragminibus aggerebat? Unus fuit e nobis qui redire in corpora jamdudum animas præcipiebat efflatas prodire ab aggeribus conditos, et post diem funeris tertium pollinctorum voluminibus expediri? Unus fuit e nobis

qui, quid singuli voverent, quid sub obscuris cogitationibus continerent, tacitorum in cordibus pervidebat? Unus fuit e nobis, qui cum unam emitteret vocem, ab diversis populis, et dissona oratione loquentibus, familiaribus verborum sonis, et suo cuique utens existimabatur eloquio? Unus fuit e nobis, qui cum officia religionis certæ suis sectatoribus traderet, mundum totum repente complebat; quantusque, et qui esset, revelata nominis immensitate, monstrabat? Unus fuit e nobis, qui, deposito corpore, innumeris se hominum prompta in luce detexit? qui sermonem delit, atque accepit, docuit, castigavit, admonuit? qui ne illi se falsos vanis imaginationibus existimarent^d, semel, iterum, sæpius familiari colloquio monstravit? qui justissimis viris etiamnum^e impollutis, ac diligentibus sese, non per vana insomnia, sed per puræ speciem simplicitatis apparet? cujus nomen auditum fugat noxios spiritus, imponit silentium vatibus, haruspices inconsultos reddit, arrogantium magorum frustrari efficit^f actiones, non hor-

LECTIONES VARIANTES.

^a Incognitas. Male. Fulv.

^b Illotum. Fulv.

^c Certa. Fulv.

^d Imaginibus existimarent. Fulv.

^e Etiam nunc. Alii:

^f Facit. Fulv.

COMMENTARIUS.

tates est e correctione Stewechii. Cod. ms. et editio princeps habent mobilitates. ORELL.

Ingenitas. Sensu proprio, τωφλός, κωλλός ἀπό γενετῆς, ut sæpius in Novo Testamento. Male itaque interpretatur Stewerh. inveteratas. ORELL.

XLVI. — Unus fuit e nobis. Unus e nobis id est homo communis, vulgaris. Ita Petron. Sat. cap. 44, § 10; Et quam benignus? resalutare, nomina omnium reddere tanquam unus de nobis, ubi vid. Burmann. ORELL.

Centum, aut hoc amplius. Mihi verba aut hoc amplius de Glossa suspecta sunt. Nam centum sæpiissime indefinite de numero rotundo, ut sexcenti. ORELL.— Hæc tamen non satis idonea causa sit suspitionis, nec minus usitatum est addere aut hoc amplius. OCHSNER.

Cujus vocem ad simplicem furibunda et insana explicabant se maria. Vocem ad simplicem, id est sub verbo, ut ap. Lucret., iv, 786, in verbo Virgil., Æn. vi, 547, cum dicto Minuc. Fel., c. iv, dicto citius, etc., de quibus formulis multus est Burmann., ad Lactant. Inst. iv, c. 15, p. 489 sq. ORELL.

Calcabat ponti terga. Prudent., Præfat., in l. ii, contra Symmach.:

Sistitque et docet ingredi
Tergum per tumidum freti.

Virgil., Georg. i, quæ suscitatur æquore terga, ubi Servius: Terga, superficiali, ut Homerus νότα θαλάσσης. ELMENH.—Conf. Schœtzgen. ad Juvenci Hist. evang., i, v. 637, p. 114, ed. Reusch. ORELL.

E panibus, e παρέλκει. Vid. ad c. 59 init., Meurs. legit: millia quinque saturavit quinque panibus. ORELL.

Pollinctorum voluminibus expediri. Volumina hic appellat Arnobius fascias sepulcrales et institas, quia iis corpus mortuum involvitur. NOURR.— Voluminibus e Cod. ms. restituit Lud. Carrio Eminent., l. ii, c. 15, in Gruteri Lampade Critica, vol. iii, p. 164 sq., qui de hoc loco multus est. Antea dabatur velaminibus. Re-picit autem Arnobius ad locum Joann., xi, v. 44, de Lazaro: Ἐξήληθεν ὁ τεθνηκώς δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις. De pollinctoribus vide Kirchmannum de funer. Romanorum, l. i, c. 9, et Monker., ad Fulgent., de Prisco Serm. Mythogr. lat., vol. ii, p. 169. Pollin-

ctorum erat lavare, ungere, involvere fasciis, coronare mortuos, vespillonum sepelire. ORELL.

Quid singuli voverent.... tacitorum in cordibus pervidebat. Joann., ii, v. 25: Οὐ χεῖρας εἶχεν ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς γὰρ ἐγινώσκει τι τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. ORELL.

R veluta nominis immensisita e. Vide supr., ad c. 45, init. Meurs. conj. numinis. ORELL.

Prompta in luce. Id est manifesta, aperta clara in luce: opp. recondita et quasi involuta. Ita Lucret. vi, 1265, loca prompta dicit, quæ in publico, in propatulo sunt. ORELL.

Semel, iterum, sæpius. Ful. Ursin. et Meursius leg. se semel, recte. Se abesse non potest neque ex præcedenti se detexit subintelligi, cum to a periodus, qui sermonem dedit, etc. sit interposita. ORELL.

Diligentibus sese. Legendum puto se scil. Christum Diligentibus sese esset diligentibus se ipsos. ORELL.— Eisdem sese non temere mutaverim. Servius quidem alicubi notavit ex Jul. Cæsare, se simplex usurpari, si quid in alium dicitur factum, sese autem, quum in se ipsum. Jam vero geminus nostro locus est in Script. Hist. Aug. ii, p. 372, militibus sese imitantibus, ubi di-ham lectionem vindicat Salmasius monens, sese pro ipsum positum esse, ut sæpe apud istos auctores, quorum ætati proximus fuit Arnobius. OCHSNER.

Non per vana insomnia. Bodwellius, dissertat. ii, Iren., § 57, p. 199, hunc locum illustrat ipsiusmodi Arnobi exemplo. Conversum enim, ait, ad Christi fidem somniis immo compulsus tradit Hieronymus in Append. ad Chron. Euseb. num. Eusebiano 2542. GALLAND.

Cujus nomen auditum imponit silentium vatibus. Et gaudissime hæc exornat Prudentius, Apotheos., v. 438, sequi. ELMENH.

Arrogantium magorum. Id est ἀλαζόνων, qui ea promittunt et spondent quæ in illo nequeunt. Nam quos Græci appellant ἀλαζόνες, eos latini arrogantes sæpiissime verberunt. HERALD. Exemplum talis arrogantiae in Simone Mago describit Clemens, Recogn. 2. ELMENH.

Majoris licentia potestatis. Id est vi, δυνάμει καὶ ἐξουσίᾳ. Sic enim ἐξουσία videntur expressisse

rore, ut dicitis, nominis, sed majoris licentia potestatis?

XLVII. Et hæc quidem summam exposita, non ea ratione protulimus, tanquam magnitudo facientis solis in his esset perspicenda virtutibus. Quanta sint enim hæc, vel exilitatis ejus reperientur, et ludi, si iraditum fuerit nosci, ex quibus ad nos regnis, ejus nominis a ministrator advenerit? Quæ quidem ab eo gesta sunt, et factitata, non ut se vana ostentatione jactaret, sed ut homines duri, atque increduli scirent non esse, quod spondebatur, falsum: et ex operum benignitate, quid esset Deus verus, jam addiscerent suspicari. Simul et illud volumus sciri, cum summam, ut dictum est, enumeratio facta gestorum est, non ea solum Christum potuisse, quæ fecit, sed constituta etiam exuperasse fatorem. Nam si, ut liquet, et constat, debilitates et corporum passiones, surdi, B imperioque sanare. Quid simile dicitur, a quibus opem dicitis ægris et periclitantibus latam? Qui si quando, ut fama est, nonnullis aut tribuere medicinam, aut cibum aliquem jusserunt capi, aut qualitatis alienjus ebibi potionem, aut herbarum, et graminum succos superimponib inquietantibus causis, ambulare, cessare, aut re aliqua, quæ officiat, abstinere, quod esse non magnum, nec admirationis alienjus stupore condignum, promptum est, si volueritis attendere: et medici etiam sic curant animal humi natum, nec confisum scientiæ veritate, sed in arte suspicabili

XLVIII. Sed frustra, inquit, nescio quis, tantum arrogas Christo, cum sæpe alios sciamus, et scierimus deos, et laborantibus plurimis dedisse medicinas, et multorum hominum morbos valetudinesque

LECTIONES VARIANTES.

^a Nominis. Sab.

^b Superponere. ms.

^c Enim. Ita ms. Fulv.

COMMENTARIUS.

Paulo post: Ergo illud humanum fuit, aut ex ore ster-
coribus inuitro tale potuit jus dari, talis licentia pro-
ficisci; et l. ii: Ut enim dii certi certas apud vos ha-
bent tutelae, licentias, potestates; neque eorum ab ali-
quo id, quod ejus non sit potestatis ac licentiæ, postu-
latis. Jul. Firmic. Mathes, l. ii, c. 4: Sunt autem
infinitæ potestatis et licentiæ, et qui fata hominum po-
testatis auctoritatis designent; et l. iv, c. 1: Magnos,
potentes, suæ terribiles efficesque faciat, et qui maximas
civitates potestatis alicujus licentia subjungent. ELMENB.

XLVII.— Quanta sint enim hæc, vel exilitatis cu-
jus reperientur et ludi. Ita e Cod. ms. emendavit
locum Lud. Carrio Emend., l. ii, c. 13, in Gruter.
Lamp. Crit., vol. iii, p. 463. Antea legebatur repe-
rirentur. Sensum verborum bene exposuit, Adr.
Behot. Apophoret., l. iii, c. 8: Quanta sint hæc,
quamque maxima, quæ proposita sunt, tamen exilita-
tes et ludi, resque non alicujus ponderis aut momenti
putabuntur, si conferantur cum, etc., vel hoc loco
augendi, exaggerandi vim habet, ut s.r.p. vel ejus
exilitatis pro ejus quæso exilitatis. Ludus autem ele-
ganter de re facili et quam sine labore ullo peragi-
mus. T. Liv., l. xxviii. Næ tibi, P. Corneli, quum ex
alto Africam conspexeris, ludus et jocus fuisse Hispa-
niæ tuæ videbuntur. Sic παιδία Græci dicunt. Edit.
Elmenhorstii Hanoviana habet exilitates.... cuivis.

ORELL. et HERALD.

Si traditum fuerit nosci. F. Ursin., si datum fuerit
nosse. Sed hoc est explicare potius quam emendare.

ORELL.

Quid esset Deus verus. Malim equidem quis esset,
vel potius, ex more Arnobii, qui esset. Vide infra,
ad l. iv, c. 9, notam Heraldii. ORELL.

Cum ea solvit et vicit, quæ perpetuis nexibus et im-
mobili fuerant necessitate devincta. Stewechus repo-
nere vult cum ea solvi, devinxit, ob sequens devincta.
Male. Solvuntur nexūs, vincitur necessitas. ORELL.

curasse. Non inquiri, non exigo, quis Deus, aut quo
tempore, cui fuerit auxiliatus, aut quem fractum
restituerit sanitati: illud solum audire desidero, an
sine ullius adjunctione materiæ, id est, medicaminis
alicujus, ad tactum morbos jusserit ab hominibus re-
volare: imperaverit, fecerit et emori valetudinum
causam, et debiliū corpora ad suas remeare natū-
ras. Christus enim scitur, aut admota partibus debi-
litate manu, aut vocis simplicis jussione aures ape-
ruisse surdorum, exturbasse ab oculis cæcitates,
orationem dedisse mutis, articulorum vincula re-
laxasse, ambulatum dedisse contractis, vitiliginēs
querqueras, atque intercutēs morbos, omniaque alia
valetudinū genera, quæ humana corpora sustinere
nescio quæ voluit importuna crudelitas, verbo solitus
nescio quæ voluit importuna crudelitas, verbo solitus
B imperioque sanare. Quid simile dicitur, a quibus
opem dicitis ægris et periclitantibus latam? Qui si
quando, ut fama est, nonnullis aut tribuere medici-
nam, aut cibum aliquem jusserunt capi, aut qualitatis
alienjus ebibi potionem, aut herbarum, et graminum
succos superimponib inquietantibus causis, ambulare,
cessare, aut re aliqua, quæ officiat, abstinere, quod
esse non magnum, nec admirationis alienjus stupore
condignum, promptum est, si volueritis attendere:
et medici etiam sic curant animal humi natum, nec
confisum scientiæ veritate, sed in arte suspicabili

LECTIONES VARIANTES.

^c Enim. Ita ms. Fulv.

XLVIII.— Id est medicaminis alicujus. Hæc glos-
sena videntur Meursio ORELL.

Querqueras. Fest. febrim frigidam interpretatur et
cum horrore trementem. Ad quem locum A. Dacer.
Querquera adjectiv. suppl. febris. Querquerus est a
περχαλέος, quod a πέρχω. Nam περχαλέος Hesych.
ἐπιονί σκληρόν, ξηρόν, ἀψαλέον, ὄρανε, aridum, sili-
culosum, quæ omnia febrī mere congruunt, quæ
cum si cūitate rāyim et tus-im creat. Quare Plautus in
Fragmento Frivolarie tussim jungit cum querquera:
is mihi erat bilis, aqua intercus, tussis, febris, querquera.

Multus est de hoc verbo Gesner. in Thesaurō, Keuchen.
ad Sammonic., v. 907, ed. P. Barnmanni et Sam. Petrus
in Miscellan., l. i, c. 23, p. 63 seqq., quos vide. ORELL.

Quæ humana corpora sustinere nescio quæ voluit
importuna crudelitas. Videtur in his Arnobius secu-
tus fuisse sententiam gnosticorū creatiōnem homi-
nis et materiæ cuidam principio inferiori, quem
Demiurgum dicebant, attribuentium, qua de re infra
dicemus ad l. ii. ORELL.

Attribuere. Ita Meursius in Append. ex ms. Antea
aut tribuere. ORELL.

Aut cibum aliquem jusserunt capi. Dii, quorū in
fanis agrī incubabant, certa remedia per sacerdotes
suos præscribebant καὶ συνέταττον. Hæc enim προστάγι-
ματα a diis profecta proprie συνέταται. Hoc de re lo-
quitur M. Antoninus imperator et philosophus, l. i.
Commentar.: Ὅποιόν ἐστι τὸ λεγόμενον, ὅτι συνέταξεν
ὁ Ἀσκληπίος τοῦτω ἰππασίαν, ἢ ψυχρολουσίαν, ἢ ἀνυ-
ποδησίαν. HERALD. — Cf. Reiff. ad Artemidor., vol.
ii, p. 452, et in primis F. A. Wolf. Beytrage zur
Geschichte des Somnambulismus aus dem Asterthum in
Mi cell. Philol. g. ubi p. 424, seqq., plura ejusmodi
συνταγμάτων exempla affert. ORELL.

Ambulare. Meursius aut ambulare. ORELL.

In arte suspicabili positum. Ars suspicabilis, id est,

positum, et conjecturarum æstimationibus nutans. Nulla autem virtus est medicaminibus amovere quæ noceant : beneficia ista rerum, non sunt curantium potestates : et, ut sit laudabile scire, qua quos conveniât medicina, aut arte curari, locus hujus laudis non in Deo, sed in homine constitutus est. Hunc enim non est turpe, rebus extrinsecus sumptis, valetudinem hominis fecisse meliorem : indecorum Deo est non ipsum per se posse, sed externarum adminiculis rerum sanitatem incolumitatemque præstare.

XLIX. Et quoniam beneficia salutis datæ aliorum numinum comparatis, et Christi : quot millia vultis a nobis debilius vobis ostendi, quot tablicis affectos morbis, nullam omnino retulisse medicinam, cum per omnia supplices irent templa, cum deorum ante ora prostrati, limina ipsa converterent oculis : cum Æsculapium ipsum datorem, ut prædicant, sanitatis, quoad illis superfuit vita, et precibus fatigarent, et invitarent miserimis votis? Nonne alios scimus malis suis commortuos, cruciatibus alios consensuisse mor-

borum, perniciosius alios sese habere cœpisse, postquam dies noctesque in continuis precibus, et pietatis expectatione triverunt? Quid ergo prodest ostendere unum, aut alterum fortasse curatos, cum tot millibus subvenerit nemo, et plena sint omnia miserorum, infelicitumque delubra? Nisi forte dicatis, opem bonis ab diis ferri, malorum miserias despici. Atqui Christus æqualiter bonis malisque subvenit : nec repulsus ab hoc quisquam est, qui rebus auxilium duris contra impetum postulabat injuriasque fortunæ. Hoc est enim proprium Dei veri, potentiaque regalis, benignitatem suam negare nulli, nec reputare quis mereatur, aut minime : cum naturalis infirmitas peccatorem hominem faciat, non voluntatis, seu judicationis electio. Dicere porro meritis opem laborantibus ab diis ferri, hoc est in medio ponere, et dubitabile, quod asseras, facere : ut et ille, qui sanus est factus, fortuito possit videri esse servatus : et ille, qui non est, non meriti causa, sed infirmitate credatur valetudinem expellere non potuisse divina.

LECTIONES VARIANTES.

^a Qua. ms.

^b Tribuerunt. Male. ms.

COMMENTARIUS.

ars suspicionibus tantum et conjecturis, non autem certis et indubitatis veritatibus nixa. *eine Kunst, die auf blossen Vermuthungen. Hypothesen beruht.* Cet. v. *suspiciabilis* tanquam ἀπαξ λεγόμενον assert Gesner. in Theauro. ORELL.—Cicero de Divin., l. 14. *Artes quæ conjectura continentur, et sunt opinabiles* OCHSNER.

XLIX. — *Deorum ante ora prostrati limina ipsa converterent oculis.* Infra, l. vi. *Quæque templis in omnibus prostrati et humiles adoratis.* Mos fuit veterum in magna aliqua calamitate vel publica vel privata supplices ire per omnia templa, ut tandem deorum aliquem propitium invenirent, immo procumbebant quandoque humi et hoc schemate ἐκτετυον. Lucret., l. v :

Nec pietas ulla est velutim sæpe videri
Vertit ad lapidem, atque omnes accedere ad aras :
Nec procumbere humi prostratum et paudere palmas
Ante deum delubra.

Scilicet statim cum templa ingrederentur, conspectis deorum simulacris, in ipso limine ad terram sese profundebant, et sic ipsi quandoque humi osculum dabant. Hoc est quod Artemidorus Onirocrit., l. ii, c. 32, dicit *σαρούνη τὰ πρό τῶν νεῶν*. Quod quidem, tanquam abjectius et parum generosum, mulieribus quasi proprie as-signatum. Hæ enim prostratæ ante simulacra crinibus passis solum verrebant. Claudianus, in laude Serenæ, v. 224 :

Numinibus votive vacas, et supplice crine
Verris humum.

(Herald. Cf. Gesner., in Claudian., l. 1), Conf. Tibull., l. 1, eleg. 2. MEURS.

Miserimis votis. Stewech. mavult : *miserimi votis.* Sed nil mutandum. *Miserima vota* sunt voces miserabiles, lamentabiles, quibus deorum opem implorabant, *klagliche Bitten.* ORELL.

Pietatis exexpectatione triverunt. Id est pietatem ac misericordiam deorum expectantes. Sic enim *pietas* non solum apud inferioris ævi scriptores, sed etiam apud alios. Hinc Antoninus imperator *Pius* appellatus, quod natura clementissimus esset, inquit Spartianus. Atque hæc appellatio ad alios postea imperatores derivata. Quare Themistius Euphrades, orat. ix, Augustos ait appellatos *εὐσεβείς*, id est, *εὐκαθάρτοις*. *Pius* igitur *clemens* et *pius* *clementia*, *Græde*, etiam ap. politos scriptores. Claudian. Panegyri. de quarto consulatu Honorii :

...Mitis precibus, pietatis abundans,

Pœnæ parcus erat.

Et :

Sis pius imprimis : nam cum vincamur in omni
Munere, sola Deos æquat clementia nobis.

(Herald. Cf. Casaub., ad Julii Capitolini, Antoninum Pium, cap. 2, p. 249).

Nisi forte dicatis. Tento regere : *Nisi forte dicatis.* *Nisi valet sed.* Infra hoc libro : *Nisi forte dubitabis, an sit iste, de quo loquimur, imperator?* Idem libro sequenti : *Nisi forte Rex mundi idcirco huc animas misit.* Iterum libro v : *Nisi homo præsumens, quid dicturus esset Jupiter, circumscriptis.* STEVECH.

Nec reputare quis mereatur aut minime. Nourrius, hoc loco deesse aliquid suspicatur, sed falso, deceptus fortasse verbo *minime* male intellecto. *Minime* est pro *non*, superlativus pro positivo, ut supra cap. xxii, ubi vide notam. ORELL.

In medio ponere. Id est ad discutiendum proponere, tanquam non satis certum et deliberatum. Ita et Græci loquuntur. Herodot., lib. vii. *ἵνα δὲ μὴ ἰδιοβουλεύειν ὑμῶν δοξῶ, τίθημι τὸ πρῶτον εἰς μέσον, γράμην κελύων ὑμῶν τὸν βουλόμενον ἀποφαίνεσθαι.* Sic *in medio relinquere* est indefinitum relinquere. B. Augustin., de Civit. Dei, lib. iii, cap. 4. *Sed utrum potuerit Venus ex concubitu Anchisæ Æneam parere, vel Mars ex Sylvæ concubitu filiam Numitoris Romulum gignere, in medio relinquamus.* Capitolinus in Vita Veri sub finem : *Quod nos non in medio relinquimus, sed totum purgatum consutatione respuimus.* HERALD. Sic Tacitus Germ. extr. *Quod ego ut incompertum in medium relinquam.* Vide Gell., Noct. Att., lib. xvii, cap. 3, ibique Gronov. Corte ad Sallust. Catil., cap. 19, pag. 126. Bunemann. ad Lactant., Inst. vii, cap. 1, pag. 852. ORELL.

Non meriti causa. Nihil mutandum est. Nam *meritum* ita usurpat Arnobius frequenissime pro eo, quod vulgo dicimus *demeritum*, id est delictum, culpa. Et sane *mereri* medium verbum est. Infra, cap. 64 : *Quodnam quæso, ob meritum? dicite. Cujus ob peccata culpam? Quid ab eo commissum est.* Et supra : *Si enim nos sumus in causa, et in nostri criminis meritum exogitata fuerunt hæc pestes.* Solinus, cap. 1 : *Valerium denique Soranum, quod contra interdictum ei, qui id ausus foret, ob meritum profanæ vocis neci datum.* Lactant., lib. vii, cap. 20 : *Nam hominem, quamvis*

L. Quid? quod istas virtutes, quæ sunt a nobis A summam, non, ut rei poscebat magnitudo, de- prompte, non tantum ipse perfecit vi sua, verum, quod erat sublimius, multos alios experiri, et facere sui nominis cum affectione permisit. Nam cum videret futuros vos esse gestarum ab se rerum divinique operis abrogatores, ne qua subesset suspicio magicis se artibus munera illa beneficiaque largitum, ex immensa illa populi multitudine, quæ suam gratiam sectabatur admirans, piscatores, opifices, rusticanos, atque id genus delegit imperitorum, qui per varias gentes missi, cuncta illa miracula sine ullis fucis atque adminiculis perpetrarent. Verbo ille com- pescuit verminantium membrorum cruces, et illi B

LECTIONES VARIANTES.

^a Reciperare. ms.

COMMENTARIUS.

ob merita damnatum, in conspectu suo jugulari pro voluptate putat. Male itaque Meursius non meriti causa, quod esset sane durissimum. ORELL.

L. — Sui nominis cum affectione. Meursius affectione vel affictione. Luge cum Heraldio adjectione, vel potius affectatione. ORELL. Nil mutandum. Affectionem pro affectatione, afficere pro affectare posterioris ævi scriptoribus, etiam Tertulliano usurpari monuit Salmasius ad Hist. Aug. Script., vol. 1, p. 10. Similiter trahere pro tractare, tractus pro tractatus, ostendere pro ostentare, ostensio pro ostentatio adhibetur, monente eodem Salmasio ad Hist. Aug., vol. 1, pp. 101. 442, 446, 455. OCHSNER.

Permisit. Id est potestatem ac facultatem attribuit. Sic supra hoc verbo usus est, cap. 53: Qui profundas ejus ac inenarrabiles altitudines (quantum nostra quivit mediocritas capere) et intelligere permisit, et docuit. Infra, cap. 52: Permittant uni ex populo in officium sermonis dandi ora coarticulare mutorum. HERALD.

Abrogatores. Ita editio Lugd. Bat. ex emendatione J. Dousæ ap. Meursium. Editio princeps arrogatores ex ms. quod sine dubio corruptum fuit ex arrogatores ab antiquo arago idem quod abrogo. Vide Stewech. Ceteri editores Gelenium secuti, habent derogatores. ORELL.

Ne qua subesset suspicio, magicis se artibus munera illa beneficiaque esse largitum. Confer. de Augustin., de Civitate Dei, lib. xviii, cap. 53. STEWECH.

Sub eorum portantes et illi se casibus jussione non alia sanitati et constantiæ reddiderunt. Dedit mentionem codicis msti., cum dubius plane et incertus sim de vera lectione loci hujus corruptissimi statuenda, et in medio ponam conjecturas virorum doctorum, ut liberum fiat benevolo lectori judicium. Fulvius igitur Ursinus illi legendum conjicit: Sub eorum (apostolorum scil.) portatos et illi successibus jussione nada sanitati et constantiæ reddiderunt. Successus idem quod successus, habitatio quo sensu utitur Arnobius aliquoties, lib. vi, cap. 5, ubi templa Gentilium vocat successus quosdam parvos atque genus angustissimarum cavernarum. Stewechio placet sudarium portantes et illi casibus jussione non alia, etc. hoc sensu: Apostoli casibus, hoc est, ulceribus vel cicatricibus vel in gen. morborum sedi apportantes vel imponentes sudaria jussione non alia sanarunt, ut sit allusio ad locum Actuum apostolicorum, cap. xix, vs. 11 et 12: Δυνάμεις τε αὐτῶν τὰς τυχεύσας ἐποίησε ὁ Θεὸς διὰ τῶν χειρῶν Παύλου, ὥστε καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενούντας ἐπιφέρεισθαι ἀπὸ τοῦ χροῦς αὐτοῦ σουδάριον ἢ τιμινθήναι, καὶ ἀπαλλύσσεισθαι ἀπ' αὐτῶν τὰς νόσους, τὰ τε πνεύματα τὰ πονηρὰ ἐκπορεύεσθαι. Quam tamen conjecturam ipse Stewechius mox retrahens adstipulatur Ursino. Heraldus locum sic refligit: sub eorum (scil. demonum) ro-

verbo compescerunt furialium vermina passionum. Imperio ille uno exturbavit a corporibus demones, et exanimatis suos resituit sensus: sub eorum portantes et illi se casibus jussione non alia sanitati et constantiæ reddiderunt. Ille notas albicantium vitiliginum manu adnota deterit: liniamenta et hi corporum haud dissimili conciliavere contactu. Uliginosa ille et turgentia viscera siccitatem jussit recuperare nativam: et famuli ejus hoc modo statuerunt errantes aquas, et a pernicie corporum suos labi jussere per tramites. Ille ulcera oris immensi, et recusantia perpeti sanitatem intra unius verbi moram continuato frenavit a pastu: et illi haud aliter contu-

antes et illi se incursibus, etc. Adr. Behotius in Apophoret., lib. iii, cap. 8, muti audacissime: et illi sub eorum (demonum) potentatu (vide caput sequens) positos et illis casibus jussione non alia (quam invocato nomine Christi), sanitati et constantiæ reddiderunt. Editor tandem Lugd. Bat. sub eorum tortantes et illi se casibus, etc. quam conjecturam tanquam leissimam loci corruptissimi medicinam cum amicissimo Ochsnero maxime approbo. Casus demonum dixit Arnobius pro casibus a demonibus immisissis, ut reliquiæ Danaum, vulnus Ulizi apud Virgilium. ORELL.

Sanitati et constantiæ reddiderunt. Proprie omnino. Nam furiosi et possessi de statu suo dejiciuntur, et diversis incursibus rotantur. Constantia igitur, quando in statu nostro permanemus. Glossæ: constans — σταθερὸς, εὐσταθής. Lactant. lib. iv, cap. 27: Hominumque mentes multas, et malis incursibus furias in sensus pristinos reponebat. HERALD. — Conf. Burmann. ad Vellei. Patere., ii, cap. 29. OCHSNER.

Liniamenta et hi corporum haud dissimili conciliavere contactu. Behotius in Apophoret., lib. iii, cap. 8, legendum censet liniamenta, etc., quod vocabulum, quamvis non agnoscat lexicographi, ferri pos et, cum Arnobius plura habeat ἀπαξ λεγόμενα. At vero hoc loco non de vulneribus aut cicatricibus quibus corpus laniatur, sed de pustulis et verrucis lepræ, quæ corpus fœdant, ejusque liniamenta deformant, sermo est. Conciliare autem ἐπι συνάπτειν, concionare, instaurare. Multo minus placet Fulvii Ursini conjectura liniamenta, a lino, ere. ORELL.

Statuerunt errantes aquas. Statuere nove pro sistere dixit. Ita Cyprianus contra Demetrianum: Si fontem siccitas statuatur, aerem pestilens aura corrumpat, homines morbida voletudo consumat. MEURS., p. 52. — Sic etiam antiquioris Latinitatis scriptores, verbi causa Plautus, Bacchid., act. ii, scen. 3, vers. 57:

...Navem extemplo statuimus.

Vide J. Fr. Gronov. qui de hoc verbi usu multus est in Lect. Plaut., pag. 175 seq. ORELL.

Suos per tramites. Hoc est per tramites ipis a natura de titatos, durch ihre gewohnten, natürlichen Kanäle. ORELL.

Recusantia perpeti sanitatem. Id est desperata, ἀπεγνωσμένα. Sic eodem verbum Græcum exprimere voluit. HERALD.

Continuato frenavit a pastu. Bene explicat Behotius: Compescuit ulcera ab erosione, quæ diu continuaverat: depastus diu canere rodenti artus curavit. et frenavit mali serpentis luem. At non auferendus idem Behotius legend. conjiciens: continuato frenavit harpastu, hoc est, ut ille explicat: coeunte commissura, et juncto ulceris hiato. Sed harpastus nulla

canceris sævi ad subeundam cicatricem circumscriptionibus compulerunt. Inesclaudis dedit, visum luminibus cæcis, intervocavit ad vitam: nec minus et hi quoque onem relaxavere nervorum, luce oculos e jam perditam, et ab tumultibus remeare defunquiarum conversione jusserunt. Neque quicquam ab illo gestum per admirationem stupentis, quod non omne donaverit faciendum illis et rusticis, et eorum subjecerit potestatem, o mentes incredulæ, difficiles,

COMMENTARIUS.

hendum fuisset frenavit herpestu, ab ἐρπειν, pes, ap. Lucret., vi, 665, et herpesticus Lucretius. Cæterum aptissime Wakefield in Silv. t. iii, pag. 159, cum nostro loco comparat omnis Chrysothomi, Serm. 17, vol. i, p. 407 (1): Ἄλλ' ἵνα μέγθης τοῦ δεσπότητος τὴν φιλανθρωπίαν οὐδέ τὸ τυχεῖν ἀνεβέβητο ἀλλ' εὐθείως οἶδ' ἐπὶ τὸ ἐλεῖν τοῦ μέγθους. καὶ ἐπὶ τὴν ἰατρειάν ἵνα μὴ νομῆν ἐργασάμενον τὸ ἔλεος ἀνάσσειν τὸ κατασκευάζειν. διὰ τοῦτο τοῖσιν προκαταλαμβάνων εὐθείως παρεῖς τὴν νομῆν τοῦ ἔλεους ἰατρειᾶς οὐδὲ πρὸς βραχὺ κατέλειπεν ἀπρονοήτων, τὴν ἀσθένειαν μερούμενος. ORELL. — Quare scribitur, quod morbum videri bestiam, prout hæc genera scilicet, a quibus humana corpora eunt, lib. ii. One rocrit., cap. 12: Ὅταν δὲ κρηναίνονται ὀλέων, φόβον τε ἐπάγει, καὶ νόσον ἐκείνην γὰρ ἢ νόσος θηρίου. HERALD. — De v. vultus est Oudendorp. ad Apulei. Met. v, p. 11.

variā canceris sævi ad subeundam cicatricem scriptis evaginationibus compulerunt. Ad subeundam cicatricem compulsus videtur cancer, quatenus et membra grassari, prohiberetur et intra cicatricis circumscriptionem contineretur, ita ut in campo quasi in angustiam se recipere. OCHSNER. — Circumscriptionibus est, quod supra dixerat, frenato pastu. Tandem cum Gelenio evagationibus. Scripsit obitus evaginationibus mori antiquorum, qui vager, vaginor, fruor, fruitor, nato, natino, mino, pro quo nunc dominor deponenter. Vide Meurs. in Append. ORELL.

revocevit ad vitam. Non occisos et vi infectos, sed simpliciter e medio sublatis. Interimere, a rebus humanis aliquem omnino emere enim olim auferre, et nota vis participii in his compositionibus, pro funditus omnino, accuratissimo grammatico Alio Donato, si igitur, qui sæpius exempti simpliciter. S. 16: Contraversum læta sunt funera, adeo ut gaudiis prosequantur. HERALD. — Tumulis remeare defunctos exsequiarum conusserrunt. Zeno Veronensis (imitator Arnobii) de spe, fide et charitate: Mortuosque sæpe pulchris cum suis sibi exsequiis reverti jussimnes mirarentur fieri lacrymas gaudii, quæ aut orbitatis. HERALD. — Exsequiarum converter, cum lunus secuti revertuntur et a mortuorum domum deducunt. ORELL.

Curionem. Curiones curiarum sacerdotes, a sacra procurabant. Res notissima.

ORELL.

uno dialem, quo Dius est, flaminem. In textu emendationem hanc Petri Colvii prolatam ad Apulei. Met., lib. vi, p. 408, ut mihi videtur veram. Sensus est: Jupiter a diali, qui dicitur, flamine Dius esse intelligitur, id est rita dari putabatur hominibus, ut Festus in v. dialis. Antea legebatur, quod ejus est,

duræ? alicuius mortalium Jupiter ille Capitolinus hujusmodi potestatem dedit? Curionem. aut Pontificem maximum, quinimo dialem, quo Dius est, flaminem isto jure donavit? Non dicam, ut mortuos excitaret, non ut cæcis restitueret lucem: non ut membrorum situm enervatis redderet, et dissolutis: sed ut pustulam, reduviam, papulam, aut vocis imperio, aut manus contractatione comprimeret. Ergo illud humanum fuit, aut ex ore terrenis stercoreibus innutrito tale potuit jus dari, talis licentia proficisci, et non divinum, et sacrum? aut, si aliquam superlativam res capit, plusquam divinum, et sa-

quod tolerari possit hoc sensu, quod ejus est scilicet proprium, κατ' ἐξοχήν. Novimus enim, a Numa Pontilio tres institutos flamines, Dialem, Martialem, Quirinalem, postea temporis progressu pluribus additis ad 15 numerum eorum excrevisse, quos omnes cum dignitate longe anteciret flamen Dialis, is κατ' ἐξοχήν flamen dictus est. Canter. leg. censet: quod majus est, scilicet quam Pontifex Maximus, respiciens sine dubio ad locum Fest. v. Ordo sacrorum, ubi hæc leguntur: Maximus (sacerdotum) videtur Rex (sacrificulus), deinde Dialis, post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto Pontifex Maximus. Itaque in convivio solus Rex supra omnes accubat. Sed Dialis supra Martialem, et Quirinalem, Martialis supra proximum, omnes dein supra Pontificem. Multo minus audiendus Lud. Carrio. Emend., lib. ii, c. 15, p. 164, vol. iii, Lam. ad. Crit. Gruteri legendum conjiciens: quo deus est, quasi Jupiter flamine tantum Diali deus sit, neque in deorum censum relatus, nisi flaminem haberet. At quamvis, ut diximus, et inferiorum etiam deorum, v. c. Volcani, Furine, Carmentæ, Pomonæ, fuerint flamines, tamen multi alii et majorum gentium dii erant, v. c. Neptunus, Apollo, Juno, etc., quorum nullum erat flaminium. Vide Stewech., hoc loco, et, qui hæc de re multus est, Rosin., Antiq. rom., lib. iii, c. 15—17. ORELL.

Situm enervatis. Verissima hæc emendatio debetur Gelenio. Ms. situs ervatis vitiosissime. Orta haud dubie menda ex abbreviata scriptura eervatis. MEURS., in Append.

Pustulam. Glossæ: pustula, φλύκταινα (Schwiele). ELMENH. — Cf. Turneb., Advers. xxiii, 2, p. 270. ORELL.

Reduviam. Reduvia, teste Festo, appellatur, cum circa unguis cutis se resolvit. Eo verbo Plinius, Hist. nat., lib. vii, c. 19, et Cic., orat. pro Sexto Roscio Amerino usos fuisse legimus. Videtur Turneb., Adversar., l. xvii, c. 8. Nourius. — Cf. Gesu., in Thesuro. ORELL.

Papulam. Papulorum duo sunt genera, alterum est, in quo per minutas pustulas cutis exasperatur leviterque roditur, alterum, quam ἄργιστοι Græci appellant, in qua similiter quidem, sed magis cutis exasperatur. Celsus, de Medicin., v, c. 28, § 18. ELMENH. — Cf. Woss. ad Virgil. Georg. iii, 566. Cæterum hæc voces misere corruptæ sunt in editione prima, ubi legitur: sed ut pululare dubiam papulam. ORELL.

Tale potuit jus dari, talis licentia proficisci. Jus pro potentia et licentia apud Arnobium. Infra: Atqui utinam cuncta referri in scripta potuissent, vel quæ ab ipso gesta sunt, vel quæ ab ejus præconibus pari jure et potentia terminata. Sic apud jurisconsultos. HERALD. — De v. licentia vide supra ad cap. 46. ORELL.

Si aliquam superlativam res capit. Superlatio, id est hyperbole. Vox ciceroniana de Oratore, iii, 53: Veritatis superlatio atque trajectio, ubi vide Harles, p. 624, ed. nov., exsuperantium vocat auctor ad Herenn., lib. i, cap. 6. Vide ibi Grav., pag. 47, ed. Burmanni et Ch. Th. Ernesti in Lexicotechnob. lat. rhetor.; v. Superlatio. ORELL.

crum? Nam si facias ipse, quod possis, et tuis sit viribus potentatuique conveniens, admiratio non habet quod exclamet; id enim quod potueris, feceris, et quod præstare debuerit vis tua, ut operis esset una et ipsius qui operaretur, qualitas. Transcribere posse in hominem jus tuum: quod facere solus possis, fra-

Agilissimæ rei donare, participare faciendum, supra omnia sita est potestatis, continentisque sub sese est rerum omnium causas, et rationum facultatamque naturas.

LII. Age nunc, veniat quis super igneam zonam, magus interiore ab orbe Zoroastres, Hermippo ut

COMMENTARIUS.

Potentatuique. *Potentatus* pro potentia, potestate probatum et optimæ latinitatis vocabulum, quo usi sunt Cæsar, Livius et alii. Vide Meurs., p. 33. Ol. Borrich. Cogitat., p. 199; Jo. Vorst., de Latinitate selecta, part. IV. c. 4, p. 244, ed. Gesneri et Cellar. ad Lactant. Inst., lib. VI, cap. 17, pag. 791, ed. Bünem. ORELL.

Id enim quod potueris, feceris, et quod præstare debuerit vis tua. ut operis esset una et ipsius qui operaretur qualitas. Ita Fulv. Ursinus et ed. Lugd. Bat. Cod. ms. et edit. princeps, *ut poteris esset una*, etc., nullo sensu, pro quo edidit Gelenus: *ut potens esset una*. Steweck. *Sed quod præstare debuerit vis tua, ut potens esset una et ipsius qui operaretur qualitas: transcribere posse, etc.*, conjungens cum sequentibus. Sed præstat quod edidimus. Sensus est, ut qualitas, hoc est vis, potestas, una eademque (humana scilicet) et in opere et in ipso qui operaretur cernatur. ORELL.

Transcribere, id est tradere, transferre. Ita Virgil., Æn. VII, 422:

Et tua Dardaniis transcribisceptra colonis.

ubi Servius: *transcribi, tradi. Sermo autem hic tractus est de pecunia, nam scribi est dari.* Isidorus in Gloss. *Transcribit, per scripturam tradit.* Vid. Savaro ad Sidon., carm. II, vs. 463, p. 52. ORELL.

LII. — *Age nunc veniat quis super igneam zonam magus interiore ab orbe Zoroastres.* Magna de hoc loco inter eruditos dissensio est. Heraldus verba *super igneam zonam* a sciolo quodam interpretamenti vice adjecta videntur, cum Zoroastrem ex ignea zona, hoc est e Libya interiori vel Æthiopia τῆς κατακακουμένης vicina, nullus veterum agnoscat: itaque legendum putat: *Veniat quis Azonaces magus interiore ab orbe*, etc., ut sermo sit de Azouace mago, quem Zoroastris fuisse præceptorem Hermippus tradidit, te te Plinio Hist. nat., lib. XXX, cap. 1. Vulgatam autem defendit Stanley, Historia philosophica, pag. 1112, ed. Lips. putans, Arnobium respexisse hoc loco ad eam historiam, quam refert Dio Chrysostomus in Oratione Borysthenit., ubi Zoroaster Persa (confunditur enim cum altero) dicitur ex igneo monte ad populum venisse: verba itaque *per igneam zonam* non intelligenda de Libya aridis, sed aut de monte illo igneo, aut de sede numinum zonis addictorum, quæ est, secundum doctrinam Chaldeorum, supra Empyreum vel corporeum cælum. Salmasius in editione Arnobii Lugduno Batava legit: *Veniat, quæso, per igneam zonam magus interioris ab orbe Zoroastres*, quam conjecturam defendit in Exercitationibus suis Plirianis ad Solinum, pag. 335, se ostensurum promittens, Zoroastrem etiam Æthiopem habitum fuisse ab antiquis aut ex exteriori Libya; quod, vellem, exsolvisset. Etiam *quis super* male mutatum in *quæso per*. *Quis enim et aliquis* nec non *quidam* per contemptum sapientissimum apud nostrum. Sic infra lib. IV, c. 26, *nescio quis Hercules*, ubi vide notam Herald. ORELL.

Age nunc veniat quis, per igneam zonam magus interiore ab orbe Zoroastres, etc. De hoc magorum auctore mira tradunt veteres. Persæ quidem, teste Dione Chrysostomo in Borysthen. (tom. III. Reisk., p. 93) eum dicunt sapientiæ ac justitiæ studio in montem nescio quem secessisse, ac deinde eum montem igne cælus lapsu confligrasse: cumque is continuo arderet, regem una cum proximis adorandi causa eo accessisse: ac tum Zoroastrem repente ex flammis

illesum apparuisse benigno vultu, jubentem, ut animo fidenti essent, ac certa sacrificia lactarent, eo enim in loco presentes esse deos. Eadem fere Suidas et Georgius Cedrenus de Zoroastre produunt, eum scilicet, uti a diis immortalibus precatus fuerat, fulmine arsisse, cum Persis prius mandavisset, ut cines suos colerent ac servarent, tamquam mansuri apud eos imperii pignus. Paulo aliter Clemens Rom. in Recognitionibus, homilia IX. De Zoroastre in antro Porphyrius ex Eubulo in antro nympharum scribit. Quibus accedit Gregorius Turon., lib. I Hist. Francorum, his verbis: *Primogenitus Cham filius Noe fuit Chus: hic ad Persas transit, quem Persæ vocitavere Zoroastrem, id est, viventem stellam. Ab hoc etiam ignem adorare consueti, ipsum divinitus igne consumptum ut Deum colunt.* Plures autem fuisse Zoroastres, ut satis constat, sed omnium antiquissimus fuit Bactrianus, quippe Nini Assyriorum regis æqualis (Vide Arnob., supra, cap. 5). Hunc Semiramis Assyriorum regina bello superavit, ut docet Theon in Prognosticis. Cap. περὶ συγκρίσεως — Οὐ γὰρ εἰ Τούρις κρείσσων ἐστὶ Κύρου, ἢ καὶ μὰ Δία Σεμίραμις Ζωροάστρου τοῦ Βακτρίου ἢ δὴ συγκριπτέου τὸ θῆλυ τοῦ ἀρρενὸς ἀνδρείωτερον εἶναι: alter fuit Pamphylius genere Armenii filius, quem Hera vocat Plato, lib. X, de Republ., ut scribit Clemens Alexandr., lib. V. Stromat. et noster hoc loco. Fuit et Zoroaster Proconnesus paulo anterior Xerxis temporibus, teste Plinio, Hist. nat., lib. XXX, cap. 2. Hunc vero, qui Magi Persis auctor fuit, Oromasis filium vocat Plato in Alcibiade I (Vales. ad Ammian. Marcell., lib. XXIII, cap. 6, § 52). Conf. Marsham. Can. Chron., p. 144 seq., et Salmas., ad Solin., p. 335. ORELL.

Zoroastres, Hermippo ut assentiamur auctori Bactrianus et ille conveniat, cujus Ctesias res gestas historiarum exponit in primo. Armenius Hostianis nepos, et familiaris Pamphylius Cyri. Hæc verba, prout interpungantur, diversam omnino interpretationem admittunt. Nostram interpunctionem si sequamur, videntur ab Arnobio quatuor memorari Zoroastres, primus Chaldeus, A-syrius etiam Suidæ dictus, qui dicitur fulmine percussus interiisse; secundus Bactrianus, cujus supra cap. V, meminuit Arnobius, cujusque res gestas Ctesias historiarum in primo exposuerat: cf. Justin., lib. I, editio; tertius Armenius, nepos Hostianis; quartus tandem Pamphylius, alio nomine Er, quem post mortem decem dierum, quibus inter cadavera jacuerat, ad vitam rediisse affirmat Plato de Republica, lib. X, fine, quemque etiam Zoroastrem dictum testatur Clemeus Alexandrinus Stromat., lib. V, p. 598, ed. Francofurt. (Cf., qui de eo multus est, Paul. Leopard. Emendat., I. IX, c. 2, in Gruteri Lampad., tom. III, p. 170). Aliter autem locum nostrum legit et distinguit Meursius et Salmasius, ad Solin., p. 335. *Zoroastres, Hermippo ut assentiamur auctori, Bactrianus. Et ille conveniat, cujus Ctesias res gestas historiarum exponit in primo.* Armenius, Hostianis (in editione Arnobii Lugd. Bat. est *Zostriani*, qua de causa, non video) nepos; et familiaris Pamphylius Cyri. Itaque secundum Salmasium tres fuerunt duntaxat Zoroastres; primus, secundum quosdam, ex interiori Libya, vel Æthiopia τῆς κατακακουμένης vicina, aut, si Hermippo fides habeatur, Bactrianus; alter Armenius, nepos Hostianis, cujus res gestas scripsit Ctesias; tertius Pamphylius nomine, amicus Cyri. Henr. Ursinus in exercit. de Zoroastro, etc.

assentiamur auctori. Bactrianus et ille conveniat, A Cyri, Apollonius, Damigero, et Dardanus, Velus, cuius Ctesias res gestas historiarum exponit in primo, Julianus, et Babulus, et si quis est alius, qui principatum et nomen fertur in talibus habuisse præsti-

LECTIONES VARIANTES.

^a Zostriani. ms. et Sab.

COMMENTARIUS.

Norimbergæ, 1661, editis ex eadem Salmasii lectione colligit, ab Arnobio duos tantum memorari, ac manifesto explodi Bactrianum, Hermippi Zoroastrem; Ctesiam autem, dum censurat fabulosam historiam Eudoxi, probare. Zoroastrem vixisse tempore Cyri. Sed verba Arnobii ea mutatione non indigere videntur: nam Zoroaster ille, cuius meminit Ctesias, videtur non alius fuisse quam Bactrianus: sex enim priores ejus libri complectebantur tantum, ut ostendit Photius cod. 72, historiam assyriacam atque eventus, qui res persicas antecesserunt. Ideo falsa videtur conjectura Salmasii, qui citationem Ctesiae Arnobianam refert ad Hostanis nepotem, cum Hostanes, auctore Plinio Hist. nat., lib. xxx, c. 1, sub Dario Hystaspide vixerit: et verba, *Armenius Hostanis nepos et familiaris Pamphylus Cyri*, quibus duos memorari Zoroastres volunt, corrupta videntur et ita restituenda: *Armenius Hostanis nepos et familiaris Pamphylus Erus*, ubi *familiaris* idem est ac *πρόσκιμος* discipulus, ita ut verbis illis unus tantum noveretur. Cæterum Hostanes, sive Ostanes ille, cuius Arnobius meminit, is est, quem Plinius, Hist. nat. xxx, 1, dicit *Xerxis in eo bello, quod Græciæ intulerat, comitem, velut semina artis portentosa sparsisse. obiter infecto, quacumque comieverat, mundo.* Cf. Minuc. Felic. Octav. c. 26. *Hermippus*, quem noster allegat, teste eodem Plinio l. 1, *vicies centum millia versuum a Zoroastre condita, indicibus quoque voluminum ejus positis, explanavit.* Hæc excerptimus e Thom. Stanley, *Historia philosophica*, part. xiii, sect. 1, c. 2, p. 1111, seqq., ed. Lips., qui duorum etiam aliorum Zoroastrorum meminit, Medo-Persæ et Proconnesii, qui autem nihil ad Arnobium. Conf. Marsham. Canon Chronic., pag. 144, seqq., ed. Franquer. et Pastore, in lib. tit. Zoroastre, Confucius et Mahomet, pag. 6 et 7. ORELL.

Hermippo ut assentiamur auctori. De Hermippo Smyræno videndus Vossius de Hist. Græcis, lib. II pag. 102, seq. Multa scripsit, inter alia *βίους* (inter quas vita ultima ac recentissima erat Theophrasti vita, unde æqualem illi fuisse conicitur) et *περί Μάγνων*, teste Plinio Hist. nat., lib. xxx, cap. 1. *Hermippus, qui de tota arte magica diligentissime scripsit, et vices centum millia versuum a Zoroastre condita, indicibus quoque voluminum ejus positis, explanavit, ex quo libri sua hausisse videtur Arnobius.* Notam., p. 545, et ORELL.

Armenius Zostriani nepos. Armenius pro Armenii filius, ὁ Ἀρμενίου, accepit Valesius ad Ammiani l. 1, Male. Nam videtur Arnobius vel potius Ctesias, quem exscripsit, de alio Zoroastre Armenio loqui eumque distinguere a Bactriano. ORELL.

Et familiaris Pamphylus Cyri. Mihi nomen Cyri suspectum est. Nam cum dicat Arnobius, Ctesiam, lib. 1, Hist., hujus magi mentionem fecisse, certum autem sit, Ctesiam libris sex prioribus de Assyriorum ac Medorum rebus scripisse ac in ceptimo libro res Persicas aggressum: quomodo in libro 1, Cyri meminisse potuit Ctesias non video. Itaque Nini fortasse in Arnobio legendum est. (Vales. ad Ammian., l. 1.) Parum attem et Arnobii verba legis videtur Valesius. Nam que ex Ctesia citat Arnobius, respiciunt tantum ad Armenium Zoroastrem. Zostriani vel, ut alii habent, Hostanis nepotem, a quo diversus Pamphylus (nomen proprium hominis, non gentis), alius Magus Cyri æqualis et familiaris, cuius fortassis apud Hermippum facta mentio. ORELL.

Apollonius, Damigero et Dardanus. Horum magorum

meminit quoque Apuleius in Apologia, pag. 551, ed. Elmenh.; et Tertullian., de Anima, cap. 57. *Apollonius* est Tyaneus ille, philosophus pythagoricus et thaumaturgus, cuius vitam scripsit Philostratus. *Damigero* Joann. Weyerus putat eundem esse cum Demogorgone. Adrianus Junius autem existimat esse Democriti in magicis appellationem, quem Chaldaeos et magos audivisse, ipsumque magicorum libros edidisse, auctor est Diogenes Laertius in ejus vita, et Plinius, Hist. nat., lib. xxx, præfem. Sed aperte distinguit collector Geoponicorum, utriusque, et Democriti et Damogeronis seu Damigeronis, fragmenta operi inserens. Videtur itaque fuisse hujus nominis magicorum aliquis vel physicorum scriptor, de quo nihil constat. Vide P. Needham., Prolegg. ad Geopon., pag. 54, ed. Niclas. *Dardanus* Phœnicus, insignis magus, cuius e sepulchro petitis et diligenter perfectis libris longe doctissimus evasisse Democritus memoratur a Plinio, l. 1. Hinc *Dardania artes*, id est magica, apud Columell., lib. x, de cultu horiorum, ver. 558, ubi vide intyp. Cf. Jo. Brodari Miscellan., lib. iv, c. 10, in Thesuro Critico Græci, vol. II, pag. 515, Jo. Pamel., ad Tertullian., l. 1, Savaron. ad Sidon., lib. v, Epist. ix, pag. 512, et imprimis, qui de eo multus est, D. Tiedemann. in disputatione de Magicarum artium origine, etc., pag. 57 et 59.

ORELL.

Velus, Julianus. Quidam (Jos. Mercerus) legendum existimant *Nilus, Vulcanus* (sed de Juliano Theurgicorum auctore vide Notam sequentem. On), quandoquidem Laertius, Proæm., § 1, dixit: *Ἀεγυπτίου μὲν γὰρ Νείλου γενέσθαι παῖδα Ἡρακλεῶντος, ἐν ἄρχῃ φιλοσοφίας.* Sed ibi philosophiæ nomine magiam intelligendam nulli unquam præbaverunt. Alii itaque pro *Velus* emendandum putant *Belus*. Nec jure quidem proorsus immerito. Primæ etenim utriusque nominis litteræ B et V sæpiissime a libraris commutantur. *Belus* vero, ut narrat Diodorus Siculus, lib. 1, flamines Ægyptiorum more publicis oneribus et impensis exemptos instituit. Hi autem, quos Babylonii vocant Chaldaeos, solebant, quemadmodum sacerdotes, physici atque astrologi, stellas observare. Quam procul dubio ob causam *Belus* a Plinio et Solino sideralis seentia dicitur inventor, atque ab Hieronymo (in Oseam, cap. II) idem, qui ab Hebræis *Bel*, a Sionniis et Phœnicibus *Baal* appellatur, atque a Nino, illius filio, in Deorum ordinem relatus. Nourr., p. 554, seq.

Julianus. Cognomine Theurgus (floreus sub Marco Antonino Philosopho) magnum inter magos nactus nomen. Hunc narrat Anastasius pestilentiam Romæ magicis artibus sanasse. Suidas et alii phiviam, quam alii Arnophi tribuunt auctori, effecisse eum scribunt. Habebat is, auctore eodem Suida, patrem Julianum Chaldaum, qui de demonibus scripsit et *καρσι*, id est phylacterio, quo a singulis corporis partibus arcere morbos magicis cerimoniis queamus. Julianus filius scripsit theurgica, *τελεστικά, ἴσχυα, δι' ἐπώνων*, aliaque ad disciplinam hanc arcanam spectantia. Cf. D. Tiedemann., in *Disp. de Magic. artium origg.*, pag. 74.

ORELL.

Babulus. De hoc nulla apud veteres mentio, quare Nourrius verosimiliter leg. censet *Babilus*, ejus tamquam illustris Astrologi Suetonius meminit in Nerone, cap. 56, ubi Casaubonus legend. existimat *Babylus*, nam in Græcorum historiis *Βαβυλῶν* usitatum nomen, quod valde affine est τῷ *Babulus*. ORELL. — Cf. Oudendorp. ad Suet., l. 1. URSNER.

giis : permittant uni ex populo in officium sermonis dandi ora coarticulare mutorum, surdorum auriculas reserare, sine luminibus procreatis oculorum redintegrare naturas, et in frigentia olim membra sensus animasque reducere. Aut, si ardua res ista est, neque aliis permittentur alium possunt operum potestates, ipsi faciant, et cum suis ritibus faciant, quidquid malefici graminis nutritic terrarum sinus quidquid virium continet fremor ille verborum, atque adjuncte carminum necessitates, non invidemus, adjiciant, non interdiciamus, colligant. Experiri libet et recognoscere, an cum suis efficere diis possint, quod ab rusticis christianis, jussionibus factitatum est nudis.

LIII. Desistite, o nescii, in maledicta convertere res tantas, nihil ei nocitura qui fecit, periculum allatura sed vobis : periculum, inquam, non parvulum, sed in rebus eximiis, sed in precipuis constitutum. Siquidem res anima pretiosa est, nec ipso se homini quidquam potest charius inveniri. Nihil, ut remini, magicum, nihil humanum, prestigiosum, aut subdolum, nihil fraudis delituit in Christo, derideatis licet ex more atque in lasciviam dissolvamini cachinnorum. Deus ille sublimis fuit, Deus radice

ab intima, Deus ab incognitis regnis, et ab omnium principe Deus sospitator est missus : quem neque sol ipse, neque ulla, si sentiunt, sidera, non rectores, non principes mundi, non denique dii magni, aut, qui fingentes se deos genus omne mortalium terriant, unde aut qui fuerit, potuerunt noscere^a vel suspicari. Et merito. Exutus at corpore, quod in exigua sui circumferebat parte, postquam videri se passus est, cujus esset aut magnitudinis sciri, novitate rerum exterrita universa mundi sunt elementa turbata, tellus mota contremuit, mare funditus refluxum est, aer globis involutus est tenebrarum, igneus orbis solis tepefacto ardore deriguit. Quid enim restabat ut fieret, postquam Deus est cognitus is, qui esse jamdudum unus judicabatur e nobis?

LIV. Sed non creditis gesta hæc. Sed qui ea conspicati sunt fieri, et sub oculis suis viderunt agi, testes optimi, certissimique autores, et crediderunt hæc ipsi, et credenda posteris nobis haud exilibus cum approbationibus tradiderunt. Quinam isti sunt, fortasse quæritis? Gentes, populi, nationes, et incredulum illud genus humanum : quod, nisi aperta res esset, et luce ipsa, quemadmodum dicitur, clarior, nunquam rebus hujusmodi credulitatis suæ

LECTIONES VARIANTES.

^a Nosse. ms.

COMMENTARIUS.

In officium sermonis dandi. Sermonem dare dicit Arnobius locutione rara, sed non impropria. Non opus ergo est rescribere, in officium sermocinandi.

Surdorum auriculas reserare. Editor Lugd. Bat. ded. i. retrarare, id est aperire, recludere. Opp. obturare, vide Nonium, hoc verbo. Quod, si modo Codicis fide nitetur, apprimè conveniunt Arnobio, antiquorum et obsoletorum verborum aucupi. ORELL.

Ipsi faciant, et cum suis ritibus faciant, quidquid malefici graminis, etc. Meursius delet posterius faciunt. N. Heinsius, Adversar., lib. II, c. 9, pag. 272, legend. censet : et cum suis ritibus acuant, quidquid, etc., acute quidem : sed nil mutandum. Verba enim quidquid malefici graminis, etc., pertinent ad sequens adjiciant, colligant, et quidem ut mihi videtur, ad posterius. Nam fremorem verborum colligere dici vix posset. ORELL.

Fremor ille verborum. Fremorem verborum appellat proprie Arnobius, quod murmur magicum et susurrum magicum alij. Stridorem magicum dicit Tibullus, I, 2, vs. 47 :

Jam ciet infernas magico stridore catervas.

Nempe, quia magica illa carmina brevius et concitatius proferebantur, summi-que tantum labris. Inde et Græci ψήφους, ψήφισμούς dicunt. HERALD.—Cf. Savaro ad Sillon., carm. II, vs. 86, pag. 12. ORELL.

Non interdiciamus, colligant. Namis pro imperio interdiciamus. Malim igitur intercedimus, id est, prohibemus, quo verbo utitur Arnobius et alibi non semel. Transatum a Tribunalium et aliorum intercessionibus, quorum intercedentium vox erat Veto aut Prohibeo. HERALD.

Recognoscere. Meursius conj. e re cognoscere. ORELL.

LIII. — Ut remini Remini restituit Th. Canter Var. Lect., lib. II, c. 17, antea meminivisse. ORELL.

Siquidem res anima pretiosa est, nec ipso se homini, etc. Meursius, p. 54, legendum suspiciatur nec ipsa scilicet homini, etc. ORELL.

Nihil fraudis delituit in Christo. Ita Herald., ex

ms. Antea legebatur nihil fraudis, nihil delicti in Christo. ORELL.

Atque in lasciviam dissolvamini cachinnorum. Prudentius περὶ σκαπόρων : Cur tu sacrato per cachinnos solveris. Petronius : Stabat inter hæc Giton, et risu dissolvebat illa sua. ELMENH. Pro atque Meursius mavult æque male. ORELL.

Deus radice ab intima. Il est omni parte, intima sua vi ac natura Deus, purus purus Deus, ganz und durchaus Gott, Gott nach seiner innersten Natur. In seq. pro ab incognitis regnis Stewech. mavult inconditis id est æternis. ORELL.

Et merito. Exutus at corpore, etc. Ita felicissime emendavit et distinxit locum editor Lugd. Bat. Antea erat et merito exutus a corpore, quod recte offendebat Stewechium, quasi merito pro Christo exutus corpore hoc est mortuus sit. Itaque conjiciebat legendum ac emerito (hoc est. vita functo) exutus a corpore. Sed nullo melior videtur Salmasii emendatio. Et merito scilicet cum præcedentibus jungendum hoc sensu : Merito illum non noverunt. Mirari non licet, si illum non noverunt. Est ist natürlich, dass sie ihn nicht kannten. ORELL.

Postquam videri se passus est, cujus esset aut magnitudinis sciri. Locus mendosus, quem duplici conjectura restituere conatur Adr. Behouius in Apophoret., lib. III, c. 8, nimirum : postquam videri se passus est, quis esset, aut cujus magnitudinis, verbo sciri tanquam inepto glossemate expuncto, aut i-a : postquam videri se passus est, quis esset, aut cujus magnitudinis sciri, pro aut sciri, cujus esset magnitudinis. Equidem priorem præfero. ORELL.

LIV. — Quinam isti sunt, fortasse quæritis? Gentes, etc. Secutus sum in his et sequentibus interpunctionem Meursii et in sequentibus lego commodaret pro commodarent. ORELL.

Nunquam rebus ejusmodi credulitatis suæ commodaret assensum. Afrī utuntur sæpissime præterito imperfecto pro plusquamperfecto, ut loquantur grammatici. Extat hæc ἑαδδερῆ apud Arnobium et

commodaret assensum. At numquid dicemus illius temporis homines usque adeo fuisse vanos, mendaces, stolidos, brutos, ut, quæ numquam viderant, vidisse se fingerent? et quæ facta omnino non erant, falsis proderent testimoniis, aut puerili assertione firmarent? cumque possent vobiscum et unanimiter vivere, et inoffensas ducere conjunctiones, gratuita susciperent odia, et execrabili haberentur in nomine?

LV. Quod si falsa, ut dicitis, historia illa rerum est, unde tam brevi tempore totus mundus ista religione completus est, aut in unam coire qui potuerunt mentem gentes regionibus disjunctæ, ventis, cœli convexionibusque dimotæ? Asseverationibus

A illectæ sunt nuas, inductæ in spes cassas, et in pericula capitis immittere se sponte temeraria desperatione voluerunt: cum nihil tale vidissent, quod eas in hos cultus novitatis suæ possit excitare miraculo. Immo quia hæc omnia et ab ipso cernebant geri, et ab ejus præconibus, qui per orbem totum missi, beneficia patris munerandis animis hominibusque portabant: veritatis ipsius vi victæ et dederunt se Deo: nec in magnis posuere dispendiis membra vobis projicere, et viscera sua laudanda præbere.

LVI. Sed conscriptores nostri mendaciter ista prompserunt, extulere in immensum exigua gesta, et angustas res satis ambitioso dilatavere præconio. Atqui utinam cuncta referri in scripta potuissent, vel

LECTIONES VARIANTES.

^a Dissite. ms.

^b Sic ms. Bene. Vir doctus in *Miscellæ. Obs. VI. p. 509. Comparat verba Sallustii Catil. cap. 52. qui mihi*

atque animo meo nullius umquam delicti gratiam fecissem ORELL.

COMMENTARIUS.

Tertullianum locis compluribus: quin et apud antiquos scriptores, ut apud Plautum non raro. Hæc igitur Augustini celebre dictum illud: *Non crederem Evangelio, nisi me Ecclesiæ commoveret auctoritas.* Id est non credidisset, tum, cum eram Manichæus. Sic hoc loco *commodarent pro commodassent.* HERALD. Plura hujus Enallages exempla collegerunt Corte ad Sallust. Jugurth., cap. 50, pag. 681, et Gronov., ad Liv., lib. xxxiv, c. 4. ORELL.

Vanos, mendaces. Hæc eadem copulat Virgilius, *Æn. II, vers. 79, seq.:*

Nec, si miserum Fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba fiaget.

Vani autem quinquam proprie dicantur, docet A. Gellius, lib. xviii, c. 4: *Nos autem postea ex Apollinari didicimus, vanos proprie dici, non, ut vulgus diceret, desipientes et hebetes, aut ineptos; sed, ut veterum doctissimi dixissent, mendaces et infidos, et levia inanitate pro gravibus et veris astutissime componentes.* Neque satis plane Gellius: tamen enim potius, qui morbo quodam et ingenua mentiendi voluptate (ut ait Tertullian. Apolog., c. 7) mentiuntur, quam qui mendacia astute componunt. Vani sunt itaque, qui Græcis dicuntur μάταιοι, quia μάτην, id est nullius lucri causa, sed genio suo tantum morem gerentes mentiuntur. HERALD.—Nostri *Aufschneider, Windbeutel.* ORELL.

Aut puerili. Est e correctione Herald: antea ut puerili.

Et execrabili haberentur in nomine. Nonnulli (Ful. Ursinus) legendum existimabant in nomine: nempe quia infanda habiti Christiani. Sed hæc ipsa de causa vulgata lectio retinenda erat: ut significetur scilicet, ipsum nomen christianorum infaustum fuisse et execrabile. Supra: *Quid ut omnis pessimi, nostri nominis inhorrescitis mentione?* Hoc autem execrabile nomen. Glossæ: *Execramur, καταρώμεθα, ἀποτροπιαζόμεθα, βδελυττόμεθα.* Item: *Execrat, ἀπαγορεύει, ἀπελπίζει* (pro quo legendum ἀπεριρίζει). ἀπενόχεται, καταράται. Execrabiles igitur erant, quos arcebat sacri, tamquam impios, pillulos, et magno aliquo scelere impiatos: ἐνοχέει apud Græcos. (Quos si restituebant, ressecrare eos dicebantur.) Vid. Cornel. Nep., Alcibiad., cap. 6. HERALD.

LV. — Cœli convexionibusque dimotæ. Obert Gifanius legendum censet cœlique convexionibus, probante Th. Cantoro. Sed nil mutandum. Amat hoc Arnobius, verbi causa, lib. II, cap. 2: *a quo omnia terrena cunctaque cœlestia animantur motu irriganurque vitali.* Sic eadem vel optimi scriptores, verbi causa, Cornel. Nepos Timolconte init. *Siciliam multos annos*

bello vexatam, a barbarisque oppressam. Velleius Pat., II, c. 75: *Tiberium Cæsarem, vindicem romani imperii, futurumque ejusdem Cæsaris filium, gestans sinu.* OSCHNER.

Temeraria desperatione. Id est, ἀπονοίξ. Vide supra ad cap. xxv. ORELL.

Beneficia patris munerandis animis hominibusque. Hæc lectio vitiosa videbatur interpretibus vario modo illam restituentibus. Gelenius: *Et numera dis hominibus portabant.* Lud. Carrio: *Et munera sanandis animis hominibusque portabant,* sequente editore Lugd. Bat. Alii: *munerandis feminis hominibusque.* Alii: *Munera piis animis omnibusque.* Alii: *Munera mundi terminos adusque portabant.* Sed recte, opinor, antiquam lectionem defendit Stewechius. *Hominem enim hoc loco idem quod corpora.* Sic infra lib. II, cap. 28: *Anima foris posita et nondum hominibus conjugata.* Eodem sensu homines opponuntur animis in notissimo illo Homeri loco Iliad. A. init.:

Πολλά δ' ἰσθίονες φύλας ἄϊδι προέειπεν
ἄρβων, αἰετοὺς δὲ κλέροια τέτρα κίνεσσον, εἰτ.

Cv. S-holia ad Aristophan. Acharn. vs. 597. *Et munerare absolute beglücken, beschenken.* Neque etiam omnia omnino Christi et Apostolorum miracula in sanationibus constabant. ORELL.

LVI. — Sed conscriptores nostri mendaciter ista prompserunt, extulere in immensum, etc. Just. Lipsius Epistolic. Quæst., lib. III, Epist. 15 pag. 531, ed. Vesal., legendum existimat: *Sed cum scriptores nostri, etc. At recte est conscriptores.* Hæc scilicet verba continent novam objectionem gentilium. Sed, inquit, conscriptores nostri mendaciter ista prompserunt. Conscriptor familiare Arnobio. Vide caput sequens Et conscriptio passim. Neque promiserunt, quod omnes editores habent ante Salmasium, equidem prorsus rejecerim. Videtur scilicet Arnobius verbum hoc propria sua et primaria significatione accepisse pro porro mittere, protendere, ut dicitur *promissa barba, promissa insula:* hinc *rem gestam, historiam promittere* idem quod nimis extollere, dilatare, exaggerare. Nam objectionem adversariorum, gesta Christi omnia omnino falsa esse et mendacii conficta, jam in præcedenti capite diluerat Arnobius: nunc pergit ad alterum, scilicet eas res ex parte quidem veras esse, sed nimis exaggeratas, elatas a christianis scriptoribus. At cum ditionis *promittere res, historias,* pro extollere, dilatare exempla frustra quaerivissem ap. antiquos, malui cum ed. Lugd. Bat. edere *prompserunt.* ORELL.

quæ ab ipso gesta sunt, vel quæ ab ejus præconibus A pari jure et potentia terminata. Magis vos incredulos faceret vis tanta virtutum, aut apprehendere locum fortasse possetis, quo videretur esse simillimum veri, et incrementa rebus apposita; et inditas scriptis et commentariis falsitates. Sed neque omnia conscribi, aut in aures omnium pervenire potuerunt gesta gentibus in ignotis, et usum nescientibus litterarum: aut, si qua sunt litteris, conscriptionibusque mandata, malevolentia dæmonum, quorum cura et studium est hanc interciper^a veritatem, et consimilium his hominum interpolata quædam, et addita^b, partim mutata, atque detracta verbis, syllabis, ut et prudentiam tardaret fidem, et gestorum corrumpere auctoritatem. Sed nunquam fuerit his bene, ut Christus qui fuerit, litterarum testimoniis colligatur: B cujus in id solum dimissa^c sunt causa, ut, si esse constiterit ea vera, quæ dicimus, confessione omnium Deus fuisse monstretur.

LVII. Non creditis scriptis nostris: et nos vestris non credimus scriptis. Falsa de Christo compingimus: et vos de diis vestris inania et falsa jactatis. Neque enim cælo Deus aliquis lapsus, aut suis res vestras commentatus est manibus, aut ratione consimili nostris rebus, et religionibus derogavit. Ab hominibus hæc scripta: et illa sunt ab hominibus scripta, mortalibus edissertata sermonibus: et quidquid dicere

de nostris conscriptoribus intenderitis^d, et de vestris hæc dicta paribus sumite atque habetote momentis. Vultis vera esse, quæ in vestris comprehensa sunt scriptis: et quæ in nostris consignata sunt litteris, confiteamini necesse est vera. Falsitatis arguitis res nostras: et nos vestras arguimus falsitatis. Sed antiquiora, inquitis, nostra sunt, ac per hoc fideli et veritati plenissima. Quasi verò errorum non antiquitas plenissima mater sit, et non ipsa pepererit res eas, quæ turpissimas diis notas ignominiosis concinnaverunt in fabulis. Ante millia enim annorum decem non potuerunt falsa et audiri, et credi? aut non simillimum veri est, fidem vicinis et finitimis, quam spatiorum inesse longinquitate distantibus? Testibus enim hæc, illa opinionibus asseruntur, et proclivius multo est, minus esse in recentibus fictionis, quam in antiqua obscuritate submotis.

LVIII. Sed ab indoctis hominibus et rudibus scripta sunt, et idcirco non sunt facili auditione credenda. Vide ne magis hæc fortior causa sit, cur illa sint nullis coinquinata mendaciis, mente simplici prodita, et ignara lenociniis ampliare. Trivialis et sordidus sermo est. Numquam enim veritas sectata est fucum, nec quod exploratum et certum est, circumduci se patitur ora ionis per ambitum longiorem. Collectiones, enthymemata, definitiones, omniaque illa ornamenta, quibus fides quæritur assertionis,

LECTIONES VARIANTES.

^a Intercipi. *ms.*

^b Interpolata quædam, quædam et addita. *Fulv.*

^c Est, *probante Meursio. ms.*

^d Conscriptionibus *Fulv. Supra*: si quæ sunt litteris conscriptionibusque mandata.

COMMENTARIUS.

Aut apprehendere locum fortasse possetis, quo videretur esse simillimum veri quo videretur pro quod videtur ex ms. restituit Stewechius legendum existimans: aut apprehendere fucum fortasse possetis, quo videretur, quod perplacet. vixque mihi temperare potui, quin in textum reciperem. ORELL.

Aut consimilium his hominum. Scil. hæreticorum. ORELL.

Ut et prudentium tardaret fidem. Fulv. Ursinius: ut id credentium tardarent. Sed nil mutandum. Tardaret referend. ad multivolentia. Pro prudentium Meursius prudentium. ORELL.

Sed nunquam fuerit his bene, ut Christus qui fuerit litterarum testimoniis colligatur. Ita lego et distinguo. Fuerit idem quod erit. Futurum exactum sapissime pro futuro indicativi, etiamsi nullum si præcesserit, præsertim cum de re agitur cujus eventus adhuc incertus est. Ita Cicero, Academ. iv, c. 56: Age restituro Peripateticis.... sustinero Epicureos.... Diodoto quid faciam Stoico? Ita hoc loco nunquam fuerit his bene idem quod his (scilicet dæmonibus et iis consimilibus hominibus) nunquam (spero, credo) istares bono, commodo erit, ut Christus, etc. Vult dicere Arnobius, dæmona et hæreticos gavisuros fuisse, si Christi res gestæ scriptorum tantum fide niterentur (quia scilicet scripta facillime possunt adulterari vel mutilari). At (pergit) nunquam fuerit his bene, nunquam gaudebunt. (Estwird ihnen, hoffe, denke ich, nie zu Gute kommen, sic werden nichts dadurch gewinnen). Nam et aliis momentis compluribus nititur fides christiana. Quis vulgaris interpunctionis: Sed nunquam fuerit his bene Christus qui fuerit, litterarum, etc.; sensus sit, equidem nescire me fateor cum ignari-simis. ORELL.

LVII. — *Compingimus.* Ex msto restituit Stewech. et sic amat noster. Infra lib. iv: ignomi-

niosas compingitis fabulas et lib. vii, obscænas compingere cantiones. Cæteri: congingitis. ORELL.

Edissertata. Et hoc debetur Stewechio. Amant frequentativum Afrî, Apuleius, Tertullianus et Arnobius, imitatione Plantina. Sic edissertate et dicite passim ap. nostrum. Alii: edisserta. ORELL.

Turpissimas diis notas. Ita Meursius et Salmasius verissime. Antea dii. ORELL.

Aut non simillimum veri est, finem vicinis et finitimis, quam spatiorum inesse longinquitate distantibus. Notandus hic usus superlativi pro comparativo, ubi major aliquis comparisonis gradus indicatur. Aut non simillimum veri est pro aut non multo est verosimilius. ORELL.

D LVIII. — *Sed ab indoctis hominibus et rudibus scripta sunt.* Fuit hæc scripturæ criminatio a gentibus passim inculcata, atque eodem modo a christianis scriptoribus repulsa: ut a Clemente Alexandrino in Protreptico, a Lactantio lib. iii, cap. 4 et alibi. HERALD.

Nunquam enim veritas sectata est fucum. Clemens Alexandr. in Protrept. Γραφαὶ δὲ αἱ θεῖαι, καὶ πολιτεῖαι σώφρονες, σύντομοι σωτηρίας ὁδοὶ γυμναὶ κομμωτικῆς, καὶ τῆς ἐντὸς καλλιφωνίας, καὶ στρωμυλίας καὶ κολακίας ὑπάρχουσαι. HERALD. — Cæterum enim, ut γὰρ apud Græcos, indicat, aliquid supplendum esse ex præcedentibus: ut hoc loco. Et merito. Recte. Nunquam enim, etc. ORELL.

Collectiones. Id est συλλογισμοί. Vide Quintil., Instit. ix, 2, et J. Ch. Th. Ernesti Lexicon technologiae lat. rhetor., hoc verbo. ORELL.

Fides quæritur assertionis. Fulv. Ursin. *assertioni*, non male. ORELL.

suspicientes adjuvant, non veritatis linamenta demonstrant. Cæterum qui scit, quid sit illud quod dicitur, nec definit, nec colligit, neque alia sectatur artificia verborum, quibus capi consueti sunt audientes, et ad consensum rei circumscriptionis necessitate traduci.

LIX. Barbarismis, solæcismis obsitæ sunt, inquit, res vestræ, et vitiorum deformitate pollutæ. Puerilis sane, atque angusti pectoris reprehensio: quam si admitteremus^a, ut vera sit, abjiciamus ex usibus nostris quorundam fructuum genera, quod cum spinis nascuntur, et purgamentis aliis, quæ nec alere nos possunt, nec tamen impediunt, perfrui nos eo, quod principaliter antecedit, et saluberrimum nobis voluit esse natura. Quid enim officit, o quæso, aut quam præstat intellectui tarditatem, utrumne quid glabre, an hirsuta cum asperitate pronatur? inflectatur quod acui, an acuatur quod oportebat inflecti? aut qui minus id, quod dicitur, verum est, si in numero peccatur, aut casu, propositione, participio, conjunctione? Pompa ista sermonis, et oratio missa per regulas concionibus, litibus, foro iudicisque servetur, deturque illis immo, qui voluptatum delinimenta^b quærentes, omne suum studium verborum in lumina contulerunt. Cum de rebus agitur ab ostentatione submotus, quid dicatur, spectandum est, non quali cum amænitate dicatur: nec quid aures

commulceat, sed quas afferat audientibus utilitates: maxime cum sciamus etiam quosdam sapientiæ deditos, non tantum abjecisse sermonis cultam, verum etiam, cum possent ornatus atque uberius eloqui, trivialem studio humilitatem secutos, ne corrumpèrent scilicet gravitatis rigorem, et sophistica se potius ostentatione jactarent. Enimvero dissoluti est pectoris in rebus seriis querere voluptatem: et cum tibi sit ratio cum male se habentibus atque agris, sonos auribus infundere dulciores, non medicinam vulneribus admovere. Quamquam, si verum species, nullus sermo natura est integer, vitiosus similiter nullus. Quænam est enim ratio naturalis, aut in mundi constitutionibus lex scripta, ut hic paries dicatur et hæc sella? cum neque sexus habeant femininis generibus masculinisque discretos, neque quisquam docere doctissimus ne possit ipsum hic, et hæc, quid sint, aut cur ex his unum, secus virile designet, femininis generibus id quod sequitur, applicetur. Humana ista sunt placita, et ad usum sermonis faciendi non sane omnibus necessaria: nam et hæc paries forsitan, et hic sella dici sine ulla reprehensione potuisset, si ab initio sic dici placuisset, et a sequentibus sæculis communi esset in sermone servatum. Et tamen isti, qui pollutas res nostras vitiorum criminamini feditate: stribiligines et vos istas libris illis in maximis atque admirabilibus non

LECTIONES VARIANTES.

^a Admittimus. Fulv.

^b Delinimenta. Fulv.

COMMENTARIUS.

LIX. — *Angusti pectoris reprehensio.* Angustum pectus appellat *μικρόψυχον* et velut *μικρολόγον*.

HERALD.

Quod cum spinis nascuntur et purgamentis aliis. Purgamenta hoc loco inutiles herbe, lolium, etc. Palladius, de Re Rust., lib. 1, tit. 55: *Palens et purgamenta pluribus locis per hortum disposita simul omnia, cum nebulas videris instare, combures.* ORELL.

Utrumne quid glabre an hirsuta cum asperitate pronatur. Hæc est emendatio felicissima Hug. Grotii prolata ab N. Heinsio, in Adversar., lib. IV, c. 8, cod. ms. grave, quod autem minime oppositum hirsutæ asperitati. Al., leve. Fulv. Ursin., leve. Sed optimum glabre, quod in textum recipere non dubitavi. Sic noster infra, lib. III, dicit *glabritates corporum et calvitia.* ORELL.

Inflectatur quod acui. Inflecti videtur hoc loco positum pro circumflecti. Non enim hoc loco de declinatione, quæ, si mala est, omnino intellectum tardat, sed de stylo litterarumque positione sermo est. ORELL.

Deturque illis immo. Stewechio placet; *deturque illis simis*, hoc est ridiculis optimorum scriptorum, exempli causa, Ciceronis imitatoribus. Vide Plin., lib. 1, epist. 7; Sidon., lib. 1, epist. 1. Plura collegit Meursius in Appendice Critici Arnobiani, ad lib. III. ORELL.

Voluptatum delinimenta. Alii *delinimenta*. Sed bene defendit vulgatam Oudendorpius ad A. ulei. lib. III, *delinimenta voluptatum* optime dicuntur voluptates quasi inguen aliquid homines mollientes, a *delino, ere*, idem quod delibuo. ORELL.

Omne suum studium. Editio princeps: *Omnes unum studium.* ORELL.

Triviale studio humilitatem secutos. Studio, id est consulto. Solinus, cap. 55 *Hi delphines crocodilos studio eliciunt ad natandum, demersique astu fraudu-*

lento tenera ventrium subternatantes secant et interimunt. HERALD.

Et sophistica se potius ostentatione jactarent. Sophistas appellabant eo ævo eos præcipue, qui litteras humaniores tractabant, et in rhetoricis ac poeticis, denique in sermonis cura et flosculis elegantie colligendis studium summa occupabant; quæ erant rhetorum et grammaticorum præcipue partes. HERALD.

Cum tibi sit ratio cum male se habentibus atque agris. Alii: *cum tibi sit oratio*, etc. Sed *ratio* bene defendit J. Fr. Gronov., Obs., lib. II, cap. 10. *Ratio*, id est negotium, apud Ciceronem aliquoties. ORELL.

Secus virile. Ita restituit Lud. Carrio ex isto. *Secus* antique pro *sexu* aliquoties ap. Arnobium, verbi causa, lib. V, cap. 13 et 25. Vide interpretes, ad Festum verbo *sexus* Ita Sallust., Fragment. Historiar., lib. II: *At Metellus in ulteriorem Hispaniam post annum regressus; magna gloria concurrentium undique virile et muliebri secus, per vias ac tecta omnium visebatur.* Ubi vide Corte, pag. 96b, et, qui omnia antiqui hujus et obsoleti vocabuli loca diligenter collegit J. Fr. Gronov., ad Liv., lib. xxvi, c. 17; et Lindenbrog., ad Ammian. Marcellin., lib. xvi, cap. 11, § 9. ORELL.

Applicetur. Sic editor Leidensis ex ms. Cæteri applicet vitiose, quod tamen, more suo, retinuit Oberthur, id quod sequitur, scilicet hæc. ORELL.

Vitiorum criminamini feditate. Feditate e ms. addit Meursius, optime. Lipsius emendabat *ritio verborum criminamini*, Bertius, *vi vitiorum.* ORELL.

Stribiligines. Glossæ: *Stribiligo σολοικισμός.* Gellius, lib. V, c. 20. *Solæcismus a Sinnio Captione ejusdemque ætatis ulis imparitas appellatur, vetustioribus Latinis stribiligo dicebatur, a versura videlicet et pravitate tortuosa orationis, quasi stribiligo quædam.* ELEMENH. — Videtur derivatum a *στρέφω*, vertere, *στρέβλος*, *στρόβιλος*. Hinc pro *steribiligo*, *sirebiligo* vel *strobiligo* legendum ap. Gell. ORELL.

habetis? Nonne alius hæc utria, alius dicitis hos A utres? cælus, et cælum? non item filus, et filum? non item crocus, et crocum? non item fretus, et fretum? non item apud vos est positum hoc pane, et hic panis, hic sanguinis, hoc sanguen? candelabrum et jugulum, ratione eadem jugulus et candelaber? Nam si singula nomina non possunt genera plura habere quam singula: neque eadem possunt hujus esse generis, et illius, genus enim transire genus in alterum non potest, tam peccat qui genera masculina femininis pronuntiat legibus, quam ab eo peccatur, qui articulos masculinos femininis generibus anteponit. Atqui vos conspicimus et res masculinas feminine, et femininas masculine, et quas esse dicitis neutras, et illo, et hoc modo sine ulla discretionem depromere. Aut igitur nulla est culpa in

differentiis his uti, et frustra nos dicitis solœcismorum obscenitate deformes: aut si certum est singula quibus debeant rationibus explicari, in similibus vitiis vos quoque versamini: quamvis Epicadus omnes, Cæsellios, Verrios, Scauros teneatis, et Nisos.

LX. Sed si Deus, inquit, fuit Christus, cur forma est in hominis visu? et cur more est interemptus humano? An aliter potuit invisibilis illa vis, et habens nullam substantiam corporalem, inferre et commodare se mundo, conciliis interesse mortalium, quam ut aliquid tegmen materiæ solidioris assumeret, quod oculorum susciperet injectum, et ubi se figere inertissimæ posset contemplationis obtutus? Quis est enim mortalium, qui quiret eum videre, quis cernere, si talem voluisset inferre se terris, qualis ei primigenia natura est: et qualem se ipse in sua

LECTIONES VARIANTES.

^a Etentm. *Fuls.*

COMMENTARIUS.

Nonne alius hæc utria, alius dicitis hos utres. Ita edidi cum Lugd. Bat. Variant autem editores: Cod. ms. aliud... aliud, quod manifeste vitiosum. Nam hujus lectionis sensus foret: aliud (hoc est significatione diversum) esse utria et utres, cum tamen vocabula ejusdem significationis, at diversæ terminationis et generis hic enumeret Arnobius. Lipius leg. *aliubi hæc utria, aliubi... hos utres.* Heraldus in *Curis secundis* (contra Salmasium) scribit in msto. extitisse *alius*, sed postea alia manu, atque atramento mutatum esse in *aliud*, et ipse legendum existimat *alias—alias*. Equidem non video, quare *alius*... *alius* mutandum sit. Pro *utria... utres* Gronov., ad A. Gell., lib. III. cap. 16, legendum censet *utera... uteros*, qui Gellius, l. l., habeat *uterus*. Sed et hic nil mutandum, novimus enim complures ejusmodi obsoleta antiquioris latinitatis terminationes prorsus interisse, alias tantummodo servatas in grammaticorum citatis. Et Nonius verbo *utres* aperie dicit etiam neutrum usurpatum ab antiquis, citans locum Lucilii: *Andronius Flaccii eget utria*. ORELL.

Cælus et cælum. Vide eundem Nonium de indidcretis generibus verbo *cælum*, multa exempla citantem. ORELL.

Filus et filum. Hoc, nescio qua de causa, Fulvius Ursinus mutat in *hilus et hilum*. ORELL.

Crocus et crocum. Vide eundem Nonium verbo *crocum* neutrum citantem ex Sallust. *Hist. II. Iter venit ad Coryram urbem, pastusque nemore, in quo crocum gignitur*; quod fragmentum neglectum a Curtio. Sic etiam Cornelius Fronto, libro I de *Oratoribus* in operibus novissime repertis et editis ab Angelo Maio, q. 226: *Tibi sæpenumero curandum crocum in theatro longe atque alte exprimitur*. ORELL.

Fretus et fretum. Hæc de re plura proferuntur exempla a Nonio. Sed quod ibi e Lucilio proponitur *cæli nomine et salis fretus, legerim cæli lumen et salis fretus*. Ita significabat Lucilius, dici eleganter *cæli lumen pro cælo, et salis fretum pro salo*. HERALD.

Hoc pane et hic panis. Charis. *Iust. gramm.*, lib. I, p. 69. *Panis masculino genere dicitur, tametsi neutro genere Plautus dixit in Curculione*:

Hæc sunt ventris stabilimenta, pane et assa bubula.

Cf. Nonium. ELMENH.

Hic sanguis et hoc sanguen. Vid. Nonius in *sanguis*, Priscian., lib. VI, p. 708; Lucret., lib. I, vs. 857. ELMENH.

Candelabrum, candelaber. Videtis Nonium verbo *candelabrum*. ELMENH.

Epicadus. Ita legend. ms. et edit. rom. *Epican-*

deos vitiose. Sueton. de *illustr. grammat.*, c. 12: *Cornelius Epicadus L. Cornelii Sullæ dictatoris libertus calatorque in sacerdotio augurali, filioque ejus Fausto gratissimus fuit; quare nunquam non utriusque se libertum edidit. Librum autem, quem Sulla novissimum de rebus suis imperfectum reliquerat, ipse supplerit.* Cf. Lud. Carrio, qui de homine multus est, *Lect. antiq.*, lib. I, cap. 15. ORELL.

Cæsellios. Cæsellius Vindex scripsit commentarios celebratissimos *Lectionum antiquarum*, teste Gellio, lib. VII, cap. 2 qui illum hominem haud intelligentem laudat. Citatur quoque a Charisio, lib. I et II, et Priscian., lib. X, sæpius. ELMENH. et ORELL.

Verrios. Intelligendus M. Verrius Flaccus, illustris grammaticus tempore Augusti, de quo pluribus agit Suetonius, de *illustr. Grammat.*, cap. 17, ejusque opus de significatione verborum compendium redegit Festus. ORELL.

Scauros. Terentius Scaurus divi Adriani temporibus grammaticus vel nobilissimus, teste A. Gellio, lib. XI, cap. 24, ubi vid. Gronov. Hujus extat liber de Orthographia, a Putschio editus. ORELL.

Et Nisos. Th. Canterus *Var. Lect.*, t. 23, legendum existimat *Gnifos* (M. Antonius Gnifo memoratur a Suetonio). Sed ipse sententiam retractat, monitus a Carrione, *Antiq. Lect.*, lib. II, cap. 11, qui multus est de Niso grammatico, passim citato a Charisio, Velio Longo, Servio, Prisciano. Inter alia *Fastorum* libros conscripsit e eum testatur Macrobius *Sat.*, t. cap. 12, quæ notitia fugit Carrionem. ORELL.

LX. — *Quod oculorum susciperet injectum.* τὴν ἐπιπέσειον. Nam vocem græcam exprimere voluit Arnobius. HERALD. — Eluenchorst. in ed. Han. *leg. conj. sustineret.* ORELL.

Inertissimæ contemplationis. Id est contemplationis obtusæ, hebetis, impeditæ, infirmitate humana nequeuntis aspicere divina ac cælestia. Græce *μωρότης*. Alii *ineptissimæ*, inepte. Equidem legendum suspicor *intentissimæ*. ORELL.

Quis est enim mortalium, qui quiret eum videre, quis cernere. Hanc lecturam primus restituit Stewechius Antea legebatur: *Qui quæretet*, etc. quod ortum videtur a librario verba præcedentia *contemplationis inertissimæ* male intelligente. Sed si Stewechium sequamur, in posteriori membro esse debuit et: *qui cernere, vel quis est, qui cernere*, etc. Itaque magis placet, quod Heraldus proponit in *Curis secundis*: *Quis enim mortalium quiret eum videre, quis cernere*, deleto est. ORELL.

Primigenia natura. Supra *primigenii motus moderamen*. Lib. II: *Habet ergo primigenios ortus. Mar-*

esse voluit^a vel qualitate vel numine? Assumpsit igitur A hominis formam, et sub nostri generis similitudine potentiam suam clausit, ut videri posset, et conspici: verba faceret, et doceret: atque omnes exequeretur res eas, propter quas in mundum venerat faciendas, summi regis imperio et dispositione servatis^b.

LXI. Quid enim, dicitis, rex summus ea, quæ in mundo facienda esse decreverat, sine homine simulato non quibat efficere? Si oporteret ita fieri, quemadmodum dicitis, ista fortasse fecisset: quia non oportuit, aliter fecit. Quare isto voluit, et illo genere noluit, latent taliter involuta^c, et vix ulli comprehensibiles causæ, quas accipere fortasse potuisses, si non esses jamdudum ad non accipiendum paratus: et prius te formares ad non credendi frontem, quam B tibi esset expositum id, quod nosse^e atque audire conquireres^d.

LXII. Sed more est hominis interemptus. Non ipse: neque enim cadere divinas in res potest mortis occasus: nec interitionis dissolutione dilabi id, quod est unum et simplex, nec ullarum partium congre-

LECTIONES VARIANTES.

- ^a Noluit. *Male. Sab.*
^b Servatus. *Male. Sab.*
^c Quod non esse. *Sub.*
^d Conquisit. *Fulv.*

- ^e Sed. *Fulv.*
^f Similitudine proximo. *ms. Male.*
^g *Fulv. Deos.*
^h Ita *Galen. et Fulv. ms. occubisset.*
ⁱ *Ms. et Sab. satis.*

COMMENTARIUS.

tian. Capella, lib. vii de Nupt. philol.: *Tuæ singularis primigeniæque naturæ fontem Jupiter recognosce.*

ELEMEN.

Vel qualitate vel numine. Qualitas idem est quod modo dixit Arnobius propriam primigeniamque naturam nomen id quod barbare dicunt deitatem. ORELL.

LXI. — *Latent taliter involuta.* Sic emendavit Meursius in Append., e *ms. cod. qui habet latentialiter involuta.* Antea edebatur *latenter involuta*, pro quo Fulv. Ursinus mavult *latentes, involuta.* Stuechius: *latent altæ, involuta.* Similimus Ciceronis locus lib. 1. de Divinat., cap. xviii. *latet fortasse causa obscuritate involuta naturæ.* ORELL.

Et prius te formares ad non credendi frontem. Ad obstinationem pene impudentem. Divisset tamen clarus: et prius tuam formares ad non credendum frontem: ac potius etiam firmares, quam formares, ut dicitur *durare frontem.* HERALD.

LXII. — *Sed more est hominis interemptus.* Non ipse, etc. Disputat hæc Arnobius e gnosticorum vel Docetarum doctrina, qui statuebant æonem (ut dicebant) Christum cum Jesu filio Mariæ, dum in terris viveret, conjunctum, sejunxisse se ab illo, antequam cruci affigeretur; adeoque non Christum filium Dei, sed hominem Jesum, filium Mariæ, in cruce necatum. Hoc scilicet erat Cerinthi et Ebionitarum dogma. Vide Irenæum adv. Hæres., lib. 1, cap. 25, 26, ed. Erasmi. In hoc et aliis locis compluribus gnosticum hæc agnoscimus Arnobium, maxime autem libro II, in iis, quæ de origine animarum disputat. ORELL.

Homo, quem induerat. Homo id quod humana natura. Ita Lactantius, Inst., lib. iv, cap. 10, *hominem, quem induerat, quem gerebat,* ubi vid. Bussemann, pag. 452. Concretum pro abstracto. ORELL.

Si quo tempore Sibylla præsaga, oracula, etc. Ita Fulv. Ursinus, quem secuti omnes reliqui editores Arnobii. *Cod. ms. et editio romana habent: Si quo tempore Sibylla præsaga, oracula,* quod tanquam glossæ expungit Canterus, defendit Heraldus more nobis plura ejusmodi vocabula idem significantia

gatione compactum. Quis est ergo visus in patibulo pendere, quis mortuus est? homo, quem induerat, et secum ipse portabat. Incredibile dictu est, et cæcis obscuritatibus involutum, si velis, non cæcum est, et similitudini proxime^f constitutum. Si quo tempore Sibylla præsaga, oracula illa depromens, fundebat vi, ut dicitis, Apollinis plena, ab impiis esset cæsa atque interempta latronibus: numquid Apollo diceretur in ea esse occisus? Si Bacis, si Helenus, si Martius, aliique similiter vates hariolantes essent vita et luce privati: numquid aliquis diceret, lege eos humanitatis extinctos, qui illorum per ora loquentes, vias rerum postulantiibus explicabant? Mors illa, quam dicitis, assumpti nominis fuit, non ipsius: gestaminis, non gestantis: quam nec ipsam perpeti succubisset^h, tanta si non agenda res esset, et inexplicabilis ratio fatiⁱ clausis patefacienda mysteriis.

LXIII. Quæ sunt ista, inquit, clausa atque obscura mysteria, quæ nulli nec homines scire, nec ipsi, qui appellantur, dii mundi, parte queunt aliqua suspitionis atque opinionis attingere, nisi quos ipse

coæcervandi. Vide supra. ORELL.

Si Bacis, si Helenus. Hæc est sagacissima conjectura J. Merceri pro lectione antiqua: *si vates, si Helenus.* Quod si legamus, sequens *aliique vates hariolantes* injucundam sane efficeret repetitionem: neque verosimile est in hac celeberrimorum vatum recensione Bacidem omissum fuisse ab Arnobio, præsertim cum Clemens Alexandrinus, quem noster studiosissime sequitur et sæpius ad verbum exprimit, illius meminerit Strom. 1, p. 318. De Bacide, vate Bœotio, locus classicus est ap. Pausaniam in Bœoticiis. Duo ejus eum nominis, alterum Bœotium, alterum Arcadem statuit Clemens 1, i. Tres fuisse Bacides docet Scholiastes Aristophan. ad Pacem, vers. 1071, et Ælian., Var. Hist., XII, 55, ubi vid. inpp. Cl. Wesseling. ad Herod. 1. VIII, 20: et Davis., ad Cic., de Divinat., 1, 18. *Helenus* cui non notus e pulcherrimo illo Episodio Virgii Æn. viii, 294? ubi vide Heyne V. Cl. in Excursu X. ORELL.

Si Martius. Hunc vatem illustrem dicit et duo ejus vaticinia, alterum de Cannensi clade, alterum de ludis Apollini votendis, citat Livius xxv, 12; Plinius Hist. Nat., vii, c. 13. *Divinitas,* ait, *et quadam cœlitum societas fuit..... apud Romanos in Martio. Martiorum fratrum meminit Servius ad Æn. vi, 70, 72.* Symmachus, lib. iv, epist. 55, et inprimis Cæro, de Divin. 1, 40, ubi vide Davis. ORELL. — Conf. Fest. in *Negumete* et *Ninquus.* Ammian. Marcellin., lib. xiv; Isidor., Orig., lib. vi; Macrob., Saturn., lib. 1, cap. xvii et alios plures. MEURS.

Vias rerum postulantiibus explicabant: Lycophron:

..... Διολυγὸν διασπάρτουσα λυσιπάρτου
 Ὀλύμπου τυρίσσω.

HERALD.

Assumpti hominis fuit, non ipsius; gestaminis, non gestantis. Ita Fulv. Ursinus. *Cod. ms. assumptio hominis fuit ipsius gestaminis, etc.,* nullo sensu. ORELL.

Quam nec ipsam perpeti succubisset, tanta si non agenda res esset. Forsitan legendum: *Succubisset,* suis tanta si non agenda res esset. CANTER.

dignatus est cognitionis tantæ impertire muneribus, et in abditos recessus thesauri interioris inducere. Vides enim, si nollet inferri sibi a quoquam manus, summa illi fuisse contentione nitendum, ut hostes ab se suos, vel potestate inversa prohiberet? Qui cæcis restituerat lumina, is efficere si deberet, non poterat cæcos? qui debilibus integritatem, is debiles reddere difficultati habuit, aut labori? qui claudos faciebat incedere, is motus alligare membrorum nervorum duritia nesciebat? qui extrahere a tumultis mortuos, huic arduum fuerat letum cui vellet indicere? Sed quia fieri ratio ea, quæ fuerant destinata, posebat: et hic in ipso mundo, nec modo quam gestum est alio, inestimabilis illa atque incredibilis lenitas injurias in se hominum, puerilibus pro ineptiis ducens, manus in se porrigi ab immanibus passa est, duris-

simisque latronibus, nec reputandum^b putavit, quid illorum dissignasset audacia, dummodo suis ostenderet, quid ab sese expectare deberent. Cum enim de animarum periculis multa, mala de illarum contra insinuator, magister atque auctor, ad officiorum convenientium fines, suas leges et constituta direxit: non superbiæ factum comminuit? non libidinum extinxit flammam? non hiatum compressit aviditatis? non tela extorsit e manibus, atque omnia seminaria totius vitiositatis absceidit? Ipse denique non lenis, non placidus, non accessu facilis, non familiaris affatu, non humanas miseras indolens, omnes omnino crucibus et corporalibus affectos malis unica illa benignitate miseratus, reddidit et restituit sanitati?

LECTIONES VARIANTES.

^a Ita Sab. et ms. Alii: Qui enim.

^b Ita Sab. Alii: imputandum.

COMMENTARIUS.

LXIII. — *Et in abditos recessus thesauri interioris inducere.* Hesychius: Θεσαυρός — εἰς ἀγαλμάτων καὶ χρημάτων καὶ ἱερῶν ἀπόθεσιν οἶκος. Recte. Significat igitur Arnobius alytum, ἢ τὸ ἀπόκρυφον μέρος τοῦ ἱεροῦ. ipsius sacri penetrabat, quæ dicit Apulius, ubi imago, et cetera, quæ mystis ostendebantur, cum consecrarentur, custodiebantur. Et respicere videtur ad veterum philosophorum λόγους ἑξωτερικοῦς et εἰσωτερικοῦς. Illi tradebantur τοῖς ἔξω, iis, quibus nondum patebat thesaurus interior; isti committebantur τοῖς μεμνημένοις, iis, qui legitime initiati erant et consignati. HERALD.

Vel potestate inversa. Hæc est felicissima emendatio editoris Lugd. Bat., Cod. ms. *vel potestate universa*, quod Stewechius mutavit in: *vel potestates universas.* Potestates scilicet pro iis qui potestate præditi sunt, ut in e. p. sequenti *nobilitates* pro nobilibus. ORELL.

Qui claudos præcipiebat incedere. In romano cod. ce legitur: *præcipiebat*, unde Gelenius fecit: *faciebat.* Ego malo legere *præcipiebat.* Dicit enim Dominus in Evangelio: *Vade et ambula.* TH. CANTER.

Alligare. Cod. ms. *caligare* vitiose. Fulv. Ursinus: *colligare.* ORELL.

Letum, cui vellet, indicere. Id est dicto, verbo, munda jussione (ut ait Arnobius supra) letum asserre. Diverso nonnihil sensu *indicare* supra cap. 5, ubi vide notas. ORELL.

Durissimisque latronibus. Fulv. Ursin. *dirissimis.* Or.

Dissignasset. Amat hoc verbum Arnobius. Sic infra lib. VII, cap. 6: *Habeatque pro vulnere, si quid animal cæcum, atque in nubibus semper ignorationis incedens dissignaverit, dixerit, quo illorum minueretur auctoritas.* Ita *dissignare*, *dissignator* passim ap. nostrum. Gesner. in Thesaur. *dissignare* putat idem esse quod *designare.* Equidem crediderim, nonnihil interesse, ut sit *dissignare* idem quod *disperdere*, *distribuere*, vel potius varia, diversa *designare*, ut hoc loco diversos, multiplices cruciatus. Ita *dissignatores* dicebantur apud Romanos, qui loca in theatris spectatoribus distribuabant. Vide Schol. ad Horat. I, epist. 7, vers. 6, et J. Lips., de Amphitheatro, cap. 15, pag. 1055. Oper., ed. Vesal., tom. III. ORELL. — Nescio an vana sit in tali quidem scriptore subtilitas distinguendi, omninoque rectius videtur Gesneri iudicium. Immo multi recentiores medio etiam ævo librarii affectarunt *diffinire*, *diffinitionem*, *dissignare*, etc. pro *definire*, *designare.* Cæterum pro illo dicimur laudari poterant interpretes ad Plauti Pœnul. Prolog., vers. 19. OCHSNER.

Cum enim de animarum periculis multa mala de illarum contra insinuator, magister atque auctor, etc.

Locus misere deturpatus et in toto Arnobio facile corruptissimus; de quo autem sanando defectu emendationum codicum videtur desperandum esse. Quæ interpretes ad illum contulerunt, hæc sunt. Fulv. Ursinus legit: *De animarum periculis multa medelarum contra insinuator, magister atque auctor, etc.* Quod quid sibi velit, equidem nescire me fateor cum ignarissimis. Heraldus et Stewechius hiatum orationis suspicati locum ita ediderunt: *Cum enim de animarum periculis multa, multa mala de illarum ***** contra insinuator, etc.* Editio romana recentior de anno 1585, totum locum ita restituit: *Cum enim de animarum periculis multa, multa de illarum natura (scilicet) insinuator magister atque auctor ad officiorum convenientium fines, vias, leges et constituta direxit, non superbiæ factum comminuit.* Quæ lectio ferri posset, si modo libris antiquis juvaretur. Magis placet emendatio Oudendorpii ad Apulei. Met., lib. VII, pag. 467: *legentis, Cum enim de animarum periculis multa, multa de medelarum natura insinuaret, magister atque auctor, etc.* *Insinuare* apud illius ævi scriptores sæpius idem quod *indicare*, *docere.* Sic ipse Arnobius, infra lib. II, cap. 19: *Quid enim aliud, se spondent vel insinuare posse vel tradere, et lib. V, cap. 2. Pro veris et velut quiddam mirabile insinuare.* Dicty. Cretensis, de Bello Trojano, lib. II, cap. 9. *Is namque tum mæsto luctu Agamemnoni insinuans, quæ circa filium ejus evenissent.* Et lib. V, cap. 14, *sua quippe opera insinuantibus id ablatum.* Mihi, si quid tentare liceat, post verbum *insinuator* videtur esse aliquot linearum lacuna, et prius orationis membrum fortasse ita restituendum: *Cum enim de animarum periculis multa mala dissignaret (pro de illarum) contra insinuatorem ***** magister atque auctor, scilicet Arnobium hoc loco causas inimicitiae et odii populi judæici adversus Christum exposuisset: et, si quid video, particula enim aperte declarat, hæc esse cum superioribus conjungenda, ubi de immanibus durissimisque latronibus, qui Christo manus injecerant, sermo est. Verba magister atque auctor, etc. mihi videntur finem novæ periodi efficere, in qua generatim de Christi doctrina egerat Arnobius, cujus autem initium incuria librarium excidit. Mala dissignare interpretor mala diversa, multiplicia prædicere, minari, vide supra eodem capite. Insinuatorem explico vel doctores, vel homines malis artibus sese aliis insinuantem, gratiamque popularem captantes, quales apud Judæos erant Pharisæi, in quos vehementissime Christum invectum novimus, verbi causa, Matth., XXIII, toties dicentem: *vae vobis, Pharisæi!* Quid quod huic conjecturæ*

LXIV. Quid ergo vos subigit, quid hortatur maledicere, conviciari, inexpiabiles cum eo conscrere simulates, quem redarguere, quem tenere, nemo hominum possit ullius facinoris in reatu? Tyrannos ac reges vestros, qui postposito deorum metu donaria spoliunt populanturque templorum: qui proscriptionibus, exiliis, cædibus nudant nobilitatibus civitates: qui matronarum pudorem ac virginum vi subruunt atque eripiunt licentiosa, appellatis indigetes, atque divos: et quos odiis acrioribus conveniebat a vobis carpi, pulvinaribus, aris, templis, atque alio mactatis cultu, ludorum et celebritate natalium: nec non et illos omnes, qui conscriptione voluminum

multiformi maledictis mordacibus carpunt publicos mores: qui luxurias, ac vitas vestras secant, arunt, dilacerant: qui sui temporis posteris notas scriptorum perpetuitate prolatant: qui matrimonia persuadent habenda esse communia: qui cum pueris cubitant formosis, lascivientibus, nudis: qui pecudes vos esse, qui fugitivos, qui exules, qui vilissimæ servos notæ, furiosos prædicant et insanos: admirantes, plaudentes ad cæli sustollitis sidera: bibliothecarum reponitis in arcanis: quadrigis et statuis numeramini, et quantum est in vobis velut quadam æternitate donatis, immortalium testificatione titulorum: solum Christum convellere, dilacerare, potestis si

COMMENTARIUS.

etiam favere videntur verba sequentia: non superbia fastum committit. At judicent doctiores. ORELL.

LXIV. — *Quem tenere nemo hominum possit ullius facinoris in reatu.* Hoc Christus ipse de se testatur Joh., viii, vs. 46. Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας; ELMENH.

Donaria spoliunt populanturque templorum. Proprie. Hinc *inspoliatum templum* appellat Sallustius inviolatum, ἄσυλον. et *templorum spoliatores* ἐσποῦλους appellat Jul. Firmicus locis infinitis. HERALD.

Qui proscriptionibus, exiliis, cædibus, etc. Ita optime locum restituit Heraldus, in *Caris securulis*, et Salmasius, in ed. Lugd. Bat. Antea legebatur *et suis cædibus*, pro quo Fulv. Ursinus malebat *et sævis cædibus*. ORELL.

Qui matronarum pudorem ac virginum vi subruunt licentiosa. Socrates, libro 1. *Historiæ ecclesiasticæ*, cap. ii, inter tyrannica Maxentii facinora flagitiosam illam licentiam numerat: Μαξέντιος δὲ κακῶς τοὺς Ῥωμαίους ἐπέτριβε, τυραννικῶς μᾶλλον ἢ βασιλικῶς τρόπῳ χρώμενος κατ' αὐτῶν, ροιχέων ἀναίδην τὰς τῶν ἐλευθέρων γυναῖκας, καὶ πολλοὺς ἀναίδων, καὶ ποιῶν τὰ τοῦτοις ἀκόλουθα. HERALD.

Appellatis indigetes atque divos. ἤρωας. Dio Cass., lib. li, *Julium Cæsarem* ab Augusto in censum deorum relatum ait, et ἤρωα *Julium* appellatum, id est *Divum Julium*. Deos autem quandoque dicebant, non *divos*, et Græci *divos θεοὺς* verterunt scripsit. Lucianus in *Longævis*: Ἀπολλῶδωρος δὲ ὁ Περγαμηνεὺς ῥήτωρ θεοῦ Καίσαρος. Στεφανοῦ διδάσκαλος. HERALD.

Pulvinaribus, aris, templis, etc. — Prudentius.

Hunc morem veterum docili jam ætate secuta Posteritas, mense atque adytis, et lumine, et aris Augustum coluit, vitulo placavit et agno, Strata ad pulvinar jacuit.

Hic honos igitur Julio primum impertitus, Augusto deinde, et cæteris deinceps. HERALD.

Ludorum et celebritate natalium. Transpositio frequens Arnobio pro *ludorum celebritate et natalium* ORELL. *Julii Cæsaris τὰ γενέσια πάντας ἑορτάζειν* Triumviri *ἐνάγκασαν*, qui honos ad cæteros postea propagatus. Dio Cass., lib. xlvii. HERALD. Sic plane Velleius Pat., ii, 68: *Senatus et auctoritate Consulibus*, ubi vid. Ruhken. OCHNER.

Vitas vestras secant. Fulv. Ursin. conjecit *vitia vestra*; male. Ita Jul. Firmic. Astron., lib. viii, cap. 7: *Alienas vitas amari sermonis licentia pulsant. Secare propterea de Satirarum scriptoribus.* Persius, sat. 1, vs. 115:

Secuit Lucilius urbem,

Te Lupe, te Muti et genuinum; fregit in illis.

HERALD. et ELMENH.

Qui sui temporis posteris notas scriptorum perpetuitate prolatant. Ita Fulv. Ursin. et Elmenhorst. Constructio hæc est: *qui sui temporis notas* (id est ignominias, infamias) *posteris prolatant scriptorum perpetuitate.* Cod. ms. et ed. Rom. *qui in temporis*

posteris notas. prolatant. Sed ita manca est oratio: dvest enim accusativus, ad quem referendum sit *prolatant.* Stewech. *qui in tempus posterum notas, etc.* Alii: *perpetuitatem prolatant.* ORELL.

Qui matrimonia suadent habenda esse communia. Platonem taxat, qui in Timæo et de Republica dogma hoc introducit. ELMENH.

Qui cum pueris cubitant formosis. Videtur his Socratem tangere Arnobius, cui recenti res, imprimis patres ecclesiastici, hoc crimen impingebant, gentiles etiam, verbi causa Lucianus in *Vitarum auctione*, cap. 15. Cf. J. M. Gesner., in libello: *Socrates sanctus præderasta*, et virum amicissimum H. Bremi ad Cic. de Fato, cap. 5. ORELL.

Qui pecudes vos esse etc. Perstringit hic quedam stoicorum dogmata. HERALD.

Bibliothecarum reponitis in arcanis. Nec libros eorum solum, sed imagines etiam et statuas, quod observabamus ad Martialem. HERALD. Quinque præsertim in locis inventio collocatas fuisse ab antiquis imagines, Atrio, Limine, Cubiculo, Pinacotheca, Bibliotheca. Nec eadem erant in omnibus. In atrio gentilitie imagines, et avorum ex cera expressi vultus ordine stabant. Foris vero et in limine eorum imagines ponebantur ex ære, solidave alia materia, qui præ cæteris illustres atque insignes existerant. De utrisque Plinius lib. xxxiv, cap. 2. In cubiculis Lares erant: et in totum quas cubicularis appellabant imagines, ut eorum quos charissimos habebant, in pinacothecis tenere, neque ad vivum expressas imagines, aut deorum atque heroum, sive fabulas aliquæ atque historias depictas habebant. Vide Plin., lib. xxxv, c. 3, et Petron., cap. 85, init. Superest bibliotheca (græce *μουσειον*) in qua eruditorum hominum, ut philosophorum, oratorum, poetarum, imagines, partim expressæ ad vivum, partim confictæ. Plinius loco citato aliique sexcenti. (*Petav. ad Synes. Encom. Calvit. Commentar., p. 26*) Mours., conj. D arcivis. ORELL.

Quadrigis et statuis muneramini. Nempe statuis curulis quæ non solum magnis heroibus et bellica laude florentibus excitatæ, sed inertibus etiam quandoque hominibus et plane *ἀσαπιγχοῖς*, ut caudicibus. HERALD.

Solum Christum convellere, dilacerare, potestis si Deum, vultis. Ita ed. Lugd. Bat. *convellere* est ex emendatione Geleni. Cod. ms. et editio romana *compellere* vitiöse et nullo sensu. Th. Camerius conj.: *compilare*, vel antiquo verbo *concupilare*. Sequentia ita legit Mercerus: *dilacerare potestis* (id est audetis), *si detur, vultis immo solum, si liceat, etc.* Fulv. Ursin. *deum si possitis.* Th. Camerius: *dilacerare potestis, si eum vultis, vel eum si vultis.* Sed nil mutandum. *Potestis si Deum* dictum est pro: *si potestis* (eum dilacerare) *cum Deus sit.* Supra appellat Arnobius Christum *Deum* et quidem *interiorum potentiarum Deum, Deum radice abintima.* ORELL.

Deum, vultis, immo solum si liceat belluarum agrestium ritu cruentis oribus mandere, comminatus cum ossibus transvorare. Quodnam, quæso, ob meritum dicite, cuius ob peccati culpam? quid ab eo commissum est, quod tenorem inflecteret recti, et in odia vos aspera furialibus stimulis concitaret? Quia animarum vestrarum custodem se missum solo iudicavit ab rege: quia vobis immortalitatem ferre, quam vos habere confiditis humanis paucorum asseverationibus suasi? Quod si esset apud vos certum falsum illum dicere, spes etiam vanissimas polliceri, nec sic video fuisse causam, cur eum deberetis odisse, cur hostili animadversione damnare, immo, si animus vobis clemens fuisset, et mitis, vel propter id solum eum deberetis amplecti, quod optabilia vobis sponderet et prospera: quod bonarum esset nuntius rerum: quod ea prædicaret, quæ nullius animum læderent: securioris^a quoniam expectationis impleret.

LXV. O ingratum^b et impium sæculum! o in privatam perniciem incredibili pectoris obstinatione paratum! Si aliquis ad vos medicus ex summotis venisset et numquam vobis regionibus cognitis, medicamen pollicens tale, quod a vestris corporibus omnia omnino prohiberet morborum et valetudinum genera: non certatim omnes accurreretis? non blanditiis omnibus atque honoribus fotum familiaria susciperetis in mœnia? non illud medicaminis genus opta-

A retis esse certissimum, non verum, quod immunes vos fore ab tam innumeris vexationibus corporum usque ad ultimos fines sponderet ætatis? et licet ambigua res esset, committeretis vos tamen, nec potionem incognitam dubitaretis haurire spe salutis proposita, atque amore incolumitatis incensi. Eluxit, atque apparuit Christus rei maximæ nuntiator, auspiciam faustum portans, et præconium salutare credentibus. Quænam est ista crudelitas, inhumanitasque tanta, quinimmo, ut verius loquar, fastidiosum supercilium, nuntiatorem muneris et portitorem tanti, non tantum verborum maledictionibus scindere, verum etiam bello gravi atque omnibus persequi telorum effusionibus et ruinis? Non placent ea quæ dicit, et cum offensionibus audiuntur a vobis? pro ludicris ea vaticinationibus compute. Stolidissimas res loquitur, et fatua dona pronuntiat? ridete ut sapientes vos viri, et in suis erroribus fatuitatem relinquire volutari. Quænam est hæc feritas, ut repetamus quæ dicta sunt sæpius, quæ libido tam carnifex, inexpiabile bellum indicere nihil de te merito? Dilacerare si detur, eum velle per viscera, qui non modo nullum intulerit malum nulli, sed æqualiter benignus hostibus dicere, quidnam his salutis Deo portaretur a principe: quid esset facto opus, ut interitum fugerent, et immortalitatem consequerentur ignotam? Cumque novitas rerum, et inaudita pro-

LECTIONES VARIANTES.

^a Securiores. ms.^b Hæc cum iis, quæ duabus aliis sequuntur paginis, Con-^c terus transtulit ad initium libri II. Quam transpositionem damnat Sabæi editio et ms., ut Stewechius monet.

COMMENTARIUS.

Cruentis oribus mandere. Proprium verbum. Lucretius, lib. iv:

Et quasi pantheræ morsu sævique leonis
Mandantur, magis clamoribus omnia complent,

Ennius:

Vulturis in sylvis miserum mandebat hemonem.
HERALD.

LXV. — Paratum. Ita Salmas., in ed. Lugd. Bat., Ms. *privatum*. Fulv. Ursin. *pronum*. ORELL.

Committetis vos tamen. Propria locutio. Infra lib. II. *Ægritudines corporum medicorum committitis manibus*. A. Gellius. lib. I, c. 15: *Itaque auditis, non auscultatis tamquam pharmacopolam. Nam ejus verba audiuntur, verum ei nemo se committit, cum aeger est.* HERALD.

Eluxit. Eleganter, instar flammæ subito erumpentis. Vide Barth. *Advers.*, lib. VI, cap. 5, p. 265. *Ita et relucessere*. Gratius *Cyueget.*, vs. 7:

Hinc omne auxilium vitæ, rectus que reluxit
Ordo.

Et Claudian., de consulatu Stilichonis, lib. III, v. 64:

Hic, Stilicho, cunctis inopina reluxit,
Te victore, salus. ORELL.

Inhumanitas quæ tanta. Ita editor Lugd. Bat. ex emendatione Meursii. Alii: *inhumanitasque tanta*. ORELL.

Nuntiatorem muneris et portitorem tanti. Ergo portitor jam eo ævo ad hoc exemplum. Sic tabellarios portitores litterarum appellat B. Hieronymus, quos alibi *bullos* dicit. Papias: *Bajulus, portitor, gerulus, nutritor*. HERALD.—Conf. Barth., *Adversar.*, lib. LIII, cap. 8, pag. 2492, et, qui ex recentioris latininitatis

scriptoribus nubem exemplorum citat, Savaron., ad Sidon., lib. VI, epist. 4, pag. 390, et J. Fr. Gronov., *Oss.*, lib. III, cap. 20. *Munus* autem, de quo hic mentio, est salutis præconium et veritatis prædicatio. ORELL.

Ruinis. Scriberius malebat *runis*. (*Runa*, æ, genus teli, Vide Fest.) nec male, quomodo Ennius dixit:

Hastati spargunt hastas, fit ferreus imber.

Sed Cicero similiter locutus, lib. III, de Legibus: *Cuius vero Gracchus ruinis et iis ficis, quas ipse se projecisse in forum dixit, quibus digladiarentur inter se cives, nonne omnem reipublicæ statum permutavit; et Seneca, epist. IX: Quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum et ruinas et ignes illæsus et indemnis evaserit.* MEURS., pag. 37.—*Ruinæ* itaque h. l. sunt lapides, ædificiorum durorum rudera. ORELL.

Qui non modo nullum intulerit malum nulli. Meursius mavult: *ullî*. At duplicis negationis non affirmantis, sed vehementius negantis more Græcorum plura exempla affert Veclnerus in *Heilenolex.*, c. 35, pag. 581, ed. Heusinger. ORELL.

Sed æqualiter benignus hostibus dicere, etc. Hæc est Cod. ms. lectio temere mutata a Gelenio et F. Ursino: *sed æqualiter benignus omnibus docuerit; æqualiter benignus scil. fuerit. Benignus dicere* Græcismo frequentissimo, *πρῶς τὸ λέγειν*. Itaque non opus est, ut cum editore Lugd. Bat. legamus *diceret*. Si quid autem mutandum, mallem *vixerit*, quia præcessit *intulerit*, vel eum Stewechio ad lib. II, cap. 1, *edixerit*. Glossæ Membr. *edicit* — *totum dicit vel foras dicit; unde edictum*. Neque hostibus mutandum in *omnibus*. Videtur scil. respexisse Arnobius ad verba illa D. Pauli ad Coloss., I, vs. 21: *καὶ ὑμᾶς ποτε ὄντας ἀπηλόστοι-*

missio audientium turbarent mentes, et credulitatem facerent hæsitare : virtutum omnium dominus, atque ipsius mortis extinator hominem suum permiserit interfici, ut ex rebus consequentibus scirent in tuto

A esse spes suas, quas jamdudum acceperant de animarum salute, nec periculum mortis alia se posse ratione vitare.

COMMENTARIUS.

μένους και ἔχθρους τῇ διανοίᾳ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, συνί δὲ ἀποκατάλλαξεν ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ διὰ τοῦ θανάτου, παραστῆσαι ὑμᾶς ἁγίους και ἀμώμους και ἀνεγκλήτους κατενώπιον αὐτοῦ. ORELL.

Hominem suum. Id est hominem, quem induerat, assumpserat. Vide notas ad cap. 62. ORELL.

Ex rebus consequentibus. Id est resurrectione sua. ORELL.

LIBER SECUNDUS.

INDEX CAPITUM.

Ab ethnicis inquiri Arnobius cur demum Christum nullius in eos peccati reum ita oderint, ut vel ejus nomine audito ira protinus excandescant : qui tamen, etiam si cui credatur dignus non esset, eo saltem non aspernandus erat, quod cunctis viam ad cælum monstravit. Cap. 1.

Occurrit nuctor gentilibus respondentibus, summo illum odio se propterea prosequi, quia omnem deorum cultum evertit. Cap. 2, 3.

Ostendit ethnicos prorsus immerito Christi dictis propterea non credere, quod ea, quæ pollicetur, se unquam reipsa daturum nos non convincit. Si quidem plurima suppetunt eorum quæ Christus promisit, haud omnino incerta rerum argumenta : quæ quidem quum in promptu sint, de aliorum quoque ab eo promissorum eventu dubitandi nulla ratio est. Cap. 4, 5.

Ethnicorum jactantiam retundit, quippe qui se solos sapientia et scientia ornatos gloriarentur, cæteros vero, qui per totum terrarum orbem Christo nomen dederunt, magno etiam ingenio præditos, obtusos, hebetes ac fatuos existimarent. Cap. 6, 7.

Nulla igitur ratione aliis non doctiores ethnici christianos divino magistro suo credentes vituperabant. Sine prævia namque fide nullum profecto negotium suscipitur. Ipsimet gentiles opinionibus credebant philosophorum, qui de primis tamen rerum principiis aliisque de rebus nihil certi exploratique proferunt ac semper inter se digladiantur. Cap. 8, 9, 10.

Inde colligit Arnobius æquius esse credere Christo, qui tantis miraculis doctrinam suam stabilivit, quam philosophis quantumlibet ob morum integritatem atque sapientiam laudandis, qui nihil vel minimum quid his simile unquam potuerunt. Cap. 11.

Et certe si Christus humanis tantum argumentis usus fuisset, neque ei fidem adhibuisset, quam tamen plerique dare coacti sunt ob edita ab ipso ejusque discipulis miracula : edita, inquam, ubique in Oriente et Occidente et potissimum Romæ, ubi Simon magus a Petro ex sublimi ære in terram dejectus perhibetur. Cap. 12.

Quid plura? Non vexanda certe, sed ideo laudanda erat ab ethnicis christianorum fides, quia illis com-

B munes erant cum philosophorum coryphæis de Deo, de corporum resurrectione de salute animarum, et futuris impiorum pœnis sententiæ, quamvis ab his aliter atque a Christianis explicentur. Cap. 13, 14.

Hinc occasionem capiat Arnobius edisserendi, cujus naturæ sit anima nostra, quo ex fonte prodeat et cur variis affectibus et vitiis fiat obnoxia. Illos deinde refutat, qui nostram animam ejusdem cum Deo immortalitatis et naturæ participem esse pronuntiant. Cap. 14, 15, 16.

At divina est, inquiebant, anima hominis, qui ratione cæteris præstat animalibus. Optime quidem, reponit Arnobius, si homo hac sua ratione bene semper uteretur. Deinde nonnullis occurrens instantiis vulgi opinionationes de animæ humanæ præstantia exponit ac diluit. Cap. 17, 18.

Pergit porro demonstrare, humanas animas neque divinas esse neque omnium scientia eruditas in hunc mundum e cælo advolasse, atque inde rui placitum illud quorundam philosophorum, quo ea quæ discimus reminiscencias esse somniabant. Cap. 19.

Et hanc quidem conjectationem falsam esse aliis adhuc rationum momentis evincit : imprimis vero proposita hypothesi pueri, in desertissima et inaccessa solitudine nati atque ibidem summo in silentio a muta nutrice educati. Cap. 20, 21.

Hinc evidenter concludit, humanam animam in mundum non venisse omnium scientia instructam. Cap. 22, 25.

Exinde Arnobius contrarium Platonis argumentum ex puero de numeris interrogato petito luculenter diluit. Cap. 24, 25.

Eorum objectionem dissolvit, qui dicunt animam, ubi corpori conjungitur, priorum oblivisci atque, ut aiunt, ex docta elementariam fieri. Cap. 26, 27.

Idem argumentum pertractat. Cap. 28.

Ex disputatis colligit auctor hominem proleptarium ac prorsus inopem ordini primo h. e. divino non ascribendum nec ei eandem atque Deo immortalitatem tribuendam. Cap. 29, 30.

Eadem ratione impugnat Arnobius contrariam Epicuri opinionem, qui animam humanam mortalem esse

- garriebat. Deinde statuit auctor noster, animam mediæ cujusdam mortalem inter et divinam naturam esse substantiæ. *Cap. 30—34.*
- Instantibus vero ethnicis, quo pacto immortalis fieri possit anima, si mediæ illius qualitalis sit, facit satis Arnobius. *Cap. 35, 36.*
- Deinde animam nostram a postrema quadam potestate fuisse quidem creatam, sed neque divinæ prolis neque summi Dei filiam esse demonstrat. Nec patitur auctor sibi objici, mundum sine homine esse imperfectum; adeoque Deum uniuscujusque animam ex se ipso genitam in humanum corpus misisse. *Cap. 36, 37, 38.*
- Longa autem inductione conatur ostendere, hominem non ad perfectionem mundi, qui quidem sine illo esse poterat, sed ad privatam ipsiusmet hominis utilitatem esse creatum. Atque ex his concludit, divinam non esse animam, quæ postmodum in corpus aliquod a Deo missa fuerit. *Cap. 39—43.*
- At sua, inquit, voluntate, non Dei jussu venit in mundum. Cui quidem instantiæ occurrit Arnobius. *Cap. 44—46.*
- Urgebant ethnici, unde igitur anima progenita sit aut prolata inquirentes. Quibus respondet Arnobius, illud primum nobis esse compertum, illam nec divinam nec Dei esse progeniem: nihil enim a Deo summo fieri umquam potuisse, nisi omnibus numeris absolutum. Deinde subdit, illud nos certo cognoscere, homines nihil esse aliud nisi animas corpori alligatas, quæ omni vitiorum genere corrumpuntur. *Cap. 47, 48.*
- Sunt quidem nonnulli optimis moribus: at hi sane paucissimi sunt. Equinam vero perfecti sunt homines? Non igitur divina est anima humana. *Cap. 49, 50.*
- Neque vero est quod rideant ethnici, si negemus nobis esse compertum, quo modo illa sit creata. Si enim recte a Platone assertum putant, illas non a Deo summo, sed a minoribus quibusdam potestatibus esse creatas: cur nobis non licebit ipsas esse mediæ qualitalis longe certius asserere, quæ tamen a Deo immortalitate donentur? *Cap. 51, 52, 53.*
- Neque dicaris, nihil penitus sine Dei voluntate fieri, neque etiam curiosius inquiras, unde mala oriuntur et cur ea Deus permittat. Hoc unum pro certo habendum, nihil a vero Deo fieri malum, vitiosum et noxium quodque omnibus non sit salutare atque amoris plenissimum. *Cap. 54, 55.*
- Nemini vero mira videri debet nostra de tot aliis rebus ignoratio. Quis enim nescit tantas esse hominum de re qualibet contentiones, ut nihil a quoquam aseratur, quod ab alio statim destrui non possit? *Cap. 56, 57.*
- Quamvis ergo ignorarent Christiani, a quo et unde creata sit anima humana: nihil inde adversus illos efficere poterant ethnici, quibus multo plura sunt incomperta. *Cap. 58, 59.*
- Recte itaque Christus, verus Deus, sub hominis forma locutus jubet nos, relictis omnibus quæstionibus, ad rerum universarum Dominum tota mente attolli; qui tametsi comprehendi nequeat, nullus tamen nisi amens illum solum esse Deum ambigit. Ethnicos igitur, qui eum non agnoscunt, manent sævi post mortem cruciatus. *Cap. 60, 61, 62.*
- Urgentibus ethnicis, quid ergo actum sit de eorum animabus, qui ante Christi adventum mortui sunt, et cur omnes animæ non sint æquali munificentia donatæ: respondet primum Arnobius, æqualiter in omnes divina beneficia fuisse diffusa; deinde, omnes Deum æqualiter vocare omnibusque ad se veniendi potestatem fecisse, sed nulli necessitatem offerre. *Cap. 63, 64.*
- Docet, cur Deus non faciat, ut inviti homines ipsius credant promissis; deinde, quod soli Christiani salutem consequantur ope Christi atque auxilio, cui a Deo patre facultas ista concessa. *Cap. 65.*
- Transit ad veterem ethnicorum querimoniam, qua novellam esse christianam religionem atque antiquos et patrios ritus in barbaros ac peregrinos non esse mutandos expostulabant. *Cap. 66, 67, 68.*
- Tametsi christiana religio recens esset instituta, nonne res omnes humanæ, nonne in primis, vel ipsis fatentibus ethnicis, eorum Dii esse cœperunt? *Cap. 69, 70.*
- Si ergo ante quadringentos annos Christiana religio non erat, neque etiam ante duo annorum millia nullos deos suos fuisse negare non poterant. At demum religionis auctoritas non est tempore æstimanda, sed numine. *Cap. 71.*
- Objectionem illam deinceps infringit Arnobius, qua ethnici obtendebant, eorum religionem multo vetustiore christiana esse adeoque veriorem. *Cap. 72, 73.*
- Respondet postulantibus ipsis ethnicis, cur tam sero Christus a Deo missus fuerit. *Cap. 74, 75.*
- Satis iisdem facit inquirentibus, cur Deus, cui Christiani serviebant, patiatur illos omni persecutionum ac pœnarum genere vexari et opprimi. *Cap. 76, 77, 78.*
- I. Hoc in loco tribui si ulla facultas posset, vellem cum his omnibus, quibus nomen invisum est Christi, ab instituta principaliter defensione diverticulo paullisper facto, talia verba miscere. Si nullam esse duci-

COMMENTARIUS.

I. — Si nullam esse ducitis contumeliam respondere aliquid interrogatos. Neque enim satis honestum videtur superiores et dominos interrogare. Salvianus, epist. III: Parentes charissimi; Parentes reverendissimi, interrogari vos quæsumus, liceat. Contra superbi et fastu tumidi cunctanter aut nihil omnino solebant respondere. Cicero ad Trebat,

lib. VII, epist. 16: Qui isthinc veniunt, superbiam tuam accusant, quod negent, te percunctantibus respondere. Idem, T. sc., I, c. 8: M. Quid? si te roga- vero aliquid, nonne respondebis?—A. Superbum id quidem esset: sed nisi quid necesse erit, malo ne roges. HERALD. et ELMENH.

tis contumelliam respondere aliquid interrogatos, A edissertate nobis, et dicite quid rei, quid causæ est, quod tam gravibus ipsectamini Christum bellis? vel quas ejus continetis offensas, ut ad ejus nominis mentionem rabidorum pectorum effervescatis ardoribus? Numquid regiam sibi vindicans potestatem terrarum orbem cunctum legionibus infestissimis occupavit, et pacatas ab exordio nationes alias delevit ac sustulit, alias sibi parere cervicibus compulit subjugatis? Numquid ardoribus avaritiæ flagrans universas opes illas, quibus se genus humanum studiose contendit impleri, possessionis a suæ mancipio vindicavit? Numquid libidinum cupiditatibus gestiens pudicitiae repagula vi fregit, aut alienis furtim insidiatus est matrimoniiis? Numquid arrogantiae supercilio tumidus, injurias et contumelias passim sine ullius personæ discriminiis irrogavit? Qui si dignus non esset, cui auscultare deberetis, et credere: vel hoc ipso fuerat non aspernandus a vobis, quod salutaria vobis ostenderet, quod vias vobis ad cælum, et

vota immortalitatis optaret. Ut non in omnes lumen et prætenderit vitæ, et periculum ignorationis amoverit?

II. At enim odio dignus est, quod ex orbē religiones expulit, quod ad deorum cultum prohibuit accedi? Ergone ille religionis extingtor, et impietatis auctor arguitur, qui veram in orbē religionem induxit? qui hominibus cæcis, et revera in impietate degentibus, pietatis aperuit januas, et cui se submitterent, indicavit? An ulla est religio verior, officiosior, potentior, justior, quam Deum principem nosse, scire Deo principi supplicare, qui bonorum omnium solus caput, et fons est, perpetuarum pariter fundator et conditor rerum, a quo omnia terrena cunctaque cœlestia animantur, motu irriganturque vitali: et qui si non esset, nulla profecto res esset, quæ aliquod nomen, substantiamque portaret? Nisi forte dubitatis an sit iste, de quo loquimur, imperator: et magis esse Apollinem creditis, Dianam, Mercurium, Martem. Da puerum judicem: et hæc omnia circumspiciens, quæ videmus, magis an sint dii cæteri, dubitabit, quam

LECTIONES VARIANTES.

^a Possessionis, mancipio. Fulv.

COMMENTARIUS.

Edissertate nobis et dicite. Vide supra, ad lib. 1, cap. 57. Pro dicite Stewech. leg. censet edicite, id est, clare, aperte, totum dicite, nihil conticeatis, sage's heraus. Vide ad lib. 1, cap. ult. ORELL.

Vel quas ejus continetis offensas. Id est, meministis, memoria tenetis. Infra hoc libro: Quia fornitem Lucilianum et Marsyam Pomponii ob signatum memoria continetis; et libro VII: Honorantur, inquit, his dii, et si quas ab hominibus continent offensioſum memorias oblatas, abjiciunt. Sic *κατέχου* apud Græcos, Lycophron: *δείπνον οὐδὲν τοιοῦτο κατέχου δέδισ-πνηκός.* HERALD.

Arrogantiæ supercilio tumidus. Vide supra, ad lib. 1, cap. 58. ORELL.

Injurias et contumelias. Nonius: *Injuria a contumelia hoc distat. Injuria enim levior res est.* Pacuvius. *Pattior facile injuriam, si est vacua contumelia.* Vide Theophili Institut. Juris lib. IV, cap. 5, *περι ὕβρεως.* ELMENH. — Contrarium statuunt Stoici, verbi causa, Seneca, epist. 72, et in libro in sapientem non cadere injuriam, cap. 4. HERALD.

Passim sine ullius personæ discriminiis. His postremis verbis exponit, quod dixerat passim. Sic passim sine delectu conjunctim in corpore juris aliquoties. HERALD. — Quæ sequuntur. Fulv. Ursinus corrigit: sine ullis personarum discriminiis. ORELL.

Qui si dignus non esset, cui auscultare deberetis *Μακρολογία* in his verbis observat. Wopkensis ad Diciu Cret., IV, 15, in Miscell. Obs. nov., tom. II, pag. 79, citans simillimum locum, infra, lib. V, cap. 27, fin: *Et res digna omnino est, propter quam dii funditus genus omne debeant abolere mortalium.* ORELL.

Vota immortalitatis optaret. Obscura hæc sunt, et opinor corrupta. Legendum existimo: et portas immortalitatis apertaret. Sic paulo post: *Qui hominibus cæcis et revera in impietate degentibus pietatis aperuit januas.* Sic autem apertare, ut optare ap. Festum. HERALD. — Meursius mavult aptaret. Sed nil mutandum. *Vota immortalitatis optaret,* i. e. immortalitatem optaret vobis, precibus expeteret a Deo patre. Similiter Plin. Epist. X, 20, cum patronum me provinciales optassent contra Marium Priscum, hoc est, a Senatu petissent. Respicit autem Arnobius, ni fallor, ad verba illa Christi, Joh. XVII, 24. ORELL.

Ut non in cunctos lumen et prætenderit vitæ et periculum ignorationis amoverit. Hæc verba antea loco posita alienissimo, nimirum supra post verba: *sine ullius personæ discriminiis irrogavit,* recte ad finem capitis translocavit Heraldus. Sensus est: etiamsi non in omnes lumen vitæ prætendisset, etc., tamen ob hoc erat a vobis non aspernandus, quod salutaria consilia vobis monstravit, etc. Non igitur audiendus Fulvius Ursinus conjiciens: *prætenderet..... amoveret.* Pro ignorationis Meursius in Critico pag. 49, legendum suspicatur: *interitionis.* Sic noster lib. VII: *Feris et bellis proximus turbat tempestatibus patientes et ad periculum interitionis adducit.* ORELL.

II. — *Qui veram in orbē religionem inducit.* Edit. Lugd. Bat., in orbem. Sed nil mutandum. Vide supra ad lib. 1, cap. 42. ORELL.

Religio officiosior. Id est commodis humani generis magis inserviens. Sic infra cap. 8: *Non futura credentes casta (matrimonia) et officiosi fœderis in maritos.* ORELL.

Et fons est, perpetuarum pariter fundator et conditor rerum. *Perpetuæ res,* id est, æternæ, numquam interiturae. Sed fateor, mihi locum hunc esse de mendo suspectum. Non enim omnia, quæ Deus condidit, sunt æterna et perpetua. Lego itaque: *et fons est perpetuus, cunctarum pariter fundator et conditor rerum.* Nisi forte his verbis expressit Arnobius verba Pauli in Epist. ad Hebr., I, 2, *ὃς οὐ καὶ τοὺς αἰῶνας* (hoc universum) *ἐποίησας,* male intellecta. ORELL.

Motu irriganturque vitali. Vide supra, ad lib. 1, chap. 55. ORELL.

Da puerum judicem. Non dubitavi in textum recipere felicissimam hanc emendationem, quam in Curis secundis protulit Heraldus quæque cum sequenti dubitabit optime conspirat. Editiones omnes habent *da verum judicium,* quod in mendo cubare unus vidit Heraldus in editione sua legendum conjiciens vel: *da naturæ judicium,* vel: *da verum animæ judicium,* quasi hoc loco sermo sit de testimonio animæ, de quo singularem librum scriptis Tertullianus. Meursius conj. *Ad verum judicium.* Sed longe præfero *da* (id est pone, cogita tibi) *puerum judicem.* ORELL.

in Deo cunctabitur, quem esse omnes naturaliter scimus: sive cum exclamamus, o Deus, sive cum illum testem constituimus improborum, et quasi nos cernat, faciem sublevamus ad cælum.

III. Sed minoribus supplicare diis homines vetuit. dii enim minores, qui sint aut ubi sint, scitis? Perstrinxit vos aliquando suspicio eorum aut mentio, ut merito feratis indigne abrogatos his cultus, et honoris impartitione viduatos. Quod si non mentis elatio, et typhus qui appellatur a Græcis, obstaret, atque officeret vobis, jamdudum scire potuissetis, quid aut quare prohibuerit fieri, intra fines quos stare voluerit religionem veram, quantum vobis periculum nasceretur ex eo, quod putaretis obsequio, vel ex quibus malis emergeretis, si insidioso renuntiaretis errori.

IV. Verum hæc omnia illustrius commemorantur et planius, cum ulterius prorsus fuerimus evecti. Monstrabimus enim Christum non impietatem docuisse nationes, sed ab latronibus pessimis miserorum hominum imprudentiam vindicasse. Non credimus, inquitis, vera esse quæ dicit. Quid enim, quæ vos negatis vera esse, apud vos liquent, cum imminetia, et nondum cassa, nullis possint rationibus refutari? Sed et ipse quæ pollicetur, non probat. Ita est. Nulla enim, ut dixi, futurorum potest existere comprobatio. Cum ergo hæc sit conditio

futurorum, ut teneri et comprehendi nullius possint anticipationis tactu: nonne purior ratio est, ex duabus incertis et in ambigua expectatione pendentibus, id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat et vacuum: in hoc damnum est maximum, id est salutis amissio, si cum tempus advenerit, aperiatur non fuisse mendacium.

V. Quid dicitis, o nescii, etiam fletu et miseratione dignissimi? Ita non extimescitis, ne forte hæc vera sint, quæ sunt despectui vobis, et præbent materiam risus? nec saltem vobiscum sub obscuris cogitationibus volvitis, ne quod hoc die credere obstinata renuitis perversitate, redarguat serum tempus, B et irrevocabilis pœnitentia castiget? Nonne vel hæc saltem fidem vobis faciunt argumenta credendi, quod jam per omnes terras in tam brevi tempore et parvo, immensi hujus sacramenta diffusa sunt? quod nulla jam natio est tam barbari moris, et mansuetudinem nesciens quæ non ejus amore versa molliverit asperitatem suam, et in placidos sensus assumpta tranquillitate migraverit? quod tam magnis ingeniis præditi oratores, grammatici, rhetores, consulti juris ac medici, philosophiæ etiam secreta rimantes, magisteria hæc expetunt, spretis quibus paulo ante fidebant? quod ab dominis a se servi cruciatibus af-

LECTIONES VARIANTES.

^a Quod ex dominis. Fulv.

COMMENTARIUS.

Et quasi nos cernat, faciem sublevamus ad cælum. C. Tertullian., Apologet., c. xvii: *Denique pronuntians hæc, non ad Capitolium, sed ad cælum respicit. Novit enim sedem Dei vivi: ab illo, et inde descendit.* HERALD.

III. — *Quod si non mentis elatio, et typhus, qui appellatur a Græcis, obstaret, etc.* Typhus. τύφος — ἀλαζονεία. ἔπαρσις. κενοδοξία, arrogantia; superbia, sæpissime ap. Arnobium. Vid. infra cap. 12, 19, 29, 63, hujus libri. Nec minus frequens ap. alios inferioris ætatis scriptores, verbi causa; Augustin. de Civit. Dei, xi, cap. penult., unam fruentem Deo, alteram tumentem typho. ORELL.

Quid, aut quare prohibuerit fieri. Observavimus jam antea, apud hos scriptores reperiri sæpissime particulas disjunctivas pro copulativis. HERALD.

IV. — *Cum ulterius prorsus fuerimus evecti.* Selewechius legend. conjicit *ulterius prorsius* a *prorsus*, a, um: hinc *limites prorsi* ap. Festum. *Prorsum*, id est, porro versum, antrorsum: opp. *rursum*. Utrumque conjunxit Terentius, Hecyra (iii, 1, 35): *Trepidari sentio, cursari rursum prorsum.*

At licet exempla τοῦ *prorsus* adjective positi reperiantur apud vetustiores, comparativus *prorsior*, us plane inusitatus neque recipienda tales formationes nullo exemplo fundatæ. Præterea *prorsus*, adverbium loci, pro *porro versus* (vid. Fest.) jam involvit comparativum. ORELL.

Sed ab latronibus pessimis. Intelligit Arnobius falsos doctores, de quibus Christus Math., vii, 1: *Προσεχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνόμῳσι προβάτων, ἔσωθεν δὲ εἰσι λυκοὶ ἄρπαγες.* ORELL.

Imminetia et nondum cassa. Hoc est, *nondum vana, irrita, zevá.* Ita sæpissime ap. Tertullianum et alios scriptores ecclesiasticos, verbi causa Minuc. Fel., c. 12: *Quam vos irritæ pollicitationis cassa vota deci-*

piant (ubi vid. Ouzel., pag. 117, ed. Gronov.). Paulo post: *Si quod dicitur imminere cassum fiat et vacuum.* Infra, cap. 12: *Aut quis audiret, cassa et nuda jactantem.* Cujac. leg. passa. interpretans *vraterita*; at sine exemplo. HERALD.

Id est, salutis amissio. Hæc verba lunulis inclusa, tamquam glossema, eicienda censet Meursius, pag. 50. ORELL.

V. — *Nonne vel hæc saltem fidem vobis faciunt argumenta credendi.* Etsi solet Arnobius plura quandoque copulare rem unam et eandem significantia, mihi tamen persuadere nequeo, hæc esse sincera: *Argumenta credendi.* Et profecto ita est: scriperat aliquis ad oram libri sui: *Argumenta credendi.* Hic enim proponuntur argumenta, quibus fides Christiana affirmari potest. HERALD.

Immensi nominis hujus sacramenta diffusa sunt. Paulo inferius eodem capite: *Et salutaris militiæ sacramenta depromere.* It scilicet qui Christo se consecrabant, a scriptoribus ecclesiasticis sæpissime comparantur cum militibus patrem, matrem et omnem proximum egerantibus. Tertullian., de Corona militis, cap. 11: *Credimusne humanum sacramentum divino superduci licere, et in alium dominum responere post Christum, et egerare patrem ac matrem, et omnem proximum, quos et lex honorari et post Deum ditigi præcipit?* Idem ad Martyres, cap. 3: *Vocati sumus ad militiam Dei vivi jam tunc, cum in sacramenti verba spondimus.* Lactant., lib. v, cap. 11: *Sacramenti, quod acceperat, proditor factus est.* Cf. Lips., ad Tacit. Annal. xv et Stewech., ad Veget., de Re Milit., ii, 5 p. 115 sq. ed. Veal. HERALD. ; ELMENH. et ORELL.

Quæ non ejus amore versa. Fulv. Ursin. conj.: *Quæ non ejus ad morem versa.* Non male quidem; sed nil mutandum. ORELL.

Magisteria hæc expetunt. Id est, expetunt religionem christianam tamquam magistra uti. De vi verbi *magi-*

fici, quibus statuerint, malunt, solvi conjuges matrimonii, exheredari a parentibus liberi, quam fidem rumpere christianam, et salutaris militiae sacramenta deponere? quod cum genera poenarum tanta sint a vobis proposita religionis hujus sequentibus leges, augeatur res magis, et contra omnes minas atque interdicta formidinum animosius populus obnitatur, et ad credendi studium prohibitionis ipsius stimulis excitetur? Numquid ^a haec fieri passim et inaniter creditis, fortuitis incursum assumi has mentes? Itane istud non divinum et sacrum est, aut sine Deo eorum tantis animorum fieri conversiones, ut cum carnifices unci, aliique innumeri cruciatus, quemadmodum diximus, impendeant ^b credituris, vel uti quadam dulcedine atque omnium virtutum amore correpti cognitae accipiant rationes, atque mundi omnibus rebus praepo-^cnant ^c amicitias Christi? Nisi

A forte obtusi et fatui videntur hi vobis, qui per orbem jam totum conspirant et coeunt in istius credulitatis assensum.

VI. Quid ergo? vos soli ^d sapientiae conditi atque intelligentiae vi mera, nescio quid aliud videtis, et profundum? soli esse nugae intelligitis haec omnia, soli verba et pueriles ineptias, ea quae nobis promittimus principali ab rege ventura? Unde, quaeso, est vobis tantum sapientiae traditum? unde acuminis, et vivacitatis tantum? vel ex quibus scientiae disciplinis tantum cordis assumere, divinationis tantum potuistis haurire? Quia per casus et tempora declinare verba scitis et nomina, quia voces barbaras, solæcismosque vitare, quia numerosum, et instructum, compositumque sermonem, aut ipsi vos nostis efferre, aut incomptus cum fuerit, scire; quia

LECTIONES VARIANTES.

^a An numquid Ms. et. Lugd. B.

^b Impendant Fulv.

^c Proponant Sab. Male.

^d Haec ita Fulv.: Quid ergo vos soli sapientiae atque

intelligentiae vi mera nescio quid additum videtis et conditum. *Audacius quam verius. Vide Not.*

^e Lucilianum Sab. mendose.

COMMENTARIUS.

sterium vid. Casaubon., ad Sueton. August., cap. 2, pag. 179, edit. Burmann. ORELL.

Quibus statuerint. Th. Canter. quibusvis statuerint. Sed nil mutandum, quibus. hoc loco pro quantis, quilibet, ut saepe. Vid. Heins., ad Phaedr., fab. 1, 13. Fulv. Ursinus totum locum ita legit et interpunxit: *Servi cruciatibus officii omnibus statuerint: malunt solvi conjuges matrimonii.* ORELL.

Ad credendi studium prohibitionis ipsius stimulis excitetur. Similiter Tertullian., in Apologet., cap. ult.: *Nec quidquam tamen proficit exquisitor quæque crudelitas vestra, illecebra est magis sectæ: plures efficiuntur, quoties metimur a vobis: semen est sanguis Christianorum.* Cf. eund. ad Scapulam, cap. 4; Lactant., lib. v, cap. 13; Minuc. Fel. Octav.; Leo, serm. 1 de SS. Petro et Paulo. ELMENH.

An numquid haec fieri passim et inaniter creditis. Id est, temere et fortuito, sine delectu, etc. Lactant., lib. III, cap. 9: *Anaxagoras, quum ab eo quaeretur, cujus rei causa natus esset; respondit: Solis ac caeli videndi. Hanc vocem admirantur omnes, ac philosopho dignam judicant. At ego hunc puto non inveniendum, quid responderet, effudisse hoc passim, ne taceret.* HERALD.— Cf. Bünemann., ad Lactantii, lib. 1, et Burmann., ad Phaedr., Fab. lib. v, 4, vers. 3, pag. 238. Ita Quintilian., Declam. IV, 13: *Ista credis passim fortuitoque disposita.* ORELL.

Carnifices unci. Alii: *Cornificis unci.* Sed verbum *carnifex* adjective usurpat Arnobius, supra lib. 1, cap. ult.: *Quæ libido tam carnifex?* et sic optimi scriptores. Horat., Od. 1, 15: *Adulteri crines.* Tibull. 1, 11, 46: *Aratores boves.* Silius, XIII, 375: *Bellator ensis.* Viil. Oudendorp. ad Apulei. Met., lib. II, p. 110. Intelligenti autem unci, seu potius ungulae illæ bisulcæ et ferveæ, quibus igne candentibus reos eculeo impositos torquebant et laniabant veteres. Prudent., *περι Στεγασίου*, hymno in Vincentium martyrem, vers. 175 et seq.:

Hæc fatur, et stridentibus
Laniatur uncis denuo.

Vide, qui de tortura Romanorum vet. multus est, Matern., de Cilano *Romische Alterthümer*, et Jo. Durant. Casellii Variar., lib. 1, cap. 15, in Gruter. Lamp. Crit., vol. III, part. II, p. 214. ORELL.

Veluti quadam dulcedine atque omnium virtutum amore, etc. Gelenius ita: *Veluti quadam dulcedine atque nectare ebrui cuncta contemnant*, etc., quæ postrema verba cum neque in cod. ms., neque in editione

principe romana legantur, illum de suo addidisse putat Canterus. Et omnino ingrattissima esset triplex repetitio τῶν atque. ORELL.

Cognitas rationes. Idem quod supra dixerat *argumenta credendi.* Fulvius mavult *incoquitas.* ORELL.

Credulitatis assensum. *Credulitas*, hoc loco et infra, cap. 12, in bonam partem pro fide, ut saepius apud hos scriptores. ORELL.

VI. — Quid ergo? vos soli sapientiae conditi atque intelligentiae vi mera, nescio quid aliud videtis et profundum. I robo conjecturam Stewechii: *Quid? Ergo vos soli sapientiae conditi atque intelligentiae vi mera, nescio quid aliud videtis et profundum?* Vide intpp. ad Fest. verbo *altum et profundum.* Pro conditi lego cum Oudendorp. ad Apulei., lib. 1, pag. 8: *Conditæ, id est, reconditæ, litteris scil. Vix enim latine dici potest vino conditus de ebrío.* Pro mera Meursius in Append., mavult: *In ea re.* ORELL.

Unde acuminis et vivacitatis tantum. Vivacitas hoc loco ingenii vigor et celeritas, nostrum *Witz.* ORELL.

Aut incomptus, cum fuerit, scire. Legi malim: *Aut inconditus, cum fuerit.* Nam *incondita* proprie opponuntur *numerosis.* Cicero, lib. III, de Oratore, 1, 11: *Idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis atque aurium causa, numeris adstringeret.* HERALD.— Nil mutandum. Nam *incomptum* sermonem opponit Arnobius non *numero*, sed *composito*, id est artificiosæ concinnaeque structuræ collocationisque verborum. Opp. *incomptus, horridus.* Vid. Cic., de Orator. 1, 11: *Quintil., Instit. x, c. 1, § 44, et, qui de hoc verbo multus est, Ch. Th. Ernesti in Lexico Technologiae lat. rhetor., verbis Compositio, Compositus.* ORELL.

Fornicem Lucilianum. Fornix videtur fuisse titulus incerti satirarum Lucilianarum libri, obscæni, ut videtur, argumenti. Nam *fornix*, id quod lupanar. Isidorus Origg., lib. x, pag. 1075, Auct. ling. lat., ed. Godofredi: *Fornicarius et Fornicatrix est, cujus corpus publicum et vulgare est. Hæc sub arcuatis prosternebantur, quæ loca fornices dicuntur.* Inde nata recentioris latinitatis vocabula *fornicare* et *fornicatio.* Vide Voss. Etymol. Rom., verbo *fornix* et Oudendorp., in Apul., pag. 465. Ita Horat. 1, serm. II, 30: *Olenie in fornice stantem.* Pro *Lucilianum* Meursius leg. censet *Cæcilianum.* Sed nulla, quod scio, hujus nominis Cæcili comædia citatur ab antiquis. Scriverius, apud eundem Meurs., pag. 51, conj. *Licinianum.* ORELL.

Marsyam Pomponii. Pomponii poeta duo celebran-

gnatum memoria continetis; quia quæ sint in libris constitutiones, quot causarum genera, quot dictionum, quid sit genus, quid species, oppositum a contrario quibus rationibus distinguatur: idcirco vos arbitramini scire quid sit falsum, quid verum, quid fieri possit aut non possit: quæ inorum, summorumque natura sit? Numquamne illud vulgatum perstrinxit aures vestras, sapientiam hominis stultitiam esse apud Deum? Primum et ipsi, penitus perspicitis vos ipsos, si quando de rebus disceptatis obscuris, et naturalia pergitis reserare secreta, et ipsa quæ dicitis, quæ asseveratis, quæ capitali plerumque contentione defenditis, nescire vos, et unumquemque suspiciones suas pro probatis et comprehensis pertinaci oblectatione tutari?

VII. Quid enim, si verum perspiciamus, etiam si

^a Ita Ms.

tur, unus L. Pomponius Bononiensis, Atellanarum auctor antiquissimus, sensibus celebris, rudis verbis, et novitate inventi a se operis commendabilis, ait Velleius Paterculus; alter L. Pomponius Secundus, tragicus vates civisque clarissimus, temporibus Cæii et Claudii Imperatorum, de quo crebra mentio Senecæ, Plinio et Tacito. Ab utroque diversum puto illum Epigrammaticarium, quem Varro nominat (de Ling. lat., lib. vi, pag. 86, ed. Bipont.), ad quem forte referendum poema *Marsyas*, quod ut impudicum notat Arnobius. Videtur autem tractasse de nocturnis stupris et variis generibus libidinum, quibus infamis fuit statua Marsyæ dei in celeberrima fori parte, ubi causæ agebantur. Seneca, de Beneficiis, lib. vi, cap. 52, de Julia Augusti filia: *Pererratam nocturnis comessationibus urbem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filia in supra placuisse; quotidianum ad Marsyam concursum, cum ex adultera in quaestuarium versa, jus omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret.* (Popma, ad Varronis l. laud., p. 190, ed. Bipont.). Equidem non video, cur Marsyas ille abjudicandus sit Pomponio Atellanarum scriptori. Nam Varro *Papinii* epigramma citat, non *Pomponii*, quod est e conjectura Scaligeri, et fabulas illas Atellanæ obscæni maxime argumenti fuisse et dramati Græcorum satyrico respondisse, conjicio e Ciceron., epist. ix, 16. Quid quod ipse titulus *Marsyas* majus ali-quod poema indicare videtur. Floruit autem Pomponius ille, quem cum contemporaneo ejus Lucilio conjungere videtur Arnobius, temporibus Sullæ anno urbis conditæ 666. Vid. Vell. Paterc., ii, 9, et Euseb. Chron., ad Olymp. 175, 1. ORELL.

Quæ sint in libris constitutiones. Variant rhetores in constitutionum definitione. Cicero, de Invent., i, 8, constitutionem vocat in genere questionem, ex qua causa nascitur, in Topicis autem, c. 25, refutatio accusationis, ait, in qua est depulsio criminis, quæ græce στάσις dicitur, latine appellatur status; in quo primum insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Quem locum allegans Quintilian., inst. iii, c. 6, § 13. addit: Quod nos statum, id quidam constitutionem vocant, alii questionem, alii quod ex questione appareat. Vide imprimis J. Th. Ernesti Lexicon Technologiæ lat. rhetoriæ, hoc verbo. ORELL.

Quid sit genus, quid species. Posterius quid, quod in codice manuscripto et antiquis editionibus deest, addidit Heraldus. ORELL.

Sapientiam hominis stultitiam esse apud Deum. Verba sunt D. Pauli I Cor., iii, v: 19. Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν. Quæ autem vix videntur perstrinxisse gentium aures, christianorum libros sacros nec legentium, nec auscultantium. ORELL.

omnia sæcula in rerum investigatione ponantur, scire per nos possumus, quos ita cæcos, et superbos nescio quæ res protulit, et concinnavit invidia, ut, cum nihil sciamus omnino, fallamus nos tamen, et in opinionem scientiæ subinflati pectoris tumore tollamur? Ut enim divina præteream, et naturali obscuritate res mersas, potest quisquam explicare mortali id, quod Socrates ille comprehendere nequit in Phædone? homo quid sit, aut unde sit, anceps, varius, mobilis, pellax, multiplex, multiformis? in quos usus prolatus sit? cujus sit excogitatus ingenio, quid in mundo faciat, cur malorum tanta experiatur examina? utrumne^a illum tellus uliginis alicujus conversa putrore, tamquam vermes animaverit, tamquam mures? an fictoris alicujus, et fabricatoris manu lineamenta hæc corporis, atque oris acceperint formam? Potest, in-

LECTIONES VARIANTES.

COMMENTARIUS.

Et naturalia pergitis reserare secreta. Phrasid Lucretiana:

Religionum animos vinculis exsolvere pergo. HERALD.

Suspiciones suas pro probatis, etc. Pro quod non agnoscent cod. ms. et editiones veteres, est e correctione Stewechii. Suspiciones autem hoc loco opinioniones, conjecturæ, Hypothesen, Vermuthungen, nihil amplius. ORELL.

VII. — Quid enim si verum perspiciamus.... scire per nos possumus. Si perspiciamus, id est an, utrumne perspiciamus, ut bene expl. Stewech. : *Können wir aus uns selbst wissen, ob wir die Wahrheit erkennen.* Edit. princeps habet si verum perspiciam, uncis inclusum, ut auctor de se ipso loquatur. Male. ORELL.

Nescio quæ res protulit, et concinnavit invidia. Intelligit Arnobius naturas illas malas Deoque adversarias, quibus animarum creationem tribuebant gnostici, quos sequebatur in hac doctrina. Pro invidia, ms. habet invida, scil. res, non male. ORELL.

Subinflati pectoris. Ita lego cum Meursio. Cæteri disjungunt sub inflati pectoris. Quod Herald, defendit more Arnobii præpositionibus in, sub, ex, etc., abundanter utentis. Sed subinflatus, id est aliquantum inflatus, habet etiam Cælius Aurelianus, de Morbis acutis, i, 2; videatur Gesner., in Thesaur. ORELL.

Quod Socrates ille comprehendere nequit in Phædone, etc. Arnobii lapsus memoriæ est; non enim in Phædone, sed Alcibiade, p. 129 (58. vol. v, ed. Bip.) locus hic legitur: ΣΩ. Τί ποτ' οὖν ὁ ἀνθρώπος; ΑΛ. Οὐκ ἔχω λέγειν. ELMENH. — Ms. habet in Phædone, unde Nourrius suspicatur, Arnobium παραφραστικῶς exposuisse locum in Phædro Platonicæ ed. H. Steph., t. iii, p. 250 (Bipont. vol. x, p. 28.). ubi ipse Socrates: Ὅθεν δὴ χαίρειν ἴσασας ταῦτα, πεθόμενος δὲ τῷ νομιζομένῳ περὶ αὐτῶν, ὁ νῦν δὴ ἔλεγον, σκοπῶν ὡς ταῦτα, ἀλλὰ ἑμαυτῶν, εἴτε τι θηρίων ὧν τυγχάνω Τυρῶνος πάλαι πλοκώτερον, καὶ μᾶλλον ἐπιτεθνημένον, εἴτε ἡμερώτερον καὶ ἀπλούστερον ζῶον, θείας τινὸς καὶ ὑπέρου μίρας φύσει μετέχον. Quod multo est verosimilius. ORELL.

Pellax. Papias: Pellax... deceptor, dolosus, fallax. Arnobius, infra, l. v: Quid subficiemus pro aureis imbribus, in quos idem se pellax fraude induit perfida. ELMENH. — Cf. Serv. ad Virgil., Æn., ii, 90. ORELL.

Utrumne illum tellus uliginis alicujus conversa putrore. Plato (in Timæo): Ἄρ' ἐπειδὴν τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν σπηδῶσα τὰ ἀλάθη, ὡς τινες ἔλεγον, τότε δὴ τὰ ζῶα συντρέφεται. HERALD. — Dogma haustum ab Ægyptiis. Vide Diodor. Sic., i, c. 7 et 40; ibique intpp. ORELL.

Atque oris acceperint formam. Proba lectio. Est

quam, scire in medio hæc posita, atque in sensibus constituta communibus, quibus causis mergamur in somnos, quibus evigilemus, quibus modis fiant insomnia, quibus visa? immo, quod ambigit in Theæteto Plato, vigilemus aliquando, an ipsum vigilare, quod dicitur, somni sit perpetui portio? et quid^a agere videamur, insomnium cum videre nos dicimus? radiorum et luminis intentione videamus, an rerum imagines advolent, et nostris in pupulis sidant? utrum sapor in rebus sit, an palati contagionibus fiat? quibus ex causis pili nigrorem ingenitum ponant, neque omnes pariter, sed paulatim adjiciendo canescant? quid sit quod humo-

A res universi unum corpus efficiant mixtione, solum oleum respuat immersionem in se pati, sed in suam naturam impenetrabilem semper perspicue colligatur? Ipse denique animus, qui immortalis a vobis et Deus esse narratur, cur in ægris æger sit, in infantibus stolidus, in senectute defessus, delira et fatua et insana? Quorum infirmitas et inscientia miserabilis hoc magis est, quod cum fieri possit ut veri aliquid aliquando dicamus, et hoc ipsum nobis incertum sit, an veri aliquid dixerimus.

VIII. Et quoniam ridere nostram fidem consuestis, atque ipsam credulitatem facellis jocularibus lanci-

LECTIONES VARIANTES.

^a Ecquid *Stewech.*

COMMENTARIUS.

enim hæc numeri enallage antiquis scriptoribus græcis et latinis usitatissima. Vide Priscian., l. xvii; Terentius (Andr., iv, sc. 1, v. 2):

Hocine credibile est, aut memorabile,
Tanta vecordia innata cuiquam ut sciet,
Ut malis gaudeant, atque ex incommodis
Alterius sua ut comparent commoda?

Sed Arnobii ævo frequentatæ eadem ἐναλλαγή. Jul. Firmicus, l. iii, c. 15: *Faciet eum, qui sic lunam habuerit, in templis sordide manere; et qui aliquid velint, quasi a diis dictum hominibus nuntiare; et sæpius.* HERALD. — Salmás., in ed. Lugd. Bat., leg. acceperit. ORELL.

Quod ambigit in Theæteto Plato. Locus Platonis, ad quem respicit Arnobius, legitur in Theæteto, p. 158, t. i, ed. Henr. Steph. (p. 82, vol. ii, ed. Bip.). ORELL.

Radiorum et luminis intentione videamus, etc. Variabant enimvero ea de re philosophorum sententiæ, quas A. Gellius (Noct. Att., l. v, c. 46) perspicue his verbis explicat: *Stoici causas videndi has esse dicunt, radiorum ex oculis in ea, quæ videri queunt, emissionem, aerisque simul intentionem. Epicurus autem affluere semper ex omnibus corporibus simulacra quædam corporum ipsorum, eaque se in oculos inferre, atque ita fieri sensum putat. Plato existimat, genus quoddam ignis lucisque de oculis exire; idque conjunctum continuatumque cum luce solis, vel cum alterius ignis lumine sua vi et externa nihilum efficere, ut quæcumque offenderit illustraveritque cernamus.* Conf. Plutarch., de Placit. philos., l. iv, c. 13; Laert., l. i, § 157 et viii, 28; Lucret., l. iv, v. 46 seqq.; Macrobr., Sat., l. vii, c. 44. NOURR., p. 527, seq.

Utrum sapor in rebus sit, etc. Conf. Plutarch., de Placit. philos., iv, cap. 18; Lucret., lib. iv, vers. 626, et ii, 598. NOURR.

Et nostris in pupulis sidant. Lucretius, iii, vers. 409, seq.:

Ut lacerato oculo circum, si pupula mansit
Incolomis, stat ceræendi vivata potestas. HERALD.

Lexicon Græcolat. vetus: *Pupula*, ὀφθαλμοῦ χόρη. Papias: *Pupula*... *pupilla*, principale. Cic., de Nat. deor. ii, c. 57: *Acies ipsa, qua cernimus, quæ pupula vocatur, ita parva est, ut ea, quæ nocere possent, facile vitet.* Ubi vide intpp. ELMENH.— Conf. Oudend., ad Apulei., Met. iii, p. 215. ORELL.

Quibus ex causis pili nigrorem ingenitum ponant, etc. Hanc questionem solvebat conatus Alexander Aphrodisiensis, Problem. 4, 2 et 3. ORELL.

Solum oleum respuat, etc. Vide Plutarch., lib. vii, Sympos., quæst. 10, et lib. vii, quæst. 3. NOURR. p. 528. *Sed in suam naturam impenetrabilem semper perspicue colligatur.* Legendum puto: *Sed in sua natura impenetrabile semper perspicuum colligatur; id est:*

B *sua natura.* Nam in sæpissime πλεονάζει apud hunc scriptorem. HERALD.— Non video, cur aliquid mutandum sit. Sensus est: *oleum quoties commiscetur cum aliis liquoribus, colligitur, i. e. colligit se in summo scilicet vasculo, in suam naturam impenetrabilem aliis liquoribus.* *Perspicue, i. e. ita, ut nec coloratum nec turbidum, sed pellucidum maneat.* ORELL.

Ipse denique animus, qui immortalis a vobis et Deus esse narratur. Cic. Tusc. i, c. 26: *Ergo animus, qui, ut ego dico, divinus est, ut Euripides audent dicere, Deus.* (ubi vid. Davis.) Idem ap. Macrobr. in Somn. Scip., lib. ii, c. 12: *Mens cujusque is est quisque.... Deum te igitur scito esse, siquidem est Deus, qui viget, qui sentit, qui meminit; et Dionysius Cato in notissimo illo disticho:*

Si Deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
Hic tibi præcipue sit pura mente colendus.

Quod male intellexerunt interpretes *animus* tamquam prædicatum ad verbum *Deus* referentes. Quin contra est subjectum, et construendum: *Si animus est Deus.* Vide Gisb. Cuper., qui de hoc dogmate multus est in Obs., lib. ii, cap. 17, pag. 249, ed. Lips. ORELL.

Cur in ægris æger sit, in infantibus stolidus, in senectute defessus. Vide Lucret., iii, vers. 446—470.

HERALD.

In senectute defessus delira et fatua et insana. Existimant aliquid hic deesse. Et sane perturbata atque interrupta videtur oratio. Pendet tamen a superioribus, quos ita cæcos quæ superbos nescio quæ res protulit et concinnavit invidia, ut, cum nihil sciamus omnino, fallamus nos tamen et in opinionem scientiæ subinflati pectoris tumore tollamur. Recte deinde sequitur: *Delira et fatua et insana quorum infirmitas, etc.* Sed paulo longius hyperbaton intercessit ad præcedentium probationem. HERALD.— Atqui minime mutanda interpunctio, neque, ut Meursius putat, deest aliquid: *delira, fatua, insana sunt ablativi et pendent a senectute.* Si quid tamen mutandum, malim equidem sequi emendationem N. Heinsii in Adversariis, lib. iii, cap. 16, pag. 550: *Deliret et fatue et insane.* ORELL.

VIII. — *Et quoniam ridere nostram fidem consuestis.* Ethnici ridebant christianos ut nimium credulos in Deum, accusabantque illos, quasi rationem fidei vel reddere vel accipere nollent, sed simpliciter saltem credere. Julianus Imperat. apud Gregor. Nazianz.: Σταλτευτικῶ, et pag. 296: *Ἡμέτεροι, φησὶν, οἱ λόγοι καὶ τὸ εἰληνίζεσθαι, ὧν καὶ τὸ σέβειν θεοῦς. Ὑμῶν δὲ ἡ ἀλογία, καὶ ἡ ἀγροικία, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τὸ, Πίστευσον, τῆς ὑμετέρας ἐστὶ σοφίας.* Demoliuntur hanc invidiam calumniosam, et procul eam a christianis esse ostendunt rationibus firmissimis Origenes contra Celsum, lib. i, pag. 9 et 10; Theodoret., serm. 1, de fide, contra Græcos, pag. 12 et 13; Augustin., tom. vi, ad Honoratum, de utilitate credendi; Euseb., Præparat. evangel., lib. i. ELMENH.

nare, dicite, o festivi, et meraco sapientiae tincti et saturi potu, estne operis in vita negotiosum aliquid atque actuosum genus, quod non fide praecunte suscipiant, sumant, atque aggrediantur actores? Peregrinamini, navigatis: non domum vos credentes peractis negotiationibus remeatos? terram ferro scinditis, atque oppletis seminum varietate: non credentes vos frugem percepturos esse vicibus temporariis? conjugalia copulatis consortia: non futura esse credentes casta, et officiosi foederis in maritos? liberorum suscipitis prolem: non incolumen credentes fore, et per gradus aetatis venturam senectutis ad metas? aegritudines corporum medicorum committitis manibus: non credentes morbos posse mitigata asperitate leniri? bella cum hostibus geritis: non victoriam vos credentes praeflorum successionebus relatuos? veneramini deos, et colitis: non credentes illos esse, et propitias aures vestris supplicationibus accommodare?

IX. Quid illa de rebus ab humana cognitione sepositis, quae conscribitis ipsi, quae lectitatis, oculata

vidistis inspectione, et manibus tractata tenuistis? Nonne vestrum quicumque est, haec, vel illi credit auctori^a? non quod sibi persuaserit quis verum dici ab altero, velut quadam fidei astipulatione tutatur? Qui cunctorum originem esse dicit ignem aut aquam, non Thaleti aut Heraclito credit? qui causam in numeris ponit, non Pythagorae Samio, non Archytæ? qui animam dividit, et incorporales constituit formas, non Platoni Socratico? qui quintum elementum principalibus applicat causis, non Aristoteli Peripateticorum patri? qui ignem minatur mundo^b, et venerit cum tempus, arsurum, non Panætio, Chrysippo, Zenoni? qui individuus corporibus mundos semper fabricatur et destruit, non Epicuro, Democrito, Metrodoro? qui nihil ab homine comprehendit, atque omnia caecis obscuritatibus involuta, non Archesilao, Carneadi? non alicui denique Academiae veteris, recentiorisque^c cultori?

X. Ipsi denique principes, et praedictarum patres sectarum^d, nonne ipsa ea quae dicunt, suis credita suspitionibus dicunt? Vidit enim Heraclitus res

LECTIONES VARIANTES.

^a Auctoribus Ms.

^b Igne minatur mundum Fulv.

^c Recentiorisve Steweck.

^d Sententiarum Sab.

COMMENTARIUS.

Lancinare. Supra, lib. 1, c. 56: *Issis furva mærens perditum filium, et membratim conjugem lancinatum.* Vide de hoc verbo (quo usi etiam Catullus et Sallustius) Steweck., in Apulei. Metam. iv, pag. 298, ed. Oudendorp. ORELL.

Meraco sapientiae tincti. Meracum scilicet vinum. Sic Horat. ii, epist. ii, vers. 457:

Expulit elleboro morbum, bilemque meraco.

NOURR., p. 558.—*Meracus, a, um,* antiquè pro *merus, purus.* Vide Lauremberg., Antiquar., hoc verbo. ORELL.

Suscipiant, sumant atque aggrediantur actores? Peregrinamini. Ita Meursius et editor Lugd. Bat. cod. ms. *aggrediantur: An terris peregrinamini.* Scriverius, ap. Meurs., in Append. a choris peregrinamini. Herald. suspicatur legendum: *An temere peregrinamini ex simillimo loco Eusebii Preparat. evangel. lib. 1: καὶ πάλι τις αἰθὴς εἰς ἀθήνας, οὐδ' ἄλλου προβαθηνόμενος τῆς σωτηρίας ἀγκυρῶν. ἢ μόνον τὴν πίστην, καὶ τὴν ἀγαθὴν ἐπιπέδα.* Fulv. Ur-in. leg. t. *suspiciamus, sumamus atque aggrediamur? An terris, etc.* Sed praefero omnibus illis conjecturis emendationem Salmasii. An pro actores legendum sit auctores, dubitare se affirmat Wasse ad Sallust., Cat., iii, p. 54, ed. Haverc. ORELL.

Conjugalia consortia. Eleganter. *Nuptiae enim* (ut Modestianus ait Leg. i Digest. de ritu nuptiarum) *conjunctio maris et foeminae, et consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio.* Dionys. Halic., lib. ii, Antiq. Rom., p. 95: *Γυναικὰ γαμετὴν κατὰ νόμους ἰσρούς συνελθούσων ἀνδρῶν, κοινῶν ὑπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἰσρών.* ELMENI.

IX. — *Qui cunctorum originem esse dicit ignem, aut aquam, non Thaleti, etc.* De his diversis philosophorum opinionibus videndi Sext. Empiric. adversus Mathematicos, p. 304 et 305 (ed. H. Steph.). Chalcidius, in Platonis Timæum; Diog. Laert., lib. 1, Tertullian. adversus Marcion.; Lactant., Inst., lib. 1, cap. 5; Minucius Felix Octav., cap. 49; Plutarch., de Placit. philosophorum, lib. 1; Cic., lib. iv. Academ. Quæst., lib. ii, cap. 57, et ibi Davis. Eusebius, de Preparatione evangelica, lib. 1, cap. 5, lib. v,

cap. 15. Hermias in irrisione philosophorum gentilium; Justin. Martyr, in cohortatione ad Græcos, p. 5 et 5. Theodoret. contra Græcos, serm. iv. de materia et mundo. Nemesius *περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, cap. 5. ELMENI.

Qui causam in numeris ponit, non Pythagorae Samio, non Archytæ. Cic. Academ., ii, 57: *Pythagorei ex numeris et mathematicorum initiis* (id est, punctis et lineis) *proficisci volunt omnia.* Ubi vide quos laudat Davis. ORELL.

Qui animam dividit. Scilicet in rationalem et irrationalem. Theodoretus (Serm. v, de Nat. hom., tom. iv, p. 546): *Μάταιον καὶ βυθαγώρους τὸ μὲν λογικὸν αὐτῆς ἀφαιρῶν εἶναι, φαρτὸν δὲ τὸ ἀλογον.* NOURR., p. 550. — Nimirum in duas partes, alteram rationis partem, alteram rationis expertem. Vide Cic. Tusc., disp. ii, cap. 20, et ibi Davis. Alii Platonici dividerunt in tres partes, *rationabilitatem, irascentiam et cupidinem.* Vid. Apul., de Habit. doctrinae Platon., lib. ii, p. 14, ed. Elmenh., et quos laudat Davis., ad Cic. Tusc., i, 10. ORELL.

Qui quintum elementum principalibus applicat causis, non Aristoteli, etc. *Ἐντελεχείαν*, scilicet quasi *quamdam continuatam motionem et perennem*, ut expl. Cic., Tusc. i, 10, ubi vid. Camerar. et Davis. Cf. Ernest. Clav., Cic. et Tertullian. de Anima, cap. 50. ORELL.

Qui ignem minatur mundo. . . . non Panætio, Chrysippo Zenoni. Vide Cic., de Nat. deor., ii, 49; Theodoret., contra Græcos, sermo v, de Natura hominis; Justin. Martyr., Apolog. ii, pro Christianis. ORELL.

Archesilao. Ed. Lugd. Bat., *Archesilæ.* Conf. Grot. ad Marcian. Capell., lib. ii, p. 46. Hic est ille quem ignorantiae magistrum vocat Lactantius et quem Cicero omnem funditus philosophiam ait sustulisse ἀκαταπείθια sua. ORELL.

X. — *Ipsi denique principes.* Cod. ms. *Ipsi demus*, unde Herald. in Curis secundis contra Salmas. leg. conj. *Ipsi demum* ORELL.

Nonne ipsa ea. Ita Gelenius. Editio Rom. *Nonne apud ea, etc.*; unde Meursius fecit *Nonne aut ea, etc.* ORELL.

ignium conversionibus fieri? concretionem aquarum Thales? Pythagoras numero exire? incorporales formas Plato? individuorum Democritus concursiones? aut illi, qui autumant nihil posse omnino comprehendere, an sit verum quod dicunt, sciunt: aut ipsum, quod definiunt, veritatis esse intelligunt pronuntiatum? Cum igitur comperti nihil habeatis et cogniti, omniaque illa, quae scribitis, et librorum comprehenditis millibus, credulitate, asseveratis duce: quænam hæc est iudicatio tam injusta, ut nostram derideatis fidem, quam vos habere conspiciatis nostra in credulitate communem? Sed sapientibus vos viris omnibus instructis disciplinarum generibus creditis? nempe illis, qui nihil sciscunt, nec pronuntiant unum; qui pro suis sententiis bella cum adversantibus conserunt, et perveracia semper diladantur hostili; qui cum alter alterius labefactant, destruunt, convelluntque decreta, cuncta incerta fecerunt, nec posse aliquid sciri ex ipsa dissensione monstrarunt.

XI. Sed officiant hæc nihil, nihilque impediunt; plurimum quo minus eis credere atque auscultare debeatis. Et quid est, quod in hac parte, aut vos plurimum habeatis, aut nos minus? Vos Platoni, vos Cronio, vos Numenio, vel cui libuerit creditis: nos credimus, et acquiescimus Christo. Iniquitas hæc quanta est, ut cum utriusque auctoribus stemus, sitque

A nobis et vobis unum et socium credere: vobis velitis dari, quod ita ab illis dicatur, accipere; vos ea, quae proferuntur a Christo, audire et spectare nolitis? Atqui si causas causis, partes partibus voluerimus aquare: magis nos valemus ostendere quid in Christo fuerimus secuti, quam in philosophis quid vos. Ac nos quidem in illo secuti hæc sumus: opera illa magnifica, potentissimasque virtutes, quas variis edidit exhibuitque miraculis, quibus quivis posset ad necessitatem credulitatis adduci, et iudicare fideliter, non esse quæ fierent hominis, sed divinæ alicujus atque incognitæ potestatis. Vos in philosophis virtutes secuti quas estis, ut magis vos illis quam nos Christo oportuerit credere? Quisnamne illorum aliquando verbo uno potuit, aut unius imperii jussione: non dicam maris insanias, aut tempestatum furores prohibere, compescere: non cæcis restituere lumina aut sine luminibus natis dare: non ad vitam revocare defunctos: non annosas dissolvere passiones: sed quod levissimum multo est, fervunculum, scabiem, aut inhaerentem spinulam callo una interdictione sanare? Non quo illos negemus, aut morum integritate laudabiles, aut non omni genere studiorum et disciplinarum peritos: nam et verbis eos luculentissimis scimus loqui et compositionibus fluere levigatis; concludere acutissime syllogismos; ordi-

COMMENTARIUS.

Pythagoras numero exire. Recepti in textum emendationem palmariam J. Fr. Gronovii prolatam in Epistola ad Salmas., 289, in Sylloge Epist. Barmann., tom. II, p. 529. Antea legebatur *Pythagoras numeros scivit?* quod falsissimum; omnino enim numeros sciebat Pythagoras, sed non *numeris exire mundum.* Herald.: *numeros coire.* Meursius: *numeros scitne?* Ed. Lugd. Bat.: *numeros ire.* Sed unice verum *numero exire* scil. res. ORELL.

Nostra in credulitate communem. Stewech. leg. censeat; *nostra cum credulitate.* Sed valde placet conjectura Heraldii in Curis secundis *legentis vestra in credulitate*, id est cum omnia illa credatis, habetis fidem communem nobiscum. ORELL.

XI. — *Sed officiant hæc nihil nihilque impediunt.* Hæc est emendatio verissima Jo. Meursii merito ab editore Lugd. Bat. in textum recepta. Codex ms. habet: *Sed officiant hæc nihilque impediunt, vitiose et sine sensu.* Gelenius edidit: *Sed facessant hæc nihilque impediunt.* Heraldus conj.: *Sed efficiant hæc nihil, nihilque impediunt: nihil efficiant* explicans frustra sint, effectu careant (Vide C. Barth., *Adversar.*, lib. xxviii, cap. 9, et Ruhnken., ad Rutil. Lup., lib. II p. 120). Quam tamen conjecturam ipse Heraldus retractat in Curis secundis. ORELL.

Vos Platoni, vos Cronio, vos Numenio. Sic edidi cum editore Lugduno-Batavo ex emendatione Fulv. Ursini. Codex ms. habet *Cronio*, cuius apud veteres nulla mentio. Defendit tamen Hug. Grotius ad Marcian. Capell. lib. VI, p. 209, putans esse κρότωνος gentile a κρότων, teste Stephano, et innui ab Arnobio Pythagoram. *Cronius* autem Philosophus Platonicus, familiaris Numenii, memoratur ab Eusebio, Hist. eccles., lib. VI, cap. 19. Gelenius (quem secuti perique editores) ita mutavit: *vos Platoni, vos Plotino, vos Numenio*, et hos tres conjungit etiam Theodoretus, serm. II de Principiis, p. 55: *ἀρχαῖα τοῖνυν τὴν Πλάτωνος διάνοιαν ἀναπτύσσοντες καὶ ὁ Πλωτῖνος καὶ Νυμφῆσιος.* Plotinus princeps Neoplatonicorum, notissimus e vita a Porphyrio discipulo scripta. Th. Can-

terus leg. censeat *Protomo* sive *Prothomo*, cuius meminuit Apuleius, de Deo Socratis. Meursius, p. 55, legendum censeat *Stratoni* citans Augustinum de Civ. Dei, lib. VI, cap. 10; Scriverius, apud eundem Meursium *Cratoni*. *Numenius Apameensis* Syrus, philosophus platonicus et pythagoricus, variis scriptis nobilitatus, ex quibus plura fragmenta existant apud Eusebium de Preparatione evangelica, lib. XI et XIII. Cf. Suidas, et Hesych. Miles. in ejus vita. ORELL.

Ut cum utriusque auctoribus stemus. Hæc est sagacissima emendatio Gelenii. Cod. ms. et ed. rom.: *ut cum utriusque auctoribus tempus*, inepte et nullo sensu. ORELL.

Vobis velitis dari, quod ita ab illis dicitur, accipere, vos ea, quae proferuntur a Christo, audire et spectare nolitis. Stewech conj.: *vobis velitis dari, quidquid ab illis dicatur, arripere nos ea; quae proferuntur a Christo audire et spectare nolitis.* Equidem propius ad verba Arnobii legendum censeo: *Vobis velitis dari, quod ab illis dicatur, accipere nos; ea quae proferuntur a Christo, audire et spectare nolitis.* Certe v. ita importunum hoc loco et plane delendum. ORELL.

Et iudicare fideliter. Nove fideliter dixit pro eo, quod est *fidenter et audacter.* Prudentius quoque *fidelis* pro credibili et fide digno usurpavit *περὶ Στεφάνου*, hymno 10:

Hæc si quis amens fabulosa existimat,
Vel ipse tute si parum fidelia
Rebare pridem, vera cognoscas licet.

MEURS., p. 54.

Fervunculum. Ita editior Lugd. Bat., ut videtur, ex ms. cod. *fervunculus* a fervore. vid. Fl. Caper de Verbis dubiis pag. 2248, in Collectione Putschii. Alii legunt *furunculum*, quod idem est. *Furunculus* est *tuberculum acutum cum inflatione et dolore.* Cels., lib. V, cap. ult. (Nostrum Aisse.) ORELL.

Compositionibus fluere levigatis. *Levigare..... levem et æquum facere, glatt machen, verebnen, glatten.* Vide Oudendorp., in Apuleii. Met. lib. II, pag. 236. ORELL.

nare sequaciter inductiones suas; reddere definitionibus formulas, partiri, dividere: multa dicere de numerorum generibus: multa de musicis: geometricas res etiam suis scitis et præceptionibus explicare. Sed quid istud ad causam? Numquid enthymemata, syllogismi, resque aliæ similes scire illos veritatem spondent; aut ea re digni sunt, quibus necessario debeat rebus de obscurissimis credi? Personarum contentio non est eloquentiæ viribus, sed gestorum operum virtute pendenda. Ille non est dicendus auctor bonus, qui sermonem candidule prompsit: sed qui, quod pollicetur, divinorum operum prosequitur sponsione.

XII. Argumenta vos nobis, et suspicionum argutias profertis: quibus ipse si Christus, cum pace hoc ejus, et cum venia dixerim, populorum in conventu uteretur: quis acquiesceret, quis audiret, quis eum promitteret aperte aliquid judicare? aut quis cassa et nuda jactantem, quamvis esset imprudens, et faci-

litas stolidæ, sequeretur? Virtutes sub oculis positæ, et inaudita illa vis rerum, vel quæ ab ipso fiebat palam, vel ab ejus præconibus celebrabatur in orbe toto: eas subdidit appetitionum flammæ, et ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gentes et populos fecit, et moribus dissimillimas nationes. Enumerari enim possunt, atque in usum computationis venire ea, quæ in India gesta sunt, apud Seras, Persas, et Medos; in Arabia, Ægypto; in Asia, Syria; apud Galatas, Parthos, Phrygas; in Achaia, Macedonia, Epizo; in insulis et provinciis omnibus, quas sol oriens, atque occidens lustrat; ipsam denique apud dominam Romam, in qua cum homines sint Numæ regis artibus, atque antiquis superstitionibus occupati, non distulerunt tamen res patrias relinquere, et veritati coalescere christianæ. Viderant enim currum Simonis magi, et quadrigas igneas Petri ore difflatas, et nominato Christo evanuisse. Viderant, inquam, fidentem diis falsis, et

COMMENTARIUS.

Quibus necessario debeat rebus de obscurissimis credi. Debeat id est oporteat. Supra, lib. 1, c. 63: *Qui cæcis restituerat lumina, is efficere, si deberet, non poterat cæcos? ubi male rescribi volebant liberet.* HERALD.—Ita Petron., Satir., cap. 33, extr., *Hic nescio quid boni debet esse, id est, necesse est ut sit, oportet.* Ubi vid. Sciopp. et Burmann. ORELL.

Ordinare sequaciter inductiones suas. Id est, ita ordinare, ut alia inductio ex alia sequatur, ut nos dicimus consequent. Vid. Savaro ad Sidon., lib. vii, epist. 17 pag. 477. ORELL.

Qui sermonem candidule prompsit. Annon legendum *callidule* cum Heraldio in Curis secundis? Nam in proximè antecedentibus de syllogismis, enthymematibus, etc., sermo est, quibus callide utebantur veteres philosophi ad fucum faciendum auditoribus eorumque assensum extorquendum contra veritatem. Ita noster infra cap. 68, ejusdem libri dicit *fraus callidula.* ORELL.

Sponsione. Meursius conj. *responsione.* Male. ORELL.

XII. — *Quis eum promitteret, etc.* Alii *permitteret, male.* *Promittere idem quod spondere.* Paulo ante: *Syllogismi resque aliæ similes scire illos veritatem spondent.* Juvenalis:

Promittunt atrocem animum.
Dura per pectora setæ

HERALD.

Quis eum promitteret aperte aliquid judicare. Legend. *indicare, ut* conjecit Meursius astipulante J. Davisio ad Cæsar. de B. G. vi, 42, p. 359, ed. Oudend. ORELL.

Facilitatis stolidæ. Ita Gelenius correxit, quem secuti cæteri editores omnes. Antea legebatur *solida*, quod defendit Priorius neque prorsus videtur rejiciendum. *Facilitas solida* scilicet est plena credulitas, et quæ tanta est, ut ei adjici possit nihil. Nostrum *stock-dumm, stock-einfaltig, facilitas stolidæ* idem quod stulta credulitas. ORELL.

Ea subdidit. Gelen. *cas, male.* *Ea scilicet vis rerum, etc.* ORELL.

Quæ in India gesta sunt. Ubi doctrina Evangelii propagata dicitur per Pantenum, anno post Christum circiter 196. Vide Euseb., Hist. eccl., lib. v, c. 10, et Hieronymi Catalog. Scriptor. ecclesiast., cap. 36. India autem hoc loco est Æthiopia supra Ægyptum. ORELL.

In Arabia. Vide Euseb., Hist. eccl., lib. vi, c. 19. ORELL.

In insulis et provinciis omnibus. Conferend. cum nostro Tertullian., lib. 1, adv. Judæos, c. 7: *Christi regnum ubique porrigitur, ab omnibus gentibus supra*

enumeratis (numeraverat autem Babylonios, Parthos, Indiam, Æthiopiam, Asiam, Germaniam, Britanniam, Mauros, Getulos, Romanos) *colitur, ubique regna, ubique adoratur.* Idem Apologet., c. 37: *Hesterni sumus, et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis reliquimus templa.* Ubi vid. Havercamp, pag. 311. Cf. Irenæus, 1, 5. ORELL.

In qua cum homines sint. Stewechius pro *sint* *ma-*
vult essent et putat, sint ortum esse et compendio scripturæ *hominES* *sent* male intellecto. Sed bene habet tempus præsens: nam eo ipso tempore, quo hæc scripsit Arnobius, Roma plena erat deorum cultoribus. ORELL.

Numæ regis artibus. Stewech. legendum conj. *ritibus* probante Heraldio. ORELL.

Res patrias. Herald. *legend. putat ritus patrios.* Sed intelligendi non tantum ritus et sacra publica, verum et multa alia, imprimis negotia fori, quibus valedicebant religionem christianam amplectentes. ORELL.

Viderant enim currum Simonis Magi, etc. Scimus quidem, hoc miraculum ab aliquibus aut vocari in dubium, aut penitus negari. Etenim hæc historia a Pseudepigraphis, ut aiunt, libris, hoc est procul dubio, Constitutionibus apostolicis (lib. vi, c. 9), desumpta, varie a variis scriptoribus narratur. Deinde vero Romæ valde incerta fuit fama illius miraculi, ac de illo Justinus martyr, Irenæus aliique antiquissimi scriptores penitus siluerunt. Litteris autem consignaverunt hoc factum Cyrillus Hierosolym. (Catech. 6, pag. 54); Ambrosius (lib. iv Hexæm., cap. 8, § 53); Augustinus (de Hæres., cap. 6); Isidorus Pelusiota (lib. 1, Epist. 15); Theodoretus (lib. 1 Hæret. fabul., cap. 13), et Maximus Taurinensis (homil. v in Natal. SS. Petri et Pauli). NOURR. p. 299. — Item Augustinus, de SS. Petro et Paulo, serm. iii, tom. x, fol. 268; Hegesippus, lib. iii, cap. 2; Epiphanius, lib. 1, adv. hæreses, p. 31; Abdias, de vitis Apostolorum, lib. 1. ELMERH.—Add. Sulpic. Sever., Hist. sacr., lib. ii, cap. 42. ORELL.

Et quadrigas igneas Petri ore difflatas, et nominato Christo evanuisse. Joan. Schefferus, in opere suo de Re vehiculari veterum, lib. ii, cap. 54, legendum concepit: *sed nominato Christo, etc.*; sed accipiens pro *et quidem*, vel *quin potius* (auctoris se corrigentis) De quo eleganti hujus particule usu adeundi P. Burmann. ad Petron., cap. 128, et Schwabe ad Pædri, lib. iv, fab. 17, vers. 19, pag. 265. Sic noster infra, lib. vi, cap. 12: *Cum pileo Vulcanus*

ab eisdem metuentibus proditum, pondere præcipitatum suo, cruribus jacuisse perfractis; post deinde perlatum Brundam, cruciatibus, et pudore defessum, ex altissimis culminis se rursus præcipitasse fastigio. Quæ omnia vos gesta neque scitis, neque scire voluistis, neque umquam vobis necessaria iudicastis; ac dum vestris fiditis cordibus, et quod typhus est sapientiam vocatis, dedistis circumscriptoribus locum, illis inquam noxiis, quorum nomen interest obsolescere Christianum, superfundendi caligines, atque obscurandi res tantas, eripiendæ vobis fidei, subijciendique contemptus: ut quia sibi præsentiant finem pro meritis imminere, vobis quoque immitterent causam, per quam periculum adire possetis, et viduari benignitate divina.

XIII. Interea tamen, o isti, qui admiramini, qui stupetis doctorum et philosophiæ scita: ita non injustissimum ducitis inequitare, illudere tamquam stulta nobis et bruta dicentibus: cum vel ea, vel talia reperiamini et vos dicere, quæ nobis dici pronuntiarique ridetis? Nec mihi cum his sermo est, qui per varia sectarum diverticula dissipati, has at-

^a Acceperit Ms. male.

et malleo, manu liber, sed dextera, si lectio sana est, et ibid., cap. 11: *Dinoyisius ille sed junior.* ORELL.

Post deinde perlatum Brundam. Brunda vel potius Brenda nomen poeticum Brundisii. Vide Fest. verbo Brundisium ibique intpp. Egesippus loco laudato Simonem Magum Aricie decessisse scribit. At vero et hic diversam traditionem sequitur Arnobius. Meursius corrigit: *Brendam.* ORELL.

Superfundendi caligines. Constructio est: *Dedistis locum superfundendi caligines.* ORELL.

XIII. — Inequitare. Hoc verbo haud semel utitur Arnobius pro insectari et persequi. NOURRIUS. Sequens illudere delent alii male. ORELL.

Fecerunt. Ms. *secerunt*, quod defendit Stewech. tamquam præteritum verbi antiqui *seco*, ere, idem quod *secare*, unde *secus*, pro *sexu*, *seculum*, *secius*, etc., derivanda videntur. Vid. Jo. Melleri Palmerii Spicilegia in Plant., Milit. Glor. in Lamp. Crit. Gruteri, vol. iv, p. 676. S. d. nihil mutandum. *Partes facere*, idem quod *partes sectas constituere.* ORELL.

Qui Mercurium sectamini. Mercurius est Hermes ille Trismegistus, sub cuius nomine varia scripta, verbi causa, Poemander et Asclepius (ab Apuleio versu-), jam Arnobii ætate legebantur. ORELL.

Quid Plato vester in Theæteto... nonne animo fugere suadet e terris. Locus Platonis legitur in Theæteto, pag. 173, ed. H. Steph. (pag. 116, vol. II, ed. Bipontin.): 'Ἄλλὰ τῷ ὄντι τὸ σῶμα μόνον ἐν τῇ γῆ καὶ αὐτοῦ (σοφοῦ) καὶ ἐπιδημεῖ. ἡ δὲ διάνοια ταῦτα πάντα ἡρησαμένη σμικρὰ καὶ οὐδὲν ἀτιμάσασα, πανταχῆ φέρεται, κατὰ Πινδαρον, τὰ τε γὰρ ὑπέριβε καὶ τὰ ἐφύπερθεν γεωμετροῦσα, οὐρανοῦ τε ὑπερᾶστρονομούσα, καὶ πάσαν πάντη φύσιν ἐρευνουμένη τῶν ὄντων ἐκάστου ὄλου, εἰς τε τῶν ἐγγύς οὐδὲν ἀγνῆν συγκαθιστάσα. Similiter Macrobius, in somn. Scip., lib. 1, c. 8: *Secundæ (virtutes), quas purgatorias vocant, hominis sunt, qui divini capax est; solumque animum ejus expediunt, qui decrevit se a corporis contagione purgare, et quadam humanorum fuga solis se inserere divinis.* Ubi vid. Is. Pontan. ORELL.

Audetis ridere nos, quod mortuorum dicamus resurrectionem futuram. Solemne philosophis et gentilibus factis jocularibus christianos lancinare, quod car-

que illas partes opinionum diversitate fecerunt. Vos, vos appello, qui Mercurium, qui Platonem, Pythagoramque sectamini: vosque cæteros, qui estis unius mentis, et per easdem vias placitorum inceditis unitate. Audetis ridere nos, qui patrem rerum ac Deum veneramur et colimus; quodque illi dedamus et permittamus spes nostras? Quid Plato vester in Theæteto, ut eum potissimum nominem, nonne animo fugere suadet e terris: et circa illum semper, quantum fieri potis est, cogitatione ac mente versari? Audetis ridere nos, quod mortuorum dicamus resurrectionem futuram? quam quidem nos dicere confitemur: sed a vobis aliter, quam sentiamus, audiri. Quid in Politico idem Plato? nonne cum mundus occæperit ^a ab occiduis partibus exoriri, et in cardinem vergere qui orientis est solis, rursus erupturos homines telluris e gremio scribit, senes, canos, decrepitos, et cum anni cæperint accedere longiores, per eosdem gradus, quibus hodie crescitur, ad incunabula infantia desituros? Audetis ridere nos, quod animarum nostrarum provideamus saluti, id est ipsi nobis? Quid enim sumus homines, nisi animæ corporibus

LECTIONES VARIANTES.

COMMENTARIUS.

nis resurrectionem assererent. Cæcilius apud Minucium: *Ne hac furiosa opinione contenti, aniles fabulas adstruunt et annectunt, renasci se ferunt post mortem, et cineres et favillas, et nescio qua fiducia mendaciis suis invicem credunt: putes jam eos revivisse.* Origen., contra Celsum, lib. 1, p. 7: *καὶ μὲν νοηθὲν τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον, θρυλλεῖται γελώμενον ὑπὸ τῶν ἀπίστων.* HERALD.

Quam quidem nos dicere confitemur, sed a vobis aliter quam sentiamus, audiri. Hoc idcirco dicere videtur, quod existimavit, non eadem corpora resurgere, quæ fuit aliorum nonnullorum sententia, ut Origenis, quam ipse explicat libro contra Celsum, v. Et hic Arnobius ita agit de resurrectione, ut de animorum immortalitate tantum disputare videatur, atque ad Marcionis sententiam resurrectionem eorum negantis aliquo modo accedere videtur, vel certe nihil certi nec constituti de doctrina ista adhuc habere: quod non eo dicimus, quasi Arnobium Marcionis sectatorem fuisse existimemus, sed ut observet lector, Arnobii errores esse errores hominis in fidē christiana nondum satis instituti, et naturali ratione potius, quam πνευματικῆ doctrine subnixi. Varias autem veterum de resurrectione opiniones vide apud Athenagoram, Tertullianum, et alios. HERALD. — Audiri, hoc loco idem quod intelligi; ut sæpius. ORELL.

Quid in Politico idem Plato? etc. Locus Platonis legitur in Politico, p. 270, ed. H. Stephani (pag. 31 seq. vol. VI, ed. Bip.) . ORELL.

Rursus erupturos homines. Stewech. legendum conjicit: *rursus se erupturos*, more antiquorum, Plauti, Terentii, etc., et eorum qui imitabantur antiquo-, Apuleii, et Arnobii etiam. ORELL.

Ad incunabula infantia desituros. Proba lectio et non tentanda, *desinere* eleganter et διατεταώς de his, quæ sensim sensimque decrescunt, quæ e magnis minora minimaque facta tandem prorsus evaneunt. Stewech. *desituros*; ed. Lugd. Bat., *exituros.* Male.

ORELL.

Quid enim sunt homines, nisi animæ, etc. Marcion, Basilides, Origenes, quos hic sequitur Arnobius, distinguebant hominem in exteriorem et interiorem, atque interiorem, id est, animam, verum hominem

clausæ? Vos enim non omnes pro illarum geritis incolumitatibus curas, non quod vitis omnibus, et cupiditatibus abstinere: metus ille vos habet, ne velut trabalibus clavis affixi, corporibus hæreatis. Quid illi sibi volunt secretarum artium ritus, quibus affamini nescio quas potestates, ut sint vobis placidæ, neque ad sedes remeantibus patrias obstacula impeditio opponant?

XIV. Audetis ridere nos, cum gehennas dicimus, et inextinguibiles quosdam ignes, in quos animas dejici ab earum hostibus, inimicisque cognovimus? Quid? Plato idem vester in eo volumine, quod de animæ immortalitate composuit, non Acherontem, non Stygem, non Cocytum fluvios, et Pyriphlegethontem nominat, in quibus animas asseverat volvi, mergi, exuri? Et homo prudentiæ non prævæ, et examinis iudicijque perpensi rem inenodabilem suscipit: ut cum animas dicat immortales, perpetuas, et corporali soliditate privatas, puniri eas dicat tamen, et doloribus afficiat sensuum. Quis autem hominum non videt quod sit immortale, quod simplex, nullum

A posse dolorem admittere? quod autem sentiat dolorem, immortalitatem habere non posse? Nec tamen ejus auctoritas plurimum a veritate declinat. Quamvis enim vir lenis, et benevolæ voluntatis inhumanum esse crediderit, capitali animas sententia condemnari: non est tamen absone suspicatus jaci eas in flumina torrentia flammarum globis, et cænosis voraginibus tetra. Jaciuntur enim, et ad nihilum reductæ, interitionis perpetuæ frustratione vanescunt. Sunt enim mediæ qualitatis, sicut Christo auctore compertum est, et interire quæ possint, Deum si ignoraverint, vitæ et ab exitio liberari, si ad ejus se minas, atque indulgentias applicarint. Et ut quod ignotum est pateat, hæc est hominis mors vera, hæc nihil residuum faciens. Nam illa, quæ sub oculis cernitur, animarum est a corporibus dijugatio, non finis abolitionis extremus. Hæc, inquam, est hominis mors vera, cum animæ nescientes Deum per longissimi temporis cruciatum consumuntur igni ferro^b, in quem illas jacent quidam crudeliter sævi, et ante Christum incogniti, et ab solo sciente detecti.

LECTIONES VARIANTES.

^a Abstinere Fulv.

^b Ignifero, una voce Sab. male.

COMMENTARIUS.

proprie esse dicebant, contra quos disputat Tertullianus, libro de Resurrectione carnis, c. 40. HERALD.

Trabalibus clavis affixi. Clavi trabales, scil. quibus trabes ædium compingebantur, graves adeo et portentosæ magnitudinis: hinc per Metaphoram de iis, quæ immutabilia sunt, quæ adeo evitare non licet. Horat., in notissimo illo loco, 1, Od. 35, vers. 15, seqq.:

Te semper anteit sæva Necessitas
Clavos trabales et cuneos manu
Gestans athena.

Ubi vid. Crog. et Mitscherlich. Petron., c. 75: Nosti, quod semel destinavi, clavo trabali fixum est, ubi vid. intpp. ORELL.

Neque ad sedes remeantibus patrias obstacula impeditio opponant. Existimabant enim, dæmones sive genios singulis hominibus in hanc lucem prodeuntibus quasi custodes et totius vitæ moderatores dari; eosdemque custodias suas, quando hinc abeant, in iudicium rapere; atque eorum testimonio ferri a iudicio sententiam. Hæc erat Platonis sententia, quam in Phædone proponit, et quam explicat Apuleius, libro de Deo Socratis. Cf. Augustin., lib. x, de Civit. Dei, cap. 9; Servius ad verba Virgillii, Quisque suos patimur manes (Æn. vi, 743): Quum nascimur, inquit, duos genios sortimur. Unus est, qui hortatur ad bona; alter, qui depravat ad mala. Quibus assistentibus post mortem aut asserimur in meliorem vitam; aut condemnatur in deteriorem: per quos aut vacationem meremur, aut reditum in corpora. Ergo manes genios dicit. quos cum vita sortimur. HERALD.

XIV. — Quid Plato idem vester in eo volumine, quod de animæ immortalitate composuit, non Acherontem etc. Vide Platon. Phædon., p. 112—114, ed. H. Stephan. (p. 251—258, vol. 1, ed. Bip.), et Euseb., in Præparat. evangel., l. xiii, c. 7. ELMENH. — Conf. Grot., ad Mart. Capell., p. 57. ORELL.

Rem inenodabilem suscipit, etc. Animas igitur existimat, si sint materiæ expertes, passione et doloribus corporalibus affici non posse, quæ est ipsius quoque Tertulliani (Apolog., c. 48) et aliorum sententiæ. Quare corporales animas (sed corporis tenuioris et spiritualis, πνευματικῆς) existimavit cum Tertulliano Arnobius, qui eas arbitratus est pati. HERALD.

Et doloribus afficiat sensuum. Ita Sabæus. cod. ms. doloris affici sensu, scil. dicat, quod nescio qua causa mutavit editor Lugd. Bat. doloris afficiat sensu Elmenh. sensus acc. plur. ORELL.

Condemnarq. Ms. Alii condemnari. ORELL. Jaciuntur enim, etc. In eandem sententiam Æneas Gazaens in Theophrasto, p. 52 (edit. Barth): Οἱ δὲ κακοὶ εἰς Τάρταρον ἐμπεσόντες, ὅθεν οὐποτε ἐκβήσονται, αὐτοὶ μὲν οὐδέτι ὀνύσσονται, παράδειγμα δὲ τῆς δίκης γινόμενοι, εἰς αἰὲ κίσονται. τὰτα γὰρ ἐν Φαίδωνι καὶ Γοργία Σωκράτους διασχυρίζετο. ORELL.

Vanescunt. Stewech. leg. evanescunt. ORELL. Sunt enim mediæ qualitatis, sicut Christo auctore compertum est, et interire quæ possint. Hæc valentinianum olent, ut etiam alii adverterunt. Tertul., adv. Valent., c. 32: Et anima mortalis apud illos, nisi quæ salutem fide invenerit. Quos itaque secutus Arnobius existimavit, impiorum animas mori, nec autem statim extingui, sed longissimi temporis cruciatibus et doloribus consumi. ELMENH. et HERALD.

Si ad ejus se minas atque indulgentias applicarint. Cod. ms. si ad ejus semina, nullo sensu: pro quo Gelenius se minas, alii se misericordiam, Herald. se munia. Sed optime habet minas, applicare se ad minas Dei, id est minas Dei, exitium, quod Deus minatur improbis, vereri. Bene itaque minæ opponuntur indulgentiis. ORELL.

Animæ nescientes Deum. Id est Deum ejusque elementiam scire vel experiri nolentes. Vide supra, ad lib. 1, c. 17, verba: Hoc ergo dii magni norunt. ORELL.

Igni fero. Ignem ferum dicit Arnobius, quemadmodum vetus Latinus Bibliorum interpres ferus fluctus, græce ἄγρια κύματα. Arnobius supra: Inextinguibiles ignes. Lib. iv, inextinguibiles gehennæ flammæ. Cypr. ad Demetrian., fol. 258: ardentem gehennam et vivaces flammæ. Tertullian. Apolog., c. 48: jugem ignem Lactant., lib. viii, c. 21: ignem æmpiternum, etc. ELMENH.

In quem jacent illos quidam crudeliter sævi et ante Christum incogniti, etc. Atqui jamdudum ante Christi tempora viguit in Judæorum gente opinio de dæmonibus corpora humana infestantibus malorumque in inferno tortoribus. Conf. imprimis Westén. ad Nov. Test., tom 1, p. 279 et seqq. Similem Judaicorum

XV. Quare nihil est quod nos lallat, quod nobis A pollicetur spes cassas, quod a novis quibusdam dicitur viris, et immoderata sui ^a opinione sublati, animas immortales esse, Deo rerum, ac principi gradu proximas dignitatis, genitore illo ac patre prolatis, divinas, sapientes, doctas, neque ulla corporis attractione contiguas: quod quia verum et certum est, et a perfecto sumus inemendabili perfectione prolati, inculpabiles, et ideo irreprehensibiles vivimus, boni, justii, et recti, vitiositatis nullius rei, nulla cupiditas nos vincit nulla libido dehonestat, virtutum omnium servamus atque integramus tenorem. Et quia uno ex fonte omnium nostrum defluunt animæ, idcirco unum conveniensque sentimus: non moribus, non opinionibus discrepamus: Deum omnes novimus, nec quot in orbe sunt homines, sunt sententiæ^b totidem, neque infinita varietate discretæ.

XVI. At dum ad corpora labimur et properamus humana, ex mundanis circulis sequuntur nos causæ, quibus mali simus, et pessimi, cupiditatibus atque iracundia ferveamus, exerceamus in flagitiis vitam,

LECTIONES VARIANTES.

^a Sibi Sab. male.

^b Non sunt sententiæ ms.

et in libidinem ^c publicam venalium corporum prostitutione damnemur. Et quemadmodum se possunt incorporalibus corpora conjungere: ^d aut a Deo principe res factæ, ab infirmioribus causis ad vitiorum dehonestamenta traduci? Vultis homines institutum, superciliumque deponere? qui Deum vobis adsciscitis patrem, et cum eo contenditis immortalitatem habere vos unam? vultis quærere, pervestigare, rimari, quid sitis vos ipsi, cujus sitis, censeamini quo patre, quid in mundo faciatis, quam ratione nascamini, quo pacto prosiliatis ad vitam? vultis favore deposito cogitationibus tacitis pervidere animantia nos esse, aut consimilia cæteris, aut non plurima differitate distantia? Quid est enim, quod nos ab eorum indicet similitudine discrepare? vel quæ in nobis eminentia tanta est, ut animantium numero dedignemur adscribi? Ex ossibus illis fundata sunt corpora, et nervorum colligatione devincta: et nobis comparili ratione ex ossibus fundata sunt corpora, et nervorum colligatione devincta. Auras accipiunt naribus, et per anhelitum reciprocatas reddunt: et

^c Ita Sab. Alii, sed in libidinem.

^d Jungere Fulv.

COMMENTARIUS.

placitorum inscitiam apud nostrum deprehendimus. infra, l. iii, c. 12, init., ubi vide notas. ORELL.

XV. — *Quod a novis quibusdam dicitur viris.* Hæc est emendatio Gelenii, quam secuti cæteri editores omnes, excepto Salmasio legente: *Quod nobis a quibusdam, etc.*, quod Gallandus etiam in textum recepit. At multo magis placet Fulv. Ursini conjectura legentis: *A bonis quibusdam, etc.*, bonis scilicet ironice, ut ap. Cic., de Off., ii, 25: *Optimi viri ad medium Janum sedentes*, et Orat. pro Rose. Amer., c. 8, *optimus vir de T. Roscio*, homine pessimo.

ORELL.

Neque ulla corporis attractione contiguas. Contiguas, id est, quæ attractari possunt, tangibiles, significatione prorsus insolita. Vid. Barth., ad Gratii Falisc. Cynæget., vers. 8. Lexica non agnoscent hanc significationem. Eodem sensu *incontiguas* infra, lib. vii, c. 3: *Omni que est incontiguas tactu.* ORELL.

Inculpabiles, et ideo irreprehensibiles vivimus, boni, justii, etc. Ironice hæc intelligenda. ORELL.

XVI. — *At dum ad corpora labimur.* Vide supra, ad lib. i, c. 29. ORELL.

Quibus mali simus et pessimi, cupiditatibus atque iracundia ferveamus. Ita e Cod. ms. ed. Th. Canterus. Antea legebatur: *et pessimis cupiditatibus, etc.* Editor. Lugd. Bat. *quibus mali simus*, non male, si esset *fiamus*, nam sequens *ferveamus* conjunctivum flagitat.

ORELL.

In libidinem... damnemur. Id est obligemur, destinemur fatalibus causis, damnari sapissime i. q. ad malum, infortunium aliquod destinari: Virgil., Æn. iv, vers. 699:

..... Stygioque caput damnaverat Orco;

et Petron. satir., c. iii: *Quid proderit hoc tibi.... si antequam fata poscant, indemnatum spiritum (id est novum morti destinatum) effuderis.* Ubi vid. Burmann. ORELL.

Ab infirmioribus causis. Fulv. Ursinus leg. conj. *infimioribus*, cujus comparativi e superlat. *Infimus* facti unum exemplum e latino barbaro interprete Irenæi, lib. ii, cap. 14. Adducit Gesner., in Thesaur. ORELL.

Dehonestamenta. Glossæ: *dehonestamentum, αἰσχρότητα.*

Gellius, lib. ii, c. 27: *Quo ille dehonestamento corporis maxime lætatur.* ELMENH.

Vultis homines institutum superciliumque deponere. Locus hic variis rationibus interpolatur. Mutandum tamen nihil. *Institutum* enim appellat Arnobius *ἀσθένειαν*, sive obstinationem *στυμπερεπῆ*. Sic Jul. Firmic., Mathes., lib. viii, c. 6: *Hoc sidere quicumque nati fuerint, aliud ex fronte pollicentur: aliud latenter in moribus celant. Sunt autem austera facie, proluxa barba, obstinata fronte, ita ut Catonis prorsus institutum imitari videantur.* HERALD.—Fulv. Ursinus legendum conjicit *fasti typhum superciliumque*. Ed. Lugd. Bat. habet: *istum typhum*. Meursius: *vultus homines isti (id est ὁ ὄψος) typhum superciliumque deponere.* Equidem nihil delitio, cum nesciam quomodo habeat codex ms. ORELL.

Qui Deum vobis adsciscitis patrem. Legendum conjeceram *parem*. Sed retracto sententiam. Sensus est: *qui a Deo creatos vos gloriamini, quam opinionem in sequentibus destruere conatur Arnobius, animas hominum non a Deo, sed ab inferioribus quibusdam potestatibus creatas asserens.* ORELL.

Vultis favore deposito. Ita editio princeps: *alii fastu deposito.* Ed. Lugd. Bat. *tumore*. Sed nil mutandum. *Favore* scilicet illo, quo vestram opinionem amplectimini, quod barbare dicunt *partialitatem*. ORELL.

Consimilia cæteris. Ita editores plerique. Ed. princeps *consimilia cætera*, quod frustra defendit Heraldus explicans *consimilia nobis cætera animantia*. ORELL.

Aut non plurima differitate distantia. *Differitas* vox Lucretiana; de *Rer. Nat.*, iv, vers. 640: *Tantaque in his rebus distantia differitasque est.* Noster infra lib. iv, c. 56: *Nec inest in re signum, quo differitas judicari ambignorum possit simpliciterque dictorum.* Vide Nonium hoc verbo, et, qui de hoc vocabulo multus est, Lud. Carrio, Emendd., lib. ii, cap. 17, pag. 177; vol. iii, part. ii. Lampad. Crit. Gruteri. ORELL.

Ossibus illis fundata sunt corpora. Phrasis Lucretiana. Lib. v, 925:

Et majoribus, et solidis magis ossibus intus
Fundatum, scilicet genus humanum.

HERALD.

Per anhelitum reciprocatas. Fulv. Ursin. *reciprocas*

nos spiritum consimiliter ducimus ^a, et respiramus A
 comœatibus crebris. Femininis generibus, mascu-
 linisque distincta sunt : in totidem et nos sexus nô-
 stro sumus ab auctore formati. Edunt per uteros fœ-
 tus, et corporalibus conciliis procreant : et nos cor-
 porum conjugationibus nascimur, et ex alvis fundi-
 mur, atque emittimur matrum. Cibo sustentantur et
 potu, et superfluas fœditates inferioribus egerunt
 abjiciuntque posticis : et nos cibo sustentamur et
 potu, et quod natura jam respuit, per eosdem effun-
 dimus tramites. Cura illis est omnibus famem prohi-
 bere mortiferam, et necessario invigilare pro viciu :
 quid aliud nos tantis agimus in occupationibus vitæ,
 nisi ut ea quæramus, quibus famis periculum devi-
 tetur, et infelix sollicitudo ponatur? Morbos illa et
 inedias sentiunt, et ad ultimum senectute solvuntur :
 quid enim nos immunes malis ab his sumus, et non
 eadem ratione morborum incommoditatibus frangi-
 mur, senectutis destruimur tabe? Quod si et illud
 verum est, quod in mysteriis secretioribus dicitur, in
 pecudes atque alias belluas ire animas improborum,
 postquam sunt humanis corporibus exutæ : manife-
 stius comprobatur, vicinos nos esse, neque inter-
 vallis longioribus disparatos. Siquidem res eadem
 nobis et illis est una, per quam esse animantia dici-
 mur, et motum agitare vitalem.

XVII. Sed rationales nos sumus, et intelligentia
 vincimus genus omne mutorum. Crederem istud ve-

rissime dici, si cum ratione et consilio cuncti homi-
 nes viverent, servarent officiorum tenorem, abstine-
 rent ab illicitis, et si negotia turpia non adirent ;
 neque quisquam pravitate consilii, atque ignoran-
 tiæ cæcitate contraria sibi met atque inimica deposce-
 ret. Vellem tamen scire, quænam sit hæc ratio, per
 quam sumus potiores animalium generibus cunctis :
 quia nobis domicilia fecimus, quibus possimus hye-
 malia frigora, et æstatis flagrantias evitare? Quid?
 Animantia cætera hujus rei providentiam non ha-
 bent? Nonne alia cernimus opportunissimis sedibus
 nidulorum sibi construere mansiones? alia saxis et
 rupibus tegere et communire suspensis? excavare
 alia telluris sola, et in fossilibus ^b foveis tutamina si-
 bimet et cubilia præparare? Quod si ministras ma-
 nus illis etiam donare parens natura voluisset, dubi-
 tabile non foret, quin et ipsa construerent mœnium
 alta fastigia, et artificiosa excuderent novitate. Ta-
 men in his ipsis, quæ nostris atque unguibus faciunt,
 multa inesse conspicimus rationis et sapientiæ simu-
 lacra quæ homines imitari nulla meditatione possu-
 mus ^c : quamvis sint nobis opifices manus, atque omni
 genere perfectionis artifices.

XVIII. Vestem illa non norunt, sellas, naves atque
 aratra compingere, nec denique suppellectilem cæ-
 teram quam familiaris usus exposcit. Non sunt ista
 scientiæ munera, sed pauperrimæ necessitatis in-
 venta. Neque cum animis artes cœli ex penetralibus

LECTIONES VARIANTES.

^a Similiter Fulv.

^b Fossilibus alii.

C ^c Possimus Fulv.

COMMENTARIUS.

Vide supra ad lib. 1, cap. 8, notam Heraldii. ORELL.

In totidem et nos sexus. Stewech. et hic restituit
 antiquum secus. Vide supra ad lib. 1, c. 59, verba :
 secus virile. ORELL.

Corporalibus conciliis procreant. Concilium de con-
 gressu, concubitu frequens apud Lucret., v. c. lib. 11,
 vers. 954 :

Non fieri partum, nisi concilio ante coacto.

et lib. 1, vers 184, concilio genitili. Ubi vid. Creech.

ORELL.

Ex alvis fundimur atque emittimur matrum. Cibo
 sustentantur et potu. Ita lego et interpungo cum
 Meursio. Alii pessime ita legunt : ex alvis fundimur
 atque emittimur, matrum cibo sustentamur et potu. Nam
 paulo post sequitur : et nos cibo sustentamur et potu.

ORELL.

Cura illis est omnibus famem prohibere mortiferam.
 Conferendus cum nostro Ciceronis locus de Offic., 1,
 c. 4, init. ORELL.

In pecudes atque alias belluas ire animas improbo-
 rum. Hanc sententiam proponit Plato cum alibi, tum
 in Phædone ; ibique eam pluribus explicat. De eadem
 Tertullian. libro de anima 34, 32, et sequentibus
 capitibus. HERALD.

Exutæ. Ita Gelenius. Cod. ms. sumptæ, quod de-
 fendunt Th. Canterus et Stewech. loco Arnobii e
 lib. 7 : Qui potestis res certas rebus a dubiis sumere,
 ubi sumere idem quod secernere : neque hoc plane
 rejiciendum videtur. Salmas., in ed. Lugd. Bat.,
 exemptæ. Meursius, summotæ. ORELL.

XVII. — Rationales. Cf. Cic., de Off., cap. 4.

ELMENS.

Mutorum. Cic., de Nat. Deor. 1, § 135 : Bestiæ
 mutæ et nihil intelligentes. Itaque non legendum bru-

torum, quod prius mihi in mentem venerat. ORELL.

Negotia turpia non adirent. Ita editio princeps ex
 ms. Alii obirent. ORELL.

Pravitate consilii. Ed. rom., parvitate. ORELL.

Vellem tamen scire. Meursius conj. vellem tam
 scire ελλειπτικός. ORELL.

Communire. Vide supra, ad lib. 1, cap. 111. ORELL.

Saxis et rupibus, Alii : saxis se et rupibus male.
 ORELL.

Ministras manus. Ita Seneca ad Martiam, cap. 25.
 Conf. Bunemath. ad Lactant., de Opif. Dei, cap. 16,
 pag. 1201. ORELL.

Artificiosa excuderent novitate. Fulv. Ursin. le-
 gendum conjecit navitate. Sed non opus hac correc-
 tione. Artificiosa novitas exquisite et eleganter dicitur
 ars nova semper et invisitata excogitans. Pro excu-
 derent Stewech. mavult excluderent, allegans locum

Apuleii Florid. 1 : Edixit (Alexander) universo orbi
 suo, ne quis effigiem regis temere assimilaret ære, colo-
 re, cælamine, quin solus eam Polycletus ære duceret,
 solus Apelles coloribus delinearet, solus Pyrgoteles ca-
 lamine excluderet : Ubi autem Elmenhorstii editio p. 344,
 habet excluderet. Idem Stewech. mavult : artificiosas
 novitates, id est res novas, antea nulli visas. ORELL.

Tamen. Fulv. Ursinus : et tamen, quod magis
 placet, et facillime absorberi poterat a præcedenti
 novitate. ORELL.

XVIII. — Non sunt ista scientiæ munera, sed pau-
 perrimæ necessitatis inventa. Theocrit., Idyll. XXI, 1 :

Ἄ πονία, δίδραντι, μόνα τὰς τέχνας ἐπέλα.

ἀνὰ τοῦ μόθου διδάσκαλος.

Virgil., Georg. 1, vers 145 :

Tunc variæ venere artes : labor omnia vincit
 Improbus, et duris urgens in rebus egestas. ORELL.

cciderunt : sed exquisitæ et natæ sunt in terris hic omnes, et cum processu temporum paulatim meditatione conflata. Quod si haberent scientias animæ, quas genus et habere divinum atque immortale condignum est : ab initio homines cuncti omnia scirent, nec sæculum esset ullum, quod artis esset ignarum alicujus, aut rerum experientia non paratum. Nunc vero inops vita, et multarum indigens rerum, fortuita conspiciens quædam commodule provenire, dum imitatur, experitur, et tentat, dum labitur, reformat, immutat, ex assidua reprehensione paravit sibi et

concinnavit scientiolas artium, et ad unum exitum temporibus plurimis cæmendata perduxit.

XIX. Quod si homines penitus aut ipsos se nosset, aut intellectum Dei suspicionis alicujus acciperent aura, numquam sibi adsciscerent divinam immortalæque naturam : nec existimarent quiddam magnificentem se esse, quia sibi craticulas, trulleos craterasque fecerunt, quia subuculas, suppara, lænas, lacernulas, trabeas, cultros, loricas et gladios, quia rastra, securiculas, vomerem. Numquam, inquam, crederent typho et arrogantia sublevati, prima esse

COMMENTARIUS.

Aut rerum experientia non paratum. Ita editio princeps romana. Optime *seculum paratum* est *seculum* omnibus rebus abundans. Ita *provincia parata*, ἡτοιμασμένη. Alii *parium*, nullo sensu. Fulv. Ursin. *peritum*. B ORELL.

Paravit et concinnavit scientiolas artium. Ita edidi ex emendatione felicissima Oudendorpii ad Apuleii lib. vii, p. 466. Cæteri. *Parvas et concinnavit scientiolas*. ORELL.

Cæmendata. Ita editor Lugd. Bat. e ms. ut referatur ad præcedens *fortuita quædam*. Sed potius legendum *cæmendatas*, scilicet *scientiolas*. Cod. ms., *commendatas*. Stewech., *commodatas*. Fulv. Ursinus *commentatas*, quod defendit Meursius et explicat significatione passiva, ut plura verba deponentia apud nostrum, verbi causa supra *imminentia et nondum passa*, ubi autem, ut vidimus, dubia est lectio. Postea eodem libro *ingredi* : *Quod enim rebus ingressis priorum repententiam detrahit. Metiri* simili modo : *Orbe sit sol amplior et pedis unius latitudine metiatur*. Sed ipse Meursius conjecturam hanc retractat in Appendice et præfert *cæmendata*, quod habet codex ms. Cæterum Arnobius talia composita valde amat. Ita *conscriptores* lib. 1; *condignum* cap. præcedenti; *condiscere* lib. vi, c. 4; *conferi* lib. v, c. 39; *coonestare* aliquoties; quod semel monuisse sufficiat. ORELL.

XIX. — *Quod si homines penitus aut ipsos se nosset.* Placet Stewechii conjectura legentis *penitus* a *penite*, quod legimus apud Catullum Epithal. Julæ et Manlii, vers. 176 :

Illi non minus, ac tibi
Pectore uritur intimo
Flamma, sed penite magis.

Superlativum certe *penitissime* habet Plautus aliquoties et Sidonius, lib. iv, epist. 9 : *Et actiones ejus cotidianas penitissime inspexi*. Conf. Laurenberg., Antiquar. hoc verbo. ORELL.

Quiddam magnificentum se esse. Ita Cod. ms. Gelen. nosse, sequentibus cæteris editoribus, excepto. Lugd. Bat. non male. ORELL.

Craticulas. Deminutivo, hoc loco, ut in seq., *lacernulas, securiculas*, utitur Arnobius per contemptum. D ORELL.

Trulleos. Ita cod. ms. Alii *trullas*. Sed distinguit Varro de Ling. lat., lib. iv, pag. 54, ed. Bipont. : *Trulleum simile figura trullæ, nisi quod latius concipit aquam, et quod manubrium cavum non est, nisi vinaria trulla accessit*. Ubi vid. Turneb. not., pag. 86, et Gesner., in Thesaur. Nonius de Gen. vasorum vel poculorum pag. 547, ed. Mercer. : *Trulleum, quo manus perluuntur (bassin)*. *Ejus urceolum aquamandem vocamus, quod eo aqua in trulleum effundatur (aiguïère)* Masculinum *trulleus* habet Plin., Hist. nat. xxxiv, 2. ORELL.

Craterasque. *Crateræ*, si Nonio Marcello (cap. 19) credideris, vasa sunt vini; crateres vero vasa olearia, ac utrumque Virgilio auctoritate probare nititur Nourr., p. 554. — Atqui *crateras* hoc loco est græcus accusativus verbi *crater*, κρατήρ. Cæterum ita emen-

davit Fulv. Ursinus; optime : nam sequentia *subuculas*, etc. et hic substantivum flagitant. Editio princeps et Gelenius : *cæteraque fecerunt*. ORELL.

Subuculas. Glossæ : *Subucula*, ὑποδοστῆς, ὑποχρῆτων. Tunica interior, quæ ἀπέσως, corpori in-idebat : dicebatur et *interula*. *Tunica lanea* erat, *interula* sive *subucula* lanea. Horat. Epist. 1, 1, vers. 4 : *Subucula pexæ Trita subest tunica*. Nonius v. *subucula* e Varro, de Vita pop. rom., lib. 1 : *Posteaquam binas tunicas habere cœperunt, instituerunt vocare subuculam vel indusium*. Cf., qui de hoc verbo multus est, Salmas., ad Tertullian., de Pallio, pag. 578, sq.; Bœttiger V. Cl., in l. tit. *Sabina oder Morgenscenen im Putzzimmer einer reichen Römerin*, pag. 575; *interulæ* sive interioris tunicae duas species distinguit : *subuculam* virorum, *interulam* fœminarum. Cf. Ferrar., de Re vestiaria, iii, 1, pag. 175; Rosin., Antiq. rom., lib. v, c. 55, et G. J. Voss., Etymolog. rom., hoc verbo. ORELL.

Suppara. Festus : *Supparus* dicebatur puellare vestimentum lineum, quod et *subucula* appellatur. Ubi vide intpp. Varro tamen aperte distinguit de Ling. lat., lib. iv, pag. 57, ed. Bipont. : *Alterum quod subius, a quo subucula; alterum quod supra, a quo suppara, nisi quod id dicunt Osce*. Vide in primis Gisb. Cuper. Observat., lib. iv, cap. 17, omnia veterum loca de supparis diligentissime conferentem et demonstrantem, *suppara* fuisse genus tunicae et quidem exterioris parvis admodum manicis instructæ, quæ nonnisi humeros tegebant, vel in primis humeris habebant, atque fibula constringebantur. Cf. Salmas., ad Tertullian., de Pallio, p. 209, et Voss., Etymol. rom. ORELL.

Lænas. Festus : *Læna* vestimenti genus habitus duplicis. *Quidam* appellatam existimant Tusce, quidam Græce, quam ἱλατὴν dicunt. ELMENH. — *Læna* itaque toga erat crassior supra cætera vestimenta, unde Varro a lana multa dictam putat, *duarum enim togarum instar*, de Ling. lat., lib. iv, pag. 37; sed male. Nam est a Græco ἱλατὴν. Videns Popm., ad Varron., not., pag. 94. ORELL.

Lacernulas. *Lacerna* vestis militaris pannelæ similis stricta, corpus ambiens et velut pressim includens, pulli coloris. Vide Fest., hoc verbo et in primis Just. Lips., de Pronuntiat. ling. lat. cap. 5, pag. 15, et Elect., lib. 1, c. 13, pag. 685, vol. 1 ed. Vesal. Erat vestimentum vilis popelli, immo servorum etiam. ORELL.

Trabeas. *Trabea* vestis senatorum Papias. ELMENH. Immo equitum potius. (Immo ipsorum consulum, tempore Arnobii. Vide quos citat Ph. Pareus in Elect. Symmach., pag. 64). Vide Lips., ad Tacit. Annal., iii, 2. Rubenium, de Lato clavo, 1, 5. Ferrar., de Re vestiaria, part. 1, lib. ii, 6. *Trabea* erat vestis trabibus purpureis intextis ad discriminandum in coloniis equitem a plebe. ORELL.

Typho et arrogantia sublevati. Jul. Firmicus, lib. iii, Mathes., cap. 3 : *faciet quoque inflatos, ac superbiam spiritus sublevatos*, et lib. vi, cap. 17 : *Ipsi quoque erecto superbiam spiritu sublevantur*. HERALD.

se numina, et æqualia principis summitati : quia grammaticam, musicam, oratoriam pepererant^a, et geometricas formulas. In quibus artificis quidnam insit admirabile, non videmus : ut ex eorum inventione credatur esse animas potiores et sole et sideribus cunctis, hunc totum, cujus membra sunt hæc, mundum et dignitate et substantia præterire. Quid enim aliud se spondent vel insinuare posse, vel tradere, quam ut regulas nominum, differentiasque noscamus? ut intervalla in vocum sonis? ut loquamur suadenter in litibus, ut terrarum continentias metiamur? Quæ si secum animæ divinis ex regionibus attulissent, et esset necessarium scire, omnes ea jamdudum in omni orbe tractarent : neque ullum hominum reperiretur genus, quod non esset his omnibus æqualiter atque uniformiter eruditum. Nunc vero in mundo quotus quisque est musicus, dialecticus, et geometres, quotus orator, poeta, grammaticus? ex quo apparet, ut sæpius dictum est, inventa hæc esse locorum necessitate, ac temporum : neque divinas eruditas advolavisse huc animas : quod neque

A omnes doctæ sint, neque discere omnes possint, et sint in his plurimæ acuminis obtusioris, et bardi, et ad discendi^b studium plagarum coercitione cogantur. Quod si ea^c, quæ discimus, reminiscencias esse constaret, ut antiquis opinionibus scitum est, conveniebat nos omnes ab una veritate venientes unum nosse, unumque reminisci, non habere diversas, non plurimas, dissidentesque sententias. Nunc vero cum singuli aliud atque aliud asseramus, manifestum et promptum est, nihil nos attulisse de cælo, sed hic nata addiscere, et suspicionibus coalita vindicare.

XX. Et ut vobis clarius manifestiusque monstremus, cujus sit pretii homo, quem simillimum creditis potentiæ superioris existere, concipite animis hanc imaginem vestris, et quod fieri si aggrediamur potest, tamquam si simus aggressi, similitudinis assumptione teneamus. Sit igitur nobis tellure in effossa locus habitabilis formam cubilis efficiens, tecto et parietibus clausus; non algidus frigore, non fervoris nimius in calore, sed ita temperatus, et medius,

LECTIONES VARIANTES.

^a Repererant Fulv.

^b Ediscendit Fulv. Vide Not.

^c Quod et si ea Ms.

COMMENTARIUS.

Quia grammaticam, musicam, oratoriam pepererunt. Meursius, pag. 57, legendum conjicit : Quia grammaticam, musicam, oratoriam repererunt, quia statim subjungit Arnobius : ut ex earum inventione credatur animas esse potiores. ORELL.

Dignitate et substantia præterire. Substantia idem quod natura sua spiritali, vel etiam constantia, perpetuitate : quo sensu, quamquam significationis hujus exempla desidero, verbo substantia ab inferioris latinitatis scriptoribus usurpatam fuisse nullus dubito, cum verbum subsistere pro constare sæpius occurrat. Præterire idem quod vincere, ut sæp. Martialis, lib. XII, 36 :

Nulla gloria est præterire asellos.

Quid enim aliud se spondent vel insinuare posse vel tradere. Vide supra ad lib. I, c. 65. ORELL.

Ut terrarum continentias metiamur. Continentiam dicit hic Arnobius *περιοχή* ut interpretantur Glossæ Philoxeni : quomodo retinentiam dicit Lucretius *περιοχή*. Lib. III, vers. 675 : Omnis ut actarum exciderit retinentia rerum. HERALD. — Continentia apud illius ævi scriptores sæpiissime id quod continetur. Ita Fulgentii liber inscriptus de Virgiliana continentia, ubi vid. Munker., Mythogr. lat., pag. 137, vol. II, et apposite ad nostrum Æthicus Cosmograph. præcæm : Ac sic omnis orbis terræ intra annos 32 a dimensoribus peragratus est, et de omni ejus continentia perlatum est ad senatum. ORELL.

Neque divinas, eruditas. Ita cod. ms. et editio princeps. Fulv. Ursin. divinitus eruditas. Non male quidem. Sed divinas stare potest, si explicemus vel a Deo profectas, vel immortales, ut infra cap. 62, divinas animas fieri, et ab legibus mortalitatis educi. Et amare Arnobium talia adjectiva sine copula et conjungere supra observavimus. Th. Canterus conj. divine eruditus. ORELL.

Neque discere omnes possint, et sint. Ita Gelenius, sequentibus cæteris, excepto Herald. qui defendit veterem lectionem : ... possunt, ut sint, vel legendum conjicit cur sint, explicans cur per quia, ut Sidon., I, epist. 4 : Propter quod illum cæteri quique Frontinianorum, utpote consecrancum amulati, cur ve-

ternosum dicendi genus imitarentur, oratorum simiam nuncupaverunt. Sed bene Gelenius, nam ut et et sæpiissime permittantur a librariis. ORELL.

Bardi. Ita e ms. optime restituit Meursius et editor Lugd. Bat. Vulgo tardi. Bardus stultus a tarditate ingenii appellatur.... trahitur autem a Græco, quod illi *βάρδεις* dicunt. Festus. Cf. Nonium. Ita Cic. de Fato, cap. 5 : Zopyrus physiognomon.... stupidum esse Socratem dixit et bardum. Ubi videsis Turneb. ORELL.

Ad discendi studium. Nescio, quid in mentem venerit editori Lugduno-Batavo, non solum adstruendi in Variarum Lectionum libello, sed etiam in textum intrudendi discendi. ORELL.

Quod si ea, quæ discimus, reminiscencias esse constaret. Hæc Platonis dogma fuit, qui vixisse animas hominum, antequam corpus induissent, assererat : dicebatque, cum in nova corpora rursus irent, non novi aliquid addiscere, sed illa, quæ jam antea didicerant, saltem recognoscere. Vide illum in Menone et Phædone, pag. 75 (ed. H. Steph.) ; Cic. I Tuscul. Quest. ; Tertullian., de Anima, cap. 23. Refutat illum Augustin., de Trinitate, lib. X, c. 15 ; Teophilus, lib. III, ad Autolyicum. ELMENH.

Sed hic nata addiscere. Fulv. Ursin. natos discere. Sed nil mutandum. Sequitur enim et suspicionibus coalita id est corroborata, confirmata. Ita Tacit., Annal. XIII, cap. 26 : irreverentia coalita libertate ; et XIV, 4 : coalita vetustate imperii audacia ; ubi Ernesti observat sumptam metaphoram ab arboribus et plantis, quæ coalescere dicuntur, cum radicibus adhaeserunt terræ, nec convelli possunt. ORELL.

XX. — Non fervoris nimius in calore. Ita correxit Th. Canterus. Cod. ms : Non fervoris nimium in calore. Meursius legendum conjicit aut incalere una voce, ut injuventus lib. I, pro juvenus, sed ibi, suspecta lectio ; aut non fervens nimium in calore, ut τὸ ἐν παρέλκον sit, quemadmodum apud Apuleium non semel, verbi causa gravis in annis, vini cadrum in ætate pretiosi. Fulv. Ursin. non fervens nimio calore. ORELL.

ut nec frigoris sensum*, nec ardorem validum per-
petiatur æstatis. In hunc sonus omnino nullius inci-
dat vocis, non avis, non bestię, non tempestatis,
non hominis, non denique fragoris alicujus, aut
concrepantis terribiliter cœli. Excogitemus deinde
quemadmodum lumen accipiat, non ex illato igni,
neque ex sole conspecto, sed nothum aliquid fiat,
quod imaginem luminis caligine interposita men-
tiatur : janua non una sit, nec sit introitus rectus,
adeatur inflexibus flexuosis : nec recludatur ali-
quando, nisi cum necessaria ratio postularit.

XXI. Nunc quoniam imagini præparavimus sedem,
accipiamus deinceps mox aliquem natum, in loci
illius hospitium, quod habeat rem nullam, et sit inane
ac vacuum : Platonica licet aut Pythagorea progenie,
aut horum alicujus, qui acuminis perhibentur fuisse
divini : aut ex Deum responsis sapientissimi nuncu-
pati. Quod cum actum fuerit, nutrirī ut debeat se-
quitur, et alimoniis convenientibus educari. Adhi-
beamus igitur et nutricem, quæ semper ad eum nuda,

semper silens accedat, verbum nullum faciens, nec
in sermones aliquos ora et labra diducat : sed cum
mammis dederit, et consequentia supplerit officia,
datum quieti linquat, et ante fores clausas dies noc-
tesque continuet. Poscit enim plerumque res, nu-
tricias adesse curas, et observare temporarios motus.
At vero cum cœperit solidioribus cibis infans debere
fulciri, nutrice inferantur ab eadem, veste, ut dixi-
mus, posita, et tenore reticentię servato. Ipse au-
tem, qui inferitur cibus sit unus atque idem semper :
nihil materia differens, nec per varios redintegratus
sapores : sed aut fitilla de milio, aut sit panis ex
farre, aut, ut æscula imitemur antiqua, ex cinere
caldo glandes, aut ex ramis agrestibus bacculæ.
Potio autem vini sit prorsus incognita, nec sedandæ
aliud admoveatur siti, quam liquor purus e fontibus
caldore ignis intactus : et, si fieri potis est, manibus
subministratus cavis. Fiet enim familiaris e more
consuetudo in naturam versa : nec appetitio porri-
getur ulterius, esse amplius nesciens quod petatur.

LECTIONES VARIANTES.

* Addit Fulv. hyemalis.

COMMENTARIUS.

Sed nothum aliquid fiat. Sensus est : lumen perspicue non excipiatur, sed aliunde per rimulas ir-
pat, adeo ut verum lumen dici non possit, sed sup-
positivum et *νοθητον*. Sic Lucretius de Luna, lib. v,
vs. 575 :

Lunaque, sive notho fertur loca lumine lustrans,
Sive suam proprio jactat de corpore lucem,
Quidquid id est, nihilo fertur majore figura.

et Catull. carm. 34, vs. 15 :

Tu potens Trivia, et notho es
Dicta lumine Luna.

PRIOR. Alii legunt *notum*. Cod. ms. *notum*. *No-
thum* est ex emendatione Scaligeri. ORELL.

Inflexibus. Ita Stewech. sequente editore Lugd.
Bat. Est autem ab *inflexus*, us, pro *inflexio*, ut *com-
mutatus* pro *commutatio*. Lucret. 1, vers. 805, *opinatus*
pro *opinio*; id., 1v, 466; *Conjectus* pro *conjectio*, liv. v,
vers. 417, *Declinatus* pro *declinatio* ap. Varron. de
ling. lat., aliquoties. *Fissus* pro *fissio*, ap. Manil.,
lib. 1. Vide, qui plura exempla congressit, Tennull.
ad Frontin. Strategem. lib. 1, præfat. pag. 5, ed.
Oudendorp. Alii *inflexionibus*. Arntzenius ad Nazarii
Paneg. in Constantin. C. V, § 6. Legend. conj. *an-
fractibus flexuosis*. ORELL.

XXI. — Nunc quoniam imagini præparavimus
sedem, accipiamus deinceps mox aliquem natum in loci
illius hospitium, quod habeat rem nullam et sit inane
et vacuum, Platonica licet aut Pythagorea progenie,
aut horum alicujus, qui acuminis perhibentur fuisse
divini, aut ex Deum responsis sapientissimi nuncupati.
Locus non solum egregie luxatus, verum et mutilus.
Resituo et suppleo : Nunc quoniam imagini præpa-
ravimus sedem, accipiamus deinceps mox aliquem natum
Platonica licet aut Pythagorea progenie, aut ho-
rum alicujus, qui acuminis perhibentur fuisse divini,
aut ex Deum responsis sapientissimi nuncupati, et in
loci illius hospitium, quod sit inane et vacuum, con-
cludamus. Ultimam vocem, sententia flagitante, ad-
didi. MEURS. p. 58. — At omnia sana erant, modo pro
licet legamus scilicet. ORELL.

Imagini Id est homini imaginatione concepto, ficto.
Ideal. ORELL.

Nec in sermones aliquos ora et labra diducat. Ita
Fulv. Ursinus, sequente ed. Lugd. Bat.; quæ cor-

rectio proxime accedit ad lectionem cod. ms. *in ser-
mone alicujus*, quod stare non potest, quia nemini,
præter unam nutricem, ad infantem accedere lice-
bat. Gelen. *in sermonem aliquem*. Herald. *nec in ser-
mocationem ora . . . diducat*. ORELL.

Inferantur. Ita Meursius et Salmasius. Alii : *inse-
ratur* : ORELL.

Sed aut fitilla de milio. Ita restituit ed. Lugd. Bat.
optime. Antea legebatur *sit illa*, quod male convenit
cum sequentibus : *aut sit panis ex farre*, nam panis
non materia cibi, sed far, farina. Et omnino sequen-
tia substantiva panis, glandes, . . . baculæ etiam in
priori membro substantivum aliquod flagitare videntur.
Legendum itaque *fitilla*, id est, pulvis genus,
quo utebantur in sacris. Noster infra. lib. vii. cap. 24.
Quid fitilla? quid frumen? etc. Plin., Hist. nat.,
lib. xviii, cap. 8 *Et hodie sacra prisca atque nata-
lium pulve fitilla conficiuntur*. Cf. Muret., Var. Lectt.,
lib. xii. cap. 1, et, qui de hac voce et ejus etymo
multus est, Gesner., in Thesouro. ORELL.

Ex cinere caldo glandes. Id est, cinere caldo tostæ.
Ad formam Græcorum. Homerus, Odys., xix, vers.
556 :

Νηλεΐς μοι κατὰ δίκην ἰάλασσι κερὶν ἕδουσαν
ἔστι ὄσθατος.

HERALD.

Caldore ignis intactus. Calidam potionibus misceri
solitam, confirmatur loco illo notissimo Horatii,
lib. iii, od. 19 :

Quo Chium pretio cadum
Mercenur? Quis aquam temperet ignibus?

ad quæ vetus interpret Aeron : *Nam tepesfactis aquis
solebant Græci vina temperare.* Sed et pauperiores, qui
aquam bibebant, illam ipsam quoque soliti calefa-
cere. MEURS., p. 59.

*Nec appetitio porrigetur ulterius, esse amplius nes-
ciens, quod petatur.* Ita Fulv., Ursinus et Meursius :
cod. ms. et editio princeps *corrigetur*. *Nesciens*, scil.
appetitio, sed melius, puto, esset *nescienti*, scil.
puero illi. ORELL.

XXII. Quorsum igitur hæc spectant? Ut, quoniam A creditum est animas divinas atque adeo a immortales esse, et ad hominum corpora disciplinis cum omnibus advolare, experiamur ex isto, quem hoc genere volumus educari, capiatne res fidem, an sit leviter credita, et frustrabili expectatione præsumpta. Procedat igitur nobis solitudine in opera nutritus, quot vultis annos agens, vultis vicenarius? vultis tricenarius? immo cum annos fuerit quadraginta permensus, mortalium conciliis inferatur: et si verum est illum principalis esse substantiæ portionem tam lætam et ex fontibus vitæ derivatum hic agere, antequam notitiam rei sumat alicujus, aut sermone imbuatur humano, det responsum rogatus, quisnam sit ipse, aut quo patre, quibus sit in regionibus editus, quo pacto, aut quam ratione B

nutritus, quid operis aut negotii celebrans anteacti temporis decurrerit ævitatem. Ita ille non omni peccore, ligno, saxo obtusior, atque hebetior stabit? non missus in res novas, et numquam sibi ante cogitas, ipsum sese est b ante omnia nesciturus? Poteritne, si quæras, sol quid sit ostendere, terra, maria, sidera, nubes, nebula, pluviae, tonitrua, nix, grando? Poterit arbores scire quid sint, herbae, aut gramina, taurus, equus, aut aries, camelus, elephantus, aut mulus?

XXIII. Esurienti si dederis uvam, mustacium, caepe, carduum, cucumerem, ficum, sciet posse sedari omnibus ex his famem? aut quo genere singula esse debeant esui? Et sibi c ignem si plurimum feceris, aut venenatas circumposueris bestias, nonne ibit per medias flammæ, viperas, solifugas, esse

LECTIONES VARIANTES.

a Atque a Deo Sab. probante ed. Lugd. B.
b Sic ms. Sab. Esse.

c Sui ms. male.

COMMENTARIUS.

Frustrabili expectatione præsumpta. Frustrabilis, idem quod fallax, frustrandi vim habens, active. Vox Arnobiana. Sic infra, lib. vi, cap. 22: *Resque alias agere libidinis vacua imaginatione frustrabiles.* ORELL.

XXII. — *Et si verum est illum principalis esse substantiæ portionem tam lætam, ex fontibus vitæ derivatum hic agere.* Codicis ms. lectio erat: *portione jam læta*, vitiose. Gelenius et illum sequentes plerique editores legunt: *substantiæ portionem et ex fontibus etc. verbis jam læta prorsus deletis*, quæ primus textui restituit editor Lugd. Bat. legens *tam lætam*. Maxime autem mihi placet conjectura Stewechii legentis *portionem tam lætam*, id est, ut ait Horatius, *divina particulam auræ*. Principalis id est diviniæ, a summo principe profectæ, ut aliquoties ap. Arnobium: neque offendere debet lectorem defectus particulae et ab hoc scriptore sæpius omissæ. *Agere hoc loco idem quod degere.* ORELL.

Ævitatem. Nonius verbo ævum: *ævum generis neutri: ævitas feminini.* Varro *Tithono περί γήρας: Qua voluntatem ævitatibus extima attingit metam ævitas.* Noster infra, lib. v, c. 8: *Cui dicto si constat fides, Mater quoque dicenda est magna intra hujus numeri fines ævitatem suam habere conclusam.* ORELL.

Ligno, saxo obtusior. Plautus in Milite:

Herus meus elephantis corio contactus est, non suo:
Neque habet plus sapientiæ, quam lapis.

Lapis igitur convicium est græcis et latinis commune, quo stupidos et obtusi ingenii homines feriunt. Aristophanes in Nubibus: *λίθοι, ἀρόθμοι, πρόβοτα.* HERALD.

Elephantus aut mulus. Ita editor Lugd. Bat. e correctione Stewechii verosimillima. Nam hic tantum quadrupeda nominantur, ut infra in simillimo loco, cap. 52: *Unde sunt elephantis, tauri, cervi, muli, asini?* Alii: *elephantus aut mulus.* ORELL.

XXIII. — *Mustacium.* Mustacium seu mustaceum docet Cato. de Re rust., cap. 125, fieri farina filiginea, musto conspersa, aniso, cumino, adipe, caseo et virgæ lauri ramentis. Canit autem Juvenalis, sat. vii, 201:

Non est quare cœnam et mustacea perdas.

Quem in versum Scholiastes hæc annotavit: *Cibaria dulcia, musto conspersa, quæ sub finem convivi dari in nuptialibus cœnis solita.* Videtis Erasmi Chiliad: iv, cent. 9, adag. 87. Nouv., p. 559. — *Mustacium* sive potius *mustaceus* libum seu genus piacentiæ e musto, cujus conficiendi rationem docet Cato, de Re rust., c. 121: *Mustaceos sic facito. Farinæ siliginæ modium unum musto conspergito. Anisum, cuminum, adipis P. u. casei librum, et de virgâ lauri deradito, eodem*

addito. Et ubi defixeris, lauri folia subtile addito, cum coques. Cf. Pallad. Octobr. c. xxi, qui diversa nonnihil a Catone tradit, ibique Schneider. Harduin., ad Plin. Hist. nat., lib. xv, c. 30, observat, mustacea fuisse levia cibaria, iis præberi solita, qui stomachi imbecillioris essent. Vide et G. J. Voss. in Etymologico Rom. ORELL.

Carduum. Intelligendus *carduus sativus* sive *cinara* (*Artischoke*), de qua est multus Schneider. V. C. ad Columell.; lib. x, de Cultu hortorum, vers. 255, pag. 529, seqq. ORELL.

Quo genere singula esse debeant esui. Ita feliciter emendavit ed. Lugd. Bat. Sensus est: quo genere esse debeant singula, ut ed. possint. Ceteri: *Quo genere singula esse debeant. Et sibi.* ORELL.

Ignem si plurimum feceris... nonne ibit per medias flammæ. Cf. acutissimum Kantium in Anthropol., p. 517, cum Arnobio maxime consentientem. ORELL.

Solifugas. Ita editiones omnes; sed potius legendum cum Stewechio *solipugas*, quorum meminit Plinius, Hist. nat., lib. xxix, c. 4 (29 ed. Harduin.): *Est et formicarum genus venenatum non sere in Italia. Solipugas Cicero appellat, salpugas Bætica; ubi nonnulli codices etiam habent solifugas? Idem, lib. xxii, cap. ult. et leguminibus innascuntur bestiolæ venenatæ, quæ manus pungunt, et periculum vitæ afferunt, solipugarum generis.* Vide Harduin., ad Plin. viii, n. 88, pag. 491; Lucan., Phars. ix, 837.

Quis calcare tuas metuat salpuga latebras?

Fest. *Solipunga* genus bestiolæ maleficæ, quod acris concitatusque sit fervore solis. Solinus autem Polyhistor., cap. 4: *Sardinia est quidem absque serpentibus, sed quod aliis locis serpens, hoc solifuga sardis agris. Animal perexiguum, qua araneæ forma, solifuga dicit, quod solem fugiat.* Ubi Salmasius, qui hoc de animalculo multus est in Exercit. Plin., pag. 70, 71, putat Tarentulam (*Tarantel*) significari Apuliæ peculiarem, quæ ex terræ cavernis obrepens per improvisum in summo æstu messoribus perniciem creat. Vossius de Idololatr., l. iv, cap. 96, putat *solifugam* et *solipugnam* idem plane significare, scilicet antiqua scribendi ratione mutato in *f*. Ità Πύγλα, ἀπυγή, latine *Fugela*, πύγλα, ἡ πόρος forare, *fungus à στόγγος, fugo a πύγλα, sere a ἐπί* aliaque. Mihi videntur plura diversa animalcula, venenata hoc nomine significari a scriptoribus antiquis. *Solifugam* Arnobii, Solini, Plinii, ut et salpugam Bæticæ, intelligo de araneorum genere venenato, cujus species est Tarentula. Illas autem solipugas sive *φλάγγια*, quæ, teste eodem Plinio, Hist. nat., lib. viii, c. 29; Ælian. de Nat. anim., lib. xvii, c. 40; Diodor. Sic., Bibl., lib. iii, c. 29, citra Cyno-

nesciens, et timere ipsum quid sit ignorans? A cujus muneris accommodata sint usui? Indicet in quos ero si vestem, si suppellectilem ponas in medio habitus vestis stragula facta sit, mitra, strophium, banam, quam rusticam, eritne idem ut possit fasciā, pulvinus, mucchinium, læna, calantica, mantele, mastruca, soccus, solea, calceus? Quid si adji-

LECTIONES VARIANTES.

get ms. Discriminare discernere cui bene. MZVS.

COMMENTARIUS.

Æthiopiæ totam gentem sustulerunt, accipio n Schneidero V. Cl. ad Æliani locum laud. de gio illo araneoides, quod accuratissime describit Cel. Pallas in Spicileg. Zoolog., fascic. ix, l. 1, chelis oris caneriformibus gaudet, quibus in præsentissimum vulneribus instillat, vel de animalculo illo e formicarum genere, quod Linnæo *Termes fatale*, utriusque Indiæ *calanticæ weisse Ameise*, cuius luculentam descriptionem in E. A. W. Zimmermanni *Almanach der B.*, part. I, pag. 165-182. ORELL.

ut idem ut possit, etc. Annon legendum: *Eritne*, ut possit, etc. ORELL.

si muneris accommodata sint usui? Indicet in habitus. Sic interpunxit Salmasius rectissime. Indicet referendum ad sequentia. Alii: *cujus accommodata sint usui, indicet?* Meursius: ? ORELL.

si stragula. Liv., lib. xxxix, 7. *Luxuriæ enim origo ab exercitu asiatico inuenta in urbem primum lectos æratos, vestem stragulam pretiosasque et alia textilia, et quæ tum magnificæ utilitas habebantur, monopodia et abacos Romani vult.* Ubi Marcellus Donatus in ed. Gronovii, 5, vol. III: *Straguli nomine absolute positi venire non modo stragula lectorum, sed etiam tapetia aliæque modi telarum seu pannorum genera animalium omneque variis figuris et coloribus contexta, ob id dicta a Plauto et picta a Tibullo I, 2, vers. 77. cum additione vestis stragulam protulerimus, dubio intelligendum indumentum, seu vestimentum tamen generis.* ORELL.

2. Fasciā, qua coma religabatur, cuius autem in barbis frequentior quam Græcis. Apud Romanularum et meretricum ornamentum, marium ionnumquam, sed effeminatorum, hinc Bagne. Vide J. G. Gravii, Lect. Hesiod., c. 25; Advers., lib. iv, c. 14; Salmas., Plin. Exerc. Solin., pag. 392; Dempster., Paralip. ad Antiq. Rom., lib. v, cap. 35; Ernest. Clav. hoc verbo Dœring., ad Catull., carm. LXIV, 5. ORELL.

strophium. Fasciola, qua papillas femineæ coercerent vel potius zona sive cæstus acui pictus, quo in pectora succingebant, quibusque epistolas etque res leviusculas conservabant. Vide Nodding hoc verbo, Ernest. Clav. Cic.; Dœring., ad carm. LXIV, vers. 65, et in primis Bœttiger. qui de hoc verbo pluribus agit, in Sabina, pag. 162, 172, 576. ORELL.

3. Fasciæ sive fasciolarum ornamenta brachioedum, articulorum, quarum apud Romanos inus fuit in ægrotis et imbecillibus, a quibus sunt postea homines delicati et molles. Hoser. Sermon. III, vers. 254:

Ponas insignia morbi

Fasciolas, cubital, focalia.

ubi de iis multus est, Casaubon., ad Sueton., cap. 82, et Dempster. Paralip., ad Rosin. Rom., lib. v, cap. 35, pag. 927 seq., ed.

Videtur hoc loco *κατ' ἔξοχὴν* intelligenda *stragula* seu *cruralis*, quæ apud Romanos vicem nostrorum tibialium (*Strumpfe*). ORELL.

4. pulvinus. Emunctorium. Id est linteum, quo

nasi mucrum excipiebant. Vide Turneb., Advers., lib. xiii, cap. 14; Barth., Adversar., lib. xiv, cap. 9, pag. 2094 (*mouchoir*). ORELL.

Læna. Vide supra ad cap. 19. ORELL.

Calantica. Ita ms. Tegmen capitis, quo mulieres utebantur. Noctu tantum in lecto gestatam et e boum vesica confectam docet Bœttiger, in Sabina, pag. 125, afferens Marialis locum lib. viii, Epigr. 23:

Fortior et tortos servat vesica capillos.

Cf. Salmas., ad Solin., pag. 392. Hadr. Junius interpretatur tegmen capitis muliebris in humeros usque demissum, Gallis *chaperon* dictum. Gelenius: *tunica*. Alii: *caletica*. Meursius: *calautica*. Conf. Voss., Etymol. rom., verbo *Calantica*. De *calantica*, Græcorum *καταρράδιον*, multus est Bœttiger, in l. tit.: *Die Aldobrandinische Hochzeit* pag. 79 et 150.—At scribendum esse *calautica*, non *calantica*, liquet ex fragmentis ciceronianis orationis in P. Clodium et Curionem nuper repertis et editis ab Angelo Maio, Mediolani, 1815, ubi pag. 21 ad verba: *cum calautica capiti accommodaretur*, Scholiastes antiquus (ipse Ascanius, ut opinatur Maius) hæc observat: *Calautica... operimenti genus, quo femineæ capita velabant, hoc nomine ferretur. Et Afranius meminit in Conserbrinis ita dicens: cum mithris calauticis*. Conf. ibi doctissimi Maii notam.

ORELL.

Mantele. Virg. Georg. iv. 376:

Manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsisque ferunt mantelia villis.

ubi vid. Heyne, et qui de iis multus est, Voss., pag. 854, seqq. Mantelia itaque (*χειρῶμακτρα*) fuerunt *μαππε* non laneæ (ut Heyne), sed linteæ, at villosæ (*roh, zottig, gewalkt*), ita tamen, ut lanugo in texti superficie tonderetur, adeoque læves et molles ad detergendas manus. Cf. Bœttiger., in Sabina, pag. 364. ORELL.

Mastruca. Isidor. Origin., lib. xix, cap. 25: *Mastruca*, inquit, *vestis est germanica ex pellibus ferarum, de qua Cicero pro Scauro: Quem purpura regalis non commovit, eum Sardonum mastruca mutavit, etc.* Idem Cicero de Provinciis consularibus cap. 7: *Res in Sardinia cum mastrucatis latrunculis a præpore una cohorte auxiliaria gesta*. Ubi vid. Abramum omnia loca diligentissime conferentem. Conf. J. Lips. ad Tacit. Germ., cap. 17, pag. 546, ed. Oberlin. Turnebus, Advers., lib. xx, cap. 9, et Ernesti Clav. *mastrucam* exponunt vestem e musmonum vel musimonum (*Mufflons*) pellibus consutam, de quo animali peculiari Sardinie vid. Ælian., Hist. Anim., xvi, 54, ibique Schneider. V. Cl. ORELL.

Soccus, solea, calceus. Discrimen optime exponit Salmasius ad Tertullian., de Pallio, pag. 355 357 et 382, seqq.; *calcei* scilicet tegebant totum pedem et infime et superne; *soleæ* plantam pedis tantummodo vestiebant, superiore parte nuda; *soccus* genus calceorum humiliter et laxius, quod gestabatur a feminis, viris etiam, sed mollioribus, in primis autem comædis, unde proverbium: *a socco ad cothurnum*. Cf. Baldwin., de Calceo, cap. 16; Bœttiger, in Sabina, pag. 372, seqq., et in primis Rost et Wichmann *Die Alterthümer Griechenlands und Roms in Bildern*. Fascicul. I, pag. 15 seqq. ORELL.

cias rota^a quid sit, aut tribula, vannus, dolium, A cupa, trapetum, vomis, aut cribrum, mola, buris, aut sarculum? Quid arquata si sellula, acus, strigilis, polubrum^b, siliquastrum, trulla, lancicula^c, candela-

brum, batiaca, scopæ^d, scyphus, saccus? Quid si cithara, tibia, argentum, æs, codex, radius, liber? Quid instrumenta si cætera, quibus vita succingitur et continetur humana? Ita, ut diximus, ille non bovis

LECTIONES VARIANTES.

^a Adjicias querere, rota *ms.*
^b Colubrum *Ms. mendose.*

^c Lenticula *Fulv male.*
^d Copæ *alii.*

COMMENTARIUS.

Rota quid sit. Ita ed. princeps, sequente ed. Lugd. Bat. Alii: *traha* e correctione Lud. la Cerda ad Virgil. Georg. 1, 160, quæ lectio minime videtur contemnenda. Conjungit enim Virg. Georg. 1, vers. 164. *Tribulaque, trahæque et iniquo pondere rastris.* Ubi Servius: *Traha tabula est. ut quidam dicunt, quæ trahentibus bubus solet aræ induci, ad pabulum colligendum.* Cf. Varro, de Re rust., cap. 25; Columella, lib. 11, c. 21. ELMENH. et ORELL.

Tribula. Servius ad Virgil., l. 1.: *Tribula genus vehiculi omni parte dentatum, unde feruntur (lege teruntur) frumenta, qua maxime in Africa utebantur.* Optime autem Vossius, pag. 95. *Tribulum oder plostelium pænicum, das Dreschgestell, war ein Fuhrwerk aus Brettern, dessen niedrige Räder nach Hieronymus ad Esai. XVIII, 27. sügenartig mit Eisen gezackt waren. Trahea, die Schleife, eine mit Stein oder Eisen gezackte Bohle ohne Räder. Beide vom Fuhrmann oder einem Gewichte beschwert, Varro 1, 52, wurden von Lastthieren über die Aehren gezogen, um sie zu zermahlen. So drischt man noch in Italien oder in den Morgenländern. Cæterum tribula e tribulum promiscue ap. Latinos femininum habet cum nostro Columella l. 1. Neutrum in plurali Virgilius et alii. Conf. Gataker. in Opp. Crit., tom. 1, pag. 270, qui de hoc verbo multus est. ORELL.*

Cupa. Cupæ erant vasa lignea, transportando vino, rotunda. (Nostr. *Tanse, Kufe.*) Hæc vasa cum essent majora, recta statuebantur et operculis tegebantur, quorum meminit Nonius ex Varro. Nec vinum solum ibi servabant sed etiam triticum similiaque, ut jurisconsulti docent. Minora doliis, similia, utrinque clausa, apta deferendò huc illuc vino. Ita Casaubon., ad Julii Capitol. Maximinos Script. Hist. August., vol. 11, pag. 52. Cf. Salmas., ad eosdem Voss., Etymol. rom.; Schneider. V. Cl., Obs. ad Pallad., de Re rust., lib. 1, tit. XVIII, pag. 25, et Gesner, in Thesaur. ORELL.

Trapetum. Mola olearis sive machina calcandis vel exprimendis olivis. Cujus luculentam descriptionem et delineationem vide in Schneider. V. Cl. Excurs. ad Caton., de Re rust., vol. 1, part. 11, pag. 610, seqq. Conf. Voss., Etymol. rom. ORELL.

Buris. Pars aratri posterior decurvata. Vid. Servius et Voss. ad Virgil. Georg., 1, 370. ORELL.

Arquata sellula. Id est in arcus similitudinem formata, quales sunt sellæ semirotundæ. *Arquus* scribebant pro arcus. Unde libro 1, *Arquitenentes Diana et Apollo.* Quippe hæc litteræ crebro commutabantur. Sic contra licet pro *liquet* apud Plautum et Tertullianum. *Locantur* apud hunc eundem Afrum. Sic *animæcus* pro *animæquus*. Glossæ: *animæcum, isóψυχος.* *Oblicum* pro *obliquum*. HERALD.—Conf. Lambin., ad Cl. de Nat. Deor., III, cap. 20. ORELL.

Strigilis. Ita *ms.* recte. Nominativus antiquus, sicut *vulturis, sanguinis* et similia. Inde accusativus *strigilim* apud Lucilium, citante Charisio, lib. 1, qui ob oculos habuit eum versum:

Præfractum strigilim, soleam improbu' dimidiatam.

MEURS., in Append.—*Strigil, strigilis* instrumentum ad fricandum in balneis, cujus descriptionem et figuram vide ap. Hieronym. Mercurial., de Arte gymnast. Cf. Gonsal. ad Petron., c. 91. Hoc instrumentum, non autem strigilem ad radendos equos, hoc loco

esse intelligendum, docet sequens *polubrum*. ORELL. *Polubrum.* Glossæ: *polubrum* — ποδόνηπτρον. *Festus*: *polubrum peluvium vas, quod nos pelvium dicimus.* It. Livius Andronicus, in versione Odysseæ, 1, vers. 137:

Χίρνια δ' ἀργυροῦς προχόω ἰαίχου φέρουσα
Καλῆ χρυσίη ὑπὲρ ἀργυροῖο λέβητος
κίψασθαι.

verba προχόω χρυσίη dedit aureo gutto, ὑπὲρ ἀργυροῖο λέβητος, argenteo polubro. Cf. Gesner., in Thesaur. ORELL.

Siliquastrum. Festus: *Seliquastra sedilia antiqui generis appellantur, D littera in L conversa, ut etiam in sella factum est, et subsellio et solio, quæ non minus a sedendo dicta sunt.* Cf. Varron., de Ling. lat., lib. 11. Nourrius. — Utitur voce Hyginus aliquoties, verbi causa Poet. Astronom., lib. 11, c. 10. *Cassiopeia.... inter sidera sedens in siliquaastro constituta est.* Ubi vid. Munker. Eratosth. Cataster. c. 16. de eadem: ἐσχημάτισται δὲ ἐπὶ διπρῶν καθέζομένη. Casaubon., ad Sueton. Othion., cap. vi, p. 228, vol. 11, ed. Wolfii interpretatur selilam muliebrem non adoperatam, cujus domi usus, non foris. Cf. Vossii Etymol. rom., et Gesner., in Thesaur. Alii non intelligentes hoc verbo legi voluerunt *qualus, rastrum*. ORELL.

Trulla. Vas aquarium ad lavandas manus minus trulleo. Vide supra ad cap. 49. ORELL.

Batiaca. Græce βατιάκος vel βατιάκιον ap. Athenæum Dipnos., lib. 11, pag. 484, ed. Casaub., poculi erat genus, Latinis dictum *batiola*. vide Nonium., Plaut. Stich., act. v, scen. 11:

Quibus divitiæ domi sunt, scaphlo et cantharis
Batiolis bibunt; nos nostro Samiolo poterio.

ubi Turneb., Adversar. lib. xvi, cap. 41, legend. putat *batiolis*. Vide Taubmann., ad loc. Plaut.; Voss., Etymol. rom., verbo *batiola*. Bekmann., ad Aristotel., de Mirab. Auscult., c. 50, pag. 100, et iuriprimis, qui de hoc verbo multus est, Creutzer. V. Cl. in Commentatione Academ., 1, de Causis rerum Bæchicarum, pag. 59. ORELL.

Codex.... liber. *Codex* a libro sive volumine in hoc diversus, quod est massa vel corpus tabularum plurium sibi invicem impositarum, quales lignæ cæteroquin vel eboræ, vel membranæ vel papyracæ esse possunt, estque adeo codicis forma que hodie in librorum, cum volumen (sive liber, ut hoc loco vocat Arnobius) habeat chartas chartis attextas in longitudinem, qui deinde in unum rotulum sive cylindrum volvuntur. (Gesner., in Thesaur.) Cf. Rost et Wichmann Die Alterthümer Griechenlands unde Roms in Bildern. Fascic. 1, pag. 10, seqq. ORELL.

Radius. Virgil., Eclog. III, 40:

In medio dua signa Conon, et quis fuit alter?
Descripsit radio totum qui gentibus orbem.

ubi Servius: *Radius est virga philosophorum, qua geometræ lineas indicant.* Peculiare mathematicis demonstrationibus instrumentum. Vide Barth., Adversar. lib. XLIX, cap. 5, pag. 2282, seq. Nourrius de stylo accipit, quo antiqui scribebant, sed nullo exemplo. ORELL.

Non bovis ritu, aut asini, porci. Ita Meursius et Salmasius. Alii: *non vobis ritu, etc.* ORELL.

ritu, aut asini, porci, aut si ullum est animal tardius, A
conspiciet hæc quidem, formaturas varias respectans,
sed quæ sint singula nesciens, et quam in causam
possideantur, ignorans? Nonne vocem, si fuerit
necessitate aliqua coactus emittere, ut solenne est
mutis, inarticulatum nescio quid ore hiante cla-
mabit?

XXIV. Quid in Menone, o Plato, quædam rationi-
bus numeri admota ex puerulo sciscitaris, et ex ejus
niteris responsionibus comprobare, quæ discam
non discere, sed in eorum memoriam, quæ antiquitus
noveramus, redire? Qui si tibi vere respondet, non
enim nos convenit fidem rebus abjudicare^a quas dicis,
non rerum scientia, sed intelligentia ducitur: et ex
eo, quod aliquos numeros quotidianis habet ex usi-
bus notos, fit ut sequatur rogatus, et ipsa illum sem-

per multiplicationis adducat accessio. Quod si vere
confidis immortales huc animas, et plenas scientiæ
pervolare, adolescentulum istum rogare desinito,
quem esse conspicias ignarum rerum, et humanitatis
in finibus constitutum. Quadragenarium istum ad te
voca, et ex eo percontare, non abstrusum aliquid,
non involutum, non de triangulis, non de quadratis,
quid sit Cubus, aut Dynamis^b sesquioctavus, aut ses-
quiertius ultimo: sed quod in medio situm est, his
bina, his terna, quam efficiant summulam, quærito.
Volumus videre, volumus scire, quid rogatus respon-
deat, an inquisitam expediat questionem. Ita ille
sensus est, quamvis ei pateant aures, an aliquid
dicas, an aliquid quæras, an ab se^c responderi aliquid
postules: et non stipes ut aliquis, aut Marpesia, ut
dictum est, rupes stabit elinguis et mutus, hoc ipsum

LECTIONES VARIANTES.

^a Adjudicare Sab.

^b Ita Meursius. Alii: Dynamus.

^c An tibi ab sese ms.

COMMENTARIUS.

Aut si ullum est animal tardius. Νοθέστερον. Sic
enim Græci hanc vocem usurpant de hominibus in-
geniū tardioris, ab animantibus istis epitheto transla-
to. Nam hoc est asini epitheton quasi proprium, ὡς
ἐσπερημένου τοῦ θένε. Homerus:

ἴς δ' ὄ' ἕνος παρ' ἄρουραν ἰὼν ἰδίωσάτο παιδάς
Νωθήι, ἧ δὴ πολλά περὶ ῥόπαλ' ἄμφι ἰάγη.

Ad homines transtulit Æschylus in Prometheus:

..... ἴνα
Νάθη σοσιπύτης ἄν Διὸς νοθέστερος. HERALD.

Conspiciet hæc quidem formaturas varias respectans. C
Ita Fulv. Ursin. probante Heraldio in Curis secundis.
Cod. ms., formaturas varias, res spectans. Editor
Lugd. Bat., formatura varia res spectans, id est, res
vario modo formatas. Formatúra vocabulum Lucreti-
anum, verbi causa, lib. iv, vers. 560:

Servat enim formaturam servatque figuram. ORELL.

Sed quæ sint singula nesciens. Ita ed. Lugd. Bat.
optime, ut respondeat præcedenti quidem. Cæteri: et
quæ sint, etc. ORELL.

XXIV. — Quid in Menone, o Plato, quædam
rationibus numeri admota ex puerulo sciscitaris Vide
Platon. Menon., pag. 82-84, ed. II. Steph. (Bipont.,
vol. iv, pag. 355-357.) Cf. Cic. Tusc. i. 24. Sed valde
placet conjectura Meursii, pag. 60: Amota ex puer-
culo. ORELL.

Humanitatis in finibus. Alii: Humanitatis esse in
finibus. Sed verbum male repetitum delent Meursius D
et Salmasius, rectissime. ORELL.

Involutum. Hoc loco sensu insolito, idem quod
involutum, ἀνεγματοῦδες. ORELL.

Quid sit cubus aut dynamis, sesquioctavus aut sesqui-
tertius ultimo. Ita lego cum Fulv. Ursino, Th. Cantero,
Salmasio in edit. Lugd. Bat., et in Exercit. in
Solinum, pag. 297 et 492; ubi locum hunc difficilli-
mum egregie illustrat: « Bene conjungitur ab Arno-
bio cubus et dynamis. Vetus auctor græcus de Nume-
ri-»

Τετραγωνισμὸς καλεῖται οἱ ἀρεθνοὶ οὗτοι ἅπαντες
τρεῖς ἢ δύνάμις: τρεῖς ἢ καὶ κύβος: τρεῖς καὶ πᾶ
δυναμόδυναμις: τρεῖς πᾶ σμῆ δύναμόκύβος: τρεῖς σμῆ ψῆ
κυβόκύβος. Cubus et dynamis itaque nomina numero-
rum græcis pariter latini-que usitata. Sic apud Geo-
metras, quod in recto mensuram accipit, vocatur nu-
merus, quod in plano, dynamis, quod in solido, cubus.
In numeris dyas lineæ respondet, quæ longitudinem
habet tantum. Hæc principium parium numerorum,

unde et ἀρχή et γένεσις dicitur. Bis duo primus qua-
dratus, qui præter longitudinem etiam latitudinem
accipit, et respondet euhado sive aræ. et δύναμις
vocatur (Potentiam nominat Martianus Capella, ubi
vid. Grot., ad pag. 23). Bis quatuor primus cubus,
qui numerus στερεῶν ac solido æquiparat. Sic trias
principium numerum imparium. Ter tria dynamis,
ter novem cubus. Desinant etiam quærere viri docti,
quid sit sesquiertius ultimus, nam legendum: aut
sesquiertius ultimo, id est: postremo quid sit sesqui-
octavus aut sesquiertius. » Hæc ex Salmasio. Pro cu-
bus cæteri editores habent dibus, quod defendit Meur-
sius accipiens de binione et allegans locum Agathia:
Epigrammate 72 (Analect. Brunk., vol. iii, pag. 60).
in τάβλαν, id est, tabulam vel alveum lusorium Zeno-
nis, ubi vers. 10, seq. hæc leguntur:

ὅ, δι πῆλαι μετὰ σοῦρμον, ἔχεν δύο, μουνάδα δ' ἄλλη.
Ἔφρον τὴν πυμάτην ἀμρίπασα δίβος.

Ubi autem δίβος seu dibus non est, ut Meursius putat,
binio, sed, ut docent Jacobs V. Cl., in Obs. ad Ana-
lect., vol. iii, part. i, pag. 122, et Salmasius, qui
Epigramma hoc pluribus illustrat in Obs. ad Julii
Vopisci Proculum, Hist. August., vol. ii, pag. 755,
est nomen Latinum factum ex divus, ut et σοῦρμος
ex summus, et significat locum sive lineam in unc
latere alvei lusorii calculorum sive tesserarum, qu
dicebatur divus, δίβος, quasi regis vel imperatoris
Romani sedes: nam nemo nescit imperatores Roma-
norum Divos post mortem appellatos: cui in altero
latere oppositus erat et contrarius Antigonus, quod
est nomen Macedonum regis, quos semper Romanis
adversos et contrarios fuisse notum est. Talis enim
tabulæ ludus ad imaginem belli plane compositus
erat: inde tabulæ certamen dicebatur: in eo calculi
nigri vel russei cum albis certabant. Sed hoc nihil ad
locum nostrum, ubi non de calculis lusoriis, sed de
numeris sermo est. Itaque legendum cubus. ORELL.

An inquisitam expediat questionem. Stewech. leg.
conj. unquisitamne expediat questionem, adducens
Festi auctoritatem: acquirere, circumquærere. Sed
nil mutandum. Inquisitam pro simpliciter quesitam

ORELL.

Sensurus. Th. Canterus conj. hasurus, id est du-
bitaturus. Sed nil mutandum. ORELL.

Marpesta rupes. Sumpsit ex Virgilio, Æn. vi,
vers. 471 sq.:

Nec magis incepto vultum sermone movetur,
Quam si dura silex, aut stet Marpesia cantes.

ignorans et nesciens, secum potius an cum altero colloquaris, cum altero sermocineris, an secum: oratio sit ista, quam promissis, an sonitus vocis, nihil rerum significans, sed inani continuatione pertractus?

XXV. Quid dicitis, o viri, plusquam satis est vobis ex aliena generositate tribuentes? Hæc est anima docta illa quam dicitis, immortalis, perfecta, divina, post Deum principem rerum, et post mentes geminas locum obtinens quartum, et affluens ex crateribus vivis? Ille est ille pretiosus, et rationibus homo augustissimus præditus, mundus minor qui dicitur, et totius in speciem similitudinis^a fabricatus, atque formatus: nullo melior, ut apparuit, pecore, obtusior ligno, saxo, qui nesciat homines, et in mutis semper solitudinibus degat, demoretur iners, valeat in aere, quam-

vis annis vivat innumeris, et nunquam nodis corporeis eximatur. Sed cum scholas attigerit, et magistrorum fuerit institutionibus eruditus, efficitur prudens, doctus, et quam nuper habuerat, imperitiam ponit. Et asellus, et bos æque, usu atque assiduitate cogente^b, discit arare ac molere: equus jugum subire, et agnoscere in curriculo flexiones: camelus sese submittere, sive cum sumit onera, sive cum ponit: columba manumissa revolare ad dominicas sedes: canis cum invenerit prædam, cohibere et continere latratum: verba psittacus et integrare, et nomina corvus expronere.

XXVI. Sed ego cum audio nescio quid præstans animam dici, Deo vicinum et proximum, scientem^c huc omnia superioribus adventare de sæculis: nolo

LECTIONES VARIANTES.

^a Similitudinemque Fulv.

^b Cogendi ms.

^c Sciensque Fulv.

COMMENTARIUS.

ubi Servius: *Cantem Marpesiam Parium lapidem dicit. Marpesus enim est mons Parie insulæ.* ELMENH.

Cum altero sermocineris, an secum. Prorsus assentior Meursio hæc verba expungenti tanquam glossa et otiosam repetitionem eorum, quæ modo præcesserant. ORELL.

XXV. — Anima... post Deum principem rerum et post mentes geminas locum obtinens quartum. Illustranda hæc verba e platoniorum doctrina, qui locum in rerum natura summum ac principem attribuebant θεῶν πρώτων, διὰ μέγιστον, δημιουργῶν, secundum θεοῦ γεννητοῦς, diis a summo Deo creatis ipsique subjectis, tertium δαιμόσι, quartum tandem animis hominum ab eodem Deo summo creatis (corpora enim ex elementis formasse deos minores statuebant. Vid. Alcinoium Introduct. in philosophiam Platonis, cap. 17). Plato, in Phædro, pag. 257, ed. H. Steph. (Bipont. p. 521): Ὁ μὲν δὲ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ θεὸς πρῶτος ἄρμα ἐλάττω πρῶτος πορεύεται δικαιοσύνην πάντα καὶ ἐπιμαχομένους τῷ δ' ἐπιταί στρατιὰ θεῶν τε καὶ δαιμόνων κατὰ ἕνδεκα μέρη κτισσασμένην. Alcinoius, l. 1, c. 15, p. 105, ed. Fischeri, in quarto. Dial. Plat.: Ὁ μὲν γὰρ θεὸς τοῦ τε παντός ὑπάρχει ποιητὴς αὐτός καὶ των δαιμόνων. Mentes itaque geminas, id est similes, pares (vid. Serv., ad Æneid. 1, vers. 165), dicit Arnobius θεοῦς καὶ δαιμόνας, quorum in loco Judæorum ac christianorum doctores platonizantes substituebant ἐργέλους καὶ δυνάμεις. Vid. Wertsten., in Matth., cap. 24, vers. 29 Nov. Test., tom. 1, p. 505. ORELL.

Ex crateribus vivis. Id est ποταμὸς ὕδατος τῆς ζωῆς. Vid. Apocal. XXII, vers. 1, ORELL.

Mundus minor qui dicitur. Macrobi., in Somn. Scip., lib. II, cap. 12: *Physici mundum magnum hominem, et hominem brevem mundum esse dixerunt.* Chalcedius in Platon. Timæum, p. 126. *Est in corporibus nostris aquæ portio et item aeris, nec non ignis et terræ, unde, opinor, hominem mundum brevem a veteribus appellatum, κόσμον συντομή.* Cf. Nemes., de Natura Hom., c. 1. ELMENH. et ORELL.

Demoretur iners, valeat in aere, quamvis annis vivat innumeris. Ita edidi ex emendatione levissima et felicissima C. Barthii in Advers., lib. XLIV, cap. 4, p. 1937. Sensus scilicet loci est: Pone hominem in solitudine, fac sanum ut libet, fac immortalē esse, da illi omnium votorum in hac vita summam, ut scilicet in aere valeat, i. e. pecuniis, divitiis affluat. Cod. ms. et ed. I habet valeat in aere, nullo sensu. Fulv. Ursin. et Gelenius: *demoretur iners veluti puer, quamvis, etc.* audacter. Stewech. proponit legendum aut: *iners vagiat amare, sive propius ad scripturam codi-*

cis, tralata voce ab ovibus: *iners balet amare, pessime utrumque: nam homo ille tricenarius, quem fingit Arnobius e carcere tenebricoso, quo inclusus erat, inter homines prodeantem, neque vagiet amplius, ut infans, neque, cum ovem hætenus nullam viderit, nihil præter nutricem suam conspiciens, ut ovis balabit.* Jo. Meursius censet legendum: *demoretur iners valde et ignarus, quamvis, etc.* Herald. in Curis secundis: *velut in aere, i. e. tanquam volucris in aere degens, ut nos dicimus: Er lebt, est ist ihm wohl, wie dem Vogel in der Luft.* Editor Leidensis: *idem erit iners, valeat manere quamvis annis vivis innumeris, audaciter et a scriptura codicis remotius.* Minime autem spernenda est altera conjectura ejusdem C. Barthii l. I. *valeat, in arce quamvis, etc., i. e. in loco tutissimo, extra omnem aleam, omne periculum humanitatis positus, ut sæpissime ap. antiquos. Priorem tamen prætuli, demoretur est pro demorabitur more Arnobii præsens conjunctivi sæpissime ponentis pro futuro indicativi.* ORELL.

Nodis corporeis, Nodi corporei i. n. vincula corporis de vita animam in eo detinente. Vid. C. Barth. Adversar., lib. XII, cap. 15, p. 694. ORELL.

Usu atque assiduitate cogente. Forte assiduitate docente. MEURS., p. 65.

Agnoscere in curriculo flexiones. Noscere, scire et ejus composita apud Arnobium sæpissime de iis, quæ quis usu et experientia discit. Vide supra ad lib. I, cap. 25. ORELL.

Revolare ad dominicas sedes. Ita Gelenius. Ms. *revocare.* Scripserat fortasse Arnobius *revolgare, ἀπὸ χειρῶν* pro volare. Lucretius II, vers. 165.

Tempore, quo Solis pervolgant fulgura cælum.

Pacuvius: *Hælyonis ritu littus pervolgans feror.* HERALD. — Pro *sedes Ursin. ædes.* ORELL.

Nomina corvus expronere. Ms. reg. habet *corvus*, quod interpretantur nonnulli ὡς ἀπὸ τῆς καρδίας, expronere ad psittacum referentes, sed cuiuslibet potest persuaderi, genitivam esse lectionem *corvus*. Apuleius, lib. II, Florid. *Verum enim vero, inquit, et corvus et psittacus nihil aliud, quam quod didicerunt, pronuntiant.* Quo libro is scriptor multa abdita de natura et indicis psittacorum tradidit. De corvis porro salutaribus, quos imperator Augustus coemit, adeundus Macrobius libro II Saturnal., cap. 10. HERALD. et STEWECH. — Pro *expronere Fulv. Ursin. legit exprimere.* Male. Virgil. Æn. II, vs. 280, *Mæstas exprimere voces.* ORELL.

XXVI. — Superioribus adventare de sæculis. Fulv. Ursinus conj. *de sedibus, sed nil mutandum.*

illam discere, sed docere : nec ex docta, ut dicitur, A dicari natura esse passivum. Quod autem est prom-
elementariam fieri : sed retinentem res suas corpo-
ribus semet circumligare terrenis. Nisi enim sese ha-
buerit res ita, discerni quis poterit, utrumne illud,
quod audit, reminiscatur, an discat? cum multo faci-
lius sit credere, discere illam quod nesciat, quam
oblitam, quod paulo ante sciebat, et oppositu corpo-
ris amitti repetentiam priorum. Et ubi est illud quod
dicitur incorporalis anima substantiam non habere?
Quod enim nullius est corporis, oppositione alterius
non impeditur, nec potest aliquid suaderi perdere
id, quod non potest tactum rei oppositæ sustinere. Ut
enim numerus in corporibus constitutus, quamvis
mille corporibus obratur, intactus et inviolabilis
constat, ita necesse est animas, si sunt, ut perhibetur,
incorporeæ, oblivionem priorum nullam pati : quam-
vis eas solidissimæ corporum circumligaverint jun-
ctiones. Quid? quod eadem ratio non tantum incor-
poreas indicat eas non esse, verum etiam privat
immortalitate has omni, et ad fines applicat, qui-
bus vita consueta est terminari. Quidquid-enim causa
ingruente nonnulla ita mutatur, et vertitur, ut inte-
gritatem suam retinere non possit : id necesse est ju-

dicari natura esse passivum. Quod autem est prom-
ptum atque expositam passioni, corruptibile esse,
ipsa passibilitate interveniente, denuntiatur.

XXVII. Ergo, si et animæ perdunt omne quod no-
verant, corporalibus vinculis occupatæ, patiantur
necesse est aliquid, quod eas efficiat oblivionis in-
ducere^a cæcitatem. Neque enim nihil omnino per-
pessæ, aut integritatem conservantes suam, possunt
rerum scientiam ponere, aut in alios habitus sine
sui mutabilitate transire. Atqui nos arbitramur, quod
est unum, quod immortale, quod simplex, quacum-
que in re fuerit, necessario semper suam retinere na-
turam : nec debere aut posse aliquid perpeti, si modo
esse perpetuum cogitat, et in finibus propriæ immor-
talitatis hære. Omnis enim passio lethi atque in-
teritus janua est, ad mortem ducens via, et inevita-
bilem rebus afferens functionem : quam si sentiunt
animæ, et tactui ejus atque incursionibus cedunt,
usu et illis est vita non mancipio tradita, quamvis
aliter quidam inferant, et rei tantæ fidem suis in ar-
gumentationibus ponant.

XXVIII. Ac ne tamen instructi non plenius ab-
eamus, audiamus^b a vobis, quemadmodum dicitis, ani-

LECTIONES VARIANTES.

^a Inducere alii.

^b Audire avemus Fulv.

COMMENTARIUS.

Utitur Arnobius hoc verbo pro genere, sobole et
multitudine, more Lucretiano. Adi indicem Giphanii.
ELMENS. — Vide supr. ad lib. I, c. 25, et infra ad
lib. VII, c. 24. ORELL.

Elementariam fieri. Id est, primis elementis imbuen-
dam. Seneca, epist. XXXVI. *Turpis et ridicula res est
elementarius senex.* ELMENS. et NOURR. — *Eine ABC-
Schulerin.* ORELL.

Repetentiam priorum. Glossæ : *Repetentia.* —
ἐπιστάσις. Infra cap. 28. *Quod enim rebus ingressis
priorum repetentiam detrahit, id est ἀνάμνησις.* Lucre-
tius, lib. III, vers. 863, seq. :

Interrupta semel cum sit repetentia nostra.
Et nunc nil ad nos de nobis attinet, ante
Qui fuimus.

Sic *retinentia* quoque apud Lucretium, qua rerum
præteritarum fugientem memoriam retinemus scil. et
retrahimus, lib. III, vers. 674, seq. :

Nam si tantopere 'st animi mutata potestas,
Omnis ut actarum exciderit retinentia rerum.

HERALD. et ELMENS.

Incorporales animas substantias non habere. Ita ed.
Lugd. Bat., e correctione Stewechii. Antea legebatur
incorporalis anima, sed *incorporalis* in cod. ms. est
D accusativus pluralis pro *incorporales*. Alii : *incorpora-
ralem animas substantiam.* ORELL.

Suaderi. Fulv. Ursinus leg. censet *videri*. Sed nihil
mutandum. *Suaderi, perdere*, id est *affici, ut perdat*.
Ita *suadere, imperare* sapissimè etiam de rebus inani-
matis pro impellere, sollicitare. Lucret., lib. I,
vers. 175 :

Frumenta calore

Viteis autumnò fundi suadente videmus.

ubi tamen alii legunt : *sudante.* Vide Lambin., p. 35.

ORELL.

In corporibus. Fulv. Ursinus : *incorporeus.* Male.

ORELL.

Corporum..... junctiones. Alii : *vinctiones*, male.
Arnobius infra eodem libro : *Quis auctor junctionis?*
Lib. III : *Multitudinis junctionis differentia conservata.*
Lib. VI : *Simulacrorum coalescere junctioni.* ELMENS.

Passibilitate interveniente. *Passibilitas* vox cadentis
Latinitatis. Vid. Voss., de Vitiis serm. et Ol. Borrich.
Cogitat., p. 189. Sic *passibilis* infra libro VII : *Quic-
quid enim vexatur rei alicujus e motu, passibile esse
constat et fragile.* ORELL.

XXVII. — *Si modo esse perpetuum cogitat.* Sine
dubio legendum : *esse se perpetuum cogitat.*

ORELL.

Omnis enim passio lethi atque interitus janua est. In-
fra : *Rursus vero si animæ lethi adeunt januas.* Imitatur
Lucretium v. 374 :

Haud igitur lethi præclusa est janua coelo. HERALD.

Inevitabilem rebus afferens functionem. *Functio* pro
morte, ut *fungi* pro mori, locutio familiaris Arnobio.
Sic infra cap. 57. *Hic retur (animas) esse perpetuas,
et superesse mortalium junctioni.* Ita *morte functus* lib. I,
cap. 41. Vide Vorst. ad Sulpic. Sever., I, cap. VII,
et Bunemann., ad Lactant., instit. VII, cap. 10,
pag. 911. ORELL.

Usu et illis est vita, non mancipio tradita. Id est
data est illis vita ad usum, non ut perpetuam ac
æternam eam habeant. Lucretius III, 984 :

Vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.

Seneca Epist. LXXII : *Nihil dat fortuna mancipio.*

ELMENS.

Quamvis aliter quidem inferant. Id est *argumententur,
concludunt.* Locutio apud Tertullianum et Apuleium
haud infrequens; sed etiam probatoribus scriptori-
bus, verbi causa Quintiliano Inst. V, cap. 14, et
lib. VIII, cap. 4, usurpata. Cujus plura exempla col-
legit Bunemann., ad Lactantii Inst. VII, cap. 13,
pag. 927, seq. ORELL.

XXVIII. — *Ac ne tamen instructi non plenius
abeamus, audiamus a vobis, quemadmodum dicitis, ani-
mas, cum terrenis fuerint corporibus involutæ, priorum
reminiscentiam non habere.* Ita editiones omnes, ex-
cepta prima et Lugd. Bat. e correctione Gelenii. ms.
et editio princeps habet, *abeamus ne videamur a vobis*;
unde Heraldus in *Curis secundis* legendum suspicatur

mas, cum terrenis fuerint corporibus involutæ, priorum reminiscentiam non habere; cum in ipsis corporibus positæ, et prope insensibiles eorum commixtione perfectæ, pertinaciter et fideliter teneant ea quæ ante annos plures, si velis dicere vel octoginta, vel hoc amplius, vel fecerunt, vel passæ sunt, vel locutæ sunt, vel audierunt. Si enim obstaculo perficitur corporis, ne meminerint eorum, quæ jamdudum, et ante hominem sciebant, magis est ut ea debeant oblivisci quæ conclusæ in corporibus factitarunt, quam quæ foris positæ, nondum hominibus conjugatæ. Quod enim rebus ingressis priorum repetentiam detrahit, et intra se gesta irrecordabili debet obliteratione deperdere. Una enim causa res duas^a efficere ac sibi contrarias non potest, ut aliorum memorias sopiat, alia patiatur actoris in recordationem venire. Quod si animæ, quas vocatis, membrorum impediuntur obstaculo, quominus artes suas antiquas reminiscantur; in corporibus ipsis quemadmodum constituta meminerunt et sciunt animas se esse, et corporalem substantiam non habere, immortalitatis

A conditione mactatas? quem teneant in rebus gradum, quo sint ordine a Deo patre discretæ? ad infima hæc mundi quam ratione pervenerint? quas ex quibus circulis qualitates, dum in hæc loca labuntur, attraxerint? Quemadmodum, inquam, sciunt doctissimas se fuisse, et obstructione corporum amisisse quæ noverant! Et hoc ipsum enim nescire debuerant, si aliquid eis labis corporalis invexisset adjunctio; nam scire quid fueris, et quid hodie non sis, non est signum memoriæ perditæ, sed comprobatio indiciumque servatæ.

XXIX. Quæ cum ita se habeant, desinite, quæso, desinite res parvas, atque exigui nominis immanibus pretiis æstimare: desinite hominem, proletarius cum sit, classibus, et capite cum censeatur, adscribere ordinibus primis: cum sit inops, pauper lare, et tugurii pauperis, nec patriciæ claritatis umquam meritis nuncupari. Cum enim vos oporteret viros recti atque integritatis auctores, typhum et arrogantiam frangere, quorum malis cuncti extollimur, et inanium distendimur vanitate: non tantum accidere mala ista

LECTIONES VARIANTES.

^a Sic ms. Res contrarias Sab. Alii: res diversas.

COMMENTARIUS.

Ac ne tamen instructi non plenius habeamur nec videamur a vobis (scil. non plenius instructi), quemadmodum dicitis animas, cum terrenis fuerint corporibus involutæ, priorum reminiscentiam habere, deleto non. Quod falsissimum. Nam refutat Arnobius eos, qui statuebant: hominum animas esse divinas et æternas, adeoque priorum reminiscentiam habituras, nisi corporis vinculis impedirentur, quibus ostendere vult: si esset animis vita humanæ huic anteaeta, corpus illis non fore obstaculo reminiscentiæ eorum, quæ factitarint foris positæ et nondum hominibus conjugatæ, et præparat ita suam demonstrationem, animas hominum non esse æternas nec a Deo perfectas, sed a naturæ longe inferioribus. Editor Lugd. Bat. legit: *abeamus, scire avimus*, quod eodem redit, quo audiamus Gelenii. Meursius pag. 63, conj. *abeamus: ne rideamur a vobis, quemadmodum dicitis..... non habere*. ORELL.

Et prope insensibiles eorum permixtione perfectæ. Proba lectio: nam qui corrigere volunt effectæ (ut Fulv. Ursinus), falluntur. Sic perficere usurpabant. Jul. Firmic., lib. vii. Mathes., cap. 16. *Mulieres virgines, sterilesque perficient*, et sæpius. ORELL.

Quominus artes suas antiquas reminiscantur. Codex ms. *quominus artes suas antiquas atque reminiscantur*, unde Meursius conj. *æque reminiscantur*. Alii: *artes suas atque antiqua*. ORELL.

Immortalitatis conditione mactatas. Vide supra ad lib. i, cap. 41. ORELL.

Non est signum memoriæ perditæ, sed comprobatio indiciumque servatæ. Joannes Schefferus Argentoratensis in Adversariorum libro, cap. 20, infert Miscel. Obs. crit., vol. ix., pag. 163. *Indiciunt* a glossatore adjectum putat, male. Amat enim Arnobius nomina conjungere idem significantia. ORELL.

XXIX. — *Exigui nominis.* Eisi vulgata lectio nominis tolerari potest, malim tamen cum aliis (Meursio) *exigui nominis*. Sic noster infra cap. 35: *Nullius apud principem nominis*, id est momenti, et lib. vi, cap. 20. *Sub ipso furti atque operis nomine.* Lucretium, ut sæpe alibi, affectatus, lib. iii, vers. 189.

Momine uti parvo possint impulsa moveri.

HERALD, et GALLAND.

Desinite hominem, proletarius cum sit, classicis, et capite cum censeatur, adscribere ordinibus primis. Ms.

proletarium cum sit, classicus, inepte; nam proletarii erant infra classes. Bene itaque emendavit Gelenius. MEURS., in Append. — Varias in classes distributos fuisse cives romanos, tradunt Levius, lib. ii, cap. 45, et Dionysius Halicarn., lib. iv, pag. 221. Singulari tamen significato, teste A. Gellio, Noct. Att., lib. vii, cap. 15, *classici* vocabantur primæ tantum classis homines, qui centum et viginti quinque millia ampliusve censi erant. Quo quidem sensu *classici* hic dicti ab Arnobio *proletariis* oppositi, qui, tenuissimi cum essent, *prolem* tantummodo reipublicæ sufficiebant. *Capite vero censi*, ut eos appellat auctor, ii dicebantur, qui nullo aut parvo ære censebantur, ac parvum aut nullum vectigal pendebant, ex A. Gellio, l. xvi, c. 10. NOBRIUS. — Cf. Is. Pontan. ad Macrob. Saturn. i, 45, et I. N. Funccium, ad xii Tabb., p. 77, sq. ORELL.

Nec patriciæ claritatis umquam meritis nuncupari. *Claritas* propria Senatorum et Patriciorum, qui sub Imperatoribus viri *clarissimi* dicebantur, cum florente republica, viri tantum summæ dignitatis isthoc nomine insignirentur, quod etiam laudem boni civis involvebat. Hinc Cicero ad Attic., lib. xiv, epist. 44, stomachatur hoc nomen Cæsari post mortem tributum ab Antonio pro concione, et in orationibus coram senatu habitis semper *Patres Conscriptos* alloquitur, numquam *Patres* seu viros *clarissimos*. Universus senatus dicebatur quidem *ordo clarissimus*, singuli non item, sed demum sub Imperatoribus. Vide Schwartz., ad Plinii Panagyr., cap. 90 et superiore ætate etiam senatorum conjuges appellabantur *femine clarissimæ*, vide Salmas., ad Eli Lamprid. Heliogabal., Script. Hist. Aug., vol. i p. 797. Arnobius, itaque hoc loco audaciori metaphora hominem a Deo profectum et conditum dicit *patriciæ claritatis*. Non igitur opus habemus correctione editoris Lugd. Bat. *nec patris clari, tantis cum meritis nuncupare*. Ed. princeps *patriciæ*, etc. ORELL.

Quorum malis cuncti extollimur. Ita editio princeps romana et cæteræ omnes. Sed ingeniosa conjectura est Fulvii Ursini: *Quorum alii cuncti extollimur*, ut et in sequentibus: *non tantum accidere (beschneiden) alas istis noluitis*, pro vulgato; *non tantum accidere mala ista censetis*. ORELL.

Inanium distendimur vanitate. Fulv. Ursinus leg.

verum, quod gravius multo est, addidistis A quibus et vitia crescerent, et inemendabilis permaneret. Quis est enim hominum, quam sit indolis infamiam ^a semper atque ignomigientis, qui, cum dici exaudiat viris ab sapienaxime immortales animas esse, nec fatorum toxias legibus, non in omnia flagitia præcept non intrepidus ^b res obeat atque aggrediatur? non denique omnia suis cupiditatibus larquæ libido impotens jusserit, impunitatis a etiam libertate munita? Quid enim prohibeminus hæc faciat? metus supernæ potestatis, ique divinum? Et quis poterit territari formicujus horrore, cui fuerit persuasum, tam se mortalem, quam ipsum Deum primum, nec iudicari quidquam de se posse: cum sit una B litas in utroque, nec in alterius altera condissit æqualitate vexari?

Sed memoratæ apud inferos pœnæ, et supm generibus multiformes? Equis erit tam et rerum consequentias nesciens, qui animis stibilibus credat, aut tenebras tartareas posse nocere, aut igneos fluvios, aut cœnosis gurgiludes, aut rotarum volubilibus circumactus? im contiguum non est, et ab legibus dissolu-

tionis amotum est, licet omnibus ambiatur flammis torrentium fluminum, volvatur in cœno, saxorum imminentium casibus, et immanium montium operiatur ruinis, illibatam necesse est permaneat et intactum, neque ullum sensum mortiferæ passionis assumere. Quid? quod ista persuasio non tantum est incitatrix ad vitia libertate ex ipsa peccandi, verum etiam philosophiæ ipsius causam tollit, et ipaniter eam suscipi supervacanei ^c operis difficultate declarat. Nam si verum est, animas nullius esse participes finis, et cum omnibus sæculis ævorum perpetuitate procedere: quid periculi res habet contemptis prætermisissisque virtutibus, quibus est contractior atque horridior vita, voluptatibus se dare, ac per omnia libidinum genera effrenatum spargere immensæ cupiditatis ardorem? Ne deliciis marceat, et corrupatur mollitudine vitiorum? Et qua poterit ratione corrumpti id, quod immortale, quod semper est, et nulli obnoxium passioni? ne sordescat, et pollnatur actionum turpium fœditate? Et qui poterit pollui, corporalem quod substantiam non habet, aut ubi sedem contaminatio ponere, ubi spatium nullum est, in quo nota se possit ipsius contaminationis affigere ^d? Rursus vero si animæ lethi adeunt januas, Epicuri ut sententia definitur, nec sic causa est competens, cur expeti

LECTIONES VARIANTES.

miæ Fulv. infamia Lugd. B. quod recipiendum. urus ms. Utrunque addit Lugd. B.

^c Ita Fulv. supervacua ms. et Sab.

^d Affingere Fulv.

COMMENTARIUS.

nani, etc. male. Inanium vanitas est vana opiimatio ferri inanium. ORELL.

vis ille sit indolis infamia semper atque ignofugientis, etc. Philosophiæ. Nam abstinent a ris nonnulli pœnarum formidine; alii vitia ecrantur et detestantur; alii denique infatetunt et sinistros de se rumores, atque idibus flagitiis abstinent. Hi sunt teneræ frones, *ἐπιεικῆς* atque *αἰδήμονες*, quos improbi atque inertes arbitrantur, quemadmodum *τοὺς ἀνασχύντους* constantes et *ἀνδρείους*. His erbis describit Arnobius hominem *αἰδήμονα*. *ἢ αἰδήμων*, qui metuit τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα ut defluit Aristoteles, id est qui infamia atque iosa fugit, ut loquitur Arnobius. HERALD.

in omnia flagitia præcepta se ruat. Hæc est lectio quam non debuerat mutare Gelenius. Usurpau hoc verbum sapissime *ἐνεργητικῶς*. HERALD. ere active, lib. 1, (cap. 54) dixit. Sic *penergere*, alia, Plautus, Apuleius, alii. MEURS., *nd.*

pnæ. Ita Salmasius ex emendatione Meursii. *perbe*. Alii: *superæ*. ORELL.

. — Sed memoratæ apud inferos pœnæ et orum generibus multiformes? Scilicet poterit territare? Quod repetendum ex verbis præbus: Et qui poterit territari formidinis alicujus? ORELL.

rotarum volubilibus circumactus. Jam igitur bus illis, quibus fabulas istas fugebant, rota in usu erat. Supplicia enim inferorum ad a communia accommodabant. Rota pœnalis, videadus Cujacius Obs., lib. m. fuerat olim ervorum propria; sed postea ad erucenda criquestionibus adhibita. Alligabantur autem i distendebantur: atque ea contorta flagris utur. Unde *στρεβλοῦσθαι* proprie est torqueri. ut. Aristoph. ad Pac. οἱ δοῦλοι σφαλόμενα,

C ἐπὶ τοῦ τροχοῦ δεσμούμενοι καὶ στροβόμενοι ἐτύπτοντο ἀκαλλώμενοι ἐν αὐτῷ. HERALD.

Ambiatur flammis. Annon legendum amburatur? Quod verbum proprium de iis, qui cruciantur igni, non plane necantur, quod est *comburere*. ORELL.

Illibatam necesse est permanent et intactum, neque ullum sensum mortiferæ passionis assumere. Proba lectio. Nam qui scribendum existimant *assumat*, plane falluntur. His modorum mutationibus delectantur Afri scriptores. Infra: Itaque cum nobis intendatis aversionem ex religione priorum, causam conveni ut inspicimus, non factum, nec quid relinqueremus, opponere; sed secuti quid simus, potissimum contueri. HERALD. — Ms. pro *illibatam*, quod est e correctione Gelenii, *illatum* tamen. ORELL. — Conf. Intpp. ad Livii XXI, 49. OCHSNER.

Verum etiam Philosophiæ ipsius causam tollit. Hæc explicantur capite sequenti, his verbis: *Medietas ergo quædam, et animarum anceps ambiguaque natura locum philosophiæ peperit, et causam, cur appetteretur, invenit*. HERALD.

Ac per omnia libidinum genera effrenatum spargere immensæ cupiditatis ardorem. Ex affinitate litterarum verbum periisse autumo, quod non parum possit ad exornandum tropum: eoque re-cribo: *effrenatum spatium immensæ cupiditatis ardore*. Geminus apud auctorem hunc locus lib. iv. ideoque attendendus: *Denum adamasse* (Jovem puto Maximum) *et per omnes libidinum formas incestarum cupiditatum circumegisse pellaciam*. *Spatiatorem* pro erratore collocavit M. Cato, testantibus Pompeio Festo et Macrobio lib. vii. Apud Petronium quoque id vocabuli repertum *Vidi*, ait, *quosdam conspicientes*. STEWECU. — Non opus hac conjectura. Metaphora ducta a navibus, quæ ventis sparguntur per æquora. ORELL.

Si animæ lethi adeunt januas, Epicuri ut sententia definitur. Epicurus scil. statuebat, animum una cum

philosophia debeat: etiamsi verum est purgari hac animas, atque ab omni puras vitiositate præstari. Nam si communiter obeunt, et in ipsis corporibus sensus eis deperit extinguiturque vitalis: non tantum est erroris maximi, verum stolidæ cæcitatæ, frenare ingenitos appetitus, cohibere in angustiis vitam, nihil indulgere naturæ, non quod cupidines jusserint atque instigaverint facere, cum nulla te præmia tanti laboris expectent, cum dies mortis advenerit, et corporalibus fueris vinculis exsolutus

XXXI. Medietas ergo quædam, et animarum anceps ambiguaque natura, locum philosophiæ peperit, et causam cur appeteretur, invenit: dum periculum scilicet ex malis iste formidat admissis: alter concipit spes bonas, si nihil sceleris faciat, et cum officio vitam justitiæque traducat. Inde est quod inter doctos viros, et ingeniorum excellentia præditos, de animarum qualitate certamen est: et eas alii dicunt mortali esse natura, nec divinam posse substantiam

LECTIONES VARIANTES.

^a Quid istud Sab.

^b Ita Sab. dedimus alii.

COMMENTARIUS.

corpore gigni, crescere, senescere et interire. Vide Lucret., lib. III, vers. 418 — 840. ORELL.

Purgari hac animas. Ita legendum (ex emendatione Meursii), non *has animas*. Philosophiam existimabant esse ζωὴς ἀνθρωπίνης καθαροῦ καὶ τελειότητα. Vide Platonem in Phædone, et Hieroclem in aurea Pythagoreorum carmina. HERALD.

In ipsis corporibus sensus eis deperit extinguiturque vitalis. Legi volunt: cum ipsis corporibus. Falso. Tangit enim Arnobius argumenta, quibus mortalem esse animam efficere conabantur. Atque inter alia inculcabant præcipue, in ipso corpore animam minui, corrumpi, et tandem cum eo exstingui. Eam enim in ægris ægram; in ætate fessam; ac cum interit corpus, simul cum ipsis paribus, quæ primo consopiantur, exstingui, etc. quæ omnia tractantur a Lucretio lib. III, et diluuntur a Lactantio lib. VII, cap. 12. HERALD.

XXXI. — Medietas ergo quædam et animarum anceps ambiguaque natura locum philosophiæ peperit. Hæc enim fuit Stoicorum doctrina: quare quæ hic scripsit Arnobius de medietate animarum, ea partim e Stoicorum schola, partim e scriptura perperam intellecta hauserat. Conf. Lactant., lib. VII, cap. 20. HERALD.

Nec in natura posse degenerare mortali. Editor Lugd. Bat. in naturam..... mortalem ex emendatione Meursii in Append. Male. Vide observata ad lib. I, cap. 42, et lib. II, cap. 2, verba: Veram in orbe religionem induxit. ORELL.

XXXII. — Ejus enim cognitio fermentum quoddam est vitæ. Respicit Arnobius ad verba Divi Soteris Joann. XVII, vers. 3. Ἀυτὴ δὲ ἔστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἣνα ἠρώσκεισθε σὺ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπίστευδας, Ἰησοῦν Χριστόν. ORELL.

Tum deinde feritate atque inhumanitate depositis, resumant ingenia mitiora, ut ad illud quod dabitur esse possint paratæ. His verbis cum regenerationem per baptismum, tum Eucharistiam significat Arnobius, sed ita, ut verba Gentilium ad Christianorum sacra accommodet. Existimabant enim Gentiles, mysteria fuisse inventa, ut homines ex agresti immanique vita ad humanitatem excolerentur et traderentur: unde initia appellata. Vid. Cic. de Legg. II, cap. 14. Hæc est Nationum πολιτεία. At baptismus appellatur,

sustinere: alii vero perpetuas, nec in natura posse degenerare mortali. Quod istud ^a ut fiat, medietatis efficitur. lege: quod et illis argumenta sunt præsto, quibus eas passivas atque interibiles invenitur: et his contra non desunt, quibus esse divinas immortalesque monstratur.

XXXII. Hæc cum ita se habeant, et cum ab summo traditum teneamus auctore, non esse animas longe ab hiatibus mortis et faucibus constitutas: posse tamen longævæ summi principis munere ac beneficio fieri: si modo illum tentent ac meditentur agnoscere: ejus enim cognitio fermentum quoddam est vitæ, ac rei dissociabilis glutinum: tum deinde feritate atque inhumanitate depositis, resumant ingenia mitiora: ut at illud, quod dabitur, esse possint paratæ. Quid est quod a vobis tamquam bruti et stolidi judicemur, si propter hos metus liberatori dedidimus ^b et mancipavimus nos Deo? Adversus ictus noxios, et venenatos colubrarum morsus, remedia sæpe conquiri-

λοῦτρον ἀναγεννήσεως, lavacrum regenerationis, ab Apostolo ad Tit., III, 5. Hoc autem loco perstringit breviter et obscure Arnobius ea quæ observabantur πρὸ τοῦ βαπτισματος. Dicit in præcedentibus: Si modo illum tentent ac meditentur agnoscere. Sic Catechumenorum ordinem subindicat. Catechumeni enim, priusquam baptizarentur, κατηγοροῦντο et in doctrina christiana principiis instituebantur, ac Christum cognoscere docebantur, deinde fidem suam profitebantur, postea precibus ac jejuniis operam dabant ac penitentiam agebant, feritatem atque inhumanitatem deponentes, ut ad illud quod dabitur esse possint paratæ, id est ad communi nem corporis Christi, quia statim, cum essent baptizati, in conventum deducebantur, atque ibi Eucharistiam participabant. Antea enim, cum sacramentum istud celebraretur, catechumeni ne aderant quidem, quod usitatum etiam in profanis mysteriis, a quibus arcebantur, qui initiati et sacriati non erant. Unde formula: Ἐσὺς ἔστε ἡβέσλοι. Procul, procul este profani. Etiam verba illud quod dabitur, etc. translata videntur a Gentium mysteriis, in quibus dabantur quædam symbola et memoracula. Arnobius igitur, quia audierat, dari fidelibus panem et vinum, nec mysterii hujus rationem satis cognitam habebat, idcirco hæc de re loquitur paulo obscurius et verbis non satis propriis, ita ut confuse tantum vidisse eum aliquid appareat, nihil adhuc distincte. HERALD. — Heraldum refutat Nourrius putans, Arnobium generaliter h. I. de felici animæ nostræ immortalitate disputare; quam, nisi agnito vero Deo et morum inhumanitate deposita, consequi non possimus. Sed verba illud quod dabitur mihi singulare quoddam et μυστηριώδες indicare videntur, quod autem non rei igoantia, ut Heraldus putat, sed consulto et prudenter reticuisse videtur Arnobius, ne scil. Gentium talia non intelligentium animos offenderet. Quare, hoc uno excepto, Heraldus assentior.

At vero iterata horum verborum lectione meliora edoctus, totus jam accedo ad doctissimi Nourrii sententiam. Illud quod dabitur est vita æterna, ad quam animæ esse debent paratæ, id est preparatæ, dignæ redditæ quæ accipiant virtute scilicet et bonis operibus. ORELL.

Dedidimus et mancipavimus. Fulv. Ursin. mancipavimus, male. ORELL.

mus, et protegimus nos laminis, Psyllis, Marsis A vendentibus, aliisque institoribus atque planis: ac ne nobis frigora solesque incommodent rapidi, munimenta domorum ac vestium sollicitæ præparamus diligentia cautionis.

XXXIII. Mortis nobis cum proponatur metus, id est, animarum interitus: quid non ex communi facimus sensu, quo amamus nos omnes, quod cum qui nobis spondet tali a periculo liberaturum retinemus, amplectimur animisque ipsis nostris, si modo justa est vicissitudo, præponimus. Vos vestrarum animarum salutem in ipsis vobis reponitis, fierique vos deos vestro fiditis intestinoque conatu: at vero nos nobis nihil de nostra infirmitate promittimus, natu-

ram intuentes nostram virium esse nullarum, et ab suis affectibus in omni rerum contentione superari. Vos cum primum soluti membrorum abieritis e nodis, alas vobis affuturas putatis, quibus ad cælum pergere, atque ad sidera volare possitis: nos tantam reformidamus audaciam, nec in nostra ducimus esse positum potestate sedes superas petere: cum et hoc ipsum habeamus incertum, an vitam accipere mereamur, et ab lege mortalitatis abduci. Vos in aulam dominicam tamquam in propriam sedem remeanturos vos sponte, nullo prohibente, præsumitis: at vero nos istud, rerum sine domino fieri neque speramus posse, neque ulli hominum tantum potestatis attribui licentiæque censemus.

COMMENTARIUS.

Protegimus nos laminis, Psyllis Marsis vendentibus. Sic habet ed. Lugd. Bat. In Codice regio est *laminis phyllis*. Theodorus autem Canterus hunc locum sic corrigendum opinatur: *Protegimus nos labiis Psyllis, Marsisve dentibus*; optimo quidem sensu, si *Psyllorum et Marsorum* legeretur. Salmasius autem (ad Tertullian., de Pallio, p. 239, et ad Solin., p. 246. O.) hæc ita vult emendari: *Psyllis labinis, Marsisve dentibus*. Eodem sane sensu. (At formationem *labinum*, i. pro labium frustra quæsi. O.) Quibus enim serpentes male infuderant mordendo venenum, hos Psylli et Marsi sugendo sanabant. Nullus autem dubitandi locus videtur, quin Arnobius loquatur de hisce Psyllis Africae, et Marsis Italiae populis, qui re ipsa venenatis serpentium moribus medebantur, quorumque meminerunt Plinius, Hist. Nat., vii, 2; xvi, 15; xxv, 2; xxviii, 3; Ælianus, de Nat. Animal., lib. i, cap. 57; Plutarch., in Caton. min.; Strabo, lib. xvii, pag. 814; Casaub., Sueton. in Augusto, cap. 17; Solinus, cap. 27; Hieronymus, Præfat. in Joel.; De Psyllis elegantissime Lucanus cecinit Pharsal., ix, vers. 891, seqq.:

Gens unica terras
Incolit, a sævo serpentum innoxia morsu.
Marmaridæque Psylli, par lingua potentibus herbis,
Ipse cruor tutus, nullumque admittere virus,
Vel cantu cessante potest: natura locorum
Jussit, ut immunes misti serpentibus essent.

De Marsis denique hos Lucilii versus citant ex lib. x Satir.:

Jam disrumpatur medius, jam ut Marsus colubras
Disrumpit canto, venas cum extenderet omnes.

(Conf. A. Gell., lib. xvi, c. 11; Firmic. Astron. lib. viii, c. 6, etc.; et Cornelius Fronto de Bello parthico opp., pag. 322, edit. Angeli Maii: *Si Marso quis patre natus viperas, lacertas et natrices timeret, nonne degenerare videretur*). ORELL.—Et hæc quidem manifeste satis ostendunt, Arnobium de his, uti diximus, Psyllis et Marsis fecisse sermonem. Utrum vero voces *laminis et vendentibus* genuinæ sint, aut quid pro iis reponendum, sine aliquo codice integro et incorrupto quis adserere audeat? NOURR., p. 562, seq.—Equidem nihil prorsus mutandum censeo. Quid enim nos impedit, quominus credamus, *laminas magicas* (amuleta) venditas fuisse ab hujusmodi præstigiatoribus. Quid quod sequentia verba: *aliisque institoribus atque planis*, requirere videntur participium *vendentibus*, et constructio sane durissima esset: *Protegimus nos labiis Psyllis Marsisve dentibus aliisque institoribus*, etc.—Et gaudeo jam, in explicatione loci adstruendaque lectione Codicis consentire mecum Joannem Schefferum Argentorat., in libro Adversariorum inserto Misc. Obs. Crit., tom. ix, pag. 165, de laminis his magicis citantem Apuleium, Met., lib. iii: *Instruxit (Pamphile) feralem officinam omne*

B genus aromatis et ignorabiliter laminis litteratis. Intelligendæ autem laminæ æræe inscriptæ certis notis vel nominibus magicis (verbi causa ΑΒΡΑΞΑΣ ΜΙΘΡΑΣ) contra venenata, quarum icones videre licet in Montefalconii Antiquit. tab. 80 et 81. Compend. Schatz. Conf., qui de iis multus est, Jo. Selden, de Diis Syr., lib. i, c. 2. ORELL.

Institoribus. Cod. reg. *institoribus male. Institores* (hoc loco *Hausierer*) sunt qui merces vel suas vel aliorum distrahunt, qui merces vel etiam officia sua venalia habent. Sic infra cap. 58, hoc vocabulo coquos, etiam lenones, muliones, meretrices, etc., quos ante dixerat, comprehendit Arnobius. Ovidius, de Art. am., lib. i, vers. 25:

Institor ad dominam veniet discinctus emacem,
Expedit merces teque seducte suas.
NOURR. et ORELL.

XXXIII. — *Quid non ex communi facimus sensu. Communem sensum pro sapientia posuit et iudicio Arnob. infra lib. iv. Nisi communem tollitis nobis atque eripitis sensum... ille communis qui est in omnibus mortalibus sensus.* Horat., Satyr., lib. i, serm. 3. *Communi sensu plane caret.* Phædrus, lib. i, fab. vii:

Hoc illis dictum est, quibus honorem et gloriam
Fortuna tribuit, sensum communem abstulit.

ELMENN.— Cf. Scheffer., ad Phædri, lib. i, editio Rom. *ex commodi sensu*, male. Veram lectionem Meursius restituit, ut et in seq. *præponimus loco proponimus*. ORELL.

Si modo justa est vicissitudo. Meursius legend. conjicit: *si modo ista est necessitudo*, male. Sensus est: si res tam exigui pretii, ut anima humana est, comparisonem aliquam et vicissitudinem cum Christo patitur. ORELL.

D Intestinoque conatu. Vide supra ad l. i, c. 20. ORELL.

Vos cum primum soluti membrorum abieritis e nodis, alas vobis affuturas putatis, etc. Ita Gelenius. Editio prima: *abieritis senodes*, nullo sensu. Ad hanc autem sententiam accommodat Cicero in Consolatione, ap. Lactantium., l. iii, c. 19: *Nec enim omnibus iidem illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in cælum patere: nam vitii et sceleribus contaminatos deprimi in tenebras, atque in cæno jucere docuerunt: costos autem animos, puros, integros, incorruptos, bonis etiam studiis atque artibus expolitos, levi quodam et facili lapsu ad deos, id est ad naturam sui similem pervolare.* Cf. Euripid. Supplic., v. 552-556. HERALD.

Ad sidera volare. Stewech. *mauult avolare*. ORELL. *Sedes superas petere.* Ita editio Lugd. Bat. et Oberthur., e conjectura Stewechii: alii *res superas*. ORELL. *Mercamur.* Vide supra, ad l. i, c. 3. ORELL.

XXXIV. Cum igitur hæc ita sint, quænam inju- A stitia tanta est, ut fati vobis credulitate in ista videamur; cum vos et similia credere, et in eadem videamus expectatione versari? Si irrisione existimamur digni, quod spem nobis hujusmodi pollicemur, et vos eadem expectat irrisioni, qui spem vobis immortalitatis adsciscitis. Si tenetis aliquam sequiminique rationem, et nobis aliquam portionem ex ista ratione concedite. Si nobis hæc gaudia, hoc est viam fugiendæ mortis, Plato in Phædone^a promisisset, aliusve ex hoc choro, possetque eam præsiare, atque ad finem^b pollicitationis adducere, consentaneum fuerat ejus suscipere nos cultus, a quo tantum doni expectaremus et muneris. Nunc cum eam Christus non tantum promiserit, verum etiam virtutibus tantis manifestaverit posse compleri: quid alienum facimus, aut stultitiæ crimen quibus rationibus sustinemus, si ejus nomini majestati que substernimur, a quo speramus utrumque, et mortem cruciabilem fugere, et vitæ æternitate^c donari?

XXXV. Sed si animæ, inquit, mortales et^d qualitatibus sunt mediæ, immortales quemadmodum fieri mediis ex qualitatibus possunt? Si nos istud nescire dicamus, ac tantummodo auditum ex potentiore credidisse, ubi nostra videbitur credulitas lapsa, si omnipotenti credidimus regi nihil esse difficile, nihil arduum? Si quod impossibile nobis est

factu, illi possibile, atque admodum executioni^e paratum? Est enim quod obstare ejus voluntatibus possit, aut quod esse voluerit, non necessario sequatur ut fiat? An nunquid nostris ex divisionibus colligemus, quid aut fieri possit, aut non possit: nec rationes considerabimus nostras tam esse mortales, quam sumus nos ipsi, et nullius apud principem nominis? Et tamen o isti, qui mediæ qualitatis animas esse non creditis, et in medio limite vitæ atque interitus contineri, nonne omnes omnino, quos esse opinatio suspicatur, dii, angeli, dæmones, aut nomine quocumque sunt alio, qualitatis et ipsi sunt mediæ, et in ambiguae sortis conditione mutabiles? Nam si omnes concedimus, unum esse rerum patrem, immortalem atque ingenitum solum, nihilque omnino ante illum, quod alicujus vocaminis fuerit, invenitur: sequitur ut hi omnes quos opinatio credidit deos esse mortalium, aut ab eo sint geniti, aut eo jubente prolati? Si sunt prolati et geniti, et ordinis sunt posterioris et temporis: si ordinis posterioris et temporis, ortus necesse est habeant, et exordia nativitatis, et vitæ: quod autem habet introitum, et vitæ incipientis exordium, necessario sequitur ut habere debeat et occasum.

XXXVI. Sed immortales perhibentur dii esse. Non ergo natura, sed voluntate Dei patris, ac munere, Quo igitur pacto immortalitatis largitio^f est

LECTIONES VARIANTES.

^a MS. etiam heic in Phædro.

^b Ad in finem ms.

^c Æternitate Stewech.

C ^d Omittit hæc Fulv.

^e Obsecutioni ms.

^f Largiter ms, male.

COMMENTARIUS.

XXXIV. — *Posse compleri.* Fulv. Ursinus mavult posse conferre. Sed nil mutandum contra codicis fidem. ORELL.

Si ejus nomini.... substernimur. Meursius et Stewech. conj. *numini*, perperam. *Nomen Christi*, idem quod ipse Christus, ut *nomen Dei* pro Deo. Vide supra, ad l. i, c. 20. ORELL.

Vitæ æternitate donari. Ita Salmasius. Alii: *vitam æternitate donari.* Meursius conj. *vita in æternitate donari.* Fortassis Arnobius Lucretium suum imitatus scripsit *vitæ æternitate*. Qui est genitivus antiquus. ORELL.

XXXV. — *Si nos ista nescire dicamus, etc., etc.* Constructio est: *Ubi nostra videbitur crudelitas lapsa, si nos ista nescire dicamus.... si omnipotenti regi nihil esse difficile atque arduum.* Credulitas, hoc loco bono sensu, idem quod *fides*. Vid. Gasp. Barth. in Ind., ad Claudian. Mamert., de statu animæ h. v. et C. Rittershus. ad Salvian., contra Avarit., l. iii, § 518, p. 160, ed. Bremens. ORELL.

Et nullius apud principem nominis. Ita Meursius, editor Lugd. Bat. et Oberthur. Alii: *nominis*, quod h. l. etiam defendi posset. ORELL.

Nam si omnes concedimus, unum esse rerum patrem, etc. Hæc enim fuit veterum sophorum sententia, unum esse Deum, principem ac patrem omnium rerum, ipsorumque adeo deorum, quæ fuit sententia Hermæ ter maximi, ut etiam docet B. Augustinus, l. viii, de Civit. Dei; c. 23: *Ile autem Ægyptius alios deos dicit esse a summo Deo factos; alios ab hominibus, etc.* Hanc sententiam Pythagorei postea frequentes secuti sunt. Vide Hieroclem. Cf. Lactant., l. i, c. 6. Hinc igitur Valerius Soranus:

Jupiter omnipotens Regum Rex ipse, Deusque; Progenitor, genitrixque Deum; Deus unus et omnis.

HERALD.—Confer ea de re peculiarem Meinersii V. Cl. librum: *Historia doctrinæ de vero Deo*, Lemgovicæ, 1780, in ii vol. ORELL.

Mutabiles. Editio rom. *mutabiles*, quod Stewechius defendit, perperam. ORELL.

Nihilque omnino ante illum, quod alicujus vocaminis fuerit, invenitur. Id est nihil quod possit vocari, nulla rerum existentium, *kein einziges von allen nennbaren Dingen.* Vocamen est vox Lucretiana, l. ii, v. 656:

Et Bacchi nomine abuti

Mavult, quam laticis proprium proferre vocamen.

Utitur Solinus et Arnobius passim, verbi causa, l. i, c. 3; *gens nostra felicitate donari hujus vocaminis meruit*, et sæpius. HERALD. et ORELL.

Prolati. Si sunt prolati et geniti, etc. Ita ed. Lugd. Bat. Ante: *prolati sint. Prolati et geniti.* Meursius: *prolati; si sint prolati et geniti.* ORELL.

XXXVI. — *Quo igitur pacto immortalitatis largitio est donum Dei, certe prolatis, etc.* Ita ex emendatione Gelenii editores omnes usque ad ed. Lugd. Bat., cod. ms. et ed. princeps habet: *Immortalitatem largitus est donum Dei certam prolatis sine sensu.* Unde Heraldus suspicatur, verba *donum Dei* esse Glossema, quod e margine, ubi scriptum erat: *Immortalitas donum Dei*, in textum irrensit, et legendum: *Quo igitur pacto immortalitatem largitus est* (scil. Deus) *certam prolatis.* Male. Hoc enim aperte negat Arnobius, Deum prolatis largitum esse immortalitatem, sed tantum dicit, *posse largiri*; animas per inde ac corpora esse natura sua caducas et mortales, quæ si immortalitatem adipiscantur, Deo id acceptum referendum. Itaque nil mutandum censeo. Ed. Lugd. Bat. resingit: *Quo igitur pacto*

donum Dei ^a, certe prolatis, et animas hoc pacto dignabitur immortalitate donare, quamvis eas mors sæva posse videatur extinguere, et ad nihilum reductas irremediabili abolitione delere. Plato ille divinus multa de Deo digna, nec communia sentiens multitudini, in eo sermone ac libro, cui nomen Timæus inscribitur, Deos dicit et mundum corruptibili ^b esse natura, neque esse omnino dissolutionis expertes: sed voluntate Dei regis ac principis vinctione in perpetua contineri. Quod enim recte sit vinctum, et nodis perfectissimis colligatum, Dei bonitate servari: neque ullo ab alio, nisi ab eo qui vinxit et dissolvi, si res poscat, et salutari vinctione donari. Ergo si res est ita, nec aliud convenit vel existimare vel credere, quid animas admiramini mediæ dici qualitatis a nobis: cum numinibus ipsis dicat Plato medias esse naturas, sed continuam et

A innocidiam vitam principali benevolentia surrogari? Si enim forte nescitis, et antea vobis incognitum propter rei novitatem fuit, accipite sero, et discite ab eo, qui novit, et protulit in medium Christo, non esse animas regis maximi filias, nec ab eo, quemadmodum dicitur, generatas cœpisse se nosse, atque in sui nominis essentia prædicari, sed alterum quempiam genitorem his esse, dignitatis et potentiae gradibus satis plurimis ab Imperatore disjunctum: ejus tamen ex aula et eminentium nobilem sublimitate natalium.

XXXVII. Quod si essent, ut fama est, dominicæ proles, et potestatis animæ generatio principalis, nihil eis ad perfectionem defuisset virtute perfectissima procreatis: unum omnes intellectum habuissent, unumque consensum, aulam semper incoherent regiam, nec prætermisissis beatitudinis sedibus,

LECTIONES VARIANTES.

^a Deis Fulv.

^b Bene corruptibiles ms.

COMMENTARIUS.

immortalitas largitoris est donum Dei circa prolatis et animas, etc. ad sensum quidem optime, sed audacius. ORELL.

Plato.... in eo sermone ac libro, qui Timæus inscribitur, etc. Locus exstat in Timæo Platonis, p. 41, ed. H. Steph., vol. III (ed. Bipont., vol. IX, p. 325), quem Cicero de Universo sic interpretatur: Tum ad deos is Deus, qui omnia genuit, futur: hæc vos, qui decorum satu orti estis, attendite: quorum operum ego parens, effectorque sum, non sunt dissoluta me invito, quamquam omne colligatum solvi potest. Sed haudquaquam boni est, ratione vinctum velle dissolvere: sed quoniam orti estis, immortales vos quidem esse et indissolubiles non potestis; nequiquam tamen dissolvemini, nec vos ulla mortis fata periment, nec frus valentior, quam consilium meum, quod majus est vinculum ad perpetuitate: vestram, quam illa, quibus estis tum, cum gignebamini, colligati. ELMENH.

Neque ullo ab alio nisi ab eo qui vinxit et dissolvi. Ita Fulv. Ursinus, probante Meursio, et ed. Lugd. Bat., cod. ms. et editio princeps rom. neque ab ullo abolitionis ab eo qui vinxit, nullo sensu, unde Gelenius fecerat: nexusque abolitione ab eo qui vinxit. Stewechius: neque ab ullo, nisi ab eo qui vinxit. At, ut ipse fateatur Stewechius, Fulvii emendatio propius accedit ad lectionem codicis msti. ORELL.

Et salutari vinctione donari. Sic edidi cum ed. Lugd. Bat. Cæteri: missione. Sed hoc loco non de dimissione animarum e corporeis vinculis, nam hoc esset missio, sermo est, sed de vinculo illo ad perpetuitatem, ut ait Cicero in loco supra allato e Platonis Timæo, sive de vinctione, qua animæ natura sua mortales continentur a Deo, ne dissolvantur. Ed. Rom. jussione, quod probat Th. Canterus: jussione scil., ut salvæ æternæque maneant. ORELL.

Non esse animas Regis maximi filias, etc. Hauserit ista Arnobius et Neoplatonicorum, sive potius Gnosticorum, Simonis, Basilidis, Saturnini, Carpocratis, etc., doctrina, qui stantebant, mundum non a Deo, sed ab angelis esse conditum, hominem quoque ab iisdem formatum. Irenæus, lib. I, cap. 21, p. 52, ed. Erasmi Paris.: Saturninus similiter ut Menander anum patrem incognitum nobis ostendit, qui fecit angelos, archangelos, virtutes, potestates. A septem autem quibusdam angelis mundum factum, et omnia quæ in eo. Hominem autem angelorum esse facturum, desursum a summa potestate lucida imagine apparente, quam cum continere non potuissent, inquit, eo statu qui statim recurrerit sursum, adhortati sunt semetipsos, dicentes:

Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram: qui cum factus esset et non potuisset erigi plasma, per imbecillitatem angelorum, sed quasi vermiculus scarrizaret (id est reptaret), miserantem ejus de super virtutem, quoniam in similitudinem ejus esset factus, emisisset scintillam vitæ, quæ erexit hominem et articulavit, et vivere fecit. Hanc igitur scintillam vitæ post defunctionem recurrere ad ea, quæ sunt ejusdem generis, dicit. Et reliqua, ex quibus facta sunt illa, resoluti, etc. Idem, cap. 24, de Carpocrate: Carpocrates autem et qui ab eo, mundum quidem et ea, quæ in eo sunt, ab angelis multo inferioribus ingenio patre factum esse dicunt. Cf. Tertullian., de Prescriptionibus, cap. 46 et 48; idem, de Anima, cap. 25. Epiphanius, adv. Hæreses, lib. I, pag. 52: Philastrius, de Hæres., cap. 29, 51, et 56, 58. Cæterum de iis omnibus tecte tantummodo et obscure loquitur Arnobius, consulto, ut mihi quidem videtur, et prudenter, ne scil. si distinctius de iis disseruisset nominassetque mundi creatores Gnosticorum, Demiurgum, Logon, Pronesin, Sophiam, Dynamim cæterosque, quos dicebant, æones, ipse a Gentilibus Polytheismi, quem refutare et destrucere cupiebat, argueretur. ORELL.

Atque in sui nominis essentia prædicari. Meursius Codicis lectionem in sui nominis sententia defendit loco gemino Arnobii, lib. I: Dedimus nos Deo, cujus nutu et arbitrio omne quod est constat, et in sententia suæ perpetuitate defixum est, et eodem libro: priore detracto in aliorum habitum sententiamque traducere, ut sit sententia h. l. i. q. ἀσθησις, sensus. Quo sensu si absolute dicere potuit Arnobius, novum tamen et sine exemplo nominis sententia. ORELL.

Satis plurimis. Pro satis multis. Superlativus loco positivi, ut sæpius in Arnobio. Vide supra, ad lib. I, c. 22. (Satis multus autem dictum est pro nimio multus. Vide Barb., Adversar., lib. XXIX, c. 15, page 4580.) Ita satis pulcherrimus apud Pomponium, de Origine Juris: Exstat ejus (Ciceronis) oratio satis pulcherrima, quæ inscribitur pro Q. Ligario. STEWECH. et ORELL.

XXXVII. — Habuissent. Fulv. Ursin. hausissent. ORELL. et saccati obscenissimas serias. Sumpsum e Lucretii, lib. IV, vers. 1020:

Pusi sæpe lacum propter, se, ac dolia curta
Somno devincti credunt extollere vestem
Totius humorem saccatum ut corpori, fundant.

HERALD.

Quod sacco vinum eliquabant veteres, quod et sac-

in quibus augustissimas noverant, retinebantque doctrinas, imprudenter appetent terrena hæc loca, tenebrosos corporibus involuta inter pituitas et sanguinem degrent: inter stercoreis hos utres, et saccati obscenissimas serias. Sed habitari oportuit et has partes, et idcirco huc animas tamquam in colonias aliquas Deus omnipotens misit. Et quid homines prosunt mundo, aut ob rei cujus sunt necessarii causam, ut non frustra debuisse credantur parte in hac agere, et terreni esse corporis inquilini? Ad consummandam molis hujus integritatem, partem aliquam conferunt: et nisi fuerint additi, imperfecta et clauda est universitatis hæc summa. Quid ergo? si homines non sint, ab officiis suis cessabit mundus? Vicissitudines suas non peragent sidera? ætates, atque hyemes non erunt? ventorum flamina conticescent? nec ex coactis et pendentibus nubilis ad terram decident imbres ariditatibus temperamentatauri? Atqui necesse est cuncta suos ire per cursus, nec ab ordinis nati continuatione discedere, etiamsi

A nomen in mundo nullum hominis audiatur, orbisque iste terrarum solitudinis vacuæ silentio conticescat. Quemadmodum ergo jactatur habitatorem debuisse regionibus his addi, cum ab homine liquet nihil ad mundi perfectionem redire, omniaque ejus studia commoditatem semper spectare privatam, nec a finibus propriæ utilitatis abscedere?

XXXVIII. Quid enim prodest mundo, ut ab rebus incipiam seriis, maximos reges hic esse? Quid tyrannos, quid dominos, quid innumeras alias atque amplissimas potestates? Quid rei militaris experientissimos duces capiendarum urbium peritos, in equestribus præliis aut in pedestri pugna immobiles atque invictissimos milites? Quid oratores, grammaticos, B poetas? quid scriptores, dialecticos, musicos? quid pantomimos, quid mimulos, histriones, cantores, tuba, tibia, calamoque flatantes? Quid cursores, quid pugiles, quadrigarios, desultores, grallatores, funiambulos, præstigiatores? Quid cybiarios, sal-

LECTIONES VARIANTES.

^a Pigarios ms. male. unde fecerunt alii bigarios. Vide Not.

COMMENTARIUS.

care dicebant, hinc per similitudinem non inamamam, in re tamen parum honesta, factum est, ut, cum vesica coli vinarii vel sacci speciem habeat, urina liquoris transmissi lotium saccatum diceretur. TURNER., *Adversar.*, lib. XXIII, cap. 14, et ELMENH. Similiter Sammonic., de Medicin., vers. 77:

Ergo lutum prodest membris adhibere fricatis,
Quod facit ex asino saccatus corporis humor.

ubi vid. Keuchen et Ackerman, nec non Morgagni Epist. 1, in Celsi editione Vulpiana, vol. II, pag. 285.

Orell.

Et quid homines prosunt mundo. Mundum non esse creatum hominum causa, Epicureorum fuit opinio. Lactant., lib. VII, cap. 5. *Quæ utilitas Deo in homine, inquit Epicurus, ut eum propter se faceret? Quid ergo Deo cultus hominis confert, beato et nulla re indigenti? quam sententiam hoc loco sequitur Arnobius, alias, quando philosophatur, Stoicus, ut demonstrat animas hominum non posse esse a Deo profectas. Refutat Lactant., lib. VII, c. 4, et in Epitome, cap. 7. Origenes, lib. IV, contra Celsum; Clemens, Recogn., lib. I, pag. 15, et lib. VI, pag. 101. ELMENH. et HERALD.*

Imperfecta et clauda est universitatis hæc summa. Claudus, hoc loco idem quod mancus, mutilus, κωλός, non χωλός. Ita Livius, lib. XXXVII, cap. 24, *clauda et mutila navigia dicit. Orell.*

Ventorum flamina conticescent. Ita supra, lib. I, cap. 2: *Numquid suas animas exspiraverit venti*, etc. Eodem sensu *ventorum spiritus dicit Lactantius, Inst. lib. VII, cap. 6, ubi vid. Buneman., pag. 895. Orell.*

Ex coactis nubilis. Vide ad lib. I, cap. 2. Orell.

Ad mundi perfectionem. Fulv. Ursin. legi mavult: *Ad mundum perfectionis.* Nescio quare. Orell.

XXXVIII. — *Quid pantomimos, quid mimulos, etc.* Mimi et pantomimi in hoc differunt, quod pantomimi puero acciente et responsante tibicine ipsi muti ac taciti cantica desultarent: mimi autem etiam canebant et loquebantur in scena. Vide, qui de iis multus est, Salmas., ad Flav. Vopisc., Carin., cap. 19; Script. Hist. Aug., vol. II, pag. 828, seqq. et Rigalt., ad Artemidor., lib. I, cap. 78, pag. 75, ed. Reiff. Orell.

Tubo, tibia calamoque flatantes. Festus: *flator,*

tibicen. Glossæ Philoxeni: *Flat, φροσῆ. Flator, ἀλλοτῆς.* HERALD.— Siewech. mavult frequentativum *flatantes*, male. *flō, flato* dicitur, ut *no, nato.* Orell.

Desultores. Desultores dicebantur, qui duos equos absque ephippiis agitates ex altero in alterum subinde mira pernicitate desiliebant. Cf. Gesner. in Thesaur. et Scaliger., ad Manil. v, vers. 85. Muncker., ad Hygin., fab. LXXX, pag. 153. Orell.

C *Grallatores.* Interprete Festo erant *pantomimi*, qui ut in saltatione imitarentur ægipanas, adjectis periticiis furculas habentibus, atque in his superstantes ad similitudinem crurum ejus generis gradiebantur, utique propter difficultatem consistendi. ubi vid. in tpp. et ad Varron., de Ling. lat., VI, pag. 94. Not. pag. 225. ed. Bipont.; Muret., Var. Lectt., lib. XIII, cap. 19. *Grallatores* autem dicebantur a *grallis*, quibus insilientes ambulabant. *Grallæ* autem contract. e *gradulæ*, idem quod colobathra. gall., des échasses. germ., Stelzen. græce isti homines dicebantur γόπωνες, de quibus Pollux Onomast., lib. IV, cap. 14, Segm. 104. γόπωνες, ξυλίων κώλων ἐπιβαίνοντες, ὠρχοῦντο διαφανῆ παραντινιδία (pellucidis vestibus Tarentinis) ἀμπεχόμενοι. Ubi vid. Jungermann., pag. 410, tom. I, ed. Hemsterh. Cf. Voss., Etymol. rom., v. *grallæ* et Bulenger. de Theatris, I, 32. Verte igitur Stelzenlauser. J. Fr. Gronovius, qui de hominibus hisce multus est in Lectt. Plautin., pag. 284 et seq. hæc observat: « Videntur exercitio crebro adsecuti hi homines, ut etiam grallis saltare et subsilire possent: secus atque hodie grallis incedentes videmus, qui grandes potius passus, quam citos faciunt. » Sic etiam provinciæ Francogallicæ Hispaniæ conterminæ incolæ circa Bayonnam (département des Landes) propter solum arenosum currere, itinera facere, immo onera bajulare grallis insistentes legisse memini in Itinerario quodam, cujus titulus mihi excidit. Orell.

Funiambulos. De veterum funambulorum artibus multus est Barth., *Adversar.* lib. V, cap. 19, pag. 248. Orell.

Quid cybiarios. Ita egregie correxit Salmasius in ed. Lugd. Bat., et ad Solinum, pag. 174. in ms. erat *quibiarii*, quod est idem quod *cybiarii*. Ita in membranis *Quinagion, Quizicus* pro *Cynegion, Cyzicus*, et in antiquo codice Epistolarum Paulini *Paulinus Ausonio triquinon*, id est, τριχωνον, tria salutatio. Ex *quibiarii*

as, bolonas, unguentarios, aurifices, aucupes, A gritatem sui, nisi ei contentio animalis miseri et supervacui jungeretur?

rum sirpiarumque vitores? Quid fullones, lanarios, phrygiones, coquos, panchristarios, mulionones, lanios, meretrices? Quid institutorum genera? Quid professorum, et artium, quibus erandis omnis aetas angusta est, rationibus con-, et constitutionibus mundi, ut sine hominibus non potuisset erudiri, nec obtenturus inte-

COMMENTARIUS.

m vocis non intelligentes fecerunt *bigarii*, quod esset prorsus alieno, nam supra *quadrigarios* *ursoribus* et *pugilibus* conjunxit *Arnobius*. *Cybiarii*, id est, qui *cybia* vendunt, bene junguntur *linctoribus* et *bolonis*. *Cybius* salsamenti sive i genus quadratum, a Graeco *κύβος*, quod *geometrigoram* quadratum notat. Fiebat autem *cybius* *myde* sive *minori thunno*, qui et *κύβεια* dicitur no, *Halient.*, 1, vers. 183. Cf. *Plin.*, *Hist. Nat.*, *cxii*, c. 44, ibique *Harduin.*, in not. maj., p. et *intpp.*, ad *Fest.*, hoc verbo. Itaque *cybiarii*, *bia*, id est *τεμάχην θύωνων*, sale condiunt *venne*. *Nourrius*, pag. 554, mavult *cibarios*, hoc est *bos* conficiunt et ministrant, *Traiteurs*, citans *his* verba, ap. *Nonium*, cap. 2: *Tuus ipse frater is fuit Aristoxenis*. ORELL.

Salinatores. Id est *salitores*. *Glossæ Philoxeni*: *σαλαροποιός*. *HERALD*. *Papias*: *Salinator*, qui *salit*. *Vetus inscriptio* pag. MXXIV. *Genet.*:

FIDO L. F. PROCYLO. SALINATORUM.

VITATIS. MENAPIORVM. OB.

TRITVM. EIVS. SEPTIMINA.

REPONEND. CVRAVIT.

II. — *Conf. Nourr.*, pag. 564 seq. *Salzberetter*. ORELL.

mas. Ita edit. *Lugd. Bat.*, ex emendatione *A. bl.* *Adversar.* lib. *xiii*, cap. 44, pag. 41, vol. II. *us bolones*, unde alii fecerunt *volones*, quomodo *unico* dicebantur *voluntarii* milites e *servis*. hunc locum nihil ista notio pertinet. An *ponit*, qui ultro ad *gladium* ferrumque se locant. Putarem, nisi *salinatores* antecederent. *Len* itaque *bolones*, sive *græca* terminatione *bolon* *bolis* piscium. Nam sic *tabernæ cetariorum* *atur*. *Vid. Donat.*, ad *Terent. Eunuch.*, act. II, *ii*, vers. 26. *Reperi* et in antiquo *Lexico* e *h* *et*. *Danielis bolonas* diserte explicari *μετα- και παλαιογραφους*, id est *propolas*. Igitur sic *arii* vocabatur, qui *holos* venditabant. *βόλου* *α*, *jactum* emere a *piscatoribus*, *tritum* *prom* ap. *veteres*. *Hæc Turnebus*, lib. I, *Gesner.*, *sacro*, et *Voss.*, in *Etymol. rom.* ORELL.

orum sirpiarumque vitores. Ita legendum esse, *is* ostendit *Salmasius* ad *Solinum*. *Vitores*, *oi* *e*, qui vincunt, ab antiquo verbo *vio*, *vico*; *græci* *colos* dicebant *βίω*, id est, *ligo*, *plico*. *Fest. viere*, *e*, unde *vimina et vasa viminea*. Ubi vide *intpp.*, *mun.* ad *Ennii Fragmenta*, p. 293 (184. ed. *ii*). Hinc *vitor*, *victor*, ap. *Plaut.*, *Rudent.*, *scen. III*, vers. 50, et *Plin.*, *Hist.*, *Nat.*, *xy*, cap. 41, de *Pausia* *picture*: *Amavit in juvena um vitricem corollarum*, nam ita legendum *proicem* e *conjectura* *Salmasii*. Male itaque *Nour-* *gendum* censet *venditores*. *Cæterum sirpiæ* vel *scirpæ*, erant *copiis* ex *viminibus* *texti-* *stris*. *Vide Græv.*, ad *Justin.*, *XLIII*, cap. 4, *16*, ed. *Abr. Gronovii*, et, qui de hoc verbo *est*, *Junium*, ad *Cic.*, II, ad *Att. Epist.* IV, *99*, ed. *Grævii*. Alii *explicant* *erates* *stereo-* *Sed Varro*, de *Re rust.*, I, c. 23, aperte *di-* *ta* *eratiibus*. *Vide Schneider.* V. Cl., in *Lexico*, *pt. Rei rust.*, hoc verbo. Cf. *Voss.*; in *Etymol.* *verbo sirpare*. ORELL.

XXXIX. Nisi forte rex mundi, quod temeritatis est maxime humano ex ore depromere, idcirco ex se genitas huc animas misit, ut quæ fuerant apud se deæ, corporei tactus, et terrenæ circumscriptionis expertes, humana immergerentur in semina, femi-

Quid fullones, lanarios. Eisdem conjungit *Plautus*, *Aulul.*, act. III, scen. V, vers. 34:

Stat fullo, phrygio, aurifex, lanarius.

quem locum fortassis ante oculos habuit noster. *Lanarii* sunt *ἐπιουργγοί*, qui *lanam* sordibus purgant, et præparant ad *nendum* et *texendum*, *Wollkammer*. *Jul. Firmic. Astron. Lib. III*, cap. 9. *Eorum artes sunt sordidæ et squalidæ aut gravis odoris, quales sunt confectores coriorum, fullones, lanarii, pictores, coqui*. *Fullo* est (ut ait *Ovidius*) qui *maculas læsis de vestibus aufert*. *ELMENS*. et *ORELL*.

Phrygiones. Qui *vestes* seu *pingunt*, *intexunt*. *Phryges* enim *primi* invenerunt talem *texturam*. *Vide Plin.*, *Hist. Nat.* lib. VIII, cap. 48. Cf. *Servius*, ad *Æn.* III, vers. 484; *Nonius*, cap. I, n. 10; *Isidorus*, *Origin.*, lib. XIX, cap. 22. *Phrygionum sæpe* meminit *Plautus*, *verbi causa* *Aulul.*, loco modo citato; *Menach.*, act. I, scen. III, et act. III, scen. II. *Nourrius*. *Conf. Voss.*, *Etymol. rom.*, hoc verbo. *Confer* etiam *G. Fr. Gronov.* in *Lect. Plaut.*, pag. 214 et seqq. ORELL.

Panchristarios. *Varie* explicatur hoc verbo *Turnebus*, *Adversar.* lib. XIII, cap. 44, legendum *putat* vel *panchrestarios* ab *unguento panchresto*, *cujus* meminit *Cicero*, *Orat.* in *Verr.* III, c. 65, ut *sint* *medicamentarii* et *pharmacopœæ*, qui *medicamenta* et *remedia* omnibus *valetudinum generibus* conficiunt, vel *panifices crustarios*, id est *crustarum* sive *crustularum confectores*. *Jo. Wower.* ad *Minuc. Fel. Octav.*, cap. 44, pag. 152, ed. *Jac. Gronovii* legendum *conj-* *panarios, crustarios*. (*Glossæ*: *panarius, ἀρτοποιός*.) *Sed* nil *mutandum*. *Panchristarii* sive *panchrestarii* *sunt* *confectores liborum* et *panchrestorum*, i. e. *dulcium, dulciaminum, crustularum, græce γλυκασμάτων, quæ χρυστά, πάγχρηστα μελιτώματα* *Græcis*, *Latinis* dicebantur *panchrista*, e *meile* scil. et *papavere* confecta. *Vide Salmas.*, ad *Æl. Lamprid. Heliogabal.*, cap. 32, *Script. Hist. August.*, vol. I, pag. 875. *Salvian.*, de *Providentia*, lib. VI: *Infantes quoque omnes fere parvulas contumaces, quos morigeros minæ ac ferula non efficiunt, interdum πάγχρηστα, atque blanditiæ, ad obedientiam trahunt*. *ORELL.* et *HERALD*.

Conferunt. Ita *Herald.* et ed. *Lugd. Bat.*, cod. *ms.* *conferre*, *vitiose*. *Meurs. confert*. *ORELL*.

Nisi ei contentio animalis miseri..... jungeretur. Ita *ms.* ed. *Lugd. Bat.*, *conditio*. Alii *completio*. *Sed* antiquam *lectionem* bene *defendit Heraldus*. *Contentio* idem est quod *continentia* supra *eodem* libro cap. 19, ubi vide *notas*. *Contentio* itaque hoc loco *passive* quod *continetur*. *Sensus* est: *Nisi ei jungeretur quod continetur in illo animal miserum et supervacuum*. *ORELL*.

XXXIX. — *Corporei tactus et terrenæ circumscriptionis expertes*. Ita *Gelenius*. *Cod. ms.* et *editio princeps* *rom.* habent *temerariæ circumscriptionis*, quod quid sit, non est facile *divinare*. *Heraldus* legendum *conjectit*: *corporei tactus, elementariæ circumscriptionis expertes*, more *Arnobii* *copulas* omittente *amantis*. *Ed. Lugd. Bat. metariæ circumscriptionis expertes*. *Equidem* propius ad *codicis ms.* *lectionem* legendum *suspicio terrariæ*, id est *terrenæ*, qua de voce vide *eundem Salmasium* ad *Tertullian.* de *Pallio* pag. 415 seq. Ita *aves terrariæ* dicebantur

narum ex genitalibus prosilirent, ineptissimos ede-
rent continuarentque vagitus : exurgerent fellitantes
mammas, proluvie linerent et madidarent se sua :
et ut ^a ad silentium pavidæ nutricis motibus et cre-
pitaculis adducerentur auditis. Idcirco animas misit,
ut quæ fuerant simplices, et bonitatis nuper in-
noxia, simulare in hominibus discerent, dissimulare,
mentiri, circumscribere, fallere, adulatoria
humilitate captare, mente aliud volvere, aliud in facie
polliceri : illaqueare, decipere dolis atque insi-

LECTIONES VARIANTES.

^a Et tunc *ms.*, quod non mutandum. Meurs.

COMMENTARIUS.

Romanis, qui in ornithonibus alebantur, ad distinctionem acriorum, qui libero scilicet aere fruuntur, vel in genere quæ terra tantum contentæ sunt, ut turdi, pavones et turtures, neque aquam etiam requirunt, ut *ans-res*, *anates*, *querquedula*. ORELL.

Prosilirent. Eodem sensu Græci dicunt *προσπορεύειν*, *ἐκπροθορεύειν*, *ἐκθορεύειν*. Vide Hemsterb., ad Lucian. *Prometh.*, § 4, p. 212, vol. 1, ed. Bipont. ORELL.

Ineptissimos vagitus. Ineptissimos, hoc est minime aptos iis quæ deæ censentur, divinis animis indignissimos, vel potius in gen. *ἀνοήτους*, *verständlosen Gewinner*, ut infra in simillimo loco lib. vii. *Parvuli pusiones ab ineptis vagitibus crepitaculis exterrentur auditis.* ORELL.

Exurgerent fellitantes mammas. Glossæ Isidori : *Fellitit...* *sugit.* Ita Solm., *Polyhist.*, cap. 45 : *Nequaquam mater pullo ubera præbet fellitanda de equabus, quibus præreceptum fuerat hippomanes. θηλέων id est mammam sugere, Æolice φηλέων : inde Latium felare. Ita Varro : Lac humanum felare. et alibi : Lupam alumni felarunt olim. et frequentativum felitare, fellitari. SALMAS., ad Solin. l. 1. Exercit. Pliniam., p. 662.— Plura exempla collegit Meursius, pag. 66, seqq. ORELL.*

Ut ad silentium pavidæ nutricis motibus et crepitaculis adducerentur auditis. Legi voluit nonnulli (Meursius) *vocibus*. Sed vulgata lectio defendi potest. At igitur *nutricis motibus*, nempe quæ cunas agit, ut puros ad silentium traducat, *motus* igitur hoc loco das *Wiegen*, *Schaukeln*. Pro *pavidæ*, *ms.* habet *pavidi*, scilicet *infantes*, id est pavore plorantes, quod magis placet. *Crepitacula* instrumenta parva in modum sistri formata, infantium ludiera, quorum inventor perhibetur Archytas, *Kinderklapper*. Martial., *Epigr.*, lib. xiv, 54, in crepitacillum :

Si quis plorator collo tibi vernula pendet,
Hæc quatit tenera garrula sinistra manu.

Cæterum et hic Arnobius imitatur Lucretium suum, lib. v, 228 et seqq. :

At variae crescunt pecudes, armenta feræque,
Nec crepitacula eis opus sunt, nec cuiquam adhibenda 'st
Almæ nutricis blanda atque infracta loquela.

HERALD., ELMENH. et ORELL. — Græci illa crepitacula *πλαταγώνια* vocant. Julius Pollux *Onomast.*, lib. ix, *Segm.* 127 *Τὸ δὲ πλαταγώνιον οἱ ἐρώνας ἢ ἐρώσαι ἐπαιζόν κληῖται μὲν γὰρ οὕτως καὶ τὸ πρόταλον, καὶ τὸ σείστρον, ὃ καταδρακωλῶσιν αἱ τίτθαι, ψυχρονοιοῦσαι τὰ δυσπνιούτα τῶν παιδιῶν.* Meurs., p. 68. Cf. Hug. *Grot.* ad *Marcian.* *Capell.*, lib. 1, p. 4. ORELL.

Quæ fuerant simplices. Simplices, id est *bonitatis innoxia*, ut in sequentibus verbis optime interpretatur ipse Arnobius. Simplices igitur et boni dicuntur homines aperti, in quibus nihil fallacie, nec malitiæ quidquam est. Ita M. Tullius, 1 de *Off.*, cap. 3) : *Sunt his alii multum dispares, simplices et aperti, qui nihil ex occulto, nihil ex insidiis agendum putant, veritatis cultores, fraudis inimici.* Græce *εὐθεῖς, ἀπλοῖ, ἀπλοῖ-*

A diis nescios, per innumeras artes malitiarum venena conquirere, et ad usum temporis pellaci mobilitate formare. Idcirco animas misit, ut in pacata et placida tranquillitate degentes, assumerent ex corporibus causas, quibus ferre fierent, et immanes, similitates, atque inimicitias gererent, consererent inter se bella, expugnarent atque everterent civitates : servitutis opprimerent, et manciparent se iugo, et ad ultimum fierent alterius altera potestatis natalium conditione mutata? Idcirco animas misit, ut imme-

nos, vel etiam *ἀκέραιοι*, ut illos appellat D. Soter *Matth.*, x, 16 ; ubi vid. *Grot.* *HERALD.* et *ORELL.*

Simulare.... dissimulare. Ita Sallust. *Catil.*, c. p. 5, quem in toto hoc loco imitatus videtur Arnobius. *Callinam appellat cuius rei libet simulatorem ac dissimulatorem*, ubi vid. *Cort.* p. 52 glossæ. *Guelferbyt.* *Simulo, quod facere nolo.—Dissimulo, quod facere volo.* *Aurel. Victor.*, *Epit.*, cap. 14, de Hadriano : *Ingenium invidum, triste, lascivum et ad ostentationem sui insolens callide tegebat, clementiam simulans contraque dissimulans ardorem gloriæ, quo flagrabat.* ORELL.

Adulatoria humilitate captare. Dicit Arnobius *captare* significanter, quia finis adulatoris est *κερδαίνεω*. Alias enim molliori nomine censetur et appellatur *ἄρεσκος*, quem *blandum* latine dicere possumus. *Ari-totleles*, lib. iv, *Nicomach.*, cap. 14 : *Ὁ μὲν τοῦ ἠδῶς εἶναι στοχαζόμενος, μὴ διὰ τι ἄλλο ἄρεσκος. Ὁ δ' ὅπως ἀφελαιῖ τις αὐτῷ γένηται εἰς χρήματα, καὶ ὅσα διὰ χρημάτων, πόλαξ.* *Themistius* quoque *Euphrades*, *Orat.* iii, finem adulatoris ait *κερδαίνεω, ἢ γωστρίζεσθαι ἐκ τοῦ ἔργου*, et *Lucianus* *Dissertatione* pro *imagibus* ait : *τὸν πόλακα ἐπαινεῖν τῆς χειρίας ἕνεκα τῆς αὐτοῦ.* *HERALD.*

Mente aliud volvere, aliud in facie polliceri. Similiter *Sallust.*, *Catil.*, cap. 10 : *Aliud clausum in pectore, aliud in lingua proniptum habere.* Hos homines *bilingues* appellabant Latini, verbis causa *Virg.* *Æn.*, 1, *Tyriosque bilingues et duplices*, ut *Horatius* *duplicem Ulyssen*, 1 *Od.*, vi, vers. 7. Sic etiam apud Græcos *δεπλοῦς* opponitur τῷ *ἀσθεταῖω*. *HERALD.* — Cf. quæ observavimus ad *Jac. Balde*, *carmen select.*, iii, *Lyric.*, *Od.* vi, vers. 21. ORELL.

Malitiarum venena conquirere. Ita distinguit editor *Leidensis.* *Heraldus* autem totum locum sic interpunxit : *Decipere dolis atque insidiis nescios per innumeras artes malitiarum : venena conquirere.* Sed præfero prius, quia infra cap. 42 legimus : *Idcirco animas misit, ut venenatas conficerent potiones?* quod, si *Heraldum* sequamur, esset otiosa nostri loci repetitio. Et omnino bene dicuntur *malitiarum venena* de versutiis, fallaciis venenorum instar in obscuro serpentibus. Ita *Rufus*, hominem perfidum et fallacem appellat *Catullus*, *carm.* LXXVII : *Venenum et pestem amicitia.* ORELL.

Pellaci mobilitate. Ita *Fulv. Ursinus.* *Editio princeps Sabæi* : *Pellaciæ mobilitate.* De verbo *pellax* vide supra ad cap. 7. ORELL.

Servitutis opprimerent et manciparent se iugo. Sic ostendit *incunabula*, immo ipsos servitutis natales. *Capti bello* victoribus mancipabantur. Sic servitus p^ostea propagata. De causis servitutis vide *Basilium* libro de *Spiritu Sancto*, c. 20. *HERALD.*

Et ad ultimum fierent alterius altera potestatis. *Meursius* mavult : *Alterius altera potestatis, haud male, ut infra cap. 41, Alias aliæ raperent.* ORELL.

Natalium conditione mutata. Quia omnes nascuntur liberi. Quare cum libertas naturalis sit, servitus est contra naturam, et est constitutio *Juris gentium*. *Lib.* iv, *Digest.* de *Stat. hom.*, etc. *HERALD.*

veritatis effectæ, et quidam esset Deus obli-
cris inertibus supplicarent, ligna, æra, et la-
divina alloquerentur ut numina, auxilia pos-
ca casorum animantium cruore, nullam sui
nt mentionem : quinimmo ex his aliæ ut du-
nt se esse, aut ullum esse penitus abnegarent?
animas misit, ut quæ in sedibus propriis
fuerant una, intellectu et scientia paribus,
am formas induere mortales, opinionum dis-
ibus dissiderent, aliud aliis justum, aliud utile
tur, et rectum : de appetendis rebus, fugien-
certarent, malorum ac bonorum alios aliæ
uerent fines : veritatem cupientibus noscere
opponeretur obscuritas, et velut oculorum
bus viduæ, nihil certum viderent, et per an-
semitas suspicionum inducerentur errore?

Idcirco animas misit, ut cum animantia cæ-
onte natis alerentur, et nulla satione prolatis
domorum, aut vestium tutamina sibi, aut vela-
conquirerent, miserabilis istis necessitas ad-
r : ut cum impendiis maximis, perpetuisque

A sudoribus domos sibi construerent, membrorum
conficerent tegmina, suppellectilem variam diurno-
rum contraherent egestati, imbecillitatis auxilia ani-
malibus mutuarentur a mutis, vim facerent terris, ut
non sua sufficerent gramina, sed imperatas extolle-
rent fruges, et cum sanguinem totum in subigenda
tellure fudissent, robigine, grandine, siccitate, spem
laboris amitterent : et ad ultimum vi famis humanis
cadaveribus incubarent, et ab hominum formis tabi-
fica macie dissociarentur abjectæ? Idcirco animas
misit, ut quæ secum commorantes possessionis ali-
cujus nullum umquam habuissent amorem : avaris-
simæ hic fierent, et in habendi studium inexatura-
bili pectoris ardescerent appetitu : effoderent altos
montes, et viscera ignota terrarum in materias ver-
terent alieni nominis, atque usus ; penetrarent abdi-
ditas discrimine cum capitis nationes, et translatis
mercibus charitatem semper, vilitatemque captarent,
exercerent avidum atque injustissimum sænus, et
miserorum e sanguine supputandi se angerent inso-
mnia ; millibus possessionum semper producerent

LECTIONES VARIANTES.

scerentur Sab.
sse Fulv.
ta alii.

d Prolata alii.
e Constituerent alii

COMMENTARIUS.

tais effectæ. Id est perfectæ, consummatissimæ
is, quæ nullam amplius dubitationem admittat.
ad verbum : *Ausgemachte Wahrheit*. ORELL.
ilia poscerent eos. *Poscere* sæpissime apud La-
um duobus accusativis, more Græcorum *αἰτῶν*
Ita Virgil., *Æn.*, iv, vers. 50 :

Tu modo posse Deos veniam.

exempla vide in Gesneri Thesaur. eos omit-
ti. ORELL.

ullum esse penitus abnegarent. *Ullum esse*, id
nem rerum existentiam. Alludit autem ARNO-
d Aphasiam Pyrrhonorum. ORELL.

velut oculorum luminibus viduæ. Meursius : ut
etc. ORELL.

— Vestium tutamina sibi aut velamenta con-
nt. Stewechius mavult *velamina*, more Ar-
antiquos, imprimis Lucretium, imitantis.

ORELL.

pellectilem variam diurnorum conficerent egestati.
Stewechius legendum conjicit *diurna rerum*
rent egestate. Id est rerum necessariorum
quotidiana. Sed nihil mutandum. *Diurna* in
dixit Arnobius sensu rariore pro rebus ad
ianum victum necessariis :

eis humana sibi doleat natura negatis.

lichen Bedurfnisse. Hujus tamen significationis
lios scriptores exempla frustra quæsi. ORELL.
igine. Virgil. *Georg.*, i, vers. 150 :

Ut mala cultos

Esset robigo.

ervius : *Rubigo est genus vitii, quo cumt per-
quod a rusticanis calamitas dicitur. Hoc autem
vitii ex nebula nasci solet, cum nigrescunt et con-
str frumenta, inde et Rubigus Deus, et sacra
cimo Kal. Maiis Rubiginalia appellantur*. ELMEN-
Docente Vossio V. Cl. ad Virgilli l. l. duo
a plantarum vitia eo nomine veteres significa-
alterum album, quod Germani appellant *Mehl-
alterum rufum, den Rost im Getreide*. Alias di-
erugo, Cypriano comestura, Grævis βρωσις. Vide
., ad Lactant. *Epit.*, cap. 65, p. 1333, ed.
mann. ORELL.

Et in habendi studium inexaturabili pectoris ardescent
appetitu. Ita habere absolute apud optimos scrip-
tores. Juvenalis ex Ennio :

Unde habes, nemo querit, sed oportet habere.

Et habentia, *πλοῦτος*. Quadrigarius apud Nonium :
C Animos eorum habentia influrat. Sic *ἔχειν* Græci. Su-
phocles in Ajace : *πρὸς γὰρ τὸν ἔχονθ' ὁ φθίνος ἔρπει*.
Sic in Evangelio : *τῶ ἔχοντι δοθήσεται*. HERALD. —
Adde Ruhken. ad *Rutil. Lup.* p. 78. OCSNER.

Penetrarent abditas discrimine cum capitis nationes.
Mira erat fidelium tunc temporis abstinentia. Avari-
tiam et nimiam habendi cupiditatem ita damnabant,
ut periculosas mercaturas hoc etiam nomine damna-
rent. Vide *Lactant.*, lib. v. cap. 18. *Tertullian.*, de
Idololatriis, cap. 11. HERALD.

Et translatis mercibus charitatem semper vilitatemque
captarent. Zeno Veronensis Sermone 1, de Avaritia :
Alius inde rerum omnium captat annonam, aucupatur
distrahendi tempus ; minor in mensura, major in pre-
tio ; negat se habere, quod distrahat ut rogetur, ut ju-
gulet ; atque utinam incorrupta species venderetur. In-
gemiscit præterea, si annus est sterilis ; multo magis,
si fertilis fuerit : illic, quia parum distrahit : hic, quia
non solus. Vultis scire, quantis scit tenebris obvolutus?

D Irascitur Deo, si non semper fiat publicis luctibus di-
ves. HERALD. Male itaque Meursius legendum conjicit :
utilitatemque captarent. ORELL.

Exercerent avidum atque injustissimum sænus. Ita
enim existimabant ævo illo Christiani, quorum chari-
tatis ferventior erat, sænus omne esse *ἀθέμιτον*, et
ab ipsa humanitate alienum. Hinc Miltiades, apud
Euseb., lib. v *Hist. Eccles.*, cap. 19, ubi montanis-
tarum prophetas exagit : *προφήτης, εἰπέ μοι, βίαπτει-
ται ; προφήτης στιβίζεται ; προφήτης φιλοκομισί ; προφή-
της τάβλαις καὶ κύβοις παίξει ; προφήτης δαυσιζει ;* HE-
RALD. — Ita et ethnici, verbi causa Cato, qui tenerari
idem esse dicebat, quod hominem occidere. ELMENH.

Et miserorum e sanguine supputandi se angerent
insomnia. Millibus possessionum, etc. Ita edidi ex
emendatione Heraldii. Cod. habet *supputandis au-
gerent insomnia*, unde Gelenius et cæteri cum secuti :
supputandi se angerent insania. Stewechius : *suppu-*

finis : et quamvis provincias totas rus facerent unum, pro arbore una, pro sulco, forum litibus tereant; cum amicis, et fratribus inexpliabilis suscipere similitates?

XLI. Idcirco animas misit, ut quæ dudum fuerant mites et feritatis affectibus nesciæ commoveri, macella sibi, et amphitheatra constituerent, loca sanguinis, et publicæ impietatis; ex quibus in altero mandî homines cernerent, et bestiarum lanatiibus dissipari; interficere se alios nullius ob meriti causam, sed in gratiam voluptatemque sessorum, ipsos-

LECTIONES VARIANTES.

^a Oribus alii.

^b Fauces Fulv.

COMMENTARIUS.

tandis summis auferent insomnia. Potius insomniam: nam hic non de insomniis sermo, sed de vigilantia avari. Salmasius, in editione Lugd. Bat.: *Et miserorum e sanguine supputandis se auferent insomnia nominibus. Possessionum, etc.* Mihi copula et videtur alieno loco posita et verba miserorum e sanguine conjungenda cum antecedentibus *exercerent avidum atque injustissimum sænus*. Locum itaque sic constituendum censeo: *exercerent avidum atque injustissimum sænus miserorum e sanguine, et supputandis se auferent insomnia. Millibus possessionum, etc.* ORELL. — *Miserorum e sanguine.* Nam facultates habentur quasi sanguis hominis αίμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς. Sic Plautus in Bacchid., act. III, scen. 1, vers. 5, de meretricibus:

Apago istas a me sorores, quæ hominum sorbent sanguinem.

Confer. Rigalt., ad Artemidor. Oneirocrit., lib. 1, cap. 35, p. 25, ed Reiff., et, qui rem pluribus exemplis illustrat, J. Fr. Gronov. Obs., lib. IV, cap. 24, p. 796, edit. Platneri. Similiter viscera, nervos, vires patrimonium appellânt veteres. Nam, ut canit Hesiodus:

Χρήματα μὲν ψυχὴ πλεῖται δειλοῖσι βροτοῖς.

ORELL.

— *Supputandis se auferent insomnia.* Graphice his verbis depingit Arnobius foeneratores vigilantes et pecuniam sibi debitam supputantes. Lucianus in Gallo: *Ορᾶς ἐπαγορευοῦντα καὶ τοῦτον ἐπὶ φροντίδων, ἀναλογίζομενον τοὺς τόκους, δακτύλους κατεσκληρότα, ὃν δεῖσαι μετ' ὀλίγον πάντα ταῦτα λεπόντα σίτην ἢ ἔμπιδα ἢ μύτιαν γενέσθαι.* Hinc et Prudentius in Avaritiæ et Miserationis pugna:

..... Velox nam dextra rapinas

Abradit, spoliisque unguet exercet ahenos.
Cura, famés, metus, anxietas, perjuria, pallor,
Corruptela, dolus, commenta, insomnia, sordes,
Eumenides Furia, monstrî comitatus aguntur.

HERALD.

— *Millibus possessionum semper producerent fides.* Ed. Lugd. Bat., pro *millibus* dedit *nominibus* et conjungit cum præcedentibus *supputandis se auferent insomnia nominibus. Possessionum, etc.* *Supputandis nominibus*, id est, debitis sibi pecuniis (*das Berechnen ihrer Capitale*). Sed nil mutandum. *Millibus possessionum fines producere* est idem quod *millibus passuum, milliariis producere possessionum fines, ganze Meilen weit ausbreiten. Millia sæpius absolute pro milliariis, millibus passuum.* Cf. A. Gell., Noct. Att., I, cap. 16; et Gesner., in Thesaur. Ita Anrel. Victor Epitom., cap. 40: *Funus ejus (Severi) Gallieni sepulcro infertur, quod ex Urbe abest per Appiam millibus novem.* ORELL.

XLI. — *Macella.* De amphitheatris intelligit Savaro ad Sidon., lib. I, epist. V, p. 59. Sed proprio sensu accipienda esse, sequentia docent. ORELL.

Et amphitheatra constituerent. Nescio quid isset iis in mentem, qui lectionem istam mutari voluerunt, et legi *construerent.* Nam occurrit hæc latinitas aliquo-

que illos dies, quibus tantum committeretur nefas, in gaudiis communibus ducerent, et festa hilaritate sacrent; in altero vero animalium miserorum discerperent viscera, alias aliæ raperent, ut canibus mos est et vulturibus, portiones, subigerent dentibus, et crudelissimo ventri darent, et in tam sævis atque horridis moribus^a sortem suam flerent, quas ab talibus mensis paupertatis angustia vindicarent: pro beatis ac felicibus viverent, quarum ora et faciem^b tam crudeles polluerent apparatus? Idcirco animas misit, ut divini ponderis et gravitatis oblitæ, gem-

ties apud hunc scriptorem. Infra hoc libro: *cumque illis aedes constitutis sacras, et alibi.* Virgilius, *Æn.* XII, vers. 194:

Mihi moenia Teuceri Constituunt.

Solinus: *Deinde constitutæ ab Ascanio longa Alba, Fidenæ.* Lactantius: *Siquidem Jovis temporibus fuit, quibus primum templa constitui, et novi Deorum cultus esse cœperunt.* Et passim apud optimos latinitatis auctores. HERALD.

In gratiam voluptatemque sessorum. Ita egregie correxit Jac. Cujacius lectionem ms. codicis vitiosissimam: *In gratiam voluptatemque sessorum.* E qua Gelenius fecerat: *In gratiam voluptatem consessorum.* Sed præfero emendationem Cujacianam, quam et editor Lugd. Bat., in textum recepit. ORELL. Huc autem pertinet, quod scribit Jul. Firmicus, lib. VIII, Mathes., cap. 12: *Tales qui se ob alienæ gratiæ voluntatem (leg. voluptatem) nundinati sanguinis jactura ad mortis spectaculum vendant.* HERALD.

Alia alia. Ita Gelenius. Cod. ms. *aliam alia.*

HERALD.

Pro beatis ac felicibus viverent. Corrigunt *ducerent.* Sed nihil fortasse mutandum. Si quid autem mutari oporteret legere mallet *veherent* pro *eveherent.*

HERALD.

C Idcirco animas misit, ut divini ponderis et gravitatis oblitæ, gemmas, lapillos, margaritas castitatis dispendio compararent, innecterent his colla, laminas pertunderent aurium, imminerent frontes limbis, conficiendis quærent corporibus fucos, fuligine oculos obumbrarent. Ita hæc verba optime disposuit Heraldus in Curis secundis, cum quo consentit editor Lugduno-Batavus, nisi quod cum Meursio imminerent frontes limbis post verba *quærent corporibus fucos* collocavit. In cod. ms. et editionibus omnibus præter Salmasianam locus est luxatus, et verba *conspiciendis quærent corporibus fucos* loco prorsus alieno; nimirum post verba *castitatis dispendio compararent* leguntur, quod pessime retinuit etiam novissimus editor, Oberthurius. Sed jam singula videbimus. Prava codicis ms. lectio varias peperit interpretum conjecturas. Imprimis verba *innecterent his colla*, male posita post *quærent corporibus fucos*, merito suspecta fuisse viris doctis. Quare Fulv. Ursinus legendum conjecerat: *Innecterent catenis colla.* Stewech. *innecterent tenuis colla.* Sagacissime autem Heraldus in editione sua: *innecterent lini colla. Lina* scil. vel *lineæ* dicebantur Romanis illa, quibus margaritæ insertæ erant: unde Tertullianus de habitu muliebri scribit: *Uno lino decies sestertium inseritur, et Hieronymus in Vita Pauli Eremitæ: Uno filo villarum insunt pretia; et, qui locus est classicus, Cornel. Fromo, in oratione de hereditate Mathidiæ Opp., p. 285, ed maii: Lineam istam famosam atque celebratam, cæteraque tantæ pecuniæ ornamenta quis emet? Tua uxor si emerit, prædam invasisse, et minimo aere eripuisse dicetur, eoque minus ad eos, quibus legatum erat, pervenisse. Annon emet ista ornamenta Faustina? Quis igitur emet margarita, quæ filiabus tuis legata sunt? His margaritis collos*

lapillos, margaritas, castitatis dispendio com-
 ent, innecterent his colla, laminas pertunde-
 rium, imminuerent frontes limbis, conficien-
 zarent corporibus fucos, fulgine oculos ob-
 aarent, nec in formis erubescerent masculorum
 istris vibrare cæsariem, eutem corporis levi-
 incedere poplitibus nudis, omnique alio cultu

A vigorem virilitatis, et exponere, et in habitum femi-
 narum deliciasque mollire?

XLII. Idcirco animas misit, ut viarum aliæ infe-
 starent meatus, aliæ circumscriberent nescios, testa-
 menta supponerent falsa, venenatas conficerent po-
 tiones, domos ut effringerent noctibus sollicitarent,
 abigerent, prævaricarentur, et proderent, saporum

COMMENTARIUS.

*m tuarum despoliabis, ut cujus tandem ingluvies
 a ornatur?* Erant illa modo simplicia, modo du-
 et triplicia, unde *monolinum, dilinum, trulinum.*
 Casaubon. et Salmas., ad Script. Hist. August.,
 n. p. 63, et Boettiger V. Cl., in Sabina, p. 405.
 on opus habemus i-tis conjecturis, si verba illa
 line, quo edidimus, leguntur: *Innecterent his*
 scil. *gemmis, lapillis, margaritis*, quæ filis illis
 is ita inserta erant, ut singulas margaritas
 a exciperet. Hinc Tertullianus de Habitu mulie-
 cap. 11, tales gemmas appellat *lamina lapillō-*
yuibus monilia variantur. Vide Scheffer., de Tor-
 s, cap. 10, p. 47. Boettiger, in Sabina, p. 405.
 emmas, lapillos, margaritas dicit Arnobius fe-
sibi comparare castitatis dispendio, ex sententia
 anorum illius ævi. Hieronymus, in Epistola
 etiam: *Cave ne aures ejus perfores, ne cerusso et*
rissa consecrata Christo ora depingas; nec collum
t margaritis premas: nec caput gemmis ornes, nec
im irruces, nec ei aliquid de gehennæ ignibus
eris. Cf. Tertullian. lib. laud. et Cyprianum de
 pudicitie. Pergit noster: *Laminas pertunderunt*
 u. Glossæ: *Lamina, λοβός ὀπίον*, ima pars au-
 r. Sidonius, lib. 1, epist. 11, vocat *aurium liga-*
te legulas, ubi vid. Sirmond., p. 13. Cf. Voss.,
 pl. rom. v. *Lamina, Ligula*. Pro *imminuerent*
m limbis Heraldus mavult legi *imminuerent fron-*
timbis. Nimbis secundum Isidor., Orig., lib. XIX,
 A, in Collectione Gothofredi, p. 1507, est
transversa ex auro assuta in linteo, quod est in
feminarum. Plautus: *Quo magis illam adspicio*
magis nimbata est. Sed bene habet vulgatum,
 psam linteum, in quo assutus erat ille nimbis,
 tur limbis. Statius, Achilleid., lib. 11: ΠΑΝΙ-
 matis aut nectant tempora limbis.

identius *Psychomant.* :

ervice fluens tenui velamine limbis.

oca citavit Elmenhorst. Recte etiam dicitur *im-*
re frontem limbis. Veteres enim tenuem frontem,
 am castigatam, collectam in deliciis habuisse,
 nos Herald., ad hunc locum, et J. Fr. Gronov.,
 b. ad Statii Silv., lib. 1, cap. 17, pag. 94.
 ntia verba, ut leguntur in edit. Lugd. Bat. *con-*
lis quærent corporibus fucos, defendi quidem
 at, ut sit *conficiendis* vel idem quod *perficiendis*,
ndis, vel malo sensu pro *consumendis*, *enecandis*
ibus, quorum sanitati fuci sunt maxime pestiferi.
 irifice placet emendatio Oudendorpii prolata a P.
 enno ad Anthologian lat., lib. III, epigr. 132, p.
 fol. 1, *conspuendis corporibus* (scil. ob turpitu-
 deformitatem, ut scil. tegant fucis vitia natu-
 præsertim cum cod. ms. habeat *conspiciendis*.
 o Gelenius fecit *conspiciendis*. Stewechius *com-*
dis. Heinsius: *conliniendis*. Fuligo, ut bene
 at Elmenhorst, est niger, pulvis, quo oculo-
 rordia producuntur. Juvenal., sat. 11, vers 93,

He supercilium madida fulgine tactum
 obliqua producit acu, pingitque trementes
 attolens oculos.

is pulvis ille dicebatur *στιμμις* unde *στιμμιζεν* et
βιζεν apud Nicolaum Damascenum, ubi vide Va-
 p., p. 175 seq. editionis nostræ. Latinis *stibium*.

Cf. Grotium in Annot. in Vet. Test. ad II Reg. cxi,
 30. et Boettiger V. C., in Sabina, p. 49. ORELL.

Nec in formis erubescerent masculorum calamistris vi-
brare cæsariem. Nescio quid in mentem venerit doctis-
 simo Scaligero in notis ad Priapeia, carm. XLII, mu-
 tare locum sanissimum. Is scilicet legendum censet:
Nec ii formis erubescerent calamistris masculorum vi-
brare cæsariem, ut sit *formis calamistris* idem quod *fer-*
venti ferro, nam veteribus *formus* idem quod *calidus*.
 Stewech. autem *informis calamistris*, id est valde
 calidis, ab *in intensivo* et *formus*. Sed *in formis* con-
 jungenda cum *masculorum*, ut sensus sit, cum mascu-
 lorum formas sive corpora induerint animæ. Carpit
 nimirum Arnobius viros muliebria passos et femina-
 rum ad instar capillos calamistris crispantes. Etiam
 in male a Scaligero mutatum in *ii*, cum præcesserint
 non *homines* sive *virii*, sed *animæ*. *Calamistrum*, ut
 explicat Servius ad Virgil. *Æn.*, XII, vers. 100, est
 acus major, quæ calefacta et adhibita torquet capillos,
 græce *κάλαιμις*. Vide Boettiger., in Sabina, p. 124,
Vibrare, idem quod *crispare*, *krauseln*. Cf. Virgilii, l. 1.

ORELL.

Cutem temporis levigare. Quod ab effeminatis et vi-
 rilitatem exuentibus factum, ut ad Martialem obser-
 vabamus. Jul. Firmicus, lib. VIII, Mathes., cap. 7.
Hi etiam, demptis pilis, corpus suum in feminei corporis
imaginem transferent; quorum vestes quoque ad mulie-
bris cultus similitudinem excoluntur. Hi molliter ambu-
lantes vestigia sua cum delicata quadam moderatione
suspendunt. Et Sardanapali mollitiem depingens Athe-
 næus, lib. XII, eum ait *ἐπιμυθημένον, γυναικίαν στο-*
λήν ἔχοντα, καὶ κατεξυρημένον τὸν πάγονα, καὶ κατακι-
κισσαρισμένον, ρυμίτι λευγατόν. HERALD.

Incedere poplitibus nudis. Varro Meleagris: *Non*
modo suris apertis, sed pæne naribus apertis ambulans.

HERALD.

Vigorem virilitatis et exponere. Fulv. Ursin. et *de-*
ponere. Stewech. et *seponere*, quod magis placet. In
 seq. pro *mollire* ed. Lugd. Bat. *molliri*. Sed nil mu-
 tandum. ORELL.

XLII. — *Testamenta supponerent falsa.* Quod tem-
 poribus illis quasi solemne. Lactantius, lib. V,
 cap. 9: *Et ut, quæ levia sunt atque usitata, dicamus,*
qui hæreditates captent, testamenta supponant, justos
hæredes vel auferant, vel excludant. HERALD.

Domos ut effringerent noctibus. Glossæ Philoxeni:
Effractores, θυρεπανοίκται. Effractorius, θυρεπανοίκτης.
 Molliori nomine *apertularius*. Probe autem et emen-
 date *noctibus*. Eo enim tempore proprie grassantur
 ejusmodi homines. Falsum igitur, quod substitui vo-
 lunt (Meursius et Scriverius scil.) *vectibus*. Jul. Fir-
 miens. lib. VI Mathes., cap. 31: *In solidis autem sig-*
nis positi famosos domorum effractores reddent; sed
qui armati gladio, quiescentibus hominibus, et patrimo-
nii jacturam, et vitæ discrimen infligant. Cf. Savaron.,
 ad Sidon., lib. IX, epist. VII, p. 575. ORELL.

Sollicitarent. Proba lectio. Nam qui existimant, ali-
 quid deesse, falluntur. *Sollicitare* hoc loco est alienos
 servos allectare, plagiatorum grande crimen. Hinc in
 Glossis Philoxeni: *Sollicitare, πλαγιάζειν.* Papias: *Pla-*
giarius, qui seducit pueros, et sollicitat servos alienos. Pe-
 sychius: *ψυχαγωγός... ὁ ἀνδραποδιστής, καὶ ὁ ἀπατεῶν,*
καὶ ὁ κατὰ τὴν τὰς ψυχὰς εἰς ἄδου. Nempe *ψυχαγωγοί*,
 qui blandis et mellitis verbis servos alienos sollicitant
 et ad se alliciunt. HERALD.

Abigerent. Innuat Arnobius abactores pecorum vel

fastidia ut exciterent palato, ut in coquendis alitibus pinguitudinem nossent retinere labentem, ut spi-

fulas, et botulos facerent, isicia, catillamenta, lucanica, suminatam cum his carnem, et glaciali condi-

COMMENTARIUS.

etiam servorum (nostr. *Seelenverknuser*). Falluntur ergo, qui scribi volunt: *umbirent*, HERALD. et ORELL.

Prævaricarentur. Prævaricatores dicuntur Latinis cauidici, qui diver-am partem adjuvant prodita causa sua. Vide Catanzæum ad Plin., lib. 1, Epist. 20, p. 71, ed. Longol. Confer, qui nubem exemplorum attulit, C. A. Duker., in libro de Latinitate veterum jurisconsultorum, pag. 167 et seqq. ORELL.

Alitibus. Fulv. Ursin. *alitibus*. ORELL.

Utspirulas et botulos facerent. *Spirula* deminutivum nominis *spira*, quod placentæ genus quomodo faciendum sit, docet Cato, de Re rust., cap. 77, ubi Schneider. V. Cl. comparat *spiras* cum Græcorum *σπειροῦς* apud Demosthenem et Pollucem vi, 77. Festus: *Spira dicitur.... et genus operis pistorii et funis nauticus in orbem involutus*. *Botulus* autem, teste eodem Festo, *genus farciminis est propter connexionem a bolis sic appellatum*, vel potius *lucanica* carnis suillæ bolis facta. Tertullian., *Apologet.*, cap. ix: *Denique inter tentamenta Christianorum botulos etiam errore distentis admovetis*. Jamque Homeri tempore hoc genus edulii notum fuit, ut patet ex luculenta descriptione ejus *Odys.* E. vs. 44 seq.:

Ἰστικίαι, αἰδ' αἰγῶν κίαι' ἐν πυρὶ τάδ' ἐπὶ θόρῳ
καθήμεθα, νύκτωρ; τὰ καὶ αἰματός ἡμετέρωντες.

Nostr. *Blutwürste*. Cod. ms. et editiones vetustiores habent *boletos* vitiosis-ime; nam hoc fungorum genus non paratur arte, sed nascitur in silvis. Unde N. Heinsius in *Adversar.*, p. 621, legendum suspicatur *botellos*, *botellus* deminutivum τοῦ *botulus*. Ita Sidon. Apollinar., lib. epist. xi:

Qua serpylliferis olet catenis
Baccas per geminas ruber botellus, etc.

Ubi vid. Savaro, p. 553, et Voss., *Etymol. rom.*, verbo *botulus*. ORELL.

Isicia. *Isicium* sive *insicium* ab insectione derivari docent Varro, de Ling. lat., lib. iv, p. 28, et Macrobius, *Satur.* lib. vii, c. 8. Locus autem classicus est Apicii de *Arte coquinar.*, lib. ii, c. 1 et 2, ubi formulæ isiciorum plurimæ e genere piscium, carniū, omento, spongiolis, etc. Ubique concisum, tunsum, tritum, aromatis conditum, involutum nonnumquam foliis, siccatum, demum perfusum liquamine, cibarium deprehendes. NOURRIUS et GESNER., in *Thesaur.* — Conf. Voss., *Etymol. rom.*, hoc verbo, et Lindenbrog., *Obs.* ad Donati *Comment.* in Terent. *Eumuch.*, act. ii, scen. ii, v. 26, p. 322, vol. ii, ed. Zenii et in primis Salmat. ad *Script. Hist. August.*, t. i, p. 351. Respondere videtur *isicium* edulio, quod *Pudding* vocant Angli. ORELL.

Catillamenta lucanica. Ita edidit Salmasius in ed. Lugd. Bat., et Exercit. *Plinian.*, ad Solin., p. 90. Ceteri *castellamenta*, quod Heraldus interpretatur quædam farciminium genera, quæ græcis πυραμίδες dicta a propria forma, allegans locum Clementis Alexandrini in *Protreptico* (p. 49, ed. Potter.): *ὅσ' ἑσθίωμαι τὰυτα καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα, χυθῆροι τε ἄλων, καὶ θρόσκων, ὄργανοι Διονύσου Βασίλειου*. Heraldus adstipulatur Jo. Wower., ad Minuc. Fel. *Octav.*, c. xiv, p. 155, ed. Gronovii legendam censens: *castellamenta, lucanicas*. At vero in allato Clementis loco non de farciminium, sed de librorum generibus sermo est. Et omnino videtur legendum cum Salmasio *catillamenta*, quod defendit etiam N. Heinsius in *Adversar.*, l. iv, c. 9, p. 621. Eamque correctionem confirmare videtur locus Arnobii nostro simillimus infra, l. vii, c. 24: *In ezi- quas arvina est miculas catillaminum insecta de more*. *Catillamenta* et *catillamina*, ut explicant Salmasius et

Heinsius libris laudatis, sunt itaque cupedia et deliciosa mattea. Sed proprie ita videntur vocasse farcinina, aut botulos minutis carnibus inculcatis, quod avide a catillonibus expeterentur. *Catillamentum* a *catillare*, idem quod *ligurrire*, quod derivatur a *catillus*, deminutivo τοῦ *catinus*. Hinc *catillones* dicebantur gulones a lingendis catillis (*Tellerlecker*). — *Lucanica*. Glossæ: *lucanica, ἄλλότρια*. Genus farciminis porcinis carnibus infarctum et a Lucanis populis primo inventum. Vide Apic., de *Arte coquin.*, lib. iv, c. 2; et P. Manut., ad *Cicero.*, *Epist.* ad *Fam.*, ix, ep. 17. Charifus: *Lucanicum intelligitur pulmentum et intestinum Lucanicum subaudiuntur botulus, aut apparatus: et hæc Lucanica feminino genere, intelligitur hira, hoc est intestinum*. Conf. Meurs. qui de hæc voce multus est, p. 70, 71. ORELL.

Suminatam cum his carnem. *Suminata caro* est *caro suis suminata*, id est lactantis. *Suminatus* a *sumen, inis*, quod est foetæ suis mamma lacte plena, quod cibi genus erat in Romanorum deliciis. Vide Casaubon., et Salmas., ad *Ælii Lampridii Alexandrum Sever.*, c. 22, *Script. Hist. Aug.*, vol. i, p. 914, seq. Cæterum admodum placet sagacissima N. Heinsii conjectura in *Adversar.*, p. 621: *suminatam cum hiris carnem*. *Hira* proprie intestinum quod dicitur jejunum, græce νήστις, der *Leerdarm*. Macrobius in *Somn. Scip.*, i, 6, enarrans intestina tria principalia: *Tertium, inquit, quod veteres hiram vocarunt, habeturque præcipuum intestinorum omnium, et cibi retrimentum deducit*. Cf. Fest. hoc verb. Pro aliis tamen etiam intestinis sumi docet Nonius verbo. *Hilæ* deminut. τοῦ *Hiræ*: *Hillas intestina veteres esse dixerunt, unde Bohilla oppidum in Italia, quod eo bos intestina vulnere trahens advenerit*. Cf. Voss. *Etymolog. Rom.* v. *Hillæ*. Hinc Plautus *Curcul.*, act. i, scen. 1, vers. 21, seq.:

.... Lien necat, renes dolent,
Pulmones distrahantur, cruciatur jecur,
Radices cordis pereunt, hiræ omnes dolent:

Erat autem vox *hira* maxime usurpata in sacris. Noster infra, lib. vii, cap. 24, ubi multa farciminium genera recenset, quibus usus in sacris: *Non similiter fencidas, quæ et ipsæ sunt iræ, quos pl-bis oratio illi solet, cum eloquitur, nuncupare*. ORELL.

Glaciali conditione tuceta. Glossæ: *Tucetum, ζωμός παχύς*. Gloss. Isidor. *Tucetum bubula condita apud Gallos cisalpinos. Escas regias tuceta* vocat Nonius et Fulgentius de prisco sermone citans fragmentum Gallimorphi et Pisæis... *Ambrosio redolent tuceta sapore. Edulium sapidissimum appellat Apuleius* Mett., lib. ii: ubi vide notas Oudendorp., pag. 104. Scholiastes ad Pers. Sat. ii, vers. 42, verba: *Grandes patinæ tucetaque crassa, Tuceta, inquit, apud Gallos Cisalpinos bubula dicitur, condimentis quibusdam crassis obliata, ac macerata; et idea toto anno durat. Solet etiam porcina eodem genere condita servari, aut ad saturarum jura*. Conf. Voss., *Etymol. rom.*, hoc verbo: equidem e verbis Arnobii *glaciali conditione*, id est *conditura*, conjecerim, tucetum sui-se jus carniū bubularum vel porcinarum nive aut glacie condensatum, immixtis earundem carniū miculis vel illis minutim insectis, simile nostris *gelatis, gelatinis, Sulzen, Gallerten*. Certe nivem et glaciem cibus et potionibus luxuriosorum immixtam fuisse saporissime, discimus ex Seneca *Epist.* lxxvii, et Nat. *Quæst.*, lib. iv, cap. ultimo. Conf. Mart. Lister., in *Apicem* de *Arte culin.*, lib. iv, cap. 1, p. 107. Sed obstant verba scholiastæ ad Persium: *et ideo toto anno durat, quæ collata cum nostro loco indicare videntur farciminis genus tum condimentis quibusdam, tum nive*

inceta? Ideirco animas misit, ut res sancti Augustissimi nominis symphoniacas agerent et atorias hic artes, ut inflandis bucculas distendebat, cantionibus ut præirent obscænis numeris, et scabillorum concrepationibus sonoris, is animarum alia lasciviens multitudo in comorum corporum dissolveretur in motus, saltitaret,

et cantaret, orbes saltatorios verteret, et ad ultimum clunibus et coxendicibus sublevatis lumborum crispitudine fluctuaret? Ideirco animas misit, ut in maribus exoleti, in feminis fierent meretrices, sambucistria, psaltria, venalia ut prosternerent corpora, vilitatem sui populo publicarent, in lupanaribus

LECTIONES VARIANTES.

salteria: *Male ms.*

COMMENTARIUS.

cie in caveis subterraneis a putredine conservata. Meursius in Appendice legendum suspicatur *lia* aut *glacialia condicione tuceta*, explicans tuquorum sumen induratum in modum glaciei.

O'RELL.

inflandis bucculas distenderent tibiis. Quod vide- edius et deformius. Quare rejectæ ab Alcibiade omine tibiæ, quod buccas distenderent, et os corrumperent, *ὡς τοὺς συνήθεις ἐν πόνῳ μόλις ἵνα τὸ πρόσωπον*, inquit in Alcibiade Plutarchus. iani autem temporibus illis omnia luxuriæ et tatum instrumenta animose aspernabantur; ne si quæ species idololatriæ immista videbatur; liam nomine tibiarum usum damnabant, quod in gentiliū tibiæ canerent. Clemens Alexandr., *Pædagog.*, c. 4: *Σύριξ μὲν οὖν ποιέσθαι ἐμῆσθω* ἀλλὸς δὲ ἀνθρώποις δεισιδαίμοσι εἰς εἰδωλο- ἀς σπεύδουσιν. Καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀποκερπτεῖα τὰ ταῦτα νηραλίου συμποσίου, θηρίους μᾶλλον ἢ τοὺς κατὰλληλα, καὶ ἀνθρώπων τοῖς ἀγνωτέροις*, et sequuntur p. 192, seqq., ed. Proter. HERALD

ELL.

tionibus ut præirent obscænis numerositer, et scam concrepationibus sonoris. Eleganti quidem, imine necessaria, mutatione locum hunc editor Bat. ita dedit: *Cantionibus ut præirent obscænis, osos iterarent scabillorum concrepationibus, solum idem quod sonos*, ut ap. Virgilium et Tacitum ties, verbi causa *Annal.* iv, c. 48: *Sed ut e, telis, suo quisque periculo intentus sonorem s prælii non acciperet.* O'RELL.

billorum concrepationibus. Scabilla, peculiaris menta minorum, erant crepitacula ex ferro n., de Saltat., § 85. *σιδηροῦν ὑπόδημα*) aut ex (Pollux, vii, 22 et 28, *ξύλον ὑπόδημα*), quibus, quibus adstringebantur, concuti solebant, pitum faciebant, uti docet antiqua statua, in currit scabillum, confirmatque Rubenius, de st. ii, 47, Hæc Ernest. in Clav. Cic., hoc verbo Salmas. ad Vospisci Carin., c. 49, pag. 858, (qui refutat Casaubonum ad Sueton. Calig., scabillum vocem putantem exoticam, cum latina sit, derivanda a verbo *scannum*, unde deminutum *scamillum* et *scamillum*, *scabellum* et *scabillum*). Voss., *Etymol. rom.*, verbo *Scanna*, Gesner., *saur.*, et in primis *Explication de divers monum-singuliers*, p. 47, seqq., ubi monumentum vetus itur, in quo scabilla spectantur. O'RELL.

itaret. Saltare et choreas ducere christianis etum. Paulus ad Rom., xiii, vers. 43: *ὡς ἐν ὕσχημόνως περιπατήσωμεν, μὴ κίμους καὶ μέθαις*, *Salut.* v, 21. i Petr. iv, 3, ubi Glossæ Cyrilli d vetus Lexicon ms. *κίμος* — *ὄρχησις μετὰ καὶ μέθης*, neque scieus Suidas. Idem itaque in in Canonibus apostolorum et Concilio laonis, cap. 53, pag. 25: *Ὅτι δὲ ἡ χριστιανὸς εἰς ἀπερχομένους βαλλίσει ἢ ὄρχησθαι.* Vetus inter- Nou oportet christianos ad nuptias euntes vel bal- vel saltare, sed caste cænare vel prandere, sicut it christianis. Vid. Brev. Canon. Ferrandi Epist Cresconii, item corpus canonum antiquum tolare Caroli Magni multis locis; Ambros. de

Jeju., cap. 48, et lib. iii de Virginibus, Augustin., tom. x de nomine christiano, sermo 1, p. 254, Fr. LINDEMBROG. ap. *Elemnh.*

Orbes saltatorios verteret. Cicero in Pisonem, c. x. *Ne tum quidem, cum illum suum saltatorium versaret orbem, fortunæ rotam pertimescebat.* ELMENH.

Lumborum crispitudine fluctuaret. Infra lib. vii, et *B clunibus fluctuare crispatis.* Graphice. Nam fluctus leniter impulsus proprie crispis torosisque. Minutius Felix Octav., cap. 3. *Et ut semper mare etiam positus flatibus inquietum est, etsi non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram, tamen crispis torosisque.* Sic autem *fluctuatim incedere* dictum de iis, qui incedendo clunes leviter crispant. Afranius apud Nonium: *Magnifice volo fluctuatim ire ad illum.* Gloss. *Crispat, κραδαίνει, σισί.* HERALD.—Similiter Apuleius, *Met.* ii: *Ipsa membra sua leniter illubricans, lumbis sensim vibrantibus, spinam mobilem quatiens placide, decenter undabat.* Ubi undabat idem quod fluctuabat. Vid. Notam Oudendorp., pag. 405, Conf. Alciphron., lib. i. epist. xxxix; Juvenal., sat. xi, vers. 161; Martial., lib. v, epigr. 80; Barth., *Adversar.*, lib. xxxiii c. 20, p. 4540; Sciopp., ad Priapei., *carm.* xviii. O'RELL.

Exoleti. Glossæ: *Exoletus, ὑπέρακμος, τριβωός.* ELMENH. *Exoletos* scil. dicebant Romani viros impudicos et muliebris patientiæ, adultiores certe, et opportunam injuriæ illi puerorum ætatem egressos. Vide Gesner., in *Thesaur.* O'RELL.

Sambucistria, psaltria. *Sambucistria* a *sambuca*, quod est instrumentum musicum triangulum, quod ex inæqualibus longitudine, sicut et crassitudine, nervis efficitur, ut describit Porphyrus ad Ptolemæi Harmonica. Cf. Isidor. Orig., iii, 20; Fest., hoc verbo, et intpp. Barth. *Advers.*, lv, c. 9; Gesner., in *Thesaur.* Caterum tales feminas non solum arte, sed et corpore quæstum fecisse, e Comici satis notum est, neque opus habemus cum Stewechio locum hunc de ludis scenicis accipere, omni turpitudine polluis, cum etiam de feminis ad privatorum mensas canentibus ejusmodi flagitia sint notissima. O'RELL.

Venalia ut prosternerent corpora. Proba lectio, nec audiendi, qui corrigere volunt *prostituerent.* Diocletianus et Maximianus ad leg. Jul., de Adult. et stup.: *sedissimam earum nequitiam, quæ pudorem suum alienis libidinibus prosternunt.* HERALD.

Vilitatem sui populo publicarent. Rescribant nonnulli *vilitatem*, alii (Meursius) *utilitatem*, id est usum. Ita Zeno Veronensis sermone de Pudicitia: *Libidinum commutatione varia gaudet semper, et pœnitet: ad satietatem nunquam lubrica utilitate pervenit, id est lubrico usu.* Et hæc est propria et prisca notio. Ita Varro, lib. i, de Vita populi romani: *Itaque ea sibi modo ponere ac suspendere, quæ utilitas postularet, trulleum, mutellionem, pelvim, nasiternum.* Postea, quia, quicquid usum sui præstat, commodum et emolumentum sui afferat, factum, ut pro iis utilitas acciperetur. *Publicare* id est prostituere. Hinc *publicæ libidinis victimæ* appellantur Tertulliano et eum secuto Hieronymo *publicanæ mulieres.* Zenoni Veronensi et nostro supra lib. i, cap. 56. Venus dicitur *intestini decoris publicatrix.* Græci quoque *κοινὰς γυναικας* appellant. HERALD. — Ludos scenicos et

narum ex genitalibus prosilirent, ineptissimos ede-
rent continuarentque vagitus : exurgerent fellitantes
mammæ, proluvie linerent et madidarent se sua :
et ut ^a ad silentium pavidæ nutricis motibus et cre-
pitaculis adducerentur auditis. Idcirco animas misit,
ut quæ fuerant simplices, et bonitatis nuper inno-
xiar, simulare in hominibus discerent, dissimulare,
mentiri, circumscribere, fallere, adulatoria
humilitate captare, mente aliud volvere, aliud in facie
polliceri : illaqueare, decipere dolis atque insi-

LECTIONES VARIANTES.

^a Et tunc ms., quod non mutandum. Meurs.

COMMENTARIUS.

Romanis, quî in ornithonibus alebantur, ad distinctionem
aeriorum, qui libero scil. aere fruuntur, vel in genere quæ
terra tantum contentæ sunt, ut turdi, pavones et turtures,
neque aquam etiam requirunt, ut aus-res, anates, querquedula.
ORELL.

Prosilirent. Eodem sensu Graeci dicunt προσηροειν,
ἐκπροσηροειν, ἐκθορειν, Vide Hemsterh., ad Lucian.
Prometh., § 4, p. 212, vol. 1, ed. Bipont. ORELL.

Ineptissimos vagitus. Ineptissimos, hoc est minime
aptos iis quæ deæ censentur, divinis animis indignissimos,
vel potius in gen. ἀνοήτους, verstandloses Gewinnmer,
ut infra in simillimo loco lib. vii. Partuli pusiones ab
ineptis vagitibus crepitaculis exterrentur auditis. ORELL.

Exurgerent fellitantes mammæ. Glossæ Isidori : Fel-
litat.... sugit. Ita Solin., Polyhist., cap. 45 : Ne-
quaquam mater pullo ubera præbet fellitanda de
equibus, quibus præceptum fuerat hipponianes.
θηλαῖν id est mammam sugere, Æolice φηλαῖν : inde
Latinum felare. Ita Varro : Lac humanum felare. et
alibi : Lupum alumni felarunt olim. et frequentativum
fellitare, fellitare. SALMAS., ad Solin. l. 1. Exercit.
Plinim., p. 662.— Plura exempla collegit Meursius,
pag. 66, seqq. ORELL.

Ut ad silentium pavidæ nutricis motibus et crepitaculis
adducerentur auditis. Legi voluit nonnulli (Meursius)
vocibus. Sed vulgata lectio defendi potest. Ait igitur
nutricis motibus, nempe quæ cunas agit, ut pu-
ros ad silentium traducat, motus igitur hoc loco
de Wiegen, Schaukeln. Pro pavidæ, ms. habet pavidî,
scil. infantes, id est pavore plorantes, quod magis
placet. Crepitacula instrumenta parva in modum si-
stri formata, infantium ludiera, quorum inventor per-
hibetur Archytas, Kinderklapper. Martial., Epigr.,
lib. xiv, 54, in crepitacillum :

Si quis plorator collo tibi vernula pendet,
Hæc quatit tenera garrula sinistra manu.

Cæterum et hic Arnobius imitatur Lucretium suum,
lib. v, 228 et seqq. :

At variæ crescunt pecudes, armenta feræque,
Nec crepitacula eis opus sunt, nec cuiquam
adhibenda 'st
Almæ nutricis blanda atque infracta loquela.

HERALD., ELMENI. et ORELL. — Graeci illa crepitacula
πλαταγόνια vocant. Julius Pollux Onomast. lib. ix,
Segm. 127 Τὸ δὲ πλαταγόνιον οἱ ἐρώωντες ἢ ἐρώσαι ἐπαι-
ζον καλεῖται μὲν γὰρ οὕτω καὶ τὸ πρόβαλον, καὶ τὸ σείσ-
τρον, ὃ καταβαυκλώσιν αἱ τίθηται, ψυχρογούσσαι τὰ
δυσπνοῦντα τῶν παιδίων. Meurs., p. 68. Cf. Hug.
Grot. ad Marcian. Capell., lib. 1, p. 4. ORELL.

Quæ fuerant simplices. Simplices, id est bonitatis
innocentiæ, ut in sequentibus verbis optime interpreta-
tur ipse Arnobius. Simplices igitur et boni dicuntur
homines aperti, in quibus nihil fallaciæ, nec malitiæ
quidquam est. Ita M. Tullius, 1 de Off., cap. 3) : Sunt
his alii multum dispares, simplices et aperti, qui nihil
ex occulto, nihil ex insidiis agendum putant, veritatis
cultores, fraudis inimici. Græce εὐθεῖς, ἀπλοῖ, ἀπλοῖ-

diis nescios, per innumeras artes malitiarum venena
conquirere, et ad usum temporis pellaci mobilitate
formare. Idcirco animas misit, ut in pacata et pla-
cida tranquillitate degentes, assumerent ex corpori-
bus causas, quibus feræ fierent, et immanes, simul-
tates, atque inimicitias gererent, consererent inter
se bella, expugnarent atque everterent civitates :
servitutis opprimerent, et manciparent se iugo, et
ad ultimum fierent alterius altera potestatis natalium
conditione mutata? Idcirco animas misit, ut imme-

col, vel etiam ἀκέραιοι, ut illos appellat D. Soter
Matth., x, 16 ; ubi vid. Grot. HERALD. et ORELL.

Simulare.... dissimulare. Ita Sallust. Catil., c. p. 5,
quem in toto hoc loco imitatus videtur Arnobius, Ca-
tilinam appellat *cujus rei libet simulatorem ac dissi-
mulatorem*, ubi vid. Curt. p. 52 glossæ. Guelferbyt.
Simulo, quod facere nolo.—Dissimulo, quod facere volo.
Aurel. Victor., Epit., cap. 14, de Hadriano : *Ingenium
invidum, triste, lascivum et ad ostentationem sui inso-
lens callide tegebat, clementiam simulans contraque dis-
simulans ardorem gloriæ, quo flagrabat.* ORELL.

Adulatoria humilitate captare. Dicit Arnobius *captare*
significanter, quia finis adulatoris est κερδαίνειν. Alias
enim molliori nomine censetur et appellatur ἄρεστος,
quem blandum latine dicere possumus. Ari-toteles,
lib. iv, Nicomach., cap. 14 : Ὁ μὲν τοῦ ἡδῶς εἶναι στο-
χαζόμενος, μὴ διὰ τι ἄλλο ἄρεστος. Ὁ δ' ὅπως ἀφελεία
τις αὐτῷ γίνηται εἰς χρήματα, καὶ ὅσα διὰ χρημάτων,
κἀαζ. Themistios quoque Euphrade-, Orat. iii, finem
adulatoris ait κερδαίνειν, ἢ γαστριζέσθαι ἐκ τοῦ ἔργου,
et Lucianus Dissertatione pro imaginibus ait : τὸν κό-
λονα ἐπαινεῖν τῆς χειρὸς ἕνεκα τῆς ἐκείνου. HERALD.

Mente aliud volvere, aliud in facie polliceri. Simili-
ter Sallust., Catil., cap. 10 : *Aliud clausum in pectore,
aliud in lingua promptum habere.* Hos homines bilin-
gues appellabant Latini, verbis causa Virgil. Æn., 1,
Tyriosque bilingues et duplices, ut Horatius *duplicem
Ulysses*, 1 Od., vi, vers. 7. Sic etiam apud Græcos
διπλοῦς opponitur τῷ ἀληθευτικῷ. HERALD. — Cf. quæ
observavimus ad Jac. Balde, carmen select., iii,
Lyric., Od. vi, vers. 21. ORELL.

Malitiarum venena conquirere. Ita distinguit editor
Leidensis. Heraldus autem totum locum sic inter-
punit : *Decipere dolis atque insidiis nescios per in-
numeras artes malitiarum : venena conquirere.* Sed præ-
fero prius, quia infra cap. 42 legimus : *Idcirco animas
misit, ut venenatas conficerent potiones?* quod, si He-
raldum sequamur, esset otiosa nostri loci repetitio.
Et omnino bene dicuntur *malitiarum venena* de versuti-
is, fallaciis venenorum instar in obscuro serpenti-
bus. Ita Rufum, hominem perfidum et fallacem ap-
pellat Catullus, carm. LXXVII : *Venenum et pestem
amicitiæ.* ORELL.

Pellaci mobilitate. Ita Fulv. Ursinus. Editio prin-
ceps Sabæi : *Pellaciæ mobilitate.* De verbo *pellax* vide
supra ad cap. 7. ORELL.

Servitutis opprimerent et manciparent se iugo. Sic
ostendit incunabula, immo ipsos servitutis natales.
Capti bello victoribus mancipabantur. Sic servitus
p-stea propagata. De causis servitutis vide Basilium
libro de Spiritu Sancto, c. 20. HERALD.

Et ad ultimum fierent alterius altera potestatis. Meurs-
ius mavult : *Alterius alteræ potestatis, haud male, ut
infra cap. 41, Alias aliæ raperent.* ORELL.

Natalium conditione mutata. Quia omnes nascuntur
liberi. Quare cum libertas naturalis sit, servitus est
contra naturam, et est constitutio Juris gentium. Lib.
iv, Digest. de Stat. hom., etc. HERALD.

s, atque hujusmodi sciret, in corpora ire jussisse, A
rum indutæ carceribus sub procellis agerent^a tem-
tibusque quotidie fortuna, et modo turpia fa-
ent, modo paterentur obscæna: naufragiis, rui-
incendiorum conflagrationibus ut perirent. Pan-
es alias, alias ut mendicitas premeret, ut fera-
paterentur aliæ laniatus, muscularum aliæ ut
rarent veneno, claudæ ut incederent aliæ, ut
lumen amitterent; ut articulis sederent aliæ col-
is, morbis denique objectarentur ut cunctis, quos
ix et miseranda mortalitas diversarum sustinet
eratione pœnarum; tum deinde oblitæ unius
se fontis, unius genitoris, et capitis, germanitatis
clerent atque abrumperent jura; urbes suas

everterent, popularentur hostiliter terras, servos de
liberis facerent, insultarent virginibus, et matrimo-
niis alienis, odissent invicem sese, aliorum gaudiis
et felicitatibus inviderent; tum deinde se omnes ma-
ledicerent, carperent, et sævorum dentium morda-
citate laniarent.

XLVI. Sed procul hæc abeat, ut eadem rursus
frequentiusque dicamus, tam immanis, et scelerata
persuasio, ut ille salus rerum Deus omnium, virtutum
caput, benignitatis et columen, atque ut eum laudi-
bus extollamus humanis, sapientissimus, justus, per-
fecta omnia faciens, et integritatis suæ conservantia
mansiones, aut aliquid fecerit claudum, et quod emi-
nus esset a recto, aut ulli rei fuerit miseriarum aut di-

LECTIONES VARIANTES.

Procellis agerentur. Fulv.

COMMENTARIUS.

corporum ire jussisse. Ita Genelius. cod. ms. jus-
t, quod frustra defendere conatur Heraldus tam-
a modi et temporis enallagen pro jussit. Nam
locus, si ita legamus, obscurus sit et intricat-
ORELL.

orum indutæ carceribus. Stewech. inclusæ: ed.
J. Bat., inductas. Sed nil mutandum: indutæ
referendum ad corpora, quod subintelligendum
raceribus, ut sensus sit: quibus indutæ, tamquam
raceribus..... agerent. ORELL.

odo paterentur obscæna. Meursius mavult: modo
entur obscæna. ORELL.

ferarum paterentur aliæ laniatus, muscularum
ut interirent veneno. Ita edidi cum editore Lei-
i. cod. ms. habet: infernarum paterentur aliæ
tus muscularum, vitiose et nullo sensu. Nam
sunt infernæ musculæ? Fulv. Ursinus legit; in-
rum paterentur alii laniatus muscularum, non
: interni musculi scilicet corporis (die innersten
eln). Stewechius corrigens: infirmorum pater-
r aliæ laniatus muscularum, putat, hoc loco
illud genus cruciatus, quo mures aut glires
torquendorum pectori imponuntur ac postea
integuntur, inde ignem superimpositum non fess,
pectus lancinare incipiunt, infirmos mures
e interpretatur valde calidos ab in intensivo et
æ, quod antiquè pro calidus usurpatum fuisse
itur Festus et vetera glossaria. Vide supra ad
M. Sed minime verosimile est, Arnobium hoc
non cruciatum vel torturatum, sed calamita-
et mortium genera maxime communia et ubivis
recensentem, rarioris hujus et insolentioris
tus meminisse. Alii legunt: infernarum pater-
r aliæ laniatus, muscularum aliæ ut interirent
o. At hoc loco prorsus aliena infernarum sive
nae mentio et muscularum venenum nil aliud si-
are posset nisi venenum muribus necandis ap-
paratum, *Mausegift*, et intelligendum esset
um, quod (ut Plinius affirmat lib. xxvii, cap. 5)
l et e longinquo odore mures necat, cujusque in-
icis apud antiquos usus notissimus. Cf. Plin.
et Ovid., *Mét.*, i, vers. 447: *Lurida terribiles
et aconita novercæ*. Nam arsenici usus ignotus
is. Sed num muscularum venenum hoc sensu
dici possit, equidem maxime dubito: et om-
isus mures veneno necandi apud antiquos et
am partem medii ævi fuisse videtur prorsus
aitus, quod conjicio ex versibus Manuelis Phi-
Poemate, de Natura animalium, c. 89, de
us, vers. 8, sq.:

Οὐς καὶ γὰρ ἐπιζουσα, καὶ κλέει, καὶ βρόχος,
καὶ παρὶς ἢ ἰσχυρῆς, καὶ βραχὺ δολοῦσθαι.

ubi veneni nulla mentio. Restat itaque, ut emenda-
tionem Salmasii sequamur, ut, puto, unice veram:
*ferarum paterentur aliæ laniatus, muscularum aliæ ut
interirent veneno. Venenum muscularum, deminut.
τοῦ musca, æ, est venenum cantharidum, quas ver-
miculos alatos, id est muscas, appellat Plinius, Hist.
Nat., lib. xi, c. 55 (41. ed. Harduin). Eas autem non
tantum ad vesicatoria, sed etiam ad veneficia adhi-
bitas fuisse a veteribus, testes idem Plinius, lib.
xxviii, cap. 9 (33 ed. Harduin); Cic., ad Fam., ix,
Epist. 21, ibique Manut. Ovid. in Ibiu, vers. 508:*

Cantharidum fuccos, dante parente, bibas.

Valer. Max., lib. vi, cap. 2. Extern. n. 3: *Is enim
(Theodorus Cyrenæus) Lysimacho regi mortem sibi
minitanti. Enimvero, inquit, magna res tibi contigit,
quia cantharidis vim assecutus es.* Conf., qui de his
aliisque insectis venenatis multus est, G. J. Vossius,
de Idololat., lib. iv, cap. 96, pag. 599. ORELL.

*Infelix et miseranda mortalitas. Mortalitas idem quod
mortales.* Vide supra ad lib. i, cap. 7. ORELL.

Et sævorum dentium mordacitate laniarent. Hoc
eorum est, qui ἀδην καὶ ἀδιὰσπρως maledicunt et
calumniantur. Sic dicit Persius, Lucilium, Satiricum
acerrimum et mordacissimum, genuinum fregisse in
iis, quos lacerabat, quibus quidem verbis maledi-
cendi rabiem significare volebat:

..... Secuit Lucilius urbem,

Te lupe, te muti, et genuinum fregit in illis. HERALD.

XLVI. — *Ut ille salus rerum, Deus. Salus rerum,*
id est rerum omnium conservator. Falluntur
ergo, qui reponi volunt (Meursius): *Ut ille sator rerum
Deus.* ORELL.

Omnium virtutum caput, benignitatis et columen.
Vide supra ad lib. i, cap. 10. ORELL.

Integritatis suæ conservantia mansiones. Ita ed. Lugd.
Bat. Alii *mensiones*, quod defendi potest, ut sit pro
mensura, justa portione integritatis illis attributa.
Th. Canterus mavult *conservans mentiones*, sive di-
mensiones, ut lib. iii. At vero vos *Deos parum est
formarum quod amplectamini mentione.* Illic hæreo.
ORELL.

Aliquid fecerit claudum. Vide supra ad hujus libri
cap. 37. ORELL.

Quod minus esset a recto. Ita editores omnes, ex-
cepto Lugd. Bat., qui Cod. ms. lectionem: *quod mi-
nus esset a recto*, in textum revocavit, nescio qua
causa. *Minus a recto* esset idem quod *minus rectum*.
Sed minus longe præfero. ORELL.

finis : et quamvis provincias totas rus facerent unum, pro arbore una, pro sulco, forum litibus terebant; cum amicis, et fratribus inexpressibiles suscipere simulatas?

XLI. Idcirco animas misit, ut quæ dudum fuerant mites et feritatis affectibus nesciæ commoveri, macella sibi, et amphitheatra constituerent, loca sanguinis, et publicæ impietatis; ex quibus in altero mandi homines cernerent, et bestiarum laniatibus dissipari; interficere se alios nullius ob meriti causam, sed in gratiam voluptatemque sessorum, ipsos-

que illos dies, quibus tantum committeretur nefas, in gaudiis communibus ducerent, et festa hilaritate sacrent; in altero vero animalium miserorum discerperent viscera, alias aliæ raperent, ut canibus mos est et vulturibus, portiones, subigerent dentibus, et crudelissimo ventri darent, et in tam sævis atque horridis moribus^a sortem suam flecterent, quas ab talibus mensis paupertatis angustiae vindicarent: pro beatis ac felicibus viverent, quarum ora et faciem^b tam crudeles polluerent apparatus? Idcirco animas misit, ut divini ponderis et gravitatis oblitæ, gem-

LECTIONES VARIANTES.

^a Oribus alii.^b Fauces Fulv.

COMMENTARIUS.

tandis summis auferent insomnia. Potius *insomniam*: nam hic non de insomniis sermo, sed de vigilantia avari. Salmasius, in editione Lugd. Bat.: *Et miserorum e sanguine supputandis se auferent insomnia nominibus. Possessionum, etc.* Mihi copula et videtur alieno loco posita et verba *miserorum e sanguine* conjungenda cum antecedentibus *exercerent avidum atque injustissimum fœnus*. Locum itaque sic constituendum censeo: *exercerent avidum atque injustissimum fœnus miserorum e sanguine, et supputandi se auferent insomnia. Millibus possessionum, etc.* ORELL. — *Miserorum e sanguine.* Nam facultates habentur quasi sanguis hominis *αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς*. Sic Plautus in Bacchid., act. III, scen. 1, vers. 5, de metricibus:

Apate istas a me sorores, quæ hominum sorbent sanguinem.

Confer. Rigalt., ad Artemidor. Oneirocrit., lib. 1, cap. 35, p. 23, ed. Reiff., et, qui rem pluribus exemplis illustrat, J. Fr. Gronov. Obs., lib. IV, cap. 24, p. 796, edit. Platneri. Similiter viscera, nervos, vires patrimonium appellant veteres. Nam, ut canit Hesiodus:

Κρήματα μὲν ψυχῆ κίετα δειλοῖσι βροτοῖσι.

ORELL.

— *Supputandi se auferent insomnia.* Graphice his verbis depingit Arnobius fœneratores vigilantes et pecuniam sibi debitam supputantes. Lucianus in Gallo: *Οἷος ἐπαγορευοῦντα καὶ τοῦτον ἐπὶ φροντῖδων, ἀναλογίζομενον τοὺς τόκους, δακτύλους κατασκαλῶντα, ὃν δεήσει μετ' ὀλίγον πάντα ταῦτα λιπόντα σίφην ἢ ἐμπῖδα ἢ μυῖαν γενέσθαι.* Hinc et Prudentius in Avaritiæ et Miserationis pugna:

..... Velox nam dextra rapinas

Abradit, spolilsque unguis exercet ahenos.
Cura, famēs, metus, anxietas, perjuria, pallor,
Corruptela, dolus, commenta, insomnia, sordes,
Eumenides Furia, monstri comitatus aguntur.

HERALD.

— *Millibus possessionum semper producerent fides.* Ed. Lugd. Bat., pro *millibus* dedit *nomibus* et conjungit cum præcedentibus *supputandis se auferent insomnia nominibus. Possessionum, etc. Supputandis nominibus*, id est, debitis sibi pecuniis (*das Berechnen ihrer Capitale*). Sed nil mutandum. *Millibus possessionum fines producere* est idem quod *millibus passuum, milliariis producere possessionum fines, ganze Meilen weit ausbreiten. Millia sæpius absolute pro milliariis, millibus passuum.* Cf. A. Gell., Noct. Att., 1, cap. 16; et Gesner., in Thesaur. Ita Aurel. Victor Epitom., cap. 40: *Funus ejus (Severi) Gallieni sepulcro infertur, quod ex Urbe abest per Appiam millibus novem.* ORELL.

XLI. — *Macella.* De amphitheatris intelligit Savaro ad Sidon., lib. 1, epist. v, p. 59. Sed proprio sensu accipienda esse, sequentia docent. ORELL.

Et amphitheatra constituerent. Nescio quid isset iis in mentem, qui lectionem istam mutari voluerunt, et legi *construerent*. Nam occurrit hæc latinitas aliquo-

ties apud hunc scriptorem. Infra hoc libro: *cumque illis ades constituatis sacras*, et alibi. Virgilius, Æn. XII, vers. 194:

Mihi moenia Teucri Constituent.

Solinus: *Deinde constitutæ ab Ascanio longa Alba, Fidenæ.* Lactantius: *Siquidem Jovis temporibus fuit, quibus primum templa constitui, et novi Deorum cultus esse cæperunt.* Et passim apud optimos latinitatis auctores. HERALD.

In gratiam voluptatemque sessorum. Ita egregie correxit Jac. Cujacius lectionem ms. codicis vitiosissimam: *In gratiam voluptatemque sessorum.* E qua Gelenius fecerat: *In gratiam voluptatem consessorum.* Sed præfero emendationem Cujacianam, quam et editor Lugd. Bat., in textum recepit. ORELL. Huc autem pertinet, quod scribit Jul. Firmicus, lib. VIII, Mathes., cap. 12: *Tales qui se ob alienæ gratiæ voluntatem (leg. voluptatem) nundinati sanguinis jactura ad mortis spectaculum vendant.* HERALD.

Alias aliæ. Ita Gelenius. Cod. ms. *alias alia.*

HERALD.

Pro beatis ac felicibus viverent. Corrigit *ducerent*. Sed nihil fortasse mutandum. Si quid autem mutari oporteret legere mallet *veherent* pro *eveherent*.

HERALD.

C. *Idcirco animas misit, ut divini ponderis et gravitatis oblitæ, gemmas, lapillos, margaritas castitatis dispendio compararent, innecenter his colla, laminas pertunderent aurium, imminerent frontes limbis, conspiciendis quærent corporibus fucos, fuligine oculos obumbrarent.* Ita hæc verba optime disposuit Heraldus in Curis secundis, cum quo consentit editor Lugduno-Batavus, nisi quod cum Meursio *imminerent frontes limbis* post verba *quærent corporibus fucos* collocavit. In cod. ms. et editionibus omnibus præter Salmasianam locus est luxatus, et verba *conspiciendis quærent corporibus fucos* loco prorsus alieno; nimirum post verba *castitatis dispendio compararent* leguntur, quod pessime retinuit etiam novissimus editor, Oberthurius. Sed jam singula videbimus. Prava codicis ms. lectio varias peperit interpretum conjecturas. Imprimis verba *innecenter his colla*, male posita post *quærent corporibus fucos*, merito suspecta fuere viris doctis. Quare Fulv. Ursinus legendum conjecerat: *Innecenter catenis colla.* Stewech. *innecenter taniis colla.* Sagacissime autem Heraldus in editione sua: *innecenter lina colla. Lina scilicet vel lineæ dicebantur Romanis illa, quibus margaritæ insertæ erant: unde Tertullianus de habitu muliebri scribit: Uno lino decies sestertium inseritur, et Hieronymus in Vita Pauli Eremitæ: Uno filo villarum insunt pretia; et, qui locus est classicus, Cornel. Fromo, in oratione de hereditate Mathidiæ Opp., p. 285, ed. maii: Lineam istam famosam atque celebratam, cæteraque tantæ pecuniæ ornamenta quis emet? Tua uxor si emerit, prædam invasisse, et minimo aere eripuisse dicetur, eoque minus ad eos, quibus legatum erat, pervenisse. Annon emet ista ornamenta Faustina? Quis igitur emet margarita, quæ filiabus tuis legata sunt? His margaritis collos*

illigatæ? scævitate ^a innumerabili vitiorum. A ipsos se indicare non esse patricij generis, sed ex mediocribus familiis procreatos. Namque alios videmus immites, facinorosos, audaces, temerarios, præcipites, cæcos, fictos, dissimulatores, mendaces, superbos, arrogantes, avaros, cupidos, libidinosos, inconstantes, invalidos, et sua ipsos decreta conservare nequeunt: quod utique non essent, si generositas eos assereret principali, et ab rerum capite descendendum ducerent honestamenta natalium.

XLIX. Sed et boni, dicetis, sunt in rebus humanis viri, sapientes, justî, inculpatis atque emendatissimis moribus. Nullam referimus quæstionem, an ulli aliquando fuerint tales, in quibus omnino nihil ista ipsa, quæ dicitur, desideraret integritas. Sint licet perhonesti, fuerintque laudabiles, tenuerint apicem perfectionis summum, nec in aliquo lapsu eorum aliquando claudicaverit vita: sed audire deprecamus quot sint, aut fuerint numero, ut ex multitudinis magnitudine metiamur, an oppositio justa sit facta, an ^b equalitatis compensatione librata. Unus, duo, tres, quatuor, decem, viginti, centum, certe numero definiti, et nô-

miuum forsitan comprehensionibus terminati. At genus humanum non ex bonis pauculis, sed ex cæteris omnibus æstimari convenit, et ponderari. In toto enim pars est, non totum in parte: et universitas debet attrahere portiones, non portionibus universitas applicari. Quid enim si hominem dicas captum membris omnibus, et ejulantem ex cruciatibus asperis, idcirco esse sanum, quod unius unguiculi nullum perpetiatur dolorem? aut esse auream terram, quod in verrucula collis unius insint exiguæ miculæ, quibus nascitur colliquefactis aurum, et admiratio congregatione conquiritur? Qualitatem materiæ ^c universitas elementi probat, non pulvisculi stabiles: nec mare continuo dulce est, si mitioris aquæ guttas alienjus adjeceris atque immiseris numeri, consumitur enim minuties ista immenso ^d: nec modo non parvi, sed esse nullius existimandum est nominis, quod per omnia diffusum perit, et in magni corporis interceptitur vastitate.

L. Vos humano in genere bonos esse dicitis viros, qui ut esse credantur, comparatio forsitan efficiat pessimorum. Quinam isti sunt? dicite. Philosophi,

LECTIONES VARIANTES.

^a Ita Fulv. Servitute ms. Savitate male alii.

^b Et an ms.

^c Terræ Fulv.

^d In immenso Fulv.

COMMENTARIUS.

Scævitate innumerabili vitiorum. Ita Fulv. Ursin. rectissime. Glossæ: Scævitas... iniquitas. Apulei., Met. IX, pag. 221, ed. Elmenh: *En, iniquunt, indignam rei scævitatem. Inde scæva, sinistra, per-versa, contraria. Vid. supra ad lib. I. ORELL.*

Invalidos. Ita videtur Arnobius appellare eos, quos ἀσφαλείς Græci vocant. HERALD.

Honestamenta natalium. Plus est quam honesti natales, qui proprie sunt ingenui et liberales, quemadmodum honeste geniti, ingenui ac libertinæ conditionis. Ita Tit. Liv., lib. xxvi *Cn. Fulvium Quiritium exercitum, honeste genitos, liberaliter educatos, servilibus vitiis imbutis e.* Hic autem significatur tanta quantia significari potest generositas, εὐγένεια ἢ πάρος, nobilitas animarum divina, i. q. modo dixerat *generositas principalis*, id est profecta a Deo, rerum omnium fonte ac principie. HERALD.

XLIX. — *Emendatissimis moribus.* Id est perfectissimis, integerrimis, nullo scelere pollutis. Dictionem pluribus illustrant Juretus ad Simmach., lib. I, epist. 26, p. 40, ed. Lectii, Jo. Wower., ad Petron., p. 143, ed. Lotich., J. Fr. Gronow., ad Senec., de Ira, lib. I, cap. 5, et Corte, ad Plin., lib. III, epist. III, p. 187. ORELL.

Boni.... in rebus humanis viri, sapientes. Alii delectent comma post viri, et sensus sit: *sapientes in rebus humanis.* Sed male, *in rebus humanis* est in universo hominum genere, *in der Menschheit.* ORELL.

In quibus nihil ista ipsa.... desideraret integritas. Ita e cod. ms. restituit ed. Lugd. Bat., optime, ut sensus sit: in quibus ipsa integritas (virtus personificata) nihil desideraret, *an denen die Tugend selbst nichts auszusetzen hatte.* Cot. nihil, i. e. nulla in re, desideraretur integritas. ORELL.

Numero definiti. Apposite ad nostrum Juvenal., sat. XIII, vers. 28, seq.:

Rari quippe boni, numerus vix est totidem, quot Thebarum porte, vel divitis ostia Nilii.

ELMENH. — Ms. *diffiniti.* ORELL.

Ponderari. Ita ms. Fulv. Ursin. *penderi*, nescio qua causa. ORELL.

C In verrucula collis unius. Geminus locus lib. V: *Etiamme credemus, deum nominis tanti tractum esse ad terras, et in verrucula collis unius cum homunculo stantem ultercabilem conservasse sermonem?* Expre sit autem de isto Catonis in libris Origium: *Censeo, si rem servare vis, faciendum, ut quadragintos aliquos milites ad verrucam illam ire jubeas, eamque uti occupent imperes.* Vide Agellium, lib. III, cap. 7, et Nonium verbo *verruca.* MEUNS. — Eadem verba occurrunt infra lib. V, cap. 5. Cato, teste A. Gellio, Noct. Att., lib. III, cap. 7, *verruculam* locum editum et asperum appellat. Sed auctor noster diminutivum nomen pro more suo adhibet. NOURRIUS.

Exiguæ miculæ. Miculæ dicit imitatione Lucretii, I, vers. 859 seq.

Ex aurique patet micis consistere posse Aurum, et de terris terram concreverere parvis.

HERALD.

Admiratio congregatione conquiritur. Hæc verba diversis modis interpolant. (Fulv. Ursin. *annotatione, congregatione.* Stewech. *annumeratio*, etc.) Sed vulgata lectio probari potest. *Admirationem* igitur auri dicit, quia præstinguit oculos auri fulgor et in sui contemplationem atque admirationem rapit. HERALD. Verterim igitur: *Erst durch Zusammenhaufung der kleinen Goldstaubchen wird es zum metal, das die Welt bewundert.* ORELL.

Consumitur enim minuties ista immenso. Id est: exiguum illud aquæ fluvialis statim in salsuginem maris transit, neque pro parvitate sua mare potest commutare. PRIOR. Fulv. Ursin. legit *in immenso.*

ORELL.

Nullius existimandum est nominis. Ita et hic legendum pro nominis. HERALD. :

fastidia ut excenterent palato, ut in coquendis alitibus pinguitudinem nossent retinere labentem, ut spi-

ruas, et botulos facerent, isicia, catillamenta, lucanica, suminatam cum his carnem, et glaciali condi-

COMMENTARIUS.

etiam servorum (nostr. *Seelenverkauf*). Falluntur ergo, qui scribi volunt: *ambirent*, HERALD. et ORELL.

Prævaricarentur. Prævaricatores dicuntur Latinis caudidici, qui diver-am partem adjuvant prodita causa sua. Vide CATANÆUM ad Plin., lib. 1, Epist. 20, p. 74, ed Longol. Confer, qui nubem exemplorum attulit, C. A. DUKE, in libro de Latinitate veterum jurisconsultorum, pag. 167 et seqq. ORELL.

Alitibus. Fulv. Ursin. *altilibus*. ORELL.

Ut spirulas et botulos facerent. *Spirula* deminutivum nominis *spira*, quod placente genus quomodo faciendum sit, docet Cato, de Re rust., cap. 77, ubi Schneider. V. Cl. comparat *spiras* cum Græcorum *στρεπτοῖς* apud Demosthenem et Pollucem vi, 77. Festus: *Spira dicitur.... et genus operis pistorii et funis nauticus in orbem involutus*. *Botulus* autem, teste eodem Festo, *genus farciminis est propter connexionem a bolis sic appellatum*, vel potius *lucanica carnis snille bolis facta*. Tertullian., Apologet., cap. ix: *Denique inter tentamenta Christianorum botulos etiam errore distentos admovetis*. Jamque Homeri tempore hoc genus edulii notum fuit, ut patet ex luculenta descriptione ejus Odys. E. vs. 44 seq.:

Ἰακτῆρες αἰδ' αἰγῶν κτάρ' ἐν πυρὶ τὰδ' ἐπι δόρυ
καθήμεθα, κνίσσης τε καὶ αἵματος ἱεπλήσαντες.

Nostr. *Blutwürste*. Cod. ms. et editiones vetustiores habent *boletos* vitiosis-im; nam hoc fungorum genus non paratur arte, sed nascitur in silvis. Unde N. Heinsius in *Adversar.*, p. 621, legendum suspicatur *botellos*, *botellus* deminutivum τοῦ *botulus*. Ita Sidon. Apollinar., lib. epist. xi:

Qua serpylliferis olet catenis
Baccas per geminas ruber botellus, etc.

Ubi vid. Savaro, p. 553, et Voss., *Etymol. rom.*, verbo *botulus*. ORELL.

Isicia. *Isicium* sive *insicium* ab insectione derivari docent Varro, de Ling. lat., lib. iv, p. 28, et Macrobius, Saturn., lib. vii, c. 8. Locus autem classicus est Apicii de Arte coquinari., lib. ii, c. 4 et 2, ubi formula isiciorum plurimæ e genere piscium, carniū, omento, spongiolis, etc. Ubique concisum, tunsum, tritum, aromatis conditum, involutum nonnumquam foliis, siccatum, deo perfusum liquamine, cibarium comprehendens. NOURRIUS et GESNER., in *Thesuro*. — Conf. Voss., *Etymol. rom.*, hoc verbo, et Lindenbrog., Obs. ad Donati Comment. in Terent. Eunuch., act. ii, scen. ii, v. 26, p. 522, vol. ii, ed. Zenii et in primis Salmat. ad Script. Hist. August., t. i, p. 351. Respondere videtur isicium edulio, quod *Pudding* vocant Angli. ORELL.

Catillamenta lucanica. Ita edidit Salmasius in ed. Lugd. Bat., et Exercit. Plinian., ad Solin., p. 90. Cæteri *castellamenta*, quod Heraldus interpretatur quædam farciminum genera, quæ græcis *πυραμίδες* dicta a propria forma, allegans locum Clementis Alexandrini in *Protreptico* (p. 19, ed. Potter.): *ὅς σπῆσαι τὰτα καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόσσα πολυόμαλα, χόνδροι τε ἄλων, καὶ δράκων, ὄργιον Διονύσου Βασσαύρου*. Heraldus adstipulatur Jo. Wower., ad Minuc. Fel. Octav., c. xiv, p. 133, ed. Gronovii legendum censens: *castellamenta, lucanicas*. At vero in allato Clementis loco non de farciminum, sed de librorum generibus sermo est. Et omnino videtur legendum cum Salmasio *catillamenta*, quod defendit etiam N. Heinsius in *Adversar.*, l. iv, c. 9, p. 621. Eamque correctionem confirmare videtur locus Arnobii nostro simillimus infra, l. vii, c. 24: *In exiguas arvina est miculas catillaminum insecta de more*. *Catillamenta* et *catillamina*, ut explicant Salmasius et

Heinsius libris laudatis, sunt itaque cupedia et deliciosa mattea. Sed proprie ita videntur vocasse farcimina. aut botulos minutis carnibus imbutos, quod avide a catillonibus expeterentur. *Catillamentum* a *catillare*, idem quod *ligurrire*, quod derivatur a *catillus*, deminutivo τοῦ *catinus*. Hinc *catillones* dicebantur gulones a lingendis catillis (*Tellerlecker*). — *Lucanica*. Glossæ: *lucanica, ἄλλότρια*. Genus farciminis porcinis carnibus infaretum et a Lucanis populis primo inventum. Vide Apic., de Arte coquin., lib. iv, c. 2; et P. Manut., ad Ciceron., Epist. ad Fam., ix, ep. 17. Charifius: *Lucanicum intelligitur pulmentum et intestinum Lucanicus subanditur botulus, aut apparatus: et hæc Lucanica feminino genere, intelligitur hira, hoc est intestinum*. Conf. Meurs., qui de hac voce multus est, p. 70, 71. ORELL.

Suminatam cum his carnem. *Suminata caro* est *caro suis suminata*, id est lactantis. *Suminatus* a *sumen, inis*, quod est foete suis mamma lacte plena, quod cibi genus erat in Romanorum deliciis. Vide Casaubon., et Salmas., ad Ælii Lampridii Alexandrum Sever., c. 22, Script. Hist. Aug., vol. i, p. 914, seq. Cæterum admodum placet sagacissima N. Hejusi conjectura in *Adversar.*, p. 621: *suminatam cum hiris carnem*. *Hira* proprie intestinum quod dicitur jejunum, græce *νήστις, der Leerdarm*. Macrobius in *Sonn. Scip.*, i, 6, enarrans intestina tria principalia: *Tertium, inquit, quod veteres hiram vocarunt, habeturque præcipuum intestinorum omnium, et cibi retrimenta deducit*. Cf. Fest. hoc verbo. Pro aliis tamen etiam intestinis sumi docet Nonius verbo. *Hiræ* deminut. τοῦ *Hiræ*: *Hiræ intestina veteres esse dixerunt, unde Bohilla oppidum in Italia, quod eo bos intestina vulnere trahens advenerit*. Cf. Voss., *Etymol. Rom.* v. *Hillæ*. Hinc Plautus *Curcul.*, act. i, scen. i, vers. 21, seq.:

... Lien necat, renes dolent,
Pulmones distrahantur, cruciatur jecur,
Radices cordis pereunt, hiræ omnes dolent.

Erat autem vox *hira* maxime usurpata in sacris. Noster infra, lib. vii, cap. 24, ubi multa farciminiū genera recenset, quibus usus in sacris: *Non similiter fenedicas, quæ et ipsæ sunt iræ, quos pleribus oratio illi solet, cum eloquitur, nuncupare*. ORELL.

Glaciali conditione tuceta. Glossæ: *Tucetum, ζωμός παχύς*. Gloss. Isidor. *Tucetum bubula condita apud Gallos cisalpinos*. *Escas regias tuceta* vocat Nonius et Fulgentius de prisco sermone citans fragmentum Gallimorphi et Pisavis... *Ambrosio redolent tuceta sapore*. *Edulium sapidissimum* appellat Apuleius *Mett.*, lib. ii: ubi vide notas Oudendorp., pag. 104. Scholiastes ad Pers. Sat. ii, vers. 42, verba: *Grandes patina tucetaque crassa, Tuceta, inquit, apud Gallos Cisalpinos bubula dicitur, condimentis quibusdam crassis oblita, ac macerata; et ideo toto anno durat*. Solet etiam porcina eodem genere condita servari, aut ad saturarum jura. Conf. Voss., *Etymol. rom.*, hoc verbo: equidem e verbis Arnobii glaciali conditione, id est conditura, conjecerim, tucetum fuisse jus carniū bularum vel porcinarum nive aut glacie condensatum, immixtis earundem carniū miculis vel illis minutim insectis, simile nostris *gelatis, gelatinis, Sulzen, Gallerten*. Certe nivem et glaciem cibis et potionibus luxuriosorum immistam fuisse sæpissime, discimus ex Seneca Epist. lxxvii, et Nat. Quæst., lib. iv, cap. ultimo. Conf. Mart. Lister., in Apicium de Arte culin., libr. iv, cap. i, p. 107. Sed obstant verba scholiastæ ad Persium: *et ideo toto anno durat, quæ collata cum nostro loco indicare videntur farciminis genus tum condimentis quibusdam, tum nive*

tione tuceta? Idcirco animas misit, ut res sancti atque augustissimi nominis symphonicas agerent et fistulatorias hic artes, ut inflandis bucculas distenderent tibiis, cantionibus ut præirent obscænis numerositer, et scabillorum concrepationibus sonoris, quibus animarum alia lasciviens multitudo incompósitos corporum dissolveretur in motus, saltitaret,

LECTIONES VARIANTES.

^a Psalteriæ Male ms.

COMMENTARIUS.

et glacie in caveis subterraneis a putredine conservatum. Meursius in Appendice legendum suspicatur *gracilia aut glacialia conditione tuceta*, explicans tuceta, quorum sumen induratum in modum glacie.

O'RELL.

Ut inflandis bucculas distenderent tibiis. Quod videtur fœdus et deformis. Quare rejectæ ab Alcibiade hoc nomine tibiæ, quod buccas distenderent, et totum os corrumperent, ὡς τοὺς συνίθεις ἀνὸ πάντων μάλιστα ἐισαγόμενοι τὸ πρόσωπον, inquit in Alcibiade Plutarchus. Christiani autem temporibus illis omnia luxuriæ et voluptatum instrumenta animose aspernabantur; maxime si quæ species idololatriæ immista videbatur; quo etiam nomine tibiarium usum damnabant, quod in sacris gentilium tibiæ canerent. Clemens Alexandr., lib. II, Pædagog., c. 4: Σύριγγι μὲν οὖν ποιμήσιν ἀπονεμεῖσθαι· αὐτὸς δὲ ἀνθρώποις θεοειδοίμοσι εἰς εἰδωλολατρείας σπεύδουσιν. καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀποπεμπτεῖα τὰ ὄργανα ταῦτα ὑψηλοῦ συμποσίου, θηρίους μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους κατὰλληλα, καὶ ἀνθρώπων τοῖς ἀλαωτέροις, et quæ sequuntur p. 192, seqq., ed. Proter. HERALD et O'RELL.

Cantionibus ut præirent obscænis numerositer, et scabillorum concrepationibus sonoris. Eleganti quidem, sed minime necessaria, mutatione locum hunc editor Lugd. Bat. ita dedit: *Cantionibus ut præirent obscænis, numerosos iterarent scabillorum concrepationibus, sonores.* Idem quod sonos, ut ap. Virgilium et Tacitum aliquoties, verbi causa Annal. IV, c. 48: *Sed ut clamore, telis, suo quisque periculo intentus sonorem alterius prælii non acciperet.* O'RELL.

Scabillorum concrepationibus. Scabilla, peculiaria instrumenta minorum, erant crepitacula ex ferro (Lucian., de Saltat. § 85, σιδηροῦν ὑπόδημα) aut ex ligno (Pollux., VII, 22 et 28, ἔυλενον ὑπόδημα), quæ pedibus, quibus adstringebantur, concuti solebant, et strepitum faciebant, uti docet antiqua statua, in qua occurrit scabillum, confirmatque Rubenius, de Re vest. II, 47, Hæc Ernest. In Clav. Cic., hoc verbo Conf. Salmas. ad Vespisci Carin., c. 49, pag. 838, tom. II (qui refutat Casaubonum ad Sueton. Calig., c. 54, scabillum vocem putantem exoticam, cum latinissima sit, derivanda a verbo *scammum*, unde diminutiva *scamellum* et *scamillum*, *scabellum* et *scabillum*). Conf. Voss., Etymol. rom., verbo *Scamna*, Gesner., in Thesaur., et in primis *Explication de divers monuments singuliers*, p. 47, seqq., ubi monumentum vetus illustratur, in quo scabilla spectantur. O'RELL.

Saltitaret. Saltare et choreas ducere christianis interdictum. Paulus ad Rom., XIII, vers. 13: Ὅς ἐν ἡμέρᾳ τοῦ σχημῶντος περιπατήσωμεν, μὴ κόμους καὶ μέθαις, et ad Galat. V, 21. i Petr. IV, 3, ubi Glossæ Cyrilli et aliud vetus Lexicon ms. κόμος — ὄρχησις μετὰ ὀδοῦ καὶ μέθης, neque secius Suidas. Idem itaque sancitum in Canonibus apostolorum et Concilio laodicænsis, cap. 53, pag. 25: Οὐ δεῖ χριστιανούς εἰς γάμους ἀπερχομένους βελλίζεσθαι ἢ ὄρχεσθαι. Vetis interpres: *Non oportet christianos ad nuptias euntes vel balare, vel saltare, sed caste cœnare vel prandere, sicut competit christianis.* Vid. Brev. Canon. Ferrandi Episcopi et Cresconii, item corpus canonum antiquum et Capitulare Caroli Magni multis locis; Ambros. de

et cantaret, orbis saltatorios verteret, et ad ultimum clunibus et coxendicibus sublevatis lumborum crispitudine fluctuaret? Idcirco animas misit, ut in maribus exoleti, in feminis fierent meretrices, sambucistriæ, psaltriæ^a, venalia ut prosternerent corpora, vilitatem sui populo publicarent, in lupanaribus

Jeju., cap. 18, et lib. III de Virginibus, Augustin., tom. X de nomine christiano, sermo I, p. 234, Fa. LINDEMBROG. ap. ELEMENH.

Orbes saltatorios verteret. Cicero in Pisonem, c. X. *Ne tum quidem, cum illum suum saltatorium versaret orbem, fortunæ rotam pertimescebat.* ELEMENH.

Lumborum crispitudine fluctuaret. Infra lib. VII, et clunibus fluctuare crispatis. Graphice. Nam fluctus leniter impulsus proprie crispis torosisque. Minutius Felix Octav., cap. 3. *Et ut semper mare etiam positus flatibus inquietum est, etsi non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram, tamen crispis torosisque.* Sic autem fluctuatim incedere dictum de iis, qui incedendo clunes leviter crispant. Afranius apud Nonium: *Magnifice volo fluctuatim ire ad illum.* Gloss. *Crispat, κραδαίνει, σείει.* HERALD.—Similiter Apuleius, Met. II: *Ipsa membra sua leniter illubricans, lumbis sensim vibrantibus, spinam mobilem quatiens placide, decenter undabat.* Ubi undabat idem quod fluctuabat.

Vid. Notam Oudendorp., pag. 105, Conf. Alciphron., lib. I. epist. XXXIX; Juvenal., sat. XI, vers. 164; Martial., lib. V, epigr. 80; Barth., Adversar., lib. XXXIII c. 20, p. 1540; Sciopp., ad Priapei., carm. XVIII. O'RELL.

Exoleti. Glossæ: *Exoletus, ὑπέρακμος, τρεβανός.* ELEMENH. *Exoletos* scilicet dicebant Romani viros impudicos et muliebris patientiæ, adultiores certe, et opportunam injuriæ illi puerorum ætatem egressos. Vide Gesner., in Thesaur. O'RELL.

Sambucistriæ, psaltriæ. *Sambucistriæ* a *sambuca*, quod est instrumentum musicum triangulum, quod ex inæqualibus longitudine, sicut et crassitudine, nervis efficitur, ut describit Porphyrius ad Ptolemæi Harmonica. Cf. Isidor. Orig., III, 20; Fest., hoc verbo, et in tpp. Barth. Advers., LV, c. 9; Gesner., in Thesaur. Cæterum tales feminas non solum arte, sed et corpore quæstum fecisse, e Comicis satis notum est, neque opus habemus cum Stewechio locum hunc de ludis scenicis accipere, omni turpitudine pollutis, cum etiam de feminis ad privatorum mensas canentibus ejusmodi flagitia sint notissima. O'RELL.

Venalia ut prosternerent corpora. Proba lectio, nec audiendi, qui corrigere volunt *prostituerent*. Diocletianus et Maximianus ad leg. Jul., de Adult. et stup.: *sedissimam earum nequitiam, quæ pudorem suum alienis libidinibus prosternunt.* HERALD.

Vilitatem sui populo publicarent. Rescribunt nonnulli *vilitatem*, alii (Meursius) *utilitatem*, id est usum. Ita Zeno Veronensis sermone de Pudicitia: *Libidinum commutatione varia gaudet semper, et pœnitet: ad satietatem numquam lubrica utilitate perveniens, id est lubrico usu.* Et hæc est propria et prisca notio. Ita Varro, lib. I, de Vita populi romani: *Itaque ea sibi modo ponere ac suspendere, quæ utilitas postulare, trulleum, mntellionem, pelvim, nasiternam.* Postea, quia, quicquid usum sui præstat, commodum et emolumentum sui afferat, factum, ut pro iis *utilitas* acciperetur. *Publicare* id est prostituere. Hinc *publicæ libidinis victimæ* appellantur Tertulliano et eum secuto Hieronymo *publicanæ mulieres.* Zenoni Veronensi et nostro supra lib. I, cap. 56. *Venus dicitur intestini decoris publicatrix.* Græci quoque *κοινὰς γυναῖκας* appellant. HERALD.—Ludos scenicos et

scrinium causa, aut ipsos actus quibus vita transigitur et celebratur humana, ordinaverit, jusserit, et a sua fluere constitutione præceperit. Minora hæc illo sunt, et magnitudinis ejus destruenda potestatem: tantumque est longe ut istarum auctor rerum esse credatur, ut in sacrilegæ criminis impietatis incurrat quisquis ab eo conceperit hominem esse progenitum, rem infelicem et miseram, qui esse se doleat: qui conditionem suam detestetur et lugeat: qui nulla alia de causa sese intelligat procreatum, quam ne materiam non haberent per quam diffunderent se mala, et essent miseri semper, quorum cruciatibus pasceret nescio quæ vis latens et humanitati adversa crudelitas.

XLVII. Sed si parens, etiam^b genitor animarum, inquit, Deus non est, quo auctore progenitæ, et qua sunt ratione prolatae? Si infucata vultis audire, nec ab aliqua vocis ostentatione deducta: item confitemur nos istud ignorare, nescire, scientiamque tantæ rei non tantum nostram ducimus infirmitatem fragilitatemque transire, verum etiam potestatum, quæ in mundo sunt, omnium: et quæ numina se esse opinionibus usurpavere mortalium. Sed quas Dei negamus, cujus sint, debemus ostendere? Nihil istud

A necessario sequitur, non enim si negemus muscas, scarabeos, et cimices, nitidulas, curculiones, et tineas omnipotentis esse opus regis: sequaciter postulandum a nobis est ut quis ea fecerit, instituerit que dicamus, possimus enim nulla cum reprehensione nescire, quis et illis originem dederit, et obtinere non esse a Deo superiore prolata tam supervacua, tam vana, tam ad nullas pertinentia rationes, quinimo aliquando et noxia, et necessarias importantia læsiones.

XLVIII. Consimiliter hic quoque cum animas renuamus Dei esse principis prolem, non continuo sequitur, ut explicare debeamus quonam parente sint editæ, et causis cujusmodi procreatæ. Quis enim nos prohibet, aut unde enatæ sint, prodierintque nescire, aut eas non esse Dei progeniem, scire? Quam, inquit, ratione, qua via? Quia omni vero verissimum est, certoque certissimum, nihil rerum a principe, sicut sæpius dictum est, agi, fieri, statui, nisi quod oporteat, et conveniat fieri: nisi quod sit plenum, et integrum, et in suæ integritatis perfectione finitum. Porro autem conspiciamus homines, id est animas ipsas, quid enim sunt homines nisi animæ corporibus

LECTIONES VARIANTES.

^a Ab ms.

^b Et ms., melius. Meurs. jam Fulv.

COMMENTARIUS.

Rem infelicem et miseram. Hæc inter eorum argumenta, qui hominem a Deo conditum negabant. Vide Lactantium libro de Opificio Dei. HERALD.

Quorum cruciatibus pasceret nescio quæ vis latens et humanitati adversa crudelitas. Ita optime locum restituit Fr. Modius, probante Stewechio et Salmasio. ms. habet: Nescio quamvis latens. Vitiose. His autem verbis Arnobius procul dubio describit diabolium, quem crudeliter sævum dixerat supra. ORELL.

XLVII. — Item confitemur nos istud ignorare. Puto legendum: iterum confitemur. ORELL.

Et quæ numina se esse, opinionibus usurpavere mortalium. Usurpare hoc loco contra jus fasque, nullo merito sibi vindicare, Græcè *σφετερίζεσθαι*, nostr. usurpieren. Ita Sueton. Claud., cap. 25: Civitatem romanam usurpantes securi percussit. Ubi vid. Casaubon. ORELL.

Sed quas Dei negamus. Ita Stewech. et editor Lugd. Bat. ex ms. Cateri: Sed quia Dei negamus. Idem.

Non enim si negamus muscas, scarabæos, cimices, etc. Deum non creasse minutas bestiolas, delirium fuit Marcionis, Valentini et Apellis, ut ex Hieronymo, tom. ix, pag. 211, in præmio ad Philemonem novimus. Hos confutat Augustinus, de Civitate Dei, lib. xi, cap. 15; lib. xii, cap. 25. ELMENH.

Nitidulas. Servius ad Georg. I, vers. 181. Nitidulam sive nitelam interpretatur murem agrestem rubeum. Papias: Nitidula animal fulgens instar ignis, exiguus mus, quod Græcè lamparis dicitur. Cicero pro Sextio, cap. 35, ut illa ex vepreculis extracta nitidula rempublicam conaretur arrodere. ELMENH. — Cf. Plinius, Hist. Nat., viii, cap. 57, ibique Harduin. R. Bentley ad Horat. i, Epi-t. vii, vers. 29. Ubi pro vulpacula restituit nitidula. Salmas., ad Solin., p. 223, seq., ubi de hoc animalculo multus est; e glossa Philoxeni, quia nitela exponitur *δενδροβάτος*, conjicit, ideam esse cum sciuro (das Eichhorn). Sed verba Servii et Papiæ melius convenire videntur animalculo, quod Galli *mulot* appellant, *die Feldmaus*, vel potius muri avellanarum majori, sive muri quercino,

dorso rubeo, arbores sæpissime ascendenti et per hiemem dormienti, *die grosse Haselmaus*. Nourrius, pag. 560, putat, murem silvestrem significari, quem Galli *le mulot* vocant. Cf. et Ernesti, Clav. Cic., hoc verbo. ORELL.

Et obtinere non esse a Deo superiore prolata. Quem hic superiorem, supra appellat Deum primum: is melior Deus est Marcioni et Christi pater. Vide Tertullianum, de Præscript., adv. Hæret., cap. 7. Irenæum, Epiphanium, alios. ELMENH. et HERALD.

XLVIII. — Cum animas renuamus Dei esse principis prolem. Similiter renutare pro negare apud Lucret., lib. iii, vers. 351:

Quod superest, si quis corpus sentire renutat, etc.

HERALD et ORELL.

Vero verissimum est certoque certissimum. Hellenismus est. Seneca, Nat. Quæst., lib. ii, cap. 36: Vero verius nihil est. Martial., Epigr. vi, 50, ad Pætum:

Vis dicam tibi veriora veris?
Sex sestercia, Pæte, perdidisti.

ELMENH. Etiam superlat. pro comparativo more Græcorum. Ita Euripid. (Andromach.) vers. 6:

Νῦν δ' οὐτίς ἄλλη δυστοχευομένη γυνή
ἔμοῦ πέρυκιν, ἢ γρηθήσεται ποτα.

Homer., Odys. xi, vers. 481.

.... οὐλο δ', ἄχιλλῶς,
Ὅστις ἀνὴρ προπάροιθε μακάρτατος, οὐτ' ἀρ' ὄπισθεν.

Ubi vid. Clarke et Hermann. V. Cl. ad Viger., de Idiotism. græc., pag. 715. Conf. et Gataker., de stylo Nov. Test., cap. 25. Cæterum hanc loquendi rationem usuenire tantummodo in comparationibus, absolute nunquam, rectissime observat Bremius V. D. in Supplemento nostro ad Nicolaum Damascenum, p. 54, seq. ORELL.

illigatæ? scævitate^a innumerabili vitiorum ipsos se indicare non esse patricii generis, sed ex mediocribus familiis procreatos. Namque alios videmus immites, facinorosos, audaces, temerarios, præcipites, cæcos, fictos, dissimulatores, mendaces, superbos, arrogantes, avaros, cupidos, libidinosos, inconstantes, invalidos, et sua ipsos decreta conservare nequeunt: quod utique non essent, si generositas eos assereret principalis, et ab rerum capite descendendum ducerent honestamenta natalium.

XLIX. Sed et boni, dicetis, sunt in rebus humanis viri, sapientes, justî, inculpatis atque emendatissimis moribus. Nullam referimus quæstionem, an ulli aliquando fuerint tales, in quibus omnino nihil ista ipsa, quæ dicitur, desideraret integritas. Sint licet perhonesti, fuerintque laudabiles, tenuerint apicem perfectionis summum, nec in aliquo lapsu eorum aliquando claudicaverit vita: sed audire deprecimus quot sint, aut fuerint numero, ut ex multitudinis magnitudine metiamur, an oppositio justa sit facta, an^b æqualitatis compensatione librata. Unus, duo, tres, quatuor, decem, vigenti, centum, certe numero definiti, et nõ-

minum forsitan comprehensionibus terminati. At genus humanum non ex bonis pauculis, sed ex cæteris omnibus æstimari convenit, et ponderari. In toto enim pars est, non totum in parte: et universitas debet attrahere portiones, non portionibus universitas applicari. Quid enim si hominem dicas captum membris omnibus, et ejulantem ex cruciatibus asperis, idcirco esse sanum, quod unius unguiculi nullum perpetiatur dolorem? aut esse auream terram, quod in verrucula collis unius insint exiguæ miculæ, quibus nascitur colliquefactis aurum, et admiratio congregatione conquiritur? Qualitatem materiæ^c universitas elementi probat, non pulvisculi stabiles: nec mare continuo dulce est, si mitioris aquæ guttas alicujus adjeceris atque immiseris numeri, consumitur enim minuties ista immenso^d: nec modo non parvi, sed esse nullius existimandum est nominis, quod per omnia diffusum perit, et in magni corporis interceptitur vastitate.

L. Vos humano in genere bonos esse dicitis viros, qui ut esse credantur, comparatio forsitan efficiat pessimorum. Quinam isti sunt? dicite. Philosophi,

LECTIONES VARIANTES.

^a Ita Fulv. Servitute ms. Savitate male alii.

^b Et an ms.

^c Terræ Fulv.

^d In immenso Fulv.

COMMENTARIUS.

Scævitate innumerabili vitiorum. Ita Fulv. Ursin. rectissime. Glossæ: *Scævitas... iniquitas.* Apulei., *Met.* ix, pag. 221, ed. Elmenh: *En, iniquunt, indignam rei scævitatem.* Inde *scæva, sinistra, perversa, contraria.* Vid. supra ad lib. i. ORELL.

Invalidos. Ita videtur Arnobius appellare eos, quos ἀσπατάς Græci vocant. HERALD.

Honestamenta natalium. Plus est quam *honesti natales*, qui proprie sunt ingenui et liberales, quemadmodum *honeste geniti*, ingenui ac libertinae conditionis. Ita Tit. Liv., lib. xxvi *Cn. Fulvium Quiritium exercitum, honeste genitos, liberaliter educatos, servilibus vitis imbutis.* Hic autem significatur tanta quantia significari potest generositas, εὐγένεια ἢ πένου, nobilitas animarum divina, i. q. modo dixerat *generositas principalis*, id est profecta a Deo, rerum omnium fonte ac principe. HERALD.

XLIX. — *Emendatissimis moribus.* Id est perfectissimis, integerrimis, nullo scelere pollutis. Dictionem pluribus illustrant Juretus ad Simmach., lib. i, epist. 26, p. 40, ed. Lectii, Jo. Wower., ad Petron., p. 145, ed. Lotich., J. Fr. Gronow., ad Senec., de Ira, lib. i, cap. 5, et Corte, ad Plin., lib. iii, epist. iii, p. 187. ORELL.

Boni..... in rebus humanis viri, sapientes. Alii dolent comma post *viri*, ut sensus sit: *sapientes in rebus humanis.* Sed male, *in rebus humanis* est in universo hominum genere, *in der Menschheit.* ORELL.

In quibus nihil ista ipsa..... desideraret integritas. Ita e cod. ms. restituit ed. Lugd. Bat., optime, ut sensus sit: *in quibus ipsa integritas (virtus personificata) nihil desideraret, an denen die Tugend selbst nichts auszusetzen hatte.* Cet. *nihil*, i. e. nulla in re, desideraretur integritas. ORELL.

Numero definiti. Apposite ad nostrum Juvenal., sat. xiii, vers. 28, seq.:

Rari quippe boni, numerus vix est totidem, quot
Thebarum portæ, vel divitis ostia Nili.

ELMENH. — Ms. *diffiniti.* ORELL.

Ponderari. Ita ms. Fulv. Ursin. *penderi*, nescio qua causa. ORELL.

C *In verrucula collis unius.* Geminus locus lib. v: *Etiamne credemus, deum munitis tanti tractum esse ad terras, et in verrucula collis unius cum homunculo stantem altercabilem conservasse sermonem?* Expre-sit autem de isto Catonis in libris Originum: *Censeo, si rem servare vis, faciendum, ut quadraginta aliquos milites ad verrucam illam ire jubeas, eamque uti occupent imperes.* Vide Agellium, lib. iii, cap. 7, et Nonium verbo *verruca*. MEUS. — Eadem verba occurrunt infra lib. v, cap. 5. Cato, teste A. Gellio, Noct. Att., lib. iii, cap. 7, *verruculam* locum editum et asperum appellat. Sed auctor non-ter diminutivum nomen pro more suo adhibet. NOURRIUS.

Exiguæ miculæ. *Miculæ* dicit imitatione Lucretii, i, vers. 829 seq.

Ex aurique patet micis consistere posse
Aurum, et de terris terram concreescere parvis.
HERALD.

D *Admiratio congregatione conquiritur.* Hæc verba diversis modis interpolant. (Fulv. Ursin. annotatione, *congregatione*. Stewech. *annumeratio*, etc.) Sed vulgata lectio probari potest. *Admirationem* igitur *auri* dicit, quia præstinguit oculos auri fulgor et in sui contemplationem atque admirationem rapit. HERALD. Verterim igitur: *Erst durch Zusammenhaufung der kleinen Goldstaubchen wird es zum metal, das die Welt bewundert.* ORELL.

Consumitur enim minuties ista immenso. Id est: exiguum illud aquæ fluviatilis statim in salsuginem maris transit, neque pro parvitate sua mare potest commutare. PRIOR. Fulv. Ursin. legit *in immenso.* ORELL.

Nullius existimandum est nominis. Ita et hic legendum pro *nominis*. HERALD. :

credo, qui se esse solos sapientissimos autumant, et **A** vi hujus nominis supercilium sustulerunt: nempe illi, qui cum suis quotidie cupiditatibus pugnant, et affectus ex animis insitos proturbare, pellere, pertinaci^a moliantur oblectatione virtutum, qui ne in vitia proritari facultatis possint alienjus instinctu, patrimoniam et divitias fugiunt, ut causas sibi auferant lapsus: quod cum faciunt et curant, apertissime animas esse indicant labiles, et infirmitate ad vitia proclives. Nostra autem sententia, quod bonum natura est, neque emendari, neque corripi se poscit: immo ipsum debet quid sit malum nescire, si generis forma cujusque in sua cogitat integritate perstare: neque enim contrarium insitum esse contrario potest^b, aut in impari paritas, aut dulcedo in amaritudine contineri. Qui ergo luctatur animorum ingenitas corrigere pravitates, is apertissime monstrat imperfectum se esse: quamvis omni conatu et pervicacia contendat.

LI. Sed risui vobis est nostra responsio quod cum regias soboles esse animas abnegemus, non referamus contra, ex quibus sint causas atque originibus procreatae. Quod est enim criminis genus, aut rei esse alicujus ignarum, aut ipsum, quod nescias, sine aliqua profiteri dissimulatione nescire? aut uter magis videtur irrisione esse dignissimus vobis, qui sibi scientiam nullam tenebrose rei alicujus assumit, an ille qui retur sese apertissime scire id, quod huma-

nam transiliat notionem, et quod sit caecis obscuritatibus involutum? Si penitus spectetur rei cujusque natura, in simili vos estis, quam in nobis reprehenditis, causa. Non enim, quia dicitis ab ipso animas rege descendere, ac succedere in hominum formas, exploratum aliquid dicitis, et in luce positum manifestissimae veritatis. Conjecitis enim, non scitis: suspicamini, non tenetis. Nam si scire est illud, quod ipse tu videris, aut cognoveris animo continere, nihil eorum quae asseritis, potestis vos dicere aliquando vidisse: id est animas sede ab supera et regione descendere. Suspicionem ergo utimini, non cognitionis expressae fide. Quid est autem suspicio, nisi opinatio rerum incerta, et in nil expositum jaculatio mentis illata? Ergo qui suspicatur, non tenet, **B** nec in lumine positus cognitionis incedit. Quod si verum et fixum est apud rectos et sapientissimos iudices: et ista vestra, qua fiditis, pro ignoratione est habenda suspicio.

LII. Ac ne tamen vobis tantummodo censeatis conjecturis uti ac suspicionibus licere, et nos idem possumus: quoniam commune est, quod interrogatis expromere. Unde, inquit, homines, et ipsorum hominum quid, aut unde sunt animae? Unde sunt elephantum, tauri, cervi, muli, asini, Unde leones, equi, canes, lupi, pantherae, eorumque quae vivunt, quid aut unde sunt animae? neque enim fidem

LECTIONES VARIANTES.

^a Pertinacium ms.

^b Potis est ms.

COMMENTARIUS.

L. — *Et vi hujus nominis supercilium sustulerunt.* Ita Heraldus et ed Lugd. Bat. pro: *in hujus nominis*, etc. Jan. Douss, ad Catull., carm. LXVII, vers. 45, p. 549, ed. Græv., suspicatur, aliquid excidisse post verbum *nominis*. Meursius, pag. 74 supplet. *Et in hujus nominis felicitate supercilium sustulerunt.* Sed omnia plana erunt, si legamus: *vi..... nominis*. ORELL.

Proturbare, pellere. Proturbare., id est dejicere de vel ex loco, expellere. Vid. Oudendorp., in Apulei., Met. lib. IX, p. 668. ORELL.

Ut causas sibi auferant lapsus. Ita ms. quod alii, ignorantes, antiquitus scribi consueverunt, *afere*, pro *auferre*, *abfore*, et cum praecedenti *ne in vitia proritari possint*, etc. jungentes, mutarunt et causas sibi auferant lapsus. STEW.

Neque emendari, neque corrigi se poscit. Ita ed. Lugd. Bat., more Arnobii, plura hujuscemodi verba idem significantia conjungentis, ms. *corripit*, quod defendit Heraldus, observans corripere pro corrigere usurpari apud illius aevi scriptores, sed exemplum nullum afferens. ORELL.

Si generis forma cujusque in sua cogitat integritate perstare. Cogitat, idem quod *vult*, nam generis forma intelligentiam non habet. Ita cogitare etiam de rebus intelligentia privatis, verbi causa apud Virgil. Georg., I, 462:

Quid cogitet humidus auster,
Soli tibi signa dabit.

ORELL.

Qui ergo luctatur animorum ingenitas corrigere pravitates, is apertissime monstrat imperfectum se esse, quamvis omni conatu et pervicacia contendat. Ita edito-

res omnes, excepto Lugduno-Batavo. Pro *imperfectum*, cod. ms. habet *improbabilem*, quod minime mutandum fuisse bene demonstrat Stewechius. Tractum scilicet nomen a probatoribus operum publicorum, de quibus inscriptiones veteres et scripta Romanorum millies meminere. Vid. Jan. Guilhelm. Verosimil., I, II, c. 8; Francisc. Modius Novantiq., epist. 39; Lud. Garrio, lib. II. Emend., cap. 5. At sic quoque oratio manca est et hiulca, nam sequens *contendat* non habet ad quod referatur. Quare editor Lugd. Bat. vestigia codicis ms. secutus locum ita dedit: *Is apertissime monstrat imperfectum, probabilem se esse quamvis omni conatu et pervicacia contendat.* Equidem legendum suspicor: *Is apertissime monstrat improbabilem se esse, quamvis omni conatu et pervicacia contendat contrarium, quod vel excidit vel absorptum a praecedenti contendat.* Pro *animorum* Meursius mavult *animarum*, cum haec sit constans Arnobii scriptura. ORELL.

LI. — *In nil expositum jaculatio mentis illata.* Nil expositum scilicet cogitatione, id est res nihili, quam vobis tamen cogitatis, representatis tamquam vero existentem, ein *Non-ens*, etivas, *das nicht wirklich existirt, das blos Ideal ist*. Similis proverbialis locutio apud Germanos: *gegen einen Strohhmann fechten*. ORELL.

Id est animas sede ab supera et regione descendere. Valde velim verba haec ejicere, ut glossema, nisi propugnaret stylus Arnobianum nescio quid redolens. MEURS.

LII. — *Eorumque quae vivunt quid aut unde sunt animae?* Ita Fulv. Ursinus. Cod. ms. *qui vivunt*, quod stare non potest; nam praecedunt *pantherae*. Ea quae vivunt sunt itaque animalia in genere. ORELL.

pendimus et commetamur humanis : atque ut fieri A
meruisse quid remur, ita esse oportere contem-
dimus.

LVIII. Quid ergo nos soli ignoramus, nescimus,
quisnam sit animarum conditor, quisnam constitutor?
quæ causa ^a hominem finxerit? mala unde proru-
perint? vel cur ea rex summus et esse patiat, et
confici, neque a rebus propellat humanis? Vos enim
horum quidquam exploratum habetis, et cognitum?
Si suspicionum exponere volueritis audaciam, pote-
stis explicare, ac promere, mundus iste, qui nos
habet, utrum non sit genitus, an tempore in aliquo
constitutus? Si constitutus, et factus est, quonam ope-
ris genere, aut rei cuius ob causam? Potestis indu-
cere, atque expedire rationem, cur non fixus, atque
immobilis maneat, sed orbico semper circumferatur
in motu? sua ipsè se sponte, et voluntate circumagat;
an virtutis alicujus impulsione torqueatur? locus B
ipse, ac spatium in quo situs est, ac volutatur, quid
sit? infinitus ^b, finitus? inanis, an solidus? axis
eum sustineat extremis cardinibus nitens; an ipse se
potius vi propria sufferat, et spiritu interiore suspen-

dat? Potestis interrogati planum facere, scientissime-
que ^c monstrare, quid nivem in plumeas subaperiat
crustulas? quidnam fuerit rationis, et causæ, ut
non ab occiduis partibus dies primus exurgeret, et
lucem in oriente finiret? quemadmodum sol ipso uno,
eodemque contactu tam varias res efficiat, quinimmo
contrarias? quid sit lunæ, quid stellæ? cur una spe-
cie, aut illa non maneat, aut per omne mundi corpus
frustilla hæc ignea convenerit, atque oportuerit, figi?
cur alia ex his parva, ampliora et majora sint alia,
obtusi hæc luminis, acutioris illa et fulgidæ cla-
ritatis?

LIX. Si præsto est quod liberit scire, et in
aperto rerum est scientia constituta, edisserat, et di-
cite ^d, quibus modis flant et rationibus pluvix? ut in
superis partibus, atque in aeris hoc medio suspensa
aqua teneatur, natura res labilis, et ad fluorem semper
decursionemque tam prona? Edisserat, inquam, et
dicite quid sit quod grandinem torqueat? quod gut-
tatim faciat pluviam labi? quod imbres, ac nives plu-
meas, et fulgora dilatarit? ventus unde oriatur et
quid sit? cur temporum vicissitudines institutæ, cum

LECTIONES VARIANTES.

^a Qua causa alii.

^b Infinitus an finitus Fulv.

^c Inscientissimeque ms male.

^d Et nobis edicite ms bene. Meurs.

COMMENTARIUS.

Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius: *commeta-
mur*. Nolim quidquam temere mutare. Nam *commeta-
tari* fortasse dicit Arnobius ἀρχαίως pro *commetiri*. C
Metari autem olim pro *metiri*. Unde castra *metari*,
quod interpretantur Græci: διαμετρεῖν χώρας τῷ
στρατοπέδῳ, et στρατοπέδους ἐπιπέδεια χωρία ἀναμετρεῖν
καὶ διαγράφειν. HERALD.—Ed. Lugd. Bat. dedit conje-
ctam. Siewech. *commetimur*. ORELL.

LVIII. — *Mundus iste qui nos habet*. Fulv. Ur-
sinus: *leg. qui nos ambit*. Sed nihil mutandum.

ORELL.

*Utrum non sit genitus, an tempore in aliquo consti-
tutus*. Sic editio Lugd. Bat., cod. ms.: *Utrumne sit
genitus an tempore, etc.*, quod Meursius correxit
utrumne sit genitus aut tempore in aliquo constitutus.
Sed utrumne requirere videtur an in sequenti mem-
bro. ORELL.

An tempore in aliquo constitutus. Meursius corrigit
aut tempore, vel ac tempore, etc., cum in antecedenti-
bus legisset *utrumne sit genitus*. ORELL.

Orbico motu. Nonius: *orbicum* (ubi Merceri D
editio habet *orbitum*) *dictum per orbem*. Varro ἰσθὶ
σφαγγόν. *Ut sidera cæli divum circum terram atque
axem quæ voluntur motu orbico*. Alii legunt *orbe
toto*, male. ORELL.

Sua ipse se sponte et voluntate circumagat. Ita ed.
Lugd. Bat. ex ms. In aliis deest *se*, quod defendere
conatur Heraldus tamquam παθητικῶς dictum, ut
vertere, avertere, movere, terra movit, et similia.
Alii: *circumagatur*. ORELL.

Planum facere. Lucretius, II, vers 933:

Huic satis illud erit planum facere atque probare.

ELMENS.

Quid nivem in plumeas subaperiat crustulas. Ele-
gantius quidem dictum, et postea: *Quod imbres ac
nives plumeas..... dilatarit*. Sed Martialis quoque de

nivibus agens lib. IV, Epigr. 3:

C Aspice, quam densum tacitarum vellus aquarum
Decidit in pectus Cæsaris inque sinus.

Nota *vellus aquarum*. Græci enim veteres nivem periph-
rasticè appellabant ἐριώδες ὕδωρ. Eustath. ad Dio-
nys. Periég. (vers. 678, pag 91, ed. H. Steph.) τὴν
χιόνα ἐριώδες ὕδωρ ἀστειῶς οἱ παλαιοὶ φασί, τοῦ σοφοῦ
βασιλέως Δαβὶδ ἀφορμὴν ἐνδόντος αὐτοῖς, ὅτε εἶπρ' διδόν-
τος χιόνα αὐτοῦ ὡσεὶ ἐριον. Psalm. CXLVII. MEURS.—Si-
militer de Scythia nivem, cum depluit, plumis avium
assimilantibus refert Herodotus, lib. IV, cap. 31, ubi
Wesselingius, pag. 294, apposite citat nostrum locum.
Sic etiam intelligenda regio *Pterophoros*, memorata
Plinio, Hist. nat., lib. IV, cap. 12. Pro *subaperiat* Ste-
wechius legendum censet *suboperiat*, ut sit idem
quod *condenset*, adducens locum Apuleii de mundo:
Nives autem colligi jactatione densarum nubium constat.
Sed nil mutandum. *Sub* in compositione verborum
significat sæpissime causam aliquam obscuram et
abditam. *Quid nivem in plumeas subaperiat crustulas*
dictum itaque pro *quæ causa obscura, nobis incognita,
nivem aperiat in plumeas crustulas*, hoc est in plumea-
rum crustularum forma nobis ostendat, manifestet.
ORELL.

Frustilla hæc ignea. Sic ab Arnobio stellæ vocantur,
id est frusta parvula ignea. A diminuto enim nomine
frustum factum est *frustillum*. Vide Plaut. Curcul.,
act. IV, scen. IV. NOURRIUS.

Convenerit atque oportuerit figi. Ita correxit Fulv.
Ursinus, probante Heraldus: Cod. ms. et editio prin-
ceps *oportuerit figura*, nullo sensu: unde editor Lugd.
Bat. fecit *figurari*. ORELL.

LIX. — *Quod nives plumeas et fulgora dila-
tarit*. Sic edidi cum Salmasio in editione Lugd. Bat.,
et ad Solinum, pag. 137. cod. ms. habet: *et foliora
dilatarit*, quod non intelligens Gelenius mutavit in
Æoli ora dilatarit, inepte. Quis enim umquam dixe-
rit, *Æolum* ore suo ventos emittere? Immo, ut ait

flaccidæ fictionem magnitudini ejus et eminentiæ A
convenire?

LIII. Ergo cum hæc ita sint, non absone neque inaniter credimus, mediæ qualitatis esse animas hominum, utpote ab rebus non principalibus editas, juri subjectas mortis, parvarum et labilium virium: perpetuitate donari, si spem muneris tanti Deum ad principem conferant, cui soli potestas est talia corruptione exclusa largiri. Sed stulte istud credimus? Quid ad vos? Ineptissime, fatue. Ubi vobis nocemus, vel quam vobis facimus aut irrogamus injuriam, si omnipotentem confidimus Deum habiturum esse rationem nostri, cum abire a corporibus cœperimus, et ab orci faucibus, quemadmodum dicitur, vindicari?

LIV. Ergone, inquiet aliquis, sine Dei voluntate B
quidquam potis est fieri? Considerandum est nobis sollicite, et cura inspiciendum non parva, ne, dum honorare nos Dominum tali interrogatione censemus, in contrarium labamur nefas, majestatis ejus eminentiam destruentes. Qua ratione, qua causa? Quoniam si cuncta ejus voluntate conficiuntur, nec

citra ejus nutum quidquam potest in rebus vel provenire, vel cadere, necessario sequitur, ut mala etiam cuncta voluntate ejus intelligantur enasci. Sin autem dicere voluerimus contra, pessimorum ab eo rejicientes causas, mali esse conscium, generatoremque nullius; incipient videri, aut eo invito res pessimæ fieri, aut, quod sit immane dixisse, nesciente, ignaro, ac nescio. Rursus autem si dicere nulla esse voluerimus mala, sicut esse nonnullis opinatum et placitum reperimus; reclamabunt cunctæ gentes, universæque nationes, cruciatus nobis ostentantes suos, et discriminum species multiformes, quibus puncta per singula genus uritur et laceratur humanum. Tum deinde a nobis exquirent, cur mala si nulla sunt, ab operibus vos certis, et facinoribus abstinatis? Cur non omnia facitis, quæ impatiens jusserit atque imperaverit libido? Cur in noxios denique terribilibus pœnas constituitis legibus? Nam stoliditas inveniri quæ inanior potest, quam mala esse nulla contendere, et tamquam malos perdere et condemnare peccantes.

LECTIONES VARIANTES.

^a Sic ms.

COMMENTARIUS.

LIII. — *Parvarum et labilium virium: perpetuitate donari, si spem muneris tanti Deum ad principem conferant.* Ita edidit et distinxit locum editor Lugd. Bat. In prioribus editionibus deest si. Cum Lugd. Bat., consentit etiam Heraldus in Curis secundis, nisi quod interpunctionem post virium tollit, ut sensus sit: *animas hominum perpetuitate donari parvarum et labilium virium.* Sed melius hæc verba conjunguntur cum antecedentibus: *mediæ qualitatis esse animas hominum, utpote ab rebus non principalibus editas, juri subjectas mortis, parvarum et labilium virium, perpetuitate (autem) donari, si spem muneris tanti Deum ad principem conferant.* In editione sua idem Heraldus legendum conjecerat: *ut spem, etc. Pro conferant editio Elmenh. Hanov. habet conferimus.* ORELL.

Sed stulte istud credimus. Quid ad vos? Ineptissime, fatue. Ubi vobis nocemus? Ita legendum arbitror pro vitiosa scriptura. *Quid ad vos? ineptissimæ fatuæ? ubi vobis nocemus,* etc. Hic igitur ait: *Quid ad vos attinet, stulte istud credamus nec ne? immo ineptissime et fatue si credamus. Quam inde accipitis injuriam?* HERALD. — Fulv. Ursinus lexit *ineptissimi, fatui.* Meursius: *ineptissime fatui,* ut Plautus ait Mostellaria: *Interdum inepte stultus est,* et Lactantius, lib. 1, cap. 48. *Quis tam stolidè ineptus, est etc.* Sed correctionem Heraldī equidem longe præfero. ORELL.

Et ab Orci faucibus, quemadmodum dicitur, vindicari. Nota quemadmodum dicitur. Hoc enim proverbialiter efferebatur, et eum dicebant Orci faucibus creptum, qui præsentī et capitali aliquo periculo liberatus erat. Græci quoque habent suas in ista re phrasēs παρορμώδεις. Sic dicunt aliquem extrahere καὶ ἐπαναγεῖν εἰς τὸν ἕλιον ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ Ἀχέρωντος, et similia. Tit. Livius, lib. ix, cap. 6, de Romanis, qui Furculis Caudinis circumsepti fuerunt, et tandem ignominia accepta dimissi: *Per hostium oculos, inquit, cum ex saltu eocassent, etsi velut ab inferis extracti tum primum lucem adspicere visi sunt, tamen ipsa lux ita deformē intuentibus agmen omni morte tristior fuit.* Loquendi ratio Latinis et Græcis usitata. Artemidorus, lib. ii, cap. 60: *φαρμὴν ἐν τῇ συνήθειᾳ τὸν παρὰ προσδοκίαν σωθέντα ἐξ ἄδου καταθεθήναι.* Florus, lib. ii, cap. 6.

Interim respirare Romanus, et quasi ex inferis emergere. HERALD. — Conf. Reiff. ad Artemidor., lib. 1, pag. 398; et Wetsten., ad Epist. ad Ephes., iv, 9. ORELL.

LIV. — *Et cura inspiciendum non parva.* Οὐκ ἀλεγειῶς. HERALD.

Ut mala cuncta, etiam ejus voluntate intelligantur enasci. Augustin., de Civit. Dei, l. xx, c. 1. *Nullus hominum agit recte, nisi divino adjuvante auxilio; nullus dæmonum aut hominum agit inique, nisi divino, eodemque justissimo Dei judicio permittatur.* Cf. Ambros. Hexameron, l. 1, c. 8. Augustin., in Joann., tract. xlii, c. 8. ELMENH.

Mali esse conscium generatoremque nullius. Sextus in Sententiis: Mali nullus auctor est Deus. Prudentius Hamartigen.

Inventor vitii non est Deus, angelus illud Degener infami conceptum mente creavit.

Hæret Arnobius in disputatione de natura mali; nec se extricare difficulti in questione satis liquide potest. Dupliciter appellatur malum in SS. Litteris: nimirum: *malum culpæ et malum pœnæ.* Prioris, secundum Patres ecclesiasticos, auctor est diabolus, alterius Deus. Vid. Augustin., contra Adamantium Manichæum, t. vi, c. 46, et de libero Arbitrio, l. 1, c. 10; Chrysolog., serm. 9; Lactant., l. iv, c. 6; Gennadius, de Ecclesiast. dogm., c. 57. ELMENH.

Puncta per singula. Temporis scilicet. Sic ed. Lugd. Bat., cod., ms. habet *cuncta per singula*, nude Gelinus cæterique lecerunt *cuncta per sæcula.* ORELL.

Et facinoribus. Ita correxit Gelenius. Antea legebatur et *favoribus.* HERALD.

Nam stoliditas inveniri quæ inanior potest. Ita editio princeps et cæteræ eam secute, excepta Lugd. Bat. quæ ex conjectura Salmasii habet: *inveniri quæ major potest.* Cod. ms. habet *immanior*, quod de sævitia, crudelitate similibusque vitis, vel saltem de stultitia, stoliditate, conjuncta cum crudelitate, dici potest; de simplici stoliditate non item. Vide supra, ad l. 1, c. 5, verba *immanis ille Xerxes* annotationem Heraldī. ORELL.

naribus, aut tristia in odoribus semina? Immo, si A aliquid sciri, comprehendi aut aliquid posse censeatis, quid sit triticum, dicite: far, hordeum, milium, cicer, faba, lenticula, melonula, cuminum^a, porrina, ulpicum, cepe? Non enim si fructui vobis sunt, et ciborum mediis in generibus constituta, expeditum, aut promptum est, quid sint singula, scire: cur talibus figurata sint formis? fuerit necessitas aliqua, ut non alios sapes, alios odores, alios colores, quam quos habent singulæ res, habere debuerint, an et alios potuerint sumere? Ipsa deinde hæc quid sint, sapor dico, ut est sapor, et cætera qualitatibus^b distantias quibus ex rationibus ducant? Ex elementis, inquit, et ex principalibus originibus rerum. Amara sunt enim elementa, vel dulcia, odoris sunt alicujus, vel oloris, ut ex eorum concreione credamus paritas esse in nascentibus qualitates, quibus aut suavitas nascitur, aut sensibus offensio comparatur?

LX. Cum igitur et vos ipsos tantarum ac tot rerum fugiant origines, fugiant causæ, fugiant rationes, neque explanare possitis quid sit factum, aut quare,

LECTIONES VARIANTES.

^a *Corrige*: melo, inula, cuminum. *Ms. vitiose*: melo, cuminum.

^b *Ita Fulv.*

^c *Nec prorsus ms.*

COMMENTARIUS.

Avena itaque hoc loco Græcorum *αἰνιδωψ*, *wilder*, *tauber Hafer*, bene distinguenda a *βρόμιον*, *avena* frugifera et sativa, quam a Thracibus Servius l. 1., a Germanicæ populis seri, nec alia pulte eos vivere, Plinius memorat Hist. Nat., lib. xvii, cap. 17. ORELL.

Aut tristia in odoribus semina. Stewech. legend. conj. *tristia in odoribus semina*, male: *nidor* enim solummodo significat odorem rerum incensarum, adustarum, nunquam odorem florum aut herbarum. Guil. Canter., Var. Lectt., ii, 22, pag. 584, putat, una voce legendum *inodoribus*, id est nullis vel malis odoribus, quemadmodum Lucretius dixerit *intactus pro nullus tactus*. Sed fateor me frustra quæsisisse in Lucretio substantivum *intactus*, et nihil mutandum, nam præpositiones *in*, *ex*, *sub* apud Arnobium sæpissime *παρέλκειν* supra observavimus. Cæterum in præcedentibus verbis pro *redolentia* Salmasius edidit *suaveolentia*. Sed nil mutandum. Nam *redolere* absolute positum semper fere lenem aliquem suavemque odorem significat. Ita apud Ovidium, Met., viii, vers. 675: *Et in patulis redolentia mala canistris*. Frustra tentarunt alii legentes, *halantia*, alii *ridentia*. ORELL.

Melo. Ita ms. Legunt alii *inula*. Vocamus nunc enulam a græco forte *δάμνον*. *Inula* vero (*Alant*) prorit stomachum, et excitat appetitum: duplicis est generis; acidæ sunt aliæ, aliæ amaræ. Vid. Plin., lib. xix, cap. 5; Horat., ii, sat. ii:

Atque acidas mavult inulas.

et eodem libro sat. viii:

Inulas ego primus amaras
Monstravi iuocquere.

PRIOR.

Porrina. In scem. genere pro *porro* usurpavit etiam Cato de Re rust. cap. 47. ut *cepina* pro *cepa* apud Columell., xi, cap. 3, § 36, ed. Schneider. ORELL.

Ulpicum. Genus alii Pontificus, quod Græci, ut refert Columella (de Re rust., lib. xi, cap. 5) *ὑπποσκόροδος*, quidam allium Punicum vel Cypricum sicuti docet Plinius (Hist. Nat., lib. xix, cap. 6), alii *antiscorodon* appellant. De illo Plautus cecinit (in Pœnuli, act. v, Scena. 5.):

PATROL. V.

aut cur oportuerit non esse, verecundiam convellit et dilaceratis nostram: qui quæ nequeant sciri, nescire nos confitemur, neque ea conquirere aut investigare curamus, quæ comprehendi liquidissimum est non posse, quamvis mille per corda suspicio se porrigat atque intendat humana. Et ideo Christus licet vobis invitis Deus, Deus inquam Christus, hoc enim sæpe dicendum est, ut infidelium dissiliat et dirumpatur auditus, Dei principis jussione loquens sub hominis forma, cum mortalium sciret cæcam esse naturam, neque ullam posse comprehendere veritatem, positarum nec ante oculos rerum, pro comperto habere, et cognito, quidquid sibi esse suasisset, et prorsus^c suspicionibus hæsitare, litigiosas serere atque intendere quæstiones: omnia ista nos linquere et posthabere præcepit: neque in res eas, quæ sint a nostra procul cognitione dimotæ, infructuosas immittere cogitationes. Sed quantum fieri potis est, ad dominum rerum tota mente atque animo proficisci, sustolli ab his locis, atque in eum traducere suspensas pectoris conversiones, memoriam ejus habere perpe-

Tum autem plenior
Allii ulpicique, quam sunt Romani remiges.

Videsis adhuc Palladium de Re rust., lib. xii, cap. 6.
NOURR., p. 570.

Sapor dico, ut est sapor, et cætera. Ita correxit Meursius et ed. Lugd. Bat. *ut est sapor*, scil. in singulis rebus, quod subintelligendum ex antecedentibus. Cod. ms. *id est sapor*, nullo sensu. Equidem autem Heraldo verba hæc de Glossemate suspecta habenti legitentique *sapor dico et cætera* prorsus assentior. Ceterum Arnobius hoc loco expressit versus Lucretii, lib. iii, vers. 268.

Est odor, et quidam calor et sapor, et tamen ex his
Omnibus est unum perfectum corporis augmen.

ORELL.

Odoris sunt alicujus vel oloris. Lectionem hanc probaverunt viri doctissimi, Meursius in Append. C. Barthius, Advers., lib. xxxvii, cap. 6, pag. 1684; Colvius et Oudendorp., ad Apulci., Met., lib. i, pag. 57. Opponit nimirum Arnobius, ut *dulcia amarum, ita et odorem olori*, id est bonum, suavem odorem malo et tetro. *Olor* scil. est malus odor, foetor. Gloss. Isidor. *Olacitas.... sætulentia, olor.* Apulei. J. l. *At ille olore alioqui spurcissimi humoris percussus, quome Lamiæ illi infecerant, vehementer aspernatur.* Ita apud Virgil., Georg., iv, 49. aliquot membranae habent: *Aut ubi olor cæni gravis, etc. pro odor.* Editor Lugd. Bat. ex ms. dedit: *Odoris sunt alicujus vel coloris*, quod quidem defendi posset, ut sensus sit: *Odoris sunt alicujus vel coloris aut suavis aut injucundi*, quod subintelligendum e proxime sequentibus verbis: et ista lectio præcedentibus etiam, fuerit necessitas aliqua, ut non alios sapes, alios odores, alios colores.... habere debuerint, apprime congrua, ita ut dubitem, utra hoc loco præferenda sit. ORELL.

LX. — *Dissiliat et dirumpatur auditus.* Cicero pro domo sua ad Pontifices: *Dirumpatur licet ista furia, atque audiat hæc ex me.* ELMENB. Virgil., Eclog. vii, 26....

Invidia rumpantur ut illa Codro.

ORELL.—Hemsterh. ad Lucian. Timon., § 40. ΟΧΣΗΚΕ.

statui unum posset, et una esse species cœli, nihil ut rerum desideraret integritas? Quæ est causa, quæ ratio, ut maria salsa^a sint, aut terrarum hæc dulces, aliæ sint amaræ, vel frigidæ? Quo ex materia genere humanorum corporum concreta^b et stabilita sunt viscera, unde ossa solidata? quid intestina, quid venas fistulatas, et commeabiles fecerit? Cur cum esset utilis oculis nos illuminare compluribus ad periculum cæcitatæ, duorum sumus angusti applicati?

LECTIONES VARIANTES.

^a Sola ms.^b Concreata ms male.^c Ita Sab. redolentia alii.

COMMENTARIUS.

Virgilius, *Æn.* I, vers. 56 seq. :

..... Vasto rex *Æolus* antro
Luctantes ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit ac vinculis et carcere frænata.

Quid quod sequentia verba, *ventus unde oriatur*, mera essent repetitio τοῦ *quid Æoli ora dilatarit*. Stewech. legendum suspicatur : *Quod imbres ac nives in plumulas et foliola (Blütchen, Flöckchen) dilatarit*. Nic. Heinsius, in P. Burmanni Anthol. lat., lib. v, epigr. 93, pag. 378, vol. II, corrigit : *Quod imbres geni (pro gigni) nives, pruinas, e poli rore dilatarit*. Sed unice vera videtur Salmasii emendatio. *Fulgura* enim in antiquis membranæ sæpius scriptum repetitur *foliora*, ut *toga pro toga, Ilycias pro Glycias, nives plumeas* eodem sensu dicit Arnobius, quo *Æschylus περραίν γιών*, et *Solinus*, cap. 15 : *Ultra hos (Arimaspos) et Athiphæum jugum regio est assiduis obsessa nivibus : Pterophoron dicunt, quippe casus continuantium pruinarum quiddam ibi exprimit simile pinnarum*. Ubi vid. *Salmas.* lib. 1.—Jam vero maximopere dubito de veritate lectionis. Arnobius enim hoc loco loquitur de phenomenonis non igneis sed aqueis. Quid quod et *dilatate fulgura* dici posse vix crediderim. Quare legendum censeo : *Quod nives in plumas* (vel cum *Stewechio in plumulas*) et *foliola dilatarit*. ORELL.

Aut terrarum. *Fulvius Ursinus* nescio qua causa mutat *cæterarum aquarum*. *Terrarum* scilicet *aquæ*, quod cogitatione subintelligendum ex præcedenti *maria*, quasi dixerit *Arnobius aquæ maris*. At lenissima videtur, immo unice vera et in textum recipienda emendatio doctissimi *Wakefield.*, in *Silv. Crit.*, tom. III, sect. 145, pag. 132 : *Aut terræ aquarum hæc dulces*, etc. ORELL.

Quid venas fistulatas et commeabiles fecerit. *Fecerit* puto errorem suis e ipsius *Arnobii* propter scribentis et a directa interrogatione transilientis in indirectam : quare nihil mutandum censeo. Contextus flagitare fecit. *Meursius* etiam in præcedentibus verbis *solidata sunt* conjunctivum sint reponit, et sequentia ita legit : *Quid in mundo faciant bubones*, etc. ORELL.

Immussuli. *Festus* : *Immustus ales ex genere aquilarum est, sed minorum virium, quam aquilæ : quæ volucris raro et non fere præterquam vere, apparet, quia æstum algoremque metuit ; appellatur autem ita, quod subito et inexpectata se immitat*. Idem : *Immusculus... avis genus, quam alii regulum, alii ossifragam dicunt*. Ubi interpretes demonstrant, *immusculum* et *immustulum* *Festi* et *immustulum* vel *immussulum* *Arnobii* et *Glossariorum veterum* esse unum idemque, nempe *aquilæ* genus. *Plinius*, *Hist. Nat.*, lib. x, cap. 7 : *Immusculum angures Romani magnæ quæstionis habent*. *Aliqui vulturis pullum arbitrantur, Massurius autem pullum aquilæ, priusquam albicet cauda*. Etymon vocis diligenter excutit *G. I. Vossius*, in *Etymol. rom.*, hoc verbo. ORELL.

Belluarum, et *anguium* tam infinita atque innumeralia genera, cujus rei sunt causa vel informata, vel prodita? quid in mundo faciunt bubones, immussuli, buteones? quid alites et volucres cæteræ? quid formicarum et vermium genera, in varias labeles perniciesque nascentia? quid pulices? quid impudentes muscæ, araneæ, sorices, mures, sanguisugæ, tippulæ? quid spinæ, quid sentes, quid avenæ, quid lolium? quid herbarum, aut fruticum, aut adolentia^c

Buteones. *Buteo* avis auguralis de genere accipitrum. *Plinius*, *Hist. Nat.*, lib. x, cap. 8 : *Accipitrum genera sedecim invenimus..... Triorchem a numero testinum, cui principatum in auguriis Phemonoë dedit : buteonem hunc appellant Romani, familia etiam (e gente scilicet Fabiorum) ex eo cognominata, cum prospero auspicio in ducis navi sedisset*. Ubi *Harduinus* eundem esse putat, quem Gallorum *aucupia Milan* appellant, non confundendum cum *milvo*, ἰκτενω Græcorum, cui fulvus color, buteoni niger est. *Aristoteles*, *Hist. Anim.*, lib. ix, cap. 36 : *Τριόρχης κρᾶτιστος τῶν ἰκτεῶων*, ubi vid. *Scaliger*. *Festus* : *Alites volatu auspicia facientes istæ putabantur : buteo, sanqualis, immusculus, aquila, vulturis*. Conf. eumd. verbo *Buteo* et, qui hac de avi multus est, *G. I. Voss.*, in *Etymol. rom.*, Germanis dicitur *Bushard*. *Inventius* in *Ælegia de Philomela*, vers. 42 :

Inque paludiferis butio butit aquis.

C per buteonem intelligere videtur avem aliquam palustrem, fortassis ardeam stellarem, *die Rohrdornel*. ORELL.

Quid alites et volucres cæteræ. *Alites* Romanis dicebantur aves, quæ alis et volatu, *oscines*, quæ ore canentes faciebant auspiciam. Vide *Fest.*, verbo *lates* et *oscines*. *Cic.*, de *Nat. deor.*, II, 64, et ad *Fam.*, lib. vi, epist. vi, ibique *Manut.* qui de his multus est, et *Voss.*, *Etymol. rom.*, verbo *ales*. Hic itaque distinguere videtur *Arnobius alites*, aves augurales a cæteris volucris, quorum nullus usus erat in auspiciis. ORELL.

Quid impudentes muscæ. *Infra*, lib. vi : *Quibus volatus innectare stridularum possint imprudentiumque muscarum*. *HERALD*.

Sorices. Vide supra ad cap. 52. ORELL.

Tippulæ. *Festus* : *Tippula bestiæ genus sex pedes habentis, sed tantæ levitatis, ut super aquam currens non desidat*. *Plaut.*, (*Pers.*, act. II, scen. II) :

Neque tippulæ levius pondus est, quam fides lenonia.

ubi vid. *intpp. Germ. die Schnake*. ORELL.

Quid avenæ, quid lolium? Conjungit etiam *Virgilius Georg.*, I, vers. 153 :

Infelix lolium et steriles dominantur avenæ.

ubi vid. *Voll. Servius.*, ad *Eclog. Virgillii*, vers. 37 : *Steriles autem avenas secundum situm Italiæ dixit, nam in Thracia frugifera sunt*. Ex quo loco conjicit et pluribus demonstrat *Salmasius* ad *Solinum*, pag. 153, seq., Romanos nullam aliam avenam novisse præter hanc sterilem et sponte provenientem, inter frumenti vitia annumerandam : nihil itaque de ejus satione legi apud antiquos scriptores, de Agricultura.

naribus, aut tristia in odoribus semina? Immo, si A aliquid sciri, comprehendi aut aliquid posse censetis, quid sit triticum, dicite: far, hordeum, milium, cicer, faba, lenticula, melonula, cuminum^a, porrina, ulpicum, cepe? Non enim si fructui vobis sunt, et ciborum mediis in generibus constituta, expeditum, aut promptum est, quid sint singula, scire: cur talibus figurata sint formis? fuerit necessitas aliqua, ut non alios sapes, alios odores, alios colores, quam quos habent singulae res, habere debuerint, an et alios potuerint sumere? Ipsa deinde haec quid sint, sapor dico, ut est sapor, et caetera qualitatum^b distantias quibus ex rationibus ducant? Ex elementis, inquit, et ex principalibus originibus rerum. Amara sunt enim elementa, vel dulcia, odoris sunt alicujus, vel oloris, ut ex eorum concretione credamus paritas esse in nascentibus qualitates, quibus aut suavitas nascitur, aut sensibus offensio comparatur?

LX. Cum igitur et vos ipsos tantarum ac tot rerum fugiant origines, fugiant causae, fugiant rationes, neque explanare possitis quid sit factum, aut quare,

LECTIONES VARIANTES.

^a Corrigere: melo, inula, cuminum. Ms. vitiose: melo, cuminum.

^b Ita Fulv.

^c Nec prorsus ms.

COMMENTARIUS.

Avena itaque hoc loco Graecorum αἰγιδωψ, wilder, tauber Hafer, bene distinguenda a βρώμη, avena frugifera et sativa, quam a Thracibus Servius l. 1., a Germaniae populis seri, nec alia pulite eos vivere, Plinius memorat Hist. Nat., lib. xviii, cap. 17. ORELL.

Aut tristia in odoribus semina. Stewch. legend. conj. tristia in odoribus semina, male: nidor enim solummodo significat odorem rerum incensarum, adustarum, nunquam odorem florum aut herbarum. Guil. Canter., Var. Lectt., II, 22, pag. 584, putat, una voce legendum inodoribus, id est nullis vel malis odoribus, quemadmodum Lucretius dixerit intactus pro nullus tactus. Sed fateor me frustra quaesivisse in Lucretio substantivum intactus, et nihil mutandum, nam praepositiones in, ex, sub apud Arnobium saepissime περιέλκειν supra observavimus. Caeterum in praecedentibus verbis pro redolentia Salmasius edidit suaveolentia. Sed nil mutandum. Nam redolere absolute positum semper fere lenem aliquem suavemque odorem significat. Ita apud Ovidium, Met., vii, vers. 675: Et in patulis redolentia mala canistris. Frustra tentarunt alii legentes, halantia, alii videntia. ORELL.

Melo. Ita ms. Legunt alii inula. Vocamus nunc enim a graeco forte μέλιον. Inula vero (Alant) proritat stomachum, et excitat appetitum: duplicis est generis; acidæ sunt aliae, aliae amaræ. Vid. Plin., lib. xix, cap. 5; Horat., II, sat. II:

Atque acidas mavult inulas.

et eodem libro sat. viii:

... Inulas ego primus amaras
Monstravi incoquere.

PRIOR.

Porrina. In saem. genere pro porro usurpavit etiam Cato de Re rust. cap. 47. ut cepina pro cepa apud Columell., xi, cap. 5, § 36, ed. Schneider. ORELL.

Ulpicum. Genus allii grandius, quod Graeci, ut refert Columella (de Re rust., lib. xi, cap. 5) ὑπποσκόδοον, quidam allium Punicum vel Cyprium sicuti docet Plinius (Hist. Nat., lib. xix, cap. 6), alii antiscorodon appellant. De illo Plautus cecinit (in Pœnuli, act. v, Scena. 5.):

PATROL. V.

aut cur oportuerit non esse, verecundiam convellit et dilaceratis nostram: qui quæ nequeant sciri, ne scire nos confitemur, neque ea conquirere aut investigare curamus, quæ comprehendi liquidissimum est non posse, quamvis mille per corda suspicio se porrigat atque intendat humana. Et ideo Christus licet vobis invitis Deus, Deus inquam Christus, hoc enim saepe dicendum est, ut infidelium dissiliat et dirumpatur auditus, Dei principis jussione loquens sub hominis forma, cum mortalium sciret caecam esse naturam, neque ullam posse comprehendere veritatem, positaram nec ante oculos rerum, pro comperto habere, et cognito, quidquid sibi esse suasisset, et prorsus^c suspicionibus haesitare, litigiosas serere atque intendere quaestiones: omnia ista nos linquere et posthabere praecipit: neque in res eas, quæ sint a nostra procul cognitione dimotæ, infructuosas immittere cogitationes. Sed quantum fieri potis est, ad dominum rerum tota mente atque animo proficisci, sustolli ab his locis, atque in eum traducere suspensas pectoris conversiones, memoriam ejus habere perpe-

... Tum autem plenior
Allii ulpicique, quam sunt Romani remiges.

Videsis adhuc Palladium de Re rust., lib. xii, cap. 6. NOURR., p. 570.

Sapor dico, ut est sapor, et caetera. Ita correxit Meursius et ed. Lugd. Bat. ut est sapor, scilicet in singulis rebus, quod subintelligendum ex antecedentibus. Cod. ms. id est sapor, nullo sensu. Equidem autem Heraldo verba haec de Glossemate suspecta habenti legitime sapor dico et caetera prorsus assentior. Ceterum Arnobius hoc loco expressit versus Lucretii, lib. III, vers. 268.

Est odor, et quidam calor et sapor, et tamen ex his Omnibus est unum perfectum corporis augmen.

ORELL.

Odoris sunt alicujus vel oloris. Lectionem hanc probaverunt viri doctissimi, Meursius in Append. C. Barthius, Advers., lib. xxxvii, cap. 6, pag. 1684; Colvius et Oudendorp., ad Apulei, Met., lib. I, pag. 57. Opponit nimirum Arnobius, ut dulcia amaris, ita et odorem olori, id est bonum, suavem odorem malo et tetro. Olor scilicet est malus odor, faetor. Gloss. Isidor. Olacitas.... foetulentia, olor. Apulei. J. I. At ille olore alioqui spurcissimi humoris percussus, quo me Lamiae illæ infecerant, vehementer aspernatur. Ita apud Virgil, Georg., IV, 49, aliquot membranae habent: Aut ubi olor caeni gravis, etc. pro odor. Editor Lugd. Bat. ex ms. dedit: Odoris sunt alicujus vel coloris, quod quidem defendi posset, ut sensus sit: Odoris sunt alicujus vel coloris aut suavis aut injucundi, quod subintelligendum e proxime sequentibus verbis: et ista lectio praecedentibus etiam, fuerit necessitas aliqua, ut non alios sapes, alios odores, alios colores.... habere debuerint, apprime congrua, ita ut dubitem, ultra hoc loco praefenda sit. ORELL.

LX. — Dissiliat et dirumpatur auditus. Cicero pro domo sua ad Pontifices: Dirumpatur licet ista furia, atque audiat haec ex me. ELMENH. Virgil., Eclog. VII, 26....

Invidia rumpantur ut illa Codro.

ORELL.—Hemsterh. ad Lucian. Timon., § 40. ΟΧΗΣΝΗ.

tuam : et licet nulla possit imaginatione formari, auras tamen nescio quas sibi contemplationis affingere. Rebus enim ex omnibus, quas augustæ continet divinitatis obscuritas, solum esse indubitabilem, solum verum, et de quo nullus ambigere, nisi amens possit, et desperationis insanæ, quem satis sit scire, ut nihil aliud noveris : sisque veram, et maximam scientiam consecutus, in Deo^a rerum capite et cognitione defixus.

LXI. Quid est, inquit, vobis investigare, conquirere, quisnam hominem fecerit? animarum origo quæ sit? quis malorum excogitaverit causas? orbe sit sol amplior, an pedis unius latitudine metiatur? alieno ex lumine, an propriis luceat fulgoribus luna? quæ neque scire compendium, neque ignorare detrimentum est ullum. Remittite hæc Deo, atque ipsum scire concedite, quid, quare, aut unde sit; debuerit esse, aut non esse; semper natum sit aliquid, an ortus primigenios habeat: aboleri conveniat, an reservari;

A exuri, dissolvi, an repetita integritate renovari. Vestris non est rationibus liberum implicare vos talibus, et tam remotas inutiliter^b curare res. Res vestra in ancipiti sita est, salus dico animarum vestrarum, et nisi vos applicatis Dei Principis notioni, a corporabilibus vinculis exsolutis expectat mors sæva, non repentinam afferens extinctionem, sed per tractum temporis cruciabilis pœnæ acerbitate consumens.

LXII. Neque illud obrepat, aut spe vobis aëria blandiatur, quod a sciolis^c nonnullis, et plurimum sibi arrogantibus dicitur; Deo esse segnatos, nec fati obnoxios legibus; si vitam restrictius egerint, aulam sibi ejus patere, ac post hominis functionem prohibente se nullo tamquam in sedem referri patriam; neque quod Magi spondent, commendatitias habere^B se preces, quibus emollite nescio quæ potestates vias faciles præbeant ad cælum contententibus subvolare; neque quod Etruria libris in Acheronticis

LECTIONES VARIANTES.

^a In Dei. ms. male.

^b Remota inutilitate ms. Lego: remotas inutilitate cu-

rare res vestra. In ancipiti, etc. Meurs.

^c Ab sciolis ms.

COMMENTARIUS.

Auras tamen nescio quas ejus sibi contemplationis affingere. Auras hoc loco dixit Arnobius pro, leves quasdam umbras, exiles imagines sibi affingere. Ita Lactant., Inst., lib. III, cap. 17: Quod si vel exiguum veritatis auram colligere potuisset (Laetius), nunquam diceret, ades illum suas disturbare, ubi vide Büemann., et Hieronymus, Epist. ad Marcellam, 141. Græcarum litterarum quandam aurulam acceperat. Eodem sensu ἀῤῥα συνίσταται apud Epiphanium. Ita veteres appellat auram et afflatum vim omnem, quæ ab alio in alium transit, ut, cum exempli causa consuetudine sapientium sapientes simus, doctorum docti. Vide Is. Casaubon., ad Persii Sat. I, vers. 123, pag. 157. Sed hoc loco insolentius dictum contemplationis auras sibi affingere; et nescio, annon rectius legi possit: auras tamen? (scil. memoriæ ejus) nescio quas ejus sibi contemplatione affingere. ORELL.

Solum esse indubitabilem. Meursius, locum credens mutilum, legendum suspicatur: solum esse indubitabilem, indubitabile est. Male verba hæc pendunt a præcedentibus Christus præcepit, etc. Pergit deinde: Rebus enim ex omnibus, etc. scil. dixit Christus: quod subintelligendum per syllepsin, figuram notissimam. ORELL.

In Deo rerum capite et cognitione defixus. Aut excedit aliquid ante verbum cognitione, fortassis mente et cognitione, aut quod magis placet, legendum: in Deo rerum capite et columine defixus, quod familiare Arnobio. Vide supra ad lib. I, cap. 8. ORELL.

LXI. — Orbe sit sol amplior, an pedis unius latitudine metiatur. Vide Cæron., Acad. Quæst., lib. II, cap. 26, ibique Davis. Metiatur passive. Sic Curtius, lib. V, cap. 1, fin.: Ducenis pedestrium stipendium mensum est, et Lactantius, de Mortibus persecut., cap. 25: Agri glebatim metiebantur, ubi vid. Bauldri, pag. 169. ORELL.

An propriis luceat fulgoribus luna. An reddidit Arnobio Meursius. Antea ac propriis. ORELL.

Semper natum sit aliquid. Ita legendum cum Fulvio Ursino et Lugd. Batavo, neque audiendus Heraldus, vetorem lectionem supernatum, vitiosam et e male intellectu scripturæ compendio spernatum ortam, logicis subtilitatibus defendere cupiens. ORELL.

Res vestra in ancipiti sita est, salus dico animarum vestrarum. Ita ed. Lugd. Bat. Alii legunt: Vestra in ancipiti sita est salus animarum vestrarum. Meursius, Fulv. Ursinus et Stewechius verba animarum vestra-

rum dolent tamquam glossema. Forsitan scripsit Arnobius: Vestra in ancipiti sita sunt, salus animarum vestrarum. ORELL.

LXII. — Spe aëria. Id est cassa, inani, ut explicat Meursius. Conf. Gesner., in Theaur. ORELL.

Quod a sciolis nonnullis et plurimum sibi arrogantibus dicitur. Ita correxit Gelenius, probante ed. Lugd. Bat. Cod. ms. a scholis nonnullis, id est a quibusdam philosophorum familiis, quam lectionem tuetur Heraldus: sed præfero a sciolis. ORELL.

Si vitam restrictius egerint. Nazarius in Panegyri. Constant., c. 15: Illi veteres laudati vitæ moderatores, qui refrenandis cupiditatibus restricte contentique vixerunt, id est parce contenteque, ut ait Pacatus, in Panegyri. Theodos., cap. 18. Lactantius, de Ira Dei, cap. 20: Cur ergo, inquiet aliquis, et qui peccant, sæpe felices sunt, et qui pie vivunt, sæpe miseri? Quia fugitivi et abdicati libere vivunt; et qui sub disciplina patris aut domini sunt, strictius ac frugalius. Ubi vide Büemann, pag. 1004. ORELL.

Ac post hominis functionem. Functionem pro morte dicere amat noster. Vide supra caput 27 et 57 ejusdem libri: et bene observat Gesnerus in Theauro, esse εὐρηκίας in hoc nomine, quo indicatur necessitas illa moriendi et fungendi illo ultimo officio. ORELL.

Patriam. Ita ms. bene. Veteres enim patriam, quomodo avitum, dicebant. Varro Manio: Fuisse familiari commoto, avito ac patrito more precabamur. Item Reip., lib. XX, secundum leges habitasset patriam Cicero, Tusc. I, cap. 19. Patriam illam atque avitam, ut ait Theophrastus, philosophiam. MEURS., in Append. Alii patriam quomodo et in Ciceronis loco citato edidit Davisius. ORELL.

Libris in Acheronticis. Libros Acheronticos de sacris Acherontis et ceremoniis scripsisse credebatur Tages. Servius ad Virg., Æn., VII, 599: Etendum, secundum aruspiciam libros et sacra Acherontia, quæ Tages composuisse dicitur, fata decem annis quadam ratione differri; quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri, etc. HERALD. Libros fatales appellat Censorinus, de Die nat., cap. 14, ubi vid. Lindenbrog., pag. 66, ed. Haverc. Intelliguntur scil. libri cerimonias continentes ad Manes ex Acheronte eliciendos. Alii legend. censent libris in Arunticis, intelligentes sine dubio eos libros, quos Tarquinium a Sibylla magno pretio coemisse narrant Dionysius

pollicetur, certorum animalium sanguine numinibus A certis dato, divinas animas fieri, et ab legibus mortalitatis educi. Blandimenta hæc cassa sunt, et inanum fomenta votorum. Servare animas alius, nisi Deus omnipotens non potest; nec præterea quisquam est, qui longævas facere, perpetuitatis possit et spiritum subrogare, nisi qui immortalis et perpetuus solus est, et nullius temporis circumscriptione finitus. Cum enim dii omnes, vel quicumque sunt veri, vel qui esse rumore atque opinione dicuntur, immortales et perpetui voluntate ejus sint, et beneficii munere; qui fieri potis est, ut alii præstare, id quod ipsi sunt valeant, cum alienum id habeant ^a, et majoris potentiae commodatum? Cædat licet hostias quantalibet Etruria; humana sibi omnia sapientes negent; Magi cunctas emolliant et commulceant potestates; nisi a Domino rerum datum fuerit animis id, quod ratio postulat, idque per mandatum, multum postea pœnitēbit fuisse irrisui ^b, cum ad sensum ^c cœperit interitionis accedi.

LXIII. Sed si, inquit, Christus in hoc missus a Deo est, ut infelices animas ab interitionis exitio liberaret, quid sæcula commuerunt priora, quæ ante ipsius adventum mortalitatis conditione consumpta sunt? Potestis enim scire, quid sit cum eis animis actum priscorum veterumque mortalium? subventum et his an sit ratione aliqua, consultum atque provisum? Potestis, inquam, scire id, quod Christo potuit docente agnosci: infinita, an finita sæcula sint, ex quo in terris esse genus hominum cœpit? quando C primum animæ corporibus illigatæ? quis auctor vinctiois istius, quinimmo ipsius quisnam hominis fabricator? quo priorum abscesserint animæ, quibus in

LECTIONES VARIANTES.

^a Sic ms. Vel habeant alii.

^b Me risui ms. Lego: derisui. Meurs.

^c Ita Gelen. Absens cum ms.

mundi partibus, aut regionibus fuerint, corruptibiles, an contra? potuerintne accedere ad periculum moriendi, nisi tempore necessario conservator occurrisset Christus? Deponite has curas, et incognitas vobis relinquite quæstiones, miseratio et illis imperlita est regia, et æqualiter per omnes divina beneficia cucurrerunt, conservatæ sunt, liberatæ sunt, et mortalitatis sortem conditionemque posuerunt. Quo genere, quæ, quando? Si arrogantia, si typhus, si elatio abesset a vobis, jamdudum eo scire potuistis auctore.

LXIV. Sed si generis Christus humani, inquit, conservator advenit, cur omnino non omnes æquali munificencia liberat? Non æqualiter liberat qui æqualiter omnes vocat? aut ab indulgentia principali quemquam repellit, aut respuit ^d, qui sublimibus, infimis servis, fœminis, pueris, uniformiter potestatem veniendi ad se facit? Patet, inquit, omnibus fons vitæ, neque ab jure potandi quisquam prohibetur, aut pel-litur. Si tibi fastidium tantum est, ut oblati respuas beneficium muneris, quinimmo si tantum sapientia prævales, ut ea, quæ offeruntur a Christo, ludum atque ineptias nomines: quid invitans in te peccat ^e, ejus solæ sunt hæc partes, ut sub tui juris arbitrio fructum suæ benignitatis exponat? Sortem vitæ eligendi ^f nulli est, inquit Plato, Deus causa, neque alterius voluntas adscribi potest cuiquam recte, cum voluntatis libertas in ipsius sit posita potestate, qui voluit. An numquid orandus es, ut beneficium salutis ab Deo digneris accipere, et tibi aspernanti, fugientique longissime, infundenda in gremium est divinæ benevolentiae gratia? Vis sumere quod offertur, atque in tuos usus convertere? consulueris tu tibi.

COMMENTARIUS.

Halicarn., Gellius, Lactantius, alii. At vero istorum librorum emptor nulli dicitur Aruns Tarquinius; sed aliis Tarquinius Priscus, aliis L. Tarquinius Superbus. Vid. Bünenmann. ad Lactant. Inst., 1, c. 6, pag. 44. Nec etiam libri Arunticidici possunt libri ad averruncanda mala, procuranda infausta omnia. Nam contractum ab Averruncus est Arruncus, Arrungus, Arruncius, non Arunticus. Itaque unice verum Acheronticis. ORELL.

Divinas animas fieri. Id est immortales. Vide infra ad cap. LXIV. ORELL.

Qui longævas facere, perpetuitatis possit et spiritum subrogare. Ita ex ms. edidit et interpunxit Salmasius, rectissime. Variant autem hoc loco editores. Fulv. Ursinus et Gelenius legit longævas eas facere perpetuitatis possit, et spiritum subrogare, probante Stewechio. Canterus et Heraldus in Curis secundis longævas facere perpetuitatis possit, etc. Sed verbo perpetuitatis referend. ad sequens spiritum, neque video, quid sibi velit spiritum subrogare absolute dictum. ORELL.

Humana sibi omnia sapientes negent. Fulv. Ursinus. mavult arrogant, male. Respicunt hæc ad jejunia et abstinentias, quibus magi veteres deorum apparitionem auxiliumque sibi conciliare arbitrabantur. ORELL.

Datum fuerit animis id. Animis apud Arnobium constanter pro animabus, quod semel monuisse sufficiat. Vide Bünenmann. ad Lactant., Inst. vii, cap. 2, pag. 860. ORELL.

Cum ad sensum cœperit interitionis accedi. Ita Gelen-

nus, acute. Ms. cum absens cum, etc., nullo sensu. MEURS., in Append.

LXIII. — Quinimmo ipsius. Ms. Quinimmo potius. Vinctiois in præc. debetur Meursio. Alii Junctioniois. ORELL.

Deponite has curas. Ed. Lugd. Bat., exponite ex ms. ORELL.

Si elatio abesset a vobis, jamdudum eo scire potuistis auctore. Meursius et Fulv. Ursinus legendum censet D potuissetis. Sed Latinos hoc modo, ut oratio sit eo certior, loqui docet Corte ad Sallust. Jugurth., cap. 85, § 48, et Fragm. Hist., lib. iii, pag. 967. Ita Liv., lib. ii, cap. 40. Pons sublicius iter pene hostibus dedit, ni unus vir fuisset, Horatius Cocles. Virgil., Æn., xi, 412.

Nec veni, nisi facta locum sedemque dedissent.

Et apposite ad nostrum locum Curtius, lib. iv, c. 42. Quod si percussis Mazacus supervenisset, ingens clades accipi potuit. ORELL.

LXIV. — Patet, inquit, omnibus fons vitæ, etc. Respirere videtur Arnobius ad verba Christi, Job, vi, 55 et 57: Ἔγώ εἰμι ὁ ἄρπος τῆς ζωῆς. Ὁ ἐρχόμενος πρὸς μέν' οὐ μὴ πεινώσῃ καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε... Ἦν ὁ διδάσκει μοι ὁ Πατήρ, πρὸς ἐμὲ ἦξει καὶ τὸν ἐρχόμενον πρὸς μέν' οὐ μὴ ἐκβαλῶ ἔξω. ORELL.

Sortem vitæ eligendi nulli est, inquit Plato, Deus causa. Plato, de Republ., lib. x, pag. 617, ed. H.

Aspernaris, contemnis, et despicias? tu te muneris commoditate privaveris. Nulli Deus infert necessitatem, imperiosa formidine nullum terret. Neque enim necessaria nostra illi salus est, ut compendii aliquid dispendiive patiatur: si aut Deos nos fecerit, aut ad nihilum redigi corruptionis dissolutione permiserit.

LXV. Immo, inquit, si Deus est potens, misericors, conservator, convertat nobis mentes, et invitos faciat suis pollicitationibus credere. Vis ergo est ista, non gratia, nec Dei liberalitas principis, sed ad vincendi studium puerilis, atque inanis contentio. Quid est enim tam injustum, quam repugnantibus, quam invitis extorquere in contrarium voluntates, inculcare quod nolint, et quod refugiant animis? prius nocere, quam prosis, et priore detracto, in alienum habitum sententiamque traducere? Tu qui te verti, et vim desideras perpeti, ut id quod nolis efficias, atque arripias coactus: cur respuis assumere voluntate id, quod verus desideras atque immutatus efficere? Nolo, inquit, et voluntatem non habeo. Quid ergo criminari Deum, tamquam tibi desit? opem desideras tibi ferre, cujus dona, et munera non tantum asperneris et fugias, verum in alia^a verba cognominis, et jocularibus facetiis prosequaris. Christianus ergo ni

A fuero, spem salutis habere non potero? Ita est, ut ipse proponis. Partes enim salutis dandæ, conferendique animis quod tribui convenit necessariumque est applicari, solus a^b Deo patre injunctum habet et traditum, ita se habentibus semotis atque interioribus causis. Ut enim dii certi certas apud vos habent tutelas, licentias, potestates, neque eorum ab aliquo id quod ejus non sit potestatis ac licentiæ, postulatis: ita unius pontificium Christi est dare animis salutem, et spiritum perpetuitatis apponere. Si enim patrem creditis Liberum dare posse vindemiam, medicinam non posse: si Cererem fruges, si Æsculapium sanitatem, si Neptunum aliud, aliud posse Junonem, Fortunam, Mercurium, Vulcanum, rerum esse singulos certarum ac singularum datores: et hoc necesse a nobis est ut debeatis accipere, a nullo animas posse vim vitæ atque incolunitatis accipere, nisi ab eo, quem rex summus huic muneri officioque præfecit. Hanc omnipotens Imperator esse voluit salutis viam, hanc vitæ, ut ita dixerim, januam; per hunc solum est ingressus ad lucem, neque alia datum est, vel irrepere, vel invadere, cæteris omnibus clausis atque inexpugnabili arce munitis.

LECTIONES VARIANTES.

^a Inania Fulv

^b Ab ms.

COMMENTARIUS.

Steph., (ed. Bipont. vol. vii, pag. 350.) Ἀρετὴ δὲ ἀδίσποτον. ἢ τιμῶν καὶ ἀτιμάζων, πλέον καὶ ἔλαττον αὐτῆς ἕκαστος ἔχει αἰτία ἐλομένου θεός ἰσότητος. Idem, de Rep. ii, pag. 379; Theodoret., de Provident., serm. vi, contra Græcos, pag. 9; Tertullian., de Exhort. Castit., cap. 2 Justin. Martyr, Apolog. ii, pro christianis, pag. 56. ELMENH.

Tu te muneris commoditate privaveris. Ita editio Lugd. Bat. e correctione Fulvii Ursini. Cod. ms. tibi muneris commoditatem probaveris, quod Heraldus in editioe sua defendere conatur, explicans: vide an sit tibi commodum nec ne, munus istud accipere. Sed ipse in Curis secundis sententiam suam retractans probat emendationem Ursini. ORELL.

Si aut deos nos fecerit. Ita emendavit Gelenius pro eo quod antea legebatur: si aut Deus nos fecerit. Vere. Deos igitur dicit immortales. Gentiles defunctos deos appellabant. M. Tullius, libro de Legibus, ii: Deorum munium jura sancta sunt. Hos letho datos deivos habento. Vid. Plin., Hist. nat., lib. vii, cap. 55: Hinc Diu manes, δαίμονες passim in inscriptionibus monumentorum. Unde probat Prudentius, defunctos haberi a gentibus deos, libro contra Symmachum priore:

Ecce deos manes cur inficiaris haberi?
Ipsa patrum monumenta probant: Diis manibus illis
Marmora secta lego; quacumque Latina vetustas
Custodit cineres, densisque Salaria bustis.

Diu manes igitur δαίμονες etiam unius defuncti. Livius, lib. iii: Pace parva instare tum tribuni patri-bus, ut P. Valerii fidem exsolverent; instare Claudio, ut collegæ deos manes fraude liberaret. *Ugi de lege sineret. Dicit collegæ deos manes τοὺς τοῦ συναρχζοντος δαίμονας.* HERALD.

LXV. — Nolo, inquit, et voluntatem non habeo. Ita legendum cum Fulvio Ursino et ed. Lugd. Bat. Nolo, inquit, scil. efficere, neque habeo voluntatem, nempe assumendi bona, quod subintellegendum ex præcedentibus. Antiquam lectionem, Volo,

inquit, et voluntatem non habeo, nonnulli ita defendunt: Ipse mecum litigo, mox volo, mox non volo. Sed hoc verba illa significare non possunt. Fortasse commodius legi non possit: Nolo, inquit, et voluntatem non aveo. Aveo et habeo sæpissime permutantur in ms. ORELL.

Verum in alia verba cognomine. In alia verba, id est in contraria, dona scilicet Dei vituperans et criminans. Sic in alia omnia abire, quod tironibus notum. ORELL.

Licentias et potestates. Vide supra ad lib. i, cap. 46. ORELL.

Unius pontificium Christi est. Verissimam hanc emendationem e cod. ms. erutam debemus Ludovico Carrioni in Emend., lib. i, cap. 9. (In Thesuro Critico Gruteri vol. iii, pag. 108.) Antea legebatur: Unius pontificis Christi est, etc. Pontificium igitur appellat Arnobius licentiam, potestatem et officium, significatione notissima apud hos scriptores. Ita Gell., Noct. Att., lib. i, cap. 15: Ab eo, cujus negotium pontificiumque esset. Symmachus, lib. iii, epist. 17: Pontificio iterati honoris auctus, nullum mihi indicium communis gaudii dedisti. Arnobius junior in Psalm. LVIII: Hi accipiunt pontificium iudicandi, et in psalm. CXIII: Dabit pontificium dominandi sacerdotibus templorum. STEWICH et HERALD.—Conf. Meurs. in Append. et Juret. in Symmach., lib. vii, epist. 27, pag. 195, ed. Lectii, qui de hoc verbo multus est. ORELL.

Per hunc solum est ingressus in lucem. Meursius mavult per hanc, scil. januam. At nil mutandum. Per hunc, scil. Christum respicit scilicet Arnobius ad verba Soteris, apud Joann. x, 7: Εγώ ειμι ἡ θύρα τῶν προβάτων. Sed si hunc legamus, in sequentibus scribendum erit alias, non alia. ORELL.

Neque alia datum est vel irrepere vel invadere. Ita editi ex verissima emendatione Fr. Oudendorpii ad Frontin. Strat., lib. ii, cap. 5, pag. 271, ed. novæ. Alia, scil. via aut janua. Omnes editiones habent: neque alia datum est, etc. ORELL.

LXVI. Licet ergo tu purus, et ab omni fueris A et lautioribus successibus institutis, non antiquas vitiorum contaminatione purgatus, conciliaveris illas atque inflexeris potestates, ad cœlum redenti ne vias cludant atque obsepant transitum, ad immortalitatis accedere nullis poteris contentionibus præmium, nisi, quod ipsam immortalitatem facit, Christo attribuentem perceperis, et veram fueris admissus ad vitam. Nam quod nobis objectare con-uestis, novellam esse religionem nostram, et ante dies natam propemodum paucos, neque vos potuisse antiquam et patriam linquere, et in barbaros ritus peregrinosque traduci, ratione istud intenditur nulla. Quid enim si hoc modo culpam velimus infligere prioribus illis atque antiquissimis sæculis, quod inventis frugibus glandes spreverint et repudiaverint arbusta^a? quod corticibus contegi et amiciri desierint pellibus, postquam vestis excogitata est textilis, usu et commoditate succinctior? aut quod structis domibus, B

LECTIONES VARIANTES.

^a Arbusta ms. male.

COMMENTARIUS.

LXVI. — Ad cœlum ne redeunti vias cludent. Ne, quod deest in cod. ms. et editionibus prioribus, sensu flagitante revocavit Heraldus. Cludent verbum antiquum pro claudant, quod legebatur, e cod. ms. restituit Th. Caucerus. Sic infra, lib. vii. Non si mille tu pondera masculi thuris incendas, cœlumque hoc totum redundantium vaporum nebulositate cludatur; et Tertullianus: Apologet. cap. 11, properavit, opinor, et cœlum semel clusit: ubi ed. Havercamp, pag. 122. Plura exempla collegit Meursius, ORELL.

Ne vias cludent. Ita legendum ex romana editione, non cludent, quod Gelenius interpolavit. Antiqui enim pro claudere dicebant cludere. Vide Meurs., ad hunc locum imprimis Jo. Rhodium, qui nubem exemplorum citat in Lexico Scriboniano. Sic ipse Arnobius infra, lib. vii: Non si mille tu pondera masculi thuris incendas cœlumque hoc totum redundantium vaporum nebulositate condatur. ORELL.

Neque vos posse antiquam et patriam linquere, et in barbaros ritus peregrinosque traduci. Nationes religionem sibi traditam a majoribus pertinacissime tuebantur et defendebant; nec ullis rationibus poterant eo deduci, ut inveteratam patriamque linquerent, et novos cultus amplecterentur. Cotta, ap. Cic. de Nat. deor., ii: Non me ex ea opinione, quam a majoribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius unquam orationi docti aut indocti movebit. D. Clemens Recogn., lib. v: Impium est si non colamus, quæ nobis tradita sunt a patribus nostris, et religionem prævaricari a majoribus datam. Vid. Porphyg. περί ἀποχρῆς ἐπιψύχων, lib. ii; Lactant., lib. ii, cap. 6; lib. v, cap. 19; Tertullian., Apologet., cap. 6; Isocrat., Orat. ad Nico-clem, περί βασιλείας; Euseb. Preparat. evangel., lib. i, cap. 1; nostras notas ad Minium. ELMENH.

Quod inventis frugibus glandes spreverint et repudiaverint arbusta. Habet hæc a Lucretio. Sic enim ille lib. v, vers. 937 sqq. ubi primorum hominum vitæ rationem describit:

Glandiferas inter curabant corpora quercus
Plerumque, et quæ nunc hiberno tempore cernis
Arbusta æniceo fieri matura colore:
Plurima tum tellus etiam majora ferebat.

HERALD.

Inventis frugibus glande vesci, proverbium esse videtur apud Ciceronem in Oratore c. 9. OCHSNER.

Quod corticibus contegi, et amiciri desierint pellibus, postquam vestis excogitata est textilis. Prima enim priorem hominum tegumenta a corticibus fuisse tra-

debant, proxima e pellibus: his successisse vestem textilem. Lucretius v, 951, seqq.:

Necum res igni scibant tractare, nec uti
Pellibus et spoliis corpus vestire ferarum:
Sed nemora, atque cavos montes, silvasque colebant,
Et frutices inter condebant squalida membra,
Verbera ventorum vitare, imbrisque coacti.

HERALD.

Successibus. Id est domibus, domiciliis. Vide supra ad lib. i, cap. 50, et Meurs., in Crit. pag. 80. ORELL. Nec sub rupibus et cavernis præoptaverint ut belluæ permanere. Juvenal, sat. vi, 2 seqq.

Quum frigida parvas
Præberet spelunca domos, ignemque, laremque
Et pecus, et dominos communi clauderet umbra.

ELMENH.

Constititit. Ita Fulv. Ursin. Alii constituerint. ORELL.

LXVII. — Qui in mores alios atque alios ritus priorum condemnatione transistis. Prudentius contra Symmach., lib. ii, vers. 503, seqq.

Roma antiqua sibi non constat versa per ævum
Et mutata sacris, ornata, legibus, armis:
Multa colit, quæ non coluit sub rege Quirino.
Instituit quædam melius, nonnulla reuigit.
Et morem variare suum non dest tit, et quæ
Pridem condiderat jura, in contraria vertit.
Quid mihi tu ritus solitos, Romane senator,
Objectas? quum scita patrum, populique frequentes
Instabilis placiti sententia flexa novarit?
Nunc etiam quoties solitis decedere prodest
Præteritosque habitus cultu damnare recenti.

ELMENH.

Numquid enim quinque in classes habetis populum distributum. Quare quinque tantum classes numeret Arnobius, cum sex fuisse constet ex Livio, lib. i, et A. Gellio, lib. x, cap. 28, causa est quod sexta vel infima classis, in quam cives pauperrimi, proletarii et capite censi detrudebantur, pro nulla habebatur; quare quinque tantum classes memorant Livius, l. i, et Charisius, quod bene monet Meursius in Critico, lib. ii, cap. 16, p. 81, contra Justum Lipsium corrigere volentem in sex classes. Cæterum locum hunc egregie illustravit Henr. Valesius, ad Ammianum Marcellinum hist., lib. xiv, p. 41, verba: Et olim licet otiosæ sint tribus pacatæque centuriæ; cujus integra verba hic exscribere liceat. Otiosæ centuriæ dicit Marcellinus, quia scilicet tum nullæ erant tribus, nullæ centuriæ. Nam centuriæ quidem diu ante Marcellini ætatem desierunt, ut testis est Arnobius (nostra loco),

fovetis focos? Sacras facitis mensas salinorum appo- A
situ, et simulacris deorum? Cum in matrimonia con-
venitis, toga sternitis lectulos, et maritorum genios

COMMENTARIUS.

gna Festo et Glossario *vasculi genus*. Altera con-
jectura est, Arnobium tantum velle, ignem hunc non
servari amplius in Lavinii penetralibus et Albæ, at-
que ita a priscis ritibus Romanos descivisse: legen-
dum itaque proxime ad scripturam manu-cripti Lime-
burgensis: in *Penenii penetralibus et colliginis perpe-
tuos foveitis focos*. *Colligina* forte capienda de collibus
Albæ, et *Penenii penetralia* de Lavinio. Sed vellem
harum significationum nobis exempla dedisset. N.
Heinsius, epist. 115, ad Grævium in eadem Sylloge
Burmanniana, vol. iv, p. 155, legendum suspicatur:
in *penetralibus Trojugenis*, id est Trojanis; nam Tro-
janum numen Vesta. Lucanus:

Ignem Trojanum et Vestam colit Alba minorem.

Isaac Vossius in Notis ad Catullum, p. 377 dupli-
cem conjecturam proponit: aut legendum in *penet-
ralibus cæligenis perpetuos foveitis focos*: cæligeni
scilicet Lares, qui colio potentes dicuntur in inscri-
ptione antiqua apud Tertullianum mox sequente:
aut, quod præfert, scribendum esse: in *peno*, in *pe-
netralibus et colinis perpetuos foveitis focos*. *Penus* scilicet
est locus intimus cum in Vestæ templo, tum in ædi-
bus privatis. Hinc Penates iidem qui Lares, quorum
signa canina pelle contacta custodiæ gratia colloca-
bantur in peno, in culinis circa focum, et denique in
cavædiis et penetralibus, qua fumus exiret (*Rauch-
gange*), aut ubicunque eorum tutela prodesse cre-
debatur. Quod edidimus in *penetralibus colliginis*,
est e correctione Salmasii in ed. Lugd. Bat., et ad
Solini, p. 641, seq. *Colo, ere*, absolute antiqui dixe-
runt pro habitare: inde *colium*, ii, idem quod habi-
tatio, domus. Tertullian., de Spectacul., c. 5: *Et
nunc ara Conso illi in circo defossa est, cum inscrip-
tione hujusmodi: CONSUS CONSILIO MARS DUELLO. LA-
RES COLIO POTENTES*. Ita enim legunt veteres libri
pro COMITIO. Lares igitur colio potentes idem quod
voci οἰκίδιοι, κατοικίδιοι Græcorum, quos Solinus græca
voce appellat leidiōs. Alia tamen formatione dixit
Arnobius hoc loco *coligo, inis*, pro habitatione,
domo, et *colliginis focos* penatium focos. Conf. eum-
dem Salmasium ad Tertullian., de Pallio, p. 450.
Quam lectionem comprobat etiam Gesnerus in The-
sauro verbo *Coligo*. Heinsius autem hujus significa-
tionis exempla desiderans in Adversar. l. iv, c. 12,
p. 62, ed. Burmanni refugit: In *penetralibus cali-
ginis*, id est fumosis, ut *cinerosa atria* ap. Ovid.,
in Fastis. Sed plura hujuscemodi ἀπὸς λεγόμενα in-
venimus in Arnobio, et fateor, ex omnibus illis, quas
protulimus, conjecturis maxime mihi arridere Sal-
masianam. Dicit itaque Arnobius, neglectum esse pium
veterum morem ignem perpetuum in penetralibus
ædium adolendi, quibus ex opinione antiquorum
sacræ fiebant domus, ut mensæ salinis. ORELL.

Sacras facitis mensas salinorum appositu. Salinum
vasculum erat, in quo sal ad mensæ sacrificiique
usum reponi consueverat. Porphyrio, ad Horat.,
l. ii, Od. 16: *Proprie*, inquit, *salinum est patella*, in
qua diis primitiæ cum sale offerebantur. Quam sacrum
autem carumque id antiquis fuerit, liquet ex hisce
Livii verbis, l. xxvi, c. 36: *Quibus uxor filiæ sint*,
*singulus uncias auri pondo relinquunt; argenti, qui
curuli sella sederunt: equi ornamenta et libras pondo;*
ut salinum patellanique deorum causa habere possint.
Valerius vero Maximus, l. iv, c. 4, § 3, in C. Fab-
ricii et Q. Æmilii papi domibus argentum fuisse
inde colligit, quia uterque patellam deorum et sali-
num habuit. Inde porro illa Persii ironia, sat. iii,
vers. 25:

Est tibi far medicum, purum et sine labe salinum,

advocatis? Nubentium crinem cælibari hasta mulcetis?
puellarum togulas fortunam defertis ad virginalem?
Matres familias vestræ in atriis operantur do-

Quid metuas? cultrixque foci secunda patella.

Plura de salino, J. Lipsius, l. i, Saturnal., c. 2.
NOURR., p. 316.

Cum in matrimonia convenitis, toga sternitis lectu-
los et maritorum genios advocatis? Intelligitur lectus
genialis, γαμικὸς, qualem describit Lucanus, ii, v.
556, seq.:

Gradibusque acclivis eburnis
Stat torus et picto vectes discriminat auro.

Hunc lectum, *genialem* dictum, vel quia Genio et
Junoni sacer, vel ominis causa, a genendo, ipsæ
B novæ nuptiæ sternebant magnifico apparatu, et in
sternendo maritorum genios advocabant, adesce vel-
lent et prolem fecundare. Vid. imprimis, qui ea de
re multus est, J. Lips. Elect., l. i, c. 17, p. 695,
vol. i, ed. Vesal. ELMENH. et HERALD.

*Nubentium crinem cælibari hasta mulcetis? Cæli-
baris* ad cælibem pertinens. Nimirum antiquitus apud
Romanos in more positum erat, ut maritus hastæ
cuspidem (quæ, ut narrat Festus, verbo *celibaris*, in
corpore gladiatoris stetisset abjecti occisique) sponsæ
comam discriminaret, cujus moris varias affert rati-
ones Festus, l. i, et Plutarchus in Quæst. Rom.,
c. 87, ed. Hutten., vol. viii, p. 562, vocans ἀρχαίῃ
δορατίον. Meminit hujus hastæ et Ovidius Fast. ii,
v. 558, seq.:

Nec tibi, quæ cupidæ matura videbere matri.
Comas virgineas hasta recurva comas.

Conf. B. Brissonium de ritu nuptiarum, p. 218.
NOURRIUS et ORELL.

Puellarum togulas fortunam defertis ad virginalem.
Nam nuptiarum tempus virginibus idem erat, ac
pueris tirocinii dies: eo enim tempore fœminæ præ-
textam deponere ad Fortunam Virginem seu vir-
ginalem, quæ colebatur quasi dea pudicitia, cujus-
que ædes fuit extra portam Capenam, quam Servius
Tullius exstruxit, teste Plutarcho in Problem. Rom.
Hanc *Deam Virginensem* appellat Augustinus, de Ci-
vit. Dei, l. iv, c. 11: *Cui virgines solvebant zonam*.
Festus autem *Junonem Cinxiam a solutione cinguli*,
quo nova nupta erat cincta. Vid. Auson. Popp. ad
Varron. Fragm., p. 508, ed. Bipont., et Scaliger.,
ad Fest., verbo *Cinxia*. Comas etiam suas deæ vir-
gini, cujus in tutela antea fuerant, libabant. Statius
ii, Theb.:

Innuptam limine adibat
Pallada, Munichis cui non Argiva per urbes
Posthabita est Larissa jugis. Hæc more parentum
Insides, thalamis ubi casta adolesceret ætas,
Virgineas libare comas, primosque solebant
Excusare toros.

Nourrius, p. 317, intelligit templum Fortunæ Vir-
ginis a Servio Tullio conditum, cujus meminit Pla-
tarchus, in Quæst. rom., cap. 74 (pag. 554. Tom.
viii, ed. Hutten.) HERALD. et ORELL.

Matres familias vestræ in atriis operantur domorum,
industrias testificantes suas? Mulieres Romanæ ad di-
ligentiam probandam olim in primore ædium parte,
id est atrio, omne opus muliebre perficiebant. Cornel.
Nep., in præfat.: *Quem enim Romanorum pudet uso-
rem ducere in convivium? aut cujus mater familias non
primum locum tenet ædium, atque in celebritate versat-
ur? ubi vid. in tpp. Conf. Liv., l. 57. Cic. pro Mi-
lon., c. 5, ibique Asconium, Fest., verbo *Andron*.;
Stewech., ad Veget., de Re milit., lib. 1, cap. 7 et
in primis J. Lips., Elect., lib. i, cap. 17. Op. tom. 1,
pag. 696 seq., ed. Vesal. ELMENH. et ORELL.*

morum, industrias testificantes suas? potionibus abstinere vini? affinis et propinquis osculari eas jus est, ut sobrias comprobent atque abstemias se esse?

LXVIII. In Albano antiquitus monte nullos alios licebat, quam nivei tauros immolare candoris: nonne istum morem religionemque mutastis, atque ut rufulos liceret dari, Senatus constitutum sanctione? Cum Romulo, Pompilioque regnantibus, percocta plane, ac madida concremarentur diis exta: nonne rege sub Tullio^a semicruda cœpistis, et leviter animata porricere, prisca observatione contempta? Ante adventum in Italiam Herculis, cum ex Apollinis monitu patri Diti ac Saturno humanis capitibus supplicaretur: et huac similiter morem, non fraude callidula, et nominum ambiguitate mutastis? Cum igitur et vos ipsi modo illos mores, modo alias leges fueritis secuti, multaque vel erroribus cognitis, vel animadversione meliorum sint a vobis repudiata, contempta:

LECTIONES VARIANTES.

^a Tullio ms.

^b Corporis delet Fulv.

A quid est a nobis factum contra sensum, iudiciumque commune, si majora, et certiora delegimus, nec sumus nos passi falsorum religionibus atineri?

LXIX. Sed novellum nomen est nostrum, et ante dies paucos religio est nata, quam sequimur. Ut interim concedam, id quod nobis obicitur intentionis esse non falsæ: quid est enim in negotiis hominum, quod vel opere corporis^b et manibus fiat, vel solius animi disciplina et cognitione teneatur, quod non ex aliquo cœperit tempore, et in usum exierit experientiamque mortalium? Etenim philosophia, musica, cæteraque omnes artes, quibus vita est exulta et expolita communis, cum hominibus natæ sunt, et non potius nuper, quinimmo pene paulo ante, agitari, intelligi, celebrarique cœperunt? Antequam Tages^c Thuscus oras^c contingeret luminis, quisquam hominum sciebat, aut esse noscendum, condiscendumque curabat in fulminum casibus, aut extorum quid signi-

^c Ore ms. male.

COMMENTARIUS.

Potionibus abstinere vini? Vini usus olim Romanis fœminis interdictus, immo capitalis. Plinius, lib. xiv, cap. 13; Dionys. Halic., lib. ii, p. 96; Gellius, lib. x, cap. 23; Tertullian., Apologet., cap. 6; Valer. Max., lib. ii, cap. 1; Servius ad i. Æn., vers 738. ELMENH. et STEWECH. Cf. AUSAON. Popm., ad Varro. Fragm., pag. 306 seq., ed. Bipont. ORELL.

Affinis et propinquis osculari eas jus est, etc. Vide Tertullian., Apologet. cap. 6; Plinius, Hist. nat., lib. xiv, cap. 13; Juvenal., vi, vers. 4; Gellius, lib. x, cap. 23; Plaut. Stich., act. i, scen. ii. ELMENH. — Conf. Plutarch. quæst. rom., cap. 6. ORELL.

LXVIII. — *Nonne sub rege Tullio semicruda cœpistis et leviter animata porricere?* Giraldus ap. Th. Canterum legit: *Leviter cremata*. Is. Casaubonus, ad Sueton. August., cap. 1, pag. 253, vol. iii, ed. Wolsii: *Leviter exanimata*. Sed nihil mutandum. Animare, ut bene explicat Elmenhorstius, est idem quod accendere, cremare, igni mollire. Sic infra lib. vii, cap. 24: *Quæ in veribus assa sunt, animata prius et torrefacta carbonibus*; et Cludian. de Rapt. Proserp., iii, 386, seq.:

Qualis pestiferas animare ad crimina taxos
Torva Megæra ruit.

Ubi vid. Heins. et Gesner. Male itaque Heraldus interpretatur *de extis leviter trepidantibus, palpitantibus*, quæ, erepta scilicet utero adhuc viventium victimarum, faustum erant in sacrificiis signum. Vid. Virgil., Æn. iv, 64. et Senec., OEd., 353, seq. Non enim hic de extispicina sermo, sed *exta* latiore sensu accipienda de omnibus, quæ cute teguntur, carne etiam. *Porricere*, idem quod *diis porrigere*, verbum proprium de sacrificiis. Vid. Macrobi., sat. iii, cap. 2; Varro, de R. R. ii, 29 *Extæ diis cum dabant, porricere dicebant*. Virgil., Æn., v, vers. 237:

Extaque salso
Porriciam in fluctus.

Ubi vid. Serv. et Heyne V. Cl., nec non Brisson., de Formul., lib., i, p. 27, et, qui nubem exemplorum citat, J. Fr. Gronov. in Lect. Plaut., pag. 254 et seq. Pro Tullio, editio princeps habet *Tullo*. Male. Intellegendus scilicet *Servius Tullius*, non *Tullus Hostilius*. ORELL.

Et hunc similiter morem non fraude callidula et nominum ambiguitate mutastis? Prisci Latini diu humanis capitibus Ditem et virorum victimis Saturnum

placarunt. Vid. Dionys. Halic., lib. i, pag. 30; Minuc. Fel. Octav., cap. 30. Tandem Hercules persuasit illis, ut infausta sacrificia faustis mutarent, et pro humanis capitibus oscilla, in similitudinem hominis effigiata, offerrent. Macrobi., i, Satur., cap. 7; Lactant., lib. i, cap. 21; Dionys. Hal., l. i. ELMENH. Conf., lib. v, init. ORELL.

Contra sensum iudiciumque commune, id est, contra sensum communem iudiciumque commune. ORELL.

LXIX. — *Etenim Philosophia, Musica cæteraque omnes artes, quibus vita est exulta et expolita communis, etc.* Etenim, quod est in cod. ms., cum aliis editoribus expungere non ausim. Videtur enim Arnobius hanc particulam posuisse pro *Exempli causa*. Ed. Lugd. Bat. habet: *Ede an Philosophia, etc. Pro exulta*, quod est e correctione Fulv. Ursini, cod. ms. habet *extracta*, quod defendere conatur Stewechius. Sed exempla, quæ affert, ad nostrum locum nil faciunt. Nam dici quidem potest *hominem fabricari, liberos struere, prolem concinnare, compingere*: sed locutionis, *vitam extruere artibus*, exempla frustra me quæsisisse fateor. ORELL.

Tages, Tuscus. Censorinus, de Die nat., cap. 4: *Nec non in agro Tarquiniensi puer dicitur divinitus exaratus (hervorgepfligt) nomine Tages, qui disciplinam cecinerit extispicii, quam Lucumones tum Etruriam potentes exscripserunt*. Ubi vide quos citat Lindenbrogius, pag. 24, ed. Haverc. De eodem Ovidius, Mct. xv, 553 seqq.:

Haud aliter stupuit, quam cum Tyrrenus arator
Fatalem glebem mediis aspexit in arvis
Sponte sua primum nulloque agente, moveri,
Sumere mox hominis, terræque amittere formam,
Oraque venturis aperire recentia fati.
Indigenæ dixere Tages, qui primus Etruscam
Edocuit gentem casus aperire futuros.

Conf. Davis., ad Cic., de Divin., ii, cap. 25 et 38, et inprimis Dempster., Etrur. Regal., iii, 4. ORELL.

Oras contingeret luminis. Phrasis Lucretiana, verbi causa lib. i, vers 25 seq.:

Nec sine te quicquam dias in luminis oras
Exoritur, neque lit lætum, neque amabile quicquam.

et sæpissime. ORELL.

In fulminum casibus, etc. Fulmen si quid afflaverat, erat ostentum non leve, et ad iram deorum levit-

ficaretur in venis? Quando siderum motus, aut ratio cœpta est genethliaca sciri? non post Theutin Ægyptium, aut post Atlantem, ut quidam ferunt, gestationem, bajnulum, tibicinem illum ac destinam cœli?

LXX. Sed quid ego hæc parva? Ipsi dii immortales, quorum modo aditis templa, et numina suppliciter adoratis, sicut vestris litteris atque opinionibus traditur, non esse, non sciri, ab temporibus cœperunt certis, et impositis nominum appellationibus nuncupari? Nam si verum est ex Saturno atque ejus uxore Jovem suis cum fratribus procreatum, ante nuptias et partus Opis nusquam fuerat Jupiter, tam supremus, quam Stygius: nusquam salii dominus nusquam Juno, quinimmo alius nullus, genitoribus duobus exceptis, cœli habitabat in sedibus, sed ex eorum concubitu concepti, et nati sunt, et spiritum hausere vitalem. Certo ergo a tempore Deus esse Jupiter cœpit, certo cultus et sacrificia commeneri: certo fratribus in po-

testatibus anteponi. Rursus vero si Liber, Venus, Diana, Mercurius, Apollo, Hercules, Musæ, Tyndaridæ Castores, ignipotensque Vulcanus, Jove patre sunt prodi, et genitore Saturnio procreati, antequam Memoria, (quam) Alcmena, Maia, Latona, Leda, Dione, tum et Semele Diespiteris factæ sunt compressionibus fœtæ^a, nusquam et hi gentium, nec in aliqua parte rerum fuere^b naturæ, sed ex conventu Jovis inseminati, et nati sunt, et aliquem sensum sui habere cœperunt. Ergo et hi quoque tempore esse cœperunt certo, et in numero numinum sacrorum ad caeremonias invocari. Quod ipsum similiter dicere translatum in Minerva licebit. Si enim Jovis, ut asseveratis, ex cerebro sine ullius seminis emicuit jactu: antequam est Diespiter genitus, et in utero matris corporeæ^c formam circumscriptionis accepit, certum est utique Minervam non fuisse, neque rerum in numero, aut ulla esse in substantia computatam: sed ex

LECTIONES VARIANTES.

^a Fœtæ ms. Inepte.

^b Fuisse ms. male.

^c Ita ms. et Fulv. Corpore Sab.

COMMENTARIUS.

dam bidental ibi consecrabatur, ubi fulmen exarserat. Ibi ergo condebant fulmen, et locum consecrabant, ac hostias admovebant, quod eleganter describit Lucanus, lib. 1, vers. 6-8 seqq. (ubi vid. Bûrman.). Quare nec ea loca adire volebant, ut observat Artemidorus, lib. 11, cap. 8, quippe horrore divino obsignata. Ammian. Marcellin., lib. xxiii: *Et hoc modo contacta loca nec intueri, nec calcari debere, fulgurales pronuntiant libri.* HERALD.

Ratio genethliaca. Ratio, id est computatio. Vid. supr. ad lib. 1, cap. 59. ORELL.

Theutin Ægyptium. Theutis, Thor, aliis dictus Hermes Trismegistus, de quo Plato in Phædro, pag. 274, ed. H. Steph., vol. III (Bipont. vol. x, pag. 379): *Ἦκουσα τοίνυν περὶ Ναύκρατον τῆς Αἰγύπτου γενέσθαι τῶν ἐκεί παλαιῶν τινα θεῶν, οὗ καὶ τὸ ὄνομα τὸ ἱερὸν, ὃ δὴ καλοῦσιν ἔβεν κτῶν δὲ ὄνομα τῶν δαιμόνων εἶναι θεῶν. τοῦτον δὲ πρῶτον ἀρθρῶν τε καὶ λογισμῶν εὐραῖν, καὶ γεωμετρῶν καὶ ἀστρονομῶν· εἶτι δὲ πετρεῖας τε καὶ κυβείας, καὶ δὴ καὶ γράμματα, etc.* Confer Euseb., Præp. evangel., 1, 9, et qui locus de eo classicus, Lactant., lib. 1, cap. 6, ibique inpp. Pro *Theutin* editio princeps rom. habet *Theutatem*, quod erat nomen Mercurii apud Gallos, teste Lucano, lib. 1, vers. 444; et Lactantio, Inst., lib. 1, cap. 24, ubi vide Bûnemann., pag. 135, et Gronov., ad Minuc. Felic. Octav., cap. vi, pag. 53 seqq. ORELL.

Destinam cœli. Id est cœliferum Atlantem, ut Statius ait Thebaid., lib. v. *Destina* vocabulum rarius, id quod *fulcrum*, *sustentaculum*. Corippus Afer, Panegyrg. de Laudib. Justin. min., lib. 1, vers. 48 seqq.:

Et Thomas, Lybycæ nutantis destina terræ,
Qui lapsam statuit, vitæ speim reddidit Afris.

(ubi vid. Ruitz., et Rittershus., in Panegyrg. Lat., ed. Jæger., pag. 481, vol. II); Isidor. Sent., lib. II, cap. 40: *Ruina adulterii excipitur destina matrimonii.* Braulion in vita Isidori: *Quem Deus post tot defectus, Hispaniæ novisimâ temporibus suscitavit, credo ad restauranda antiquorum monumenta, nusquequacunque rusticitate veterascamus, quasi quamdam apposuit destinam.* ELMENH et MEURSIUS. — Idem vocabulum ex ms. Vitruvio lib. v, cap. 12, restituit P. Wesselingius, Obs., lib. II, cap. 45, pag. 198, quem vide. Conf. Cujac., Obs., lib. XXI, cap. 28. ORELL.

LXX. — *Jupiter tam supremus quam Stygius Jupiter Stygius* pro Plutone. Ita Virgil., Æn., IV, vers. 38:

Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
Perficere est animus,

Nigrum Jovem appellat Silius VIII, 116. *Tartareum Jovem* idem II, 674, et Valerius Flaccus, Argonaut. I, 750: *Ζεὺς χθόνιος, κατὰ χθόνιος* dicitur Orpheo, Hymn. LXX (ed. Hermann.), Homero II, 1, 457, Sophocli Œd. Col., vers. 1606. Similiter *Juno infera, Averno, Stygia* appellata Proserpina, apud Virg. Æn., VI, 157, et Ovid., Met., XIV, 114. Quæ appellationes videntur fluxisse a vetustissimorum philosophorum doctrina duo hemisphæria stantium, superius et inferius, et unicuique proprios deos assignantium, teste Lactantio vel Lutatio ad Stat., Theb., IV, pag. 192 ed. Crucei: nusquam enim Neptunus dicitur Jupiter marium. Conf. C. Barth., Adversar., lib. XXII, cap. 40, pag. 1091, et ad Statii Theb., II, 49, vol. II, pag. 278, ubi hac de re multus est. ORELL. — Sed Neptuno Jovis nomen, quamquam rarius, additum esse comprobatur Ausonias, teste Æschylo; quem locum attulit Hemsterhusius, ad Lucian., II, pag. 520, Bipont. OCSNER.

Sali dominus. Alii soli dominus, ut exprimat *Ἐνοσίχθων, Ἐνοσίχθωνος*. Quod autem ab nostro loco prorsus alienum est. ORELL.

Genitore Saturnio. Ita bene legitur in membranis. *Genitorem Saturnum* eundem accipio cum Jove, utpote patre Saturno satum, neque aliud hoc loco copula et notat, quam *id est*. Ita Virgil., Æn., IV:

Oceani finem juxta solemque caddentem.
STEWEC.

— Alii *genito Saturno*, male. ORELL.

Antequam Memoria, quam Alcmena, etc. *Quam* ante *Alcmena* plane supervacuum est et sensum impedit, quare delendum censeo, et uncinis inclusi tamquam glossema. Pro *Alcmena* Fulv. Ursin. mavult *Camena*, male. ORELL.

Ex conventu Jovis. Conventus hoc loco idem quod noster supra cap. 10, dixit *corporalia concilia*. OR.

Diespiter. Varro, de Ling. lat., lib. IV (pag. 20, ed. Bipont.): *Hoc idem magis ostendit antiquum Jovis nomen. Nam olim Diouis et Diespiter dictus, hoc est aer et dies pater, a quo Dei dicti, qui inde; et dies, et dius, et divus.* ELMENH. — Diespiter nomen Jovis bene distinguendum a Dispiter vel Dis Pater, nomine Plutonis. Vide Cellar. et Bûnemann., ad Lactant., Inst. I, cap. 14, pag. 90. ORELL.

Jovis enata est, et esse res cœpit nonnulla A constituta. Habet ergo primigenios ortus, cœpta est tempore dea dici, sacris in ædi- et inviolabili religione sanciri. Quod cum eat, cum de novitate loquimini religionum vestra vobis in mentem non veniunt, nec spicere quando sint exorti Dii vestri, quas habeant, quas causas, vel ex quibus prouicerintque radicibus? Cujus est autem panimmo inuerecundia ejus, quod agere te co alterum reprehendere, maledicti et erio dare ea, quæ in te possint reciprocata ine retorqueri?

Sed quod agimus nos, novum est, quod au- priscum est, et nimia vetustatis: et quid is- vobis iuvat, aut nostram causam rationemque? Nova res est quam gerimus: quandoque et fiet. Vetus quam vos agitis: sed tempori-

bus quibus cœpit, nova fuit ac repentina. Religionis autem auctoritas non est tempore æstimanda, sed numine: nec colere qua die, sed quid cœperis, con- convenit intueri. Ante quadringentos annos religio, inquit, vestra non fuit. Et dii vestri non fuerunt ante millia annorum duo. Quibus istud rationibus colligi, aut quibus supputationibus potest? Non diffi- cilibus, non obscuris, sed quas possit videre qui vo- let, et contrectare, quemadmodum dicitur, manibus. Quis Jovem cum fratribus genuit? genitalibus Opis adjunctus a Saturnus, ut vos fertis, Cœlo atque He- cata procreatus. Quis Picum Fauni patrem, atque avum Latini? Saturnus, ut iidem vos vestris scriptis atque auctoribus traditis. Ergo si hæc ita sunt, se- quitur ut Picus et Jupiter germanitatis sibi sociati sint jure: utpote uno ex sanguine, unoque ex semine procreati. Consentaneum est ita esse quod dicitur. Ab Jove, et Pico, quot sunt generis usque ad

LECTIONES VARIANTES.

genialibus Opis adjunctis.

COMMENTARIUS.

entia constituta. In essentiam, quod habet s., legendum censet Stewechius, more so- obii accusativum ponendi pro ablativo et sa. Vide supra. ORELL.

ibili religione sanciri. Proprie. Nam sancire sanctam atque inviolabilem efficere fuso san- tiæ, ait Servius ad Virgil. Quare Lucanus,

manas sancire volent hoc sanguine leges.

i. lib. xxiii: *Jam ego, inquit, sanguine An- C nunciam Romanum fœdus.* Ergo ita sancitæ re- et ipsa numina ita consecrata, quæ violare ireo erat, et quæ si quis violaverat, placu- te luebat. Sic leges sanciri dictæ, et sanctio- a, si quis in eas commiserat, capite punite- observat Ulpianus, lib. ix de Rerum div. et rare sancitæ appellatæ sunt res ab homi- nia defensæ ac munitæ, lib. viii. Digest. legati sancti et inviolati; et tribuni pl- bis ive potius sacrosancti, *ἱεροὶ καὶ ἀσυλοὶ*, ut atur Dionysius Halic., lib. vi Antiq. rom. et autem, quia sancitum erat, ut, qui asset, caput ejus Jovi sacrum esset. Tit. lib. iii. Sanciendo, ut, *qui tribunis plebis, iudicibus, decemviris nocuisset, ejus ca- sacrum esset; familia ad œdem Cereris, Li- veraque venum eat.* Qui ita sacrati et devoti os quilibet poterat *ἄνευ κριστῶς* atque im- cidere. Sacrabantur autem diis inferis præ- D tois *καταχθονίους*. Hinc dii sancti, sancta deo- pla, sanguine et hostiis carnis consecrata; norum majestatem si quis violasset et immi- sanguine suo satisfaciebat et facinus expia- prie igitur Arnobius inviolabili religione san- quia nomen ita sancitum erat sanctum et m; et ejus majestas si violata erat, capite *ἱερότος* expiabatur. HERALD.

— *Nec colere quo die, sed quis cœpe- ri.* Quid est e correctione Gelenii: antea r qui cœperis, quam lectionem defendere Heraldus, qui accipiens pro quomodo, ut sit; non esse considerandam religionis ata- l rationem. Sed præfero quid, ut respon- cedenti numine. ORELL.

quadringentos annos religio, inquit, vestra non cum vitiosum esse, non attinet dicere. Nam ad Arnobius, lib. i, cap. 13 scripsit: An-

nos esse trecentos plus minus, ex quo christiani esse cæperint, et in orbe terrarum censeri: facile videre est, in objectione illa pagani, cum inquit *quadringentos*, in numerorum notis valde aberratum esse. In considerationem quoque venire debet, quod scrip- tor hic mox subdit, annum urbis conditæ circiter 1050 esse, cum hæc scriberet; ac duo illa annorum millia (de quibus supra) inibi repetit ac recenset. Dum fastos Romanorum inspicio, ac præter ea, quæ calculo huic subjicienda sunt, Diocletiani imperium expendo (sub quo Arnobium vixisse, B. Hierony- nymus, alii mihi testes), comperio annum urbis Romæ conditæ 1050, hoc est consulatum Anicii Fausti et Galli incidere demum in annum Christi 298, quare restituimus apud Arnobium: *ante CCC annos religio, inquit, vestra non fuit.* Allusum enim ad ironicam concessionem illam præcedentem; sed *no- vellum est nomen nostrum, et ante dies paucos religio est nata, quam sequimur.* STEWECB. Nil mutandum: nam auctorem nostrum in annorum computatione non satis sibi constare ab aliis jam, verbi causa, Baronio ad Annal. 302, § 17; Bodwello, Dissert. Iren., ii, § 56; Pagio, ad Annal. 302, § 15, ob- servatum est. Nimirum ex verbis ejus supra a Stewe- chio allatis, lib. i, cap. 13, et ex iis quæ in nostro capite infra leguntur: *Annus ducit (Urbs Roma) quinquaginta et mille, aut non multum ab his minus, recte effecerunt, Arnobium hæc scripsisse circa an- num Christi 297, juxta Varronianam vel annum 298, juxta Capitolinam annorum Urbis conditæ putatio- nem.* At vero huic computo obstare videntur verba, quæ infra legimus, lib. iv, cap. 36. *Nam nostra qui- dem scripta cur ignibus meruerunt dari, cur immu- ter conventicula dirui, quæ, ut monuit Baronius l. l., non videntur scripta esse ante annum post Christum natum 503, quo Diocletiana persecutio sævire cœ- pit.* Quid, quod neque de tempore, quo scripserit libros suos, neque de anno quo obierit Arnobius, accuratiorem notitiam habemus, nisi quod ex ver- bis Hieronymi, de Viris illustribus, cap. 79, con- cludunt eruditi, illum ad annum 526, post Christum natum vitam produxisse. Quod si igitur uno anno post trecentimum scripserat hæc auctor, adversa- rius ille paganus, quem inducit hoc loco, numero rotundo dicere poterat: *Ante quadringentos annos religio vestra non fuit.* Conf. Schœnemanni notitiam litterariam, § 1. ORELL.

Quis Picum Fauni patrem, atque avum Latini? Sa

Latinum gradus, trini: ut indicat series. Vultis Faunus, Latinus, et Picus, annis vixerint vicenis atque centenis? ultra enim negatur posse hominis vita produci. Æstimatio justa et liquida est. Trecenti ergo sunt pleni et sexaginta post hos anni: res ita est ut indicat supputatio. Cujus socer Latinus fuit? Æneæ. Genitor is cuius? Albani oppidi conditoris. Quot apud Albam regnatum est annis? quadringentis, et prope bis denis. Ætatis urbs Roma cuius esse in annalibus indicitur? annos ducit quinquaginta et mille, aut non multum ab his minus. Ergo ab Jove, qui frater est Pici, quique pater est minorum, et reliquorum deorum, anni ad hæc tempora prope millia duo sunt, aut pleni, ut largiamur ætati. Quod cum redargui non possit, non tantum recens nata religio ostenditur, quam obitis. sed infantes et parvulos esse ipsos adhuc deos, quibus tauros atque alias hostias cum periculo corruptionis suggeritis^a quos oportebat adhuc mammis atque stillato lacte nutriri.

LXXII. At religiones vestræ multis annis præcedunt nostram, et eo sunt veriores, quod vetustatis auctoritate munitæ sunt. Et quid eas prodest annis

A quamplurimis anteire, cum a certo cœperint tempore? aut spatii cuius sunt millia annorum duo, sæculorum tantis comparata cum millibus? Ac tamen ne causam tam longa prodere dissimulatione videamur, nisi molestum est, dicite, omnipotens, et primus Deus novella vobis videtur res esse, et qui eum venerantes colunt, inauditas, incognitas, repentinas agitare atque inducere religiones? Estne illo antiquius quidquam, aut quod eum præcedat re, tempore, nomine, potest aliquid inveniri? Nonne solus ingenitus, immortalis et perpetuus solus est? Quis caput, aut fons rerum est? non ipse? cui debet æternitas hoc ipsum, quod nuncupatur æternitas? non ipsi? infinita ut prodeant sæcula, non ex ejus perpetuitate perficitur? Indubitabile istud et verum: non ergo quod sequimur novum est, sed nos sero addidimus, quidnam sequi oporteat et colere: aut ubinam conveniat, et spem salutis affigere, et salutaria subsidia collocare. Nondum enim affulserat, qui viam monstraret errantibus, et caligine in altissima constitutis cognitionis lumen immitteret, et ignoracionis discuteret cæcitatem.

LECTIONES VARIANTES.

^a Oggeritis Fulv.

COMMENTARIUS.

turnis, etc. De Saturni regno profugii adventu in Italiam, Pico, Fauno, etc.: vide imprimis Aurelium Victorem, de Origine Gentis romanæ, cap. III et IV, ibique interpretes. ORELL.

Vultis Faunus Latinus et Picus annis vixerint vicenis atque centenis? ultra enim negatur posse hominis vita produci. Nota historia magni Panis mortui et aliorum geniorum interitus apud Plutarchum, de defectu Oraculorum. Manifesto Statius Theb., VI, 96, deteriorem Nymphis Faunorum conditionem facit, cum eorum greges interiisse dicat durante hac silva. Servius ad Æn., I, 372: Nymphæ non omnia sciunt; nam et moriuntur secundum Aristotelem, ut Fauni Panesque. Claudian., de Rapt. Proserp. III, 379.

Pariter traxere ruinam,
Et pariter posuere comam, campoque recumbunt
Faunorum Dryadumque dolor.

BARTH., ad Stat., vol. III, pag. 382.

Æneæ. Genitor is cuius? Albani oppidi conditoris. Ita edidi ex emendatione Freinshemii in Indice ad Florum verbo Iulus. Cod. ms. et editiones eum secutæ habent: Æneæ, genitoris latini: cuius? Albani oppidi conditoris, vitiosissime, et contra omnem fidem historicam. Ob. Gifanius legit: Æneæ genitoris? cuius, etc., probante Th. Cantero. Fulv. Ursinus: Æneæ genitoris Ascanii, Albani oppidi conditoris. Salmasius, in ed. Lugd. Bat., edidit et interpunxit: Æneæ. Genitor is Ascanii. Cuius? Albani oppidi conditoris: ita ut Ascanius Albæ conditor distinguatur ab aliis Ascaniis, verbi causa ductore Phrygum in bello Trojano, cuius meminit Homerus. II., II, 862, et XIII, 792. Sed quotusquisque erat lectorum Arnobii, qui alium Ascanium cogitasset, quam Æneæ filium, conditorem Albæ? Meursius tandem sic resingit: Æneæ. Generis Latini. ORELL.

Annos ducit quinquaginta et mille. Ducit, id est computat, numerat, ut bene interpretatur J. Fr. Gronovius, Obs., lib., II, cap. 10, pag. 150, seq., et refutat virum eruditum, nescio quem, explicantem: Durat. Ducere verbum arithmetices et ratiocinii proprium, non tantum de additione, ut vult Ernesti, in

elavi Cic., hoc verbo, sed de omni computo. Ita Gell., lib. I, cap. 20: In numeris etiam similiter ἀριθμῶς ducitur cum omne latus ejusdem numeri aequaliter in sese solvitur, sicut fit, cum ter dena ducuntur. ORELL.

Aut pleni. Ita legendum esse cum Fulvio Ursino, docent sequentia verba ut largiamur ætati. Cod. ms. haud pleni. ORELL.

Religio... quam obitis. Id est quam colitis. Sic infra lib. III, cap. 5: Reliquorum deorum officia non obitis, pro: Non præstatis reliquis diis officia. ORELL.

Cum periculo corruptionis suggeritis. Corruptio sæpissime de morbo, quod corpus invadit. Sic ater corrupti corporis humor ap. Lucret., III, 502. Pro suggeritis, Fulv. Ursin. mavult oggeritis, quod antiquius. Sed nil mutandum. Cibos suggerere alicui dicit etiam Statius, Theb., IX, 740. ORELL.

LXXII. — Ac tamen ne causam tam longa prodere dissimulatione videamur. Ita edidi ex emendatione Th. Canteri, quam probat editor Lugd. Bat. et Freinshemius in Indice ad Florum verbo veteres. Cod. ms. et ed. princeps Rom. habent: Ac tamen ne causam tam longam, etc., quod defendere conatur Heraldus putans excusare se Arnobium, quod in hac disputatione diutius immoretur, dicere itaque, hoc se consulto fecisse, ne brevius agendo, et ea quæ ad rem pertinebant reticendo, videretur causam, quam defendendam susceperat, prodere voluisse. Sed ea, quæ antea in hoc libro disputaverat Arnobius, verbi causa, de ortu animarum, ad causam illam minime pertinent, et ab operis consilio prorsus sunt aliena: dicit itaque plane contrarium, nimirum, se jam ad operis propositum reflectere, ne videatur rebus minus necessariis diutius immorando causam suam prodere voluisse: hactenus enim distulerat veri argumenti robur promere. Legendum itaque: Tam longa... dissimulatione. Dissimulatio, dissimulare, de iis qui consulto reticent veritatem, omittunt ea quæ ad causam pertinent. Vide supra ad cap. 44. Gelenius edidit: Ne causam tam bonam prodere dissimulatione videamur. Male. ORELL.

Quod nuncupatur æternitas. Ita Meursius et editor Lugd. Bat. Alii: Quo nuncupatur æternitas. ORELL.

Ubinam conveniat, etc. Ita Fulv. Ursinus Cod. ms.

XIII. Sed causa in hujusmodi vertitur soli. A vos Ægyptiaca numina, quibus Serapis atque Isis est nomen, non post Pisonem et Gabinium les in numerum vestrorum retulistis deorum? Phrygiam matrem, cujus esse conditor indiget Midas vel Dardanus, non, cum Annibal res italicæ raperet, et terrarum exposciscipatum, et nosse, et scire cœpistis, et mobili religione sancire? Sacra Cereris matris non vobis incognita essent, ascita paulo ante, obm est ut Græca dicantur, novitatem ipsam teste cognomine? Non doctorum in litteris contine, Apollinis nomen Pompiliana indigitamenta

nescire? Ex quo apparet, et liquidum est, et hunc vobis fuisse incognitum, post autem aliquando cœpisse esse et notum. Si quis igitur vos interroget, cur eorum numinum, quorum modo fecimus mentionem tam sero susceperitis cultum, responsuros vos certum est, aut quia illos nuper deorum esse in numero nesciebamus, aut quia nunc sumus a vobis moniti, aut quia in rebus asperrimis beneficiis eorum sumus auxiliisque servati. Quod si hoc a vobis recte existimabitur dici, et ex nostris partibus ratione consimili existimatote esse responsum. Religio nostra nunc nata est: nunc enim missus advenit, qui eam nobis ostenderet, qui in ejus induceret veritatem

LECTIONES VARIANTES.

ta Sab. Italas alii.

COMMENTARIUS.

non convenire. Quod in textum revocavit editor uno-Batavus, ut sensus sit: Ubiam convenire eat homines, quod supplendum ex præcedentibus. Meursius mavult: Ubiam conveniret. ORELL.

XIII. — Sed causa in hujusmodi vertitur Ita, sensu flagitante, optime emendavit editor Bat. Cod. ms. et editio Elmenhorstii: Sed in hujusmodi vertitur sola? vitiosissime et nullo modo, unde Fulv. Ursin. conjicit: In hujusmodi versolo? Sed unice vera editoris Leidensis emendatio, ut sequentia docent. ORELL.

id? vos Ægyptiaca numina, quibus Serapis atque Isis est nomen, non post Pisonem et Gabinium Conin numerum vestrorum retulistis deorum? Tertullianus, Apologet., cap. vi: Serapidem et Isidem, et Isocratem cum suo Cynoprephato. Capitolio prohiberi inferrit, id est curia deorum pulso. Piso et Gabinius Consules, non utique Christiani, eversis etiam templorum abdicaverunt, turpium et otiosorum superstitionum vitia cohibentes. His vos restituitis summam materiam contulistis. HERALD. et ELMENH. — Conf. eundem Tertullianum, adv. Nation., 1, c. 10. Annus Consulatus A. Gabinii et L. Calpurnii Pisonis est annus condite 696, ante Christum natum 58. Vid. Alveen., Fast. Consular., pag. 99. Hoc anno et semel Senatus eorum divorum fana, quæ privationi nulli extruxerant, demoliri jus sit, quod ea non magna opere æstinabat. Sed mox vinum populari factione cultus eorum restitutus, ac in quodam templo eorum extra pomeria posita, a Dione Cass. lib. XLII, cap. 47, ubi vid. Renmar., 1, pag. 252, donec. Hirtio et Pansa Coss. anno condite 711, a Triumviris Cæsare Octaviano, Cicerone et Lepido novum templum eisdem numinibus ætatum fuit, ut memorat idem Dio, lib. XLVII, c. 15, 501, ed. Renmar. Conf. Augustin., de Civit. Dei, 4; Lucan., Phars., VII, 83; Bœttiger. V. Cl. in Notis, pag. 199, seqq., et qui totam istorum sacrohistoriam fuse doctèque explicat. Gisb. Cuper., de Antiquitatibus, pag. 149, seqq. ORELL.

id? Phrygiam matrem, cujus esse conditor indiget Midas vel Dardanus. Sequitur hoc loco Arnobius Clementem Alexandr., apud quem in Protept. lib. I, cap. 5, pag. 12, ed. Potter., hæc leguntur: τὸ οὖν ὁ τῆς εἰδὸς ἄρχεις ἀπάτης ἀνθρώπων· εἴτε ὁ Δαρδανός, ὁ κατὰ τὸν θεὸν καταδειξάς τὰ μυστήρια· εἴτε Περσίον, Σαμωθρακίων ὄρημα καὶ τελευτὰς ὑποστησάμενος· εἴτε ὁ Μίδας, ὁ παρὰ τοῦ Ὀδρύσου μολῶν, εἴπειτα τὸς τοῖς ὑποστησάμενος ἐπισηγὸν ἀπάτην. Cf. Dionys. Halic., III, 58 (ibique Wesseling.); Dionys. Halic., II, 1, pag. 55. ELMENH. — Add. Justin., XI, Post hunc (Gordium) filius Midæ regnavit, qui ab heo sacrorum solennibus initiatus, Phrygiam religio-

is fuit. Conf. Perizon., ad Ælian., V. H., III, 18. De Dardano vide supra ad lib. I, cap. 52. Pro indicatur ed. Lugd. Bat. habet judicatur. ORELL.

Cum Annibal pœnus res italias raperet. et nosse et scire cœpistis. Cic., de Arusp. Resp., cap. 13 (pag. 344, ed. Fr. A. Wolf.): Hac igitur (Sibylla) vate suadente quondam, defessa Italia punico bello atque ab Annibale vexata, sacra ista majores nostri adscita ex Phrygia Romæ collocaverunt: quæ vir is accepit, qui est optimus populi Romani judicatus, P. Scipio; femina autem, quæ matronarum castissima putabatur, Q. Claudia. ELMENH. — Res rapere propria locutio. Virgil., Æn., X, 14.

Tum certare odiis, tum res rapulse licebit.

C Quem in locum Servius: Veteres lædere, res rapere dicebant, etiamsi rapinæ nullum crimen existeret, similiterque satisfacere res reddere dicebant. Sic res repetere, τὰ δίκαια αἰτεῖν, et τὰς δίκας αἰτεῖν, ut vertit Dionysius Halicarn. HERALD. — Res rapere respondet Græcorum ἀρχει καὶ φέρειν. ORELL.

Sacra Cereris matris. . . . obtentum est, ut Græca dicantur, etc. Cicero pro Balbo, cap. 24: Sacra Cereris summa majores nostri religione confici cæremoniaque voluerunt: quæ quum essent assumpta de Græcis, et per Græcos semper sunt curata sacerdotibus, et Græca omnia appellata. Cf. Valer. Max., lib. I, cap. 4, et Fest. v. Græca sacra, ibique Dacer. ORELL.

Apollinis nomen Pompiliana indigitamenta nescire. Servius ad Virgil. Georg., I, 21.

Dique Deæ omnes, studium quibus arva tueri.

Nomina hæc, inquit, numinum in indigitamentis inveniuntur, id est, in libris Pontificalibus, qui et nomina deorum, et rationem ipsorum numinum continent. Glossæ Philoxeni: indigitamenta, ἱερουργία βιβλία. HERALD. — Meurs., pag. 85 seqq.; Ol. Borrich. cogitat., pag. 129. Cf. G. J. Vossii Etymol. rom., et Jof. Scaliger. ad Hymn. Orphei in ejusdem Poematis pag. 186. Item quod Arnobius de Apolline, de Venere scribit Macrobius, Satur., I, cap. 12. Cincio etiam Varro consentit, affirmans nomen Veneris ne sub regibus quidem apud Romanos vel Latinum vel Græcum fuisse, et ideo non potuisse mensem a Venere nominari. Neque in carminibus Saliorum Veneris ulla, ut cæterorum celestium, laus celebratur. Conf. intpp. ad Varron., pag. 136, ed. Bip. ORELL.

Post autem aliquando. Editio princeps Sabæ: post autem aliquanto. Sed nil mutandum. Sensus flagitat aliquando, id est, aliquo incerto tempore. Nam cultus illorum numinum instituebantur alii breviori, alii longiori temporis intervallo. ORELL.

tem, qui Deus monstraret quid sit, qui ad ejus nos a cultum a ab rebus opinabilibus avocaret.

LXXIV. Et quid, inquit, est visum Deo regi atque principi, ut ante horas, quemadmodum dicitur, pauculas sospitator, ad vos Christus cœli ex arcibus mitteretur? Interrogatus et vos b contra: quæ causa, quæ ratio est, ut non suis aliquando reddantur mensibus tempora, sed serius hyems c, serius æstas, atque extincta frumenta, nonnumquam decidant pluvie, quas rebus oportuit incolumibus labi, atque temporis opportunitatibus ministrari? Immo illud exquirimus potius, cur, si Herculeum oportuit nasci, si Æsculapium, Mercurium, Liberum, aliosque nonnullos, qui et conciliis adjungerentur deorum, et mortalibus ali-

quo continuo sequitur ut infecta fiant quæ facta sunt, et amittat res fidem, quæ generibus virtutum tantis et potestatum indubitabilis esse monstrata est.

LXXV. Tu opponas et referas, cur tam sero emissus est sospitator? In infinitis perpetuis sæculis nihil omnino dicendum est serum. Ubi enim finis, et initium nullum est, nihil tardum. Tempus enim a finibus et extremitatibus nascitur, quæ habere non potest series et immoderata continuatio sæculorum. Quid enim si res ipsæ, quibus opem conveniebat ferri, opportunitatem istam temporis exigebant? Quid si alterius conditionis antiqua, alterius fuere sequentia? Quid si priscis aliter subveniri, aliter debuit posterioribus consuli? Nonne litteras auditis commemorantes vestras, fuisse homines olim semideos, heroas, cum immanibus corporibus atque vastis? Non infantes sub uberibus matrum stentoreos legitis edidisse vagitus, quorum ossa variis in regionibus eruta, vix repertoribus fecerunt fidem, humanorum reliquias esse membrorum? Potest ergo fieri, ut tum demum emiserit Christum Deus omnipotens, Deus solus, postquam genus hominum fractior et infirmior cœpit nostra esse natura. Si quod hodie factum est, ante millia fieri potuisset d annorum, fecisset istud rex summus: aut si post totidem millia, id quod hodie factum est, debuisset impleri, nihil Deum coge-
 bare necessarias temporum non expectare mensuras. Rationibus fixis peraguntur res ejus,

LECTIONES VARIANTES.

a Verum cultum Fulv.

b Nos Sab.

c Hyemes ms. male.

d Ita Sab. Oportuisset alii.

COMMENTARIUS.

Qui ad ejus nos cultum ab rebus opinabilibus avocaret. Res opinabiles, id est vanæ, in opinione tantum hominum fundatæ. Verum cultum mavult F. Ursin. ORELL.

LXXIV. — Sospitator. Amat hanc Christi appellationem Arnobius. Vide caput sequens et lib. 1, cap. 53. Deus ab incognitis regnis et ab omnium principe Deus sospitator est missus. Conf. Lactant., lib. 1v, cap. 26. ELMENH.

Autumnitas. Vide supra ad lib. 1, cap. 21. ORELL. Nullis potest. Ita Fulv. Ursinus. Cod. ms. nullis potens, quod defendere conatur Stewechius. Sed tum hiat oratio et verbum linitum desideratur. ORELL.

Consequi. Quid oporteat fieri, quando, vel quo genere; ipse rerum cunctarum pater moderator, et dominus scit solus. Ita editores omnes, excepto Lugd. Batavo, qui ita legit et distinguit: Consequi quid oporteat fieri, quando, vel quo genere. Ipse rerum cunctarum pater moderator, et dominus scit id solus. Equidem mutandi causam nullam video. ORELL.

Quæ generibus virtutum tantis et potestatum indubitabilis esse monstrata est. Membranis placet: quæ generibus virtutum tantis et potestatibus, potestatis indubitabilis esse monstrata est. Mihi arridebat magis: quæ generibus virtutum tantis, tantis et potestatibus, potestatis indubitabilis, etc., an potius: Quæ generibus virtutum tantis et potestatum potestatibus indubitabilis esse monstrata est. STEWECH.

LXXV. — In infinitis perpetuis seculis nihilominus dicendum est serum. Hæc est egregia emendatio Th. Canteri, merito a sequentibus editoribus in textum recepta. Cod. ms. nihilominus dicendum est verum, vitiosissime. Cæterum rationem, cur tam sero missus sit sospitator, pulchre reddunt Theodorætus

contra Græc. Orat., vi; Eusebius, Demonstr. evangel., lib. vi, cap. 10; Gregor. Nyssen., Cath. Orat., cap. 39; Leo, serm. III, de Nativ. Domini; Chrysostomus, serm. xviii, pag. 73. ELMENH. et ORELL.

Immoderata continuatio sæculorum. Vox Lucretiana, qua sæpius utitur. Lucretius, lib. 1, vers. 1012:

Aut etiam, alterutrum nisi terminet alterum eorum
 Simplice natura, et pateat tantum immoderatum, etc.

Sic Cicero, de Nat. deor., lib. II, cap. 25. Euripidis verum ex incerta Tragœdia sic interpretatur:

Vides sublime fœsum immoderatum æthera.

immoderatum æthera, id est immensum, τὸν ἄπειρον αἰθέρα. HERALD. et NOURRIUS.

Fuisse homines olim semideos, Heroas, cum immanibus corporibus atque vastis. Vide quæ congegit Hieron. Magius, lib. II, Miscell., cap. 4. ORELL.

Stentoreos tegitis edidisse vagitus. Adagium tractum a Stentore, Græcorum vocalissimo, cujus mentio ap. Homerum l. v, 785, seqq. et natum ab eodem proverbium: Stentore clamiosior. Juvenal., sat. XIII, vers. 112.

Tu miser exclamas, ut Stentora vincere possis.

Cf. Dionis Chrysost., Orat. Tarsic. I. Cod. ms. habet: Centenarios, unde Meursius fecit: certe varios edidisse vagitus. ELMENHORST.

Quorum ossa variis in regionibus eruta, etc. Vide Herodot., lib. 1, cap. 68. A. Gellius, lib. III, cap. 10; Solin., cap. 15; Phlegont. Trallian., in Mirabil.; Servium, ad IX Æneid., p. 578; Juvenal., sat. xv; Glycam, pag. 370. ELMENH. et STEWECH.

Fecerunt fidem. Fulv. Ursin. conjicit fecerint, non male. ORELL.

od semel decretum est fieri, nulla potest novari.

XVI. Cum ergo, inquitis, omnipotenti servatis et eum habere confidatis salutis atque incolumitatem vestram curam, cur persecutiones patitur perpetuas, atque omnia genera poenarum et supplicium subire? Perquiramus et nos contra, cur etiam tantos et tam innumeros colatis deos, cum illis ades constituatis sacras, simulacra effingatis, animantium mactetis greges, acerras omnesque plenis conficiatis altaribus, cur non immunes tot discriminibus, et procellis, quibus quotidie

vos agunt exitiabiles multiplicesque fortunæ? Cur, inquam, dii vestri cessant a vobis avertere tot morborum et valetudinum genera, naufragia, ruinas, incendia, pestilentias, sterilitatem, amissionem pignorum, et proscriptionem bonorum, discordias, bella, simultates, captivitates urbium, et, sublatis ingenuitatibus, servitutes? Sed et nobis in huiusmodi casibus minime auxiliatur Deus. Prompta et manifesta causa est. Nihil enim est nobis promissum ad hanc vitam, nec in caruncula huius folliculo constitutum, opis aliquid sponsum est, auxiliique decretum: quinimmo edocti sumus minas omnes, quæcumque sunt, parvi ducere, atque æstimare fortunæ. Ac si

COMMENTARIUS.

XVI. — Cum ergo, inquitis, omnipotenti ser-
Deo, cur persecutiones patitur perpetuas vos tan-
Hoc argumentum plurimum utebantur gentes,
nstat ex scriptoribus ecclesiasticis, qui ei abunde
ecurrunt. Eusebii, Hist. eccl., lib. v, cap. 2:
ἐπιεικέστεροι (τῶν ἐθνῶν) καὶ κατὰ ποσὸν συμπαθεῖν
ντες ὀνειδίζον πολὺ λέγοντες· Ποῦ ὁ θεὸς αὐτῶν, καὶ
τοὺς ὀνειδισμοὺς ἢ θρησκεία, ἢ καὶ πρὸ τῆς αὐτῶν
ο ψυχῆς; Cf. Minuc. Fel. Octav., cap. xii;
n. Martyr., Apol. g. i, pro christianis, p. 54;
ens Alexandr., lib. xi. Stromat., pag. 216, 217;
lentius, in Prefat. ad Benevol., p. 46 et 47.
b., Demonstr. evangel., lib. x, cap. 8; Lactan-
lib. v, cap. 12. HERALD et ELMENH.

inque illis sedes constituatis sacras. Ita ms. et
o Lugd. Bat. Alii e conjectura Fulvii Ursini:
..... sacras. ORELL.

acerras omnes thuris plenis conficiatis altaribus.
conficiatis scribendum existimo conficiatis, id est
as ipsas thuris in aras infundatis, nec tantum
ulis digitis injiciatis. Nam qui deos religio-
tari volebant, thuris ingerebant aris, neque acerra-
m, sed plena lance effundebant, et quæcumque
o cultu Deorum medioeriter faciebant, ea omnia
βολακῶς isti et luxuriose præstabant. Hecatombas
mactabant, altaria thure cumulabant, vinum
sive effundebant. Vel possit etiam legi acervos
s thuris, quam loquendi rationem usurpat infra,
n; Tibullus, iv, El. vi, 4.

Natalis Juno, sanctos cape thuris acervos
Quos tibi dat tenera docta puella manu,

alis:

sumpsi salsasque molis, et thuris acervos
rex mihi decrevit, dum cadit aqua frequens.

HERALD.

adationem in textum recepit editor Lugd. Bat.
lem Heraldus in Curis secundis legendum cen-
Acerras omnes thuris plenas, etc. Dissentiunt
matici veteres non minus quam recentiores
ti in constituenda significatione vocis acerra-
is: Acerra, arca, quæ ante mortuum poni solebat,
a odore incendebatur: alii dicunt, arenam esse
riam, scilicet, ubi thuris reponebant. Cum Fæsto
ntu etiam G. Jo. Vossius in Etymologico rom.
am interpretans aridam, sive vasculum æneum,
io odore incendebatur, et hoc sensu acerram
pro thuribulo dictam legi apud Martian. Capel-
le Nuptiis Philolog. lib. ii, pag. 6, ed. Bernens.:
ta autem multo aromate gravidata eademque can-
mannus virginis omerantur. Nota candentem (scil.
acerram. Sic etiam in duodecim Tabulis, tab. x,
12: Nei loncaï coronai, neve aceraï preferunt
ogendæ sine dubio non arca thuraria, sed ipsa
bula sive foculi ardentes ac fumantes, in funeri-
preferri soliti. Vid. not. Funecii, pag. 453. Quæ

B interpretatio, si vera est, conficiatis mihi videtur sa-
nissimum esse. Nimirum conficere id quod consu-
mere, scil. adolendo vel suffiando, ganz Rauchfasser
ausbrennen. Ita Cæcero, de Divin., ii, 57. Quæ vetu-
stas est, quæ vim divinam conficere possit. At vero
Jani et Mitscherlich., ad Horat. iii, Od. viii, 2 seq.,
et nuperus editor König. ad Persii Sat. ii, 5, acerram
interpretantur areulam thurariam quadratam, ac de
are plerumque eleganter factam, unde thuris promeba-
tur et in ignem injiciebatur (das Weyhrauchkastchen),
probe distinguendam a thuribulo, in quo thuris incen-
debat. Quam si sequamur explicationem, in loco
nostro omnino legendum erit: conficiatis. ORELL.

Quibus quotidie vos agunt, etc. Cum præcesserit
agimus, Stewechius ad evitandam ingratam τοῦ agere
repetitionem legendum putat vos subigunt vel, quod
antiquius, subagunt; quid si legamus vos angunt? Nil
mutandum: agunt, id est, agitant, inquietant. Ita
C Græci ἀγαν καὶ φέρον. ORELL.

Amissionem pignorum. Pignora non de liberis tan-
tum, sed etiam de parentibus. Ita Tertullian., de
Idololat., cap. 12: Jam tunc demonstratum est nobis,
et pignora et artificia, et negotia propter Dominum de-
relinquenda, cum Jacobus et Joannes, vocati a Domino,
et patrem novemque reliquerint. Sermo nimirum de eo,
qui patrem sepeliendi tempus neglexit, ut ad Christum
accederet. Prion. — Quintilian. Inst. vi, cap. 1,
§ 24. Affert in his momentum et atlas, et saxus, et pi-
gnora; liberi dico et parentes et propinqui. ORELL.

In caruncula huius folliculo constituitis. Nonius:
Folliculum Lucilius possit pro corpore (lib. xxvi). Ego
si quis sum, et quo folliculo sum indutus, non queo.
Arnob., in Psalm. 449: In extensione follis nostri cor-
pori. Tertullian., Apolog., cap. ult.: Tunde, tunde
Anaxarchi follem. ELMENH. — Stoicorum familiari le-
cutio. Vide Gataker ad Antonin. Comment., viii, § 57,
p. 509 sq., ed. Lond. et Bottiger. V. Cl., in Sabina,
p. 518. ORELL. Sic Græci θύλακος usurpant. Theodo-
retus, de Martyrib., lib. viii: οὐδὲ γὰρ Ἀναξάρχος ἐκεί-
νος, ὃς ὑπέροις πισσομένους σιδηροῖς ἐλαγεν, οἷς ἦσαν,
πισσοε Ἀναξάρχου θύλακον Ἀναξάρχου γὰρ οὐ πισσοεῖς.
quod ex Diogene Laertio sumpsit, lib. ix, in Anaxar-
cho, ubi ita legitur: Πισσοε τὸν Ἀναξάρχου θύλακον,
Ἀναξάρχου γὰρ οὐ πλήττεις. Ad verbum expressit Ter-
tullianus, Apologético, cap. ult.: Anaxarchus, cum in
exitium pissianæ pilo contunderetur: Tunde, tunde,
aiebat, Anaxarchi follem, Anaxarchum enim non tundis.
Atque ut hi follem dixerent, sic Varro corticem in Ti-
thono περι γήρωσ. Sic invita matura anima corporeum
corticem facile reliquit. SCALIGER, ad Catalect. Virg.,
p. 501. Conf. Petav. ad Themist., orat. xvii, p. 724.
Conf. imprimis C. A. Dukerus de latinitate Ictorum,
p. 255, et C. Rittershus. ad Salvia., lib. iii, contra
Avarit., § 497, p. 155. ORELL.

Quinimmo edocti sumus minas omnes, quæcumque
sunt, parvi ducere, atque æstimare Fortunæ. Locus
sanissimus, quem frustra interpolare voluerunt. Nam

quando ingruerit vis quæpiam gravior, quam finem necesse sit consequi, eam non timere, nec fugere quo facilius exui corporalibus possimus e vinculis, et tenebrosam evadere cæcitatem.

LXXVII. Itaque ista, quam dicitis, persecutionis asperitas liberatio nostra est, non persecutio; nec pœnam vexatio inferet, sed ad lucem libertatis educet: ut si aliquis brutus ac stolidus in carcerem hominem datum, quæstionum numquam afficere se gravibus atque immanibus existimet pœnis, nisi in ipsum sæviat carcerem, materiam ejus comminuat, atque urat tectum, parietem, januas, pariesque alias operis renudet, dejiciat, affligat, nesciens hoc facto ei, cui videatur officere, dari ab se lucem et sceleratam eripi cæcitatem; itidem et vos flammis, exiliis, cruciatibus, bellis, quibus corpora lancinatis^a et divexatis nostra, non vitam eripitis nobis, sed pelliculis relevatis et cutibus nos; nescii quod quantum^b instatis et pergitis in effigies has nostras speciesque

LECTIONES VARIANTES.

^a Lanialis Fulv.

^b Tanto ms.

sævire, tantum^c arctis et gravibus relevatis nos vinculis, et ad lumen efficitis circumcisis nexibus evolare.

LXXVIII. Quare homines abstinete quæstionibus vacuis impedire spes vestras; nec, si aliter quam vos putatis, aliquid se habet, vestris potius opinionibus credere, quam rei debetis augustæ. Urgent tempora periculis plena, et exitiabiles imminent pœnæ, confugiamus ad salutarem Deum, nec rationem muneris exigamus oblatis. Cum de animarum agatur^d salute, ac de respectu nostri, aliquid et sine ratione faciendum est, ut Epictetum dixisse approbat Arrianus. Dubitamus, ambigimus, nec esse quod dicitur plenum fidei suspicamur; committamus nos Deo, nec plus apud nos valeat incredulitas nostra, quam illius nominis et potentæ magnitudo; ne dum ipsis nobis argumenta conquirimus, quibus esse videatur falsum id, quod esse nolumus atque adnitimur verum, obrepit dies extremus et inimicæ mortis reperiamur in faucibus.

COMMENTARIUS.

hoc ait Arnobius: Quinimmo edocti sumus minas omnes Fortunæ, quæcumque tandem illæ minæ sint, parvi ducere et æstimare. Hujus igitur loci obscuritatem peperit dictionis trajectio, Fortunæ scilicet, unde sequentium verborum depravatio secuta est. HERALD.—Meursius sic distinguit: parvi ducere atque æstimare. Fortunæ ac si quando. Male. ORELL.

Ac si quando ingruerit vis quæpiam gravior, quam finem necesse sit consequi eam nec timere nec fugere, quo facilius, etc. Ita locum optime disposuit Heraldus, qui in editionibus prioribus vitiosissime ita legitur: Consequi adscribere infortunio; voluptatem nec timere nec fugere; Ubi verba adscribere infortunio dubio procul orta sunt a librario verba præcedentia æstimare fortunæ in margine male interpretante, et in tertio casu accipiente, cum sit secundus, ad sequentia dei verba, nec pœnam vexatio inferet, adscribente in eodem margine: sed voluptatem. Editor Lugd. Bat. refingit: Qua finem necesse sit consequi vitæ, eam nec timere, etc. Sed finis absolute idem quod mors, ut sæpissime. Sensus itaque est: Si quando ingruerit vis quæpiam gravior, quam finem (id est mortem) sequi vel excipere necesse sit. ORELL.

LXXVII. — In carcerem hominem datum quæstionum, etc. Ita correxit Fulv. Ursinus, optime. Cod. ms.: in carcerem hominem natum, ingressum quæstionum, etc. corrupte; nam ingressum manifestum glossema est. HERALD. Alii, verbi causa, Elmenhorst. in ed. Hanov., in carcere hominem damnatum. Ut Arnobius carcerem, ita corporis hanc, qua animam detinet, mansionem antrum dicit Empedocles, ap. Aeneam Gaz. in Theophrasto: vincula, δεσμά, Arrianus in Epict., lib. 1, cap. 9: tunicam aut indumentum, Nemesius, de Nat. hom., cap. III, etc. Vid. C. Barth., Adversar., lib. XLII, cap. 12, p. 1875, sq. ORELL.

Sceleratam cæcitatem. Ita Virgil., Georg. II, 256. Sceleratum exquirere frigus, id est noxium, molestissimum. et Rutil. Itin., I, 55:

Obruerint citius scelerata oblivia solem.

ubi vid. intpp. Conf. C. Barth., Advers., lib. XXV, cap. XV, p. 1246. ORELL.

Lancinatis et divexatis. Glossæ: Lancino, θυννάξω. Papias: Lancinarc, trucidare, lacerare. Prudent. περι στερόνων:

Hoc omne quod lancinamur non dolet.

ELEMENH.

Vid. supr., ad cap. 8, et ad lib. I, cap. XLII. Pro divexatis, ed. Lugd. Bat., dedit diu vexatis ex msto.

ORELL.

Quantum instatis tantum artis et gravibus relevatis nos vinculis. Stewech. leg. censet: quanto instatis tanto artis, id est tanto magis arctis. Magis, plus, melius, etc. sæpius omittitur ap. Latinos ad consuetudinem Græcorum. Ita lib. I, cap. LVII: fidem vicinis et finitimis, quam spatiorum inesse longinquitate distantibus. Idem Stewechius pro vinculis legisse videtur telis. Quod si e cod. ms. fluxit, non plane rejiciendum arbitror, nimirum a tela, æ. Caterum cum nostro loco bene comparat Elmenhorst., Cic. Tusc. I: Nos vero, si quid tale acciderit, ut a Deo denuntiatum videatur, ut exeamus a vita læti, et agentes gratias pareamus, emittique nos e custodia, et levare vinculis arbitremur. ORELL.

LXXVIII. — Aliquid et sine ratione faciendum est. Nempe, ubi ratio deficit, ibi sola fiducia in Deum reposita, et obsequio voluntati ejus ab ipso declarata unice subjecto agendum est. Conf. Enchir., XXXII, 5, ubi Epictetus præcipit, de iis rebus Deum esse consulendum, ubi agendum nobis est, nec tamen, quid consilii capiamus, ulla ratione aut arte humana assequi valeamus; ubi οὔτε ἐκ λόγου, οὔτε ἐκ τέχνης τινός ἄλλης, ἀφορμαὶ δίδονται πρὸς τὸ συνιδεῖν τὸ προκειµένον. SCHWEIGHAUSER, ad Epictet. Fragm., n. 181.

Ut Epictetum dixisse approbat Arrianus. Videtur respexisse Arnobius ad Commentariorum Arriani lib. I, c. 12, ubi Epictetus docet: Oportere hominem in omnibus Deum sequi, illiusque voluntati se submittere, etiamsi consilia ejus et utilitatem eorum, quæ Deus præceperit, non penitus perspecta habeat.

ORELL.

Nominis. Fulv. Ursinus numinis, male. ORELL.

Esse nolumus atque adnitimur verum. Ed. Lugd. Bat.: Esse nolumus atque abnutemur verum. Sed nil mutandum. Adnitimur, scilicet non esse, quod ex præcedente esse nolumus subintelligendum. Talis anacoluthiæ exempla apud nostrum supra jam observata. Sed præstat legere obnitimur cum Gesnero in Thesuro, qui hoc Arnobii exemplum tanquam ἀπαξ λεγόμενον citat. ORELL.

Inimicæ mortis reperiamur in faucibus. Vid. supra ad hujus libri, c. 55, in fine et C. Barth. ad Stat. Achilleid. II, vers. 176, vol. III, pag. 4729. ORELL.

LIBER TERTIUS.

INDEX CAPITUM.

- Christiana religio ab eximiiis viris jamdudum satis superque adserta; quæ tamen nullo prorsus vindice indiget per seipsam plane inconcussa.* Cap. 1.
- Interceptam defensionem resumens Arnobius, ethnicis respondet, cur christiani deos nec colerent nec adorarent. In Deo rerum omnium creatore quidquid colendum et adorandum est, a christianis coli et adorari. Si qui ergo dii sint, ab illo originem suam ducunt atque in eo coluntur.* Cap. 2, 3.
- At illos revera esse deos probari numquam potuit ab ethnicis quibus incompertum semper fuit, aut unde nomina sua acceperint, aut quanta sit eorum multitudo.* Cap. 4, 5.
- Uterius progreditur auctor atque ex his quæ ethnici de diis suis prædicabant, nullos esse apertissime demonstrat. Primo enim deos mares et feminas venerabantur, at divinam naturam nullius esse sexus capacem comprobatur. Præterea si dii gentium generare ac generari possent, quum fingantur immortales, jam infinitus esset eorum numerus.* Cap. 6, 7, 8, 9.
- Ad hæc sædis cupiditatibus ac voluptatibus contaminarentur dii. Non est ergo, cur ethnici ægre ferant, deos ejusmodi generantes ac genitos reprobari a christianis.* Cap. 10, 11, 12.
- Deinde perstringit gentiles Arnobius, quod persuasum habebant, quemadmodum saducæi, deos corporea humanaque forma figurari atque componi.* Cap. 12, 13.
- Hoc autem semel admissio, dii sibi invicem aut similes aut dissimiles dici deberent. Utrumque vero absurdum.* Cap. 14, 15.
- Neque eos esse audiendos, qui diis humanam formam accommodari, honoris tantum causa, respondebant, evincit Arnobius.* Cap. 16.
- Nulla igitur Dei, tametsi audiat, videat, intelligat, species aut figura esse potest. Unum scimus, nihil corporei aut humanorum affectuum esse in Deo, cujus natura nullo potest explicari mortali sermone.* Cap. 17, 18, 19.
- Irridet Arnobius ethnicos, quod deos inducant humanis officiis, negotiis, rebusque aliis sive bonis sive malis præsertes.* Cap. 20, 21. D
- A *Suam sententiam confirmat auctor, horum officiorum, quibus dii præsumt, enumeratione peracta.* Cap. 22, 25, 24, 25.
- Idem persequitur argumentum, concluditque placita ejusmodi neminem unquam persuasurum Christianis, quantumlibet impii et athei dicantur.* Cap. 26, 27, 28.
- Fictitios præterea omnino esse gentilium Deos luculenter demonstrat Arnobius ex variis illorum opinionibus, quæ de iisdem numinibus circumferuntur, et primum de Jano, Saturno, Jove et Junone.* Cap. 29, 30.
- Deinde de Minerva, Neptuno, Mercurio, Magna Matre, Libero atque Apolline. Ad hæc de Diana, Cerere aliisque, nec non de Mundo, quem frustra nonnulli Deum æternum esse putarunt. Ex qua quidem opinionum plane ridicularum varietate cæterorum deorum falsitas evidentissime ostenditur.* Cap. 31, 36.
- Idem non minus efficaciter conficit Arnobius ex eorundem ethnicorum absurdis dissidiis de origine et numero deorum suorum. Ubi primum de Musis.* Cap. 37.
- De Novensilibus.* Cap. 38, 39.
- De Penatibus.* Cap. 40.
- De Laribus.* Cap. 41, 42.
- Atque inter tantas dissensiones nulli homini ethnico discernere licuit, quis ex illis verus erat Deus, quis honorandus, invocandus et exorandus.* Cap. 43, 44.
- I. *Jamdudum quidem criminibus his omnibus, maledictionibus potius, ut vera dicamus ab excellentibus parte in hac viris, et veritatem istam commeritis nosse, satis plene accurateque responsum est; neque apex ullus ullius prætermisus est quæstionis, qui non sit modis mille et rationibus validissimis refutatus. Non est igitur necessarium parte in hac causæ diutius immorari. Neque enim stare sine asserteribus non potest religio christiana? aut eo esse comprobabitur vera, si adstipulatores habuerit plurimos, et auctoritatem ab hominibus sumpserit? Suis illa contenta est viribus, et veritatis propriæ fundaminibus nititur: nec spoliatur vi sua, etiamsi nullum habeat vindicem; immo si linguæ omnes con-*

COMMENTARIUS.

I. — Neque enim stare sine asserteribus non potest religio christiana. Stare hoc loco significat permanere et perdurare, ut ap. Virgil., Æn. iv. 559 :

Et bene apud memores veteris stat gratia facti.

Sueton. in Oth., c. 5 : Neque enim dissimulabat, nisi principem se stare non posse nihilque referre, ab hoste in acie, an in foro sub creditoribus caderet. Vel. interpres Libri Ecclesiast. (Jesu Siracidæ), c. xl. : Fides in sæculum stabit. ELMENH.—Cod. ms. habet :

PATROL. V.

Neque enim restare, etc., quod defendere conatur Meursius in Append., et Salmas., in Exercit. Plin., ad Solin., p. 21. Restare verbum antiquum pro stare, permanere, adstruens exemplo Propertii iii. el. viii. 51 :

Dum vincunt Danaï, dum restat barbarus Hector.

Idem tamen retractasse videtur hanc sententiam; nam in editione Lugd. Bat. locum ita dedit: Neque enim res stare sine asserteribus non potest, et religio christiana, ubi et esset idem quod id est. Vide ad lib. ii,

trafaciant, contraque nitantur, et ad fidem illius abrogandam conuersionis unitæ animositate conspirent.

II. Nunc ad ordinem revertamur, a quo sumus necessario paulo ante digressi: ne diutius interrupta defensio palmam criminis comprobati calumniatoribus concessisse dicatur. Subiiciunt enim hæc: Si vobis divina res cordi est, cur alios nobiscum neque deos colitis, neque adoratis, nec cum vestris gentibus communia sacra miscetis, et religionum coniungitis ritus? Possumus interim dicere, ad cultum divinitatis obeundum satis est nobis Deus primus; Deus, inquam, primus, Pater rerum ac Dominus, constitutor moderatorque cunctorum; in hoc omne quod colendum est, colimus; quod adorari convenit, adoramus; quod obsequium venerationis exposcit, venerationibus promeremur. Cum enim divinitatis ipsius teneamus caput, a quo ipsa divinitas divinorum omnium, quæcumque sunt, ducitur, supervacuum putamus personaliter ire per singulos; cum et ipsi qui sint et quæ habeant nomina nesciamus; et cuius sint præterea numeri, neque liquidum, neque comprehensum, neque exploratum habere possumus.

III. Atque ut in terrestribus regnis necessitate nulla compellimur, regalibus in familiis constitutos

A nominatim in principibus adorare, sed in regum ipsorum cultu, quidquid illis annexum est, tacita et se sentit^a honorificentia comprehendere: non alia ratione quicumque hi dii sunt, quos esse nobis proponitis: si sint progenies regia et principali oriuntur a capite, etiam si nullos accipiant nominatim a nobis cultus intelligunt se tamen honorari communiter cum suo rege, atque in illius venerationibus contineri. Et hoc quidem a nobis fuerit ita proprolatum, si modo liquet et constat præter ipsum regem et principem esse alienum capita, quæ digesta et separata per numerum, velut quemdam populum plebeie multitudinis faciant. Neque nobis in ædibus sacris effigies pro diis et illa simulacra velitis ostendere: quæ intelligitis vos quoque, et recusatis et renuitis confiteri, vilissimi esse formas luti, et fabricorum fragmenta puerilia. Et cum de re loquimur divina vobiscum, hoc ut ostendatis exposcimus, esse deos alios natura, *i*, nomine; non in simulacris propositos quos videmus, sed in ea substantia, in qua conveniat æstimari tantum esse nominis oportere virtutem. Sed consilium non est parte in hac causæ diutius immorari, ne lites maximas concitare, ac tumultuosa conserere videamur velle certamina.

LECTIONES VARIANTES.

* Tacita vi se sentit *Sab.*

COMMENTARIUS.

c. 70, notam Stewechii. Et omnino nihil probat locus ille Properitii. Nam ibi restat Hector est idem quod resistit, obicitur, repugnat. Quæ Heraldus ad hunc locum profert, meræ argutiæ sunt. Alii interpungunt: *Neque enim. . . religio christiana?* male. Nam neque enim nunquam potest stare in exordio interrogationis. ORELL.

Ad fidem illius abrogandam. Cod. ms.: *ad finem illius adrogandam*. Pessime. MEURS. In Append.

II. — Possumus interim dicere: Interim id quod Græcorum τῶς. für jetzt, für einmal. Ita Tacit., Annal., 1, cap. 5: *Duobusque insuper adolescentibus, qui rempublicam interimprenant, quandoque distrahant.* Ubi vid. Oberlin. ORELL.

Deus primus. Nourrius putat, Arnobium Deum patrem primum appellasse respectu Dei filii, id est Christi. Sed Deus primus nihil aliud est quam Deus omnium rerum principium, fons, origo. ORELL.

III. — Nominatim cum principibus adorare. Cum principibus, id est iuxta, prope principes, pari cum illis honore. Ita Stat. Achill., 1, 13:

Meque inter prisca parentum
Nomina, cunque suo memorant Amphione Thebæ.

ubi vid. C. Barth., vol. III, pag. 1590, sq., et vol. I, pag. 20. ORELL.

Adoratio regibus etiam attributa: unde sacram purpuram adorare passim. HERALD. — Conf. Elmenhorst., ad hunc locum et Arutzen., ad Mamerini Genethliac. Maximin. cap. XI, in Panegyri. Vet., vol. I, pag. 142. Nominatim id est singulorum nomina compellente. Cæterum de adoratione sacre purpuræ videndus imprimis Valesius ad Ammian. Marcell., lib. XVI, cap. 5, § 18, p. 152, seq., ed Wagner. ORELL.

Et hoc quidem a nobis fuerit ita prolatum, si modo liquet et constat præter ipsum regem et principem esse alia etiamnum capita. Secutus sum emendationum editoris Lugd. Bat. Codex ms. habet: *esse alia non ca-*

C *pita*, quod merito suspectum viris doctis. Gelenius ed. *non esse alia capita*. Meursius, pag. 87: *esse nonnulla capita*. Alii: *Esse alia nova capita*. Tuetur autem Heraldus, putans, *alia non capita* dici ab Arnobio plebem deorum præter caput et principem. Mihi non profectum videtur a librario vocem *capita* male intelligente. Nimirum *capita* hoc loco minime sunt principes, primores deorum, sed contra dii minorum gentium, plebs deorum, ut in sequentibus dicit, quasi proletarii et capite censi. Ita sæpissime apud Romanos *caput* dicitur cum quodam contemptu et irrisione, verbi causa, *turpe caput*, *lepidum caput*. Ita *gregis capita* non arietes, sed quæ totum gregem efficiunt. Vide Gesner., in Thesaur. Facessat itaque C. Barthius, Adversar., lib. XLIII., cap. 6, p. 1935 sq. legens *monoptota*, quasi Arnobius alluserit ad monoptota grammaticorum, id est *nomina, quibus unus tantum casus est, ut sponte, quod ab hoc loco alienissimum*. ORELL.

II. *illa et simulacra velitis ostendere*. Constructio vere Arnobiana. Miscet enim et trajicit sæpe particulas istas. HERALDUS. — Ed. Lugd. Bat. *et illa simulacra*, etc. ORELL.

Quæ intelligitis vos quoque, sed recusatis et renuitis confiteri. Sic edidi cum Heraldus in Curis secundis, qui ita correxit ex ms. ubi legitur *ses pro sed recusatis*. Alii: *et renuitis*, omisso *recusatis*, quod Arnobio e Cod. Reg. primus restituit Stewechius: Heraldus autem in editione sua de glossa suspectum habet: male, opinor, nam Arnobium talia verba idem significantia conjungere sæpissime ipse observavit. Idem in editione sua legendum censet: *nec renuitis*, quia, inquit, ipsi gentiles neutiquam diffitebantur, simulacra illa a fabricis esse composita ex ære, luto, argento. Sed ipse, ut vidimus, retractavit hanc sententiam in Curis secundis. Salmasius edidit: *at recusatis et renuitis*, etc.; quod recipiendum, cum e msto. fluxerit, teste Stewechio et Meursio. ORELL.

Nominis. Meursius conj. *numinis*. ORELL.

it ista, ut prædicatis, plebs numinum, sint
 innumeræ gentilitates; adstipulamur, ac-
 nus. connivemus, nec in aliqua questione du-
 istud ambiguumque configimus. Illud tamen
 audire exposcimus et rogamus, unde vobis
 um est, vel quibus rationibus comprehen-
 ne desint in cælo, quos esse existimatis et
 an nescio qui alii, opinionis et nominis inau-
 test enim fieri, ut et hi sint quos esse non
 et quos esse confiditis, in nulla inveniantur
 turæ. Neque enim cæli aliquando subvolastis
 a, singulorum facies atque ora vidistis: et
 e memineritis illic deos, eosdem hic colere,
 a notos instituitis ac visos. Sed et illud rur-

sus desideramus audire a vobis, ne imposita habeant
 hæc nomina quibus eos vocatis, an ipsi hæc sibi dici
 bus imposuerint lustricis? Si divina hæc sunt et cæ-
 lestia nomina, quis detulit ad vos ea? Sin autem a
 vobis appositæ appellationes has habent, quemadmo-
 dum potuistis vocabula his dare, quos neque videba-
 tis aliquando, neque quales aut qui essent, in ulla
 cognatione noratis?

V. Sed ut vultis et creditis, atque ut vobis persua-
 sum est, hi dii sint^b: nominibus appellentur his
 etiam, quibus eos populares^c censi popularis vul-
 garitas ducit: unde tamen vobis scire, quot nominis
 hujus censum compleant, etsi sint aliqui vobis in co-
 gnitionem, in usum aliquando notitiamque perlati?

LECTIONES VARIANTES.

ulla Sab.

Sab. Desint ms.

^c Hanc vocem Fulv. inducit. Popularem ms.

COMMENTARIUS.

— Adstipulamur, acquiescimus, connivemus.
 nus addiderunt e msto. Heraldus et Ste-
 ORELL.
 mbile istud ambiguumque configimus. Meursius
 conficimus. Sed significantius est configimus
 lis. ORELL.

ec ipsa sibi diebus imposuerint lustricis. Ita
 s et Heraldus, probante editore Lugd. Bat.
 dies enim lustricis is est, quo infantes lustran-
 men accipiunt; is erat apud Romanos maribus
 eninis octavus, teste Macrobio, sat. i, cap. 16,
 Plutarcho. Apud Græcos autem decimus, ut
 c Harpocratiōne, Suida, Hesychio, Auctore
 iorum, Aristophanis Scholiaste et aliis, non-
 m et septimus. Vide Meurs., pag. 87. Cod.
 s....ludibriis, quod unus tuetur Stewechius
 pro diebus ludicris; ut dies autumnos pro
 des. Vid. supra, ad lib. i, cap. 21. Gelenius
 us ludicris, quod defendit C. Barth., Ad-
 lib. XLIII. cap. 6, ludicris dies intelligens de
 quibus Indi sacraque Deo cuiilibet fiebant.
 rsinus: De rebus.... ludicris. Sed unice vera
 emendatio. ORELL.

atis. Meursius et Heraldus legendum censent
 , quia sequitur noratis. Sed tales temporum
 i frequentes apud Arnobium. ORELL.

- Nominibus appellentur his etiam, quibus
 ulares censi popularis vulgaritas ducit. Eji-
 unulli vocem, quam existimant superfluum
 em, populares. Sed hanc lectionem asserit
 s. reg. ubi scriptum perperam popularem.
 æe luculenter explicant ea quæ præcesse-
 se alia (non) capita, quæ digesta et separata
 erum, velut quemdam populū plebeiarum multi-
 faciant. Hinc igitur eos appellat populares,
 ebeios et non illo primo loco. Lactantius,
 p. 5: Anisthenes multos quidem esse popu-
 os, unum tamen naturalem, id est, summæ to-
 licem. HERALD. — C. Barthius in Adversariis,
 i, cap. 6, pag. 1957, legendum censet: No-
 appellentur his etiam, quibus eos populatim
 popularis vulgaritas ducit. Non male. ORELL.
 tamen vobis, quæ nominibus his censum com-
 a e Cod. Reg. edidit Heraldus, nisi quod sen-
 nod erat in membranis, mutavit in censum.
 recte observat C. Barthius, in Advers., l. i.,
 æ non habet ad quod referatur, nisi dicamus,
 æ properanter scribentem in animo habuisse
 , cum tamen in antecedentibus scripserit dii.
 itaque Fulv. Ursinus: qui nominis hujus cen-
 plement, id est, qui digni sunt, ut in censum
 hujus, scil. deorum, referantur. Alludit ni-
 Arnobius ad censum Romanorum. Ita censum

patrum, equitum complere dicitur de eo, qui satis ha-
 bet pecuniæ, ut in album patriciorum vel equitum
 possit inscribi: quam loquendi rationem non intelli-
 gentes Sabæus et Gelenius ediderunt: quæ nominis
 hujus censum compleant. C. Barthius in Advers., l. i.,
 putat legendum; Unde tamen quæso nominibus his cen-
 sum compleant? Meursius: unde tamen vobis quæso no-
 minis hujus censum compleant. Stewechius legit: Unde
 tamen vobis cognominis hujus censum compleant? Editor
 Lugd. Bat. locum sic refingit; Unde tamen vobis scire
 (-cil. est), quot nominis hujus censum compleant. Mibi
 vobis videtur cum sequentibus verbis, an sunt aliqui vo-
 bis, etc., ingratam efficere repetitionem, et, si quid ten-
 tare liceat, locum ita mutarem: unde tamen nostis, qui
 vel quot nominibus suis censum compleant. Censum intel-
 ligo album, cui deorum nomina inferuntur, das Gotter-
 register. Verterem itaque: Woher wisst, kennt ihr alle
 diejenigen, die mit, ihren Namen das Gotterregister
 anfüllen? Vel etiam stare potest his, scil. nominibus
 plebeis, minorum gentium, de quibus in antecedentibus
 egerat Arnobius. ORELL.

Populositas summa sit. Populositas pro frequentia,
 ut populosus, declinantis latinæ linguæ vocabula, usur-
 pata Apuleio, Solino, Vegetio. Ammiano Marcellino,
 Vid. Voss. de Vitiis serm. et Ol. Borrich. Cogitt. p. 197.
 Constructio est: An populositas (eorum) sine ulla
 summa sit, hoc est numeris exprimi nequeat, quod in
 sequentibus dicit: Potest deorum summa esse nulla,
 nec numerabili circumscriptione finita. ORELL.

An sunt aliqui vobis incogniti nomine in usum ali-
 quando notitiamque perlati? Recepti in textum emen-
 dationem hanc sagacissimam, et, ut mihi quidem vi-
 detur, verissimam C. Barthii, in Adversariis, lib. XLIII,
 cap. 6, pag. 1957: « Interrogat scil. Arnobius suos
 adversarios; unde sciunt, omnia se deorum nomina
 scire? unde ipsis constat, plures deos non esse,
 quam ipsi colant, et an unquam aliquibus, incognitis
 nomine, numerus ille ab ipsis institutus fuerit auctus.
 Non poterant hinc elabi quomodocumque halathrones
 illi. Nam, singulis gentibus devictis, nova nomina
 a Romanis erant consecrata. Et possibile non erat
 ipsis docere certum numerum, vel deorum eorum,
 quos adorabant, nedum omnium, quorum numerus
 per ipsos infinitus esse poterat. Hæc sententia clare
 a sequentibus confirmatur, in cognitione fuit in scri-
 pto libro: unde nos incogniti nomine fecimus. One
 enim nomine est abbreviatio vetusta. Et de nomi-
 nibus deorum hic est omnis quæstio, ut et de nu-
 mero. » Hæc Barthius. Recte, Dei incogniti nomine
 sunt itaque illi, quorum notitia aliqua ad homines
 pervenit, id est, de quorum nomine, numero, potestate,
 etc. ambigitur, ut dii Novensiles, Penates, Consen-
 tes, Lares, etc. de quibus infra, cap. 41. seq. Talis

Neque enim sciri est facile, definita et certa sit eorum numeri multitudo: an sine ulla populositas summa sit, nec computationis alicujus rationibus terminata. Fingamus enim vos deos mille percolere, vel millia potius quinque: at in rerum natura potest forsitan fieri, ut deorum millia centum sint; potest ut hoc amplius, immo, quod diximus paulo ante, potest deorum summa esse nulla, nec numerabili circumscriptione finita. Aut igitur et vos impii, qui præter deos paucos reliquorum officia non obitis: aut si vobis veniam cæterorum ignorantia postulat, eandem et nobis conciliabitis veniam: si pro parte consimili eorum religionibus abstinemus, quos esse omnino nescimus.

erat etiam θεός ille άγνωστος Atheniensium, cujus aram D. Paulus inspexit. Vid. Act. Apost., xvii, 23. In cognitione, quod in ms. legitur, multo melius est, quam in cognitionem, quod substituere voluerant Meursius et editor Lugd. Bat.; nam in cognitione penderet a præcedenti sunt. Sunt in cognitione vobis idem itaque est quod sunt vobis cogniti. At in cognitionem et in notitiam perferri plane unum idemque est. Novimus quidem, Arnobium sæpissime talia verba idem significantia conjungere. Sed hoc loco, si quid video, verba in usum aliquando notitiamque perlati manifeste disjungit a præcedentibus in cognitione. Stewechius legendum suspicatur: an sunt aliqui vobis in cognitionem quam in usum notitiamque perlati, suppressa scilicet particula prius, quam sæpius omitti ab Arnobio, ipse Stewechius docet supra ad lib. ii, cap. 77, ita ut cognitio, hoc est plena et perfecta deorum scientia, distinguatur ab obscura tantum eorum notitia. Pro in usum Meursius et Heraldus in Curis secunda maluit in visum, male. Usus est idem quod cultus. ORELL.

Fingamus enim vos deos mille percolere. Orpheus ap. Theophilum, lib. iii, ad Autolyceum, deos cccclx confitetur. Varro, ap. Tertullian., Apologet., cap. xiv, trecentos Joves sive Jupiteres. ELMENHORST.

Potest ut hoc amplius. Hoc amplius scilicet numero. Supra lib. ii, cap. 28. ante annos plures, si velis dicere, vel octoginta, vel hoc amplius, ubi suppl. tempore. Vide de hoc Ellipsi Sanct. Minerv., lib. iv, cap. 4, et Bunemann., ad Lactant. Inst., lib. vii, cap. 14, pag. 951. ORELL.

Pro parte consimili. Id est pro uno vero Deo, quem colimus. ORELL.

VI. — Sacramenta nolle suscipere cæterorum, etc. Aptè utitur verbo militiæ. Vegetius, lib. ii, c. 3, Festinant militiæ sacramenta suscipere. Glossæ: Sacramentum — όρκος στρατιωτικός. ELMENH. — Heraldus putat, Arnobium hoc loco alludere ad morem, cute pungendi milites, ut hoc pacto militiæ consecratos et devotos se discerent, quæ note quasi memoracula quadam erant sacramenti militaris, ut in mysteriis etiam notaculis quibusdam signabantur οι μεμνημένοι, quod sphragitidas accipere dicit Prudentius, in Martyrio Romani. Sed vide supra, ad lib. ii, cap. 5. ORELL.

Devotas etenim mentes. Proprie. Nam devovebant se milites, seque totos reipublicæ aut Cæsari consecrabant. Vegetius: Jurant autem per Deum et per Christum et per Spiritum Sanctum, et per majestatem imperatoris, quæ secundum Deum generi humano diligenda est, et colenda. Nam imperatori quem Augusti nomen accepit tamquam præsentis et corporali Deo fidelis est præstanda devotio, et impendendus pervigil famulatus. Quare illi apud Dionem lib. lxi. σοι καθοσιώμεθα. Nam devovere est καθοσιώων, ut recte interpretantur veteres glossæ. HERALD. — Conf. Lips., ad Tacit. Ann., l. xv, c. 67, pag. 1005. ed. Oberlin.

VI. Et tamen, ne nos quisquam pervicaciter arbitretur sacramenta nolle suscipere cæterorum, quæcumque sunt, numinum: devotas etenim mentes et manus protendimus supplices, neque adspernamur, quocumque invitaveritis accedere: si modo discamus quinam isti sunt divi, quos nobis ingeritis, et quos par sit adjungi summi regis ac principis venerationi. Saturnus, inquit, et Janus est, Minerva, Juno, Apollo, Venus, Triptolemus, Hercules, Æsculapius, atque alii cæteri, quibus magnificas ædes cunctis pene in urbibus religiosa consecravit antiquitas. Invitare nos forsitan ad istorum numinum potuissetis cultum, si non ipsi vos primi opinionum B turpium foeditate talia de illis confingeretis, quæ non

COMMENTARIUS.

Devotas mentes, idem quod pias, religiosas. Ita Latentius, lib. vii: Hunc sequamur omnes, hunc audiamus, huic devotissime pareamus, et Juvencus, Hist. Evang., lib. i, vers. 407:

Ut justus cæli Dominum devotus adoret.

Ubi Kœnig., pag. 80. ed. Reusch., nostrum locum citans observat, devotus pro pius vocem esse latinitatis ecclesiasticæ. ORELL.

Et manus protendimus supplices. Profecto existimo, hic esse glossema. Quorsum enim supplices? Hanc vocem adjecit aliquis, quum, inde hæc essent translata, non intelligeret. Milites igitur quum citati paratos se sacramento dicere vellent ostendere, manus tendebant. Hinc igitur legendum existimo: Et manus protendimus. HERALD.

Neque adspernamur, quocumque invitaveritis, accedere. Et hoc a militia petuum. Jurabant enim milites, secuturos se duces, quocumque ducturi essent. Dionysius Halicarn., lib. xi: Ο στρατιωτικός όρκος, εν πάντων μάχιστα έμπεδώσει Ρωμαίοι, τοίς στρατηγούσ ακολουθεύν κελύει, όποι ποτ' εν άγώσιν. Huc alludebat Horatius, II Od. xvii, vers. 9 et seqq.:

Non ego perfidum
Dixi sacramentum ibimus, ibimus,
Ut cumque præcedes, supremum
Carperet iter comites parati.

HERALD.

Saturnus; inquit, et Janus. Inquit, scilicet adversarius, quem sibi causam gentilium agereungebat Arnobius. Vide supra ad lib. i, cap. 5 et 54, quibus hoc loco addere liceat, quæ mecum communicavit vir amicissimus Jac. Ochsnerus: Herakli observationem, inquit pro inquit, præter Ernest. Clav. Cic. illustrant hæc Benteleii ad Horat., i, serm. iv, 79: Inquit perpetua forma est, ubi aliquid ex adverso nobis objicit et opponi fingimus, sive id ab uno, seu pluribus, sive ab absente, seu præsentis fiat. Similiter ait (ut græc. φησι) indefinite posuit idem Horatius i, Epist. xix, 45. Frustra itaque sollicitarunt hunc locum Fulv. Ursinus et Jo. Schefferus Argentoratensis in Adversariorum libro inserto Obs. Miscell. Crit., vol. ix, pag. 165, legi volentes inquit. ORELL.

Æsculapius atque alii cæteri. Ita scribendum pro alii et cæteri (ex emendatione Meursii). Alii cæteri est Arnobiana phrasis. Infra lib. vi, cap. 11: Suffragines, talos, membraque alia cætera et lignum, lapides atque ossa, resque alias cæteras, quibus signa consueverunt, et numinum simulacra constare. HERALD. — Conf. Oudendorp., ad Apulei., Met. vii, pag. 489. Editio Lugd. Bat. habet: Æsculapius et cæteri. ORELL.

Confingeretis, pro confinxissetis. De hac Enallage scriptoribus istis usitata antea dicebamus. HERALD. — Vide supra ad lib. i, cap. 54. ORELL.

Quæ non modo illorum polluerent dignitatem, sed minime illos esse qualitatibus comprobarent adjunctis.

um polluerent dignitatem, sed minime illos A
 itatibus comprobarent adjunctis. Adduci
 um hoc ut credamus non possumus: im-
 illam præstantissimamque naturam divisam
 exus, et esse partem unam mares, partem
 ram feminas. Quem quidem locum plene
 homines pectoris vivi, tam romanis litte-
 ivere, quam græcis: et ante omnes Tullius
 isertissimus generis, nullam veritus impie-
 liam, ingenue, constanter, et libere, quid
 opinatione sentiret, pietate cum majore
 t, a quo si res sumere iudicii veritate non
 non verborum luculentias pergeretis, per-
 et hæc causa: nec secundis, ut dicitur,
 obis ab infantibus postularet.

quid auctoria verborum, splendoremque B
 peti ab hoc dicam, eum sciam esse non
 di aversentur et fugiant libros de hoc ejus,
 rem velint admittere lectionem opinionum
 resumpta vincentem? cumque alios audiam
 indignanter, et dicere: oportere statui per

senatum, aboleantur ut hæc scripta, quibus chri-
 stiana religio comprobetur, et vetustatis opprimatur
 auctoritas? Quinimo si fidentis exploratum vos dicere
 quidquam de diis vestris, erroris convincite Cicero-
 nem, temeraria et impia dicta re refellitote, redar-
 guite, reprobate. Nam intercipere scripta, et publi-
 catam velle submergere lectionem, non est deos de-
 fendere, sed veritatis testificationem timere.

VIII. Ac ne tamen et nobis inconsideratus aliquis
 calumniam moveat, tamquam Deum, quem colimus,
 marem esse credamus: ea scilicet causa, quod eum,
 cum loquimur, pronuntiamus genere masculino: in-
 telligat non sexum, sed usu, et familiaritate sermonis
 appellationem ejus, et significantiam^a proni. Non
 enim deus mas est, sed nomen ejus generis masculini
 est: quod idem vos dicere religione in vestra non
 quitis. Nam consuestis in precibus, sive tu deus es,
 sive dea, dicere: quæ dubitationis exceptio dare vos
 diis sexum disjunctione ex ipsa declarat. Adduci
 ergo non possumus, ut corpora credamus deum.
 Nam^b necesse est corpora, si sunt mares ac fe-

LECTIONES VARIANTES.

tionem ms.

^b At Fulv.

COMMENTARIUS.

x emendatione Heraldii. Alii comprobaretis.

ORELL.

tem unam mares, partem esse alteram femi-
 nentius περί Στεφάνων :

es, relictis patris et Christi sacris,
 eum adorem feminas mille ac mares,
 s deasque, deque sexu duplici
 es, nepotes, abnepotes, editos
 ot stuprorum sordidam prosapia, etc.

ant., lib. 1, cap. 16. ELMENH.

s pectoris vivi. Id est, homines ingenii per-
 iudicii liberi. Ita Plin., Paneg., cap. 44,
 constantiam civium, rectos et vividos animos,
 nizen. Idem, lib. viii, epist. vi, extr.: Scio,
 ibi vivus et ingenuus animus, ubi tamen nu-
 or Gierig, edidit verus. Plura exempla col-
 Gronovius, Obs., lib. iii, cap. 4. ORELL.
 romani disertissimus generis, etc. Catullus,
 LIX, 1:

rtissime Romuli nepotum,
 t sunt, quotque fuere, Marce Tulli.

ELMENH.

hoc citatum e capite deperdito tertii libri
 de Natura deorum, ad calcem editionis suæ, D
 rejecit Davisius. ORELL.

m luculentias. Id est, verborum lumina, ni-
 ndores, ut explicat Gesnerus in Thesaurio,
 m locum adducens hanc vocem citat tam-
 ξ λεγόμενον. ORELL.

u esset hæc causa. Alii: Perorata esset et hæc
 sequor Davisium delentem copulam et, quam
 cedentis esset repetitus finis præcreavit. Or-
 undas, ut dicitur, actiones nobis ab infanti-
 ret. Την δευτερολογίαν, qua, si quid a primo
 τῷ πρωταγωνιστήσαντος, omissum erat,
 δευτερογωνιστῶν ἔργον δευτερολογῶν. He-
 obis ab infantibus, scil. si compareremur cum
 Romanorum eloquentissimo. ORELL.

antia. Proprio sensu legimus etiam apud
 rontonem, lib. 1 de Orationibus opp., pag.
 Angeli Maii: Tum si eligendum sit longe
 loquentiam infantia præfero. ORELL.

De hoc. Id est, propter hoc, ut sæpe.
 ellin., de Particulis Ling. lat. ORELL.

Oportere statui per senatum, aboleantur, ut hæc
 scripta, etc. Hoc enim fiebat ex auctoritate senatus,
 Vid. Valer. Max., lib. 1, cap. 4, § 12; Lactant.,
 Inst. 1, cap. 22; S. Augustin., de Civ. Dei, lib. vii,
 cap. 54, ibique L. Vivis et Elmenhorst. ad hunc lo-
 cum. ORELL. — Ergo fieri potest, ut superstitionis
 his ethnicis debeatur, quod mutilus sit tertius de
 Nat. deorum liber. Fortasse tamen meticulosi quidam
 Christiani hac culpa non fuerunt immunes. Non alii
 certe, quam hi multos ms. a lib. ii, cap. 6, ad
 cap. 55, mancos reddidere. DAVIS., ad Cic. de Nat.
 D., p. 1.

Erroris convincite Ciceronem, temeraria et impia di-
 ctave refellitote, redarguite, reprobate. Ita Editor
 Leid. e cod. ms. nisi quod membranæ pro refellitote
 habent refellite, quod Gelenius ita mutavit: Temera-
 ria et impia dicta refellitote, redarguite, reprobate.
 Stewechius autem locum laxatum credens, ita dispo-
 suit: Erroris convincite Ciceronem, refellitote, redar-
 guite, temeraria et impia dictare comprobate, quod
 valde placet, et vix mihi temperare potui, quin in
 textum reciperem. ORELL.

VIII. — Nam consuestis in precibus, sive tu
 Deus es, sive Dea, dicere. Ita emendavit L. Carrio,
 Emend., lib. 1, c. 5 in Lampad. Crit. Gruteri,
 vol. iii, pag. 110. Hæc scil. formula, SI DEUS, SI
 DEA, utebantur Romani in precationibus, quando
 sive terra movisset, sive aliud quid accidisset, de
 quo ambigebatur, qua causa, cujusque Dei vi ac nu-
 mine effectum sit. Vid. A. Gell., Noct. Att., lib. ii,
 cap. 28, ibique Gronov. Solemnis etiam formula, qua
 dii tutelares urbium evocabantur e civitatibus oppu-
 gnatione cinctis, ambiguo nomine SI DEUS, SI
 DEA, ne videlicet alium pro alio nominando, aut se-
 xum confundendo, falsa religione populum alligarent.
 Vid. Macrobian. Saturn., lib. iii, cap. 9, et Brisson., de
 formulis et solemn. Pop. Rom. verbis. Cæterum de
 confuso sæpissime apud antiquos deorum sexu (verbi
 causa Venere mare et femina, Luno et Luna) vide
 Casaubon. et Salmas. ad Ælii Spartiani Caracall.,
 cap. 7. Hist. Aug., vol. 1, pag. 720 seqq., et, qui
 eos refutat. Schlenum, de Diis Syris, Syntagm. ii,
 cap. 2, pag. 149 seqq.: Cod. ms. sive tu Deus es,
 sive tu Dea, male. ORELL.

Nam necesse est corpora, si sunt mares ac feminae,

minæ, insignita esse generis distinctione. Quis enim vel exigui sensus nescit terrenorum ab illo animantium conditore non alia de causa generis diversi sexus institutos esse, atque formatos, nisi ut per coitus, et connubia corporum, res caduca et labilis successionis perpetuæ innovatione duraret?

IX. Quid ergo dicemus? deos procreare? deos nasci? et idcirco additas genitalium membrorum partes, ut sufficere prolem possent, et nova quaque suboriente fœtura, quidquid prior ætas abstulisset, recidiva^a substitutio subrogaret? Ergo si hæc ita sunt, id est, si dii procreant superi, et si per has leges experiuntur se sexus, suntque immortales, nec frigori- bus flunt senectutis effœti, sequitur ut debeant plena esse diis omnia: neque innumeros cœlos eorum capere multitudinem posse: siquidem et ipsi perpetuo generant, et per soboles sobolum multiplicata semper

innumerabilitas ampliatur; aut si obscœnitas coeundi, ita ut decet, ab diis abest, quæ causa ratioque monstrabitur, cur insigniti sint his locis, quibus sexus se solent libidinum propriarum admonitionibus recognoscere? Neque enim veri est simile haberi hæc frustra, aut improvidam in illis suave ludere^b voluisse naturam, ut eos his partibus aggeraret quibus utendum non est. Sic ut enim ad usus certos, manus, pedes, oculi, cæteraque constructio membrorum sua quæque in officia constituta est, ita convenit credere in sui muneris functionem comparatas esse has partes: aut confitendum est in deorum corporibus esse aliquid vacuum, quod sit frustra atque inaniter fabricatum.

X. Quid dicitis, o sancti atque impollati antistites religionum? Habent ergo dii sexus, et genitalium membrorum circumferunt fœditates, quas etiam ex

LECTIONES VARIANTES.

^a Rediviva Fulv. male.

^b Lucere alii.

COMMENTARIUS.

insignita esse generis distinctione. Hæc est Cod. ms. lectio a Fulvio Ursino defensa, quam nescio qua de causa mutaverunt alii. Gelenius et cæteri usque ad Salmasium: *si sunt mares ac feminae vi significata ex generum distinctione*, quam lectionem tænet Heraldus, putans, Arnobium hoc dicere voluisse: Nam necesse est, si sunt dii mares et feminae, deorum esse corpora, hinc significata et demonstrata, quia constituuntur diversa deorum genera, sive diversi sexus. Stewech. conjecit: *Nam esse necesse est corpora, si sunt mares ac feminae, insignita generum disjunctione.* Meursius: *Nam necesse est, corpora, si sunt mares ac feminae dii, significata*, etc. quam tamen conjecturam ipse retractat in Appendice legens *sint significata.* Editor tandem Lugd. Bat.: *in significatu esse generis distinctione.* Equidem Cod. ms. lectionem tanquam simplicissimam et optimam omnibus præfero: *insignita esse generis distinctione*, id est partibus illis, quibus genus distinguitur. ORELL.

IX. — *Ut sufficere prolem possint.* Virgilius Georg. III, 64 seq.:

Solve mares, mitte in Venerem pecuaria primus
Atque aliam ex alia generando suffice prolem.

Lucretius, lib. III, vers. 704:

. Aliam naturam sufficit ex se.

Apuleius Floridis, pag. 79. *Homines vissicim sufficiens prole mutabiles.* ELMENH.

Et nova quaque suboriente fœtura. Ita optime ELMENH. et ed. Lugd. Bat. Alii: *novi quoque.* ORELL.

Recidiva substitutio. Papias: *Recidiva . . . iterum nascentia.* Servius, ad IV Æneid., 537, et lib. X Æneid., vers. 54, verba: *Recidivaque Pergama quæ- runt. Recidivum est, quod excisum denuo nascitur et repullulat.* Prudentius, lib. II, contra Symach.:

Gignit, alit, reparat recidivaque semina servat.

Auctor Carminis de Sodoma apud Cyprianum:

Sed recidiva hominum pariter cum gente secunda
Impietas, iterumque mali nova pullulat ætas.

Sic *recidivum annum* appellat Tertullianus *παλιόρομος*, quem *ἐναυτόν* Græci ideo dicunt. ELMENH. et HERALDUS. — Hinc nomen *recidivatus* formavit Tertullianus de Resurrectione carnis cap. I: *Certe recidivatum animæ corporalem prænuñtiaverunt, et cap. XXX: Recidivatus Judaici status de recorporatione et*

reinnovatione ossium figuratur. Vid. Lindenbrog. ad Moret. in Catalect. Virgil., pag. 303. ORELL.

Si per has leges experiuntur se sexus. Sexus est casus secundus et conjungend. cum *leges.* Sed magis placet emendatio Heraldi in Curis secundis: *Et super hoc leges experiuntur sexus.* ORELL.

Siquidem et ipsi perpetuo generant. Ita Meursius, sequentibus cæteris. Antea legebatur: *Siquidem et ipsi si perpetuo generant.* Sed si sensum turbat. ORELL.

Cur insigniti sint his locis. Quod hic *locos*, infra partes appellat. Intelligit autem res eas quas honeste nominare non possumus. Plin., Hist. nat., lib. X, cap. 57: *Quod in homine locos appetant, hoc in reliquis animalibus vulvam.* Vide sis et alia exempla, quæ in re parum honesta congesserunt Heraldus et Elmenhorstius. ORELL.

Aut improvidam in illis suave ludere voluisse naturam. Ita edidi ex emendatione editoris Lugd. Bat. Cod. ms.: *Aut improvidentiam in illis suam ludere voluisse naturam.* Sed *ludere*, id est, *decipere suam improvidentiam*, hoc loco locum non habet, quare Gelenius correxerat: *Aut improvidentiam in illis suam lucere voluisse naturam.* Meursius: *Aut providentiam in illis suam ludere voluisse naturam.* ORELL.

Quibus utendum non est. Fulv. Ursinus: *non esset.* Non male. ORELL.

Sicut enim, etc. Ita Stewechius. Antea legebatur vitiose: *Sed ut enim, etc.* quod fortasse fluxit e Codicis Regii scriptione *seicut*, quod antiquum pro *sicut*, ut docet idem Stewechius in Questionibus Apuleianis, lib. II. Salmasius edidit: *Ut enim.* ORELL.

X. — *Antistites religionum.* Id est sacerdotes. Vid. supra ad lib. I, cap. 17. Locis ibi citatis addo Cornel. Nep., Lysandr., cap. III, § 3: *Hac spe quam profectus esset, multum eum antistites Jovis fefellerunt.* ORELL.

Quas etiam ex oribus verecundis infame est suis appellationibus promere. Solebant enim veteres, quas res pudor nominare vetaret, vel aliis vocabulis honestis, verbi causa, *loca, partes, res*, vel venusta quadam circumlocutione significare. Ita partes illas vocaverunt Græci *τὰ ἰσχυραία.* (Vide Artemidor. Oneirocrit., lib. I, cap. 47). Latini *necessaria.* Jul. Firmicus, lib. IV, Mathes., cap. 12: *vitia facit circa naturalia et necessaria;* et cap. 18: *At ex necessariis et muliebribus locis grave valetudinis discrimen indicit.* Vide infra, lib. V, cap. 27. Et, qui hæc de re multus est, Rubuken. V. Cl. ad Rutil. Lup. de Figuris. Sentent.,

erecundis infame est suis appellationibus A
? Quid ergo jam superest, nisi ut eos creda-
mundorum quadrupedum ritu, in libidinum
estire, cupiditatibus rabidis ire in mutuas
iones, et postremum fractis dissolutisque
us voluptatis enervatione languescere? Et
quædam sunt feminarum generis propria,
et eas quoque credamus circumactis persols
mensibus leges: fastidiosos ducere atque

LECTIONES VARIANTES.

riti Fulv. male.

^b Lucretina alii. Lucretia ms.

COMMENTARIUS.

ap. 18, pag. 61. Ubi nostrum etiam locum B
ELL.
tibus rabidis ire in mutuas complexiones, etc.,
osite Ruhkenius in Epist. Crit. 1, pag. 156,
m. Homericæ in Cerer. noviss. cum his ver-
narat simillimum locum Apuleii Met. 11, p. 26:
am lassis animis et marcidis artubus defotigati
bo corruiamus, inter mutuos amplexus animas
es. ORELL.

postremum fractis dissolutisque corporibus,
s enervatione languescere. Ita Salmasius. Alii:
postremum etc. quod tolerari possit: ut scilicet
s, quod subintelligendum ex præcedentibus.
in eandem sententiam eleganter Tertullia-
Anima, cap. 27: In illo ipso ultimo voluptatis
o genitale virus expellitur, nonne aliquid de
oque sentimus exire, atque adeo marcescimus,
vigescimus cum lucis detrimento? ELMENH. et
ORELL.

i. Id est abortum facere, active. ORELL.
re. Id est: ad justam maturitatem ferre, aus-
ta Nemesian., eclog. III, 23, de Baccho:

ut pater omnipotens, venturi providus ævi.
ulit et justo produxit tempore partus.

en in plerisque editionibus legitur protulit.
Hist. nat., lib. VII, cap. 41: Sed ubi paulu-
toris inter duo conceptus intercessit, utrumque
, ut in Hercule et Iphicle, fratre ejus, appa-
vid. Harduin. Adde Salmas. ad Solinum
et, qui multus est de hoc verbo, Oudendorp.
i. Met., lib. VI, pag. 398. ORELL.

nimus atque ardet, etc. Ita rectissime emen-
lenius lectionem codicis msti.: Habet etiam-
ue ardet, quod frustra conantur defendere
terus et Heraldus, dicentes antiquitus scrip-
ere pro avere. Sed ista verbi significatio Ar-
ate prorsus erat obsoleta, et habere, id est
vel habitare, ab avere, id est cupere, longis-
junctum: etiam, si ita legamus, nullum ha-
subjectum, ad quod referatur τὸ habet. C. D

, in Adversar., lib. XLIV, cap. 24, pag. 2056
ironiæ haud intelligens legendum suspicatur:
tam Numæ atque ardet, quasi de Numæ cum
sortio sermo sit; quod ab hoc loco alienissi-
t avet animus infra quoque legitur lib. V.
habere in codicibus mstis. sapissime con-
ocet etiam Davisius ad Cic., de Nat. deorum,
ap. 1, pag. 102 editionis primæ. ORELL.
chalcidicis illis magnis. Gelenius edidit chalcæicis,
am infra lib. IV, cap. 33: Describuntur dii
tricliviis celestibus atque in chalcidicis aureis
, etc. Chalcidicum, quod ab urbe Chalcidica
halcide) dictum tradit Festus, quod genus
sit, parum novimus. Ausonius in Periocha
lib. 1: Penelope degressa Chalcidico, et
t:

alchidicum gressu nutrix superabat anili.

io expressit Homericum vocabulum ὑπερῶνα,

habere conceptus: aboriri, perferre, et præpropero
partu septimanas edere aliquando fœturas. O pura,
o sancta, atque ab omni turpitudinis labe disparata
atque abjuncta divinitas! Avet animus, atque ardet
in Chalcidicis illis magnis, atque in palatiis cœli deos
deasque conspiceret in tectis corporibus atque nudis,
ab Iaccho Cererem, musa ut prædicat Lucretii^b,
mammosam, Hellespontiacum Priapum inter deas
virgines atque matres circumferentem res illas, præ-

conclave in superiore ædium parte, ubi feminae so-
lebant commorari. Romani autem eam ædium par-
tem appellarunt cœnaculum, quia ibi cœnitabant.
Vide interpretes ad Auson., l. I., pag. 755, ed Tollii.
Eodem sensu Chalcidicum usurpat etiam Hyginus,
Fab. 185, ubi vid. Munker. et noster hoc loco. Alio
autem sensu occurrit in monumento Ancyrano: CU-
RIAM ET CONTINENS ET CHALCIDICUM TEM-
PLUMQUE APOLLINIS IN PALATIO. et ap. Dion.
Cass., lib. LI, cap. 22. Ibi videtur significare peri-
bolum vel deambulatorium exterius ædificium ambi-
ens. Vid. Reimar., pag. 655, tom. 1, et Scaliger.,
ad Euseb. Chronic., pag. 205; Turneb., Adversar.,
lib. XVIII, cap. 54, et Voss. in Etymol. Rom. ORELL.

Ab Iaccho Cererem, Musa ut prædicat Lucretii,
mammosam. Ita rectissime emendavit Lud. Carrio,
Emendd. lib. II, cap. 17, pag. 179, in Lampad. Crit.
Gruter., vol. 5, e cod. ms. pro apud Iacchum, quod
antea legebatur. Alludit autem Arnobius, ad locum
Lucretii, lib. IV, vers. 1162:

At gemina et mammosa Ceres est ipsa ab Iaccho.

Ceres ab Iaccho est Ceres ἡ τοῦ Ἰάκχου, Ceres amica
Iacchi, quam Iacchus amavit, ut explicant Lambinus
et Th. Creech, vel, ut rectius interpretatur Salma-
sius ad Solin., pag. 528, quæ mammosa tunc erat,
cum lacte suo puerum Iacchum educaret. Mammosa,
id est mammis cum grandibus, ut Cererem infra appel-
lat Arnobius, lib. VII, cap. 25. Conf. Gisp. Cuper, in
Apotheosi Homeri, pag. 255. ORELL.

Hellespontiacum Priapum. Hellespontiacus Priapus
dictus a Lampsaco, civitate in Hellesponto, ex qua
pulsus deus est factus. Vide Anton., ad Petron. Sa-
tyr., cap. 459, pag. 462. Ovid., 1, Trist., IX, 26:

Et te ruricola Lampsace tuta Deo.

Cæterum de cultu Priapi locus classicus est apud Pru-
dent. contra Symmach., lib. 1, vers. 102 seqq.:

Ecce Deum in numero formatus et æneus adstat
Graius homo, augustaque Numæ præfulget in arce.
Srenous exculti dominus quidam fuit agri,
Scortator nimius, multaque libidine suetus
Rusticolas vexare lupas, interque salicta
Et densas sepes obscæna cubilia inire:
Indomitum intendens animum, semperque paratum
Ad facinus, numquam calidis dabat otia venis.
Hic Deus e patrio prænobilis Hellesponto
Venit adusque Italos sacris cum turibus hortos:
Sinum lactis et hæc votorum liba quotannis
Accipit, ac ruris servat vineta Sabini,
Turpiter adfixo pudeat quem visere ramo.

ELMENH. et ORELL.

Res illas. Res sensu obscæno pro virilibus. Sic in-
fra in versione Carminis Orphici, lib. V, cap. 26:

Objecitque oculis formatas inguinibus res.

Et Martialis:

Parce tuis igitur dare mascula nomina rebus.

Vid. Jan. Doussæ Præcidanea ad Tibul., cap. XV,

horum semper in expeditione paratas. Avet, inquam, A videre deas gravidas, deas foetas, gliscentibusque per dies alvis intestini ponderis morositate cunctari, pariturire alias tractu longo, et manus obstetricias quæ- rere: illas telis gravibus, et dolorum acuminibus fixas ejulare, tortari et inter hæc omnia suppetias Junonis implorare Lucinæ. Nonne multo est rectius maledicere conviciari, atque alia ingerere diis probra, quam obtentu a pio talia de his monstra opinionum indignitate præsumere?

XI. Et audetis adscribere causam nobis offensionis deorum, cum, si judicatio fiat, certissima in vobis reperiatur hæc esse, nec in contumelia, quam opinamini, stare. Nam si dii, ut dicitis, afficiuntur ira, et animorum indignationibus incalescunt: cur eos non putemus ægre atque acerrime sustinere, dari sibi a vobis sexus, quibus canes porcique formati sunt? et cum ita credatis, non aliter se fingi, et ignominiosam cum ostentatione proponi? Ergo cum hæc ita sint, miseriarum omnium causa vos estis, vos deos impellit, vos excitatis infestare omnibus malis terras, et

novæ quæque quotidie struere, quibus ulcisci se possint tot a vobis injuriis et maledictionibus exasperati: Maledictionibus, inquam, et injuriis, quas partim fabulis turpibus, partim opinionibus indecoris b, quas vestri theologi, quas poetæ, quas ipsi vos quoque ignominiosis celebratis in ritibus, res perditas invenietis humanas, et abjecisse clavum deos; si modo illorum curam spectat, mortalium regere atque administrare fortunas. Nam nobis quidem cur irascantur, non habent: quos vident et sentiunt, neque se colere, neque deridere, quod dicitur, et honestius quam vos multo de sui nominis dignitate existimare, credere.

XII. De sexu lactenus. Nunc ad speciem veniamus et formas, quibus esse descriptos deos superos creditis: quibus immo formati et templorum amplissimis collocatis in sedibus. Neque quisquam judicatis in hoc loco nobis opponat et sadducæi generis fabulas, tamquam formas tribuamus et nos Deo: hoc enim putatur in eorum litteris dici, et veluti re certa, atque auctoritate firmari: quæ aut nihil ad nos

LECTIONES VARIANTES.

^a Quam ut obtenta, ms. male.

^b Indecorus ms.

COMMENTARIUS.

pag. 448, ed. Grævii. Fuit hæc honesta expressio rei turpis. Ita apud Latinos: *Hæc multa, illa multa, hæc res multa*; apud Græcos: *πάντα ταῦτα*, de voluptatibus nefariis, et Veneris ludo. Vide Herald., ad hunc locum. Similiter Wielandus V. CL., in versionibus suis talia, quæ honeste effari nefas, verbis circumloquitur: *Was ihr wist*. ORELL.

Præliorum in expeditione paratas. Prælia sensu turpi de congressu venereo. Ita Virgilius, Georg. III, 98 de equo confecto:

Si quando ad prælia ventum est.

ubi vid. Heyne V. S. et Auson. Popm. ad Varron. Fragment. pag. 527, ed. Bipont. ORELL.

Intestini ponderis morositate. Intestinum pondus id quod uteri carsina, ap. Tertullian., lib. I, ad Uxor., cap. 5. *Morositas* hoc loco idem quod molestia vel active quod morosas facit gravidas: quo sensu hoc vocabulum alibi me legisse haud memini. ORELL.

Aliis telis gravibus.... fixas. Stewechius conjicit *tricus*, ut infra cap. 21: *Difficiles puerperiarum tricas*. At nil mutandum hoc loco. Cui non nota *tela Lucinæ*, *χαλεπὸν βέλος Ἐλευθερίας* e Theocrito, Idyll. XXVII, vers. 28? ORELL.

Tortari. Ita ed. Lugd. Bat. e felicissima Th. Canteri emendatione pro inepto, quod antea legebatur, *hortari*. Vox Lucretiana, lib. III, vers. 661:

Omnia jam seorsim cernes amcisa recenti
Vulnere tortari, et terram conspergere tabo.

Nonius: *Tortor... pro torqueor. Pomponius Decuma sultonis: Et ubi insilui in cocleatum eculeum, ibi totum tortor*. ORELL.

Suppetias Junonis implorare Lucinæ. Juno Lucina, tuam fidem! Plant. Aulul., Act. IV, scen. VII, vers. 10. Vide infra, cap. 21. ORELL.

XI. — *Et audetis adscribere causam nobis offensionis deorum, cum, si judicatio fiat, certissima in vobis reperiatur hæc esse, nec in contumelia, quam opinamini stare*. Ita edidi et interpunxi ex emendatione certissima J. Freinshemii ad Flor., lib. IV, cap. 2, pag. 765, ed. Dukeri. Antea edebatur: *Cum, si judicatio fiat certissima, in vobis reperiatur hæc esse, et in contumelia, quam opinamini stare*. Male: sensus enim est: *In vobis, si judicatio fiat, certissima reperiatur deorum offensus, non autem in contumelia stare,*

id est consistere, quam opinamini scilicet a nobis diis illatam. ORELL.

Ægre atque acerrime sustinere. Necessario mendum est; nam *acerrime sustinere* pro eo, quod est *molestissime*, Latinorum nemo unquam, nisi me egregie memoria fallat, dixit. Lego: *Ægre atque ægerrime sustinere*. Hæc genuina phrasid Arnobii nostri. Similiter, lib. II: *Quibus mali sumus et pessimi, cupiditatibus, etc.* Et sæpe in hoc opere. MEUS., pag. 89.

Si modo illorum curam spectat. Ita ed. Lugd. Bat. Alii: *Si modo ad illorum curam spectat, ad e. Cod. ms. addidit Stewech. ORELL.*

Honestius quam vos multo de sui nominis dignitate existimare, credere. Sic ed. Lugd. Bat. ex more Arnobii copulam sæpissime omittentis. Cod. ms. habet: *Existimare quam credere*, quod frustra tuetur Stewechius. Gelenius: *Atque credere*. Alii: *Et credere*. ORELL.

XII. — *Neque quisquam Judaicas in hoc loco nobis opponat et Sadducæi generis fabulas, tamquam formas tribuamus et nos Deo*. Lectio bona et, ut mihi quidem videtur, perperam mutata a Salmasio edente: *Tamquam formas tribuant atque os Deo*. Gentiles enim Christianos cum Judæis confundentes, vel pro Judæorum peculiari quadam secta habentes, multa ipsis crimini dabant, quæ Judæorum quidem propria, at a religione christiana alienissima fuere, verbi causa odium generis humani. Idem itaque audientes in judaicorum doctorum scriptis formam corporalem Deo tribui, tales ineptias Christianis etiam impingebant. Et hunc loci nostri sensum esse, sequentia verba: *quæ aut nihil ad nos attinent, nec ex aliqua portione quicquam habent commune nobiscum, aut si sunt, ut creditur, sociæ etc.*, apertissime declarant. Cæterum hoc loco Arnobius tangit absurdissima illa commenta Rabbino- rum, formam atque os humanum et mensuram adeo corporalem Deo attribuentium, de quibus pluribus agit civis doctissimus *ὁ νόν ἐν ἀγίοις* Henr. Corrodius, in libro cui titulus: *Critische des Chiltiasmus*, vol. I, pag. 79, seq. Et omnino videtur Arnobius Sadducæos qui omnem traditionem veterum rejiciebant ideoque increduli habebantur, confudisse cum Pharisæis aliisque Judæorum magistris talium fabularum auctoribus. ORELL.

Et veluti re certa, etc. Ita Cod. ms. quam lectionem tuetur Heraldus in Curis secundis: neque video,

ribus, illos resimis, nonnullos turgentibus malis aut buccarum cumulatione saecibucces, nanos, longos, medios, macilentos, pingues, crassos: hos capillorum intortionibus crispulos, calvitii alios et glabritatibus rasos. Neque opinari nos falso, vestrae et produnt atque indicant officinae. Siquidem cum facitis atque informatis deos, hos crinitos effingitis, alios laeves, senes^a, juvenes, pueros, aquilos^b, caesios, rivos, seminudos, intactos, aut, ne frigus incommodet, fluidarum vestium superjectione perfusos.

XV. Quisquamne est hominum rationis alienus sapore contactus, qui pilos et lanugines credat in deorum corporibus nasci? qui annorum in illis inesse discrimina? qui et pervarias tegminum atque

amictuum formas vestitos hos ire, atque ab aestibus sese frigoribusque tutari? Quod qui habet verum, et hoc necesse est tamquam verum accipiat: esse deos fullones, esse tonsores: qui vel sacras eluant vestes, vel capillos imminuant sylvescentium crinium velle-ribus involutos. Itane istud non turpe, non impietatis et contumeliae plenum est, moribundi et caduci animantis liniamenta diis dare? insignire his partibus, quas enumerare, quas persequi probus audeat nemo, nec sine summae sceleris horrore, mentis imaginatione concipere? Hoccine est illud fastidium vestrum, sapientia haec arrogans, qua despuitis nos ut rudes, atque omnem scientiam reminum rerum vobis divinarum patere? Aegyptiorum ridetis aeni-

LECTIONES VARIANTES.

^a Leves, lenes, senes *ms.*

^b Sab. Aquillos.

COMMENTARIUS.

σμητὰ ἔχοντες συγγενῆ καὶ οὐδας. Glossæ: Nævi, ἀκροχορδόνες. Item: Nævus, φακὸς προσώπου. Alii: Nævus, ὑπερσάρκωσις. MEURS., in Append. et Salmas. Exercitt. Plin., p. 28.

Nasicae. Nasicae qui sint, ipse Arnobius explicat infra, lib. 6, cap. 10: Displasas ut gestitet nares, quem esse vos facitis figuratisque nasicae. ELEMENH.

Displasis naribus. Id est apertis et dilatatis. Lucretius, vi, 129 seq.:

Nec mirum, cum plena animæ vesicula parva
Sæpe ita dat pariter sonitum displasa repente. HERALD.

Illos resimis, Resimæ nares, ἀνάσμοι, sursum versus reductæ. Vid. Gesner., in Thes. ORELL.

Buccarum cumulatione. Admodum placet conjectura P. Colvii ad Apulei. Met., lib. xi, p. 758, ed. Oudendorpii legentis buccarum tubulatione, id est tumore buccarum, nam tuber, tubus, tubulus a tumendo. ORELL.

Saccibucces. Secutus sum emendationem Salmasii in ed. Lugd. Bat., et ad Tertullian., de Pallio, p. 298. Cod. m. l. habet sacriboves nullo sensu, unde Gelenius fecit acrivoces. Quod vero hic locum non habet, nam ab inflatis et tumidis buccis minime pendet vocis acrius. C. Barthius, in Adversariis duplicem conjecturam proponit. Lib. iv, cap. 19, p. 197, scribendum putat acrivoces, id est voce arte mearite et turgentibus buccis. Lib. xliii, cap. 6, p. 1956, autem legendum suspicatur Satyriones, ita dictos ob deformitatem patuli oris et risum quemdam absoum, quali effugebantur Satyri, unde Phurnutus, de Nat. deorum, cap. 30 (in Galei Opusc. Mythol.). Σατύρους derivat a σασηρέναι. Sed longe præfero saccibucces, quod proxime accedit ad lectionem Cod. ms. Saccibucces ἀσχογράβοι, φιστηράβοι. ORELL.

Nanos, longos, medios. Sanissima lectio, quam inepte sollicitavit C. Barthius in Adversar., p. 197, conjectans mucidos, quod ab hoc loco prorsus alienum est. Alii legunt modicos. Sed bene habet medios, scil. inter nanos vel pumiliones et longos sive gigantes. Ita statura media in re militari, scil. inter eminentem vel prolixam et brevem. Vid. Steweca., ad Veget., de Re milit., lib. i, cap. 5, p. 18, ed. Vesal. De nanis, vid. A. Gell., lib. xvi, cap. 5. ORELL.

Aquilos. Aquilus color fuscus, medius inter album et nigrum, Festus: qui autem vocabulum falso derivat ab aqua, cum sit ab aquila, cuius hic est color. Vide Scaliger et Dacer. ad Fesii l. i. Glossæ: aquilum, μέλαν, ὡς Λουκῆλιος. Gloss. Isidor. aquilum. . . fuscum, nigrum, vid. Hug. Grot., ad Marcian. Capell., lib. ii, p. 40. Cæterum, ut bene observat Gesnerus in Thesaur., Arnobius, l. i. maxime videtur respicere ad oculorum colorem. ORELL.

Caesios. Terentius Hecyr., act. iii, scen. iv, vers. 26:

Magnus, rubicundus, crispus, crassus, caesius.

ubi Donatus: Caesius glaucis oculis, quasi felis oculos habens et glaucos. Hinc Minerva caesia, γλαυκώπις Ἀθήνη. Vid. A. Gell., lib. ii, cap. 26. ORELL.

Rivos. Festus: Ravi coloris appellantur, qui sunt inter flavos et caesios, quos Plautus appellat ravisstellos. Ubi vide intpp. Rivos hoc loco igitur de oculorum colore, qualem Varro de Re rust., lib. ii, cap. 2, § 4, in arietibus, et ii, cap. 9, § 5, in canibus laudat, ubi vide notam Schneideri V. Cl., vol. i, pars ii, p. 471. Ita frumenta, rava μελονόπυρρα, du rous ardent, et Cic. Academ. iv, cap. 55: Mare. . . quia nobismetipsis modo caruleum videtur, mane ravinum, ut legitur in editione Davisii, qui ravinum pro flavum restituit ex Nonio. ORELL.

Fluidarum vestium superjectione perfusos. Expressissime. Sic igitur appellat vestes longiores, quæ, ne frigus incommodaret, cæteris vestibus superinjiciebantur, quod Græci quoque ἐπαναβάλλειν dicunt. Herodotus: ἐπὶ τοῦτοις δὲ εἰρήναι εἴματα λευκὰ ἐπαναβάλλειν φοροῦσι. Hoc etiam ἐπιτείνειν. HERALD.

XV. — Quisquamne est hominum rationis alienus sapore contactus. Id est leviter illitus et infectus. Lucretius, lib. vi, vers. 1186:

Tenuia sputa, minuta, croci contacta colore. HERALD.

Sylvescentium crinium. Quemadmodum sylvæ τρεχορυσίν dicuntur veteribus, sic versa vice crines sylvescere. Vide F. Lidenbrog. ad Catalect. Virgil., p. 324. ORELL.

Probus. Id est pudore aliquo et verecundia tactus; ut contra improbus, τολμηρὸς καὶ ἀναίσχυτος. HERALD.

Qui despuitis nos ut rudes. Christianis ignorantiam et ἀπαιδευσίαν objiciebant gentes; nempe quod litteras seculares pauci inter eos tractarent, et essent in iis sellularii plurimi opifices καὶ βένετοι. Minucius Felix: Idcirco indignandum omnibus, in uno indolescendum est, audere quosdam, et hos studiorum rudes, litterarum profanos, expertes, artium etiam scordidarum, certum aliquid de summa rerum ac majestate decernere. De hac autem criminatione Justinus Martyr, Origenes et alii passim. Certe Christiani, quod a d' honoribus et magistratibus semoti privatam vitam viverent, eas litteras, quæ ad forensia aut politica officia cum laude obunda præcipue necessariæ sunt, etiam negligebant. Præterea, quia sophistæ et philosophi erant Christiani nominis hostes præcipui, idcirco vel hoc nomine philosophiam ipsam plerique aversabantur; quem errorem tamen veteres et eruditi Ecclesiae doctores corrigere conati sunt; et nonnulli progressi ut philosophiæ plus æquo tribuerent, quod vel ex

prompta sunt, consentaneum est et illa portari, quæ sub costis, earumque sub cratibus cutes contegant, atque omentorum membranulæ: gurguliones, ventriculos, lienes, pulmones, vesiculas, jecora, intestinorum volubilium tractus, et per omnia viscera commeantes purpurei sanguinis venas, cum arteriis spiritalibus conjugatas.

XIV. An numquid cœlestium corpora foeditatibus his carent? et quoniam cibus mortalibus abstinent^a, edentulos eos esse parvulorum credendum est ritu, et viduatos interioribus cunctis, tamquam utres sufflato, turgidorum corporum inanitate pendere? B

^a Abstinentur ms.

A Quid quod, si hæc ita sunt, erit vobis necessarium contueri, similesne sint dii omnes, an formarum dispari circumscriptione teneantur. Si enim par cunctis, atque una est omnibus similitudinis species, non absurdum est credere errare eos, fallique cognitionis in mutæ comprehensione. Sin autem gerunt discrimen in vultibus, sequitur ut intelligi debeat non alia de causa dissimilitudines his datas, nisi ut singuli se possent differentium signorum proprietatibus noscitate. Ergo esse dicendum est quosdam capitones, cilunculos, frontones, labeones: in his alios mentones, nævios^b, atque nasicas. Hos dispositio na-

^b Mævinos ms. nævimos Sab.

LECTIONES VARIANTES.

COMMENTARIUS

Sub costis earumque sub cratibus. Crates hoc loco costarum compages. Similiter Ovid. Met., viii, 805:

Ventris erat pro ventre locus: pendere putares
Pectus, et a spinæ tantummodo crate teneri.

et Lactant., de Opif. Dei, cap. 5: *Costis interna viscera contegantur, ut ea, quæ molliæ et minus valida fieri opus erat, illius solidæ cratis amplexu possent esse munita.* Ubi vide Bunemann., pag. 1447. ORELL.

Omentorum membranulæ. Omentum, Græcis ἐπιπλοον, membrana est tenuis et pinguis, quæ, intestinorum amfractus involvit, tegitque inferiores ventris partes (das Darmfell.) ORELL. — Unde Plinius, Hist. nat., lib. ii, cap. 37: *Ventriculus*, inquit, atque *intestina pingui ac tenui omento integuntur, præterquam ova gignentibus.* Conf. Isidor., lib. ii, Orig., cap. 4. NOURR., pag. 405.

Gurguliones. Lactantius, de Opif. Dei, cap. 11, § 6: *Spiritus contra, qui est incorporatus ac tenuis, quia spatium sibi facere non poterat, accepit viam patentem, quæ vocatur gurgulio.* Lustrohre. ORELL.

Ventriculos, lienes. Ita Gelenius et ed. Lugd. Bat. Stewechius: *ventriculos, renes.* Cod. ms.: *ventriculos, venas*, quod stare non potest, quia statim sequitur: *et per omnia viscera commeantes purpurei sanguinis venas.* Meursius mavult *ventriculos, renes.* ORELL.

Cum arteriis spiritalibus conjugatas. Lucem his verbis affundit Augellius, Noct. Att., lib. xviii, cap. 10: *Vena est conceptaculum sanguinis, quod ὄργειον medici vocant, mixti confusique cum spiritu naturali, in quo plus sanguinis est, minus spiritus: arteria est conceptaculum spiritus naturalis mixti confusique cum sanguine, in quo plus spiritus est, minus sanguinis.* et brevius Pollux Onom. Lib. ii § 246 (Hemsterh.): *ἡ καρδία κόλπους ἔχουσα αἱματός τε καὶ πνεύματος, ὃν τὸ μὲν ἐκπέμπει διὰ ἀρτηριῶν, τὸ δὲ ἀναπέμπει διὰ φλεβῶν.* Confer, qui arteriarum naturam egregie illustrat, magnum Hippocratem in libro de Corde, tom. i, pag. 269, ed. Fæsi, Genev. et Gorrœum in Desfont. Med. v. Ἀρτηρία. ORELL.

XIV. — Edentulos. Nonius: *Edentulum quasi sine dentibus placuit dici.* Statius Cæcilius: *Tunc amare audes, edentule et capularis senex.* Glossæ: *Edentulus ὠδός.* ELMENH.

Turgidorum corporum inanitate pendere. Non opus habemus turpi verbo *pedere*, quod Arnobio h. l. obtrudere vult Stewechius. *Pendere* eleganter de corporibus vacuis, inanibus, fame enectis, quæ facile corruunt. Vide locum Ovidii Met. viii, 805, ad caput proxime antecedens citatum. ORELL.

Ergo esse dicendum est quosdam capitones, etc. Videtur hic Arnobius imitatus fuisse Ciceronis locum de Nat. deor. i, cap. 29: *Redeo ad deos: equos si non tam strabones, at patulos esse arbitramur? equos nævum habere? equos silos flaccos, frontones, capitones, quæ sunt in nobis? an omnia emendata in illis etc.*

Capitones autem, qui magnam, vel densum firmumque habent caput, unde Plautus Pers. act. i, scen. ii, vers. 8: *duros capitones* appellat parasitos, qui pati possunt alapas et matulas in caput impactas. Cognomen etiam romanum fuit in familia Fonteia. Glossæ: *Capito, κεφαλίον.* HERALD. et ORELL.

Cilunculos. Hæc est lectio vetus, quam confirmat ms. reg. Supposuerant alii *silunculos*. Prior autem lectio verissima est. Nominatis enim capitonibus, convenientius sequuntur *cilones* vel deminut. *cilunculi*, quam *sili*, *silones*, *silunculi*. *Sili* sunt σιμοί in Glossis Philoxeni, apud Festum, *qui sunt naso sursum versus repando*, qui etiam *silones* Isidoro in Glossis: etsi *silones*. Nonio Marcello sunt *superciliis prominentibus homines*. At *cilones* sunt, *quibus frons est eminentior ac dextra sinistraque velut recisa videtur*, inquit Festus. Nempe *cilo*, cui frons veluti cellit, et sursum movetur ac surgit. Nam *cellere κέλλαν ἦγγουον κινεῖν*: et transitive *κινεῖσθαι καὶ κλίνεσθαι*. Unde *excellere* et *re-cellere*, quod est ut recte interpretatur Festus, *reclinare*: ab eadem origine *incellere*, id est maledictis impetere, pro quo antiquitus dicebatur *incillare*. Lucretius lib. iii, 975 seq.:

Necesse est
Jure (ut opinor) agat, jure increpet inciletque,

cilo igitur προκέφαλος, ut explicant Glossæ Philoxeni. HERALDUS. Conf. Meurs., in Append., et Lips., ad Tacit. Annal. xii, 24, pag. 652, ed. Oberlin. Equidem Heraldus prorsus assentior. Nam statim sequitur illis *resimis naribus*, quod non aliud est, quam *silunculi*. Contra optime junguntur *cilunculi* cum *frontonibus*: illi celsa fronte et convexa, *von hoher, gewolbter Stirne*; hi magna et porrectiore, *von hoher, langer Stirne*. Et valde miror, editorem Lugd. Bat. revocasse *silunculos*, quod Arnobio illatum e Cicerone, qui habet *sili*. Cæterum de hoc alisque cognominibus a partibus corporis ductis adi Caroli Sigonii librum de Nominibus Romanorum in Godofredi scriptoribus linguæ latinæ, pag. 4439, seqq. ORELL.

Labeones. Quibus ampla sunt labia vel labæ potius. Charisius in Auctoribus linguæ latinæ, ed. Godofredi, p. 1364. *Labra modica, labia immodica, et inde Labiones.* Apud Romanos Fabiæ gentis cognomen, itemque Antiistæ et aliarum. ORELL.

Nævios: *Anævus*, id est genuina corporis macula, *Muttermahl, Mutterflecken*. Cicero, de Nat. deorum, lib. i, cap. 28: *At est corpori macula nævus, illi tamen hoc lumen videbatur.* Et Solinus, cap. 5: *Interdum enim ad genus spectant (causæ similitudinum) et per sobolem in familiam transitus faciunt, sicut plerique parvuli modo nævos, modo cicatrices, modo qualescumque originis suæ notas ferunt.* Conf. Plin., Hist. nat., lib. vii, cap. 44. Aristoteles, Hist. anim., lib. vii, cap. 6: *καὶ ὅλως τὰ πᾶρά φύσιν εὐκότες πολλάντες, καὶ*

Sed si vobis, inquit, nostra opinatio dis-
s demonstrate, vos dicite, qua sit Deus
forma. Si veram vultis audire sententiam,
m habet Deus formam aut si informatus
, ea quæ sit, profecto nescimus. Neque
d vidimus numquam, nescire esse ducimus
it ea re prohibemur aliorum sententias re-
tia super hoc nostram nullam ipsi senten-
timus. Ut enim si vitreus esse dicatur mun-
genteus, ferreus vel ex fragili conglobatus
testa, non dubitemus falsum esse con-
quamvis quæ sit ejus materia nesciamus : ita
ecce agatur Dei, quam perhibetis a convin-
esse, etiam si quæ sit, minus possumus ex-

Quid ergo, inquit aliquis, non audit Deus?
tur? non ante se positas res videt? non in-
so forsitan genere, non nostro. Neque enim
d scire tanta in re possumus, aut suspicio-
gare : quas esse apud nos b liquet instabi-
as, et vanorum similitudines somniorum.
ixerimus iisdem rationibus videre, quibus
emus : sequitur ut intelligi debeat super-
ilis eum habere membranulas, connivere,
adiis, aut imaginibus cernere, aut quod ocu-
ne est omnibus, sine alterius luminis com-
nihil omnino conspiceret. Quod ipsum simi-
auditum, ac de eloquii forma, et verborum
dicendum est. Si per aures audiat, eas
abere flexuosis tramitibus perforatas, qua

A irrepere vox possit sensum nunciatura sermonis :
aut si verba ore funduntur, labia habere cum denti-
bus, quorum inflictu et mobilitate multijuga lingua
sonos articulet, et vocem in verba conformet.

XIX. Si nostri animi motum non recusatis audire,
tantum abest ut nos Deo corporalia liniamenta tri-
buamus, ut animorum etiam decora, ipsasque virtu-
tes, quibus eminere vix concessum est paucis,
tantæ rei vereamur adscribere. Quis enim Deum dixe-
rit fortem, constantem, frugi, sapientem? quis pro-
bum? quis sobrium? quis immo aliquid nosse? quis
intelligere? quis providere? quis ad fines officiorum
certos actionum suarum decreta dirigentem? Humana
sunt hæc bona, et ex oppositione vitiorum existima-
tionem meruerunt habere laudabilem. Quis est au-
tem tam obtusi pectoris, tam bruti, qui humanis bonis
Deum esse dicat magnum? aut ideo nominis ma-
jestate præcellere, quod vitiorum careat fœditate?
Quidquid de Deo dixeris, quidquid tacitæ mentis cogi-
tatione conceperis, in humanum transilit et corrup-
pitur sensum : nec habet propriæ significationis no-
tam, quod nostris dicitur verbis, atque ad negocia
humana compositis. Unus est hominis intellectus de
Dei natura certissimus, si scias, et sentias nihil de
illo posse mortali oratione depromi.

XX. Et hæc vero prima est vestrorum numinum
contumelia, quam de formis, et sexibus boni scilicet
vindices, et religiosi constituistis auctores. Illud vero,
quod sequitur, quale est, quod deos vobis inducitis
alios fabros, alios medicos, alios lanarios, nautas,

LECTIONES VARIANTES.

olis Sab. male.

b Vos Fulv.

COMMENTARIUS.

ediderunt veterino cum pecore, pessime.
inum pecus, ut pluribus ostendit Lambinus
l., l. v, vers. 863, p. 675, dicuntur omnia
quæ vehere quid possunt, boves, equi,
i, etc., quorum nulla aut minima cum ho-
lilitudo est. Cæterum ille nescio quis auctor,
Vourius, Ennius est, cujus notus versus e
de Nat. deor. 1, c. 35.

quam similis, turpissima bestia, nobis.

ndus etiam Meursius in Appendice legendum
clunino cum pecore. Conf. Savaro ad Sidon.,
st. 1, p. 4. ORELL.

— Prohibemur. Ita Gelenius. Editio prin-
ibemus, male. ORELL.

fragili conglobatus et fabricatus testa. Ita in
legi docet Stewechius, et Salmasius hanc
primus in textum revocavit. Recte, opinor,
globatus fragili testæ multo melius convenit,
dolatus, quod e correctione Gelenii habent
tores. Neque enim fragilis testa effingitur
, sed e molli creta vel luto fabrefacta tor-
inde fornace coquitur. Porro maximopere
a latine dici possit compositum condolare,
um frustra quesivi in Lexicis. Nam cum
verbis compositis junctionem aliquam vel
m vel compositionem subindicat. Atqui do-
bil additur, sed demitur potius vel absin-
quid ligno, lapidi aut metallo. Fulv Ursi-
e legendum conjicit : Ex fragili conlitus et
testa, sequente Elmenhorstio. Stewechius :
i ligno dolatus seu fabricatus esse testa, re-

spiciens forsitan ad verba illa Martialis, lib. vi, Epigr.
49 : Priapus de fragili dolatus ulmo. Sed longe præ-
fero lectionem codicis conglobatus, quæ adstruitur
etiam loco plane simili Ciceronis, de Natur. deor.,
l. ii, c. 59 : Ac principio terra universa cernatur, locata
in media mundi sede, solida et globosa, et undique ipsa
in sese nitibus suis conglobata, vestita floribus. Cæte-
rum præceptorem suum Arnobium imitatus est La-
ctantius, de Opif. Dei, c. 17, § 9 : An si mihi quis
dixerit, aneum esse cælum, aut vitreum, ut Empedo-
cles ait, aerem glaciatum, statimne adsentiar, quia cæl-
lum, ex qua materia fit, ignorem? ubi vide Bunc-
mann., p. 4207, seq. ORELL.

XVIII. — Superjectas populis. Ita ms et ed. Lugd.
Bat. Alii pupillis. Sed pupula est forma anti-
quior et Lucretiana, quales amat Arnobius. ORELL.

Multijuga lingua sonos articulet. Magis placet Ste-
wechii conjectura : Multijugos lingua sonos articu-
let. ORELL.

XIX. — Quis..... dirigentem? Ita cod. ms. et
ed. Lugd. Bat. Alii malunt dirigere, quia præces-
serint infinitivi nosse, intelligere, providere. Sed ejus-
modi anacolutha frequentia apud optimos scripto-
res. ORELL.

Noninis majestate. Alii numinis.

XX. — Lanarios. Annon legendum lanificos? Nam
deorum lanariorum, id est qui lanam sordibus pur-
gant (vid. supra, ad l. ii, c. 58), nulla mentio, sed
lanificorum. Ita lanificæ sorores, Parcæ. Sed fortas-
sis in talibus distinctionibus minus accuratus Arno-
bius. ORELL.

Nautas. Nugæ! Dii nulli nautæ : neque enim Ne-

gmata, quod mutorum animantium formas divinis inseruerint causis, easdemque quod species multo thure accipiant, et reliquo carimoniarum paratu: vos effigies hominum tamquam deorum veneramini potestates: nec pudet his ora terreni animalis imponere: erroris alios, et stultitiæ condemnare, et in erroris ejusdem similitudine ac vitio deprehendi.

XVI. Nisi forte dicetis alias quidem inesse a diis formas, et honoris, et dicis causa species vos eis accomodavisse mortalium, quod majoris multo est contumeliæ, quam erroris aliquid ignoratione fecisse. Nam si vos fateremini id, quod vestra suspicio credidisset, formamentis attribuisse divinis, minus erat injuriæ præsumpta in opinatione peccasse. Nunc vero, cum aliud creditis, et aliud fingitis, et in eos estis contumeliosi, quibus id attribuitis quod eos confitemini non esse: et irreligiosi esse monstramini, cum id adoratis quod fingitis, non quod in re esse ipsaque in veritate est censetis. Si aselluli, canes, porci humanum aliquid saperent, fingendique haberent ar-

tes: iidemque nos vellent cultu aliquo prosequi, et statuarum consecrationibus honorare, quantas nobis irarum flammæ, indignationum quos turbines concitarent, si suorum corporum formas nostra vellent portare atque obtinere simulacra? Quantas, inquam, irarum flammæ suffunderent, excitarent, si urbis conditor Romulus asinina staret in facie, si sanctus Pompilius in canina, si porcina sub specie nomen esset Catonis, aut Marci Ciceronis inscriptum? Ita ergo stoliditatem vestram non rideri, si rident, vestris ab numinibus remini? aut, quoniam censetis affici eos ira, non insaniere, non furere, neque pro injuriis et contumeliis tantis ultum ire se velle, jacularique in vos ea, quæ dolor suetus est jacere, et offensionis acerbitas comminisci? Quanto fuerat retius elephantorum his formas, pantherarum, aut tigrum, taurorum, equorumque donare? Nam quid in homine pulchrum est, quid quæso admirabile, vel decorum, nisi quod et clurino cum pecore nescio quis auctor voluit esse commune?

LECTIONES VARIANTES.

^a *Esse alii: Fuisse ms.*

COMMENTARIUS.

uno Clemente Alexandrino constare potest. At de humanioribus et floridioribus litteris asperiora etiam fuerunt veterum Christianorum judicia. Tragedias enim et comœdias, aliaque cætera poetarum scripta, quod ea ad solidam doctrinam conferre nihil existimarent, præterea lascivia et turpitudine scatere ac fabulose idololatriæ promptuarium esse crederent, aspernabantur et damnabant. Hinc existimat Tertullianus libro de idololatria. Iudimagistros et cæteros professores litterarum affines esse multimodæ idololatriæ; quibus necesse est deos nationum prædicare, nomina, genealogias, fabulas, ornamenta honorifica quæque eorum enuntiare etc. Et Origenes libro contra Celsum tertio exerte ait, a Christianis magistris eos reprobari, qui comœdias et lasciva poemata enarrant, non autem eos, qui seriam philosophiam. HERALD.

Quod mutorum animantium formis divinis inseruerint causis. Accomodatius forsitan legi posset: Divinis inseruerint censibus. Sed nihil mutare ausim. Divinæ causæ videntur h. l. idem esse quod divinæ potestates, die Gottermachte. ORELL.

Easdemque quod species multo thure accipiant. Infra, lib. vii, c. 22: Et quod tellus est mater, consimiliter gravidis accipienda est scrofis. Ita θεός υποδέχεται Græci frequenter aiunt. Artemidorus, lib. iii, c. 14: Οἱ γὰρ ἐν περιστάσει γενόμενοι θύουσι τε τοῖς θεοῖς καὶ υποδέχονται αὐτούς. HERALD.

XVI. — Dicis causa. Ita correxit J. Lipsius. Dicis causa, id est προφάσις ἔνεκα, λόγος χάριν: verbo, non re: in speciem, zum Scheine. Vid. A. Bosii Ind. ad Cornel. Nepot.; A. Schtt. Obs. Hum., lib. v, c. 35; Turneb., Advers., lib. xi, c. 20, qui derivat non a dico, is, sed a dico, as, ut sit tamquam dicationis causa, et Ernesti Clav. Cic. Editio princeps Rom. vitiosissime dotis causa. ORELL.

Formamentis attribuisse divinis. Ita ms. et Fulv. Ursin. Edit. Rom. formam mentis, male. Formamentum vox Lucretiana, II, vers. 518:

Omnia principiorum
Formamenta queunt in quovis esse nitore.

HERALDUS et ELMENHORST.

Non quod in re esse, ipsaque in veritate est, censetis. Ita ms. quam lectionem temere ab aliis mutatam revocavit ed. Lugd. Bat. Est scil. verborum trajectio pro non quod in re esse censetis, quodque ipsa in veritate est. Et tales trajectiones amare Arnobium

supra vidimus. Fulv. Ursin. conj.: Quod reapse in veritate esse censetis, probante Heraldus in Curis secundis. ORELL.

Si aselluli, canes, etc. Hæc expressa videntur Xenophani: Colophonii versibus, qui leguntur apud Clement. Alex. Stromat., lib. v, p. 256, et Theodoret., contra Græcos, orat. III, p. 49. Adscribam hic illos, quemadmodum emendati sunt ab illo ingenii et omni politioris litteraturæ principe, Jos. Scaligero:

Ἄλλ' εἰ τοὶ χιρῆας γ' εἶχον βόας ἢ λέοντες,
καὶ γρήψαι χιρῆσαι, καὶ ἔργα τελεῖν, ἄσπερ ἄσπεραι,
καὶ καὶ θεῶν ἰδίας ἔργων καὶ σέμα' ἰσολοῦν
τοῖσδ' αἰόντεσσι καὶ αὐτοῖσσι δίμας εἶχον ὄμοια,
ἴπποι γὰρ ὅ' ἴπποισι, βόας δὲ τε βοῶσι ὄμοια.

ELMENN.

Quantas, inquam, irarum flammæ suffunderent, concitarent. Fulv. Ursinus conj. effunderent. Sed suffunderent bene defendit J. Fr. Gronovius Diatrib., ad Stat., p. 401, citans Silium, lib. ix, 491:

Suffunderat ora
Sanguis, et a torvo surgebant lumine flammæ.

et lib. xi, 218:

Tum virgo ignescens penitus, violenta repente
Suffudit flammis ora.

et Claudian., in Cons. Mallii, vers. 21:

..... Nec lumina fervor
Asperat, aut rabidas suffundit sanguine venas.

ORELL.

Si sanctus Pompilius. Nescio, quid sibi velint legentes si Ancus Pompilius. Atqui sanctus recte dicitur Numa Pompilius cum ob vitæ integritatem, tum ob credita illius cum diis consortia. ORELL.

Nisi quod et clurino cum pecore nescio quis auctor voluit esse commune. Optimum hanc et unice veram codicis ms. lectionem, ab Heraldus merito commendatam, primus in textum revocavit Salmasius. Clurinum pecus est simia. Papias: Clara vel clurinum (pecus) simia dicitur. Clara scil. contractum e Græcorum κλόουρα, ut glans ex γάλλουρος, κλόουρος, qui cauda caret vel mutilam habet caudam. Vide intpp. ad Fest., verbo Cluna. Conf. Salmas. ad Solin., p. 267; Savaro ad Sidon., p. 4; et imprimis Keuchou., ad Samonic., de Medic., vers. 825, in Poet. lat. min.; P. Burmanni, vol. II, p. 345. Quod non intelligentes primus editor Sabæus et cæteri eum secuti, excepto

qualitate pro temporis, aut trilices tunicas, A
erico componat? Accusant, et diluunt cri-
Atlantea progenies eloquii primas ferat
exercitatione quæsitæ?

Erras ^a, inquit, et falleris: non enim ipsi
sunt, sed ingenii hominum subijciunt has
que ut vita sit instructor, tradunt scienda
s. Sed qui aliquam subijcit ignaro ac ne-
plinam, solertemque hunc efficere nonnul-
is scientia contendit, sciat ipse necesse est
, quod alterum colere constituit. Neque enim
dicujus esse scientiæ potis est, ut non ejus,
lit præcepta habeat cognita, et rationem te-
recitatissime comprehensam. Dii ergo sunt
primi: sive quod, ipsi ut dicitis, subdunt
mentibus: sive quod immortales, et geniti B
a, genus omne terrenum vetustate temporis

anteecedunt. Hoc est ergo quod quæritur, cum sit nul-
lus apud superos artibus his locus: nequæ usus illo-
rum, neque natura deposcat ingeniosum aliquid, aut
sellularium scire: cur esse dicatis in aliis alios per-
ceptionibus gnarures, et habere solertias, in quibus
singuli se vincant scientiarum cognitione discreti?

XXIII. Nisi forte hoc dicitis, deos artifices non esse,
sed eos his artibus præsidere, curare: immo sub
illorum posita esse tutela omnia, quæ administramus,
quæ gerimus: atque, ut bene ac feliciter cedant, il-
lorum provisione curari. Quod quidem merito dici
ac probabiliter videretur, si ad voluntatem semper
sententiamque procederent ea, quæ obimus, quæ
gerimus, aut in negotiis periclitamur humanis. Cum
vero in contrarium quotidie res vertantur, neque ad
propositum voluntatis actionum respondeant fines,
ludentis est dicere deos nobis superesse custodes,

LECTIONES VARIANTES.

Erras ms. Bene. Meurs et erras Sab.

COMMENTARIUS.

Ciceroni, linguæ latinæ parenti. STEWECH.—
ic., de Offic., lib. i, cap. 41, plurimi Codices
si signa fabricant, ubi tamen Heusinger, edi-
antur, quem vide pag. 344. ORELL.

is tunicas. Id est tribus licis confectas. Licia
lo, laqueando dicta fila sunt, quibus in telis
implicant tramas staminis, quorumque ope
cæ possint et subtemen radio immitti. Gal-
Germ. die Litze, Kammlütze das Geschirr,
roc. A numero liciorum, quibus in texendo,
varia vestium genera nomina imposita ha-
uibus singularum peculiaris aliqua natura et
significatur, verbi causa bilices et trilices,
Zwillich, Drillich, etc. Vid. Schneider. V. Cl.,
xtrina veterum multus est in Indice ad Scri-
ei rusti, verbo Tela jugalis, vol. iv, part. ii,
, 572. ORELL.

serico componat. Secutus sum emendationem
Antea legebatur aut de serico imponat. Sed
imponere pro concinnare recte dixeris; im-
non item. Salmasius edidit: aut de serico et
e imponat. ORELL.

antea progenies eloquii primas ferat, etc. Le-
t Gallaudus Atlanteam progeniem Calypsonem
biliam interpretans. Cui non notus Mercurius
nepos Atlantis ex Horat. i, od. x? ORELL.

— Scienda. Meursius corrigat sciendas, scil.
ORELL.

enque hunc efficere. Ita Ursinus et Salmasius.
lectio est: Solertemque hunc efficere. Meursius: So-
e efficere. Stewechius: Solertemque sic. ORELL.

ipse necesse est primus id, quod alterum colere
t. Hæc est codicis ms. lectio, quam Heraldus
pretatur, ut sit colere idem quod docere, et
etiam construat ab Arnobio colere aliquem
ut docere aliquem aliquid. Hujus autem con-
nis exempla frustra quæsi. Sed ferri potest
dicitis, si ita interpretemur: Necesse est, ut is
id id, quod constituit ut alter colat, id est ut
at artem, quam addiscendam alteri subijcit.
pprime convenit præcedentibus verbis: Sed
iam subijcit ignaro ac nescio disciplinam, sol-
te hunc efficere nonnullius operis scientia con-
ubi proprie dixit Arnobius projicit discipli-
laud enim Dii operose erudiebant et institue-
mines artibus et disciplinis, sed illas tantum-
aducebant in vitam humanam, id est primis
gitis monstrabant hominibus artes, quas ipsi
reut. Quare nihil mutandum existimo. Nam

colere artem pro discere centies apud veteres. Fulv.
Ursinus leg. conj.: quod alterum callere constituit,
probante Stewechio, Salmasius ed. docere constituit.

ORELL.

Dii ergo sunt artifices, primi sunt: sive quod, etc.
Heraldus putat, in his verbis aliquid vitii latere, et
tollendum alterum sunt, ut sit expedita sententia.
Editio Lugd. Bat. habet: Dii ergo sunt artifices, primo
sunt. Sed nihil mutandum. Dii ergo sunt artifices
est conclusio ex præcedentibus. Pergit deinde: immo
C primi sunt, quod in sequentibus demonstrat. ORELL.

Cur esse dicatis in aliis alios perceptionibus gnarures.
Ita ediderunt Canterus et Lugd. Bat. ex emendatione
Jos. Scaligeri ad Fest., verbo Gnarigavit. Cod. ms.
ignariores, vitiose, unde Gelenius fecerat gnariores.
Sed gnarures legendum. Gnaruris antiquum pro gnar-
rus, ut gnaruro pro gnarum reddo. Plaut. Mostell.
act. i, scen. ii: Simul gnarures volo vos esse hanc rem
mecum. Vide intpp. ad Fest., l. i. ad Auson., epist.
xxii, vers. 20, p. 674, ed. Tollii, Oudend. ad Apu-
lei., Met. i, 15, p. 64, et imprimis, qui de hac voce
multus est, G. J. Voss. in Etymol. rom., verbo gnar-
us. Pro perceptionibus. Editio princeps habet præcep-
tionibus: quod tolerari possit, ut sit idem quod arium
præcepta. Meursius conj. ignarures. ORELL.

Et habere solertias, in quibus singuli se vincant. Ita
propius ad lectionem Codicis in quibus singulis evin-
cant emendavit Fulv. Ursinus, probante Meursio.
Stewech. mavult: in quibus singuli vigeant. Ed. Lugd.
Bat. habet: In quibus singuli emineant. ORELL.

XXIII. — Atque ut bene ac feliciter cedant, illo-
rum provisione curari. Quorsum hic cadant? Quasi
vero cedere non eodem dicatur modo. Sic bene ac fe-
liciter cedere, ut apud Græcos εὐροστὴν et εὖ πλεῖν. Sic
etiam dicitur res ὀδῶν βαδίζεσθαι, quæ ad finem suum
nullis impedimentis tardata bene feliciterque it. Plu-
tarchus in Pyrrho: καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ὀδῶν βαδίζεσθαι
ὀδόμενος οὐ κατεῖχεν, ἀλλ' ὑπὸ χαρᾶς ἐξέφερε πρὸς τοὺς
φίλους. Sic Ovid., i Fastorum:

Gaudet; et a pedibus tracto velamine, vota
Ad sua felici ceperat ire via.

HERALD.

Deos nobis superesse custodes. Superesse, id est præ-
esse. Sic infra cap. 25: Unctionibus, inquit, superest
Unxia, cingulorum Cinxia replicationi, et lib. iv, cap.
9: Quis Libentinam, quis Liburnum libidinum superesse
tutelis. Ita sæpissime ap. Ictos. Eodem sensu supra
rem aliquem esse pro illi rei præesse apud Vitruvium

citharistas, aulēdos, venatores, pastores, et quod A supererat, rusticos? Et ille, inquit, musicus deus est: et hic alter, divinus est. Cæteri enim dii non sunt, et ventura prædicere incertia nesciunt, atque ignorantia futurorum. Obstetricis ^a ille informatus artibus, medicorum alius institutus est disciplinis. Ergone singuli sua in re pollent, nec in auxilium vocati alienis possunt in partibus subvenire? Hic in sermone facundus est, atque in verborum continuationibus promptus: hardi enim sunt alii, nec possunt aliquid scitum, si oratio facienda est, eloqui.

XXI. At rogo, quæ ratio est, quæ tam dura necessitas, quæ causa, ut artificia hæc superi tamquam viles noverint atque habeant sellularii? In cælo enim cantatur et psallitur, ut intervalla et numeros vocum novem conserant scitulæ ac modulentur sorores! B

LECTIONES VARIANTES.

^a Sic ms. Obstetricis alii.

COMMENTARIUS.

ptunum, quia maris teneat imperium, nautam, nisi ineptissime dixeris. Restituo *naccas*. Veteribus autem *naccæ* fullones dicebantur. Festus: *Naccæ appellantur vulgo fullones, ut ait Curatius, quod nauci non sint*. Apuleius Miles. ix: *Nam et opportune maritus foris apud naccam proximum cœnabat*. Deos vero fullones, ut hic *naccas*, antea appellavit dicens: *Esse deos fullones, esse tonsores, qui vel sacras eluunt vestes, etc.* MEURS., p. 91, seq. Acuta quidem Meursii correctio. Nec tamen ausim equidem mutare lectionem vulgatam: nam dii nautæ dici possunt nautarum præsidēs, nautis opitulantes, verbi causa Dioscuri et Portumnus, de quo Arnobius infra, c. 25. ORELL.

C *Et, quod supererat, rusticos*. Ita restituit Jan. Guilielmus in Quæst. ad Plauti Curcul., c. iv (in Lampade Crit. Gruteri, t. iii, part. ii, pag. 365). Nam solent ita Latini, cum indigne commissa ab aliquo multa commemoraverint, postremo adicere, superesse, ut hoc aut illud præterea in se admittat. Et veram hanc conjecturam esse præstat codex ms. et Virgilomastigis versus:

Hordea qui dixit, superest, ut tritica dicat.

STEWEGH.

Alii: *Et quod superat rusticos*. ORELL.

Divinus. Glossæ: *Divinus, μίαντις*. Ita Cicero de Fato: *Chrypsippus æstuans falli sperat Chaldæos cæterosque divinos*. ELMENH. — Notissima significatio. Vide tamen Græv., ad Cic. ad Attic., l. x, ep. iv, et Bunemann., ad Lact., l. c. 11, p. 64. ORELL.

D *Cæteri enim dii non sunt, et ventura prædicere incertia nesciunt atque ignorantia futurorum*. Fulv. Ursinus conj. *cæteri enim divini non sunt*. At nihil mutandum existimo. Nam certe, si divini non sunt, id est, si futura prænoscere et prædicere nequeunt, neque sunt existimandi dii. Lactantius, l. i, c. 41: *Primum in eo imprudentia, non Dei providentia: cui nisi Themis futura dixisset, ipse nesciret. Sin autem divinus non sit, ne Deus quidem sit: unde ipsa divinitus nominatur, ut ab homine humanitas*. HERALD.

In verborum continuationibus promptus. Fulv. Ursinus mavult: *in verborum concinnationibus promptus*. Sed nil mutandum. *Continuatio verborum* loquendi formula Ciceroniana, contra *concinnatio* vox barbara et nusquam obvia. ORELL.

Bardi. Vide supra ad lib. ii, cap. 19. ORELL.

XXI. — *Viles noverint atque habeant sellularii*. *Sellularios* appellat opifices, qui sordidas artes et viles tractant. Infra capite sequenti: *Cum sit nullus apud superos artibus his locus, neque usus illorum, neque natura deposcat ingeniosum aliquid aut sellularium*

Sunt in sidereis montibus sylvæ, sunt lustra, sunt nemora, ut venationum præpotens habeatur in expeditionibus Diana? Imminentia dii nesciunt: et sortibus vivunt, agitanturque fatalibus, ut quid cuique crastinus dies ferat, aut hora, Latonius explicet atque aperiat vates? Ipse alio impletur deo, et vi numinis præmitur exagiturque majoris, ut merito dicatur habeaturque divinus? Corripiuntur dii morbis, et vulnerari, vexari aliqua ex re possunt: ut cum exegerit ratio, auxiliator subveniat Epidaurius? Parturiunt, pariunt, ut difficiles puerperiorum tricas Juno mulceat, corripiatque Lucina? Rem rusticam tractant, aut curant militaria munera: ut flammipotens Vulcanus fabricetur his enses, aut ruris ferramenta proculat? Vestis indigent tegmine: ut virgo Tritonia curiose iis stamen

scire. Inde Gellio, lib. iii, cap. 4, et Ammiano Marcelino, lib. xxx Historiarum, pag. 452, *quæstus sellularius* quæstus turpis et despicibilis. ELMENH.

Sellularii. Contemptissimi apud antiquos. Livius, lib. viii, cap. 20: *Opificum vulgus et sellularii minime militiæ idonei*. NOURR., pag. 566.

Sunt in sidereis montibus sylvæ, sunt lustra, etc. Meursius legit: *Sunt in sideribus montes, sunt sylvæ*. C. Barthius in Adversar., lib. iv, cap. 5, p. 266, legendum proponit: *Sunt in sidereis sedibus montes, sylvæ, sunt lustra*: at idem in ejusdem operis lib. lvii, cap. 17, pag. 2714, defendit codicis msti. lectionem, in textum etiam revocatam a Salmasio: *Sunt in sidereis motibus sylvæ, etc.*, id est in sideribus perpetuo motu agutatis, ita ut Arnobius hoc loco miretur: *Sidera, quæ cum perpetuis motibus et irremisso ambitu circumvolent, quomodo alant sylvas, nemora sustineant?* Et hac interrogatione exprobrat adversarios. *Montibus* est e correctione Gelenii. Heraldus putat hoc loco alludi opinionem de montibus et sylvis in lunæ circulo; quam Anaximeni alii, alii Xenophani tribuunt, verbi causa Cicero, Acad. ii, cap. 59, ubi vid. Davis.; Diogenes Lærtius autem lib. ii, Segm. 88. Anaxagoræ Conf. Plutarch., de facie in orbe lunæ, cap. 35, et de lunæ aliorumque planetarum montibus ex opinione recentiorum astronomorum, J. E. Bode, l. i. *Allgemeine Betrachtungen über das Weltgebäude*, p. 59, seqq. ORELL.

Vi numinis premitur exagiturque majoris. Virgil. Æn., vi, 78.

Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fugitque premedo.

ORELL.

Ut difficiles puerperiorum tricas Juno mulceat corripiatque Lucina. Corripiat, scil. tricas, moras, id est acceleret partum. Similiter Ovid. Met. ix, vers. 284, seqq.

..... Faveant tibi numina saltem,
Corripiantque moras, tum cum matura vocabis
Præpositam timidis parientibus Ithiam.

ORELL.

Flammipotens Vulcanus. Codicem romanum (id est editionem principem) depravatam scio, in quo supposuere *flammis potens*. Alterum enim retinendum, cum et *ignipotentem* alibi vocarit Vulcanum, qua compositione Apuleius, lib. i et vii, sagam appellat *divinipotentem*: qualiter et Diana poetis est:

Silvipotens Dea, silvicolis Dea cognita nymphis.

STEWEGH.

Fabricet his enses. Ita ms. Typis cuderunt *fabricetur*. Atqui bonis auctoribus in usu fuit utrumque: in iis

qualitate pro temporis, aut trilices tunicas, A
erico componat? Accusant, et diluunt cri-

Atlantea progenies eloquii primas ferat
exercitatione quaesiti?

Erras ^a, inquit, et falleris: non enim ipsi
sunt, sed ingenii hominum subjiciunt has
ut vita sit instructor, tradunt scienda
s. Sed qui aliquam subjicit ignaro ac ne-
plinum, solertemque hunc efficere nonnul-
scientia contendit, sciat ipse necesse est
, quod alterum colere constituit. Neque enim
licujus esse scientiae potis est, ut non ejus,
lit praecipua habeat cognita, et rationem te-
relatissime comprehensam. Dii ergo sunt
primi: sive quod, ipsi ut dicitis, subdunt
mentibus: sive quod immortales, et geniti B
, genus omne terrenum vetustate temporis

antecedunt. Hoc est ergo quod quaeritur, cum sit nul-
lus apud superos artibus his locus: neque usus illo-
rum, neque natura deposcat ingeniosum aliquid, aut
sellularium scire: cur esse dicatis in aliis alios per-
ceptionibus gnarures, et habere solertias, in quibus
singuli se vincant scientiarum cognitione discreti?

XXIII. Nisi forte hoc dicitis, deos artifices non esse,
sed eos his artibus praesidere, curare: immo sub
illorum posita esse tutela omnia, quae administramus,
quae gerimus: atque, ut bene ac feliciter cedant, il-
lorum provisione curari. Quod quidem merito dici
ac probabiliter videretur, si ad voluntatem semper
sententiamque procederent ea, quae obimus, quae
gerimus, aut in negotiis periclitamur humanis. Cum
vero in contrarium quotidie res vertantur, neque ad
propositum voluntatis actionum respondeant fines,
ludentis est dicere deos nobis superesse custodes,

LECTIONES VARIANTES.

erras ms. Bene. Meurs et erras Sab.

COMMENTARIUS.

Ciceroni, linguae latinae parenti. STEWECH.—
ic., de Offic., lib. 1, cap. 41, plurimi Codices
si signa fabricant, ubi tamen Heusinger, edi-
antur, quem vide pag. 344. ORELL.

s tunicas. Id est tribus licis confectas. Licia
lo, laqueando dicta fila sunt, quibus in telis
implicant tramas staminis, quorumque ope
cae possint et subtemen radio immitti. Gal-
Germ. die Lütze, Kammlütze das Geschirr,
rot. A numero liciorum, quibus in texendo,
varia vestium genera nomina imposita ha-
nibus singularum peculiaris aliqua natura et
significatur, verbi causa bilices et trilices,
Zwillich, Drillich, etc. Vid. Schneider. V. Cl.,
xtrina veterum multus est in Indice ad Scri-
ei rust., verbo Tela jugalis, vol. IV, part. II,
, 572. ORELL.

serico componat. Secutus sum emendationem
Antea legebatur aut de serico imponat. Sed
imponere pro concinnare recte dixeris; im-
non item. Salmasius edidit: aut de serico et
e imponat. ORELL.

antea progenies eloquii primas ferat, etc. Le-
Gallaudus Atlanteam progeniem Calypsonem
hiliam interpretans. Cui non notus Mercurius
nepos Atlantidis ex Horat. 1, od. x? ORELL.
— Scienda. Meursius corrigit sciendas, scil.
ORELL.

enique hunc efficere. Ita Ursinus et Salmasius.
lectio est: Solertemque hunc efficere. Meursius: So-
e efficere. Stewechius: Solertemque sic. ORELL. D

ipse necesse est primus id, quod alterum colere
t. Haec est codicis ms. lectio, quam Heraldus
pretatur, ut sit colere idem quod docere, et
etiam construatur ab Arnobio colere aliquem
ut docere aliquem aliquid. Hujus autem con-
ois exempla frustra quaesivi. Sed ferri potest
dici, si ita interpretemur: Necesse est, ut is
t id, quod constituit ut alter colat, id est ut
ut artem, quam addiscendam alteri subjicit.
pprime convenit praecedentibus verbis: Sed
iam subjicit ignaro ac nescio disciplinam, sol-
e hunc efficere nonnullius operis scientia con-
ubi proprie dixit Arnobius projicit discipli-
laud enim Dii operose erudiebant et institue-
mines artibus et disciplinis, sed illas tantum-
ducebant in vitam humanam, id est primis
gitis monstrabant hominibus artes, quas ipsi
rent. Quare nihil mutandum existimo. Nam

colere artem pro discere centies apud veteres. Fulv.
Ursinus leg. conj.: quod alterum callere constituit,
probante Stewechio, Salmasius ed. docere constituit.

ORELL.

Dii ergo sunt artifices, primi sunt: sive quod, etc.
Heraldus putat, in his verbis aliquid vitii latere, et
tollendum alterum sunt, ut sit expedita sententia.
Editio Lugd. Bat. habet: Dii ergo sunt artifices, primo
sunt. Sed nihil mutandum. Dii ergo sunt artifices
est conclusio ex praecedentibus. Pergit deinde: immo
C primi sunt, quod in sequentibus demonstrat. ORELL.

Cur esse dicatis in aliis alios perceptionibus gnarures.
Ita ediderunt Canterus et Lugd. Bat. ex emendatione
Jos. Scaligeri ad Fest., verbo Gnarigavit. Cod. ms.
ignariores, vitiose, unde Gelenius fecerat gnariores.
Sed gnarures legendum. Gnaruris antiquum pro gnar-
us, ut gnaruro pro gnarum reddo. Plaut. Mostell.
act. 1, scen. II: Simul gnarures volo vos esse hanc rem
mecum. Vide intpp. ad Fest., l. I. ad Auson., epist.
XXII, vers. 20, p. 674, ed. Tollii, Oudend. ad Apu-
lei., Met. 1, 45, p. 64, et imprimis, qui de hac voce
multus est, G. J. Voss. in Etymol. rom., verbo gnar-
us. Pro perceptionibus. Editio princeps habet praecipua
tionibus: quod tolerari possit, ut sit idem quod arium
praecipua. Meursius conj. ignarures. ORELL.

Et habere solertias, in quibus singuli se vincant. Ita
propius ad lectionem Codicis in quibus singulis evin-
cant emendavit Fulv. Ursinus, probante Meursio.
Stewech. mavult: in quibus singuli vigeant. Ed. Lugd.
Bat. habet: In quibus singuli emineant. ORELL.

XXIII. — Atque ut bene ac feliciter cedant, illo-
rum provisione curari. Quorsum hic cadant? Quasi
vero cedere non eodem dicatur modo. Sic bene ac fe-
liciter cedere, ut apud Graecos εὐροσῆν et εὖ πλεῖν. Sic
etiam dicitur res ὀδῶν βαδίζεσθαι, quae ad finem suum
nullis impedimentis tardata bene feliciterque it. Plu-
tarchus in Pyrrho: καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ὀδῶν βαδίζεσθαι
ὀδόμενος οὐ κατεῖχεν, ἀλλ' ὑπὸ χαρᾶς ἐξέφερε πρὸς τοὺς
φίλους. Sic Ovid., 1 Fastorum:

Gaudet; et a pedibus tracto velamine, vota
Ad sua felici ceperat ire via.

HERALD.

Deos nobis superesse custodes. Superesse, id est praes-
esse. Sic infra cap. 25: Unctionibus, inquit, superest
Unxia, cingulorum Cinxia replicationi, et lib. IV, cap.
9: Quis Libentinam, quis Liburnum libidinum superesse
tutelis. Ita saepissime ap. ICtos. Eodem sensu supra
rem aliquem esse pro illi rei praesesse apud Vitruvium

quos suspicio finxit nostra, non explorata veritas comprehendit. Per maria tutissimas præstat Portunus commeanibus navigationes: sed cur insanum mare tam frequentes exposuit crudelium naufragiorum ruinas? Salutaria, et fida consilia nostris suggerit cogitationibus Consus: et in contrarios exitus cur assidue vertitur placitorum inopinata mutatio? Armentorum, et pecorum gregibus Pales præsent Inuusque custodes: et cur sæva contagia, et pestilentes morbos ab æstivis avertere cessatione inimica non curant? Flora illa meretrix, et sancta obscenitate

ludorum, bene curat ut arva florescant: et cur quotidie gemmulas, et pubescentes herbas adurit atque interficit nocentissimum frigus? Puerperis Juno præposita est, et auxiliatur genitricibus foetis, et matrum intereunt cur quotidie millia parricidalibus nixibus interemptæ? In tutela Vulcani est ignis, et materies ejus in illius regimine constituta est: et cur ædes frequentissime sacras, atque urbium portiones ad cinerem patitur flammaram voracitate collabi? Divinationis scientiam largitur hariolantibus Pythius, et cur obliquata, dubia, cur obscuritatis sub-

COMMENTARIUS.

Proleg. ad lib. vii. *Res.... retulit ad eos, qui supra Bibliothecam fuerant* (C. Barth., in *Adversar.*, l. xxiv, cap. 41, p. 1193). Similiter Tacitus, Ann. iii, c. 47: *Fide et virtute legatos, se consiliis superfuisset.* id est adfuisse, opem tulisse, vid. Ernest., p. 318, ed. Oberlin. ORELL.

Per maria tutissimas præstat Portunus commeanibus navigationes. Recte tutissimas. Unde et supplicabant ac sacrificabant Ποσειδῶνι ἀσφαλείῃ. Non solum igitur Neptunum, sed et Portunum aliosque maris deos navigaturi invocabant. HERALD. De Portuno sive Portumno (nam utrumque scribitur) locus classicus est Ovidii Fast., lib. vi, 541 seqq.:

..... Gaude defuncta laboribus, Ino,
Dixit; et huic populo dextera semper ades.
Namen eris pelagi: natum quoque pontus habebit.
In vestris aliud sumite nomen aquis.
Leucotheë Graiis; Matuta vocabere nostris.
In portus nato jus erit omne tuo.
Quem nos Portunum, sua lingua Palæmona dicet.
Ite, precor, nostris æquus uterque locis.

Portunus scil. a portu. vid. Cic. de Nat. deor. ii, 26. ELMENH. et ORELL.

Consus. Servius ad Virgil. *Æn.* viii, 656: *Raptæ sunt Sabinæ Consulibus, hoc est mense Martio. Consus autem deus est consiliorum, qui ideo templum sub tecto habet, ut ostendatur, tectum esse debere consilium. Inde est quod et Fidei panno velata manu sacrificabatur, quia fides tecta esse debet et velata. Ideo autem dicato Consi simulacro rapuerunt Sabinas, ut tegetetur initium de raptu consilium. Iste Consus et equestris Neptunus dicitur: unde etiam in ejus honorem Circenses celebrantur.* Conf. Acon. Pedian., in Cic. Procem. Actionis in Verrem; Plutarch. in Romulo, cap. xiii; Dionys. Halicarn. Ant. Rom., lib. ii, pag. 100, ed. Sylburg; Augustin., de Civ. Dei, lib. iv, cap. 41. Tertullian. de Spectac., cap. 5. ELMENH. et ORELL.— Conf. Rittershus. ad Salvian, p. 69, ed. Brem.

Pales Inuusque custodes. Inuus idem erat, teste Macrobio (lib. i, sat., cap. 22.), atque Pau, sive, ut Servius observat (ad *Æn.* vi, vers. 776.), *Inuus latine appellatur, græce Πῆν: idem ἐπιτάκιος, latine, Incubo. Idem Faunus, idem Fatuus, Fatuellus. Dicitur autem ab ineundo passim cum omnibus animalibus.* (Nourr. p. 410). *Idem Faunus, idem Fatuus, Fatuellus. Dicitur autem Inuus ab eundo passim cum omnibus animalibus.* Cum servio consentit Aurel. Victor, de Orig. Gent. Rom., cap. iv, ubi vid. Jo. Arntzen. qui omnia vet. loca de Inuo diligenter collegit, pag. 11, Conf. Macrobi., Saturn., lib. i, cap. 22; Rutil., Itinerar., lib. i, vers. 252, int'p. in Poet. Lat. min. P. Burmann., tom. ii, p. 77, 78. ORELL.

Ab æstivis avertere. De æstivis istis notavit Varro de Re rust., ii, cap. 1, § 16. Romanos nimirum pecora alibi hibernatum, alibi æstivatum egisse, ad eundem fere modum, quo alibi hiberna, alibi æstiva eorum militibus. STEWECH.

Cessatione inimica. Stewech. legendum censet: *Cessatione nimica.* Meursius: *Cessatione imbrica,* id est imbrium. Sed bene habet vulgatum *inimica:* est

idem quod ingrata, incommoda, ut bene expt. Schwarz. ad Pl. Panegy., cap. xvi, pag. 85. *Cessatio* autem, cum quis non impedit, avertit malum, quod avertere posset, *das Zusehen, Zulassen, Geschehenlassen.* Vid. Supr., ad lib. ii, cap. 44. ORELL.

Flora illa meretrix. Ita Editores omnes ante Salmasium, qui in ed. Lugd. Bat. dedit *genetrix.* Sed *meretrix*, si e Cod. ms. fluxit, non est eliminandum. Sic enim Minucius Fel. Octav., cap. 25: *Sane et Acca Laurentia, et Flora, meretrices propudiosæ, inter morbos Romanorum et deos computandæ,* ubi vid. Elmenhorst., pag. 257, ed. Gronov., et Lactantius, Inst. lib. i, cap. 20: *Flora, cum magnas opes ex arte meretricia quævisset, populum scripsit hæredem, certamque pecuniam reliquit, cujus ex annuo sœnore suus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellant Floralia.* ORELL.

Pubescentes herbas adurit... nocentissimum frigus. *Urere, adurare* de frigore sæpissime ap. optimos scriptores. Ita Ovid., Fast., i, 680:

Nec nova per gelidas usta sit herba nives.

Et Virgil., Georg., i, vers 93:

..... Rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

ubi vid. Servius Conf. Cic. Tusc. ii, 16, ibique Davis. Heins. et Drakenb. ad Sil. iv, 68. Savaro, ad Sidon., carm. v, vers. 528. Valkenaer. ad Theocrit., Adon., pag. 224; Oberlin., ad Tacit. Ann. xiii, 55, pag. 782. ORELL.

Parricidalibus nixibus. Tertullianus, lib. de Anima, cap. 25: *Atquin et in ipso adhuc utero infans trucidatur necessaria crudelitate, quum in exitu obliquatus denegat partum, matricida, ni moriturus.* HERALD.

Atque urbium portiones. Ita ms. et ed. Lugd. Bat. Alii *potiores*, quod est e conjectura Gelenii. Sed nil mutandum, *urbium portiones* sunt *urbium regiones et vici*, qui sæpius igni conflaurant, integræ urbes rarissime. ORELL.

Ad cinerem patitur flammaram voracitate collabi. Proprie. Dicitur enim ignis vorare, tanquam trunculenta aliqua bestia. Quare Ægyptii corpora cremare nolebant, quia existimabant, ignem θηρίου εἶναι ἐμψυχον πάντα δὲ αὐτὸ ἐσθίειν, τὰπερ αὖ λάβη, ut scribit Herodotus Musa iii, Pindarus quoque ignem ab Ætna erumpentem ἐρπετόν appellat eadem prorsus de causa, prima pythionica. Et Æschylus in Prometheus:

Ποταμοὶ κερὰς δάπτοντες ἀγλαῖς γνάθοις
Ἴης καλλιάρπου Σικελίας λευρὰς γνάς.

Quare et *lambere*, quod serpentibus proprie tribuitur, sæpe dicitur ignis apud Virgilium aliosque, et *degestare* apud Lucret., ii, 492. HERALD.

Obliquata dubia. Ita Cod. ms. quam lectionem mutare non ausim. Arnobium enim amare talia epitheta sine particulis copulativis jungere sæpius jam ostendimus. Et eodem sensu *obliquatas preces* dixit Statius iii, Theb. 582, cum quis non directe petit,

mersa caligine dat sæpius subministratque responsa? A Æsculapius officiis et medendi artibus præest: et cur plura morborum et valetudinum genera ad sanitatem nequeunt incolumitatemque perducere, immo sub ipsis fiunt curantium manibus atrociora? Curat Mercurius ceroma^a, pugillatibus et luctationibus præest: et cur invictos omnes non perficit, quibus præest? cur unius in officio præsidatus, hos victoriae compotes, alios vero perpetitur ignominiosa infirmitate rideri?

XXIV. Tutelaribus, inquit, supplicat diis nemo, et idcirco singuli familiaribus officiis atque auxiliis desunt. Nisi enim thura et salsas accipiant fruges, benefacere dii nequeunt? et nisi pecorum sanguine delibutas suas conspexerint arulas, suos deserunt atque abijciunt præsidatus? At quin ego rebar paulo ante, spontaneas esse numinum benignitates, utroque ab his fluere inexpectata^b benevolentiae munera. Numquid enim rex poli libamine aliquo exambitur

LECTIONES VARIANTES.

^a Ceromast Fulv.

^b Inextorta ms. non male.

COMMENTARIUS.

sed ea dicit, quæ vim precum habent. *Obliquata, igitur responsa, gewundne geschraubte Antworten. Eodem sensu flexa dixerat olim Pacuvius:*

Flexa, non falsa autumare dictio Delphis solet.

Sic Virgilius de Sibylla Apolline plena *Æn. vi: Herrendas canit ambages.* Unde *λοξως* Apollo ap. Græcos. Fulv. Ursin. legit *cur obliqua et obscuritatis*, etc. omissa voce *dubia*. Salmasius et Oberthür.: *Cur obliqua ac dubia.* HERALD. et ORELL.

Et obscuritatis submersa caligine. Cod. ms. et *obscuritatibus submersa caligine*, quod defendit Heraldus interpungens *submersa, caligine*, more Arnobii plura simul copulantis sine copula. Sed dubitare licet Arnobium hoc loco a consueta dicendi formula, *obscuritatis caligo*, recessisse. Itaque sequor emendationem Stewechii et editoris Lugd. Bat. Fulv. Ursin. Conj. *obscuritatum submersa caligine.* ORELL.

Dat sæpius subministratque responsa. Sic editio Lugd. Bat. e conjectura Meursii et Stewechii, probata etiam ab Heraldio in *Curis secundis*. Cod. ms. habet: *Submonstrat responsa.* Et utrumque, opinor, tolerari potest. *Submonstrat Apollo responsa consulentibus oracula: subministrat sacerdotibus vaticinantibus.* ORELL.

Æsculapius officiis et medendi artibus præest. Stewech. conj. *officinis*, etc. putans, *officia* absolute obsceno sensu usurpata Priapo potius convenire, quam Æsculapio. Sed nil mutandum. Est scilicet familiaris Arnobio trajectio pro *medendi officiis et artibus.* ORELL.

Immo sub ipsis fiunt curantium manibus atrociora? Curat Mercurius, etc. Ita edidi ex emendatione felicissima et, ut puto, verissima etiam editoris Lugd. Bat., cod. ms.: *Immo sub ipsis fiunt curantium manibus atrociora curæ. Mercurius, etc.*, quod merito suspectum Fulv. Ursino et Heraldio delentibus vocem *curæ*, Stewechio etiam legenti *cura*. Sed multo melior Salmasii correctio rescribens *curat* hocque cum sequentibus verbis conjungentis. ORELL.

Ceroma. Duplex est hujus vocis significatio. *Ceroma* enim est unguentum, oleo subactaque cera et luto confectum, quo athlete et alii ungebantur, cujus mentionem faciunt Martialis, lib. xiv, epig. 49; Plinius, Hist. nat., lib. xxviii, cap. 4; xxix, 1, et Juvenalis, sat. vi, 247. Alio autem sensu *ceroma* locum significat, ubi iidem athlete ungebantur. Idem Plinius, lib. xxxv, cap. 15: *Palæstras athletarum imaginibus et ceromata sua exornant.* Seneca, de Brev. vit., cap. 1, in *ceromate* *spectator puerorum rixantium sedet*, et hoc secundo sensu hoc vocabulum accipiendum videtur nostro loco. Nourr., p. 414. Cæterum insolentior hic est formatio accusativi primæ declinationis, cum omnibus locis citatis occurrat *ceroma, tis*, genere neutro. Conf. Gorreæ definit. Med. v. *κήρωμα*.

Pugillatibus et luctationibus præest. Prudentius contra Symmach., lib. ii, § 4:

Tum mastigophoris, oleoque et gymnadis arte
Unctis pugilibus miles pugnabat Ætruscus,
Nec petaso insignis poterat, Lacedæmone capta,
Mercurius servare suas de clade palæstras.

Nourr., pag. 415.

Cur unius in officio præsidatus. Infra lib. iv: *Et quid (quæso) ut faciat præsidatum socorum iste deus sortitus est?* ELMENN.—Præfectura, seu officium præsidis, præpositi et præfecti. Nourr., p. 561. Vid. cap. seq. Vox cadentis latinitalis. Aurel. Victor, de Cæsar., c. 29. *Macedonas præsidatu regebat.* Vopiscus, in Carino, c. 17, p. 812: *Præsidatum Dalmatiæ administrabat*, etc. Conf. Ol. Borrich., Cogit., hoc verbo.

ORELL.

Hos victoriae compotes; alios vero perpetitur ignominiosa infirmitate rideri. Nota obiter locutionem. Sic Homerus II. 1:

Ἡ μὲν ἔπειτα
Εἰς ἅλα ἄνω βαθεῖαν ἀπ' ἀργύρεος δίφκου
Ζεὺς δὲ ἰὼν πρὸς δῶμα.

suppl. *ἔβη.* Et in Tragœdia:

Καὶ μὲν ἄτιμον τῆσδ' ἀποστειλῆτα γῆς,
Ἄλλ' ἀρχέκλυτον καὶ καταστάτην δῶμον.

Subintellige *καταστήσατε*. Sic intellige hic *perficit*, ut sit *hos victoriae compotes perficit, alios vero perpetitur* etc. Atque repetendum hoc verbum *ἀπό κρονού*. HERALD. Zeugma ubivis obvium. Non igitur audiendus Stewechius in editione sua et in notis ad Apulei. Met., lib. xi, p. 800. ed. Oudendorp., conjiciens *composit*, id est compotes facit. Verbum alias probatum et antiquum. ORELL.

Ignominiosa infirmitate rideri. Neque in his quidquam mutandum. Quorsum hic *infirmitate*? Sic igitur riderent a spectatoribus, qui partes suas inepte agunt. Horatius (I. Epist. I. vs. 8 sq.):

Solve senescentem mature sanus equum, ne
Peccet ad extremum ridendus, et illa ducat.

Talis fortuna crassi illius et ob nimiam pinguitudinem tardi cursoris, quem risum et a spectatoribus fodicatum scribit in *Ranis* Aristophanes. HERALD.

XXIV. — *Et nisi pecorum sanguine delibutas suas conspexerint arulas.* Atqui *arulae* alias dicuntur *ἑσχαῖραι περιφορηταί*, ut docet Scholiastes Aristophantis ad *Acharnas*. *Foculos* Latini dicunt, nomine quidem generali, sed huic rei proprie assignato. Quare quod *foculum accensum* dicit Livius in *Scævole* historia. et Seneca Epist. xxiv et lxvii, *ἑσχαρίδα πῦρ ἔχουσαν* Plutarchus in *Poplicola*. HERALD.—At *arula* hoc loco sine dubio pro *ara*. Nam in talibus foculis nunquam pecora, sed tantummodo fruges vel minora animalia, verbi causa columbae, offerrebantur diis, vel etiam aromata incendebantur. Et dii illi *tutelares*, quos nominat auctor, non semper fuerunt dii minores vel genii, verum etiam dii majorum gentium, quibus adeo majoribus hostiis litabatur, verbi causa Juno Sospita. ORELL.

Utroque ab his fluere inexpectata benevolentia munera. Quo mens eorum (verbi causa Fulv. Ursini) abierat, qui *inexpectata* reponi hic volebant? Atqui vulgata lectio optima est et convenientissima. Nam *inexpectata* bona a diis fluere in tantum existimabant, ut, quaecumque præter spem prospere feliciterque cadebant, ea diis accepta ferrent. Quare *θεόπεμπτα*

aut hostia, ut omnia ista, quibus vivitur, commoda mortalium gentibus largiatur? Non fervorem gentalem solis Deus, noctis et tempora, ventos, pluvias, fruges, cuuctis subministrat æqualiter bonis, malis, justis, ingenuis, servis, pauperibus, divitibus? Hoc est enim proprium Dei potentis ac veri, inexorata beneficia præbere fessis atque invalidis rebus, et multiformi semper asperitate vallatis. Nam sacrificiis editis id quod poscaris annuere, non est istud postulantis subvenire, sed benignitatis propriæ munificentiam venditare. Ludimus et lascivimus tanta in re homines, et quid sit Deus oblii, quid istius magnificentia nominis, quidquid vile vel sordidum suspiciosa potuimus credulitate confingere, divis tutelariis arrogamus.

XXV. Unctionibus, inquit, superest Unxia, cingulorum Cinxia replicationi, Victa et Potua sanctissimæ victui potuique procurant. O egregia numinum, et singularis interpretatio potestatum, nisi postes virorum adipali unguine oblinerentur a sponsis: nisi virginalia vincula jam ferventes dissolverent, atque imminentes mariti, nisi potarent, et manderent homines, dii nomina non haberent? Quid? quod non contenti tam deformibus subdidisse atque implicuisse deos curis, naturas his etiam feras, truculentas, immanes, malis gaudentes semper, et humani generis attribuitis vastitate.

XXVI. Non commemorabimus hoc loco deam Lavernam furum, Bellonas, Discordias, Furias, et læva

COMMENTARIUS.

appellabant illa, verbi causa Artemidor., lib. I, cap. 7. Eadem κατά θεῖον, κατά δαίμονα, κατά τύχην, vel ἀπὸ τύχης accidere dicebant. Latini divinitus. HERALD.

Cunctis subministrat æqualiter bonis, malis, justis, ingenuis, servis. Probo Fulvii Ursini conjecturam legendi: *cunctis subministrat æqualiter bonis, malis, justis, injustis, ingenuis, servis.* Stewech. Codicis vestigia, ubi legitur *malis, injustis, servis*, secutus corrigi *justis, servis*, et putat, *justos* in oppositione servorum intelligendos esse manumissos, ex lectorum definitione justam vel majorem libertatem, immo civitatem romanam consecutos, illos scilicet qui vindicta, censu, aut testamento manumissi erant, *ingenuis* est e correctione Gelenii. ORELL.

Fessis atque invalidis rebus. Vide supra ad lib. I, cap. 25. ORELL.

Et multiformi semper asperitate vallatis. Ita exprimit Græcorum περιστάσεων. HERALD.

Sacrificiis editis. Heraldus in Curis secundis mavult: *sacrificiis redditis.* ORELL.

Magnificentia nominis. Numinis mavult Stewechius. Sed amat Arnobius dicere nomen Dei pro Deo. Vide supra ad lib. I. ORELL.

XXV. — *Unctionibus, inquit, superest Unxia, cingulorum Cinxia replicationi.* Martian. Capella de Nuptiis Phil., lib. II, pag. 57, (pag. 61. ed. Bern.) *Interducam et Domiducam, Unxiam, Cinciam* (te Junonem) *mortales puellæ debent in nuptiis convocare, ut earum et itinera protegas, et in optatas domos ducas, et cum postes ungent, faustum omen affigas, et cingulum ponentes in thalamis non relinquis.* Cf. Fest. in Cinxia Juno. ELMENH. — *Cinxia* Græcis vocata Εἰδήθια λυσιζώνος. Theocritus, Idyll. XVII, vers. 60:

Ἐσθα γὰρ Εἰδήθια ἐδῶσατο λυσιζώνου.

NOURR., p. 412.

Pro replicationi Stewech. legendi. suspicatur *explicationi*; nodo enim Herculeo (id est arctissimo) vinctum erat cingulum, teste Festo. Vid. G. J. Vossii de Idolol. Gent., lib. II, c. 26, pag. 161. ORELL.

Victa et Potua sanctissimæ. Bella hæc numina modis tam diversis inveniuntur appellata, ut facile existimes, non magnam fuisse, nec valde celebrem eorum majestatem. HERALD. — Augustin., de Civ. Dei, lib. IV, cap. 11: *Potinam* appellat, quæ *potionem* ministret: *Educam*, quæ *escam* præbeat. *Edusam* et *Potinum* Deas puerorum infantium præsides vocat Cato de liberis educand. ap. Nonium. *Eduliæ, Poticæ et Cubæ*, deabus edendi, potandi et cubandi, pueros initiari, tradit Varro. ap. Donat., in Terent. Phorm. Act. I, scen. I, vers. 11, ubi vide Liudensbrog., pag. 595, ed. Zeun. Conf. Auson. Popp. ad Varron. Fragment., pag. 400. ed. Bip. qui apud nostrum pro *Victa* cum Fulv. Ursino leg. censet *Victua*. Meursius: *Victa et Pota.* ORELL.

Nisi postes virorum adipali unguine oblinerentur

a sponsis. Servius ad IV. Æneid., vers. 457 sqq.: *Ritum, inquit, veri et venerabilis templi, mariti templum obtinere cupiebat* (Dido). *Templa enim velamentis religiosa monstrantur, et moris fuerat, ut nubentes puellæ, simul cum venissent ad limen mariti, postes, antequam ingrederentur, propter auspiciam sanctitatis, ornarent lanceis vittis* (unde ait Virgilius *velleribus niveis*) *et oleo ungerent: unde uxores dictæ sunt, quasi unxores.* Paulo post: *Hi qui de nuptiis scripsisac dicuntur, tradunt, quum nova nupta in domum mariti ducitur, solere postes unguine lupino obliniri; quod hujus feræ et unguem et membra multis rebus remedio sunt.* Alii hoc Romuli dicunt temporibus institutum, quod Romulus et Remus lupino lacte nutriti sunt. HERALDUS. — Conf. Brisson., de Ritu Nupt., ELMENH.

Nisi virginalia vincula jam ferventes dissolverent atque imminentes mariti. Festus: *Cingulo nova nupta præcingebatur, quod vir in lecto solvebat, factum ex lana ovīs: ut, sicut illa in glomos sublata conjuncta inter se sit, sic vir suus secum cinctus vinctusque esset.* Hunc Herculeo nodo vinctum vir solvit omnis gratia: ut sic ipse felix sit in suscipiendis liberis, ut fuit Hercules, qui LXX liberos reliquit. Cf. Ernesti ad Callimach. Hymn. in Dian. vers. 16. et Doring. ad Catull. carm. II, vers. ult. Cæterum imminentes mariti dicuntur mariti cupidissime appetentes amplexum muliebrem, ut jamjam laxaturi fræva appetitui. Ita Catull., carm. LXI, vers. 171:

Adspice intus ut accubans
Vir tuus Tyrio in toro
Totus immineat tibi.

Ubi vid. Achill. Statium, pag. 213, ed. Græv., et C. Barth. in Adversar., lib. XLVI, cap. 20, pag. 2172. ORELL.

Naturas malis gaudentes semper et humani generis attribuitis vastitate. Ita Fulv. Ursinus, probante Meursio, Heraldus et Salmasio. Cod. ms.: *attribuistis vastitatem.* ORELL.

XXVI. — *Deam Lavernam furum.* Hinc preces illæ furis ad Lavernam, ap. Horatium, I. Epist. XVI, vers. 60, sqq.:

Pulchra Laverna,
Da mihi fallere, da justum sanctumque videri;
Noctem peccatis, et fraudibus objice nubem.

ubi Acron: *Laverna in via salaria lucum habet; est autem dea furum dicta Laverna a lavando, nam fures lavatores dicuntur.* Verbi causa, Petronio c. 140, § 15, ubi vide Anton. conf. G. J. Voss., de idolol. lib. VIII, c. 17, et IX, c. 50, et in Etymol. rom., voce *Laverniones.* ORELL.

Bellonas, Discordias. Virgilius, Æn., VIII, 701:

Tristesque ex æthere Diræ;
Et scissa gaudens vadit Discordia palla:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.

ca constituitis numina, taciturnitatis silentio
ibimus. Martem ipsum ponemus in medio, et
tam illam Cupidinum matrem : ex quibus unum
tis proeliis, amoribus alteram et cupiditatis

Potestatem, inquit, bellorum Mars habet,
ne ut mota comescat, an ut cessantia et quietam
veat? Nam si sedator militaris insaniam est,
cotidie bella non desunt? Sin autem conditor
est, Deum ergo dicemus in voluptatis suae
inem collidere orbem totum : discordiarum et
inimicorum causas inter gentes serere terrarum
unitate disjunctas : conducere ex diverso tot
ium millia, et intra verbi unius moras campos
ribus aggerare, sanguineos praecipitare tor-
fundatissima delere imperia, aequare urbes
bertatem ingenuis abrogare, et servitutis con-
m imponere, dissensionibus gaudere civili-

A bus, commorientium fratrum parricida nece, et ad
ultimum filiorum et patrum parricidali congressionis
horrore.

XXVII. Quod ipsum licebit in Venerem pari atque
eadem ratione traducere. Nam si amoris haec flam-
mas, sicut perhibetis et creditis, cogitationibus sub-
dit humanis, sequitur ut intelligi debeat, quidquid
labris et criminis ab insania proficiscitur tali, id Ve-
nereis debere vulneribus imputari. Ergone Dea co-
gente in vilissimi nominis scorta suam saepius pro-
dunt etiam nobiles dignitatem, disuniuntur tena-
cium a matrimoniorum nexus, in incestas libidines
necessitudo sanguinis inardescit, insaniant in liberos
matres, patres virginum suarum vota in se vertunt,
contra decus ætatis senes in obscenos ingemunt cu-
ris juvenilibus appetitus, sapientes et fortes viri sol-
vunt decreta constantiæ virilitatis vigore mollito, in-

LECTIONES VARIANTES.

ruptissime ms. Disuriuntur tanacium.

COMMENTARIUS.

Augustin., de Civ. Dei, lib. IV, c. 21. HERALD.
ENHORST.

eva illa quæ constituitis numina. *Læva numina*
eo significatione græca. Numina in lædendo
quam in juvando potentia. Sic infra lib. VII,
Nam deos benignissimos dicere, lenesque ha-
bituras, et sanctum et religiosum et verum est ;
autem et lævos nequaquam sumendum est auri-
t eodem capite : Ita nihil prodest promereri
r hostias deos lævos. Conf. Gell., Noct. Att.,
c. 12. Contrario sensu Romanis numina læva
ir fausta, prospera, ut ap. Virgil., Georg.,

Si quem
mna læva siannt, auditque vocatus Apollo.

l. Voss. V. Cl. pag. 753 sqq. ORELL.

turnitatis silentio. Non audiendus Meursius
ens : *Silentio taciturni satis*. Nam ita loqui
recentioris ævi scriptores. Aldhelm. de laud.
itatus ab Elmenhorst. : *Si celeberrimum illud*
uli genus, per totos mundi cardines vulgatum,
nitatis silentio oppilatam vilescat. Eodem sensu
ta silentia etiam ap. optimos scriptores, verbi
Ovid., de Arte amandi, II, 505.

sermone placet, taciturna silentia rumpat.

tem ipsum ponemus in medio. Sic loquuntur

Arrianus, lib. III, Dissert. Epictet. : *Ἐπιθε-
τίον, καὶ ἐπὶ ἡμῖν, πότε ἀταραχώτερον ἐκάθευ-
ν, ἢ πρὶν γενέσθαι φίλος τοῦ Καίσαρος*. HERALD.
i si sedator militaris insaniam est. Mars Quirinus.
upra ad lib. I, c. 41. ORELL.

autem conditor illorum est. Mars Gradivus.
upra, ad lib. I, c. 41. ORELL.

servitutis conditionem imponere. Proprie et e
nsultorium loquendi more. Zeno Veronensis
ne de Avaritia secundo : *Sed hæc non ad vos*
, quorum largitas provinciis omnibus nota est ;
multi redempti : multi edictis feralibus liberati,
conditionibus exuti gratias agunt ; vestra domus
inis omnibus patenti, etc. Hinc conditionales,
ris conditionibus operas suas locarunt. Ter-
nus de Idololatr., c. XII : *Opera et conditionalis*
HERALD.

commorientium fratrum parricida nece. Alludit ad
iam Eteoclis et Polynicis. Meursius conjicit
dali nece. ORELL.

parricidali congressionis horrore. Trajectio haud

infrequens ap. Latinos pro *parricidali congressionis*
horrore, ut absque necessitate corrigere voluit Fulv.
Ursinus. ORELL.

XXVII. — *Quidquid labris et criminis ab insania*
proficiscitur tali, id venereis debere vulneribus im-
putari. Ita editi ex emendatione editoris Lugd. Bat.
cod. ms. : *talibus venereis debeat vulneribus imputari*,
unde Gelenius fecerat : *proficiscitur tali, Veneris de-*
beat, etc. Heraldus : *proficiscitur tali, id ut Veneris*
debeat, etc. ORELL.

Disuniuntur. Idem quod dirimuntur, dissecantur.
Vide Salmas. ad Solin., pag. 797. Alii legunt *dis-*
suuntur, non male. ORELL.

In incestas libidines. Ita reposuit Stewechius ad
cod. ms. vestigia, ubi erat *incestas libidines*, se-
quente ed. Lugd. Bat. Antea legebatur : *Incesta li-*
bidine. ORELL.

Sapientes et fortes viri solvunt decreta constantiæ.
Loquitur verbis Stoicorum ; apud quos fortes appel-
lantur ii potius qui domant animum, et vitia comprimunt,
quam qui bellica laude pollent. Indidem de-
creta, τὰ κεκριμένα, unde efficitur invicta προαιρέσις,
atque hinc constantia, τὸ βίβαιον τοῦ ἥθους, quando
virtus plane consummata est, et firmissimis radicibus
fundata. HERALD.

Virilitatis vigore mollito. Meursius, pag. 95, et
Drakemborch., ad Sil. Ital., lib. VI, vers. 275,
pag. 307, legendum suspicantur : *Virilitatis rigore*
mollito. Sed vulgatam lectionem bene defendit Wop-
kens in Lect. Tullian., lib. I, cap. 41, pag. 65. Ita
enim Tertullianus, de Pallio, cap. IV : *Nisi diu*
mollitas et evigoratas, ubi Salmasius, pag. 253, an-
notat Tertullianum aliosque eorum temporum scri-
ptores vigorem passim pro rigore et quidquid molli
contrarium est, usurpare. Sic rigidum dogma Stoi-
corum et ἀπάθειαν illam στωϊκῆν vigorem dixit idem
Tertullian. in lib. de Anima : *Prout aut Platonis ho-*
nor et Zenonis vigor, aut Aristotelis tenor, aut Epicuri
stupor, aut Heracliti mæror. Ita apud eundem disci-
plinæ vigor et disciplinam vigorare, id est rigidiorum
facere. Similiter etiam Cyprianus : *Increpans vigore*
ensoris et iudicis, pro severitate censoris, etc.
Hæc ex Salmasio, l. I. ORELL.

Innectuntur cervicibus laquei. R. Bentley ad Horat.
Epod. XVII, vers. 72, verba : *Frustraque vincla gut-*
turi innectes tuo, multis exemplis ostendit, locutio-
nem innectere vincla gutturi, ut et innectere cervicibus
laqueos, prorsus repugnare bonæ ac probatæ latini-
tati, sed dicendum fuisse innectere guttur vinculis,
innectere cervicibus laqueis, ideoque in Horatio rescri-

nectuntur cervicibus laquei, conscenduntur ardentibus A ea quæ dicitis, faciunt, sine ulla dubitatione dii non rogi, et per vastas atque altissimas rupes jaciunt se sunt.

XXVIII. Quisquamne est hominum rationis alicujus primordiis indutus, qui divinitatis constantiam tam fœdis polluat aut contaminet moribus? qui naturas attribuat diis tales, quas in agrestibus belluis lenitudo sæpe permulsit atque extenuavit humana? Ubinam quæso est illud, quod ab omni perturbationis affectu dii procul amoti sunt? quod lenes, placidi, mites, quod in genere virtutis unito perfectionis apicem, atque ipsius retinent sapientiæ summitatem? aut cur eos oramus, ut a nobis adversa atque inimica propellant, si malorum omnium, quibus quotidie carpimur, ipsi esse nobis reperiuntur auctores? Quantulibet nos impios, irreligiosos vocetis, aut atheos, numquam fidem facietis esse amorum deos, esse bellorum, esse qui discordias conserant, qui furialibus stimulis animos inquietent. Aut enim verissime dii sunt, et ea quæ commemorastis non faciunt: aut si

XXIX. Et tamen possemus utcumque accipere a vobis has mentes impiarum plenissimas fictionum, si non multa de diis ipsi tam contraria promentes, dissolventiaque se ipsa, sustinere animi compelleretis assensum. Cum enim singuli singulos anteire interioris contenditis scientiæ laude, et deos ipsos, quos opinamini, tollitis: et reponitis alios, quos manifestum est non esse: et alius aliud de iisdem dicitis rebus, et innumeros esse conscribitis, quos esse singulos semper consensus accepit humana. Incipiamus ergo solemniter ab Jano et nos patre, quem quidam ex vobis mundum, annum alii, solem esse prodidere nonnulli. Quod si accipiemus ut verum sit, sequitur, ut intelligi debeat nullum umquam fuisse Janum, quem ferunt Cœlo atque Hecate procreatum in Italia regnasse primum, Janiculi oppidi conditorem, patrem Fonti, Vulturni generum, Juturnæ maritum: atque ita per vos dei nomen eraditur, quem in cunctis an-

COMMENTARIUS.

gendum: *Frustraque vincla gutturi nectes tuo*, et forsitan etiam apud nostrum: *nectuntur cervicibus laquei*. Cæterum, ut ipse fatetur summus criticorum, tale quid fortassis ferendum in Arnobio, utpote scriptore minus accurato et sequioris ætatis. ORELL.

Conscenduntur ardentibus rupes. Allusio ad fatum Dionis. ORELL.

Et per vastas atque altissimas rupes jaciunt se passim voluntariis saltibus præcipitati. Respicit Arnobius sine dubio ad famosum illum saltum e Leuceadia petra, unde desperati amantes et remedium furoris quærentes in mare se præcipitabant. Vid. Ovid. Heroid. xv, 164 seqq. et, qui hac de re multus est, illustriss. Barthelemy in *Voyage du jeune Anacharsis*, cap. 56. ORELL.

XXVIII. — *Quisquamne est hominum rationis alicujus primordiis indutus*. Ita e cod. ms. locum restituit P. Burmannus, II, ad Anthol. lat., lib. III, carm. LXXIV, vers. 10, pag. 514, vol. I. Ceteri imbutus. Sed induere virtutes et vitia apud optimos scriptores. Ita Tacitus xv. Annal., c. 45: *Animum bonis artibus non induerat*. Livius, lib. III, cap. 33: *Adeo novum sibi ingenium induerat*, et sic ἐπιεικένος Homero, Iliad. A. 119, et passim, et in N. Testament., Evang. Luc., cap. ult., vers. 49: *Ἐνδύσθησθε δύνανται*. Conf. Aratzen. ad Plinii Paneg., cap. 81. ORELL.

Quod in genere virtutis unito perfectionis apicem, atque ipsius retinet sapientiæ summitatem. Recte in genere virtutis unito, id est, in toto et integro virtutum choro, in tota virtutis summa, ita ut virtutis pars nulla desiderari possit. Falluntur igitur, qui hæc mutare volunt. HERALD. — Fulv. Ursin. leg. conj. unico, Stewechius, unica. Pro retinet Gelenius ed. *retinent*, sequente editore Lugd., male, opinor. Sensus est: quod scilicet placidos, lenes, mites esse, retinet perfectionis apicem. Eodem sensu D. Paulus ad Coloss III, vers. 14. *ἡτις ὁ γὰρ ἐστὶ ἀνδραγαθὸς τῆς τελειότητος*. ORELL.

CAP. XXIX. — *Alius aliud de iisdem dicitis rebus*. Ita Meursius. Antea de ejusdem, etc. Editor Lugd. Bat. audaciori conjectura mutat: *alios alios deos in eisdem dicitis rebus*, temere, opinor; neque enim omnia in Arnobio accuratissima et ad logicorum præcepta. Equidem cum Stewechio verb. *rebus* expungendum puto, tamquam glossesema librarii, ut sensus sit: *alios aliud de iisdem dicitis*, scilicet diis. ORELL.

Quem quidam ex vobis mundum, annum alii, solem esse prodidere nonnulli. Vide Ovid., Fast. I, 117,

seqq.; Macrobius Saturn., lib. I, cap. 9; Voss., de Idololatr., lib. II, cap. 16, et imprimis Joannem Lydum, de Mensibus, cap. 1 et 2, pag. 55, seqq., ed. Schow. ORELL.

Janiculi oppidi conditorem. Virgilius, Æn., VIII, 558:

Hanc Janus Pater, hanc Saturnus condidit arcem,
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Conf. Ovid., Fast. I, vers. 241, seqq. ORELL.

Patrem Fonti. Ita ms. Scribo *patrem Fontis*. Hanc Martianus Capella recenset inter secundæ regionis cœli deos. Meminit hujus etiam Varro, de Ling. lat., lib. V, et Cicero, de Legibus, lib. II (cap. 22), de sepultura loquens: *Redditur enim terræ corpus et ita locatum ac situm quasi operimento matris obducitur. Eodemque ritu in eo sepulchro, quod procul ad Fontis aras, regem nostrum Numam conditum accepimus. Aræ hæc erant in Janiculo, propter quas sepulcrum Numæ; delubrum etiam habuit juxta portam Capenam. Sacra ejus Fontinalia celebrabantur propriæ Idus Octobres*. MEURSIUS, pag. 96 seq. — Conf. Reines. Inscript., pag. 102; Davis., ad Cic. de Nat. leor., lib. III, cap. 20, et Hug. Grot., ad Martian. Capell., l. I; Wagnerus, recentissimus editor librorum de Legibus, in loco Ciceronis supra laudato nostrum locum citans legendum censet: *ad Fonti aras*. Ab hoc Fonte sive Fonto (quem Jani filium fuisse, ex uno Arnobio novimus) gentem Fonteianam nomen suum deduxisse, conjicit Vaillantem apud Ekbel. in Doctrina Nummorum Vet., tom. V, p. 214. Ex nummo illius gentis caput Jani more geminum lanugine vestitum representante. Raschius autem in Lexico Rei Nummarie v. *Fonteia* gentis auctorem deum Fontonem appellat. Hæc non intelligens Gelenius edidit: *patrem Fauni*, pessime. Nam quis crediderit, Arnobium sibi tantopere contradixisse supra lib. II, c. 70, Faunum Pici filium facientem, et hoc loco, paucis paginis interjectis, Jani filium? ORELL.

Vulturni generum. Vulturinus fluvius Campaniæ, de quo multus est Oberlin V. Cl. ad Vibium Sequestrem, pag. 210 seq. Hujus unus, quod scio, Arnobius filiam facit nympham Juturnam. ORELL.

Juturnæ maritum. De hac dea locus classicus est Servii ad Virgil., Æn. XII, vers. 459: *Juturna fons est in Italia saluberrimus juxta Nomicum flumen, cu nomen a juvando est inditum. Cum enim naturaliter omnis aqua noxia sit extraneorum corporibus, hic omnibus saluberrimus fons est. De hoc autem fonte Romanæ ad*

nitis precibus, et viam vobis pandere deorum ad
 lentiam creditis. Rursus vero si Janus est annus,
 esse nec sic potest. Quis enim annum ignorat
 poris esse circumscriptionem statam, nec habere
 numinis id, quod spatiis mensium, et dierum di-
 eratione conclusum est? Quod ipsum licebit in
 rnum non absimili ratione traducere. Nam si
 bus significatur hoc nomine, Græcorum ut inter-
 es autumant, ut quod chronos est, habeatur Cro-
 nullum est Saturnium numen. Quis est enim tam
 ens, qui tempus esse dicat deum, quod mensura
 dam est spatiis in continua serie perpetuitatis
 si? atque ita ex ordine tollitur et iste cælestium,
 cælo esse editum patre, magnorum esse pro-

A creatorem deorum, vitisatorem, falciferum vetustas
 edidit prisca, et minorum transmisit ætati.

XXX. Nam quid de ipso dicemus Jove, quem solem
 esse dicitavere sapientes, agitantem pinnatos currus,
 turba consequente divorum? æthera nonnulli fla-
 grantem vi flammea atque ardoris inextinguibili
 vastitate? Quod si liquet, et constat, nullus ergo om-
 nino est vobis auctoribus Jupiter: qui patre editus
 Saturno, atque Ope matre, ut genitoris evaderet rabi-
 em, in Cretensium finibus memoratur esse celatus.
 Jam vero Junonem opinatio nonne consimilis deorum
 tollit e censu? Nam si aer illa est, quemadmodum vos

B ludere ac dicitare a consuestis, græci nominis præ-

LECTIONES VARIANTES.

os addicere. ms.

COMMENTARIUS.

ut sacrificia aqua afferri consueverat. Hinc Jutu-
 ratius Catulus primum templum in Campo Martis
 nam et Juturnas serias celebrant, qui artificium
 exercent, quem diem festum Juturnalia dicunt.
 rerum divinarum quartodecimo ait: Juturna in-
 roprios deos nymphasque ponitur. Hæc Servius.
 nam deam Latii indigenam, Daunii filiam, Turui
 em, edidit Virgilius, Æn. xii, 785. Vid. Heyn.
 Excurs. iii ad Æn. vi, pag. 125, vol. iii, et
 um Vet. lat., tom. i, pag. 346, seq. Sed aliam
 o cuius auctoris genealogiam deæ sequitur Ar-
 s. ORELL.

em in cunctis anteponitis precibus, etc. Ovidius,
 i, 171 seqq.:

æ ego: Cur, quamvis aliorum numina placem,
 Jæne, tibi primum thura merumque fero?
 possis aditum per me, qui limina servo.
 Ad quoscumque voles, inquit, habere deos.

is, ad vii Æneid.: Quidam Janum Eanum di-
 b eundo, eumque esse Martem: et quod apud Ro-
 plurimum potest, ideo primum in veneratione
 ari. Alii Janum aerem credunt; et quia vocis ge-
 habetur, ideo mandari ei preces nostras ad deos
 endas. Conf. Macrobius, Saturn., i, cap. 9, et B.
 n., de Form., lib. i, pag. 45 seq. HERALDUS et
 ER.

in vobis pandere. Ita Meursius et reliqui eum se-
 es. Antea: viam nobis pandere. ORELL.

quod chronos est, habeatur Cronos. Cujacius verbe-
 atur Cronos tanquam Glossema librarii, qui
 rgine scripserat græce habeatur χρόνος, delenda
 t, ut legendum sit: Nam si tempus significatur
 mine, Græcorum ut interpretes autumant, quod
 os est, nullum est. Sed nil video mutandum. D
 s est: ut quod Chronos (χρόνος) est (apud Græ-
 tabeatur Cronos (i. e. Saturnus). Cæt. de nomine
 s vide Lactant., Inst. i, 12; Macrobius, Sat., i,
 lutarch., de Isid. et Osir.; Cic. de Nat. deor.,
 , cap. 25; Apulei., de Mundo, pag. 153; Athe-
 as, Apolog. pro Christianis; August., de Civ.
 lib. iv, cap. 40, et al. quos citant Elmenh. et
 . ORELL.

urnium numen. Ita edidit Salmasius ex emenda-
 Ob. Gifanii. Alii: Saturnium nomen. ORELL.

isatorem. Glossæ: Vitisator, ἀμπελοφύτης. Accius
 acrob., Saturnal., lib. vi, cap. 5:

tonyse, pater optime vitisator, Semela genitus:

ius, Æn. vii, vers. 179:

isator, curvam servans sub imagine falcem.

ELMENH.

ciferum. Infra, lib. vi, cap. 12. Saturnus cum,
 i falce, custos ruris ut aliquis, ramorum lucu-
 m tonor. ELMENH.

Minorum transmisit ætati. Minores, id quod posteri.
 Lactant. Inst., lib. ii, cap. 7; Sed hoc eos fallit, ut quod
 majorum nomine posito, non putant fieri posse, ut aut
 ipsi plus sapiant, quia minores vocantur, aut illi desi-
 puerint, quia majores nominantur, ubi vid. Bunemann.
 pag. 208. Ita Virgilius sæpissime. ORELL.

XXX. — Nam quid. Meursius conj. Jam quid, etc.
 ORELL.

Jove, quem solem esse dicitavere sapientes. Orpheus
 Hymn. viii (ed. Hermann) in Solem, vers. 13:

Αἰθαλής, ἀριαντι, χρόνου πάτερ, ἀθανάτι Ζεῷ.

Idem Fragment. Hymni in Jovem servato a Stobæo
 Eclog. Phys., lib. i, cap. 1, et a Proclo in Timæum:

C Ζεὺς ποιητὴν ἀνέμων, Ζεὺς ἡκαμάτου ἠφῆρος ὄρηθ.
 Ζεὺς πόντου βίξου, Ζεὺς ἤλιος ἠδὲ σελήνη.

Conf. Macrobius, Sat. i, cap. 25; Sanchoniathon., ap.
 Euseb., de Præparat. evangel., lib. i, cap. 7; G. J.
 Voss., de Idololatr., lib. ii, cap. 13, pag. 138, et
 imprimis Gisb. Cuper., in Harpocrate pag. 88, ed.
 Ultraject., in-4°, et Column., ad Ennii Fragmenta
 pag. 326-27, (ed. Hessel. pag. 209.) ORELL.

Agitantem pinnatos currus, etc. Hæc hausta sunt e
 loco celeberrimo Platonis in Phædro: Ὁ μὲν δὴ μέγας
 ἡγεμόν ἐν οὐρανῷ Ζεὺς ἐλαύνων πτηνὸν ἄρμα πρῶτος πο-
 ρεύεται, τῷ δὲ ἔπειτα στρατιὰ θεῶν καὶ δαιμόνων. Conf.
 quos laudat Toupius ad Longin. Sect. xv, § 4, pag.
 322, ed. Weisk. ORELL.

Æthera nonnulli flagrantem vi flammea. Vide Cic.,
 de Nat. deor., lib. i, cap. 15, et lib. ii, cap. 26;
 Serv., ad Æn. i, vers. 47; Macrobius, Saturn., lib. i,
 cap. 4; Clemens Alexandr., lib. v Stromat.; Germa-
 nicus Arateis Phænomenis, pag. 86; Augustin., de
 Civ. Dei, lib. iv, cap. 11, lib. iii, cap. 4; Varro de
 Ling. lat., lib. iv. ELMENH. — Cf. Voss. de Idololatr.,
 lib. ii, cap. 84, pag. 268. ORELL.

Ardoris inextinguibili vastitate. Ita ed. Lugd. Bat.
 Alii: inextinguibilis. ORELL.

In Cretensium finibus memoratur esse celatus.
 Origenes contra Celsum, lib. iii, pag. 141. Athe-
 nagoras Apologia, pag. 58. Eusebius, de Præparat.
 evangel., lib. 3. ELMENH.

Si aer illa est. Ex Stoicorum sententia. Cicero,
 de Nat. deor., ii, 26. Aer autem, ut Stoici disputant,
 interjectus inter mare et cælum, Junonis nomine conse-
 cratur, quæ est soror et conjux Jovis, quod et similitu-
 do est ætheris, et cum eo summa conjunctio. Effemina-
 runt autem eum, Junonique tribuerunt. quod nihil est
 eo mollius. Conf. Macrobius in Somn. Scip., lib. i,
 c. 17. et Saturnal., lib. iii, c. 5. Porphy., ad.
 Euseb. in Præparat. evang., lib. iii, c. 11; August.,
 de Civ. Dei, lib. iv, c. 10, et lib. vii, c. 16. NOURR.,
 p. 441. Athenagor., Apolog.; Serv. ad Æn., vii,
 311. ELMENH.—Add. Cornut., de Nat. deor. cap. 5.
 ORELL.

posteritate repetita, nulla soror et conjux omnipotentis reperietur Jovis, nulla Fluonia, nulla Pomona, nulla Ossipagina, nulla Februtis, Populonia^a, Cinxia, Caprotina : atque ita reperietur inanissima esse istius nominis fictio, opinionis vacuæ celebritate vulgata.

XXXI. Aristoteles, ut Granius memorat, vir inge-

nio præpotens, atque in doctrina præcipuus, Minervam esse lunam probabilibus argumentis explicat, et litterata auctoritate demonstrat. Eandem hanc alii æthereum verticem, et summitatis ipsius esse summam dixerunt : memoriam nonnulli : unde ipsum nomen Minerva, quasi quædam Meminerva formatum

LECTIONES VARIANTES.

^a Populona ms.

COMMENTARIUS.

Græci nominis præposteritate repetita. Id est, ut explicat Gesnerus (in Thesauris), nomine Ἥρα ita frequentato, ut tandem nescias utrum Ἥρα dicatur an ἰσὶρ. Cæterum verb. præposteritas ἀπὸ τοῦ λεγόμενον. Al. leg. græci nominis austeritate, male. Nec enim video quid sit austeri in hoc vocabulo. ORELL.

Nulla Fluonia. Leg. Fluonia. Festus : Fluoniam Junonem mulieres colebant, quod eam sanguinis fluorem in conceptu retinere putabant. — MEURS. Quam quidem nomenclationem Augustinus (de Civit. Dei, lib. vii, c. 2) Varronis auctoritate confirmat : Dea Mena menstruis fluoribus præest, quamvis Jovis filia, tamen ignobilis. Et hanc provinciam suorum menstruorum in libro selectorum deorum ipsi Junoni idem auctor (Varro) assignat, quæ in diis selectis etiam regina est, et hic tanquam Juno Lucina cum eadem Mena, privigna sua, eidem cruori præsidet. Conf. eund. ibid., c. 3, et Voss. de Orig. et Progressu idol., lib. vi, c. 26. NOURR., p. 441 sqq.

Nulla Pomona. Pomona hortorum dea tironibus nota : cujus quidem nominis originem obscuram dicit Varro de Ling. Lat. vi, p. 74. (ed. Dordr.). At quomodo ea Juno dici potuerit, haud facile perspicitur. Quapropter suspicentur nonnulli (Meursius), hoc nomen librarii incuria esse corruptum, et ei subrogandum Sororia, quandoquidem Juno ferebatur esse Jovis soror et conjux. In hujus autem opinionis confirmationem adjungi potest Romæ a sororio sigillo constructum Junoni templum, quod idcirco Junonis Sororiæ nuncupatum fuit. Sed huic conjecturæ nullo Codicis testimonio firmatæ si aliam adjicere liceat, dicemus : et poma et fructus ad terram sive tellurem quandoquidem pertinent, fieri potuisse, ut Juno, quæ tellus esse et terrestria regere credebatur, Pomonæ, quemadmodum et tot aliis nominibus, appellata fuerit. Quod autem Juno terra censeretur, his Varronis (de Ling. lat. lib. vi, pag. 49.) Augustinus (lib. vii de Civ. Dei, c. 16) verbis nos admonuit : Jovis Juno conjux, et is cælum, hæc terra, quæ eadem tellus ; et ea dicta, quod una cum Jove juvet Juno ; et regina, quod hæc omnia terrestria regit. Sed de hac conjectura nostra aliorum esto judicium. NOURR., p. 442. Scriberius ap. Meurs. legendum putat Covona, a covo, antiquo vocabulo pro cælo. Ergo Juno Covona, vel, ut Varro dixit (de Ling. lat., v. p. 49), Covella, idem quod οὐρανια. ORELL.

Nulla Ossipagina. Et hoc Junonis nomen nonnulli (idem Meursius, probante Heraldus), depravatam putarunt et emendandum : nulla Ops, Opigena. De qua Festus. Opigenam Junonem matronæ colebant, quod ferre eam opem in partu laborantibus credebant. Sed inde non satis dilucide conficitur, utrum hæc eadem sit atque Ossipagina, quæ, ut postea Arnobius scripsit, infantium ossa durare et solidare putabatur. Vossius vero (in etymol. ad verbum Os) astipulatur Stewechio, qui Ossipaga vel Ossipanga restituendum autumabat. Eam etenim sic nuncupatam censet, quod pangat, sive, ut antiqui loquebantur, paget puerorum ossa. NOURR., p. 442.

Nulla Februtis. Februtis sive Februlis (ut emendavit Jan. Doussap. Meurs. ORELL.) Juno a Romanis dicitur, uti adhuc observat Festus (verb. Februarius) : Februarius mensis dictus quod tunc, id est extremo mense anni, populus februareretur, id est lustraretur

atque purgaretur (a Lupercis), vel a Junone februatæ, quam alii februatem, Romani Februtim vocant. Legesis Varronem (lib. v. de Ling. lat. § 3), Augustinum (de Civ. vii, 7) et Lilius Gyraldum Syntagm. iii, p. 119. NOURR., p. 442, et ORELL.

Populonia. Populonix Junonis et templi in illius honorem dicati meminit apud Macrobius (Lib. iii. Saturn., c. 2). P. Tertius : In papirianis enim jure, aiebat, evidenter relatum est, aræ vicem præstare posse mensam dicatam ; ut in templo, inquit, Junonis Populonix mensa dicata est. At hoc nomen illi inditum perhibent, quia maris et feminæ conjunctioni, ex qua novi populi creantur, Junonem præfici existimabant. De hac autem et Februti itidem Junone legendus Martianus Capella de Nupt. Philolog., lib. ii. NOURR., ibid.

Caprotina. Caprotinæ vel, ut aliis placet, Capratinæ Junoni mulieres olim sacrificabant ob servatam puellarum et matronarum pudicitiam, ac Fidenates, qui eam eripere volebant, superatos. Varro autem (de Ling. Lat. lib. v. p. 47. ed. Dordr.) de hoc sacrificio sic loquitur : Nonæ Caprotinæ, quod eo die in Latio Junoni Caprotinæ mulieres sacrificant, et sub caprifico faciunt, et e caprifico adhibent virgam. Hujus porro sacrificii atque festi, quod ancillarum vocabatur, causam et institutionem Macrobius retulit Saturn. i, cap. 11. Illius etiam meminit Plutarchus (Parallel., tom. ii, p. 313) et alii. Cæteram plura adhuc, ut Servius ait (ad Æn., i, vers. 12, 15), erant Junonis nomina, ut Curis et Lucina, quæ Arnobius, quandoquidem satis multa memoraverat, silentio præterire maluit. NOURR., p. 445.

XXXI. — Granius. Granius Flaccus Licinianus, grammaticus citatus a Festo v. Ricæ, Macrobio, sat. i, c. 16 et 18. Scripsit inter alia librum de Indigitamentis ad Cæsarem, teste Censorino, de Die nat., c. 5, p. 15, ed. Haverc. Conf. G. J. Voss. in Appendice ad l. iii, de Hist. Lat. Oper., tom. iv, p. 261. ORELL.

Minervam esse Lunam probabilibus argumentis explicat. Porphyrius, ap. Euseb., Præpar. evangel., l. iii, c. 11 : Ὅπερ δὲ Ἀπολλων ἐν ἡλίῳ, τοῦτο Ἀθηνᾶ ἐν σελήνῃ ἔστι γὰρ τῆς φρονήσεως σύμβολον, Ἀθηνᾶ τις οὐσα. NOURR., p. 445.—Add. Macrobius Saturn., l. i, c. 17. ELMENH. — Ut omnes deos ad solem, ita deas ad lunam (quam ἰσθίλιον, id est vicariam solis, vocarunt Græci, teste Hesychio) retulisse veteres : ita Minervam, Dianam, Cererem, Junonem, Isidem, Hecaten, Proserpinam, Rheam, Cælestem, Astartem, Parcas, Enyo, aliasque lunam habitas, ex Porphyrio, ap. Euseb. Præparat. evangel., l. iii, c. 11, et aliis pluribus ostendit Gisb. Cuper. in Harpocrate, p. 108. ORELL.

Æthereum verticem. Macrobius, l. iii, Saturnal., c. 4. Esse Minervam summum ætheris cacumen. Idem, l. i, Saturn., c. 17; Augustinus, de Civ. Dei, l. vii, c. 16. ELMENH. — Vide imprimis G. J. Voss. de Idol., l. ii, c. 42. ORELL.

Minerva, quasi quædam Meminerva. Festus : Minerva dicta, quod bene moneat. Isidorus, l. viii, Orig. c. 11. Macrobius, l. i, Saturn., c. 17. ELMENH. — Aliud etymon sequitur Cicero, de Nat. deor., ii, c. 26 : Minerva autem, quæ vel minueret, vel minaretur. Sed falso, ut ostendit Vossius, l. i, p. 199. Minerva seu potius Menerva a μῆνος, vis animi, unde Latine mens et

quod si accipit res fidem, nulla est ergo Mentis
 ulla victoriae, nulla Jovis enata de cerebro in-
 x oleae, nulla magisterii artium, et discipli-
 nae varietatibus erudita. Quod aqua nubat terram,
 atus est, iniqui, cognominatusque Neptunus.
 o liquoris obtentio nominis hujus appellatione
 ur, nullus Deus est omnino Neptunus : atque

A ita tollitur, et removetur e medio stygii frater Jovis,
 Olympique germanus, tridenti armatus ferro, pistri-
 cum dominus atque mænarum, rex salsorum gurgi-
 tum, et tremebundi motator soli.

XXXII. Mercurius etiam quasi quidam medicurius
 dictus est : et quod inter loquentes duo media currat
 et reciproctetur oratio, nominis hujus concinnata est

COMMENTARIUS.

a verba meneo, meno pro moneo : unde men-
 emini, memor, reminiscor. ORELL.
 la est ergo Mentis filia. Meursius rescribit Metis
 quam cum Jupiter gravidam et Minervam partum
 instinctu Cœli et Terræ devorasset, capite
 ans factus, Vulcano accito, cerebroque dissecto,
 inervam peperit, ut testatur Hesiodus in Theo-
 vers. 885 seqq. Sed verum esse Mentis filia
 Vossius de Idololatr., l. II, c. 42, ex Afranii
 mento apud A. Gell., l. XIII, c. 8 :

isus me genuit, mater peperit Memoria,
 opham vocant me Graii, vos sapientiam.

ra igitur idem quod Prudentia, quæ est filia
 iæ sive mentis. Et ipse Arnobius infra, c. 37 :
 ateri prædicant (Musas) ex Memoria uxore vel
 ORELL.

la Victoriae. Difficile probatu, qua ratione Mi-
 filia Victoriae dicatur ab Arnobio. Dionysius
 em Halicarnassensis narrat (Antiquit., l. I, p.
 lb.) : Νίκην δὲ Ἀρκάδες μυθολογοῦσι Πάλλαντος
 γαστέρα τοῦ Διὸς, τιμῆς δὲ παρ' ἀνθρώπων, ἃς
 εὖν, Ἀθηνᾶς βουλήσει λαβεῖν, κενωμένην τῆς θεοῦ
 γον' δονθῆναι γὰρ εὐδύς ἀπὸ γονῆς τῆν Ἀθηνᾶν Πάλ-
 πὸ Διὸς, καὶ παρ' ἑαίνω, τίως εἰς ὄραν ἀφίκατο,
 κ. Quibus certe verbis planum ille facit, Mi-
 a non esse filiam Victoriae, sed tantummodo
 la educatam. Prævium nihilominus opinionis
 ssertorem Arnobius habuit Pausaniam, qui
 (l. I, p. 40, Sylb.) : καὶ ἕτερον ἐνταῦθα ἱερὸν
 πεποιήτα καλονόμενης Νίκης. In quodam autem
 uti inscribitur, hymno (N. 52, ed. Hermann),
 catur νεκροῦ δαίμων. At hinc Arnobii narratio
 firmatur, si ejus in textu legeretur : Nulla est
 entis (vel Metis, ut Meursius voluit. conf. He-
 theogon. vers. 885 seqq.), nulla Victoria. Si
 legendum sit nulla Victoriae, expende, quæso,
 hæc opinio inde invaluit, quod a templo ipsius,
 Victoria nuncupabatur, cognominata est, aut
 gnantes ejus auxilio victoriam reportare fere-
 NOURR., p. 445.

i. Cuperus in Apotheosi Homeri, p. 173, le-
 n censet : nulla Victoria, hæc offerens : τ
 n Νίκην dictam testatur Phurnutus vel Cor-
 de Nat. deor., c. 28 (p. 187, ed. Gal.) :
 μενῖδα δὲ αὐτὴν καλοῦσι καὶ ἀγγελῖδα τὸ μὲν ἀπὸ
 αλιεῖν παράγοντας (ἐκασὴ γὰρ ἔστιν ἐπαμύνειν καὶ
 αθεῖν, ἐξ οὗ καὶ Νίκη προσαγορεύεται) τὸ δὲ ἀπὸ
 εἰν αὐτὴν τοὺς λαοὺς. Et paulo inferius, p. 189 :
 τὴ παρεσιγάγεται διὰ τὸ οὐδ' ἄλλο καὶ ἀμετάβολον
 ἄξιον. Quin et Athenis in arce Ἀθηνᾶς τῆς Νίκης
 erum fuisse alis aureis ornatam, ex Aristote-
 e Pythagorista, Aristophane et Eustathio pro-
 eursius, l. I, Lectt. Att., c. 20. Nonnus, l. XXXII,
 ceat ἀρηγόνα θῆλυν Ἀθηνᾶν, Νίκην ἢν καλοῦσι :
 ue meminit etiam Euripides (Ion., vers.
 Vide ibid., vers. 457). Utque Minerva Jovis capite
 ata, ita etiam Victoria, docente Philone Judæo
 andi Opif.) : Μόνος δὲ, ὡς ἔφην, ὁ Ἐπτά οὗτε γεν-
 ῖππον οὗτε γεννᾶσθαι, δι' ἣν αἰτίαν αἱ μὲν ἄλλοι
 γοὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἐξομοιοῦσι τῇ ἀρήτορι Νίκῃ
 ῖθεν, ἢν ἐκ τῆς τοῦ Διὸς κεφαλῆς λόγος ἔχει, etc.)
 iuperus. ORELL.

is enata de cerebro. Ita ed. Lugd.. Bat. Alii :
 Editio princeps elata. ORELL.

Quod aqua nubat terram, appellatus est..... Neptunus. Varro de Ling. lat. l. IV : Neptunus, quod mare terras obnubit, ut nubes cœlum, a nuptu, id est operatione. ELMENH. — Stewech. legendum conjicit Neptunus, sed derivandum videtur a Græco νέφος, νεφώς. Scaliger ad Theophrast., de Causis Plantarum derivat a νεπτο. Vid. Voss., de Idol., l. II, c. 77, p. 259.

B a nando derivat Cicero de Nat. deor., II, c. 26, ubi vide Davisium. Lipsius, qui de hoc etymo multus est, Saturnal. Serm., l. I, c. 2, in Ciceronis loco l. legendum censet : a nubendo. Cæterum nubere hoc loco sensu proprio et primario idem quod velare, obvelare. Vid. Weitz. ad Pervigil. Veneris, vers. 22. ORELL.

Nullus deus est omnino Neptunus. In edit. Lugd. Bat. fortassis operarum vitio legitur : nullius deus, etc. Atqui recte habet nullus, ut supra : Nulla soror et conjux Jovis, nulla Fluvionia, etc. ORELL.

Stygii frater Jovis. Vide supra, ad lib. II, cap. 70. ORELL.

Pisticum dominus. Pistris bellua marina longi corporis, sed angusti, interprete Nonio. De diversis marinis monstris ista vox videtur usurpata. Balænam interpretatur Festus. Sed aperte distinguit balænam et pristem, idem quod pisticem, Plinius, Hist. nat., lib. IX, c. 3, et 4, ubi novissimus illius libri editor, Laur. Theod. Gronovius, p. 6, pristin interpretatur piscem Oceani, præsertim Arctici incolam, ex squali genere, rostro cuspidato, osseo, plano, utrinque dentato, Linnæo dictum squalus pristis, der Sagehuy, Sagesfisch. Conf. Jan. Dousam ad Lucilii Fragment., p. 199, ed. Haverc. ORELL.

Mænarum. De hoc contempto et vilis pretii pisciculo multus est N. Heinsius, ad Ovid. Fast. II, vers. 578, quem vide. Græcis dicitur μαινίς verbi causa Plutarcho in Numa, c. 15, ubi Kaltwasser. vertit sardelle. Harduinus ad Plin., Hist. nat., l. XXXII, c. 11, intelligit pisciculum illum, quem Galli la mendole, Romani menola vocant, der Hauling, Sparsfisch. ORELL.

Rex salsorum, gurgitum, et tremebundi motator soli. Ita Meursius. Alii sali, ut videtur, ex ms. Sed præfero motator soli, id est Σεσιγθων et Ξοσιγματος. Cæterum hæc verba mihi videntur e vetere aliquo Comico vel Tragico, irrisionis causa, mutuata ab Arnobio. ORELL.

XXXII. — Mercurius etiam quasi quidam medicurius dictus est. Isidorus, l. VIII Originum, c. 11 : Mercurius quasi Medius currens dicitur appellatus, quod sermo currat inter homines medius. Conf. Augustin., de Civit. Dei, l. VII, c. 14. ELMENH. — A mercibus derivat Festus. ORELL.

Quod inter loquentes duo media currat et reciproctetur oratio. Hæc est vera et genuina membranarum lectio pro illo quod ediderunt : inter loquentes duos. Quarto casu duo pro duos antiquis in usu fuisse, ostendi ad Fl. Vegetium de Re Milit. cui eam phrasin bis restitui, l. II, c. 6, et l. III, c. 15. Exempla si desideras, vide Ciceron., ad Fam., l. VII, ep. XXV : Præter duo nos (inquit) loquitur isto modo nemo. Prudentius, in Apotheosi : Panes jubet et duo pisces apponit. Censorinus, de Die natali, c. 19, in scito Tribunitio : Prætor urbanus, qui nunc est, quique posthac suat, duo lictores apud se habeto : vulgant vulgo duos lictores, non recte. Eadem de re anno-tasse commemini Sosipatrum grammaticum. STEWECHE. — Conf. Manut. ad Ciceronis, l. I. ORELL.

qualitas. Ergo si hæc ita sunt, non est dei Mercurius nomen, sed sermonis reciprocantis et vocis, atque ita hoc pacto ^a aboletur et extinguitur caduceator ille Cyllenius in algido fusus monte, vertice, verborum excogitator et nominum: mundinarum, mercium, commerciorumque mutator. Terram quidam e vobis, quod cunctis sufficiat animantibus victum, matrem esse dixerunt magnam: eandem hanc alii, quod salutarium seminum frugem gerat, Cererem esse pronuntiant: nonnulli autem Vestam, quod in mundo stet sola, cæteris ejus partibus mobilitate in perpetua

A constitutis. Quod si ratione profertur et asseveratur certa, trina pariter nomina vobis interpretibus nulla sunt: non Ceres, non Vesta deorum esse computabuntur in fastis: non ipsa denique mater deum, quam Nigidius autumat matrimonium tenuisse Saturni, dea recte poterit nuncupari: siquidem unius terræ hæc sunt omnia nomina, et his sola ^b prædicationibus indicatur.

XXXIII. Prætermittimus hoc loco satietatis fuga Vulcanum: quem esse omnes ignem pari vocum pronuntiat assensu: quod ad cunctos veniat, Venerem,

LECTIONES VARIANTES.

^a Hoc acto *Sab. male.*

^b Illa *Fulv.*

COMMENTARIUS.

Caduceator ille Cyllenius, in algido fusus monte, vertice. Constructio Arnobio familiaris pro in algido fusus montis vertice. Vide supra, ad l. i, c. 56. Partus eleganter dicitur *fundit, effundit*. Sic supra, l. i, l. i: *Mercurius utero fusus Maivæ*. L. ii, c. 16: *Ex alvis funditur atque emittitur matrum*. Infra, l. iv: *Et quid Jovem mirantur ex sæminæ effusum dictare vos alvo?* Lactant., l. iii, c. 16: *Non enim aut parietes, aut locus, in quo quisque est fusus ex utero, conciliat homini sapientiam*. Idem, de Opife Dei, c. 5: *Queruntur.... hominem nudum et inermem, tamquam ex naufragio, in hujus vitæ miserias projici et expelli; qui neque movere se loco, ubi effusus est, possit, nec alimentum lactis appetere, nec injuriam temporis ferre*. Ubi vide Bunemann., p. 4127. HERALD. et ORELL.

Mercium commerciorumque mutator. Festus: *Mercurius a mercibus est dictus: hunc enim negotiorum omnium existimabant esse deum*. Plautus in Prologo Amphitruon.:

Ut vos in vestris voltis mercimoniis
Emundis vendundisque me letum lucris
Afficere atque adjuvare in rebus omnibus.

Conf. G. J. Voss., Etymol. rom., v. *merces*. ELMENH. et ORELL.

Terram quidam e vobis, quod cunctis sufficiat animantibus victum, Matrem esse dixerunt magnam. Lucetius, l. ii, v. 995, seqq.:

Pabula eum præbet, quibus omnes corpora pascunt
Et dulcem ducunt vitam, prolemque propagant,
Quapropter merito maternum nomen adepta est.

HERALD.

Quod salutarium seminum frugem gerat, Cererem esse pronuntiant. Ita sentiunt Cicero, de Nat. deor., l. ii, c. 26. *Mater* (Proserpinæ) autem est a gerendis frugibus *Ceres, tamquam Geres.*, et Varro, de Ling. lat. Et ut hic C pro G, contra in aliis fieri notat Varro, libro iv, dum scribit: *Gladius C in G commutato a clade*. Festus item ab *urguento Orcum*, a prædicendo prodigium format. Promiscuæ etiam hæc litteræ olim librorum descriptoribus: unde in codicibus confusa totiens Gaius et Caius et alia mille. Immo et in varietate linguarum hunc quasi lusum reperiri nemo nescit. *Ciconiam* latine dicimus; verum Galli, Itali, Hispani secundum syllabam per g scribunt, atque effantur suavius. STEWECH.—At falsum esse hoc etymon et nomen Cereris derivandum vel ab antiquo verbo *ceréo*, quod est *creo*, vel a græco Cereris nomine antiquissimo *Γῆρας*, pluribus docet summus Scaliger ad Varronem, p. 51, ed. Dordr.—Sainte-Croix, in *Recherches sur les Mystères du Paganisme*, p. 525, derivat a *Cerus*, quo nomine creatorem significabant veteres Etrusci (*Cerus mannus intelligitur creator bonus*. Festus, l. xi, p. 237; Isidor., Orig., l. viii, c. 10), des Brosses a nomine ægyptio vel hebraico Erets, terra. Conf. quæ de

B latini nominis Cereris et græci *Δηούς* etymo doctissime disputat N. Ignarra Emendati. in Homeri Hymn. in Cerer., in Rubnkenii illius Hymni editione novissima, p. 495 et seqq. ORELL.

Nonnulli autem Vestam, quod in mundo stet sola, cæteris ejus partibus mobilitate in perpetua constitutis. Plato in Phædro, p. 247, vol. iii, ed. H. Steph.: *Μέλει γὰρ Ἑστία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη*. Ovid., Fast., l. vi, 299:

Stat vi terra sua: vi stando Vesta vocatur
Causaque par graii nominis esse potest.

Conf. Dionys. Hal., l. ii; Isidor., Origin., l. viii, c. 11; Augustin., de Civ. Dei, l. iv, c. 10; G. J. Voss., de Idolol., l. ii, c. 59, p. 251, et J. Lips. in Syntagm., de Vesta et Vestalibus, c. 1. Scilicet dictum hoc ex falsa antiquorum opinione. Contrarium plane statuunt recentiores astronomi inde a Copernico. ORELL.

Quam Nigidius autumat matrimonium tenuisse Saturni. Infra, l. iv, *matrimonium magna ejus tenuerit mater*. HERALD.—De P. Nigidio Figulo, Ciceronis æquali et socio in peste Catilinæ extirpanda, post Varronem doctissimo Romanorum ac Pythagoreo, vid. Harles Introd. maj. et Notit. Litteraturæ rom., p. 165; Ernesti in Clav. Cic., et imprimis Jan. Rutgers., qui ejus fragmenta collegit, digessit et explicuit in Variar. Lection., l. iii, c. 16, p. 246, seqq. ORELL.—Singularis de hoc scriptore Burignii Dissertatio exstat in libro cui titulus: *Mémoires de l'Académie des Inscriptions*. OCHSNER.

His sola prædicationibus indicatur. Fulv. Ursin. nescio qua de causa mutat *his illa*, etc. ORELL.

XXXIII. — *Satielatis fuga.* Id est *nimietatis*. Satis enim pro nimis passim apud hos scriptores. HERALD.—Ita Julius Capitolinus in Vita M. Antonini Philos., c. 24: *Et Antoninus quidem non est satis motus defectione Cassii*, id est valde, nimis motus; ubi vide Salmas., in Script. Hist. August., vol. i, p. 585. Apud Cyprianum nil frequentius. Ita nostrum *genug* sæpissime abundantiam vel, ut barbaro vocabulo utamur, *nimietatem* aliquam significat: verbi causa *hich habe genug Arbeit*, id est *mehr als genug, ubersflussig*. Quo sensu Cicero aliique aures latinis scriptores dicunt *satis superque*, contra *satis* simpliciter positum usurpant de mediocritate quadam magis in defectu quam in excessu peccante, ut nostrum *so so nicht allzuviel*. Vide Heusinger., ad Cornel. Nepot., Cimon., c. ii, et ad Ciceronem, de Off., ii, c. 25, p. 363, necnon Bunemann., ad Lactant. Inst., l. vi, c. 15, p. 774. ORELL.

Quem esse omnes ignem, etc. Vide Isidor., Orig., l. viii, c. 10; Augustin., de Civ. Dei, l. vii, c. 16. ELMENH.

Quod ad cunctos veniat, Venerem. Cicero, de Nat. deor., l. ii, c. 26: *Quæ autem Dea ad res omnes veniret, Venerem nostri nominaverunt*. ELMENH. Aliis

et quod sata in lucem proserpant ^a, cognominatam A esse Proserpinam : qua rursus in parte trium capita numinum tollitis : siquidem primum elementi est nomen, non sentientis vocabulum potestatis : libidinis alterum per cuncta animantia diffusæ : tertium vero significat attollentia se germina, et frugum succrescentium motiones. Quid? cum Liberum, Apollinem, Solem, unum esse contenditis nomen vocabulis amplificatum tribus, nonne sententiis vestris deorum inimituitur census, et opinio prædicata ^b dilabatur? Nam si verum est solem eundem Liberum esse, eundemque Apollinem, sequitur ut in rerum natura neque Apollo sit aliquis, neque Liber : atque ita per vos ipsos aboletur, eraditur, Semeleius, Pythius : alter fœculentæ hilaritatis dator, Sminthiorum alter perniciæ murum.

XXXIV. Non indocti apud vos viri, neque quod induxerit ^c libido garrientes, Dianam, Cererem, Lunam, caput esse unius Dei triviali germanitate pronuntiant : neque, ut sunt trinæ dissimilitudines nominum, personarum differentias tres esse : Lunam in his omnibus vocari, atque in ejus vocamen reliquorum seriem concervatam esse cognominum. Quod si exploratum, si fixum est, atque ita si esse rei veritas monstrat, cassum iterum ^d nomen est Cereris, cassum Dianæ : atque ita perducitur res eo, ut et illa frugum, sicut perhibetis, inventrix, vobis ducibus atque auctoribus nulla sit, et exspolietur Apollo germana, quam quondam puris in fontibus abluentem membrorum sordes corniger ille venator inspexit, et pœnam curiositatis invenit.

B XXXV. In philosophiæ memorabiles studio, atque

LECTIONES VARIANTES.

^a Prorepant Fulv.
^b Præjudicata Fulv.

^c Indixerit alii.
^d Item Gelen.

COMMENTARIUS.

tamen de hujus vocis etymo aliter visum. Nam Varro (de Ling. lat. l. iv, p. 42) a verbo antiquo *viere* (vid. supra, ad l. ii, c. 58), id est *vincere* illud deducit, quod Venus non quidem *vincere*, sed *vincire*, vineiri, pudendis scilicet vinculis, ipsa velit. Isidorus vero, Orig., l. viii, c. 44 : *Venus, inquit, inde dicta, quod sine vi (aliter viro) femina esse virgo non desinat*. Sed Arnobio haud forsitan immerito probabilior visa est Ciceronis opinio. Nourr., p. 449. — Add. Selden., de diis syris, p. 225. Ciceronis locus Fulvium Ursinum movit mutare : *Quod ad cuncta veniret*. ORELL.

Proserpinam. Vide Cic., de Nat. deor., l. ii, c. 26; Isidor., Orig., l. viii, c. 44. ELMENH.—Adde Varron., de Ling. lat., l. iv, p. 20, ed. Bipont. Pro *proserpant* Fulv. Ursin. conjicit *prorepant*, male. ORELL.

Non sentientis vocabulum potestatis. Ita Gelenius, quod probo. *Potestas* autem passim pro numine. HERALD.—Sic infra, l. iv, c. xi, init : *Quid dicitis, o patres novarum religionum, quid potestatum*. Editio princeps Romana. *Non sentiens vocabulum potestatis*, quod nescio qua de causa revocavit editor Lugd. Bat. ORELL.

Frugum succrescentium motiones. *Motio* pro incremento, et *moveri* pro crescere sæpissime. Columella, l. xi, c. 2 : *Igitur a kal. martiis eximia est vitium putatio in x. kal. aprilis, si tamen se gemmæ nondum moveant*. Ovidius, l. iii. Trist. Eleg. xii, 15 :

Quoque loco est vitis, de palmitis gemma movetur.

Eodem sensu *κατείν και ελαστώνειν* ap. Græcos, verbi causa Theophrast., l. i, de Causis Plant., c. 7. Plura collegit J. Fr. Gronovius, Obs., l. iii, c. 4, p. 555, D ed. Platneri. ORELL.

Quid cum Liberum, Apollinem, Solem unum esse contenditis numen. Macrobi., l. i, Sat., c. 47, 18; Augustin., de Civ. Dei, l. vii, c. 16; Servius, ad Virgil. Georg., i, vers. 7. ELMENH.—Vide imprimis Gisb. Cuper. in Harpocrate, p. 106, seqq. ORELL.

Semeleius Pythius. Rescribunt (Fulv. Ursin.) *Sminthius* propter ea, quæ sequuntur : *Sminthiorum alter perniciæ murum*. Sed quemadmodum, quæ dicuntur de Baccho, non pertinent ad *Semeleium*, ita et quæ hic adduntur, non pertinent fortasse ad Apollinis epitheton, quo *Pythius* dicitur, sed aliam innuit illius appellationem. HERALD.—Pro *Semeleius*, quod Meursius restituit, editio princeps *Semelius*. ORELL.

Alter fœculentæ hilaritatis dator. Varro apud Nonium : *Quo nihil jucundius quisquam bibit. Hoc ægritudinem ad medendam invenerunt, hoc hilaritatis dulce seminarium, hoc continet coagulum convivæ*. Vini do-

tes congregabat hic Varro : de quibus e variis scriptoribus Athenæus, l. ii. HERALD.

Sminthiorum alter perniciæ murum. *Sminthii* Apollinis meminere Lactant., l. i, c. 7 (ubi vid. Cellar. et Bunemann.), Macrobius, i, Sat., c. 47; Ammian. Marcellin., l. xxii, cap. 11. ELMENH.—Eustathius, ad Iliad., lib. i, v. 59. Ζευθεύς, Ἀπόλλωνος ἐπίθετον· καὶ οἱ μὲν φασιν, ἀπὸ Σμίνθης πόλεως περὶ Τροίαν· οἱ δὲ ἀπὸ τῶν σμίνθων, ὃ δηλοῖ τοὺς μύας, αὐτὸν οὕτω καλεῖσθαι φασί· δοκεῖ γὰρ ποτὲ ἀναερέτης γενέσθαι σμίνθων, βλαπτόντων τοὺς ἐκεί· ὡς διὰ τοῦτο καὶν τε αὐτοῦ ἰδρυθῆναι καὶ αὐτὸν Σμινθέα κληθῆναι, διὰ τοὺς ἀποσοθηθέντας μύας, οὗς οἱ ἐγγχώριοι σμίνθων ἐκάλουν· φησὶ γὰρ ἡ ἱστορία, ὅτι ἐν τῇ Χρυσῇ Σμινθέως ἐστὶν ἱερόν, καὶ μὴ ὑπόκειται τῷ ποδὶ τοῦ ζῴου, etc. Conf., qui de hoc nomine multus est, Gisb. Cuperi Commentar. ad Monumenta antiqua inedita, annex. Harpocrati, p. 212, seqq., ed. Ultrajectinæ et Bunemann., ad Lactant., p. 47. ORELL.

XXXIV.—*Non indocti apud vos viri*. Heic procul dubio Stoicos respexit Arnobius, de quibus ita Servius ad Virgil. Georg., i, vers. 7 : *Stoici eundem solem.... item Lunam eandem Dianam, eandem Cererem, eandem Junonem, eandem Proserpinam dicunt; secundum quos Virgilius pro Sole et Luna Liberum et Cererem invocavit*. Nourrius.

Neque quod induxerit libido, garrientes. Id est : non temere, nec linguæ intemperantia ac morbo quodam fabulas et nugas blaterantes. Nam *libidinem* sæpe dicunt Latini, quam Græci λόσον : cum naturali et cæco impetu ferimur ad aliquid sine ratione. Naturalem hanc ac temerariam ad rem quamlibet propensionem Græci etiam exprimunt per verbum φλεῖν. Sic φιλομύθους dicunt, φλοσφουδεῖς, φλοσείκους et similia. HERALD.

Triviali germanitate. Id est, triplici germanitate. Alludit scilicet Arnobius ad nomen Dianæ triviæ. ORELL.

Differentias. Ms. *dissentientias*.

Atque ita si esse. Sic Meursius pro eo quod antea legebatur : *Atque ita se esse*. Alii : *atque ita esse*. ORELL.

Exspolietur. Fulv. Ursinus : *et spoliatur*. Stewech. conjicit *despolietur*, quod verbum Ciceroni, Plauto, Apuleio frequentatum. Equidem causam mutandi nullam video. ORELL.

Corniger ille venator. Actæon in cervum mutatus. Vide Apollodor., Bibl., iii, c. 4, § 4; Hygin., Fab. 180; Fulgent., Mythol., iii, 5, et imprimis Ovid., Met., iii, 451, 252; ibique Gierig. V. C., pag. 188, ed. nov. Or. XXXV.—*In philosophiæ memorabiles studio*. Edi-

ad istius nominis columen vobis laudatoribus elevati, A
universam istam molem mundi, cujus omnes ample-
xibus ambimur, tegimur, ac sustinemur, animal esse
unum, sapiens, rationale^a, consultum probabili
asseveratione definiunt: quorum si est vera, et fixa,
certa sententia, etiam illi continuo desinent dii esse,
quos in ejus portionibus paulo ante immutatis nomi-
nibus constituebatis. Ut enim homo unus nequit per-
manentē sui corporis integritate in homines multos
scindi: neque homines rursus multi, disjunctionis
differentia conservata, in unius sensus simplicitatem
conflari: ita si mundus unum est animal, et unius
mentis agitatione motatur: nec in plura potest nu-
mina dissipari, nec, si ejus particulæ dii sunt, in
unius animantis conscientiam cogi atque verti. Lu-
na, sol, tellus, æther, astra, membra sunt, et B
mundi partes: quod si partes et membra sunt, ani-
malia utique sui nominis non sunt: neque enim par-
tes hoc ipsum esse, quod totum est, aliqua in re pos-
sunt: aut sibi saperè, sibi sentire, quod sine totius
animantis assensu nullis propriis afficiatur e moti-
bus, quo constituto, ac posito, summa omnis illuc

redit: ut neque sol deus sit, neque luna, neque
æther, tellus, et cætera. Sunt enim partes mundi,
non specialia numinum nomina: atque ita perficitur,
omnia vobis turbantibus miscentibusque divina, ut
in rerum natura unus Deus constituatur mundus,
explosis omnibus cæteris: quinimmo^b inaniter, va-
cua, et sine ulla substantia constitutis.

XXXVI. Si toudem nos modis, totidemque sen-
tentiis deorum vestrorum subrueremus fidem, nulli
esset dubium, quin ira et rabie concitati, ignes, fe-
ras, et gladios, atque alia postularetis suppliciorum
in nos genera, quibus sitim soletis vestram nostri
sanguinis appetitione proluere. Cum vero per vos ip-
sos propè omnis gens numinum sub ostentatione tol-
latur ingeniorum atque doctrinæ, audetis intendere
nostri nominis causa res humanas ab diis premi: cum
quidem, si verum est esse illos uspiam, atque inca-
lescere irarum flammis, nihil habeant justius, propter
quod in vos sæviant, quam quod eos negatis subsi-
stere, neque una esse in parte naturæ.

XXXVII. Musas Mnaseas est auctor filias esse Tel-
luris et Cœli: Jovis cæteri prædicant ex Memoria

LECTIONES VARIANTES.

^a Ita Sab. male. Corrige: rationale.

^b Omnino Fulv.

COMMENTARIUS.

tio princeps memorabili, e male intellecta Codicis
scriptura, ubi est memorabilis, antique pro memo-
rabiles. HERALD., in Curis II.

Columen. Alii: culmen. Sed. prius amat Arnobius. C
Vide supra ad lib. I, cap. 8. ORELL.

Animal esse unum, sapiens, rationale. Plato Timæo
pag. 30. (Vol. III. ed. H. Steph.) Οὕτως οὖν δὴ κατὰ
λόγον τὸν εἰκότα δεῖ λέγειν, τόνδε τὸν κόσμον ζῶον, ἕμψυ-
χον, ἔννοον τε τῇ ἀληθείᾳ διὰ τὴν τοῦ θεοῦ γενέσθαι
πρόνοιαν. Vertit Cicero de universo. Quam ob eunsam
non est cunctandum profiteri, si modo investigari ali-
quod conjectura potest, hunc mundum animal esse,
idque intelligens et divina providentia constitutum.
Vid. Philostratus, de Vita Apollonii, lib. III, cap. 41.
ELMENS.—Pro rationale Edit. Rom. et Gelen. rationale.
Vid. Pro animal codex ms. habet animas, quod
defendit Meursius in Appendice tamquam loquendi
genus antiquum pro animans, animal, exemplo Ennii:

Ova parere solet genu pennis condecoratum,
Non animas.

Ita Cosules, prægnas, damnas, Cesores, istita sine n.
Sed haud verosimile est Arnobium ita scripsisse,
cum in toto hoc opere constanter scribat animal, D
nunquam animas. ORELL.

Consultum. Idem quod prudens. Nihil amplius.

ORELL.

Quorum si est vera et fixa, certa sententia. Forsitan
legendum: quorum si est vera, fixa et certa sententia.
Th. CANTER.—Nihil mutandum, distinguendum ta-
men: et fixa, certa sententia. Hæc ita copulare amat
Arnobius sine copula. HERALD.

Neque homines rursus multi disjunctionis differentia
conservata. Ita Meursius et cæteri illum secuti usque
ad ed. Lugd. Bat. corrigentem disjunctionis dissidentia.
Antea legebatur: neque homines rursus multitudinis
junctionis differentia conservata. Vocem multitudinis
vitiosam esse nemo non videt. Sed junctionis diffe-
tia male mutatum puto in disjunctionis differentia.
Junctionis differentia est juncturarum partium diffe-
rentia, discordia. Ita Ovid., Met., I, 9:

Non bene juncturarum discordia semina rerum.

Tale monstrum illud, quod Horatius fingit in Arte
Pœtica init. Humano capiti, etc. Itaque legendum vi-
detur: multi junctionis differentia conservata, id est,
multi si in junctione differentiam, animorum scil.
et ingeniorum, conservant. Et ita legendum sequentia
suadent: nec si ejus particulæ dii sunt, in unius ani-
mantis conscientiam cogi atque verti. ORELL.

In unius sensus simplicitatem. Fulv. Ursinus ma-
vult: in unius censum simplicitatis, quæ conjectura
necessaria non est, si præcedens junctionis intel-
ligamus de junctione diversarum partium animi.
ORELL.

Ut neque sol deus sit, neque luna, etc. Abunde
hoc docent Jul. Firmicus de Errore profanarum
relig. Lactant. Inst., lib. II, cap. 5. ELMENS.

XXXVI. Quibus sitim soletis vestram..... pro-
luere. Virgilius, Æn. I, 739:

..... Et pleno se proluit auro.

Prudentius lib. I, contra Symmach.:

Avidus vini multo se proluit haustu.

HERALD. et ELMENS.

Quidem. Ita Meursius. Editio princeps Sabæi qui-
dam, male. ORELL.

Neque una esse in parte naturæ. Ita cod. ms. quam
lectionem recte defendunt Th. Canterus et Heraldus,
ut sit idem quod neque ulla esse in parte naturæ; ἢ
οὐδενὶ φύσεως μέρει. Gelenius ed. neque ulla, etc.
ORELL.

XXXVII.—Mnaseas. Patavensis e Lyciæ civi-
tate. Hujus librum in Εὐρωπαϊκῶν citat Athenæus,
lib. IV, p. 158, et librum II. de Asia, lib. VIII, p. 346;
denique Periplum eodem libro p. 331. Græcæ gentis
non obscurus scriptor vocatur a Columella, lib. XII,
cap. 4, qui cum Varrone eum inter scriptores Rei
rusticæ laudat, lib. I, cap. 1. Non confundendus cum
Mnasea Berytio, qui de arte rhetorica et nominibus
Atticis scripsit, teste Suida, et alio ejusdem nominis
Locro seu Colophonio, qui (ut idem Athenæus refert)
inscriptos lusus composuit, ob varietatem Salpem no-
minatos. Conf. Nourr., p. 544. Voss., de Hist. Græc.,

uore, vel mente: has quidam ^a virgines, alii matres fuisse conscribunt. Libet enim jam paucis etiam illas partes attingere, quibus alius aliud eadem de re dicere opinionum diversitate monstramini. Ephorus ^b has igitur numero esse tres effert: Mnaseas, quem diximus, quatuor: Myrtilus ^c inducit septem: octo asseverat Crates: ad extremum Hesiodus novem, cum nominibus prodit, diis cœlum et sidera locupletans. Nisi fallimur, ista dissensio nihil scientium verum est, non ab rei veritate descendens. Nam si liquido sciretur, quid sit, unanimis esset vox omnium et in ejusdem sententiæ finem cunctorum pergeret et conveniret assensio.

A XXXVIII. Quonam modo igitur religionis potestis integrare vim plenam, cum circa ipsos erretis deos? aut ad venerabiles invitare nos cultus, cum nihil nos certi de ipsorum numinum comprehensione doceatis? Ut enim de mediis conticescamus auctoribus, aut ille primus eradit atque interficit sex divas musas, si esse illas constat novem: aut iste ultimum et extremum sex apponit, quæ nullæ sunt, tribus solis in veritate constantibus: ut neque sciri possit, aut comprehendendi, quænam debeant addi, quæ demi, et in periculum deducatur religionis ipsius susceptio, aut id quod non est colens, aut quod sit fortasse præteriens.

B Novensiles Piso deos esse credit novem in Sabinis

LECTIONES VARIANTES.

^a Quidam alii.

^b Iforus Sab. mendose.

^c Myrsilus Fulv. Murcylus ms. Myrtilis Sab.

COMMENTARIUS.

lib. 1, cap. 21, pag. 134 seqq., et Harduin., in Indice Plinii Hist. Nat., hoc verbo. ORELL.

Filius esse Telluris ac Cœli. Hyginus in deorum Genealogia fabulis præmissa, pag. 31, ed. Munkerii *Monetam*, id est Mnemosynen, matrem Musarum ex Æthere et Terra prognatam dicit. ORELL.

Ephorus has igitur numero esse tres effert. De Ephoro, historico Cumano notissimo, auditore Isocratis et condiscipulo Theopompi, vide Suidam et G. J. Voss., de Hist. Græc., pag. 30. Cæterum hic est locus classicus de controverso Musarum numero, de quo vide etiam Serv., ad Virg., *Æn.* 1, vers. 12, et ad *Eclog.* vii, 21, et Munker., ad Hygin., *Fab.* ccxxii, p. 288. Antiquissimis temporibus tres tantum statuebantur, quarum nomina, *Μελίτων*, *Ἀοιδῆν*, *Μνήμην*, Pausanias conservavit in Bœoticis. Ausonius, in *Gripho* ternario, vers. 30 seq.:

Et Lyrici vates numero sunt Mnemonidarum,
Tris solas quondam tenuit quas dextera Phœbi.

ubi vide Toll., p. 458, Tzetz Comment. ad Hesiod., *Ἔργα* p. 6, ed. Heins.: Ἄλλ' Εὐμηλος μὲν ὁ Κορινθίος τρεῖς φησὶν εἶναι Μούσας, θυγατέρας Ἀπόλλωνος, Κρηισοῦν, Ἀπολλωνίδα, Βορυσθενίδα. Add. G. J. Voss., de *Idolol.*, lib. viii, cap. 12, pag. 732. ORELL. — Vid. Tzetz., ad Hesiod. *Op. et D.*, vers. 1, Phurnut., de *Nat. deor.*, p. 157; Gal. *Crentzer Symbol.*, tom. iii, p. 295, seq. *Hug iber den Mythus*, etc., p. 222, seq. Varro, quod tres essent Musæ, hanc attulit causam (apud Augustin., de *Civ. Dei*, xviii, et A. Popm. in *Fragm.*, p. 459): *quia facile esset animadvertere, omnem sonum, qui materies cantilenarum est, triformem esse natura.* Ruhnkenius, *Epist. crit.* ii, p. 309, ed. nov. locum e *Cod. Paris.* exhibuit, ubi Εὐμηλος (sic leg.) ὁ Κορινθίος τρεῖς εἰκάζει φησὶ τὰς Μούσας, θυγατέρας Ἀπόλλωνος, Κρηισοῦν, Ἀπολλωνίδα καὶ Βορυσθενίδα. MARX ad *Ephori Fragm.*, p. 264.

Mnaseas, quem diximus, quatuor. Cicero, de *Nat. deor.* iii, cap. 21: *Jam Musæ primæ quatuor, natæ Jove altero, Thelxiope, Aæde, Arche, Melete.* Ubi autem de lectione ambigitur, vid. Davis. Quatuor Musas statuit etiam Aratus in libro v. *Ἀστρονομικῶν*, teste Tzetze ad Hesiod., l. 1. ORELL.

Myrtilus, Variæ scribitur. *Myrtilum* vocant præter nostrum et Clemens, quem exscripsit Phrynicus verbo *καταραγαί*, et Scholiastes Apollonii: *Myrsilum* autem Athen., lib. xiii, p. 617. Lesbicus, æqualis Alcæo et Sapphoni, *Lesbiaca* scripsit, teste Antigono Carystio, cap. 3, 17, 129. Sub ejus nomine librum supposititium de Origine Italiæ ac Tyrrhenorum edidit Jo. Annius Viterbiensis. Vid. Voss., de *Hist. Græc.*, lib. iii, p. 591, et Harduin., *Ind. Plin.* ORELL.

Myrtilus inducit septem. Epicharmus etiam, teste eodem Tzetze, l. 1: *Ἐπιχάρμος δὲ ἐν τῷ τῆς Ἥρας*

Γάμορ ἑπτὰ λέγει, θυγατέρας Πέρον καὶ Πιμπλίδος Νύμφης' Νειλοῦν, Τριτώνην, Ἀσωποῦν, Ἐπτάπολιν, Ἀχελωΐδα, Τηόπολιν, καὶ Ρωδίαν. ORELL.

Octo asseverat Crates. Procul dubio intelligendus Crates Mallotes, grammaticus et Homeri interpretis notissimus. Cæterum figmentum grammaticorum de octo Musis natum videtur e commento illo Platonis de Sirenibus octonis verticulis in adamantino illo Parcarum fuso insidentibus, quod legitur de *Rep.* libro x, p. 616, ed. H. Steph. (*Bipont.*, vol. vii, pag. 327 seq.). ORELL.

Ad extremum Hesiodus novem, cum nominibus prodit. Ita interpuncti. Sensus enim est: Hesiodus novem Musas, cum nominibus suis prodit, a prodo, ere, non autem: prodit (a prodevo ire) cum novem nominibus. Cæterum locus Hesiodi legitur in *Theogonia* vers. 75 seqq.:

Ταῦτ' ἄρα Μοῦσαι εἶδον, Ὀλύμπια δώματ' ἵκονται,
Ἐνία θυγατέρας μεγάλου Διὸς ἱεργαῖαι,
Κλειῶ τ', Ἐοίτηρη τε, Θάλειά τε, Μελπομένη τε,
Τερψιχόρη τ', ἱρατιά τε, Πολύμνιά τ', Οὐρανίη τε,
Καλλιόπη θ'· ἣ δὲ προφειροτάτη ἱστῖο ἄπασιν. ORELL.

Nam si liquido sciretur quid sit, unanimis esset vox omnium. Ita edidit Oberthur. In *Cod. ms.* abest *esset*, male. Ed. Lugd. Bat. dedit: *una esset*, etc. Th. Canterus legendum censet; *nam si liquido sciretur, fuisset unanimis vox omnium.* Sed verba *quid scit* eliminare non ausim: *quid sit* scil. absolute positum, ut nos dicimus: *was an der Sache sey.* Grotius ap. Meursium legendum conjicit: *Quin sit*, etc. ORELL.

In ejusdem sententiæ finem cunctorum pergere ac conveniret assensio. *Pergere* hoc loco sensu proprio et primario pro ire, *tendere.* Ita huc pergo, horsum pergo ap. Terentium. ORELL.

XXXVIII. — Quonam modo igitur religionis potestis integrare vim plenam. Integrare est ad integritatem, perfectionem adducere. Ita supra lib. ii, cap. 15. *Virtutum omnium servamus atque integramus tenorem.* Eodem sensu *integrator* apud Tertullianum Apologet., cap. xlvi. fin.: *Adeo quid simile Philosophus et Christianus, Græciæ discipulus et cæli, famæ negotiator et salutis.... interpolator erroris et integrator veritatis, furator ejus et custos?* ORELL.

Aut ille primus eradit atque interficit sex divas Musas. Heraldus delere vult *Musas* tamquam glossema. Sed talea *περιττολογία* haud infrequentes apud Arnobium. Cæterum *interficere* eleganter pro tollere, auferre. Eodem sensu *intersector veritatis* apud Tertullianum de *Carne Christi* cap. 4. ORELL.

Novensiles Piso deos esse credit novem in Sabinis apud Trebiam constitutos. Et hic classicus locus de diis Novensilibus, multa continens, quæ alibi frustra quæsiveris, Conf. Jac. Nicol. Loensis *Miscell. Epi-*

apud Trebiam constitutos. Hos Granius Musas putat, consensum accommodans Ælio: novenarium numerum tradit Varro, quod in movendis^a rebus potentissimus semper habeatur et maximus, novitatum Cornificius præsides, quod curantibus his omnia novitate integrentur, et consent: deos novem Manilius, quibus solis Jupiter potestatem jaciendi sui permiserit fulminis. Cincius numina peregrina novitate ex ipsa appellata pronuntiat: nam solere Romanos religiones urbium superatarum partim privatim per familias spargere, partim publice consecrare: ac ne ali-

quis deorum multitudine aut ignorantia præteriretur, brevitalis et compendii causa uno pariter nomine cunctos Novensiles invocari.

XXXIX. Sunt præterea nonnulli, qui ex hominibus divos factos hac prædicant appellatione signari, ut est Hercules, Romulus, Æsculapius, Liber, Æneas. Sententiæ, ut apparet, diversæ sunt hæc omnes: neque fieri per rerum naturam potest, ut qui opinionibus differunt, veritatis unius habeantur auctores. Si enim Pisonis sententia vera est, Ælius et Granius mentiuntur: si quod dicitur ab his certum est,

LECTIONES VARIANTES.

^a Innovandis Fulv.

COMMENTARIUS.

phyll., lib. iv, cap. 15. in Lampade Critica Gruteri vol. v, pag. 421, seq., qui omnia veterum loca de diis illis diligenter excussit. Cum Pisonem consentit etiam Varro de Ling. lat., lib. iv, pag. 22, ed. Biont. Cæterum de L. Calpurnio Pisonem Frugi, Consule anno U. C. DXX. latore legis Calpurniæ de repetundis et scriptore Annalium, vide G. J. Voss., de Hist. lat., lib. 1, cap. 6. ORELL.

Consensum accommodans Ælio. Hic est Ælius Stilo, qui carmen Saliare explanarat, aliaque scripserat, quorum mentio passim apud grammaticos, Varro-nem, A. Gellium, Festum. Alius Ælius Gallus, HERALD.

Novenarium numerum tradit Varro, quod id movendis rebus potentissimus semper habeatur et maximus. Censorinus de Die nat., cap. 14: Plerique (Genethliaci) duos istos numeros (7 et 9) subtiliter discreverunt, dicentes septenarium ad corpus, novenarium ad animam pertinere; hunc medicinæ corporis et Apollini attributum, illum Musis, quia morbos animi, quos appellant *νόσθη* musica lenire ac sanare consueverit. Conf. Ausonii Idyll. xi. Pro movendis Fulv. Ursinus mavult *innovandis*, male: movendis est idem quod *promovendis*. ORELL.

Cornificius. Grammaticus potius quam historicus, citatus a Festo et Macrobio aliquoties, qui ejus Ety-morum libros laudat. Vossius, de Hist. lat., lib. iii, in Appendice scriptorum de quibus incertum an historica scripserint, Op. ed. Amstelod., tom. iv, pag. 260, eum floruisse ait temporibus Augusti. Non confundendus cum L. Cornificio rhetore, ad quem Ciceronis epistolæ exstant. ORELL.

Deos novem Manilius, etc. T. Manilius, quem citant Varro de Ling. lat., lib. iv, et vi nec non Plinius, Hist. Nat., lib. x, cap. ii, illum primum atque diligentissimum togatorum laudans. Floruit temporibus Marii et Syllæ. Vid. G. J. Voss., de Hist. lat., lib. i, cap. ix. Vel potest intelligi Manilius Chrestus, qui librum scripsit de Hymnis deorum, teste Fulgentio de prisco sermone. v. *Injuges boves*, eujus fragmenta aliquot inseruit Joannes Mydus opusculo suo de Mensibus a Schowio edito. ORELL.

Quibus solis Jupiter potestatem jaciendi sui permiserit fulminis. Lucem nostro affondit Plinii locus Hist. nat., lib. ii, cap. lii: *Tuscorum litteræ novem deos emittere fulmina existimant, eaque esse undecim generum: Jovem enim trina jaculari. Romani duo tantum ex his servavere, diurna attribuentes Jovi, nocturna Summano*, etc., ubi vide Harduin. Conf. Senec. Nat. Quest., lib. ii, cap. 41: *Jupiter quidem præcipue fulmine armatur, putabaturque tantum mittere fulmina rubra, cum alii Dii jacularentur alba aut nigra, uti ex Horatio, Claudiano et Acrone observat Meursius in Lycophronem. Inde forte est, quod apud Livium legamus lib. xxxii, Jovi donum fulmen aureum pondo L factum esse, Junoni Minervæque ex argento. Præter Jovem autem deos fulminantes invenio Sum-*

manum, Saturnum, Martem, Herculem, Vulcanum, Minervam, Junonem, Matrem deum, Apollinem vel Solem, et Zagræum sive Bacchum ab antiquis memoratos. Hæc Gibs. Cuperus, qui de his diis docte et fuse disputat in Harpocrate pag. 99 seqq. ed. Ultraject. in-4°. ORELL.

Cincius. L. Cincius Alimentus, æqualis Fabii Pictoris et post Cannensem cladem prætor Sicilia, scripsit Historiam Annibalicam, græca lingua, Latina autem Historiam de Gorgia Leontino, libros de Re militari, (unde plura hausit Vegetius,) de Fastis, de Verbis priscis, e quibus hæc petita videntur: *Diligens auctor monumentorum* Livio laudatus, Hist. lib. vii, init. Vide G. J. Voss., de Hist. Græc., lib. iv, cap. iii, et de Hist. lat., lib. i, cap. iv. ORELL.

Nam solere Romanos religiones urbium superatarum partim privatim per familias spargere, etc. Ita ed. Lugd. Bat. ex emendatione Fr. Modii ad cod. ms. vestigia, qui habet *regiones*; unde Gelenius fecerat *omnes deos*. Deos autem expugnationem urbium a Romanis evocari solitos et Romam invitari res notissima. Videatur formula illi rei adhibita apud Macrob., Saturn., lib. iii, cap. 9; Plinium, lib. xxviii, cap. 2; Livium, etc. Hinc Prudentius contra Symmachum, lib. ii:

Innumeros post deinde deos, virtute subactis
Urbibus, ex claris peperit sibi Roma triumphis.
Inter fumantes templorum armata ruinas
Dextera victoris simulacra hostilia cepit,
Et captiva domum venerans ceu numina vexit.
ORELL., STEWEGH. ET HERALD.

Ac ne aliquis deorum multitudine aut ignorantia præteriretur. Sic edidi ex emendatione Heraldii in Curis ii. Cæteri: *ac ne aliquid deorum*, etc. ORELL.

XXXIX. — Sunt præterea nonnulli, qui ex hominibus divos factos. Servius ad Virgil. *Æn.* viii, vers. 187: *Sane quidam veteres deos Novensiles dicunt, quibus merita virtutis dederint numinis dignitatem.* Conf. Martian. Capella de Nupt. Philol., lib. i, pag. 27, ed. Bern. ORELL.

Qui rebus in substantia constitutis inanissimas subdit et res cassas. Hæc est lectio vetus, quæ tolerari et explicari potest. Dicebat enim Varro: Novensiles deos esse numerum novenarium; et ita res inanissimas et cassas (quid enim numeris inanissimas?) rebus in substantia constitutis subdebat. Obscuritas autem hujus loci nata est ex traiectione copulæ pro inanissimas subdit res et cassas. HERALDUS. — Traiectione copulæ familiaris apud Arnobium. Ita lib. i, cap. 64: *Iudorum et celebritate natalium, pro celebritate iudorum et natalium, ubi vide notas. Itaque hoc loco opus non habemus correctione editoris Lugd. Bat.: Inanissima subdit, et re cassa, multo minus Fulv. Ursini conjectura: Inanissimas subdit rationes, vel Meursii: Inanissimas subdit res et cassas. Pro in substantia Modius relinxit in essentia. Sed cod. ms. habet instantia, quod per compendium scribendi in stantia fortasse scriptum pro in substantia, ORELL.*

peritissimus errat Varro, qui rebus in substantia constitutis inanissimas subdit et res cassas. Si novenarius numerus cognomen Novensilium ducit, Cornificius labare convincitur, qui novitati præsidentibus divis alienæ potentiæ vim donat. Quod si opinio Cornificii vera est, imprudens Cincius invenitur, qui urbium victarum deos potestate afficit Novensilium numinum. Quod si hi sunt, quos Cincius prædicat, Manilius dicere reperietur falsum, qui alieni fulminis jaculatores sub istius vocaminis appellatione concludit. Quod si exploratum et verum est id quod Manilius autumat, in errore sunt hi maximo, qui honoribus divinis auctos, consecratosque mortales ob novitatem honoris existimant nuncupari. Quod si Novensiles hi sunt, qui meruerunt ad sidera sublevari, postquam sunt vitæ mortalitate defuncti, nulli pror-

A sus Novensiles dii sunt. Ut enim servi, milites, magistri, non sunt personarum subjacentium nomina, sed officiorum, conditionum, et munerum: ita cum Novensiles dicimus nomen esse deorum, qui ex hominibus meruerunt dii esse, manifestum et promptum est non personas specialiter definitas, sed novitatem ipsam cognomine Novensilium nuncupari.

XL. Nigidius Penates deos Neptunum esse atque Apollinem prodidit, qui quondam muris urbem Ilium^a conditione adjuncta cinxerunt. Idem rursus in libro sexto exponit et decimo, disciplinas Etruscas sequens, genera esse Penatum quatuor, et esse Jovis ex his alios, alios Neptuni, inferorum tertios, mortalium hominum quartos, inexplicabile nescio quid dicens. Cæsius et ipse has sequens Fortunam arbitra-

B tur, et Cererem, Genium Jovialem, ac Palem, sed

LECTIONES VARIANTES.

^a Immortalium ms. vitiosissime.

COMMENTARIUS.

Cornificius labare convincitur. Restitui Arnobio verissimam hanc et contextui convenientissimam codicis ms. lectionem, bene defensam a Stewechio et P. Colvio ad Apulei., Met., lib. v, pag. 368, ed. Oudendorp. Sabæus in ed. principe Romana dedit *balare*, quod editores cæteri retinuerunt, defendit etiam Heraldus, putans Arnobium hoc verbo illudere voluisse nomini Cornificii. *Balare* scilicet ovium vox; quod quoniam simplicissimum est animal, hominibus parum callidis et paulo stolidioribus appellatio ista tributa est a veteribus, v. c. Aristophane in Nubibus: *Αἰβοί, ἀρβύβος, πρόβατα*. Itaque *balare* etiam recte dici, qui stolide aliquid effutunt potius, quam loquuntur. At vero observandum est, Arnobium hoc loco doctos illos quos recensuerat viros modestissime et sine ulla acerbitate aut virulentia refutare, *errare illos dicentem, imprudentes inveniri, falsum dicere*, etc. Itaque *balare* hoc loco prorsus alienum. Guil. Canterus, Novar. Lect., lib. iii, cap. 22 in J. Gruteri Lampad. Crit., vol. iii, pag. 584, legendum conjicit *halare*, quod antiqui usurparunt pro *mentiri*, auctore Festo. Sed præstat *labare*. Ita cap. sequenti: *Labant sententiæ*, et cap. 41, *cum ex uno et ex altero manifestum fiat et pateat hæsitare, labare, nec quidquam vos certi de his rebus, quas asseritis, scire*. ORELL.

Ob novitatem honoris. Editio Lugd. Bat. *Ab novitate honoris*. Meursius: *Ob novitatis honorem*, respiciens ad Cornificii sententiam, qui dicebat eos novitatum præsides. ORELL.

Ita cum Novensiles dicimus nomen esse deorum, qui ex hominibus meruerunt dii esse. Ita Gelenius locum restituit. Cod. ms.: *ita cum Novensiles dicimus omnes si novem esse eorum*, vitiose. Fulv., Ursinus: *dicimus omnes novem eorum*. Meursius: *ita cum Novensiles dicimus omnes qui*, etc. deletis vocibus *si novem esse eorum*. Ed. Lugd. Bat.: *ita cum Novensiles dicimus, si nomen est istud deorum*, etc. Quamcumque loci corruptissimi emendationem eligamus, *novem* certe locum habere minime potest, cum eorum, qui ex hominibus meruerunt dii esse, non novenarius, sed multo major et incertus sit numerus. ORELL.

XL. — *Nigidius Penates deos Neptunum esse atque Apollinem prodidit.* Macrobius, Sat. lib. iii, cap. 4: *Nigidius de Diis, lib. xix, requirit, num dii Penates sint Trojanorum Apollo et Neptunus, qui muros eis fecisse dicuntur*. Conf. Serv. ad Æneid., iii, vers. 12. ELMENHORST.

Cæsius et ipse has sequens. Omnino sine ulla dubitatione ita legendum contenderim: *has sequens*, scil. disciplinas Etruscas; præcesserat enim paulo ante. THEOD. CANTER. Cod. ms. *assequens*, nullo sensu.

Alii; eas sequens. Ed. Lugd. Bat. *id sequens*. Sed Canteri emendatio proxime accedit ad scripturam Codicis. Pro *Cæsius* idem Canterus legendum suspicatur *Cælius*, intelligens sine dubio L. Cælium Antipatrum, qui Gracchorum temporibus floruit scripsitque historiam belli Punici et alia. Conf. Liv., lib. xxi, cap. 58. G. J. Vossius autem intelligit Cæsium Bassum, poetam lyricum et, secundum nonnullos, auctorem Commentariorum in Arati Phænomena a Germanico conversa, qui vixit temporibus Neronis et Galbæ. Vide de Hist. lat., lib. i, cap. 22, et in Appendice. M. Delrio in Syntagm. Tragædiæ latinæ, P. iii, pag. 377, ubi de his diis multus est, corrigit *Cassius* e loco Macrobii Sat., lib. iii, cap. 4, *Cassius vero Æmina dicit, Samothracas deos eosdemque Romanorum Penates proprie dici θεοὺς μεγάλους, θεοὺς χρησταύς, θεοὺς δυνατούς*. At vero, ut videmus, maxime dissentit Cassius hic Macrobii a Cælio Arnobii. ORELL.

Genium Jovialem. Deus valde obscurus, cujus notitiam alibi frustra quaesiveris. C. Barthius in Disputatione de Geniis satis proluxa ad Rutil. Itinerar., vers. 328, ex inscriptionibus probare conatur, gentiles diis suis peculiaria numina et genios quosdam adscripsisse, idèoque *Genium Jovialem* interpretatur Numei quod Jovi esset genii loco. Quod falsissimum esse docet Jo. Clericus, in Art. Crit., part. ii, sect. ii, cap. 5. Genius enim Jovis, Junonis, Plutonis nihil aliud esse, quam genios a diis illis progenitos aut missos. *Genium* itaque *Joviolem* putat esse nomen Laris domestici, ideo sic dicti, quod a Jove datus familiaræ crederetur. Equidem neutri assentior, sed crediderim potius, hoc loco indicari ab Arnobio primum illum maximumque geniorum, qui genius κατ' ἐξοχήν appellabatur Martiano Capellæ in loco non minus obscuro, ubi de regionibus vel circulis cœli, sedibusque deorum agit, de Nupt. Philolog., lib. i, pag. 16, ubi vid. Grot.: *Corrogantur ex proxima (sexta) regione, transcursis domibus conjugum regum, Ceres, Tellurus, terræque pater Vulcanus et Genius*. Genium Jovialem hic innui concludo ex verbis Martiani brevi intervallo sequentibus: *Junonis vero hospitæ genius accitus ex nona (regione), tamquam inferior priore illo. Genii itaque quasi ministri, nuntii Jovis et Junonis*. At judicent doctiores. ORELL.

Ac Palem.... sed masculini nescio quem generis ministrum Jovis atque villicum. Palis tamquam masculini generis dei meminit Martianus Capella loco supra laudato, lib. i, pag. 27: *Vos quoque Jovis filii Pales et Favor cum celeritate Solis filia ex sexta (cœli regione) poscimini*, et paulo post: *Sed etiam Liber ac Secundanus Pales vocantur ex septima*; ubi vid. Grot.,

non illam feminam, quam vulgaritas accipit, sed A masculini nescio quem generis ministrum Jovis, ac villicum. Varro, qui sunt introrsus, atque in intimis penetralibus cœli deos esse censet, quos loquimur, nec eorum numerum, nec nomina sciri. Hos Con-

sentes, et Complices Ethrusci aiunt, et nominant, quod una oriantur, et occidunt una: sex mares, et totidem fœminas nominibus ignotis, et miserationis parcissimæ: sed eos summi Jovis consiliarios, ac

COMMENTARIUS.

ad p. 16. Et Servius ad Virgil. Georg., III, vers. 1: *Pales autem dea est pabuli, quam alii Vestam, alii matrem deum vocant. Hanc Virgilius genere feminino appellat; alii, inter quos Varro, masculino genere, ut hic Pales. Conf. C. Barth. ad Statii Theb. VI, vers 111, vol. III, pag. 386. ORELL.*

Vulgaritas. Idem quod vulgus. Vocabulum Arnobio proprium, ut observat Gesnerus in Thesaur. Sic infra popularis vulgaritas. ORELL.

Deos esse censet quos loquimur, etc. Verba illa, quos loquimur, antiquum aliquid occultare visa sunt. Nisi vereretur longius discedere a lectione vulgari, scriberem: Deos esse censet Selectos, etc. Augustinus, de Civ. Dei, lib. IV, cap. 23: Quis enim ferat (inquit), quod neque inter deos Consentes, quos dicunt in consilium Jovis adhiberi, nec inter deos, quos Selectos vocant, Felicitas constituta est. Idem, libro VII, cap. 29, eorundem Selectorum commemorat ex Varrone. STEWACH. — Mihi verba quos loquimur nihil aliud significare videntur, quam quos modo diximus, scilicet deos Penates. ORELL.

Hos Consentes et Complices Etrusci aiunt. De his Complicibus diis nihil legi. Et existimavi aliquando, glossema esse hoc loco: ut imperitus aliquis Consentes interpretari voluerit Complices, quasi scilicet ejusdem criminis conscios. Isidorus in Glossis: Complex, qui in uno peccato vel crimine alteri est applicatus ad malum: ad bonum vero numquam dicitur. Prudentius in agone Romani:

Qui differo, inquit ille, utrosque perdere,
Puerum ac magistrum, complices sectæ impiæ?

Sed quod addit Arnobius: *quod una oriantur et occidunt una*, lectionem confirmare videtur, ut sint scilicet complices quasi simul conjuncti et artissimis vinculis colligati. Consentes autem dicti potius, quod essent summi Jovis consiliarii, quod adjicit: *Nempe quia consere συμβουλεύειν*. Unde et deus Consus. HERALD. — V. Complices adversus Heraldum illam tamquam glossema librarii expungere volentem defendit Nourrius, pag. 456, explicans artissime conjunctos, artissimus nodis colligatos, quo sensu Ambrosius, de Offic. Ministr., lib. III, cap. 14. *Complex, inquit, honestatis est semper utilitas et utilitatis honestas*. — De diis Consentibus difficilis quæstio. Equidem illustrationis causa afferam, quæ habet Scipio Maffeus in Museo Veronensi, pag. 237, ad partes vocatis observatis Stewechii ad nostri lib. V, cap. 18, et additis meis etiam qualibuscumque. « Consentes dii (scribit Maffeus) quinam essent, non in aperto est. Arnobii verba, quæ de iis tamquam decretoria adducuntur, qui explicarint, erit mihi magnus Apollo. Varro (de Ling. Lat. lib. VII, pag. 121, ed. Bipont.): *Populus dicitur: Dii Penates, dii Consentes*. Communiter pro majorum gentium diis accipiuntur, quos Græci duodecim vocant, θεοὺς δώδεκα καλουμένους. Μὰ τοὺς δώδεκα, Aristophanes in Equitibus. Sed illorum nota sunt nomina. » Ex disticho illo Enniano, conservato a Martiano Capella de Nupt. Philol., lib. I, pag. 26, ed. Bern. et Apuleio de Dæmon. Socr.:

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovi, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

cum quo consentit etiam Kalendarium rusticum mar-moreum Farnesianum, ubi singulis anni mensibus iidem dii tutelares adscribuntur, Juno videlicet januuario, Neptunus februuario, Minerva martio, Venus aprilii, Apollo maio, Mercurius junio, Jupiter julio, Ceres augusto, Vulcanus septembri, Mars octobri,

Diana novembri, decembri Vesta. « Arnobius contra dicit: eorum nec numerum, nec nomina sciri. Hinc Martianus I. I.: *post ipsum Jovem dii Consentes; et D. Augustinus (de Civ. Dei, libr. IV, cap. 23): Deos Consentes, quos dicunt in consilium Jovis adhiberi.* Hæc Maffeus. Ambigitur autem apud veteres de numero deorum Consentium. Duodecim cum Jove stant Marcianus Capella I. I., Plautus in Epidico:

Si undecim deos præter sese adducat Jupiter.

B et alii. At vero Ovidius, Met., VI, vs. 72:

Bis sex cœlestes, medio Jove, sedibus altis
Augusta gravitate sedent.

et Seneca, Quæst. nat., lib. II, cap. 44: *Duodecim enim deos advocat (Jupiter): duodecim excepto Jove præside, adeoque in toto tredecim stant. Interpretes itaque dissensum hunc conciliare conantes decimum tertium, addunt alii Bacchum, alii Cupidinem, alii Cybelen deorum matrem. Incerta itaque hæc omnia et arbitraria. Plura de diis Consentibus discere qui voluerit, adeat L. Vivem ad Augustini, I. I.; Columnam, ad Ennii Fragmenta, p. 264 (164 seq. ed. Hessel.), Salmas., ad Script. Hist. August., vol. I, p. 144, seq.; Burmann., ad Ovid., Met., I, vers. 167, et præ cæteris G. d'Arnaud in lihello de Diis παρόδρους; qui autem Arnobii locum classicum plane ignorasse videtur. ORELL.*

Quod una oriantur et occidunt. Sensus verbis reddemus legentes: Una erigantur et adsideant una. Sed oriantur quoque retineri potest. Nam Pompeius Festus: Oriiri nasci vel surgere, et apud Velium Longum de Orthogr. Oriens Consul idem est ac surgens. Bene ergo se habet, quod Jovis Consiliarii una oriantur et assideant una. Ea propter Consentes, hoc est consentientes et concordantes, seu consistentes. MAFFEUS in Museo Veron., p. I. — Equidem non ausim aliquid mutare. Fundus forsitan hujus commenti planetarum ortus et occasus, adeoque omnibus duodecim attributum, quod paucis tantum convenit. ORELL.

Sex mares et totidem feminas. Cum Arnobio consentit etiam Varro de Re rust., lib. I, cap. 1: Prius invocabo eos: nec, ut Homerus et Ennius, Musas, sed XII deos Consentes: neque tamen eos urbanos, quorum imagines ad forum auratæ stant, sex mares et feminæ totidem, sed illos XII deos, qui maxime agricolarum duces sunt. Ubi vide Schneider. V. Cl. Not., p. 245, etiam nostrum locum citantem. ORELL.

Et miserationis parcissimæ. Verba difficillima, quæ mirum in modum torserunt interpretes. Gelenius mutandi libidini indulgens refingit: nationis barbarissimæ, quod tuetur A. Delrio in Syntagm. Tragœd. lat., P. III, p. 377, putans, Samothracas sic vocari, unde orti Phryges, qui proprie barbari. Fulv. Ursinus: memoracionis parcissimæ, quod nihil aliud significare potest, nisi quorum rara tantum mentio fit, consideratione parum digni, numerus, non dii, si cum Jove comparentur. Jos. Scaliger: visceracionis parcissimæ, cum quo consentit Meursius legens: visceracionis parvissimæ (quem superlativum usurpat Lucretius, lib. I, vers. 609). Diu itaque visceracionis parvissimæ vel parcissimæ essent dii parvis tantum mactandi victimis, hostiis. Visceratio enim est epulum, quod ex visceribus, id est carnibus immolarum hostiarum, inter sacrícolas agitabatur, quale describit Virgilius, Æn. VIII, 179, seqq. Vide Salmas., ad Solin., p. 53. Hinc hoc loco sensu insolentiore, ut pars pro toto, de ipsis sacrificiis. Sed (pace virorum doctissimorum dixerim) equidem persuaderi minime possum, super-

existimari. Nec defuerunt, qui scriberent monem ac Minervam, deos penates existere, quos vivere ac sapere nequeamus, sed quos regant ratione, calore, ac spiritu. Ut hic quoque nihil concinens dicitur, nihil imitatione finitur: nec est aliquid fidum, vere mens possit veritati suæ proxima suspiciens. Ita enim labant sententiæ, altera ab altera convellitur, ut aut nihil ex om-

nibus verum sit: aut si ab aliquo dicitur, tot rerum diversitatibus nesciatur.

XLI. Possumus, si videtur, summam aliquid et de Laribus dicere, quos arbitratur vulgus vicorum atque itinerum deos esse, ex eo quod Græci vicos cognominant lauras. In diversis Nigidius scriptis modo tectorum domuumque custodes, modo Curetas illos, qui occultasse perhibentur Jovis æribus aliquando

COMMENTARIUS.

matrem Etruriam cæteris majorum gentium tantum et raris litandum hostiis censuisse. *actio, miserationis parcissimæ*, defendi quopossit, ut significet duros deos et inhumanos misericordes, precibus ac sacrificiis diffidentos. Verum et hoc male consonat cum dubius. Dubius et incertus de vera lectione audeo tamen triplicem conjecturam erudicio proponere. Aut enim levissima mutatum litterula elisa, legendum: *miseratissimæ*, id est æqualiter affectos erga humanas, eandem rerum humanarum curam Superlativus *parissimus* invenitur apud *Jurc.*, act. iv, scen. ii, vers. 20, et A. Gell., *Parissima talio*. Quidni etiam apud dilim antiquitatis imitatorum Arnobium? Aut *Viscerationis parissimæ*, quod significat des honoris gradu adeoque iisdem vel æque sacrificiis mactandos, quod apprime conveniunt præcedentibus: *Consentes et Complices oriantur et occidunt*. Vel tandem, si retinere *arcissimæ*, legendum videtur: *moderationis*, i. e. deos nullius fere rei curam habentes, paucissimas res imperium commissum est, putos Jovis consiliarios, nimirum ex senatorum. *Moderatio* pro imperio, gubernatur ap. Ciceronem, de Nat. deor., iii, *Mundi divina in homines moderatio profecto si in ea discrimen nullum est bonorum et malorum* doctores. ORELL.

Jovis consiliarios ac principes. Id est senatores etiam appellat Martianus Capella, de philologiæ, lib. i, l. i. HERALD.

scriberent Jovem, Junonem ac deos Penates existere. Macrobius, lib. iii, cap. 4: *Varro humanarum secundo Dardanos deos Penates ex Samo thrace in Phrygiam ex Troja in Italiam detulisse. Qui sint autem, in libro quidem memorato Varro non exed qui diligentius eruunt veritatem, penates sunt, per quos penitus spiramus, per quos hupus, per quos rationem animi possidemus: in mediis æthera Jovem, Junonem vero inum terra, et Minervam summum ætheris cacergumento utuntur, quod Tarquinius, Demetrii filius, Samo thracis religionibus mystice uno templo ac sub eodem tecto numina memoravit*. HERALD. — Conf. Serv. ad *Æn.* iii,

quoque nihil concinens dicitur. Delirantur corrigivenduli, (Gelenius) qui edendum curant, cum in membranis sit *concinens*, et verbo Cicero usus non semel, qui ait (de *Fin.*, ii, 8): *partes mundi inter se concinentes*. Ibi (de *Fin.*, v, 28): *Videsne, ut hæc conpæ est quadrent, convenient*. Martianus Capella in Nuptiarum: *Ergo (inquit) prædictorum numerus concinebat*. Glossæ nos: *ræ Manus concinens, consonans*. STEWECH. — Ita jam Gronov. Eodem sensu et Græcorum *συνά-* Herald., ad Minuc. Fel. Octav., cap. i, d. Gronov. ORELL.

Nihil una pronuntiatione finitur. Magis placet Fulv. Ursini conjectura: *finitur*, ut referatur ad præcedentia: *nihil concinens dicitur*. ORELL.

Nec est aliquid fidum, quo insistere mens possit. Idem Fulvius mavult: *Nec est aliquid solidum, etc.* Sed *fidus* eodem sensu, verbi causa Virgil., *Æn.*, ii, 281:

Spes o fidissima Teucrum,
ubi alii legunt: *fortissima*, alii: *firmissima*, male.

ORELL.
XLI. — *Quos arbitratur vulgus vicorum atque itinerum deos esse*. Lares existimabant esse locorum quasi proprios genios, et singulis familiis ac domibus proprie assignatos. Quare Priscianus et Philoxenus *Lares* interpretantur *θεοὺς κατοικίδιους*: quos *τοὺς κατοικίδιους ἡρώας* appellat Dionysius Halicarn., lib. iv. Ausonius Technopægnio:

Nec Genius domuum, Larunda progenitus Lar.

Quare et vicorum et itinerum eosdem deos existimabant: unde *viales Lares* apud Plautum in Mercatore. Ideo et in compitis fixi etiam Lares, et ibidem culti, ac *Compitales* appellati. HERALD. — Sueton. August., cap. 51: *Compitales Lares ornare bis anno instituit*. Inscriptio vetus:

FORTUNÆ REDUCI
LARI VIALI
ROMÆ ÆTERNÆ
Q. AXIUS ÆLIAN. ELMENH.

Conf. A. Delrio, in Synt. Trag. lat., P. iii, p. 374. ORELL.

Ex eo, quod Græci vicos cognominant lauras. Fulv. Ursinus præfert græcam vocem *λαίρας*. Vide Polluc., Onomast. lib. ix, cap. 5, Segm. 38, pag. 1002, ed. Hemsterh. ORELL.

Tectorum domuumque custodes. Unde *genii domuum* Ausonio dicti, ut observabamus modo. Et quia custodes et quasi præsides domuum erant, idcirco pellibus caninis velati stabant, unaque adstabat iis animal *ψυλακτικός*: atque ita statui Lares *Præstitites* dicebantur, quasi *προσπῶτες*, ait Plutarchus, melius quam Ovidius, *Fast.*, lib. v:

Causa tamen positi fuerat cognominis illis,
Quod præsent oculis omnia tota suis. HERALD.

Inscriptio vetus p. 106. (Gruteri):

LARIBUS
PRO SALUTE ET INCOLUMITATE DOMUS
Q. SERTORII.

Plant. Aulul. Prolog. et Rudente act. iv, scen. vi. Apuleius de Deo Socratis pag. 91. ELMENHORST.

Modo Curetas illos, qui occultasse perhibentur Jovis æribus aliquando vagitum. Lucretius, lib. ii, vers. 633, seqq.:

Dicitæos referant Curetas: qui Jovis illum
Vagitum in Creta quondam occultasse feruntur,
Cum pueri circum puerum pernice chorea
Armati in numerum pulsarent æribus æra,
Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus,
Æternumque daret Matri sub pectore volnus.

vagitum, modo Digitos samothracios, quos quinque ^a A sunt : et est operosam nimis coacervare ^b in unum indicant Græci Idæos dactylos nuncupari. Varro similiter hæsitans, nunc esse illos manes, et ideo Maniam matrem esse cognominatam Larum : nunc aërios rursus deos, et heroas pronuntiat appellari : nunc antiquorum sententias sequens larvas esse dicit Lares, quasi quosdam genios, defunctorum animas mortuorum.

XLIII. Infinitum est et immensum species ire per singulas, atque ipsis facere promptum libris, nullum esse a vobis Deum, neque existimatum, neque creditum, de quo ambiguas, discrepantesque sententias opinionum mille varietatibus non prompseritis. Sed brevitatis et fastidii causa satis est dixisse, quæ dicta B

LECTIONES VARIANTES.

^a Quosque Fulv. male.

^b Coadunare ms.

^c Certe ms. male.

^d Sic. ms et Sab. Scire aliū.

^e Consolationem ms. male.

COMMENTARIUS.

Ovidius, lib. iv Fastorum, vers. 207, seqq. Lactantius, lib. i, cap. 21. Minucius Octavio, Cyprianus de Idolis, Hygin., Fab. 139. ELMENH. — Festus : *æribus pluraliter ab ære, id est aramento, dixit Cato.* Vide Charisium, lib. i. Phocam de Heteroclitis. Priscian., lib. vii, et Meursium. ORELL.

Modo Digitos samothracios. Hæc est optima Codicis msti. lectio pro eo quod antea edebatur *Indigetes samothracios*, merito in textum revocata a Salmasio, in ed. Lugd. Bat., et ad Solin., cap. ii, pag. 46. Nam sic Latini verterunt *δακτύλους ἰδαίους*. Idem vocabulum ex ejusdem Salmasii sententia restituendum etiam Cicero, de Nat. deor., lib. iii, cap. 16, ubi pro *Idæis Dactylis* vel *Idæis indigenis*, quod alii habent, rescribendum : *Idæis Digitis*, quod secuti etiam Jo. Davisius et Ernesti. Cæterum cum nostro consentit etiam Macrobius Saturn., lib. iii, cap. 4 : *Cassius Hemina dicit, Samothracas deos, eosdemque Romanorum Penates, proprie dici θεοὺς μεγάλους, θεοὺς χρηστούς, θεοὺς δυνατούς*, etc. De illorum deorum cultu multus est illustr. Sainte-Croix : *Ueber die alten Mysterien*, a Lenzio versus, lib. ii, cap. 1, 2 et 3 : « Opinor, hos a Prænestinis Digitos sive Digitios vocatos, quod viam qua-i digito viatoribus indicarent. Fortassis etiam digito protenso sculpebantur, quemadmodum nunc etiam multæ provinciæ in viis ambiguis erueibus aut cippis manus ferreas vel ligneas affligunt, indice extento iter viarum dirigentes. » Hæc et plura alia M. A. Delrio, qui de Diis Laribus multus est in Syntagm. Tragediæ latinæ, part. iii, pag. 373 et seqq. ORELL.

Quos quinque indicant Græci Idæos Dactylos nuncupari. Proba lectio : nec scio, quid sibi vellent ii, qui pro quinque reponi volebant quosque (ut Fulv. Ursinus). Julius Pollux (Onomast., lib. ii, cap. 4, Segm. 156) : *καὶ τοὺς ἰδαίους δακτύλους κληῖσθαι λέγουσιν οἱ μὲν κατὰ τὸν ἀριθμὸν, ὅτι πέντε, οἱ δὲ κατὰ τὴν ῥῆσιν ἵππου ἵππου, ὅτι καὶ οἱ τῆς χειρὸς δακτύλοι τεχνῆται τε καὶ πάντων ἐργάται.* HERALD. — Conf. Is. Casaubon. ad Athenæum, lib. i, cap. 5, pag. 20. ORELL. — Lucian., v, pag. 455. OCHSNER.

Nunc esse illos Manes, et ideo Maniam matrem esse cognominatam Larum. Maerob., lib. i, Saturn., cap. viii : *Ludi per urbem in compitis agebantur, restituti scilicet a Tarquinio Superbo, Laribus ac Maniæ, ex responso Apollinis : quo præceptum est, ut pro capitibus supplicaretur, idque aliquandiu observatum, ut pro familiarum sospitate pueri mactarentur Maniæ deæ, matri Larum, etc. Mater Mania etiam dicitur Marciano Cappellæ de Nupt. Philol., lib. ii, pag. 65, ca. Bern. ORELL.*

Larvas esse dicit Lares, quasi quosdam genios, et functorum animas mortuorum. Tò animas suspicari esse glossema et interpretamentum τῶ genios. Hac de

re Apuleius libro de deo Socratis : *Ut secundo signatu species daemonum sit, aninus humanus exutus et liber stipendiis vitæ corpore suo abjuratis. Hunc pœtere latina lingua reperio Lemurem dicitatum. Ex hisce ergo Lemuribus, qui posteriorum suorum curam sortitus, pacato et quieto numine domum possidet. Lar dicitur familiaris. Qui vero propter adversa vitæ merita nullis bonis sedibus in terra vagatione ceu quodam exilio punitur, inane terriculamentum bonis hominibus, cæterum noxium malis, hunc plerique Larvam nuncupant. Hos animales deos appellabant.* Servius ad iii. Æneid. (vers. 168) : *Labeo in libris, qui appellantur de Diis, quibus origo animalis est, ait esse quædam sacra, quibus animæ humanæ vertantur in deos, qui appellantur animales, quod de animis fiant.* HERALD. — Cum Apuleio consentit etiam Martianus Capella, de Nupt. Philol., lib. ii, pag. 65, ed. Bernens., addens : *Manes ἀγατοὶ καὶ κακοὶ δαίμονες* memorat graia discretio. — Et functorum est e correctione Stewechii. Cod. ms. habet *effunctorum*, vitiose : unde Gelenius fecit *defunctorum*. P. Burmann., ii, ad Antholog. lat., lib. iv, Epigr. 594, vol. ii, pag. 285, mavult v. *Mortuorum* tanquam glossema delere, cum *functus* absolute pro *defunctus* sæpissime legatur, verbi causa ap. Prudent., Hymn. x; Peristeph. v. 1081 :

Functum deinde cum reliquit spiritus,
Et ad sepulcrum pompa fertur funeris.

et Claudian., Epigr. XLVIII, 20 :

Elapsasque animas in corpora functa reducis,
Et vitam remeare jubes.

Cui equidem prorsus assentior. Canterus utramque vocem, *animas mortuorum*, delendam censet. ORELL. XLII. — *De quo ambiguas discrepantesque sententias, opinionum mille varietatibus non prompseritis.* Ed. Lugd. Bat. non posuit autem *ambiguas*. Sed vulgatum convenientius videtur stylo Arnobii. ORELL.

Personaliter ignoramus qui sunt Lares. Id est personas, vera nomina ignoramus Larum, etc. Hujus significationis adverbii *personaliter* aliud exemplum desiderat etiam Borrichius in Cogitatt., pag., 191. Alias adhibetur hoc vocabulum apud scriptores mediæ et infimæ latinæ in stylo curiæ pro *coram*, per se, non alium. A. Gellio, lib. xv, cap. 13 : *Personaliter est per personas.* ORELL.

Esse illos tamen consensione ipsa vindicante auctorum. Sic edidi ex emendatione Salmasii. Cæteri : *Esse illos tamen, consensio ipsa vindicat auctorum, quod tolerari quidem possit, ut sit oratio directa.* Sed Salmasii lectio multo concinnior. ORELL.

Et in numeris cælitum formam sui generis obtinere.

rebus auxilia et necessitatibus exposcat humanis : maxime cum vos ipsi , et non omnes omnia deos posse præstare , et dissimilibus ritibus singulorum animos referatis offensionesque placari .

XLIII. Etenim si hic atram, ille albam desiderat pellem, huic capite velato, illi sacrificandum est nudo, de matrimoniis ille consultitur, hic medelas incommoditatibus præstat, interesse non potest nihil, an sit ille Novensilis, an ille, cum ignorantia rerum, et personarum confusio deos offendat, cogat et necessario piaculum contrahi? Finge enim me ipsum incommoditatis alicujus et declinandî periculi causa horum cuiquam numinum supplicare dicentem : Adeste, adestote, dii Penates, tu Apollo, tuque Neptune, omniaque hæc mala, quibus uror, torreo, vexor, vestri numinis averruncate clementia : eritne spes aliqua referendæ ab his opis, si Ceres, Pales, For-

tuna, Jovialis aut Genius, non Neptunus et Apollo Penates dii erunt? aut si Curetas pro Laribus invocaro, quos Digito Samothracios pars vestrorum asseverat auctorum, quemadmodum his potero auxiliatoribus et propitiis uti, cum neque his sua, et aliena illis imposuero cognomina? Usque adeo res exigit propriatim deos scire, nec ambigere, nec dubitare de uniuscujusque vi, nomine; ut si alienis ritibus et appellationibus fuerint invocati, et aures habeant structas, et piaculis nos teneant inexpiabilibus obligatos.

XLIV. Quare si vobis liquet, in sublimibus palatii cœli habitare, consistere multitudinem istam, quam enumeratis deorum, in unius proloquiî finibus convenit vos stare : nec per varias distractos repugnantisque sententias fidem ipsis rebus, quas struitis, de B rogare. Si Janus est, Janus sit; si Liber est, Liber

LECTIONES VARIANTES.

^a Nomina Fulv.

COMMENTARIUS.

Ἐν τοῖς τέλεμασι τῶν ὀργάνων. Vel alludit hellenismum. HERALD.

Non omnes omnia deos posse præstare. Vocem præstare abesse posse arbitror. Virgilius : Non omnia possunt omnes. STEWECH. Sed tales abundantias amat ARNOBIUS. ORELL.

Singulorum animos referatis offensionesque placari. Animos, hoc est, iracundiam. Sic infra lib. vii : Sacrificia superis ea diis fieri de causa, ut iras atque animos ponant, et animos canum dicit Apuleius, Met. viii, pag. 554, ed. Oudendorp. Vide C Barth., Advers., lib. xxxiii, cap. 22, pag. 1545. Conf. Savaro ad Sidon., carm. vii, pag. 82. ORELL.

XLIII. — Etenim si hic atram, ille albam desiderat pellem. Diis enim superis albæ, inferis nigræ aut luvæ hostiæ solebant offerri. Quæ res notissima. Vide scholiast., ad Horat. iii, Od. viii, et Serv., ad Æn. vi, 244. ORELL.

Huic capite velato, illi sacrificandum est nudo. Deos salutantes velato erant capite, ne qua hostilis et infausta facies occurreret et omina turbaret (vide Virgil., Æn., iii, 405, seqq.), exceptis tamen Saturno et Hercule, quibus aperto capite sacra faciebant : testibus Festo, v. Saturno (ubi vid. intpp.), Macrobio, sat., l. iii, c. 6; Serv., ad Æn., l. i. HERALD. et HELMENS.

De matrimoniis ille consultitur. Etsi matrimoniis sui præsidēs erant, Apollinem tamen adibant, oraculum ejus scitaturi, si quando matrimonium contracturi erant : aut augures, aruspices, cæterosque vanos Apollinis sequaces consultebant. Apuleius Milesia, ii : Nam et Corinthi nunc apud nos passim Chaldæus quidam hospes miris totam civitatem responsis turbulental, et arcana satorum stipibus emereudis edicit : qui dies copulam nuptialem affirmet : qui fundamenta mœnium perpetuet, etc. Docet etiam Aristophanes non nisi consultis avibus contracta matrimonia. Sic enim apud eum Aves :

Ἐστὶν δ' ἵερο ἄρμων, Δελφοί, Δωδώνη, φοῖβος Ἄπελλων.
Ἐλλόντες γὰρ πρῶτον ἐκ' ὄρνεις, οὕτω πρὸς πάντα τρίταθε
πρὸς τ' ἱεροπλοῦν καὶ πρὸς βίοντι ἀστὶν καὶ πρὸς γάμον ἀνδρός.

Hinc et M. Tullius, de Divin., l. i, c. 46 : L. Flacum stannem ego audivi cum diceret, Cæciliam Metelli, cum vellet sororis suæ filiam in matrimonium collocare, exisse in quoddam sacellum ominis capiendi causa, quod fieri more veterum solebat. HERALD.

Adeste, adestote, dii Penates. Servius ad Æn. viii : Sic vocatur in precibus Tyberinus : Adesto, Tyberine, cum tuis undis. Unde dii presentes et propitii. HE-

RALD. — Conf. B. Brisson., de Form., l. i, p. 70, sq. ELMENS.

Uror, torreo, vexor. Torreo est ex emendatione Ob. Gifanii probata a Th. Cantero et cæteris editoriibus. Cod. ms., terreor. Pro vexor Stewechius mavult versor, adducens Jan. Guilielm. Quæst. Plant., ad Persam, c. 4, qui de hoc verbo multus est. Sed nihil mutandum. Similiter enim Hieronymus Proëm. in Habacuc. : Si agrotus et æstuum febribus aquam frigidam postulet, et dicat ad medicum : vinum putior. uror, examino, quem locum citavit Elmenh. Versari autem, ut Guil. ostendit, proprie de piscibus, qui versantur, cum coquantur. ORELL.

Quos digito Samothracios. Et hic digito revocavit Stewechius et editor Lugd. Bat., e ms. Vide supra, c. 41. ORELL.

Usque adeo res exigit propriatim deos scire. Lucretius (quem auctor noster in deliciis habet) propriatim dicit, quod etiam malim; sed nihil temere mutandum sentio. TH. CANTER. — Locus Lucretii exstat, l. ii, v. 974 :

Quid? Genus humanum propriatim de quibus factum 'st.

Ubi autem Lambinus, nostrum locum adducens, edidit et in notis defendit propriatim vel propriatim, id est proprie. Propriatim deos scire est itaque scire quanam proprie dii sint. ORELL.

Aures habeant structas. Idem quod obstructas, eujus significationis aliud mihi exemplum non succurrit : Annon legendum surdas? ORELL.

XLIV. — In unius proloquiî finibus convenit vos stare. Infra, l. v, c. 3 : Imperfecta adhuc vox est, neque plena proloquiî circumscriptave sententia. Et eodem libro, c. 57 : Hoc iterum video communibus in proloquiis promptum. Gellius, Noct. Att., l. xvi, c. 8 : M. Varro in libro de Lingua latina ad Ciceronem quarto vicesimo expeditissime ita finit : Proloquium est sententia, in qua nihil desideratur.... Exempli causa : Annibal Pænus fuit : Scipio Numantiam delecit : Mito cædis damnatus est : neque bonum est voluptas neque malum : et omnino, quicquid ita dicitur plena atque perfecta verborum sententia, ut id necesse sit aut verum aut falsum esse, id a dialecticis ὀξύμα appellatum est, a M. Varrone, sicut dixi, proloquium, a M. autem Cicerone (Tusc., i, c. vii) pronuntiatum. Quo ille tamen vocabulo tantisper uti se attestatus est, quoad melius, inquit, invenero. Conf. C. Barth., Adversar., l. iv, c. 15, p. 2610. Conf. ejusd. Glossarium in Claudian. Mamert., de Statu animæ. ORELL.

Fidem ipsis rebus, quas struitis, derogare. Ita La-

sit; si Summanus, Summanus sit; hoc est enim confidere, hoc tenere, exploratæ in rei cognitione defigi, non more cæcorum atque errantium dicere: Novensiles Musæ sunt, Trebiani quinimmo dii sunt,

COMMENTARIUS.

stant. Epitom., c. 50: *Nam si non fecerit, præceptis suis fidem derogabit. Ubi vide Buehmann., qui locutionem fidem derogare pluribus exemplis illustrat, p. 1290. Pro struitis Meursius mavult adstruitis. ORELL.*

Si Summanus. Martianus Capella, de Nupt. Philol., l. II, p. 63, ed. Bern.: Pluto.... qui etiam Summanus dicitur, quasi summus Manium. ORELL.

Exploratæ in rei cognitione defigi. Secutus sum emendationem Meursii. Alii: Explore.... defigi. quod num latine dici possit, equidem valde addubito. Dicitur quidem constanter, firmiter, alicui rei defigi vel adhærere, non autem explore. ORELL.

Trebiani quinimmo dii sunt. Supra, cap. 38: Pise deos esse credit novem in Sabinis apud Trebiam constitutos. Nihil igitur notandum. HERALD. — Male igitur Th. Canterus: Trebianis. ORELL.

Subversarum potius vel urbium præsidēs. Vel addidit editor Lugd. Bat. incertum an ex Cod. ms. an ex ingenio, tantum ad vim orationis augendam. Est autem trajectio familiaris Arnobio pro vel potius subversarum urbium præsidēs. ORELL.

Et in id periculum ducere. Alii adducere; editor Lugd. Bat. perducere, quod e cod. ms. fluxit, teste B Meursio in Append. ORELL.

LIBER QUARTUS.

INDEX CAPITUM.

- Inceptam adversus gentiliū deos disputationem persequitur Arnobius ostenditque Pietatem, Concordiam, Salutem atque hujusmodi numina nec joco nec serio dici posse vim habere divinam et in censum deorum referri; cum ea omnia in hominum actionibus atque affectibus posita constant. Cap. 1, 2.*
- Nec minus præpostere ab ethnicis propter nonnulla benefacta, ut somniaverant, plures dii, quemadmodum Lupercæ, Præstana, Panda seu Pantica, Peltonia aliæque ignotorum numinum catervæ educabantur. Cap. 3, 4.*
- Carriebant præterea gentiles, quosdam esse deos sinistrarum regionum præsidēs, dexterarum inimicos. Cap. 5.*
- Ab iisdem quoque gentilibus insusse omnino fugebantur quidam dii rebus quibusdam nec aliis præfecti: quorum nonnullos recenset Arnobius. Cap. 6, 7.*
- Alia item ejusmodi numina enumerare pergit ridetque. Cap. 8, 11.*
- Neque est quod aliquis objiciat, illos ideo deos esse, quod ab haruspibus vocati continuo veniant. certaque responsa reddant. Quam quidem objectionem refellit Arnobius. Cap. 11, 13.*
- Sed instat auctor. planumque facit absurdissima ab ethnicis produci deorum suorum monstra: tres videlicet Joves, quinque Soles, totidem Mercurios, Minervas et Dionysos, etc. Cap. 13, 14, 15.*
- At hi omnes dii ejusdem nominis esse non possunt, aut quis ex illis verus Deus sit penitus ignoratur. Atque id exemplo Minervæ confirmat Arnobius. Cap. 15, 16, 17.*
- Occurrit deinde, urgentibus ethnicis, incertum esse, an theologi aliive suis in libris cognita et explorata, vel facta factaque pro libidine de diis scripserint. Cap. 18, 19.*
- Demonstrat, iis in libris nihil veri indicari posse, in quibus iisdem dii summis contumeliis affecti ubique passim perhibentur. Cap. 19, 22.*
- Idem persecutus argumentum concludit publicas humani generis calamitates ipsis ethnicis, hæc numinum portenta impie colentibus, esse adscribendas; non autem christianis, qui ea quo par est horrore detestantur. Cap. 22, 25, 24.*
- Alia probrosa diis suis ab ethnicis tributa commemorat. Cap. 24, 25.*
- Nec insanas deorum libidines ac furentem petulantiam dissimulat. Cap. 26, 27.*
- Atque hæc omnia aut falsa sunt aut vera. Si primum, dii tantas tamque impudentes calumnias vindicare debuere; si secundum, iisdem dii miseri, infames ac sceleratissimi homines fuisse vincuntur. Cap. 27, 28.*
- Homines autem fuisse deos ejusmodi manifestissime comprobatur. Verum declarat Arnobius, se id, quod facile alias erat, demonstrandum non suscepisse, sed illud tantummodo, deos nimirum a nemine contumeliosius quam ab ethnicis vexari. Cap. 29, 30, 31.*
- Neque ista esse poetarum commenta evidenter demonstrat. Cap. 32, 33, 34.*
- Sed eo major erat ethnicorum iniquitas, quod summa legum severitate in famosi alicujus dicti, carminis et libelli auctores animadverterent; patientissime vero ferrent tanta deorum dedecora scribi et decantari. Cap. 34, 35.*
- Neque satis hæc culpa est: ea enim scribentes atque etiam histriones et mimos eadem in theatris representantes laudibus ac præmiis augebant. Diis ergo, si ira, uti opinabantur ethnici, accendantur, non christianis, sed ipsismet ethnicis omnium ante oculos dedecus illorum statuentibus irasci debebant. Si vero iræ expertes sunt, christianis frustra irati dicuntur. Cap. 35, 36, 37.*

errogare vos libet, ipsosque ante omnia ro-
lominos rerum ac principes, utrumne a exis-
Pietatem, Concordiam, Salutem, Honorem,
n, Felicitatem, cæteraque hujusmodi nomi-
n, aras videmus a vobis cum magnificis ex-
as delubris, vim habere divinam, cœlique in
us degere? aut, ut assolet, dicis causa ex
d optamus et volumus bona ista nobis contin-

umne *ms. male.*

LECTIONES VARIANTES.

COMMENTARIUS.

Pietatem. Lactant., lib. 1, cap. 20. Inscriptio
veteres (Gruteri), pag. 86. ELMENH. — Cæ-
st paucisq; incognita, sive plebeia, sive
que matrem suam (Valer. Max., lib. 11, B
§ 7), aut, ut alii tradunt, suum patrem in
constitutum, ne inedia conficeretur, lacte
it. Narrat autem Plinius, Hist. Nat., lib. 11,
ac post illum Solinus (cap. 4), in facti hujus
am conditum eodem in carcere, C. Quinctio
cilio consulis, Pietatis templum, ubi thea-
arcelli erat. Nec desunt, qui existiment, illud
sse, quod Marcus Acilius Glabrio, ut ait Li-
foro olitorio positum dedicavit. NOURR.,
5.

Concordiam. Concordiæ Deæ meminit Augustinus,
Dei, lib. 11, cap. 25; Varro, de Ling. lat.,
Martianus Capella, de Nupt. Philol., lib. 11
vel., pag. 100; Plinius, Hist. Nat., lib. 11,
ELMENH. — Livio teste (lib. 19, cap. 46)
vivo ædes Concordiæ consecrata fuit in area
; et (lib. 22, cap. 55) alia, quam dumviri
rem creati in arce locaverunt. Testatum
licero facit (de Nat. deor., lib. 1), Cotta con-
mplum Concordiæ tactum de cœlo fuisse, et
oque mentio apud Dionem Cassium, lib. 19,
is Romanorum facta est. Quamobrem canebat
Fast. 11, ante fin. :

noque magnifica, Concordia, dedicat æde
ivia, quam caro præstitit illa viro.

Notna., pag. 485.

tem. Vid. Augustin., de Civ. Dei, lib. 11,
; Varro, lib. 11, de Ling. lat. (pag. 22, ed.
Inscriptio vetus, pag. 100 (ap. Gruter.),
I PERPETUÆ S. ELMENH.

rem. Augustin., de Civ. Dei, lib. 11, cap. 21.
norino, ut honorarentur. Lactant., lib. 1, cap.
er Inscript., pag. 100; Plin., Hist. nat., lib.
7; Plutarch., de Roman. Fortuna, pag.
iler. Max., lib. 1, cap. 1. ELMENH.

item. Augustin., de Civ. Dei, lib. 11, cap. 22.
n quoque deam fecerunt. Varro, de Ling. lat.,
p. 22, ed. Bip.; Valer. Max., lib. 1, cap. 1; D
., lib. 1, cap. 20, Inscript. vet., pag. 102;
Prolog. Amphytr. ELMENH.

itatem. Augustin., de Civ. Dei, Lib. 11, cap.
5; Inscript. vet., pag. 101. ELMENH. — Equi-
ania hæc nomina literis majoribus imprimi
Arnobius enim (ut recte observat Meursius)
virtutum, sed ut deorum dearumque nomina
ORELL.

æque hujusmodi nomina. Proba lectio. Nam
ellat cassa nomina absque ulla substantia :
ise satis ostendit paulo post his verbis : *Nam
existimantes hæc cassa et nullius substantiæ
Fallunt ergo* (Meursius, qui rescribi vo-
numina. HERALD.

ut assolet, dicis causa ex eo, etc. Ita Codex
quam lectionem defendit Th. Canterus. *Dicis
teri* dicitur, quod neglegite, remisse, et eo
aino, ut officio functi videamur, non accu-
d perfunctorie sit, quatenus satis sit ad vitan-

gere, superiorum retuleritis in censum? Nam si
verba existimantes hæc cassa, et nullius substantia
nomina, divinis tamen religionibus consecratis, erit
vobis videndum, utrumne istud puerile sit ludicrum,
an vestrorum numinum delusionem spectans, quibus
coæquatis et adjungitis inanium figmenta verborum?
Sin autem ex animi certiore sententia deos esse et
hæc rati, templis et pulvinaribus onerastis, insci-

dam reprehensionem. Hinc Varro, de Ling. latin.,
lib. 11, sub fin. : *Et dicis causa fiebant quædam, neque
item facta, neque item dicta.* Hæc Canterus, cum qui-
bus conferenda ea, quæ supra annotavimus ad
lib. 11, cap. 16. Equidem Cantero prorsus assentior,
neque video, cur *dicis causa* hic locum habere non
possit. Sensus est : Nomina ista, quamvis vera nu-
mina non credatis, tamen superiorum retulistis in
cœtum *dicis causa*, id est honoris gratia, quia bona
istis significata et æstimatis, et optatis, ut vobis con-
tingant. Sabæus et Gelenius edidit : *an ita, ut as-
solet dici, causa ex eo, etc.*, quod aperte vitiosum est.
Editor Lugd. Bat. : *an ita, ut assolet dici, causa ex
ea.* Heraldus : *an ita, ut assolet dici, ex eo quod, etc.*
deleta voce *causa* tanquam glossemate et interpreta-
mento verborum *ex eo quod, etc.* Mihi autem videntur
verba, *ita, ut assolet dici*, locutionem aliquam
proverbialem in sequentibus præparare. Quare scri-
bendum conjicio : *An ita, ut assolet dici, dicis causa,
ex eo quod, etc. dici seil. absorptum* puto in codice
ms. a sequentibus verbis dicis causa. At judicent doc-
tores. ORELL.

*Ex eo quod optamus et volumus bona ista nobis con-
tingere, superiorum retuleritis in censum.* Plures autem
horum nominum consecrationis causæ a veteribus
redditæ sunt, nec aliena ea, quam proponit B. Aug-
ustinus verbis Gentilium libro 11, de Civ. Dei :
*Quædam sciebant, nemini talia, nisi Deo aliquo lar-
gente, concedi : quorum deorum nomina non inve-
niebant, earum rerum nominibus appellabant deos,
quas ab iis sentiebant dari, etc. Videbant præterea
pectus hominis quandoque cæca quadam et inusitata vi
concitari : unde motus illos divinos existimabant.* Hanc
rationem tangit M. Tullius, lib. 11, de Nat. Deor. :
*Tum autem res ipsa, in qua vis inest major aliqua,
sic appellatur, ut ea ipsa vis nominetur Deus, ut Fides,
ut Mens, etc. δαίμονας et θεούς* Græci appellant. Sic
φιλοτιμίαν κακίστην δαιμόνων appellat Euripides, et
εὐλαβείαν θεῶν χρησιμωτέτην, et similia. HERALD.

An vestrorum numinum. Lego cum Meursio : *ac
vestrorum numinum.* ORELL.

Divinis tamen religionibus consecratis. Ita ed Lugd.
Bat. Alii : *divinis tamen in regionibus consecratis*,
id est in sedibus auspiciatis. Equidem hæsito ultra
lectio præferenda sit. ORELL.

Quibus coæquatis et adjungitis. Fulv. Ursinus ma-
vult : *quibus coaptatis et jungitis.* ORELL.

Deos esse et hæc rati, templis, et pulvinaribus, etc.
Male Meursius hæc transponit ita : *Deos esse hæc rati,
et templis, et pulvinaribus, etc.* ORELL.

Onerastis. Ita Codex *ms.* quam lectionem a Gelenio
cæterisque illum secutis editoribus temere mutatam
in *honorastis* rectissime tuetur Stewechius : *Onerari*
enim (inquit Jo. Vorstius in libro de Latinitate select.,
pag. 129, ed. M. Gesneri) non his tantum dicimur,
quæ gravia et molesta, sed et quæ grata et jucunda
sunt, si horum multitudo quædam sit. Sic appo-
site ad nostrum locum Justinus Hist., lib. 5, cap. 5.
*Igitur omnibus non humanis tantum, verum et divinis
cum* (Alcibiadem) *honoribus onerant.* Ubi Acidalius
legendum putat : *Honorant.* Male Tacitus, Hist.
lib. 1, cap. 25 : *Postquam vario sermone callidos auda*

tiam nostram ut doceatis oramus, Victoria, Pax A
Æquitas, et cætera quæ in superioribus dicta sunt,
quam ratione, qua via intelligi possunt dii esse,
atque ad superiorum concilium pertinere?

II. Nos enim, nisi forte communem tollitis nobis
atque eripitis sensum, nihil horum sentimus et cer-
nimus habere vim numinis, neque in aliqua contineri
sui generis forma; sed esse virtutem viri, salutem
salvi, honorem honorati, victoris victoriam, concordis

concordiam, pietatem pii, memoriam memoris: fe-
liciter vero viventis ac sine ullis offensionibus felici-
tatem. Quod a vobis verissime dici ex contrariis
promptum est oppositionibus a noscitare, infelicitate,
discordia, oblivione, iniquitate b, impietate, ignavia
pectoris, et valetudine corporis minus fausta. Ut
enim hæc accidunt, hominumque sunt posita in ac-
tionibus, affectibus fortuitis; ita quod illis adversum
est ex qualitatibus benignioribus nominatur, in aliis

LECTIONES VARIANTES.

^a Est et oppositionibus *Fule*.

^b Inquietate *vitiose. Sab.*

COMMENTARIUS.

cesque cognovit, pretio et promissis onerat, data pecunia ad pertentandos plurimum animos; et lib. iv, c. 13: Laudibus inmodicis onerare. Phædr., lib. v, Fab. v, B 20: Multis onerant laudibus. Ubi vid. Burmann., pag. 249 et seqq. Adde Drakenborch., ad Sil., lib. III, vers. 15, et Cort., ad Sallust. Jugurth., c. 12, p. 458. Sic etiam Petronius in carmine de Bello Civili, vers. 156:

Et tu, Saturnia tellus,
Arnis læta meis olimque onerata triumphis.

ubi alii legunt: *ornata, alii: ornanda, male. ORELL. Victoria. Vid. Varro, lib. iv, de Ling. lat.; Augustin., de Civ. Dei, lib. iv, cap. 14, 15, 17, 21; Plauti Prolog. Amphitryon., Inscript. vet., pag. 100. DE Æ VICTORIÆ S. ELMENH. Posthumius, si Livio fides (lib. x, cap. 33), Ædem Victoriæ, quam ædilis curulis ex mulctis pecunia faciendam curaverat, dedicavit. Alio adhuc in libro (xxxv, 9) alias duplicis Victoriæ ædes his verbis commemorat: Ædiculam Victoriæ virginis prope ædem Victoriæ M. Porcius Cato dedicavit, biennio postquam vovit. Pausanias quoque (lib. i, pag. 20) et Dionysius italicus, Ant. rom., lib. i, pag. 26, de Victoriæ fano loquuntur. Nos etiam alibi animadvertimus, Symmachum, cum ab imperatore Valentiniano postulasset aram Victoriæ in curia restitui, ab Ambrosio fuisse prohibitum. NOURR. pag. 484.*

Pax. Vetus Inscriptio, pag. 239:

PACI. ÆTERNÆ. DOMUS. IMP. VESPASIANI.
CÆSARIS. AUGUSTI. LIBERORUM. Q. EIUS.
SACRUM. TRIB. SUC. IUNIOR.

Juvenal. sat. i, 115:

Ut colitur Pax atque Fides, Victoria, Virtus. ELMENH.

Æquitas. Vetus Inscriptio pag. 76:

FORTUNÆ. PRIMIG. SIGNUM. ÆQUITATIS.
NIGRINA. AUXESIS. CUM. FELICÆ. AUG. LIB.
ET SUIS. D. D. D. D. ELMENH.

Æquitatis nomine Arnobius Justitiam haud dubie intelligit, de qua Ovidius cecinit lib. III, ex Ponto Epist. vi, vers. 23, seqq.:

Principe nec nostro Deus est moderatior ullus;
Justitia vires temperat ille suas.
Nuper eam Cæsar, facto de marmore templo,
Jam pridem posuit mentis in æde suæ.

Quidam tamen censent, nihil de eo templo apud idoneos auctores inveniri, atque idcirco poetam alluisse ad Martis ultoris ædem, quandoquidem vindicta, de qua Ovidius loquitur, pars quædam est Justitiæ. NOURR., pag. 484.

II.— *Nisi forte communem tollitis nobis atque eripitis sensum. Cui plurimum tribuebat is, quem plurimum Arnobius imitatur, Lucretius, quippe Epicuri sectator, qui sensuum cognitionem existimabat omnium esse certissimam et tutissimam. Is igitur lib. i, 423, seqq.:*

Corpus enim per se communis deliquat esse Sensus; quo nisi prima fides fundata valebit, Haud erit, occultis de rebus quo referentes Continere animi quoquam ratione queamus. HERALD.

Virtutem viri. Stewechius mavult: virtutem virtuosi. Male. Neque enim alia virtus hic intelligitur, quam virtus corporis, quam virilitatem, viri vim appellat Varro, cuique Romæ templum constitutum, quod docet oppositio ignavia pectoris in sequentibus verbis. Vide notam sequentem Herald. ORELL.

Honorem honorati. Varro, de Ling. lat. lib. IV: Honos ab honesto honore; itaque honestus dicitur quod honoratus. ELMENH.

Ignavia pectoris. Ignaviam pectoris opponit virtuti, quam dixit appellari a viro et esse viri propriam; quibus quidem verbis declaravit virtutis exceptionem primigeniam, et eam usurpavit εἰδωλός: cum tamen non sola fortitudo, sed et virtutes ceteræ consecratæ sint. Virtutem profecto veteres appellabant animi robur et constantiam in rebus bellicis, quod observat etiam Plutarchus in Coriolano. Unde Lucanus, lib. VI (vers 147):

Pronus ad omne nefas, et qui nesciret, in armis
Quam magnum crimen virtus civilibus esset.

Virtutem dixit Lucanus fortitudinem, ἀνδρείαν. Sane Virtutem venerabant Romani hujus rei proprie Deam, quam alias Bellonam appellabant. Lactantius, lib. I, cap. 21: Ab isto genere sacrorum non minoris insanie judicanda sunt. Virtutis, quam eandem Bellonam vocant, in quibus ipsi sacerdotes non alieno, sed suo cruore sacrificant. HERALD. Conf. quos citat Bunemann. ad Lactant., lib. I, pag. 140. ORELL.

Ut enim hæc accidunt, hominumque sunt posita in actionibus, affectibus fortuitis. Sic legendum pro ut enim hæc accidunt, hominum quæ sunt posita in actionibus, affectibus fortuitis, etc. Id est quemadmodum sunt hæc accidentia, quæ hominibus accidunt, et vel sunt posita et sita in hominum actionibus, ut iniquitas, ignavia pectoris, etc. vel in affectibus fortuitis, et rebus quæ fortuito contingunt; quales res sunt infelicitas, morbus, etc. Ita benigniores qualitates, Æquitas, Felicitas, etc. homini contingunt; ac postquam receptæ sunt ab eo, has suas proprias appellationes sortiuntur. HERALD.— Fulv. Ursinus conj. hominum quæ sunt posita in actionibus fortuitis, deleto affectibus. Stewechius: Homini quæ sunt posita in actionibus effectibus fortuitis, etc. Editor Lugd. Bat. in actionibus ac effectibus fortuitis. Quod non probat. Nam affectus pro passione, morbo apud Celsum: ut et adject. affectus, a um, pro ægroto, misero. Apuleius, Met., lib. IV, pag. 514, ed. Oudendorp. affectæ domus triste fatum cuncta etiam civitas congemebat. Ovid., II, Amor., El. II, affectam amicam, id est, ægotam. Etiam ommissio copulæ conveniens stylo Arnobio, quod supra jam aliquoties fuit observatum. ORELL.

necesse est hæreat, ex quibus ita formatis figuratio ista concepta est nominum.

III. Nam quod nobis catervas ignotorum alias inducitis deorum, existimare non possumus, utrumne istud serio, atque ex rei compertæ faciatis fide: an fictionibus ludentes cassis ingeniorum lasciviatis luxu. Quod abjectis infantibus pepercit lupa non mitis, Luperca, inquit, dea est auctore appellata Varrone. Ex rerum ergo proventu, non ex vi naturæ dea ista est prodita? et postquam feros morsus immanis prohibuit bellua, et ipsa esse occæpit, et ipsius nominis significantiam traxit? aut si fuit jamdudum dea, priusquam Romulus nasceretur et frater: cujus fuerit nominis atque appellationis expromite. Præstana est, ut perhibetis, dicta, quod Quirinus in jaculi missione cunctorum præstitit viribus; et quod Tito Tatio, B

A Capitolinum ut capiat^a collem, viam pandere atque aperire permissum est: dea Panda est appellata, vel Pantica. Ante facta hæc ergo numquam fuerant numina: et nisi Romulus tenuisset teli trajectorye palatium, niq̄ue Tarpeiam rupem rex Sabinus potuisset^b accipere, nulla esset Pantica, nulla Præstana? Et si has dicitis ante sui causam fuisse cognominis, quod in priore quæsitum est capite, cujus et hæc fuerint vocaminis indicate.

IV. Pellendorum hostium dea potens Pellonia est. Quorumnam^c, nisi molestum est, edite. Confligunt partes, atque inter se cominus armorum collatione decernunt: et hæc illi est pars hostis, et illa huic hostilis: quos ergo Pellonia, cum hinc et inde pugnabitur, pellet, aut in gratiam concessura est quorum, cum utrique debeat parti sui nominis vires of-

LECTIONES VARIANTES.

^a Caperet Fulv.

^b Potivisset vel coepisset Fulv.

^c Quorumne Sab.

COMMENTARIUS.

Figuratio concepta est nominum. Meursius mavult: numinum. ORELL.

III.— Nam quod nobis catervas ignotorum alias inducitis Deorum. Ita primus emendavit Gelenius, sequentibus cæteris, probante etiam Heraldus in Curis II. Editio princeps romana: catervas signatorum. ORELL.

Luperca Dea. Lactant., lib. I, cap. 20: Romuli nutrix Lupa honoribus est affecta divinis; Ovidius, II Fast., Lib. Inscript., pag. 105. Inscript. XI; Piatarch., in Romulo; Juvenal., sat. XI. ELMENH. — Deam Lupercam eandem fuisse cum Acca Larentia, docet Onzelius ad Minuc. Fel., cap. 25, pag. 257, seq., ed. Gronov. Conf. Liv., Hist. I, cap. 4. ORELL.

Ex rerum ergo proventu, etc. Id est ἐκ συμβεβηκότος τούτου συνέβη. Sic annonæ proventus dixerat supra, lib. I, cap. 14, et provenire lib. II: Nec citra ejus nutum quidquam potest in rebus vel provenire vel cadere. HERALD. — Proventus pro successu vel etiam pro eventu simpliciter apud optimos scriptores. Ita Cæsar de Bello Gall., VII, cap. 80: Omnium militum intenti animi pugnae proventus expectabant; et cap. 29: Errare, si qui in bello omnis secundos rerum proventus expectent. Ubi vid. Davis. et Morum in Ind. Conf. Bentlei. ad Manil., lib. I, vers. 410; Oudendorp., in Apulei. Met., lib. X, pag. 728; Bünemann., ad Lactant. Inst., lib. VI, cap. 4, § 9, pag. 715. ORELL.

Ipsa esse occæpit. Verissimam hanc lectionem e cod. ms. restituit Meursius et Heraldus. Antea legebatur: Ipsa esse hoc cepit. ORELL.

Et ipsius nominis significantiam traxit. Glossæ: Significantia, Σημασία. Fabius Victorinus præmio in lib. I Ciceronis de Inventione: Ars est, quæ significantiam sui plenam non habet. . . Hæc vox generis triplicem significantiam habet. Lactant., Inst., lib. IV, cap. 26: Quæcumque enim passus est, non fuerunt inania, sed habuerunt figuram et significantiam magnam; et eodem cap., § 17: Sicut opera ejus significantiam quoque majoris potestatis habuerunt. HERALD et ELMENH. — Conf. Bünemann., ad Lactant., lib. I, pag. 535, et Mercer., ad Nonium Marcell., pag. 82. ORELL.

Præstana. Hujus Dææ mentionem apud alios frustra quæsi vi. ORELL.

Dea Panda. Glossæ: Panda, εὐρήνης θεά. ELMENH. — Hujus Dææ meminit Varro in Fragmento Στοιμαχίας citato ab A. Gellio, lib. XIII, cap. 21:

Te Anna Perenna, Panda καὶ Πανδᾶ, Pales Neriones et Minerva, Fortuna ac Ceres.

Idem Varro, de Vita Pop. rom., lib. I, ap. Nonium,

v. pandere: Hanc Deam (Pandam) Ælius putat esse Cererem; sed quod in asylum qui confugisset, panis daretur, esse nomen factum a pane dando. Vide Auson. Popm., ad lib. I. Varronis, vol. II, pag. 507 et 581, ed. Bipont.: et G. J. Voss., de Idolol., lib. II, cap. 36, pag. 186. ORELL. — Dionysius Halicarn., lib. II, pag. 105, meminit virginem illam, quæ ad capiendum Capitolinum collem Tito Tatio viam pandisse ferebatur, ibi sepulcri honore donatam, ubi ceciderat, redditasque illi quotannis a Romanis inferias. Nonne ergo verosimile est, eam idcirco Pandæ seu Panticæ nomine dearum adscriptam fuisse numero? NOURR. p. 417.

Vel Pantica. Ante facta hæc ergo numquam fuerunt numina. Ita editor Lugd. Bat. Editio princeps: vel Pantica patefacta. Et hæc ergo, etc. vitiosissime. Gelenius delet patefacta. Th. Canterus interpungit: vel Pantica. Patefacta et hæc ergo. Stewechius: vel Pantica et hæc ergo. Verum et tanquam superfluum delet Heraldus. Cod. ms. habet: A te facta et hæc ergo, etc. quod manifeste pro ante facta. ORELL.

Nique. Ita legendum cum Gelenio pro neque, quod antea legebatur. Neque esset apodosis, quæ hoc loco alienissima. ORELL.

Vocaminis. Supra lib. I, cap. 5: Gens nostra felicitate donari hujus vocaminis meruit. ORELL.

IV.— Pellendorum hostium dea potens Pellonia est. Augustin., de Civ. Dei, lib. IV, cap. 21: Cum enim esset invocanda propter fessos diva Fessonia, propter hostes depellendos diva Pellonia. ELMENH. — Conf. Voss., de Idolol., lib. VII, cap. 18, pag. 763. ORELL.

Nisi molestum est. Scriptam lectionem præ vulgata auro contra redimendam censeo: si ne molestum est. Si ne vocibus disjunctis non minus recte dicitur, quam a Titinnio et Plauto nevis, ne vult, pro non vis, non vult. Nepurus pro non purus apud Festum. Itidem ne recte ex Plauto, ne funera in versu Catulli interpretatus doctissimus Janus Mellerus Palmerius in suis Spicilegiis, pag. 39. Si non pro nisi. Ciceronem, Plautum, Terentium, Cæsarem usurpasse, alias docui in gratiam juventutis. STEWECH.

Aut in gratiam concessura est quorum. Id est: quibus gratiam et favorem suum accommodatura? Neque enim aliter explicari debet hæc phrasis. Nam ut concedere pro cedere accipiamus, æquum non est: quia de Pellonia heic agitur, non de Cedonia, ut ita ludam. Quare existimavi aliquando legendum: aut in aciem concessura est quorum? Nec me istius conjecturæ adhuc pœnitet. HERALD. — Hæc sunt meræ argutiæ. Atqui in gratiam eorum concedit (id est cedit)

liciumque præstare? Quod si utique fecerit, id est a partibus si utrisque favorem ac suffragium commodarit, nominis sui vim perdet, quod partis unius in pulsione formatum est. Nisi forte dicetis, Romanorum tantum est dea hæc, et cum solis Quiritibus faciens gratosius semper opitulationibus præsto est. Esse quidem hoc ita, quod nomini favemus, optamus; at quæstionem non exiguam res habet. Quid enim Romani deos possident peculiare, qui aliarum gentium non sint? et quemadmodum poterunt^a dii esse, si non omnibus, quæ ubique sunt gentes, æqualitatem sui numinis exhibebunt? et ubi quæso jamdudum Pellonia hæc fuit, cum apud Furculas Caudinas decus publicum subjugatum est? cum apud Thrasumeni lacum sanguinei cucurrere torrentes? cum Diomedis campi romanis cadaveribus aggerati sunt? R cum mille alia vulnera præliorum innumeris accepta sunt cladibus? dormiebat, stertebat, aut quod vilia facere consueta sunt capita, in hostilia castra defugerat^b?

V. Dii lævi, et lævæ, sinistrarum tantum regionum sunt præsides, et inimici partium dexterarum. Quod quamvis istud ratione dicatur, quove animi

sensu, neque ipsi nos assequimur, nec a vobis confidimus posse in aliquam lucem communis intelligentiæ perducere. Jam primum enim mundus ipse per se sibi neque dexteram, neque lævam, neque superas regiones, neque imas, neque anticam habet, neque posticam. Quidquid enim teres est, atque ex omni parte rotunditatis solidæ convexione conclusum, nullum habet initium, nullum finem; ubi finis, et initium nullum est, esse aliqua portio sui nominis, et initium non potest. Itaque cum dicimus^c, dextera hæc regio est, et illa læva, non ad mundi habitum dicimus qui sui simillimus totus est, sed ad positionem nostram, situmque revocamus, qui informati sic sumus, ut alia dextera, alia nobis dicantur esse læva; quæ tamen hæc ipsa quæ læva appellamus, et dextera alia, in nobis nihil habent perpetuum, nihil fixum; sed prout nos casus, atque eventus collocaverit temporis, ita nostris sumunt ab lateribusfigurationes. Si orientem solem respexero, cardo mihi frigidus, et septentrio fit lævus: in quem si ora traduxero, erit mihi sinister occasus, qui ab sole posterganeus habebitur. Rursus vero si jecerem plagam ad occidentem lumina, in vocabulum sinistri auster, et

LECTIONES VARIANTES.

^a Potuerunt *Sab.*
^b Perfugerat *alii.*

^c Dicemus *Sab.*

COMMENTARIUS.

Pellonia, quibus favet quorumque hostes repellit. ORELL.

Quod si utique fecerit. Ita edidi cum editore Lugd. Bat. Vulgo: *utrumque*, quod plane otiosum est ac superfluum, cum idem prorsus dicatur in verbis proxime cum antecedentibus, tum sequentibus, ORELL.

Quod partis unius in pulsione formatum est. Sic Editor Lugd. Bat. optime. Cæteri una voce *impulsione*, quod falsum. Non enim impellendorum, id est aggrediendorum, sed pellendorum, hoc est fugandorum, hostium Dea Pellonia. Ful. Ursin.: *Ex impulsione*. Dicendum potius fuisset *e pulsione*. Sed præpositiones istas sæpissime permutari ab Arnobio supra jam ad lib. I et II. observatum est. ORELL.

Apud Furculas Caudinas. Augustin., de Civ. Dei, lib. III, cap. 17: *In caudinas Furcas a Samnitibus obsessiambo cum exercitu consules, fœdus cum eis fœdum facere coacti sunt, ita ut, equitibus romanis sexcentis obsidibus datis, cæteri, amissis armis aliisque spoliati, privatique tegminibus sub jugum hostium cum vestimentis singulis mitterentur.* ELMENH.—Historiam prolixè narrat Livius lib. IX, ab init. ORELL.

Apud Thrasumeni lacum. Ita ms. Alii: *Thrasimenum*. Valerius Max., lib. I, cap. 7. *Apud lacum Thrasimenum XV millia Romanorum cæsa, VI millia capta, X millia fugata sunt.* ELMENH.

Diomedis campi. Ad Ausidum flumen, ubi Cannæ, vicus Romanorum clade nobilis. Hinc Martius vates apud Livium lib. XXV, cap. 12: *Annem Trojugena Cannam Romane fuge, ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conserere manus.* Conf. Fest. h. v. ibique Dacer. ORELL.

V.—*Dii lævi et lævæ.* Optima hæc cod. ms. lectio nec mutanda. Dii scilicet hoc loco deos pariter deasque comprehendunt zœgmate generis frequentissimo, ubi, cum incertus est plurium sexus, genus masculinum adhibetur potissimum, ut dignius. Vide Sanct. Minerv., lib. IV, cap. 10, pag. 718, ed. Perizon. Male itaque Stewechius: *Dii lævi, deæ lævæ.* In editione Lugd. Bat. legitur: *Dii lævia læva, quod*

quid sibi velit, equidem nescire me fateor cum ignarissimis, et puto, hoc operarum esse vitium, et scriptum a doctissimo Salmasio: *Dii lævi a læva* (scilicet manu.) ORELL.—Fortassis legendum simpliciter: *Dii lævi*. Nam si substantivum *Dii* utrumque sexum comprehendit, quidni et adjectivum? OCHSNER.

Quod quamvis istud ratione dicatur. Digna phrasim quæ curiosum lectorem advertat. Abundat enim eleganter pronomen *istud*. Sic paulo post: *Quæ tamen hæc ipsa, quæ læva appellamus, et dextera alia, in nobis nihil habent perpetuum.* Hellenismus est. Lucas, Act., III, 15: *Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς μὲν παρεδόνατε καὶ ἠρώσασθε αὐτόν.* HERALD.

Jam primum enim mundus per se neque dexteram neque lævam, etc. Vide, qui hac de re multus est, Hadr. Jun. Animadv., lib. III, cap. 5, in J. Græver Lampade Crit., vol. IV, pag. 584. ELMENH.

Neque anticam neque posticam. Varro, de Ling. lat., lib. VI, pag. 81, ed. Bip.: *Cælum qua tuimur, dictum templum. Sic: Contremuit templum magnum Jovis altitnantis. Id est (ut ait Nævius in Hæmisphærio), ubi terra cæruleo septum stat. Ejus templi partes quatuor: sinistra ab oriente, dextra ab occasu, antica ad meridiem, postica ad occasum.* Paulo aliter Festus: *Posticum ostium dicitur in posteriore parte ædium. Cæterum antiqui etiam vicinum habitantem ad posteriorem partem ædium sic appellaverunt: denique et quæ ante nos sunt, antica, et quæ post nos sunt, postica dicuntur, et dextram anticam et sinistram posticam dicimus. Sic etiam ea cæli pars, quæ sole illustratur ad meridiem, antica utique nominatur, quæ ad septentrionem est, postica: rursumque dividuntur in duas partes, orientem et occidentem.* Vide ibi intp. et imprimis qui de hoc verbo multus est, J. Fr. Gronov., in lect. Plaut., p. 552. ORELL.

Cardo frigidus. Id est polus arcticus. Stat., Theb., VII, vers. 58:

. . . Arctozæ labentem cardine portæ. ORELL.

In vocabulum sinistri Auster et Meridies transiit. Ita

ies transit; in quam si me partem necessaria
ris circumegerit ratio, sit ut oriens lævus im-
a corporis conversione dicatur, qua ex re po-
acillime recognosci, neque dextera, neque læva
esse ulla, sed positionis, temporis, et prout
corporis habuerit se situs rerum ad circum-
am collocatus. Quod cum ita se habeat, qua-
ratione, quo pacto sinistrarum partium dii
cum easdem constiterit regiones modo dexte-
ri, modo lævas? Aut quid dexterae meruerunt
mortalibus diis partes, ut sine ulla præsidibus
ent, quas esse faustas, et prosperis semper cum
bus ediderunt?

Lateranus, ut dicitis, deus est focorum et ge-
dictusque hoc nomine, quod ex laterculis crudis
minibus caminorum istud exædificetur genus.
ergo si testa, aut materia fuerint quacunque alia
uti foci, genios non habebunt? et ab officio

A tutelæ, quisquis iste est Lateranus, abscedet, quod
regni sui possessio non luteis constructa est formis?
Et quid, quæso, ut faciat, præsidatum focorum Deus
iste sortitus est? Per humani generis coquinas currit,
inspiciens et explorans quibusnam lignorum generi-
bus suis ardor in focolis excitetur: habitudinem fic-
tilibus contribuit vasculis, ne flammaram dissiliant
vi victa: curat ut ad sensum palati suis cum jucun-
ditatibus veniant rerum incorruptatum saporis, et an-
rite pulmenta condita sint, prægustatoris fungitur
atque experitur officio. Itane istud non fœdum, quin-
nimmo, ut verius dixerim, non contumeliosum, non
impium, ad hoc tantum inducere deorum nescio
quas fictiones, non quas dignis honoribus prose-
quare, sed quas rebus turpibus, et infami præficias
B actioni?

VII. Etiamne militaris Venus castrensibus plagis
præsidet, et puerorum stupris? Etiamne Perfica una

COMMENTARIUS.

ms. ubi legitur *Meridus transit*, locum resti-
Stewechius et Heraldus. Cæteri: *Vocabulum
Auster et Meridies trahet*. Meursius: *Trahent*.

ue dextera neque læva natura esse ulla. Ita Stewe-
Cod. ms. restituit. Quod miror a sequentibus
bus neglectum voces *neque dextera* omitten-
ORELL.

positionis et temporis. Scribo: *Et temporis ra-
Nam tale quid deest, aut scribendum sexto
Positione et tempore*. MEURS., pag. 121.

esse faustas et prosperis semper cum omnibus
nt. Signate: nam *prospera omnia et bona omni-
ώτατα*. Glossæ Philoxeni: *Prosperum, αἰσιν-
τε, εὐτυχώς, κατὰ προαίρεσιν, αἰσίνως, εὐμενώς,
νόμῳ*. Et *prospera nomina* appellat Plinius,
icero *bona nomina*. Cur *publicis lustris*, inquit,
nomina victimas ducentium prospera eligimus?
: *Prospera quædam nomina usurpabant antiqui,
declinata, ut occurrerent fascino*. Hinc *prosper
bonus dies*. Ovidius (*Fast.* 1, vers. 71):

spera lux oritur: linguis animisque favete!
Sunt dicenda bono nunc bona verba die.

prosperum, quod spem bonam suggerit et pro-
HERALD.—Alii: *Prosperis semper cum omnibus*.
ORELL.

— *Lateranus*. Hujus dei alibi nulla mentio. Or-
usque hoc nomine. Ita Salmasius. Cod. ms. *adjec-
Gelenius, adauctusque*. Meursius in Appendice,
isque. Scriverius, *adlectusque*. Nullum enim
lius Dei nomen indicatur, cui adjectum fuerit
Laterani. Alii: *affectusque*, quod magis pla-
RELL.

ergo, si testa, etc. Crudis autem laterculis ca-
sæpius exædificabant, ut etiam ostendit Plinius:
oque etiam testis, ut non temere hoc objiciat
ius. Nam tubulus, quo cingebatur ἡ ὀπή, id est
sive foramen, per quod exibat et exhalabatur
erat quandoque e testa: unde ὀπαίων παρακίδα
appellabant. HERALD. In ed. Rom. legebatur si-
nde Gelenius ex ingenio refluxit *si argilla*. Testa
ms. reposuerunt Stewech. et Heraldus. ORELL.
luteis constructa est formis. Proprie: unde *for-
parietes*, quos describit Plinius. HERALD.
quid, quæso, ut faciat. Stewechius mavult: *Ec-
etc.* Sed nil mutandum. Et adversativum, ut
s ap. nostrum. ORELL.

inas. Papias: *Coquina, culina*. ELMENH.

*Habitudinem fictilibus contribuit vasculis, ne flam-
marum dissiliant vi victa*. Idem munus etiam Vulcano
tributum, teste Varrone in *Fragm.*, p. 265, ed. Bi-
pont. *Vulcanum, nec dum novæ lagenæ ollarum fran-
gantur, ter precatur*. Ubi vid. Auson. *Popm.*, p. 325.
ORELL.

*Curat, ut ad sensum palati suis cum jucunditatibus
veniant rerum incorruptarum saporis*. Stewechius conj.
summis cum jucunditatibus. Nic. Heinsius, *Epist.* ad
J. G. Grævium, 257, in *Sylloge Burmann.*, vol. iv,
p. 329, mavult: *Lautis cum jucunditatibus*. Cod. ms.
vitiose: *palatis cum jucunditatibus*. Sed, ut vulgatum
præferam, faciunt voces: *Rerum incorruptarum*.
ORELL.

Prægustatoris fungitur atque experitur officio. Atque
coqui proprium hoc officium. Alias prægustatores,
προγεύσται, qui apposita jam edulia prægustant, quæ
consuetudo a Persarum aula alio postea traducta est.
Hesychius: *ἰδιάτρος... προγεύστης βασιλέως, ἐπιμελη-
τῆς δειπνοῦ*. HERALD.—Meursius elegantius quidem,
sed minus ex more Arnobii talia verba, licet minus apta,
conjugere amantis, totum locum sic refingit: *et, an
rite pulmenta condita sint, experitur atque prægustato-
ris fungitur officio*. ORELL.

VII.—*Militaris Venus*. Militaris Veneris rarior apud
veteres mentio. Non semel tamen Pausanias Veneris
armatæ ac proinde militaris meminit, lib. ii,
p. 48, et lib. iii, pp. 95 et 103. Nonnus quoque,
ubi Venerem Marte potentiorē canit, *Dionys.* xxxv,
vers. 175:

Μὴ Σπάρτης εἰσέθῃ, μαχημονες ἔχῃ πολέας
Χάλαιον εἶδος ἔχουσι κορυσσαίνης Ἀφροδίτης.

D Conf. *Lactant. Inst.*, lib. 1, cap. 19. Denique ab He-
sychio memoratur Ἐρχεῖος Ἀφροδίτη, Κυπρίως. NOURR.,
p. 424. Etiam Venus, quasi amore sui Martis in bello
auxiliari credita: unde dicta *Συμμαχία*, atque hoc no-
mine culta est a Mantinensibus, teste Pausania in
Arcadicis. Hæc Vossius, de *Idolol.*, lib. viii, cap. 18,
p. 762. ORELL.

Castrensibus plagis præsidet. Codex ms. et Edit.
vet.: *castrensibus flagitiis*. NOURR.

Perfica. Etiam hujus Deæ impuræ apud alium nulla
mentio. Allegat quidem Turnebus, *Advers.*, lib. xi,
cap. 20, locum Lucretii ii, vers. 1115:

Donicum ad extremum crescendi perfica finem
Omnia perduxit rerum Natura creatrix.

At ibi *perfica* est adjectivum, idem quod *perficiens*,
ut explicat Nonius. Conf. Lambin. et Creech. ad Lu-
cretii l. 1. *Perficere* sensu obscæno usurpat Jul. Capi-

est e populo numinum, quæ obscœnas illas et luteas voluptates ad exitum perficit dulcedine inoffensa procedere? Etiamne Pertunda, quæ in cubiculis præsto est, virginalem scrobem effodientibus maritis? Etiamne Tutunus, cujus immanibus pudendis, horrentique fascino, vestras inequitare matronas, et auspicabile ducitis, et optatis? Quod si minime vos admonent ad intellectum veritatis res ipsæ: nec ex ipsis saltem potestis nominibus noscere inanissimæ superstitionis signimenta hæc esse, et falsorum imaginationes deorum? Putationibus arborum Puta, inquis, præsto est, rebus petendis Peta: Deus nemo-

rum Nemestrinus est: Patellana numen est, et Patella, ex quibus una est patefactis, patefaciendis rebus altera præstituta. Nodutis dicitur Deus, quia ad nodos perducit res satas: et quæ præest frugibus ferendis, Terensis: ab erroribus viarum Dea Vibilia^a liberat: in tutela sunt Orbonæ orbatu liberis parentes: in Næniæ, quibus extrema sunt^b tempora. Jam quæ durat et solidat infantibus parvis ossa^c, Ossilago ipsa memoratur. Mellonia Dea est pollens potensque in apibus, mellis curans custodiensque dulcedinem.

VIII. Dicite, o quæso, ut ita vobis propitiæ fa-

LECTIONES VARIANTES.

^a Vibilia Sab.

^b Addit. ms. Omittit Sab.

^c Esse ms. ipsa Sab.

COMMENTARIUS.

tolinus Maximin., cap. 4, ubi vide Salinas. Script. Hist. Aug., vol. II, p. 18. ORELL.

Luteas voluptates. Luteas, id est turpissimas, contemptissimas, luto viliores. Sic ap. Plautum Truculent., act. IV, scen. IV, vers. 1:

Blitea et lutea est meretrix.

ubi vide in tpp. Eodem sensu *stercoreus* ap. eundem Plaut. Mil. Glor., act. II, scen. I, vers. 12:

Miles meus herus,
Qui hinc ad forum abiit, gloriosus, impudens,
Stereoreus, plenus perjurii atque adulterii. ORELL.

Pertunda. Tertullianus adversus Nationes, lib. II, cap. 11: *Et dea Pertunda et Subigus et Prema parcite dei impudentes, luctantibus sponsis nemo intervenit*. Augustin., de Civ. Dei, lib. VI, cap. 9: *Adest enim dea Virginiensis, et deus pater Subigus, et dea mater Prema, et dea Pertunda, et Venus et Priapus, et quæ sequuntur, obscœna sane ac turpia*. ORELL. *Virginali scrobem*. Ita Euripid. Phœniss., vers. 48. *σπείρον τέκνον ὄρα*. ORELL.

Tutunus. Ita e Cod. ms. edidit Salmasius in ed. Lugd. Bat. et ad Solin., cap. 26, p. 219. Alii: *Mutunus*. De fœdissimo hoc Deo vide infra ad cap. 11. lb.

Cujus immanibus pudendis, etc. Conf. Augustin., de Civ. Dei, lib. XI, cap. 9; lib. XII, cap. 24; Lactant., Inst. I, cap. 22, § 36. ELMENH. et HERALD.

Quod si minime vos admonent ad intellectum veritatis res ipsæ. Sensus est: Quod si res ipsæ, id est tantæ rerum fœditates, quibus præsidere, creduntur vestri sive dii, sive deæ, si inquam, rerum ipsarum flagitia minime vos admonent ad intellectum veritatis (hoc est ad intelligendum, quænam vera vestrorum deorum sit conditio, *was an der Sache sey; was an euern Gottern sey*), ex ipsis saltem nominum absurditatibus potestis id nosse, etc. *Admonent*, quod habent Gelenius et Salmasius, videtur e Cod. ms. fluxisse. Fulv. Ursin. conj. *admovent*, probante Herald. Sed parum aut nihil refert, utro modo legamus. Meursius, locum luxatum credens, verba: *Quod si minime vos admonent et falsorum imaginationes deorum*, transponenda censet in finem Capitis post verba: *mellis curans custodiensque dulcedinem*. ORELL.

Puta Peta Nemestrinus. Horum deorum alibi nulla notitia. Vide Voss., de Idolol., p. 236. lb.

Patellana numen est et Patella. Papias: *Patellana Dea a paganis dicitur, cum folliculi messium patefiant, aut e spicis exeant*. ELMENH. — *Patelenam* dicit Augustinus loco quem mox citabimus. ORELL.

Patefaciendis rebus. Annon legendum *patefaciendis seminibus*? Nam Dea agrorum Patellana. Vide Papiæ locum modo laudatum. ORELL.

Nodutis. Augustinus, de Civ. Dei., lib. IV, cap. 8: *Præfecerunt ergo Proserpinam frumentis germinantibus: geniculis nodisque culmorum deum Nodotum: involu-*

mentis folliculorum deam Volutinam: cum folliculi patescunt, ut spica exeant, deam Patelenam: cum segetes novis aristis æquantur quia veteres æquare hostire dixerunt, deam Hostilinam: florentibus frumentis deam Floram: lactescentibus deam Lacturtiam: maturescentibus deam Maturam: cum runcantur, id est a terra auferuntur, deam Runcinam. Cæterum varie scribitur: *Nodotus, Nodutus, Nodutis*. ORELL.

Et quæ præest frugibus terendis, Terensis. Terendis pro ferendis, quod antea legebatur, restituit Grotius apud Meursium. Elmenhorstius et Stewechius dederunt: *et quia præest frugibus terendis, Noduterensis*. Equidem nolim aliquid definire in re incerta prorsus ac dubia. ORELL.

Vibilia. Lego *Vehilia* ex conjectura. Nam *veha* veteribus Latinis *via*, teste Varrone, de Re rust., lib. I, cap. 2. Aut certe *Venilia*, de qua est apud eundem Varronem, de Ling. lat., lib. IV. MEURS.

Orbonæ. Plinius, Hist. nat., lib. II, cap. 7: *Orbonæ* (fanum est) *ad ædem Larium*; ubi autem Orbona est non orborum tutatrix, sed potius dea, quæ affert orbitatem. Conjungitur enim cum morbis, pestibus, feбри malaque fortuna in deorum censum relatis. Eodem sensu et Tertullianus ad Nat., lib. II, cap. 14: *Orbonam deam, quæ in orbitatem senina extinguit*. Vide Harduin., ad Plin., l. I, pag. 72, et G. J. Vos., de Idolol., lib. VIII, cap. 17, pag. 759. Cæterum, ut bene observat Stewechius, *orbem* dixerunt veteres tam patrem qui liberos, quam liberos qui patrem, amisissent. Vid. Fest. v. *Orba*. Plinii verba descripta videntur e Cicerone, de Nat. deor., lib. III, cap. 25, ubi vid. Davis. ORELL.

Næniæ. Deæ Næniæ, extremis vitæ seu funcribus præfectæ, sacellum extra portam Viminalem, sicuti ex Paulo et Festo discimus, consecratum fuit. De hac Augustinus, de Civ. Dei, lib. VI, cap. 9, ex Varrone: *Varro commemorare et enumerare deos cepit a conceptione hominis, eamque seriem produxit usque ad decrepiti hominis mortem, et deos ad ipsum hominem pertinentes clausit ad Næniam deam, quæ in funeribus venum cantatur*. NOUR. p. 426.

Jam quæ durat. Sic edidi ex emendatione Meursii pro *Nam quæ durat*.

Ossilago. Legendum vel cum Cantero *Ossipago*, vel cum Stewechio *Ossipanga*. Vide supra ad lib. III, cap. 30. ORELL.

Mellonia. Augustin., de Civ. Dei, lib. IV, cap. 54: *Sine Segetia segetes, sine Bobova boves, mella sine Mellona, poma sine Pomona*. ELMENH. — Meursius, leg. *Mellona*. ORELL.

VIII. — *Dicite, o quæso, ut ita vobis propitiæ saveant Peta, Puta, Patella*. Sic editio prima. At Fulv. Ursinus particulam *ut* exterminavit, quæ sane retinenda erat. Sic passim, veluti: *ut illum dii deæque senium perdant*, et similia. Observat diligentissimus

eta, Puta, Patella, si omnino essent apes ullæ, aut si exos genus humanum, velut quidam li nasceremur, Dea Mellonia non esset: aut solidatrix ossium nomen proprium non haberentim, quæro et rogitò utrumne vobis antiquiores dii esse natura, tempore, vetustate homines, an apes, fruges, virgulta, et cæterabit hominum nemo, quin innumeris dicatibus, sæculis, cuncta quæcumque sunt. Quod si habet se ita, qui fieri per rerum naturam, ut ex rebus postea procreatis acciperent ea quæ sunt priora temporibus? aut tutelæ earum Dii rerum, quæ nondum essent et in usum mortalibus attributæ? An nondum sine nominibus Dii erant, et postea nasci, terrisque inesse cæperunt, his a votati sunt signis atque appellationibus nuncu-

A pari? Et unde scire potuistis quæ nomina singulis inderetis, cum esse illos ignoraretis omnino, aut inesse potentias his certas: cum esset vobis similiter nescium, quisnam eorum quid posset, et cui rei deberet pro sui numinis potestate præponi?

IX. Quid ergo, inquitis, hos deos nusquam esse gentium iudicatis, sed falsis opinionibus constitutos? Non istud nos soli, sed veritas ipsa dicit, et ratio: et ille communis, qui est cunctis in mortalibus, sensus. Qui est enim qui credat esse deos Lucrios, et lucrorum consecutionibus præsidere, cum ex turpibus causis frequentissime veniant, et aliorum semper ex dispendiis consentent? Quis Libentinam, quis Liburnum libidinum superesse tutelis, quas jubet sapientia fugere, et quas mille per species propudiosa experitur et exercet obscenitas? Quis Limentinum, quis Limam custodiam liminum ge-

LECTIONES VARIANTES.

Alii.

b Luminum Sab. inepte.

COMMENTARIUS.

alicus, Ælius Donatus, ut accipi his in locis im. Alias ita et sic frequentissime. HERALD. exos genus humanum velut quidam vermiculi nar. V. genus, quod in prioribus editionibus recte restituerunt Heraldus et editor Lugd. ELL.

esset vobis similiter nescium. Nescium h. l. quod nescitur. Vide Aul. Gell. lib. ix, cap. infrequentem dicit passivum hunc vocabuli a lib. i: Quid dicitis, o parvuli? incompetens nescia temerariæ vocis loquacitate garrientes?

Judicatis sed falsis. Ita ed. Lugd. Bat. Alii: ORELL.

et cunctis in mortalibus sensus. Fulv. Ursinus: cunctis inditus mortalibus sensus. Non male. Id. u enim, qui credat, etc. Hæc est lectio vetus emere mutaverunt. Nam qui pro quis sæpe os scriptores. Cyprianus, lib. iii, Epist. 24: c votis, dilectissimi fratres, conscientiarum victricis t alibi e Scriptura: Tu qui es, qui iudicas alienum. HERALD.

Deos Lucrios. Nazianzenus, Orat. 2. in Julian.,

Ἄν ἴδω σου τὸν κερδαῖον, καὶ τὸν λόγιον ἐναγῶ-
γερῶν τὸς ὀφθαλμοῦς, καὶ παρατρέχω τὸν
Orat. 5. in Julian. πῶς οὖν ὁ κερδαῖος αὐτοῖς
καὶ τὸ σακέλιον προβληθήσεται, καὶ ἡ
δύναμις τοῦ θεοῦ τιμηθήσεται; ELMENH. — κερ-
pr. Mercurius vid. Suid. v. κερδαῖος. At Lyco-
Alexandr. vers. 208, Apollinem sic appellat D
oracula, quibus aliorum et suæ utilitati con-
dicens:

ἀείρῃναι παρ' ἄντρα κερδαῖο θεοῦ.

Meurs. ORELL. — Qui autem fuerint illi dei, is Suidas v. κερδαῖος — κερδαῖος θεός ὁ Ἑρμῆς, ἡσ ποσειδάϊος. καὶ ἄγγελον δὲ αὐτὸν καλοῦσι καὶ ἰὸ καὶ μάρτυρον αὐτὸν ποιῶσι βασιλεύειν. καὶ τὸν τοῦ λόγου, καὶ τῆς κλοπῆς, καὶ ἐμπολείων, ἰδους ἔφορον. Idem testatur Nonnus ad Gregor: ep., Orat. in Julian., p. 148, ed. Montag., θεὸν καλοῦσι οἱ Ἕλληες τὸν Ἑρμῆν, ὡς κερδαῖος τικόν διὰ καὶ Ἀριστοφάνηος ὁ κωμικός ἐν τῷ δρά-
Πλούτω, ἀπορῶν τίνα θεὸν καλεῖσαι τὸν Ἑρμῆν, μπόλειον αὐτὸν ἰδρυσώμεθα, τουτέστι κερδαῖος ἰλιām Apollo κερδαῖος. Testis Julianus in ca-
tione, pag. 77: πῶς οὖν ὁ κερδαῖος αὐτοῖς στα-
καὶ τὸ σακέλιον προβληθήσεται, καὶ ἡ κλεπτικὴ
τοῦ θεοῦ τιμηθήσεται, καὶ τὸ ἄνευ χαλκοῦ φθῆθαι

μὴ μαντεύεσθαι, μηδὲ εἶναι τι τοῦ ὀβολοῦ τιμιώτερον; NOURR., p. 422, et ORELL.

Libentinam. Augustinus, de Civ. Dei, lib. iv, cap. 8: Audent aliquas partes deæ Cloacinæ tribuere, aut Voluptatæ, quæ a voluptate appellata est, aut Libentinæ, cui nomen a libidine. ELMENH. — Cicero, de Nat. deor., lib. ii, cap. 25: Quo ex genere Cupidinis et Voluptatis et Libentinæ Veneris vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum neque naturalium, etc., ubi vide Davis., pag. 153. Nonius v. Prolubium.... Varro de Lingua lat., lib. v: Prolubium et prolubidinem dici ab eo quod lubeat; unde etiam lucus Veneris Libentinæ. Ubi vide Mercer. Nam in editionibus omnibus Varronis (v. c. Bipont.) pag. 65, locus est mancus et corruptus. Vide not. Antonii Augustin., vol. ii, pag. 138. Libentina itaque Venus bene distinguenda a Libitina Venere, funerum præside. ORELL.

Quis Liburnum. Hoc nomen corruptum videtur. In Regio enim ms. Codice habetur Burnum: quod quidem cum librarii depravatum suspicarentur, rescripserunt Liburnum; quamobrem Meursius legendum putavit Liberum, quem ab ethnicis libidini præfectum fuisse, testis est Augustinus, de Civ. Dei, lib. vi, c. 9, et lib. vii, cap. 2, NOURRUS. — Nolim tamen mutare quidquam. Plura enim talium deorum ignotorum nomina legimus apud nostrum. De verbo superesse vide supra ad lib. iii, cap. 25. ORELL.

Experitur. Ita ms. Alii: expeditur, quod Heraldus frustra defendit. Elmenhorstius: Expetit. ORELL.

Quis Limentinum, quis Limam. Dicam quod sentio. Limam deam, quæ sit, ignoro; neque eam hic tolerandam puto. Subsequitur enim in Arnobio: Quis curatores obliquitatum Limos? Augustinus, lib. iv, de Civ. Dei, cap. 8, irridens paganorum stultitiam, qui uni homini ostiario totam domum committant, tres uni januæ deos præficiant, ait: Tres deos isti posuerunt, Forculum soribus, Cardeam cardini, Limentinum limini. Eosdem illos pari numero Tertullianus ponit in suo Scorpiaco; sed isthic Cardum legitur. Iterum in libro de Corona militis: Cardam nominarunt. Denique in libro de Idololatria Cardea lectitur. Quid si Cardeam et Cardeam, item Limentinum, et pro Lima ista Limentinam deam coluisse suspicemur? pariter ut Robigum et Robiginem. STEWECHE. — In Cod. ms. legitur, quis Lunam, viliosissime. Herald. legend. suspicatur, quis Janem, antiquo scribendi modo pro Janum, allegans Tertullian. de Idolol., cap. 15, Janem a Janua; et Apologet., cap. 10: Saturnus... exceptus a Jano vel Jane, ut Salii volunt. Equidem lectionem

rere, et janitorum officia sustinere : cum fanorum quotidie videamus, et privatarum domorum convelli et subruī : nec sine his esse flagitiosos ad lupanaria commeatus? Quis curatores obliquitatum Limos^a? quis Saturnum præsidem sativis? quis Montinum montium? quis segnium Murciam? quis ad extremum Deam Pecuniam esse credat, quam velut maxi-

imum numen vestræ indicant litteræ donare annulos aureos, loca in ludis atque in spectaculis priora, honorum suggestus summos, amplitudinem magistratus, et quod maxime pigri ament, securum per opulentias otium.

X. Quod si habere insistitis suos proprios præsidēs ossa, mella, et limina, cæteraque alia, quæ vel

LECTIONES VARIANTES.

^a Limones nīs.

COMMENTARIUS.

dubiam et incertam in medio relinquam. ORELL.—Nulla apud antiquos *Limæ* mentio. Quamobrem suspicantur corruptum esse hoc nomen, ac pro ea *Limentinam* (Stewech.), aut *Janum*, aut *Janam*, sive *Janem* (Herald.) legendum. Quid si legeretur *Cardea*, dea cardinibus præposita? cujus mentio Tertullianus, lib. II, ad Nation., cap. 15, et de Idolol., cap. 15, aut *Carna*? de qua plura Ovidius cecinit lib. VI, Fast., NOURR., p. 421.

Cum fanorum quotidie videamus, etc. Non necessaria Meursii conjectura : cum fanorum quotidie mille videamus. Fanorum scilicet limina (quod supplendum ex precedentibus) subruuntur ac convelluntur a furibus et sacrilegis. ORELL.

Nec sine his esse flagitiosos ad lupanaria commeatus. Proprie. Lactantius, lib. III, cap. 15 : Quid ergo interfuit, quo animo philosophus ad meretricem famosissimam commearet, cum eum populus et rivales sui viderent omnibus perditis nequiores (ubi vide Bonemann., p. 347). Proprie etiam flagitiosos. Cicero : In stupris vero et flagitiis nefarias ejus libidines commemorare pudore deterreor. Hæc autem cum precedentibus optime conveniunt. Quare de transpositione quod suspicantur, vandum est. HERALD. Meursius hæc verba transponere voluit post v. *propudiosa experitur* (quod idem mutavit in *experit*, male) atque exercet obscœnitatis, cum hoc sit officium Liburni et Libentinae, non autem Limentini et Limæ. At respicere videtur Arnobius ad amatores excubias, agentes ad januas metreticum, qua de re notissima vide inpp. ad Propert. I, 16. Cæterum pro *Liburnum*, cujus apud alios nulla mentio, idem Meursius leg. putat *Liberum*, citans Augustin., de Civit. Dei, lib. VI, cap. 9. *Liberum a liberamento appellatum volunt, quod mares in coeundo vero ejus beneficium, emissis seminibus, liberentur.* ORELL.

Quis curatores obliquitatum. *Limos*. Hyginus, de Limitibus constituendis, p. 151, ed. Goesii : *Limites autem appellati a limo, antiquo verbo, id est, transversis, ubi vide Rigalt., p. 262. Glossæ veteres : Limes, τριβος, πλεγμα ὄδος.* Conf. Serv., ad Æn., XII, v. 120, unde *limis oculis*, id est obliquis. Cæterum Limorum deorum alibi, quod sciam, nulla mentio. Id.

Saturnum præsidem sativis. Secutus sum emendationem Canteri tanquam proxime accedentem ad vitiosam Codicis lectionem *Latinis*. Alii, verbi causa Gelenius et Salmastius, ediderunt *præsidem sationis*. Sed elegantius videtur *præsidem sativis*, ut præfectus urbi. Id.

Quis montinum montium? Montium magna olim veneratio, inque iis exstructæ aræ et templa, ut satis superque ex historia tam sacra quam profana patet, plerisque numinibus fuerunt. Indi apud Philostratum (de Vit. Apollon., I, I, c. 2), Caucasum θεῶν οἶκον vocant. Persæ apud Herodotum (I, I, c. 131) ἐπι τὰ ὑψηλότατα τῶν οὐρέων ἀναβαίνοντες Jovi hostias immolant. *Montinus*, qui montibus præest deus, apud Arnobium occurrit. Mater Galerii Maximiani deorum montium cultrix et mulier admodum superstitionum Lactantio dicitur in libro de Mortibus persecutorum, c. 11. DU MONTENSES in inscriptione, apud Gruter., p. 21, celebrantur, qua, quia Romæ inventa, videntur significari dii, qui septem montibus præsidebant, quorum-

que in honorem institutum forte est sacrum *Septimontium*, quod celebrabatur a *montanis*, id est, qui montes inhabitabant, non autem a toto populo, ut B apud Varronem (I, V, de Ling. lat.) videre licet, quoque in septem locis, teste Festo, faciebant sacrificium diis, ut opinor, præsidibus montium (*Giab. Cuper, in Apotheosi Homeri*, p. 15). Plura affert Joan. Columbus ad Lactant., de Mort. persecut., p. 284, seqq.; edit. Bauldrii et Bernart., ad Stat., *Thebaid.*, I, p. 4, ed. Crucei. ORELL.

Quis segnium Murciam. Augustin., de Civ. Dei, I, IV, c. 16 : *Vocaverunt deam Murciam, quæ præter modum non moveret, ac faceret hominem, ut ait Pomponius, Murcidum, id est nimis desidiosum et inactuosum.* ELMENI.—*Murcia* cognomen Veneris, quæ auctore Festo, sacellum habebat sub monte Aventino. De nominis autem eymno dissentiant viri eruditi. Varro, de Lingua lat., I, IV, p. 45, ed. Bipont., tradit, alios derivasse ab urceis, quod is locus esset inter figulos, alios autem a murtelo, quod ibi id fuerit. Vid. not. Auson. Popp., p. 105; Scaliger. et Dacer. ad Fest., p. 255; Salmastius autem ad Solin., p. 657, et G. J. Vossius, in Etymol. rom., rectius, ut mihi quidem videtur, deducunt a græco μαρκός, μαρκός, æolice μαρκός vel μαρκός, et Syracusanorum dialecto (ut Hesychius auctor est) μυρκός. Unde latinum *marcer*, *marcidus*, et *murcus*, *murcidus*. Vid. Vales., ad Annian. Marcellin., I, XV, p. 98. Cæterum ejusdem numinis meminerunt etiam Plinius, Hist. nat., I, XV, c. 29, et Tertullianus, de Spectaculis, qui *Murciam* appellat *marcoris deam* ex emendatione Turnebi. Alii enim legunt, *amoris*; alii, *marmoris*. In editione Lugd. Bat. legitur *Murcidam*, credo, operatum vitio. Nam ipse Salmastius, ad Solinum p. 4, ubi de hoc nomine multus est, legendum statuit *Murciam*. ORELL.

Deam Pecuniam. Augustin., de Civ. Dei, I, IV, c. 20 : *Dea Pecunia, ut pecuniosi essent, c. 24. Pecunia dicta est dea quæ dat pecuniam.* L. VII, c. 4 : *Obscurata est dea Pecunia.... Cur dea Pecunia Minerva prælata non est?* Diversum sentit Juvenal., sat. I, vers. 114 :

Etsi funesta pecunia templo
Nondum habitas, nullas nummorum ereximus aras.
KLMENI.

Donare annulos aureos. Equestrem dignitatem. Et sane ita res erat :

Si quadringentis sex septem millia desunt,
Plebs eris.

De jure annulorum aureorum alia observatio. HERALDUS.

Honorum suggestus summos. Meursius conj. : *Honorem, suggestus summos.* ORELL.

Securum per opulentias otium. Quietem cum rerum ubertate ait Jul. Firmicus, I, V, Mathes., c. V : *Ante enim hoc tempus vitiosi erunt, epulones, et bibones; et qui, posthabita omni rei familiaris cura, nihil aliud affectent, nisi epicureorum more sine laboribus in quiete et rerum ubertate vivere.* HERALD.—Stewechius, nusquam non antiqui aliquid et reconditi odorans, legendum putat, *per pollentias, male.* ORELL.

X. — Quod si habere insistitis suos proprios præ-

cursim perstrinximus, vel nimietatis non attigimus ^a A tutelariibus ^b divis, incipient totidem dii esse, quot tædio, licet consimili ratione mille alios Deos inducere, qui rebus innumeris debeant suam curam, custodiamque præbere. Cur enim Deus præsit melli unitantummodo, non præsit eucurbitis, rapis, non cunilæ, nasturtio, non ficis, betaceis, caulibus? Cur sola meruerint ossa tutelam, non meruerint ungues, pili, cæteraque alia locis posita in obscuris, et verecundioribus partibus, et sunt casibus obnoxia plurimis, et curam magis doorum, diligentiamque desiderant? Aut si et has dicitis partes suis agere sub

tutelariibus ^b divis, incipient totidem dii esse, quot res sunt: nec explicabitur ratio, cur non rebus omnibus divinæ præsideant curæ, si certas res esse, quibus præsent numina et provideant, dixeritis.

XI. Quid dicitis, o patres novarum religionum, quid potestatum? Hoscine a nobis deos violari, et negligi sacrilego clamitatis, quiritaminique ^c contemptu Lateranum Genium focorum, Limentinum præsidem liminum, Pertundam, Perficam, Nodutum Terensem? et quia non supplices Mutuno procumbimus atque Tutuno, ad interitum res lapsas, atque

LECTIONES VARIANTES.

^a Attigimus Sab.

^b Tutelatoribus Sab. male.

^c Queritamini Sab.

COMMENTARIUS.

sides, ossa, mella, etc. Secutus sum emendationem B Salmasii contextui accommodatissimam. Cod. ms. et editores cæteri omnes: *Quid si haberent in sedibus suos proprios præsidem*, ubi quid sibi velint verba in *sedibus*, equidem prorsus ignorare me fateor. Fulv. Ursinus conj.: *Quid si haberent in se deos suos proprios præsidem*. Atqui res illæ, de quibus loquitur Arnobius, ossa, mella, etc., nequam divos in se habebant inclusos, sed deos super se positos, id est illarum curam gerentes. ORELL.

Nimietatis. Infra: *Dum vos arguimus nimietatis.* L. VII, c. 26: *Sequitur, ut de thure deque mero aliquid sine ulla nimietate dicamus.* Usus hac voce Apuleius, *Apologia*, p. 461; Plinius, *Hist. nat.*, l. XIV, c. 6; Columella, l. IV, c. 24; Ammian. Marcellin., l. 19, p. 179. ELMENB. — Eutropius etiam, l. X, c. ult.: *Quidam (exanimatum opinantur Jovianum) nimietate prunarum, quas gravi frigore adoleri multas jusserat.* ORELL.

Cunilæ. Scribon. Larg. c. 124: *Cunila, quam Satirejam quidam vocant, ubi vide Rhod. in Lexico. Pseferkraut.* ORELL.

Non ficis. Stewechius e codice, ut ait, ms. reposuit *non ficibus*, in observatione sua plura afferens de discrimine *non ficus*, *i*, id est morbi intestini recti extremi ab attritu nimio orti, et *ficus*, *us*, id est arboris et fructus, quod tamen discrimen locum non habere et vocabulum *ficus* utraque declinatione, sed fœminino genere, præsertim ab antiquioris latinitatis scriptoribus, de arbore et fructu promiscue usurpatum, contra *ficus*, *i*, sed masculino genere, de corporis vitio, docet Gesnerus in *Thesaur.* Sed J. G. Grævius in *Epistola ad N. Heins.*, 259; *Sylog. Burmann.*, t. IV, p. 334, testatur, in eodem codice legi *ficiis*, et merito miratur *ficus* hoc loco memoratas inter herbas et olera. Itaque pro *non ficis* reponendum censet *cæpitis*. Equidem leviori mutatione, et una tantum littera mutata, rescribendum puto, *non vicis*. *Vicia* (*Wicken*) leguminis genus memoratum Virgilio *Georg.*, I, 75 et aliis. ORELL.

Betaceis, caulibus. Ita edidit Salmasius e cod. ms. rectissime. *Betaceis*, scil. pedibus, id est radicibus et fibris betarum. Ita *malvacei, rapicii*, scil. pedes. Vide eundem Salmasium ad *Solin.*, cap. 40, pag. 585. Quod non intelligentes cæteri editores mutarunt in *betis, caulibus*. Possumus etiam, elisa virgula, legere *betaceis caulibus*, id est caulibus vel stirpibus betarum, unde se producant folia. Sed malim virgulam interponere et *caulibus* accipere de brassica, quo sensu *καυλίον* dicitur a Latinis. Vide Davis., ad *Cic.*, de *Nat. deor.*, II, c. 47, pag. 217, ed. II, et Jos. Scaliger, ad *Varron. de Re rust.*, lib. I, cap. 16. Unde Gallorum *le chou*, nostrum *Kohl*. *Beta* sive *betacei*, græce *ταύτον*, apud Italos *bietola*, nostrum *Mangold, Beiskohl*. Cujus descriptionem vide ap. *Plin.*, *Hist. nat.*, lib. XIX, cap. 8. Add. Schneider., *Ind. ad Script. Rei rust.*, hoc verbo. ORELL.

Partibus, et sunt casibus obnoxia plurimis. Meursius legendum suspicatur: *partibus? Hæc sunt, etc. Malim: quæ sunt.* ORELL.

XI. — *Quid dicitis, o patres novarum religionum, quid potestatum? Hoscine a nobis deos violari et negligi sacrilego clamitatis et quiritamini contemptu?* Sic edidi ex emendatione editoris Lugd. Bat. Cod. ms. et ed. princeps romana habent: *Quid dicitis, o patres novarum religionum, qui potestatum obscæne a nobis deos violari et negligi sacrilege clamitatis, quiritaminique contemni, etc.* nullo sensu. Frid. Lindenbrogius refingit: *Quid dicitis, o patres novarum religionum? quid protestamini?* Heraldus, nescio qua de causa offensus vocibus *patres novarum religionum*, locum ita censet restituendum: *Quid dicitis, o patres magnarum religionum atque potestatum? Ergone a nobis Deos violari et negligi sacrilege clamitatis, quiritaminique contemni?* etc. Equidem puto, delendum quid ante *potestatum*, et legendum: *Quid dicitis, o patres novarum religionum, potestatum?* quæ est constructio vere Arnobiana. In cæteris omnibus editorem Leidensem sequor. *Patres novarum religionum, etc.*, non sunt sacerdotes, antistites, ut interpretatur Heraldus, sed in genere Romani, quos in hujus libri initio alloquitur, qui nova nec antea audita numina eorumque cultus introducebant. *Potestates* idem quod dii, numina. Vide supra, ad lib. III, cap. 35. ORELL.

Patres religionum, id est auctores, inventores, frequenti metaphora. Vide *Peirav.*, ad *Synes. Epist.* I, not., pag. 44. Sic *Philo Byzant.* de vii orbis spectaculis, cap. III: *Διὸς κρόνος μὲν ἐν οὐρανῷ, θεοῦ δ' ἐν ἡλίδι πατὴρ ἴσται*, ubi vide *Allatii* et nostras notas, et ad *Epist. Socrat.* VI, pag. 168. *Conf. Boissonade* ad *Marin. Vit. Procl.* p. 75, seq. ORELL.

Lateranum genium focorum. Ita restituit Meursius ex msto. Antea legebatur: *Larem genium focorum.* Quod etiamsi defendi possit, tamen hoc loco stare nequit, ubi Arnobius repetit deorum nomina, quorum supra mentionem fecerat, *Limentini, Pertundæ, Perficæ, Nodutis, Terensis, Laterani.* ORELL.

Nodutum, Terensem. Ita distinguit editor Lugd. Bat. Alii e Cod. ms.: *Noduterensem.* Vide supra ad cap. 7. ORELL.

Quia non supplices Mutuno procumbimus atque Tutuno. Hæc est emendatio Gelenii veiissima proximæque accedens ad monstrum lectionis codicis msti: *Quia non supplices uno procumbimus atque est uno, unde Sabæus* in editione principe romana reflexerat: *Quia non supplices id est humi procumbimus atque Tutuno.* Meursius: *Quia non supplices procumbimus æque Futino.* Salmasius, in ed. Lugd. Bat., utranque emendationem retinens, locum ita dedit: *Quia non supplices humi Mutuno procumbimus atque Tutuno. Humi procumbere* phrasid Lucretiana. Lib. V, vers. 1299:

Nec procumbere humi prostratum et pandere palmas.

Cæterum de etymo nominum *Mutunus* et *Tutunus*

ipsum dicitis mundum leges suas et constituta mutasse? At quin videte, perspicite, ne dum talia confingitis monstra, taliaque molimini, deos offenderitis certissimos, si modo sunt ulli, qui istius nominis mereantur sustinere atque habere fastigium, nec propter aliam causam mala ista, quæ dicitis, ferveant, et quotidianis accessionibus inoleant. Cur ergo e vobis fortasse aliquis dixerit, esse falsum istos deos contendis^a? Et invocati ab haruspibus parent, et suis acciti nominibus veniunt, et fidelia reddunt responsa quærentibus? Possumus obtinere falsum esse quod dicitur, vel quod suspicionibus plenissima res tota est: vel quod multas quotidie prædictionum vi-

demus, aut aliter cadere, aut in contrarios exitus frustrata expectatione torqueri.

XII. Sed sint, ut asseritis, vera, eandem tamen facietis fidem Melloniam, verbi causa, vel Limentinum inserere se fibris, et ad rerum, quas quæritis, significantias aptare? Numquid illorum aliquando vidistis os, habitum, faciem? aut eadem hæc possunt in pulmonibus, aut jecusculis conspici? Nonne accidere, fieri, licet astu dissimuletis, potest, ut alter pro altero subeat, fallens, ludens, decipiens, atque invocati speciem præstans? Si magi haruspicum fratres suis in accitionibus memorant anti-theos sæpius obrepere pro accitis^b: esse autem hos quosdam

LECTIONES VARIANTES.

^a Delet Fulv.

^b Certis Fulv. Cet. etc. vide Not.

COMMENTARIUS.

multus est Salmasius ad Solinum, cap. 24, pag. 219. Hæc verba hæc sunt: « Græcum est *μυττός*... τὸ *γυναικίον*, Hesyeh., et *μυττών, ὄνος*, unde *muttonus* et *muttunus*, quod autem apud Latinos fere semper de virili membro usurpatur. Lucilius tamen muliebri intellexisse videtur in Fragmento Satyr. iv, ap. Nonium v, *lurcare* :

Nam quid mætono.

(Ita enim legendum, non *mætono*.)

Subrectoque huic opu' signo?

ubi de utroque sermo est. *Tutunus* autem a *πόσθη* et *πόσθων*, qui ingens habet virile. Æolice *πόσθων, πόσθωνος*. Inde Latinum *puttunus* et *tuttunus*. Nam T. et P. invicem permutabant tam Æoles, quam veteres Latini. *Muttunus*, *Tuttunus* itaque numen erat *πριεπιόδης*, Romanis matronis cultum (Vide supra, cap. 7, et Augustin., de Civ. Dei, lib. iv, cap. 11: *Muttunus* et *Tutunus*, qui est apud Græcos *Priapus*), quod utriusque obsceni appellationem et utriusque sexus pudenda videtur habuisse, vel certe utriusque pudendi simulacrum eodem sacello consecratum (quod erat in Velliis adversum murum Mustellinum, teste Festo). Utrumque enim *ἀντί τοῦ προβάσκονίου* apud veteres et arcendo fascino in usu fuit. Unde Glossæ veteres: *Muttonium, προβάσκονιον, ὡς Λουκίλλιος*. (Nam pudenda pro amuletis suspendi e collo pueris, auctor Varro.) Hæc Salmasius. Conf. Turneb., Adversar., lib. xvii, cap. 33. Jan. Guiljelm. Verosimil., lib. i, cap. 23, in Lampade Crit. Gruteri, vol. iii, p. 274, Sciopp. et Scaliger, ad Priapeia Carm. lxxiii, interpretes ad Festum, hoc verbo, pag. 256, ed. Dacer. Doula ad Lucil., Frag., pag. 286, ed. Havercamp.; J. Lips. Elect., lib. ii, cap. 49, Op., tom. i, p. 822, seq., ed. Vesal.; Bunemann., ad Lactant., lib. i, cap. 20, pag. 132, et P. Burmann., ii, in Antholog. lat., vol. ii, pag. 544. ORELL.

Ne dum talia confingitis monstra, taliaque molimini. Ms. auget: *Talia atque molimini*. Male bis inculcata vox una. Scribendum enim: *Ne dum talia confingitis monstra atque molimini*. MEVS. in Append.

Inoleant. Ita Gelenius pro *inoleant*, optime. Inolecere, crescere, augeri, verbum Virgilianum. ORELL. — Post τὰ accessionibus inoleant necessario desunt quædam. Videntur enim gentes religionis suæ veritatem ex extispiciis et auguriis voluisse probare; quam partem defensionis refutare aggreditur istis verbis: *Cur ergo, etc.* MEVS., pag. 129.

Cur ergo e vobis fortasse aliquis dixerit, esse falsum istos deos? Et invocati, etc. Sic edidit Salmasius ex msto. Gelenius: *Cur ergo. . . esse falsos istos deos contendis? Si invocati, etc.* At nihil mutandum. Est scilicet trajectio haud infrequens apud Arnobium pro: *Cur ergo e vobis fortasse aliquis dixerit, falsum (est)*

esse istos deos? Sequens. Et est adversativum. Vide supra, ad lib. i, cap. 15. ORELL.

Vel quod suspicionibus plenissima res tota est. Ita ms. Fulv. Ursinus et Sabæus ediderunt superstitiosis. ORELL.

Aut in contrarios exitus frustrata expectatione torqueri. Ita Gelenius, Elmenhorst., Salmasius. At in editione Th. Canteri legitur: frustrata expeditione: quod, si e Codice ms. fluxit, non temere rejiciendum putaverim. Expeditione scil. accipiendum sensu proprio et primario, quo significat ἀνυσσι, felicem operis successum, ejus absolutionem ac perfectionem. Quo sensu dicuntur expeditæ rationes. ORELL.

XII.— *Eandem tamen facietis fidem. Hæc est lectio vetus, pro qua alii (Gelenius): numquam tamen. Placet Merceri conjectura: tandem tamen facietis fidem. Suspiciabar: eamne tamen, etc. HERALD. — Salmasius in ed. Lugd. Bat., dedit: An iidem tamen, etc., et in præcedentibus: Sed sint, ut asseritis, veræ, scil. prædictiones, pro vera, quod antea legebatur. Fulv. Ursinus: Qui tamen facietis fidem. Mihi codicis lectio videtur sanissima, hoc scil. sensu: Sed concedamus vobis veras esse has prædictiones: An eandem tamen (id est simili modo) nobis facietis fidem, æque persuadebitis (ut recte interpretatur Meursius in Appendice), dicentes, numina ista, v. c. Melloniam, inserere se fibris? ORELL.*

Significantias. Vide supra ad cap. 3, hujus libri notam Elmenhorstii. ORELL.

Jecusculis. Similiter Sidonius, lib. v, Epist. xvii: Namque et jecusculi fibra tumente pungebant exercitatum crebri dolores, ubi vid. Savaron., pag. 566. Ita bonuscula in Cod. Theodosiano: specula pro parva spe ap. Plautum in Rudente: mercedula, bibliotheca ap. Symmach., lib. iv, Epist. xviii, ubi vide, qui de talibus diminutivis multus est, Juretum in ed. Lectii, pag. 145. ORELL.

Nonne accidere, fieri, licet astu dissimuletis, potest. Hæc est optima Gelenii correctio. Alii habent ex msto: Nonne accidere (fieri licet actu dissimuletis). Heraldus, vocibus fieri actu tamquam glossemate et interpretamento τὸ ἀκκιδε eliminatis, legit: Nonne accidere (licet dissimuletis) potest. Sed multum præfero emendationem Gelenii stylo Arnobii talia verba sine copula conjungentis convenientissimam. ORELL.

Accitionibus. Ita ed. Lugd. Bat. cod. ms. et ed. princeps: in actionibus. Alii: incantationibus. Sed acciere, accitio, proprium de magis, quamvis alia hujus substantivi exempla non succurrant. ORELL.

Anti-theos sæpius obrepere pro accitis. Verissimam hanc lectionem primus Stewechius eruit e cod. ms., ubi legebatur pro accis, quod Gelenius perperam mutavit in pro veris. Meursius: pro aliis. De anti-theis, id est malis geniis, bonis adversantibus eorumque opera ac beneficia præpedientibus, vide Jamblich.

materiis ex crassioribus spiritus, qui deos se fingant, A nesciosque mendaciis et simulationibus ludant : cur ratione non pari credamus hic quoque subicere se alios pro eis qui non sunt, ut et vestras opiniones firment, et sibi hostias cædi alienis sub nominibus gaudeant?

XIII. Aut si sic accipere rei novitate renuitis, unde vobis est scire, an sit unus aliquis, qui succedat pro omnibus quos ^a invocatis, partibusque se cunctis locorum divisionumque supponens, multorum vobis speciem divorum præbeat et potestatum? Quisnam

^a In quos ms. *Meurs. conj.* iis quos.

de *Myster. Ægypt.*, sect. 3, cap. 31, pag. 102, ed. B Gal. et D. Tiedemann., *Dissert. de Mægiarum artium origine*, etc., p. 14. Hinc diabolus *antitheum*, id est Dei adversarium, appellat Lactantius *Inst.*, lib. II, cap. 9, § 13, ubi vid. Bunemann, pag. 238. Cæterum *obrepere* proprium verbum de omnibus, quæ la- tenter et fallaciter adeunt et sensus fallunt, verbi causa dæmonibus, spectris, insomniis. Vide Gesner., in *Thesaur.*, et C. Barth. ad *Rutil. Itinerar.*, I, v. 305, pag. 233, ed. Janssonii. Ita Cicero de *Divin.*, II, cap. 67 : *Nullæ ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinsecus.* ORELL.

Cur ratione non pari credamus. Fulv. Ursinus : *Cur ratione non deos pari credamus.* Ed. Lugd. Bat. : *Cum ratione non dispari credamus.* ORELL.

XIII.— *Partibusque se cunctis locorum divisionumque supponens*, etc. Illud mihi eximi nequaquam poterit, quin veram hujus loci restitutionem odoratus sim, et pro illa gratiam sint habituri Arnobii studiosi : *Partibusque se cunctis jecorum divisionumque supponens*, sive pro declinatione vetusta *jocinorum*. Ad extispiciam rem totam pertinere, indicio sunt hæc non multo ante præmissa : *numquam tamen facietis fidem, Melloniam (verbi causa) vel Limentinum inse- rere se fibris*, etc. Tum et illud quoque pro me facere non negabis : *Numquid illorum (deorum puta) aliquando vidistis os, habitum, faciem? aut eadem hæc possunt in pulmionibus, aut jecusculis conspici?* Fibras porro jecorum esse, testis Festus. Has in extispiciis dispici maxime solere, incognitum esse non potest iis, qui antiquitatis studium et vetustatis lautitias primis labris degustarunt. Cui vacat, legat fragmentum La- beonis ex libro xv, de *Disciplinis etruscis* apud Ful- gentium Planciadem in *Manales*, et Apuleium Apolo- gia prima pro se ipso. STEWECH. Non possum assentiri Stewechio. Nam in proxime antecedentibus non ampli- us de haruspibus, sed de eorum fratribus Magis, diisque ipsis apparentibus sermo est; ad eosdem igitur referenda verba illa : *Paribus se cunctis locorum divisionumque supponens*, quæ sunt *ἐν διαίθροις* pro *partibus cunctis locorum divisorum*, id est, locorum intervallo vel maximo separatorum. Hæc figura poe- tis frequentissima insolentior quidem est apud pro- saicos scriptores, ferenda tamen in Arnobio poeta- rum veterum, Lucretii, Virgilio, etc., imitatore. ORELL.

Quisnam iste est unus? interrogabit. Forte possu- mus, etc. Reponi volunt (Fulvius Ursin. et Stewechius) *interrogabit.* Probum fortasse *interrogabit*, ut *inquit*, de quo dicebamus ad lib. I, cap. 3. HERALD. — *Meursius* sic interpungit : *interrogabit forte. Possu- mus*, etc. Idem post verba, *divorum præbeat et potes- tatum*, non pauca excidisse arbitratur de unitate Dei et iis, qui deos se fingant. Sed meo quidem iudicio optime coherent omnia. ORELL.

Forte possumus istum veris nominibus dicere. Ms. : *Forte possumus instituti veris nominibus dicere*, quod defendit Stewech. ORELL.

iste est unus? interrogabit. Forte possumus istum veris auctoribus dicere : sed ne nobis fidem habere nolitis, Ægyptios, Persas, Indos, Chaldæos, Armenios interroget ^b, omnesque illos alios, qui in inter- rioribus viderunt et cognoverunt hæc artibus : jam profecto discetis, quisnam sit Deus unus, vel sub eo qui plurimi, qui deos se fingant, et humani gene- ris imprudentiam ludant. Jamdudum nos pudet ad eum locum venire, in quo risum tenere non pos- sunt non tantum pueruli, et procaces, verum etiam serii, atque in moris tetrici asperitatem durati. Nam

LECTIONES VARIANTES.

^b Ita Sab. Interrogetis alii.

COMMENTARIUS.

Ægyptios. Summi Dei verique apud Ægyptios sa- cerdotes aliquam notitiam exitisse, evincere conan- tur Cudworthus et Jablonsky ex famosa illa templi Saitani inscriptione, conservata a Proclo in *Tim. Plat.*, pag. 30. :

Ἐγὼ εἶμι τῶν τῶ γενοῦς καὶ ἴν καὶ ἰσόμενον,
καὶ τὸν ἰσὸν πύλον οὐδαίς πο ἀπεκάλυψεν.

Et loco Porphyrii ap. Euseb., *Præp. Evangel.*, lib. III, cap. 12. Contrarium pluribus argumentis adstruit Meiners. V. Cl. in *Historia Doctrinæ de vero Deo*, vol. I, sect. I, pag. 31, seqq. ORELL.

Persas. Vid. Euseb. *Præp. Evangel.*, lib. I, cap. vls.; Stanley, *Hist. Philos.*, p. XIV, cap. VI, pag. 1163, et præ cæteris, Meiners. V. Cl., in 4 *Commentatio- nibus insertis Scriptis Societatis scientiarum Gæt- tingensis.* ORELL.

Chaldæos. Vide Stanley, *Hist. Philos.*, p. XIII, sect. II, cap. 32, p. 1150, ed. Lips., et Meiners., *Hist. Doc- trinæ de vero Deo*, p. I, sect. III, pag. 74, seqq. ORELL.

Indos. Vid. Meiners., in lib. laud., p. I, sect. IV, p. 91 seqq. ORELL.

Omnesque illos alios, qui in interioribus viderunt et cog- noverunt hæc artibus. Interiores artes appellat, quas alibi arcanas et secretas. Supra. lib. II, cap. 61 : *Quid illi sibi volunt secretarum artium ritus, quibus affamini nescio quas potestates?* HERALD.

In quo risum tenere non possunt, non tantum puer- culi et procaces. In ms. *Reg. pueruli.* Unde suspican- tur nonnulli (Meursius) *pueri ridiculi.* Vulgata lectio servari potest, ut ita significet Arnobius vernularum dicacitatem et procacitatem. Ac fuisse pusiones di- caces, eosque sæpius ex Alexandria, in deliciis veterum notum satis est. Papinius :

Non ego mercatus Pharia ac puppe procaces
Delicias, doctumve sui convicia Nili
Infantem, linguaque simul salibusque protervum.

HERALD.

J. G. Grævius *Epist. ad N. Heinsium*, 239, in sylloge Burmann. vol. IV, pag. 335, legendum putat aut *vernulæ procaces*, aut potius *vernaculi et procaces*. Ita *dæus vernaculorum felle lividus* ap. Martialem. Quam conjecturam approbat Heinsius, *Epist. 244*, pag. 337. ORELL.

Verum etiam serii atque in maris tetrici asperitatem durati. Dedi emendationem Salmasii; Codex ms. habet: *verum etiam serii atque mares tetrici asperitate durati*; ad ejus lectionis vestigia Stewechius leg. censet : *Verum etiam mares serii, atque tetricia asperitate durati*, putans mares opponi hoc loco *puerulis*. Sed perpe- ram. Nam *mares* opponuntur *æminis*, viri pueris. Gelenius edidit : *atque in mores tetricos asperitate dura- ti.* Canterus : *atque in mores tetricia asperitate durati.* Quam lectionem defendens Heraldus mores explicat confirmatum et *ἐγκλωσμένον ἦθος*; quo sensu Græci philosophi ἦθος usurpant absolute. Tales homines de-

cum a doctoribus omnes nostris insinatum acceperimus et traditum, in declinationibus deorum plures numeros non esse, quod essent a dii singuli, nec communiter ire per plurimos uniuscujusque nominis proprietas quiret (neque enim fieri per rerum naturam potest, ut quod unum est, fiat duo: et in diversas res eat unitas, ingenita simplicitate divisa): immemores vos facti, et puerilium disciplinarum recordatione composita, et complures subditis vocabulis iisdem deos, et cum sitis alias in eorum numero restrictiores, multiplices eos rursus cognominum societate fecistis: quam quidem olim partem iudicii acris viri, atque ingenio perspicaci, tam sermone italo explicuere, quam græco. Et dare nobis compendium potuisset res ista, si non et aliquos videremus littera-

rum esse istarum expertes: et institutus a nobis sermo nos quoque compelleret nonnihil de his rebus, quamvis ab illis sumptum, commemoratumque b, depromere.

XIV. Aiunt igitur theologi vestri, et vetustatis absconditæ conditores, tres in rerum natura Joves esse: ex quibus unus Æthere sit patre progenitus, alter Cælo, tertius vero Saturno, apud insulam Cretam et sepulture traditus et procreatus c. Quinque Soles, et Mercurios quinque: ex quibus, ut referunt, Sol primus Jovis filius dicitur, et Ætheris habetur nepos; secundus æque Jovis filius d, et Hyperiona proditus genetrice; tertius Vulcano, non Lemnio, sed Nili e qui fuerit filius, quartus Jalysi pater, quem Rhodi

LECTIONES VARIANTES.

a Sint Fulv.

b Ita Sab. Commodatum olii.

c Proclatus Fulv. male. Infra: Maia tertius natus et Jove

procreatus.

d Omittit ms. Cæt. vide Not.

e Nisi ms. mendose.

COMMENTARIUS.

scribit Jul. Firmicus, lib. viii. Mathes., cap. 15: Quicumque hoc oriente sidere nati fuerint, graves erunt, austeri, et omni severitatis atrocitate metuendi, ac vulturnum semper ex morum integritate fingentes, qui etiam Stoicam sectam vero sequantur affectu. Tales enim apud veteres fuerunt Catones. Sed præfero equidem correctionem Salmasii. ORELL.

Insinuatum ac traditum. Vide supra, ad lib. 1, cap. 75. ORELL.

Nominis proprietas quiret. (Neque enim fieri per rerum naturam potest, ut, quod unum est, fiat duo: et in diversas res eat unitas, ingenita simplicitate divisa). Ausus sum verba illa, quæ in omnibus editionibus in fine hujus libri leguntur, sed a plerisque editoribus uncinis inclusa, tamquam turpiter luxata et loco posita alienissimo, hic inserere, ut videtur, suo loco ac convenientissimo. Sed nihilominus mihi videntur hæc a sciole quodam glossatore profecta. Quare uncis inclusi et literis cursivis, quas dicunt, exaranda curavi. ORELL.

Et puerilium disciplinarum recordatione composita. Hæc est lectio vetus, pro qua temere Gelinus seposita, melius alii consopita. Sed et lectio explicari potest, ut sit composita quasi sepulta. Nam componere τὸς νεκρὸς proprie. Omnes composui. Felices. HERALD. — Heraldum sequitur Salmasius. Equidem prætulerim consopita eo libentius, si, ut Elmenhorstius in variis lectionibus annotat, ita legatur in Codice ms. ORELL.

Judicii acris viri atque ingenio perspicaci. Alii: iudicii acres viri, etc. In editione Lugd. Bat. et eam sequente Gallandii legitur: atque per ingenio perspicaci. Quod nescio utrum operarum vitio enatum, an prius per consulto in textum sit illatum e Cod. ms., cum nulla sit ad hæc verba notata lectionis varietas. Quam lectionem si sequamur, imesis est pro ingenio perspicaci, id est maxime perspicaci. Ita per intensivum non raro a verbo suo imesi dirimitur, verbi causa ap. Cic., de Orat., 1, cap. 49: Per mihi mirum visum est; et ii, cap. 67: Per mihi scitum videtur. Sed fateor, neque perperspicax, neque aliud simile compositum cum duplici per hactenus mihi occurrisse. ORELL.

Dare nobis compendium potuisset res ista. Id est: paucissimis re ista nobis defungi licuisset. Dare compendium loquendi genus insolentius. ORELL.

XIV. — Aiunt igitur Theologi vestri, etc. Hæc et sequentia mutuatus est Arnobius a Cicerone in libro iii, de Natura deorum, cap. 21 seq., cum quibus conferendi sunt L. Ampelius Lib. Memorial. cap. 9, et Clemens Alexandr. in Protrept., p. 24, et Potter. ORELL.

Tres in rerum natura Joves esse. Cicero l. 1. : Principio Joves tres numerant ii, qui theologi nominantur, ex quibus primum et secundum natos in Arcadia, alterum patre Æthere, ex quo etiam Proserpinam natam ferunt et Liberum: alterum patre Cælo, qui genuisse Minervam dicitur, quam principem et inventricem belli ferunt: tertium Cretensem, Saturni filium: cujus in illa insula sepulcrum ostenditur. Paulo aliter Clemens in Protrept., p. 24: Εἰσὶν, inquit, οἱ τρεῖς τοὺς Ζῆνος ἀνεργήσαντες. τὸν μὲν Αἰθέρος ἐν Ἀρκαδίᾳ τὸν δὲ Κελῶν, τοῦ Κρόνου παῖδες τούτων τὸν μὲν ἐν Κρήτῃ θάτερον δὲ ἐν Ἀρκαδίᾳ πάλλον: cum quo consentit Ampelius, ubi vide novissimum editorem Tzschuckium p. 103 seq. Conf. Lactant., lib. 1, cap. 11. ORELL.

Apud insulam Cretam et sepulture traditus et procreatus. Callimachus, Hymn. in Jov., vers. 8 seq.:

Κρήτης ἀέ φέρομαι καὶ γὰρ τόπον, ἃ ἄνα, σέο
Κρήτης ἱερέωντο, σὺ δ' οὐ θάνας' ἰσὶ γὰρ ἀέ.

Ubi vid. Spanhem. Conf. Lactant., lib. 1, cap. 22; Minut. Fel., in Octavio; Augustin., de Civ. Dei, lib. vii, cap. 4. ELMENH. et ORELL.

Quinque Soles ... ex quibus, ut referunt, Sol primus Jovis filius dicitur, et Ætheris habetur nepos. Cicero l. 1. : Soles ipsi quam multi a theologis proferuntur? Unus eorum Jove natus, nepos Ætheris. Conf. Ampel., cap. 11. ORELL.

Secundus æque Jovis filius, et Hyperiona proditus genetrice. Ita Cod. ms. Cicero: alter (Sol) Hyperione (natus). Unde princeps editor Sabæus locum ex ingenio sic refinxit: Secundus Regina et Hyperione proditus genitore, quam lectionem contra Gelenium mutantem: secundus Rhea et Hyperione proditus genitore, defendit Tb. Canterus, in Var. Lectt., lib. ii, cap. 11, in Lampade Gruteri, vol. iii, p. 748, seq., demonstrans Magnam Matrem Βασίλειαν, id est Reginam, dici a Diodoro Siculo Bibl., lib. iii, p. 190, et Augustino, de Civ. Dei, lib. ii, cap. 4. Sed Codicis ms. lectio, quam Arnobio primus restituit Stewechius, sequentibus Heraldio et editore Lugd. Bat., confirmatur loco gemino ipsius Arnobii infra ejusdem libri cap. 22: Ex Hyperiona, inquit, matre et ex Jove jaculatore fulminis. Sol aureus et flagrantissimus notus est. Diversam itaque a Cicerone traditionem secutus est noster. Ceterum in patre secundi hujus Solis Hyperione omnes auctores, excepto Arnobio, consentiunt; non item in matre, quam Thiam vocat Hesiodus, in Theogon., vers. 371; Pindarus, Isthm. v, initio; et Apollodorus, lib. 1, cap. 2, § 2 Euryphaessam; Homerus, in Hymno in Solem, vers. 4. Vide Tzschuck., ad Ampelii l. 1, p. 107. ORELL.

Quartus Jalysi pater. Addit Cicero: Camiri et Lauas,

cis temporibus Acantho; quintus Scythici A sipellis habetur Circeæ. Jam Mercurius in Proserpinam dicitur genitalibus adubrectis, supremi progenies Cœli est. ut alter, Trophonius qui esse jactatur. matre, et Jove procreatus sed tertio; des Nili est, cujus nomen Ægyptia gens

horret et reveretur expromere. Quintus Argi est interemptor, fugitivus, atque exul, et proditor apud Ægyptum litterarum. Sed et Minervæ, inquit, sicut Soles et Mercurii, quinque sunt; ex quibus prima non virgo, sed ex Vulcano Apollinis procreatrix; Nili altera proles, et quæ esse perhibetur Ægyptia Sais. Stirps Saturni tertia est, et quæ usum excogita-

COMMENTARIUS.

ycophon., vers. 922 : Διὸς καὶ Ἰάλυτος πόλεις εἰσι Ῥόδου, ἀπὸ τῶν ἑγγύων Ἰλίου ἢ Ῥόδου καὶ Ποσειδῶνος. Davis., ad Cic., 05. ed. II.

odi peperit heroïcis temporibus Acantho. ndum : Quem Rhode peperit heroïcis tem- B uitho? nam in præcedentibus non solum runi, verum etiam patres memorantur, et ad uxoris Neptuni, mentio fit in loco lo allato, contra Acanthus fœminæ nu- veteres. Sed nihil definire ausim in re sus ac dubia. — Ita primum ORELL. Sed idit : — Delenda annotatio nostra ad hæc a sanissimam esse lectionem vulgatam, i peperit Acantho, demonstrat Ciceronis ai. deor., III, 24 : Quartus Sol is, quem iporibus Acantho Rhodi peperisse dicitur, i, Camiri et Lindi. In quo autem exseri- s est Arnobius solem illum patrem Jalysi ans, non avum. Conf. Jo. Meurs. in Rhodo, 4, pag. 10 et seq. ORELL.

Scythici regis et versipellis habetur Circeæ gis, id est Colchi. Ampelius, cap. IX : Ichi filius, ex quo Circe et Medea et Phaen- C t. Cicero autem, quem noster toto hoc exseripsit, consentiens cum cæteris ple- rum genealogiis Solem patrem facit Cir- s : Quintus, qui Colchis fertur Ætam et creavisse. Unde suspicor nostrum locum ndum : Quintus Scythici regis (scil. filius) sipellis habetur Circeæ. Cæterum alium præ- m, Oceani filium, commemorat Plinius, lib. VII, cap. 57, cui Gellius medicina in- ex melle a-signaverat. Vide Tzschuck. ad I, pag. 109. ORELL.

revious primus, qui in Proserpinam dicitur adhinnivisse subrectis, supremi progenies Cicero I. I, cap. 22 : Mercurius unus Cælo matre natus; cujus obscœnius excitatu nat- tur, quod aspectu Proserpinæ commotus sit. adhinnire proprie. Prudentius Ilamartigen :

Thuscis namque ille puellis adhinnivit simulato numiue mœchus.

rnobius, infra lib. V, cap. 22 : Etiamne in tiamne in filiam efferati pectoris appetitioni- nicit? ELMENH. Constructionem hanc pluri- plicis illustrat Oudendorpius, ad Sueton. Au- p. 70, pag. 281, et in Addendis, pag. 1022. eius, Met. I, pag. 7 : Venerem habere in ali- Minucius Felix Octav., cap. 22 : Jovem nar- oro Veneris illectum, flagrantius, quam in soleat, cum Junone uxore concumbere. Jam s primus pro Nam, quod antea legebatur, osuit Meursius. ORELL.

ria est alter, Trophonius qui esse jactatur. I : Alter Valentis et Phoronidis (vel, ut Da- spicatur legendum, Coronidis) filius, is, qui habetur, idem Trophonius. ELMENH. Ampe- cundus Jovis et Croniæ filius, vel Proserpinæ. ad Æn. IV, 877 Liberi et Proserpinæ profert trophonium Apollinis filium faciunt Pausa- bogot., pag. 785, et Philostratus, Vit. Apol- . VIII, cap. 49. Vide Davis., ad Cic. I. I. ORELL. tertius matre, et Jove procreatus; sed tertio.

Cicero : Tertius Jove tertio natus et Maia, ex quo et Penelope Pana natum ferunt. ELMENH. — Ampelius : Tertius Croni filius et Maiæ, qui est inventor lyræ. ORELL.

Quartus soboles Nili est, cujus nomen Ægyptia gens horret et reveretur expromere. Cicero : Quartus Nilo patre, quem Ægyptii nefas habent nominare. ELMENH. — Parem Judæorum circa vocem תרתי supersitionem observat Davisius, ad Cic. I. I. Quartum hunc non agnoscit Ampelius, cum sequente confundens. ORELL.

Quintus Argi est interemptor, fugitivus atque exul, et proditor apud Ægyptum litterarum. Cicero : Quin- tus, quem colunt Pheneatæ, qui et Argum dicitur interemisse, ob eamque causam Ægyptum profugisse, at- que Ægyptiis leges et litteras tradidisse. Hunc Ægyptii Thoth appellant. Eodem nomine anni primus mensis apud eos vocatur. Ampelius : Quartus Cyllenii filius, qui Ægyptiis litteras et numerum dixit. Conf. Diodor. Sic., Bibl. I, cap. 16, Argi interemptor Ἀργειόνητος. ORELL.

Sed et Minervæ..... quinque sunt. Cicero, de Nat. deor., lib. III, cap. 25 : Minerva prima, quam Apollini matrem supra diximus : secunda orta Nilo, quam Ægyptii Saitæ colunt : tertia illa, quam Jove generatam supra diximus : quarta Jove nata et Coryphe, Oceani filia; quam Arcades Corian nominant, quadrigarum inventricem ferunt : quinta Pallantis, quæ patrem dicitur interemisse, virginitatem suam violare conantem; cui pinnarum talarium adfigunt, Clemens Alex. Protrept. (pag. 24, ed. Potter.) : Εἰσι δὲ ἅ πάντες Ἀθηναῖς ὑποτίθενται τὴν μὲν Ἡρακλείου τὴν Ἀθηναίων τὴν δὲ Νει- λου τὴν Ἀιγυπτίων τρίτου τοῦ Κρόνου, τὴν πολέμου εὐρέ- τιν τετάρτην τὴν Διός, ἣν Μεσσῆνια Κορυφασίαν ἀπὸ τῆς μητρὸς ἐπιτελέησαν ἐπὶ πάσι τὴν Πάλλαντος καὶ Τιτανοῖδος τῆς Ὀκεανοῦ ἢ τὸν πατέρα δυσσεβῶς κατα- θύσασα, τῇ πατρὶνι κετόσμηται δέρματι, ὡς περ κωδίου. CANTERUS. — Conf. Jul. Firmic. de Errore profan. relig. cap. 47, pag. 436, ed. Gronovii et L. Ampel., cap. 9. ORELL.

Prima non virgo, sed ex Vulcano Apollinis procrea- trix. Vulcani filiam, quæ Athenas condidit, faciunt Ampelius et Jul. Firmicus I. I, et Clemens. ORELL.

Nili altera proles, et quæ esse perhibetur Ægyptia Sais. Verissimam hanc codicis ms. lectionem contra editorem Lugd. Bat. V. Sais perperam eliminantem bene defendit Davisius ad Ciceronis I. I docens e Pausaniæ Bœoticis lib. IX, cap. 42 (pag. 560, ed. Francof.), Sais nomen fuisse non tantum urbis Ægyptiæ, sed et Minervæ, quæ ibi colchatur. Conf. Turneb., Adversar., lib. XI, cap. 16, vol. II, p. 214. Proprium tamen nomen Minervæ apud Ægyptios fuisse Neith. Νῆθ, tradit Plato in Timæo et noster infra cap. 16. Cæterum de cultu Minervæ Saiticæ, vide Herodot., lib. II; Plutarch. de Iside et Osiride, cap. 56; Orig., contra Cels., lib. III, p. 256; Athenagor., Apolog. pro Christ. (pag. 26, ed. Rechen- berg.). Jul. Firmicus : Fuit alia in Ægypto, Nili regis filia, textrinae artis magistra. ORELL.

Stirps Saturni est tertia, et quæ usum excogitavit armorum. Jul. Firmicus, Tertia vero patre Saturno genita est. Sed hanc virginem fuisse commemorant : nam numquam se intra fœminei sexus verecundiam tenuit, sed arma strepitumque pugnarum, et cruenta scuta est studia bellorum. Ampelius autem : Tertia Jovis filia, quæ in bellicis rebus se exercuit. ORELL.

vit armorum; Jovis quarta progenies, quam Messenii Coryphasiam nuncupant; et quæ Pallantem occidit patrem, incestorum appetitorem, est quinta.

XV. Ac ne longum videatur, et nimium, minutim velle capita ire per singula, aiunt iidem Theologi quatuor esse Vulcanos, et tres Dianas, Æsculapios totidem, et Dionysios quinque, ter binos Hercules, et quatuor Veneres, tria genera Castorum, totidemque Musarum, pinnatorum Cupidinum trigas, et quadrigas Apollinarium nominum; quorum similiter genitores, similiter matres, loca quibus nati sunt, indicant, et originem singulorum suis cum prosapiis monstrant. Quod si verum et certum est, et ex rei cognitæ asseveratione monstratur; aut omnes dii non sunt, quoniam plures sub eodem nomine quemadmodum accepimus, esse non possunt; aut si ali-

quis ex his est, ignorabitur et nescietur; quia sit consimilium nominum confusione cæcatus. Atque ita per vos ipsos, quamvis fieri nolitis, efficitur, ut hæsitet religio conturbata; neque habeat finem certum, in quem dirigere se possit, nullis elusa ambiguitatis erroribus.

XVI. Fingite nos enim vel auctoritate idonea motos, vel violentia terroris vestri, induxisse in animum Minervam, verbi causa, sacris vobis solemnibus et ritu velle adorare (vulgato; res si cum divinas apparamus, aggredimurque aris flammantibus sua reddere constituta, Minervæ omnes advolent, ac de istius nominis possessione certantes poscant sibi singulæ apparatus illum sacrorum reddi; quid in medio faciemus nos animal tenue, vel in partes quas B potius pii muneris officia transferemus? Dicit enim

LECTIONES VARIANTES.

^a Aggrediamurque Sab.

COMMENTARIUS.

Jovis quarta progenies, quam Messenii Coryphasiam nuncupant. Hæc ad verbum traducta ex Clemente. Aliter Jul. Firmicus: *Quarta Jovis Cretici regis fuit filia, quæ occisum patri detulit Liberum.* Et Ampelius; *Quarta Solis filia quadrigas junxit.* ORELL.

Et quæ Pallantem occidit patrem, incestorum appetitorem, est quinta. Ita Gelenius et cæteri editores. Editio princeps romana e Cod. ms. habet; *Corypallantem*, unde Fulv. Ursinus reflexit; *Corya Pallantem*. At, ut bene Heraldus observat, videntur priores syllabæ e præcedentibus, ubi Coryphasiam Minervam nominat, huc translate. Nam reliqui, quos citavimus, auctores in nomine Pallante consentiunt. Jul. Firmicus l. 1: *Quinta Pallante patre et Tritonide matre orta est, quæ patris appellata n. sine Pallas est ab hominibus nuncupata. Hæc parricidialis amentia furoris et vesanæ temeritatis instinctu patrem Pallantem crudeli morte jugulavit. Nec simplici furoris morte contenta, ut diutius malis suis fruereetur, et ut de morte patris crudelius triumpharet, exuviis corporis ejus ornata est, ut parricidii facinus ex crudeli ostentatione publicaret. Hujus est Palladium, pro nefas! nomine consecratum.* Brevius Ampelius; *Quinta Pallantis et Titanidos filia. Hæc patrem occidit, pro sua virginitatis observatione, qui ejus cupidus fuit. Unde et Pallas dicta est.* Melius tamen nomen Palladis derivatur ἀπὸ τοῦ πάλαν τὸ δόρυ. Conf. Dresden. ad Joseph. Iscan., lib. II, vers. 272. ORELL.

XV.—*Ac ne longum videatur et nimium, minutim velle capita ire per singula.* Hæc lectio est e ms. regio. Antea legebatur, et nimium minutum. Vox est Lucretiana *minutatim*. (II, vers. 1130, v, 708, 724, et aliquoties). HERALD.

Quatuor esse Vulcanos. Vide Cic., de Nat. deor., III, c. 24, et Ampel. c. IX. ORELL.

Tres Dianas. Cicero l. I, c. 23, Ampelius l. I. ORELL. *Æsculapios totidem.* Cicero l. I, c. 22, Ampelius. ORELL.

Dionysios quinque. Cicero, l. I, c. 25. Ampelius. Diodorus autem Siculus tres tantum commemorat Bibl. III, pag. 207. ORELL.

Ter binos Hercules. Cicero l. I, cap. 16; Ampelius, l. I. Tres tantum numerant Herodotus, lib. II, cap. 43, 44; Diodorus Siculus, bibl. III, pag. 207, 208, et Arrianus, de Exped. Alexandri, lib. II, cap. 16. Vide Davis., ad Cic., l. I. ORELL.

Quatuor Veneres. Totidem recensent Cicero, l. I, cap. 23, et Ampelius. Duas tantum statuit Plato, in Conviv. (pag. 182, vol. X, ed. Bipont.) ORELL.

Tria genera Castorum. Cicero, l. I, cap. 21. ORELL. *Totidemque Musarum.* Cicero, l. I, cap. 21, ubi

vid. Davis., pag. 301, ed. II. Conf. quæ observavimus supra ad lib. III, cap. 37. ORELL.

Pinnatorum Cupidinum trigas et quadrigas Apollinarium nominum. τριώδης καὶ τετρώδης: quo de loquendi genere plura observata olim a Cujacio et Scaligero, et nuper ab Isaaco Casaubono ad Vopiscum. HERALD. Eodem sensu τριώριδα, τετρώριδα a Græcis dici, observat Jos. Scaliger ad Propert., lib. III, Eleg. 21, vers. 15, ubi hanc loquendi rationem pluribus exemplis illustrat. Cæterum quatuor Apollines cum nostro recenset Cicero l. I, cap. 25; quinque autem Ampelius, cap. 9. Aristotelem auctorem sequens, ut et Clemens Alexandr., in Protrept., p. 24, ed. Potter., qui a Didymo grammatico adjici sextum notat, Magnetis filium. De Cupidinum triga similia tradit Cicero eodem capite. ORELL.

Aut si aliquis ex his est, ignorabitur et nescietur: quia sit consimilium nominum confusione cæcatus. Ita omnes editores ante Lugduno-Batavum, qui locum ita reflexit: *Aut si aliquis ex his est, ignorabitur et nescietur quid sit, consimilium nominum confusione cæcatus,* quæ correctio non placet. Contextus enim flagitare videtur quis sit, scil. deus: et longe præfero lectionem antiquam, hoc scil. sensu: *Aut si aliquis ex his (deus) est, ignorabitur et nescietur, quia sit consimilium nominum confusione cæcatus,* id est obscuratus, qui non facile discerni possit. Eodem sensu *rapida et celeritate cæcata oratio* dicitur a Cicerone in Bruto, c. 76, ubi autem dubia est lectio, nam alii legunt *citata*. Eodem sensu *cæcus* centies ap. veteres pro latente, cognitu difficili. Vide Gesner. in Thesouro et Semler. Ind. ad Tertullianum. Sed commodius forsitan locus noster mutatione levissima sic possit relinqui: *Aut si aliquis ex his est, ignorabitur et nescietur, quis sit, consimilium nominum confusione cæcatis,* constructione græca pro a *cæcatis consimilium nominum confusione.* ORELL.

XVI. *Fingite nos enim vel auctoritate idonea motos, vel violentia terroris vestri.* Hæc est emendatio felicissima Gelenii pro codicis lectione: *vel auctoritate ideo motos.* Et nescio sane quid moverit editorem Lugduno-Batavum hæc mutare in *vel auctoritate commotos.* Atqui bene habet *auctoritate idonea,* id est sufficiente, ut apud mtos idonea substantia pro sufficiens, homines idonei, quibus pecunia recte tuto que creditur. Vide Stevch. ORELL.

Minervam verbi causa. Lucretius, III, 423, seq.:

Atque animam, verbi causa, cum dicere pergam
Mortalem esse docens. HERALD.

Aris flammantibus sua reddere constituta. Proprium verbum. Virgilius Georg., II, vers. 194:

forsitan prima illa, quam diximus, meum nomen est A in te mentem furialibus plenam e cupiditatibus exci-
 Minervæ, cum numine, quæ Apollinem genui, quæ
 Dianam, et ex mei uteri foetu cælum numinibus auxi,
 et deorum numerum multiplicavi. Immo, inquiet
 quinta Minerva, tu tinnis, quæ marita, et puerpera
 toties castitatis puræ imminuta es sanctitate? Nonne
 vides in Capitolis omnibus virginaleis esse species
 Minervarum, nec nuptiarum his formas ab artificibus
 cunctis dari? Desiste igitur nomen juris tibi asciscere
 non tui. Nam Minervam me esse genitore ex Pallante
 procreatam, testis omnis est poetarum chorus, qui
 Palladam me nuncupat, derivato a patre cognomine.
 Quid dicis, inquiet secunda hæc audiens: Ergone
 Minervium nomen tu fers a parricida petulans, et ex
 amoris b incesti contaminatione polluta? quæ dum
 te fucis, atque artibus excolis meretriciis, jam patris B et ex gurgitibus prodita, coagulataque limosis? at

LECTIONES VARIANTES.

a Feres Sab.
 b Ex delet ms
 c Plane Fulv.

d Querere alii.
 e Cum ex cæno Fulv. Vide Not.

COMMENTARIUS.

Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.

(ubi reddere sacrorum vocabulum esse Servius notat).
 Sic reddere thura, reddere vina et similia. HERALD. —
 Conf. C. Barth. ad Stat. Theb., iv, 466, qui de
 hoc verbo multus est, et Voss. ad Virgil., l. 1.
 ORELL.

Meum nomen est Minervæ cum numine. Sic edidi ex
 emendatione editoris Lugd. Bat. Antea legebatur:
 Meum nomen est Minervæ, tum numen. Sed tum copu-
 lativum numquam ponitur, nisi cum vel aliud tum præ-
 cesserit. Quare Fulv. Ursin. leg. conj. ac numen. ORELL.

Inquiet quinta Minerva. Ita Gelenius cæterique. In
 editione prima legebatur quarta errore manifesto. Or.
 Tu tinnis. Ita sagacissime correxit editor Lugd.
 Bat. Cod. ms. tutunis, unde Stewechius fecit tutun-
 es. Gelenius ex ingenio reflexit tu sis, sequentibus
 cæteris editoribus plerisque. Sed multum præfero
 tu tinnis, id est garris, res futiles loqueris. Sic Plaut.
 Pseud., act. iii, scen. ii:

Molestus ne sis nimium, jam tinnis, non places.

ubi vide Lambin. et Gronov. Translatio ducta de
 vasis æreis, nolis, doliis, quæ proprio tinnire dicun-
 tur, unde et tintinnabulum. ORELL.

Castitatis puræ imminuta es sanctitate. Hæc di-
 cuntur expressissime: καὶ ἐμπατικώτατα. Cas-
 titatem puram appellat virginitatem. Nam ita pura
 et integra virgo, ac casta, quæ Veneris opera
 non novit. Infra, l. vii, quia sit pura virginitatis intactæ.
 Et imminuere virginitatem proprium, id est integritate
 illam temerare. Plautus Cistell., act 1, scen. 1:
 Neque pudicitiam meam mihi alius imminuit quisquam;
 et ipse Arnobius, l. v: Quibus nihil tale metuentem
 castitate immineret genericem. Hinc Ausonius in
 Centone Nuptiali imminutionem pro prima coitione
 posuit. Recte præterea castitatis sanctitas. Nam casti-
 tas et virginitas sancta et involata etiam apud hostes
 moderatos. Quare Scipio ap. Tit. Livium, ubi grande
 continentiae exemplum posteris tradit, virginis cap-
 tivæ, quæ adducebatur, integritate ne oculis delibata:
 Mea populique romani, inquit, causa sacerem, ne
 quid, quod sanctum usque esset, apud vos violaretur.
 Nunc, ut id curem impensius, vestra quoque virtus di-
 gnitasque facit. HERALD. et ELMENH. — Ita Curtius, l.
 iii, c. 12, § 21, de Alexandro: Virgines excellentis
 formæ tam sancte habuit, quam si eodem, quo ipse, pa-
 rente genitæ forent; et libro iv, c. 10, § 53: Caste san-
 cteque habitam reginam. Plura exempla profert Bune-
 man., ad Lactant. Inst., l. vi, c. 24, p. 844 seq. Vim

verbi imminuere pluribus exponit Jos. Scaliger, ad
 Priapeia Carm. xxxii, 2 in P. Burmanni Anthol. lat.,
 vol. II, p. 505. ORELL.

Nonne vides in Capitolis omnibus virginaleis esse spe-
 cies Minervarum. Tres in Capitolio cellas, σηκούς,
 fuisse Jovis, Junonis et Minervæ, testes Dyony-
 sius Halicarn., lib. iii, et Vitruvius, de Archi-
 tect., l. 1, c. 7, quod imitabantur etiam in colo-
 niis; unde Arnobius dixit: In omnibus Capitolis.
 Quod igitur omnium deorum domicilium Capitolium
 dicitur a Cicerone, Aurelio Victore et Tertulliano, id
 accipiendum non de templo, sed de ipso monte Capi-
 tolino, qui passim et pene totus deorum aris, statuis,
 templis insessus. Vide Just. Lips., de Magnit. Rom.,
 l. iii, c. 5 Oper. 4 tom. iii, p. 770, ed. Vesal., et
 Just. Ryequium, in Comment. de Capitolio rom., c.
 9, p. 107. ORELL.

Quorum sum Neith lingua, Platonis testificante Ti-
 mæo. Plato in Timæo, p. 21 (ed. H. Steph.): Ἐστὶ
 τις κατ' Ἀγυπτίον (ἢ δ' ὅς) ἐν τῷ Δέλτα, περὶ ὃ κατὰ κο-
 ρυφὴν σχίζεται τὸ τοῦ Νείλου ρεῦμα, Σαΐτικὸς ἐπικαλού-
 μενος νομός, τούτου δὲ τοῦ νομοῦ μέγιστη πόλις Σαΐς. ὅθεν
 δὴ καὶ Ἀμασις ἦν ὁ βασιλεὺς, αἱ τῆς πόλεως θεοὶ ἀρχηγροὶ
 ἔσταν, Ἀγυπτιστὶ μὲν τοῦνομα Νεῖθ, Ἑλληνιστὶ δὲ, ὡς ὁ
 ἐκείνων λόγος, Ἀθηνᾶ. Chalcidius sic vertit: Est Ægy-
 pti regio Delta, cujus vertice Nili scinduntur fluenta,
 juxta quæ Sais nomine civitas magna, quam regit mos
 vetus, lex Saitica nuncupatur. Ex hac urbe Amasis
 fuit imperator; conditor vero Deus urbis ægyptiaca
 lingua censetur Neith, græca dicitur Ἀθηνᾶ. ELMENH.
 D — Ineptissime Chalcidius νομόν, id est nomum, sive
 pagum Saiticum, legem interpretatur. ORELL.

Cui coryfasiæ nomen est, etc. De hoc nomine vide
 P. Victorium Var. Lect., l. xi, c. 15. ORELL.

Aut illam, quæ tertia est, cessuram patienter nomen.
 Ita locum restituit Canterus. Cod. ms. vitiose ces-
 suram patientiæ nomen. Editor Lugd. Bat. rescribit
 cessuram patienter nomine, quod elegantius. Sed ce-
 dere aliquid haud infrequens. Sic in Anthol., lat. P.
 Burmanni, l. iv, Epigr. 154, p. 112, vol. II:

Et gratam cessit docta Pedana chelyon.

Itane tu audes majestatem tibi mei nominis usurpare
 Sai, ex cæno, etc. Non dubitavi reddere Arnobio le-
 ctionem codicis ms. verissimam. Duplex enim apud
 Ægyptios Minervæ nomen, Neith et Sais. Vide supra, ad
 c. 14. Quod non intelligens Gelenius ex ingenio edidit:
 usurpare, quæ ex cæno. Alii: Usurpare. Si verum ex
 cæno. Meursius in Append., majestatem usurpare sin-
 ceram, ex cæno, etc. Salmasius, usurpare, ex cæno. Or.

tibi tu aliam dignitatem assume, deam quæ de vertice procreata mentiris te Jovis, et rationem te esse mortalibus ineptissimis suades? Ex capite conceptos filios procreat? ut arma quæ gestas, procudi possent et fabricari, in verticis ipsius cavo officina fabrili fuit, incudes, mallei, fornaces, folles, carbones et forcipes? aut si verum est quod asseveras, rationem te esse, desiste tibi nomen id, quod meum est, vindicare, nam quam dicis ratio, non est species numinis certa, sed obscurarum intelligentia causarum. Si ergo, ut diximus, officia nobis aduentibus religiosa Minervæ adsint quinque, ac de hujus nominis proprietate rixantes, sibi quæque desideret aut thuris suffimenta libari, aut ex pateris aureis inferia vina

A defundi, quo disceptatore, quo iudice controversias tollemus tantas? aut quis quæsitur, quis arbiter cervicibus tantis erit, qui inter personas hujusmodi, aut vindicias justas dare, aut sacramenta conetur pronuntiare non justa? Nonne potius ibit domum, seseque abstinens ab negotiis talibus tutius esse arbitrabitur nihil horum contingere, ne aut uni dando, quod omnium est, inimicas efficiat cæteras, aut stultitiæ crimen incurrat, si id attribuat cunctis, quod esse oportebat unius?

XVII. Possumus hæc eadem de Mercuriis, Solibus, immo de aliis omnibus quorum numeros tenditis et multiplicatis, expromere. Sed satis est ex uno rationem in cæteris eandem esse scire: et ne forte pro-

COMMENTARIUS.

At tibi tu aliam dignitatem assume. Verba sunt tertiæ Minervæ Saturniæ ad quartam coryfasiæ. Optima igitur hæc Salmasii emendatio. Antea legebatur: aut tibi tu alienam dignitatem assumis. Et in sequentibus, atque de, etc., pro deam quæ. Meursius, in Appendice legend. censet: Dignitatem assumis deæ, quæ de vertice, etc. Scriverius, ibidem: Dignitatem assumis eque vertice, etc. ORELL.

Ex capite conceptos filios procreat. Nihil mutandum. Hoc enim quærit, an Jupiter capite concipiat filios et procreat. Vana igitur sunt, quæ proponuntur cætera. HERALD.—Alii, Jovis e capite concepta tu fueris? Meursius conj. conceptas filias. Male Filii sunt liberi, filii et filix, ut fratres fratres et sorores, dii dii et deæ. Vide Burmann., ad Quintilian., Inst. IX, c. 3, 63, p. 517. ORELL.

Forcipes. Ita Elmenhorstius et Salmasius rectissime. Alii, forfices. Editio princeps fornices. ORELL.

Ex pateris aureis inferia vina defundi. Sic e cod. ms. locum egregie restituit Lud. Carrio Emendd., l. II, c. 3, in Lampade Gruteri, vol. III, part. II, p. 134, seqq., ubi de his vocibus multus est; et Meursius, p. 131. Antea legebatur, In serium vina defundi. Inferia vina quid sint, optime explicat ipse Arnobius infra, l. VII, c. 31, ex Trebatio. Nimirum vinum inferium dicebatur vinum, quod infertur, offertur, græce χοῖν. Festus autem, derivans ab infra, inferium vinum dicit esse id, quod in sacrificando infra pateræ labrum ponebatur. Ubi vide intpp. et ad v. Calpar. Hinc libandi formula: Jupiter, macte, hoc vino inferio esto. Quæ ni adhibita fuisset, vinum omne usibus humanis eripiebatur Jovique sacrum fiebat. Vide Paul. Leopard., Emendd., XVIII, 16, in Lamp. Gruteri, vol. III, part. I, p. 338; Nic. Loens., Quæst. Epiphylid., l. III, c. 12, in ejusdem Operis vol. V, p. 358; Schneider. (V. Cl. ad Cat. de Re rust., c. 132, p. 167); Jo. Saubert., de Sacrificiis, c. 25, p. 590, ed. Crenii, et Gesner., in Thesaur. ORELL.

Arbiter. Glossæ, arbiter, διακτητής. Festus: Arbiter dicitur iudex, qui totius rei habeat arbitrium et facultatem. A prætoris datus, vel ex conventionione litigantium electus. ELMENH.

Cervicibus tantis erit. Id est, tam fortis, audax, impudens. Phrasis ciceroniana in Verr. III, c. 59: Qui erunt tantis cervicibus recuperatores, qui audeant in provincia, cum prætor adsit, non solum contra voluntatem ejus, sed etiam contra fortunas judicare? Quem locum procul dubio imitatus est Arnobius noster. Est scilicet, ut bene ibi Hotomannus observat, metaphora sumpta a bubus, quorum ii valentissimi judicantur, qui cervicibus sunt durissimis. ORELL.

Vindicias justas dare. Ascon., in Cic. Verr., III: Lis vindiciarum est, quum litigatur de ea re apud Prætorum cujus incertum est quis debeat esse possessor, etc.

B Vindicias dare itaque erat prætoris rem litigatam ad dicentis vindicanti, id est possessionem ei decernentis. Conf. Fest., hoc verbo, Gellius, Noct. Att., l. XX, c. 10, ibique not. et Excurs. Gronovii. Heineccii, Antiquitates Juris Rom., ad Inst., l. IV, tit. VI, vol. II, p. 225, seqq. Vinc. Gravina de Orig. Juris, p. 183, et Adams Haubuch der Rom. Alterthumer, vol. I, p. 411, seqq. ORELL.

Aut sacramenta pronuntiare non justa. Varro: Ea pecunia, quæ in iudicium venit in litibus, sacramentum a sacro. Qui petebat et qui inficiabatur, de aliis rebus uterque quingentos æris ad pontificem deponebant; de aliis rebus item certo alio numero assium. Qui iudicio vicerat, suum sacramentum a sacro auferebat. Victi ad ævarium redibat. Actor igitur defensorem sponsione læcesebat, ut aut debitum fateretur, aut restipularetur. Mos est antiquissimus. Aristophanes in Pluto:

Τι δεῖτά σοι τίμηρ' ἐπιπέσω τῆ δίκῃ,
ἔάν γ' ἄλλῃς; Πᾶ. ὅ τι σοι δοκεῖ.

C Sed hic locus de simplici sponsione intelligi potest. At qui debitorem in jus vocabat πρυτανεία, i. e. sacramenta, simul ἐτίθει, eodemque illum adigebat. Aristophanes in Nubibus:

Πᾶς γὰρ τις ὄρνυσι, οἷς ὀφείλων τυγχάνω.
Θιάς μοι πρυτανεῖ' ἀπολεῖν μὲ φησι κἀλοῦν.

Hic Scholiastes pluribus: τὰς δεκάδας τοῦ χρόνου καταβάλλοντες τοῖς πρυτανεῦσιν, εἰσῆγον τοὺς χρεωστούτας πρυτανεία δὲ τὰ νῦν καλούμενα παρὰ Ῥωμαίους σπύρτουλα. Postea: ἦν δὲ ἀργύριον τι, ὅπερ κατετίθεισαν οἱ διακαζόμενοι ἀμφοτέροι, καὶ ὁ φεύγων καὶ ὁ δειώων. HERALD.—Cum Varrone consentiens Festus addit: Sacramenti autem nomine id æs dici ceptum est, quod et propter ævarii inopiam, et sacrorum publicorum multitudinem consumebatur id in rebus divinis, ubi vide intpp. et ad Valer. Max. Lib. VII, cap. 7, § 2; Heineccii Ant. Jur. Rom. Vol. II, pag. 231 seqq. ORELL.

Nonne potius ibit domum. Ut ille apud Plautum Blepharo in Amphitruone:

Vos inter vos partite: ego abeo: mihi negotium est.
HERALD.

Sultitia crimen incurrat. Similiter Lactantius, Inst. Lib. II, cap. 7, ult. Crimen loquacitatis incurram, ubi locutionem hanc scriptoribus sacris, Hieronymo, Ambrosio, etc., sollempnem pluribus exemplis illustrat Bonemann., pag. 214. ORELL.

XVII. — Quorum numeros tenditis et multiplicatis. Corrigit Stewechius: quorum numeros extenditis, multiplicatis, quod consentaneum mori Arnobii

diūm audientiae pariat, cessabimus ire per
dum vos arguimus nimietatis, loquacitatis
suscipiamus et nos culpam. Quid dicitis
ad deorum nos cultus membrorum laniam
atis, et suscipere nos cultum vestrorum
numinum? Possumus difficiles non esse,
quid nobis dignum tanti nominis opinione
Ostendite nobis Mercurium, sed unum :
um, sed unum : unam Venerem, atque
liter Dianam. Nam esse Apollines quatuor
ves, numquam nobis facietis fidem : nec
ipsum citetis Jovem, aut Pythium consti-
orem.

sed ex diverso, nescio quis, unde, inquit,
explorata et cognita theologi scriptita-
visum est, atque sedit, libidinosam extule-
em? Nihil istud ad causam : nec sermonis
est ratio constituta, utrumne res ita sint,
m ut indicant scripta, an aliter se habeant,
associatae discrimine : nobis enim satis est
applicatis loqui, neque quaerere quid sit in
refutare, convincere id, quod in medio
st, atque opinatio concepit humana. Sed
es illi, vos, veritas quae sit, exponite et
aperite secretum. Et qui fieri potis est*,
agisteriis litterarum? Quid est enim quod
mortalibus diis possit, quod non ex homi-
s scriptis ad humanas pervenerit notiones?
nam vos ipsi de illorum ritibus potestis, C

caerimoniisque narrare, quod relatum in litteras non
sit, et scriptorum commentariis publicatum? aut si
ponderis existimatis nullius haec esse, aboleantur
omnes libri, quos de diis habetis compositos theolo-
gorum, pontificum, nonnullorum etiam philosophiae
deditorum : quinimmo potius fingamus ab exordio
mundi nullum aliquando mortalium scripsisse de diis
quidquam : experiri volumus, et cupimus scire, an
mutire, an hiscere deorum in mentione possitis, an
concipere eos mente, quos in animis vestris nullius
scripti informaverit notio. Cum vero nomina, et po-
tentias illorum suggerentibus vobis libris addidicisse
vos constet, iniquum est detrahere litteris his fidem,
quarum ea quae dicitis testimonio atque auctoritate
firmatis.

XIX. Nisi forte haec falsa, et ea, quae a vobis di-
cuntur, erunt vera. Quo argumento, quo signo?
Cum enim homines utriusque, et qui haec, et illa com-
mentati sunt, fuerint, et de rebus incertis ab utra-
que sit disputatum parte : arrogantis est dicere, id
quod tibi placeat esse verum, quod vero animum
laedit, id libidinis et falsitatis arguere. Per humani
generis jura, atque ipsius mortalitatis consortia, cum
auditis et legitis : Ex illo, atque ex illa matre Deus
ille est proditus : nonne animi vestri sensus tangit
humanum nescio quid dici, et ex terreni generis humi-
litate proficiscens? aut cum esse arbitramini vos ita,
solicitudinem concepit nullam, ne offensionis ali-
quid apud ipsos, quicumque sunt, contrahatis deos :

LECTIONES VARIANTES.

Pote est alii.

COMMENTARIUS.

mittere amanti. Nihil tamen mutare ausim.
cedentia de aliis omnibus idem Stewechius
de aliis numinibus. ORELL.

is. Vide supra ad cap. 10. ORELL.

tanti nominis opinione. Et hoc loco Meursius
ult : tanti nominis. ORELL.

— Ut visum est atque sedit. Sedere pro
rum obstinatumque esse. Virgilius AEn.,

io sedet Aeneae ; probat auctor Acestes.

611 :

ia sedet patribus sententia pugnæ.

b. II, cap. 15, § 4 : Cum bellum sederet,
tractatum est. Ubi vide Duker. et Freins-
Indice nostrum quoque locum citantem. D
son., ad Sanctii Minerv. IV, c. 4, 114, et Sa-
Sidon., lib. IV, epist. 15, pag. 276. ORELL.
sam extulerint fictionem. Ita editiones om-
ns. habet : libidinosam extulerint fictione, quod
chio praetulerim lectioni vulgatae. ORELL.
medio positum est. Id est ; quod publicatum
uebatur modo Lucretius, lib. V, vers 1159 :

ita diu in medium peccata dedisse.

. Heraclitus ap. Plutarchum alicubi :
πτειν ονα ἀμεινον, ἀλλ' εις μέσον τεινοναι και
Sic εις μέσον φέρειν, εις μέσον ἔλαυν et
ERALD.

num de his scriptis. Ita Salmasius. Cod.
nimum descriptis. Fulv. Ursinus : hominum
omisso ex quod probat Stewechius. ORELL.
aliquando mortalium scripsisse de Diis quid-
haec est editoris Lugd. Bat. correctio. Cod.
io princeps vitiosissime : nullum aliquando

mortalium, nullum esse de diis quidquam. Unde Ge-
lenius refinxit : meminisse de diis quidquam. Heraldus
mavult : intimasse de diis quidquam, id est προσήσσαι,
γυσιπσαι. Sed praefero emendationem Salmasii ob
sequentia : quos in animis vestris nullius scripti infor-
maverit notio. ORELL.

XIX. — Homines utriusque. Ita Meursius et editor
Lugd. Bat. Gelenius : utrinque. ORELL.

Id libidinis et falsitatis arguere. Rescribunt nonnulli
(ut Meursius) : libidinosae falsitatis, quomodo supra
dixit libidinosam fictionem. Nolim quidquam temere
mutare. Sic igitur significat Arnobius fictionem, quae
a poetarum libidine et lubentia profecta est : quia sci-
licet libitum iis est ea fingere et comminisci, quae
postea miserunt in litteras. HERALD.—Elmenhorstius
leg. censet : libidinosae falsitatis arguere. ORELL.

Per humani generis jura atque ipsius mortalitatis
consortia. Obtestandi seu obsecrandi hic modus valde
elegans : integer quidem hoc loco, alias tamen non
semel interpolatus, ut ostendi in Quaestionibus Apu-
leianis. STEWECH.—Luculentum exemplum habemus
apud Apuleium Met., lib. VI, in init. Per ego te frugi-
feram tuam dexteram istam deprecor, per laetificas
messium caerimonias, per tacita secreta cistarum, et per
famulorum tuorum draconum pinnata curricula, etc. etc.
niserandae Psyches animae, supplicis tuae subsiste.
Ubi vide in tpp. pag. 385, ed. Oudendorp. et Elmen-
horst. in Ind. ORELL.

Aut cum esse arbitramini vos ita. Fulv. Ursinus
mavult eos. Sed nil mutandum. Esse vos ita, hoc est,
profectos ex terreni generis humilitate. ORELL.—Arbi-
trari collocatum hoc loco pro judicare : qua notione
id crebrum in scriptis Apuleii et Plauti. STEWECH.

Ne offensionis aliquid apud ipsos contrahatis deos.
Lib. V : Cum unam contrahere possetis culpam. ELMENH.

quod ex turpi concubitu creditis, atque ex seminis A
factu ignoratam sibi ad lucem beneficiis obscœnitatis
exisse? Nos enim, ne quis forte existimet ignorare,
nescire, quid istius nominis conveniat dignitati, sane
nativitatis expertes deos esse oportere censemus:
aut si aliquos ortus habent, a Domino rerum ac prin-
cipe, rationibus quas ipse novit, ipsos ducimus at-
que existimamus esse missos^a, immaculatos, castissi-
mos, puros, nescientes quæ sit fœditas ista coeundi,
et usque ad illos ipsos principali procreatione finita.

XX. At vero vos contra, majestatis immemores et
sublimitatis tantæ, eas illis adjungitis nativitates, or-
tusque eos adscribitis, quos ingeniis lautioribus ho-

B mines et execrationi habeant et horrore. Ex Ope, in-
quitis, matre, et ex genitore Saturno, cum suis est
natus Diespiter fratribus. Uxores enim dii habent,
atque in conjugalia fœdera conditionibus veniunt
ante quæsitis? usu, farre, coemptione, genialis lec-
tuli sacramenta condicunt? habent speratas, habent
pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas?
Et quid de ipsis conjunctionibus loquimur? quando
et quosdam nuptias celebrasse, et festas habuisse
frequentias dicitis, et lusisse in his deas: et quod
participes fescenninorum non essent, perturbasse
discordiis omnia; et in humanum in posterum genus
B exitiorum visisse discrimina?

LECTIONES VARIANTES.

^a Emissos Fulv.

COMMENTARIUS.

Beneficiis obscœnitatis. Obscœnitas, hoc loco pro
obscœno virili membro. Vide Bunemann., ad Lac-
tant. Epist., cap. 25, pag. 1210. ORELL.

Istius nominis. Meursius: *Numinis.* ORELL.

Aut nativitatis expertes deos, etc. Nescio quid in men-
tem venerit Stewechio lectionem hanc sanissimam,
immo unice veram corruptenti rescribendo e Cod.
ms. *expertos.* Atqui *expertes* legendum esse patet ex
oppositione mox sequente: *Aut si aliquos ortus ha-
beant.* ORELL.

XX. — *Atque in conjugalia fœdera conditioni-
bus veniunt ante quæsitis.* Sic passim apud istos et
alios. Unde formula: *Conditione tua non utor.* Hinc
apud Q. Curtium, lib. iv, cap. 5, ubi Darius filiam
Alexandro offert in matrimonium, et pro dote quid-
quid inter Hellespontum et Euphratem jacet, Parme-
nio: *Optimum, ait, regnum occupari posse conditione,*
non bello. HERALD. — Conf. G. Corte ad Plin., lib. 1,
epist. 10, et lib. vi, epist. xxxii, pag. 42 et 472 ed.
Longolii. ORELL.

Usu, farre, coemptione. Hæc omnia, teste Servio in
Virgil. Georg., lib. 1, vers. 50, ad antiquos nuptiarum
ritus pertinebant. *Tribus enia modis, inquit, apud
veteres nuptiæ fiebant: USU, si verbi gratia mulier
anno cum viro, licet sine legibus, fuisset: FARRE, cum
per Pontificem maximum et dialem flaminem per
frugem et molam salsam conjungebantur; unde con-
surreatio appellabatur, ex quibus nuptiis patrum et ma-
trimum nascebantur: COEMPTIONE vero atque in manum
conventionem, cum illa in filie locum, maritus in pa-
tris veniebat, ut, si quis prior fuisset defunctus, locum
hereditatis alteri faceret.* Videsis Brissonium de vet.
ritu nuptiarum in Grævii Thesaur. Ant. rom., tom. viii,
pag. 4016 à 4128, qui hos veteres ritus, et quod
Arnobius de speratis, pactis, sponsis, et fescennini-
nis mox addidit, explicat. NOURRIUS.

Genialis lectuli sacramenta condicunt. Vulgo editur
conducunt, quod ineptum esse vidit quoque Ursinus,
similiter et Modius noster, qui mecum concurrunt.
Fœdera genialis lectuli Arnobius non multo inferius
appellat: *Fœdus thori genialis* Apuleius nono de
Asino. Allusum autem ad formulam nuptialem, qua
fides vicissim dabatur: *Ubi tu Caius, ego Caia.* Quæ
quidem formula hanc habuit originem. Uxor Tar-
quini Prisci regis Romanorum, Caia Cæcilia appella-
batur; ejus nomen boni omnis causa post in nuptiis
frequentatum, ut auctor Festus, cui adjungendus Plu-
tarchus in Problem. De lectulo geniali post Guil. Can-
terum et Jos. Scaligerum adeundus Justus Lipsius in
Elect. lib. 1, cap. 17, et Plutarch. Problem. 2. STE-
WECH. — Proprie dixit sacramenta. Prædictæ enim
solemnitates ad lædus conjugale sancendum et affir-
mandum adhibebantur. Ea igitur erant veluti mystica
quædam signa, et præterea quasi mutue fidei sacra
vincula. HERALD.

Habent speratas, habent pactas. Nonius, pag. 459
ed. Merceri: *Inter speratam et dictam et pactam et
sponsam hoc interest, quod virgo prius, quam petatur,
sperata dicitur.* Plautus, Amphit.:

Amphitryo uxorem salutat lætas speratam suam.

Dehinc promissa dicta, vel pacta, vel sponsa dici potest.
Virgil., (Æn., lib. 11):

Cui pater et conjux quondam tua dicta relinquitur.

Et idem in alio loco (Æn. x, 79):

Et gremiis abducere pactas.

Titinius Quinto: Qui exacta ætate sponsa sit desponsa.
Conf. Juret. ad Symmach., lib. ix, epist. 40, p. 216,
ed. Lectii. *Pacta* dicebatur veteribus puella, quando
de nuptiis certa conditione convenerat; ubi vero sti-
pulationes interpositæ solemnnes et sponsalia essent
celebrata, tum sponsa audiebat. Vid. Reusch., ad Ju-
venc. Hist. Evangel., lib. 1, vers. 459, pag. 54.
ORELL.

Habent interpositis stipulationibus sponsas. Plautus
in Curculione:

Spondesue, miles, mihi hæc uxorem? M. Spondeo.

in Trinummo (Act. 11, Scen. 14):

Sine dote posco tuam sororem filio,
Quæ res bene vortat. Habeone pactam? Quid taces?
S. Proh Dii immortales! conditionem quojus modi?
Pl. Quin fabulare, Dii bene vortant. Spondeo.

Postea:

Nunc tuam sororem filio posco meo,
Quæ res bene vortat. Quid? nunc etiam consulis?
L. Quid isthuc? Quando ita vis, Di bene vortant, spou-
[deo.]

D Habes hic plenam stipulationem, et interposita sti-
pulatione sponsionem. HERALD.

Et quod participes fescenninorum non essent. Fes-
cennini versus a pueris cantari solebant, erantque
verba turpia, seu omni lascivia et obscœnitate plena,
unde ῥήματα αἰσχρὰ καὶ ἀσχημοσύνη γέγοντα dicuntur
illa jocularia dicta Chrysostomo. Dicti sunt vero
fescennini aut a Fescennio, Etruriæ oppido, vel a
fascino. PRIOR.—Lucanus 11, 568:

Non soliti lusere sales, nec more Sabino
Excepit tristis convicia festa maritus. HERALD.

Perturbasse discordiis omnia, etc. Alludit Arnobius
ad famosissimum illud aureum malum Eridis indeque
exortam contentionem inter Junonem, Minervam et
Venerem Trojanis funestam. ORELL.

Et in humanum in posterum genus? etc. Annon le-
gendum: *Et inhumana in posterum genus.* ORELL.

Visisse. Ita Meursius et reliqui eum sequentes,
rectissime. Antea edebatur *savisse.* ORELL.

Sed in cæteris forsitan minus hujus eluceat A
linis fœditas. Ergone ille rector poli, pater
et hominum, supercilio et nutu totum mo-
tremefaciens cœlum, ex viro concretus et fœ-
dit? Et nisi ambo sexus in obscœnas dissolve-
re copulatis corporibus voluptates, Jupiter ille
is non esset, et usque ad hos dies, et regem
non haberent, et cœlum sine domino sta-
quid Jovem miramur ex fœminæ effusum
e vos alvo, quando auctores vestri et nutricem
e conscribunt, et ex alieni uberis alimonia
ditam retinuisse vitam? Quid dicitis, o viri?
, iterum dicam, tonans, fulgens, et fulmi-
t nubila terribilia conducens, suxit fluentia
rum, vagitum edidit, repsit, atque, ut fle-
oneret ineptissime tractum, crepitaculis obti-

cut auditis, et ad somnos inductus est in mollissimis
canis jacens, et vocibus delinquitus infractis? O deo-
rum assertio religiosa! o amplitudinis metuendæ vene-
rabilem monstrans atque insinuans dignitatem! sic-
cine apud vos, quæso, supernarum nascitur eminentia
potestatum? his in lucem prodeunt generationibus
dii vestri, quibus asini, porci, canes, quibus immunda
hæc omnis conceptatur et genitur terrenarum pro-
lues bestiarum?

XXII. Nec contenti hos cœtus gravitati attribuisse
Saturniæ, etiam ipsum regem mundi flagitiosius li-
beros procreasse, quam ipse est natus atque editus,
prædicatis. Ex Hyperiona, inquitis, matre et Jove
Jaculatore fulminis, Sol aureus et flagrantissimus
natus est; ex Latona et eodem Arquitenens Delius,
B et Sylvaram agitatrix Diana; ex Leda et eodem

LECTIONES VARIANTES.

olverent Sab.

COMMENTARIUS.

— *Pater deorum et hominum.* Cicero de
deor., II, cap. 25: *Sed ipse Jupiter, id est ju-
er, quem conversis casibus appellamus a juvando
a poetis pater divumque hominumque dicitur.*
— Hic autem loquendi modus ex Homero
est, apud quem Jupiter passim vocatur *πατήρ
τῶν θεῶν τε*. Vide Dion. Chrysost., orat. XII et
pblieh., VII. Pythag., § 59; Philostrat., Vit.
, lib. IV, § 30. DAVIS ad Cic. de Nat. deor.,
p. 412. ORELL.

*supercilio et nutu totum motans et tremefaciens cœ-
hoc ex Homero sumptum Iliad., A, 528, seq.
avis, ad Cic. de Nat. deor., II, 2. ORELL.*
alieni uberis alimonia mox traditam retinuisse
Varro apud Nonium: *Habens antepositam ali-
sedens altus alieno sumptu.* Lactantius quoque
disertissimus hac voce usus est. Inst., I, VII,
Mundus igitur a Deo factus est, non utique
ipsum mundum: neque enim aut calore solis,
*et lumine, aut aspiratione ventorum, aut hu-
brium, aut alimonia frugum, cum sensu ca-
liget.* Et cap. V: *Ut ubertate frugum et herba-
nitium pro natura et usu cuique generi alimo-
ministraret.* HERALD. — Vide Bunemann. ad
, I, I, qui rariorem vocem *alimonia* pluribus
s illustrat pag. 874: *Alieni uberis, id est, non*
Respicit scilicet ad capram Amaltheam, quæ
acte suo nutrit. ORELL.

is, fulgurans et fulminans et nubila terribilia
τῆς βροντῆς, ἀστρουπῆς, ἀστρουπῆς, κερῆλη.
Apuleius, de Mundo: *Jupiter dicitur et fulgu-
tonitrualis et fulminator.* HERALD. et ELMENH.
*urans, quod habet ed. Lugd. Bat., est e cor-
Stewechii. Antea legebatur: fulgens.* ORELL.
tum exponeret ineptissime tractum. Exponeret,
libet cod. ms., primus Arnobio reddidit Th.
s, sequente editore Lugd. Bat. Alii: poneret.
*onere apud illius ævi scriptores hand infre-
ro deponere.* Vide Salmasium ad Tertullian.,
o, pag. 352, et Semler., Ind. Latinitatis in
an. Sic *toga* exponitur, et in Fragmentis Hila-
rere episcopos pro deponere, et ipse Arnobius
p. 26: *Nomen virginitatis exponere. Pro ine-
traction* Stewechius legendum existimat:
*nie jactatus, vel potius in ineptissime tactus, ni-
matribus vel nutricibus, ut placent somnum-
ueant; quo alludit Plautus Amphitryone:*

si ego illum tractum tangam, ut dormiat.
nus, in Addendis ad Claudian., pag. 4019,
in suspicatur: *Lucretianus: fractionem, quod au-*

tem cum sequentibus verbis: *vocibus infractis, ingrati-
efficere repetitionem.* Neque etiam *frangi* dici potest
fletus infantis, qui idem semper est et unus fere soni.
Et omnino nihil mutandum: *tractus fletus* scilicet est
i. q. protractus, continuatus. Ita *tracta et fusa oratio*
ap. Ciceronem, de Orat. II, § 159, opponitur contor-
ta et acri. ORELL.

Et vocibus delinquitus infractis. Habet a Lucretio, V,
251:

Almæ nutricis blanda atque infracta loquela.

Nempe cum balbutientibus pusionibus blanda n-
trices ita balbutiunt. Nam *infracta* proprie parvulo-
rum loquela. Minucius Felix, cap. 2: *Et quod est in*
liberis amabilius, adhuc annis innocentibus, et adhuc
dimidiata verba tentantibus, loquelam ipso offensantis
linguæ fragmine dulciorem. B. Hieronymus ad Salvi-
nam, de servanda viduitate: *Garrula atque balbutiens*
linguæ offensione sit dulcior. HERALD. — Sic etiam
κωλυμένην μουσικήν appellat Philo in libro de Agri-
cultura musicam theatralem infractam scilicet ac mol-
liorem, et masculis auribus indignam (*Idem, ad Mi-
nucii l. I., pag. 11, ed. Gronov.*)

Genitur. Ita ms. Vide supra ad lib. II, cap. 43.
Utitur hoc verbo Lucretius, lib. III, vers. 798:

Totum posse extra corpus durare genique.

Varro, de Re rust., lib. I, cap. 40: *Primum semen,*
quod est principium genendi, id duplex. Item, lib. II,
cap. 6: *Quod similes parentum genuntur, etc.; et Cen-
sorinus, cap. 5: Hic, sive quod, ut genamur, curet,*
sive quod una genitur nobiscum, sive etiam quod nos
*genitos suscipit ac tuetur, certe a genendo Genius appel-
latur: quæ loca citavit Meursius in Appendice. Alii:*
gignitur. ORELL.

XXII. — *Hos cœtus.* Et hæc palmaria correctio
libri manuscripti pro *coitus*, ut antea legebatur.
Cœtum pro *coitu* tribus ad minimum vicibus Arnobio
reddemus, præeunte libro vetusto; et præter Lucreti-
um, cujus plurasin hic scriptor unice adamasse vide-
tur, ipsum quoque Ciceronem perinde locutum infra
ostendetur. STEWECH.

*Procreasse, quam ipse est natus atque editus, prædi-
catis.* Et hæc verissimam codicis ms. lectionem Ar-
nobio restituit Stewechius, sequente editore Lugd.
Bat. Alii, etiam recentissimus editor Oberthür., ex
interpolatione Gelenii: *Procreasse, natum atque edi-
tum, prædicatis, Alii: Procreasse, quem natum atque*
editum prædicatis. Male utramque. ORELL.

Arquitenens. Ita supra, lib. II, cap. 25: *Arquata*
sellida, ubi vide notam Heraldii. ORELL.

Sylvaram agitatrix Diana. Stewechius hæc tollit:

Castores, græce Dioscoris nomen est; ex Alcmena et eodem Hercules ille Thebanus, quem clava pellisque tutatae sunt; ex Semela, atque ipso, Liber, qui Bromius dicitur, et ex femine iterum natus patris; ex ipso rursus, et Maia, Mercurius ore facundus, et gestator affabilem colubrarum. Potest ulla gravior contumelia Jovi vestro infligi, aut quidquam est aliud, quod labefactet, aut destruat deorum principis auctoritatem, quam quod eum creditis voluptatibus aliquando libidinosi victum, et in foemineos appetitus inflammati pectoris incaluisse fervore? Et quid regi Saturnio matrimoniis fuerat cum alienis rei? Non illi fuerat satis Juno, nec sedare impetum cupiditatum in regina poterat numinum, cum nobilitas eam commendaret tanta, facies, oris dignitas, et ulnarum B

nivei marmoreique candores? An uxore contentus haud una, concubinis, pellicibus, atque amicalis delectatus impatientiam suam spargebat passim, ut babecali adolescentes solent, salax Deus, et canus ex infinitis corporibus flaccescentium voluptatum restituebat ardorem? Quid dicitis, o impii, vel quas de vestro Jove opinionum confingitis fœditates? Ita non animadvertitis, non videtis, cujus eum notetis probri, cujus criminis constitutis auctorem, vel quas in eum labe flagitiorum, quantas coacer vetis infamias?

XXIII. Ad libidinem homines proni, atque ad voluptatum blanditias naturæ infirmitate proclives, adulteria tamen legibus vindicant, et capitalibus afficiunt eos pœnis, quos in aliena comprehenderint

COMMENTARIUS.

silvarum habitatrix. Sed vulgatam lectionem, quæ c Cod. ms. fluxit, bene defendit Burmannus, ad Ovid. Met. v, vers. 605, vol. II, p. 371. Notissima locutio *agitare feras* de venatoribus. Hinc Arnobius audacior metaphora dixit Dianam *silvarum agitatricem*, hoc est venatricem, quæ feras in silvis agitat. ORELL.

Et eodem Castores, græce Dioscuris nomen est. Editio Gelenii: *Ex eodem quibus græce Dioscuris nomen est.* In romano codice abest quibus, et ejus loco lacuna est, quam tamen ut suppleamus, non videtur nobis legendum quibus, sed potius Castores. Antiquitus enim dicebantur Castores, Castor et Pollux, et illi græce Διόσκουροι dicuntur. Sic noster libro I, cap. 56: *Tyndaridæ Castores*, et hoc eodem libro cap. 15: *Tria genera Castorum.* Minucius in Octavio, cap. 21: *Castor alternis moriuntur, ut vivant*, TH. CANTERUS. Conf. Turneb. Adversar., lib. xv, cap. 21, p. 467. Canteri emendationem in textum recepit Salmasius, rectissime. ORELL.

Qui et Bromius dicitur. Ovidius, Met., IV, 11 seqq.: Thuraque dant Bacchumque vocant Bromiumque Lyæumque Igoigenamque, satumque iterum, solumque Bimatrem.

ELMENS.—Βρόμιος, ἀπό τοῦ κατὰ τὴν γένεσιν αὐτοῦ γενομένου βρόμου, ut ait Diodorus Siculus, lib. III, p. 149, et ap. Euseb., lib. II Præparat. Evang., c. 2, p. 51. NOURR., p. 394.

Ex femine. Ita Meursius in Append., et Stewechius ex msto. pro *ex semine*, quod antea legabatur. ORELL.

Gestator affabilem colubrarum. Affabiles colubræ, hoc est, cicures, miltes, innoxie. ORELL.

Et in foemineos appetitus inflammati pectoris incaluisse fervore. Infra cap. 26. *Quid de illis amoribus dicam, quibus in feminas sanctos incaluisse celestes, vestris proditum litteris atque auctoribus continetur.* Ovid. III, Tristium:

Hospitis igne duas incaluisse deas.

Horatius IV, Od. XI, 32:

Non ego posthac alia calebo
Foemina.

ELMENS.

Cum nobilitas eam commendaret tanta, facies, oris dignitas. Sagax quidem, sed non necessaria est Stewechii conjectura: *cum nobilitas eam commendaret, lauta facies, non magis quam Meursii: cum nobilitas eam commendaret tanta faciei.* Pro oris dignitas Cod. ms. habet: *os, dignitas, non male.* ORELL.

Ulnarum nivei marmoreique candores. Δευκόλωνος ἤρη. Expressit igitur Homericum epithetum. HERALD.

Uxore contentus haud una. Quintilian., Declam. XIV: *Meretrice una sui semper eademque contentus.* Petronius: *Contentus vidua pudicaque nocti.* ORELL.—Eodem sensu ἑρωμένους apud Græcos. ORELL.

Amicalis. Sic Græci ἑρωμένους dicunt, easque ab uxore legitima separant. Plutarchus in Antonio: *Ὀσκαθίον μὲν γὰρ παρεγμάτων ἕνεκα διὰ τὸν ἀδελφὸν συνελ-*

θεῖν καὶ τὸ τῆς γαμετῆς ὄνομα καρποῦσθαι. Κλεοπάτραν δὲ τοσοῦτων ἀνθρώπων βασιλεύουσαν ἑρωμένην Ἀντωνίου καλεῖσθαι. Sic Diogenes Laertius Lamiam Demetrii Phalerei ἑρωμένην luisse ait, id est amicam et concubinam; Cononis autem sororem, uxorem. HERALD. *Impatientiam suam spargebat passim.* Apuleius Met. II, p. 471. *Impatientiam Veneris Fotidi meæ monstrans.* ORELL.—*Impatientiam* scil. appellat inhonestam libidinis tentiginem, quam significationem pluribus exemplis explicat idem Elmenhorstius Indice in Apuleium h. v., et qui de hac voce multus est, J. Fr. Gronovius Obs. lib. IV, cap. 25, p. 817, ed. Platueri. ORELL.

Ut babecali adolescentes solent. Lectionem hanc unice veram e cod. msto primus Arnobio reddidit Salmasius. Occurrit idem vocabulum etiam in Petronii Satyrico, cap. 57, fin: *Ad summam quævis ex istis babecalis in ruta folium conjiciet*, ubi autem diversimode editur, ab aliis *babecalis*, ab aliis *babeculis*. Si *babecalis* legamus, videtur derivandum a græco βαίκελος seu βάκελος, inde per reduplicationem βαβαίκελος, ut ex βάζειν βαβάζειν. Βάκελος vero dicitur homo magnæ stature, sed excors vel effeminatus. Sed præfero *babecalis*, compositum ex βαβαι et κελοι. Et ita apud nostrum legendum, ut sit sensus: *belli (si diis placet) adolescentes.* Dictum scil. per ironiam: *unsere schonen, feinein jungen Herren.* Quod vocabulum non intelligentes alii interpretes perperam mutarunt nostrum locum, v. c. Gelenius edens: *ut bacchari adolescentes solent*, quam lectionem tuetur multisque astruit exemplis Heraldus. *Bacchari* scil. cum lascivia quadam et petulantia vagari, et lasciviam suam spargere, proterve vagari ac discurrere, et quasi vitulari: quo sensu occurrit apud Lucretium, libro V, 821 seq:

D

Animal prope certo tempore fudit

Omne quod in magnis bacchatur montibus passim.

et Lampridium in Commodo: *in palatio per convivia et balneis bacchabatur.* Meursius legendum conjicit: *ut vagari adolescentes solent*, eodem sensu, probante Rigaltio ad Artemidor., Oneirocrit., lib. II, cap. 53, p. 97, ed. Reiff. Sed præstat Codicis scriptura *babecali* eo sensu, quæ diximus. ORELL.

Ex infinitis corporibus. Salmasius reposuit: *ex finitis*, hoc est e mortalibus. Sed nil mutandum. *Ex infinitis* dictum pro *ex innumeris*. Meursius conjicit: *ex infinitis initis corporibus*, haud male. V. *ininitis* (idem quod stupratis) facillime absorberi poterat ab extremis litteris præcedentis vocabuli. ORELL.

XXIII. — *Adulteria tamen legibus vindicant, et capitalibus afficiunt eos pœnis.* Adulterium hic capitale facit, quomodo et auctor Querali pag. 41, Ammianus Marcellin., Hist., lib. XVIII, pag. 397, et Theodoretus, sermone III, contra Græcos, pag. 45.

lera genialis se lectuli expugnatione jecisse. Sub-
soris et adulteri persona cujus esset turpitudinis,
æ cujus, regum maximus nesciebat, et specula-
ille, ut fama est, bene meritorum, ac pessime,
dnam deceret se velle rationibus pectoris non
spiciebat amissis. Et tolerari forsitan male tracta-
hæc posset, si eum saltem personis conjungeretis
nparibus, et adulter a vobis immortalium consti-
retur dearum. In humanis vero corporibus quid-
n, quæso, inerat pulchritudinis, quid decoris, quod
tare, quod flectere oculos posset in se Jovis?
es, viscera, pituita, atque omnis illa proluvies
stinorum sub involucris constituta, quam non modo
ceus ille penetrabili acie possit horrescere, verum
m quivis alter sola vel cogitatione vitare. O egregia
ces culpæ, o djgna et pretiosa dulcedo, propter
n Jupiter maximus cygnus fieret, et taurus, et
lidorum procreator ovorum.

LECTIONES VARIANTES.

Flectatur ms.

COMMENTARIUS.

æ morte punitum non est, sed relegatione. Ti-
s imperator primus pœnam auxit: viris videli-
leportationem, fœminis deportationem et publi-
nem bonorum. Primus Constantinus Magnus
terii crimen capitis pœna vindicavit, sacrilegos-
nuptiarum temeratores gladio punivit. Vide Cu-
lib. vi Observat., cap. 14; Brissonius, ad legem
de adulteriis, pag. 91; Theodoros Marcilius ad
tul. Justinian., pag. 755. ELMENH. — At cum vi-
fœminis et publicanis meretricibus consuetudo
impunita: cujus rei ratio est, quod neminem
rie lædi existimarent. Plautus, in Curculione: C

Nemo heic prohibet, nec vetat,
uia quod palam est venale, si argentum est, emas.
emo ire quemquam publica prohibet via,
um ne per fundum septum faciat semitam.
um te abstineas nupta, vidua, virgine,
iventute, pueris liberis, ama quod lubet.

, modo corporibus alienis et liberis abstinerent,
nem suam passim effundere poterant sine ullo
niæ metu. Quare Sossiani, qui ancillas compres-
opinionem gravatam potius, quam infamia afflic-
Diocletianus et Maximianus Imp. rescripserunt.
a igitur cæca sit prudentia humana, vel hinc
festum. HERALD.

niatis lectuli expugnatione. B. Cyprianus: Ille
monii expugnator alieni. Zeno Veronensis, ser-
de Patientia: Verum tamen in ipso fructu suo,
expugnati pudoris alieni labe gaudere consuevit,
er infelix est. Nec temere genialis lectuli dixit.
nim violari significat et ipsum γαρμύδιον θεόν. Apu-
Miles. II. Et a nexu quidem Venereo hospitis tuæ
tra, et probi Milonis geniale torum religiosus
ce. HERALD.

bsessoris et adulteri persona. Subseorsores sunt
iantes mulieribus ad committendum adulterium.
ius Max., lib. ii, cap. 4, § 5: Nulli enim tunc
essorum alienorum matrimoniorum oculi metuebant-
Ubi vide intpp. et Taubmann., ad Virgil., Æn.
ag. 974. ORELL.

niæ cujus. Glossæ: Nota, ψήφος, σπίδος. Papias:
, peccatum, dedecus, macula. Nonius: Nota dici-
robrium. Lucilius, lib. xxx:

nem scis scire tuas omnes maculasque, notasque.

ELMENH.

missis. Ita Meursius et Salmasius optime pro-
ti. ORELL.

detractatio. Infra lib. v: Immunes tamen a deo-
naletractione nec sic estis. HERALD.—Conf. Tur-

XXIV. Si aperire oculos mentis, et veritatem pro-
priam intueri sine ulla vultis gratificatione privata,
miseriarum omnium causas, quibus genio, ut dicitis,
jamdudum afflicatur a humanum, ex hujusmodi re-
perietis opinionibus fluere, quas habebatis antiqui-
tus de diis vestris; et quas in melius reformare ante
oculos posita veritate renuistis. Nam nos quidem
quidnam de illis aliquando, aut inconveniens sensi-
mus, aut conscriptionibus edidimus indecoris, ut in
invidiam jactantur nostram labores generis humani,
et commoditates, quibus vivitur, imminutæ? Numquid
a nobis dicitur, ut cicuias, ut palumbes, ex ovis
esse progenitos quosdam deos? Numquid ex pelagi
spuma, et ex cœli genitalibus amputatis Cithereæ
Veneris concretum coaluisse candorem? Numquid
parricidii causa vinctum esse Saturnum, et suis die-

B us tantum vinculorum ponderibus relevari? Num-

neb., Adversar., lib. xi, cap. 20, et Pontan., ad Ma-
crob., Satur. v, cap. 17, pag. 543, ed. Zeun. ORELL.

Quod flectere oculos possit in se Jovis. Sic egregie
locum restituit Meursius. Antea legebatur: quod flec-
tere oculos possit inde Jovis. ORELL.

O egregia merces culpæ. Quod in membranis esset:
o gra merces, arbitrabar legi posse: o grandis merces.
Ita grandis pecunia ap. Plautum. Vide Commentarios
Vegetianos (ad lib. iii, cap. 7, pag. 289, ed. Vesal.)
STEWACH.

XXIV. — Veritatem propriam intueri. Mire pla-
cet Stewechii conjectura: veritatem promptam; id
est apertam, cunctorum expositam oculis. Vide su-
pra ad lib. ii, cap. 57. ORELL.

Labores generis humani. Labores hoc loco pro cala-
mitatibus, incommodis, ut sæpissime. ORELL.

Ex ovis esse progenitos quosdam deos. Ita verissime
restituit ed. Lugd. Bat. Antea legebatur: ex Jove
esse progenitos. Alludit autem Arnobius vel ad Casto-
res, vel potius ad deos Syros, quos ovorum proge-
niam dixit supra lib. i, cap. 36. ORELL.

Cythereæ Veneris concretum coaluisse candorem. Ma-
crob., i. sat., cap. 8. Hunc (Saturnum) aiunt
abscedisse Cæli patris pudenda, quibus in mare dejectis
Venerem procreatam; quæ a spuma, unde coaluit,
Aphrodite nomen accepit. Ubi vide Pontan. ORELL.

Numquid parricidii causa vinctum esse Saturnum,
et suis diebus tantum vinculorum ponderibus relevari.
Sic eleganti conjectura reposuit J. Lipsius, Epistol.
Quæst., lib. iii, epist. xv, Oper. tom. i, pag. 532,
ed. Vesal. Nam opinio veterum erat Saturnum suis,
id est Saturnalium diebus iterum quasi regni com-
potem esse, cæterum annum in vinculis haberi. Lu-
cianus in Chronosolon: "Ἦν δὲ οὐ παθήτης, οὐδὲ
αὐχμοῦ πλέως, ὡς αὐτὸν οἱ ζωγράφοι.... ἐπιδείκνυνται,
ἀλλὰ τὴν μὲν ἀρπυν εἶχε πόνου τεθηγμένην τὰ δὲ ἄλλα
φαιδρὸς τε ἦν, καὶ γαρτερός, καὶ βασιλικῶς ἐντακείαστο.
Editio princeps corruptissime: Saturnum et ab his
diebus tantis vinculorum ponderibus elevari, unde Ge-
lenius fecerat: et suis diebus tantis vinculorum pon-
deribus relevari. Meursius autem: et aliquis (id est
aliquibus) diebus tantis vinculorum ponderibus rele-
vari. Codex ms. habet: Et abtuis diebus tantis, etc.
quod tuetur Salmasius, in ed. Lugd. Bat., et ad So-
lin., cap. 15, pag. 132, locum ita rellingens: Et abtuis
diebus statis, vinculorum ponderibus et levati. Abtuis
dictum putat Salmasius pro absolvi, ut dilui pro dis-
solvi ap. Ciceronem, de Amicit., cap. xxi, amicitia
diluenda magis quam discendenda, cui addi potest al-
ter Ciceronis locus plane geminus de Offic., lib. ii,

quid beneficio Curetum ab interitu servatum Jovem? Numquid expulisse regno patrem, et alieni juris imperium violentia et fraude tenuisse? Numquid pulsum a nobis senem Italorum delituisse in finibus, et quod tutus fuisset a filio, nomen Latio imposuisse pro munere? Numquid incestas nuptias cum sorore Jovem ipsum dicimus fecisse nos? aut invitatum ad jus mensæ pro suillis visceribus prolem nescium Ly-

caoniam pransitasse? Numquid altero claudum pede apud insulam Lemnum fabrilia opera exercuisse Vulcanum? Numquid cupidinis atque avaritiæ causa, sicut canit Boetius Pindarus, Æsculapium fulminis transfixum esse telo? Numquid Apollinem ditem factum, eos ipsos reges, quorum gazis fuerat locupletatus et donis ambiguitate sefellisse responsi? Numquid furem Mercurium publicavimus? Num nos esse LA-

COMMENTARIUS.

cap. 35 : amicitias, quæ minus delectent et minus pro-
bentur, magis decere censent sapientes sensim diluere,
quam repente præcidere. At cum in utroque Ciceronis
loco optimi Codices et probatissimæ editiones habeant
dissuendæ et dissui, neque alibi uspiam inveniatur
abluui pro absolvi, equidem sequi malui emendationem
Lipsii. Suis diebus etiam de Saturnalibus multo significatius
quam statis. ORELL.

Beneficio Curetum ab interitu servatum Jovem. Vide
supra ad lib. III, cap. 41. ORELL.

Numquid expulisse regno patrem, etc. Minucius
Felix, cap. 22 : Saturnus, Creta profugus, Italiam, metu
filii savientis accesserat, et Jani susceptus hospitio rudes
illos homines et agrestes multa docuit, ut Græculus et
politus, litteras imprimere, nummos signare, instru-
menta conficere. Itaque latebram suam, quod tuto la-
tuisset, vocari maluit Latium, et urbem Saturniam dedit
de suo nomine. . . . Ejus filius Jupiter Cretæ, expulso
parente, regnavit. Conf. Lucian., Saturnal.; Cyprianus,
de Idolis; Lactant., lib. I, cap. 13, 14; Euseb., Præ-
parat. Evangel., lib. III, cap. 3; Tertullian., Apo-
loget., cap. 10. ELMENH.

Numquid pulsum a nobis senem Italorum delituisse
in finibus, etc. Ita Membranæ, quod vitiosum sine du-
bio. Gelenius et Elmenhorstius legit : Pulsum a Jove,
probante Herald. Heinsius, epist. 257, ad J. G. Græv.,
in Sylloge Burman., vol IV, pag. 329, corrigit : Pul-
sum culpa Jovis, quod probat Grævius in epistola se-
quenti, pag. 351. Equidem puto unius vocis transpo-
sitione locum sanandum, ita scil. legendo et inter-
pungendo : Numquid a nobis : pulsum senem Italorum
delituisse in finibus. Nunquid a nobis scil. dicitur,
quod repetendum ex verbis paulo ante præcedentibus :
Numquid a nobis dicitur, ut ciconias, ut palumbes, ex
ovis esse progenitos quosdam deos? Nec minus convenit
huic emendationi, quod statim sequitur : Numquid
incestas nuptias cum sorore Jovem ipsum dicimus fecisse
nos? ORELL.

Nomen Latio imposuisse pro munere. Vide Minucii
Felicis locum modo laudatum et Virgil. Æn. VIII.

Latiumque vocari

Maluit, bis quoniam latuisset tutus in oris.

Conf. Prudent. contra Symmach., lib. I. ELMENH.

Numquid incestas nuptias cum sorore Jovem ipsum
dicimus fecisse nos? Tertullian., Apologet., cap. 14 :
Jovem fæde subantem in sororem. Firmicus, de Errore
profan. relig. Junonem sane, et ne huic deesset in-
cestus, Jovis volunt ex sorore conjugem factam. EL-
MENH.

Aut invitatum ad jus mensæ pro suillis visceribus
prolem nescium Lycaoniam pransitasse. Codex ms. ha-
bet : Pro illis visceribus, unde Stewech. legendum
censet : Pro hillis visceribus. Hiræ; hillæ quid sint,
docuimus supra ad lib. II, cap. 42. Suillis est ex
emendatione Gelenii. Lycaonis fabulæ vulgata, varie
tamen relata ab antiquis Mythographis. Conf. Apol-
lodor., bibl. III, cap. 8., Segin. I, pag. 502, seqq., ed.
Heyn., nov., ubi vide Notas. Hygin., fab. 176, ibi-
que Munker. Nicol. Damascen., pag. 446; Suid. in
Λυκάων; Scholiastes Lycophron., ad vers. 481, et,
qui illam elegantissimis versibus exposuit. Ovid.,
Met. I, 214, seqq. Noster autem sequitur Clementem
Alexandrin. in Protept., pag. 41 (31, ed. Potter) :
Μετέπειτα δὲ καὶ τρυφήν τε κέρριον ἔσθον ἀπὸ τοῦ
ἀποκτόνου δὲ καὶ ἀθέσμον αὐτὸς ὁ Ζεὺς παρὰ Λυκάων τῷ

ἀποκτόνου δὲ καὶ ἀθέσμον αὐτὸς ὁ Ζεὺς παρὰ Λυκάων τῷ
Ἀρκαδί ἐστιώμενος ἰατροπείων γόνιν ἐνεφορεῖτο σαρκῶν
οὐχ ἐκόν ἠγροῖε γὰρ ὁ Θεὸς, ὡς ἄρα Λυκάων ὁ Ἄρκας, ὁ
ἐστιώτωρ αὐτοῦ, τὸν παῖδα κατασφάζας τὸν αὐτοῦ (Νύ-
κτιμος ὄνομα αὐτοῦ) παραδείη ὄψου τῷ Δεῖ. ORELL.

Numquid altero claudum pede, etc. Hujus rei sic
meminit Clemens in Protept., pag. 8 (25 ed. Potter.) :
Ἡρακλεῖος δὲ, ὃν ἔρριψεν ἐξ Ὀλύμπου Ζεὺς βολῶν ἀπὸ
θεσπέσιου, ἐν Λήμῳ καταπέσον, ἐχάλασε, περιβόησι
τῷ ποδῷ.

... ἰὸ δὲ ἐνίμαί ῥόνον ἀρααί.

(Hom. Illiad., Σ, 440). TH. CANTER. Hæc verbâ revo-
cant mihi in memoriam veteres eos, qui claudi es-
sent, per jocum dicitasse Vulcani filios. Observo ex
Orphei Argonauticis, vers. 211 :

Ἐν δὲ Παλαμόνιος Λέρου νόθος ἦλυθεν υἱός
Σίνετο δὲ στυρὰ θισσά, πόδας δ' οὐκ ἦν ἀραράς
Τούλειαν Ἡρακλεῖο γόνιν καλλιστὸν ἔπεισε. MEURS., p. 155.

Numquid cupidinis atque avaritiæ causa, ut canit
Boetius Pindarus, Æsculapium fulminis transfixum esse
telo. Idem Clemens, p. 1 : Ἐχεις καὶ ἰατροῖν, οὐχὶ χαλκίῳ
μόνον ἐν θεοῖς. Ὁ δὲ ἰατρός φιλάρργρος ἦν, Ἀσκληπῖος
ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ σοὶ τὸν σὺν παραθήσομαι ποιητῆν τὸν
Βοιωτῶν Πίνδαρον (Pyth. Od. III, Antistr. 3).

Ἐτραπε κἀστρον ἀγάνοι μ-
σθῆ χρυσὸς ἐν χειρὶ πανελί
Ἄνδρ' ἐκ θεοῦ καλίστου
ἤδη ἰαλμαῖτα. γῆρ
οὐ δ' ἄρα Κρονίων
ῥήσας δὲ ἄραρῶν, ἀμπενοῖς
Στέρησιν ἀσθῆλεν
ἰστέας, αἴθων δὲ κεραι-
νὸς ἰσλοκῆς μόνον.

Οὗτος μὲν οὖν κείναι κεραινοθεῖς ἐν τοῖς Κυνουσαρίδης ὄρεσι.
Et Tertullian. in Apologet., cap. 14 : Est et ille de
Lyricis (Pindarum dico), qui Æsculapium canit avari-
tiæ merito, quam medicinam nocenter exercebat, ful-
mine judicatum. CANTERUS et ELMENHORST. Simili
modo Tertullianus, Apologet., cap. 14 : Est et ille, in-
quit, de Lyricis, Pindarum dico, qui Æsculapium canit
avaritiæ merito, quia medicinam nocenter exercebat,
fulmine judicatum. Malus Jupiter, si fulmen illius est,
impius in nepotem, invidus in artificem. NOURR.,
p. 398.

Ambiguitate sefellisse responsi. Vid. Lucian. Dialog.
deor. XVI, Junonis et Latonæ; Cic., de Divin., II,
cap. 56; Tertullian., Apologet., cap. XXII; Hiero-
nym., in Esaiam, cap. 41. ELMENH. Respicit Arno-
bius ad historiam Cræsi et Pyrrhi deceptorum Apo-
llinis oraculo. ORELL.

Numquid furem Mercurium publicavimus? Id est
publice declaravimus, nec ejus famæ pepercimus. Infra
hoc eodem libro (cap. XXXVI) : Dissolovere theatra hæc
potius, in quibus infantiæ numinum propudiosæ quotidie
publicantur in fabulis. Tertullianus, adv. Judæos,
cap. 10 : Nisi quod hic dominicam crucem intentabat,
qua serpens diabolus publicabatur. Id est publice pro-
ponebatur ac denotabatur; quemadmodum et eorum,
qui ita extinguuntur, fatum magis publicatur, quam
si alio mortis genere tollerentur. B. Ambrosius, in
cap. 3 Epist. ad Galat., comm. 15 : Quia maledictus
omnis, qui pendet in ligno; ut red mortis sufficeret hoc,
quia suspensus moriebatur in ligno; ne diutius si esset

n, atque cum hoc simul fraudibus praesidere
s? Numquid ex nobis Myrtilus^a est auctor, qui
i filiae Megalconis^b ancillulas, proficitur fuisse
?

V. Quis rege a Cyprio, cujus nomen Cinyras
itatum^c meretriculam Venerem divorum in
o consecratam; quis ex reliquiis Pelopis com-

A pactum esse palladium, prodidit? non vos? Quis
Spartanum fuisse Martem? nonne Epicharmus auctor
vester? quis in Thraciae finibus procreatum? non So-
phocles Atticus cunctis consentientibus theatris?
Quis in Arcadia? Non vos? Quis mensibus tribus et
decem vincitum? Non Melae^d fluminis filius? Quis ei
non principaliter cum caeteris Apollodorus? Quis dum

LECTIONES VARIANTES.

rsillus Fulv.
Megalconis Sab. mendose.

^c Dictatum Sab. male.
^d Lego ex Plutarcho Meletis. Elmenh.

COMMENTARIUS.

us, majus haberet opprobrium mors ejus, quam
et fieret macula generi ejus, si amplius mors
blicaretur. Quare non est sollicitandus Tertul-
cius, quem iisdem verbis repetit adversus Mar-
i libro III. HERALD. — Conf. Semler. Ind. Lat.
lineæ. ORELL. — Caeterum de fure Mercurio
tius Hamartigen. :

ertes furandi homines hac imbuti arte
curius Maia genitus; nunc magnus habetur
Deus, cujus dedit experientia fures.

Fulgent, Mythol., p. 471. Suidas v. Έρμης et
Phurnut. περι των θεων φύσεως. ELMENH.
nos esse Lavernam. Salmasius edidit, non vos
vernarn? Equidem mutandi causam nullam
ORELL.

quid ex nobis Myrtilus est auctor, qui Macari
Megalconis ancillulas proficitur fuisse Musas? Ita
nostrum restituit Theod. Canterus, in Var.
lib. 1, cap. 1, in Gruteri Lampade, vol. III,
seq., ex Clemente Alexandrino, qui in Pro-
suo hanc historiam pluribus verbis prose-
sic inquit p. 9 (27. ed. Potter.): Τάς δέ Μού-

Αλκυονίδος καὶ Μνημοσύνης γενεολογεί, καὶ
ἰ ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς ἐκθειάζουσι, καὶ
ἰ δὲ καὶ ὅλαι πόλεις μυσταία μὲν ἔχουσιν αὐταῖς
ἰ. Οὐσας θεραπεύουσιν αὐτάς ἐόντων Μεγακλῶ,
ἰηρ Μάκαρος ὁ δὲ Μάκαρ Λεσβίων μὲν ἐβασίλευεν.
ἰο δὲ ἀεὶ πρὸς τὴν γυναικῶν ἠγωνίαται δὲ ἡ Με-
ἰπὲρ τῆς μητρός· τί δ' οὐκ ἐμελλε; καὶ Μούσας
ἰνίδας αὐτάς, τσσαύτας τὸν ἀριθμὸν ὄνειται, καὶ
ἰύσας κατὰ τὴν διάλεκτον τὸν Διολέων αὐτάς
ἰ ἄδειν καὶ καθαρίζειν τὰς πράξεις τὰς παλαιὰς
ἰ. Αἱ δὲ συνεχῶς καθαρίζουσαι καὶ καλῶς κατε-
ἰα τὸν Μάκαρα ἐβελγον καὶ κατέπανον τῆς ὀργῆς·
ἰ ἄρην ἡ Μεγακλῶ χρηστῆρον αὐταῖς ὑπὲρ τῆς
ἰσέθηκε στήλας χαλκῆς, καὶ ἰνὰ πάντα ἐπέλευσε
ἰ τὰ ἱερά. καὶ αἱ μὲν Μούσαι τοιαῦτα ἡ δὲ ἰστο-
ἰα Μυρσίλα τῶν Λεσβίων. Hec Clemens. Antea
ur: Qui Macari filias, Megalconis ancillulas
ur fuisse Musas, quam lectionem vitiosam
qua de causa retinuit editor Lugd. Bat. De Myr-
tibus vide supra ad lib. III, cap. 37. ORELL.

— Quis rege a Cyprio, cujus nomen Ci-
est, ditatam meretriculam Venerem divorum
ero consecratam. Clemens Alexand., in Pro-
p. 5 (12, ed. Potter.): Οὐ γὰρ με ὁ Κύπριος ὁ
ἰς Κενύρας παραπέσει ποτ' ἂν, τὰ περὶ τὴν Ἀφρο-
εχλῶντα ὄργια ἐκ νυκτὸς ἡμέρα παραδοῦναι τοιμῶ-
στυμῶμενος θειάσαι πόρνην πολιτίδα. Firmicus, de
profan. relig., p. 425, ed. Gronov.: Audio Cyni-
prium templum amicam meretrici donasse; ei erat
nomen. Initiasse etiam Cypriam Veneri plurimos,
consecrationibus deputasse. Statuisse etiam, ut
que initiari vellet, secreto Veneris sibi tradito,
mauxim mercedis nomine Dea daret. ELMENH.—
ostium infra, lib. v, cap. 19; Laetant., lib. 1,
), et Lucian., de Dea Syria. ORELL.

ex reliquiis Pelopis compactum esse Palladium
Clemens, l. 1, pag. 14. (41, ed. Potter.):
ἰ ὅς τῶν αὐτῶν ἀπομαρτυρίαι, εἰ μὲν ἔστιν ὅς Πελλόπον ἡ

Διαιπετές καλούμενον, ὁ Διομήδης καὶ Ὀδυσσεὺς ἱστοροῦν-
ται μὲν ὑφελέσθαι ἀπὸ Πίλου, παρακαταθέσθαι δὲ Δημο-
φῶντι, ἐκ τῶν Πέλοπος ὀστέων κατασκευάσθαι, καθάπερ
τὸν Ὀλύμπιον ἐξ ἄλλων ὀστέων Ἰνδικοῦ θηρίου. καὶ δὴ τὸν
ἱστοροῦντα Διονύσιον ἐν τῷ πέμπτῳ μέρει τοῦ κύκλου
περίσστημι. Conf. qui rem fusius enarrat, Jul. Firmic.
de errore profan. relig., ibique Jos. Scaliger. pag. 454
seq. ed. Gronov. ORELL.

Quis Spartanum fuisse Martem? non Epicharmus
auctor est? etc. Et hic locus petitus a Clemente Pro-
trept. pag. 8. (24 seq. ed. Potter.): Ἄρης γοῦν, ὁ καὶ
παρὰ τοῖς ποιηταῖς ὡς οἴοντε τιμημένος.

Ἄρης, Ἄρης βροτολογῆ, μιαιφόνι, τυχοπέλητα,

ὁ ἀλλοπρόσαλλος οὗτος καὶ ἀνάρσιος, ὡς μὲν Ἐπιχαρμῶς
φησιν, Σπαρτιάτης ἦν, Σοφοκλῆς δὲ Θρακῶα οἶδεν αὐτὸν,
ἄλλοι δὲ Ἀρκάδα. CANTER.

Quis in Thraciae finibus procreatum? non Sophocles
Atticus cunctis consentientibus theatris? Martem apud
Thracas natum, testis etiam Vegetius de Re milit.,
lib. 1, cap. ult., adductus poetarum fabulis. Inter eos
Euripidem esse scio, quem memini Thraciam Marti
domicilium vocare. Idem Homerum, qui in O-
dyss. θ cecinit, Martem, vinculis Vulcani solutum, a
quo in adulterio deprehensus fuerat, in Thraciam
statim abiisse. Deus certe Thracum fuit Mars, ut tes-
tis Lycophronis enarrator; cultus maxime in ea civi-
tate, cui nomen Crestone. Stephanus de Urbibus, et
de eodem Lycophron, 937:

Ὀμοιοτάμοι τὸν τε Κρηστίνης θεόν.

Solere porro Thraces Marti et Bellonae captivorum
hostiis litare, testis Ammianus Marcellinus, lib. xxvii.
De ferocia, magnanimitate eorumdem, et vitae ipsius
contemptu consulendi Mela, Solinus, Herodotus, Flo-
rus, alii. Immo bellicosos usque eo homines illos
fuisse Florus commemorat, ut signis militaribus,
armis, disciplinae quoque Romanorum assueverint.
STEWEECH., ad Veget., l. 1, p. 87, ed. Vesad. Add. Val-
les., ad Ammian. Marcellin., lib. xxi, p. 420. ORELL.

Quis mensibus in Arcadia tribus et decem vincitum?
non Melae fluminis filius? Clemens in Protrept. pag. 8.
(26 ed. Potter.): τοῦτον δὲ Ὀμηρος δεδέσθαι φησὶν ἐπὶ
μῆνης τρισκαίδεκα (II. V, 385 sq.).

Τὰς μὲν Ἄρης, ὅτε μιν ἄτος κρατερὸς τ' ἐπιάλτης
Παῖδες ἄλυκτος δῆσαν κρατερῶ ἐν διαρῶ·
Χαλεῖν δ' ἐν κερῶν δίδετο τρισκαίδεκα μῆνας.

Homerum itaque vocat Arnobius Melae fluminis fi-
lium, Μελασιγενῆ, quam tamen επωνυμίαν aliter acce-
pit ac Herodotus, Plutarchus, Proclus in Vitis Home-
ri, qui illum referunt ita appellatum propterea quod
eum Nympha Critheis, e furtivo concubitu gravida,
ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὸν καλούμενον Μέλητα, id est juxta Me-
letem fluvium prope Smyrnas peperisset. Cum nostro
tamen consentit auctor incertus Epigrammatis in
Analectis Brunkii, vol. III, pag. 255 :

Τὴν Μέλητος ὄμας, etc.

Conf. C. Barth. ad. Stat. III. Silv., vol. 1, pag. 312.
Hinc μελασιγενὸς χάριτας, Gratias Homeri sive Musas,
McLenger in Epigrammatis deduxit, et Tibullus Pua

canes ab Caribus, quis ab Scythis asinos immolari? A genialibus insultat alienis, hæsisse in laqueis involutum? non commentarii vestri, non scenæ? Numquid aliquando a nobis conscriptum est mercenariam Deos servitutem servisse, ut Herculem sordidi amoris et petulantiae causa, ut Admeto Apollinem Delium, ut Laomedonti Troico Jovis fratrem, ut eidem, sed cum

patruo Pythium, ut conjugalia secreta miscentibus Minervam luminis ministram, et lucernarum moderatricem? Nonne ille vester est vates, qui Martem fecit et Venerem mortalium manibus vulneratos? Non ex vobis Panyassis unus est, qui ab Hercule Ditem patrem, et reginam memorat sauciatam esse Junonem? Non viraginem ab Ornyto cæsam, cruen-

COMMENTARIUS.

negyrico Messalæ *Meleteas chartas*. Vide N. Heins., *Advers.*, lib. 1, cap. 8, pag. 78, seqq. Apud Græcos itaque constanter *Μελης, ητος*. Quare Elmenhorst legend. censet *Meletis*. Cæterum locum hunc in editionibus omnibus male luxatum Joh. Jortin in l. tit. *Tracts Philological, Critical and Miscellaneous Lond.*, 1790. tom. II, pag. 139, sic optime restituit: *Quis in Arcadia? Non vos? Quis mensibus tribus et decem victum? Non Melæ*, etc. Arnobius enim hic exscriptis ac presso pede secutus est Clementem suum. Nec etiam Homerus Martem in Arcadia victum, sed tantummodo victum memorat tredecim mensibus, loci notatione non addita. ORELL.

Quis ei canes ab Caribus, quis ab Scythis asinos immolari? non principaliter cum cæteris Apollodorus? Clemens, l. 1., sic pergit: *Πολλά κάγαθά κάρως σχοίεν, οί καταβύουσαν αὐτῷ τοὺς κύνας· Σκύθαι δὲ τοὺς ὄνους ἱερεύοντες μὴ παύεσθων, ὡς Ἀπολλοδώρος φησιν, καὶ καλλιμαχος*.

Φοῖβος ἱερεῖοῖσι τὸν ὄνον ἐπιτίλλεται ἱεροίς.

ὁ αὐτὸς δὲ ἀλλαχοῦ.

Τίτρουσιν ἵππαρσι φοῖβον ὄνοσφαγια.

De talibus canum et asinorum sacrificiis vide C. Barth. ad *Stat. Theb.*, xxii, 70, vol. III, pag. 1440; J. Soubert., de *Sacrificiis*, cap. 23, pag. 518, seqq., ed. Crenii, qui omnes veterum locos diligenter collegit; Verheyk., ad Antonin. Liberal., cap. 20; Potter. ad *Clement.* l. 1, pag. 25; Bentley et Hemsterh. ad *Callimachi Fragment.*, 187 et 188, pag. 511, ed. Ernesti et Heyn. V. S., ad *Apollodori Fragment.*, pag. 594 sq., ed. nov. lb.

Quis, dum genialibus insultat alienis hæsisse in laqueis involutum. Ita Cod. ms. verissime. Geniales lectulos intelligit. Loquitur similiter Arnobius, lib. v. *Quis illa furta dulcissima in alienis genialibus perpetrasset? non vos? Alii: genitalibus*, male. Nam *genitalia* membra sunt, quæ nominare, nisi honore præfato, non licet. Arnobius, lib. v, de Attide scribit hæc: *Genitalia sibi desecat*. Supra lib. II. *Genitalia Opus adjunctus Saturnus*, etsi isthic membranis placet: *Genitalia Opus adjunctus*. Iterum recte editur lib. VI: *Cum ejusdem numinis signo genialibus sum thoris*. Apuleius, *Met.*, lib. II: *Et a nexu quidem Venereis hospitibus tuæ tempera, et probi Milonis genialium thorum religiosius suspice*. De geniali lecto, quem etiam adversum dixere, consulendus J. Lipsius, l. 1, *Elect.*, cap. 17, et Joseph. Scaliger, in *Castigationibus* ad *Festum* voce *Plutus*. STEWECH.

Numquid aliquando a nobis conscriptus est mercenariam Deos servitutem servisse? etc. Et hæc sumpta a Clemente in *Protrept.*, pag. 22., ed. Potleri): *Εἰκότως ἄρα οἱ τοιοῦτο ἡμῶν θεοί, δούλοι παθῶν γυγνόντες ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Εἰλωτῶν καλουμένων τῶν παρὰ Λακεδαιμονίους, δούλειον ὑπεισηλθεν ζυγὸν Ἀπόλλων Ἀδμήτω ἐν Φεραῖς Ἡρακλῆς ἐν Σάρδεσιν Ὀμφάλῃ Λαομῆδοντι δ' ἐθέτους Ποσειδῶν καὶ Ἀπόλλων, καθάπερ ἀχρεῖος οἰκίτης, μηδὲ ἀλευθερίας δῆπουθεν δυναθεὶς τυχεῖν παρὰ τοῦ προτέρου δεσπότητος· τότε καὶ τοῦ Ἰλίου τεῖχεῖ ἀνοικοδομησάτην τῷ Φρυγί.* TH. CANTER. — *Mercenariam servitutem* dicit Arnobius expressissime, siquidem isti homines servilia ministeria obibant, iisque, a quibus conducebantur, eodem nexu obnoxii erant, quo liberti patronis. HERALD. — Conf. Tertullian., *Apologet.*,

cap. 14, *Lactant.*, *Inst.*, lib. 1, cap. 10; *Cyprian.*, de *Idolis*; *Minucius Felix*. ELMENH.

Ut Herculem sordidi amoris et petulantiae causa. Restituo: *ut Omphalæ Herculem Sardibus*. Festinus librarius hanc vocem omisit. Clamant historia, sermonis ἀκολουθία. Deinde tacuisset Hercules et Neptuni dominos, quibus servierunt, crederem etiam Herculis dominam tacite præterire voluisse. Possit cui legendum videri: *ut Eurystheo Herculem*, quia etiam isti servivit, sed priorem emendationem firmat Clemens, cujus loca pleraque in his ultimis libris exprimit. Ille ita: *Δούλειον ὑπεισηλθεν ζυγὸν Ἀπόλλων Ἀδμήτω ἐν Φεραῖς, Ἡρακλῆς ἐν Σάρδεσιν Ὀμφάλῃ*, etc. MEURS. — *Fulv. Ursinus* ex Clemente refingit: *ut Herculem Sardibus amoris et petulantiae causa*, hancque correctionem in textum recepit Salmasius. Sed nil mutantur. Nam loca, in quibus Hercules et Apollo servilia officia obierunt, ab Arnobio haud memorantur. ORELL.

Minervam luminis ministram et lucernarum moderatricem. Sic emendavit Th. Canterus. Editio princeps *modulatricem*. Quam lectionem defendit C. Barthius ad *Stat. Theb.*, III, 661, vol. II, pag. 856, putans hic alludi simul ad *lucubrationem* et *olivum*. *Stewechius* mavult *inoleatricem*. Clemens l. 1.: *Ὀμηρος δὲ τὴν Ἀθηνᾶν οὐκ αἰσχύνεται παραρραίνει λέγων τῷ Ὀδυσσεῖ, χρύσειον λύχνον ἔχουσα ἐς χερούιν.* (*Odys.*, xix, 35 seq.) ORELL.

Nonne ille vester est vates, qui Martem fecit et Venerem mortalium manibus vulneratos? etc., etc. Clemens, l. 1, p. 23 (31. ed. Potleri): *Τεκμηριοὶ δὲ Ὀμηρος μᾶλα ἀκριβῶς, Ἀφροδίτην ἐπὶ τῷ τραύματι παραρραίνον ὄξυ καὶ μέγα ἰάχουσαι· αὐτὸν δὲ τὸν πολεμικώτατον Ἄρη ὑπὸ τοῦ Διομήδους κατὰ τοῦ κενεῶνος οὐτασμένον διεγυρόμενος. Πολέμου δὲ καὶ τὴν Ἀθηνᾶν ὑπὸ Ὀρνύτου τραυθῆναι λέγει· καὶ μὴν καὶ τὸν Ἀἰδωνέα ὑπὸ Ἡρακλέους τοξευθῆναι Ὀμηρος λέγει. καὶ τὰς Ἥλιον αἰγῆς (ita enim legendum) Πανύασσις ἱστορεῖ· ἦδη δὲ καὶ τὴν Ἡραν τὴν ζυγίαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἡρακλέους ὁ αὐτὸς οὗτος Πανύασσις ἐν Πύλῳ ἡμαθῶντι· Σωσίβιδος δὲ καὶ τὸν Ἡρακλῆα πρὸς τὸν Ἰπποκοωντιδῶν κατὰ τῆς χειρὸς οὐτασθῆναι λέγει.* CANTERUS et ORELL.

Panyassis. Ita in romano codice legitur pro *Panyasis*, et videtur in eo Arnobius noster secutus esse Græcos, qui per duplex scribunt: alioqui Latini euphonice gratia per unum scribunt. Sed auctori nostro græcissari aliquando in deliciis est. CANTER. — *Panyasis* florens circa Olymp. 78, cujas fuerit, et quo satus sit parente, ne inter veteres quidem convenisse, Suidas testis est. Duris fuisse Samium tradidit ac Dioclis filium, alii Halicarnassensem dixere et filium Polyarchi, alii Herodoti avunculum. Floruit circa Ol. 78. Scripsit *Antiquitates Græciæ*, sed carmine; item *Heracleidem Libris* XIV, versibus novies millenis (ex quo carmine petita videntur, quæ ex eo referunt Clemens et Arnobius), item *Ionica* versu pentametro. Vide *Suid.* et, qui de eo multus est, G. J. Voss., de *Hist. Græc.*, lib. IV, cap. 6. ORELL.

Ab Ornyto cæsam. Meursius mavult *læsam*, quia ineptum sit dicere Deam immortalem ab homine mortali occisam, et Clemens, quem sequitur Arnobius noster, habeat *τραυθῆναι*, quod probro. Nam licet *cædo ere*, sæpissime dicatur pro *verberare, vulnerare*, participium tamen *cæsus* absolute positum, ut et *cædes, is*, hoc significatu legisse non memini. Et

tatam, vexatam, Polemonis vestri indicant scripta? A Non ab Hippocoontis liberis ipsum Sosibius Herculem cruciatum retulisse pronuntiat, et illati vulneris, et doloris? Apud insulam Cretam sepulturæ esse mandatum Jovem nobis editum traditur? In Spartanis et Lacedæmoniis finibus nos dicimus conditos, in cunis coalitos fratres? Noster ille est auctor, qui Patrocles Thurius scriptorum in titulis indicatur, qui tumulos memorat, reliquiasque Saturnias tellure in Sicula contineri? Chæroneus Plutarchus nostrarum esse

partium comprobatur, qui in Æteis verticibus Herculem, post morborum comitialium ruinas dissolutum in cinerem prodidit?

XXVI. Nam quid de illis amoribus dicam, quibus in fœminas sanctos incaluisse cœlestes, vestris proditum litteris, atque auctoribus continetur? Numquid enim a nobis arguitur rex maris Amphitritas, Hippothoas, Amymonas, Menalippas, Alopas, per furiosæ cupiditatis ardorem castimonix virginitate privasse? Numquid Apollo Latonius immaculatus ille, castissi-

COMMENTARIUS.

facillime potuerunt Cet L confundi a librariis. ORELL.

Polemonis. Polemo Evegeti filius, cognomento Helladicus, genere iliensis, æqualis Aristophanis Grammatici, Panæti discipulus, floruit sub Ptolemæo Epiphane, circa Olymp. 168. Varia ejus scripta de origine civitatum, Phocidis, Ponti, Laconix Geographiam, de cursu solis libros III nec non Historiam Græcicam, etc., etc. Citant Athenæus et Suidas. Consulendus de eo præ cæteris G. J. Vossius, de Hist. Græc., lib. 1, cap. 18. ORELL.

Ab Hippocoontis liberis ipsum Sosibius Herculem cruciatum retulisse pronuntiat et illati vulneris et doloris. Exscriptis hæc noster ex Clementis Protrept. Hyginus tamen affirmat Fab. 31. Herculem Hippocoontem cum decem filiis occidisse. Idem dicit Apollodorus, lib. II Bibliothecæ (cap. 7, § 3). ELMENH. Vide Heyn. V. S., not. ad Apollod., l. 1., pag. 188, ed. nov. De Sosibio Lacone, Grammatico, æquali Callimachi, vide Suid.; Censorin., de Die Nat., cap. 21; J. Lips., ad Taciti Annal., XI, 1; et G. J. Voss., de Hist. Græc., lib. 1, cap. 15. ORELL.

Apud insulam Cretam sepulturæ esse mandatum Jovem nobis editum traditur? etc. Clemens in Protrept. C pag. 24. (52. ed. Potter.): Ζήτει σου τὸν Δία· μὴ τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ τὴν γῆν πολυπραγμονεῖ. Ὁ Κρῆς σοὶ διηγήσεται, παρ' ᾧ καὶ τίθαπται. Καλλιμαχος ἐν ὕμνοις·

καὶ γὰρ τάρων, ὃ ἄνα, σάιο
Κρητες ἱεραφάντο.

Vide supra ad lib. III, cap. 30. ORELL.

In Spartanis et Lacedæmoniis finibus nos dicimus conditos, in cunis coalitos fratres? etc., etc. Hæc et sequentia iterum ex Clementis l. 1., pag. 19. (26. ed. Potter.): Φιλόχορος δὲ ἐν Τήνῳ Ποσειδῶνά φησι τιμᾶσθαι ἱατρῶν. Κρόνον δὲ ἐπικεῖσθαι Σικελία καὶ ἐνταῦθα αὐτὸν τεταπῆσθαι. Πατροκλῆς δὲ ὁ Θούριος καὶ Σοφοκλῆς ὁ νεώτερος ἐν τρισὶ τραγωδίαις ἱστορεῖτον τὸ Διοσκούρου περὶ Ἀνθρώπων τινῶν τούτων τὸ Διοσκούρου ἐπικέρω γενέσθην εἴ τῳ ἱκανὸς πιστώσασθαι Ὀμηρος τὸ λελεγμένον (II. Γ, 245.).

τοὺς δ' ἦδη κάτεχνε φουίκοις αἴα
ἐν Λακεδαίμονι αἰθῆ, φίλη ἐνὶ πατρίδι γαίρ.

Prostito de hæc et τὰ Κυπριακά ποιήματα γράψας·

Κάτω γὰρ θνητὸς, θανάτου δὲ οἱ αἰὼν πύρρωται,
Αὐτὰρ δ' ἔγ' ἀθάνατος Πολυδαίκευ, ἕξος ἄργος.

Τοῦτο μὲν ποιητικῶς ἐψεύσατο. Ὀμηρος δὲ ἀξιοπιστότερος αὐτοῦ εἰπὼν περὶ ἀμφοῖν τοῖν Διοσκούρων. *Fratres itaque cast' æροχῆν* appellat hoc loco Arnobius Tyndaridas, Castores. ORELL.

Patrocles Thurius scriptorum in titulis indicatur. Stewech. conj. in titulis indigitatur, eodem sensu: contra quem bene observat Ol. Borrichius, in Cogitat., p. 129, indigitare ap. Latinos non esse indicare vel supra digitos recensere, sed invocare. Ita Macrobius, Sat., lib. 1, cap. 17: *Lindii colunt Apollinem λοίμιον, hoc cognomine finita pestilentia nuncupatum. Eadem opinio sospitalis et medici Dei in nostris quoque sacris fovetur: namque Virgines Vestales ita indigitant: Apollo Medice, Apollo Pæan.* Hinc indigitamenta libri ceremonialia. Vid. sup. ad lib. II, cap. 75. Pro indi-

care, indicare, usus videtur hoc verbo Tertullianus de jejuniis: *Cum stupet celum et aret annus, nudipedalia denuntiantur, magistratus purpuras ponunt, fasces retro avertunt, precem indigitant, hostiam instaurant.* Ubi vero indigitant possis etiam explicare *inchoant preces, precibus se ad festum præparant.* — De Patrocle Thurio vide Voss., de Hist. Græc., lib. III, Op., vol. IV, pag. 184, ed. Amst. ORELL.

Chæroneus Plutarchus, etc. Sic editi. Sed codex ms. regius exhibet: *Hieronymus, Plutarchus.* Verum si Arnobius hæc, quemadmodum et alibi, Clementem Alexandrinum sequitur, scribendum erat: *Hieronymus et Dicæarchus* vel: *Hieronymus philosophus.* (Verba Clementis sunt p. 19. Sylb.: Ἱερόνυμος δὲ ὁ φιλόσοφος καὶ τὴν σχεῖτον αὐτοῦ ὑφηρεῖται τοῦ σώματος, μικρὸν, φρεσῶν, ροιστικὸν δὲ σχεῖσιον, νευρώδη, μέλας, γρυπὸν, ὑποχαροπὸν, τετανότριχα. οὗτος σὺν Ἱερακλῆς δύο πρὸς τοῖς πενήκοντα ἔτη βεβιωκῶς κατέστρεψε τὸν βίον διὰ τῆς ἐν Οἴτη πυρᾶς κερηδευμένους. ORELL. — Ab illo enim uterque citatur Protrept., pag. 19. Nihil tamen in Arnobii textu temere mutandum arbitramur. NOURRIUS. — Et omnino nihil mutandum. Nam Arnobius hoc loco, relicto Clemente suo, videtur secutus fuisse Plutarchum, qui librum scripsit de Vita Herculis, teste Lampria et A. Gellio, Noct. Att., I, 1, cujus fragmenta quadam collegit Cl. Wyttenbach., in editione sua Operum Moral. Plutarchi, nostrum etiam locum laud prætermittens. Cæterum de Herenlii obitu in monte Ætia conf. Minuc. Fel., Lactant., lib. 1, cap. 9; Augustin., de Civ. Dei, lib. XVIII, cap. 4; Servius, in Virgil., Eclog. VIII; Firmic., de Error. profan. rel.; Hygin., fab. 36. ORELL.

XXVI. — Numquid enim a nobis arguitur rex maris Amphitritas, Hippothoas, Amymonas, Menalippus, Alopas per furiosæ cupiditatis ardorem castimonix virginitate privasse? *Alopas pro Alcyonas* edidit Salmas. Hic etiam Arnobius ad verbum pene expressit Clementem suum, cujus verba in Protrept., pag. 20, (27. ed. Potteri) hæc sunt: *κάλει μοι τὸν Ποσειδῶν, καὶ τὸν χορὸν τὸν διεφθαρμένον ὑπ' αὐτοῦ, τὴν Ἀμφιτρίτην, τὴν Ἀμυμώνην, τὴν Ἀλόπην, τὴν Μελαλίππην, τὴν Ἀλκυώνην, τὴν Ἰπποθόην, τὴν Χιόνην, τὰς ἄλλας τὰς μυρίας ἐν αἷς δὴ καὶ τοσαύταις οὖσαις ἐπὶ τοῦ Ποσειδῶνος ὕμων ἱεστενοχωρεῖτο τὰ πάθη.* Ex eodem fonte hausisse videtur Julius Firmicus, de Errore profan. rel., pag. 427, ed. Gronov.: *Adulteria omnia eorum enumerare difficile est. Quis Amymonem? quis Alopen? quis Menalippem? quis Chionem Hippothoemque corrupit? Nempe Deus vester hæc fecisse memoratur.* Ubi Jo. Wowerius in Arnobio rescribendum putat *Chionas pro Alcyonas.* Sed utram omiserit, non constat, cum ambæ memorentur a Clemente. De Chione vide Apollodorus, Bibl. III, cap. 15, Segm. 4, pag. 568, ed. Heyn. novæ: de Amymone eundem lib. II, cap. 4, segm. 4, pag. 121; Hygin., fab. 169, ibique Munker. et Schol. ad Euripid. Phœniss., vers. 195. Pro *Menalippas* item Wowerius ad Firmic. I. 1. rescribendum censet *Melanippas* ex Clemente. Sed *Menalippe* etiam Juvenali dicitur sat. VIII, 229; Varroni, de Re

mus, atque purus, Arsinoas, Æthusas, Hypsipylas, A Marpassas, Zeuxippas, et Prothoas, Daphnas, et Steropas, inconsulti pectoris appetisse fervoribus? Numquid senex Saturnus jamdudum obsitus canis, atque annorum vetustate jam frigidus, nostris carminibus indicatur ab uxore in adulterio comprehensus induisse formam feri, et sub pecoris specie hinnitibus evolavisse jactatis? Jupiter ipse rex mundi, nonne a vobis infamatus est isse per innumeras species, et

petulantis amoris flammam servilibus obumbravisse fallaciis? Numquid a nobis aliquando conscriptus est libidinosa ut perficeret furta, modo esse in aurum versus, modo in satyrum ludicrum, in draconem, in alitem, in taurum, et quod omnia genera contumeliarum transiliat, in formiculam parvulam, ut Clitoris videlicet filiam, Myrmidonis redderet apud Thessalos matrem? Quis illum in Alcmena novem noctibus fecit pervigilasse continuis? non vos? Quis in amoribus

COMMENTARIUS.

Rust., II; A. Gellio, lib. XII, cap. 11, ubi vide A. Thysium et Munker. ad Hygin. fab. 186, ubi ejus historia fuse exponitur. De *Hippothæ* videndus Apollodorus, Bibl. II, cap. 4, segm. 5, pag. 147; de *Alope*, matre Hippothoontis ex Neptuno, Pausanias, lib. 1, cap. 39, ed. Facii, et Hyginus, fab. 187; de *Alcyone*, quam noster omisit, addit Clemens; idem, fab. 157, et quos laudat ibi Munkerus. Pro castimoniam virginitate Meursius mavult: *Castimonia ac virginitate*, vel: *castimonia virginitatis*. ORELL.

Arsinoas, Æthusas, Hypsipylas, Marpassas, Zeuxippas, et Prothoas, Daphnas et Steropas. Clemens p. 1. sic pergit: κάλει μοι καὶ τὸν Ἀπόλλων φοῖβός ἐστιν ὄντος, καὶ μάντις ἀγνός, καὶ σύμβουλος ἀγαθός· ἀλλ' οὐ ταυτά ἢ Στερόπη λέγει, οὐδὲ ἢ Ἀΐουσα, οὐδὲ ἢ Ἀρσινόη, οὐδὲ ἢ Ζευξίππη, οὐδὲ ἢ Προθήη, οὐδὲ ἢ Μάρπισσα, οὐδὲ ἢ Ὑψιπύλη· Δάφνη γὰρ ἔξερνε μὴ καὶ τὸν μάντιν καὶ τὴν ἑσθράν. Jul. Firmicus, l. 1., pag. 428: *Ille, quem volunt severis oraculis errantium hominum peccata corrigere, Steropen amat, Æthusam rapit, Zeuxippen stuprat, quærit Prothoen et Arsinoe adultera cupiditate blanditur. Sed ex isto corruptarum mulierum grege una puella amatorem deum et vitavit et vicit. Daphnen enim divinans deus et futura prædicens nec invenire potuit, nec stuprare. De Arsinoe, Æsculapii matre, vide præ cæteris Scholiastem Pindari ad Pyth., III, 14; Apollodor. Bibl. II, cap. 10, segm. 3, ibique Heyn. V. S. Obs., pag. 176, ed. nov. Æthusas restituerunt e Clemente Meursius et Stewechius. Antea legebatur *Chrysis*. Vide eundem Apollodor., lib. III, cap. 10, init. *Hypsiptæ*, tamquam amicæ Apollinis, nullus, quod scio, meminit præter nostrum et Clementem. *Marpassæ* autem historiam servavit nobis Apollodor. Bibl. I, cap. 70, segm. 8, p. 49, *Zeuxippæ* et *Prothoæ* mentionem alibi frustra quæsi. Daphnes fabulam elegantissimis versibus exornavit Ovidius, Met., I, 452, seqq. Conf. Hygin., fab. 205. ORELL.*

Numquid senex Saturnus.... nostris carminibus indicatur ab uxore in adulterio comprehensus, etc. Jun. Philargyrius ad Virgil., Georg. III, 95: *Saturnus, cum Philyram Oceani filiam in Thessalia adamasset, et cum ea coiret, adventante uxore se in equum, illam in equam convertit, atque ita uterque opprobrium effugerunt.* ELMENH. — Conf. Hygin. fab. 138, et quos laudat ibi Munkerus. ORELL.

Induisse formam feri, id est equi. Virgil., Æn. II, 51:

Inque feri curvam compagibus alvum
Contorsit.

Accius Medea:

Perite in stabulis frenos immittens feris. HERALD.

Hæc ex Nonio. Conf. Livianus in Nazarii Paneg., cap. 29, pag. 79. Vol. II ed. Jæger. Cassiodor. Psalin. 31. *Frenum enim a sero retinendo dictum est, serum quippe antiqui caballum dixerunt.* Hinc Centauri dicti semiferi, id est *Semiequi*. Conf., qui plura exempla attulit. Savaro ad Sidon., carm. XI, pag. 133. ORELL.

Jupiter ipse rex mundi nonne a vobis infamatus est isse per innumeras species? Sic edidi ex emendatione J. G. Grævi! in Epistola ad N. Heinsium 208. 841.

logm. Barmann., vol. IV, pag. 531. Antea legebatur: *infamis est.* At infinitivus isse non adjectivum, sed participium flagitat. ORELL.

Servilibus obumbravisse fallaciis. N. Heinsius in Epist. ad Græv. 257, legendum censet aut *pervilibus*, aut *versipellis fallaciis*; at idem in Epist. 259, mavult *vernilibus fallaciis*. *Vernile* enim omne vocabant, quicquid homine ingenuo minus habebatur dignum. Sed eodem sensu dicitur etiam *servilis*, quod recte defendit Grævius in Epist. 258. Cui non notæ Davorum, Getarum fallaciæ et doli in comœdiis? ORELL.

Conscriptus est. Vide supra ad lib. I, cap. 56. lb.

Modo esse in aurum versus, etc. Clemens in Protrep., p. 24 (52. ed. Potteri): *Τέθνηκε γὰρ ὁ Ζεὺς, μὴ δυσφύσει, ὡς Ἀθήνα, ὡς Κύπρος, ὡς Ἄστὸς, ὡς Ἀθήραιος ἐρωτικὸς, ὡς Δράκων.* Firmicus, de Errore profan. rel., pag. 427: *Adulterio delectatur aliquis, Jovem respicit, et inde cupiditatis suæ fomenta requirit, probat, imitatur et laudat, quod deus suus in cygno fallit, in taurum rapit, ludit in satyro, et ut liberalis in flagitiis esse consuescat, quod inclusam regiam virginem auro largiter fluente corrupit.* ELMENH. et ORELL.

Modo in satyrum ludicrum, in draconem. N. Heinsius in Epistola 257, ad J. G. Græv. Sylloges Barmann. vol. IV, pag. 529, legendum censet: *Modo in Satyram* (accusat. Græc.) *lubricum in draconem*, probante Oudendorpio in Apulei., Met., lib. I, pag. 22. Mihi antiqua lectio bona videtur et minime mutanda. *Ludicrus* enim convenientissimum Satyrorum epitheton, qui saltantes, ludentes, salaces, protervi sæpissime dicuntur a poetis. Neque ullibi invenire potui *Satyr, is*, declinatione tercia. ORELL.

In formiculam parvulam, ut Clitoris videlicet filiam Myrmidonis redderet apud Thessalos matrem. Ita verissime locum restituit Gelenius ex Clemente, qui in Protrep. p. 25 (54 ed. Potter.) sic inquit: *Τὶ δὲ, οὐ πάλιν Θεσσαλοὶ μύρμηκας ἱστοροῦνται σίδειν, ἐπεὶ τὸν Δία μεμνημένοι οὐκ ἐπιβόησαν μύρμηκα. τῇ κλητόρος θυγατρὶ Εὐρυμεδούσῃ μύρμηκα καὶ Μυρμιδόνα γενήσασα.* Ed. princeps corruptissime: *Ut Clitoris videlicet filiam Mironis edere apud Thessalos matrem.* ORELL.

Quis illum in Alcmena novem noctibus fecit pervigilasse continuis. Arnobius hic Clementem sequitur, cujus verba in Protrep. p. 9: *Εἰς ὅσον θεοδόξου ἀσεβείας ὁ Ζεὺς ἐκείνος, ὁ μετ' Ἀλκμήνης τοσαύτας ἡδυποθήσας νύκτας; οὐδὲ γὰρ αἱ νύκτες αἱ ἐννέα τῷ ἀκολάστῳ μακροῖ ἅπας δὲ ἔμπαλιν ὁ βίος ἀκακασία βραχὺς ἦν, ἵνα δὴ ἡμεῖς τὸν ἀλεξίκακον σπείρη θεῶν.* Ubi Potterus, p. 28, hæc annotat: *Plerique Jovem tres noctes cum Alcmena concubuisse referunt; unde Lycophron Herculem ex illo concubitu genitum vocat τριέσπερον Casandr., vers. 55, et Justinus in Parvosi. Ternocem Herculeam dixit Statius Theb. XII, Seneca in Agamemnone duas noctes refert; quem numerum habet etiam Propertius, lib. II, eleg. XXII, 25. Martianus Capella, lib. II, et Hygin., fab. 29; Hieronymus, adv. Vigilantium, cap. 4, et Ovidius, lib. I, Amor., eleg. XIII; Plautus, in Prologo Amphitr., unam noctem dicit, sed longiorem. Cum Clemente et Arnobio consentit Cyrillus adv. Julian., lib. VI, p. 196: Γεγάμθω δὲ καὶ Ἀλκμήνῃ, μετ' ἑς τὰς ἐννέα διατετακται νύκτας ὁ καὶ ἐν ταῖς ἑξῆσι νύκτασι κίσει*

desidem derelieta cœli statione jacuisse? non vos? Et sane adjungitis beneficia non parva: siquidem vobis Deus Hercules natus est, qui in rebus hujusmodi patris sui transiret exuperaretque virtutes. Ille nobilibus vix novem unam potuit prolem extundere, concinnare, compingere: at Hercules sanctus Deus natus quinquaginta de Thestio nocte una perdocuit, et nomen virginitatis exponere, et genitricum pondera sustinere. Quid quod non contenti feminei generis attribuisse diis curas, etiam sexus adjungitis

A adamatos ab his mares? Hylam nescio quis diligit. Hyacintho est alius occupatus, ille Pelopis desideriiis flagrat, hic in Chrysippum suspirat ardentius, Catamitus rapitur delictum futurus, et poculorum custos. Et ut Jovis dicatur pullus, in partibus Fabius adurit mollibus, obsignaturque posticis.

XXVII. Sed soli amant apud vos mares, et femineo sexui sua conservata est sanctitas. Nonne vestris cautum est litteris adamatum esse ab Aurora Titho-

COMMENTARIUS,

ὄντα ἔχων. » Conf. M. A. Delrio, in Syntagm. Tra- B Potter: οὐδὲ γὰρ οὐδὲ παίδων ἀπέσχεοντο οἱ παρ' ἡμῶν θεοὶ· ὁ μὲν τις Ἴλλου· ὁ δὲ Ἰακίνθου, ὁ δὲ Πέλοπος· ὁ δὲ Χρυσίππου· ὁ δὲ Γαυνηθίου ἐρωῶντες. Similiter et Jul. Firmicus, de Errore prof. rel., p. 427, ed. Gronov.: Puerorum aliquis delectatur amplexibus, Ganymedem in sinu Jovis querat, Herculem videat Hylam impatiēti amore querentem, Hyacinthi desiderio captum Apollinem discat, Chrysippum alius, alius Pelopem videat, ut per deos suos sibi licere dicat quicquid hodie severissime Romanis legibus vindicatur. ORELL.

Hercules sanctus deus. Sanctus, id est castus, integer vitæ. Vide supra ad cap. 16 ejusdem libri. Ita scilicet Arnobius Herculem vocat *ειρονακῶς*, ut bene observat C. G. Schwarz., ad Plinii Paneg., cap. 1, p. 3. Quare non audiendus Stewechius reponens *Hercules sanctus deus*. Sancus quidem nomen Herculis apud Sabinos. Vide Varronem, de Lingua latina, lib. IV; et Cellar., ad Lactant. Inst., lib. 1, cap. 15, p. 95, ed. Bunemann. Sed hoc plene alienum a nostro loco. ORELL.

Natus quinquaginta de Thestio. Alii: *de Thespio*. Sed in nomine *Thestii* consentiunt Pausanias in Bœoticis, p. 502. Athenæus, lib. XIII, p. 556, ed. Casauboni; Nazianzenus, Orat. 1, in Julian.; Suidas, in Θεσπιδῶς et præ cæteris, quem noster secutus est; Clemens Alex., in Protrept., p. 28, ed. Potteri, cuius verba hæc sunt: Διὸς υἱὸς Ἡρακλῆς, Διὸς ὡς ἀληθῶς, ὁ ἐκ μακρᾶς γενεῶν νυκτὸς τοὺς μὲν ἄλλους τοὺς δὲ ὀλίγους πολλῶν ταλαιπωρησάμενος χρόνον τὰς δὲ πεντήκοντα Θεσπίου θυγατέρας νυκτὶ διασθεῖρας μῆ. Conf. Fronto Ducæus, ad Tatian., orat. in græc., p. 78, ed. Worth. ORELL.

Et nomen virginitatis exponere. J. G. Grævius in Epistola ad N. Heinsium, 258, Syllog. Burmann, vol. IV, p. 531, legendum censet: *Nomen virginitatis deponere*. Gelenius ed. *ponere*. Sed vide quæ supra annotavimus ad ejusdem libri cap. 21. *Nomen virginitatis exponere* est itaque virginitatem prostituere; ut *nomen agelli agellus*, *nomen patriæ ap. Justinum patria*. Vide supra, ad lib. 1, cap. 5. ORELL.

Quid quod non contenti feminei generis attribuisse diis curas. Stewechius mavult interpungere: *Quid? quod.* Sed parum aut nihil interest, utro modo distinguamus. *Curas* recte interpretatur idem Stewechius de amoribus citans locum notissimum Virgilio Æn. IV, init.:

At regina, gravi jamdudum saucia cura,
Vulnus alit venis et cæco carpitur igni.

Festus, *Cura*, inquit, *dicta est, quasi cor edat, vel quia cor urat*, ubi vid. Dacer. ORELL.

Etiam sexus adjungitis adamatos ab his mares. In cod. ms. deest *sexus*. ORELL.

Hylam nescio quis diligit. Id est Hercules. Sic aliquis quandoque Tertullian., Apologet., cap. 11: *Quot tamen potiores viros apud inferos reliquistis? aliquem de sapientia Socratem, de justitia Aristidem; et cap. 12: O impiæ voces, o sacrilega convicia! Infrendite, inspuante. Iidem estis, qui Senecam aliquem pluribus et majoribus de vestra superstitione perorantem reprehendistis.* Sic Græci quandoque τινά dicunt eleganter, cum aliquem perstringunt. Aristophanes in Ranis: κακόν ἦκει τινί, et ἦκει τῷ κακόν, etc.

ἀγορεύω τινί
ἔμὲ μὴ θρασυζῶν ἀθάνατον ὄντα.]

Alieui dico ἀγορεύω τινί, id est tibi ipsi. Sic eadem fabula: ἠδραπέ τις, et alibi compluribus. Sic Plautus in Amphitruone: *Olet homo quidam malo suo*. Sic enim recte; non quidem. HERALD. — Hæc et sequentia mutuatus est Arnobius iterum a Clemente suo, p. 28, ed.

Potter: οὐδὲ γὰρ οὐδὲ παίδων ἀπέσχεοντο οἱ παρ' ἡμῶν θεοὶ· ὁ μὲν τις Ἴλλου· ὁ δὲ Ἰακίνθου, ὁ δὲ Πέλοπος· ὁ δὲ Χρυσίππου· ὁ δὲ Γαυνηθίου ἐρωῶντες. Similiter et Jul. Firmicus, de Errore prof. rel., p. 427, ed. Gronov.: Puerorum aliquis delectatur amplexibus, Ganymedem in sinu Jovis querat, Herculem videat Hylam impatiēti amore querentem, Hyacinthi desiderio captum Apollinem discat, Chrysippum alius, alius Pelopem videat, ut per deos suos sibi licere dicat quicquid hodie severissime Romanis legibus vindicatur. ORELL.

Hyacintho est alter occupatus. Hyacinthi ab Apolline amati fabulam versibus elegantissimis tradidit Ovidius, Met. x, 162 seqq. Conf. Hygin., fab. 271. ORELL.

Ille Pelopis desideriiis flagrat. Neptunus scilicet, a quo Pelopem amatum scribit Tatianus Or. contra Græcos et Pindarus Olymp., 1, 38: Πέλοπος· τοῦ μεγαθεῖνης Ἐράσσατο γαῖοςχος Ποσειδῶν. ORELL.

Hic in Chrysippum suspirat ardentius. Chrysippi Pelopis filii ab Laio rapti fabulam tradit Elianus, Var. Hist., xiii, 5. Apollodor. Bibl. iii, c. 5, segm. 5, ibique Heyn. V. S. in Obs., p. 237, ed. nov., et Bœttiger., in Wielandi l. t. *Attisches Museum* vol. I, p. 346, seq. A Theseo inter ludos raptum, refert Hyginus fab. 271, si sana est lectio. Vide Munker. Ab ipso Jove, Praxilla Sicyonio ap. Athenæum, lib. XIII, p. 605, ed. Casaubon. ORELL.

Catamitus. Festus: *Catamitum pro Ganymede dixerunt, qui fuit Jovis concubinus.* Papias: *Catamitus... Ganymedes. Ganymedes mollis fuit; ex quo Catamiti dicuntur molles.* Sic noster infra: *Catamitus puer pudoris spoliatus est honestate.* Plura hujus nominis exempla collegerunt C. Barthius, in Adversar., lib. xxiii, c. 7, p. 1128; L. Bunemann., ad Lactant., Inst. I, c. 11, p. 67, et P. Burmann., II, in Anthol. lat., lib. III, Epigr. 92, vol. 1, p. 547. ORELL.

Delictum futurus et poculorum custos. Sic edidi ex emendatione editoris Lugd. Bat. verissima. Alii: *deliciarum futurus et poculorum custos.* Sed *deliciarum custos*, minime ad Ganymedem spectat. Neque enim propudiosa fabula. C. Barthius, in Adversar., I, 1, legendum suspicatur *deliciarum futurus*, hoc est in quo maximæ Jovis delictæ sint reconditæ. Sed vocabulum *deliciarum*, II, frustra quæsi in Lexicis. ORELL.

Et ut Jovis dicatur pullus, in partibus Fabius adurit mollibus, obsignaturque posticis. Festus... *Pullus Jovis dicebatur Q. Fabius, cui Eburno cognomen erat propter candorem, quod ejus natis fulmine icta erat.* Antiqui autem puerum, quem quis amabat, *pullum ejus dixere.* HERALD. — Ad quem Festi locum Dacerius hæc annotat: « Fabium illum intellegi, qui cognominatus est Ambustus, toti porro et familiæ illud cognomen dedit. Ambusti enim proprie, quos Jupiter fulminis afflavit ventis et contigit igni. A puer puerus, puerulus, pullus. Nisi malis pullus esse a πάλος, quod mihi etiam magis placet. Nam πάλος Græcis catamitus et mererix. Hesy-chius: Πάλος... ἑταῖρα. πάλους γὰρ αὐτάς ἐλεγον οἱ αὐτοὶ Ἀφροδίτης πάλους, ἢ τοὺς νέους καὶ τὰς νέας καὶ ἐπαρθένους. » ORELL.

XXVII. — Nonne vestris cautum est litteris. Locus

mus, atque purus, Arsinoas, Æthusas, Hypsipylas, Marpessas, Zeuxippas, et Prothoas, Daphnas, et Steropas, inconsulti pectoris appetisse fervoribus? Numquid senex Saturnus jam dudum obsitus canis, atque annorum vetustate jam frigidus, nostris carminibus indicatur ab uxore in adulterio comprehensus induisse formam feri, et sub pecoris specie hinnitibus evolavisse jactatis? Jupiter ipse rex mundi, nonne a vobis infamatus est isse per innumeras species, et

petulantis amoris flammam servilibus obumbravisse fallacis? Numquid a nobis aliquando conscriptus est libidinosa ut perficeret furta, modo esse in aurum versus, modo in satyrum ludicrum, in draconem, in alitem, in taurum, et quod omnia genera contumeliarum transiliat, in formiculam parvulam, ut Clitoris videlicet filiam, Myrmidonis redderet apud Thessalos matrem? Quis illum in Alemena novem noctibus fecit pervigilasse continuis? non vos? Quis in amoribus

COMMENTARIUS.

Rust., II; A. Gellio, lib. XII, cap. 41, ubi vide A. Thyrium et Munker. ad Hygin. fab. 186, ubi ejus historia fuse exponitur. De *Hippothæ* videndus Apollodorus, Bibl. II, cap. 4, segm. 5, pag. 147; de *Alope*, matre Hippothoontis ex Neptuno, Pausanias, lib. I, cap. 59, ed. Facii, et Hyginus, fab. 187; de *Alcyone*, quam noster omisit, addit Clemens; idem, fab. 157, et quos laudat ibi Munkerus. Pro castimoniam virginitate Meursius mavult: *Castimonia ac virginitate, vel: castimonia virginitalis*. ORELL.

Arsinoas, Æthusas, Hypsipylas, Marpissas, Zeuxippas, et Prothoas, Daphnas et Steropas. Clemens p. I. sic pergit: καλεῖται μοι καὶ τὸν Ἀπόλλωνος φοῖβός ἐστιν οὗτος, καὶ μάλιστα ἀγνός, καὶ συμβουλος ἀγαθός· ἀλλ' οὐ ταυτά ἡ Στερόπη λέγει, οὐδὲ ἡ Ἀΐθουσα, οὐδὲ ἡ Ἀρσινόη, οὐδὲ ἡ Ζευξίππη, οὐδὲ ἡ Προθόα, οὐδὲ ἡ Μάρπισσα, οὐδὲ ἡ Ὑψιπύλη· Δάρνη γὰρ ἐξέφυγε μόνη καὶ τὸν μόνον καὶ τὴν φθοράν. Jul. Firmicus, l. I., pag. 428: *Ille, quem volunt severis oraculis errantium hominum peccata corrigere, Steropen amat, Æthusam rapit, Zeuxippen stuprat, querit Prothoen et Arsinoe adultera cupiditate blanditur. Sed ex isto corruptarum mulierum grege una puella amatorem deum et vitavit et vicit. Daphnen enim divinus deus et futura prædicens nec invenire potuit, nec stuprare. De Arsinoe, Æsculapii matre, vide præ cæteris Scholiastem Pindari ad Pyth., III, 14; Apollodor. Bibl. II, cap. 10, segm. 3, ibique Heyn. V. S. Obs., pag. 176, ed. nov. Æthusas restituerunt e Clemente Meursius et Stewechius. Antea legebatur *Chrysis*. Vide eundem Apollodor., lib. III, cap. 10, init. *Hypsipyle*, tamquam amica Apollinis, nullus, quod scio, meminit præter nostrum et Clementem. *Marpissæ* autem historiam servavit nobis Apollodor. Bibl. I, cap. 70, segm. 8, p. 49, *Zeuxippæ* et *Prothoæ* mentionem alibi frustra quaesivi. Daphnes fabulam elegantissimis versibus exornavit Ovidius, Met., I, 452, seqq. Conf. Hygin., fab. 205. ORELL.*

Numquid senex Saturnus.... nostris carminibus indicatur ab uxore in adulterio comprehensus, etc. Jun. Philargyrius ad Virgil., Georg. III, 95: *Saturnus, cum Philyram Oceani filiam in Thessalia adamasset, et cum ea coiret, adventante uxore se in equum, illam in equam convertit, atque ita uterque opprobrium effugerunt*. ELMENH. — Conf. Hygin. fab. 138, et quos laudat ibi Munkerus. ORELL.

Induisse formam feri, id est equi. Virgil., Æn. II, 51:

Inque feri curvam compagibus alvum
Contorsit.

Accius Medea:

Perite in stabulis frenos immittens feris. HERALD.

Hæc ex Nonio. Conf. Livianus in Nazarii Paneg., cap. 29, pag. 79. Vol. II ed. Jæger. Cassiodor. Psalm. 31. *Frenum enim a fero retinendo dictum est, ferum quippe antiqui caballum dixerunt*. Hinc Centauri dicti *semiferi*, id est *Semiequi*. Conf., qui plura exempla attulit. Savaro ad Sidon., carm. XI, pag. 135. ORELL.

Jupiter ipse rex mundi nonne a vobis infamatus est isse per innumeras species? Sic edidi ex emendatione D. G. Grævi! in Epistola ad N. Heinsium 1668. Byl-

logm. Burmann., vol. IV, pag. 531. Antea legebatur: *infamis est*. At infinitivus *isse* non adjectivum, sed participium flagitat. ORELL.

Servilibus obumbravisse fallacis. N. Heinsius in Epist. ad Græv. 257, legendum censet aut *pervilibus*, aut *versipellis fallacis*; at idem in Epist. 259, mavult *vernilibus fallacis*. *Vernile* enim omne vocabatur, quicquid homine ingenuo minus habebatur dignum. Sed eodem sensu dicitur etiam *servilis*, quod recte defendit Grævius in Epist. 258. Cui non notæ Davorum, Getarum fallaciæ et doli in comædiis? ORELL.

Conscriptus est. Vide supra ad lib. I, cap. 56. Iu-

Modo esse in aurum versus, etc. Clemens in Protept., p. 24 (52. ed. Potteri): *Τέθηκε γὰρ ὁ Ζεὺς, μὴ δυσφύρει, ὡς Λήδα, ὡς Κύκλος, ὡς ἄστὸς, ὡς ἄσθρῳπος ἐρωτικὸς, ὡς δράκων*. Firmicus, de Errore profan. rel., pag. 427: *Adulterio delectatur aliquis, Jovem respicit, et inde cupiditatis suæ fomenta requirit, probat, imitatur et laudat, quod deus suus in cygno fallit, in tauro rapit, ludit in satyro, et ut liberalis in flagitiis esse consuescat, quod inclusam regiam virginem auro largiter fluente corruerit*. ELMENH. et ORELL.

Modo in satyrum ludicrum, in draconem. N. Heinsius in Epistola 257, ad J. G. Græv. Syllogus Burmanni. vol. IV, pag. 529, legendum censet: *Modo in Satyrum* (accusat. Græc.) *lubricum in draconem*, probante Oudendorpio in Apulei., Met., lib. I, pag. 22. Mibi antiqua lectio bona videtur et minime mutanda. *Ludicrus* enim convenientissimum Satyrorum epitheton, qui saltantes, ludentes, salaces, protervi sæpissime dicuntur a poetis. Neque ullibi invenire potui *Satyr, is*, declinatione tertia. ORELL.

In formiculam parvulam, ut Clitoris videlicet filiam Myrmidonis redderet apud Thessalos matrem. Ita verissime locum restituit Gelenius ex Clemente, qui in Protept. p. 25 (54. ed. Potter.) sic inquit: *Τὶ δὲ, οὐ πόλει Θεσσαλοὶ μύρμηκας ἱστοροῦνται σέβειν, ἐπεὶ τὸν Δία μεμνημένον ἠμωσθέντα μύρμηκι, τῇ κλιότερος θυγατρὶ Εὐρυμεδοσῆς μετῆνα καὶ Μυρμιδῶνα γενήσασα*. Ed. princeps corruptissime: *Ut Clitoris videlicet filiam Myrmidonis edere apud Thessalos matrem*. ORELL.

Quis illum in Alemena novem noctibus fecit pervigilasse continuis. Arnobius hic Clementem sequitur, cujus verba in Protept. p. 9: *Εἰς ὅσον διελήλυκεν ἀσπληγίας ὁ Ζεὺς ἐκείνος, ὁ μετ' Ἀλκιμήνης τοσαύτας ἡδυσπαθήσας νύκτας; οὐδὲ γὰρ αἱ νύκτες αἱ ἐννεα τῶ ἀκολάστον μακροῖ ἄπας δὲ ἐμπάλειν ὁ βίος ἀκρασία βραχὺς ἦν, ἵνα δὴ ἦεν τὸν ἀλεξίεσκον σπείρη θεῶν*. Ubi Potterus, p. 28, hæc annotat: *Plerique Jovem tres noctes cum Alemena concubuisse referunt; unde Lycophron Herculem ex illo concubitu genitum vocat τριέσπερον Casandr., vers. 55, et Justinus in Parienesi. Ternocitem Herculeam dixit Statius Theb. XII, Seneca in Agamemnone duas noctes refert; quem numerum habet etiam Propertius, lib. II, eleg. XXII, 25. Martianus Capella, lib. II, et Hygin., fab. 29; Hieronymus, adv. Vigilantium, cap. 4, et Ovidius, lib. I, Amor., eleg. XIII; Plautus, in Prologo Amphitr., unam noctem dicit, sed longiorem. Cum Clemente et Arnobio consentit Cyrillus adv. Julian., lib. VI, p. 196: Γενεῖσθαι δὲ καὶ Ἀλκιμήνη, μετ' ἑξ ἑκάστων ἡμερῶν νύκτας ὁ καὶ τὸ γὰρ ἄνευ ἀσπληγίας καὶ*

desidem derelieta cœli statione jacuisse? non vos? A Et sane adjungitis beneficia non parva: siquidem vobis Deus Hercules natus est, qui in rebus hujusmodi patris sui transiret exuperaretque virtutes. Ille notitibus vix novem unam potuit prolem extundere, concinnare, compingere: at Hercules sanctus Deus natus quinquaginta de Thestio nocte una perdocuit, et nomen virginitatis exponere, et genitricum pondera sustinere. Quid quod non contenti feminei generis attribuisse diis curas, etiam sexus adjungitis

adamatos ab his mares? Hylam nescio quis diligit. Hyacintho est alius occupatus, ille Pelopis desideriiis flagrat, hic in Chrysippum suspirat ardentius, Catamitus rapitur delictum futurus, et poculorum custos. Et ut Jovis dicatur pullus, in partibus Fabius adurit mollibus, obsignaturque posticis.

XXVII. Sed soli amant apud vos mares, et fœmineo sexu sua conservata est sanctitas. Nonne vestris cautum est litteris adamatum esse ab Aurora Titho-

COMMENTARIUS,

ὄλα ἔχων. » Conf. M. A. Delrio, in Syntagm. Tra- B
gœdiæ latinæ, P. II, p. 286. ORELL.

Hercules sanctus deus. Sanctus, id est castus, integer vitæ. Vide supra ad cap. 16 ejusdem libri. Ita scilicet Arnobius Herculem vocat *ειρονακώς*, ut bene observat C. G. Schwarz., ad Plinii Paneg., cap. 1, p. 3. Quare non audiendus Stewechius reponens *Hercules sanctus deus.* Sanctus quidem nomen Herculis apud Sabinos. Vide Varronem, de Lingua latina, lib. IV; et Cellar., ad Lactant. Inst., lib. I, cap. 15, p. 95, ed. Bunemann. Sed hoc plene alienum a nostro loco. ORELL.

Natus quinquaginta de Thestio. Alii: *de Thespio.* Sed in nomine *Thestii* consentiunt Pausanias in Bœoticis, p. 302. Athenæus, lib. XIII, p. 556, ed. Casauboni; Nazianzenus, Orat. I, in Julian.; Suidas, in Θεστιάδος et præ cæteris, quem noster secutus est; Clemens Alex., in Protrept., p. 28, ed. Potteri, cujus verba hæc sunt: Διὸς υἱὸς Ἡρακλῆς, Διὸς ὡς ἀληθῆς, ὁ ἐκ μακρῶς γεννώμενος νυκτὸς τούτῳ μὲν ἄλλοις τούτῳ δὲ οὐδὲν πολλὰ ταλαιπωρησάμενος χρόνῳ τὰς δὲ πενήτηντα Θεσπίου θνητοτέρως νυκτὶ διαφθεῖρας μῆ. Conf. Fronto Duceus, ad Tatian., orat. in græc., p. 78, ed. Worth.

Et nomen virginitatis exponere. J. G. Grævius in Epistola ad N. Heinsium, 258, Syllog. Burmann, vol. IV, p. 551, legendum censet: *Nomen virginitatis deponere.* Gelenius ed. *ponere.* Sed vide quæ supra annotavimus ad ejusdem libri cap. 21. *Nomen virginitatis exponere* est itaque virginitatem prostituere; ut *nomen agelli* agellus, *nomen patriæ* ap. Justinum patria. Vide supra, ad lib. I, cap. 5. ORELL.

Quid quod non contenti fœminei generis attribuisse diis curas. Stewechius mavult interpungere: *Quid? quod.* Sed parum aut nihil interest, utro modo distinguamus. *Curas* recte interpretatur idem Stewechius de amoribus citans locum notissimum Virgilio Æn. IV, in it.:
At regina, gravi jamdudum saucia cura,
Vulnus alit venis et cæco carpitur igni.

Festus, *Cura*, inquit, *dicta est, quasi cor edat, vel quia cor urat*, ubi vid. Dacer. ORELL.

Etiam sexus adjungitis adamatos ab his mares. In D
cod. ms. deest *sexus*. ORELL.

Hylam nescio quis diligit. Id est Hercules. Sic aliquis quandoque Tertullian., Apologet., cap. 11: *Quot tamen potiores viros apud inferos reliquistis? aliquem de sapientia Socratem, de justitia Aristidem; et cap. 12: O impia voces, o sacrilega convicia! Infrendite, inspu- mate. Idem estis, qui Senecam aliquem pluribus et majoribus de vestra superstitione perorantem reprehendistis.* Sic Græci quandoque τινά dicunt eleganter, cum aliquem perstringunt. Aristophanes in Kanis: *κακὸν ἦσαι τινί, εἰ ἦσαι τῷ κακῶν, etc.*

ἀγορεύω τινί
εἶπε μὴ βασανίζου ἀθάνατον ὄντα.]

Alieni dico *ἀγορεύω τινί*, id est tibi ipsi. Sic eadem fabula: *ἀγορεύσέ τις*, et alibi compluribus. Sic Plautus in Amphitryone: *Olet homo quidam malo suo.* Sic enim recte; non *quidem*. HERALD. — Hæc et sequentia mutuatus est Arnobius iterum a Clemente suo, p. 28, ed.

Potter.: *οὐδὲ γὰρ οὐδὲ παίδων ἀπέσχεοντο οἱ παρ' ἡμῶν θεοὶ· ὁ μὲν τις Ἴλλου· ὁ δὲ Ἰακίνθου, ὁ δὲ Πέλοπος· ὁ δὲ Χρυσίππου· ὁ δὲ Γανυμήδους ἐρωήντες.* Similiter et Jul. Firmicus, de Errore prof. rel., p. 427, ed. Gronov.: *Puerorum aliquis delectatur amplexibus, Ganymedem in sinu Jovis quaerat, Herculem videat Hylam impatiēti amore quaerentem, Hyacinthi desiderio captum Apollinem discat, Chrysippum alius, alius Pelopem videat, ut per deos suos sibi licere dicat quicquid hodie severissime Romanis legibus vindicatur.* ORELL.

Hyacintho est alter occupatus. Hyacinthi ab Apolline amati fabulam versibus elegantissimis tradidit Ovidius, Met. X, 162 seqq. Conf. Hygin., fab. 271. ORELL.

Ille Pelopis desideriiis flagrat. Neptunus scilicet, a quo Pelopem amatum scribit Tatianus Or. contra Græcos et Pindarus Olymp., I, 38: *Πέλοπος· τοῦ μεγαθενῆς Ἐράσσοιο γυνάχος Ποσειδῶν.* ORELL.

Hic in Chrysippum suspirat ardentius. Chrysippi Pelopis filii ab Laio rapti fabulam tradit Ælianus, Var. Hist., XIII, 5. Apollodorus Bibl. III, c. 5, segm. 5, ibique Heyn. V. S. in Obs., p. 237, ed. nov., et Bœttiger., in Wielandi I. t. *Attisches Museum* vol. I, p. 346, seq. A Theseo inter ludos raptum, refert Hyginus fab. 271, si sana est lectio. Vide Munke. Ab ipso Jove, Praxilla Sicyonio ap. Athenæum, lib. XIII, p. 605, ed. Casaubon. ORELL.

Catamitus. Festus: *Catamitum pro Ganymede dixerunt, qui fuit Jovis concubinus.* Papias: *Catamitus... Ganymedes. Ganymedes mollis fuit; ex quo Catamiti dicuntur molles.* Sic noster infra: *Catamitus puer pudoris spoliatus est honestate.* Plura hujus nominis exempla collegerunt C. Barthius, in Adversar., lib. XXII, c. 7, p. 1128; L. Bunemann., ad Lactant., Inst. I, c. 11, p. 67, et P. Burmann., II, in Anthol. lat., lib. III, Epigr. 92, vol. I, p. 547. ORELL.

Delictum futurus et poculorum custos. Sic edidi ex emendatione editoris Lugd. Bat. verissima. Alii: *deliciarum futurus et poculorum custos.* Sed *deliciarum custos*, minime ad Ganymedem spectat. Neque enim propudiosa fabula. C. Barthius, in Adversar., I, I, legendum suspicatur *deliciarum futurus*, hoc est in quo maximæ Jovis delictæ sint reconditæ. Sed vocabulum *deliciarum*, II, frustra quaesivi in Lexicis. ORELL.

Et ut Jovis dicatur pullus, in partibus Fabius adurit mollibus, obsignaturque posticis. Festus... *Pullus Jovis dicebatur Q. Fabius, cui Eburno cognomen erat propter candorem, quod ejus natis fulmine icta erat.* Antiqui autem puerum, quem quis amabat, *pulum* ejus dixere. HERALD. — Ad quem Festi locum Dacerius hæc annotat: *« Fabium illum intellegit ligo, qui cognominatus est Ambustus, toti porro « familiae illud cognomen dedit. Ambusti enim pro- « prie, quos Jupiter fulminis afflavit ventis et conti- « git igni. A puer puerus, puerulus, pullus. Nisi ma- « lis pullus esse a πῶλος, quod mihi etiam magis placet. « Nam πῶλος Græcis catamitus et meretrix. Hesy- « ebius: πῶλος... ἑταῖρα. πῶλους γὰρ κωπῆς ἐλεγον « οἱ μὲν Ἀφροδίτης πῶλους, ἢ τοὺς νέους καὶ τὰς νέας καὶ « περιθῆνους. »* ORELL.

XXVII. — Nonne vestris cautum est litteris. Locus

num, arsisse in Endymionem Lunam, Nereidem in Æacum, in Achillis genitorem Thetini, Proserpinam in Adonem, matrem ejus Cererem in Jasionem nescio quem rusticatum, et post Vulcanum, Phaethontem, Martem, in Anchisæ nuptias ipsam illam Venerem Æneadum matrem, et romanæ dominationis auctorem? Cum talia igitur vos probra, et flagitiosa prodigia, non in unum aliquem nominatim, sed in omnem pariter superiorum gentem, quam esse vos remiui, sine ullius exceptione jaciatis, audetis, salva verecundia,

A dicere, aut esse nos impios, aut vos pios, cum multo majores ferant a vobis offensas ex omnibus probris quæ in illorum maledicta conductis, quam amplitudinis et honoris ex ritu atque officio cultionis? Aut enim falsa illa sunt cuncta, quæ sunt prompta de singulis, existimationem illorum majestatemque lædentia: et res digna omnino est, propter quam dii funditus genus omne debeant abolere mortalium: aut si explorata et vera sunt, et sine ullis dubitationibus comprehensa, ad eam perducitur res summam, ut

COMMENTARIUS.

absque dubio vitiosus et corruptus, sed tamen qui vel unius litteræ mutatione facile sanari et in integrum restitui possit. Vult enim auctor noster dicere: *Nonne vestris litteris continetur et celebratum est? canique significationem hoc vocabulum non admittit, satis constat. Quare minima, ut dixi, mutatione hanc veram et sinceram lectionem auguror, si pro cautum legamus cantum, id est cantatum.* TH. CANTER.— Equidem vulgatam lectionem verissimam habeo. Nimirum verba hæc respiciunt ad præcedentia: *fœmineo sexui sua conservata est sanctitas.* Atqui pergit Arnobius: *Nonne (hoc) vestris cautum est litteris, scil. ne conservaretur fœmineo sexui sua sanctitas. Est itaque h. l. zeugma vel syllepsis, figura notissima, qua verbum unum ad duas diversas sententias refertur, quarum uni tantum convenit. Vide Jul. Rustian. de Schemat. Lex. annex. Rutilio Rufo, p. 228, ed. Ruhken. Hoc loco igitur oratio ita supplenda: Nonne vestris (hoc scil. ne conservaretur fœminarum sanctitas) cautum est litteris (et traditum), adamatum esse ab Aurora Tithonum, etc.* ORELL.

Adamatum esse ab aurora Tithonum, etc. Et hæc a Clemente suo mutuatus est Arnobius, qui in Protrept. p. 28, seq., ed. Potter. sic inquit: 'Αλλ' οἱ μὲν ἄρρηνες αὐτοῖς τῶν θεῶν ἴσως μόνον ἄπτουσι περὶ τὰ ἀρροδίσια'

Θελοῦνται δὲ θεοὶ μόνον οἰκοῦν ἰδίστην,

ρησὴν Ομηροῦ αἰδοῦμεναι αἱ θεαὶ διὰ σεμνότητά. Ἀρροδίτην ἰδεῖν μοιχοῦμεναι αἱ δὲ ἀκολασταίνουσαι ἐμπαθέστερον ἐν τῇ μοιχείᾳ δεδευμένα. Ἦώς ἐπὶ Τιθῶνῳ, Σελήνῃ ἐπὶ Ἐνδυμίῳ, Νηρηΐς ἐπὶ Διάκῳ, καὶ ἐπὶ Πηλεΐ Θέτις ἐπὶ δὲ Ἰάσῳνι Δημήτηρ, καὶ ἐπὶ Ἀδώνιδι Φερεφάκτα. Ἀρροδίτη δὲ ἐπ' Ἄρει κατασχυμμένο, μετῆλθεν ἐπὶ Κενύρα, καὶ Ἀγχίσην ἐγήμεν, καὶ Φαῖθοντα ἔλαχεν, καὶ ἦρα Ἀδωνίδος. Conf. Apollodor., bibl. iii, c. 12, segm. 4, ibique Heyn. Obs., p. 300 seq. ed. nov., et, qui locus classicus, Hom. Hymn. in Ven., 219, seq.

ORELL.

In Endymionem Lunam. Notissima fabula. Vid. Apollodor., lib. 1, c. 7, segm. 5, et quos laudat ibi Heynius V S.; p. 45 seqq.; Hygin., fab. 261; Fulgent., myth. ii, 19. ORELL.

Nereidem in Æacum. Apollodor., lib. iii, c. 12, vers. 9: Μίγνεται δὲ αὐτῆς Διακὸς Ψαμάθῃ τῇ Νηρέως εἰς φύκην ἠλλαγμένη διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι συνελθεῖν, καὶ τεκνοῦν παῖδα Φῶκον. De amoribus Pelei et Thetidis notissima fabula. ORELL.

Proserpinam in Adonem. De amoribus Veneris et Proserpinæ in Adonidem locus classicus est apud Apollodor., Bibl. iii, cap. 19, S. 4, ubi vide Heyn. V. S. Obs., pag. 326, ed. nov., et Meziriac., in Ovid. Epist., pag. 357, sqq. Hinc Adonis a Theocrito Id. xv, 86, dicitur τρυφιδάτος, ubi Scholiastes, τρυφιδάτος, inquit, ὁ πολυφιδάτος, ὡς καὶ παρ' Ὀμηρῶν Ἄσπασσι τρυφιδάτος ἢ ὄτι ἀπὸ τριῶν ἐφιλῆθη, Διὸς, Ἀρροδίτης καὶ Περσεφόνης ἐν ἄδρ. Cæterum de duplici forma Adon, is, et Adonis, idis, vid. Oudendorp., ad Apulei. Met., lib. ii, pag. 155, seq. ORELL.

Matrem ejus Cererem in Jasionem. Ita verissime locum restituerunt L. Carrio, in Emendd lib. ii,

cap. 17; Lampad. Gruter., tom. iii, Part. ii, p. 180, et M. A. Delrio, in Syntagm. Trag. lat., tom. iii, pag. 260, probante Salmasio in ed. Lugd. Bat., et ad Script. Hist. Aug., vol. i, pag. 440. Antea legebatur: *Adonem marcm ejus, Cererem in Jasionem.* Vitiosissime: neque enim, quomodo Adonis Veneris mas aut latine aut vere dici possit, facile dixeris. Contra Cererem matrem esse Proserpinæ tironibus notum. De Jasionem locus classicus ap. Homerum, Od. v, 125 sqq.:

ὡς δ' ὄψετ' Ἰάσιον ἐπιλόκαρος Ἀρηόητη
Ἐφ' ἠμαρ εἴλασα μίγν' φιλότητι καὶ εὐνῇ,
Νεῦρ ἐνὶ τρυφίῳ οὐδὲ δὴν ἦεν ἀμωτος
Ζεὺς, ὅς μιν κατίπαρος βαλὼν ἔργῃ κεραιῶν.

Conf. Apollodor., Bibl. iii, cap. 12, init. ibique Heyn. V. S. Obs., pag. 292; Hygin., fab. 270, ibique Muncker. Heraclid. Allegor. Hom. pag. 203 seq. ed. Schow., et præ cæteris Sainte-Croix *uber die allen Mysterien* a Lenzio versus, cap. iii, p. 66. seq. ORELL.

In Jasionem nescio quem rusticatum. Jasion ab auctore nostro rusticatum ignotæ originis, sed a Nonno (Dionys. XLVIII, vers. 969.) vir agricola et Cereris conjux, ab aliis Jovis et Electræ, et a quibusdam Menois et Phroniæ filius dicitur. Ab Hesiodo autem (Theog., vers. 969) perhibetur ex Cerere Plutum genuisse:

Ἀρηόητηρ μὲν Πλοῦτον ἐγένετο διὰ θεῶν
Ἰάσιον ἔφρα' μεγάλῳ ἔργῃ φιλότητι.

Adi adhuc, si velis et vacet, Theocritum (Id. iii, vers. 50) et Ovidium Metam. ix, NOCTUR., pag. 402.

Phaethontem. Sic ex editione principis et Clementis, l. i, relinxit Th. Canterus, in Var. Lectt., lib. i, cap. 19, in Lampade Gruteri, vol. iii, part. i, p. 730, Antea legebatur *Phæonem*. Sed valde placet conjectura J. Potteri apud nostrum et Clementem legendum censetis *Phæonem*, cum quo Venerem rem habuisse testantur Athenæus, lib. ii. sub finem, pag. 69, ed. Casauboni: Κρατῖνος δὲ φησι, Φάωνος ἐρασθεῖσαν τὴν Ἀρροδίτην ἐν καλαῖς θριδακίαις αὐτὸν ἀποκρύψαι, Μαρσύου δ' ὁ νεώτερος ἐν χλοῇ κριθῶν. Et Ælian. Var. Hist., lib. xii, cap. 18, ubi vid. Perizon., pag. 744 seq., ed. A. Gronov. Contra nec Phæonem nec Phaethontem amatum a Venere ullus veterum commemorat. ORELL.

— Ego tamen etiam arbitrator Arnobium *Phaethontem* scripsisse, atque eadem apud Clementem, quæ nos nunc legimus, sua ætate legisse. Erravitne vir optimus rerumque antiquarum scientissimus in his deorum amoribus enarrandis? Sic equidem existimo; neque adeo emendandum, sed ob errores, nostrâ saltem ætate nullius momenti, excusandum potius. *Phaethontem* itaque dixisse videtur, quem *Phæona* dicere debuerat. VALCKENAER, ad Callimachi Eleg. Fragm. pag. 119.

In Anchisæ nuptias. Vid. Hygin. fab. 94. ELMENHORST.

Quæ in eorum maledicta conductis. Proba lectio. Id est, quæ ad eos maledictis vexandos corraditis. Nihil igitur mutandum. Sic autem *conducere* sæpe apud Lucretium et alios. HERALD. — Male itaque Fulv. Ursinus: *Quæ in illos vestra maledicticia corraditis.* ORELL.

invitissimis vobis non generis superi, sed humani eos A fuisse credamus.

XXVIII. Ubi enim nuptiæ, matrimonia, puerperia, nutrices, artificia, debilitates, ubi status capitis, et conditio servitutis, ubi vulnera, cædes, crux, ubi amores, desideria, voluptates, ubi omnis animorum affectio ab inquietis perturbationibus veniens, necesse est divinum nihil istis esse: nec quod proprium caduci est generis, et terrenæ fragilitatis, præstantiori posse adhærere naturæ. Quis est enim qui credat, si modo agnoscit ac percipit vis istius potentia quæ sit, aut genitales a habuisse partes deum, et abscissione foedissima privatum his esse: aut ex se proditas aliquando interceptisse proles, et vinculo- rum coercitum pœnis: aut cum patre quodammodo conseruisse bella civilia, et eum jure abstinuisse regali b: aut exterritum minoris metu vertisse exuperatum terga, et tamquam fugitivum et exulem in submotis delituisse secretis? Quis est, inquam, qui credat ad humanas accubuisse deum mensas, interemptum avaritiæ causa, fefellisse supplices ambiguitate

responsi, præcellere in furtorum dolis, adulterasse, servisse, vulneratum esse, et adamasse, et per omnes libidinum formas incestarum cupiditatum circum- egisse pellaciam? Atquin omnia ista et fuisse, et inesse in diis asseveratis vestris: neque ullam præ- termittitis speciem vitiositatis, maleficii, lapsus, quam non in convicium numinuni opinionum petulan- tia conferatis. Aut igitur vobis quærendi sunt dii alii, in quos omnia ista non cadant: in quos enim hæc cadunt, humani sunt generis atque terreni: aut si hi sunt tantummodo, quorum nomina publicastis et mores, opinionibus tollitis vestris. Mortalia sunt enim quæcumque narratis.

XXIX. Et possumus quidem hoc in loco omnes istos nobis quos inducitis atque appellatis deos, ho- mines fuisse monstrare, vel Agragantino Evhemero replicato, cujus libellos Ennius, clarum ut fieret cun- ctis, sermonem in Italum transtulit; vel Nicanora Cyprio, vel Pellæo Leonte, vel Cyrenensi Theodoro, vel Hippone ac Diagora Meliis, vel auctoribus aliis

LECTIONES VARIANTES.

^a Genitabiles ms.

^b Reguli Sab.

COMMENTARIUS.

XXVIII. — *Artificia.* Aut intelligendæ artes obstre- tricie, aut respicit Arnobius ad ea, quæ supra dixerat, lib. II, cap. 18: *Non sunt ista (artificia) scientiæ munera, sed pauperrimæ necessitatis inventa.*

ORELL.

Status capitis. Hoc est libertas, nam soli liberi caput habere, servi sine capite esse in civitate censentur. TURNER., *Adversar.*, lib. XI, cap. 20, pag. 344.

Et eum jure abstinuisse regali. De loquendi modo abstinere aliquam rem bonæ et probatæ latinis vid. J. Lips. *Epistol. Quæst.*, lib. II, *Epist.* V, *Oper.*, tom. I, pag. 488, ed. Vesal. ORELL.

Secretis. Idem quod *secessibus*, sensu proprio et primario. ORELL.

Præcellere in furtorum dolis. Ita ms. Editio prin- cept Romana, ut videtur, operarum vitio: *Præcel- lere in furtorum donis*, quam lectionem tamen tuetur Heraldus intelligens de Mercurio furibus propitio, donaque per furtum ablata hominibus obferente. Ge- lenius et hic mutandi libidini indulgens edidit: *Præ- cellere in furum ordine.* Stewechius mavult: *Præcel- lere in amorum furtis.* Equidem nullam causam video cur deserenda sit codicis ms. lectio rectissime revoca- ta a Meursio et editore Lugd., quæque convenien- tissima est iis, quæ supra, cap. 24, dixerat de Mer- curio: *Fraudibus præsidere furtivis.* ORELL.

Pellaciam. Sic infra, cap. 35: *Ora inmutare pel- lacia* (ubi vide notas), et lib. V, cap. 21: *Jovialis mo- numenta pellaciæ.* Lucretius, lib. V, vers. 1002:

Nec poterat quemquam placidi pellacia Ponti
Subdola pellicere in fraudem ridentibus undis.

ELMENS.

XXIX. — *Aragantino Evhemero.* Lactantius, *Inst.*, I, I, c. 41: *Antiquus auctor Evhemerus, qui fuit ex civitate Messene, res gestas Jovis et cæterorum, qui dii putantur, collegit, historiamque contexuit ex titulis et inscriptionibus sacris, quæ in antiquissimis templis habebantur.... Hanc historiam et interpretatus est Ennius et secutus.* Conf. Minuc. Fel. *Octav.*, c. 24; Cicero, de *Nat. deor.*, I, c. 42; Sext. *Empiric.*, adv. *Mathem.*, IX, 47, ibique Fabric., p. 552; Augustin., de *Civ. Dei*, I, VI, c. 7, et I, VII, c. 26; Euseb., de *Præparat. evangel.*, I, II, c. 4, et e recentioribus G.

J. Voss., de *Hist. Græc.*, I, I, c. 44; Column., ad *Enni Fragm.*, p. 314; Brucker., *Hist. Crit. Philos.*, et præ cæteris J. J. Zimmermannus nostras in *De- fensione Evhemeri ab Atheismo insert. Opuscul. Theolog.*, I, II, p. 4052, seqq. Cæterum et hoc loco Arnobius ante oculos habuit Clementem Alexandr. qui in *Protrept.*, p. 20, edit. Potteri sic inquit: *Ἄν δὴ χάριν θαυμάζειν ἐπιστὶ μοι, ὅτι τὸ πρῶτον Ἐδήμερον τὸν Ἀραγαγαντίνον, καὶ Νικάνορα τὸν Κύπριον, καὶ Διαγόραν, καὶ Ἰππῶνα τὸν Μήλιον, τὸν τε Κυρηναῖον ἐπὶ τοῦτοις ἐπέειπον, ὁ Θεόδωρος ὄνομα αὐτῶ, καὶ τινὰς ἄλλους συγχρότους, σωφρόνως βεβαιωκότας καὶ καθωρακίους ὄψιτερον πού των λοιπῶν ἀνθρώπων τὴν ἀμφὶ τοῦς θεοῦς τοῦτους πλῆθυν, ἀθέτους ἐπιεκλήκασιν.* ORELL.

Nicanora Cyprio. Scribo *Nicanore Cyprio.* Ita eum nominant Clemens, Lactantius, alii non pauci. MEURS.—Ita emendandus Arnobius ex Clemente. Alii, *Nicagora Cyprio.* Nicanorem forte intelligi Epicuri discipulum, cujus meminit Diogenes Laertius, I, X, segm. 20. POTTER., ad *Clement.*, I, I.

Pellæo Leonte. Hunc a Clemente omissum de suo addidit Arnobius. Neque quod sciam, alius ejus meminit. Vid. Voss., de *Hist. Græc.*, I, III, *Op.*, I, IV, p. 179, ed. Amst. — Hæc primum Orellius; postea autem subdidit: *Delenda omnino prima verba annotationis nostræ.* Atqui meminit Clemens Leontis il- lius in *Stromat.*, I, I, p. 522 (Sylb.): *Λέων δὲ, ὁ τὰ περὶ τῶν κατ' Ἀἴγυπτον θεῶν πραγματευσάμενος, τὴν ἴσιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων δήμετρα κωδίσσθαι φησιν.* Nec non Ta- tianus *Orat.* in *Græc.*, c. 44: *Λέοντος κεκτημένοι τὰ ὑπομνήματα πρὸς τοῦς ἀφ' ἡμῶν ἐλέγχους δυσχεραίνεται.* Is itaque Leo, quem Pellæum fuisse ex uno Arnobio discimus, scripsit *Ἀιγυπτιακά* sive librum de diis Ægypti- iis, in quibus ea videtur tradidisse, quæ gentilium superstitionem falsamque de diis suis religionem redarguerint. Conf., qui de hoc Leonte aliisque hujus nominis, Alabandensi et Byzantio, multus est, W. Worth. ad *Tatian.*, I, I, p. 56. ORELL.

Cyrenensi Theodoro. Hujus meminit Cicero, de *Nat. deor.*, I, c. 1; et Diogenes Laertius, II, 86, 104. Vide Ernesti in *Clav. Cic.* ORELL.

Diagora. Vid. Cic., de *Nat. deor.*, IC, 1 et 23; Suidas, *Lactant.*, I, c. 2, ibique Bunemann., p. 14. ORELL.

mille, qui scrupulosæ diligentia cura in lucem res abditas libertate ingenua protulerunt. Possumus, inquam, si placet, et Jovis res gestas; et Minervæ expromere bella, virginis et Dianæ; quibus dolis Liber Indorum affectaverit regnum, cujus fuerit conditionis Venus, cujus operæ, cujus quæstus: matrimonium magna cujus tenerit mater; quidnam spei, quid voluptatis specioso ab Attide conceperit. Unde Serapis Ægyptius, unde Isis, vel ex quibus causis appellatio ipsa concinnata sit nominum.

XXX. Sed non istam suscepimus in eo sermone, quem facimus, vel operulam, vel voluntatem, ut ostendamus et publicemus, quinam fuerint hi omnes. Illud nobis propositum est, ut quoniam nos impios et irreligiosos vocatis, vos contra pios^a et deorum contenditis esse cultores, demonstrare, (atque in medio ponere ab hominibus magis nullis ignominiosius eos tractari, quam a vobis. Quod si habere se ita ex ipsis maledictionibus promptum est, sequitur ut intelligi debeat vos superis stimulos indignationum furialium commovere, qui tam fœdas de illis vel auditis, vel creditis, vel ignominiosas ipsi compingitis fabulas. Non enim qui sollicitè relegit, et

^a Ita Fulv. Nos Sab. male.

^b Consentideus Sab., sed male.

LECTIONES VARIANTES.

^c Postilionibus ms. Pollutionibus Fulv. postulationibus. Sab. Cœt. vide Not.

COMMENTARIUS.

Scrupulosæ diligentia cura. Scrupulosus, id est, *μετρολόγος*, qui in minima quæque inquirat. Ita Frontin., de Aquæd., l. II, init., *scrupulosa inquisitione prævenit*. Ubi vid. Keuchen., p. 385. ORELL.

Et Minervæ expromere bella, virginis et Dianæ. Meursius, p. 156. Sic interpungit, et *Minervæ expromere bella virginis, et Dianæ*, putans Arnobium exprimere voluisse epitheton Minervæ *Παρθένος*, quo nomine ab Atheniensibus culta. Id.

Cujus fuerit conditionis Venus, cujus operæ, cujus quæstus. Hæc omnia significantissime dicuntur, *conditio, opera, quæstus*. De *conditio* notavimus antea. *Opera* quoque proprie. Sic *ἐργάσιμα*, dicunt, et metrices vocantur *ἐργασίμοι*; atque earum *ἐμπολή* ac quæstus *ἐργασία*. De *quæstu* puerilis observatio est. Sed observent hunc Plauti locum in *Asinaria* tirones:

Mater, is quæstus mihi est.

Lingua poscit, corpus quærit, animus orat, res monet.

HERALD.

Conf. Oudendorp., ad Apulei., *Met.*, l. VIII, p. 578. ORELL.

Specioso ab Attide. Glossæ, *speciosus, εὐειδής*.... Chirius Fortunatianus, l. III *Rhetor.*, p. 109: *Speciosam uxorem habeo*. Servius, ad l. IX, *Æn.*, 539: *Atys puer speciosus*. ELMENH.

XXX. — Non enim qui sollicitè relegit. Alludit etymon religionis: Qui enim omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, et tanquam relegerent, sunt dicti religiosi, ait M. Tullius (de Nat. deor., II, 28). Atque hanc sententiam secutus est Arnobius. Melius tamen ejus discipulus Lactantius (*Inst.*, l. IV, c. 28) religionem a religando appellatam existimavit. Ut enim a *postulo* sit *postulatio*, sic a *religio* *religio*. Sed notationis rationem non videtur satis intellexisse, etsi Lucretii versum protulit ad hanc totam rem declarandam sane accommodatissimum (I, 951):

Religionum animos nodis exsolvere pergo.

A immaculatas hostias cædit, qui acervos thuris dat concremandos igni, numina censendus^b est colere, aut officia solus religionis implere. Cultus verus in pectore est, atque opinatio de diis digna; nec quidquam prodest illatio sanguinis et cruoris, si credas de his ea quæ non modo sint longe ab eorum dissita distantiaque natura, verum etiam labis et turpitudinis aliquid, et majestati eorum concilient, et decori.

XXXI. Interrogare enim vos libet, et ad sermonis exigui responsionem vocare, utrumne gravius existimetis nullas cædere his hostias, quia putes naturam tantam neque velle, neque appetere istas; an talia de his probra opinionum fœditate concipere, quæ cujusvis animum in ultionis possint rabiem concitare? Si rerum momenta pendantur, nullum reperias tam invidum judicem, qui non criminiosius existimet maledictis insignibus ejuspiam famam carpi, quam a quoquam silentio præteriri. Hos enim forsitan rationis existimari possit et credi; illud sacrilegæ mentis est, et desperatæ in fictionibus cæcitas. In cæremoniis vestris, rebusque divinis, postulationibus^c locus est, et piaculi dicitur contracta esse commissio, si per imprudentiæ lapsus, aut in verbo

Et sane ita est. Religio enim proprie horrorem significat, quem res divinæ et vim humanam superantes nobis infligunt: quo fit, ut quasi constricti teneamur, nec animi mentem quoquam convertere audeamus. Virgilius, VIII, *Æneid.*:

Jam tum religio pavidos terrebat agrestes
Dira loci.

Quare *religio* sæpissime est horror, qui objectus nobis ab aliquo signo coercet nos et quasi religatos tenet. Exempla sunt hujus rei infinita. Sed notabile hoc, quod e Plauti *Mercatore* proferebamus supra in aliam sententiam:

Respice huc ad dextram, Charine. Nonne ex adverso vides?
Nubis ater imberque instat. Aspice nunc ad sinistram.
Cælum ut splendore est plenum ex adverso vides?

Cha.:

Religionem illic objecit: recipiam me illico.

Vides hic hominem iter jam ingressum, religione tamen animo objecta quasi religatum, et a suscepto itinere prohibitum. Expresse quoque Ariannus, lib. II *Dissert.* Epict., cap. 7: *Νῦν δὲ τρέμοντες τὸ ὀρνέβαριον κρατούμεν, καὶ τὸν θεὸν ἐπικαλούμενοι δεόμεθα αὐτοῦ, Κύριον ἐλέησον, ἐπίτρεψόν μοι ἐξελθεῖν*. HERALD.— Ita et vetus quidam apud Agellium lib. IV, cap. 9.

Relegentem esse oportet, religionum vesus.

MEURS., p. 157.

Quæ non modo sint longe ab eorum dissita distantiaque natura. Ita Meursius in Appendice et editor Lugd. Bat. e ms. Quare perperam mutarunt: *Quæ non modo sint longe ab illorum divina præstantique natura*. ORELL.

XXXI. — In cæremoniis vestris rebusque divinis postulationibus locus est. Hæc est verissima Cod. ms. lectio, quam primus Arnobio reddidit Salmasius. *Postulatio* scilicet est, cum dii violati expiationem postulant, voce haruspicum. Sic Cicero, de *Harusp. Resp.*, cap. 34: *Eodem ostento Telluri postulatio deberi dicitur* (ubi vero cum in aliis editionibus, tum in novissima Fr. A. Wolfii legitur *postulatio*), et magis apposite ad nostrum locum Varro, de *Ling. lat.*, lib. IV,

, aut sympuvio^a deerrarit; aut si cursu in A locorum, aut terram tenere non potuit; et audētis ab-
us ludis, curricularumque divinis, commissum nuere in delictis tam gravibus violari semper a vobis
tatim in religiones clamatis sacras, si ludius deos, cum in levioribus causis irasci eos ipsi cum
aut tibicen repente conticuit; aut si patri- pernicie sæpius confiteamini civitatis?

LECTIONES VARIANTES.

us. Sympuvio Sab.

COMMENTARIUS.

11, ed. Bipont. : A Proclilio relatum, in eo loco erram, et ex senatusconsulto ad haruspices re-
sse responsum, Deum Manium (Summanum)
em postulare, id est, civem fortissimum eodem
i vide, qui multi sunt de hac voce. Jos. Scat-
t Auson. Popm., vol. II, pag. 100, seqq.
s, de Jure Man., lib. IV, distinguit postula-
postulationibus, atque postulationes diis superis
ostiones autem diis inferis, quibus petebant
his devoveri. Gelenius et cæteri ed. postula-
Conf. Turneb. Adversar., l. XI, c. 20. ORELL.
culi dicitur contracta esse commissio. (Vide
l. 1061.) Scholiastes Horatii vetus in lib. I,
Piacula dicebantur vicinæ, quibus facinus
r admissum. Virgil., lib. VI, Æn. vers. 569:
it in seram commissa piacula mortem.

ius : Piacula commissa propter quæ expiatio
iræce ἀγος. Opp. impie commissum. Cicero, de
cap. 9: Sacrum commissum, quod neque ex-
rit, impie commissum est; quod expiari poterit,
cerdotes expiatio. ELMENHORST et HERALD.—
st e correctione Meursii. In editione principe
i legimus piaculis. Stewechius leg. su-picatur
e commissio. Justus Lipsius, Anti. Lect., lib.
5, Op., tom. I, pag. 400, ed. Vesal., deleta
et, totum locum ita legit et distinguit: In
s vestris rebusque divinis postulationibus locus
lis. Dicitur contracta esse commissio, etc. Egre-
datio et stylo Arnobii particulas copulativas
e omittentis maxime consentaneæ. ORELL.
imprudentiæ lapsus aut in verbo quispiam. In
inis vel minutissima quæque autonita reli-
servabant: unde εὐφημία indictæ et similia;
s alibi. Formulæ autem erant certæ, quibus
diberebant; et si quando per imprudentiæ
i in errabant, piaculum ingens contractum
ur. HERALD.

upuvio deerrarit. Varie scribitur: Sympinium
ævo, simpuvium, simpulum. Festus: Simpu-
is parvum non dissimile cyatho, quo vinum in
libatur, unde et mulieres rebus divinis deditæ
ices dicuntur, ubi vide intpp. Varro, de Ling.
IV, pag. 35, ed. Bipont.: Vas, quo vinum da-
minutatim funderent, a gutteis guttum appel-
to quo sumebant minutatim, a sumendo (hoc
do, vid. Meurs.) simpulum nominaverunt, ubi
liger, qui de hoc ver. multus est in Obs.,
vol. II, simpulum derivans a simpo, quod est
in σίφων, dicit vasculum fuisse cum tenui
d angusto collo ad pitissandum vinum, hoc-
differe simpulum a græco σίφων, quod Latini
ulo ad sacra tantum uterentur, Græci τῶ
d gustandum in caupona vinum. Conf. Ste-
d hunc locum; Hadr. Jun. Animadv., lib. II,
in Lampade Gruteri, pag. 370; Harduin, ad
I. Nat., xxxv, 12, l. 46; Gesner., in Thes.,
o Ruperti, ad Juvenal., Sat. VI, vers. 343,
rt., de Sacrif. vet., cap. 17, pag. 349, ed.
dium vasculorum formas diversas, delineatas
in Schæzii Compendio Antiquit. Montefal-
t. LIV, fig. 5-9, eaque fictilia æque ac lignea
cet Nonius hoc verbo. In simpuvio deerrare
bil aliud est quam errare in vino rite libando
adendo. Cæterum totus hic locus petitus e
Ciceronis Orat. pro Harusp. Respons, cap. 25:
udius constitit, aut tibicen repente conticuit,

PATROL. V.

aut puer ille patrimus et matrimus si terram non tenuit,
aut tensam aut lorum omisit, aut si Ædilis verbo aut
simpulo aberravit, ludi sunt non rite facti; eaque er-
rata expiantur, et mentes deorum immortalium ludo-
rum instauratione placantur. Plura de simpuvio, vide
ap. Meurs., lib. IV, cap. 12. ORELL.

Aut si cursu in solemnibus ludis, curricularumque di-
vinis: commissum omnes statim. Ita rectissime locum
interpunxit Salmasius. Verba enim aut si in cursu,
etc. referenda ad præcedentia: postulationibus locus est,
et piaculi dicitur contracta esse commissio, etc. Contra
verbis commissum omnes statim, etc. novum inchoat
orationis membrum. Male itaque Heraldus legit
et distinxit: Aut si rursus in solemnibus ludis curricu-
lisque divinis commissum omnes statim, etc. Cursu
rursus, quod erat in ms. est ex emendatione Gelenii
felicissima. Curricula divina sunt ludi curules in ho-
norem deorum habiti. At optime restituit locum lu-
xatum et male habitum Theod. Marcellus ad Horat.
lib. I, od. 21, legens: Deerrarit, aut si rursus in so-
lemnibus ludis curricularumque divinis ludius constitit, aut
tibicen repente conticuit: aut si patrimus ille qui vocit-
atur puer omisit per ignorantiam locum, aut tensam te-
nere non potuit, commissum omnes statim in religiones
clamatis sacras, etc. ORELL.

Si ludius constitit. Res nota vel e proverbio: Res
salva est, dum saltat senex. Ludius autem ὀρχηστῆς.
Plautus in Aulularia:

. Tu istum gallum, si sapis,
Glabriorem reddes mihi, quam volvus ludius est.

De his ludis loquitur Plautus: quia vulsi illi et vultu
glabri ac depilati. Julianus in Misopogone: μίμους,
ὀρχηστῆς, πιστά ἡμισυχνόμενος γυναῖκας, παιδάρια περὶ
κάλλους ἀμυλλόμενα ταῖς γυναῖξιν, ἀνδρας ἀποψιδωμένους
οὔτε τὰς γνάθους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἅπαν τὸ σῶμα, λειότεροι
τῶν γυναικῶν ὅπως φαίνοντο τοῖς ἐντυγχάνουσιν. In
iisdem Tertullianus, de Spectaculis, cap. 25: Placebit
et ille, qui vultus suos novacula mutat, infidelis ergo
faciem suam, quam non contentus Saturno et Isidi et
Liberò proximum facere, insuper contumeliis alaparum
sic objicit, quasi de præcepto Domini ludat. HERALD.—
Servius in VII, Æneid.: Cum ludi Circenses Apollini
celebrarentur, ut Hannibal nuntiatus est circa portam
Collinam urbi ingruere, omnes, raptis armis, concurre-
runt. Reversi postea, cum piaculum formidarent, inve-
nerunt in Circo saltantem senem quemdam: qui cum in-
terrogatus dixisset se non interrupisse sultationem,
dictum est hoc proverbium: Salva res est, saltat senex.
Conf. Festus v. Salva res. ELMENH. Vid. Salmas., ad
Trebell. Claud. 5, tom. II, p. 632, ad Vopisc. Carin.,
p. 843; Burmann., ad Ovid., de Arte Am., I, 412,
et Ernesti in Clav. Cic., verbo Ludius. ORELL.

Aut si patrimus ille qui vocatur puer omisit per igno-
rantiam lorum. Hujus loci interpretes est Aconius in
I. Verr., cap. 59: Thensas alii a divinitate dici putant,
quod ante ipsas lora tenduntur, quæ gaudent manu te-
nere et tangere, qui eas deducunt. Quod viri docti putant
Aconium a Virgilio accepisse, qui II, Æneid., 238, de
equo Trojano, cum in urbem duceretur, canit:

. Circum pueri innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.

Thensam igitur lorumque, quo equus thensam trahe-
bat, patrimi et matrimi pueri, qui singulas thensas
deducebant, quod hic est comitabantur, manu viden-
tur tenuisse, sique forte quis eorum remisisset id

XXXII. Sed poetarum, inquit, *figmenta* sunt hæc omnia, et ad voluptatem compositæ lusiones. Non est quidem credibile homines minus brutos, et vetustatis remotissimæ vestigatores, aut eas inse-ruisse suis carminibus fabulas, quæ in notionibus hominum superessent, atque in auribus collocatæ: aut ipsos sibi tantum licentiosi voluisse juris asciscere, ut confingerent per stultitiam res eas quæ nec ab insania procul essent remotæ, et quæ illis a diis metum, et periculum possent ab hominibus comparare. Sed concedamus, ut dicitis, deformitatum tantarum concinnatores esse atque inventores poetæ: immunes tamen a deorum maletractatione nec sic estis, qui aut talia cessatis maleficia vindicare: aut non legibus latis, et severitate pœnarum tantæ iustis obviam temeritati, constitutumque a vobis est, ne quis posthac hominum id quod esset turpitudini proximum, aut deorum indignum majestatis loqueretur. Quisquis enim patitur peccare peccantem, is vires subministrat audaciæ: et majoris contumeliæ res est, falsis quemquam notare atque insignire criminibus, quam vera ingerere atque objectare delicta.

A Quod enim sis dici, et quod esse te sentias, morsum habet minorem testimonio tacitæ recognitionis infractum. Illud vero acerbissime vulnerat, quod inurit innoxios, et quod decus nominis atque existimationis infamat.

XXXIII. Scribuntur dii vestri in tricliniis cœlestibus, atque in chalcidicis aureis cœnitare, potare, et ad ultimum fidibus et vocum modulatione mulceri. Vos aures patientissimas commodatis: nec iudicatis indignum voluptates attribui diis eas, quibus corpora terrena fulciuntur, et quas aures expetunt enervati pectoris dissolutione mollitæ. Inducuntur ex his alii amatores, adulteri castitatis, nec cum fœminis tantum, sed cum viris etiam propudiosos flagitiososque miscere concubitus. Vobis nulla est cura, quid super rebus dicatur tantis, neque ullo saltem castigationis metu luxuriantium litterarum coercetis audaciam. Per insanias, per furores orbare alii se, et tamquam hostili de sanguine, ita se proprio parricidio cruentare. Sacrilegia vos illa miramini elata sublimiter, et quod pœnis omnibus conveniebat plecti, ut animosius consurgat audacia, incentivo extollitis laudis.

COMMENTARIUS.

lorum, piaculum committebatur. GRÆV., ad Cic. de Harusp. Resp., cap. 11. Fulv. Ursinus ex laudato Ciceronis loco refingit: *Aut si patrimus ille et matrimus, qui vocatur*, etc. Sed fortasse nihil mutandum: negligentius enim Arnobius Ciceronem suum videtur excerpisse omittens etiam sequentia verba: *Aut thensam aut. De thensis, sacris vehiculis ex chore et argento, quibus deorum vehebantur simulacra, nota res. Vide tamen Lips., de Vestalibus, cap. xi; Voss., de Idolol., lib. II, cap. 10, et Saubert., de Sacrif., cap. 19, p. 402 seq. ORELL.*

Aut terram tenere non potuit. Terram tenere quid sibi velit, ignorare se fatetur Heraldus expungenda censens hæc verba tamquam glossema e Cicerone et Arnobio. Salmasius et Fabretus citati a Fr. A. Wolfio V. Cl. ad Cic., l. I., p. 559, conjiciunt: *Si acerram tenere non potuit*. Lipsius autem Antiq. Lectt., lib. IV, cap. 5: *Aut siserram tenere non potuit*. Glossæ: *Siserra, πρόβατον μείζον ἰνακτοῦ*. Sed *terram tenere*, esse terram manibus tangere docent Varro, de Rust., lib. I, cap. 2, et Macrobius, Saturn. III, cap. 9, a Turnebo citati in Adversar., lib. XVI, cap. 10, quam explicationem probant Grævius et Wolfius V. Cl., verba *aut thensam* cum Ernestio et Garatonio pro spuris e Cicerone ejicientes. Meursius contra auget legens: *Aut thensam aut terram tenere non potuit*. Dissentit Jo. Saubertus, de Sacrif., cap. 19, p. 598 seq., ed. Crenii, putans alludi his verbis ad peculiarem ritum victimariorum, puerorum patrimorum et matrimoniorum, qui victimas deducebant, quo nunquam alterum pedem sublatum nisi ad ingrediendum haberent, hocque esse *terram tenere*. Utram explicationem sequamur, hic erit census loci; si puer ille ἀμφοτέρως lapsus fuerit manibus vel pedibus terram tangens. Nam generaliter omnes lapsus mali fuisse omnis constat. Hinc et novæ nuptæ tralata vetabantur contingere limina planta, sed speratollebantur, ne scilicet in principio offenderent, et hoc signo nuptiarum auspicia vitarent. Peccant, qui terram hic quoque aggerunt et legunt: *Aut tensam aut terram tenere non potuit*. Bene Tullius ex eoque Arnobius *tensam* et *lorum* junxere. *Lorum* enim *omittere*, scilicet *tensæ*, idem plane est quam *tensam tenere non posse*. Qui *tensam* deducebat, eam loro tenebat, sive *tensæ* loro tenebat (quod liquet ex Asconii loco supra alato). *Varie* erant *tensæ*. Prima omnium Jovis erat:

hanc imperator ipse deducere solens, ut apud Sueton., August., cap. 43; Vespasian., cap. 5. In republica vetere consulis hæc partes, ut Juvenal., sat. 10; Tertullian., cap. 15, de Corona militis. Cæteras et deorum et heroum tensas deduxere pueri patrimi et matrimi. Horum aliquis si loro tensæ non tenuisset sive loro tensæ omisisset, ludi circenses illi rite fieri non erant, idque erratum expiari, ludosque instaurari opus erat. Theod. MARCIL., ad Horat., I, od. 21, p. 26. ORELL.

XXXII. — *Ad voluptatem*. Editio princeps Sabzei: *Ad voluntatem*. ORELL.

Minus brutos. Fulv. Ursinus mavult: *minime brutos*. ORELL.

Licentiosi juris. Glossæ: *licentiosus, παράφρασις*. Bonum et probatæ latinæ vocabulum, quo utitur etiam Quintilianus Inst., lib. I, cap. 6. ELMENH. et ORELL.

Tantæ iustis obviam temeritati. Ita refinxerunt Canterus et editor Lugd. Bat. e Cod. ms. et editione princeps. Gelenius edidit *itis*. ORELL.

XXXIII. — *Chalcidicis*. Vide supra, ad lib. III, cap. 10. ORELL.

Aures patientissimas. Stewechius mavult: *patientissimas*. Sed nil mutandum. *Aurium patientia* legitur etiam apud Lactant., lib. I, cap. 4, et hoc convenientius videtur verbis proxime sequentibus: *Nec iudicatis indignum*, etc. ORELL.

Quibus corpora terrena fulciuntur. Quid tam contra communem sensum, quam hoc? Corpora voluptatibus dissolvuntur et fraguntur; tantum abest, ut corroborentur. Emendo: *quibus corpora terrena mulceantur, et quas aures expetant*, pro *expetunt*, MEURS. At vero Arnobius voluptates intelligit hoc loco non venereas, sed illas, de quibus antea locutus est, convivia, comotationes, quæ nisi modum excedant, recte dicuntur fulcire corpora humana. ORELL.

Incentivo extollitis laudis. Hanc lectionem e Cod. ms. revocarunt Heraldus et Salmasius. Antea legebatur: *incentiva.... laude*. *Incentivum* idem quod incitatio, stimulus, sequioris latinæ vocabulum. Sic Anonym. Panegy. in Constantin. VIII, cap. I, p. 480. ed Jæger.: *Etenim si in rebus bellicis ipsisque præliis non solum tubæ ac litui, sed etiam Spartana: tibiae incentivum aliquod seruntur habuisse*. Et Ammianus Marcellin. lib. XIV. init. de Gallo: *Cujus acerbitati usor*

Illi vulnera orbitatis ingemere, et cum ejulatus indecoris fata a incusare crudelia: vos stupetis eloquentiæ viribus, et quod penitus oportebat ex humani generis coalitu tolli, percensetis, ediscitis: ac ne ulla intercitat oblivione curatis. Vulnerari, vexari, bella inter se gerere furialium memorantur ardore discriminum: vobis illa est descriptio voluptati, atque ut scriptorum tantam defendatis audaciam, allegorias res illas, et naturalis scientiæ mentimini esse doctrinas.

XXXIV. Sed quid ego neglectas aliorum conqueror contumelias numinum? Ipse ille Jupiter, cuius vos nomen effari non sine metu decuit et totius corporis concussionem, amasio captus ab uxore describitur confiteri culpas suas, et velut demens ac nescius, quas amicas coniugi, quas uxori anteposuerit pellices, obduratus inverecundia publicare: vos talia qui ex-

tolere prodigia, poetarum esse principes atque reges divinis ingeniis præditos, capita esse memoratis sanctissima: tantumque ab officio religionum, quas inducitis, evolastis, ut gravioris ponderis sint apud vos verba quam cœlitum violata sublimitas. Ita ergo non decuit, si modo ullus deorum esset apud vos metus, aut si esse illos usquam præsumptionis certæ^b confidentia crederetis, rogationibus, plebiscitis, consultorum senatus metu intercedere, prohibere, sancire, ne quis vellet de diis passim nisi quod esset plenum religionis, effari. Nec a vobis saltem istum meruerunt^c honorem, ut quibus expellitis a vobis, eisdem ab his legibus propulsaretis injurias. Majestatis sunt apud vos rei, qui de vestris sequius obmurmuraverint aliquid regibus. Magistratum in ordinem redigere, senatorem aut convictio prosequi,

LECTIONES VARIANTES.

^a Facta *Sab. male.*
^b Certissimæ *ms.*

^c Mererent *alii.*

COMMENTARIUS.

grave accesserat incentivum, germanitate Augusti turpida supra modum. Quod Zosimus de eodem loquens ita exprimit: *ἔχοντος καὶ τὴν ὑμῶν πρὸς τοῦτο αὐτὸν ἐπειθεύσαν.* Græci vocabant ἐνδοσίμων. Conf., qui de hoc verbo multus est, Rittherdus, ad Salvian., de Gubern. Dei, pag. 8, ed. Bremens. ORELL.

Illi vulnera, etc. Ita Meursius et Salmasius rectissime pro *Illa vulnera.* ORELL.

Quod penitus oportebat ex humani generis coalitu tolli. Gesnerus, in Thesauro, vocem *coalitus* explicat: *Quod penitus oportebat tolli, ne coalescat, id est increbrescat, confirmetur inter homines.* Sed potius interpretandum videtur: *Quod penitus oportebat tolli ex humani generis societate, consortio.* Quo sensu verbum *coalescere* usurpat Livius, lib. 1, cap. 8: *Vocataque ad concilium multitudine, quæ coalescere in populi unius corpus nulla re præterquam legibus posset.* Et cap. 11: *Ita rem coalescere concordia posse.* Lambinus autem ad Lucret., II., 1129, pag. 282, et VI., 1066, pag. 852. *Coalescere* et *coalitus* parum esse Latina probare studet, et pro his omnibus locis reponendum *Coalescere, coalitus.* Substantivi *coalitus, us*, unum nostrum exemplum citatur in Lexicis. Hinc Elmenhorstius et alii reponebant *cætu.* ORELL.

Percensetis, ediscitis. Ediscitis primus e Cod. msto restituit Stewechius. Sic paulo post cap. 36: *Maledictionis elogium et quotidie referatis et ediscatis quotidie.* ORELL.

XXXIV.—*Cujus vos nomen effari.* Ita Meursius pro *cujus vos numen effari.* ORELL.

Amasio captus ab uxore describitur confiteri culpas suas. Ita *ms.* Gelenius ed. *amasius.* Sed forma *amasio, onis*, insolentiore utuntur etiam Apuleius Met., III., pag. 216, et VII., pag. 488. ed. Oudendorpii, ubi vide notas, nec non Prudentius, carm. X., *περὶ στεφάνων*, vers. 182:

Nubant puellæ, sæpe luduntur dolis
Amasionum, comprimuntur fraudibus.

Cæterum, ut monet Canterus, respicit hic Arnobius ad locum illum Homericum Iliad. XIV, vers. 312-328. ORELL.—*Ita pusus, pusio, pumilus, pumilio*, et alia. MEURS. in Append.

Obduratus inverecundia publicare. Obduratum inverecundia appellat eum, qui ad impudentiam totus obduravit, et qui os, frontem, id est ea omnia, quibus prodere se pudor consuevit, ita duravit, ut in his, nullum restet verecundiæ signum. Hinc *χάλκρον, σιδήρον, λίθινον μέτωπον* de impudentibus dicit Artemidorus lib. 1, Oneirocrit., cap. 24, et *σιδηρούς* homo, qui nulla pudoris vi moveri novit, v. c. in

versu illo Sophocleo ap. Aristot., II, Rhet., cap. 23:

Σαφὴ σιδήρῳ καὶ φοροῦσα τούνομα. HERALD.

Capita esse memoratis sanctissima. E Græcorum loquendi more, quem Latini pari venustate frequentarunt. Seneca in OEdipode:

Sacrate diveis, proximum Phœbo caput. HERALD.

Ut gravioris ponderis sint apud vos verba, quam cœlitum violata sublimitas. Alii, verbi causa Meursius, malunt: *quibus cœlitum violata sublimitas.* ORELL.

Passim.... effari. *Passim*, id est sine delectu discrimine. Vide supra ad lib. II, cap. 1. ORELL.

Effari. Nec a vobis saltem istum meruerunt honorem, etc. Sic e codice msto locum restituit Stewechius, sequente ed. Lugd. Bat. Antea edebatur: *Effari, ac a vobis saltem istum mererent honorem.* At vero verba hæc pendent non a proxime antecedentibus, sed, ut bene monet Stewechius, referenda ad ea quæ paulo superius dixerat: *Ita ergo non decuit, etc.* In sequentibus *expellitis* pro *expelletis* restituit Meurs. Idem conj. *expelleretis*, pessime. *expellitis*, i. q. expellere soletis. ORELL.

Majestatis sunt apud vos rei, qui de vestris sequius obmurmuraverint aliquid regibus. Hanc quoque lectionem verissimam debemus Stewechio, qui eam e cod. ms. in textum revocavit. Antea legebatur: *secus obmurmuraverint.* Sed multum præstat *sequius*, id est deterius. Sic Apuleius, lib. VIII, Met.: *Placuit Thrasillo schema ferarum nuptiarum, nec sequius aliquid suspicatus.* Varro apud Nonium verbo *Ruminare*: *Non modo absens quidquam de te sequius cogitabit, sed etiam ruminabitur humanitatem.* Quæ loca citavit Stewechius. Cæterum de majestatis crimine Paulus, lib. V, Sententiar., tit. 29, sic inquit: *Lege Julia majestatis tenetur is, cujus ope, consilio adversus imperatorem vel rempublicam arma sunt mota, exercitusque ejus in insidias deductus est; quive injussu imperatoris bellum gesserit delectumve habuerit, exercitum comparaverit, sollicitaverit, deseruerit imperatorem. His antea in perpetuum aqua et igni interdicebatur, nunc vero humiliores bestiis obijciuntur, vel vivi exuruntur, honestiores capite puniuntur. Quod crimen non solum factis, sed et verbis impiis et maledictis maxime exacerbatur.* Vide Fr. Lindenbrogium, ad Leg. unicum Cod.: *Si quis imp. maledixerit.* ORELL. et ELMENH.

Senatorem aut convictio prosequi. Senatores adeo in violatos conservari voluerunt imperatores Arcadius et Honorius, ut eisdem corporis sui partem esse protestati sint, et quisquis illos vel interfecerit, vel dicto vel facto læserit, eum, utpote majestatis reum, gla-

snis esse decretestis periculosissimum pœnis. Carmen malum conscribere, quo fama alterius coinquinatur et vita, decemviralibus scitis evadere noluistis impune: ac ne vestras aures convicio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocibus formulas constituistis injuriis. Soli sunt apud vos superi inhonorati, contemptibiles, viles: in quos jus est a vobis datum, quæ quisque voluerit dicere: turpitudinum jacere, quas libido confixerit, atque excogitaverit formas. Et incuriam nobis intendere tam infamium non erubescitis numinum, cum sit rectius multo deos esse non credere, quam esse illos tales, talique existimatione sentire.

XXXV. Sed poetis tantummodo licere voluistis indignas de diis fabulas, et flagitiosa ludibria comminisci? Quid pantomimi vestri, quid histriones, quid

A illa mimorum, atque exoleti generis multitudo? Nonne ad usum quæstus sui abutuntur diis vestris, et lenocinia voluptatum ex injuriis attrahit contumeliisque divinis? Sedent et in spectaculis publicis sacerdotum omnium, magistratuumque collegia, pontifices maximi, et maximi curiones; sedent quindecim viri laureati, et diales cum apicibus flamines; sedent augures interpretes divinæ mentis et voluntatis, necnon et castæ virgines, perpetui nutrices et conservatrices ignis; sedet cunctus populus et senatus; consulatibus functi patres, diis proximi atque augustissimi reges; et quod nefarium esset auditu, gentis illa genitrix Martiæ, regnatoris et populi procreatrix amans saltatur Venus, et per affectus omnes meretriciæ vilitatis impudica exprimitur imitatione bac-

B COMMENTARIUS.

diò feriendum condemnaverint, bonis ejus omnibus fisco addictis. Vid. Leg. v, cod. ad L. Jol. majest. STEWECHE. et ELMENH.

Carmen malum conscribere, etc. Lex XII Tabularum ita concepta est: SI QUIS. CARMEN. OCCENTASSIT. ACTITASSIT. (CON) IDISSIT. QUO. ALTERI. FLAGITIUM. FAXIT. CAPITAL. ESTO. Qua de lege Cicero, lib. iv, de Republ., ap. Augustin., de Civ. Dei, lib. ii, cap. 9: *Nostræ XII Tabulæ, cum perpaucas res capite sancissent, in his hanc quoque sancendam putaverunt: si quis acitivisset, sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri*. Et. cap. 12: *Romani, sicut in illa de republica disputatione gloriatur Scipio, probris et injuriis poetarum subjectam vitam habere noluerunt, capite etiam puniri sancientes, tale carmen condere vi quis auderet*. Similis lex x. Cod. Theodos., de famosis libellis: *Univerſi qui famosus libellis iniuriis suis velut venenatum quoddam telum injecerint: hi etiam, qui famosam seriem ſcriptionis impudenti agnita lectione non illico diſcerperint, vel flammis exuſerint, vel lectorem cognitum prodiderint, ultorem ſuis cervicibus gladium reformident*. ELMENH. *Carmen malum* itaque famosum, criminofum, maledictum, quale ne quis scriberet cantum erat pœna capitis et fustis, teste Horatio n. ep. 1. 152, sq.:

Quia etiam lex
Pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quemquam
Describi: vertere modum formidine fustis
Ad benedicendum delectandumque redacti.

Ubi vid. vet. Schol. Conf. Sivaron., ad Sidon., lib. i, epist. xi, pag. 78. Forner., ad Cassiodor. Variar., lib. xi, ep. xi, pag. 707, ed. Genev. Lips., ad Tacit. Hist., iv, 45. Funec. ad Leg. XII. Tab. Vinc.; Gravina, de Orig. Jur. pag. 167, seqq. ORELL.

In quos jus est a vobis datum. Ita corrig. Fulv. Ursinus et Gelenius. Editio princeps habet: *In quovis est a vobis datum*. ORELL.

Confixerit. Ita Meursius. Antea *confixerit*. ORELL.

Formas. Idem Meursius in Critico, lib. vii, cap. 9, legendum suspicatur *forias*, id est *quisquilias, stercora*, Nonius. *Foriæ*... *stercora liquidiora*, unde *foricæ* latrinæ. *Forire*, ventrem deonerare. *Forioli* homines quibus alvus fluxa est et nimis molis. Sed non opus habemus turpi hoc vocabulo. ORELL.

XXXV. — *Quid histriones*. Simillimus locus Tertulliani in Apologet., cap. 15: *Sed et histrionum litteræ omnem fœditatem eorum designant. Luget Sol filium jactatum de cælo, latantibus vobis, et Cybele pastorem suspirat fastidiosum non erubescitibus vobis. Et sustinetis Jovis elogia cantari et Junonem, Venerem. Minervam a pastore julari*. ELMENH.

Nonne ad usum quæstus sui abutuntur diis vestris, et lenocinia voluptatum ex injuriis attrahit contumeliisque divinis. Ita ns Gelenius ed. abntitur, referens, ut et sequens attrahit, ad præcedentia verba: *exoleti generis multitudo*. Heraldus attrahit putat absolute

dictum pro attrahunt. attrahit; scil. aliquis, ut supra inquit, interrogabit. Mihi codicis lectio videtur verissima, et attrahit omnino referendum ad *exoleti generis multitudo*, quod autem non intelligo de histrionibus et actoribus scenicis, quamvis eos hoc nomine appellet capite sequente, sed potius de multitudine spectatorum molli et effeminata omniaque voluptatum lenocinia cupidissime arripiente. Tales enim homines exoletos dici ostendimus supra ad lib. ii, cap. 45: *Sen-us itaque nostri loci hic erit: Nonne (pantomini illi, histriones, mimi) ad usum quæstus suis abutuntur Diis vestris, et (exoleti generis multitudo) lenocinia voluptatum ex injuriis attrahit contumeliisque divinis? Hoc quidem paulo durius esse non infitas ierim, atamen Arnobio, scriptori non satis limato, talia condonanda*. ORELL.

C *Quindecimviri laureati*. *Quindecimviri* sibyllinorum librorum custodes: qui etsi tandem sexaginta fuerint, remansit tamen in his quindecim vocabulum, observat Servius. *Laureati* autem, quia, cum ludos varie coronati spectarent, sane Quindecimviro, qui Sibyllinas sortes tractabant, lauro coronari erat æquissimum. HERALD.

Diis proximi atque augustissimi reges. Regum nomine appellabantur iis temporibus, imperatores romani eorumque filii. Tertullian., de Spectac., cap. 50: *Tot spectant reges, qui in cælum recepti nuntiabantur consecratos* (intell. imperatores divis adscriptos) et Lactantius de Moribus persecut., cap. 19, de Diocletiano: *Tum descenditur, et rheda per civitatem veteranus rex foras exportatur in patriamque dimittitur*. Conf. qui ea de re multus est, Ez. Spanheua., de Præstant et usu numismat. disserta. 12, tom. ii, pag. 599, edit. Amst. ORELL.

Regnatoris et populi. Virgilius, ÆN., vi, 852:

Tu regere imperio populos, Romane, memento. ORELL.

D *Saltatur Venus*... *saltatur et magna Mater*. *Saltare*, ἐπιδεικτικῶς ὑπορχήσασθαι, dicitur de mimis, pantomimis, qui gesticulatione motuque manuum et pedum per multiplices figuras et schemata sub cantibus historiam aut fabulam imitabantur. Sic Horat. i, sat. v, dicit saltare Cyclopa, et Juvenal., sat. vi, 63.

Cheironomon Ledam molli saltante Bathyllo.
Tuccia vesicæ non iuperat.

Ubi vid. Ruperti. De tali saltatore vetus Epigramma in Anthol. lat., P. Burmanni ii, lib. iii, 178, vol. i, pag. 622.:

Tot linguæ, quot membra viro: mirabilis ars est,
Quæ facit articulos ore silente loqui.

Vide, qui hac de re multus est, Rigalt., ad Artemidor. Oneirocrit., lib. i, cap. 76, vol. ii, pag. 57, seq. ed. Reiff. ORELL.

chari. Saltatur et magna sacris compta cum infulis A mater; et contra decus ætatis illa Pessinuntia Dindymene, in bubulei unius amplexu flagitiosa fingitur appetitione gestire, necnon et illa proles Jovis Sophoclis in Trachiniis Hercules pestiferi tegminis circumretitus indagine, miserabiles edere inducitur eju- latus, violentia doloris fraugi, atque in ultimam talem diffluentium viscerum maceratione consumi. Quin et ille in fabulis maximus ipse reguator poli sine ulla nominis majestatisque formidine adolterorum agere introducitur a partes, atque ut fallere castitatem alienarum possit familias matrum, ora im- mutare pellacia, et in species conjugum subditivi cor- poris simulatione succedere.

XXXVI. Nec satis hæc culpa est, etiam mimis, et scurrilibus ludicris sanctissimorum personæ interpo- nuntur deorum. Et ut spectatoribus vacuis risus possit atque hilaritas excitari, jocularibus feriuntur cavillationibus numina, conclamant, et assurgunt theatra, caveæ omnes concrepant fragoribus atque plausibus b. Et quod nullis possit satisfactionibus ex- piari, exoletis atque irrisoribus numinum dona in- stituuntur et munera, ab officiis otium publicis, immunitas, et vacatio cum coronis. Et audetis post ista mirari unde oriantur hæc mala, quibus inun- datur et premitur sine ulla intermissione mortalitas; cum omnis res eas, quibus sunt involuta probra

B

LECTIONES VARIANTES.

^a Inducitur Fuly.

^b Plausu ms., plausis Sab.

COMMENTARIUS.

Sacris compta cum infulis. Glossæ: *Infula*, στεφάνη. Virgilius, *Æn.*, x. 538:

Infula cui sacra redimibat tempora vitta.

ubi Servius: *Infula, fascia in modum diadematis, a qua vittæ ab utraque parte dependent.* Conf. Festus, v. *Infula.* ELMENH.

In bubulei unius amplexu.... gestire. In amplexum mavult Oudendorp., ad Sueton. August., Cap. 70, in Addend., pag. 1022. Vide supra, ad cap. 14, verba: *Qui in Proserpinau genitalibus dicitur adhinivisse arrectis.* ORELL.

Sophoclis in Trachiniis. Cicero, *Tusc.* II, cap. 8. Sed videamus *Herculem ipsum, qui tum dolore frange- batur, cum immortalitatem ipsam morte quærebat. Quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit? Cui cum Deianira sanguine Centauri tinctam tunicam induisset, inhæsissetque ea visceribus, ait ille:*

O multa dictu gravia, perpeßu aspera,
Quæ corpore exanclata atque animo pertuli, etc.
ELMENH.

Cod. ms.: *Sophocles in Trachiniis.* vitiose; unde Gelenius refinxit: *a Sophocle in Trachiniis.* Salmasius: *Sophoclis in Trachiniis.* N. Heinsius, *Epist.* 257, ad Græv., in *Sylloge* Burmann. tom. IV, pag. 529: *Sophoclis in Trachiniis,* quod præfero. Respicit autem Arnobius ad Trachin. vers. 1065, seqq. ORELL.

Circumretitus indagine. Sic restituit Jan. Guilielm. *Quæstion* Plant. in *Curcul.*, cap. 5. in *Lampade* Gruteri. vol. III, part. II, p. 766, quam correctionem confir- mat etiam codex noster, teste Stewechio et N. Heinsio in *Epistola* ad Grævium modo citata. Et omnino *circumretitus* optime respondet *indagini*, cujus propria sedes in venatu et ad retia. Sic Virgilius, *Æn.*, IV, 121:

..... Saltusque indagine cingunt.

Et eodem modo Arnobius infra lib. v. c. 44: *Quod in adulterio dicimus Martem et Venerem Vulcani esse circumretitos arte.* Antea legebatur *circumpetitus* ORELL.

Maceratione. Meurs. mavult *viscerum laceratione.* At bene habet *maceratione*: innuit scil. Arnobius viscera (id est carnem, quidquid sub cute latet) veneno exesa et liquescentia. ORELL.

Quin et ille in fabulis maximus ille reguator poli. Prudentius in *Martyrio Romani*:

Cygnus stuprator peccat inter pulpitæ:
Saltat tonantem tauricornem ludius.
Spectator horum, Pontifex summus, sedes,
Ridesque et ipse; nec negando diluis,
Cum fama tantæ polluitur numinis. HERALD.

Sine ulla nominis. *formidine,* Meursius legit *numinis.* bene. ORELL.

Fallere castitatem. Fuly. Ursinus legend. conj. *tol- lere castitatem.* Male. Fallere castitatem scil. est tollere;

subvertere castitatem dolis, fallaciis. ORELL.

Familias matrum. Observanda insolentia hæc transpositio pro *matrumfamilias.* Materfamilias autem dicitur Latinis uxor legitima. opposita pelli. ORELL.

Ora immutare pellacia. Sic e cod. msto, qui habet *ellacia,* legendum dicit Stewechius. Cf. Nic. Heins., *Epist.* ad Græv., 257. Antea legebatur *ora immutare fallacia.* Sed vide quæ supra observavimus ad cap. 28. ORELL.

Et in species conjugum subditivi corporis simulatione succedere. Alludit ad Plauti *Amphitryonem.* Pro *subditivi* alii legunt *subditivi.* Sed eodem modo Plautus *Amphitr.*, act. I, scen. II, vers. 25:

Amphitryo subditivus eccum exit foras. ORELL.

XXXVI. — *Jocularibus feriuntur cavillationibus numina.* Tertullianus, *Apologet.*, cap. 15, init.: *Cætera lascivie ingenia etiam voluptatibus vestris per deorum dedecus operantur. Dispiciate Lentulorum et Hostiliorum venustates, utrum mimos an deos vestros in jocis et strophis rideatis: mæchum Anubini, et masculum Lunam, et Dianam flagellatam, et Jovis mortui testamentum recitatum, et tres Hercules famelicis irrisos.* HERALD. — *Cavillatio et cavillare* verba propria de mimis. Solinus, cap. 2 de Sicilia: *Hic primum inventa comædiæ est, hic et cavillatio mimica in scena stetit.* Cavillatio autem dicta est a calvendo, quod frustrari significat et fallere, ut scribit Priscianus lib. VIII. Ipsum vero calvendi verbum Nonius Marcellus ait tractum esse a calvis mimicis, quod sint omnibus frustrati. Vid. Henr. Vales., ad Ammian. Marcellin., lib. XXX, pag. 406. ORELL.

Conclamant et assurgunt theatra. Nam quando mimi et cæteri histriones placebant, acclamationibus, plausu, D exultatione voluptatem, quam inde percipiebant, testabantur spectatores. Hanc *ἐπιστημασίαν* observat Cicero ad Atticum lib. XIV, *epist.* III: *Tu, si quid περιγραπτικὸν habes. Sin minus, populi ἐπιστημασίαν et mimum dicta perscribito.* Assurgebant igitur et exulta- bant, quod proprium verbum in hac re Græci per *ὀνειδηρῶν* expriment, v. c. Arrianus in *Dissert.* Epic- teti lib. III, cap. 4, et Eusebius, *Hist. Ecclesiast.*, lib. VII, cap. 50, loquens de Pauli Samosatani fastu et insolentia, qua captaverat, imo redemerat plausum in Ecclesia, tanquam in theatro. HERALD.

Exoletis atque irrisoribus numinum dona instituuntur et munera. Præter præmia, quæ ante ludos erant, etiam dona quædam accipiebant histriones ac muna- ra, eaque aliquando pretiosa; quam luxuriam Cato uticensis exemplo suo corrigere conatus est, quum Favonii ludos Romæ curaret. Vid. Plutarch. in *Vita ejus* (cap. 46). HERALD.

Ab officiis otium publicis, immunitas et vacatio cum

numinum, et maledictionis elogia, et quotidie referatis, et ediscatis quotidie; et quando animum desideriosis vultis hallucinationibus occupari, dies vobis poscatis dari, et sine ulla intermissionibus exhiberi. Quod si haberet vos aliqua vestris pro religionibus indignatio, has potius litteras, hos exurere debuistis olim libros, demoliri, dissolvere theatra hæc potius, in quibus infamiae numinum propudiosis

COMMENTARIUS.

coronis. Theodoretus de Providentia, Serm. ix, p. 205: καὶ τραγωδίας μὲν καὶ κωμωδίας ὑποκριταὶ ἔχουσιν, εἰς ὃ βλέποντες τὴν τέχνην μετῴσσει, καὶ τῆ τῶν στεγνόντων ἐλπίδι τῶν πόνων ἀνέχονται. Philo de Legatione, ad Caium: ὅταν παρατυγχάνῃς σπικνωκῆς ἀγῶσιν, ἢ γυμνακῆς, ἢ τοῖς κατὰ τὰς ἰπποδρομίας, λαμβάνει τὸν τοιοῦτον λογισμὸν. Εἰ τὰ μηδὲν ἀφελόντα τὸν ἀνθρώπινον βίον, τέρψιν θε μόνῃ καὶ ἡδονῇ παρέχοντα θεαταῖς, ἐκπονοῦσιν οὕτω τινές, ὡς ἐπαινεῖσθαι τε καὶ θαυμάζεσθαι, καὶ γέρας καὶ τιμὰς καὶ στεφάνους μετὰ κρηνημάτων λαμβάνειν, τί χρὴ πράττειν τὸν τῆς ἀνωτάτης καὶ μεγίστης τέχνης ἐπιστήμονα; Jul. Firmic., lib. viii, Mathes., cap. 20: *Tertia pars Tauri si in horoscopo fuerit inventa, celebres faciet scenicos, qui in sacris certaminibus constituti pulcherrima consequantur insignia coronarum.* Fuerunt coronæ istæ e bracteolis aureis et argenteis, cui luxuriæ principium dedit Crassus, ut docet Plinius, Hist. nat., lib. xxi. Sed eam temperare conatus est Cato Uticensis in ludis Favonii; et postea Alexander Severus, ut in ejus Vita scribit Lampridius. ELMENU. et HERALD.

Maledictionis elogia. Papias: *elogium... titulus cuiuslibet rei.* Arnobius infra, lib. v, cap. 26: *Eleusiniorum vestrorum notas et origines producantur turpes, antiquarum elogia litterarum.* Calpurnius Flaccus, Declam., 17: *Inseram te majorum sepulcris, et elogio, quod optasti, nomen inscribam.* Tertullianus, Apologet., cap. ii: *Ut de vestris elogis loquar;* et cap. xvii: *Et sustinetis Jovis elogia cantari,* etc. ELMENU.—Conf. Havercam. ad Tertullian., l. i., pag. 22 et 150, et Valles., ad Ammian., lib. xiv, pag. 15. ORELL.

Et quando animum desideriosis vultis hallucinationibus occupari. Ita Salmasius. Gelenius et alii: *Et si quando,* etc. ORELL.—*Hallucinatio* proprium verbum. Ita animi quasi dissolutionem quamdam et oscitantiam significant. A. Gellius, lib. iv, cap. 20: *Tamquam illud indicium vagi animi foret et hallucinantis.* Et alibi: *At ille oscitans et hallucinanti similis.* HERALD.—J. Fr. Gronov. ad l. i. Gellii, pag. 375, ed. Lips., docet, scribendum esse *allucinantis* derivans a Græco ἀλόγη, quod languorem cum oscitantia denotat. ORELL.

Dies vobis poscatis dari. Fallitur Elmenhorstius dies hoc loco de dierum voluminibus accipiens, qua de significatione observabimus infra. Nam verba sequentia, et sine ulla intermissionibus exhiberi, aperte ostendunt, *dies poscere* nihil aliud esse quam dies integros, continuos poscere ad spectandos ludos scenicos. ORELL.

Hos exurere debuistis olim libros, demoliri, dissolvere theatra hæc potius. Sic emendarunt locum Heraldus et editor Lugd. Bat. Antea legebatur *hos exurere debuistis olim libros, istos demoliri,* etc. vitiose, nam *demoliri* de libris dici non potest, sed referendum ad sequens *theatra.* Et malim equidem pronomen *istos* tamquam glossema expungere, quam cum eodem Heraldus in Caris secundis legere: *Libros, tum demoliri, etc.* ORELL.

Nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerunt dari. De hac persecutione ita Eusebius, lib. vii, Histor. eccles., cap. 2: *Τῶν μὲν προσευκτηρίων τοὺς αἰκούς ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος αὐτοῖς βεβλήτους καταρρίπτομένων, τὰς δ' ἐνθίουσιν καὶ ἱερὰς γραφὰς κατὰ μέσους ἀγορὰς πυρὶ παραδιδόμενας αὐτοῖς ἐπιδομένον ὀφθαλμοῖς,* etc.

quotidie publicantur in fabulis. Nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerunt dari? cur immaniter conventicula dirui? in quibus summus oratur Deus, pax cunctis et venia postulatur magistratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, inimicis, adhuc vitam degentibus, et resolutis corporum vinctione; in quibus aliud auditur nihil, nisi

HERALD.—*Meruerunt* habet cod. mstus. Editio princeps, ex qua cæteræ fluxerunt, *meruerint.* ORELL.

Cur immaniter conventicula dirui. Ita appellabant loca, ubi congregabantur Christiani oraturi, et verbi divini interpretationem accepturi, ac sacras synaxes habituri. Ammianus Marcellinus, lib. xxvii: *Constatque, in basilica Sicinini, ubi ritus Christiani est conventiculum, uno die centum triginta septem reperta cadavera peremptorum.* Lactantius, lib. v, cap. 11: *Aliqui ad occidendum præcipites extiterunt; sicut unus in Phrygia, qui universum populum cum ipso pariter conventiculo concremavit.* HERALD.

In quibus summus oratur Deus. Paulo fusius Cyrillus Hierosolymit. Catech. 5. Mystagog. παρακαλούμεν τὸν Θεὸν ὑπὲρ κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου εὐσταθείας, ὑπὲρ βασιλέων, ὑπὲρ στρατιωτῶν καὶ συμμάχων, ὑπὲρ τῶν ἐν ἀσθενείαις, ὑπὲρ τῶν καταπονουμένων, καὶ ἀπαξῆλως ὑπὲρ πάντων βοηθείας δεομένων. NOURR., pag. 376.—*Ὁ ἐπὶ τῶσι θεός.* Deus supremus, Deus angelorum. Hoc enim modo veteris Ecclesiæ scriptores significant Deum angelorum, quos Scriptura aliquando appellat *deos* אֱלֹהִים eorum potestatem, etc. HERALD.—Vide ad lib. i, cap. 25. ORELL.

Pax cunctis et venia postulatur magistratibus, exercitibus, regibus, etc. Tertullianus Apologetico, cap. 50: *Illuc sursum suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocuis; capite nudo, quia non erubescimus; denique sine monitore, quia de pectore oramus. Precantes omnes semper pro omnibus imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, donum tutam, exercitius fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum, et quæcumque hominis et Caesaris vota sunt.* Idem testatur Dionysius Alexandrinus: *ἡμεῖς τὸν τὸν ἑνα Θεὸν καὶ δημιουργὸν τῶν ἀπάντων, τὸν καὶ τῶν βασιλείων ἐγγχειρίσαντα τοῖς θεοφιλεστάτοις Οὐλαριανῶν καὶ Γαλιανῶν σὺμβατοῖς, τοῦτον καὶ σέβομεν καὶ προσκυνούμεν καὶ τούτω διπνεκῶς ὑπὲρ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὅπως ἀσάλευτος διαμείνῃ, προσευχόμεθα.* Sic igitur pro principibus suis etiam persecutoribus et Ecclesiæ hostibus deprecabantur: Christo quippe jubente orare etiam pro persequentibus (Matth., v, 44), et Apostolo præcipiente pro quibusvis hominibus fundere, sed præcipue ὑπὲρ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων (1 Tim., ii, 2), quibus etiam vult *πάσαν ψυχὴν ὑποτάσσεσθαι* (Rom. xiii, 1). HERALD.

Adhuc vitam degentibus, et resolutis corporum vinctione. Certe pro defunctis deprecationes allegabant Deo, non Arnobii solum ætate, sed et anteriori sæculo. Constat ex Tertulliani locis quibusdam decantatissimis, verbi causa de Monogamia, cap. 13: *Enimvero et pro anima ejus orat, et refrigerium interrim adpostulat ei, et in prima resurrectione consortium, et offert annuis diebus dornitionis ejus.* Zeno Veronensis, sermone de Resurrectione: *Hinc uxor amissi mariti desolationem se ferre non posse testatur, frigidamque latus male dilatato queritur lecto: invidiosus vocibus Deo concinnat invidiam, solennia ipsa divina, quibus sacerdotibus Dei quiescentes commendare consueverunt, profanis aliquotiens ululantibus rumpit: tetraque illuc suum totum deformans cultum, cadaver amplectitur conclamatum; frigentia tepefacit crebris osculis labra.* Totum hunc ritum describit in Ecclesiastica Hierarchia Dionysius (Areopagita) cap. ultimo, qui

manos faciat, nisi quod mites, verecundos, castos, familiaris communicatores rei, et omnibus, quos solidet germanitas, necessitummodulatos.

II. Verum ita se res habet, ut quoniam plurimodis, et potestate valetis ferri, anteire vos veritatis scientia iudicetis: et esse pro diis omnium potentias primi opinionum obscenitate. Hoc in loco, si ferocitas vestra permittit, patitur, illud nobis ut respondeatis, oratione iras cadere in naturam existimetis an ab affectibus his longe divinam esse mentem disjugatam? Nam si concipiunt has motibus exasperantur irarum, sicut vestrae iras ferunt; nam saepe illos dicitis et propter minus sollicite factos, et propter praesules non, et propter quaedam spatiola defanata, et

propter caeremonias non rite perfectas, tremoribus infremuisse terrarum, et contagione pestilentiae corrupisse auras temporum luctuosa cum populi vastitate, sequitur ut intelligi debeat iracundias non parvas ex opinionibus eos continere praedictis. Quod si datur, et illud necessario consequens, miserias has omnes, quibus olim genus accumulatur humanum, ab huiusmodi fluere fictionibus; quod si ab his causis indignatio proficiscitur numinum, miseriarum tantarum vos estis auctores, qui animos caelitem non cessatis offendere, et ultionis in rabiem concitare. Sin autem ab huiusmodi furis deorum est genus immune, neque quid sit irasci dii omnino noverunt: et nobis ergo irasci sine ulla ratione dicuntur, qui ira quid sit ignorant, et ab ejus compta, et permixtione sunt absoluti.

COMMENTARIUS.

observata: fratrem defunctum a propinquis opum deportatum quasi ad coronam accipere: hymnos deinde eucharisticos ab iisdem rōs vixit alius, cujus gratia et ope frater terat, decantatos: gratiarum actionem potestatem ob idem beneficium Deo redditam: aedam Scripturarum de resurrectione recipimus ad idem argumentum accommodatos: dimissos postea catechumenos: san- de quiescentes nominatos, et quasi victores ce praedicatos: precationem denuo pro de- sacerdotem conceptam: summam praecationis at Deus defuncto veniam peccatorum tri- tumque in locum viventium reciperet. Eum eulo salutatum, unctum, denique conditum. cum Christianorum res potentiores factae ompa exequiarum adjecta: hymni et psalmi is decantati etiam per choros: cerei etiam sentilium ritibus in melius, ut existimabant, i. Hanc rem abunde explicabunt Hieronymi e igitur ille ad Eustochium Epitaphio Paulae Exan non ululatus, non plauctus, ut inter sae- nes fieri solet, sed psalmorum linguis diversis concerebant. Translataque episcoporum ma- cervicem feretro subjicientibus, cum alii lampadas cereosque praeserrent, alii choros im ducebant: in media ecclesia speluncae Ser- st posita. Hic vides psalmos ab iis, qui fu- equebantur, decantatos: sed clericorum usuper psalmorum cantamina modulatos.

HERALD.

us auditur nihil, nisi quod humanos faciat, etc. m sententiam Phinius junior lib. x. epist. 97, stianis: Affirmabant se sacramento non in quod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, eria committerent, ne fidem fallerent, ne de- abnegarent. Conf. Augustin., de Civ. Dei, p. 28. ORELL.

aris communicatores rei. Sic restituit Jan. us in Quaest. Plautin., in Curcul., cap. v; in Gruteri, vol. III, part. 2, pag. 366. Antea r familiares communicatores rei, quod vitium, tum est, quia scriptum fuit in Codice fami- guendi casu ἀρχαῖστω. Ita Lucilius fur, urei pro furis, i. Heraldus legendum putat: s et communicatores rei, deleto sequente praefero equidem correctionem Guilielmi.

ORELL.

u omnibus, quos solidet germanitas, necessi- pulatos. Sic edidi e correctione Stewechii, im e ms. ducta est, ubi distincte legitur . Antea edebatur: Et cum omnibus, quos

solidet, germanitatis] necessitudine copulatio.] Sed, ita efficitur oratio abrupta et hiulca; neque enim et habet, ad quod referatur. Salmasius edidit: et cum omnibus consolidat germanitatis necessitudine copulatos, id est cum omnibus fratrum et sororum appellatione et affectu devinctos. Sed adjectivum consolidus frustra quaesivi in Lexicis. ORELL.

XXXVII. — Et esse pro diis pios. Pessime Meur- sius: Et esse pro diis ipsos. ORELL.

Et propter quaedam spatiola defanata. Id est: Pro- fanata spatiola. Nam hic ea respicere videtur Arno- bius, quae Cicero, de Nat. deor., lib. II, § 215; Vale- rius Maximus, lib. I, cap. I, § 3, et alii de Tiberio Graccho memoriae tradiderunt. Quum ille, inquit, tabernaculum cepisset imprudens, et pomerium inauspicato transgressus esset, propterea vitio crea- tos consules ab auguribus pronuntiatum. NOUR.

Defanata spatiola. Idem quod profanata. Nam al- ludere videtur Arnobius ad ea, quae de Tiberio Gra- cho Cicero (de Nat. deor., lib. II, et de Divin., I.), Valerius Maxim. lib. I, cap. I, § 3), et alii memo- rant. Cum ille, inquit, tabernaculum vitio cepis- set imprudens, et pomerium inauspicato transgres- sus esset, ideo vitio creatos consules ab auguribus pronuntiatum. NOUR., p. 554.

Corruptisse. Sic emendavit felicissime Th. Canterus. Antea legebatur: corruisse. ORELL.

Iracundias non parvas ex opinionibus eos continere praedictis. Ita cod. mstus habet testibus Cantero et Stewechio, quam lectionem in textum editionis Lugd. Bat. recepit Salmasius. Gelenius et ceteri eum secuti ediderunt: Ex opinionibus eos concipere praedictis. Quod fateor mihi magis placere. Continere iram, ira- cundiam, duplici quidem sensu dici potest. Est scilicet vel iram alere in pectore, perseverare in iracundia, vel cohibere, frenare iram, ne erumpat. Sed concipere contextui multo accomodatius. Pro opinionibus Canterus mavult opinionibus. ORELL.

Ab huiusmodi furis. Sic optime e Cod. msto resti- tuit Heraldus. Antea edebatur: ab huiusmodi nefariis. ORELL.

Et ab ejus compta et permixtione sunt absoluti, etc. Haec verba et sequentia crucem fixerunt interpretibus, uncinis ea includentibus tamquam lacunam loco positam plane alieno, quod de sequentibus verbis et postremis huius libri: Neque enim fieri per rerum naturam potest, ut, quod unum est, fiat duo, et in diversas res eat unitas ingenua simplicitate divisa, est omnino verissimum: ideoque, ausus sum ea in sedem multo aptiorem translocare cap. huius libri XIII, ubi vide notat. Sed priora huius lemmatis verba: et ab ejus compta et permixtione sunt absoluti, conjungenda vi-

COMMENTARIUS.

dentur cum præcedentibus : qui ira quid sit ignorant. *comptu*, quod in isto est corruptum esse nemo non videt. Sabrus et Gelenius ediderunt *contenta*, quod verbum novum prorsus et inauditum pro continentia; *αποχρησθῆναι*, ut noster supra dixit lib. II c. 19, probant Cujacius et Meursius. Ita remissa ap. Cyprianum, *deducta* ap. Cic., de Legg., lib. II, *condita* ap. Censorinum, cap. IV., *abscissa*, *resora*, pro *remissio*, *deductio*, *conditio*, *abscissio*, *resonatio*. Stewechius legendum censet *contentu*, eodem sensu. Fulv. Ursinus *contactu*. Mihi legendum videtur *conceptu*, e quo per compendium *con-*tu scripto facillime enasci potuit vitiosa lectio *comptu*. Ita *conceptus animi* pro consiliis, quæ animo agitantur, dixit Jul. Firmicus Mathes. V, cap. 12, et *concipere iras* sæpissime occurrit ap. opti-

mos scriptores; v. c. Cic., Tus. IV, cap. 9 : *Discordia, ira acerbior, intimo animo et corde concepta*. Ovid. Met. I, 166 :

Ingentes animo et dignas Jove concipit iras.

Valerius Flaccus, Argonaut., I, 747 :

Arma
Rex parat, et sævos irarum concipit igues.

Etiam *permixtionem* de vi cupiditatum animi tranquillitatem turbantium dicere potuisse Arnobium eo sensu quo Cicero in Oratore, cap. 9, de Pericle dixit : *Qui si tenui genere uteretur, nunquam ab Aristophane poeta fulgere, tonare, permiscere Græciam dictus esset*, nullus dubito. ORELL.

LIBER QUINTUS.

INDEX CAPITUM.

- Ad aliud contra gentiliū Deos argumentum transit B
Arnobius, illudque petit ex historiis : quas quum ethnici usu quotidiano retinerent festisque celebrarent annuis, eas profecto verissimas esse arbitrabantur. Prima est Nuncæ Pompili, qui a Jove Elicio dolis et artibus decepto fulminis procurationem impetrasse perhibetur. Cap. 1, 2.
- Ex omnibus autem hujus historiæ circumstantiis manifestum facit auctor, nihil fingi posse a veritate et divinitate magis alienum. Cap. 3, 4.
- Secunda Acastis et Attidis historia est, quæ turpissimis Jovis, Matris Deum, Nuncæ et Iæ flagitiis, C ignominiosa Attidis castratione illiusque et Iæ morte aliisque illi adjunctis fumosissima fuisse comperitur. Cap. 5, 6, 7.
- Contra illam igitur Arnobius haud aliter ac contra alias argumentatur. Urget ethnicos, eorumque ridet insaniam. Cap. 8, 9.
- Alia excutit in eadem historia ineptiarum plenissima. Cap. 10, 11.
- Eam tamen ostendit ab ethnicis non posse falsitatis coargui; quæ scilicet ab antiquissimis illorum scriptoribus tradita fuerit et ab ipsis ethnicis annuo Matris Deum festo celebrari consueverit. Cap. 12, 17.
- Plures alias his similes Arnobius execranda earum fœditate deterritus se prætermittere declarat. Paucis tomen perstringit Faunam Fatuam sive Bonam Deam virgis cæsam, turpem Servii ortum, ac nefanda quæ in Omophagiis, Corybantibus, Bacchanalibus, Phrygiis sacris ac mysteriis fieri solebant. Cap. 18, 19.
- Horum autem occasione Jovis incestus cum Cerere matre ac Proserpina filia ethnicis exprobrat. Cap. 20, 21.
- Quibus expositis scite observat, tot tantaque Jovis nari vari adulteria aliaque flagitia, ut non alia causa natus videatur, nisi ut in eum omnis infamiae colluvies derivaretur. Cap. 22, 23.
- Tum deinde alia persequitur sacra, videlicet Thesmophoria, Eleusinia. Cap. 24, 27.
- Atque Alimontia; in quibus non minor quam in aliis lascivia ac petulantia. Cap. 28, 29.
- His enarratis ab ethnicis postulat, utrum Christiani ad hæc sacra agenda omni suppliciorum genere cogi debeant; simulque mirum sibi videri proficitur, illum qui hos esse deos neget vel dubitet, atheum ac sacrilegum ab ipsis appellari. Denique concludit, hujusmodi deos non christianis eos respicientibus, sed ethnicis tanta illorum crimina prædicantibus insensos esse debuisse. Cap. 29, 30, 31.
- Gentilium responsonem exsusflat, qui omnes hæc historias allegorice tantum sensu intelligendas esse contendebant. Cap. 32, 33.
- Ejusmodi tergiversationis absurditatem vehementius urget. Cap. 34, 35, 36.
- Id adhuc plenius evincit, Summani et Proserpinae, nec non Jovis ac Cereris historiis excussis. Cap. 37, 38, 39.
- Fac tamen, si velis, in historiæ cujuslibet descriptione aliud omnino quam verba sonant significari : non minus certe illud ad deorum dedecus et contumeliam redundabit. Cap. 40, 41, 42.
- Denique multa in deorum historiis lectitari ostendit Arnobius, quæ allegorice sensu explicari nequeant, et quibus concludit, nefas prorsus esse deos ab gentilibus, si eos revera existere persuasum habebant turpissimis et divina majestate plane indignis vocari nominibus. Cap. 43, 44, 45.
- I. Esto : ab ludentibus poetis cuncta illa sint pro-

COMMENTARIUS.

I.— Esto : ab ludentibus poetis, etc. Sensus est : Quæ proposita antea do vobis a ludentibus et lascivientibus poetis conficta : quo tandem pacto

excusabitis illa, quæ historiæ graves et seriæ produnt; quæque in sanctissimis vestris, ut existimatis, mysteriis traduntur non minus ridicula. Recte

dita de immortalibus diis probra. Quid illa, quæ historia continent graves, seriæ, curiosæ, quæque in arcanis mysteriis traditis, poetarum sunt excogitata lascivia? Quæ si vobis viderentur ineptiarum talium fabulæ, neque ^a in usu retineretis quædam suo, neque per cursus annuos lætitiis exerceretis ut festas, neque ut rerum simulacra gostarum sacrorum conservaretis in ritibus. Ex quibus tam multis unum interim ponam moderaminis temperamentum secutus, in quo stolidus et imprudens ipse ille inducitur Jupiter, verborum ambiguitatibus lusus. In secundo Antiatis libro, ne quis forte nos existimet concinnare per calumnias crimina, talis perscripta est fabula : Numam illum regem, cum procurandi fulminis scientiam non haberet, essetque illi cupido noscendi,

LECTIONES VARIANTES.

^a Quæque alii.

COMMENTARIUS.

itaque opponit historias graves et serias iis, quæ per jocum et a ludentibus scribuntur animi causa, nullo proposito fine. Hoc enim est *ludere*, quo sensu Græci etiam *παίζειν* dicunt eos, qui nihil agunt serio, sed *μάτην* : talesque elumbis ingenii homines *ματαιούς* appellant. V. c., Herodotus. Musa II, c. 175, de Amasi loquens : Ἐχράτο δὲ κακιστάσει πραγμάτων ταῦτα τὸ μὲν ὄρθρον, μέχρι ὅτου πληθώρας ἀγορῆς, προθύμως ἐπρήσσει τὰ προσφερόμενα πρήγματα τὸ δὲ ἀπὸ τούτου ἐπὶνέ τε καὶ κατέσκηπτε τοὺς συμπότας, καὶ ἦν μάταιός τε καὶ παρημέμων. Eundem paulo post ait fuisse φιλοπότην καὶ φιλοσκώμμου καὶ σάδαμῶς κατεσπουδαμένον ἄνδρα. Sic σκώπτειν et σπουδαίνει *sapis-ime* oritur, quemadmodum *παίζειν* et *σπουδαίνει*. Eunapius præfatione : Εἰ γὰρ τὸ παίρνειν τῆς ἀρετῆς ὄξειον λόγον, ἀσθεῖοτό ἂν πόντος τὸ σπουδαζόμενον σιωπώμενον. Idem animi vitium *lasciviam* dicit Arnobius, quod vocabulum designat proprie dissolutam animi *διάθεσιν*, qua animi gratia, *μάτην*, nullo certo scopo proposito, aliquid agimus. Sic *ludere* est *lascivire* supra, l. IV : *Existimare non possumus, utrumne istud serio, atque ex rei compertæ faciatis fide, an ex fictionibus ludentes cassis ingeniorum lasciviat luxu.* HERALD.

Neque in usu retineretis quædam suo. Ita Gelenius et ceteri. Editio princeps et codex ms. : *quodam suo.* Ed. Lugd. Bat. : *Neque in usu retinetis quodam suo, quod magis placet.* Attamen nihil mutare ausim. ORELL.

Moderaminis temperamentum. Vide supra, ad l. I, c. 2. Est itaque hoc loco *moderaminis temperamentum* medioeritas inter nimiam narrationis prolixitatem et breviteratem. ORELL.

In secundo Antiatis libro. De C. Valerio Antiate, Annalium scriptore antiquissimo, ejus meminere Livius, Plinius Major, A. Gellius, Macrobius, alii, vide G. J. Voss., de Hist. lat., l. I, c. 10. ORELL.

Procurandi fulminis scientiam. Procurare fulmen, id est avertere, expiare, id est cessare, ut Jupiter voluntati suæ satisfactum videns avertat noxiam viam tempestatis iracundæ. Vide C. Barth., Adversar., l. LV, c. 15, et quæ supra annotavimus, ad l. II, c. 49. ORELL.

Egeriæ monitu castos duodecim juvenes, etc., etc. In hac narratione conferendi cum nostro Plutarchus in Vita Numæ, c. xv, et Ovidius, Fast. III, 259-350, qui locus est elegantissimus. ORELL.

Martius Picus. Martius est allusio ad transmutationem Pici in picum avem (quæ erat Marti sacra) a Circe, ob spreum ejus amorem. Conf. Ovid., Met. XIV, 519, seqq.; Virgil., Æn. VII, 487, ibique Servius; Plin., Hist. nat., l. X, c. 48 (20), ibique Harduin., vol. I, p. 552; et Pitar., in Quest. Rom. ORELL.

Egeriæ monitu castos duodecim juvenes apud aquam celasse cum vinculis; ut cum Faunus, et Martius Picus ad id locorum venissent haustum, nam illis aquandi solenne iter huc fuit, invaderent, constringerent, colligarent. Sed quo res fieri expeditius posset, regem pocula non parva mero vino, mulsoque complexse, circaque accessus fontis insidiosam venturis opposuisse fallaciam. Illos more de solito bibendi appetitione correptos ad hospitium nota venisse. Sed cum liquoribus odoratis offendissent fragrantia pocula, vetustioribus anteposuisse res novas, invasisse aviditer, dulcedine potionis captos hausisse plus nimio, obdormivisse factos graves : tum bis senos incubuisse sopitis, injecisse madidatis vincula, expergitosque illos statim perdocusse regem, quibus

Ad id locorum. Scilicet in monte Aventino. Plutarchus, in Vita Numæ, c. 15 : *Μυθολογοῦσι γὰρ εἰς τὸν Ἀβεντίνου λόγον οὕτω μέρος ὄντα τῆς πόλεως. οὐδὲ συνοικοῦμενον, ἀλλ' ἔχροντα πηγῆς τε θαψίλεις ἐν αὐτῷ καὶ γάπας σκεπρὰς, φοιτῶν δὴ οὐ δαίμονας, Πίκου καὶ φατῖνον, etc.* Conf. descriptionem elegantissimam Ovidii, Fast. III, 295 seq. ORELL.

Regem pocula non parva mero vino mulsoque complexse. Non dubitavi Arnobio reddere lectionem veterem, quam e codice ms. fluxisse testatur Elmenhorstius. Ceteri editores omnes ex interpolatione Gelenii : *Regem pocula non parvi numeri vino mulsoque complexse. Merum vinum est aqua non temperatum; vinum, ut a matre natum fuit,* appellat Plautus, Amphitr., act. I, scen. I. ORELL.

More de solito De apud Arnobium aliosque illius ævi scriptores sæpissime abundat. Sic infra, lib. VI, c. 10 : *Lingnam ore de patulo potus aviditate projiciens,* et Nemesian. Cyneget., vers. 47 :

Quis non Semelen ignemque jugalem
Letalemque simul, novit de pellicis astu?

Ubi vide Burmann., pag. 555, et, qui multa exempla citat, C. Barth., Adversar., lib. XVII, c. 17, p. 884. Supra jam aliquoties monuimus de abundantia ejusmodi particularum apud Arnobium. ORELL. — Conf. Ovid. Met. VI, 80. OCHSNER.

Sed cum liquoribus odoratis offendissent fragrantia pocula. Ovidius, Fast. III, 500 sq. :

Huc venit, et Fonti rex Numa mactat ovem.
Plenaque odorati Dis ponit pocula Bacchi,
Cumque suis antro conditus ipse latet.
Ad solitos veniunt silvestria numina loutes
Et relevant multo pectora sicca mero.

Juretus ad Symmach., lib. I, epist. 26, pag. 59, ed. Lectii hæc accipit de vino odoribus condito, e more Græcorum (Vid. Fischer., ad Aristophan. Plut., vers. 808, qui hac de re multus est). Male. Nam *pocula fragrantia liquoribus odoratis et pocula plena odorati Bacchi* nihil aliud sunt, quam pocula vini natura sua fragrantissimi upote vetasti ac generosi : quale describit Phædrus, lib. III, fab. I :

Anus jacere vidit epotam amphoram,
Adhuc, Falerna fece, e testa nobili,
Odorem quæ jucundum late spargeret.

ubi vid. Burmann., in Commentar., pag. 418. ORELL. *Obdormivisse factos graves.* Ovidius l. I. : *Vina quiet sequitur. ELMENH.*

Injecisse madidatis vincula. Madidatis, hoc est ebriis. Vide N. Heins., Adversar., lib. I, cap. 10,

ad terras modis Jupiter posset et sacrificiis elici; et accepta regem scientia rem in Aventino fecisse divinam, elixisse ad terras Jovem, ab eoque quaesisse ritum procurationis. Jovem diu cunctatum expiabis dixit capite fulgurita; regem respondisse, coepitio. Jovem rursus, humano; retulisse regem, sed capillo. Deum contra, anima; piscis, subjecisse Pompilium. Tunc ambiguis Jovem propositionibus captum extulisse hanc vocem: decepisti me, Numa; nam ego humanis capitibus procurari constitueram fulgurita, non capillo coepitio; quoniam me tamen tua circumvenit astutia, quem voluisti habere morem; et his rebus, quas pactus es, procurationem semper suscipies fulguritorum.

II. Quid primum, quid ultimum, vel exequatur animus, vel conticescat, nec facile dictum est, neque ullis

A considerationibus expeditum. Ita enim sunt omnia et excogitata, et comparata derisui; ut sit vobis connitendum, falsa ut credantur haec esse, etiam si sint vera, quam obtinere velle pro veris, et velut quiddam mirabile non sine ipsius numinis insinuatione contemptu. Quid enim dicitis, o isti, credimusne illum Faunum, et Martium Picum, si ex numero sunt deorum, et ex illa perpetua immortalique natura, sitis aliquando ariditate siccatos, atque ut aestum possent irrigare venarum, fluentia esse per fontium? Credimusne captos mero, et dulcedine illectos mulsi, tamen se poculis ingurgitavisse fallacibus, ut usque ad ebrietatis periculum veniretur? Credimusne vinetos somno, atque altissimi soporis oblivione demersos, vincendi copiam sui animalibus pra-

LECTIONES VARIANTES.

^a Sunt Sab.

COMMENTARIUS.

pag. 102, et intpp. ad Apulei., Met., lib. VIII, p. 558. Oudend. Sic infra: *mero madidari multo*. ORELL.

Elici. Ovidius, Fast. III, 527:

Eliciant caelo te, Jupiter: unde minores
Nunc quoque te celebrant, Eliciumque vocant.

ELMENS.

Peculiare verbum de sacrificiis et evocationibus manium deorumque. Tertullianus, de Anima, cap. XXVIII: *Scimus enim Magos elicere explorandis occultis et parentros et pythonicos spiritus*. Vid. C. Barth., Adversar., lib. IV, cap. 12, pag. 180. ORELL.

Elexisse. Frustratur itaque hoc loco observatio Prisciani, lib. X, pag. 581, ed. Basil., *terminationem praeteriti verbi elicio, ere, numquam esse elixi, sed eliciui*. ORELL.

Expiabis, dixit, capite fulgurita. Antiquam formam dixit pro dixisse e codice ms. restituerunt Meursius in Append. et editor Lugd. Bat. *Fulgurita*, religione insignia. Festus: *Fulguritum, id quod est fulmine ictum, qui locus statim fieri putatur religiosus, quod eum Deus sibi dicasse videretur*. Glossae veteres ad illud Persii, sat. II:

Triste jaces lucis evitandumque bidental.

Bidental locus sacro percussus fulmine, qui bidente ab aruspibus consecratur, quem calcare nefas sit. Immo etiam intueri talia loca fulgurales libri vetabant, ideoque ea studiose muniebant aruspices, et hydriam cum operculo ibi collocabant, teste Ammiano Marcellino, lib. XXIII, pag. 246; ubi vid. qui haec de re multus est, H. Vales., in Not., pag. 259, ed. Paris. Conf. Rigalt., ad Artemidor. Oneirocrit., lib. II, cap. 9, pag. 75, vol. II, ed. Reiff., et intpp. ad Fest. v, *bidental*. ORELL.

Regem respondisse coepicio Jovem rursus humano, etc. Ovidius l. I.:

Caede caput, dixit. Cui Rex, Parebimus, inquit:

Caedenda est hortis eruta cepa meis.

Addidit hic, Hominis. Summos, ait ille, capillos.

Postulat hic animam: cui Numa. Piscis, ait.

Risit: et, His, inquit, facito mea tela procures,

O vir colloquio non abigende meo! ORELL.

Deum contra anima: piscis subjecisse Pompilium. Sic edidi ex emendatione Gelenii et Salmasii in edit. Lugd. Bat. V. *piscis* deest in cod. ms. et ed. principe, ubi legitur: *Deum contra animalis, subjecisse Pompilium*. Tum sequitur... signum lacunae, quam Gelenius explevit v. *piscis*, Heraldus v. *mana*, sequens Plutarchum, qui habet: *Ἀποκρινόμενος δὲ τοῦ Διὸς ἐμψόχους, ἐπαγορεύει τὸν Νουμῶν, μακίστην*. De

mana pisce vide supr. ad lib. III, cap. 31. Stewechius legendum censet: *Deum contra animalis* (id est animato), *subjecisse Pompilium pompili*, quae est etiam conjectura F. Ursini, ut sit lusus in ambiguitate verbi, quod et regis et piscis nomen. *Pompili* scil. nomine duplex piscium genus significatur a Plinio, Hist. nat. lib. IX. Alterum thynni species cap. 15. Alterum animal testaceum e nautilorum genere cap. 29, ubi vid. Laur. Th. Gronov., et Kittershus. ad Oppian. Halieut., I, 186. Sed vereor ne sit haec conjectura sagacior quam verior, neque video cur eliminari debeat v. *piscis*, quod etiam Ovidius habet, qui ex eodem fonte, scil. Valerio Antiate, hausisse videtur cum nostro. Malim cum Salmasio *piscis* ponere ante *subjecisse*, quod convenientius orationis cursui rapidissimo. Cogitandum scil. haec omnia quam citissime prolata et rapidissime. Numquam haud permisisse Jovi voluntatem suam explicare pluribus verbis, sed unumquodque ejus verbum, simulac *ἔργου ἔργου ὀδόντων*, alio verbo suis consiliis aptiore intercepisse et quasi repulisse. Quod innuit etiam Plutarchus dicens: *ὀποδαθόντος τοῦ Νουμῶν*, etc., quod Kaltwasserus vertit, *Ihm geschwind in die Rede fallend*. Neque in alia re constitit illa, quam Jupiter vocat, Numae astutia, quam in celeritate ac praesentia animi, qua singula verba Jovis vix ore missa interpellans responso convenientissimo in alios sensus, ac Deus voluerat, retorquebat. Nimirum diis indecorum eorumque majestate indignum habebatur verba, quae effati essent, brevia saepe et ambigua, explicare, eorumque sententiam consulentibus interpretari, quod in oraculis praecipue notissimum. ORELL.

Non capillo coepicio. Ita Gelenius et caeteri. Cod. ms. et editio Sabae: *Numa capillo coepicio*. Unde Heraldus leg. *suspiciatur: Non autem capillo coepicio*. Et hanc conjecturam retractans in Curis secundis: *Non mana aut capillo coepicio*. ORELL.

II. — *Ita enim sunt omnia excogitata et comparata derisui*. Plutarchus, l. I.: *Τὰντα μὲν ὄν μολὸδα καὶ γελῶσα τῶν τῶν τότε ἀνδρῶπων ἐπιδείκνυνται διὰ τὴν πρὸς τὸ θεῖον, ἣν ὁ ἰδιώτης ἀποτὸς ἐνεποίησεν*. Heraldus: *Credimusne illum Faunum*. Meursius conjicit: *Credimusne, etc.*, et sic in lineis sequentibus. ORELL.

Vinctos somno. Fulv. Ursinus mavult *victos*. Male Lucretius, IV, 455:

Denique cum suavi devinxit membra sopore.

et vers. 1021:

Somno devincti credunt extollere vestem. ORELL.

Conf. Fr. A. Wolf. ad Sueton. August., c. XVI, tom. I, pag. 427. OCHSNER.

rennis? Quibus deinde partibus vinculorum etæ sunt nexiones? soliditatis habebant quid ex duris ossibus informatæ fuerant eorum quæ constringi laqueis, et nodorum possentibus coerceri? Non enim requiro, non exigo, sed potuerint fari ebrietatis alienatione nutantove invito, vel potius nescio, protrahendi ejus ritum quisquam potuerit publicare; illum audire desidero, cur si Faunus et Picus ni generis et potestatis, non ipsi potius edicerent id, quod ab ipso Jove periculosius Numa audire? An numquid Jupiter solus hujus rei noverat, ab ipso enim decidunt fulmina, potentia procurare alicujus debeat scientiæ di- An cum ipse jaculetur hos ignes, aliorum scire, quibus modis conveniat iras ejus, B imos temperare? Etenim revera stultissi-

num credere est, ipsum remedia scire, quibus averti possint, quæ per fulminis jactum in humanis fieri constituerit rebus. Hoc est enim dicere: illo ritus genere iras meas placabitis; et siquando per fulgura significavero aliquid imminere, facite hoc, et illud, ut quod fieri statui, inane fiat et vacuum, et sacrorum vi vanescat.

III. Sed concedamus, ut dicitur, ipsum adversum se Jovem remedia scisse, atque artes, quibus iri obviam suis significationibus conveniret; etiamne credemus Deum numinis tanti tractum esse ad terras, et in verrucula collis unius cum homunculo stantem, alterabilem conseruisse sermonem? Et quænam illa, quæso, divina res fuit, quæ ad imperio rerum tanto Jovem compulit avocari, et mortalium sese denunciationibus sistere? mola falsa, thus, sanguis, verbenarum sufficio, et nominum terribilium fremores? et

COMMENTARIUS.

quærenti. Annon legendum edixere? quod significanti. ORELL.

quid Jupiter solus hujus rei scientiam nove- etc. Integrum locum sic legi vult Meursius: *quid Jupiter solus hujus rei scientiam noverat (nim decidunt), fulmina ut imminentiâ procius debeant scientiâ disciplina.* ORELL.

t, ab ipso enim decidunt fulmina, ut imminere alicujus debeat scientiâ disciplina. Proba eam sollicitare debebant. Neque enim imfulmina procurantur, sed quæ per fulmina antur imminere. Mox: *Et si quando per fulficavero aliquid imminere.* HERALD. — Fulv. d. conj.: *Ab ipso enim imminet fulmina.* C totum locum sic legit et interpugit: *Noipso enim decidunt) fulmina ut imminentiâ debeant.* ORELL.

et sui operis scire. Operis delendum censet us tamquam glossema et interpretamentum ORELL.

remedia scire. Scire sine dubio corruptum hoc minime ridiculum, eundem Jovem, qui s mittat fulminum auspicia, etiam remedia ea quæ significantur fulminibus avertend hoc absurdum dicit Arnobius, Jovem euisse mortales, quibus rebus potentia sua redigi possit, quinimmo ritus etiam conet cerimonias ordinasse, quibus adstrictus it ipse exsequi postea suam indignationem. gendum aut cum Heraldio in Curis secundis: *sciscere*, aut cum C. Barthio, in *Adversar.*, ap. 13, pag. 2618 seq.: *remedia sancire*, e compendium scripto *scire* facillime enascire. ORELL.

as. Ita Salmasius ex emendatione Meursii in Editio princeps: *Meas has.* Gelenius: *Minos paulo ante: Quibus modis conveniat iras ejus nos temperare.* ORELL.

uando per fulgura significavero aliquid impi- prie significare, ut Græcis *σημαίνειν*, et signi- modo, *διοσημαίνειν*. HERALD.

orum vi vanescat. Sic restituit Cujacius ex legitur: *Et sacrorum vanescat.* Editio prin- sacrum vanescat, vitiose. C. Barthius., *Adj.* LV, cap. 15, pag. 2619: *Et sacri vi vacrum scil. ritus ipse, ut traditus a Jove.* in Curis secundis: *Sacro evanescat.* Elius: *Et cassum fatum vanescat*, delens verba tia et vacuum. Meursius in Appendice post v. putat excidisse *peractione* aut tale quid, ubi simplicis *vanescere* pro *evanescere* multis illustrat L. Büemann. ad Lactant., *Inst.* IV,

cap. 8, pag. 449. ORELL.

III. — *Remedia scisse. Scisse a scisco, sciscere.* Videmus itaque, in cap. precedenti pro *remedia scire* legendum esse: *Remedia sciscere.* Sic supra, lib. II, c. 19: *Antiquis opinionibus scitum est.* Ubi male conjiciunt nonnulli *sancitum.* Nam *scitum a sciscere.* ORELL.

In *verrucula collis unius.* Vide supra, ad lib. II, cap. 49, et de locutione *sermones conserere* Ouden- dorp., ad Apulei., *Met.* V, pag. 349. ORELL.

Et quænam illa quæso divina res fuit, quæ ab imperio rerum tanto Jovem compulit avocari. Sic edidi ex emendatione felicissima J. G. Gravii in Epistola 258, ad N. Heinsium *Sylog. Burmann.*, vol. IV, pag. 352. Antea edebatur: *Ab impetu rerum tanto.* Sed quis illo impetus rerum? ORELL.

Mortalium sese denunciationibus sistere. Denunciatio proprie est interpellatio, qua quis per officiales magistratus in judicium provocatur. Paulus Ictus, lib. V Sentent. Tit. V; Brisson., de *Verb. Sign.*, lib. IV, p. 173. ELMENH.—Hoc loco, ut bene observat Priorius, *denunciatio* idem est quod *condictio* apud Augures, quæ dicitur, cum denuntiat, ut quis ante diem tertium ad inaugurandum adsit. Vide Serv. ad Virgil., *Æn.* III, 417, et Gesner., in *Thesaur.*, v. *condictio*. Etiam sequens *sistere* vocabulum forense. Cic., de *Offic.*, III, cap. 10: *Vas factus est alter ejus sistendi.* ORELL.

Mola salsa, thus, sanguis, verbenarum sufficio. Sagax est, sed non necessaria conjectura doctissimi Scaligeri: *thus, sagmina verbenarum, sufficio.* Festus: *Sagmina dicebant herbas verbenas, quia ex loco sancto arceebantur, legatis proficiscentibus ad fœdus faciendum.* ubi vide in tpp. Ideoque conjungit ea cum verbenis Livi- us, lib. I, cap. 24. Sed nostro loco *sanguis* videtur multo aptius propter ea quæ præcesserunt: *mola salsa, thus.* Verbenarum usus notissimus non solum in sacris Fetialibus, sed in cæteris quibuscumque. Locus classicus est Servii ad *Æn.*, XII, 420: *Verbena proprie est herba sacra, rosmarinus, ut multi volunt, id est λεβανωρίς, sumpta de loco sacro Capitolii, qua coronabantur Fetiales et pater patratus, fœdera facturi vel bella indicturi.* Abusive tamen etiam verbenas vocamus omnes frondes sacras, ut est *laurus, oliva, vel myrtus.* Conf. Donatus ad Terent. *Andr.*, act. IV, scen. III, vers. 11; Voss., ad Virgil. *Eclog.* VIII, 65:

Verbenasque adole pingues et mascula thura.

et, qui pleraque veterum loca diligentissime collegit, Jo. Saubert. de *Sacrif.*, cap. 24, p. 541, seq. Meursio placet: *Verbenarum suffectio.* ORELL.

Nominum terribilium fremores. Nomina terribilia, id

potentiora quam Jupiter fuerunt hæc omnia, ut eum A compellerent invitum parere præceptis, aut voluntarium sese circumventionibus tradere? Quid? quod sequitur, fidem sumet, tam improvidum fuisse Saturnium; ut aut ea proponeret, quorum ambagibus ipse caperetur, aut nesciret futurum quibus lusura se modis astutia esset calliditasque mortalis? Expiabis, inquit, capite fulgurita. Imperfecta adhuc vox est, neque plena proloquii, circumscriptaque sententia. Scire enim necessario convenit, utrumne capite vervecino, an suillo, an bubullo, an quolibet alio, expiationem istam sciscat Diespiter perpetrari. Quod cum nondum specialiter statuisset, essetque adhuc pendens, et nondum sententia terminata, qui potuit Numa scire hominis Jovem dicturum caput, ut anteverteret, anteiret, et in caput cœpitium^a ambiguitatis illius incerta traduceret?

IV. Nisi forte dicetis regem fuisse divinum: numquid ipso poterat esse Jove divinior? Nisi homo præsumens, quid dicitur esset Jupiter, circumscriptis; Deus scire non poterat, quibus modis pararet circumscribere se homo. Ita non in promptu est, et ap-

paret puerilium esse ingeniola fictionum; quibus cum acquiritur cordis Numæ vivacitas, imprudentia maxima importatur Jovi. Quid enim tam imprudens, quam confiteri te captum argutia cordis humani, et cum deceptum te doleas, in victoris concedere voluntatem, et medicinam quam obtuleras, ponere? Nam si fuit ratio, et quædam convenientia naturalis, cur humano capite procuratio debuerit suscipi fulguriti, non video cur ab rege relatio sit facta cœpiti; siu autem poterat et cœpitio transigi, libidinoze hominis inhiatum est cruori. Atque ita in contrarium pars utraque traducitur, ut nec Numam monstretur voluisse scire, quod voluit, et crudelis Jupiter fuisse doceatur, qui quod a Numa potuit et cœpitio suscipi, voluisse dixerit humanis capitibus expiari.

V. Apud Timotheum non ignobilem theologorum virum, nec non apud alios æque doctos super magna deorum matre, superque sacris ejus, origo hæc sita est. ex reconditis antiquitatum libris, et ex intimis eruta (quemadmodum ipse scribit, insinuatque), mysteriis. In Phrygiæ sinibus inaudite per omnia vastitatis petra, inquit, est quædam, cui nomen est Agdus,

LECTIONES VARIANTES.

^a Cœpiti Sab.

COMMENTARIUS.

est magica. Vide supra, ad lib. 1, cap. 52. ORELL.

Voluntarium sese circumventionibus tradere. Ita ms. rectissime. Fulv. Ursinus coniecit: *circumventionibus traditis. Gelenius; traderet.* ORELL.

Plena proloquii. Vide supra, ad l. III, c. 44. ORELL.

Utrumne capite vervecino, an suillo, an bubulo, an quolibet alio. Revocavi lectionem codicis ms. Quid enim moverit editores cunctos voces *an bubulo exulatum* mittere, equidem nescio; *vervecino pro cervicino*, ut cod. ms. habet corruptissime, est ex emendatione Gelenii. ORELL.

IV. — *Puerilium esse ingeniola fictionum.* Denuitativum *ingeniolum*, ut *ingenium*, hoc loco pro re ingenio facta et inventa, εὐρημα, quo sensu Tertulliano imprimis frequentatissimum, apud quem tria vocabula, *ingenium, artificium et argumentum*, synonyma, ut observat Salmasius ad lib. de Pallio, p. 79. Conf. Semler., Ind. Latinitatis Tertullianæ. At melioribus quoque scriptoribus argentei sævi hoc usitatum, verbi causa, Tacito, Annal. xvi, 20, *noctium ingenia* de libidinibus nocturnis ingeniose excogitatis, et Plin. Pa-neg., cap. 49: *Exquisita ingenia cœnarum*, ubi vid. Gierig., p. 147. ORELL.

Cordis Numæ vivacitas. Numæ est casus tertius. ORELL.

Imprudentia maxima importatur Jovi. Stewechius mavult imputatur, quod suspicatur enatum esse ex descriptione antiqua *importatur*, quam non intelligentes librarios fecisse *importatur*. Sed *importatur impudentia alicui* non minus bene dici potest, quam *agritudinem, sollicitudinem, luctum, suspensionem alicui importare* apud Ciceronem aliasque. Vid. G. Corie ad Cic., ad Fam., lib. xvi, Ep. 21, p. 847, et, qui de hoc verbo multus est, M. Gudius ad Phædri lib. 1, fab. xxviii, vers. 6, p. 247, ed. Burmanni. ORELL.

Confiteri te captum. F. Ursinus: *Confiteri Deum captum.* Sed tunc scribendum fuisset: *confiteri Deum captum se*, neque te abesse potest ob sequentia verba: *cum deceptum te doleas*, pro quibus idem Ursinus substituit: *cum deceptum se doleat.* Elmenhorstius: *Cum deceptum Deum doleas.* ORELL.

Et medicinam, quam obtuleras, ponere. Sagax est, at rhinime necessaria, conjectura Meursii et Heraldi in

Curis secundis: *et medicinam, quam occulteras, promere.* Ponit Jupiter, id est deponit, condonat Numæ, quam prius obtulerat, medicinam, fulguritorum scil. expiandorum, pro capite humano offerri sibi permit-tens caput cœpiti. ORELL.

Libidinoze hominis inhiatum est cruori. Libidinoze, id est crudeliter. Libido enim pro quovis affectu vel cupiditate ponitur apud antiquos. Vide C. Barth., Adversar., lib. xxix, cap. 14, p. 1582. ORELL.

Quid quod a Numa potuit et cœpitio suscipi. Sic edidi ex emendatione editoris Ludg. Bat. Codex ms. habet: *quod Numa potuit ei cœpitio suscipi*, nullo sensu. Editio princeps: *quod Numa potuisse cœpitio suscipi*, quod tolerari potest, si dixerit, quod sequitur, et hic subintelligamus: *quod Numa (scil. dixerit) potuisse cœpitio suscipi.* Scriverius ap. Meursium mavult: *quod a Numa potuisset cœpitio suscipi.* Meursius ipse in Appendice: *quod Numa potius ex cœpitio suscipi (scil. dixerit vel intellexit).* Stewechius tandem: *quod Numa putavit (vel putaverit) cœpitio suscipi.* ORELL.

V. — *Apud Timotheum non ignobilem Theologorum virum.* Timothei Theologi præter nostrum nullus veterum meminit. Vid. G. J. Voss., de Historicis Græcis, lib. III; C. Barthius, in Adversar., lib. LV, cap. 45, putat eundem esse cum poeta illo lyrico et musico peritissimo sub Philippo Macedone, inventione decimæ et undecimæ chordarum lyre nobilitato, de quo vide Suidam. Male, opinor. Nam quæ Arnobius ex eo refert, petita videntur ex libro aliquo historico de diis eorumque mysteriis. De Timotheo illo, quem et Plutarehus εἰρηγῆτιν appellat, id est hierophantam, mystagogum, sacrorum Eleusiniarum interpretem, vel, ut Tacitus loquitur *antistitem cere-moniarum*, adeundus Gisb. Cuperus in Appendice ad Apotheosin Homeri, pag. 277. Pro *virum* F. Iv. Ursinus mavult unum. Sed nil mutandum. ORELL.

Super Magna Deorum Matre, superque sacris ejus origo hæc sita est. Cum hæc narratione conf. Pausanias in Achaicis, pag. 450, ed. Sylburgii, eandem historiam sive fabulam describens, sed aliquanto brevius. ORELL.

Ex intimis eruta (quemadmodum ipse scribit insinuatque) mysteriis. Stewechius legendum suspicatur: "

ejus ab indigenis sic vocatae. Ex ea lapides
sicut Themis mandaverat praecinens, in or-
talibus vacuum Deucalion jactavit et Pyrrha:
s cum caeteris et haec, Magna quae dicitur,
est Mater, atque animata divinitus. Hanc in
oso petrae datam quieti et somno, nequam
Iupiter cupiditatibus appetivit. Sed cum ob-
diu id, quod sibi promiserat, obtinere ne-
voluptatem in lapidem fudit victus. Hinc
cepit, et mugitibus editis multis prius, mense
decimo materno ab nomine cognominatus
Huic robor invictum, et ferocitas animi

LECTIONES VARIANTES.

Sab.

b Ita Sab. Alti: validissimi, bene.

COMMENTARIUS.

uta (quemadmodum ipse scribit) insinuataque
Sed jam aliquoties legitimus apud nostrum:
sinuataque; insinuare scil. i. q. tradere, do-
l. supra, ad lib. 1, cap. 65. ORELL.
men est Agdus, regionis ejus ab indigenis sic
Ex ea.... Stewechius et Meursius malunt: sic
Ex ea. Male. Sic vocatae est graeca construc-
L.

Themis mandaverat praecinens. Revocat hic
memoriam mihi insigne Acronis lapsam
l. 1, Od. 2, cum ait: Diluvio facto cum tantum
s emineret, Deucalion et Pyrrha, quomodo re-
gens humanum, Apollinem consulerunt:
respondisset, ut jacularentur ossa matris,
overunt terram esse matrem dictam, unde ja-
nox Pyrrha lapides puellae, et Deucalione ma-
sunt. Neque enim Apollinis, sed Themidis
consultum fuit. Patet ex Arnobii loco hoc
Metam. 1, 320:

Numina montis adorant
eamque Themis, quae tunc oracula tenebat.

te prior Apolline Themis templum habebat
ta, juxta Cephisum. Vide Etymologum v.
an, Suidam v. θεμιστεύειν, Juvenalis Interp.,
facid. Lutet. in Stat. Thebaid., lib. III, p. 409,
enbrog.) Immo Orpheus, Hymno Themidis
m oracula primam hominibus ostendisse et
m edocuisse. Sic ait:

ἢ πρώτη κατέδειξε θεοτοίε μαντήιον ἄγων
καλέωμεν ἐν κρημαῖσι θεμιστεύουσα θεοίσι
ἰθὺς ἐν θεσίῳ, ὅτι Πυθίῳ ἱερασκεύουσι,
ἢ καὶ φοβέον ἀνάστα θεμιστεύουσαν ἰθὺς.

vis Pindari interpretis Pani id tribuat contra
nentem. Meurs., lib. v, c. 2.—Prima oraculo
praeerat Tellus, postea Themis, tandem
Vid. Aeschyl. Eumenid. iuit.; Pausan., Pho-
809, Schol. Euripid. Ad Orest., vers 163.
ORELL.

uata est. Informari, in vitam adigi, formam
ogi, ut explicat C. Barthius in Adversar.,
ap. 15, pag. 2619. Contra informis est, qui,
gnosci pos-it, formam non habet. Hinc Apu-
s, v, de Psyche: voces informes audiens, hoc
s audiens quae unde manaverint, cognos-
i potuit. ORELL.

quieti et somno nequam incestis Jupiter cu-
s appetivit. Sic editi ex emendatione lenis-
elegantiissima C. Barthii in Adversar. l. I, et
c: cap. 14, nequam enim saepissime pro libi-
petulante. Sic Martialis, lib. 1, epigr. 409:

est passere nequior Catulli.

sensu nequitia ap. Petron. Sat., cap. LXXXVII:
on indelectatus nequitia mea. Antea edebatur:

A fuerat intractabilis, insana et furialis libido, et ex
utroque sexu, vi rapta divastare, disperdere, imma-
nitas quo animi duxerat, non deos curare, non ho-
mines, nec praeter se quidquam potentius credere:
terras, caelum et sidera contemnere.

VI. Cujus cum audacia quibusnam modis posset
vel debilitari, vel comprimi, saepenumero esset deo-
rum in deliberatione quaesitum, haesitantibus caeteris
hujus numeris curam liber in se suscipit: familiarem
illi fontem, quo ardorem fuerat suetus et sitiendi le-
nare flagrantiam, ludo et venationibus excitatam, va-
lidissima succendit vi meri: necessitatis in tempore

B Quam incestis, quod si sanum est, nihil aliud signifi-
care potest quam valde, maxime incestis, ut quam po-
sitivo junctum nonnunquam vice fungitur superlati-
vum. Vide Tursellin., de Particulis Ling. lat., Sic
auctor incertus de bello Hispan., cap. 33: Caenam
afferri quam opinam imperavit. Sed hoc nostro loco
nimis durum. Sequi itaque malui correctionem C.
Barthii. ORELL.

Voluptatem in lapidem fudit victus. Voluptas hoc
loco de effectu libidinis, semine genitili. Similiter
Hyginus, Poet. Astron., lib. II, cap. 13, de Vulcano
Minervam appetente: Et cum plenus cupiditatis ad
eam, ut complexui se applicaret, ferretur, repulsus ef-
fudit in terram voluptatem. ELMENH.

Mugitibus editis multis prius, etc. Editio princeps et
Gelenii: Mugitibus editis multis prius, etc., unde C.
Barthius Adversar., lib. XXIX, cap. 14, et lib. LV,
cap. 13, reponendum suspicatur: Mugitibus auditis
multis prius, scil. nascitur Adcestis. Sagax conjectura.
Attamen nihil mutare ausim. ORELL.

Insana et furialis libido, et ex utroque sexu. Ita Ful-
vius Ursinus et Gelenus. Editio princeps: Et ex
utraque sexus, nullo sensu. Meursius: ex utroque
sexus, ut sensus sit. Adcestin fuisse Androgynum:
quod testatur etiam Pausanias: Διά ὑπνωμένον ἀριμένα
σπέρμα ἐς γῆν· τὴν δὲ ἀνά χρόνον ἀνεῖναι δαίμονα,
διπλά εἶχοντα αἰδοῖα, τὰ μὲν ἀνδρῶς, τὰ δὲ αὐτῶ γυναι-
κῶς. Ὄνομα δὲ Ἀγδίστιν αὐτῶ τίθενται. Heraldus totam
auctoris sententiam invertens et cum sequentibus
conjungens legendum existimat: et ex utero quippe
saxi vis apta devastare, disperdere. C. Barthius, in
Adversar., lib. XXIX, cap. 14, pag. 1585, Gelenii
emendationem defendens putat, sexu esse nominati-
vum antiquum pro sexus, auctorem citans Festum:
Sexus, aliter sexu, natura habitusque, ex graeco, etc.,
ubi vid. Jos. Scaliger. Ita Sallust., Hist., lib. II, Frag.
Undique virile et muliebre sexu per vias et tecta om-
nium visabatur, et Sisenna, Hist., lib. IV: Tum in
muro virile ac muliebre sexu, populi multitudine omni
collecta, ubi autem alii legunt secus, quod et in nos-
tro loco reponere vult Stewechius. Sed quid obstat,
quominus et hoc loco sexu accipiamus casu sexto,
ut sensus sit, libidinem (Geschlechtstrieb) utriusque
sexus sensisse Adcestim, quippe androgynum. ORELL.

Immanitas quo animi duxerat. Vide supra ad li-
bri I, cap. 5, verba: Ut ille immanis Xerxes. Salma-
sius edidit: Ire immanitas quo animi duxerat. At multo
significantior mihi videtur antiqua lectio: omnia di-
vastare, disperdere, quo (illum) duxerat animi immani-
tas. ORELL.

Nec praeter se quidquam potentius credere. Fulv.
Ursinus mavult: praese. ORELL.

VI. — Ludo et venationibus excitatam. Ludus hoc
loco videtur significare res venereas, τὰ ἀρροδίσια.
ORELL.

Necessitatis in tempore. Haec est lectio codicis ms,

haustum accurrat Acedestis, immoderatus potione hiantibus venis rapit: fit ut insolita re victus soporem in altissimum deprimatur. Adest ad insidias Liber, ex setis scientissime complicatis unum plantae injicit laqueum: parte altera proles cum ipsis genitalibus occupat: exhalata ille vi meri corripit se impetu, et adducente nexus planta, suis ipse se viribus, eo quo fuerat, privat sexu, cum discidio partium sanguis fluit immensus: rapiuntur, et combibuntur

COMMENTARIUS.

et editionis principis. Alii: *Aestatis in tempore*. ORELL.

Parte altera proles cum ipsis genitalibus occupat. Proles pro testiculis dicit noster aliquoties. Sic infra, cap. 25 hujus libri: *Circumjectas prolibus diripientem membranas*, et lib. vii, cap. 21: *Polimina porro sunt ea, quae nos proles verecundius diximus*. Vide C. Barth. Adversar., lib. lv, cap. 15, et Gesner., in Thesaur. ORELL.

Exhalata ille vi meri. Sic editor Lugd. Bath. ex emendatione felicissima Jos. Scaligeri. Cod. ms. habet: *Exaltata ille vi meri*, quod defendit Stewechius intelligens de summo ebrietatis gradu (*als seine Trunkenheit auf den höchsten Grad gekommen*). Male. Nam effectus summæ ebrietatis in Acedestis erat sopor altissimus: a quo, soluta demum crapula, expectatus est. Legendum itaque *exhalata* cum Scaligero, quod et Heraldus probat. *Exsolutus ille vi meri*, quod antea legebatur, est e correctione Gelenii. Editio princeps: *exaltatus*, etc. Canterus: *exartatus*. ORELL. *Eo quo fuerat, privat sexu.* Sensus flagitat, ut cum Fulvio Ursino legamus: *eo quo vir fuerat privat sexu*. Androgynus enim fuit Acedestis, ut modo vidimus. ORELL.

Cum discidio partium. Ita legendum esse ex emendatione Ob. Gifanii pro *dissidio*, quod antea legebatur, docet Th. Canterus. *Dissidium* enim, vocabulum Lucretio usitatissimum, *διαχωρισμός, διάλυσις*, significat separationem violentam et abruptionem duorum inter se conjunctorum, a *discindere*, *dissidium* contra, a *dissideo, ere*, indicat discordiam quamdam et animorum dissensum. Vid. Faern. et Bentley ad Terent. Andr., act. iv, scen. ii, vers. 14, et Gesner, in Thesaur., et imprimis Walkenaer, *ὁ πόνος*, ad Callimach. Eleg. Fragm., pag. 102. C. Barthius mavult *decidio*, quod idem est ac *dissidium*. *Partes* autem hoc loco κατ' ἐξοχήν de virilibus, genitalibus, quo sensu passim occurrit in Priapeis, verbi causa, epigr. 8, 29 et 48, quos locos exscribere pudor vetat. Conf. Erhard., ad Petron., cap. 112, et P. Burmann., ii, ad Anthol. lat., vol. ii, pag. 515. Quod non intelligens C. Barthius in Adversar., lib. lv, cap. 15, legendum putat: *Cum discidio* (vel *decidio*) *patrum*, asserens, *patres, fratres* eodem obsceno sensu dici apud Latinos, quo *proles, soboles*, cujus vero significationis exemplum nullum attulit. Lectionem *discidio patrum*, probat etiam Lindanus ad Hesychium, v. *ἐλέσθε*, pag. 1172, tom. i, ed. Alberti, docens, eodem sensu testes vel testiculos etiam *κράμους* dici apud Græcos, verbi causa, in versu illo Empedoclis citato ab Agellio, Noct. Att., lib. iv, cap. 11:

Αἰλοί, πάνθ' ἔλεσθε, κρέμους ἀπὸ χείρας ἔχουσαι.

κράμους, ut explicat Agellius, *more Pythagoræ operte atque symbolice appellatos, quia sint eis τὸ κύειν δεῖνοι καὶ αἴτιοι τοῦ κύειν*. Sed vulgatam lectionem prætulit Cl. Alberti. ORELL.

Malus repente cum pomis ex his Punica nascitur. Sic edidi ex emendatione verissima Meursii. Alii: *malum*..... *Punicum*. Sed *malum* et *pomum* fructus arboris, non arbor. Vide Salmas., ad Solin., pag. 674. ORELL.

Cujus Nana speciem contemplata regis Sangarii vel Tymnis filia. Vel, quod omittunt priores editores,

A hæc terra: malus repente cum pomis ex his punica nascitur, cujus Nana speciem contemplata regis Sangarii vel fluminis filia carpit mirans, atque in sinu reponit: fit ex eo prægnans: tamquam vitiatam claudit pater, et curat ut inedia moriatur, pomis, atque aliis bacculis deum sustentatur a matre, enititur parvulum: sed exponi Sangarius præcipit: repertum nescio quis sumit Phorbas, lacte alit hircino: et quoniam Lydia scitulos sic vocat, vel quia hircos

ex ms. primus revocavit Stewechius, probante Salmasio, ad Solin., pag. 618. De Sangario, fluvio Asiae, Arrianus, de Exped. Alexandri, lib. i, cap. 29: *Τοῦ δὲ Σαγγαρίου αἱ μὲν πηγαὶ ἐκ Φρυγίας εἰσὶν· αὐτὸς δὲ διὰ τῆς Θρακῶν τῶν Βιθυνῶν χώρας ἐξίησιν εἰς τὸν Εὐξείνου πόντον*. Latini, v. c., Ovidius appellant eum Sagaria. In ejus ripa habitabant Berecynthii Phryges Trojanis temporibus inelyti, a quibus Berecynthiae nomen Cybele tributum, quæ colebatur in hac regione, ut docet Epigramma vetus in Analectis Brunckii, vol. i, pag. 495, de Galo, sacerdote Cybeles:

ἰν δὲ βοήσας
Μετῖρα Σαγγαρίου χεῖλαι πὰρ ποταμοῦ.

Vid. Oberlin., ad Vibium Sequester., p. 187, seq. Pro *Nana*, Salmasius, ad Solinum, l. i., nostrum locum citans edidit *Nava*, nescio an operarum vitio. De eadem Pausanias in Achaic., p. 450, ed. Sylburg., sed brevius nostro: *Θεοὶ δὲ Ἀργείων δεισαντες τὰ αἰδοῦσθαι οἱ τὰ ἀνδρῶν ἀποκόπτουσιν*. Ὡς δὲ ἀπὸ αὐτῶν ἀναφύσσει ἀμυγδαλῆ εἶχεν ὠραῖον τὸν καρπὸν, θυγατέρα τοῦ Σαγγαρίου ποταμοῦ λαβεῖν φασὶ τοὺς καρπούς· ἐσθμενῆς δὲ ἐς τὸν κόλπον, καρπὸς μὲν ἐκείνος ἦν ἀρανῆς αὐτῆς, αὐτὴ δὲ ἐκείνῃ, τεκούσης δὲ, τράγος περιέειπε τὸν παῖδα ἐκκεῖμενον. Νίκαιαν vocant Nonnus Dionys., lib. xv, p. 422, ed. Hanov., et Memnon in Excerptis, cap. 41, aliam traditionem sequentes, nimirum Sangarii filiam gravidam factam non e genitalibus Acedestis a Baccho excludis, sed ebriam factam vitiatamque ab ipso Baccho. Vide Notas nostras ad Memnon., p. 241. ORELL.

Bacculis. Jos. Scaliger legend. censet *pubulis*. ORELL. *Repertum nescio quis sumit Phorbas, lacte alit hircino.* Secutus sum correctionem editoris Lugd. Bat. Quamquam hujus Phorbæ nulla apud veteres mentio exstet, verosimile est ita scripsisse Arnobium, cum addat *nescio quis*, his verbis innuens, plures ejus nominis pastores memorari ab antiquis. Editores cæteri; *nescio quis sumit, format*, etc., quod sine dubio vitiosum frustra tuetur C. Barthius, in Adversar., lib. lv, cap. 15, p. 2619, explicans: curat, ne informis evadat et membris distortis. Sed vellem hujus significationis nobis exempla dedisset vir eruditionis vastissimæ. Nam *formatur* puer jam in utero matris; et educatione ac cura forma homini non acquiritur, sed conservatur. Heraldus verbum *format* delendum censet tanquam glossemam, cum in Codice ms. legatur *formas*, quod profectum ab imperito aliquo librario, qui in membranarum, quas descripserat, ad vocem paulo post sequentem *scitulos* in margine annotatam repererat *formosos*, proque illo in textum retulerat *formas*. Sed in Curis secundis hanc sententiam retractans legendum suadet: *nescio quis sumit, jovet, lacte alit hircino*. Equidem in lectione dubia malui sequi Salmasium. ORELL.

Scitulos, id est pulchros, formosos, elegantes. Sic Plautus Rudent., act. iv, scen. 1, vers. 2, seq.:

Jam clientas repperi
Atque ambas forma scitula atque setula.

Ita *scitus* et *scitulus* ap. Plautum haud semel de rebus optatis et jucundis visu et auditu, respondetque nostro *artig*. Vide Gronov. ad Plaut. Bacchid., act. ii,

Atagos elocutionibus nuncupant, inde sortiretur, effluxit: hunc unice materat quod excellentissimo, diligebat, et us adulto comes, et qua solum poterat, assentationibus victus, saltuosa ducens et ferarum multis muneribus donans, s primo sui esse dicebat laboris, atque s: per vinum deinde confitetur, et ab

A Accesti se diligi, et ab eo donis sylvestribus honorari: unde vino, quod silentium prodidit, in ejus nefas est sanctum sese inferre pollutis.

VII. Tunc Pessinuntius rex Midas alienare cupiens tam infami puerum conjunctione, matrimonio ei suam filiam destinat: ac ne scævus aliquis nuptialia interrumperet gaudia, fecit oppidum claudi. Verum deum

COMMENTARIUS.

51, et Oudendorp., ad Apulei. Met., Male itaque Fulv. Ursinus corrigit

rcos Phryges suis Attagos elocutionibus aliam ab Arnobio sententiam abit Bonimal. Saer., lib. 1, cap. 53, p. 647, si lubet. GALLAND.

rcos Phryges suis Attagos elocutionibus Attis nomen ut sortiretur effluxit. Hesychius.... Θεός τις παρά Φρυγίαν Ἐρμακρόειμυμδ esse cum Attide nostro docent esychii, Sopingius et Bielius. Drusius, idv., cap. 25, pro Attagos legendum s vel Atysos, ut inflectatur ad Hebr. t Lais, λῆς, leo. Immo pergit: Pato esse e □□□□: hirci majores. Iones dixisse m, docet Eustathius ad Odys. 1, p. 1625, hartus de Aeneæ adventu in Italiam, p. conjicit, hunc eundem esse, qui secunatus fuit ex Mercurio et Venere (Ovid.,), et in Hesychio legendum censet Ἀδαίαν a Phrygibus corruptum vocabulum δρόγυος. Bielius defendit lectionem Ἀδαίαν, τ in δ mutato pro dialecti varietate iatione solita in nominibus Phrygum proa habuimus Agdus, nomen Phrygicum gentis, ex qua magna mater informata), Attago hircu deum illum Phrygum diechio Ἀδαγούς, a nostro Attis, id est hirsorsitan vel κρισπρόσωπος cultus fuerit, amon (de quo vid. Spanhem. de Usu et sm., p. 549 seq.), vel κρισάγος fuerit, hoc is, cui hirci immolati sunt. Conf. Hesych., Similiter et Apollo Μελόεις dicitur est in ὄν μέλων, ab ovibus, quæ ipsi immola- Salmas ad Solin. (Intpp. ad Hesych. v.

e Mater deum, ore fuerat quod excelligebat. Ovidius, Fast. iv, 425, seq.:

er in silvis facie spectabilis altis ram casto vinxit amore Deam. servari voluit, sua templa tueri: Semper fac puer esse velis. jussis dedit; et, Si mentiar, inquit, quam fallam, sit Venus illa mihi. in Nympha Sagaritide desinit esse, it. Huic pœnas exigit ira Deæ. ELMESII.

mi poterat, minus rectis assentationibus vincime hanc codicis ms. lectionem, ut mihi etur, unice veram, in textum revocavit Sensus est: Accestim, hominem quippe, lum descriperat,) insanis et furialis libise tantummodo minus rectis, hoc est, turitiosis assentationibus vinciri. Quod nesausa offendit editores cæteros. Gelenius: more suo audacius; et qua solum poterat s assentationibus victus. Theodor. Cante-solum poterat mimus, tectis assentationibus ibante P. Colvio ad Apulei., Met., lib. x, d. Oudendorp. Canterum ex parte secus totum locum sic refigit: Hunc unice mares fuerat quod excellentissimo, diligebat. Accestis..... et qua solum poterat, mimus

tectis, etc. Verissimum quidem, minus et minus sæpissime permutari a librariis. Sed qui potuit mimus sive mimicus dici amator ferocitatis animi intractabilis, qualis fuerat Accestis? Non magis audiendus Stewechius refingens: et qua solum poterat tactibus, assentationibus victum. Is. Pontanus, ad Macrob. Saturn., lib. v, cap. 17, suadet: et qua solum poterat amans imitus, etc. Imitus adverbium, ut stirpitus, medullitus, sed mox tamen idem in omissis hanc conjecturam retractat. C. Barthius, in Adversar., lib. xxix, c. 14, legendum censet. eminus tectis assentationibus junctus, hoc sensu; eminus, quasi ex longinquo, non suppetente audacia aut copia, persequebatur Accestis ephibum, tectisque assentationibus animum accupabatur ejus. At talis modestia alienissima ab Accesti, deorum hominumque contemptore. Magis probanda conjectura Heraldii proxime accedens ad Codicis scriptionem: minus tectis assentationibus victus, durch allzuoffenbare Gunstbezeugungen. Præfero tamen lectionem Codicis ms. merito revocatum a Salmasio. ORELL.

Unde vino, quod silentium prodidit, in ejus nefas est sanctum sese inferre pollutis. Et hæc est codicis ms. lectio, merito in textum revocata ab editore Lugd. Bat. hoc sensu: Vino pollutis nefas sese inferre in sanctuarium Attidis, propterea quod ille vino victus silentium prodidit. Quam lectionem temere mutavit Gelenius: Unde vinum, quod silentium prodidit, in ejus nefas est sanctuarium inferre pollutis, scil. Venere, libidine, amore illicito. Stewechius legendum censet: Unde de vino, etc. de abundanter positum accipiens, ut infra lib. vi, cap. 10: sanguineo de ceroto, ubi vide notam Heraldii. Sanctum pro sanctuario, templo infra occurrit eodem libro, cap. 59: Pinus illa, solenniter quæ in Matris infertur sanctum Deæ. Aelius Lampridius autem, in Heliogab., cap. 7, pro simulacro posuit, ubi vid. Salmas., vol. 1, Script. Hist. Aug., pag. 807. Pro pollutis alii legend. censent polluctis, id est sacratis, devotis. Sic infra, c. 12, iuit, deorum opinione polluctus. Quod autem si sequamur, in antecedentibus verbis omnino rescribendum erit: Unde vinum.... inferre, etc. deleto sese. ORELL.

VII. — Matrimonio ei suam filiam destinat. Ita Meursius. Antea: Matrimonio ejus suam filiam destinat. Fortassis legendum: matrimonio ejus tam filiam destinat. ORELL.

Ac ne scævus aliquis nuptialia interrumperet gaudia. Id est σκαῖός, ἐπαρίστερός τις, sinistri ominis et infausti. In istis autem conjunctionibus et fœderibus auspicia studebant facere sibi prosperrima et contraria omnia vitare. Hinc Seneca Controversia v, libri 10: Occurrunt nuptis omnia dira, sacris publicis tristia; feriatis maxime et solemnibus, et hilaritati dicatis diebus semianimes isti greges occurrunt. Quare nec novis nuptis exequias licebat ire. Synesius, epistola III: οὐ γὰρ, οἶμαι, νομιζέται νομιγενηρίας βαδίζειν ἐπ' ἐκφορόν. HERALD. — Scævus itaque sinister, id est perversus, sensu scil. Græcorum. Conf., qui de hoc vocabulo multus est, Fr. Juretus ad Symmach., lib. 1, epist. xxv, pag. 35, seqq., ed. Lectii. ORELL. Fecit oppidum claudi. Id est, jussit, nostrate dialecto (faire fermer). Sic fecit fieri observanius apud Aëlium Spartianum, et similia apud Cassiodorum, Chrysologum, et alios. HERALD.

mater adolescentuli fatum sciens, interque homines illud tamdiu futurum salvum, quamdiu esset solutus a matrimonii foedere, ne quid accideret mœsti civitatem ingreditur clausam, muris ejus capite sublevatis: quod esse turritum ratione ab hac cœpit. Accestis scatens ira convulsi a se pueri, et uxoris ad studium derivati, convivantibus cunctis furorem et insaniam suggerit: conclamant exterriti ad horam Phryges: mammas sibi demetit Galli filia pellicis: rapit Attis fistulam, quam instigator ipse gestitabat insanie: furiarum et ipse jam plenus, perbacchatus, jactatus projicit se tandem, et sub pini arbore genitalia sibi desecat, dicens: Tibi, Accesti, hæc habe, propter quæ motus tantos furialium discriminum con-

citasti. Evolat cum profluvio sanguinis vita: sed abscissa quæ fuerant, magna legit mater Deum, et injicit his terram, veste prius tectis, atque involutis defuncti. Fluore de sanguinis viola flos nascitur, et redimitur ex hoc arbos. Inde natum et ortum est, nunc etiam sacras velarier et coronarier pinus. Virgo sponsa quæ fuerat, quam Valerius pontifex iam nomine fuisse conscribit, exanimati pectus lanis mollioribus velat, dat lacrymas cum Accesti, interfecitque se ipsam, purpurantes in violas cruor vertitur interemptæ. Mater suffudit et has deum, unde amygdalus nascitur, amaritudinem significans funeris. Tunc arborem pinum, sub qua Attis nomine spoliaverat se viri, in antrum suum defert, et sociatis planctibus

COMMENTARIUS.

Conclamant exterriti ad horam Phryges. Ita felicissime correxit Salmasius, in ed. Lugd. Bat., et ad Solin. pag. 232. Ad horam idem quod ad præsens, in præsentem, παραχρῆμα, αὐθιγα. Ita Quintilianus, Inst., lib. xii: *Itaque eum (oratoreum), si ad horam forte constiterit* (hoc est si ex tempore dicere cogatur et statim causam agere), neque in testationibus faciendis esse imperitum velim. Sensus itaque: Statim, ut suggestit convivantibus Accestis, conclamant Phryges. Codex ms. ad orandum, nullo sensu; non magis quam Sabrej et Gelenii lectio adorandorum. Fulv. Ursinus: *Ad ora deorum*. Moursius: *ad ora* (hoc est ad aspectum) amborum, quod probat Heraldus. Elnenhorstius ad Apulei., lib. x, pag. 302 (ed. Francofurt.): *Exterriti ad Dorium* (scil. cantum) Phryges. Stewechius: *Exterriti adornandorum Phryges*, explicans commoti facinoribus, quæ videbant convivas in se parare, adornare, et citans phrasin Plautinam *illi sermonis*. Mox tamen hanc conjecturam retractans Gelenii lectionem adorandorum defendere conatur eodem sensu, pro agendorum, faciendorum. Festus: *Adorare apud antiquos significabat agere*, et in legg. xii Tab. *Si adorat* (hoc est agit) *furtum, quod nec manifestum escit, duplionem luito*. Sed hoc durissimum æque ac insolentissimum. Alii tandem: *ad ora tantorum*. ORELL.

Mammas sibi demetit Galli filia pellicis. Festus: *Pellicis nunc quidem appellantur alienis succumbentes, non solum fœminæ, sed etiam viri*, ubi vide Dacer. Sermo est de filia incerti cujusdam Galli, id est sacerdotis Cybeles. Nam hæc de Midæ Pessimuntii regis filia, sponsa Attidis, accipere sequentia vetant.

ORELL.

Rapit Atis fistulam, quam instigator ipse gestitabat insanie. Malui et hoc loco Salmasium sequi. Carteri: *Rapit Atis testulam*, quam lectionem defendunt Moursius in Appendice, Gallandus, ad h. l., et Ramirez, in Pentecont., cap. 4, pag. 50, docens ex Plinio, Hist. nat., lib. xxxv, cap. xii, *Samia testa Matris Deum sacerdotes, qui Galli vocantur, virilitatem amputare*. Sed v. fistula, sequentibus verbis: *Quantum instigator ipse gestitabat insanie*, hoc est quam gestitabat ut insaniam instigaret convivantibus, multo est accommodatior. Nam furor bæchantium vel Gallorum instigator non testulis, sed tubis, tibiis, tympanis aliisque id genus instrumentis. Exsectionem autem sive evirationem Gallorum factam fuisse ad tibie cantum, quod tibia et furenti rabie stimulum addebat ad exsectionem, et castratis mox dolorem imminuebat, docent nos Vossius et Gronovius ad Minuc. Felic., cap. 24, p. 204. Recipiendum itaque *fistulam* cum Salmasio. ORELL.

Et sub pini arbore genitalia sibi desecat, etc. Hæc omnia refert etiam Pausanias in Achaicis, pag. 430 (ed. Sylb.), sed brevius: *Ὡς δὲ αὐξανομένου κάλλους οἱ μετῆν πλέω ἢ κατὰ εἶδος ἀδρόππου, ἐνταύθα τοῦ παιδὸς*

ἔρωσ ἔσχευ Ἀγδίστειν. αὐξήθηνα δὲ Ἄττην ἀποστελλῶσαι εἰς Πιστιοῦντα οἱ προσήκοντες συνοικήσοντα τῇ βασιλείᾳ θυγατρὶ. Ὑμεναῖος δὲ ἦδeto, καὶ Ἀγδίστεις ἐπίσταται, καὶ τὰ αἰδοῖα ἀπέκοψε μανίς ὁ Ἄττης ἀπέκοψε δὲ καὶ ὁ τῶν θυγατρῶν αὐτῶν διδούς. Ἀγδίστειν δὲ μετὰ νοῖα ἔσχευ, οἷα Ἄττην ἔδραστεν καὶ οἱ παρά διός τῦροτο μῆτι σήπασθαι τι Ἄττη τοῦ σώματος, μῆτι τῆκεσθαι. Ταῦτα μὲν εἰς Ἄττην τὰ γυναικώτατα. ELMENH.

Nunc etiam sacras velarier et coronarier pinus. Pinum in tutela matris Deum fuisse notissimum.

HERALD.

Valerius Pontifex. Quis ille pontifex ab Arnobio vocetur, dubium sane incertumque. Animum tamen advertet, utrum ille dici non possit M. Valerij Messala, de quo Macrobius lib. 1. Saturni, cap. 9: *Messala Cn. Domitii in consulatu collega, idemque per annos quinquaginta et quinque angur, de Jano ita infit: Qui cuncta fugit eademque regit*. Ex hujus etiam Messala auguris primo de auspiciis libro Gellius Noct. At. lib. xiii, cap. 15, longum fragmentum transcripsit. Constat itaque, illum de Diis scripsisse: e quidni ergo de Iæ historia? Nourr, p. 549. — Hujus alibi nulla mentio. Vide G. J. Voss., de Hist. lat. in append. Sequens iam est e cod. ms. Alii: *Ion*. ORELL.

Dat lacrymas cum Accesti. Propria phrasin. Nam dare lacrymas defuncto quasi debitum aliquod minus. Statim quum exspiravit aliquis, sequebatur propinquorum et amicorum fletus et ejuatus: dein deponebatur humi: tuncque super terram esse dicebatur, ut docet Servius. Quum autem aliquot dies observatus esset et componeretur, ac pararetur jam pompa funeris, ultimum conclamabatur. Postremum, cum in ignem imponeretur, ultimum defebatur. Conf. Serv. ad Æn., vi, 218, seqq. HERALD.

Mater suffudit et has Deum. Sic emendavit editor, Lugd. Bat., ut puto, rectissime. Et has, id est, et tales, scil. lacrymas, Codex ms. et editio princeps: *Mater suffudit et se Deum*, ineptissime. Gelenius: *Mater suffudit eam Deum*. Quod hoc loco nullum alium sensum admittit, quam defodit, sepelivit. At suffodere pro defodere, quod sciam, nusquam legitur. Fulv. Ursinus mutavit audacius: *Mater sustulit et sepelivit eam Deum*. Sed malui correctionem Salmasii sequi multo leniorem et contextui accommodatissimam. ORELL.

Unde amygdalus nascitur, amaritudinem significans funeris. Videtur hoc loco vel Arnobius ipse, vel Timotheus ille Theologus, quem in tota hac narratione exscripsit, vocem ἀμύγδαλος, amygdalus, derivasse ab ἀμύσσειν, quod significat pingere, et per metaphoram de animi dolore, luctu, verbi causa, Hom. Iliad. A, 245:

... οὐδ' ἐνδοθεὶ θυμὸν ἀμύσειν
ζυήμενος, etc.

Intelligenda autem amygdalus amara, die bittere Mandel. ORELL.

desti tundit et sauciat pectus pausatæ circum
robur. Jupiter rogatur ab Aedesti, ut
vivisceret, non sinit: quod tamen fieri per
esset, sine ulla difficultate condonat, ne cor-
ruptescat, crescant ut comæ semper, digito-
nini-misimus vivat, perpetuo solus agitetur et
nibus contentum beneficiis Aedestim conse-
orpus in Pessinunte: cærimoniis annuis, et
um intestibus honorasse.

Si contemptor aliquis numinum, et sacrilegi
immanitate furiosus, intendisset animum
re diis vestris: auferet in eos quidquam
dicere, quam ista prodit hi-toria, quam velut
mirabile commentarii contulisti in formu-
ne illam vis temporis, et vetustatis obsole-
longitudo, perpetuitatis honore mactastis?

Quid est enim de diis in ea positum, quidve conscrip-
ptum, quod non si in hominem dixeris pudibundis
moribus et disciplinis horridioribus educatum, et con-
tumeliæ reus sis, et injuriæ, et offensiois odium
simulatibus subeas inexpiabilibus comparatum? Ex
lapidibus, inquit, quos Deucalion jactavit et Pyrrha,
deum procreata est mater. Quid, o theologi, dicitis?
quid supernarum antistites potestatum? Ergone deum
mater diluvii causa nulla fuit in parte naturæ? et nisi
omne mortalium genus interemisset vis imbrum,
procreationis illius causa atque origo cessaret? Hu-
manum est ergo munus quod esse se sentit; et
beneficiis debet Pyrrhæ, quod orari se conspicit in
alicujus substantiæ qualitate; quod quidem, si verum
est, et illud erit necessario non falsum, hominem
illam fuisse, non divam. Nam si certum est homines

COMMENTARIUS.

tæ circum arboris robor. Locus hic obs-
cruce crucem fixit interpretibus. Heraldus,
pausatæ arbor, se nescire confitens, rescrip-
putat: *et sauciat pectus pausatæ circum*
obur; pausatæ, hoc est, *παύσας*, per pausas,
odam modo, quando scilicet planctus ad veniam
itur, veris et crudis planctibus jam effusis. Ita
mulieres ad lamentandum mortuum conductæ,
eris modum plangendi, inquit Festus v. *Præsi-*
rechius legendum censet vel lanatæ, hoc est
tis redimitæ, vel *lausatæ* (quod novum voca-
l inauditum quid sibi velit, ignorare me fateor
Salmasius ad *Æl. Spartian. Pescenn. Nigr.*,
vol. 1, *Script. Hist. Aug.*, p. 661, legendum
ausata circum arboris robor, id est *ἀνακατανομήν*.
Lugd. Bat. revocavit lectiones codicis ms.
me defendit C. Barthius, ad *Stat. Theb.* x,
iii, p. 1145, seq. *Pausatam* igitur arborem
obis consecratam eo modo, ut, cum omnia
stro et fano forerent, illa tamen quiesceret,
vento aut tumultu concuteretur, ex opinione
orum Cybeles, qualem arborem elegantissi-
ibus describit Claudianus de Raptu Proserp.,
rs. 200, seq.:

Templique colendi
giosa silex, densis quam pinus opacat
dibus, et, nulla lucos agitante procella,
ula coniferis modulatur carmina ramis.
itiles intus thiasi, vesanaque misto
enta delubra gemunt. Ululatus Ide
hatur, timidus inclinant Gargara silvas.

magis ex vero interpretatur Nourrius, *pausa-*
escentem et positam in antro, tutam itaque
torum ac tempestatum. *Pausare* pro quies-
cibum antiquum et *P. autinum*. ORELL.

at. Sic editio princeps ex ms. Gelenius *aus-*
rescat, sequente Salmasio. Sed *putescere*, vel
est verbum antiquioris latinitatis, usurpa-
oni de Re Rustica aliquoties et nostro infra,
cap. 24: *Cum et ipsa, si nondum, mox tamen*
ut stercora, et exigui temporis contracta inter-
putescant. Vid. Gesner., in *Thesaur.*, et
er., *Ind. ad Script. Rei rust.* ORELL.

rum ut minimissimus vivat. Superlativus ex
vo. Sic infra cap. 14. Similiter *ἐλαχιστότατος*
ecos, v. c. *Sext. Empiric.*, adv. *Mathem.*,
ibi vid. *Fabric.*, p. 627. Eadem forma occur-
nissimus ap. *Senec.*, *Epist.* 81, et *postremis*-
pud *Apuleium*, *Tertullianum* et *A. Gellium*,
cap. 12. *Conf. Voss.*, de *Analog.*, lib. II,
ORELL.

tuo solus agitetur et motu. Proprius Arnobii
qui amat has trajectiones. *Vetus lectio* est:
tuo solus agitur et motu. Gelenius ultimam

copulam sustulit. HERALD.

Et sacerdotum intestibus honorasse. Hæc est palma-
ria emendatio Salmasii in ed. Lugd. Bat. et ad Ter-
tullian, de *Pallio*, pag. 155. *intestibus*, hoc est, qui
testibus carent. Antea legebatur *antistitibus*, falsis-
sime, nam *antistes* et *sacerdos* unum idemque, quod
pluribus docet idem Salmasius in *Confutatione viru-*
lenti-sima Antonii Cercæii (*Dion. Petavii*) pag. 446
seqq. Veterem lectionem *antistitibus* contra Salma-
sium defendit Is. Vossius ad *Caellium*, pag. 464. loco
Dionis Chrysostomi, *orat.* xxxv, de *Celanis Phry-*
giæ: *Ἄλλως σφοδρῶς ὑμῖν ἀποδεικνύουσι τρεῖς ἢ τέτρα-*
ρας κομίτας. καθάπερ τοὺς ἱερείας τῶν παρ' ὑμῖν τοὺς
μακαρίους λέγου τοὺς ἀπάντων ἄρχοντας τῶν ἱερέων,
τοὺς ἐπωνύμους τῶν δύο ἡπείρων, τῆς ἑσπέρας ὄλης.
ubi *ἱερείας* interpretatur *Gullos*, τοὺς ἀπάντων ἄρχοντας
ἱερέων Archigallos, eosdem quos Arnobius hic appel-
lat *sacerdotum antistites*. ORELL.

VIII. — *Perpetuitatis honore mactastis.* Vide supra
ad lib. I, cap. 41. ORELL.

Contumeliæ reus sis et injuriæ. Ms. et *injuriis*, vi-
tiose: unde Meursius in *Append. legendum* putat, et
injurius. ORELL.

Deum mater diluvii causa nulla fuit in parte naturæ.
Revocavi codicis ms. lectionem quamvis falsissimam
et corruptissimam, cum vera et genuina lectio in-
certa videatur et nondum ad liquidum perducta. *Di-*
luvii tempore, quod pleræque editiones habent, est
ex interpolatione Gelenii. *Fulv. Ursinus* conj. *diluvii*
casu, quod proxime accedit ad scriptionem Codicis.
Causa enim et *casus* sæpissime confunduntur a libra-
riis. Sed quæcumque notissimum sit, v. *casus* ab op-
timis scriptoribus poni pro eo, quod accidit, evenit
in utramque partem, tamen maxime dubito an
dici possit latine *diluvii casu* pro tempore quo dilu-
vium acciderat. Quamobrem magis placet Salmasii
emendatio: *Deum Mater ante diluvii casum nulla fuit*
in parte naturæ. Heraldus legendum suspicatur:
Deum Mater diluvii pausa nulla fuit in parte naturæ.
Diluvii pausa, hoc est, *sine diluvio, finito diluvio.*

Sic paulo post, cap. sequente: *Cum ab Jovis ipsius maled-*
dictis nullam pausam facere vel exigui temporis interca-
pedine quiveritis. Atqui contrarium plane dicit Arno-
bius, deorum matrem fuisse, extitisse diluvio finito,
non autem ante diluvium. ORELL.

Et beneficiis debet Pyrrhæ. C. Barthius, in *Adversar.*,
lib. xxix, cap. 14, mavult, *beneficæ debet Pyrrhæ.*
ORELL.

Quod orari se conspicit in alicujus substantiæ quali-
tate. Idem Barthius, in *Adversariis*, l. I., legendum
suspicitur, *quod morari se conspicit.* etc., quia non de
cultu sermo sit, sed de substantiæ sive τῶ esse, ut
hodie loquuntur. Immo vero sermo est de cultu et

ex illo lapidum jactu nativitatē suā originem ducere, et hanc necesse est credi unam fuisse de nobis, consimilium causarum rationibus procreatam. Neque enim fieri rerum per repugnantiam quit, ut ex uno lapidum genere, et ex eadem ratione jaciendi, immortalium quidam sortis, conditionis alii substituerentur humanæ. Varro ille Romanus multiformibus^a eminens disciplinis, et in vetustatis indagacione rimator, in librorum quatuor primo, quos de gente conscriptos romani populi dereliquit, curiosis computationibus edocet, ab diluvii tempore, cujus supra fecimus mentionem, ad usque Hirtii consulatum et Pansæ, annorum esse millia nondum duo; cum quo si stat fides^b, Mater quoque dicenda est Magna intra hujus numeri fines ævitatem suam habere conclusam; atque ita perducitur res eo, ut quæ omnium numinum genitrix esse narratur, non sit mater, sed filia; quinimmo infans et parvula, siquidem deos concedimus neque initia, neque fines sæculorum perpetua in continuatione sortitos.

IX. Sed quid terrenis obsolevisse vos sordibus deum loquimur matrem, cum ab Jovis ipsius maledi-

etis nullam pausam facere vel exigui temporis intercapedine quiveritis? Cum in summo Agdi vertice deum dormiret tum genitrix, obrepere conquiscentis pudori filius, inquitis, insidiator enixus est. Post innumeras virgines, et spoliatas castitate matronas, etiamne in matrem cupiditatis infandæ spem Jupiter cœpit, nec ab illius appetitionis ardore horror eum quivertit avertere, quem non hominibus solis, sed animalibus quoque nonnullis natura ipsa subjecit, et ingeneratus ille communiter sensus? An respectus pietatis et honesti Capitoliorum defuit præsidi, nec quid sceleris cuperet conturbatis per insaniam mentibus, aut retractare poterat, aut pervidere? Sed ut res est^c, ponderis et majestatis oblitus, ad furta illa flagitiosa correpens ibat, pavens ac trepidus anhelitu oris presso, suspensis per formidinem gressibus, et inter media constitutus sollicitudinis speique confinia palpabat res intimas, altitudinem dormientis et matris^d patientiam tentans. O rerum imaginatio indecora! o habitus fœdus Jovis ad obscœni certaminis expeditionem parati! Ergo ille rex mundi cum incautus, et properus obreptionis esset rejectus a furto, in impetum

LECTIONES VARIANTES.

^a Multiformis ms.

^b Cui quod si Meurs. Vide Not.

^c Et ut res est Fulv.

^d Matris et Fulv.

COMMENTARIUS.

vulgata lectio sanissima, hoc sensu, quod (deum scilicet mater) adorari se conspicit tamquam substantia aliqua, h. e. res vel persona vere existens, non hominum ficta imaginatione, als ein wirkliches Wesen. ORELL.

Unam fuisse de nobis. Vide supra ad lib. 1, cap. 45. ORELL.

Et ex eadem ratione jaciendi. Ita legendum esse pro ratione faciendi, quod antea edebatur, primi viderunt Meursius et Stewechius, nec displicet, quod idem conjicit in sequentibus verbis, susciarentur pro substituerentur. ORELL.

Ad usque Hirtii consulatum et Pansæ, qui incidit in annum orbis conditæ 711, ante Christum 45. Vide Jansson., Fast. Consular., p. 101. ORELL.

Cum quo, si stat fides, Mater quoque dicenda est. Lenissima hæc et felicissima correctio Heraldii in Curis II. Sensus est: cum eodem (Varrone), si illi stat fides, nach dieser seiner Angabe, wenn man ihr Glauben bemessen darf. Editio princeps: Cum quo stat fides. Gelenius edidit: cui si constat fides. Ed. Lugd. Bat.: Cui dicto si constat fides. ORELL.

Perpetua in continuatione sortitos. Verissimam hanc codicis ms. lectionem primus Arnobio reddidit Stewechius. Antea legebatur: Perpetua in cognitione sortitos, Meursius conj.: In conditione. ORELL.

IX. — Sed quid terrenis obsolevisse vos sordibus deum loquimur matrem. Ita lego pro obsolevisse, quod habet codex ms. Active enim obsolevere usurpavit, quomodo irruere lib. 1, prornere, ruere, penetrare, emergere, Terentius, Virgilius, Plautus, Apuleius. MEURS. in Append. Fulv. Ursinus: obvolvisse, Salmasius: obsolevisse. ORELL.

Pausam facere. Lucilius, libro 1. Satyr.:

Hæc ubi dicta dedit, pausam facit ore loquendi.

Plautus Rudente, act. v, scen. vi; Apuleius, lib. ix Met., p. 365; Nonius in Pausa. ELMENI.

Cum in summo Agdi vertice Deum dormiret tum genitrix, obrepere. Meursius hæc ita ordinat: Cum in summo Agdi vertice Deum dormiret genitrix, tum obrepere, etc. ORELL.

Etiamne in matrem, etc. Augustinus, de Civ. Dei,

lib. 11, cap. 4: Habet etiam quiddam erga parentes humana verecundia, quod nec ipsa nequitia possit auferre. ELMENI.

Sed animalibus quoque nonnullis natura ipsa subjecit. Varro, de Re rust., lib. 11, cap. 7. Cum equus matrem ut saliret, adduci non posset, et eum capite obvoluto proriga adduxisset, et coegisset matrem inire; cum decedenti (velam) dempsisset ab oculis, ille impetum fecit in eum et mordicus interfecit. ELMENI. et HERALD.

An respectus pietatis et honesti Capitoliorum defuit præsidi. Securus sum emendationem hanc Salmasii lenissimam et proxime accedentem ad descriptionem Codicis ms. depuit, quod facillime corrumpi poterat a librariis ex defuit litteris majusculis scripto. Gelenius edidit: despuir præsidi. Editio Rom. secunda: despuir præsidii, nec hoc modo vacat. Meursius in Appendice mavult depuiritur, citans Festum, qui depuere explicat cadere. Fr. Modius legendum conjicit: depuduit præsidi, quod tunc Stewechius citans locum Ovidii Heroid. Epist. 14, 155:

Depuduit, profugusque pudor sua signa reliquit.

Sed tunc scribendum fuisset præsidem. Nec enim latina constructio est pudet, depudet mihi hujus rei, non magis ac depudet mihi respectus, pudor. Et in Ovidii loco supplendum depuduit scilicet me, id est, ut bene explicat Heinsius: omnem pudorem abjeci. Malui itaque sequi Salmasium. ORELL.

Palpabat res intimas, Res sensu obscœno pro genitalibus. Vide supr. ad lib. 11, cap. 10. ORELL.—ms.: pellabat. Forte: fellabat. MEURS., in Append.

Altitudinem dormientis... tentans. Hoc est, tentans, quam alte, profunde dormiret. Vel possumus interpretari majestatem dormientis. Non itaque necessaria Meursii transpositio: altitudinem dormientis matris et patientiam tentans. ORELL.

O habitus fœdus Jovis. Ita editor Lugd. Bat. ex ms. Alii: fœdi. ORELL.

Properus obreptionis esset rejectus a furto. Ita Fulv. Ursinus, rectissime. Nam paulo ante legimus: obrepere conquiscentis pudori filius enixus est. Editio princeps:

cum rapere voluptatem insidiosa fraude vi matrem aggressus est, et apertis-venerabilem subruere castitatem? Col-
to diutissime cum invita est, victus, fra-
tusque defecit; et quem pietas dijungere
natris non valuit appetitu, effusa libido.

orte dicetis, conventionis hujusmodi cœ-
vitat atque execratur humanum; apud
sunt nulla. Et cur mater acerrime repu-
erenti vim filio? cur ab illius amplexibus
icitos vitans fugiebat attactus? Nam si
in re mali, tam gerere illa morem sine
atione debuerat, quam volebat hic cupide
sue irritamenta complere. Et sane hoc
tatis magnæ viri, et circa res etiam flagi-
parciores, ne sancta illa semina frustra
fusa, silex, inquit, ebibit Jovialis incon-
ditatem. Quid deinde, quæso, consecu-
cite. In sinu medio lapidis, atque in illa
e informatus atque animatus est infans,
i futura progenies. Non est facile contra-
prodigiosis conceptionibus, tamque miris.
genus humanum ex lapidibus apud vos

ortum, procreatumque dicatur, necesse est credere,
et receptacula lapides habuisse genitalia, et jacula-
tam combibisse sementem, et completis temporibus
sustulisse alvos graves, et ad postremum peperisse
fœminei moris difficultate connixos. Illud nostram
subigit curiositatem requirere, cum post decem menses
redditum esse dicatis partum; illo tempore quo in utero
lapidis fuit clausus, quibus alimoniis irrigatus est,
quibus succis; vel ex rigore quæ saxeo nutricia pou-
tuit ducere, ut est fœtibus solemne de matribus.
Nondum, inquit, contigerat lucem, et tonitrus patrios
jam mugiens, imitatusque referebat? Et ^b postquam
illi datum est cœlum diemque conspicer, obvia
quæque vastabat incursans, atque ipsos sibi sponde-
bat deos cœli posse a ^c regione detrudere. O cauta
et provida deum mater, quæ ne nati invidiam tam
insolentis subiret, aut mugiens fœtus somnis suis
officeret, aut interpellaret quietem, subtraxit se
ipsam, et seminis illud nocentissimum virus trans-
misit ab se longe, et saxorum asperitatibus pro-
pinavit.

XI. Æstuatum est in conciliis deorum, quibusnam
modis esset ^d intractabilis illa vis feritatis edominari,
et cum via nulla superesset, ad opem concursum est

LECTIONES VARIANTES.

at ms.

^c Ab ms.

^d Posset Sab. Recte.

COMMENTARIUS.

vitiose. Stewechius: *subactionis*. Meursius: C

ORELL.

Ita Meursius et ed. Lugd. Bat. Alii:

ORELL.

ventionis hujusmodi cœtum genus vitat
natur humanum. Sic edidit Salmasius
ione Heraldii. Antea legebatur: *conventionis
di cœptum*. Jan. Guiljelmus, Quæst. in
ul., cap. 5, in Gruteri Lampade, vol. III,
366, legendum suspicatur: *conventiones
di cœtum*, id est, τὰς συνοουσίας εἰς ἀπποδι-
ov venire enim liberis operam dare. Sic
Amant suos fœtus et gignendis conveniunt
conventus, conventio pro concubitu supra,
70: *Ex conventu Jovis inseminati et nati
m sensu cœtus*, ut supra jam annotatum.
is, lib. III, 857, seq.:

hoc ad nos, qui cœtu conjugioque
atque animæ consistimus uniter apti.

, sat. VI:

cœtus posset quæ ferre virorum.

su dicebatur etiam *colloquium*. vid. Mœris
διωλεῖσθαι, ibique Pierson., p. 431, sq. Et
i magis placere emendationem Guiljelmi,
i Heraldii. Fulv. Ursinus v. *conventionis*
lossema delendum censet. Sed tales abun-
dantiales Arnobio. ORELL. et STEWECH.

ppetitionis suæ irritamenta complere. Ita
ex emendatione Meursii. Cæteri: *cupidæ*,
Ursinus mavult *cupiæ*. ORELL.

quit, etc. Hinc omnino legendum inquit.
ssit: *frugalitatis magnæ viri*, etc., nullo
erbo, ad quod referatur. Nisi malimus ita
inquit, scil. adversarius, *frugalitatis ma-
icunt*, *ebibit*, etc., quod esset sane duris-
ELL.

Jaculatam combibisse sementem. Sic auctoritate libri
vetusti scribendum pro *jaculatum*, fœminino namque
genere. M. Tullius non uno loco *sementis* nomen col-
locavit. In orationibus illius primum scriptum sic:
semente prohibita ac vesse amissa. Ab eodem in opus-
culis philosophicis posita *malorum sementis*. STE-
WECH.—Ita correxit Stewechius ex ms., rectissime.
Nam *sementis*, *is*, est generis fœminini. Alii: *jacula-
tum*. Meursius conj.: *jaculatum combibisse semen, tum
et completis*, etc. et in sequentibus tulisse pro *sustul-
lisse*. ORELL.

Et tonitrus patrios jam mugiens imitatusque referebat. Hæc est lectio vetus, quam mutare nolim, quam-
quam mirifice placeat Salmasii correctio sagacis-
sima: *imitus intusque referebat* (*imitus* adverbium an-
tiquum, usurpatum A. Gellio, lib. XVII, cap. 10, et
Apuleio Met., v: *imitus narratis nobis, quæ gesta sunt*,
id est imo de pectore, ubi vid. Oudend., pag. 266.
Conf. sup., ad cap. 6). Fulv. Ursinus conj. *imitaba-
tur atque referebat*. Stewechius: *incitatus referebat*,
pessime, nam hoc significaret, mugitus retalisse
Acdestin, quoties incitatus fuerit, petra scilicet, qua
inclusus fuerat, impulsa. ORELL.

Cæli ab regione. Stewechius legendum suspicatur:
Cæli ab regimine. Non male. ORELL.

Seminis illud nocentissimum virus. Tertullianus, de
Anima, cap. 27: *In illo ipso voluptatis ultimæ æstu,
cum genitale virus expellitur*. Papias in *Eunuchus: Ho-
rum quidam coeunt et virus emittunt*. ELMENB.—Conf.
Casp. Barth. ad Stat., I, Silv. IV, 104, vol. I, p. 128,
et Gesner., in Thesaur. ORELL.

XI.—*Quibusnam modis possit intractabilis illa
vis feritatis edominari*. Ita ms. optimi, *edominari*, id
est, edomari. Nam veteres *domo*, *domino* dicebant
(ut supra docui ad lib. I, cap. 50), cujus passivo
nunc deponentialiter utuntur. Certe active veteres
extulisse testatur hic Arnobii locus et vetus poeta,
sive Ennius, sive alius, cum passive *dominari* dixerit:

unicam, ut mero madidaretur multo, et viribus spoliaretur abscissis. Quasi vero affecti corporalibus his damnis, fiant languidioris audaciae, et non quotidie videamus eos qui sibi demessuerint has partes majoris petulantiae fieri, atque omnibus postpositis pudoris et verecundiae frenis, in obscenam prorumpere villitatem, flagitiorum confessione vulgata. Vellem tamen

COMMENTARIUS.

O domus antiqua. heu quam dispari dominare domino.
MEAS., in Append.

Male itaque N. Heinsius, Adversar., lib. 1, cap. 6, pag. 75, mutat *edomitari*. Sabaeus et Gelenius habent *edomari*. Pro *possit* editio princeps habet *esset*, quod Canterus tuetur constructione graeca *ἢν δαμασθαί* pro *ἔξῃ*. ORELL.

Ut mero madidaretur multo. Multo ex Cod. ms. addidit Stewechius. ORELL.

Et viribus spoliaretur abscissis. Nihil hic mutandum. Nam vires Eunuchorum masculae sane cum virilibus adiunguntur, unde et enervati vocantur. Claudianus in Eutrop., lib. 1, vers. 345:

Spado Tiresias, enervatusque Melampus.

Præterea mirifice Arnobius ludit appellationibus huius parvis. Modo enim *virum*, modo *societatem*, quasi *διδύμους*, modo *proles*, aliquando *flores* nominat. (C. Barthius, in Adversar., lib. xxix, cap. 14, pag. 155). — Eodem sensu vis in capite sequenti: *cum vis illa telluris cooperta est gremio*, ubi vide notam Heraldii; *virilibus*, quod ceteri habent, est ex interpolatione Gelenii. ORELL.

Qui sibi demessuerint has partes. Horatius 1, satyra II, 45:

Accidit, ut cuidam testis caudamque salacem
Demeterent ferro.

Lactantius, Inst., lib. v, cap. 9: *Qui virilia sua ferro metant, et quod est sceleratius, ut sint religionis antistites*. HERALD. — Conf. Büchemann., ad Lactant., l. 1, pag. 617. ORELL.

Majoris petulantiae fieri. Verum id quidem, sed prolem tamen extendere nequeunt. Papias: *Eunuchorum quidam coeunt, et etiam virus emittunt, sed ad gignendum vanum et invalidum*. Firmicus, Astron., lib. III, cap. 7: *Facit eunuchos, abscissos, archigallos aut hermaphroditos, et qui semper hæc non agunt, sed patiuntur, quæ mulieres pati consueverunt, prænosteris libidinum ardoribus vitæ tentigine concitati*. Et cap. 44: *Facit eunuchos, vel viros sine semine, et qui coire non possunt, infames, impudicos, cinædos*. Conf. Terent. Eunuch., act. IV, scen. III, et Juvenal., sat. VI, vers. 564, seqq. ELMENH. — Muret., Var. Lect., x, 41. OCHSNER.

Vellem tamen videre. Meursius conj.: *Vellem tam videre*, per ellipsim explicans. ORELL.

Si esset mihi illis nasci temporibus datum. Illis pro his quod antea legebatur, reposuit Stewechius, recte. Loquitur enim Arnobius de illis temporibus quibus res ista a Libero Deo gesta fuit. ORELL.

Post deorum augustissimas curias. Repono: *Post deorum augustissimas curas*, id enim non injuria admiratur Arnobius, fabularum poetiarum confectores in tantum decori (quod erga deos maxime servandum erat) oblitos, ut, qui rebus magnis, curis augustissimis in celo delincentur, eos ad res, non dico nihili, sed spurcissimas, impudicissimas, in terram usque audeant devocare. Arnobius, lib. III: *Quid? quod non contenti tam deformibus subdidisse atque implicuisse deos curis*. Idem libro ultimo: *superiorum conquievissent terrores, et ad hominum curam familiaritatemque revocari*. STEWECH. — Non placet Stewechii conjectura, et vulgata lectio videtur multo elegantior. *Post deorum augustissimas curias* est scilicet id quod post deorum habitum senatum augustissimum. Ita

A videre, si esset mihi iis nasci temporibus datum, patrem illum Liberum debellatorem ferocitatis Aedesiae, post deorum augustissimas curias caeli ab culminibus lapsum, peniculamenta decurtantem cantheriorum, innectentem laqueos mobiles, aquarum innoxias puritates multa sauciantem vi meri; et postquam ebrietas potu emerit, inseruisse caute manus, contrectavisse

curia pro senatu per metonymiam ap. Cic., lib. XII, ad Attic., epist. 21: *Quid enim mihi cum foro sine iudiciis, sine curia*, id est, amisso senatu, cum senatus nullus sit. Ubi vid. Manut. Nec dubitandum est ita scripisse Arnobium. Nam supra, cap. 6, dixerat: *Cujus cum audacia quibusdam modis posset vel debilitari vel comprimari, saepenumero esset deorum in deliberatione quaesitum*; et paulo ante: *Aestuatum est in conciliis deorum, quibusdam modis posset intractabilis illa vis feritatis edomitari*. Ridet itaque plenum deorum senatum habitum in re tam vili et abjecta. ORELL.

Peniculamenta decurtantem cantheriorum. Servius sum emendationem Jos. Scaligeri ad Virgilii Moretum, vers. 23, in Catalogis, p. 162, *peniculamentum a peniculus, deminuit, a penes, is, sensu antiquo et primario*. Festus: *Penem antiqui codam vocabant, a qua antiquitate etiamnum ossa porcina cum cauda in caenis puris ossa penita vocatur, et peniculi, quæ calciamenta tergentur, quod e codis extremis faciebant antiqui, qui tergerent ea: dictum est forsitan a pendendo*. Cicero, ad Fam., lib. IX, epist. 22: *Caudam antiqui penem vocabant; ex quo est propter similitudinem penicillus*. At hodie penis est in obscenis. Ubi vid. Manut. Eodem sensu et *peniculamentum* hoc loco pro cauda, hinc etiam per metaphoram de vestimenti genere crasso et villosa. Vide Nonium et Columellam ad Ennii Fragment. pag. 97, ed. Hes-el., *peniculamenta* sive *penicula* (quod idem Scaliger proponit) *cantheriorum decurtare* est itaque setas evellere, sive abscindere e caudis equorum. *Cantherios* proprie equus castratus, cui excisi sunt testiculi, hinc 2, pro equo in geneditio princeps habet, *peniculantem decurtantem cantherios*, nullo sensu. Gelenius refingens *peniculantem decurtantem cantheriorum*, videtur accepisse *decurtamenta* pro vocabulo efficto e graeco *κορυά*, *harbam*, *crines*, *pilos* vel *fanus* evulsis vel *tomacula abscissis* significante, cujus vero vocabuli nulla existit auctoritas. Salmasius in ed. Lugd. Bat. dedit, *peniculantem decurtantem cantherios*, quam correctionem tantquam lenissimam et stylo Arnobii eadem pluribus verbis repetentis maxime congruam in textum recipere non dubitasset nisi cum Gesnero in Thesaurio et Vossio in Etymol. Rom. v. *penis* deiderassem aliud exemplum verbi rarissimi *peniculare* vel *peniculari*, quod explicant caudam vellere. Malui itaque sequi emendationem Scaligeri, probatam quoque a

D Stewechio et Heraldio. Sequentia, *decurtantem cantherios*, Meursius, pag. 158 ita mutat, *decurtantem cauterio*, male. ORELL.

Innectentem laqueos mobiles. Minime contemnenda conjectura Stewechii legentis, *laqueos nodabiles*, id est, qui duci, coarctari possunt in nodos (*zugehende, zulaufende Stricke*). Nam paulo post dicit Arnobius, *ut omnia cingerent circumpositi laqueorum morsus*.

ORELL.

Aquarum innoxias puritates multa sauciantem vi meri. *Sauciantem*, hoc est mutantem, temerantem, vim illis tribuendo inebriandi. Vide C. Barth., Adversar. lib. VIII, cap. 3, p. 365. Ita *saucius* scripsit pro *ebrio*. Petronius, Sat., cap. 67: *Interim mulieres sauciae inter se riserunt, ebriacæ junxerunt oscula*. Justinus, lib. I, cap. 8, *præterea cythæ ebriitate, quam bello vincuntur*. Nam cognitis his *Cyrus reversus per noctem saucios opprimit, omnesque Scythas cum reginae filio interficit*. Ubi vid. interpretes, pag. 40, ed. A. Gronov. ORELL.

rmientis, atque ut omnia cingerent circum-
neorum morsus, artificii curas tum rebus
e perituris.

occine de diis quisquam vel exigua dixerit
pinione polluctus? aut si talibus occupati
diis, cogitationibus, curis, quisquam eos sa-
deos esse crediderit, aut mortalium saltem
ro computaverit? Aceditis iste, oro, cujus
as amputata securitatem fuerat illatura cœ-
ex terrenis animantibus unus fuit, an deo-
is, et immortalitatis prædium honore? Si
ræ sortis, et conditionis habebatur humanæ,
rem tantum numinibus inferebat? Deus au-

tem si fuerat, qui potuit decipi, aut divino aliquid ex
corpore desecari? Sed questionem movemus parte
in hac nullam, fuerit licet de divino genere, vel ex
nobis aliquis, si hoc rectius existimabitis dici; etiamne
fluore de sanguinis, et ex genitalibus amputatis arbor
mali enata est punici? an tum cum vis illa telluris
cooperta est gremio, solum radice complexa est, in
stipitis exilivit robor, oneratos fudit balaustris ramos,
et in punctistilio poma extulit mita perfectionis pro-
pria maturitate completa? et quia de rubro exorta
sunt hæc sanguinea, idcirco illis color est purpurei
luminis suffectione subluteus; addite huc etiam id-
circo esse uvida, idcirco vinosa, quod ex sanguine
B saburrato genus ducant, et fabulam convenienter

COMMENTARIUS.

i curas tum rebus adhibuisse perituris. Ste-
mavult, artificii curatum rebus adhibuisse
a curatus, us, quarta declinatione cujus au-
buli exemplum alibi frustra quæsi, nec
mutandum censeo, cum tales particulas
perituros usurpet Arnobius. Ed. Lugd.
t: Artificii curam sic tum rebus adhibuisse
Res perituræ sunt Aceditis partes genitales,
perdendas omnis generis artificia adhibuit
RELL.

Eorum opinione polluctus. Amplector
in hanc emendationem Salmasii; polluctus,
et quasi sacralus. Vide supra, ad cap. 7
i et Turneb., Adversar., lib. xi, cap. 7.
ut, male ORELL.

mortalium saltem in numero computaverit. Sic
nepes, rectissime; nam paulo post quarit
: Si enim nostræ sortis et conditionis habe-
antæ (Aceditis), cur terrorem tantum nu-
ferbat? Quare non audiendi, qui corrigere
mortalium. ORELL.

obscænitatis amputata. Vide supra ad lib. iv,
ORELL.

divino aliquid ex corpore desecari. Lectio vetus
de divino aliquid ex corpore desecari. Similem
um habemus lib. iv, c. 18: Quid est enim, quod
mortalibus diis possit, quod non ex hominum
s ad humanas pervenerit notiones? HERALD.
ibat hic locus mendose excusus, ut in nois
us. Neque in Arnobio uspiam invenimus
præpositionem unum eundemque nominis
gentem, quamquam præpositi i nes æque ac
particulas abundanter usurpet sæpissime.
ORELL.

de sanguinis, et ex genitalibus amputatis ar-
enata est Punici. Forte legendum: Etiamne
sanguinis viola flos nascitur, et ex genitali-
Sic enim supra, cap. 7: fluore de sanguinis
nascitur et redimitur ex hac arbor. Tu.

At fallitur Canterus; nam in citato loco non
ti, sed de Antide sermo est, et verba fluore
nis intelligenda de sanguine ex genitalibus
lanæo constrictis prorumpente; de quo su-
6 legitur: cum discidio partium sanguis fuit
. De forma fluor, oris, Arnobio frequentata
s ad lib. i, cap. 45. Pro mali Punici Meur-
ult: Mali Punicæ. ORELL.

is illa telluris cooperta est gremio. Id est,
membrum illud, pars illa. Supra, cap. 11:
polluaretur abscessis. HERALD.

tis. Plinius; Hist. nat., lib. xiii, cap. 49
Harduin.) Circa Carthaginem Punicum ma-
romine sibi vindicat: aliqui granatum appel-
Flos balaustrum vocatur,
nis idoneæ et tingendis vestibus, quarum cœ-

lor inde nomen accepit. Ubi vid. Harduin. Dioscori-
des, lib. i, c. 155: βαλαύστριον ἔστιν ἄνθος ἀγρίας ροιῶν.
ELMÉNÉ. — Conf. qui de hoc vocabulo mutus est,
Ez. Spanhem. de Præstant. et usu numism, dis-
sert. vi, tom. i, p. 315 et seq., et intpp. ad Alei-
phron., i Epi-t. ii, p. 20 et seq., ed. Wagner. Hinc
enata vox Balluster qua nos Helveti in ignibus eum-
dem mali Punici florem in horis educatum. ORELL.

In puncti spatio Ita Folv. Ursinus ex ms. se-
quente ed. Lugd. Bat. Editio princeps: In punctis
ratio, nullo sensu, unde Gelenius effiebat in punctis
ratio. Punctum, scil. temporis, ut apud Lucreti-
um aliquoties. ORELL.

Idcirco illis color est purpurei luminis suffectione
subluteus. Hæc est lectio vetus, pro qua substituit
Salmasius luminis offectione. Sufficere, verbum tinctorum
significat substernere colorem, cui alius deinde
inducitur. Vide Gesner. in Thes. Male itaque inter-
pretatur Nonius inficere. Seneca, Quæst. nat., lib. i,
cap. 5: Præterea cum dicitur tibi, nubem sole esse
suffectam, non dicitur tibi, colorem illi immixtum esse
velut duro corpori ac stabili et momenti, sed ut fluido
et vago, et nil amplius, quam perbreve speciem reci-
pienti. Ita suffecta leto lumina, subjecti sanguine
oculi, maculis subjecta genas, etc. Eodem sensu ita-
que suffectio hoc loco ut sensus sit subluteus, ita ut
suffectum sit, subluceat purpureum lumen, hoc est,
purpureus color; gelblich mit durchscheinender Pur-
purfarbe. Nec minus bene legitur purpurei luminis
(vel coloris) offectione, quod significat lumen impedi-
tum, interceptum, alius corporis, scil. corticis
sive putaminis mali Punici, interpositione. Ita Lu-
cretius, lib. v, vers. 772, seq., de eclipsibus solis et
lunæ:

Solis uti varios cursus, lunæque meatus
Noscere possemus, quæ vis et causa ciceret:
Quove modo soleant offecto lumine obire.

Equidem tamen nihil desinere audeo, cum nesciam
utrum lectio ex ms. fluxerit. Pro purpurei luminis
Meur-ius mavult purpurei luminis suffectione, qui
præces erit fluore de sanguinis viola nascitur. ORELL.

Quod ex sanguine saburrato genus ducunt. Et hoc
loco, dubius adhuc et incertus de vera lectione dedi-
scriptionem vulgatam. Cod. ms. habet ex sanguine
saburratio, mendo-e. Salmasius edidit ex sanguine
saporatiore, id est, ex sanguine melioris, acidioris
saporis, quam cæterorum hominum: von schmack-
hastern, æwurzhastern Blute. Eodem sensu Con-
stantinus Afer de Febris, cap. iv (citatus a Ges-
nero in Thes.), sanguis, inquit, est omnibus elementis
saporosior. Vulgatam lectionem tuetur N. Heinsius,
in Adversar., lib. i, c. 10, p. 102, et docet legen-
dum vel saburrato, vel saburratiore, vel saburratio:

impletis ^a. O Abdera, Abdera, dares quantas vias mortalibus irridendi, talis si apud te esset fabula ita conflata? Dicunt eam cuncti patres, et superciliosæ perlegunt civitates, et esse tu fatua, et stoliditatis frigidissimæ judicaris.

XIII. Per sinum, inquit, Nana filium concepit ex pomo; sequitur se ratio; ubi enim cautes, et saxa pariunt dura, poma ibi necesse est suriant. Glandibus, atque ficis alebat Berecynthia religatam, convenienter et recte; pomis enim debuerat vivere, quæ mater

A fuerat facta de pomo. Postquam foetus emissus est, longe jussus est ab Sangario projici; quem conceptum divinitus credidit esse jamdudum, dedignatus est sobolem sui pignoris nuncupari. Lacte infans educatus hircino est. O fabulam sexui inimicam semper atque infestissimam masculino; in qua sexus viriles ^b non solum homines ponunt, sed pecudes etiam fiunt ex maribus matres. Pulchritudine inelyta, et prædicabili fuit insignitus decore. Admirabilis res satis, quod non illum foetor vitabilem reddidit fugiendumque caprinus. Mater eum dilexit magna, si

LECTIONES VARIANTES.

^a Impletis ms. Melius. Meurs.

^b Leg. Secus virile. Vide Not.

COMMENTARIUS.

vel tandem *saburracco*, a *saburra*, hoc est, ingluvies, *πλήρωμα, τῆς νεῦς ἕρμα*. Vide Scaliger., ad Varron., de Ling. lat., lib. vi, p. 151. Hinc apud Plautum Cistell., act. 1, scen. ii, mulieres cibo potuque saturæ dicuntur *saburratæ*. Hinc *sanguis saburratus* vel *saburrator* dicitur sanguis hominis ebrii, qualis fuit *Acedestis*, qui, ut supra dictum est, cap. 6, *portionem validissima vi meri a Libero succensam immoderatus hiantibus rapuerat venis*; idque optime respondet præcedentibus verbis, *vidua, idcirco vinosa*. Nourrius legendum censet: *Quod ex sanguine saburrata* (id est repleta et onerata poma illa, quæ de proficiente sanguine *Acedestis* orta fabulabatur) *genus ducunt*. Verumtamen fateor magis mihi placere lectionem vulgatam eo sensu, quo diximus. ORELL.

O *Abdera, Abdera, dares quantas vias mortalibus irridendi*. Sic e cod. ms. restituit Stewechius, ubi legitur: *O Abdera, Abd-ra, quantas vias mortalibus irridendi dares*; quod sensus flagitat, addidit Salmasius. S. h. v. et Gelenius ed.: *O Abdera, Abdera, quam fias mortalibus irridenda*. Meursius conj. *quam tu fias mortalibus irridenda*. Grotius: *quantum fias. Quanti.... tanti pro quot.... tot* haud raro etiam apud optimos scriptores. Vide Broukhuis., ad Propert., lib. i, eleg. v, vers 10, p. 21, et Duker., de Latinitate jureconsultorum, p. 558. Apud ecclesiasticos scriptores, Tertullianum, Ambrosium, Augustinum, etc., nil frequentius. Conf. Havercamp., ad Tertullianum, Apologet., cap. 1, p. 8, et Bünemann., ad Laetant. Inst., lib. i, cap. 4, p. 22. *Abderitarum insania ac stupiditas* notissima in proverbium abiit in stultos, stolidos quosvis. Hinc Cicero, ad Attic., lib. iv, epist. xvi, de Senatu Romano: *Hic Abdera, non tacente me, dices. Tamen tu non quiescis? ignosce, vix possum. Verumtamen quid tam ridiculum?* Conf. Worth., ad Tatian., Orat. in Græc., pag. 65. ORELL.

Dicunt eam cuncti patres. Fulv. Ursinus leg. conj. *discunt*, etc. Sed præfero equidem lectionem vulgatam. *Dicunt*, hoc est, docent eam fabulam *cuncti patres*, scilicet religionum, id est, sacerdotes, antisites. Pro cuncti Stewechius mavult *citi*. ORELL.

Superciliosæ perlegunt civitates. Vocem *superciliosus* tamquam barbaram damnat G. J. Vossius de Vitiis serm.; tuctur Ol. Borrichius in Cogitatt., pag. 249, loco Senecæ, epist. cxxiii: *Istos tristes et superciliosos alienæ virtutis censors, suæ hostes, publicos pedagogos ussæ ne feceris*. Sed frequentior hujus vocabuli usus tempore Arnobii. Ita verbi causa Sidonius lib. vii, epist. x: *Catonianum superciliosæ frontis arbitrium*, et Martianus Capella, lib. viii: *Me superciliosior increpabas*. ORELL.

XIII.—*Sequitur se ratio*. Meursius corrigit: *sequitur scilicet ratio*, putans se ortum ex abbreviato sc. Non male. ORELL.

Poma ibi necesse est suriant. Felicissimam hanc correctionem Fulv. Ursini merito in textum recepit almasius. *surire, κερῖν*. vide supra, ad lib. i, cap.

B 2. Antiqua lectio est *surgant*, quam frustra tuerent Heraldus et Elmenhorstius. ORELL.

Alebat Berecynthia religatam. Malim *relegatam*. Supra, cap. 6: *Tamquam vitiatam claudit pater, et curat, ut inedia moriatur; pomis atque aliis bacculis deum sustentatur a matre*. HERALD.—Nil mutandum. *relegata* scilicet est carceri inclusa apud patrem: *relegata* esset vel ablegata, exulatum missa, vel inclusa, custodia in alio loco remotiore. ORELL.

Dedignatus est sobolem sui pignoris nuncupari. Sic emendarunt Heraldus in Curis n, et Stewechius. Codex ms.: *Designatus et sobolem sui pignoris nuncupari*, quod Gelenius mutavit: *et si gnatus esset, sobolem sui pignoris nuncupari*, sequente ed. Lugd. Bat. *Pignora* pro liberis. Vide supra, ad lib. ii, cap. 76. ORELL.

Secus virile. Ita ms., ut testantur Heraldus et Stewechius. Vide supra, ad lib. i, cap. 59. ORELL.

Sed pecudes etiam fiunt ex maribus matres. Dedi emendationem Fulv. Ursini lenissimam et proxime accedentem ad lectionem codicis ms.: *sed pecudes etiam fiunt ex maribus mares*, cui nullus inest sensus. Gelenius et plerique enim secuti: *Pecudes.... fiunt ex mares*. Meursius conj.: *ex matribus matres*, hoc est, *μαῖρας μὴ ἔχοντας*, ut *exos* et similia, quod plane contrarium est illi, quod dicere voluit Arnobius. Ridet scilicet hircum ubera præbentem Attidi, tamquam fabulam absurdissimam. Nam apud Romanos atque ac apud nostrates de re absurda prorsus et impossibili proverbium est *hircum mulgere*, quod testantur Virgilii versus notissimi Eclog. iii, vers. 90, seq.:

Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi,
Atque idem jungat vulpes et mulgeat hircos.

Stewechius, omnia confundens, legendum censet: *sed virgines etiam fiunt ex manumares*, quasi hoc loco sermo sit de Galli filia mammas sibi demetente, de qua paulo post loquitur Arnobius. Salmasius edidit: *Sed pecudes etiam fiunt ex maribus*, deleta voce *matres* vel *mares*, cujus conjectura rationem indicat in notis ad Ælii Lampridii Commodum, cap. 7, Script. Hist. Aug., vol. 1, pag. 495, *ex maribus* explicans, qui perdidit virilia, ut apud Plautum in Amphitryone: *Mulier facta est ex viro*, hoc est, virum perdidit. Eodem sensu Græci cæcus dicunt *ἔξ ὀμμάτων*, Latini ab oculis vel unica voce *aboculos*. Sed hanc explicationem si sequamur, *pecudes fiunt ex maribus* significaret tantummodo: *pecudes castrantur testiculis exsectis*, non autem, quod indicare vult Arnobius: *pecudes mares in foemellas, hirci in capras transformantur*. Malui itaque sequi Fulv. Ursinum. ORELL.

Fœtor.... caprinus. Facile carere possumus annotatione Elmenhorstii. Hic enim non de fœtore alarum, quem *hircum* vocant Latini (vide Horat., Epod. xii, 5), sed de fœtore contracto ex hircini lactis alimonia sermo est. ORELL.

ria, res simplex; sin theatra ut percre-
et flagitiosa dilectio est. Diligebat et
toris eum muneribus locupletans; a
em nullum esse poterat periculum, cas-
Mid as horruerit, non est facile suspi-
mare b. Ipsis mater est ingressa cum
miramur c quidem in hac parte vires,
n numinis; sed culpamus negligentiam
cum legis meminisset et fati patefecerit
is providam civitatem. Nuptialia cele-
a furias Acedstis, insanniamque subiecit,
offenderat, qui uxore adulescentulum
uid admiserat Gallus, quid pellicis filia,
o, hæc mammaram honestate privaret?
e, inquit, propter quæ res tantas an-
rsionibus concitasti. Nesciremus adhuc
in adulti corpore furor desiderasset
si puer abscissa societati objecisset of-
dicitis, o gentes: quid huiusmodi deditæ
ationes? Nonne cum ista promuntur,
dor, et tantarum verecundia sæditatum?
vobis quid de diis dignum vel audire,

A vel discere: at vero vos nobis mammaram expro-
mitis exectiones, amputationes virilium veterorum.
iras, sanguinem, furias, interitus virginum volunta-
rios, et ex sanguine mortuorum flores, atque arbores
procreatas. Dicite, o iterum, ergone deum mater
genitalia illa disjecta, cum fluoribus ipsa per se mœ-
rens officiosa sedulitate collegit, ipsa sanctis manibus,
ipsa divinis contrectavit ac sustulit flagitiosi operis
instrumenta fœdique, abscondenda etiam mandavit
terræ, ac ne nuda in gremio diffuerent sic soli,
priusquam veste velaret, ac tegetet, lavit utique bal-
samis, atque unxit? Unde enim violæ nasci potuis-
sent odoræ, nisi putorem membri unguentorum illa
suffectio temperaret? Cum historias, quæso, perle-
gitis tales, nonne vobis videmini aut textriculas
puellas audire tædiosi operis circumscribentes mor-
ras: aut infantibus credulis avocamenta queritantes
anus longævas, et varias fictiones sub imagine veri-
tatis expromere? Cum Jove locutus est Acedstis, ut
amato restitueret vitam: annuere Jupiter recusavit,
quia fatis potentioribus prohibebatur: ac ne esset
omnino durissimus, unam largitus est gratiam, ne
putore corpus dissolveretur ullo, succrescerent comæ

LECTIONES VARIANTES.

c Admirabamur ms.

d Rursus ms.

Fulv.

COMMENTARIUS.

Mid as horruerit, non est facile divinanti-
limo: non est difficile. Horrebat enim
Acedstidis patientiam. HERALD.

quidem. Meursius: haud miramur qui-
legis meminisset et fati, patefecerit hosti-
ridam civitatem. Hæc est verissima emen-
in Curis II. Cod. ms.: A te fecerit hos-
de Gelenius effecerat: cum legis memi-
ltys, fecerit hostibus, etc. Sed ne dicam,
ra, cap. 7, dictum) capite sublevatis, non
os, sed cautiore civitatis incolas effe-
ctiam, scribendum fuisset fati Attidis.
t huius nominis declinatio Arnobiana.
ib. 1, cap. 41, habemus accusativum:
n abscissum, et lib. IV. c. 29, ablativum:
Attide. Quam ob causam nec audiendus
s corrigens: Quod cum legis meminisset
ecit hostibus nimis peritiam civitatem. Mi-
civitatem dicit Arnobius ob nuptiarum
ne interrupterentur, oppidum claudi
las. Iaque non necessaria est conjectura
l. Bat.: minus provida, ac Meursii: mi-
civitatem. ORELL.

abscissa societati objecisset offensæ. Sie
ndatione sagacissima Heraldi in Curis II.
est: nisi puer abscissa satietatis objecis-
elenius edidit: objecisset offensam, se-
steris, excepto Salmasio, qui in ed. Lugd.
audaciis: nisi puer abscissas has partes
enso. Meursius: nisi abscissæ puer Atys
ensam. ORELL.

id dicitis, o gentes.... nationes. Vide
Heraldi ad titulum operis. ORELL.
veterorum. Glossæ: Veretrum... αἰδοτόν.
: veterorum magnitudines publicatæ. Pa-
um. Suetonius Tiberio, cap. 62. ELMENH.
illa desecta cum fluoribus. Ita Fulv. Ursi-
me, sequentibus cæteris. Antea legeba-
ta illa disjecta. Pro fluoribus alii floribus.
rolibus. ORELL.

Ipsa per se mœrens. Verba per se tamquam inter-
pretamentum magistelli cujusdam delenda censeo.

MEURS.

C Ac ne nuda in gremio diffuerent sic soli. Legendum
existimo: scil. soli. Clarius fuisset: ac ne scil.
nuda, etc. Scriptum autem fortasse fuerat sc., unde
fœctum sic. HERALD.

Priusquam veste velaret ac tegetet. De more eluta et
uncta cadavera vestiendi vide H. Column., ad Frag-
mentum Ennii, pag. 54, ed. Hessel.:

Tarquini corpus bona femina lavit et unxit.

Et quos citat Savaro, ad Sidon., lib. III, epist. III,
pag. 191. ORELL.

Unde enim violæ nasci potuissent odoræ, nisi putore
membra unguentorum illa suffectio temperaret. Sic
edidit Salmasius. Lectio vetus est: unde enim violæ
nasci potuissent, odore, nisi, etc. De v. putor aliusque
ejusmodi nominibus in or exeuntibus vide C. Barth.,
ad Stat., Theb. v, 147, vol. III, pag. 99. ORELL.

Nonne vobis videmini aut textriculas puellas au-
dire, etc. Ovidius, Met. IV, 36, seqq.

E quibus una levi deducens pollice filum,
Dum cessant aliæ, commentaque sacra frequentant,
Nos quoque, quas Pallas, melior dea, detinet, inquit,
Utile opus manuum vario sermone levemus.
Perque vices aliquid, quod tempora longa videri
Non sinat, in medium vacuas referamus ad aures.

HERALD.

Infantibus credulis. Probabilis est conjectura Fulv.
Ursini: Infantibus querulis, quod magis conveniens
sequenti avocamenta probat etiam Scioppius ad Apu-
lei., Met. IV, pag. 299, ed. Oudendorp. ORELL.

Avocamenta. Significanter. Avocare est alio mentem
abducere et sevocare. Apuleius, Met. lib. IV, p. 299:
Sed ego te narrationibus lepidis, anilibusque fabulis
protinus avocabo. Ubi vid. Oudend. Eodem sensu
Tertullianus circulatorum sive agyrtam vocat avoca-
torem hominum. ORELL.

Ac ne esset omnino durissimus. Annon legendum:
At ne esset, etc. ORELL.

semper, minimissimus digitorum solus ut in corpore viveret, solus motus perpetuus exhiberet. Hocce quisquam admiserit, aut credulitatis assensione firmiter, pilum in mortuo crescere, partem interisse, et se junctum a lege putredinis mortale corpus adhuc usque durare?

XV. Urgere vos jamdudum ad istius rei comparationem possemus, nisi stultitiæ pars esset, et talia discere, et hujusmodi rerum indicia postulare. Sed historia hæc falsa est, neque ullam continet veritatis in se partem. Nostra quidem nihil interest, quorum causa contenditis exterminatos esse a terris deos: utrumne sit constans, et fidei firmitate connixa: an contra mendaciter, et falsitatis alicujus fictione composita. Nobis enim satis est, quibus hodie manifestare propositum est: numinâ ista, quæ promittis, si sunt uspiam gentium, atque irarum fervoribus incalescent, non magis a nobis, quam a vobis accipere offensionum furialium causas: et esse illam in rebus, et a vobis in commentarios relatam, et a volentibus quotidie perlegi, et futuri temporis pro instructione, per ordinem succedentium tradi. Quæ si utique vera est,

A nullam videmus subesse rationem, cur nobis irasci perhibeantur dii cœlites, cum turpitudines illorum tantas neque prodiderimus*, neque in litteras contulerimus ulla, neque in publicam testificationem sacrorum celebritatibus miserimus. Sin autem, ut remini, falsa est, et mendaciis interpolata fallacibus, ambigere hominum nullus potest, quin causa vos sitis offensæ, qui vel talia quosdam conscribere siveritis, aut conscripta durare sæculorum in memoria sitis passi.

XVI. Et tamen qui potestis falsitatis arguere conscriptionem istam, cum ipsa sacra sint testimonio, quæ per cursus annuos factitatis, et credi a vobis esse vera, et exploratæ fidei judicari? Quid enim sibi vult illa pinus, quam semper statis diebus in Deum matris intronittitis^b sanctuario? Nonne illius similitudo est arboris, sub qua sibi furens manus et infelix adolescentulus intulit, et genitrix divum in solatium sui vulneris consecravit? Quid lanarum vellera, quibus arboris colligatis et circumvolvitis stipitem? Nonne illarum repetitio lanarum est, quibus la deficientem contexit, et teporis aliquid rata est se posse mem-

LECTIONES VARIANTES.

* Neque nos prodiderimus ms.

^b Intermittitis ms.

COMMENTARIUS.

Minimissimus. Vide supra, ad cap. 7. ORELL.

Pilum in mortuo crescere. Hoc tamen affirmant medicorum alumni: et ipsa experientia testatur id fieri in suspensis. Vid. Tertullian. de Anima, cap. 51, ELMENH.—Quod Arnobius negat fieri posse, id affirmat Aristoteles, de Hi. t. animal., lib. iii. cap. 11: *Ἀύξονται δὲ τρίχες ἐν τε νόσοις τισίν, οἷον ταῖς φθιστικαῖς μᾶλλον, καὶ ἐν γήρα, καὶ τεθνεώτων, καὶ σκληρότεροι γίνονται ἐντὶ μαλακῶν.* (I'ETAΥ., ad Synes., *Encom. Calviti*, not. pag. 52). Causam explicat Alexander Aphrodisiensis in Problemate 145. ORELL.

Partem non interiisse, non, quod sensus flagitat, addidit prius Fulv. Ursinus. ORELL.

Mortale. Ita ed. Lugd. Bat. e correctione Meursii, rectissime. Alii *immortale*, quod plane contrarium est ei quod dicere vult Arnobius. ORELL.

XV.—*Comparationem.* Forte legendum *comprobatationem.* CANTER.

Nisi stultitiæ pars esset et talia discere. C. Barthius, in *Adversar.*, lib. xxix, cap. 44, p. 4585, mavult: *Nisi stultitiæ pars esset.* Pro discere Stewechius legendum suspicatur *hiscere*, citans lib. 1, cap. 25: *Ipsa denique hiscere si animantia muta potis essent*, et lib. iv: *Experiri volumus, an mutire, an hiscere deorum in mentione possitis.* Sed nil mutandum: dicit Arnobius, stultitiæ partem esse fabulas tam absurdas vel discere, hoc est legere, nedum eas comparare rimarique altius. ORELL.

Exterminatos. Vide ad lib. 1, cap. 4. ORELL.

Esse illam in rebus, etc. Sic editio princeps, quam secutæ sunt cæteræ. Fulvius autem Ursinus conj. in *diebus*, hoc est in libris dierum, actis diurnis, ephemeridibus. Quod probat Elmenhorstius. Sic infra lib. vii, cap. 9: *Quanta vix explicari decem millibus queant vel annualium vel dierum.* Ubi vide notas. Vulgata lectio si sana est, *esse illam* (historiam vel fabulam) in rebus significat, existere illam, tradi pro re in facto posita: *Sie sey auf Thatsachen gegründet.* Heraldus suspicatur: *Esse illam in ritibus*, id est, in sacris cæremoniis, quod maxime placet. Meursius *illam* refert ad præcedens *offensionis causam*. Sic enim legit pro *offensionis causis*, et sequentiâ auda-

cus sic refingit: *In libros a vobis et commentarios relatam.* ORELL.

Futuri temporis pro instructione. Secutus sum emendationem editoris Lugd. Bat. Antiqua lectio est: *per structionem*, nullo sensu. Fulv. Ursinus edidit *præstructionem*, quod quid sibi velit vellem nobis explicasset. ORELL.

Neque in publicam testificationem sacrorum celebritatibus miserimus. Idem Fulvius leg. *inseruimus*, pæperam. Nam si *sacrorum celebritatibus* accipimus in casu sexto, non video cur sollicitanda sit constructio: in *publicam testificationem* (aliquid) mittere. ORELL.

XVI.—*Esse vera.* Meursius mavult *esse veram*, scilicet, *scriptionem istam.* Bene. ORELL.

Exploratæ fidei. Ita Fulvius Ursinus ex ms., optime. Gabæus et Gelenius ed.: *explicatæ fidei.* ORELL.

Quid enim sibi vult illa pinus, quam semper statis diebus in deum matris intronittitis sanctuario? Hoc fiebat die undecimo Kalendas Aprilis, ut notatum in Calendario Romano Constantini Magni ad illum diem. *Arbor intrat*, quod de arboris pinus intronissione in sanctuarium matris deum intelligendum. Qui enim sequuntur dies, variis solemnitatibus ejusdem matris deum erant dedicati, ut *Sanguinis dies* notatus ad nonum Kalendas Aprilis in eodem Calendario, *Hilaria* ad octavum, *Requies* ad septimum, *Lavatio* ad sextum. SALMASIUS, in *Append. ad Solin., de Hyle Iatr.*, pag. 3. Valesius ad Ammian. Marcellin., lib. xxiii, pag. 255, legendum putat: *quam.... in deum matris intronittitis sanctuarium.* Sed nihil mutandum. *Intronittite in sanctuario* non minus bene dici potest, quam supra lib. ii, cap. 2: *Veram in orbe religionem inducere*, et lib. 1, cap. 42: *quæ (dona) ab eo profecta in nobis sunt*, ubi hanc rationem loquendi pluribus exemplis illustravimus. Cæterum progressu temporum mutatas fuisse istas cæremonias et deum matri consecratos dies ad tres tantum redactos, discimus ex Juliano Orat. v. Conf. Sainte-Croix librum de *Mysteriis veterum germanice* versum a Lenzio, cap. 4, pag. 72, seq. ORELL.

Quibus la deficientem et contexit. Ita legendum pro vulgato: *Quibus jam deficientem et contexit*, docuit Stewechius, rectissime. Haud enim magna Me-

bris conciliare frigentibus? Quid compti violaceis coronis, et redimti arboris ramuli? Nonne illud indicant, uti mater primigeniis floribus adornaverit pinum, miserabilis indicem testimoniumque fortunæ? Quid pectoribus applodentes palmas passis cum crinibus Galli? Nonne illos referunt in memoriam luctus, quibus mater turrata cum Aedesti lacrymabili puerum prosecuta est ejulatu? Quid temperatus ab alimonia panis, cui rei dedistis nomen Castus? Nonne

A illius temporis imitatio est, quo se numen ab Cere-
ris fruge violentia mœroris abstinuit?

XVII. Aut si ea, quæ dicimus, non sunt ita, vos edisserate, vos, dicite: evirati isti, mollesque, quos interesse vobiscum in istius numinis videmus sacris, quidnam istic habeant negotii, sollicitudinis, curæ? et cur more lugentium cædant cum pectoribus lacertos, et fortunam imitentur in lamentabili constitutorum

COMMENTARIUS.

ter, sed virgo sponsa quæ fuerat, quam Valerius pontifex iam fuisse conscribit, exanimati (Attidis) pectus lanis mollioribus velat. Cæterum hujus virginis alibi, quod sciam, nulla mentio, et egregie fallitur Stewebius eam putans commemorari ab Homero; quæ conjectura solummodo depravata descriptione versus B
Homærici, Odys. xiv, 435, fulcitur. ORELL.

Quid pectoribus applodentes passis cum crinibus Galli. Ovidius, iv Fast. :

Venit in exemplum furor hic mollesque ministri
Cædunt jactatis vilis membra conis. ELMENR.

— Apuleius, Milesia viii : Cinædum et senem, calvum quidem, cincinnis semicanis et pendulis capillatum: unum de triviali popularium sæce, qui per plateas et oppida cymbalis et crotalis personantes deamque Syriam circumferentes mendicare compellunt. Iterum eodem libro : Druque capite demisso, cervices lubricis intorquentes motibus, crinesque pendulos rotantes in circum, et nonnumquam morsibus suos incurtantes musculos, ad postremum ancipiti ferro, quod grebant, sua quisque brachia dissecant. Sic omnes fanatici, harioli et ejusmodi agyrtæ capillati, quod e veteribus scriptoribus satis notum. Hinc Arrianus, lib. iv. Dissert. Epicteti, cap. 8 : οὗτος φιλόσοφος. διὰ τι; τριδωνὰ γὰρ ἔχει καὶ κόμην, οἱ δὲ ἀγύρται τι ἔχουσιν; HERALD.

Quid temperatus ab alimonia panis, cui rei dedistis nomen Castus. Vide quam periculosum sit aliquid ex ingenio et sine libris emendare, et ab antiquis vestigiis recedere: cum enim in Romano recte legeretur: temperatus ab alimonia panis, Gelenius emendavit: temperatus sabæ alimonia panis. Sed ignoratio significationis vocabuli temperatus ei ansam errandi præbuit. Non enim hic temperatus pro mixtura, ut ille potavit, sed pro temperantia et abstinentia accipitur. Plura de hoc loco diximus Variar. Lect. lib. ii, cap. 21 (in Lampade Gruteri, vol. iii, pag. 766, seq.). TH. CANTER. — Abstinebant a pane Cybeles et Isidis sacerdotes. B. Hieronymus, Epist. ad Lætiam, de Institutione filiae: *Faciant hoc cultores Isidis et Cybeles: qui gulosa abstinentia Phasidis aves et fumantes turtures vorant, ne scilicet Cerealia dona contaminent.* Abstinentiam illam et, ut loquitur Arnobius, temperatum appellabant castum. B. Hieronymus, lib. ii, contra Jovinianum; *De ciborum sibi placet abstinentia; quasi non superstitio gentilium castum (perperam scriptum erat cessum) matris Deum observet et Isidis.* Hæc eadem vox reponenda eodem libro: *Quomodo autem virginitati veræ non præjudicet imitatio virginum diaboli: ita nec veris jejuniis castorum Isidis et Cybeles, et quorundam ciborum in æternum abstinentia; maxime cum apud illos jejuniis panis sagina carniis componetur.* Tertullianus, libro de Jejuniis: *Sed bene quod in nostras xerophagus blasphemias ingerens, casto Isidis et Cybeles eas adæquas.* Ergo castus proprie Isidis et Cybeles, sed aliorum etiam deorum; quorum in casto certis et statis diebus quandoque erant, id est, certis cibis abstinebant, aut etiam usu Veneris, ut qui erant in casto Cereis. Festus: *Minuitur privatoluctus, cum in casto Cereis est.* Macrobius, lib. i Sat. cap. 25: *Velut enim simulacrum Dei Heliopolitanæ ferendo, uti vehuntur in pompa ludorum Circensium*

deorum simulacra; et subeunt plerumque provinciati proceres raso capite, longi temporis castimonia puri. Castimonia hæc appellat ἀργύριον et abstinentiam ab operibus Veneris. Dixit castimonia πλεθρονικῶς Apuleius Miles. xi: *Quod enim sedulo percontaveram, difficile religionis obsequium, et castimonia abstinentiam satis arduam, cautoque circumspectu vitam, quæ multis casibus subjacet, esse muniendam.* Hæc castimonia abstinentiam vocat rigidam abstinentiam ab omni cibaria voluptate, ab animalibus, a vino, et simul ab rebus illis temperatum. Explicate postea eodem libro: *Idque plane cunctis arbitris præcipit, decem continuis illis diebus cibariam voluptatem coacerem, neque ullum animal essem et invivius essem.* Ergo castus a careo, cassum; unde cassus, ac literarum μεταβολῆ castus. Festus: *Puri menstruo esse dicebantur, qui sacrorum causa toto mense in carimoniis sunt, id est puri sunt certis rebus carendo.* Idem: *Denariæ ceremoniæ dicebantur, et tricenariæ, quibus sacra adituris decem continuis diebus, vel triginta, certis quibusdam rebus carendum erat.* IDEM. — Dicebatur itaque castum, i, et castus, us, m. ut h. l. Vid. Nonius v. Castus. Auson. Popm. ad Varron. Fragment., pag. 305, ed. Bipont.; Meurs., in Glossario græco-barbaro, v. καστία; D. Petav., in Juliani Orat. v. pag. 88, ed. Lips.; et in prinis Kuhn., ad Ælian., Var. Hist. ii, 53, pag. 152, seqq. ed. Gronov. Sic et Græci. Marinus, de Vita Procli, pag. 45 (16. ed. Boisson.): *Τὰς δὲ Μαρτυρίας..... καστίας ἐκαστοῦ μηνὸς ἤρηνεν.* Ubi καστίας pro ἀγστίας, quod ed. Fabricii habet, e Codd. restituit doctissimus Boissonade. Vid. ejus notam, p. 105 seq. ORELL.

XVII.—Cur more lugentium cædant cum pectoribus lacertos. Supra: *Et sociatis planctibus cum Aedesti tundit et sauciat pectus pausatæ circa arboris robur.* Ac de hac pectoris ac lacertorum pulsatione lugubri plana res est. Ilciroo igitur scribit Artemidorus, lib. i, cap. 43, mulieres in luctu ubera plangere atque scædare. αἰτῆι γὰρ ἐν πένθει καὶ τοὺς μαζοὺς λωβόνται. Hæc autem omnia interpretabantur allegorice: ut deorum Mater terram significaret, Galli autem lacertos sibi lacerarent ac virilia demeterent propter arationem et messem. Sic enim ista significabant. Hoc observat Tertullianus, adversus Marcionem, lib. i, cap. 15, obscuro loco, et quem nullo modo intelligunt interpretes: *Ipsa quoque vulgaris superstitio communis idololatriæ, cum in simulacris de nominibus et fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit, et dedecus suum ingenio obunbrat, figurans Jovem in substantiam ferridam, et Junonem ejus in aerem, secundum sonum græcorum vocabulorum: item Vestam in ignem, et Camenas in aquas, et magnam matrem in terram, seminalia demessam, lacertis aratam, lavacris rigatam.* Quod addit lavacris rigatam, hoc ait, quia Almone lavabatur Deum Mater solempni die. HERALD.—Simili modo allegorice explicat hos ritus Juliani Orat. v Add. Sainte-Croix de Mysteriis, cap. 4, pag. 77 versionis Lenzii. De more verberandi lacertos exemplorum struem congegit C. Barthius ad Statii Theb. vii vers. 135, vol. iii, pag. 400. ORELL.

sorte? Quid coronæ? quid violæ? quid voluere mollium velamenta lanarum? Cur ad ultimum pinus ipsa paulo ante in dumis inertissimum nutans lignum, mox ut aliquod præsens atque augustissimum numen, deum matris constituatur in sedibus? Aut enim hæc causa est, quam in vestris scriptis et commentariis invenimus: et manifestum est vos non divinas conficere cærimonias^a, sed imaginem tristium redintegrare gestorum: aut si alia ratio est, quam mysterii nobis abnegavit obscuritas, et ipsa quoque necesse est turpitudinis alicujus participetur infamia. Quis est enim, qui credat, honestatis aliquid in ea re esse, quam initiant viles Galli, effœminati conficiant exoleti?

XVIII. Postulat quidem magnitudo materiæ, atque ipsius defensionis officium, ut similiter cæteras turpitudinum species persequamur: vel quas product

^a Querimonias ms.
^b Specialiter Fulv.

Quid coronæ? quid violæ? quid voluere mollium velamenta lanarum? Non dubitavi in textum recipere egregiam hanc emendationem i Fr. Gronovii in Diatribæ ad Stalii Silv., lib. 1, cærm. vi, cap. 20, pag. 110. Antiqua lectio est: Quid coronæ? quid violæ? quid voluere mollium velamenta lanarum? Editor Lugd. Bat.: mollium et velamenta lanarum. Elmenhorstius v. velamenta delendum censet tanquam glossema et interpretamentum vocis voluere. ORELL.

Quam initiant viles Galli. Ita editor Lugd. Bat. cod. ms., mendosissime: inhiant. Gelenius: ineant. Fulv. Ursinus: inicit, et in seq.: conficiant. Heraldus in Caris ii: inchoant. Sed apud hos scriptores non raro initiare pro inchoare, incipere, initiari pro initium sumere. Tertullianus adversus Valentianus, cap. 15: Audisti mœrorem et timorem. Ex his initiata sunt cætera. Julius Firmicus Mathes. ii, cap. 12: Ver initiatur, cum primam Arietis partem sol fuerit ingressus. ORELL.

Exoleti. Vide supra, ad lib. ii, cap. 42, et lib. iv, cap. 55. ORELL.

XVIII. — Vel mysteria illa continent sancta, quibus initiis nomen est. Cicero, de Legg. ii, cap. 14: Nam mihi cum multa eximia divinæque videntur Athenæ tuæ peperisse, atque in vitam hominum attulisse, tum nihil melius illis mysteriis, quibus ex agresti immanique vitæ exculi ad humanitatem et mitigati sumus: initia ut appellantur, ita re vera principia vitæ cognovimus. HERALD. — Livius, lib. xxxix, cap. 8, de Bacchanalibus: Initia erant, quæ primo paucis tradita sunt: deinde vulgari cæpta per viros mulieresque. Græce dicebantur τελετά. ORELL.

Et quæ non omnibus vulgo, sed paucorum taciturnitatibus traditis. Ita ed. Lugd. Bat., cod. ms. habet: sed paucorum taciturnitatibus tradidisse. Gelenius edidit: traduntur. Alii: tradunt. Scholiastes Aristophanis ad Ran. et ex eo Suidas: μυστήρια, παρὰ τὸ τοὺς ἀκούοντας μύειν τὸ στόμα, καὶ μηδενὶ τὰυτὰ ἐγγεῖσθαι. HERALD. et ORELL.

^c Corporaliter prohibet universa nos exsequi. Corporaliter hoc loco idem quod per membra, per partes, en détail. Cujus significationis alia exempla mihi non succurrunt. ORELL.

Faunam igitur Fatuam, Bona quæ dicitur Dea. Ita edidit Ursinus. At in editione principe et ms. reg. legebatur: Fædam igitur Fatuam. Nec erat temere ac sine librorum auctoritate mutanda hæc lectio. Fortasse enim Fædam appellat Fatuam παρὰ προσδοκίαν pro Faunam propter eas fœditates, quas statim per-

antiquitatis historiæ, vel mysteria illa continent sancta, quibus initiis nomen est, et quæ non omnibus vulgo, sed paucorum taciturnitatibus traditis: sed sacrorum innumeri ritus, atque affixa deformitas singulis, corporaliter^b prohibet universa nos exequi: quinimmo, ut verum^c exprimamus, a quibusdam^d nos ipsi consilio, et ratione deflectimus: ne dum explicare contendimus cuncta, expositionis ipsius contaminationibus polluamur. Faunam igitur Fatuam, Bona quæ dicitur Dea, transeamus: quam myrteis cæsam virgibus, quod marito nesciente seriam meri ebiberit plenam, Sextus Clodius indicat Sexto de diis Græco: signumque monstrari, quod cum ei divinam rem mulieres faciunt, vini amphora constituatur oblecta: nec myrteas fas sit inferre verbenas: sicut suis scribit in causalibus Butas. Sed et deos conserenteis pari more ac dissimulatione taceamus, quos cum cæteris

LECTIONES VARIANTES.

^c Verius ms. Non male. Meurs.
^d Ita Fulv. Alii: a quibus.

COMMENTARIUS.

stringit. HERALD. — Equidem prorsus assentior Herald. Nam supra, lib. i, cap. 28, legimus: Qui Fatuas, civitatumque genios, qui Pausos reverentur et Bellonas, ubi in notis citavimus locum Lactantii de Bona Dea classicum, Inst. lib. i, cap. 22. ORELL.

Seriam meri ebiberit plenam. Vide N. Heins., Adversar., lib. iv, cap. 9, p. 624. ORELL.

Sextus Clodius indicat sexto de diis græco. Fulv. Ursinus ed.: Sexto de diis Græcorum, male. Nam Fatua dea erat non Græcorum, sed prisorum Latinorum, et Lactantius, l. i. expresse dicit librum Sexti Clodii de diis græce scriptum. Sextum hunc Clodium eundem esse cum Rhetore ejusdem nominis et propomnis, Siculo, Latine simul et Græce eloquentiæ professore, cujus vitam describit Suetonius de Clar. Rhet., cap. 1, contendunt Bosius et Grævius, ad Cic., lib. iv, ad Att. epist. xv, pag. 412. Conf. Burmann., ad Sueton., vol. 2, pag. 485; et Bünemann., ad Lactant., l. i, pag. 152; et G. J. Voss., de Hist. græc., lib. iv, part. iii, pag. 511. Stewechius putat intelligendum esse Cloatium Verum, cujus fragmenta haud pauca e libris sacrorum obvia apud Pompeium Festum. De virgibus myrteis vid. Macrobi., lib. i Saturnal., cap. 7. ORELL.

Cum ei divinam rem mulieres faciunt. Hoc est sacrificia offerunt. Vide Savaro, ad Sidon., lib. v, ep. xvii, pag. 565, qui de hac loquendi forma multus est. ORELL.

Vini amphora constituatur oblecta. Lactantius: Idcirco in sacris obvolutam vini amphoram ponit. Scribit Plutarchus (in Quæst. rom.), vinum, quod inferebatur Bonæ Deæ, lac appellatum fuisse: vas, in quo vinum inditum erat, mellarium dictum scribit Macrobius. HERALD.

Sicut suis scribit in Causalibus Butas. Hujus scriptoris meminit Plutarchus in Romulo, cap. 21, Βούτας δὲ τις αἰτίας ἐν ἡγεσίαις περὶ τῶν Ῥωμαίων ἀνορχήρατων. HERALD. in Addend. — Cod. ms. et ed. prin. eps: Putas, unde effecerunt Plutarchus, ideo quod eadem quæstio expandatur in Plutarchi Quæstionibus romanis. Male. Titulus operis procul dubio fuit Αἰτίας, quales scripsere apud Græcos Plutarchus, Butas, Callimachus. ORELL.

Deos conserenteis. Ita ut editio Lugd. Bat. habet, legendum esse docuit Salmasius ad Solin., cap. ii, pag. 46. Conserentes itaque Lares illi, qui Ocrisiam gravidam in foco fecerunt, dicti a conserendo, eo scilicet sensu, quo Lucretius dicit lib. iv, vers. 1101.

Atque in eo est Venus ut muliebria conserat arva,

ceus in humani penis similitudinem versos
e cineri, qui sub ollula fuerat factus exto-
n cum Tanaquil dimoveret Etruriæ disci-
pula, surrexisse se deos, et nervis obdu-
nis. Corniculanae inde imperavisse captivæ,
ret, et agnosceret, qui sibi res vellent :

A Ocriasiam prudentissimam fœminam divinos inseruisse
genitali : explicuisse motus certos. Tunc sancta, et
ferventia numina vim vomuisse Lucilii, ac regem
Servium natum esse Romanum.

XIX. Bacchanalia etiam prætermittamus immania,
quibus nomen Omophagiis Græcum est, in quibus

COMMENTARIUS.

a ergo antiqua lectio *Conferentes*, et multo
ectura Meursii et Stewechii : *Consentes*.
ab hoc loco alienissimi. Vide supra ad
p. 40. ORELL.

Intelligendus vel Granius ille Flaccus, de
s supra ad lib. III, cap. 51, vel potius Ver-
us, illustris Grammaticus, qui sub Augusto
ripsit inter alia libros rerum memoria di-
tatos ab A. Gellio, lib. IV, cap. 5, et Plinio
quoties. Ejusdem libros de verborum signi-
compendium redegit Pompeius Festus.
on., de illustr. Grammat., cap. 17, et
., de Hist. lat., lib. I, cap. 20. Conf. ad
p. 59, annotata. ORELL.

se cineri. Ita Meursius et Salmasius. Alii :
neri. ORELL.

atorum. Jo. Fr. Gronovius, ad lib. XXV,
gendum censet : *Ollula extari*. Glossarium
tar.... olla ubi exta coquebantur. Sed ipse
citavit *aulam auri* apud Plautum. Quidni etiam
m? ORELL.

um Tanaquil dimoveret Etruriæ disciplina-
i, etc. Eundem historiam fusius enarrat
Halicarnassensis, Antiq. Rom., lib. IV,
ται δὲ ἐν ταῖς ἐπιχωρίοις ἀναγραφαῖς ἕτερος
τοῦ (Servii scil. Tullii) λόγος, ἐπὶ τὸ μυ-
ων τὰ περὶ αὐτὸν, ὃν ἐν πολλαῖς. Ῥωμαϊκῶς
ἕρμεν, θεοῖς τε καὶ δαίμοσι λέγεσθαι φίλος,
τ. Ἀπὸ τῆς ἐστίας τῶν βασιλέων, ἐν ᾗ ἡς ἄλλας
σι Ῥωμαῖοι ἱερουργίας, καὶ τὰς ἀπὸ δειπνῶν
γίζουσιν, ὑπὲρ τοῦ πυρός ἀνασχέειν λέγουσιν
ρός. τοῦτο θεάσασθαι τὴν Ὀκρισίαν πρώτην
ὄς εἰωθότας πέλαντος ἐπὶ τὸ πῦρ, καὶ αὐτίκα
Βασιλεῖς ἐλθοῦσαν εἰπεῖν. Τὸν μὲν οὖν Ταρκύν-
ιτὰ τε, καὶ μετὰ ταῦτα ἰδόντα τὸ τέρας, ἐν
έσθαι τὴν δὲ Τανακλίδα τὰ τε ἄλλα σοφῶν
δὴ καὶ τὰ μαντικὰ οὐδενὸς χεῖρον Τυρρῶνῶν
ν εἰπεῖν πρὸς αὐτὸν, ὅτι γένος ἀπὸ τῆς ἐστίας
ου πέπρωται γενέσθαι κρεῖττον ἢ κατὰ τὴν
φύσιν, ἐκ τῆς μεγείσεως τῆ φάσματι γυναι-
αὐτὰ καὶ τῶν ἄλλων τερατοσκοπῶν ἀποφρα-
ει τῶ βασιλεῖ, ἢ πρώτον ἐράνη τὸ τέρας, εἰς
τῶ συνέλθεῖν καὶ μετὰ τοῦτο τὴν γυναῖκα
ην, οἷς ἔθος ἐστὶ κοσμεῖσθαι τὰς γαμουμένας
ἵνα μόνον εἰς τὸν οἶκον, ἐν ᾗ τὸ τέρας ὤρηθ'
λέ τενος αὐτῇ θεῶν ἢ δαιμόνων, καὶ μετὰ τὴν
σθέντος, εἴτε Ἰφιάστου, καθάπερ οἴονται, εἴτε
δαίν ἤρωος (Lare familiari), ἐγκύμονα γε-
τεκεῖν τὸν Τύλλιον ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις.

ELMENS.

se se deos a subrigo, ere, pro quo antiqui
veru dixerunt surgo. Sic ap. Plautum in
rsu ultimo in nonnullis codicibus legitur :
et valete, lumbos surgite aequè extollite ;

nes habent lumbos pergite. Vide Taub-
458, et Sciop., in suspect. Lectt. lib. IV,
ORELL.

anæ inde imperavisse captivæ. Sic edidi e
e Meursii et Fulv. Ursini, quam probat
izenius ad Aurel. Victor., de Viris illust.,
I, et Gesnerus in Thesaurο, v. *Conferentes*
ia Corniculana dicitur apud Ovidium,
., vers. 627 :

pater Tulli Vulcanus, Oeresia mater
guis facie, Corniculana fuit.

a Corniculo scilicet, quæ civitas capta est a Tarquinio
Prisco, teste Livio, lib. I, cap. 58. ORELL.

Ocriasiam, prudentissimam fœminam. Variè scribitur
mater Servii : *Oeresia, Ocriasia, Oclisia*. Vide Arnzen.,
ad Victor., l. I., et Ant. Augustin., ad Fest., l. I.
Cæterum venustatis et pudicitie laudem ei etiam at-
tribuit Dionysius Halicarnassensis Antiq. Rom.,
lib. IV, init. : Ἐν κορινθίῳ πόλει τοῦ Λατίνων ἔθνους
ἀνὴρ τις ἐκ τοῦ βασιλείου γένους γυναῖκί συνὴν Ὀκρισία,
καλλίστη τε καὶ σωφρονεστάτη τῶν ἐν Κορινθίῳ γυναικῶν.
Hanc, marito in pugna occiso, gravidamque capti-
vam Romam abduxit Tarquinius Priscus; uxor autem
Tarquinii Tanaquil cum gravidam agnovisset, servi-
tium prohibitam domi habuit, et quod regnum puero
portendi ostento intellexisset, marito, ut generum
illum adscisceret, persuasit. Conf. Liv., lib. I, c. 56 ;
Plinius, lib. XXVI, cap. 27; Valerius Maximus, lib. III,
cap. 4; Dionysius, l. I. Cæterum de natalibus Servii
Tullii non semel addubitatum, adeo ut Seneca in
epistolis scribat, huic regem habitum sine patre na-
tum. Alii patrem ejus Spurium Turnum Corniculana-
num (vid. Fest. v. *nothus*), alii Vulcanum faciunt :
unde nata fabula hæc turpis et absurda. STEWECHE. et
ORELL. — Pro prudentissimam Meursio placet *puden-*
tissimam. Non male. ORELL.

Tunc sancta et ferventia numina vim vomuisse Luci-
lii. Ridicula hæc pueri conceptio, et obscura sen-
tentia, nisi illam vim Lucilii quis intelligat. Nobis
interpretis vicem fungetur M. Terentius Varro, cujus
hæc libro IV de Sermone latino (p. 19, ed Bipont.) :
Poeta, inquit, de celo semen ignem eiecit in mare,
ac natam e spuris Venerem : conjunctione
ignis et humoris, quam haberet vim, significantes, a qua
vi nateis dicta Vita, ut illud a Lucilio : *Vis est vita
vides, quæ nos facere omnia cogit*. STEWECHE. — Conf.
Scaliger ad Manil. Astron., lib. II, pag. 187, ed.
Heidelberg., ap. Commelin. Auson. Pomp. ad Varro-
nis l. I. : in notis, p. 45, qui vim recte explicat
γονίῳ, θόρον : ac apposite F. Dousa ad Lucilii Frag-
menta, pag. 207, ed. Havercamp., adducit græcum
versiculum eandem experimentem sententiam :

Ἦος καλεῖται δ', ὅς ἐστι πορρίζεται.

Sancta numina per ironiam, ut supra, lib. IV, c. 26 :
Hercules sanctus Deus. ORELL.

XIX. — Bacchanalia etiam prætermittamus im-
mania. Immania pro inania reposuit Gelenius, rec-
tissime. Cæterum hic locus iterum petitus ex Cle-
mente Alexandr. in Protrep. (pag. 41, ed. Potter.) :
Διόνυσον μανθῶν ὀργιάζουσι Βάκχοι. ὠμοφαγία τὴν
ἱερομανίαν ἀγοντες, καὶ τελίσκουσι τὰς κραινομίας τῶν
φόνων ἀνεστειμένοι τοῖς ὄρεσιν, ἐπολολύζοντες ἑῶν.
Fuscæ agit de his Bacchanalibus C. Barthius, ad Stat.,
Theb. II, 74, tom. II, p. 294 - 299; et M. A. Delrio,
in Syntagm. Tragœdiæ lat. part. III, pag 524, seq.
ORELL.

Quibus nomen Omophagiis græcum est. C. Barthius,
Adversar., lib. XI, cap. 15, legendum censet : *Ophio-*
phagiis, quia Bacchantes aliquando impure dentibus
lacerarint serpentes, quod comprobat auctoritate
Prudentii, in cujus libro I, adversus Symmachum,
vers. 150, hæc legimus :

Virides discindunt ore chelydros,

Qui Bromium placare volunt.

Sed rectissime defendit lectionem vulgatam Ch. G.
Schwarzius, in Opusculis academicis, cap. 5, de

furore mentito, et sequestrata pectoris sanitate, circumplectatis vos anguibus, atque ut vos plenos Dei numine ac majestate doceatis, caprorum reclamantium viscera, cruentatis oribus dissipatis. Nec non et Cypriæ Veneris abstrusa illa initia prætereamus, quorum conditor indicatur Cinyras rex fuisse; in quibus sumentes ea certas stipes inferunt ut mere-

trici, et referunt phallos propitii numinis signa donato. Oblivioni etiam Corybantia sacra donentur, in quibus sanctum illud mysterium traditur, frater trucidatus a fratribus, interempti ex sanguine apium natum, prohibitum mensis olus illud apponi, ne a manibus mortui inexpiabilis contraheretur offensio. Sed et illa desistimus Bacchanalia altera prædicare,

COMMENTARIUS.

gemma antiqua sacrificium Bacchi referente, p. 82, ed. Harles. Potuerunt enim ab Arnobio et Clemente illa sacra recte appellari *Omophagia*, in quibus a Bacchantibus carnes crudas et viscera vitulorum, vaccarum, taurorum et præcipue caprorum discerni consuevisse omnino vel ex Euripide, act. III. Baccharum constat. Eodem sensu ab Homero, *Iliad.*, v. 592, lupi vocantur *ὠμοφάγοι*; *crudivori*, quia discernunt devorantque crudas carnes aliorum animalium. Et apud Hesychium legitur: *ὠμοφάγους δαίτας*. . . . τούς τὰ ὠμὰ κρέα μερίζοντας καὶ ἐσθίωντας. Hæc verba doctissimi Schwartzii. Conf. Gisb. Cuper., in Harpocrate, pag. 60. ORELL.

Sequestrata pectoris sanitate. Sequestrata, hoc est separata, divisa, sejuncta. Hoc verbo a sequestre notissimo ICtis deducto usi sequioris ævi scriptores, verbi causa, Bæthius, de *Consol. Philos.*, lib. II, prosa V: *Quod si natura pulchra sunt, quid id tua refert? Nam hæc per se a tuis quoque opibus sequestrata placuissent.* Ubi vid. Sitzmann., pag. 73, ed. Lugd. Bat. c. not. var., et, qui de hoc verbo multus est, C. Barth., ad *Stat.*, *Theb.* II. 425, vol. II, pag. 499, seqq. ORELL.

Circumplectatis vos anguibus. Demosthenes de *Corona*: *Τούς ὄφεις τοὺς περιεὶς θλίβων, καὶ ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς αἰσῶων, καὶ βοῶν εὐοὶ σαβοῖ.* HERALD. — Conf. Clemens, l. I.; Euripides in *Bacchis*; Pausanias in *Alexandro*; Horatius, lib. II, od. XIX, et inibi ejus Scholiastes, Jul. Firmic., de *Errore Prof. Rel.*, et Schwartz, in libro laudato. ELMENHORST. et ORELL.

Caprorum reclamantium viscera cruentatis oribus dissipatis. Martialis, lib. III, epig. 34:

Vite nocens rosa stabat moriturus ad aras
Hircus, Bacche, tuis victima grata sacris.

Servius, ad *Virgil.*, *Georg.* II, 380: *Victimæ numinibus aut per similitudinem, aut per contrarietatem immolantur. Per similitudinem, ut nigrum pecus Plutoni: per contrarietatem, ut porca, quæ obest frugibus, Cereri, et caper, qui obest vitibus, Libero. Item capra Esculapio, qui est Deus salutis; cum capra numquam sine febris sit. . . . Libero ubique caper immolatur; quia vites, quæ in honore ipsius fuerant, ab eo comestæ sunt. Iratus Bacchus eum occidi fecit, et ei tolli utrem, in quo mille vinum fecit pro ejus vindicta.* Conf. Varro, lib. I de *Re rust.*, c. 2, et Ovidius, *Fast.* I, 357. Quamvis vero ordinarium Bacchi sacrificium fuit hircus, invenimus tamen, eidem aliquando et oves et tauros immolatos. SCHWARZ., de *Gemma antiqua sacrificium Bacchi exhibente*, § 8, *Opusc. Acad.* pag. 79. — Th. Gatakerus, *Miscell. posthum.*, c. 45, Op. tom. I, pag. 883, suspicatur, Arnobium in allato Clementis loco pro *χρῆσινομίας φόνων* legisse *χρῆσινομίας ἐρίων*. ORELL.

Nec non et Cypriæ Veneris, etc., etc. Et hæc ex Clemente, cujus verba exscripsimus supra ad lib. IV, cap. 5. ORELL.

In quibus sumentes ea. Proprium sumere initia. Sic initia suscipere apud Spartianum in Hadriano: *Post hoc per Asiam et insulas ad Achaiam navigavit, et Eleusinia sacra exemplo Herculis Philippique suscepit.* Sic sacra accipere, Apuleius *Milesia* XI: *Et mihi in dies magis magisque accipiendorum sacerorum cupidogliscebat.* Arnobius, infra, cap. 26: *Ipsa denique symbola, quæ roanti sacerorum in acceptionibus respondēt:*

Jejunavi, etc. Sic *μυστήρια παραλαμβάνουσι.* Suidas: *ὅτι τὰ μυστήρια παραλαμβάνοντες μύσται καλοῦνται.* HERALD. — Frustra itaque locum sanis-inum sollicitavit Jo. Wowerius, ad Firmic., de *Errore Prof. Rel.*, pag. 42, ed. Gronov., conjiciens: *in quibus sumentes ara.* ORELL.

Referunt phallos propitii numinis signa. Clemens in *Protrept.* (p. 15, ed. Potter.): *Ἡ μὲν οὖν ἀφρογενῆς τε καὶ κυπρογενῆς, ἡ Κενύρα φίλη, τὴν Ἀφροδίτην λέγουσιν, τὴν φιλομηθεῖα, ὅτι μηδεὶν ἐξεραύθη. μηδεὶν ἐκίωον τὸν ἀποκεικομένον Οὐρανὸν, τὸν λέγων, τὸν μετὰ τὴν τομὴν τὸ κύμα βεδιασμένον, ὡς ἀσέλγηον ὑμῶν μορῶν ἄξιος Ἀφροδίτη γίνεται καρπὸς ἐν ταῖς τελευταῖς. Ταῦτα: τῆς πελαγίας ἡδονῆς τεκμήριον τῆς γονῆς, ἀλλὰ χυδῶρος, καὶ φάλλος τοῖς μυουμένοις τὴν τέχνην τὴν μαχητικὴν ἐπιθίδεται νόμισμα δὲ εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μυουμένοι, ὡς ἑτάρα ἐρασταί.* De phallorum ostensione in mysteriis Cereris, Bacchi, Veneris, etc., plurius egit vir doctus, cujus nomen mihi excidit, in *Wielandi, l. I. Deutscher Merkur, ann. 1806.* ORELL.

Oblivioni etiam Corybantia sacra donentur, etc. De his paulo latius Clemens (pag. 15 seq., ed. Potter.): *Εἰ θέλεις δ' ἐποπτεῖσθαι καὶ τὸν κορυβάντων ἄρχον, τὸν τρίτον ἀδελφὸν ἀποκτείνοντες οὗτοι, τὴν κεφαλὴν τοῦ νεφροῦ φοινικίδι ἐπεκάλυψαν, καὶ καταστέψαντες ἰσχυρῶς, φέροντες ἐπὶ χαλκῆς ἀσπίδος, ὑπὸ τὰς ὑπερωμῆς τοῦ Ὀλύμπου, καὶ ταῦτ' ἐστὶ τὰ μυστήρια, συνελόντι φόνου φονοὶ καὶ τάφοι. Οἱ δὲ ἱερεῖς οἱ τῶνδε οὗς Ἀνακτιτελίστας, οἱς μέλον καλεῖν, καλοῦσι, προσεπιτετρατεύονται τῇ συμφορᾷ, ἀλλήλοισιν ἀπαγορεύοντες σέλιον ἐπὶ τρεπίσης τῶναι: οἷοντα γὰρ δὴ ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ ἀποφύεοντος τοῦ κορυβάντικου τὸ σέλιον ἐκπεφυμέναι.* CANTER. — Jul Firmicus de *Errore prof. rel.* pag. 426, ed. Gronov.: *In sacris Corybantum parricidium colitur. Nam unus frater a duobus interemptus est, et ne quod indicium necem fraternæ mortis aperiret, sub radicibus Olympi montis a parricidis fratribus consecratur. Hinc eundem Macedonum colit stulta persuasio. Hic est Cibirus, cui Thessalonicensis quondam cruento cruentis manibus supplicabant.* Conf. Ste. Croix a Lenzie versus über die alten Mysterien cap. 4, pag. 69. ORELL.

Trucidatus. Alii: trucidatur. ORELL.
Apium. σέλιον. Milchpetersilie. De hæc planta, cujus præcipuus usus in coronis et sertis etiam apud Romanos, qui sacri quid et arcani ipsi inesse animalabant, dicta sanguis Corybantum, vid. imprimis Bœttiger., *V. Cl.* in l. I.: *Subina, oder Morgensenen im Putziumner einer reichen Römerin, et in commentatione III.: Racemationen zur Gartenkunst der Griechen und Römer in Wielands Neuen Deutsch. Merkur 1800. Mart. p. 100.* ORELL.

Sed et illa desistimus bacchanalia altera prædicare, etc. De his Bacchanalibus sic Clemens (in *Protrept.*, p. 15, ed. Potter.): *Τὰ γὰρ Διονύσου μυστήρια τῶν ἀπάνθρωπων, ὅν εἰσὶ παῖδα ὄντα, ἐνόβλη κενήσει περιχορευόντων κορυβάντων, ὅλοι δὲ ὑποδυόντων Τετῶνα, ἀπατήσαντες πεδιάρωιδεσιν ἀθύρμασιν οὗτοι δὲ οἱ Τετῶνες διέσπασαν, ἐπὶ νηπιαχόν ὄντα, ὡς ὁ τῆς τελευταίας ποιητῆς Ὀρφέως φησὶν ὁ Θράκιος:*

Κῆνος καὶ ῥόμβος, καὶ ταῖρια ἀκαταίτητα,
Μετὰ τι γρήσκα κατὰ παρ' Ἑστέριδος λιγομέναι.

Καὶ τῆσδε ὑμῶν τῆς τελευταίας τὰ ἀρχαῖα σύμβολα οὐκ ἄχρειον εἰς κατάγνωσιν παραθέσθαι: ἀστράγαλος, κωνία, ποσὶδης, κίβλα, ῥόμβος, ἑσπέραι, πᾶσι.

reana et tacenda res proditur insinuat-
is; ut occupatus puerilibus ludicris, distra-
nibus Liber sit; ut ab iisdem membratim
que in ollulas coniectus ut coqueretur;
dum Jupiter, suavitate odoris illectus, in-
volaverit ad prandium; compertaque re
satores obruerit fulmine, atque in imas
ræcipitaverit sedes. Cujus rei testimo-
niumque fortunæ, suis prodidit in
Vates Thracius; talos, speculum,
volubiles rotulas, et teretes pilas, et

A virginibus aurea sumpta a ab Hesperidibus mala.

XX. Ea erat nobis consilium præterire, præter-
veli illa etiam mysteria, quibus Phrygia initiatur,
atque omnis gens illa, nisi nomen interpositum his
Jovis prohiberet nos strictim injurias ejus ignomi-
niasque transire: non quo nobis dulce sit tam foedis
inequitare mysteriis, sed ut ipsis vobis promptum
etiam atque etiam fiat, quid in eos congeratis injuriæ,
quorum profiteremini vos esse custodes, vindices, ve-
neratores. Quondam Diespiter, inquit, cum in Ce-
rere matrem libidinibus improbis atque inconcessis

LECTIONES VARIANTES.

ta Sab.

COMMENTARIUS.

ὄν τὴν καρδίαν τοῦ Διονύσου ὑφελόμενη. Παλ-
πᾶλλεν τὴν καρδίαν προσηγορεύθη. Οἱ δὲ Τι-
αὶ διασπᾶσαντες αὐτὸν, λήθητά τενα τρίποδι
παὶ τοῦ Διονύσου ἐμβάλλοντες τὰ μέλη. κα-
τερον ἔπειτα ὀβελίσκοις περπιράντες, ὑπεί-
στοι. Ζεὺς δὲ ὑστερον ἐπιφανεί. εἰ θεὸς ἦν,
τῆς κνίσσης τῶν ὀπωμένων κρεῶν μεταλα-
τὸ γέρας λαχεῖν ὁμολογοῦσιν ἡμῶν οἱ θεοί,
ὡς Τετᾶνας αἰκίζεται, καὶ τὰ μέλη τοῦ Διονύ-
λων τῷ παιδί παρακατατίθεται καταθάψαι.
ἄρ ἠπειθήσει δᾶ, εἰς τὸν Παρνασσὸν γέρον,
μ δεσποτισμένον τὸν νεκρὸν. CANTER.—C. n.
nem Elmenhorstii ad lib. 1, cap. 41. ORELL.
le nidoris. Alii: odoris. Utrum ex ms. fluxum
mili; sensus idem. ORELL.

us, hoc est, non vocatus, non rogatus, ut
icat Stoweckius. ORELL.

ei testimonium argumentumque fortunæ suis
carmibus vates Thracius: talos, speculum,
olubiles rotulas, et teretes pilas et virgini-
sumpta ab Hesperidibus mala. Quid sibi sin-
symbola voluerint, quæreret hodie serum
speculo Biechi (sive solis) mysterio vid.
reuzer. in commentat. 1, de causis rerum
um, pag. 39 et seq. Pro turbines, volubiles

Heinsius, in Adversar., lib. III. cap. 11,
gendum suspicatur: turbinis volubile, rolu-
s his verbis trochos designari, qui turbines

Tibullo dicti. Sed trochum a turbine dit-
ibus docent Vossius, in Etymol. rom., v.

Arntzenius, ad Dionys. Caton., Distich.
d. novi-simæ. Equidem nihil mutare aus-
assis enim volubiles rotule symbola sunt roma-
num in Tartaro. Et prorsus assentior

Salmasio, qui in Appendice ad Solinum,
str., pag. 3, turbines apud nostrum et κό-
ροβδῶν apud Orpheum et Clementem ex-

is pinæis, citans Glossarium vetus: κόνοι,
καὶ οἱ θύρσοι. Ὁ Διογενιανός. Nuces scil.

hola innotuerunt Bacchicorum, quas in summo
Bacchæ gerebant. Nam sacra Bacchica

rant sacris matris Deum, eadem utriusque
ie etiam pinus, quæ arbor in Cybeles tu-
supra ad cap. 16; mala κατ' ἐξοχήν enume-

Bacchicorum mysteriorum symbolis, quia
et aliorum ἀπροδύρον inventio Baccho tri-
este Athenæus, Dipnos., lib. III. cap. 7,
sl. Casanbon. Hinc μῆλα Διονύσου celebrata

, v. c., Theocrit., Idyl. II, vers. 120:

ὄλε μὲν ἐν ἀλασσίαι Διονύσου φίλασσον,
καὶ δ' ἔζον λείαν, Ἡρακλῆος ἱερὸν ἔζον.

enæus eodem capite paulo post: Ἐσπερί-
ων ὄψης κλεισθῆσαι τενα φησιν Τιμαχίδας ἐν

τω καὶ ἐν Λακεδαιμονί παρατίθεται
ψησι Πάμφυλος ταῦτα, εὖσση δὲ εἶναι καὶ

κλεισθῆναι δ' Ἐσπερίδων μῆλα. ubi Dalecham-

B plus intelligit nostræ aurea mala (Goldäpfel), odoris
suavissimi, quorum vis credebatur eximia in amori-
bus, quippe quæ pellicerent ad concubitum puellas-
que ad amorem traherent. Vid. Jos. Scaliger et Petr.
Burmans., n ad Anthol. lat., lib. VII, epigr. LXI,
vol. II, pag. 544, seq. Et mala in genere tanquam
amoris symbola adhibita fuisse a veteribus docet
etiam Bættiger. V. Cl. in Sabina, pag. 219, et om-
nino sub allegorica horti et pomii notione lusisse an-
tiquos, ubi quid subturpe intellectum vellent, osten-
dit N. Iguarra ad Homer., Hymn. in Cerer. vers. 372,
pag. 501, ed. Rulinkenii noviss. Caterum in his mysteriis
Bacchicis Semelæ filium Thebanum confundi
cum Iaccho, sive Horo Ægyptio, quem a Titanibus
discerptum, sed resuscitatum ab Iside matre, refert
Diodorus. Bibl. lib. I, cap. 25, pluribus ostendit
Sainte-Croix über die alten Mysterien, cap. 5, pag.
128, seq. ORELL.

XX.—Ea erat nobis consilium præterire. Sic
editi cum Salmasio, ut his verbis novum caput in-
choetur. Alii cum præcedentibus jungentes edide-
runt: Talos, speculum. . . . et virginibus aurea sumpta
ab Hesperidibus mala erat nobis consilium præterire.

Sed verba talos, etc., sine dubio pendent a verbis:
Cujus rei testimonium argumentumque fortunæ, suis
prodidit in carminibus vates Thracius: quod videmus
ex loco Clementis et versibus Orphicis modo laudatis.

Ea itaque rectissime addidit Salmasius. Intelligen-
da scil. non symbola, sed ipsa mysteria. ORELL.

Strictum. Id est, breviter, celeriter cursum sum-
mam rerum eadem quasi ac superficiem stringendo.

Sic Cicero, ad Attic., II, 1: Quem (librum) tu Cor-
cyræ strictim attigisti; ubi vide Manut. et Ernesti in
Clavi, et Sallust. Catil., cap. 4: Statui res gestas
populi romani strictim (ita enim nonnulli codices ha-
bent pro carptim) ut quæque memoria digna videbantur
perscribere. ORELL.

Inequitare. Idem quod insultare. Infra lib. VII,
cap. 30: Sed frustra, inquit, inequitas nobis. Eodem
modo nos dicimus auf einem herumreiten. ORELL.

Quondam Diespiter, inquit, cum in Cererem suam
matrem, etc. Sic Clemens, in Protrept. (pag. 15 ed.
Potter.): Διὸς δὲ μυστήρια, καὶ Διὸς πρὸς μητέρα
Δήμητραν ἀφροδίται συμπλοκαί. καὶ μήνης, οὐκ οἶδ' ὅτι
φῶ λαιπὸν, μητρὸς, ἢ γυναικὸς, τῆς Διὸς ἥς δὴ χάριν
Βριμῶ προσηγορεύθηναι λέγεται ἐκστήρια Διὸς καὶ πόμα
χολῆς καὶ καρδιουλλίας. καὶ ἀρράτο: ἰργίαι ταῦτα οἱ
Φρύγες τελίσκουσιν Ἄττιδι καὶ Κυβέλη καὶ Κορύθωσιν.
Τεθρυλλίαν δὲ ὡς ἄρα ἀποσπᾶσας ὁ Ζεὺς τοῦ κριοῦ
τοῦς διδύμους, φέρων ἐν μέσσοις ἔρριψε τοῖς κόλποις τῆς
Διὸς, τιμωρίαν ψευδῆ τῆς βιαίας συμπλοκῆς ἐκτανύων,
ὡς ἑαυτὸν δῆθεν ἐκτεμῶν. Τὰ σύμβολα τῆς μνήσεως ταύ-
της, ἐκ περιουσίας παρατεθέντα, οἶδ' ὅτι κινῆσει γέλωτα,
κὴν πη γέλασαι ἐπίσειν ἡμῖν, διὰ τοῦς ἐλέγχους ἐκ
τυμπάνου ἔφαγον ἐκ κυμβάλου ἔπιον ἐκερνοφόρησα ὑπὸ
τῶν πιστῶν ὑπέδυνον. Ταῦτα οὐχ ὕβρις τὰ σύμβολα; οὐ
χλέψῃ τὰ μυστήρια; τί δ' εἰ καὶ τὰ ἐπιλοπεα προσθεῖναι;

cupiditatibus æstuet, nam genitrix hæc Jovis regionis ejus ab accolis traditur, neque tamen auferret id, quod procaci appetitione conceperat, apertissima vi petere, ingeniosos comminiscitur captiones: quibus nihil tale metuentem castitate imminueret genitricem: fit ex deo taurus, et sub pecoris specie subsectoris animum atque audaciam celans, in securam et nesciam repentina immittitur vi furens, agit incestius res suas, et prodita per libidinem fraude, intellectus et cognitus evolat: ardescit furis atque indignationibus mater, spumat, anhelat, exæstuat, nec fremitum continere tempestatemque irarum valens, ex continua passione Brimo deinceps ut appelletur, assumpsit: neque alia cordi est res ei, quam ut audaciam filii pœnis, quibus potis est, persequatur.

XXI. Jupiter satagit fractus metu: nec quibus remediis leniat violatæ animos, reperit: fundit preces, et supplicat: obstructæ sunt dolentis aures: allegatur deorum universus ordo, nullius auctoritas tanta est, ut audiatur: ad postremum filius vias satisfactionis inquirens, comminiscitur remedium tale. Arietem

A nobilem bene grandibus cum testiculis deligit, excat hos ipse^a, et lanato exiit ex folliculi tegmine. Accedens mœrens, et summissus ad matrem, et tamquam ipse sententia condemnasset se sua, in gremium projicit, et jacet hos ejus: virilitate pignoris visa sumit animum mitiorem, et concepti fœtus revocatur ad curam, parit mensem post decimum luculenti filiam corporis, quam ætas mortalium consequens modo Liberam, modo Proserpinam nuncupavit: quam cum verveceus Jupiter bene validam, floridam, et succi esse conspiceret plenioris, oblitus paulo ante quid malorum et sceleris esset aggressus, et temeritatis quantum, redit ad priores actus: et quia nefarium videbatur satis, patrem cum filia comminus uxoria conjugatione misceri in draconis terribilem formam migrat: ingentibus spiris pavefactam colligat virginem, et sub obtentu fero mollissimis ludit atque adulatur amplexibus; fit ut et ipsa de semine fortissimi^b compleatur Jovis, sed non eadem conditione qua mater: nam illa filiam reddidit liniamentis descriptam suis, at ex partu virginis tauri species^c

B

LECTIONES VARIANTES.

^a Ipsi Sab.

^b Summi Fulv. male.

^c Species est Fulv.

COMMENTARIUS.

κῆρι μὲν ἢ Δημήτηρ ἀνατρέφεται δὲ ἡ κόρη μίγνυται δ' αὖθις ὁ γεννήσας οὐτοσί Ζεὺς τῇ Φερεφάττῃ, τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ, μετὰ τὴν μητέρα τὴν Διὸς, ἐκλαθόμενος τοῦ προτέρου μύθους πατὴρ καὶ φθορεὺς κόρης ὁ Ζεὺς καὶ μίγνυται δράκοντι γενόμενος ὅς ἦν ἐλεγχθεὶς. Et paulo post: κῆρι καὶ ἡ Φερεφάττα παῖδα ταυρομορφοῦν ἄμειλι, ὅστις τις ποικίτης εἰδωλικός. ταῦρος

Πατὴρ δράκοντος, καὶ πατὴρ ταύρου δράκον.

CABITER.

Pro in Cererem Codex ms. habet: *inicare Cererem*, unde Jos. Scaliger legendum suspicatur: *Inire Cererem*. Meursius in Appendice: *Inigere Cererem*. ORELL.

Nam genitrix hæc Jovis regionis ejus ab accolis traditur. Ceres nemp̄o, quod vel Græcum ejus nomen arguit, eadem quæ Terra, Vesta, Cybele, unde mater etiam Jovis habita. Proclus, Theol. Platon. v. 11, pag. 207: Κατ' Ὁρφέα τῶ μὲν κρόνῳ συνοῦσα ῥέα καλεῖται τὸν δὲ Δία παράγουσα καὶ μετὰ Διὸς ἐμφαίνουσα τοὺς τε ὅλους καὶ τοὺς μερικoὺς διακόσμους τῶν θεῶν, Δημήτηρ. Conf. Tz. Spanhem., de Usu et præst. Numi-m., diss. 6, tom. 1, pag. 312. ORELL.

Castitate imminueret genitricem. Sic lib. iv, cap. 16: *Castitatis puræ imminuta es sanctitate*. Ubi vide notas. ORELL.

Subsectoris. Vide supra, ad lib. iv, cap. 23. ORELL.

Agit incestius res suas. Ita Salmasius. Alii: *incestus*. D ORELL.

Spumat. ms.: *Exspumat*. Vide ad lib. 1, cap. 17. ORELL.

Ex continua passione Brimo deinceps ut appelletur assumpsit. Ita ex Clemente emendavit Arnobium felicissime Guil. Canterus, in Nov. Lect., lib. 1, cap. vi, p. 519, quæ correctio probata a P. Leopardo Emendatt., lib. xvi, cap. 11, in Lampade Gruteri, vol. III, pag. 531, seq., ut testatur Heraldus, confirmatur etiam auctoritate Codicis ms. Brimo, βριμῶ, vocatur tum Cores, tum Proserpina, tum etiam Hecate (ἀπὸ τοῦ βριμῶν) ab Apollonio Rhodio et Lycophrone, vers. 1176; ubi vid. Meurs. Conf. C. Barth., ad Statii Silv., vol. 1, pag. 221. Antea legebatur: *Ex continua passione primo deinceps*, etc., nullo sensu. Idem vocabulum Propertio, lib. II, eleg. II, vers. 11, restituit A. Turnebus, in Adversar., lib. XI, cap. 16, legens:

Mercurio et sanctis fertur Boebeidos undis Virgineum Brimo composuisse latus, ubi antea legebatur:

Mercurioque Sais fertur Boebeidos undis Virgineum primo composuisse latus.

Appelletur est ex emendatione Meursii. Ms. habet *appellaretur*. Sabæus: *Appellatur*, male ORELL.

XXI. — Bene grandibus cum testiculis. Bene pro valde (ut Gallorum *bien*) etiam apud optimos scriptores, v. c., Ciceronem, occurrere res notissima. Vide Horat. Tursellii., de Particulis lat., h. v. Apud nostrum et sequioris ævi scriptores nil frequentius. ORELL.

Virilitate pignoris visa. Quintilianus, lib. v, cap. 17: *Municipiorum negotiatores formæ puerorum virilitate excisa lenocinantur*. Plinius, lib. VII, cap. 4: *Mox barbam et virilitatem provenisse*. Martialis:

Virilitatis damna mœret ereptæ.

Sic ἀνδρεία Græcis, ut docet Artemidorus, lib. 1 Oneirocrit., cap. 47. ELMENHORST. et HERALD.

Et concepti fœtus revocatur ad curam. Sic edidit Fulv. Ursinus, probante Stewechio et sequentibus editoribus. Antea legebatur: *Et concipit, fœtus revocatur ad curam*. ORELL.

Liberam. Nomen Proserpinæ apud priscos Latinos. Vide Cic., de Nat. deor., lib. II, cap. 23, et intpp., ad Liv. III, c. 55. ORELL.

Verveceus Jupiter. Ita: *verveceum caput* ap. Plautum in Pœnulo. Vide Colv. et Oudendorp. in Apulei., Met., lib. VII, pag. 491. ORELL.

Redit ad priores actus. Actus, scil. incestus et adulterii, quorum paulo ante mentio facta. Facile igitur carere possumus conjectura Meursii et Stewechii rescribentium: *Redit ad priores astus*. ORELL.

Sub obtentu fero. Scribo: *Et sub obtutu fero*, sive malis: *Obtutu feri*. Præcedentia enim mihi præ oculis sunt: *In draconis terribilem formam migrat*. Ferrum, torvum ac tetricum aspectum ab obtuendo obtutum vocat. Non aliter Apuleius, libro 1 Floridorum, de Socrate loquens: *Arbitrabatur, ait, homines non oculorum, sed mentis acie et animi obtutu considerandos*. STEWECH. — Nil mutandum. *Obtentus*, prætextus, ubi falsum aliquid pro vero obtenditur. ORELL.

lis monumenta pellaciae. Auctorem aliquis A
rei, tum illum citabimus Tarentinum,
senarium, quem antiquitas canit dicens :
iconem genuit, et taurum draco. Ipsa novissime
ritus initiationis ipsius, quibus Sebadiis no-
estimonio esse poterunt veritati, in quibus
uber in sinum dimittitur consecratis, et
ursus ab inferioribus partibus atque inis.
ion esse arbitror necessarium sermone quo-
ulto, membra ire per singula, quantaque
artibus pravis turpitudinum scatebrae flagi-
monstrare. Quis est enim mortalium vel
manitatis sensum ferens, qui non ipse per-

videat, quod haec omnia, quam scelerata, quam
fœda, quantasque ignominias dii ferant ex ipsis my-
steriorum sacris, et ex sacrorum originibus indecor-
ris? Jupiter, inquit, exarsit in Cererem. Quid tantum,
quod de vobis Jupiter iste, quicumque est, meruit,
quod genus est nullum probri infame, adulterium
nullum, quod in ejus non caput velut in aliquam con-
geratis vilem fateamque personam? Matrimonii pro-
didit jus Leda: Jupiter esse dicitur auctor culpæ.
Virginitatem Danae custodire nequivit: furtum esse
narratur Jovis. Ad mulieris nomen properavit Europa,
expognator pudicitiae idem esse jactatur. Alcmena,
Electra, Latona, Laodamia, mille aliae virgines, ac

COMMENTARIUS.

e. Vide supra, ad lib. iv, cap. 35. ORELL. B
lum citabimus Tarentinum notumque sena-
urus, etc. Hic erat poetae alicujus Taren-
sius. Nam et Clemens Alexandrinus ejus
facit poetam aliquem *ειδωλόν*: ne quis
versum esse incerto auctore vulgatum.
lim pro Tarentinum substitui a nonnullis
triturum. Auctor hujus versus erat fortasse
Tarentinus, comicus celeberrimus, *ἀρχη-
αὐλομένης Δαρροτραγωδίας*, inquit Suidas.
— Meursius scilicet et Elmenhorstius legen-
nt: *Auctorem desiderabit rei tantæ* (hoc est
is); tum illum citabimus triturum, etc. ORELL.
draconem genuit et taurum draco. Jul. Fir-
e Errore prof. rel., cap. 27 (pag. 453,
v.). *Sequitur aliud adhuc symbolum, quod
o miserorum hominum credulis auribus tradi-
bras ὄρακοντος καὶ δράκωνος τὰ ἄρρα πατέρ-
— Conf. locum Clementis allegatum ad ca-
edens, et Sainte-Croix *uber die alten Myste-
n. vi, cap. 4, pag. 286, vers. Lenz.* ORELL.
Sebadiis nomen est. Ita ms. Alii *Sabazius*.
l. Bat., *Sabadiis*. Sed et Jul. Firmicus, de
rof. rel. (pag. 426, ed. Gronov.), ubi de en-
oquit, scribit *Sebazius*. Verba ejus sunt:
i colentes Jovem, animum, cum initiantur, per
ucunt. Ubi vid. Jo. Weyer. Et *Sebadius*
pud Macrobius i Saturnal., c. 18: *Item
ia eundem haberi Solem atque Liberum acci-
nem illi Sebadium nuncupantes magnifica re-
celebrant.* Graece *Σαβάζιος*. Clemens, p. 1: *Σα-
ροῦν μυστηρίων σύμβολον τοῖς μυσουμένοις ὁ διά-
τος ὄρακον δι' ἑστῆν οὗτος, ἀτελέμενος τοῦ κή-
τελέμενος, εἰς γῆρας ἀκροσίας Δεός.* Nam ζ
ui a Latinis per d esseri, pluribus exemplis
nt Valesius, ad Harpocration., p. 100; Sal-
ad Julii Capitolini Antonin. Pium, c. 9;
Hist. August., vol. 1, p. 269; Meursius, in
Arnob., l. v, c. 8, et interpretes ad Apulei-
n, p. 374. Ita in Glossis *Trapedia*. . . . *men-
trapezas, obritum aurum apud Iidorum pro
Ladi pro Lazi, etc.* De Deo Sabazio ejusque
onf. Selden., de Diis Syris, c. 3, et Sainte-
le *Mysteriis vet.*, l. I; et Ast. V. Cl. ad
rast. *Charact.* xxvii, p. 255. ORELL.*

titur. Fulv. Ursinus inavult demittitur. ORELL.
sacralis. Quos antea *sacratos* appellavit: *In qui-
ana et tacenda res proditur insinuatque sa-
Apuleius, Milesia xi: Mane factum est et per-
lemnibus, processi duodecim *sacratos stolis.* Et:
Olympicam stolam sacrali nuncupant. Et *sa-
ελπίσθαι.* Interpres Irenæi vetus, l. 1, c. 18: *et
ysticum conficiunt cum quibusdam profanis di-
s iis, qui *sacrantur.* Verba Irenæi erant: καὶ
ωρίαν ἐπιτελοῦσι μετ' ἐπιρρήσεών τευμν τοῖς τε-
ς. Et paulo post: *Et hæc quidem profantur ipsi,***

qui *sacrant. Qui autem *sacrat*ur, respondet.* Scripserat
Irenæus: καὶ ταῦτα μὲν ἐπιτελοῦσιν οἱ τελοῦντες ὁ
δὲ τετελεσμένος ἀποκρίνεται. HERALD.

XXII. — *Quantasque ignominias.* Fulv. Ursinus,
ed. *quantumque ignominiae.* Sed nihil mutan-
dum. *Quantas* pro quot, ut paulo ante: *Quantæque
insint in partibus pravis turpitudinum scatebrae flagi-
torumque, ubi pro pravis equidem legendum suspi-
cor parvis, hoc est in minimis partibus eorum myste-
riorum: In den kleinsten Theilen derselben.* Et supra,
c. 12: *O Abdera, Abdera, dares quantas vias mortali-
bus invidendi, ubi vide notas.* ORELL.

Dii ferant. Ita Meursius et cæteri eum secuti. An-
tea edebatur *differant.* ORELL.

Quod genus est nullum probri infame, adulterium
nullum. Siewechius legendum suspicatur: *Quod ge-
nus est nullum probri, infamiae, adulterium nullum,*
probante Heraldō tanquam propius Arnobianum
stylum. ORELL.

Ad mulieris nomen properavit Europa. Mulier facta
est, cum esset virgo. Ita mulier separata a virgine:
quod non solum nostrate lingua usurpamus, sed et
Græci olim lingua sua usurparunt. Sic rusticula illa
apud Theocritum (*Idyll.* xxvii) devirginata, virginem
venisse ait se, redire mulierem, *γυναικα.*

ἠαυτὴν ἔθα βίβηκα, γυνὴ δ' εἰς οἶκον ἀπέβη.

Atque hæc distinctio a vulgo proprie frequentata, et
quotidiano loquendi usu quasi sancita. Tertullianus
de velandis virginibus: *Sed quoniam ita mulieris no-
men usurpant, ut non putent competere illud, nisi ei soli,
quæ virum passa sit; probari a nobis oportet, proprie-
tatem ejus vocabuli ad sexum ipsum, non ad gradum
sexus pertinere, quo communiter etiam virgines cen-
seantur.* Arnobius, infra, c. 24: *Quodam, inquit,
tempore, cum in Siciliae pratulis purpureos legeret
nondum mulier flores et adhuc virgo Proserpina. Optatus
Milevitanus, l. ii: Inde revertentes Urbanus For-
mensis, et Felix Idicensis, invenerunt matres, quas de
castimonialibus fecerunt mulieres.* HERALD. Conf. Oud-
end., ad Apulei. Met., vii, p. 486. ORELL.

Electra. Electra Nympha fuit Oceani et Thetidos
filia, quæ a Jove constuprata Dardanum, teste Ovi-
dio (*Fast.* iv, vers. 49), sive, ut Dionysius Halicarn.
(*Ant. Lib.* i, pag. 49) opinatur, Dardanum et Jam-
peperit. NOURR., pag. 595.—Atlantis filia, quæ Jovi
Dardanum peperit. Virgilius, *Æn.* viii, 135, seqq.

Dardanum Iliacæ primus pater urbis et auctor,
Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, ætherios humero qui sustinet orbis. ORELL.

Laodamia. Bellerophonis filia, ex qua Jupiter genuit
Sarpedonem, Lyciæ regem, ut canit Homerus
Il. vi, vers. 197, sq.

ἠαυτὴν μὲν παρέλαστο μετρίτῃ Ζεῦ,
ἠ δ' ἔτρα' ἀντίθεον Σαρπηδόνα, γαλακτορροπή.
NOURR. *ibid.*

mille matres, cumque illis Catamitus puer pudoris spoliatus est honestate: eadem ubique est Jupiter fabula, neque ullum turpitudinis genus est, in quo ejus non nomen consociatis libidinibus conseratis: ut videatur miserabilis prorsus nullam non esse causam ob aliam natus, nisi ut esset criminum seges, maledictorum materia, locus quidam expositus, in quem spurcitiæ se omnes scenarum colluvionibus derivarent. Quem tamen si diceretis cum extraneis habuisse commercium scæminis, impia res quidem, sed tolerabilis esset maleactionis injuria. Etiamne in matrem, etiamne in filiam efferati pectoris appetitionibus adhinnivit? neque illum sanctitas, aut reverentia genitricis, horror etiam pignoris ex se sati, ab imagine potuit tam scædæ cogitationis abducere?

XXIII. Vellem itaque videre patrem illum deorum

^a Ita Sab. Rumigautem ms.

LECTIONES VARIANTES.

COMMENTARIUS.

Catamitus. Vide supr., ad lib. iv, cap. 26. ORELL. In quo ejus non nomen consociatis libidinibus conseratis. Hæc est lectio vetusta, pro qua alii consecratis, Salmasius in ed. Lugd. Bat. inseratis. Mihi levissima mutatione et transpositione legendum videtur: quod non ejus in nomen consociatis libidinibus congeratis. Sic paulo ante: adulterium nullum, quod in ejus non caput, velut in aliquam congeratis vilem luteamque personam. ORELL.

Ut videatur prorsus nullam non esse causam. Meursius legendum putat: nullam non esse causam. Sed duplicem negationem interdum more Græcorum negare vehementius docuimus supra ad lib. i, cap. ult. ORELL.

Criminum seges. Sic emendavit Meursius in Crit. Arnob., lib. v, cap. 8. *Criminum seges*, hoc est, ager quasi, e quo innumera vis criminum progerminat. Eodem sensu *scelerum seges* apud Prudentium in Hamartigen., et *stimulorum seges* ap. Plautum Aulul., act. i, scen. 1, vers 6, ubi vid. Taubmann., pag. 142. Antea legebatur *criminum sedes*. ORELL.

In quem spurcitiæ se omnes scenarum colluvionibus derivarent. Editor Lugd. Bat. mutavit: sentinarum colluvionibus. Male. Respicit enim Arnobius ad ea, quæ supra dixerat, lib. iv, cap. 35, de Jove ejusque adulteris in theatris saltatione nimica ab histrionibus representatis. ORELL.

Sed tolerabilis esset maleactionis injuria. Prima Arnobii editio habet *malectionis*, inde Gelenius edidit *maleactionis*: quod cum membranæ tucantur, retinendum puto, neque audiendos (v. c., Th. Canterum), qui *maledictionis* nomen supponunt. Nam æque latina sunt, æque scriptori nostro usurpata *maledictio*, *maleactio*, *malectractio*. STEWECH.—Fulv. Ursinus ed. *malectractionis*. ORELL.

In filiam..... adhinnivit. Vide supra, ad lib. iv, cap. 14. ORELL.

XXIII.—Patrem illum Deorum Jovem, æternam rerum atque hominum potestatem. Habet a Virgilio, apud quem Venus, lib. x Æneid., vers. 18.

Opater, o hominum divumque æterna potestas.

ubi potestas pro potente, abstractum pro concreto. Legisse autem videtur Arnobius, ut etiamnum legitur in Codd. et editionibus nonnullis:

O pater, o hominum rerumque æterna potestas!

Vide Heyne V. S. in Var. Lect. HERALD. et ORELL. Rummantem pallentes herbas. Virgilius, Eclog. vi, 54.

Illic sub nigra pallentes ruminat herbas. HERALD.

Suffragines, talos molli fimo perlitum. Hæc est

A Jovem, æternam rerum atque hominum potestatem, bubulis esse cohonestatum cornibus: hirsutas agitantem aures, contractis in unguam gressibus ruminantem^a pallentes herbas, et ex parte postica caudam, suffragines, talos molli fimo perlitum, atque intestina profuvie delibutum. Vellem, inquam, videre, dicendum est enim sæpius, torquentem illum sidera, et qui pallidas nationes fragore perterret et prosternit: consecrantem vervecum greges, inspicientem testiculos arietinos, arripientem hos manu censoria illa atque divina, qua vibrare coruscos ignes, et sævire fulminibus suetus est: tum deinde secreta rimantem ferventi smila, summotisque arbitris circumjectas prolibus diripientem membranulas, ferventique adhuc matri velut quasdam infulas eliciendæ miserationis offerentem; deductum, pallidum, saucium, simulantem doloris cruces, et ad fidem facto facien-

palmaria emendatio Fulvii Ursini. Editio princeps: suffragine, talo mollissimo perlitum, nullo sensu, pro quo Gelenius: talos mollissimos perlitum. STEWECH. talos mollissimo fimo perlitum. Suffragines eorum flexura in animalibus, ὡς τὰ σκέλη εἰς τὸ ὄπισθεν κάμπτει, ut ait Aristoteles. Vide Plin., Hist. nat. xi, cap. 45. ORELL.

Tum deinde secreta rimantem ferventi smila. Ita Gelenius. In Romano codice legitur *ferventi nullas*. Neutrum mihi placet: sed quid pro eo substitui debeat, doctioribus judicandum relinquo. CANTER.—Stewechius Gelenii conjecturam approbans *ferventi smila* explicat quasi nimia saniatione (saniare antique pro acuire) calente smila, hoc est scalpello, scilicet, ὄξύτομον κοπίδι. Latini sicilam vocabant. Vid. Casaubon., ad Sueton. Vitell., cap. 2, pag. 235, vol. iii, ed. Wolfii. Salmasius in ed. Lugd. Bat. edidit: *secreta rimantem illa*, delecto *ferventi*, audaciis. Magis placet emendatio Heraldi in Caris secundis relingentis: *secreta rimantem vervecis*. Fortasse scripsit Arnobius: *Secreta rimantem vervecina*, vel: *secreta rimantem vervecis ultima*, hoc est, intima, abditissima, ultra que nihil reperiri poterat. At judicent doctiores. ORELL.

Summotisque arbitris, circumjectas prolibus diripientem membranulas. Meursius legendum censet: *summotisque arietis..... prolibus*, quod conspirat cum stylo Arnobii verba sic transponere amantis. Malim tamen retinere lectionem vulgatam et *prolibus* accipere in dandi casu. *Proles* quid sint, supra explicavimus ad cap. vi hujus libri. Pro *diripientem* Stewechius more suo antiquissima et obsoleta vocabula aucupandi legendum suspicatur *diribentem*, quod antiqui dixerunt pro dividere, unde *diribitorium* ea pars domus, qua pueri a reliqua familia secludebantur, vel etiam locus, in quo stipendia militibus persoluta. Vid. Stewech. ORELL.

Velut quasdam infulas. Id est velamenta, quibus utebantur supplices. στήμματα Græci dixerunt, verbi causa, Homerus in notissimo versu II. 1:

Στήματα ἔχον ἐν χερσὶν ἰαθόλου Ἀπόλλωνος.

Optimus Homeri interpret. Ovidius in Arte:

Audierat laurumque manu, vittasque ferentem
Pro nata Chrysem non valuisse sua.

Nam laurus, sive olea et vitæ, seu vittata laurus velamentum. Hinc λευκοσταφῆς ἐκτετριὰ Æschylus in Supplicibus. Hæc igitur apud Arnobium *infula* sunt στήμματα, velamenta. Glossæ: *infula* ... στήμματα. HERALD.

Offerentem. Id est, porrigentem. Velamina enim sua ad eorum, quibus supplicabant, genua protende-

lino sanguine coinquinatum, et mendacia A
 teis fasciis, linteolisque contactum. Hoc,
 et perlegi sub mundi hoc axe? et eo,
 actant, existimari se velle pios, sanctos,
 que custodes? Estne aliquod sacrilegium
 ; aut ulla gens inveniri tam irreligiosis
 tionibus prædita a, quam quæ talia credit,
 , aut sacrorum intimis in mysteriis, prodit?
 , quicumque est, si sentiret se esse, aut
 isu afficeretur injuriæ, nonne digna res
 ter quam iratus, et percitus terram nos-
 eret gressibus, solis lumina extingueret
 , quinimmo res omnes in antiquæ speciem
 t unitatis?

ed non sunt, inquit, reipublicæ nostræ
 . Quisnam istud dicit, aut quis reponit? B
 Gallus, Hispanus, Afer, Germanus, aut

Siculus? Et quid adjuvat causam, si vestra hæc non
 sunt^b, cum qui ea confluant, sint vestrarum partium?
 aut quid refert, utrumne ea probetis, nec ne: cum
 quæ vestra sint propria, aut simili^c fœditate, aut
 turpitudinis genere reperiantur esse majore? Vultis
 enim consideremus mysteria et illa divina, quæ
 Thesmophoria nominantur a Græcis: quibus gente
 ab Attica sancta illa pervigilia consecrata sunt, et
 pannychismi graves? Vultis, inquam, videamus,
 quas origines habeant, quasve causas, ut Athenas
 etiam probemus, ipsas humanitatis artibus, studis-
 que pollentes, tam in deos dicere contumeliosa,
 quam dicitent alii: nec minora ab his probra, quam
 cæteris objiciantur a vobis, religionis sub specie pu-
 blicari? Quodam, inquit, tempore cum in Sicilia:
 B prætulit purpureos legeret nondum mulier flores, et
 adhuc virgo Proserpina: cumque illam per floream

LECTIONES VARIANTES.

ata ms.
 ib.

^c Aut in simili ms.

COMMENTARIUS.

no quandoque deponabant. Euripides,
 n Aul., 1216:

τηρίας δι τρόνουσιν ἐξάπτου σίδεν.

s ipsas, ad quas confugerant, velabant ut
 lione sanctas magis et inviolatas efficerent.
 eraclidis:

ταὶ ἀθηναῖαι παῖδες εἰδὲ ἱερακλίδους,
 μὲν καταστρέφαντες, ὡς ὄρεος, ἀναξ.

HERALD.

gens inveniri tam irreligiosis potest opinio-
 fita. Stewechius inducit tam, cujus omis-
 a quidem exempla in illius ævi scriptori-
 tamen quidquam mutare. ORELL.
 mores omnes in antiquæ speciem confunderet
 loc est uniformitatis (ut barbare loquuntur),
 læ partes variarum figurarum discerni pos-
 setur Arnobius hoc loco respexisse ad locum
 li notissimum Met. 1, vers. 6, ubi eodem
 cribitur Chaos:

erat toto Naturæ vultus in orbe,
 dixere chaos. ORELL.

— Sed non sunt, inquit, Reipublicæ nos-
 tra. Inquit pro inquit (quod Fulv. Ursinus
 editione principe rectissime revocavit He-
 qua loquendi ratione supra jam aliquoties
 in. ORELL.

phoria. De his sacris, quæ celebrare fœmi-
 nodo licebat, exclusis viris, vid. Meurs.,
 Feriata, et St. Croix, *über die alten Myste-*
 vi, cap. 1, pag. 236, seqq. Cæterum in his
 libus Arnobius Thesmophoria confundit
 siniis. Nam quæ in sequentibus refert de
 um illorum origine et apparatu omni, hæc
 Eleusiniorum religionem pertinent, ut plu-
 ndit Salmasius ad Solin., pag. 527 Contra
 quem in toto hoc loco ad verbum pene
 , bene distinguit τὰ Ἐλευσίνια ἀπὸ τῶν
 ὄν, ut mox videbimus. ORELL.

in consecrata sunt, et pannychismi graves.
 lavit Gel-nius monstrum lectionis editionis
 t phannycis migrare, cui nullus inest sensus.
 rret hæc emendatio ab Arnobii stylo unam
 lemque pluribus verbis exprimentis. Nam
 n et pannychismus unum idemque Glossæ:
 π — παννυχισμός, καὶ ἡ διὰ νυκτὸς ἀγρυπνία.
 mi graves itaque essent pannychismi sacro-
 e heiligen, mystischen Nächte. Vide Sainte-
 l., Segm. v. cap. iv. p. 205. Fulv. Ursinus

edidit: *Pervigilia consecrata sunt et pannychia? Ni
 grave Vultis.* Id est, nisi grave est, vultis, etc. He-
 raldus legendum conjicit: *Pervigilia consecrata sunt
 et pannychismi migrare.* hoc est, profecti sunt, a
 gente scil. attica. Sed si ita legamus, sensus exit
 plane alienus ab eo quod dicere voluit Arnobius. ni-
 mirum alias nationes ab attica gente mutatas fuisse
 nocturna hæc sacra. Atque *migrare pannychismi*
 significaret exlarunt, aboliti in attica gente, atque
 ad alias sunt translucati, quod autem repugnat histo-
 riæ. Novimum enim, eleusinia sacra usque ad Theo-
 dosii tempora perdurasse. Mihi Codicis lectio deprav-
 atissima, *phannycis migrare*, dubitationem subjecit,
 annon fortassis scripserit Arnobius: *quibus gente ab
 attica sancta illa pervigilia consecrata sunt et phallica
 miracula*, hoc est, turpe phallorum spectaculum, quo
 sensu *miraculum* occurrit capite sequenti: *ludibriorum
 statuit exhilarare miraculis.* ut mox videbimus. Phallo-
 rum publicatio in eleusiniis potissima. vide Sainte-
 Croix, l. 1., pag. 194, vers. Lenz. ORELL.

Athenas..... humanitatis artibus studisque pollen-
 tes. Propertius, lib. II, eleg. VI.

At mihi sit tanti doctas cognoscere Athenas.

Lib. III, eleg. XXI:

Magnum iter ad doctas proficisci cogor Athenas.

Valerius Maximus, lib. IV, cap. 3.: *Licet Athenæ
 doctrina sua gloriantur.* ELMENN. Lectiones pollere
 doctrina, studiis, eloquiis, pluribus exemplis illustrat
 Savaro ad Sidon. lib. V, epist. 1, pag. 318.

D Et hic ante oculos habuit Arnobius Clementis
 verba: καὶ τί θαυμαστόν, εἰ Τυρρῆνοι οἱ βάρβαροι ἀσχροῖς
 οὐτῶ τελίσκονται παθήμασιν, ὅπου γε Ἀθηναῖοι καὶ τῇ
 ἄλλῃ Ἑλλάδι, αἰδοῦμαι λέγειν, ἀσχύνης ἐμπλεως ἡ περὶ
 τὴν ἀπὸ μυθολογία, etc. ORELL.

Quam dicitent alii. Ita Stewechius e msto, veris-
 sime. Alii: dicitent. ORELL.

Quodam, inquit, tempore, cum in Sicilia prætu-
 lis, etc. Vide Firmic., de Errone prof. Rel., (pag.
 419 seqq. ed Gronov.) Appollodorus, Bibl., lib. 1;
 Hygin., fab. 146; Diodorus. Sic., Biblioth., lib. 1,
 pag. 287 (Rhodom.) Ovidius, lib. IV Fast., 420—620
 (qui locus elegantissimus). ELMENN.

Nondum mulier... et adhuc virgo. Stewechius e
 eod. msto reposuit virago. Non male. Sic infra cap.
 37: *In nemore, inquit, Hennensi quondam flores
 Proserpina lectitabat.* Et eodem capite: *quæ virago
 jamdudum florum in lectionibus habebatur. Virago
 proprie mulier fortis, quæ viro similis sit et virilia*

messem huc atque illuc passim lectionis cupiditas A
avocaret, per profundæ altitudinis specum rex prosiliens Manium, raptam virginem secum vehit, et terrarum absconditur successibus rursus. Quod cum factum nesciret Ceres, nec filia esset ubinam gentium, suspicaretur, intendit animum perditam toto in orbe conquirere: sumit faces geminas flammis comprehensas Ætneis, quibus sibi præluens, pergit ire quæsitum terrarum in regionibus cunctis.

XXV. In istius acquisitionis errore eleusinos

COMMENTARIUS.

opera faciat, græce ἀτιάνειρα, proprium epitheton Minervæ et Dianæ. Vide Serv. ad Virgil.; Æn. xii, 468. Sed Arnobius etiam de Proserpina usurpat, B
quæ virgo, κόρη, κατ' ἔξοχὴν appellatur a veteribus. Meursius mavult: sed adhuc virgo. ORELL.

Per profundæ altitudinis specum. Sim liter Lactantius Inst., lib. vi, cap. 4: *Ut non ante quis fraudem perspicere possit, quam præcipitatus in altitudinem profundam cadat.* Ubi hanc loquendi rationem pluribus exemplis illustrat L. Bunemann., p. 715, seq. Alii legunt: *per profundæ altitudinis speluncam.* ORELL.

Successibus. Vide ad lib. i, cap. 50. ORELL.

Sumit faces geminas flammis comprehensas Ætneis. Sic emendarunt Fulvius et Gelenius. Infra cap. 55: *Quid sumptus ignis ex Ætna, comprehensæque isto faces?* Editio princeps habet: *faces geminas flammis onere pressas Ætneis,* nullo sensu. Herald. Conf. Ovid., Met., v. 438. ORELL.

XXV.— In istius acquisitionis errore eleusinos etiam pervehitur fines, etc. Clemens (in Protrept., p. 16. ed. Potter.): *Ἀλωμένη γὰρ ἡ Διὸς κατὰ ζήτησιν τῆς θυγατρὸς τῆς Κόρης, περὶ τὴν Ἐλευσίνα (τῆς Ἀττικῆς δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ χωρίον) ἀποκάμνει, καὶ φρίσσει ἐπικαθίζουσα λυπούμενη. Τοῦτο τοῖς μυουμένοις ἀπαγορεύεται εἰσεῖτε νῦν, ἵνα μὴ δοκοῖεν οἱ τετελεσμένοι μιμεῖσθαι τὴν οὐρομένην. ὦκον δὲ τρικλάδε τὴν Ἐλευσίνα οἱ γηγενεῖς: ὀνόματα αὐτοῖς Βαυβῶ, Δυσάυλης καὶ Τριπτόλεμος: ἔτι δὲ Εὐμολπὸς τε καὶ Εὐβουλεύς. Βουκόλος δὲ Τριπτόλεμος ἢ ποιμὴν δὲ ὁ Εὐμολπὸς: συμβῶτης δὲ ὁ Εὐβουλεύς: ἄφ' ὧν τὸ Εὐμολπιδῶν καὶ τὸ Κηρύκιον, τὸ ἱεροφαντικὸν δὲ τοῦτο, Ἀθήνησι γένος ἠνθήκεν.* CANTERUS.

Qui illud temporis has partes incolebant, terrigenæ, etc. Legendum videtur: *Atque illud temporis ὦκον τρικλάδε τὴν Ἐλευσίνα οἱ γηγενεῖς,* ait Clemens Alexandrinus. HERALDUS.

Baubo. Missam vocat Nicander Alexipharm., 150, seqq. et Antonin. Liberal. Metamorph., cap. xxiv; ubi vid. Verheyk. pag. 107, ed. Teucher. Auctor Hymni in Cererem, qui Homero tribuitur, Cererem dicit a Metanira, Celei eleusini conjuge, primum recreatam potu, postquam ab Iamha, Metaniræ famula, exhilarata esset, vers. 197—203. Conf. Sebott. ad Procli Chrestomath. Poet. pag. 30. Gierig. ad Ovid. Met. v. 447. ORELL.

Boum jugator Triptolemus. De Triptolemo locus classicus est Xenophontis Hellen. vi, 3. § 6: *Ἐπεὶ λέγεται μὲν Τριπτόλεμος ὁ ἡμέτερος πρόγονος, τὰ δήμητρος καὶ κόρης ἕρρητα ἱερά πρώτος ξένους δεῖξει, Ἰρακλί τε, τῷ ἡμέτερον (Λακεδαιμονίων) ἀρχηγῆτη καὶ Διοσκουρίου, τῶν ἡμετέρων πολιτῶν, καὶ τοῦ δήμητρος δὲ καρποῦ εἰς πρώτην τὴν Πελοπόννησον σπέρμα δωρήσασθαι.* Servius ad Georg. i, 19: *Triptolemus frumenta divisit. Quod munus ei Ceres dedit propter humanitatem patris Iari (lege Rhari, ex emend. Ruhkenii ad Homer., hymn. in Cere., pag. 53), qui eam, cum Proserpinam raptam in conjugunda Plutone quæreret, in Attica suscepit hospitio.* Conf. Pausan., att., pag. 15. (Sylb.) Hygin., fab. 227. Hesych., verb. ῥάρων. Suid., verb. Ραμῶς. ORELL.

Triptolemus, Eubuleus, Dysaules, Eumolpus: boum jugator Triptolemus, capellarum Dysaules custos, Eu-

etiam pervehitur fines; pagi istud est nomen regione in Attica constituti: qui illud temporis has partes incolebant terrigenæ, quibus nomina hæc fuerant: Baubo, Triptolemus, Eubuleus, Dysaules, Eumolpus, boum jugator Triptolemus, capellarum Dysaules custos, Eubuleus porcorum, gregis lanitii Eumolpus: a quo et gens fuit Eumolpidarum, et ducitur clarum illud apud Cecropios nomen, et qui postea floruerunt Caduceatores, Hierophantæ, atque Præ-

buleus porcorum, gregis lanicii Eumolpus. Sic e Codice msto supplevit Salmasius. Cel-bratissima autem hæc in Mysteriis eleusiniis nomina. Vide Sainte-Croix, pag. 108, seq. versionis Lenzii. Pro Eubuleus, Εὐβουλεύς quod Meursius restituit, priores editores habent Euboleus, male. Eubuleus frater Triptolemi, Dysaules pater, teste Pausania, lib. i, cap. 14, qui tradit, eos a Cerere frumenta serendi rationem accepisse, quod ex illis primam filia raptum cognovisset. ORELL.

A quo et gens fuit Eumolpidarum. In romano Codice legitur: *gens et fuit,* unde suspicor legendum: *gens effluit.* Sic infra: *causæ atque origines effluit.* CANTER. Ia et Fulv. Ursinus. Hesychius: *Εὐμολπίδαι... οὕτως οἱ ἀπὸ Εὐμολποῦ ἐκαλοῦντο, τοῦ πρώτου ἱεροφαντήσαντος. πολλοὶ γὰρ γεγονῶσιν ὁμώνυμοι Εὐμολποῖ. HERALD. Conf. Meurs., Eleusin., cap. 15. ORELL.*

Et qui postea floruerunt caduceatores, hierophantæ atque præcones. Videtur caduceatores et præcones appellare τοὺς κήρυκας, atque his duobus vocabulis vocem græcam exprimere voluisse. Sed cum hierophantæ interserat, sane suspicio est, caduceatores C illum a præconibus distinguere voluisse. Quare existimo, caduceatores hic eos appellari, qui in his saceris σπονδοφόροι dicebantur, quos etiam cum præconibus conjungii Pollux: *ἱεροφάνται, δαδούχοι, κήρυκες, σπονδοφόροι.* Et certe σπονδοφόροι sunt caduceatores. Clemens Alexandrinus Protreptico: *ὁ σπονδοφόρος καὶ διαλλακτήρ, καὶ σωτήρ ἡμῶν λόγος.* HERALD. Atqui σπονδοφόροι sunt sacerdotes libationes offerentes, ut liquet ex laudato Pollucis loco, lib. i, cap. 1, Segment. 55. Conf. Sainte-Croix, pag. 145, vers. Lenzii. Videtur itaque prior explicatio præferenda. ORELL.

Hierophantæ. Hesychius: *ἱεροφάντης... μυσταγωγός, ἱερός ὁ τὰ μυστήρια δεικνύων Νεμῆε ὁ τὰ ἱερά φάνων, qui sacra et symbola τοῖς τελουμένοις ostendebat.* Plutarchus in Alcibiade: *Ἀπομιμούμενον τὰ μυστήρια, καὶ δεικνύοντα τοῖς ἑαυτοῦ ἑταίροις ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆ ἑαυτοῦ. ἔχοντα στολήν, οἶκον περὶ ἱεροφάντης ἔχων δεσπόζον τὰ ἱερά.* Atque hic erat caterorum sacerdotum antistes. D At Plutarchus in Numa Pompilio, Pontificem Maximum apud Romanos eum obtinuisse inter sacerdotes locum, quem προφάτης, vel ἐξαγγεῖτης, aut patins, inquit, ἱεροφάντης obtinebat apud Græcos: *ὁ δὲ μέγιστος τῶν Ποντιακῶν, οἷον ἐξαγγεῖτου, καὶ προφάτου, μᾶλλον δὲ ἱεροφάντου τόξην ἐπέχει.* Ergo prophete et hierophantæ idem erat officium. Sed hoc videtur fuisse discrimen, quod hierophantæ ὁ φάνων τὰ ἱερά, quatenus officioungebatur, erat etiam προφάτης, quorum opera quandoque utebatur, quorumque officium erat siparia reducere, simulacrum livitatis ostendere, et ea interpretari, quæ in mysteriis obscura sunt. HERALD. Conf. Sainte-Croix, l. i, segm. iv, cap. 1, pag. 152. ORELL.

Præcones. Harpocration: *κήρυκες γένος ἐν Ἀθήναις ὀνομασμένον ἀπὸ κήρυκος Ἐρμοῦ.* Diodorus Siculus libro i. ait, Cerycas similes esse Ægyptiorum pastophoris: Eumolpidas autem Ægyptiorum sacerdo-

cones. Igitur Baubo illa, quam incolam diximus eleusini fuisse pagi, malis multiformibus fatigatam accipit hospitio Cererem: adulatur olisequiis mitibus: reficiendi corporis rogat curam ut habeat: sitiendi adoris oggerit potionem cinnum, cyceonem quam nuncupat Græcia: aversatur, et respuit humanitatis officia mœrens dea, nec eam fortuna perpetitur valetudinis meminisse communis. Rogat illa, atque hortatur contra, sicut mos est in hujusmodi casibus, ne fastidium suæ humanitatis

A assumat: obstinatissime durat Ceres, et rigoris indomiti pertinaciam retinet. Quod cum sæpius fieret, neque ullis quiret obsequiis ineluctabile propositum fatigari, vertit Baubo artes, et quam serio non quibat allicere, ludibriorum statuit exhilarare miraculis. partem illam corporis, per quam secus sœmineum et sobolem proderet, et nomen solet acquirere generi, eam longiore ab incuria liberat, facit sumere habitum puriorem, et in speciem levigari nondum duri atque striculi pusionis: redit ad

COMMENTARIUS.

libus: atque rem inde Athenas fuisse translata. Ceryces igitur constituebant quasi sacrosanctum aliquod collegium. Eumolpidæ autem sacerdotes erant. **HERALD.** — Intelligit Arnobius sine dubio Hieroceryces, quorum erat tertia dignitas in eleusinis post Hierophantas et θαδούχους. Vid. Sainte-Croix, lib. 1. **O'RELL.**

Igitur Baubo illa, etc., etc. Hunc locum pene ad verbum expressit ex Clemente Alexandrino Arnobius noster. Clementis verba hæc sunt (in Protrept., pag. 17, ed. Potteri): καὶ δὴ (οὐ γὰρ ἀνήσω μὴ οὐχὶ εἰπεῖν) Ξενίσσα ἢ Βαυβὼ τὴν Διὸς, ὀρέγει κυκεῶνα αὐτῇ τῆς δὲ ἀνακρινόμενης λαβεῖν, καὶ πεινὸν οὐκ ἐθελούσης· πενήτης γὰρ πῦν· περιάλγος ἢ Βαυβὼ γενομένη, ὡς ὑπεροραθεῖσα ὄψεν, ἀναστίλλεται τὰ αἰδοῖα, καὶ ἐπιδεικνύει τῇ θεῷ· ἢ δὲ τέρεται τῇ ὄψει ἢ Διὸς. καὶ μάλισ' ποτὲ δέχεται τὸ ποτὸν, ἠσθεῖσα τῷ θεάματι. Ταῦτ' ἐστὶ τὰ κρύφια τῶν Ἀθηναίων μυστήρια· ταῦτά τοι καὶ Ὀρφεὺς ἀναγράφει. **CANTER.**

Sitiendi adoris oggerit potionem cinnum. Sic edidit Salmasius ad vestigia Cod. ms. qui habet sitiendi adori, unde alii fecerunt sitiendi ardori; hujusque emendationis rationem reddit in Exercit. Plinianis, in Solin., pag. 272. Potio adoris est cyceon, cui ador sive polenta vel hordei tosti farina erat admixta. Vid. Fest. et Nonius, hoc vers. Quæ correctio confirmatur etiam locis Ovidii et Ant. nini Liberalis, ubi eadem tractatur fabula. Sic ille Met. v, 449, seq.:

Prodit annus, Divamque videt, lymphamque roganti
Dulce dedit, tosta quod coxerat ante polenta.

Liberalis autem Met., cap. 24: καὶ αὐτὴν ὑπὸ πολλοῦ καύματος ὑποδέχεται Μίσση, καὶ διδοῖ ποτὸν ὕδωρ, λαβαλοῦσα γλήχωνα καὶ ἄλφρον εἰς αὐτό. Ubi vid. Verheyk Conf. Scholiast. Euripid. Orest., ad vers. 962. Vulgata lectio sitiendi ardori defendi quidem posset verbis illis ex capite ii, ejusdem libri de Fauno et Pico: Sitis aliquando ardore siccatos, atque ut æstum possent irrigare venarum. fluente isse per fontium. Sed longe præfero emendationem Salmasii talibus auctoritatibus fulam. **O'RELL.**

Cinnum, cyceonem quam nuncupat Græcia. Nonius, verbo concinnari: Cinnus potionis genus ex multis liquoribus confectum dici solet. Græci cinnum vocant κυκεῶν Hesych. et Suidas in κυκεῶν. Eustath. in Homeri II. λ. ELEMEN. — Potio confecta e tosta polenta, melle, vino floribus herbisque variis. Vid. Heins. et Burmann., ad Ovid., lib. 1; Munke. ad Laetant. Argum.; Delrio, ad Senec. Hercul. OET., vers. 1097; Fischer. Ind. Theophrasti h. v. Verheyk. ad Antonia. Liberal., loco citato; et imprimis doctissimum Creuzer. in comment. 1, de Causis rerum baccharum, pag. 50. Cocetum vocat Tertullianus adv. Valentianus, cap. 12. Cinnum restituit Canterus ex ms. Alii cynam, male. **O'RELL.**

Nec eam fortuna perpetitur valetudinis meminisse communis. Ita Gelenius et Heraldus in Curis II., sequentibus cæteris. Editio princeps: fortunam, nullo sensu. **O'RELL.**

Ne fastidium. Cod. ms.: anc. Legendum fortasse: **ANUS NE.** **HERALD.,** in Curis v.

Ineluctabile propositum. Quo quis dimoveri nequeat, ut bene explicat C. Barthius, ad Stat. Theb., v, 45, vol. III, pag. 50. **O'RELL.**

Ludibriorum statuit exhilarare miraculis. Festus: Miracula, quæ sunt digna admiratione, dicimus, antiqui in rebus turpibus utebantur. Ubi vid. Intpp. Conf. B quæ observavimus ad Caput præcedens et Meursium, lib. v, cap. 9. **O'RELL.**

Partem illam corporis, per quam secus sœmineum et sobolem proderet et nomen solet acquirere generi, eam longiore ab incuria liberat. Ita reposuit ex ms. Lud. Carrio. Antea legebatur; Per quam secus sœmineus. Vide supra ad lib. 1, cap. 59. Behotius, in Apophoretis, lib. III, cap. 5 legendum censet: Parte illa corporis. . . . eam (scil. Cererem) longiore ab incuria (ἀβουμία) liberat, male, ut mox vidimus. Verba: Et nomen solet acquirere generi, eam longiore ab incuria liberat, dedi ex emendatione Gelenii. Cod. ms. habet: Generi, cum longiore, etc. Stewchius edidit: genericum; longiore, etc. Salmasius: Nomen generi, tum longiore. Quid sit eam partem ab incuria liberare, ignorare se latetur Stewchius, pro incuria substituens interula. At explicat id nobis Artemidorus in loco simillimo Oneirocrit. lib. 1, cap. 41:

Τὸ δὲ λασίου. . . . γυναιξὶ χρεῖον μαντεύεται, ἀμελέστερον γὰρ διαγῶσι καὶ δασύνονται, ἐπειδὴν μὴ παρῆ δι' ὃν ἀσκούσι τὰ σώματα. Ubi vid. Rigalt., pag. 25, vol. II, ed. Reiff. Partem itaque illam ab incuria, hoc est, ἀπὸ τοῦ λασίου, liberat Baubo, pills in ea silvescentibus vel evulsis, vel detonsis novacula. Igitur maxime fallitur Behotius verba eam. . . . ab incuria liberat ad Cererem referens. Nam ita si interpretemur, omnia fiunt luxata ac conturbatissimum verborum ordo. Partem illam. . . . eam, etc. scitus est pleonasmus. Similiter Plautus Pseudolo, act. 1, scen. v, vers. 114: Tibicinam illam, tuus quam gnatus deperit, eam circumducam lepide lenonem. Livius, lib. 1, cap. 19: Regno ita potitus urbem novam conditam vi et armis, jure eam legibusque et moribus de integro condere parat. Itemque, de Lucretia, lib. 1, cap. 58: Cultrum quem sub veste habebat, eum in corde defigit. Quæ loca citavit Gronovius Obs., lib. 1, cap. 22, quem virum doctissimum in toto hoc loco illustrando et explicando consentire mecum, magno cum gaudio animadverti, cum jam observationes hæc chartæ tradidisset. De v. sylvescere et similibus in asco, esco, isco desinentibus multus est Dresemius ad Jos. Iscan., de Bello Trojan. 1, vers. 7, pag. 4, ed. Perizonii. Sed jam manum tollo ab rebus hisce obscuris ac turpibus. **O'RELL.**

Facit sumere habitum puriorem. Behotius legendum cen-et: vadit sumere habitum, de veste accipiens. Sed hæc verba cum præcedentibus esse conjungenda, sequentia et in speciem levigari, etc., aperte ostendunt. Sensus itaque est: facit sumere (eam scil. partem) habitum (hoc est, adspectum, vultum) puriorem. **O'RELL.**

Et in speciem levigari nondum duri atque striculi pusionis. Duri, id est, lirti et pilosi. Sic Juvenalis, sat. II, 11:

Hispidamembra quidem et duræ per brachia setæ

deam tristem, et inter illa communia, quibus moris est A
frangere ac temperare mœrores, retegit se ipsam :
atque omnia illa pudoris loca revelatis monstrat in-
guinibus : atque pubi affigit oculos diva, et inauditi
specie solaminis pascitur. Tum diffusior facta per
risum, aspernatam sumit atque ebibit potionem :
et quod diu nequivit verecundia Baubonis exprimere,
propudiosi facinoris extorsit obscœnitas.

XXVI. Calumniari nos improbe si quis forte homi-

LECTIONES VARIANTES.

^a Calide Sab.
^b Effugere Fulv

Sic effata, sinu vestem contraxit ab imo,
Objectitque oculis formatas inguinibus res,
Quas cava succutiens Baubo manu ^d, nam puerilis

^c Juri Sab. pessime.
^d Succutiens quas Baubo cava manu Fulv.

COMMENTARIUS.

^c Promittunt atrocem animum.

et Sidonius Apollinaris, lib. 1. epist. 11 : *Dura brachia*, hoc est, setis aspera, ubi vide Savaron., pag. 12. Pro *striculi* Meursius reponit *istriculi* e glossis Philoxeni, ubi *istriculus* exponitur *δυσόπρωκτος*. Sed ut Spanus pro *hisponis*, *Spalis* pro *Hspalis*, *strio* pro *histrione*, ita etiam *strix* pro *hystrix* (vid. Grot., ad Martian. Capell., lib. vi, pag. 201), et *striculus* pro *hystriculus*, *ὀποκοριστικόν*, ab *hystrix*, quasi parvus *hystrix*, cujus animalis nota pilorum densitas et asperitas. Eodem sensu *ericium* pro *hirsuto* et *hispido* dicit Varro apud Nonium. *Nondum striculus pusio* est, itaque nondum pilis vestitus. Vide, qui de hoc verbo multus est, Salmasium ad Tertullian., de Pallio, p. g. 244, seq., et ad Script. Hist. August., vol. 1, pag. 249 et 258. ORELL.

Redit ad deum. Cod. ms. habet *redita*, unde Stewechius fecit: *Redit ita ad Deum*, non male. ORELL.

Atque pubi affigit oculos diva. Atque veteribus sonasse *illico*, *confestim*, significatione temporis, demonstratum est a me lib. 1, de Particulis linguae lat., ubi hæc Plauti Menæchmis explicavi: *Num ego quidem postquam illam dudum tibi dedi, atque abii ad forum.* Cicero, lib. 11 de Legg.: *Si in jus vocet, atque eat.* Virgilius, lib. 1 Georg., 203 :

..... Si brachia forte remisit,
Atque illum in præceps pronò rapit alveus amni.

Si lubet, vide et Nonium et Agellium, lib. x, cap. 29. STEWECH. — Conf. J. Fr. Gronov., ad Liv., lib. xxvi, cap. 39; Heyn., V. S., ad Virgili lib. 1. Ingratissima quidem est repetitio τοῦ, *atque*, sed Arnobio, scriptori parum polito, facie condonanda: nisi in præcedentibus verbis *atque omnia illa pud ris loca*, etc. pro *atque* malimus legere *adeoque*. *Pubes* pro parte pudenda, ut sæpius. Virgil., Æn. III, 427 :

Prima hominis facies et pulchro corpore virgo
Pube tenus. ORELL.

XXVI. — *Threicii vatis.* Orphei, quem *vatem* appellat Arnobius, non tantum poetam, sed etiam *μυσταγωγόν* significans, quia τὰς θεῶν τελετὰς. Deorum ceremonias, instituisse ferunt, teste Pausania in Bœoticis, Tatiano Cohort. adv. gentes initio et aliis. ORELL.

Et cantando per sæcula generi publicavit humano. *Cantando* est datus gerundii pro *ad cantandum*, nisi malimus legere : *quos cantandos per sæcula*, etc. ORELL.

Sic effata, etc. Versus hos transtulit Arnobius ex Clemente Alexandrino, apud quem in Protrept., pag. 17, ed. Potteri, et iisdem fere verbis apud Eusebium in Præparat. Evangel., lib. 11, cap. 5, ita leguntur :

ὣς εἰπούσα, πάλους ἀνασάρτα, θεῖς δι πάντα
σώματος οὐδὲ κρέποντα τύπον παῖς δ' ἦεν Ἰακχος.
Χαίρι τέ μιν βίπτασκεν ἔξ θαυδᾶ ὑπὸ κέλους.
Ἥπις οὖν μείδῃσι θεᾶ, μείδῃσ' ἄλ θυγαῖ,
ἀλῆατο δ' αἰόλον ἄγγος, ἐν ᾧ κούειν ἐνέκαστο.

In quorum versuum vel lectione vel sententia constituenda multum et forte plus satis elaborarunt viri docti, v. c., Dan. Heinsius ad Clementem, Paul. Leopardus Emendat. lib. vi, c. 25 (in Gruteri Lampade, vol. III, pag. 125, seqq.) Salmasius, ad Solinum, pag. 527, seq.; Jo. Cornel., de Pauw, ad Anacreont., pag. 181, et Jo. M. Gesner., ad Orphei Fragmentum xvi, pag. 475, ed. Hermanni. Nos in re turpi et obscœna brevitate studentes ea solummodo adferemus quæ ad Arnobium illustrandum et emendandum proxime spectant. Ante omnia monendum, Arnobium carminis hujus Orphici paraphrasin potius quam strictam interpretationem dedisse, vel potius illos versus aliter legisse, ac Græca habent Eusebii et Clementis exemplaria. Iacchi enim, cujus Orpheus meminit vers. 2, apud notrum nulla mentio. Et omnino Orphica sonant multo verecundius et honestius quam Arnobiana. Quare probabilis est sententia Dan Heinsii, homines religiosos, quos verborum pudebat, versus hos interpolasse. Arnobium autem vera et genuina poetæ Græci verba ita legisse :

ὣς εἰπούσα, πάλους ἀνασάρτα, θεῖς δι πάντα
σώματος οὐδὲ κρέποντα τύπον, παιδῆλον ἄνθος.
Χαίρι τέ μιν βίπτασκεν ἔξ θαυδᾶ ὑπὸ κέλους.
Ἥπις οὖν μείδῃσι θεᾶ, μείδῃσ' ἄλ θυγαῖ,
ἀλῆατο δ' αἰόλον ἄγγος, ἐν ᾧ κούειν ἐνέκαστο.

Sed jam singula videbimus. ORELL.

Sic effata sinu vestem contraxit ab imo. Sic habet editio Lugd. Bat. e correctione Dionys Lambini ad Lucret., lib. vi, pag. 784. Alii: *Sic effata simul*, etc. ORELL.

Objectitque oculis formatas inguinibus res. Ita expressit Arnobius verba græci poetæ: *σώματος οὐδὲ κρέποντα τύπον*. Nam talis παρατύπος, qui, teste Suida, in deliciis fuit Atheniensibus antiquis, inverecundæ mulieris nota. Vide Aristoph., in Lysistrata. *res* sensu obscœno. Vide supra, ad lib. III, cap. x, et lib. v, cap. 11. ORELL.

Quas cava succutiens Baubo manu. Syllabarum quantitati in hoc versu neglectæ variis conjecturis succurrere conati sunt viri docti. Dan. Heinsius legendum censet: *Quas cava succutiens Baubus manu*, etc., *manu* nominativus Lucretio frequentatissimus pro *manus*. Joannes Auratus mavult: *Quas cava succutiens Bacchi manu*, exprimere volens verba Orphici carminis... παῖς δ' ἦεν Ἰακχος Χαίρι τέ μιν βίπτασκεν, etc., ut sensus sit, puerum Iacchum sive Bacchum, quem Ceres lactaverat, Baubus pudenda contractavisse. Sed, ut rectissime docet Heraldus, nihil est mutandum. Numeri enim neglecti apud illius poetæ innumera exempla exstant. Quod Orpheus uno verbo βίπτασκεν exprimit, id Arnobius reddidit tribus verbis, *succutere, plaudere, contractare*. ORELL.

is erat, plaudit, contrectat amice, defligens gustu luminis orbes, animi paulum mollita reponit : tu poculum sumit, risuque sequenti totum cyceonis lacta liquorem.

theo sati, quid cives Minervii dicitis? scire, quibus sitis eloquiis tam periculosis defensuri, vel artibus habeatis, quibus salutem dare personis, vulneribus, s. Non est ista falsa suspectio, nec delamini calumniosa : Eleusiniorum vestrorum origines producantur turpes, et antiqvia litterarum : ipsa denique symbola, sacrorum in acceptionibus respondetis : atque ebibi cyceonem : ex cista sumpsi, cum misi, accepi rursus, in cistulam tran-

A XXVII. Ergone, ut promunt sancta illa atque arcana mysteria, rapiuntur, et rapiunt dii vestri? matrimonia copulant fraudibus appetita furtivis? a repugnantibus, et invitis deus virginittis eripitur? imminentes nesciuntur injuriæ, quidnam raptis acciderit, ignoratur? amissi queruntur ut homines : et sub sole clarissimo cum lucernis et facibus orbis peragravit vastitatem? afficiuntur, agrescunt, lugentium sumunt sordes, et miseriarum insignia, atque ut animi commodare alimonis possint, victuique sumendo, non ratio, non tempus, non sermo aliquis adhibetur gravis, aut affabilitas seria, sed propudiosa corporum monstratur obscœnitas, objectanturque partes illæ, quas pudor communis abscondere, quas naturalis verecundiæ lex jubet : quas inter aures castas sine venia nefas est, ac sine honoribus appellare

LECTIONES VARIANTES.

Produnt urbes Fulv.

COMMENTARIUS.

illis Ollis vultus erat. Ita ex ms. reg. reddis, recisime. *ollis*, scil. rebus, vel vas Bauho fecerat sumere habitum purioriem levigari nondum duri atque striculi itea legebatur *olli*. ORELL.

antece. Hoc est, leniter palpat. ORELL. præce *ἡπία*. Ita enim legendum in versu carminis pro *ἡ δ' ἔπει*. ἡπίος i. q. πρῶος, lesychio. DAN. HEINS.

Ita gubernaculum ap. Virgilium, *serracula*, *læ*, *fibulatoria*, pro serracula, vernaculi, et alia sexcenta. Vid. Salmas., ad Aug., vol. 1, pag. 871. ORELL. totum cyceonis lacta liquorem. Perducit, id Juvenalis, sat. vi, 427 :

De quo sextarius alter ante cibum.

Amphitryon, act. 1, scen. 1, ME. : *Cande implevi hirneam*. SOS. : *ingressus est, ego ut matre fuerat natum vini eduxi meri*. ELMENH. — Non solum ducere et perducunt, sed etiam trahere. Seneca in ne :

in auro veteris Assaraci trahunt.

σπῶν Græcis, v. c. Aristophani et Athed. — Conf. Lambin., ad Lucret., lib. vi, J. Bonemann., ad Lactant. Inst., lib. vii, pag. 993, et Jo. Rhod., in lexico scribo-verbo. ORELL.

chtheo anti. Hæc est antiqua lectio, quam his codd. non ausim. Salmasius edidit : *thidæ, o cati*, ex emendatione Fr. Pithæi. puleius, lib. x : *Quare autem et illud iudicium legiferos Athenienses, catos illos et omnis pistros*. Ubi vide notas, pag. 747, ed. OURELL.

tercii. Id est Athenienses. Hyginus, Fab. is, ad lib. 1, Georg., pag. 60, et lib. iii, g. 494. ELMENH.

fossis. Ita Livius, lib. v, cap. 41 : *Et iudicium confossos prædamatosque venire iudicium*. Ubi vid. Dœring. Metaphora ducta bus. ORELL.

Ista falsa suspectio. Sic emendavit J. Lipsius, Quæst., lib. iii, Epist. xv, eamque lefirmat etiam Codex iustus. Antea elehabo. Fulv. Ursinus, ed. *suspicio*. Sed *suspiciat*. Vide P. Burmann., ad Quintim. 1, 2; Stewech., ad Vegetium, de Re iii, cap. 6, pag. 253, seq., ed. Vesal.; dorp., ad Frontin. Stratagem., lib. 1,

cap. 8, pag. 105; Munker., ad Fulgent. Mythol. iii, prægem.; Ed. Lugd. Bat., dedit *subscriptio*. ORELL.

Eleusiniorum vestrorum notas et origines producantur turpes antiquarum elogia litterarum. Scribo : *Eleusiniorum vestrorum notæ*; vel : *notas et origines producam*. MEURS., pag. 169. — Non animadvertit scil. Meursius, *elogia* esse hoc loco nominativum. ORELL.

Ipsa demque symbola. Clemens Protreptico (pag. 18 ed. Potter.) : *Τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων μυστηρίων Ἐνίστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης, ἐργασάμενος ἀπαθέμην εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ κάλαθου εἰς κίστην. Κατὰ γὰρ τὰ θεάματα καὶ θεὰ πρόποντα*. ELMENH. — Quod appellat *symbolum* hoc loco Arnobius, *σύνθημα* dicit Clemens Alexandrinus. Erant nempe sacratorum quædam *συνθήματα* et signa, quibus se invicem internoscabant. Apuleius Apologia : *Ceteris autem clarissima voce profiteor, si qui forte adest eorumdem sollemni mihi particeps, signum dato, et audiat licet, quæ ego asservem. Nam equidem nullo unquam periculo compellor, quæ reticenda accepi, hæc ad profanos enuntiare. Et quemadmodum in militia signorum duo erant genera, vocalia et muta, ita in his sacratis. Ac vocale est, quod habemus hæc : muta sunt apud Apuleium quædam, nempe quæ a sacerdotibus accipiebant sacrati. Apuleius eadem Apologia : *Sacratorum pleraque initia in Græcia participavi. Eorum quædam signa et monumenta tradita mihi a sacerdotibus sedulo conservo. Nihil insolitum, nihil incognitum dico. Vel unius Liberi patris symmystæ qui adesti, scitis, quid domi conditum celeris, et absque omnibus profanis tacite veneremini*. Appellat *signa* et *monumenta*, nimirum quibus se internoscabant, ut observabam modo, et quibus etiam arcana illa sacramenta in memoriam sibi revocabant. Unde eadem appellat *memoracula* eodem libro; et propter priorum illam causam *crepundia*, id est, *γνωρισματα*, ut optime interpretati sunt veteres magistri. HERALD.*

Apposite Murrius in commentar. ad Tabulas herculanenses, tom. v, tabula 8, nostrum locum citans, symbola hæc comparat cum notis illis quibus se etiamnum internoscunt collegiorum quorundam arcanorum sodales (*Freymanrerzeichen*). ORELL.

Jejunavi, atque ebibi cyceonem, ex cista sumpsi, etc. Sic e Clementis verbis emendavit locum Hadrianus Junius Animadv. lib. vi, cap. 23. Antea legebatur *exta sumpsi*, vitiosissime. Pleniorum harum ceremoniarum descriptionem qui videre cupit, consulat Jo. Meursii Eleusinia, cap. 10; et Sainte-Croix, de Mysteriis vet., sequi, v, cap. 1. ORELL.

XXVII. — *Miserorum insignia*. Editio princeps ha-

præfatis. Quidnam, quæso, spectu in tali, quid in pudendis fuit verendisque Baubonis, quod foeminei sexus deam et consimili formatam membro in admirationem converteret, atque risum, quod objectum lumini conspectaque divino, et oblivionem miseriarum daret, et habitum in lætorem repentina hilaritate traduceret? O qualia, o quanta irridentes potuimus cavillantesque depromere, si non religio nos gentis^a et litterarum prohiberet auctoritas!

^a Noscentis ms. Ineptæ.

LECTIONES VARIANTES.

COMMENTARIUS.

bet miseriarum. Talem hominem describit Terentius Euneuch., act. II, scen. II, vers 5:

Video sentum, squalidum, ægrum, pannis annisque oblitum. ORELL.

Quas inter aures castas sine venia nefas est et sine honoribus appellare præfatis. Præfatur honorem, qui turpe aliquid dicturus, excusandi sui gratia, verbis utitur veniam petentibus, ut: Ignosce, pace dicam tua, et similibus; vide P. Manut. in Cic., ad Fam., lib. IX, epist. XXII verba: Nos autem ridicule si dicimus: Ille patrem strangulavit, honorem non præfamur; sin de Aurelia aut Lollia aliquid, honos præfundus est. Formulam præfandi honoris in rebus obscænis conservavit nobis Quintilianus Declam. III, 1: Tuis honor sit habitus sanctissimis auribus. Respondet nostrum: mit Respect zu melden. ORELL.

Quidnam quæso in spectu tali, etc. Sic ed. Lugd. Bat. e correctione levisima et felicissima Stewechii. Spectus, us, vocabulum antiquum, qualia amat Arnobius. Festus: Spectu sine præpositione Pacuvius in Duloreste usus est, cum ait: Amplius rubicundo colore, et spectu protervo ferox. Ubi vid. Dacer. Conf. G. J. Voss., Etymol. Rom., v. Specio; et Gesner., in Thesaur. Editio princeps habet specu, unde alii reflexerunt spectaculo. ORELL.

Verendisque. Sic emendavit Th. Canterus pro reverendisque, quod antea legebatur. Verenda aïdoia, vox aliquoties usurpata Plinio majori et minori. ORELL.

Irridentes cavillantesque depromere, mimicæ illudentes. Prudentius in Martyrio Laurentii,

Impune tantas fureifer
Strophas cavillo nimico
Te nexuisse existimas,
Dum scurra saltas fabulam?

Glossæ: cavillatio, κακοθία, εἰρωνεία. HERALD. — Vide supra ad lib. IV, cap. 36. ORELL.

XXVIII. — Circumhiscere. Id est, hiante ore circumspicere, ut bene explicat Gesnerus in Thesaur. Cæterum verbum hoc ἄπαξ λεγόμενον. ORELL.

Tricas, quemadmodum dicitur, conduplicare Tellenas. Varro apud Nonium (v. trica): Putas eos non citius tricas Atellanæ mimorum strophæ, quibus tergiversari et effugere consueverunt. At in quibusdam Nonii libris ms. observant legi tricas Tellenas, sicque hæc Arnobii lectio confirmatur, et haustum fortasse proverbium e Græcorum fontibus apud quos τὰ τοῦ Τέλληνος αἰεΐδων dicuntur, qui ineptam cantilenam identidem inculcant. HERALD. — Aliter et, ut mihi quidem videtur, rectius, ac Heraldus et Hadrianus Junius in Supplemento ad Erasmi Adagia, centur. v. proverb. 68, explicat hoc proverbium Ausonius Porphyrius in Notis ad Varronis fragmenta, vol. II, pag. 550, ed. Bipont.: « Tricæ Tellenæ (inquit ille) παροιμιώδως dicuntur res impeditæ et intricate, a Tellenæ, urbe antiqua Latinorum, quam Ancus Martius, rex VI cepit. » Conf. A. Turneb. Advers. XVII, 21, et Ruhken. Epist. Crit. I, in Hymn. Homer., in

XXVIII. Jamdudum me fateor hæsitare, circumhiscere, tergiversari, tricas, quemadmodum dicitur, conduplicare Tellenas, dum pudor me habet, Alimontia illa proferre mysteria, quibus in liberi honorem patris ithyphallos subrigit Græcia, et simulacris virilium fascinorum territoria cuncta florescant. Quid sit istud, obscurum est forsitan, et qua fiat ratione disquiritur: quisquis istud ignoras, discere, atque admiratus res tantas, puris semper in sensibus metica-

B Cer. pag. 205, ed. noviss. ORELL.

Dum pudor me habet Alimontia illa proferre mysteria, etc. Clemens Alexandr. in Protrept. (pag. 29 ed. Potteri): Ἄλλὰ τὰ μὲν ἐπὶ Σάκρα μυστήρια, καὶ τὰ ἐν Ἀλιμόντι τῆς Ἀττικῆς, Ἀθήνησιν περιώρισται αἰσχρῶς δὲ δὴ κοσμικῶν οἱ τε ἀγῶνες καὶ οἱ φαλλοὶ οἱ Διονύσιω ἐπιτελούμενοι, κακῶς ἐπισημασμένοι τὸν βίον. Alimontia edidit Salmasius ad vestigia Codicis msti, qui, teste Cantero, habet: Alimontia illa proferre, unde Gelenius fecit: Alina illa proferre mysteria. Primus veram loci sententiam intellexit Pithæus corrigens: Alimuntis illa, etc. Alimus Atticæ pagus. ORELL.

Quibus in Liberi honorem patris ithyphallos subrigit Græcia. Lucianus de Dea Syria, cap. XVI: φαλλοῦς Ἕλληνας Διονύσιω ἐγείρουσι ἐπὶ τῶν καὶ τοῖόνδ' ἐφύρουσι, ἀνδρας μικρούς ἐκ ξύλου πεποιημένους, μεγάλα αἰδοῖα ἔχοντας, καλεῖνται δὲ τὰδε νευρόσπαστα. ἔστι δὲ καὶ τὰδε ἐν τῷ ἱερῷ, ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ καθῆται μικροῦς ἀνὴρ χολκός, ἔχων αἰδοῖον μέγα. Ubi Scholiastes vetus: Τῷ Διονύσιω ἱερτὴν ἀγορεύει οἱ Ἕλληνας φαλλοῦς ἐπίμνην αὐτόν. Φαλλός δὲ ἔστι ἐκ δέρματος ἐρυθροῦ σχῆμα αἰδοῖου ἀνδρός, καὶ τοῦτο περιετίθουν ἑαυτοῖς, καὶ ἐν τοῖς τραγῆλοις καὶ ἐν τοῖς μέσοις μικροῖς, καὶ ἐξορχοῦντο τιμῶντες ἐκ τούτων τὸν Διόνυσον. cum quo convenit Suidas: φαλλοῖ... αἰδοῖον σύκωνον, ὕστερον δὲ ἐκ δερμάτων ἐρυθρῶν, σχῆμα αἰδοῖου ἔχον ἀνδρόν, etc. ELMENI. — Præcedebat in istis pompis et, ut ita dicam, processionibus ἢ κακοφόρος: sequiebatur deinde ὁ φαλλοφόρος: subsequiebantur postea οἱ ἄδοντες τὸ φαλλικόν Totum hujus nefandæ superstitionis minimum habes apud Aristophanem in Acharnensibus. HERALD. — Subrigit restituit Arnobio Jan. Guilielmus, Quæst. in Plauti Curcul., cap. V (in Lampade Gruteri, vol. III, part. II, pag. 367), verissime. Nam hæc emendatio confirmatur iis, que infra dicit cap. sequenti: Totam interroget Græciam, quid sibi velint lithyphallos, quos per rura, per oppida mos subrigit et veneratur antiquus. Glossæ veteres: Subrigit, ὑπαρθεῖ, ὑποστηρίζει. subriço, ἀναβιδάζω, ἀνορθῶ. Virgilius, de Fama: Tot subrigit aures, significans idem quod Terentius: Arrige aures, Pamphile. Antea legebatur subbrugit, quod explicabunt de viris rauca voce et maseula carmina ithyphallica canentibus. Pro lithyphallos Salmasius edidit phallos, sed mutare equidem nihil ausim. Nam aperte distinguit phallos ab lithyphallos Scholiaste Luciani, l. I: φαλλοὶ δὲ εἰς αὐτοὺς πόντες, lithyphallos δὲ εἰς τοὺς μικροὺς ἐπ' εὐθείᾳ ἀποθεσμούμενοι Sic etiam diversum erat metrum phallicum et lithyphallicum, ut docet, Jos. Scaliger ad Priapica, carn. 36. Sensus itaque nostri loci hic erit: Græcia lithyphallos (scil. ἐν μικροῖς) subrigit in honorem Liberi, et iunculis talibus per vicos et oppida positis territoria cuncta florescunt. ORELL.

Territoria. Meursius legendum suspicatur tectoria, male. Nam infra: Quos per rura, per oppida mos subrigit. ORELL.

Atque admiratus res tantas puris semper in sensibus meticulosa observatione custodi. Nam sacra illa arcani summa religio et εὐλαδεία cautissima in animo esse

ione custodi. Cum inter homines, in-
adhuc Nysius et Semeleus liber, nosse
vit, et sub Tartari sedibus quidam re-
inquirere: sed cupiditas hæc ejus non-
tatibus impediatur, quod qua iret ac
cilia itineris nesciebat. Prosumnus qui-
ignominiosus amator dei, atque in-
lines satis pronus, qui se januam Di-
aeruosius aditus pollicetur indicaturum,
morem deus, atque uxorias volupta-
ex se carpi. Deus facilis jurat potesta-

LECTIONES VARIANTES.

^b Decidit alii.

COMMENTARIUS.

ec sine magno peccandi metu vulganda
Jul. Firmicus, lib. iv, Mathes., c. xvi:
nihil nunc doctrinæ hujus veneranda se-
nini veteres cum maxima trepidatione dixe-
obscuritatis ambagibus involuta relique-
licata divina scientiâ ad profanorum homi-
perveniret, intento animo et quieto, nec
us occupato, quidquid illi dixerint, in hoc
llimis rationibus intimetur. Hic tantus
que attonita reverentia in mysteriis præ-
aliter reor, eo quod istiusmodi epithetis
onita reverentia. Unde jubebantur eûφη-
mum favere linguis, sed mentem ipsam
ire. Quintilianus in Declamationibus: *In
iu quo verbis parcimus: in quo animos
in quo etiam tacitam mentem nostram
pulsare, velut in solitudine, velut in
m, non est ferendum.* HERALD.

homines, inquit, esset adhuc Nysius et
ber. Liberi nomen ab adulterina manu
um reor, eo quod istiusmodi epithetis
adjecto substantivo, libenter usum ob-
scriptorem. Semeleum vocat Bacchum a
io nos supra notavimus: pariter pro Jove
ognominavit, non semel. Nysium quoque
um ab urbe Nysa, sive ea Arabia, seu
bi a Nymphis educatum fabulantur. STE-
ius non ab urbe Arabia Nysa, sed potius
patre. Nam Cicero (lib. iii, de Nat. deor.),
uctor noster quinque Dionysos sive Li-
set, diserte asserit: *Quintum Nyso natum
NOURA., pag. 594.—De Nysa et Baccho
lassici sunt ap. Diodor., Bibl., i, cap. 15.
esseling.) et lib. iii, cap. 57-60. ORELL.*
ros expetivit, etc. Hunc similiter locum a
ctor noster mutuatus est (pag. 29, seq.)

Διόνυσος γὰρ καταλθεῖν εἰς ἄβου γλιχο-
ε τὴν ὄδον ὑπισχεῖται δ' αὐτῷ φράσσειν
ὄνομα, οὐκ ἀμισθεῖ. ὁ δὲ μισθός, οὐ καλός,
καλός· καὶ ἀφροδίσιος τὴν ἢ χάρις ὁ μισθός,
νυσος. Βουλομένοι δὲ τῷ θεῷ γέγονεν ἡ αἴτη-
ὑπισχεῖται παρέξειν αὐτῷ, εἰ ἀναξυῆροι,
τάμιος τὴν ὑπόσχεσιν, μαθὼν ἀπῆρην ἐπα-
οὐ καταλαμβάνει τὸν Πρόσυμνον· ἐτεθνήκει
ἀμενος τῷ ἐραστῇ ὁ Διόνυσος, ἐπὶ τῷ μνη-
καὶ πασχητῷ. κλάδον οὖν συκῆς, ὡς ἐτυχεν,
φρίον μορίον σκευάζεται τρόπον ἐφέξεται τε
τὴν ὑπόσχεσιν ἐκτελεῖν τῷ νεκρῷ. Ἰτόμνημα
τούτου μυστικόν, πολλοὶ κατὰ πόλεις ἀνίσταν-
εἰ μὴ γὰρ διονυσῶν πομπὴν ἐποιούντο, καὶ
ε, αἰδοῖσθαι ἀναδέσματα εἰργασταί. οὗτος
ὁ Διόνυσος, ὅτε μαινόμενος καὶ ληναῖζουσιν,
εἶπεν τοῦ σώματος, ὡς ἐγὼ οἶμαι, τοσοῦτον,
ἐπονηϊδιστον τῆς ἀσχηγίας ἱεροφαντικῆν.

LANTERUS.

us. Variant in nomine auctores, qui eam-
ant fabulam. Πρόσυμνον, Prosumnum cum
lemente appellat etiam Gregorius Nazian-

tis futurum ac voluntatis se ejus, sed cum primum
ab inferis compos voti atque expeditionis redisset
Viam comiter Prosumnus edisserit, atque in limine
ipso prostituit inferorum. Interea dum liber Stygem,
Cerberum, Furias, atque alias res omnes ^a curiosa
inquisitione collustrat, ex viventium numero index
ille decedit ^b, atque ex more sepelitur humano: emer-
git ab inferis Evius, et recognoscit extinctum ducem.
Qui ut fidem compleret pacti, et jurandi solveret re-
ligione se juris, locum pergit ad funeris, et ficorum
ex arbore ramum validissimum præsecans, dolat,

zenus Σπαλιεῦτος. β. Pausanias, Corinthiacis, pag. 80,
et Nonnus, in Expositione profanarum Historiarum,
quarum Gregorius meminit, vocant Πολύμνον. Theo-
doretus, in Curatione Græc. Affect., et sermone viii,
de Martyribus et Tzetzes, in Lycophron., vers 212.
Πολύμνον. Phavorinus, v. Εὐόρχης Πολύμνον. Hygi-
nus tandem Poet. Astron., lib. ii, cap. 5. Hypolipnum
vel Hypolipnum, mendose; pro quo Munkerus et
Jo Woverius scribendum existimant Polyhyppium et
apud Tzetzen Πολύπνον. ELMENDORST. et D. HEINS.,
ad Clement. Woverius ad Firmic., de Errore prof. Rel.,
pag. 428. ed. Gron. Meursius leg. Polyninus. ORELL.

*Satis pronus. Satis pro nimis, ut supra observavi-
mus ad lib. ii. ORELL.*

Expeditionis. Ita Stewechius restituit ex Membran-
nis. Verbum familiare Arnobio, mutuatum scil. ac
diverse tratatum a re militari. Supra lib. iii: *ut vena-
tionum præpotens habeatur in expeditionibus Diana.*
Antea legebatur *expetitionis.* ORELL.

Ex viventium numero index ille decedit. Sic emenda-
unt Gelenius et Stewechius. Antiqua lectio erat: *ex
viventium numero index inde decedit*, quam tuetur
Heraldus, sublata tantummodo particula *inde*, repetita
ex præcedenti *index.* ORELL.

Evius. Acron ad Horat. ii, Od. xi, 17: *Ita Liber
pater dictus eo, quod, cum dii bellum cum gigantibus
gererent, primus in leonem conversus occidit gigantem,
ex quo facto eum Jupiter ita laudavit: Euhye, hoc est,
bone fili; græce enim υἱὸς filius dicitur; hæc vox
etiam Bacchis in sacris trahebatur, ut Virgilius, Euhye.*
Conf. H. Column., ad Ennii Fragment., pag. 407.,
ed. Hesscl., pag. 265. ORELL.

*Qui ut fidem compleret pacti, et jurandi solveret reli-
gione se juris.* Atqui solutus erat jurandi religione
juris eo mortuo, cui obsequium promissum erat.
Nihilominus en religiosus Deus vult aliquid etiam
præter officium adicere. Hæc quum *εἰρωνικῶς* dicit
Arnobius, ostendit tamen, quam religiose jusjurand-
um veteres observarint: qui etiam idcirco, ne se
vel tantilla aberratione polluerent, quum jusjurandum
concipiebant, verba sua attente considerabant et
expendebant; et ne qua tamen calumnia aliter expli-
cari possent, mente se potius quam lingua jurare
affirmabant, id est, in ea quæ sentirent tantum, jus-
jurandum concipere se, non item stricte verba esse
capienda. Erat idcirco formula usitata: *Si sciens fallo.*
Et quia τὸ δυνατόν solum præstatatur, idcirco et hujus
conditionis mentionem quandoque faciebant. Præ-
terea ne post mortem etiam eorum manes tacita vi
obligari viderentur, mortem etiam excipiebant. Hinc
Achilles, in Iliad. A. vers 88, seq.:

Ὅστις, ἡμεῖς ζῶντος καὶ ἐπὶ χροῖ δαρκομένου;
τοὶ κολῆς παρὲς νεοῖ βαρῆς χειρὸς ἵπλοισι.

HERALD.

Observe hic tmesin et transpositionem verborum
insolitam: *jurandi solveret religione se juris, pro sol-*

runcinat, levigat, et humani speciem fabricatur in A
penis: sicut super aggerem tumuli et postea ex parte
nudatus, accedit, subdit, insidit. Lascivia deinde sur-
riensis assumpta, huc atque illuc clunes torquet, et
meditatur ab liguo pati, quod jam dudum in veritate
promiserat.

XXIX. At ne quis forte a nobis tam impias arbi-
tretur conflictas res esse, Heraclito testi non postu-
lamus ut credat, nec mysteriis volumus, quid super
talibus senserit, ex ipsius accipiat lectione: totam
interrogat Græciam, quid sibi velint hi phalli, quos
per rura, per oppida mos subrigit et veneratur anti-
quus, inveniet causas eas esse quas dicimus: aut si
fuerit pudicum veritatem simpliciter explicare, quid
obscurare, quid tegere causam ritus, atque originem
proderit, cum criminatio^a ipsa religionis in re sit? B
Quid dicitis, o gentes, quid occupata, quid dedita
templorum venerationibus nationes? Ad hæcne nos
sacra, flammis, exiliis, cædibus, atque reliquo^b genere
suppliciorum compellit, et crudelitatis metu? hos-
cine nobis deos importatis, insinuat, infligitis:
quorum similes nec vos esse, neque alium velitis

quemquam sanguinis vobis gradu, et jure familiari-
tatis adjunctum? Potestisne impubibus et prætextatis
vestris, quas Liber induxerit, pactiones suis cum
amatoribus indicare? Potestis vestras nurus, quinimo
vobis matrimonio conjugatas, ad verecundiam Bau-
bonis impellere, atque ad pudicas Cereris voluptates?
Vultis vestri juvenes sciant, audiant, discant, Jupiter
ipse qualis in unam extiterit atque alteram matrem?
Vultis adultæ virgines, robustique adhuc patres,
idem iste in filiam qua luserit arte cognoscant? Vultis
germani jam fervidi, atque ex iisdem seminibus
fratres, eundem rursus accipiant concubitus lectulos
non esse aspernatum^c sororis? Ita ergo non protinus
ab hujusmodi fugiendum diis longe, ac ne irrepat in
animum tam impuræ religionis obscœnitas, audientia
tota claudenda est? Quis est enim mortalium tam pu-
dici moribus institutus, quem non ad hujusmodi
furias deorum documenta proritent? Aut quis suas
comprimere cupiditates a cognatis valeat reveren-
disque personis, cum apud superos sanctum nihil
in libidinum videat confusione servatum? Ubi enim
primam perfectamque naturam intra^d fines consti-

LECTIONES VARIANTES.

^a Cum Fulv. addidit.

^b Aliquo Sub.

^c Ms. inepte: Aspernaturos.

^d Inter Sab.

COMMENTARIUS.

veret se religione jurisjurandi. Simile exemplum supra
jam observavimus. ORELL.

Et ficorum ex arborearum validissimum præsecans
dolat, runcinat, levigat, etc. Minucius Felix, cap. xxiii: C
Deus enim ligneus, rogi fortasse vel infelicis stipitis
portio, suspenditur, cœditur, dolatur, runcinatur. Ubi
vid. Wower., pag. 259, ed. J. Gronov. Tertullianus,
Apologet., cap. vii: At in deos vestros per omnia
membra validius incumbunt ascie et runcinæ et scobinæ.
Runcina instrumentum fabrilis (planulam semibar-
bari dicebant), quo tabulæ sive asseres raduntur vel
potiuntur. Græcè ῥυκίνα, gallice rabot, Germ. Hobel,
unde runcinare, runcina polire. ORELL.

Subdit, insidit. Stewechius mavult subsidit, male,
nam subsidere et insidere, h. l. unum idemque. Contra
subdo, ere, scil. sibi: sich etwas uterschleben. ORELL.

Lascivia deinde surriensis assumpta. Verissimam
hanc Cod. msti lectionem Arnobio reddidit idem,
Stewechius. (De v. surrire vide supra ad cap. 3, et ad
lib. 1, cap. 2). Antea edebatur: Lascivia deinde
luxuriantis. ORELL.

Huc atque illuc clunes torquet. scil. ad patiendum
stuprum. Glossæ: Clunes, πρυγία. Juvenalis, sat. ii, D
vers 20:

..... Et de virtute locuti
Clunem agitant.

Priapeia, epigr. xviii:

Quæ clunem tunica tegente nulla
Extis aptius altiusque motat. ELMENH.

Conf. P. Burmann., ii, in Appendice Notarum ad
Anthol. lat., vol. 1, pag. 743. ORELL.

Quod jam dudum in veritate promiserat. Veritatem
personis vel rebus fictis, simulationi, iuani ostenta-
tioni exquisite opponi, multis exemplis illustrarunt
Gronovius Obs., lib. iv, cap. 7; Mørklund., ad Stat.,
v. Silv., v. 39; Salmasius, ad Script. Hist. Aug., vol.
1, pag. 821; Ernesti, in Clav. Cic., v. veritas, et Ru-
hkenius, ad Rutil. Lup., pag. 92. Sic noster infra
lib. vi, cap. 10: Potest ut hic flavus sit, qui in veritate
habet oculos cæcios. ORELL.

XXIX. — Heraclito testi. Ita ed. Lugd. Bat. Antea:
Heraclito ut testi. Vide Clementis locum supra la-
datum. ORELL.

Quid sibi velint hi phalli, etc. Sic Stewechius edidit
e msti codice, qui habet hi valli. Priores editores
ithyphalli. Vide ad cap. præcedens. Ceterum quid
moverit Græciam phallos in honorem Liberi erigere,
explicat nobis Scholiastes Aristophanis, ad Acharmen-
ses, vers. 245. Alias causas físicas affertur mysteri-
orum interpretes philosophici, Plotinus, Jamblichus,
Eusebius. Vide Sainte-Croix, l. 1., pag. 208,
seqq., ed. Lenz. ORELL.

Inveniet causas eas esse, quas diximus. Salmasius edidit:
Inveniet causas et eas res esse, quas diximus. ORELL.

Prætextatis. Id est, pueris prætexta adhuc utenti-
bus. Ita Juvenalis, sat. iv, vers. 78: Prætextatus
adulter. Vide Macroh. 1, Saturn., cap. 6, qui locus
de ea re classicus. ORELL.

Quas Liber induxerit pactiones suis cum amatoribus.
Similiter Julius Firmicus (qui in toto hoc capite cum
nostro conferendus) de Errore prof. Rel., pag. 428:
Muliebria patitur aliquis, et effæminato corpori solatium
querit? Videat Liberum amatori suo post mortem etiam
promissæ libidinis præmia imitatione flagitiosi coitus
repræsentantem. ORELL.

Ex iisdem seminibus fratres. Genus masculinum
tamquam dignius sapissime sub se concludere femi-
ninum, docet R. Bentley ad Orat., 1, Serm. 1, 110.
Sic Digest., ii, 10, 38: Lucius et Titia fratres. Tacit.,
Annal., xii, 4: Fratrumque (Silani scil. et Junia Cal-
vinæ) non incestum sed incustoditum amorem ad infamiam
trahit. Liv. xxxvii, 3: Legati ab Ptolomæo et
Cleopatra, regibus Ægypti. ORELL.

Concubitus, lectulos. Concubitus tamquam glossemata
delendum existimant Meursius et Heraldus. Equi-
dem nolim delere in Arnobio amante tales sermonis
abundantias. ORELL.

Audientia tota claudenda est. Audientia pro aures, ut
supra lib. iii, cap. 29: Quem (Janum) in cunctis ante-
ponitis precibus, et viam vobis pungere deorum ad au-
dientiam creditis. ORELL.

Ubi enim primam perfectamque naturam, etc., etc.

terit justos cupidinem suam non valuisse frænare, cur non in promiscuos appetitus effundat se homo, et ingenua fragilitate præceps datus, et magisterio sanctæ divinitatis adjutus?

XXX. Jam dudum me fateor reputantem mecum in animo rerum hujuscemodi monstra, solitum esse mirari, audere vos dicere quemquam ex his atheum, irreligiosum, sacrilegum, qui deos esse omnino aut negent, aut dubitent; aut qui eos homines fuisse contendunt, et potestatis alicujus et meriti causa deorum in numerum relatos: cum si verum fiat atque habeatur examen, nullos a quam vos magis hujusmodi par sit appellationibus nuncupari, qui sub specie cultionis plus in eo ingeratis maledictionum et criminum, quam si aperte hoc facere confessis maledictionibus combibissetis? Deos esse qui dubitat, aut esse omnino qui negat, quamvis sequi sententias immanes opinionum videatur audacia, sine ullius tamen insectatione personæ fidem rebus non accommodat involutis: et qui generis asseverat eos fuisse terreni, quamvis eos privet sublimitate cœlitum, subsicivis tamen accumulatur laudibus: siquidem illos

A divinitatis ad meritum beneficiis autumat, et virtutum admirationibus sublevatos.

XXXI. Vos vero, qui vindices, et eorum contenditis immortalitatis esse propagatores, num ex his quempiam præteristis, transistis vestris maledictionibus invulneratum? aut genus ullum est probrum tam communi existimatione damnabile, quod in eos conferre metueritis, vel nominis saltem auctoritate tardati? Quis caduca et mortalia corpora deos edidit amasse? non vos? Quis illa furta dulcissima in alienis genialibus perpetrasset? non vos? Quis cum matribus liberos, quis cum suis virginibus rursus patres infastos miscuisse concubitus? non vos? Quis scitulos pusiones, atque adultos venustissimis lineis appetitos esse inhoneste? non vos? Quis abscissos, quis exoletos, quis versipelles, quis fures, quis in vinculis habitos, quis in catenis, quis denique fulminibus appetitos, quis vulneratos, quis obisse supremos dies, sepulturas etiam meruisse terrenas? non vos? Cur igitur a vobis tot et tanta conflata sint deorum in contumelias crimina, audetis objicere nostri nomi-

LECTIONES VARIANTES.

* Nullius Sab.

COMMENTARIUS.

Respicere videtur Arnobius ad locum illum notissimum Terentii in Eunuchis, act. III, scen. V, vers. 38, seqq.:

Suspectans tabulam quamdam pictam, ubi inerat pictura
(hæc, Jovem
Quo pacto Danaæ misisse aiunt quondam in gremium
(imbrem aureum.
Egomet quoque id spectare cœpi: et quia consimilem
(luserat
Jam olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat
(mihi,
Deum sese in pretium convertisse, et per alienas te-
(gulas
Venisse clanculum, per pluviam fucum factum mulieri.
At quem Deum? qui templa cœli summa sonitu con-
(cutit.
Ego homuncio hoc non fecerim? ego vero illud fecerim
ac lubens. ORELL.

XXX. — *Qui deos esse.* Stewechius conj.: *Qui deos hos esse.* ORELL.

Cum si verum fiat atque habeatur examen. Meursius mavult: *Cum si verum fiat, etc.* ORELL.

Quam si aperte hoc facere confessis maledictionibus combibissetis. Combibere hoc loco significat penitus sibi in animum inducere. Eodem sensu *imbibere* ap. Lucretium, III, 1009:

Qui petere a populo fasces sævasque secureis
Imbibit.

Et VI, 70:

Non quod violari summa Deum vis
Possit, ut ex ira pœnas petere imbibat acreis. HERALD.

Ed. Lugd. Bat. habet *combibissetis*, nescio an ex msto. Compositiones verborum ex *con* familiares quidem Arnobio, ut supra ostensum ad lib. II, cap. 18. Sed hoc loco nihil mutare ausim, cum *combibere* translate occurrat etiam, ap. Cic., de Finib., III, cap. 18. Pro *confessis* Stewechius mavult *contextis*. Cod. ms. habet *contestis*. Et notum litteras *st* et *x* sepiissime permutari ab librariis. ORELL.

Fidem rebus non accommodat involutis. Πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἶδέναι, ἢ τε ἀδηλόγως καὶ βραχύς ὢν ὁ βίος

τοῦ ἀνθρώπου. Perstringit enim Protagoræ sententiam. HERALD.

Subsicivis tamen accumulatur laudibus. Ita restituit Canterus, confirmante etiam codice msto, pro *subsicivis*, quod ineditis erat, *subsicivum* vel *subsecivum* dicebant agrimensores, quod superest extra lineam normalem, hoc est eam, quæ latus quadrati claudit. Nam limitatio redigebatur ad quadraturam. Vide W. Giesi Antiquit. Agrar., c. 12, in Scriptt. Rei agrariæ, p. 102, seqq. Etiam apud sutores dicebantur *subseciva ea*, quæ de materia præcedentes quasi supervacua abjiciebant, a *subseco*, are, pro quo antiqui dicebant *subseco*, are. Vid. G. J. Voss., Etymol. rom., v. *subsicivum*, et interpp. ad Cic. Orat. Philipp. II, cap. 8, pag. 244, vol. VI, ed. Grav. Hinc translato *subsecivæ horæ*, operæ ap. Cic. l. I., *tempora, studia*, et hoc loco *subsicivæ laudes*. hoc est, laudes, quæ hic in censum non veniunt, aliæ, diversæ ab iis, quas vos diis vestris vel tribuitis, vel tribuendas illis expectatis aut postulatis, *auderweitige Lobsprüche.* ORELL.

XXXI. — *Propagatores.* Fulv. Ursinus ed. *propagatores.* ORELL.

Num ex his quempiam. Gelenius et Salmasius ediderunt: *Unum ex his quempiam.* ORELL.

Vel nominis saltem auctoritate Meursius conj.: *Vel nominis, etc.* ORELL.

Scitulos pusiones. Vide supra, ad cap. VI, hujus libri, et Oudend., in Apulei. Met., lib. VII, pag. 486. ORELL.

Venustissimis lineis. *Linæ*, lineamenta corporum, *Gesichtszühe.* Metaphora ducta a pictoribus. Vide Salmas., ad Solini Procem. Exercit. Plinian., pag. 5, et quæ nos supra observavimus ad lib. III, cap. 15. ORELL.

Inhoneste. Ita Elmenhorstius et ed. Lugd. Bat. ex emendatione Meursii. Antea *injuste.* ORELL.

Abscissos. scil. (κατὰ) genitalia. ORELL.

Sepulturas etiam meruisse terrenas. Γήνων τάφων τυχεῖν. Hoc enim mereri heic, locisque aliis infinitis. HERALD. — Vide ad lib. I, cap. 3. ORELL.

Deorum in contumelias crimina. Ita Canterus ex msto. Antea: *In contumeliis.* ORELL.

nis causa numinum esse offensas mentes, cum jam dudum vos liqueat irarum esse tantarum reos, et divinæ indignationis auctores?

XXXII. Sed erras, inquit, et laboris, satisque te esse imperitum, indoctum, ac rusticum, ipsa rerum in sectatione demonstras. Nam istæ omnes historiæ, quæ tibi turpes videntur, atque ad labem pertinere divinam, mysteria in se continent sancta, rationes miras, atque altas: nec quas facile quis possit ingenii vivacitate pernoscere. Neque enim quod scriptum est, atque in prima est positum verborum fronte, id significatur, et dicitur, sed allegoricis sensibus, et subditivis intelliguntur omnia illa secretis. Itaque qui dicit ^a, cum sua concubuit Jupiter matre, non incestas significat aut propudiosas Veneris complexiones, sed Jovem pro pluvia, pro tellure Cererem nominat. Et qui rursus perhibet lascivias eum exercuisse cum filia, nihil de fœdis voluptatibus loquitur, sed pro imbris nomine ponit Jovem, in filia significatione sementem. Sic et ille, qui raptam Dite a patre Proserpinam dicit, non ut reris, in turpissimos appetitus viraginem dicit raptam; sed quia glebis oculimus semina, isse sub terras deam, et cum Orco significat fœdera genitalis conciliare fœturæ. Consimili ratione et in historiis cæteris aliud quidem dicitur, sed intel-

ligitur aliud, et sub vulgari simplicitate sermonis latet ratio secreta, et altitudo involuta mysterii.

XXXIII. Argutiæ sunt, ut apparet, atque acumina hæc omnia, quibus fulcire solemne est malas in judiciis causas. Quinimmo, ut verius dicam, sophisticarum disputationum colores, non quibus verum, sed imago et species veri semper, atque umbra conquiritur. Nam quoniam rectas accipere lectiones pudet, dedecet, decursum est in has partes, ut alia subiceretur res alii, et in speciem decoris, turpitudinis interpretatio cogeretur. Sed quid ad nos istud, an alii sensus, aliæque sententiæ conscriptionibus vanis subsint? Nobis enim satis est, qui deos a vobis sceletrate contendimus impieque tractari, quod scriptum est, quod auditur accipere, nec curare in abdito quid sit, cum contumelia numinum non in obscura sensuum mente, sed in verborum eminentium significatione teneatur. Ac ne tamen videamur inspicere, quale sit istud quod dicitur, nolle: primum illud a vobis, si modo commodare patientiam vultis, exquirimus primum, allegorico genere vel scripta hæc esse, vel eodem modo intelligi oportere, unde est vobis cognitum, vel unde intimatum? in consilium scriptores advocare vos scilicet? aut tum ^b in eorum pectoribus

LECTIONES VARIANTES.

^a Dicit *sab.*

^b Bene utrum *ms.* Meurs.

COMMENTARIUS.

Nostri nominis causa. Hoc loco confirmatur, supra lib. 1, cap. 5, legendum esse: *Nostri nominis effectum est causa.* ORELL.

XXXII. — *rerum in sectatione.* Equidem puto scribendum una voce *rerum* (hoc est nostrarum religionum) in *insectatione.* ORELL.

Nec quas facile quis possit ingenii vivacitate pernoscere. Vivacitatem appellat sæpe Arnobius animi promptitudinem et robur: quomodo et *pectus vivum* (supra lib. III, cap. 6, ubi vid. notas), Nam contra tardi homines quasi mortui videntur. Servius, ad lib. VI. *Æneid.*: *In sano enim corpore alia est vivacitas mentis, in ægro pigrior.* HERALD. — Vid. J. Fr. GRONOV. *Observat.*, lib. III, cap. 4, pag. 352, ed. Platneri. ORELL.

Sed allegoricis sensibus, etc. Vid. Plato, in *Cratylo*; Theodoret., *Serm.* III. contra Græcos, pag. 44 et 45; Firmicus, de *Errore prof. rel.*; Clemens, *Recognit.*, lib. X, pag. 165. ELMENH.

Veneris complexiones. Meursius corrigere voluit: *Cereris complexiones Male, Veneris complexiones sunt complexiones Veneræ, amatoris, περιδοχαί πορνικαί,* nil amplius. ORELL.

Jovem pro pluvia, pro tellure Cererem nominat, C. Barthius ad Stat., Theb., IV, 758, pag. 1256, legendum conjicit Rheam, cum sequatur statim mentio filia, Cereris scilicet. At supra, cap. 20, legimus: Dies piter cum in Cererem suam matrem libidinibus improbis atque inconcessis cupiditatibus æstuaret, nam genetriz hæc Jovis regionis ejus ab accolis traditur. Nihil igitur mutandum. ORELL.

Qui raptam Dite a patre Proserpinam. Firmicus l. I. *Frugum substantiam volunt Proserpinam dicere, quia fruges hominibus, cum seri cæperunt, prosunt.* ELMENH.

Non (ut reris) in turpissimos appetitus. Ita Fulv. Ursinus e cod. *ms.* Editio princeps: *Non ut Cereris, corruptissime Gelenius; non vi Cereris.* ORELL.

XXXIII. — *Nam quoniam rectas accipere lectiones pudet, dedecet, decursum est in has partes. Ita*

Salmasius. Codex *ms.* habet: *Indecorum est in has partes, nullo sensu. Sabæus et Gelenius correxerunt: inclinatum est in has partes.* Stewechius supplet: *pudet, dedecet, indecorum est, itum in has partes, Heraldus: inde cotum (antique pro cautum) est in has partes, et in Coris II: Itur in has partes.* Equidem salmasianæ emendationis, vestigia sequens propius ad codicis *ms.* lectionem sic emendaverim: *inde cursum est in has partes.* Lectiones hoc loco sunt scriptorum sententiæ, quo sensu Tertullianus hanc vocem usurpat aliquoties. ORELL.

In verborum eminentium significatione. Stewechius conjecit *emanantium, male.* Nam *verba eminentia bene opponuntur obscuræ sensuum menti.* ORELL.

Ac ne tamen videamur inspicere, quale sit istud quod dicitur nolle. Construe: *Attamen ne videamur nolle inspicere, quale sit istud quod dicitur.* ORELL.

Si modo commodare patientiam vultis. Meursius legendum putat: *commodare patientiam, id est obedientiam.* Sed cum hoc vocabulum nulla scriptorum veterum, sed criticorum tantummodo id in Agellio, Cassiodoro, Salviano, Pandectis, etc., restituentium auctoritate fulciatur, nolui contra codicum fidem mutare *patientiam, id est aures patientes.* ORELL.

Primum allegorico genere. Primum hoc loco prorsus abundat, cum præcesserit: *Primum illud a vobis.... exquirimus.* ORELL.

Unde est vobis cognitum, vel unde intimatum? In consilium scriptores advocare vos scilicet? aut tum in eorum pectoribus latitabatis, etc. Sic edili ex interpunctione Heraldii et Oberthurii. Antiqua lectio erat: *Unde est vobis cognitum, vel unde intimatum in consilium scriptores advocare? vos scilicet tum in eorum pectoribus latitabatis, etc.* ORELL.

Intimatum. Glossæ: *Intimare.... γνωρισται.* Martianus Capella, de *Nupt. Philol.*, lib. VI, p. 192: *Quæ etiam ipsos edocui, quod nunquam fere accidit, Romuleis ut potero vobis intimabo.* lib. VII, p. 156: *Cuncta ejus auribus intimavit.* Usus hac voce Apuleius

mentis? Jupiter, inquit, in taurum versus, A
matris suæ Cereris expetivit; ut expo-
ra est, nominibus his tellus et labens pluvia
ur. Legem allegoricam video tenebrosis am-
us explicatam. Irata Ceres est, et exarsit,
proles pro pœna atque ultione suscepit.
am video communibus in proloquiis prom-
m et ira, et testes, satisfactio, suis hic mo-
conditionibus dicta sunt. Quid ergo hic ac-
ib Jove, qui pluvia, et ab Cerere, quæ ap-
t terra, res transiret ad verum Jovem, atque
simplicissimam dictionem?

II. Aut igitur debent allegorico genere om-
cripta, et posita, demonstrandaque universa
t genere isto conscriptum est nihil; quo-
quod creditur, quasi parte ex historia non
allegorico genere scripta sunt hæc omnia,
stud videtur certum. Queritis qua ratione,
? quia omne quod gestum est, et in alicujus
dentia constitutum^a, conversionem non po-
egoricam duci: neque enim potest infectum
l factum est; aut rei gestæ natura in alie-
est degenerare naturam. Numquid bellum
ocraticam verti condemnationem potest?
illa Cannensis proscriptio fieri crudelitas-
ta? Potest quidem proscriptio, quemadmo-
us ludit, pugna dici, appellarique Cannen-

sis. Sed quæ gesta est dudum, pugna esse non po-
test eadem, eademque proscriptio; neque enim quod
gestum est, potest aliud, ut dixi, quam id esse, quod
gestum est; aut in alienam migrare substantiam id,
quod in vi propria, atque in sui generis qualitate de-
fixum est.

XXXIX. Unde igitur probamus, historias has om-
nes rerum esse gestarum conscriptiones? Ex solem-
nibus scilicet sacris atque initiorum mysteriis; vel
quæ statis sunt temporibus, ac diebus; vel quæ in
abdito tradunt gentes^b, moris proprii perpetuitate
servata. Neque enim credendum est, sine suis origi-
nibus hæc esse, frustra atque inania^c fieri, nec ha-
bere conjunctas primis institutionibus causas. Pinus
illa, solemniter quæ in matris infertur sanctum deæ,
nonne illius imago est arboris, sub qua sibi Attis
virum demessis genitalibus abstulit, et quam memo-
rant divam in solatium sui consecravisse mœroris?
Phallorum illa facinorumque subrectio, quos ritibus
annuis adorat et concelebrat Græcia, nonne illius fa-
cinoris similitudinem refert, quo se a debito Liber
liberavit? Eleusina illa mysteria, et sacrorum recon-
diti ritus, cujus memoriam continent? nonne illius
erroris, quo in filia conquiritione Ceres fessa, oras
ut venit ad atticas, triticeas attulit fruges, nebrida-
rum familiam pellicula cohonestavit hinnule, et illud
spectaculum maximum Baubonis in inguinibus risit?

LECTIONES VARIANTES.

atum est Sab.
Sab. male.

^c Ita Sab. Inaniter ulii.

COMMENTARIUS.

ic forma et obsoleta, quæ alibi nusquam
toto hoc opere. ORELL.

moribus et conditionibus dicta sunt. Id est
conditionibus Diis illis propriis. Frustra
m sollicitavit Stewechius legendum suspi-
hic notionibus et conditionibus dicta sunt,
lib. 1. : Pestilentiam, grandines qua potuit
nare. Fulv. Ursinus conj. : nominibus et
ibus. ORELL.

m Jovem. Meursius legendum conjicit : Ad
rem. M. de. ORELL.

I. — Conversionem non potest in allego-
l. Sic e msto codice restituit Canterus.
ebatur : In allegoriam. Quid si legamus
phorstio conversione non potest in allegoriam
LL.

quidem proscriptio, quemadmodum Tullius
ta dici appellarique Cannensis. Cicero pro
verino, cap. xxxiii : Te pugna Cannensis ac-
sat bonum fecit. Multos cæsos non ad Thra-
cum, sed ad Servilium vidimus. ELMENH.

ta est dudum, pugna esse non potest eadem
proscriptio Fulv. Ursinus et Stewechius
gesta est dudum pugna, pugna esse non
ORELL.

— Unde igitur probamus historias has
gestarum conscriptiones. Etiam hic vox
bo : omnes allegoricas rerum, etc. Lege præ-
vid. his. MEURS.

in abdito tradunt gentes. Audax est nec ne-
mjectura Salmasii : vel quæ in abdito tra-
tatis. ORELL.

Pinus illa solemniter, quæ in Matris infertur sanc-
tum deæ. Et hoc loco Stewechius corrigere vult
sanctuarium. Male. Vide supra ad hujus libri cap. vi
et xvi, et Ez. Spanh., de Usu et Præst. Numism.,
diss. vi, tom. 1, p. 313. ORELL. — Jul. Firmicus, de
Errore prof. Rel. (pag. 457. ed. J. Gronov.) : In
sacris Phrygiis, quæ Matris Deum dicunt, per annos
singulos arbor pinea cæditur, et in media arbore simu-
lacrum juvenis subligatur. ELMENH. — Meursius mavult
in matris.... Deum, recte : nam constanter ita eam
appellat noster. ORELL.

Sibi Attis virum.... abstulit. Virum, id est vilia,
ut supra observavimus. ORELL.

Phallorum. Ita ms. Alii : Ithyphallorum. ELMENH.

Nebridarum familiam pellicula cohonestavit hinnu-
læ. Non memini usquam legere familiam ullam in At-
tica hoc nomine fuisse. Sed Arnobius, vel auctor
ille, unde sumpsit, quum legisset Νεβριδῶν familiam
in Coa insula (vid. Stephan. Byzant. v. κῶς), eam
in Atticam transtulit, quia Cereris sacris qui initia-
bantur, hinnulei pellicula, quam Græci νεβριδῶν vo-
cant, cingerentur. Bacchus vel Iacchus in illis ini-
tiis Cereris Atticis simul colebatur, cujus ministri
et bacchæ νεβριδῶν gestabant, ut ex infinitis aucto-
rum testimoniis patet. In Eleusiniis itaque mysteriis,
quæ communia Cereris et Iacchi fuere, νεβριδῶν etiam
ab initiandis usurpata. Νεβριδῶν hoc vocabant et
νεβριδῶν. Vide Harpocratonem in ea voce. Confudit
itaque τοὺς Νεβριδῶν Coenses (dictos a Nembro, Hippocra-
tis magni ἀνο, ut docet L. Holstenius ad Stephan., l.
1., pag. 184.) et τοὺς νεβριδῶν Atticæ. SALMAS. Exercit.
Plin. in Solin., pag. 607. Heraldus Nebridas dictos
putat Cereris mystas, eo quod Ceres filiam querens
et per terrarum vastitates oberrans hinnuli pellicula

gula in singulis neque potestis supponere, nec alterum rerum vocare contextum : quid allegoriis obscuratis honestis id, quod simpliciter dictum est, et communem ad intelligentiam publicatum?

XXXVI. Nisi forte dicetis, non toto in historiae corpore allegorias has esse, ceterum partes alias esse communiter scriptas, alias vero dupliciter, et ambifaria obtentione velatas. Urbana est illa subtilitas, et quibuslibet brutis patens. Nam quia cuncta, quæ scripta sunt, inexpeditissimum vobis est traducere, invertere, derivare, eligitis quædam vestrae convenientia voluntati, et ex ipsis obtinere contenditis nothas atque adulteras lectiones interiori esse superpositas veritati. Quod tamen ut vobis ita sese habere, quemadmodum dicitis, annuamus, qui scitis, aut unde cognoscitis, utra pars sit sententiis historiae scripta simplicibus, utra vero sit dissonis atque alienis significationibus tecta? Potest enim fieri, ut quod vos existimatis sic esse, alter se habeat; aut quod aliter creditis, conceptionibus aliis contrariisque prolatum sit. Ubi enim dicitur in unius materiae corpore pars esse allegorice scripta, indubitabili altera sermone,

A rectoque, nec inest in re signum, quo differitas judicari ambiguum possit simpliciterque dictorum, tam potest quod simplex est, ambiformiter dictum existimari, quam quod ambigue scriptum est, reclusis esse obtentionibus credi. Quod quidem quo genere aut fiat, aut fieri posse credatur, intelligere confitemur minime nos posse.

XXXVII. Inspiciamus enim quod dicitur hoc modo. In nemore, inquit, Ennensi quondam flores Proserpina virago lectitabat. Integrum adhuc istud est, et recta pronuntiatione prolatum; nam et nemus et flores quid sint, quid Proserpina, quid virago, cunctis indubitabiliter notum est. Emicuit Summanus e terris curru quadrijugo vectitatus; simplex et hoc aequum est; nam quadrigæ, currus, atque Summanus interpretationem desiderant nullam. Improvisus Proserpinam rapuit, et sub terras secum avexit; seminis, inquit, abstrusio raptione in Proserpina nuncupatur. Quid accidit, queso, ut in aliud subito converteretur historia, ac semen Proserpina diceretur? ut quæ virago jamdudum florum in lectionibus habebatur, postquam sublata et rapta est, significationem cæperit

COMMENTARIUS.

nem, temere sollicitatam a Stevechio, qui scribendum suspicatur *quid nudatio*, bene defendit Saluasius ad Ælii Lamprid. Heliogabal., cap. 31. Scrip. Hist. Aug., vol. 1. p. 871. *Novare* ap. Latinos eleganter pro nitidare et quasi nova facere. Valerius Flacrus :

Hic sale purpureo, vivaque nitentia lympha
Membra novat.

Hinc *barbam novare*, id est expolire et quasi novam facere : *novaculum* instrumentum, quo *barba* novatur et raditur cutisque expolitur. Bene itaque *novatio*, id est, *levigatio pudendorum*, quæ *fecerat sumere habitum puriorem*, ut supra dixit cap. 25. ORELL.

Neque potestis supponere. Ita Meursius pro *opponere*, verissime. Nam antea dicit : *quid oporteat subjici*. Adhæserat s. fini præcedentis dictionis, et o pro u more suo scripserat librarius. ORELL.

Nec alterum rerum vocare contextum. Revocavi in textum lectionem hanc editionis primæ proxime antecedentem ad scripturam Codicis depravatam : *nec alterutrum..... contextum*. *Alterum*, diversum, mutatum, ut ap. Horat. II, Od. x. 14. :

Sperat infaustis, metuit secundis
Alterum sortem bene præparatum
Pectus.

vocare pro *advocare*, recipere ad vestram, scil. causam. *Rerum contextus* est rerum continuatio, cum omnia inter se conveniunt et inter se apta sunt. Ita Cic., de Finib., lib. v. c. 28 : *Et, Hercle, mirabilis apud illos contextus rerum : respondent extrema primis, media utrisque, omnia omnibus*. Sensus itaque nostri loci hic erit : nisi potestis alium, plane diversum a vero tenorem rerum nexumque *advocare* ad vestram causam, *ven ihr nicht einen ganz andern Zusammenhâng der Dinge annehmen konnet*. Quod non intelligentes mutarunt Gelenius : *Nec ad rerum vocare contextum*, scilicet singuli; Stevechius : *Neque ad alterum rerum vocare contextum*; Heraldus et Meursius : *Neque ad verum rerum vocare contextum*; editor Lugd. Bat. : *Neque ad alterum sensum rerum vocare contextum*. ORELL.

Quid allegoriis obscuratis honestis id. Sine dubio legendum inhonestis. Nam turpes et obscœnæ hæc fabule, quas affert Arnobius. ORELL.

XXXVI. — *Cæterum partes alias esse communiter scriptas*. Id est, simpliciter et communem ad intelligentiam. Nescio igitur, cur hunc locum interpolare voluerint. HERALD. — Fulv. Ursinus ed. : *uniter scriptas*. Lugd. Bat. : *communiter conscriptas*, nescio an e codice msto. *Communiter* itaque idem est quod nos dicimus *popular*. ORELL.

Urbana est ista subtilitas, et quibuslibet brutis patens. C. Barthius, in *Adversar.*, lib. xxix, cap. 44, legendum censet : *Urbana est ista subtilitas : at quibuslibet brutis patens*. Putat scil. vir doctus, joculari hic verbisque ludere Arnobium, et quia urbanam dixerat subtilitatem, Bruti, urbani rectoris et primi consulis, nomen ambiguo sensu ponere, quod virum in altera sapientem, stolidum altera significatione indicat. Sed hac emendatione non opus habemus, si *urbanam subtilitatem* interpretemur non facetam et elegantem, sed levem, joculari subtilitatem (*gemeine, abgedroschne Subtilitat*). Vide Victor. Var. Lectt., IV, 12; J. Fr. Gronov., de Sesteri., lib. IV, cap. 9, pag. 318, seqq., et Ernesti, in *Clav. Cic.*, v. *urbanus*. ORELL.

Differitas. Sic restituit L. Carrio ex msto. Alii : *Differentia*. Vide supra, ad lib. II, cap. 16. ORELL.

XXXVII. — *Flores Proserpina virago lectitabat*. Virago ex msto addidit J. Meursius, probante Herald. ORELL.

Nam quadrigæ, currus. Meursius conj. : *Quid quadriga currus*, adjective. Sed apud Arnobium haud infrequentes tales sermonis abundantiae. ORELL.

Summanus. Vide supra, ad lib. III, cap. 44, et I. Fr. Gronov., in *Lectt. Plaut.*, pag. 87; Plautus *Curc.*, III, 46, finxit inde verbum *summanare* pro futuri, avidè rapere. ORELL.

Ut in aliud subito converteretur historia. Subito, quod in prioribus editionibus abest, primus e cod. ms. in textum revocavit Th. Canterus. ms. habet *aliud*, quod tuetur Meursius tanquam antiquum et Lucretianum. Vid. Dœring. ad *Catull.*, *carm. LXVI.* vers. 28. Sed vix credendum Arnobium hoc uno loco usum esse

leretur, et facilis ad discendum res esset, et deorum A dignitas conservaretur illæsa. Nunc vero cum dicitur in Martis et in Veneris vinctione vitiorum esse significata compressio, perversissimæ res duæ simul iisdem temporibus fiunt, ut et fœdæ rei ^a species intellectum subjiciat ^b honestatis, et prius animi turpitudine, quam religionis alicujus perstringat auctoritas.

XLII. Nisi forte dicetis, hoc enim solum restat, quod a vobis posse videatur opponi, deos sua mysteria nolle ab hominibus sciri; et ideo historias ambagibus esse allegoricis scriptas. Et unde vobis est liquidum, quod hominibus superi nolint sua mysteria publicari? Unde illa vos scitis, aut cur ea dissolvere in allegoriarum explanationem curatis? Ad extremum et ultimum, quid sibi dii volunt, ut honesta cum nolint, turpissima de se dici atque indecora patiantur? Attidem cum nominamus, solem, inquit, significamus, et dicimus: sed si Attis sol est, quemadmodum connumeratis, et dicitis, quis erit Attis ille, quem in Phrygia genitum vestræ produunt atque indicant litteræ? quem passum esse res certas, fecisse item res certas? quem in spectaculis ludicris theatra universa noverunt? cui inter sacros cultus res videmus fieri specialiter annuas, nominatimque divinas? utrumne ab sole ad hominem, an ab homine ad solem vocabuli hujus facta translatio est? Si enim nomen istud principaliter habet originem solis, quid tandem de vobis sol aureus C

meruit, ut ei cum semiviro faceretis vocabulum istud esse commune? sin hircinum, et Phrygium est, quid Phæontis genitor, pater hujus luminis et claritatis admisit, ut abscisso ab homine dignus videretur vocari, et augustior fieret evirati corporis nuncupatione signatus?

XLIII. Sed. quid sit istud, jam promptum est omnibus: nam quia talium scriptorum, historiarumque vos pudet, nec abolere videtis posse ea, quæ sunt fœde semel in commentarios relata, n'imini cohonestare res turpes, atque omnibus argutarum modis pro rebus subditis, verborum invertitis corruptisque naturas; atque ut olim accidere male sanis assolet, quorum turbida vis morbi sensum atque intelligentiam depulit, confusa atque incerta jactatis, et inanum per rerum signata bacchamini. Estio in Jovis et Cereris cœtu irrigatio sit significata telluris; occultatio seminis patris in Ditis raptu, vina per terras sparsa di-tractis in visceribus Liberi; cupiditatis et temeritatis compressio, colligatio dicta sit adulteriorum Veneris atque Martis.

XLIV. Sed si fabulas has vultis more allegorico scriptas, quid cæteris fiet, quas non videmus posse versuras in hujusmodi cogi? Quid enim subjiciemus pro illis fustibus, quos super aggerem tumuli Semeleæ sobolis urigo contorsit? Et quid pro illis Gany-medibus raptis, atque in libidinum magisteria substitutis? Quid pro illa conversione formiculae, in quam Jupiter maximus vastitatis suæ liniamenta

LECTIONES VARIANTES.

^a Ms. iterum: Fœderum.

^b Ita Sab. Alii: Subeat.

COMMENTARIUS.

Fœdæ rei species. Et hic in misto: fœdorum. HERALD.

Subjiciat. Ita Gelenius. Editio princeps: subeat. OR.

XLII. — Aut cur ea dissolvere in allegoriarum explanatione curatis? Ita ed. Lugd. Bat. verissime. Alii: in explanationem. ORELL.

Connumeratis et dicitis. Forsitan legendum: commemoratis. CANTER.

Cui inter sacros cultus res videmus fieri specialiter annuas nominatimque divinas. Trajectio verborum familiaris Arnobio pro: cui inter sacros cultus res divinas annuas videmus fieri specialiter nominatimque (hoc est ejus Attidis, non solis nomine invocando.) ORELL.

Sin hircinum et Phrygium est. Supra, cap. 6: vel quia hircos Phryges suis Attagos elocutionibus nuncupant, inde Attis nomen ut sortiretur, effluxit. ORELL.

Abscisso ab homine. Meursius legendum suspicatur: abscissi agnomine. Male. Nam modo dixerat: an ab homine ad solem facta translatio est? scil. nominis Attis. ORELL.

Dignus videretur vocari. Probabilis est conjectura Stewechii: Divus videretur vocari. Elmenh. leg.: dignus. ORELL.

XLIII. — In Jovis et Cereris cœtu. Alii coitu, male. Vide supra. ORELL.

Occultatio seminis. Sic restituo pro occupatio, quæ lectio hunc locum legenti statim sese offerit. ORELL.

XLIV. — Versuras. Hoc est, mutationes, τρῶπος, sensu proprio et primario. Ita foliorum versura ap. Varron., de Re rust., 1, cap. XLVI, ubi vid. Ind. Schneideri. ORELL.

Quid enim subjiciemus pro illi fustibus. Fustes dicit Arnobius ramum illum ficulneum validissimum, quem in humani speciem penis elaboratum figit Liber super aggerem tumuli, sub quo humatus erat Proserpinus, ut legimus supra cap. 48. Quare non video, quid moverit Salmastium fustibus mutare in fluctibus. ORELL.

Semeleæ sobolis urigo contorsit. Ita legendum esse pro origo, quod habet editio princeps, docuerunt Stewechius et Salmastius ad Solin., pag. 28 et 628. Fulv. Ursinus et Heraldus corrigunt prurigo. Sed urigo idem significat, scil. pruriginem coitus, καὶθμός, καῦσος (die Brunst). Sic Apuleius, Met., 1: Illa mox urigine percita, cubili suo (me) applicat. Ubi vid. Stewech. et Oudendorp., pag. 55. Plura exempla collegit Meursius pag. 175. Eodem sensu uri de amore flagrantissimo usurpant poætæ veteres, verbi causa Virgilius: Uritur infelix Dido, etc. Ovidius:

Uror, ut inducto ceratæ sulphure tædæ,
Ut pia fumosis addita thura rogis.

Substantivo urigo caret Thesaurus Gesneri. Contorque sensu obscæno, ut simplex torquere supra cap. 28: Huc atque illuc clunes torquet. ORELL.

Et quid pro illis Gany-medibus raptis. Sic restituit Canterus ex emendatione L. Fruterii. Antea: Gany-medibus partis. ORELL.

In libidinum magisteria substitutis. Si sana lectio est, sensus erit, substitutum fuisse Ganymedem, libidines ut doceat Jovem. Ita supra cap. 29: Homo. . . . magisterio sanctæ divinitatis adjunctus. quod falsissimum. Quare amplector conjecturam C. G. Schwarzii ad

contraxit? Quid pro cyenis, et satyris? quid pro aureis imbribus, in quos idem se pellax fraude induit perfida formarum varietatibus ludens? Ac ne de Jove solo loqui videamur voluisse, in amoribus numinum reliquorum esse allegoriæ quæ possunt? quæ in mercenariis conditionibus, ac servitutibus? quæ in vinculis, orbitatibus, planctibus? quæ in cruciatibus, vulneribus, sepulcris? in quo cum unam contrahere possentis culpam conscriptione de superis tali, addidistis, ut dicitur, garo gerrem, cum deorum nominibus appellavistis res turpes, et vocabulis rursus deos rerum conquinastis infamium. Quod si adesse hic eos, aut esse illos uspiam cognitione indubitabili crederetis: in mentione illorum facienda præstringeret vos metus; et tamquam vos audirent, vestrasque acciperent voces, ita credi oportuit, et haberi in cogitatione defixum. Apud enim homines officiosis religionibus deditos non ipsi dii tantum,

verum etiam nomina deberent esse deorum reverenda: quantumque est in ipsis, qui censentur his nominibus, tantum esse par est in eorum appellationibus dignitatis.

XLV. Da veram iudicii formam, et in illa estis reprehensionis parte, quod in usu sermonis vestri Martem pro pugna appellatis, pro aquis Neptunum, Liberum patrem pro vino, Cererem pro pane, Minervam pro stamine, pro obscenis libidinibus ^a Venerem. Quæ enim est ratio, ut cum suis censeris appellationibus res possint, nominibus cognominentur deorum, et ea fiat numinibus contumelia, quam nec homines sustinemus, si nostra quis nomina res ducat atque invertat in frivolas? Sed ^b oratio sordida est, verbis fuerit polluta si talibus. Verecundia laude condigna, erubescitis panem et vinum nominare, et pro coitu Venerem non metuitis dicere.

LECTIONES VARIANTES.

^a Sic ms. Bene. Libidinis Sab.

^b Alii: Et.

COMMENTARIUS.

Plin. Paneg. legentis: *In libidinum ministeria substitutos.* Vid. Burmann., ad Valer. Flacc., vii, 536, et Sueton. Aug. cap. 11. ORELL.

Pellax. Vide supra ad lib. iv, cap. 56. ORELL.

Conscriptione de superis tali. Fulv. Ursinus ed. *conscriptioni*, etc., male. ORELL.

Addidistis, ut dicitur, garo gerrem. Scripturam hanc codicis msti, ex quo illam protulit Meursius in Appendice, verissimam et elegantissimam Arnobio reddidit N. Heinsius, *Adversar.*, lib. vi, cap. 8, p. 619. (ed. Burmann.), et Salmasius, in ed. Lugd. Bat. *Garò gerrem addere*, proverbium dictum in eos, qui res pretiosissimas et augustissimas inquinant et honore suo privant, res vilissimas et abjectissimas cum illis conjungentes. (Simile proverbium, spurcum quidem ac turpiusculum, etiamnum in usu est apud homines plebeios: D.... in die Milch machen) Nam *garum*, liquamen exquisitum ex intestinis piscium (scombrorum præcipue, quorum optimi capiebantur in Hispania) sale maceratis, in pretiosissimis habebatur edulis. Vide apic. Coel., lib. i, cap. 7, ibique Lister., intip. ad Petron., cap. 36; Gesner., in Thesaurò, et imprimis, Geoponic. lib. xx, cap. 46, ibique Niclas, pag. 1270; it. Heindorf. V. Cl., ad Horat. ii, satir. vii, 46, pag. 437. Contra gerres tamquam vilissimos pisciculos commemorant Plinius, *Hist. nat.*, lib. xxxii, cap. 53, (ubi vide Harduin., pag. 594, vol. ii) ac Martialis, lib. iii, epigr. 76.:

Teque juvant gerres et pelle melandrya cana.

et lib. xii, epigr., 32:

Fuisse gerres, aut inutiles mænas
Odor impudicus urcei fatebatur.

Ausonius, in Procem., ad Idyll. xi, pag. 448, ed. Tollii: *Misi itaque ad te frivola gerris Siculis vaniora: ut, cum agis nihil, hæc legas: et ne nihil agas, defendas.* Glossæ: *Gerres*, *μαρρίδες*. Vide Turneb., *Adversar.*, lib. xxiv, cap. ult. Quod non intelligens

Sabæus, sequentibus reliquis editoribus usque ad Salmasium, edidit: *addidistis, ut dicitur, gangrænam*, quod Hadr. Junius in Supplementis ad Erasmi Adagia centur. viii, Proverb. 5, exponit: geminastis malum, veterem culpam novæ noxæ additione gravastis. Gangræna enim cancri species. Lucilius in Satyris:

Serpere uti gangræna malo atque herpestica possit.

^C Sed multo elegantior et significantior Codicis lectio, quam Oberthurium in editionem suam non recepissem valde miror. ORELL.

Conquinavistis. Stewechius mavult: *Conquinavistis*, ut supra lib. iv, cap. 34: *Carmen malum conscribere, quo sana alterius coinquinetur et vita*, observans ex Festo, verba *inquinare* et *coinquinare* ducta esse ab antiquo *cunire*, quod significat stercus facere. Sed *conquino* et dici et scribi vult Victorinus de Orthographia, pag. 2467. Collect. Putschii. Conf. Scaliger. et Mercer. ad Plauti Pseudol., act. iii, scen. ii, vers. 75. ORELL.

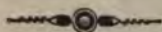
Indubitabili. Alii: *indubitabile*.

XLV. — *Da veram iudicii formam.* Sic e cod. msto emendavit Stewechius citans locum geminum, lib. ii, cap. ii: *Da verum iudicium*, ubi antea cum Heraldò legendum: *Da puerum iudicem*. Alii: *Ad veram iudicii formam.* Pro *formam* Meursius conjicit *normam*. ORELL.

Sed oratio sordida est, verbis fuerit polluta si talibus, Verecundia laude condigna, etc. Cod. ms. habet: *Verecundia ac laude condigna*, unde Stewechius legendum suspicatur: *Verecundi ac lauti condigne erubescitis*, etc., homines lautos explicans homines ad gravitatis studium eruditos, quo sensu occurrit libro vii. Meursius, in Appendice legendum censet: *Verecundia hæc laude condigna*. Ed. Lugd. Bat.: *Sed oratio sordida, verbis fuerit polluta si talibus, verecunda ac laude condigna* (per ironiam scil.). Equidem nolim quidquam mutare invito Cod. ORELL.

LIBER SEXTUS.

INDEX CAPITUM.

equenti libro aliam Arnobius gentiliū dicit A
m, qua Christianos maximæ impietatis accu-
t nulla deorum haberent templa aut simulacra
quam iis sacrificia facerent. Cap. 1, 2.

orum orditur ac profitetur, iis quidem Chri-
ere, non in deorum, si modo tales quidam
contemptum, sed quia ea despiciant, quum
usui esse possint, sitque Diis magis præterea
temere asseverare, quemvis deum templo con-
Cap. 3.

vero ethnicis, propterea diis templa extrui,
quodammodo præsentibus colloquantur, re-
nobius, verum Deum tacitas etiam animi no-
iones agnoscere, cuncta æqualiter audire, nul-
luno verbo, immensitate sua ubique esse præ-
Cap. 4, 5.

aque deorum templa nihil aliud esse nisi mor-
culchra. Atque inde conficit Arnobius, diis
contra eorum decus templa esse constructa.
Cap. 6, 7.

eorum simulacra non potior utique est ratio.
si sunt in cælo, ad eos potius quam ad illorum
fundendæ sunt preces. Alia præterea adversus
nulaera congerit auctor. Cap. 8, 9, 10.

re merito derisi sunt prisca homines, qui pro
m, acinacem, lapidem, informe tignum aut
colebant. Verum illos ipsos non minus irriden-
strat Arnobius, qui de diis confinxere non
rda. Cap. 11, 12.

na tantum ethnici diis suis ornamenta dede-
quorundam etiam hominum et meretricum for-
eamenta. Cap. 15.

ethnicos hortatur Arnobius, ut ad saniozem men-
des tandem intelligant, simulacra, quæ tanto
rabant, ossa esse, lapides, æs, argentum, au-
issimam sapius materiam. Cap. 14, 15.

quod si quis in Olympiaci Jovis aut alterius
partes intimas introiret, quid præter laminas
æque partes plumbo suffuso aut catenis, uncis

et insulis compactas conspiciet? caput, ventrem simulacri
aliasque partes intus vacuas atque inanes? quidquid vero
exterior apparet, decolorari, corruiere et coinquinari.
Cap. 16.

Variis argumentis ethnicorum opinionem infringit Arnobius,
adstruentium, non simulacrorum materiam, sed deos coli
in simulacris degentes. Cap. 17, 18, 19.

Instat, cur simulacra tueantur ac diligenter custodiant, ne
qua injuria afficiantur? Cap. 20, 21.

Si dixeris, de his nihil deos curare: at illi saltem debue-
runt simulacra et sana, in quibus habitabant, a perditio-
rum hominum petulantia, ab incendio aliisque casibus
intacta servare. Cap. 22, 23.

Ultimum denique gentiliū suffugium evertit Arnobius, hæc
omnia scilicet dietitantium aliquos haud latuisse, sed illo
simulacrorum cultu imperitum vulgus in officio et reli-
gione re-inendum existimasse. Cap. 24-27.

I. Nunc quoniam summam ostendimus, quam
impias de diis vestris opinionum constitueritis infamias; sequitur ut de templis, de simulacris etiam, sacrificiisque dicamus: deque alia serie, quæ his rebus annexa est, et vicina copulatione conjuncta. In hac enim consuecitis parte crimen nobis maximum impietatis affingere; quod neque ædes sacras venerationis ad officia construamus, non deorum alicujus simulacrum constituamus, aut formam: non altaria fabricemus, non aras, non cætorum sanguinem animalium demus, non thura neque fruges salsas, non denique vinum liquens paterarum effusionibus inferamus; quæ quidem nos cessamus non ideo vel exædificare, vel facere, tamquam impias geramus ac scelerosas mentes, aut aliquem sumpserimus temeraria in deos desperatione contemptum; sed quod eos arbitramur, et credimus, si modo dii certi sunt, et nominis hujus eminentia præditi, honorum hæc genera aut risui habere, si rideant, aut indigne petiti, si motibus exasperentur irarum.

COMMENTARIUS.

nam impias de diis vestris opinionum D
s infamias. Proba lectio. Ostendit enim,
bri genus esse, quod non diis suis attri-
Quorsum igitur insanias? HERALD.—Ful-
conjectura insanias defendi potest loco ge-
i: Nec per impias vagari suspicionum
insanias. ORELL.

obis maximum impietatis affingere. Sabeus,
et Salmasius ediderunt affigere. Sed lib. 1,
egimus: Qui aut summo servientibus regi
pietatis affigit. Nihil igitur mutandum.
ORELL.

Quod neque ædes sacras, etc. Sic apud Minucium
Fel., cap. 10, quærit Cecilius: Cur christiani nullas
aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra? Ubi
vid. intpp. Conf. infra ad cap. 3, hujus libri notam
Heraldi. ORELL.

Temeraria.... desperatione. Vide supra, ad lib. 1,
cap. 25 et 55. Non igitur audiendus C. Barthius, Ad-
versar., lib. xxix, cap. 18, p. 1390, conjiciens: Te-
meraria despectatione. Nam despectatio et contemptus
unum idemque. ORELL.

Sed quod eos arbitramur. Sic e codice msto., rescrip-
sit Stewechius. Alii: Sed quod deos arbitramur. OR.

II. Ut enim noscatis, quid de isto nomine sentiamus, iudicii que simus cuius, existimamus nos eos, si modo dii certi sunt, ut eadem rursus satiateque dicantur, cunctarum esse debere perfectarumque virtutum sapientes, justos, graves, si modo nulla est culpa, quod eos laudibus accumulamus humanis, intestinis pollentes bonis, nec extraneis adminiculis se addicere, quod illis integritas inoffensæ beatitudinis compleatur: ab affectibus cunctis, et cunctis perturbationibus liberos, non ira effervere, non illis cupiditatibus, excitari, calamitatem irrogare nullis, non ex malis hominum crudelem accipere voluntatem, non terrere portentis, non prodigiosas ostentare formidines, non votorum debitis habere obnoxios et obligatos, nec piaculares hostias signis minacibus postulare, non pestilentias, non morbos corruptione aeris inducere, non adurere siccitatibus fruges, non cædibus interesse bellorum, non urbium stragibus, non adversa his velle, non illorum commoditatibus suffragari: sed quod magnarum est

A mentium pari pendere cunctos lance, et individuas cunctis benevolentias exhibere. Caduci enim generis, et infirmitatis humanæ est, contrariis egere, eosque, quos tangat affectio, pati, dolere, diminui, sapientium scita et pronuntiata desiniunt: nec posse aliter fieri, quin legibus mortalitatis astricti sint, qui sint ullis perturbationibus mancipati. Quod cum ita se habeat, qui possumus iudicari deos habere contempti, quos, nisi sunt recti, et magnarum mentium admiratione laudabiles, deos negamus existere, nec potestatibus posse cœlitibus applicari?

III. Sed templa illis extruimus nulla, nec eorum effigies adoramus, non mactamus hostias, non thura ac vina libamus. Et quid ^b amplius possumus vel honoris eis attribuere vel dignitatis, quam quod eos in ea ponamus ^c parte, qua rerum caput, ac dominum, summumque ipsum regem, cui debent dii una nobiscum, quod esse se sentiunt, et vitali in substantia contineri? Numquid enim delubris aut templorum eum constructionibus honoramus? Num-

LECTIONES VARIANTES.

^a Alii: Esset.
^b Alii: Ecquid.

^c Alii: Ponimus.

COMMENTARIUS.

II. — *Ut eadem rursus satiateque dicantur.* Editio Gelenii habet *sociateque*. ORELL.

Nec extraneis adminiculis se addicere. Ita ed. Lugd. Bat. Codex mistus. habet: *Nec extraneis adminiculis addicere.* Stewechius legit: *Nec se extraneis adminiculis addicere.* Gelenius et Fulv. Ursinus ex ingenio reflexerunt: *Adminiculis indigere.* Heraldus conj. *addigere.* Quod verbum frustra quæsi in Lexicis. ORELL.

Inoffensæ beatitudinis. Sic apud Gellium, lib. II, cap. I: *Inoffensa valetudo.* Solin., cap. IV: *Inoffensa felicitas.* Ovid., I. Trist., eleg. VIII: *Inoffensa vita.* Plinium junior.: *Inoffensa voluptas.* Tacitum: *Inoffensum iter.* ELMENH.

Non votorum debitis habere obnoxios et obligatos. Horatius II, od. 8, 5 seq.:

Sed tu, simul obligasti
Perfidum votis caput, etc. HERALD.

Piaculares hostias. Ita dicit lustralia piamenta, quæ portentorum expiandorum vim haberent. Varro, de Ling. lat., lib. V: *Prætor qui tum satus est, si imprudens fecit, piaculari hostia facta piatur.* Conf. lib. I, cap. 26: *Hostias circumforaneas* appellant alii, quod scil. circumferrentur hostiæ, quibus portentorum expiabantur minæ, et loca omnia adversus numinis iram ita munirentur. Apuleius, Milesia IV.: *Tandem pererratis plateis omnibus, et in modum eorum, qui lustralibus piamentis minas portentorum hostiis circumforaneis expiant, circumductus angulatim forum ejusque tribunal astituit.* ELMENHORST. et HERALD.

Commoditatibus suffragari. Hoc est, augere felicitatem. Male itaque Fulv. Ursinus conj.: *incommoditatibus suffragari.* ORELL.

Pati, dolere, diminui. Id est, corrumpi, *φθισισθαυ.* Supra, lib. I, cap. 18: *Ubi perturbatio est, ibi dolor et ægritudo est. Ubi dolor et ægritudo est, imminutioni et corruptioni jam locus est.* HERALD. In Codex mistus, Ursinus et editor Lugd. Bat. Gelenius: *pati dolorem, diminui.* Stewechius: *pati, dolore, diminui.* ORELL.

Cœlitibus. Ita Salmasius, ms.: *cœlitus.* Gelenius: *cœlitum.* Alii: *cœlestibus.* ORELL.

III. — *Cui debent dii una nobiscum.* Sic edidi ex emendatione Jo. Meursii probata etiam a Jo. Walkero ad Cic., de Nat. deor., lib. I, cap. 13, p. 555, ed. Davis. Codex ms. et editiones omnes habent: *Cui debent divina nobiscum.* Heraldus v. *divina delendum* censet tanquam glossema. C. Barthius, Adversar., lib. XXIX, cap. 18, p. 1591, legendum suspicatur: *Dii vni nobiscum*; at paulo post idem retractans hanc conjecturam tuetur lectionem vulgatam, probans *divina* pro diis dici exemplo Lactantii Inst., lib. II, cap. 2: *Si autem dii absentes esse non possunt, qui quoniam divini sunt, in quacumque parte mundi fuerint, vident et audiunt universa.* Et Cypriani, Carm. de Sodoma:

Quamquam divinos nescius, ultro
Advocat, appellat, patrio veneratur honore.

Sed ne dicam, in duobus his locis deos *divinos*, non *divina* neutro genere, dici, locus Lactantii nihil probat, cum inibi *divini* dicantur divinandi facultate præditi. Sequi igitur malui correctionem Meursii. ORELL.

Numquid enim delubris aut templorum eum constructionibus honoramus. Si templa sunt loca magnifice constructa, in quibus Dei simulacra constituuntur, et ubi deus quasi habitare existimetur, quomodo nos ædes ad usum habitationis habemus; prioribus Ecclesiæ temporibus Christianis templa erant nulla: sed si templa appellanda sunt quæcumque loca, in quibus fideles congregantur, et Deum sociatis votis invocant ac cætera religionis officia celebrant; profecto Christiani sua semper habuerunt templa, ædes scil. privatas et quascumque adium partes, cœmeteria, sylvas etiam et cavernas, in quibus ferventibus persecutionibus colligerentur. Persecutionum autem motu consopito conventicula, (*οίκους, οίκους ἐκδοσίων*) quidem extruebant; non ad ostentationem, non ubi Dei simulacrum aliquod tanquam præsens nomen adiretur; sed humilia et a privatis ædificiis humilitate nihil differentia. Idcirco Gentiles qui exteriorem rerum faciem, quam interiores cordis secus, pluris æstimabant, identidem inculcabant, nulla esse Christianis templa, delubra nulla. Quod libere fatebantur

stias cædimus? Numquid alias res dædantur? vexant? incursionem pati periclitantur hostilem, ferarum aut rabidos appetitus, ut merito illos conveniat tectorum munitionibus claudere, saxorum aut objectione tutari? Tempa enim hæc quid sunt? Si humanam infirmitatem roges, nescio quid immane atque amplum: si deorum potentiam metiaris, successus quidam a parvi, atque, ut verius eloquar, genus angustissimum cavernarum paupertini cordis excogitatione suspensum. Quorum si quæris audire quis prior fuerit fabricator^b, aut Phoroneus, Ægyptius aut Merops tibi fuisse monstrabitur: aut, ut

LECTIONES VARIANTES.

Sab.

^b Bene ms. addit. Fuerit constitutor, quis fabricator.

COMMENTARIUS.

immo et ipsum templorum usum esse supervacuum, verum etiam impium asserunt non in *ναοῖς χειροποιήτοις*, sed in mente esse dedicandum. Vid. Minuc. xxxii; Origen., contra Cels.; Clemens Strom., lib. vii; Lactant. de Ira Dei, id quod ipsam templorum appellationem idolatria profectam christiani respuebant. Veronensis, sermone de Continentia: *Proque, ut sæpe contingit, in unum sibimet convenire religionis diem, quo tibi Ecclesia, illi adeunda*

Ecclesiam appellat Christianorum con-: templa gentibus tribuit. Hinc et B. Hieronist. ad Riparium presbyterum adversus: *Mortuo cadaveri atque polluto præbebant post multa sæcula dormitantes somnaret, et immundissimum crapulam, et cum Jucatore sanctorum basilicas aut destrueret, illa converteret.* Ergo et florentibus rebus cum essent basilicæ non minus superbe, et gentium templa, ab ista tamen abstinebant eamque nationibus remitte-^b.—De delubris variæ jam antiquorum seu-^c classicus est Asconii in Cic. Divinat. *Sunt qui templa esse dicunt singulorum diis et locorum, delubra multarum ædium sub diluvio pluvie munitarum. Alii delubra dila-^dbra, in quibus sunt labra corporum abluen-^d Dodonei Jovis, aut Appollinis Delphici, in delubris lebetes tripodisque visuntur. Sunt etiam ligna delibrata, id est decorticata, pro si-^dtorum more veterum posita existiment, sed us, ad Æn., ii, 225, delubrum exponit turibus diis consecratum. Conf. G. J. Vos-^d Rom.; Gesner. in Thesaur., hoc verbo, de re multus est, J. Rycquii liber de cap. xii, p. 140, seqq. At Christiani scrip-^dus delubrum et templum utuntur promis-*

et hostias cædimus. Ita ed. Lugd. Bat., Numquid hostias cædimus? Fulv. Ursin.: hostias cædimus? ORELL.

a. ms.: *putiora*, quod tuetur Stewechius. ORELL.

rei cujus necessitatem. aut a Gelenio est, ex ms. ORELL.

Stewechius mavult: *ducitis*. ORELL.

s quidem parvi. Vide ad lib. i, cap 50. onj.: *Successus quidam parvi*. ORELL.

ni cordis. Paupertinus pauper et inops. Vid. verbo et Savaro, ad Sidon., lib. ii, epist. 53; et lib. vii, epist. 47, pag. 475. Sic pau-^deræ apud Gellium, lib. iv, cap. 6. Pau-^dmentosa Tertullian., adv. Marcion., lib. i, *innosa et paupertinæ recula* Apulei., Met., ORELL.

Quorum si quæris audire, quis prior fuerit fabricator etc., etc. Clemens, in Protrept., p. 15 (38. ed. Potteri): *Ὅθεν ἐπεισὶ μοι θαυμάζειν, τίσι ποτὲ φαντασίαις ἀπαχθέντες οἱ πρότεροι πεπλανημένοι, θεοσιδαιμόνια ἀνθρώποις κατήγγελλον, δαίμονας ἀπειθῆρας νομοθετοῦντες σίβειν, εἴτε Φορωνεὺς ἐκείνος ἦν, εἴτε Μέρωψ, εἴτε ἄλλος τις, οἱ νεὸς καὶ βωμοὺς ἀνίστησαν αὐτοῖς πρὸς δὲ καὶ θυσίας παραστήσαι πρώτοι μὲμβουθενται.* CANTER.

Aut Phoroneus, Ægyptius, aut Merops. Sic interpungendum pro: aut Phoroneus ægyptius, aut Merops. amat Arnobius particulam istam trajicere atque involvere ad hoc exemplum. HERALD. — Unice vera Heraldii interpunctio. Nec enim ægyptius Phoroneus, sed argivus rex. Eusebius Chronico. ab Hieronymo vers. Nor. 211.: *Phoroneus Inachi filius et Niobe primus leges judicique constituit. Quidam hujus filiam Nioben arbitrantur.* Ubi vid. Jos. Scaliger., pag. 19; Lutatius, ad Stat. Theb., i, 541, et iv, 589.: *Hic (Phoroneus) est, qui primus Junoni sacrificasse dicitur, ut Dardanus Jovi. Phoroneus autem Inachi filius, qui primus mortalium regnavit, cujus filiam Nioben, quia alia Tantalii est, Jupiter primam e mortalibus dicitur compressisse.* Idem Phegæo fratri juniore mortuo templum constituit, ubi ei tanquam Deo boves immolarentur, teste Augustino de Civ. Dei lib. xviii, cap. iii; conf. Hygin. fab. 145, 225, 271. Ibiq. Munker. pag. 211 et 527. Pausan., lib. ii, pag. 112. Tatianus adv. Græc. Marscham. in Canon. Chron. p. 85 seq. ed. Franquer. et C. Barth. ad Stat. vol. iii, p. 1502. Meursius legendum censet: *Phoroneus Argivus.* Sed omnia sana erunt, restituta interpunctio Heraldii. ORELL.

Ægyptius aut Merops. In Eusebii Chronico ab Hieronymo verso lib. ii, proœm. legimus: *Porro iste est Cecrops Diphyes indigena, sub quo primum in arce oliva orta est, et Atheniensium urbs ex Minervæ appellatione sortita nomen. Hic primus omnium Jovem appellavit, simulacra reperit, avam statuit, victimas immolavit, nequaquam istiusmodi rebus in Græcia usquam visis.* Quare Jos. Scaliger in Notis pag. 15, apud Clementem, unde Arnobius sua mutavit, refingit κέρωψ pro Μέρωψ. Sed cum noster quoque habeat Merops videtur esse error ipsius Clementis, non librarii. Et omnino intelligendus Cecrops, primus rex Atticæ, quem alii, v. c. Apollodorus Bibl. lib. iii, 14., ἀπόχθονα faciunt; alii autem Ægyptium, ut Scholiastes in Aristoph. Plut. vers. 775.: κέρωψ δὲ Λιγυπτιος ὡν τὸ γένος, ἔκαψε τὰς Ἀθήνας, ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι κερροπίδαι, et ex eo totidem verbis Suidas, nec non Tzetzes Chil. v. Hist. 18.:

ὡς δὲ ἀπὸ τῆς Σάμου, πόλεως Ἀιγυπτίας,
Μετὰ τὸν κατ' ἄγρον κατασκευασθὲν ἱεῖον.
Ὁ Κέρωψ παραγένονεν Ἀθήνας τῆς ἑσθλάδας.

Conf. Meurs. de Regu. Athen. lib. i, cap. 8—12. ORELL.

tradit in admirandis Varro, Jovis progenies Æacus. A Sint ergo hæc licet aut ex molibus marmoreis structa, laquearibus aut renideant aureis, splendeant hic gemmæ, et sidereos evomant variata interstitione fulgores : terra sunt hæc omnia, et ex facie ultima vilioris materiæ concreta. Neque enim, si vos ea pretiis carioribus penditis, delectari credendum est hic deos : nec recusare, nec spernere quo minus se se-

piant, et eorum objectibus coerceantur inclusi. Templum, inquit, hoc Martis est, hoc Junonis, et Veneris, hoc Herculis, Apollinis, Ditis : quid est aliud dicere, quam domus hæc Martis est, hæc Junonis et Veneris, Apollo hic habitat, in hac manet Hercules, illa Summanus. Ita non prima et maxima contumelia est, habitationibus deos habere districtos ?^a Tuguriola

LECTIONES VARIANTES.

^a Ms. Distructos. male.

COMMENTARIUS.

Aut ut tradit in Admirandis Varro, aut addidit Canterus. Titulus libri Varrouiani erat : *Gallus Fundanius de Miris seu de Admirandis*. Vid. Varronis Fragmenta, pag. 255, ed. Bipont. ORELL.

Jovis progenies Æacus. Vide Hygin. Fab. 52 et 155. ELMENH.

Laquearibus aut renideant aureis. Plinius Hist. Nat. lib. xxxiv, cap. 3. : *Laquearia, quæ nunc et in privatis domibus auro teguntur, post Carthaginem eversam primo inaurata sunt in Capitolio, censura L. Mummi, inde transire in cameras : in parietes quoque, qui jam et ipsi tanquam vasa inaurantur*. ELMENHORST. Ovidius Fast. i, 225. :

Nos quoque templa juvant, quamvis antiqua probemus. Aurea, majestas convenit ista Deo.

et vers 77. :

Flamma nitore suo temporum verberat aurum,
Et tremulum summa spargit in æde jubar.

Nec solum laquearia, sed januæ quoque aliæque templorum paries auratæ, ac propter hæc ornamenta templa appellata aurea. HERALD.

Splendeant hic gemmæ. Ovidius i Fast., vs. 201 sqq. :

Jupiter angusta vix totus stabat in æde ;
Inque Jovis dextra fictile fulmen erat.
Frondebis ornabant, quæ nunc Capitolia gemmis ;
Pascebatque suas ipse Senator oves.

Hinc Lactantius Inst. lib. v. cap. 8. : *Cujus templum est, non lapides, aut lutum : sed homo ipse, qui figuram dei gestat. Quod templum non auro et gemmarum donis ; sed æternis virtutum muneribus ornatur*. HERALD.

Et sidereos evomant variata interstitione fulgores. Virgilius, Æn. viii, 619. :

Miraturque, interque manus et brachia versat
Terribilem cristis galeam flammisque vomentem.

ORELL.

Nec recusare, nec spernere, quo minus se sepiant. Id est : nec minus recusare ac spernere hæc domicilia, etc. Phrasis Arnobiana. HERALD.

Et eorum objectibus coerceantur inclusi. Hæc est sincera Membranarum scriptura. Similiter ait Libro vii. : *cujus sese objectu, oppositione præterierit*. STEWECH. — Alii : *objectionibus*, ut paulo ante eodem capite saxorum aut objectione tutari. ORELL.

Templum, inquit, hoc Martis est, etc. Hinc ipsum etiam Divi nomen templorum foribus inscribebant. Jamblichus lib. i. de vita Pythagoræ cap. ii. : *Ἐπεὶ δὲ ἀπεκομισθῆναι εἰς τὴν Σάμον ἀπὸ τῆς Συρίας ὁ Μνήσαρχος μετὰ πικρόλλου κέδου καὶ βαθείας περιουσίας, ἱερὸν ἰδεῖν αὐτὸν ἀπόλλωνι, ΠΥΘΙΟΥ ἐπιγράφας*. Nota forinam inscriptionis Πυθίου : sic enim absolute generandi casu. Quare hunc locum ita reddere oportuerat : *Templum construxit Apollini, cum hac inscriptione, ΠΥΘΙΩ. Solemnis ista inscriptionis forma*. Dionys. Halic. lib. i. Antiquit. Rom. : *καὶ αὐτῶν κατασκευάζουσιν οἱ Δακτύλιοι ἡρώων ἐπιγραφήν τοιαύτην κοσμουμένην, ΠΑΤΡΟΣ*

ΘΕΟΥ ΧΘΟΝΙΟΥ ὍΣ ΝΟΜΙΚΙΟΥ ΠΕΥΜΑ ΔΙΕΠΕΙ. Plutarchus in Erotico : *Ἡ δὲ Βελιστίη, πρὸς Διὸς, οὐ βάρβαρον εἰς ἀγορὰς γύναιον, ἧς ἰσὰ καὶ ναοὺς Ἀλεξανδροὺς ἔχουσαν, ἐπιγράφαντες δι' ἔρωτα τοῦ βασιλέως ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΒΕΛΕΣΤΙΚΗΣ*. Sic apud Plinium Hist. Nat. lib. viii. c. 48 : *Qua de causa Libero patri templum in Samo Elpis incravit, quod ab eo facto Græci κερχάντος Διονύσου appellaverunt*. Id est : *κερχάντος Διονύσου ἐπιγράφαν*. Et lib. x, cap. 5. : *Quam ob causam incolæ quod vocant heroum in eo loco fecere, appellatum Jovis et virginis*. Διὸς καὶ Κόρης. M. Tullius lib. iii. de Nat. Deor. cap. 34. : *Jam mensas argenteas de omnibus delubris jus sit aufferri (Dionysius), in quibus quod more veteris Græciæ inscriptum esset, bonorum deorum, uti se eorum bonitate velle dicebat*. Zozimus lib. ii. : *βωμὸς εὐρέθη πεποιημένος, ἐν ᾧ γράμματα ἦν ἈΙΔΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΣΕΦΟΝΗΣ*. Servius ad lib. iii. Æneid. : *Alii in templo Apollinis aram fuisse inscriptam, ΠΑΤΡΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ*. Sic autem et alia monumenta absolute inscribebant. Plutarchus in Othone : *Εἶδον δ' ἐν Βριξιάδῳ γενόμενος καὶ μνήμη μέτριον, καὶ τὴν ἐπιγραφὴν οὕτως ἔχουσαν, εἰ μεταφρασθεῖν, δηλώσει, ΜΑΡΚΟΥ ΘΘΩΝΟΣ*. In Marcello : *Εἰς δὲ τιμὴν αὐτοῦ καὶ μνήμην Ὀκταβία μὲν ἡ μήτηρ τὴν βιβλιοθήκην ἀνέθηκε, καίσαρ δὲ θέατρον, ἐπιγράφας ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ*. Hinc igitur nata syntaxis, *ad Telluris, ad Dianæ, etc.* HERALD.

Hoc Hercules, Apollinis, Ditis : quid est aliud dicere, quam domus hæc Martis est, hæc Junonis et Veneris. Hæc verba, quæ absunt ab editionibus prioribus, e Codice msto supplevit Stewechius. Meursius corriggit : *id Veneris, non male*. ORELL.

Apollo hic habitat. Ergo templa quasi deorum domicilia, et idcirco sacræ ædes. Sic ναὸς dicitur παρὰ τὸ ναῖεν, quia Deus, cui est constructum templum, in eo credebatur ναῖεν, habitare. Recte igitur Hesychius : *ναὸς... οἶκος ἐνθα θεὸς προσκυνεῖται*. Quare ἱεροὶ δόμοι et ἀγνοὶ pa-sim apud veteres poetas : *θεῶν οἶκοι* saepe apud Herodotum, ut sacræ ædes. Cicero lib. ii. de Natura deor. cap. 27. : *Concinneque, ut multa, Timæus, qui quum in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Dianæ Ephesiæ templum deflagrasset, adjunxit, minime id esse mirandum, quod Diana, quum in partu Olympiadis adesse voluisset, abfuisse domo*. Hoc autem nomine templorum constructionem perstringit etiam Lucianus libello de Sacrificiis : *ἔπειτα δὲ ναοὺς ἐγείραντες, ἵν' αὐτοὶ μὴ ἄνοικοι, μηδ' ἀνέστητοι δῶθεν ὄσιν*. HERALD.

Ita non, etc. Sic reponit Stewechius ex msto, rectissime. Antea edebatur : *Ista non etc.* Amat Arnobius increpationes suas incipere particula *ita*. Sic libro v. : *Ita non animadvertitis, non videtis, quanta istud dicatur cum ignominia fieri*. Itidem libro vi., in simili increpatione : *Ita enim non videtis spirantia hæc signa quorum plantas et genua contingitis et contractatis orantes?* ORELL.

Habitationibus deos habere districtos. *Distringere* h. l. sensu rariori pro ligare, constringere, vel potius diversis partibus, quaquaversum stringere, coercere. Ita ap. Cic. de Offic. iii, 32. : *fraus enim distringit, non dissolvit perjurium*, ubi vide itpp. Heusingerus autem edidit : *adstringit*. Statius, Achill. ii, 422 :

his dare, conclavia et cellulas fabricari, et eis estimari necessarias res esse, quæ hominibus, felibus, quæ sunt formiculis, et lacertis, quæ fugacibus, pavidis, atque exiguis muribus ?

IV. Sed non, inquit, idcirco attribuimus diis templa, tamquam humidos ab his imbres, ventos, pluvias arceamus, aut soles : sed ut eos possimus coram et cominus contueri, affari de proximo, et cum præsentibus quodammodo venerationum colloquia miscere. Sub axe enim nudo, et sub ætherio tegmine invocati si fuerint, nihil audiunt ; et nisi de proximo admoveantur his preces, tamquam nihil dicatur, obstructi atque immobiles stabunt. Atquin nos arbitramur, omnem deum omnino, si modo nominis hujus vi pollet, ex quacumque mundi parte, quod

quisque fuerit locutus, tamquam si sit præsens, audire debere : immo quod quisque conceperit sub obscuris sensibus cognitione anticipata præsumere. Atque ut astra, sol, luna, cum supra terras meant, omnibus omnino cernentibus statim sunt et ubique præsentibus, ita quoque convenit audientiam numerum nulli esse clausam linguæ semperque esse præsentem ; quamvis ad eam voces regionibus ex distantibus confluant. Hoc est enim proprium deorum, complere omnia vi sua, non partiliter uspiam, sed ubique esse totos : non adesse, non abesse, non cœnatum ad Æthiopas pergere, et post dies bisseos privatum ad domicilium redire.

V. Quod si ita non erit, tollitur omnis spes opis, et erit in dubio, audiamini ab iis, nec ne : siquando

COMMENTARIUS.

. Distringeret aera gyro. ubi vid. C. Barth. vol. III, pag. 1760, et, qui de hoc verbo multus est, L. Bünemann. ad Lactant. Inst. lib. V, cap. 19, pag. 669 seq. ORELL.

Conclavia et cellulas fabricari. In cellulis enim asserabantur deorum simulacra. Cellulas autem istas describit Vitruvius libro IV. Sic igitur in Capitolio, omnium dæmonum consistorio, plures erant cellæ. T. Livius lib. XXXVII : Castigatum enim quondam ab eo populum ait, quod eum perpetuum consulens et dictatorem vellet facere : prohibuisse statuas sibi in Comitio, in Rostris, in Curia, in Capitolio, in cella Jovis poni. Græcis σηκός dicebatur. Hesychius : σηκός... ἐνδοτερος τόπος τοῦ ἱεροῦ. Diodorus Siculus, Libro I, ubi de Iside : Ὁμοίως δὲ καὶ ταύτην μεταστάσαν ἐξ ἀνθρώπων τυχεῖν ἀθανάτων τιμῶν, καὶ ταφῆναι κατὰ τὴν Μῆρα, ὅπου δεῖκνται μέχρι τοῦ νῦν αὐτῆς ὁ σηκός ὑπάρχων ἐν τῷ τεμένει τοῦ Ἡραίου. Pollux, lib. I, § 6. Καὶ τὸ μὲν χωρίον, ᾧ θεραπεύομεν τοὺς θεοὺς, ἱερός καὶ νεώς· ἐνθα δὲ καθιρόμεν, σηκός, τέμενος. οἱ μὲν γὰρ ἀκριβέστεροι σηκὸν τῶν τῶν ἡρώων λέγουσιν· οἱ δὲ ποιηταί, καὶ τὸν τῶν θεῶν, ὡς οἱ τραγωδοί, Ἄγρον εἰς σηκὸν θεοῦ. (Ubi vid. Kühn., p. 5.) Σηκός igitur Heroum et Heroïdum proprie. Euripides in Bacchis :

Αἰὼ δὲ Κάδμον, ἄβατον ὁ; πῖδον ποτὶ.
Τίθησι θυγατρὸς σηκόν.

Nempe σηκός hoc modo non superbum aliquod templum, qualia in urbibus extrui solent diis majoribus, sed sacellum potius quam templum Heroi, et in agris præcipue excitatum : quomodo etiam nunc sacella dicimus exiguas illas ædes, quæ veluti divis quibusdam in agris constitui solent. Erant igitur heroum et minorum deorum breviora et angustiora templa : et sacella potius ac cellula, quam vera templa. Hinc B. Augustinus lib. IV, de Civitate Dei cap. 25 : Quis enim ferat, quod neque inter deos Consentes, quos dicunt in consilium Jovis adhibere ; nec inter deos quos selectos vocant, Felicitas constituta est, ut templum aliquod ei feret, quod et loci sublimitate et operis dignitate præmineret ? HERALD. Cellulas, i. e. sacella, seu privatas quasdam intra magnifica illa templa ædiculas, ubi aliquod dei conjuspiam simulacrum collocabatur. EX. A. Gellio (Noct. Att. lib. VII, cap. 4.) æquidem discimus, Scipionem, scilicet Africanum, solitum fuisse sub crepusculum in Capitolium intrare ac jubere aperiri cellam Jovis, ac ibi solum diu morari, quasi consultantem de Republica cum Jove. Quod quidem ab Livio (lib. XXVI, c. 49.) Valerio Maximo lib. II, c. 2. § 2. et Aurelio Victore (de Vir. illustr. c. 49.) confirmatur. Si quis tamen probaverit, Arnobium tugurioli, conclavis et cellula nomine de parvis ædibus, quæ minoribus diis construi solebant, esse quoque intelligendum, huic non potius refraga-

B bimur. NOURR. pag. 480.

IV. — Sed non inquit, idcirco. Et hoc loco Fulv. Ursinus legi vult inquitis, male, ut supra jam aliquid ostensum. ORELL.

Sed ut eos possimus coram et cominus contueri. Hanc præcipuam temporum causam gentiles proponebant, construere nempe se templa, ut inibi deorum simulacra collocarent, et deos ibi affarentur de proximo. Ridet hanc superstitionem Luciani Demonax : Εἰπόντος δὲ τινος τῶν ἐπισήμων. Ἀπίωμεν, Δημόναξ, ἐς τὸ Ἀσκληπιεῖον καὶ προσευξώμεθα ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ Πάνου. ἐφη, κωρὸν ἤγῃ τὸν Ἀσκληπιῶν, εἰ μὴ δύναται ἐντεῦθεν ἡμῶν εὐχομένῳ ἀκούειν. Et Seneca, Epist. XLI : Non sunt ad cælum elevandæ manus, nec exorandus ædituus, ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat. HERALD.

Affari de proximo. Affari deos et alloqui proprie. C Plautus in Amphitryone :

Numero mihi in mentem fuit
Disadvententem gratias pro meritis agere, atque alloqui.

Sic Græcis προσπειπῖν. Euripides in Hercule furente :

Χρόνῳ δὲ ἀνελθὼν ἐξ ἀνηλιῶν μυχῶν
Αἰῶος κήρης ἐνεθεν, οὐκ ἀτιμᾶσω
θεοὺς προσπειπῖν πρῶτα τοὺς κατὰ στήγας. HERALD.

Venerationum colloquia miscere. Supra lib. I. : Et cum domino rerum Deo supplicationum verba, atque orationum colloquia miscere. HERALD.

Hoc est enim proprium deorum, complere omnia vi sua. etc. Vide J. Lipsii Physiolog. Stoicor. lib. I, Dissert. XXI. Oper. tom., IV, pag. 892 seq. ed. Vesal. ORELL.

Non cœnatum ad Æthiopas pergere. Homerus II. A. vers 425 seq. :

Ζεὺς γὰρ ἐπ' Ἰκαρόν μετ' ἀρύμνας Αἰθιοπίας
Αἰζῆς ἰδὴ μετὰ δαίτα (θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἔπεινον)
δαδακτῆ δὲ τοι αἰθὴς ἐλεύσεται Ὀλύμπουδα.

Conf. Nazianzen. Orat. in Julian. pag. 500, et ibi ejus Scholiastes, Elias Cretensis. Lucianus de Sacrificiis pag. 72. ELMENH. Conf. Stat. Sylv. lib. IV, in Epulo Domitiani. Eustathius ad Iliad. I. l. memorat, in Diopoli, quæ Ægypti est civitas, esse Jovis templum maximum, unde Æthiopes Jovis et aliorum Deorum simulacra accipientes, certo quodam tempore universam Libyam circuire per duodecim dies continuos, quia tot sint apud ipsos dii. Meminit quoque Nicandri Scholiastes Θηριακοῖς addiditque myrica coronatos in hac solempni pompa Æthiopas, incidere consuevisse. MEURS., pag. 184.

V. — Audiamini. Ita legendum ex emendatione Meursli ob sequens conficiis. Editio princeps Sabæi : audiamini. Gelonius : audiamur. ORELL.

res sacras ceremoniarum conficitis debitis. Constituamus enim noscendae rei causa, templum numinis alicujus esse apud Canarias insulas, ejusdem apud ultimum Thylem : ejusdem apud Seras esse, apud furvos Garamantas, et si qui sunt alii, quos ab sui notitia maria, montes, sylvæ, et quadrini disternant cardines. Si omnes uno in tempore rebus divinis factis, quod sua quosque necessitas cogitare compellit, poscant de numine, referendi beneficii quænam omnibus spes erit, si non undique ad se missam vocem Deus exaudiet, et erit ulla longinquitas, quo penetrare non possit auxilium poscentis oratio? aut enim nullis erit in partibus præsens, si uspiam poterit aliquando non esse, aut aderit unis

tantum, quoniam præbere communiter suum non potest atque indiscretus, auditum. Atque ita perficitur, ut aut nullis deus opituletur omnino, si occupatus re aliqua ad audiendas voces non quiverit advolare; aut exauditi tantummodo uni abeant soli, nihil egerint cæteri.

VI. Quid quod multa ex his templa, quæ tholis sunt aureis, et sublimibus elata fastigiis, auctorum conscriptionibus comprobatur contegere cineres atque ossa, et functorum esse corporum sepulturas? Nonne patet et promptum est, aut pro diis immortalibus mortuos vos colere, aut inexpiabilem fieri numinibus contumeliam, quorum delubra et templa mortuorum superlata sunt bustis? In historiarum

COMMENTARIUS.

Si quando res sacras ceremoniarum conficitis debitis. Debita ceremoniarum appellat ut officia religiosa, alibi officium religionis, officium cultionis. Infra lib. vii, cap. 21 : Si caper cadatur Jovi, quem patri solemne est Libero, Mercurio mactari : aut bos si sterilis Unxiæ, quam Proserpinæ tribuitis quo ritu atque observatione præcipitur; quid facinoris in hoc erit? quid malorum, sclerisve contractum, cum nihil intersit obsequii, cujus animalis e capite honorarium istua debitum compleatur. HERALD.—Eodem sensu luere sacra et solvere. Homines enim tanquam debitores diis censentur natura vel lege vel ex voto proprio, quos propterea, quasi omnium bonorum datores ac creditores suos, sacrificiis placant ac propitiant. Vide Salmas. Exercit. Plin. in Solin. p. 9. ORELL.

Constituamus enim noscendae rei causa. Stewechius τὸ causa delendum existimat, nubem exemplorum allegans, in quibus ablativi causa, gratia, nomine, per ellipsin omittuntur. Sic Priscianus lib. xviii, dicit, Latinis frequentatum populi servandi laborat, reipublicæ defendendæ periclitatur. Sallustius hæc phrasin libenter utitur. Catil. vi, § 7 : Imperium regium, quod initio conservandæ libertatis atque augendæ reipublicæ fuerat. Et Jugurth. lxxxviii. 4 : Quæ postquam gloriosa modo neque belli patrandi cognovit. Ubi vid. Cort., pag. 46 et 848. Noster etiam supra lib. v, cap. 25 : serventique adhuc matri velut quasdam insulas elicendæ m. serationis offerentem. Plura dabunt Sanctius Minerv. iv, cap. 4, ibique, Perison, et Heusinger, in Addendis ad pag. 135. Vecchieri Hellenolæx. Nolim tamen aliquid mutare invito Codd.

ORELL.

Apud Canarias insulas. Plinius Natural. Hist. lib. vi, cap. 33; Solinus cap. 60. ELMENH.

Apud ultimam Thylem. Virgilium hic noster imitatus : etsi tamen pro consuetudine antiqua y pro u adhibitum sit : unde confusa passim in vetustis membranæ hæc : gyla et gula (de quo et Sosipatrum Charisium verba facere memini), Capyn et Capua, Sylla et Sulla, similia sexcenta. Virgilii versus 1, Georg., vers. 50.

Tibi serviat ultima Thule.

Idem apud Claudianum de Bello Get. 203 seq. :

Et nostra procul axe remotam
Insolito belli tremefecit murmure Thulen. STEWECH.

Vid. Solin., cap. xxv; Mela, lib. iii, cap. 6, ibique H. Voss. Mannert. : Géographie der Griechen und Römer, vol. 1, pag. 78, et vol. II, pars II, pag. 265, seq. ORELL.

Quadrini cardines. Cardines mundi quatuor. ORELL. Cogitare compellit. Meursius legendum suspicatur : Rogitare compellit. ORELL.

Atque ita, etc. Ita ms. Alii : At ita. ELMENH.

Nihil egerint cæteri. Nihil agere pro frustra cona-

ri, frustra laborare, hoc loco frustra precari. Vid. C. Barth., Adversar., lib. xxviii, cap. 9, pag. 1527. ORELL.

VI.—Tholis... aureis. Statius, lib. II. Theb. :

Arma tholis. . . . Figamque superbis

Placidus Lactantius : Tholum est media templi camera locus, in quo voventium primitiæ suspendebantur. ELMENH.—Atqui tholi, non thola, sunt erectiores testudines, templis vel aliis adificiis addi solitæ, in quibus deorum Dearumve imagines ponebantur. Vid. Philandri Lex. Vitruv., et Gesner., in Thes., hoc verbo, et nos ad Jac. Balde, iv. Lyr., Od. xlv, vers. 25. ORELL.

Ex eo nonne patet et promptum est aut pro diis immortalibus mortuos vos colere. etc. Hunc locum similiter a Clemente auctor noster mutuatus est, cujus hæc sunt verba (in Protrept., p. 59, seq. ed. Potter.) :

Εὐκρίτως ἄρα ἀρχὴν ποθεῖν ἢ δεῖσθαι αἰμονία λαβοῦσα, κακίας ἀνοήτου γέγονε πηγή· εἴτα δὲ μὴ ἀνακοπεῖσα, ἀλλ' εἰς ἐπίδοσιν ἔλθοῦσα, καὶ πολλὰ δὴ ῥυείσα, δημιουργοῦ πολλῶν καθίσταται θαυμάσιον, ἐκκατάμυθος θύουσα καὶ πηνηγύριος ἐπιτελοῦσα, καὶ ἀγάλλματα ἀνιστάσα, καὶ νεῖς ἀνοικοδομοῦσα· οὗς δὲ, οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τούτους σιωπήσομαι. πρὸς δὲ καὶ αὐτοὺς ἐξελέγξω νεῖς μὲν εὐφραμῶς ἰνομαζομένους, τάφους δὲ γενομένους, τούτῳ τὸς τάφους νεῖς ἐπιτεκμημένους. Ἵμεῖς δὲ ἀλλὰ πάν νῦν δεῖσθαι αἰμονίας ἐκλάβοσθε, τοὺς τάφους τιμᾶν αἰσχυνομένοι. Ἐν τῷ νεῖ τῆς Ἀθηνῶν ἐν Ἀρισσοῦ, ἐν τῇ ἀκροπόλει τάφος ἐστὶν Ἀκρισίου· Ἀθηνῆσι δὲ ἐν ἀκροπόλει Κέκροπος, οἷς ἔφασιν Ἀντίοχος ἐν τῷ ἐνάτῳ τῶν ἱστοριῶν. Τὶ δὲ Εὐριχθῆσις; οὐχὶ ἐν τῷ νεῖ τῆς Πολιάδος κεκήμενται; Ἴμματος δὲ ὁ Εὐμόλπου καὶ Δαιείρας, οὐχὶ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἐλευσίνου. τοῦ ὑπὸ τῇ ἀκροπόλει; αἱ δὲ Κλεοῦ θυγατέρες, οὐχὶ ἐν Ἐλευσίῳ τετάραται; τί σοι καταλέγω τὰς Ἵπερβορέων γυναῖκας; Ἵπερόχη καὶ Λαοδίχη κέκλησθον ἐν τῷ Ἀρτεμισίῳ ἐν Δίλῳ κεκήμεσθον· τὸ δὲ ἐν τῷ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἀηλίου ἐστὶν ἱερῶν. Λεάνδριος δὲ Κλέαρχον ἐν Μιλήτῳ τετάραται ἐν τῷ Διόνυμῳ φησὶν ἐνταῦθα τῆς Λευκοφρύνης τὸ μνημεῖον, οὐκ ἄξιον παρελθεῖν, ἐπομένους Ζήνωνι τῷ Μυνηδίῳ· ἢ ἐν τῷ ἱερῶ τῆς Ἀρτέμιδος, ἐν Μαγνησίᾳ κεκήμενται· οὐδὲ μὲν τὸν ἐν Τελμισσῶ βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὃν μνημα εἶναι καὶ τοῦτον Τελμισσέως τοῦ μάντιος, ἱστοροῦσι. Πτολεμαῖος δὲ ὁ τοῦ Ἀγησάρχου, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ τὸν Φιλοπάτορα, ἐν Πάρῳ λέγει, ἐν τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἱερῶ Κενύραν τε καὶ τοὺς Κενύρου ἀποβόνους κεκήμεσθαι. Ἀλλὰ γὰρ ἐπιόντι μοι τοὺς προσκυνουμένους ὑμῶν τάφους, ἐμοὶ μὲν οὐδ' ὁ πᾶς ἂν ἀρκέσῃ χρόνος. GANTER.—Eadem iisdemque fere verbis leguntur ap. Euseb. in Præparat. Evangel., lib. II, cap. 6. Conf. Cyrill., adv. Julian. x, et Athenagoras, in Legat. pro Christ., pag. 258, ed. Rechenberg. ORELL.

Quorum delubra et templa mortuorum superlata sunt bustis. Steavechius legendum existimat : tuberata sunt bustis, translata voce ad tumulos humatorum

nono Athenis in Minervio memorat Cecro-
mandatum terræ; in templo rursus ejus-
in arce Larissæ est, conditus scribitur at-
que Acrisius: Erichthonius Poliadis in fano:

A Dairas et Immarus fratres et Eleusino concepto,
quod civitati subjectum est. Quid Celei virgines, non
in Cereris Eleusinae humationis habuisse perhiben-
tur officia? non in Dianæ delubro, quod in Apollinis

COMMENTARIUS.

infra eodem capite: *Polyandria illa Varus templis contegantur, quasque in se harlati ponderis moles. Tempia mortuorum rrlata sunt itaque templa exstructa super i bustis.* ORELL.

riarum Antiochus nono. Intelligendus sine oculus Syracusius, qui floruit Olympiade orbis Romæ 350, scripsitque Historiam Sisis novem: de qua Diodorus lib. xii, c. 71: *Ἐπιπέδων Ἀντίοχος ὁ Συρακούσιος τὴν τῶν ιστορίαν εἰς τούτων τὸν ἑναυτὸν (Olymp.) κατέστρεψεν, ὀρεζόμενος ἀπὸ Κικαλοῦ τοῦ σιλέως, ἐν βίβλοις ἑννεία.* Ubi vid. Wesseling., vol. v, ed. Bipont., et G. J. Voss., de ., lib. iv, cap. 7. ORELL.

o rursus ejusdem, quod in arce Larissæ est, id Stat. Theb., i. 582, vol. ii, pag. 152, existimat in arce Larissa est, putans intel- um urbis Argivæ acropolin, de qua Strabo, ig. 570, ed. Casauboni: *Ἡ μὲν οὖν πόλις ἡ α ἐν χωρίοις ἐπιπέδοις ἔδρυνται τὸ πλέον· εἰ τὴν καλουμένην Λάρισσαν, λόφον εὐερεῖ ἔ δ' αὐτῆς πλησίον ὁ Ἰναχος, χαραδρῶδες ἔχων τὰς πηγὰς ἐκ Δυρκεῖον τοῖς κατὰ τὴν ἰοῖς τῆς Ἀρκαδίας.* Sed, fallitur. Nam ne arce Larissa templum non Minervæ, sed nemorari a Strabone, Pausanias in Corin- π, narrat disertis verbis Acrisium, de rmo, Larissam Thessaliæ ad Peneum am- sisse. Vide notam sequentem. ORELL.

scribitur atque indicatur Acrisius. Pausa- pag. 112, ed. Sylburg.: *Οἱ δὲ Ἄθανος τοῦ αἰδὲς τὴν βασιλείαν ἐνείματα. Καὶ Ἀκρίσιος κατέμενεν ἐν τῷ Ἄργει. Προῖτος δὲ τὸ Ἡραῖον καὶ Τίρυνθα ἔσχεν, καὶ ὅσα πρὸς θαλάσσην ἔστιν. Χρόνῳ δὲ ὕστερον Ἀκρίσιος Περσῶν ρεῖναι πυνθανόμενος, καὶ ἔργα ἀποδείκνυ- ρισσαν ἀπεχώρησε τὴν ἐπὶ Παναίῳ. Περσεὺς ἀρ πάντως ἤθελε τὸν γονεῖα τῆς μητρός, καὶ ἰστοῦς καὶ ἔργοις δεῖξασθαι ἐρχεται παρ' ἐν Λάρισσαν. Καὶ ὁ μὲν οἷα ἠλικία τε ἀκμα- ῦ δίσκου χαιρὸν τῷ εὐρήματι, ἐπεδείκνυτο Ἀκρίσιος δὲ λανθάνει κατὰ θαίματα ὑποπι- κτου τῆ ὄρμῃ, καὶ Ἀκρίσιος μὲν ἡ πρόδοσις ἰος ἔσχεν, οὐδὲ ἀπέστρεψεν οἱ τὸ χρεῖον τὰ ἄα καὶ τὸν θυγατρῶν (Danaen et Per- ρήματα. Pessime itaque nonnulli Acrisium i avum faciunt, quem Arcesium, non Acri- e docet Stewechius. ORELL.*

nius Poliadis in fano. Athenis in templo
D Poliadis, ejus amplam descriptionem vide
iam lib. i, p. 48 seq., ed. Sylburg., hu-
Erichthonius, quadrigarum inventionem no-
stibus Virgilio, Georg. iii, 115, et Plinio,
vii, cap. 56. ORELL.

t Immarus fratres. Sic emendavit Salma-
nente. Ms. habet: *Immarachus*. Editio
Immarachus. Variant enim scriptores in
e. Pausanias, lib. i, pag. 49, et Cyrillus
n., lib. x, pag. 349, vocant *Ἰμμάραδον*
λοῦ. Eusebio dicitur *Ἰσμάρος*. Cæterum
nobis Clementem suum vel non intel-
l aliter legisse, vel etiam e diversis hau-
bus. Clemens enim scribit: *Ἰμμάρος δὲ*
καὶ Δαίρας, quod significat: Immarus fi-
pi et Dairæ. Arnobius autem *Δαίρας* ac-
asculino genere fratrem facit Immar-
ίρας, filia Oceani, quæ a Mercurio com-

pressa peperit Eleusinem heroem, meminit Pausa-
nias, lib. i, pag. 71, ed. Syll. ORELL.

In Eleusino concepto. Sic ed. Lugd. Bat., e Codice
Regio. Sabrus et Celenius ediderunt: in Eleusinis
concepto. Alii: in Eleusino concepto. Heraldus e
Clementis verbis ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἐλευσινίου, conjic-
cit, nostrum scripsisse in Eleusini (id est templi
Cereris Eleusinae) concepto. Sed, ut bene observat
Salmasius, ad Solin., pag. 8. Arnobius aliter legisse
videtur Clementis locum, ita scil. ἐν τῷ περιβόλῳ τῷ
Ἐλευσινίῳ, vertens in Eleusino concepto pro Eleusi-
nio. Sic paulo post in Cereris Eleusinae pro Eleusi-
niæ, et Virgilius, Georg. i, 165:

Tarda que Eleusinae matris volventia plastra.

Conceptum περιβόλον Græci vocant certum agri mo-
dum circum templa vacantem, vitibus aut arboribus
consitum et muro clausum, deoque, ejus id erat
templum, dicatum, et sacerdotum usibus proficien-
tem. Pollux, lib. i, § 10: *Οἱ ἀνεμῖνοι θεοῖς τόποι, ἀλ-
ση τε καὶ τεμένη, καὶ ἔρηκ, καὶ ὁ περὶ αὐτὰ κύκλος πε-
ριβόλος.* Alianus, Hist. Anim., lib. xvii, cap. 16:
*Οὐκοῦν ἐν τῷ τοῦ νεῶ περιβόλῳ τεθασσούς ὄρνιθας πολ-
λοὺς τρέφεσθαι φησι.* Apulejus Met., xi: *Ædibus con-
ductis intra conceptum templi larem temporarium mihi
constituo.* Non itaque Dairas et Immarus intra tem-
plum sepulti, sed in templi concepto. Vide Herald.
ad h. l. Salmas. ad Solin., p. 1., et Keuchen. ad Samo-
nic., vers. 956, in Poet. lat. min. P. Burmanni,
vol. ii, p. 362. ORELL.

Quod civitati subjectum est. Fulv. Ursinus conjicit:
Quod arci-subjectum est. ORELL.

Quid Celei virgines, non in Cereris Eleusinae humationis habuisse perhibentur officia. Hæc lectio, merito in textum recepta a Salmasio debet Herald. Codex ms. et editio princeps: *humationibus perhibentur officia*, nullo sensu unde Gelenius fecit: *humata habere perhibentur officia*, quod nihil aliud significare potest, quam: *humata ibi perhibentur honore sacrificiorum et parentalium mactari*, quo sensu officia habere absolute an dici possit, valde dubito. Fulv. Ursinus conj.: *humationis sortita perhibentur officia*. Meursius: *humata omnibus perhibentur officiose*. Stewechius: *humata habere perhibentur officia*, explicans, virgines illas libutariorum vicem fuisse. Male. Aliud enim est officia habere, aliud officii fungi. Atqui officia habere significat officium (beneficium) nancisci ab altero. Plinius, lib. vii, epist. 19: *Utramque colui, utramque dilexi: utram magis, nescio, nec discerni volebant. Habuerunt officia mea in secundis, habuerunt in adversis.* Humationis igitur officia habuisse idem est quod sepultas, humatas fuisse, τετάφθαι, ut scribit Clemens. Intelligendæ autem filia Celei Eleusini regis, ejus filius Triptolemus a Cere hospio excepta sationem frugum acceperat. Vide Apollodor., i, cap. 5, 4. Earum nomina Διογέ- νειαν καὶ Παμμερόπην καὶ τρίτην Σαισάραν profert ex Homero et Pampho Pausanias, lib. i, pag. 71, ed. Sylburg. Pessime igitur Fulv. Ursinus reponit. *Quid Elei virgines?* a vico Elæo in Argo, ejus incolæ Eleusiniis fuisse auctor est Stephanus. Atqui Celei virgines sunt καλεῖται θυγατέρες. Ita virgo alicujus pro filia apud optimos scriptores, v. c. Cornel. Nepot., in Epaminond., cap. 5, § 5: *Nam cum aut civium suorum aliquis ab hostibus esset captus, aut virgo amici nobilis propter paupertatem collocari non posset, amicorum concilium habebat, et quantum quisque daret, pro cujusque facultatibus imperabat.* ORELL.

constitutum est Delii, Hyperocha, Laodiceque^a, quas advectas illuc esse finibus ex Hyperboreis indicatur? in Didymæo Milesio Clearchum dicit habuisse supra Leandrius funeris. Leucophryna: monumentum in fano apud Magnesian Dianæ esse, Myndius proficitur ac memorat Zeno. Sub Apollinis arula, quæ Telmessi apud oppidum visitur, Telmessum esse conditum vatem, non scriptis constantibus indicatur? Agesarchi Ptolomæus, de Philopatre quem edidit primo^b, Cyniram regem Paphi cum familia

A omni sua, immo cum omni prosapia in Veneris templo situm esse, litterarum auctoritate declarat. Infinitum est et immensum, quibus quique in fanis toto sint in orbe describere: nec exactam desiderat curam, quam is^c pœnam constituerit Ægyptius in eum, qui publicasset, quibus Apis jaceret absconditus, polyandria illa Varronis quibus templis contegantur, quasque in se habeant superlati ponderis moles?

LECTIONES VARIANTES.

^a Sub. Elaudiceque.

^b Alii: Brimo. Inepte.

^c Quamvis ms.

COMMENTARIUS.

Non in Dianæ delubro, quod in Apollinis constitutum est Delii, Hyperocha Laodiceque, quas advectas illuc esse finibus ex Hyperboreis indicatur. Gentianus Hervetus in Commentario ad Clementis Protept. l. l. Hyperochiam illam ac Laodicen suspicatur uxores fuisse illorum Hyperboreorum, quos Delphis opem tulisse adversus Gallos refert Pausanias, lib. i, pag. 7, Hyperochi scil. et Hamadoci, quibus tertius accessit Pyrrhus Achillis filius. Cæterum delubrum hoc loco significare videtur templum angustius, vel potius sacellum Apollinis in majore Artemisio constitutum. Vide supra ad cap. 5. ORELL.

In Didymæo Milesio. Didymæum, in quo fuit sepultus Clearchus, fuit templum Apollinis, qui appellatus fuit Didymus, de quo Orpheus, in Hymno XXXIII, vers. 7:

Ἐράγγη καὶ Διδύμας, Ἰσάριος, Ἀοχία, ἄνα.

GENTIAN. HERVET. ad Clement., l. l. Utroque nomine Branchidæ et Didymæi Mileti cultum fuisse Apollinem, auctor est Mella, lib. i, cap. 17. Ubi vid. Is. Voss. Conf. Ruhken., ad Orphei l. l., in editione Hermannii, pag. 295. ORELL.

Clearchum. Ita Ursinus ex Clemente. Editio princeps Cleonachum, quomodo et Eusebius κλειμαχον. Quis hic fuerit, incertum. Gentianus Hervetus putat, significari Clearchum statuarium Rheginum, cujus meminit Pausanias, lib. vii, pag. 350, ed. Sylb. ORELL.

Leandrius. Leander sive Leandrius Milesius, incertæ ætatis scriptor, commentarium reliquit de Mileto ac Milesis. Vid. Laert., lib. i, segm. 28, ibique intpp. Meurs., ad Macrob. Saturn., lib. i, cap. 17, et G. J. Voss., de Historicis græc., lib. iii. Alii: Leandrus. ORELL.

Dicit habuisse supra Leandrius funeris. Id est: conditum esse et sepultum, τεταφθεῖ, quod est supremum funeris officium. Suprema dicit absolute. Solinus, cap. 15: Cujus supra non contentus prosequi sumptu funeris, crinem tonsus est. HERALD.

Leucophrynae monumentum. Quænam hæc fuerit, incertum. Ab hac Leucophryne Dianam ipsam Magnesian cognomen accepisse Λευκοφρύνης Ἀρτέμιδος, (Vid. Pausan., lib. i, pag. 47, et lib. iii, pag. 196.) existimat Gentianus Hervetus; de cujus cognomine fuse agit Lips. ad Tacit. Annal., iii, cap. 62, p. 358, ed. Oberlin., Conf. imprimis Jo. Selden. Commentar. in marmora Arundel., pag. 176, seqq. ORELL.

Myndius Zeno. Stephanus Byzantius v. Μύνδιος... Ἀπολλωνίου καὶ Ζήνων Μύνδιοι γραμματικοί. VIGER., ad Clement.

Sub Apollinis arula, quæ Telmessi apud oppidum visitur, Telmessum esse conditum vatem non scriptis constantibus indicatur? Cicero, de Divinat., lib. i, cap. 44: Telmessus in Caria est, qua in urbe excellit haruspicum disciplina, ubi vid. Davis. Idem de Telmissensibus testatur Arrianus, de Exped. Alexandr., lib. ii, cap. 5. Telmessi autem vatis, a quo forsitan

nomen habuit oppidum, apud veteres nulla mentio. ORELL.

B Agesarchi Ptolomæus de Philopatre quem edidit primo, etc. Sic ex editione principe restituit T. Canterus, in Var. lect., cap. 2. Gelenius hæc corruptit pessime, primam vocem cum præcedentibus conjungens, et totum locum in editione sua ita rescribens: Nonne scriptis constantibus indicatur Agesarchi? Ptolomæus Philapator quem edidit primo, etc. Ignorabat scil., Ptolomæum Agesarchi filium scripsisse historiam de Philopatre, quod tamen ipsum vel unus abunde Athenæus docere potuisset, qui hunc scriptorem aliquoties citat, v. c. Dipnos., lib. vi, pag. 246, et lib. x, pag. 425, ed. Casauboni. Confer. Clementis locum, unde Arnobius hæc assumpsit, et Voss., de Hist. Græc. ORELL.

Cyniram regem Paphi. Vide supra ad lib. iv, cap. 24, et lib. v, cap. 49. ORELL.

Quibus quique in fanis toto sint in orbe conscribere. Haud contemnenda Stewechii conjectura: Toto siti in orbe. Sic paulo ante: cum omni prosapia in templo Veneris situm esse, et: Hic situs est, id est humatus, conditus sepulchro, centies in inscriptionibus. ORELL.

Quam is pœnam constituerit Ægyptius in eum, qui publicasset, quibus Apis jaceret absconditus. C. Barthius in Adversar. Lib. xxix, cap. 18, pag. 1591, pro quibus legendum existimat: ubi suus. Sed locus est sanissimus. Quibus, scil. sanis, quod supplendum ex præcedentibus verbis: Infinitum est et immensum, quibus quique in fanis toto sint in orbe, describere. Cæterum loco nostro lucem affundit Augustinus, de Civ. Dei, lib. xviii, cap. 5: Constitutum est etiam de illo (Apide vel Serapide), ut quisquis eum hominem dixisset fuisse, capitalem penderet pœnam. Et quoniam sæpe in omnibus templis, ubi colebantur Isis et Serapis, erat etiam simulachrum, quod digito labiis impresso admonere videretur, ut silentium fieret: hoc significare idem Varro existimat, ut homines eos fuisse taceretur. Ille autem bos, quem mirabili vanitate decepta Ægyptus in honorem ejus deliciis affluentibus alebat, quoniam eum sine sarcophago vivum venerabantur, Apis, non Serapis vocabatur. Pro is Ægyptius, quod resinii Salmasius, alii habent Ægyptus. Equidem nihil definitio. ORELL.

Polyandria illa Varronis, etc. Papias: Polyandria... tumulus mortuorum. Glossæ: Strages... πολυάνδριον, σωρός νεκρῶν. Lactantius, Epitome Div. Inst. cap. ultimo: Et congerentur in ea valle corpora mortuorum, et vocabitur nomen ejus Polyandria. Inscriptio vetus:

VIATOR. HUC. PROPIUS. FERTO. OCULOS.
DEINDE. VERBA. NECUM.
FACITO. FUI. SINE. AMORE. VIVA. AMANS. HEU.
MORIOR. DIC. QUÆSO. AMABO. REM. MEN. HUC.
POLYANDRIO.
DEI. MORTUAM. OB. AMORIS. INCENDIUM.

VII. Sed quid ego hæc parva? regnatoris in populi Capitolio quis est hominum, qui ignoret, Oli esse sepulchrum Vulcentani? Quis est, inquam, qui non sciat ex fundamentum sedibus caput hominis evolutum non ante plurimum temporis, aut solum sive partibus cæteris, hoc enim quidam ferunt, aut cum membris omnibus humationis officia sortitum? Quod si planum fieri testimoniis postulatis auctorum, Sammonicus, Granus, Valerianus vobis, et Fabius indicabunt, cujus Olu fuerit filius, gentis et nationis cujus, ut a germani servulis vita fuerit spoliatus et

lumine: quid de suis commeruerit civibus, ut ei sit abnegata telluris patriæ a sepultura. Condiscetis etiam, quamvis nolle istud publicare se fingant, quid sit capite resecto factum, vel in parte qua rei curiosa fuerit obscuritate conclusum: ut immobilis videlicet atque fixa obsignati omnis perpetuitas staret. Quod cum opprimi par esset, et vetustatis oblitteratione celari, compositio nominis jecit in medium, et cum suis causis per data sibi tempora inextinguibili fecit testificatione procedere: nec erubuit civitas maxima, et numinum cunctorum cultrix, cum vocabulum

LECTIONES VARIANTES.

^a Patientiæ ms. male.

COMMENTARIUS.

PUERI FLORENTIS.
ÆTATE FORMOSISS. QUID IN SANIS. AT.
AMANS VIVEBAS.
PROFECTO. CUM. NOXIE. AMARE. CÆPERAM.
ADOLESCENS.
SPRETO. AMORIS. MUNERE. ABNUIT. CONTABUL.
MORTE. RAPTA.
HIC SUM.
CADAVERIB. AMORE. FURENTIUM.
MISERABUNDIS. POLYANDRION.

Pausanias, Bœoticis, pag. 289; Corinthiacis, p. 65, 67; Ælianus, Var. Hist., lib. xii, cap. 21; Interpres. Biblior. in Ezechiel., cap. xxxix. ELMÉN. B.

VII. — Regnatoris in populi Capitolio. Non contemnenda msti veteris lectio: in.... Capitolium. Notum satis illud Terentii Andria: *In memoriam habeo*, itemque hoc Plauti: *in mentem est*. Adeatur Agellius, lib. i. cap. 7, itemque lib. xvii, cap. 2. C.

STEWEC.

Oli esse sepulchrum Vulcentani. Ita esse legendum cum editore Lugd., non Toli, ut antea cdebatur, docet nos Servius ad Æn. viii, vers. 315: (Quidam dicunt, cum Capitolii, ubi, nunc est, fundamenta jacerentur, caput humanum, quod Oli diceretur, inventum; quo omne sollicitatos conditores, misisse ad Tusciam, ad aruspiciem illius temporis nominatum, qui jam indicaverat Argo filio suo, tributum fataliter esse, ut is locus imperaret, in quo illud caput esset inventum. Obvii igitur Argo hi, qui missi erant, ubinam esset pater, interrogaverunt, qui, cognita causa itineris eorum, omne responsum patris prodidit, monuitque, ut caverent, ne ab eo interrogatione deciperentur. Sed cum legati ad eum pervenissent, et de significatione inventi capitis quererent, volens ille dominatum orbis patriæ suæ potius adscribere, interrogavit: anne hic, suum locum ostendens, invenissent: illis negantibus, suspicatus, proditum esse responsum, quæsit, an quemquam obvium fecissent: illis simpliciter confitentibus, occurrisse sibi juvenem, tunc aruspex, conscenso equo, secutus Argum occidit eo loco, ubi nunc Roma est; a ejus cade Argiletum.) Eandem historiam commemorant Dionysius Halicarn., Ant. rom., lib. iv, pag. 257, edit. Sylb., et Plinius, lib. xxviii, cap. ii, suppresso tamen nomine ejus, qui caput abscissum, derivatoque Capitolii vocabulo non ab Olo, sed a capite, κεφαλή. Vid. Suid., v. κοπιτώλιον. Aruspici Tusco nomen Oleni Caleni fuisse, discimus ex Plinio Conf. Inst. Rycquius de Capitolio, cap 10, pag. 113. seqq. ORELL.

Aut solum sive partibus cæteris. Legendum videtur: *sine partibus cæteris*. ORELL.

Sammonicus. Intelligendus Q. Sexenus Sammonicus pater a Caracalla occisus, et plurimorum librorum ad doctrinam spectantium auctor, laudatus ab Ælio Spartiano in vite Caracallæ: Cujus etiam nomen sua

perest carmen de medicina. Libros ejus rerum reconditarum, ex quibus sine dubio hæc excerpit noster, laudat Macrobius Sat. lib. iii, cap. 9, ubi vid. Meurs. et imprimis Ackermann V. Cl. in Præfatione ad editionem suam Sammonici. ORELL.

Granus. Vide supra ad lib. iii, cap. 31. ORELL.

Valerianus. Fulv. Ursinus conjicit: *Valerius Antias*. Sed intelligendus forsitan Cornelius ille Valerianus, quem Plinius citat Hist. nat., lib. iii, cap. 12, et lib. xiv, cap. 2. ORELL. — Eo nomine a Plinio (Hist. Nat., lib. x, cap. 2.) laudatus est *Cornelius Valerianus, qui Phœnicem in Ægyptum devolvavisse tradidit*, et alibi (lib. xiv, cap. 1): *Villas et domos ambiri singularum palmitibus ac sequacibus lauris memoria dignum inter prima Valerianus quoque Cornelius existimavit*. Utrum vero idem sit atque is, quem Arnobius memorat, aliorum esto judicium. NOURR., pag. 159. Eadem Vossius, de Hist. lat., pag. 700. Videtur itaque Valerianus iste libros composuisse de Rebus sacris vel antiquitatibus. ORELL.

Cujus Aulus fuerit filius. Ex his verbis videmus, in antecedentibus legendum esse *Oli*, non *Toli*. Nam *Olu* et *Aulus* idem. Veteres enim Latini, ut hodie Francogalli, *au* per *o* pronuntiarunt. Vid. Keuchen., ad Frontin., p. 414, et Oudendorp. ad Apulei., Met., v, p. 536, seq. ORELL.

Ut a germani servulis vita fuerit spoliatus et lumine. Ita ed. Lugd. Bat. Editio princeps: *Ut a germani servuli*. Gelenius et ceteri: *ut a germani servulo*, etc. ORELL.

Vel in parte qua rei curiosa fuerit obscuritate conclusum. Sic ex editione princeps restituit Canterus. Alii: *in parte qua curiosa fuerit, omissio rei*. Cæterum hæc me non intelligere lubens fateor. ORELL.

Ut immobilis videlicet atque fixa obsignati omnis perpetuitas staret. Nam si quando fausta omnia offerrebantur, venerabantur deos, ea sibi firmarent; et quidquid ad ea firmanda conferre poterant ipsi, id omne religiose conferebant. Silius Italicus lib. iv, 127:

Nosco te, summe deorum,
Adsis o firmesque tuæ pater altis omen.

Quapropter et sacrificiis ea firmare conabantur. Ammianus Marcellinus, lib. xxiii: *Quo ostenso lætior clamavit, plaudentibus omnibus, Babylona humi proci disse ornamentis omnibus spoliata: et paulisper detentus, ut omen per hostias litando firmaret, Davanum venit*. HERALD.

Jecit in medium. Εἰς μέσον ἔρρηψεν. Vide supra ad lib. iv, cap. 18. HERALD.

Numinum cunctorum cultrix. Romani (ut ait Cæcilius apud Minutium, cap. 6.) universarum gentium deos coluerunt, et undique hospites deos quæsierunt, et suos fecerunt; aras etiam extruxerunt ignotis numinibus et manibus. ELMÉN.

templo daret ex Oli capite Capitolium, quam ex nomine Jovio nuncupare.

VIII. Satis igitur, ut opinor, ostendimus templa diis immortalibus aut inaniter iis esse constructa, aut contra decus et potentiam creditam contumeliosis opinionibus fabricata. Sequitur, ut de signis aliquid simulacrisque dicamus, quæ multa arte componitis, et religiosa observatione curatis. Qua in parte si fides, est ulla, constituere apud nos ipsos considerationibus possumus, utrumne istud serio et cum proposito faciatis gravi, an ridendo res ipsas puerili hallucinatione ludatis. Si enim certum est, apud vos deos esse, quos reminisci, atque in summis cæli regionibus degere, quæ causa, quæ ratio est, ut simulacra ista fingantur a vobis, cum habeatis res certas, quibus preces possitis effundere, et auxilium rebus in exigentibus postulare? Sin autem non creditis, aut ut mediocriter dicatur, ambigitis; etiam, sic ratio quænam est dubiorum fingere atque instituire

A simulacra, et quod esse non credas, ventosa imitatione formare? An numquid dicitis forte, præsentiam vobis quandam his numinum sub exhiberi simulacris, et quia deos videre non datum est, eos sic coli, et iis munia officiosa præstari? Hoc qui dicit et asserit, deos esse non credit: nec habere convincitur suis religionibus fidem, cui opus est videre, quod teneat: ne inane forte sit, quod obscurum non videtur.

IX. Deos, inquit, per simulacra veneramus. Quid ergo? si hæc non sint, coli se dii nesciunt, nec impertiri a vobis ullum sibi existimabunt honorem? Per tramites ergo quosdam, et per quædam fidei commissa, ut dicitur, vestras sumunt atque accipiunt cultiones: et antequam hi sentiant, quibus illud debetur obsequium, simulacris litatis prius, et velut reliquias quasdam aliena ad illos ex auctoritate transmittitis. Et quid fieri potis est injuriosius, contumeliosius, durius, quam deum alterum scire, et rei alteri supplicare? opem sperare de numine, et nullius sen-

COMMENTARIUS.

Cum vocabulum templo daret. Vocabulum idem quod nomen. Sic Tacitus III, Annal., cap. 56: *Id summi fastigii vocabulum Augustus reperit.* Cic. ad Fam., lib. X, Epist. VI.: *Crede igitur mihi, Plance, omnes quos adhuc gradus dignitatis consecutus sis..... eos honorum vocabulata habituros, non dignitatis insignia, nisi te cum libertate populi Romani et cum senatus auctoritate conjunxeris.* ubi vid. Corte, pag. 494, et Sitzmann., ad Boeth., de Consolat. Philos., lib. II. Metr. VII, pag. 99, ed. Lugd. Bat. ORELL.

VIII. — *Templa diis immortalibus aut inaniter iis esse constructa.* το iis redundat eleganter. Sic sæpe apud hos scriptores. HERALD. — *Rocte igitur iis in textum revocavit Salmasius. Gelenius et alii delent.* ORELL.

Sequitur ut de signis aliquid simulacrisque dicamus. *Simulacrum* dicit πᾶν ὁμοίωμα: forma est, quod Græcis εἶδος, unde diminutivum εἰδωλον, quare idem quod simulacrum. Tertullianus, de Idolatria, cap. 3: *Ad hoc necessaria est vocabuli interpretatio, εἶδος Græce formam sonat; ab eo per diminutionem εἰδωλον deductum æque apud nos formulam fecit. Igitur omnis formula vel forma idolum se dici exposcit.* Εἰδωλα autem quandoque usurparunt Græci pro rebus vanis, et apparentibus potius, quam in rerum natura subsistentibus qualia sunt, quæ apparent quandoque in aëre φάσματα. Eodem sensu etiam Latini dicebant simulacra, species, imagines. Hinc enata falsissima observatio Suidæ aliorumque grammaticorum, qui distinguunt εἰδωλα τὰ... τῶν οὐχ ὑφιστατότων μιμήματα, οἷον Τρίτωνες, Σφίγγες, Κένταυροι, εἰ ὁμοίωματα... τῶν ὑφιστατότων εἰκάσματα, οἷον θηρίων, ἢ ἀνθρώπων. Atqui εἰδωλον promiscue omnem formam significat cum rerum in natura existentium tum non existentium. Ita Plutarchus in Sylla: λέγεται δὲ τοσοῦτον πλῆθος ἀρομάτων ἐπενεγκεῖν τὰς γυναῖκας αὐτῶ, ὥστε ἀνευ τῶν ἐν φορήμασι δέκα καὶ διακοσίαις διακομιζομένων πλασθῆναι μὲν εἰδωλον εὐμεγεθὲς τοῦ Σύλλα, πλασθῆναι δὲ καὶ ῥαβδοῦχον ἐκ τε λιθωνοτοῦ πολυτελοῦς καὶ κραιώμου. HERALD.

Et religiosa observatione curatis. θεραπεύετε. Verbum Græcum exprimit. HERALD.

Puerili hallucinatione ludatis. Vide supra, ad lib. IV, cap. 56. ORELL.

Si enim certum est apud vos deos esse, quos reminisci, etc. Hoc est primum argumentum, quo probat, simulacra esse inania. Si dii sunt revera, inquit, quorsum simulacra constituitis, quibus preces fundatis? Sic igitur argumentatur: deos esse aut creditis, aut non creditis. Si creditis, nihil opus est

simulacris, quippe cum deos ipsos revera habeatis, quibus preces fundatis; si ambigitis, quorsum dubiorum simulacra constituitis? Hoc argumentum generale est, et ad quolibet simulacra pertinet.

HERALD.

Etiam sic. Hoc est, etiam cum res ita se habeat: auch in diesem Fall. Abundantia sermonis familiaris Arnobio. ORELL.

An numquid dicitis forte præsentiam vobis quandam his numinum sub exhiberi simulacris. Hæc erat nationum exceptio: simulacra non esse inania, quia in iis coluntur dii, quorum exhibent veluti præsentiam quandam. Sic Phidias apud Dionem Chrysostomum, sermone XII: Οὐδὲ γὰρ ὡς βέλτιον ὑπῆρχε μηδὲν ἰδρυμα, μηδὲ εἰκόνα θεῶν ἀποδοδεῖσθαι παρ' ἀνθρώποις φαίη τις αὐ, ὡς πρὸς μόνον ὄραν θεῶν τὰ οὐράνια. Ταῦτα μὲν γὰρ εὐμπαύτα ὄγε νοῦν ἔχων σέβει, θεοὺς ἠγροῦμενος μακρῶν οὐ μακροῦθεν ὄραν διὰ δὲ τὴν πρὸς τὸ θαυμάσιον γνώμην ἰσχυρὸς ἔροις πᾶσιν ἀνθρώποις ἐγγίθην τιμῶν καὶ θεραπεύειν τὸ θεῖον, προσύναται καὶ ἀποτρεμένους, etc. HERALD.

Eos sic coli. Ita ed. Lugd. Bat. Editio princeps: eos insolidi, corruptissime et nullo sensu. Gelenius: eos ita coli. ORELL.

Iis et munia. Iis addidit Heraldus, sequente Salmasio. ORELL.

IX. — *Deos, inquit, per simulacra veneramus.* Sic editio princeps: ne quis hanc lectionem ab aliis translata existimet. HERALD.

Per quædam fidei commissa. Fidei commissum species est dispositionis ultimæ voluntatis, qua præcatur hæredem aut alium dare aut facere aliquid. Vid. Brisson., de Form. VII, pag. 669, et Heineccii Antiquit. rom., lib. II, tit. XXII. Dicere itaque vult Arnobius, deos cultiones hominum accipere per simulacra quasi per quosdam fideicommissarios, cum homines scilicet simulacris illis quasi munus injungant ipsorum preces ad deos deferendi. ORELL.

Et quid fieri potis est injuriosius, etc. Ita Stewechius a msto. Alii: fieri pote est, pro et quid idem Stewechius hoc loco et cap. III. Hujus libri: *Et quid amplius possimus.* Et cæteris locis omnibus, ubi in editionibus Arnobii et quid legimus, reposuit Ecquid. ORELL.

Et rei alteri supplicare. Codex ms.: et rei altera supplicare, quod tuctur Stewechius, multis exemplis probans ad Apulei Met., lib. VIII, pag. 531, ed. Oudendorpii, antiquitas declinatam fuisse alia, alia, ana, unæ, illa, illæ, neutra, neutra, utra, utra, etc. Vide Priscian., lib. VI. ORELL.

giem deprecari? Nonne illud est quæso, A
algaribus^a proverbii dicitur, fabrum cæ-
er'as fullonem? et cum hominis consilium
asellis et porculis agendarum rerum sen-
tulare?

nde novissime^b scitis, simulacra hæc om-
iis immortabilibus vicaria substitutione for-
litudinem referant, habeantque divinam?
n fieri, ut barbatus in cælo sit, qui esse a-
itur levis: potest ut senectute provector,
m commodatis ætatem: potest ut hic fla-
in veritate habeat oculos cæsius: displosas
nares, quem esse vos facitis figuratisque
leque enim rectum est dicere aut appellare
i, quod non, pariles lineas principali ab

ore traducat: quod esse planum et certum, mani-
festis poterit a rebus agnosci. Nam cum omnes homi-
nes teretem esse solem indubitabili luminum contem-
platione videamus: os illi vos hominis, et mortalium
corporum linamenta donatis. Luna semper in motu
est, et ter denas facies in restitutione accipit mens-
trua: vobis ducibus et figurationibus femina est vul-
tuque est uno, quæ per habitus mille quotidiana ins-
tabilitate mutatur. Intelligimus omnes ventos æris
esse fluorem pulsi, et mundanis rationibus^c concit-
tati: per vos hominum formæ sunt buccinarum ani-
mantes tortus intestinis et domesticis flatibus. Inter
deos videmus vestros leonis torvissimam faciem,
mero oblitam minio, et nomine frugiferi nuncupari.
B Si simulacra hæc omnia superiorum^d sunt imagines

LECTIONES VARIANTES.

garitis. *Mendose.*
ne *Sab.*

^a Latonibus. *Male.*
^d Superiorum. *Sab.*

COMMENTARIUS.

cadere, cum serias fullonem. Alii: *cadere.*
n in eos, qui pro sote immerentem plec-
stringunt. Vid. Hadr. Junii Supplement.,
Adagia, Centur. vi, Proverb. 84. Simil-
rum proverbium: *παλαιαντος ὑφ' ἑντος ἀπάτης*
pulat sartor lapso textore, et: *μαγείρου*
ντος τυπταται ἀλλοτης. Vide Athenæum,
lib. ix, cap. 7, pag. 581, ed. Casauboni
echamp, et Paul. Leopard, Emendd. lib.
Gruteri Lampade, tom. III, p. 195. ORELL.
um verum sententias postulare. C. Barthius,
lib. xxix, cap. 18, pag. 1519, sententias
licat, adducens locum Plauti e Rudente

tatem heri qui et meam sententiam
rem.

ntentia hoc loco sunt consilia rerum agen-
ELL.

hui esse a vobis effingitur levis. Codex ms.
gitur. Quare legendum existimo effigia-
eius: *truncus dolamine effigiatas.* Itidem
loquitur de simulachris agens in Octav.
lapides effigiatos et unctos et coronatos.
— Conf. Wower., ad Minuc., l. i, p. 20,
vii. Pro levis scribendum *lævis*, id est im-
ca infra cap. 12: *uterque enim (Sol et Mer-
vobis glaber, atque ore confingitur lævi.* Vide
t., Ind. ad Lactant., h. v. ORELL.

eritate habet oculos cæsius. Vide supra, ad
28, et lib. III, cap. 14. ORELL.

is ut gestitet nares, quem esse vos facitis fi-
nasticam. Vide ad lib. III, cap. 14. ORELL.
m pariles lineas principali ab ore traducat.
nod non traducat lineas pares ori sui prin-
minis scilicet quod representat. *Lineare,*
tamenta verba pictorum extremas corporis
ircum: *esuras (die Umrisse)* penicillo suo
tium. Vide, qui hac de re multus est,
ad Solin., pag. 4 et 5. Eodem sensu *fitum*
III, cap. 15: *fito et adterminatis humano,*
otas. ORELL.

esse solem. Teretem proprio sensu, id est,
star undique sui similem, æquabilem, læ-
politum, *von allen seiten gleich abgerundet.*
us in loco notissimo II, serm. VII, 86, de
...: et in se ipso totus, teres atque rotun-
dus. Lambin. et Heindorf. V. Cl. ORELL.

mus omnes ventos æris fluorem pulsi et
rationibus concitati. Verisimam hanc lectio-
sto, revocavit Stewechius. Antea edebatur:
is esse fluorem pulsos et mundanis rationi-

bus concitatos. Fulv. Ursinus conj.: *fluores pulsos....*
concitatos. *Mundanae rationes* sunt rationes, cause
cælestes. Sic Avienus, in Arateis vers. 47: *Munda-
nique ortus mens immemor.* ORELL.

Per vos hominum formæ sunt buccinarum animan-
tes tortus. Optime: quia buccina est tortuosa, ac in
semet ipsam æreo circulo flectitur, ac differt a di-
recta tuba, ut docet Vegetius libro III, de re milit.,
c. 5. Hæc est *στρογγύλη σάλπιγξ* Græcorum. HERALD.
— Venti buccinam infantis delineationem vide in Mont-
faucon. Antiq. juitt., tab. LI, Fig. 9, ed. Schazli. ORELL.

Intestinis et domesticis flatibus. *τοῖς ἔσωθεν.* Sic di-
cit ille ap. Plautum: *tergum habere se familiare*
domi, ne quærat foris. HERALD.

Inter deos vestros leonis (Cod. ms. *leones*) torvis-
simam faciem nero oblitam minio et nomine Frugiferi
Cod. ms. *frugiferio*) nuncupari. Mirum quantum
obscurus hic locus eruditorum ingenia exercuerit.
Latinus autem Latinus (Bibl. sacr. et profan. p. 90.)
nodum hujusce difficultatis secare potius quam sol-
vere videtur, cum hæc verba sic corrigi voluit: *In-
ter deos videmus leones torvissima facie nero oblita*
minio. Sed mera est conjectura, quæ nullius Codicis
auctoritate fundatur. Quapropter qui in veterum
scriptis nihil nisi certissima ratione mutatum volent,
ex iis nonnulli suspicantur, de Sole intelligenda esse
hæc auctoris nostri verba. Sed ab illis redarguuntur,
quia de Sole privatim locutus est. Probabilius ita-
que quibusdam videtur ab illo indicari leones, qui in
templorum fastigiis quandoque sculptebantur. Verum
hæc ad aedificii ornamentum posita potius videban-
tur, quam ad deorum faciem exprimendam. Nobis
itaque facilius persuadebitur, Arnobium his verbis
eadem significare, quæ post Tertullianum (Apolo-
get., cap. 16, et lib. I, ad Nation., cap. 12) Minu-
cius Felix dixit: *De capro et leone deos mixtos et leo-
num et canum vultus deos dedicatis.* Arnobius siqui-
dem post citata verba adjecit: *Sine reliquo corpore*
persona est, et facies sola fremebundis hiatibus, torvis
rectibus, sanguineo deceroto,.... atque fessi canes. Quis
autem facile non concedet, utrumque loqui de simu-
lacræ, quemadmodum Panis, Satyrorum aliorum-
que hujusmodi? Quod vero Arnobius addidit *faciem*
oblitam minio, ad eum ethnicorum morem plane ri-
diculum spectat, quo simulacrorum facies minio
oblinere solebant. Scriptum quippe a Plinio (Hist.
Nat., lib. xxxv, c. 7.) legimus: *Jovis ipsius simula-
cræ faciem diebus festis minio illini solitam.* De Panis
vero effigie Virgilius, Eclog. x, 26:

Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ijsi
Sanguineis ebullis baccis utriusque rubentem.

numinum, ergo et in cœlo habitare dicendus est deus talis, ad cuius formam et speciem simulacri huius similitudo directa est: et videlicet ut hic iste, ita illic ille, sine reliquo corpore persona est, et facies sola, fremebundus hiatibus torvidis, dirus, sanguineo

COMMENTARIUS.

Quos in versus hæc Servius observat: *Ebutum genus est herbæ sambuco simile. Minio autem ideo, quia facie rubra pingitur Pan, propter atheris similitudinem.* NOURR., p. 486, seq.

Inter deos videmus vestros leonis torvissimam faciem, mero oblitam minio et nomine Frugiferi nuncupari. Secutus sum in loco hoc vexatissimo emendationem Salmasii. Codex mstus. sic habet (teste N. Heinsio in Epistola ad Gisb. Cuper. 428. Sylloges Burmann., tom. II, pag. 714): *Inter deos videmus vestros leones, novissimam faciem, mero oblita minio et de nomine frug.... serio nuncupari.* Unde Sabæus effecit: *Et nomine frugi serio nuncupari.* Gelenius: *Mero oblita nimio et nomine frugi serio nuncupari.* J. Lipsius, Epistol. Quæst., lib. I, Epist. XX, conjicit: *Et nomine truci serio nuncupari*, probante Th. Cantero. Heraldus: *Et nomine truci feræ.* Meursius: *Frugi feræ.* Alii: *Frugi feri.* Fulv. Ursinus: *Mero oblitus nimio*, in cæteris Sabæum sequens. C. Barthius, Adversar., lib. XXIX, cap. 48, pag. 1391: *Et nomine a frugi ferino nuncupari*, hoc est, ab iis qui frugi sunt. N. Heinsius, in Epistola modo citata: *Inter deos videmus vestros leones torvissimam faciem mero oblitus minio, deæ nomine Frugiæ sere nuncupari, vel: de domine Frugiæ imperio nuncupari*, ut sit domina vel dea Frugia archaismus Arnobio familiaris pro dea Phrygia, id est Cybele, ut dea Suria, dea Syria, Venus; quam tamen conjecturam retractans in Epistola ad J. G. Grævium 260, ejusdem Sylloges Burm., tom. IV, pag. 335 (qui in præcedenti epistola legendum conjecerat: *Leonis torvissimam faciem et ora oblitam minio in domine Phrygiæ imperio nuncupari*), totum locum ita mutat: *leonis torvissimam faciem, ceroto oblitam minio, et numen e rugitu ferino nuncupari*, vel: *de rugitu ferino nuncupari.* Grævius autem in responsione sua p. 337, sic refluxit: *leonis torvissimam faciem cereo oblitam minio et numen ritu ferino nuncupari*, ubi, et cætera taceam, *cereum minium* dici posse pro cera mixta vel illita *minia rothes Wachs*, maximopere dubito. Nec minus diversæ sunt loci explicationes. Laur. Pignori et Elmenhorstius arbitrantur, auctorem loqui de diis, qui capite leonino effingebantur, quales exhibent describuntque Minucius Felix (cap. 28, pag. 292.) et Tertullianus (Apologet. cap. 16), colebantur apud Ægyptios, solis radios significantes. Damnat hoc, modo in hanc modo in illam partem sese torquens nihilque certi statuens, Des. Heraldus, ejus viri doctissimi rationes non examinabo, ne videar aliorum erroribus operose redarguendis gloriam aucupari. Vel igitur describitur homo facie leonina, vel leo animal, quo Solem Græci, Romani, Ægyptii, alique, licet male neget Heraldus, exprimebant, atque ex ea superstitione totus locus interpretandus est. Hinc puto, faciem ejus minio impleri solere, ut rubrum solis colorem igneosque radios referret, et eandem ob causam apud Aethiæos Bacchi statuam cinnabari inunctam fuisse, teste Pausania, lib. VII. Hinc et *frugiferum* nominari, quia sol frugum parens, fecunditatisque præcipua causa et scaturigo est. Atque ita in Albini Numismatis Mercurius radiatus, Solis insigne, occurrit cum Inscriptione *Sæculo Frugifero* et Statius, lib. I. Thebaid., Osirim sive Solem *Frugiferum* nominat. Hæc sunt verba Gisb. Cuperi, in Epistola ad Nic. Heinsium, 426 (Syllog. Burm., tom. II, pag. 715.), cum quo consentiunt etiam Salmasius, ad Flav. Vopisc. Aurélian., cap. V, putans, ab Arnobio intelligi Solem Mithrem, quem Persæ colebant

deceroto, malum dentibus suis comprimens, atque ut fessi canes linguam ore de patulo potus aviditate projiciens. Quod si utique non est, ita ut omnes existimamus non esse, quænam tanta audacia est, formam tibi quam volueris fingere, ac discere esse si-

vultu leonino cum tiara effigiatum (vide Montfaucon. Antiquit., tab. XLI, fig. 6 et 7, ed. Schazii), et Rigaltius ad Artemidor. Oneirocrit., lib. II, pag. 101, ed. Reist. Equidem nomen *Leonis Frugiferi* ortum puto ab Ægyptiis, quorum regionem Nilus inundabat sole leonis signum in Zodiaco intrante, teste Joanne Lydo, de Mensibus, in Julio, cap. II, pag. 121, ed. Schow.: *κατὰ τὸν ἐν λέοντι ἄλιον ἀναχέεται ὁ Νεῖλος.* Sed hunc locum difficillimum doctioribus explanandum relinquo. ORELL.

Si simulacra hæc omnia superiorum sunt imagines numinum. Ita Meursius, sequente Salmasio. Antea legebatur superiorum, etc. ORELL.

Sine reliquo corpore persona est, et facies sola fremebundus hiatibus torvidis. Est persona tantum, quia, quemadmodum est depicta sola leonis facies, ita et illic, in cœlo scilicet, solam faciem, et sic quasi personam tantum esse oportet. Commodè autem persona: nam personæ sunt quoque fremebundæ hiatibus torvidis. Quare Tatianus contra Græcos: *Τί μοι συμβάλλεται πρὸς ὀφείλειαν ὁ κατὰ τὸν Εὐρεπίδην μακρόμοσος, καὶ τὴν Ἀλκμαίωνος μητροκτονίαν ἀπαγγέλλων; ὃ μὲν τὸ οἰκεῖον πρόσεστι σχῆμα, κέχνην τε μέγα καὶ ξίφος περιφέρει.* Omitto alia loca ab aliis prolata. Propter hanc deformitatem ῥύγχος quandoque poetæ Græci appellaverunt. Athenæus (I. III, c. 45, p. 95, ed. Casaubon.): *ὅτι δὲ κυρίως λέγεται ῥύγχος ἐπὶ τῶν σῶν, προεῖρηται. ὅτι δὲ καὶ ἐν ἄλλων ζώων, Ἀρχέππος Ἀμφίτρονι δευτέρῳ κατὰ παιδιὰν εἴρηκε καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου, etc.* HERALD. — Alii legunt et facie sola. Conf. W. Worth., ad Tatiani, I. I. ORELL.

Fremebundus hiatibus torvidis, dirus. Salmasius in edit. Lugd. Bat. hæc audacius ita reflexit: *Fremebundis hiatibus torvis rectibus.* Sed *torvidus* pro *torvis* supra jam legebatur. Itaque nil mutandum. ORELL.

Dirus sanguineo de ceroto. Hæc est emendatio sagacissima N. Rigaltii ad Artemidor Oneirocrit., I. II, p. 100, ed. Reiffii, probata etiam ab Heraldus, cum proxime absit a vitiosa scriptura codicis mss. et editionis principis: *Dirus sanguineo decoroto*, unde Gelenius solemniter temeritate effecit *sanguineo de guttore.* Meursius, p. 186, conjicit *sanguine decolorus*, nam decens mendum ex abbreviata scriptura *decolor*. Ita *unicolorus, versicolorus, multicolorus* apud Prudentium. Canterus legendum suspicatur, *sanguineo de colore.* J. G. Grævius in Epistola ad N. Heinsium, 261. Syllog. Burm., vol. IV, p. 337, *sanguineo decolor ore.* Salmasius edidit, *sanguinea* (scilicet facies) *de ceroto.* Cerotum, *χωρὸν, sanguineum* dicit Arnobius merum minium, quo facies leonis oblinebantur. Et revera homines etiam *ψιμμυθῖος* et minio et quasi ceroto vel cerato (nam ceratum et cerotum idem) sanguineo ac rubro linebantur. Ita Camillum minio pictum triumphasse auctor est Plinius, Hist. nat., I. 53, c. 7. Conf. quæ observavimus ad Jac. Balde, III, Lyr., Od. 51. Proba autem locutio et usitata apud hos scriptores: *Dirus sanguineo de ceroto.* Sic Tertullianus Apologet., cap. 5: *Tentaverot et Domitianus, portio Nerouis de crudelitate*, et cap. 9: *O Joannem Christianum, et solum patris filium de crudelitate*, quæ exempla citavit Heraldus. ORELL.

Malum dentibus suis comprimens. Tamquam munducus. Vide Festum. HERALD. — C. Barthius, Adversar., I. XXIX, c. 48, p. 1391, legendum censet *dentibus savis.* ORELL.

Atque ut fessi canes linguam ore de patulo potus

ei, quem probare non possis ulla esse in A pro Cinxia Thespios : lignum Icarios pro Diana indolatum; Pessinuntios silicem pro deum matre : pro Marte Romanos hastam, Varronis ut indicant Musæ : atque, ut Æthlius memorat, ante usum disciplinamque fictorum pluteum Samios pro Junone : et

COMMENTARIUS.

ficiens. Secutus sum emendationem editat. maxime probabilem. Antea legebat ut olim fessi canes linguam ore de patulo ieciens. Sed particula olim hoc loco proterque pituitas, atis, latina vox. ORELL. esse simulacrum Dei. Sic emendavit Scrib. Meursium in Appendice, sequente Salm. accidere. Gelenius edidit : Ac credere un Dei. ORELL.

Fidelis temporibus priscis Persas flu- B
vius, etc., etc. Hæc est sequentia iterum lementem Protrept., p. 40, ed. Potter. : *ἢ οἱ Ἐκύθαι τὸν ἀκινάκην, οἱ Ἄραβες τὸν ται τὸν ποταμὸν προσκύνουσι, καὶ τῶν ἄλλων οἱ ἔτι παλαιότεροι ξύλα ἰδρύοντο περιφανῆ, τῶν ἐκ λίθων, ἃ δὴ καὶ ξόανα προσηγορεύετο, ἴσθαι τῆς ὕλης. Ἀμῆλι ἐν Ἰκάρῳ τῆς Ἀρτέμια ξύλον ἦν οὐκ εἰργασμένον, καὶ τῆς Κιρίας ἐν Θεσπία πρέμνον ἐκκεκομμένον καὶ τὸ ἶρας, ὡς φησὶν Ἀέθλιος, πρότερον μὲν ἦν ἰον δέ, ἐπὶ Προκλέους Ἀρχοντος, ἀνδριαντο. Ἐπεὶ δὲ ἀνθρώποις ἀπεικονίζεσθαι τὰ βρέτη τὴν ἐκ βροτῶν ἐπωνυμίαν ἐκαρπώμαθ δὲ τὸ παλαιὸν δῶρον φησὶν γεγονέναι τοῦ κνον Οὐάβρων ὁ συγγραφεύς, οὐδέπω τῶν τὴν εὐπρόσωπον ταύτην κακοτεχνίαν ὠρμη-*

ER.
vius coluisse. Herodotus (l. i, c. 158) : *δὲ οὔτε ἐνουρέουσι, οὔτε ἐμπύουσι, οὐ χεῖνται, οὔδὲ ἀλλὰ τι οὐδὲν ποίεουσι, ἀλλὰ σέ- ούς τῶν πάντων μάλιστα.* ELMENH.—CON- Fr. Gronovius, Obs., l. iv, c. 10, p. d. Platneri religionem istam Persarum emplis illustrans. ORELL.

ut indicant scripta. Memorabilia scripta ia apud a Gellium et Tertullianum pas- tis lectium memorias dicit Julius Firmilianus, c. 26. HERALD.

Arabes lapidem. Λίθον simpliciter dicit maximus Tyrius quadratum lapidem dicit γωνον Ἀράβιοι σέθουσι μὲν, ὅττινα δὲ, οὐκ ἄγαλμα, ὃ εἶδον, λίθος ἦν τετραγώνος. Sed in sine causa informem adicit. Sic enim dicit Dio Chrysostomus sermone xii : *τῶν βαρβάρων, πενία τε καὶ ἀπορία τέχνης, νομαζόντων, καὶ δένδρα ἀργά, καὶ ἀσημούς* LD.—Pariter Suidæ in Θεός Ἄρης hujusce dicitur λίθος μέλας, τετραγώνος, ἀτύπωτος, ἦ, εὐρύς δὺο; quem Petræ in templo pul- lectum memorat. Sed errare Suidam iotari putantem, et pro Θεός Ἄρης legen- ουσάρης, quod nomen fuit Bacchi apud ostendunt J. Davisius, ad Maximi Tyrii, t. vii, § 8, p. 142, ed. Reiskii, et, qui ea is est, Sam. Bochartus, in Phaleg, l. ii, §, ed. Francofurt. Sic hodie quoque Mec- haba lapidem nigrum colunt Arabes et ob i osculantur. Vid. Bochart., p. l., et Ner- Neuerossnete Mahometanische Moschea, q. ; et de lapidum apud antiquos adora- ssime disputantem Gisb. Cuper. ad La- fortib. persecut., t. ii, p. 154, edit. Baul-

Scythiæ nationes. Tametsi ἀκινάκης vo- Persicum, ense significans, ut tradit nia Herodotus : καὶ τὸ Περσικὸν ξίφος ἀκί- οσε. Græci tamen etiam pro gladio Scy- are solent, quem sicut deum quemdam

gens illa observaret et coleret. Clemens : *Σκυθῶν οἱ Σαυρομάται ἀκινάκην σέθουσι.* Ammianus Marcellinus, l. 31 : *Nec templum apud eos visitur, aut delubrum, ne tugurium quidem cultmo tectum : sed gladius barbarico ritu humi figitur nudus, eumque, ut Martem, regionum, quas circumeunt, præsidem, verecundius colunt.* BRODÆUS, Miscellan., l. v, c. 5, in Lamp. crit. Gruteri, vol. ii, p. 535. — Idem tradit Herodotus, l. iv, c. 62, qui locus est classicus, et Lucianus in Jove Tragædo, c. 42, et Toxari, c. 58. ORELL.

Ramum pro Cinxia Thespios. Sic e codice ms. restituit felicissime Janus Guilielmus verba corruptissima editionis primæ : *Ramum procinexia Thespios*, unde Gelenius constanti temeritate fecit : *Ramum Prognæ Thespios*. Lilius Gyraldus locum nostrum in libro suo de diis gentilium ita citat : *Ramum proconnesii Athespios*, nullo sensu. Canterus e Clementis, loco supra laudato, καὶ τῆς Κεθαίρωνίας Ἰρας ἐν Θεσπία πρέμνον ἐκκεκομμένον, legendum suspicatur : *Ramum pro Cithæronia Thespios*. Gentianus Hervetus in notis ad Clementem : *Ramum putatum pro Junone Thespios*. Sed unice verum pro Cinxia, quod probat etiam Salmasius ad Solinum, p. 14. Cinxia est Juno, eo nomine a Romanis culta, quod cingulo novæ nuptæ præesset. Vide supra, ad l. iii, c. 25. ORELL.

Lignum Icarios pro Diana indolatum. Ita legendum cum Clemente pro Corios. Dianæ enim templum apud Icarios fuisse testis est Strabo, l. xiv, p. 659 (ed. Casaubon) : *Παρκιέται δὲ τῆ Σάμου νήσος ἢ Ἰκαρία, ἀφ' ἧς τὸ Ἰκάριον πέλαγος· αὐτὴ δ' ἐπωνυμὸς ἐστὶν Ἰκάρου παιδὸς τοῦ Δαϊδάλου, ὃν φασὶ τῷ πατρὶ κοινωθήσαντα τῆς φυγῆς, ἄνικα ἀμρότεροι πτεροβέντες ἀπῆραν ἐκ Κρήτης, πεσεῖν ἐνθάδε, μὴ κρατήσαντα τοῦ δρόμου. Et paulo post : ἀπρα δ' ἐστὶν ἀνατείνουσα πρὸς ζέφυρον ἐστὶ δὲ καὶ Ἀρτέμιδος ἱερὸν καλούμενον Ταυροπόλιον ἐν τῇ νήσῳ.* CANTERUS.—Fallitur itaque C. Barthius ad Stat. Theb. iv, 225. T. ii, p. 978, legendum existimans *Caryos* a *Caryo*, Laconia oppido, a quo Diana Caryatis, quod illic coleretur. ORELL.

Æthlius. Ita lego cum Clemente pro *Ethediis*. Ethedii enim nullibi mentionem fieri inveni. Æthlii autem præter Clementem meminit Athenæus lib. xiv, Dipnosophist. (pag. 650, ed. Casauboni) : *Ἀέθλιος δὲ ἐν πέμπτῳ ὄρων Σαμίῳν, εἰ γνήσια τὰ συγγράμματα, ὁμομηλίδας αὐτῶς καλεῖ. Et paulo post eodem libro (pag. 655) : Τί οὖν παράδοξον ἱστορεῖν δοκεῖ Ἀέθλιος ὁ Σάμιος ἐν πέμπτῳ Σαμίῳν ὠραίων (Casaubon. leg. ὄρων) λέγων, Σύκον καὶ σταφυλὴ καὶ ὁμομηλὶς καὶ μήλα καὶ ῥόδα δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐγένετο. Magnopere autem ad hanc lectionem corroborandam facit, quod Athenæus hunc fuisse Samium et de eorum rebus scripsisse testetur. CANTER. Meminit ejus etiam Etymologus Magnus v. Νένωται. Vid. Voss., de Hist. Græcis, lib. iii. V. Æthlius. ORELL.*

Ante usum disciplinamque fictorum. Fictorum a fictor, is, id est statuarius, signifex, ut infra appellat Arnobius, Græce πλάστης. Cicero, de Nat. deor., ii, cap. 29. Reliquos deos ea facie novimus, qua pictores fictoresque voluerunt. ORELL.

Pluteum Samios pro Junone. Verissima hæc et levissima emendatio debetur Ob. Gifanio et Th. Cantero, qui eam protulit in Var. Lect., lib. ii, cap. 25. In Lampade Gruteri, t. iii, pag. 771. Antea legebatur : *Puteum Samios pro Junone*. Sed unice verum esse pluteum liquet ex Eusebio et Clemente, qui de eadem re loquentes expriment per *σανίς*. Gentianus Hervetus mavult : *purum asserem pro Junone, male.* ORELL.

abstinetis a risu, cum pro diis immortalibus sigilliosis hominum, et fornicis supplicatis humanis. Quinimmo deos esse sigillaria ipsa ^a censetis, nec præter hæc quidquam vim creditis habere divinam. Quid dicitis, o isti! ergone dii cœlites habent aures, et tempora, cervices, occipitium, spinam, lumbos, latera, poplites, nates, suffragines ^b talos, membraque alia cætera, quibus constructi nos sumus, et quæ prima in parte paulo plenius dicta sunt, et scripto uberiore prolata? Utinam liceret introspicere sensus vestros, recessusque ipsos mentis, quibus varias volvitis, atque initis obscurissimas cogitationes: reperiremus et vos ipsos eadem sentire, quæ nos: neque alias gerere super numinum figuratione sententias. Sed studiis facere quid pervicacibus possumus, quid intentantibus gladios, novasque excogitantibus pœnas? Animantis as-

seritis malam scientissimi causam, et quod semel sine ratione fecistis, ne videamini aliquando nescisse, defenditis; meliusque putatis, non vinci, quam confessæ cedere atque annuere veritati.

XII. Ex hujusmodi causis illud etiam vobis coniventibus consecutum est, ut in deorum corporibus la ^cviæ artificum luderent, darent que his formas, quæ cuilibet tristi possent esse derisui. Itaque Hammon cum cornibus jam formatur et fingitur arietinis: Saturnus cum obunca falce, custos ruris ut aliquis, ramorum luxuriantium tonsor: cum petaso gnatus Maïæ, tamquam vias aggredi præparet, et solem, pulveremque declinet: Liber membris cum mollibus et liquoris feminei dissolutissimus laxitate: Venus nuda, et aperta, tamquam si illam dicas publicare, B divindere meritorii corporis formam: cum pileo

LECTIONES VARIANTES.

^a Illa ms.

^b Suffraginem Sab.

COMMENTARIUS.

Quinimmo deos esse sigillaria ipsa censetis. Sigillaria h. l., ut et præcedens sigilliola, sensu insolentiore de statuis juste magnitudinis dici ab Arnobio, pluribus ostendit Gisb. Cuperus in Harpocrate, pag. 86. Pro ipsa Ms. illa. ORELL.

Membraque alia cætera. Vide supra, ad lib. III, cap. 6. ORELL.

Animantis asseritis malam scientissimi causam. Heic est aliquod vitium. Scientissimi est scientes, non autem ignoratione malam causam asseritis. Pro animantis igitur an argumentis? ut legatur: argumentis asseritis etc. HERALD. — Meursius conjicit: Amentes asseritis, etc. Equidem legendum conjicio: Animose asseritis, etc. id est, summo studio et contentione. ORELL.

XII. — Ex hujusmodi causis illud etiam vobis coniventibus consecutum est, etc. Sequitur jam locus classicus de deorum insignibus et attributis, plura continens, quæ alibi frustra quæsieris. ORELL.

Quæ cuilibet tristi possent esse derisui. Cuilibet tristi, id est, gravi, severo, austero, scilicet homini, vel philosopho, ein finstler Sauertopf, quales erant, verbi causa, Heraclitus et Cato. Ita Lucilius ap. Non., verbo tristis: Tristis ac severus philosophus. Ubi vid. Doussé, pag. 404, edit. Censorin. Havercamp, qui apposite citat Afranii versum ex Privigno:

Non ego te novi tristem, severum, serium. ORELL.

Itaque Hammon cum cornibus jam formatur et fingitur arietinis. De diis cornutis majorum gentium locus classicus est apud Porphyrium de Abstemio, lib. III, (pag. 250, ed. de Rhœr.): Οὕτω δὲ οἱ Ἕλληνας τῷ μὲν τοῦ Διὸς ἀργύρακι κριῶν προσήψαν κέρατα, τῷ δὲ Διονύσῳ, τὸν δὲ Πάνα ἐξ ἀνθρώπου καὶ ἀγροῦ συνέθηκαν. De cornibus diis fluviorum attributis res notissima. Conf. in tpp. ad Minuc. Fel., cap. 21, et, qui de diis illis doctè fuseque disputat et Jovis Hammonis imaginem nitidissime æri incisam representat. Ez. Spanhem. De Usu Numism., dissert. VII, pag. 589 et seq. ORELL.

Cum petaso gnatus Maïæ, tamquam vias aggredi præparet. Martianus Capella, de Nuptiis Philologiae, lib. I, pag. 2. Petaso autem ac talaribus concitatis cæpit præire Mercurius. Conf. Xiphilinus in Vita Commodi et Plant. Amphitryon., Prolog. 145. ELMENH. Petasi enim et pilei in itinere usus, cum alias raro uterentur pileis, quod ab eruditissimis hominibus pridem observatum (v. c. J. Lipsio de Amphiteatro cap. 19). HERALDUS. Petasus, græce πέτασος, galerus erat, seu pileus, sic dicitur, quod latus habebat margines. Scribit autem Athenæus (Dipnos. lib. XII, pag. 537), Alexandrum Magnum aliquando in conviviis gestasse indumentum Mercurii, et τὸν πέτασον ἐπὶ κεφαλῇ, καὶ τὸ κερύκειον ἐν

τῷ χειρὶ. Plantus vero (in Prolog. Amphitr.) Mercurium sic loquentem inducit:

Ego has habeo hic usque in petaso pinnulas.

Quem in versum Lambini, si lubet, observationes consule. NOURR., pag. 489. Petasus capitis tegmen galero persimile, cujus delineationem vide in Montefalconii Antiqq., tab. LXXXV, fig. 9 et 10, ed. Schæzli.

ORELL.

Liber membris cum mollibus, et liquoris feminei dissolutissimus laxitate. Nam Bacchus λυσιμελής, quemadmodum Venus. Elegantissime autem: liquoris feminei dissolutissimus laxitate. Sic feminae dicuntur molles, et quasi liquescentes ac diffuentes, melle inaccess earum laxior et dissolutior. Apuleius, Milesia II: Incessu perfluo feminam mentiebatur: ὑγρὸν βάδισμα Græci dicunt. Clemens Alexandrinus, lib. III. Pædagog.:

Ὁ γὰρ ὡς τενεὶ τὴν ὑπόκρισιν ζηλοῦσαι τῆς κομῆδίας, καὶ τὰς κατεργίας τῶν ὀρχηστῶν κινήσεις παραυλάττουσαι, παρὰ τὰς ὁμιλίας σκηνοβατοῦσιν, αὐτοῖς τοῖς κινήμασι τοῖς ἀερίοις, καὶ τοῖς ὑγροῖς βάδισμασι, καὶ φωναῖς ταῖς πεπλασμέναις, κλαδαρὸν περιελέπουσαι, δέλεαρ ἰδόνῃς ἐξησημέναι. Dio Chrysostomus, sermone IV, de Regno τὸ ὑγρὸν καὶ μαλακὸν εἶδος ὀπποῖτ τῷ ἀρρενωπῷ καὶ σεμνῷ. Ἄρ' ὄν, inquit, ἀρρενωπῷ τε καὶ σεμνῷ εἶδος τῷ τοιοῦτῳ δαίμονι πρέπει, ἢ μάλλον ὑγρὸν τε καὶ μαλακόν. Hinc ὑγρὸς εἶος Græcis, quæ Latinis vita madens ac deliciis diffuens. Optime igitur et elegantissime Arnobius: liquoris feminei dissolutissimus laxitate. Dissolutus est διαλελυμένος et deliciis fluens. Tertullianus, de Spectaculis, cap. X: Et est quoque in artibus scenicis Liberi et Veneris patrocinium, quæ privata et propria sunt scenæ, de gestu et corporis fluxu. Nam mollitiam Veneri et Libero immolant: illi per sexum, isti (sic enim legendum pro illi) per fluxum dissolati. — HERALD. Opp. corpora sicca, quibus, ut ait Catullus, avida cutis siccis hæret ossibus. Conf. J. Fr. Gronov., in Diatribe ad Stati. Silv., cap. XXV, pag. 151, sq. locum nostrum multis exemplis illustrans et Turneb., Advers., lib. XXIII. Male itaque locum hunc sanctissimum sollicitavit Meursius legens: liquoris seminei, quia lberum veteres masculinis seminibus præferebant, et pejus etiam C. Barthius, Advers., lib. LVIII, cap. 15, liquorem femineum vinum interpretatur. ORELL.

Tanquam si illam dicas publicare, divindere meritorii corporis formam. Id est, τὸν ὄρον ὡς περ τε ὄρον πηράσκειν. Formam enim dicit heic τὴν ὄρον in eandem sententiam Jul. Firmicus lib. VI, Mathes, cap. 51. Si vero mulieris fuerit ista genitura, meretricem publicam et famosam nundinato pudore perficiet,

s, et malleo, manu librans dextera, et fabrilis A
 ue succinctus : cum plectro et fidibus De-
 aristæ gestus servans, cantaturi et nœnias
 s : cum fuscina rex maris, tamquam illi pu-
 gladiatorii obeunda certaminis : neque ullum
 rre figmentum alicujus numinis, quod non
 certos ferat fabrorum liberalitate donatos.
 aliquis, vobis nescientibus et ignaris, rex
 et callidus ex foribus suis Solem tollat, et
 rii transferat sedem : Mercurium rursus ar-
 que in Solis faciat commigrare delubrum,
 enim a vobis glaber, atque ore compingitur
 ue huic radios, Solis capiti petasunculum a
 at : quibus modis internoscere poteritis,
 Sol iste sit, an ille Mercurius, cum habitus B

vobis deos, non oris soleat proprietates indicare? Con-
 simili rursus translatione si nudo Jovi cornua detra-
 hat, et Martis temporibus affigat, Martem armis spoli-
 liet, et his rursus circumcludat Hammonem : inter-
 sultio quæ fieri poterit singulorum, cum qui Jupiter
 fuerat, idem possit existimari Mars esse, et qui Ma-
 vors fuerat, subintroire speciem Jovis possit Hammo-
 nis? Usque adeo ludus est simulacra ista confingere,
 nomina illis tamquam propria dedicare, quibus si
 habitum detrahas, tollatur cognitio singulorum : deus
 pro deo credi, alter videri pro altero, immo pro utro-
 que uterque possit existimari?

XIII. Sed quid ego diis dotas falsas et fulcinas ri-
 deo? quid cornua, malleos, et galeros, cum simula-
 cra quædam sciam certorum esse hominum formas, et

LECTIONES VARIANTES.

oculum ms. *Ridicule.*

COMMENTARIUS.

—Innuat autem Arnobius Venerem *Vulgariam*,
 de qua Eugraphius ad Terent. Eunuch.
 II, 5 : *Menander aperte dixit, meretrices juxta
 nam, vel in atrio solitas habere arum Veneris
 , cui quotidie sacrificarent.* (Conf. Murr. ad
 reulan., tom. 7, pag. 4, tab. 16. ORELL.
 orii corporis. Quare et ipsum lupanar merito-
 pellant, *εργαστήριον.* Jul. Firmicus, lib. IV,
 cap. 25 : *Si autem iis Veneris stella acce-
 sstribus viris de meritorio detracta mulier con-
 atia copulatur.* HERALD.

pileo Vulcanus et malleo, manu librans
 In textum recepi correctionem hanc verissi-
 quegisteri, qui aliam quoque proponit emen-
 a : *Cum pileo Vulcanus et malleo, malleum
 xtera.* Sed priore longe præfero ob ingra-
 tificationem v. *malleus.* Antea edebatur : *Cum
 canus et malleo, manu liber sed dextera*, quod
 esse corruptum, nisi forte Arnobius ad talem
 n respexit, qualem nobis representat Mont-
 a Antiquit., tab. 11, fig. 4. Compendii Schæ-
 aleani scil. liberi dextra manu, sinistra au-
 oluta pallio. Meursius conj. *manus; liber
 era*, quod quid sibi velit, dispicere nequeo,
 ous dici possit Græcorum *χολός*, qualis erat
 s, cujus autem significationis exempla desi-
 um *manus* est proprie manu carens, non
 tus claudicans. ORELL. Fabros ferrarios pi-
 nisse, ex Arriani Diss. Epictet., lib. IV, cap. 8,
 (Heraldus) observarunt. ELMENH.

brili expeditione succinctus. Id est, *περιζώμα
 vos*, Arriani eodem capite : *Οὐδείς δ' ἐρεῖ,
 σικός εἶμι, ἀν πλῆκτρον καὶ κινθάρων ἀγοράση. Οὐδ'
 λκεύς εἶμι, ἀν πλῆκτρον καὶ κινθάρων ἀγοράση.*
 — De voce *expeditione* dubito, significatur id,
 osiro sermone dicimus *ein Schurzfell.* Forte
 scriptum *περιζώματι*, quod librarius græce
 mutavit. Possis tamen *expeditionem* fabrilem
 nodum et rationem, qua faber expedit opus
 quanquam et hoc dicendum, parum aptam
 rationi vocem *succinctum*. CANNegieter. Inso-
 na hæc vocis *expeditio* significatio, neque ve-
 e est Arnobium scripsisse *περιζώματι*, cum
 opere nullum græcum legatur vocabulum.
 mia sana erunt, si cum Stewechio legamus.
expeditioni succinctus, id est, ad febrilem ex-
 tem. Talem Vulcanum succinctum vide sis
 ontefalconium in Antiquit., tab. 14, fig. 2
 l. Schaz. ORELL.

*plectro et fidibus Delius citharistæ gestus ser-
 mtaturi et nœnias histrionis.* Hæc est lectio
 a editionum, excepta Lugduno-Batava, quæ
Delius citharista, fortassis operarum vitio.

Nam ita si legimus posterius, et non habet ad quod
 referatur. *Nœnias* designare non solum carmina fu-
 nebria, sed quæcumque dicta vulgata, puerilia, nuga-
 toria docent Taubmannus ad Plant. Bacchid., act. 4,
 scen. 8, et Gesnerus in Thesuro. Sic infra lib. VII,
 cap. 52, nutricum cantiones, quibus pueris inducunt
 sommos, *nœniæ* vocantur : *Somni enim quiete sol-
 vuntur, occuparique ut possint, lenes audiendæ sunt
 nœniæ.* ORELL.

*Cum fuscina rex maris, tamquam illi pugna sit gla-
 diatorii obeunda certaminis.* Fuscina enim retiarum in
 gladiatorum ludis utebantur. Juvenalis, satyr. II,
 vers. 145.

C Vicit et hoc monstrum tunicati fuscina Gracchi.

Vid. Lipsius Saturnal., lib. II, cap. 8. ELMENH. Quia
 nimirum gladiatores, ac imprimis retiarum, tridente
 armati contra myrmillones pugnabant, unde Juve-
 nalis, sat. II, vers. 145 :

Vicit et hoc monstrum tunicati fuscina Gracchi,
 Lustravitque fuga mediam gladiator arenam.

Vide sis in hos versus variorum observationes et
 Lipsium, lib. II, Saturn., cap. 8, NOURR., pag. 490.

Rezarbanus et callidus ex foribus suis Solem tollat.
 Numquam existimasset, posse aliquem (Gelenium, qui
 conj. *ex adibus.* ORELL.). De hac lectione dubitare.
 Sol recte in foribus, unde *προστατήριος* appellabatur.
 Sophocles in Electra (vers. 657) :

Κλόος ἂν ἦδῃ, φοῖβε προστατήριε,
 Κεκαρμένῃ μου βᾶτον.

Scholias : *Προστατήριε..... ὅτι πρὸ τῶν θυρῶν
 ἴδρονται.* Atque ita Pausanias. Tertullianus de idolo-
 latria : *Etiam apud Græcos Appollinem θυραίων et An-
 telios dæmonas ostiorum præsidēs legimus.* Προπόλιον
 Απόλλωνα dicit Aristides hymno in Minervam. HE-
 RALD.

Cum habitus vobis deos, etc. Prudentius :

Formatum Fortunæ habitum, cum simplice cornu.

Insignia appellat Tertullianus libro de Idololatria : *Nec
 enim differt, an exstruas, vel exornes, si templum, si
 aram, si ædiculam ejus instruxeris, si bracteam expres-
 seris, aut insignia, aut etiam domum fabricaris.* HERALD.

Interstitio. II. I. idem quod discrimen, ab *intersto
 are*, cujus significationis aliud exemplum desidero.
 Alias *interstitio* est cessatio, vacatio. Alii legunt *in-
 terstinctio*, quod supra habuimus cap. 3. : *Et sidereo
 evomant variata interstinctio fulgores.* ORELL.

Nomina illis tamquam propria dedicare. Meursius
 mavult numina, male. ORELL.

infamiam liniamenta meretricum? Quis enim, qui ignoret Athenienses illos Hermas Alcibiadis ad corporis similitudinem fabricatos? Quis Praxitelem nescit, Posidippum si relegat, ad formam Cratinæ meretricis, quam infelix perditæ diligebat, os Veneris Cnidæ solertiarum coegisse certamine? Sed sola est hæc Venus, cui de scorti vultu translaticium decus auctum est? Phryne illa Thespiaca, sicut illi referunt, qui negotia Thespiaca scriptitarunt, cum in acumine ipso esset pulchritudinis, venustatis, et floris, exemplarium fuisse perhibetur cunectarum, quæ in opinione sunt Venerum: sive per urbes graias, sive istic quo fluxit amor talium cupiditasque signorum. Itaque artifices omnes, ipsis iisdem qui temporibus existerunt, quibusque primas dabat exprimendarum similitudinum veritas, omni cura studioque certabant, sicut capitis prostituti cythereia in simulacra traducere: ardebant artificum scita: alterque alterum vincere contentiosa æmulatione quærebant, non Venus ut augustior fieret, sed ut Phryne pro Venere staret.

Atque ita perducta est res eo, ut pro diis immortalibus sacra meretricibus fierent, et infelix regio signorum fabricationibus falleretur. Inter significes ille memoratus Phidias est primus, cum Olympii formam Jovis molimine operis extulisset immensi, super dei digito PANTARGES inscripsit PULCHER: nomen autem fuerat amati ab se pueri, atque obscœna cupiditate dilecti: neque ullo metu est aut religione commotus, deum nomine prostibuli nuncupare; quinimo exoleto Jovis numen simulacrumque sacrare. Usque adeo ludus est, et puerilis affectio, sigillaria ista formare, adorare pro diis ea, sanctitatibus accumulare divinis: cum ipsos videamus artifices in effingendis his ludere, et libidinum propriarum monumenta sancire. Quid est enim si quæras, cur Phidias ludere ac lascivire dubitaret, cum ante paululum temporis Jovem ipsum, quem fecerat, sciret aurum fuisse, lapides, atque ossa informia, disparata, confusa, seque horum omnium congregatorem, atque victorem^a, habitus eis per se

LECTIONES VARIANTES.

^a Junctorem ms.

COMMENTARIUS.

XIII. — Quis est enim qui ignoret Athenienses illos Hermas, etc. Clemens in Protrep. (pag. 47. ed. Potter.): ὡς περ αὐ καὶ οἱ λιθοῦχοι τοῦς Ἑρμάς Ἀθηναίων πρὸς Ἀλκιβιάδην ἀπεικάζον. CANTER.

Quis Praxitelem nescit, etc. Idem Clemens (eadem pagina): Ὁ Πραξιτέλης δὲ, ὡς Ποσιδίππος ἐν τῷ περὶ κνίδου διασαφεῖ, τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἄγαλμα τῆς κνιδίας κατασκευάζων, τῷ Κρατίνης τῆς ἐρωμένης εἶδει παραπλήσιον πεποίηκεν αὐτὸν, ἐν ἔχουσι οἱ δεῖταιοι τὴν Πραξιτέλους ἐρωμένην προσκυνεῖν. CANTER.

Posidippum si relegat. In Romano Codice (editione 1) legitur: Posidippi si relegat, scil. scripta. CANTER. — Si sana est lectio editionis Lugd. Bat.: Posidippi si relegat, excidit aliquid post v. relegat, forte librum de Cnido. Nam Clemens, quem et hic exscripsit Arnobius: Ὁς Ποσιδίππος ἐν τῷ περὶ κνίδου διασαφεῖ. Editiones veteres, v. c. prior Elmenhorstii, habent: Posidippum si relegat. De hoc Posidippo vid. Voss. de Hist. græc., lib. III. ORELL.

Solertiarum coegisse certamine, hoc est, summa diligentia et solertiarum contentione, omnibus solertiis (Kunstfertigkeiten, Geschicklichkeiten), quæ in ipso erant, quasi in certamen vocatis. Quare falsissima est conjectura Fulv. Ursini: solerti aliarum contentione. ORELL.

Phryne illa Thespiaca. Clemens I. 1.: φρόνη δὲ ὀπνηκὰ ἦνθει ἢ ἐταῖρα ἢ θεσπιακὴ, οἱ ζωγράφοι πάντες τῆς Ἀφροδίτης εἰκόνας πρὸς κάλλος ἀπεμιμούντο φρόνης. CANTER. — Conf. Pausanias in Bœoticis pag. 302 et 330. ORELL.

Qui negotia Thespiaca scriptitarunt. Id est, res Thespiaca, ut docebamus ad lib. I. (cap. 3.) Male igitur Fulv. Ursinus inducit τὸ negotia. HERALD.

Cum in acumine ipso esset pulchritudinis. In acumine, id est, ἐν ἀκμῇ ὥρας, κάλλους. Vide interpp. ad Achill. Tat. Amor., lib. III, cap. 8, pag. 260, ed. Boden. Pessime itaque alii mutant culmine. ORELL.

Exemplarium. Idem quod exemplar. Rarior formatio obvia tamen in Digestis. Vid. Brisson., de verb. Signif., hoc verbo. ORELL.

Sive istic, quo amor fluxit. Sic edidi ex emendatione Meursii probatissima. Cæteri: sive iste quo amor fluxit. ORELL.

Quibusque primas dabat exprimendarum similitudi-

num veritas. Pro veritas Fulv. Ursinus legendum suspicatur navitas. Male. Similem locutionem habuimus supra lib. II.: in quibus nihil ipsa desideraret integritas. ORELL.

Filum capitis prostituti. Vide supra ad lib. III. cap. 13. init. ORELL.

Ardebant artificum scita. Locus difficilis. Scita intelligo de formis conceptis in animis artificum, die Ideale der Künstler. Editio Lugd. Bat. Habet: Ardebant artificium scita. Ardebant; scil. ob amorem Phrynes: Sie waren voll Feuer und Leben. Credo, operum vitio, nam ardere aliquem nihil aliud significare potest, quam impense amare. ORELL.

Inter significes. Signifex pro statuario ænæe latinitalis vocabulum, usurpatum præter nostrum ab Apuleio, Martiano Capella et Sidonio, ubi vid. Savaro ad lib. VI, epist. XII, pag. 403. Conf. C. Sciopp. Verosimil. lib. I., cap. 7, pag. 53, et Colv. ad Apulei. Met., I, 22. p. 92. ORELL.

Inter significes ille memoratus Phidias est, etc. Clemens p. I.: Ὁ μὲν Ἀθηναῖος Φειδίας ἐπὶ τῷ δεξιῷ τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου ἐπιγράψας, ΠΑΝΤΑΡΚΗΣ ΚΑΛΟΣ. Οὐ γὰρ καλὸς αὐτῷ ὁ Ζεὺς, ἀλλ' ὁ ἐρώμενος ἐν. CANTER.

Super Dei digito Pantarces inscripsit pulcher. Sic ex emendatione Th. Canteri, in Var. Lect., lib. II, cap. 14, in Gruteri Lampade, tom. III, p. 752, legendum esse liquet cum ex Clementis loco modo citato, tum ex Pausania, lib. VI, pag. 362, ed. Sylburg.: Μετὰ δὲ Ἰκκον καταπαλαίτας παῖδας Παντάρκης ἐστραπὴν ὁ Ἰδεῖος ὁ ἐρώμενος Φειδίου. Conf. pag. 306. Antea edebatur: Pantarces. ORELL.

Inscripsit pulcher. Suidas in καλοὶ dicit, amatores amationum nomina inscripsisse in parietibus vel foliis arborum, addito titulo: Ille est pulcher. Verba ejus sunt: καλοὶ Ἀριστοφάνης. Ἐν τοῖσι τοίχοις ἔγραφον Ἀθηναῖοι καλοὶ. Ἴδιον ἐραστῶν ἢ τὸ τὰ ἐρωμένων ὀνόματα γράφειν ἐν τοῖσι τοίχοις, ἢ δένδροις, ἢ φύλλοις δένδρων οὕτως Ὁ δεῖνα καλός. ELMENH. — Conf., qui hac de re multus est, Bœitiger. V. Cl. in Sabina pag. 322 et 346, et ejusd. Erklärungen alter Vasengemahlde. Tom. III, pag. 66 seq. ORELL.

Ludere ac lascivire. Vide supra ad lib. V, cap. I. ORELL.

membrorum similitudine fabricata, et, quod
nia primum est, sui esse beneficium muneris,
us per se esset, atque in rebus adoraretur?

libet in hoc loco, tamquam si omnes adsint
ex orbe nationes, unam facere concionem,
aures hæc omnium communiter audienda
re. Quidnam est istud homines, quod ipsi
in tam promptis ac perspicuis rebus volun-
tis et circumscriptis cæcitate? Discutite ali-
calignem, regressique ad lumen mentis in-
propius, et videte istud, quod agitur, quale
odo retinetis jus vestrum, atque in finibus
æ rationis consiliique versamini. Simulacra
vos terrent, quæque templis in omnibus

A prostrati atque humiles adoratis, ossa, lapides, æra
sunt, argentum, aurum, testa, lignum sumptum ex
arbore, aut commixtum glutinum gypso : ex ornatibus
fortasse meretriciis, aut ex muliebri mundo, came-
linis ex ossibus, aut ex Indici animalis dente, ex cac-
cabulis, ollulis, ex ^b candelabris, et lucernis, aut ex
aliis obscœnioribus vasculis congesta, conflata, in
has species ducta sunt, atque in formas, quas cerni-
tis, exierunt : fornacibus incocta figulinis, ex incu-
dibus et malleis nata, grossis rasa, descobinata de
limis, serris, furfuraculis, asciiis, secta, dolata, effossa
terebrarum excavata vertigine, runcinarum levigata
de planis. Ita iste non error est? non, ut proprie di-
catur, amentia, deum credere, quem tute ipse for-
maris? supplicare tremebundum fabricatæ abs te rei;

LECTIONES VARIANTES.

ab. Atii : vobis, quod præfero.

^b Et Sab.

COMMENTARIUS.

s eis per se datos in membrorum similitudine

Hæc est lectio antiqua merito in textum
ab editore Lugd. Bat. Neque opus habemus
one Fulvii Ursini : habitu eis per se dato,
tantius quidem, sed alterum convenientius
obii parum limato. Multo minus intelligo,
velit Heraldii interpunctio : habitus eis per se
membrorum, etc. Nam verba, habitus eis per
etc. pendat a precedente sciret. ORELL.

Fulvius Ursinus : adnotaretur. Alii :
ur. Male utrumque. ORELL.

— Simulacra ista, quæ vos terrent, etc. Re-
ad disputationem de simulacris in genere,
eorum materia argumentatur. Est igitur
tum contra omnia simulacra generale. De
n adorandi formula, quam tangit Arnobius,
ad lib. 1. HERALD.

mmistum glutinum gypso. Prudentius, libro in
sum 1 :

..... Mollis si bractea gypsum
t, infido rarexit glutine sensim. HERALD.

animalis. Elephantii. ORELL.

cabulis. Ita scribendum esse, non *cacabulis*,
vercampius ad simillimum locum Tertulliani
get., cap. xiii, p. 152 : *Domesticos deos,*
is dicitis, domestica potestate tractatis pigne-
nditando, demutando, aliquando in caccabu-
sturno, aliquando in trullam de Minerva, etc.
bulum et trulla designant instrumenta in-
tibus ventri onus et vesicæ accipitur. Sed
abula h. l. conjungantur cum ollulis, cande-
c., et paulo post mentio fiat aliorum vascu-
scœniorum, Gesnerus in thesauro *caccabu-*
rectius in erpretatur de culinæ instrumento,
suel, *Küchentopf*, quo sen-u utitur et Api-
voiles. *Caccabulum* itaque deminutivum a
εἰσκαβός, vas ubi cibum coquebant, χύτρα,
at Varro de Ling. lat., lib. iv. Erat et pisto-
Vid. Casaubon., ad Æl. Lamprid. Helioga-
19, p. 828, seq. ORELL.

aliis obscœnioribus vasculis. Minucius Felix,
t, p. 240, ed. Gronov.) : *Deus æreus vel ar-*
immundo vasculo, ut sæpius factum, Ægyp-
inflatur, tunditur malleis, et incudibus figura-
NH.

in formas quas cernitis exierunt. Proprie.
(Art. Poet. vs. 22) :

..... Amphora cœpit
ni : currente rota cur urceus exit? HERALD.

rasa. Sic emendavit Gelenius pro *grossis*,
ea legebatur nullo sensu, *grossus* sive *gros-*

phus, i, γρόσφος, a Gesnero in Thesauro exponitur
hastæ cuspis. Hoc loco significare videtur instrument-
tum illud, quod Polluci Onom. vii, 115, et x, 146,
dicitur ἀρίς, limæ cognatum. Sed aliam hujus voca-
buli auctoritatem desidero. Salmasius in ed. Lugd.
Bat. dedit : *Tornis rasa, tornus, das Dreheisen, Dre-*
chslerreisen, de quo pluribus agit Heyne V. S. in l. t. :
Antiquariache Aufsätze, partic. ii, p. 143, seq. ORELL.

Descobinata de limis. Hæc est lectio vetus, pro qua
Gelenius : *Descobmata limis*. Atqui observavimus an-
tea, particulas istas sæpe πλεονάζειν apud hos scrip-
tores. Servius ad x *Æneid.* : *Ex more Romanorum,*
propter porcum, qui de lapide feritur. HERALD. *Descob-*
binare a scobs, is, ῥίνωμα, quod lima abraditur. *Descob-*
binatum, ἀποριναδόν. Hinc *scobina lima dicta, quod*
terendo scobem faciat, Gloss. Isidor. Vide Salmas. ad
Solin. p. 758 ; et Meurs. in Critico, p. 188. ORELL.

Furfuraculis, asciiis. Ita legendum esse docet Sal-
masius ad Solin., p. 774. Cod. ms. et editio princeps
habent : *Furfuribus aculeis, asciiis*, corruptissime.
Fulv. Ursinus conj. : *forcipibus, asciiis*. Alii : *perfora-*
culis asciiis. Sed *furfuraculis* est vera lectio, et proxime
accedens ad scripturam Codicis *furfuraculum* et *per-*
foraculum unum idemque significant, nempe τὸ τρύ-
πανον, terebræ genus, dictum vel *perforaculum* a per-
forando, vel apud sequioris latinitatis scriptores
furfuraculum, quod furfures, in ligno perforando faci-
ciat, hoc est scobem furfuribus similem. Glossæ :
furfuraculum..... τρύπανον. Nec refert hilitum, quod te-
rebrarum mentio mox additur. Nam terebræ diversæ
a furfuraculis vel perforaculis. Ita et Græci distin-
guunt τέρετρα et τρύπανα. Græcum epigramma de
instrumentis fabrilibus :

Τρύπανα δ' εὐδίνετα καὶ ἀνεφάνη τέρετρα.

Terebra est τέρετρον : *Perforaculum* sive *furfuraculum*
τρύπανον. Hæc Salmasius. ORELL.

Terebrarum excavata vertigine. *Vertigo* h. l. cir-
cumactus in gyrum, *das Udrehen*, nihil amplius. Ita
Propertius, lib. iii, eleg. vii, 65.

Subtrahit hæc sntem torta vertigine fluctus.

et ipse Arnobius supra, lib. i, cap. 2 : *Vertigo hæc*
mundi, ubi vid. not. ORELL.

Runcinarum levigata de planis. De *runcina* vide
supra ad lib. v, cap. 28, et Turneb. Adversar.,
lib. xxiii, cap. 28. *Planis* est a *plana, æ*, vocabulo,
obsoleto, cujus deminutivum *planula* in Glossis ex-
ponitur *runcina*. Conjungit itaque Arnobius more suo
duo vocabula idem significantia, nisi *planis* accipere
velimus de parte *runcinæ* lignum levigante. de h. l.
abundat, ut sæpius. ORELL.

et cum scias, et certus sis tui esse operis, et digitorum artem ^a, pronum in faciem ruere, opem rogare suppliciter, adversisque in rebus, atque in temporibus asperis propitii numinis favore succurrere?

XV. Ecce si aliquis ponat in medio æs rude, atque in opera nulla conjectum, argenti massas indomiti, infectum aurum, lignum, lapides, atque ossa, resque alias cæteras, quibus signa consueta sunt et numinum simulacra constare: immo si aliquis ponat in medio collisorum deorum vultus, conflata atque imminuta simulacra; jubeatque vos idem frustis hostias et fragminibus cædere, informibus massis sacra et munia impertire divina: audire a vobis exposcimus, facturine istud sitis, an contra quam imperabitur recusaturi? Fortasse dicetis, qua causa? quia nemo est in rebus humanis tam stolidè cæcus, qui argentum, æs, aurum, gypsum, ebur, argillam, deorum in numerum referat, ipsaque per se dicat vim habere atque obtinere divinam. Quanam est ergo ratio, ut si omnia hæc corpora intacta atque infecta permanserint, careant vi numinis atque auctoritate cœlesti; ea formas si accipiant hominum, si auriculas, nasos,

^a Patrem Sab.
^b Fuerant Fulv.
^c Retinent. Fulv.

buccas, labra, oculos, cilia, continuo dii fiant, et in ordinem cœlitum referantur, et censum? Novitatis aliquid fictio corporibus his addit, ut adjectione ipsa cogamini aliquid eis credere divinitatis majestatisque collatum? In aurum æs mutat, aut testula vilitatem in argenteam cogit degenerare materiam? quæ insensilia fuerunt ^b paulo ante, facit ut sint viva, et spiritali agitatione moveantur? Si quas foris habuere naturas, eas omnes retineant ^c simulacrorum in corporibus ^d constituta; stupiditas quæ tanta est, detrecto enim dicere cæcitatem, rerum existimare naturas formarum qualitate mutari, et accipere nomen ex habitu, quod in primigenio corpore iners fuerit et brutum, et sensus mobilitate privatum.

XVI. Itaque immemores et obliti simulacrorum substantiæ atque originis, quæ sit, rationale homines animal, et sapientiæ munere consilii que donatum coctilibus testis succumbitis, æris laminas adoratis, elephantorum a dentibus secundas poscitis valetudines, magistratus, imperia, potestates, victorias, acquisitiones ^e, lucra, messes opimas, feracissimasque vindemias; et cum pateat, luceat, rebus fieri verba cum brutis, exaudiri vos remini, ipsique vos ultro

LECTIONES VARIANTES.

^d Corporalibus ms.
^e Acquisitionis Sab.

COMMENTARIUS.

Digitorum artem. Editio princeps partem. Meursius conj. partum. ORELL. — Lactantius: Nam ista mortaliū digitorum ludicra et fragilia figmenta. Et: Homo igitur illorum quasi parens putandus est; per cujus manus nata sunt: per quem speciem, figuram, pulchritudinem habere cœperunt. HERALD.

Atque in temporibus asperis propitii numinis favore succurrere. Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius: favores accurrere. Sed nihil fortasse mutandum. Pendent enim fortasse hæc a verbo *rogare*. Orantur igitur dii in rebus adversis propitii nominis favore succurrere et opem ferre, id est, succurrant et opem ferant. Et ita sane propitium numen, quod scilicet succurrit et prope est, cui respondet *θεωσ* apud Græcos; nimirum *ὁ πρόθυμος ἐποπτεύων τοὺς δοκίμους. Ἰδὼν γὰρ*, inquit Eustathius, *τὸ ἴματι λάσεν, ἤγρον ἐπίσταται καὶ ὄρω ἐπιβλέπων.* Non poterat igitur Arnobius loqui expressius. HERALD. — Constructione scilicet Græca, *ἀτεῖν, ἀλεξέειν.* Ita Virgilius, *Eclog. II, 45:*

Jampridem a me illos abducere Thestylis orat.

Plura exempla vide ap. Vechneri Hellenolex., pag. 354, et Cort. in Sallust. Catil., cap. LI, § 24, Ed. Lugd. Bat.: Propitii numinis favorem succurrere. Meursius conj.: favores acquirere. Non opus. ORELL.

XV. — Argenti massas indomiti. Indomitum argentum dicitur igni vel calamine nondum domitum, in formam coactum, quod alias rude dicitur. De v. massa vid. Savaro ad Sidon., lib. VI, Epist. I, pag. 385. ORELL.

Infectum aurum. Isidorus Orig. lib. XV, cap. 47: Tria sunt autem genera argenti et auri et æris, signatum, factum, infectum. Signatum est, quod in nummis est: factum est, quod in vasis et signis: infectum, quod in massis est, quod et grave dicitur. Conf. Serv. ad Virgil. Æneid., lib. X, vers. 527, et, qui ea de re multus est, J. Fr., Gronov., de Sestertiis, lib. I, cap. VII, pag. 33, seqq. ORELL.

Auriculas. Id est aures. Ioceta: Auriculas asini Mida rex habet, et Lactantius de Mortib. Persecut., cap. XXXVI, fin.: Itaque confessoribus effodiebantur oculi, amputabantur manus, pedes detrancabantur, nares et

auriculæ desecabantur. Ubi vid. Gisb. Cuper., par. 214, ed. Bauldr. ORELL.

In aurum æs mutat aut testulæ vilitatem in argenteam cogit degenerare materiam? Sic egregie sanavit locum Stewechius. Antea legebatur corruptissime: In aurum, æs mutata ut testula vilitatem in argenteam cogat degenerare materiam. Heraldus conj.: in aurum, æs, mutata ut testulæ vilitatem, in argenteam cogat degenerare materiam, explicans: quid est quod Deos cogat in has materias transire? Male. Nam mutat et cogit pendent a præcedenti novitatis fictio. ORELL.

Quæ insensilia fuere paulo ante. Ita Stewechius et ed. Lugd. B. Alii: insensibilia. Sed insensilia, quod Codex ms. habet, est vocabulum Lucretianum, II, 865, seqq.:

Ex insensilibus tamen omnia confiteare
Principis constare: neque id manifesta refutant
Nec contra pugnant, in promptu cognita quæ sunt:
Sed magis ipsa manu ducunt, et credere cogunt,
Ex insensilibus, quod dico, animalia gigni.

D et vers. 887:

Ex insensilibus ni credas sensile gigni.

quæ loca citavit Elmenhorstius. ORELL.

Facit, ut sint viva. Facit, scilicet, novitatis fictio. Male igitur Fulv. Ursinus: facit. ORELL.

Moveantur. Stewechius conj.: motentur. ORELL.

XVI. — Itaque immemores et obliti simulacrorum substantiæ et originis quæ sit. Heraldus in Curis II, legendum suspicatur: Itaque immemores et obliti simulacrorum substantiæ et origines quæ sint. ORELL.

Rationale homines animal. Glossæ: Animal, ζῷον λογικόν, ἄνθρωπος. ELMENH.

Æris laminas adoratis. Id est, prostrati adpreciamini. Nam adorare est precari ad. lib. I (cap. XXXVI).

HERALD.

Acquisitiones, lucra. Meursius: Acquisitiones lucri, contra morem Arnobii talia vocabula ejusdem significationis coacervantis. ORELL.

Et cum pateat, luceat rebus fieri verba cum brutis.

cuæ circumscriptione traducitis? O A cum lateribus dimidiatos, plantarum imperfecta in simulacri alicujus medias introire amo utinam liceret, Olympiacos illos et aves diducere in membra resolutos, s partes, quibus summa concluditur cretas ac singulas contueri. Jamdudum deos, quos exterior levitas lenocinio stat, laminarum flatilium esse crates, coagmenta deformium, a ruinarum calulationis metu subscudibus, et catenis, nsulis retentari; interque omnes sinus, inque juncturas plumbum ire suffusum, toras signorum diurnitatibus commo- s, inquam, jamdudum solas sine occi- nanus sine brachiis semiplenas, ventres

vestigia, et quod maxime risum ferat, parte ligneos ex una, at ex altera saxeos inæquabili corporum constructione contractos. Quæ si utique perspicere obscuritatis arte non quirent, vel ipsa vos saltem, quæ in medio sita sunt, docere, atque monere debuerunt, agere vos nihil, et circa res cassas officiorum impendere vanitates. Ita enim non videtis spirantia hæc signa, quorum plantas et genua contingitis, et contractatis orantes, modo casibus stillicidiorum labi, putredinis modo carie relaxari, ut nidoribus, atque fumo suffita ac decolorata nigrescant, quemadmodum sæcli longioris incuria a perdant situ speciem, et rubigine convulnerentur exesa? Ita, inquam, non videtis sub istorum simulacrorum cavis b stelliones,

LECTIONES VARIANTES.

v.

b Casis Fulv.

COMMENTARIUS.

contra Celsum, lib. III: πάντες γὰρ καθ' ἑνὸς οἱ τοῖς ἀψύχοις ὡς θεῶν προσλαλοῦντες θύουσιν; μᾶλλον γὰρ μεμύησαν, εἰς τοὺς θεοὺς, καὶ ὡς θεοῖς τοῖς ἀγάλμασιν προσκυ- λ.

vacuæ. Fulv. Ursinus mavult: *Credula* Sed *vacuus* hoc loco idem quod *vanus*, *ira*: *vacua* imaginatio. ORELL.

Pendigines sunt cava simulacri inter- esner. et Schneider. ad Veget. de Mulo- cap. 44, § 1. Alii exponunt velamenta olmasius ad Solium, pag. 268. inter- cturas et nexus partium, τὰ πάγματα. vide in Thesaurio Gesneri. ORELL.

n membra resolutos. Ita legendum esse docuit J. G. Grævius, in Epistola ad N. I (Syllog. Burm., tom. IV, pag. 337). tionem verissimam non dubitavi in tex- ORELL.

is. *Subscudes*, ait Festus, *appellatur* *us tabulæ inter se configuntur*; quia, quo succeditur. Eam vocem Cato lib. de Re 18), usurpavit, qua quidem, sicut Ar- acula significat. NOURR. pag. 566.—*Sub-* antur tabellæ lignææ cuneatæ ad trabes nittenda. Vide Fest., h. v., ibique in tpp. r, ad Caton. de Re Rust. cap. 18. Hay- Indice vertit: *Zungen*. Græce πελεκύοι. hölzer. ORELL.

nsulæ proprie dicebantur crepidarum vel uli, per quos trajecta lora pedem ad- ide Gesner, in Thesaurio et Boettiger. in . 275. II. I. significari videntur ligamenta us firmantur simulacra, *eiserne Bänder*, D ORELL.

ique perspicere obscuritatis arte non quirent. us legendum conj.: *obscurata arte*. Male. *atis* est artificiosa obscuritas, ars statua- æ illa obscurat, eorum vitia obtegit spec- illis. ORELL.

nihil. Vide supra ad hujus libri cap. 5. ORELL.

a impendere vanitates. Fulvius Ursinus ma- es, male. *Officiorum vanitates* sunt officia anea, quibus nihil efficitur. ORELL.

hæc signa. Virgilius (Æn. VI, 848):

ali spirantia mollius æra. HERALD.

plantas et genua contingitis et contractatis nua deorum a supplicantiibus fuisse con- rita observatio est. Sed non solum genua, m pedes quandoque ipsos et plantas, ut is, et vestigia comprehendebant, et sæpe

osculabantur. Unde Prudentius contra Judæos:

Augustum caput ante pedes curvare Minervæ,
Ficillis et soleas Junonis lambere, plantis
Herculis advolvi, genua incurvare Dianæ.

Nota *Soleas Junonis lambere*. Apuleius, *Milesia* VI: *Tunc Psyche pedes ejus advoluta et ubere fletu rigans deæ vestigia, humumque verrens crinibus suis*; et Mles. XI: *Exin gaudio delibuti populares, thallos, verbenas, corollas ferentes, exosculatis vestigiis deæ, quæ gradibus hærebant argento formata, ad suos discedunt lares.*

Hoc Græci dicunt τοῖς ἔχουσι τοῦ ἀγάλματος προσφύναι. Heliodorus, lib. V *Æthiop. Hist.*: Εἰς τὸ ἄδυτον παρελθὼν, καταλαμβάνει τοῖς ἔχουσι τοῦ ἀγάλματος, προσπεφυκυῖαν. Et lib. VII: Τοῖς δὲ ἔχουσι προσφύς τοῦ ἀγάλματος, ὧρὸν τε ἐπιπλιστόν αὐτῶς ἔχων, ὀλίγον μὲν καὶ ἐκθαυεῖν εἶδεν. Sic aliquando in supplicatione humana. Ammianus Marcellinus, lib. XVII: *Manus ad dimicandum aptatas, armorum abstracto munimine pone terga vixerunt; restareque solam salutem contemplantes in precibus, effusi sunt vestigiis Augusti clementis*. Sed hæc alibi fusius. HERALD.

Fumo suffita. Ita Sidonius, lib. II, epist. XIII: *Hinc suffita cinnamomo ac thure cænatio spargeret peregrinos naribus odores*; ubi vide Savaron, pag. 173, qui de hoc verbo multus est. ORELL.

Perdant situ speciem et rubigine convulnerentur exesa. Sic edidi cum Fulvio Ursino. Vetus lectio corruptissima est: *perdant situs specie*. Heraldus, transpositis vocabulis, legendum putat: *perdant speciem, situ et rubigine convulnerentur exesa*. Editio Lugd. Bat. habet: *perdant situs, species, etc.* ut sit *situs perdere*, collabi, moveri e basi sua et fundamento. ORELL.

Sub istorum simulacrorum cavis. Verissima hæc emendatio debetur Gelenio. Antea legebatur *cavis*, nullo sensu. Stewechius mavult *caveis*, intelligens de thecis et armariis, quibus recludi solebant deorum simulacra ut in cavea volueres. Sed ipsa simulacra arrosa a talibus animalentis intelligenda esse liquet e locis simillimis Minuci Felcis, c. XXIV, iuit: *Quanta vero de diis vestris animalia nuda naturaliter judicant? mures, hirandines, milvi, non sentire eos sciunt, noruunt, inculcant, insident, ac, nisi abigatis, in ipso dei vestri ore nidificant. Araneæ vero faciem ejus intexunt, et de ipso capite sua fila suspendunt. Vos tergitis, mundatis, eraditis, et illos, quos facitis, protegitis et timetis*. Et Tertulliani Apologet. cap. XII: *Igitur si statuas, et imagines frigidæ mortuorum suorum simillimas non adoramus, quas milvi et mures et araneæ intelligunt, nonne laudem magis quam pœnam merebatur repudium agniti erroris*. ORELL.

sorices, blattasque lucifugas nidamenta ponere, atque habitare? spurcitias huc omnes, atque alia usibus accommodata conducere, semirosi duritias panis, ossa in sepem tracta, pannos, lanuginem, chartulas nidulorum in mollitiem scilicet^a, et miserorum fomenta pullorum? Non in ore aliquando simulacri ab araneis ordiri retia, atque insidiosos casses, quibus volatus innectere stridularum possint, impudentiumque muscarum? Non hirundines denique intra ipsos ædium circumvolantes tholos, jacularier stercoris plenas, et modo ipsos vultus, modo numinum ora depingere, barbam, oculos, nasos, aliasque omnes partes, in quascumque se detulerit deonerati proluvis podicis? Erubescite ergo vel sero, atque ab animantibus mutis vias, rationes accipite, doceantque vos eadem nihil numinis inesse simulacris: in quæ obscœna dejicere neque metuunt, neque vitant leges suas sequentia, et instincta veritate naturæ.

XVII. Sed erras, inquit, et laboris, nam neque

LECTIONES VARIANTES.

^a Mollitiem sollicite *Sab. Male.*

COMMENTARIUS.

Sorices. Vide ad lib. II, cap. 59. ORELL.

Nidamenta ponere. Locutio Plautina, Rud. act. III, scen. VI.

In nervum mille hodie nidamenta congeret.
NOVAR., pag. 560.

Ossa in sepem tracta. In textum recepi emendationem hanc palmariam C. Barthii in Adversar. lib. XXIX, cap. 18, p. 1591. Notum enim omnibus, ossibus in nidamentorum munimina abuti ista animantia. Vulgata lectio est: *Ossa in spem tracta*, quam frustra tuetur Heraldus, putans sensum esse, mures, sorices, etc., etsi ossa rodere nequeant, ea tamen trahere nihilominus, sperantes scilicet iis posse se vesci, nondum satis tentatis dentium viribus, necdum iis cum ossium duritie compositis. Qualem argutiam in mentem venisse Arnobio maximopere dubito. Fulv. Ursinus legendum existimat: *Ossa in stupam tracta*. *Stupa*, *stiva* id quo nidi stipantur, firmantur. Vid. Voss. Etymol. Rom. Meursius conj.: *duritias panis ossu in speciem trahit*. . . . in mollitiem, etc., more loquendi antiquo. *Os*, *osse*, *ossium*, *ossu*, ut *testum*, *testu*, ap. Ovid., Fast. II, 645, V. 549. Salmasius edidit: *famis ossa in spem tracta*, hoc est, *ossa tracta* (in nidum) *in spem famis*. *Spes* pro expectatione, metu, ut centies apud antiquos. Sed longe præfero correctionem Barthii. Jam vero præfero lectionem antiquam: *In spem tracta*. In spem scilicet futuri, ut habeant quibus vescantur. Sic Horatius I, serm. I, 35:

Pervola, nam exemplo est, magni formica laboris:
Ore trahit quodcumque potest, atque addit acervo.
Quem struit haud ignara ac non incauta futuri. ORELL.

Nidulorum in mollitiem scilicet, et miserorum fomenta pullorum. Sic editio Lugd. Bat. cod. ms. habet: *Nidulorum in mollitiem sollicite et miserorum fomenta pullorum*. Editio princeps: *Nidulorum in mollitiem sollicite*, etc. Cæteri editores v. *sollicite* inducunt. ORELL.

Ab araneis ordiri retia. *Ordiri* h. l. passiva significatione, quod notandum. *Ordiri* vel antiquum *ordire* proprium verbum telæ et textrini operis. Vid. Nonius et Festus h. v. ibique intpp. et Gesner. in Thesaur. ORELL.

Non hirundines denique, etc. Clemens Alexandrinus in Protrept. p. 46, ed. Potteri: *Αἱ δὲ χελιδόνες καὶ τῶν ἄρνων τὰ πλεῖστα κατεξαιροῦσιν αὐτῶν ἀγαλμάτων*

nos æra, neque auri argentique materias, neque alias, quibus signa confiunt, eas esse per se deos, et religiosa decernimus numina; sed eos in his colimus, eosque veneramur, quos dedicatio infert sacra, et fabrilibus efficit inhabitare simulacris. Non improba, neque aspernabilis ratio, qua possit quivis tardus, necnon et prudentissimus credere deos, relictis sedibus propriis, id est cœlo, non recusare, nec fugere habitacula inire terrena; quinimmo jure dedicationis impulsos simulacrorum coalescere junctioni. In gypso ergo mansitant, atque in testulis dii vestri? quinimmo testularum et gypsi mentes, spiritus, atque animæ dii sunt? atque ut fieri augustiores vilissimæ res possint, concludi se patiuntur, et in sedis obscuræ coercitione latitare? Ergo illud a vobis parte in hac primum desideramus et postulamus audire, invitine hoc faciunt, id est, jure dedicationis attracti simulacrorum ineunt mansiones? an proni et faciles, neque ullis necessitatibus irrogatis? Si inviti hoc faciunt, et qui fieri potis est, ut in aliquam necessitatem immi-

εἰσπετόμενα, οὐδὲν φροντισάντα οὔτε Ὀλύμπιον Διὸς, οὔτε Ἐπιδαυρίου Ἀσκληπίου, οὐδὲ μὴν Ἀθηναῖς Πολιάδος, ἢ Σαραπίδος Αἰγυπτίου. ORELL.

Inter ipsos ædium circumvolantes tholos. *Tholos*, testudo, id est, camera rotunda ac convexa, *Kuppel*. vid. Lindenbrog., et Vales. ad Ammian. Marcell., I, XXVIII, c. 4, § 9, p. 241, ed. Wagner. ORELL.

Jacularier stercoris plenas. Laudant interpretes conjecturam Jo. Aurati: *stercoris splenas*, citantes Martialem, I, II, epigr. XXIX, vers. 40:

Ignoras quis sit? splenia tolle, leges;

ubi vide intpp., ut sensus sit, jaculari hirundines stercoris splenas vel splenia, id est emplastra. Sed *splena*, *æ*, frustra quæsi in Lexicis, et *splena*, *is*, ejus accusativus græcus posset esse *splenas*, nulla alia significatione inveni quam *lienis*, sedis risus et tristitiæ, *die Milz*. Vide Voss. in Etymol. Rom. Neque viduo, quare sollicitanda sit vulgata lectio, hoc sensu: hirundines plenas stercoris jaculari, id est ventrem exonerare. *Jaculari* scilicet indefinite positum ab Arnobio, verbum honestum pro inhonesto, Fulv. Ursinus conj.: *Jacularier stercoris tela*. ORELL.

Obscœna dejicere. Hæc est palmaria emendatio Fulvii Ursini pro vitiosa lectione Codicis: *obscœna dicere*, unde Gelenius fecerat: *obscœna facere*. Stewechius mavult: *Obscœna digerere*. ORELL.

Instincta veritate naturæ. Codex ms. et editio princeps: *distincta*, vitiose. *Instincta veritate naturæ* est vero proprioque naturæ instinctu. Itaque non necessaria Meursii conjectura: *instincta severitate* (id est necessitate) *naturæ*. ORELL.

XVII. — Quos dedicatio infert sacra. Minucius (cap. XXIII, lin.): *Quando igitur hic nascitur? Ecce funditur, subricatur, scalpitur. Nondum deus est. Ecce plumbatur, construitur, erigitur. Nec adhuc deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur. Tum postremo deus est, cum homo ille voluit et dedicavit.* HERALD.

Junctioni. Alii: *vinctioni*. ORELL.

Necessitatibus irrogatis. Editio princeps: *necessitatibus irrogati*, vitiose. ORELL.

Si inviti hoc faciunt. Fulvius Ursinus delcet si, quia in altero orationis membro, *Si voluntariæ obsecutionis assensu*, si deerat in Codice ms. Sed melius additur in utroque loco cum Salmasio. ORELL.

nuta majestate cogantur? si voluntariæ a obsecutionis assensu, et quid in testulis dii petunt, ut eas sedibus sidereis anteponant, vinctiois vi propemodum colligati, nobilitent testulas, et cætera quibus signa conflunt? Si concedamus, ut cælo et sidereis sedibus eas anteponant, divinitatis suæ perdiderint potestatem.

XVIII. Quid ergo? in materiis talibus semperne dii mansitant, neque abeunt uspiam, etiamsi res postulerit maxima? An habent itus liberos, cum liberit abire quocumque, et ab suis sedibus simulacrisque discedere? Si permanendi necessitatem patiuntur, quid miserius his esse, aut quid infelicius poterit, quam si eos in basibus ita unci retinent, et plumbeæ vinctioes? Sin autem, cum voluerint, evolant, et absolutum jus habent, inania relinquere simulacra; ergo aliquo tempore desinent esse dii signa, et in dubio stabit, quando sacra debeant reddi; quando his conveniat, atque oporteat abstinere. Sæpe numero videmus ab artificibus hæc signa modo parvula fieri, et palmarem in minutiam contrahi, modo in immensum tolli, et admirabilem in amplitudinem sublevari. Ratione hac ergo sequitur, ut intelligere debeamus in sigilliolis parvulis contrahere se deos, et alieni ad corporis similitudinem coarctari; at vero in vastis

A porrigere se longius, atque in maximitatem producere. Ergo si hoc ita est, et in sedentibus signis deum sedere dicendum est, et in stantibus b stare, in procurrentibus currere, jacularier in jacentibus tela, ad illorum formare, atque aptare se vultus, et ad reliquos habitus figurati corporis similitudinem commodare.

XIX. In simulacris dii habitant, singuline in singulis toti, an partiliter, atque in membra divisi? Nam neque unus Deus in compluribus potis est uno tempore inesse simulacris, neque fursus in partes sectione interveniente divisus. Constituamus enim decem millia simulacrorum toto esse in orbe Vulcani; numquid esse, ut dixi, decem omnibus in millibus potis est unus uno in tempore? Non opinor. Qua causa? quia quæ sunt priva, singulariaque natura, multa fieri nequeunt simplicitatis suæ integritate servata; et hoc amplius nequeunt, si hominum formas dii habeant, opinatio ut vestra declarat. Neque enim manus a capite separata, aut pes divisus a corpore summam possunt præstare totius; aut dicendum est, portiones idem posse quod totum, cum consistere nequeat, nisi fuerit partium congregatione conflatum. Si autem in cunctis idem esse dicetur, perit omnis ratio atque integritas veritati, si hoc fuerit sumptum, posse unum

LECTIONES VARIANTES.

a Si Sab. omittit. Fulv. distinguit: cogantur. Voluntariæ.

b Instantibus Sab. Male.

COMMENTARIUS.

In aliquam necessitatem..... cogantur. Codex ms. : In aliqua necessitate..... cogantur, quod Heraldus in Curis II, defendit more Arnobii ablativum ponendi pro accusativo, quem aliquoties jam observavimus, C v. e., ad l. II, c. 2. ORELL.

Et quid. Et heic Stewechius ecquid. ORELL. Vinctiois vi propemodum colligati. Ita editio Lugd. Bat. Cæteri: Vincti omnes et propemodum colligati. ORELL.

Nobilitantes testulas. Ita ed. Lugd. Bat. pro nobilitatis, quod scribendi vitium in cod. ms. ortum e nobilitantis. Meursius et cæteri editores: nobilitent testulas. Heraldus: Nobilitent ut testulas. ORELL.

Si concedamus, ut cælo et sidereis sedibus eas anteponant, divinitatis suæ perdiderint potestatem. Hæc verba, quæ in editionibus cæteris turpiter sunt luxata, et in sequente denum capite leguntur post verba: Quam si eos in basibus ita unci retinent et plumbeæ vinctioes, huc revocavit tamquam in locum convenientissimum editor Lugduno-Batavus. Meursius autem rejecit post verba capitis sequentis: D Quando his conveniat atque oporteat abstinere. At meo judicio glossema sapiunt: quamobrem ea uncinis inclusi. ORELL.

XVIII. — An habent itus liberos, etc. Recte. Nam liber από τοῦ λύειν, ὁ λελυμένος, qui ελευθερος Græcis, quia habet itus liberos. Plautus in Menæchmis: Mess.:

Sic sine igitur, qui tuum negas me esse, abire liberum.

Men.:

Mea quidem Hercule causa liber esto, atque abito, quo volles.

Quare ἀφείναι et amittere liberum. Ibidem:

Ob eam rem, quia te servavi, me amisisti liberum.

Tum Menæchmus:

Liberum ego te jussi abire.

Et:

Numquid me morare, quin ego liber, ut jussisti, eam?

C Men:

Liber estq. HERALD.

Sacra reddi. Vide supra ad lib. IV, cap. 16. ORELL. At vero in vastis, etc. Ita Meursius et Salmasius, optime. Cæteri: aut vero. ORELL.

In maximitatem producere. Editio princeps: in maximitate, quod defendi potest stylo Arnobii ablativum ponere amantis loco accusativi, quod aliquoties jam observavimus. Maximitas vox est Lucretiana, II, 497:

Ne quædam cogas immani maximitate
Esse, supra quod jam docui non posse probari.

Et in sedentibus signis deum sedere dicendum est. Deos enim suos ἀνετίπον στήμασι διαφόροις καὶ ἡλιθίαις, καθέδραις τε καὶ στάσεισι καὶ ἀμφιάσειν, ait apud Eusebium Porphyrius. HERALD.

XIX. — Quia quæ sunt priva singulariaque natura. Ita Fulv. Ursinus et Meursius, probante Stewechio. Alji: privata singulariaque. At priva veteres dixisse, quæ nos singula, et inde privata atque privilegia formata, docent nos Festus, Nonius et A. Gellius, lib. X, cap. 20. Vide Scaliger. et Dacer. ad Fest. h. v. pag. 374. Cæterum privus etiam vocabulum Lucretianum, cujus noster diligens imitator est. Sic de Rer. Natura lib. III, 722:

Quod si forte animas extrinsecus insinuari
Vermibus et privas in corpora posse venire
Credis.

Et lib. V, 752:

Inque dies privos abolescere quæque creata.

Et alibi sæpius. ORELL et STEWECH.

Perit omnis ratio atque integritas veritati. Ita Sabæus et ed. Lugd. Bat. Alji: veritatis. ORELL.

in omnibus uno tempore permanere; aut deorum est unusquisque dicendus, ita ipsum semet ab ipso sese dividere, ut et ipse sit, et alter, non aliquo discrimine separatus, sed ipse idem, et alius. Quod quoniam recusat, et respuit, aspernaturque natura; aut innumeros dicendum est, confitendumque esse Vulcanos, si in cunctis volumus eam degere, atque inesse simulacris; aut erit in nullo, quia esse divisus natura prohibetur in plurimis.

XX. Et tamen, o isti! si apertum vobis et liquidum est, in signorum visceribus deos vivere, atque habitare cœlites, cur eos sub validissimis clavibus, ingentibusque sub claustris, sub repagulis, pessulis, aliisque huiusmodi rebus custoditis, conservatis, atque habetis inclusos, ac ne forte fur aliquis, aut nocturnus irrepit latro, ædituis mille protegitis, atque excubitoribus mille? Cur canes in Capitoliiis pascitis? cur anseribus victum, alimoniamque præ-

* Sic ms. metius Sab. Ab ipso se ipse.

XX. — Custoditis, conservatis, atque habetis inclusos. Cyprianus ad Demetrianum: Sic illos læsos ultio vestra defendit, quomodo et clausos, ne pereant, tutela vestra custodit. Pudeat te eos colere, quos ipse defendis; pudeat de illis tutelam sperare, quos tu tueris.

HERALD.

Ædituis mille protegitis atque excubitoribus mille. Tertullianus de Corona Militis: Jam et stationes aut alii magis faciet, quam Christo? aut et dominica die, quando nec Christo? Et excubabit pro templis, quibus renunciavit? Servabant autem cum propter delubra et simulacra deorum, tum etiam propter opes, que ibi sapius asservabantur. Plautus in Bœchidibus:

Quin ipsi in æde Dianæ conditum est ibi
Ibidein publicitus servavit. HERALD.

Æditui erant, quibus data erat procuratio templi, et in eo vigiliis noctu agebant. Veteres autem ædituum, recentiores ædituum dixisse, testis Varro, de Re Rust., lib. 1. Conf. Peir. Daniel ad Pseudo-Plant. Querol. pag. 64, et Duker. de Latinit. Jureconsulti., pag. 28. ORELL.

Cur anseribus victum alimoniamque præbetis? Codex ms. habet alimonia ab alimonium, ii, quod antiquius est et aliquoties usurpatum Varroni in floribus de Re Rustica. De canum anserumque custodiis videndi Cicero pro Roscio Amerin., cap. xx; Augustinus, de Civ. Dei, lib. 11, cap. 22. Vegetius de Re Milit., lib. 1v, cap. 26, ibique Collectanea Stewechii. ORELL.

Sub ipso operis momine. Sic emendavit Fulv. Ursinus et Meursius, rectissime. Alii: nomine. Vide supra, ad lib. 11, cap. 28. ORELL.

Sacrilegos pœnis sufficientibus figant. Emendo figant. Fligere antiquum verbum: hodie composita magis in usu. Livius Ægistho:

Ipse se in terram saucius fligit cadens.

Accius ἐπὶ ναυσι μάχη:

Nec perdolescit fligi socios morte, campos contegi.

Et Ægistho:

Heu cujatis stirpem funditus fligi studet.

Lucretius, lib. 11, 85.

..... Nam cita superne

Obvia cum fligere, sit, ut diversa repente
Dissiliant. MEURS.

Stewechius legendum existimat subsigant, scil. cruci,

betis? Quinimmo si fidentis deos istos esse, nec ab signis uspiam, simulacrisque discedere; permittite illis curam sui, reserata sint semper, atque aperta delubra; ac si quid a quopiam temeraria fuerit fraude subreptum, vim numinis monstrent, et sub ipso atque operis momine b sacrilegos pœnis convenientibus figant. Indigna enim res est, et potentiam destruens, auctoritatemque, summorum custodiam numinum canum sollicitudinibus credere; et cum aliquam quæras prohibendis formidinem furibus, non ab ipsis petere, sed in anserum ponere atque collocare gingritibus.

XXI. Antiochum Cyzicenum ferunt quindecim cubitorum Jovem ex delubro aureum sustulisse, et ex ære bracteolis substituisse fucatum. Si in simulacris præsto sunt atque habitant dii suis, quibus negotiis Jupiter, quibus curis fuerat illigatus, quominus privatas persequeretur injurias, et suppositum

LECTIONES VARIANTES.

b Crimine Fulv.

COMMENTARIUS.

patibulo, quod proprium sacrilegorum supplicium fuisse docet Justus Lipsius de Cruce, lib. 1, cap. 15.

ORELL.

Summorum custodiam numinum canum sollicitudinibus credere. Magna enim vigilum istorum et intensa sollicitudo: qui ideirco dormire jubentur interdium, noctu ut vigilent. Varro, de Re Rustica, libro 1: Canes potius cum dignitate, et acres paucos habendum, quam multos. Quos consuefacias potius noctu vigilare et interdium clausos dormire. Quare apud Phædrum canis fab. XLVI (lib. 11, fab. VII):

Alligunt me interdium,
Luce ut quiescam, et vigilem, nox cum venerit.

Hinc igitur ille apud Æschylum in ipso Agamemnonis limine queritur, vigilem se stare continuis noctibus canis instar vigilis:

Θεοὺς μὲν αὐτὸ τῶνδ' ἀπαλλαγῆναι πόνον,
Φρουρὰς ἰστίας μέρους, ἦν κοιμήμενος
Στείλαις Ἀγριῶν ἀρᾶσιν, κενὸς διαπύ
Λοτρῶν κατόπινα νεκτρῶν ἀρήγορον. HERALD.

Gingritibus. Festus: Gingrire — anserum vocis proprium est; ubi vid. Scaligerum nostrum locum citantem. Glossæ: Gingriunt, χῆνες ἐκβοῶσι. Gingrum, φωνὴ χῆνος. Inde γερριάζειν et γιγγριάζειν. Vide Solinas, ad Solin., p. g. 87, et Schneider. in Lexico, hoc verbo. Et omnino vario modo apud veteres exprimitur vox anserum: gingrire, trinnire, graccitare, D gratitare. Vide Wernsdorf. ad Juvenii Eleg. de Philomela vs. 19. in Poet. Lat. min. tom. vi, pag. 591.

Clangere vocem anserum appellat Columella. Græci χηνίζειν. De custodia anserum sic Ælianus, Hist. animal., lib. 11, cap. 55: φυλάττειν δὲ ἄρα χηνῶν κύνες ἀχρηϊότεροι, καὶ τοῦτο κατεφόρασαν Ῥωμαῖοι. Vide Gousal. de Salas. ad Petron., pag. 424 et seq. ORELL.

XXI. — Antiochum Cyzicenum ferunt, etc. Clemens in Protept. (pag. 46. ed. Potter.): Ἀντίοχος δὲ, ὁ Κυζικηνὸς, ἀπορούμενος χρημάτων, τοῦ διῆς τὸ ἀγαλμα τὸ χρυσοῦν, πεντεκαίδεκα πηχῶν τὸ μέγεθος ὄν, προσέτερε χωνεῦσαι, καὶ τῆς ἄλλης τῆς ἀτιμωτέρας ὕλης ἀγαλμα παραπλήσιον ἐκτίων, πετάλοις κεχρυσωμένον, ἀναθεῖναι πάλιν. CANTER. — Quindecim cubitorum pro decem c., quod antea legebatur, pessimeque retinuit etiam recentissimus editor Obertliür., primus e Clemente restituit Meursius, pag. 195, sequente. ed. Lugd. Bat. ORELL.

liore in materia vindicaret? Dionysius ille, A
 or, cum velamine aureo spoliaret Jovem, et
 lanæum subderet, jocularibus etiam facetiis
 esse illud in rigoribus algidum, hoc va-
 onerosum illud in æstatibus diceret, hoc
 sub ardoribus stabile: ubinam fuerat rex
 præsentem se esse formidine aliqua compro-
 urbanum scurrulam cruciatibus revocaret
 Nam quid Æsculapii gravitatem ab eo esse
 oris risam? quem cum barba spoliaret am-
 boni ponderis, et philosophicæ densitatis,
 esse dicebat indignum, ex Apolline procrea-
 e levi et glabro, simillimoque impuberi, ita
 a filium fingi, ut in ancipiti relinquatur, uter
 ter sit, uter filius, immo an sint generis et
 his unius? Quæ cum omnia fierent, et cum B

A sacrilegis prædo irrisionibus jocaretur, si suberat
 numen in statua nomini ejus majestatique sacra-
 ta: cur oris contumeliam levigati, et dehonestati vultus
 non justa et merita persecutus est ultione, demon-
 stravitque hoc facto se esse præsentem, et custodia
 pertinaci suas ædes simulacraque tutari?

XXII. Nisi forte negligere deos dicitis hæc damna,
 nec putare esse idoneam causam, propter quam se
 exerant, et nocentibus pœnam violatæ religionis in-
 fligant. Ergo si hæc ita sunt, nec simulacra ipsa ha-
 bere desiderant, quæ convelli et diripi perpetuntur
 impune: immo e contrario perdocent aspernari se
 illa, in quibus spretos ultione in aliqua significare non
 curant. Philostephanus in Cypriacis auctor est, Py-
 gmalionem regem Cypri simulacrum Veneris, quod
 sanctitatis apud Cyprios et religionis habebatur an-

COMMENTARIUS.

ius ille (sed junior), etc. Clemens, pag. laud.:
 μὲν γὰρ ὁ τύραννος ὁ νεώτερος, θοιμάτιον τὸ
 περιελομένος Διὸς ἐν Σικελίᾳ, προσέταξεν αὐτῷ
 αὐτὸθεῖναι, χαριέντως φήσας, τοῦτο ἄμεινον, εἶναι
 οὐ, καὶ θέρουσ κορυφότερον, καὶ κρυσοὺς ἀλεινόν-
 NTER. — Male igitur verba *sed junior* tam-
 issema expungenda existimant Stewechius
 us, qui tamen ipse suam sententiam retractat
 I. Majori Dionysio attribuunt hanc facetiam
 le Nat. deor., iii, cap. 34, Lactantius, Inst.,
 p. 4, et Elianus, Var. Hist. lib. i, cap. 20;
 Kühn. Conf. P. Victorii Var. Lectt. lib. xxi,
 IELL.

lamine aureo spoliaret Jovem. Quo eum or-
 manubis Carthaginensium tyrannus Gelo,
 filius. Habebant autem dii sua velamenta
 cula, quibus vestiebantur atque ornabantur.
 in Caligula: *In templo simulacrum stabat
 onicum, amiciebaturque quotidie veste, quali-
 tur.* Lactantius, lib. ii, cap. 4: *Ergo is ludi-
 matis, et grandibus puppis et unguenta, et
 odores inferunt. His opimus et pingues hostias
 quibus est quidem os, sed carens officio den-
 peptos et indumenta pretiosa, quibus usus ve-
 nullus est, etc.* Eleganter Philo in explicatione
 observat, significes et simulacrorum artifices
 omnibus miseris conflictari, cum simula-
 ficta et formata purpura, auro cæterisque
 ornamentis decoremur. Verba Philonis
 οἱ μὲν τεχνῖται πολλάκις ἄποροι καὶ ἀδοξοί-
 ταν, ἀτυχεῖς ἐπαλλήλοισι ἀποθανόντες: τὰ δὲ
 ἴνα πορρήρα καὶ χρυσῶ καὶ ταῖς ἄλλαι-
 ας, ἅς πλοῦτος χρηρηγῆ, σεμνοποιεῖται. Erant
 pius ornamenta ista pretiosissima. Vid.
 ii, cap. 4 et 7, et lib. vi, cap. 15. HERALD.
 Fulv. Ursinus conj. *lusit.* ORELL.
 ribus algidum. Meursius, pag. 195, mavult:
 us algidum, quod valde placet. Rigor enim
 o corporum a frigore. ORELL.
 m. Ita ed. Lugd. Bat. Ms. male *vaporem,*
 fecerunt *vaporcum*, alii *vaporosum, vaporum,*
 itum vaporem edit. Nemesianus, eclog. IV,

utis, ter fronde sacra, ter ture vaporo
 vvit. ORELL.

m scurrulam. Plautus, Mostell., act. i,

banus vero scurra, deliciae populi.

amo, act. ii, scen. i:

st profecto stultius, neque stolidius,
 mendacilliquius, neque argutum magis,

Neque confidentiloquius, neque perjurius,
 Quam urbani assidui cives, quos scurras vocant. ELMENH.

Scurram autem urbanum poeta aliique veteres appel-
 labant facetum politumque hominem, qui minime sit
 rusticus. Atque hoc sensu ab Arnobio scurrula nomen
 similiter accipitur. Postea tamen alia sano et contra-
 ria significatione usurpatum est. Vid. Turneb., lib.
 xix Adversar., cap. 15; Vossium, in Etymologico et
 alios. NOURR. pag. 565.

Æsculapii gravitatem ab eo risam. Vide Lactant.
 lib. ii, cap. 4; Cic. de Nat. Deor., lib. iii, cap. 34;
 Valer. Max., lib. i, cap. 1, extern. 5. ORELL.

Philosophicæ densitatis. Philosophi enim barbati.
 Prudentius, lib. ii, contra Symmachum: *Sophista bar-
 batus.* Περὶ στεφάνων: *barbatus Plato.* Juvenalis, sat.
 xiv, vs. 12: *barbati magistri.* Tatianus, contra Græco-
 pag. 287; Theodoret., de Providentia, serm. 1.
 ELMENH.— Talis philosophus graphicè depingitur ab
 Apuleio, Met. xi: *Qui pallio baculoque et baxeis et hir-
 cino barbitio philosophum fingeret.* STEWECH.

Immo an sint. Sic omnes editores post Canterum
 ex emendatione Meursii. Antea legebatur: *an sit.*
 ORELL.

Jocaretur. Sabæus: *loqueretur.* Male. ORELL.

Cur oris contumeliam levigati, etc. Barbæ evulsio
 cum summo conjuncta erat dedecore. Philostratus
 de Vita Apollonii, lib. vii, cap. 14. Procopius in
 Esaiam, pag. 120. Herodianus, in Maximu. et Balbo.
 ELMENH.— Persius, sat. i, 132. seq.:

Scit risisse vaser, nullum gaudere paratus,
 Si Cynico barbam petulans nonaria vellet.

Atrox hæc contumelia, quam etiam Chanus, Hammo-
 nitarum rex, legatis a Davide missis irrogavit. Lib. ii
 Samuel. cap. x. At mulieres circumtundebantur. Lu-
 cianus in Dialogis meretriciis: *Εἴ τις δὲ, ὡ χρυσί,
 μήτε ζήλοτυπεῖ, μήτε ὀργίζεται, μήτε ἐβράπισέ ποτε, ἢ
 περιέκλειρον, ἢ τὰ ἱμάτια περιέσχισεν, ἐτι ἐραστὸς ἐκεί-
 νός ἐστιν;* HERALD.

Suas ædes. Ita Salmasius ex ms. Alii: *suas sedes.*
 ORELL.

XXII. — In quibus spretos se ultione in aliqua signi-
 ficare non curant. Se addidit Fulv. Ursinus, sensu fla-
 gitante. ORELL.

Philostephanus in Cypriacis auctor est, Pygmalio-
 nem, etc. Clemens, in Protrept. (p. 50 seq. ed. Pot-
 teri): *Οὗτως ὁ Κύπριος ὁ Πύγμαλιον ἐκεῖνος ἐλεφαντίνου
 ἠράσθη ἀγάλματος. Τὸ ἀγαλμα Ἀφροδίτης ἦν, καὶ γυμνή
 ἦν νεκῆται ὁ Κύπριος τῷ σχήματι, καὶ συνέρχεται τῷ
 ἀγάλματι: καὶ τοῦτο Φιλοστέφανος ἱστορεῖ. Ἀφροδίτη δὲ
 ἄλλη ἐν κνίδω λίθος ἦν, καὶ καλὴ ἦν ἕτερος ἠράσθη ταύ-
 της, καὶ μίγνυται τῇ λίθῳ. Ποσειδῆπος ἱστορεῖ, ὁ μὲν
 πρότερος, ἐν τῷ περὶ Κύπρου: ὁ δὲ ἕτερος, ἐν τῷ περὶ*

tiquæ, adamasse ut fœminam, mente, anima, lumine rationis iudicique cæcatis; solitumque dementem, tamquam si uxoria res e-sset, sublevato in lectulum numine copularier amplexibus atque ore, resque alias agere libidinis vacuæ a imaginatione frustrabiles. Con-imiti ratione Posidippus in eo libro, quem scriptum super Gnido indicat, superque rebus ejus, adolescentem baud ignobilem memorat, sed vocabulum ejus obscurat, correptum amoribus Veneris, propter quam Gnidos in nomine est, amatorias et ipsum miscuisse lascivias, cum ejusdem nominis signo genialibus usum toris, et voluptatum consequentium finibus. Ut similiter rursus interrogem, si in ære, atque in materiis cæteris, quibus signa formata sunt, superiorum potentia delitescunt: ubinam gentium fuerant una atque altera Veneres, ut impudicam petulantiam juvenum propulsarent ab se

A longe, et contactus impios cruciabili coercitione punirent? Aut, quoniam mites, et ingeniis tranquillioribus deæ sunt, quantum fuerat, miseris furialia ut restinguere gaudia, mentemque insanam recreatis reducerent sensibus?

XXIII. Nisi forte, ut vos fertis, libidinis et voluptatum deæ contumelias istas habuere gratissimas; nec ultione facinus existimavere condignum, quod suas quoque mulceret mentes, et quod ab se subdi humanis cupiditatibus scirent. Sed si deæ Veneres ingeniis placidioribus præditæ, gerendum esse morem infortuniis judicare cæcorum, cum Capitolium toties edax ignis absumeret, Jovemque ipsum Capitolinum cum uxore corripuisset ac filia, ubinam fulminator tempore illo fuit, ut sceleratum illud arceret incendium, et a pestifero casu res suas ac semet, et eunctam familiam vindicaret? Ubi Juno regina,

LECTIONES VARIANTES.

* Ita Sab. Alii: vacua. Melius.

COMMENTARIUS.

κνίδου. CANTER. — Pygmalionem alii non regem, sed statuarium fuisse, et a se factæ statuæ amore arsisse referunt. Conf. Ovid. Metam. x, vers. 245 seqq. Pygmalionis statuarii meminit Philostratus, in Vita Apollonii, lib. v, cap. 5. De Veneris Cnidia amoribus, vid. Plinius, Hist. Nat., lib. xxxvi, cap. 4 et 5. Val. Maximus, lib. viii, cap. 11. Philostrat. de Vita Apollonii, lib. vi, cap. 40. Similium amorum alia quædam exempla memorat Ætianus, Var. Hist., lib. ix, cap. 39. POTTER. ad Clement. 1. l. — Callimachi Cyrenæi conterraneus et σύγχρονος sive æqualis eidemque familiaris fuit, ut auctor est Athenæus, lib. viii, pag. 531. De Civitatibus Asiæ scripsisse idem narrat, lib. vii, p. 297; περί εὐρημάτων Clemens Alexandr., 1. 1 Strom. p. 308; περί νήσων Harpocraton, v. Σπύρη; περί κολλώνης Schol. Pindari. HARDUIN., Ind. ad Plin. — De Philostephano Cyrenæo, familiari Callimachi, vid. G. J. Voss, de Hist. Græc., lib. 1, cap. 15. Scripsit inter alia opus περί Νήσων, cujus pars fuisse videtur liber ille de Cypro. ORELL.

Animo. Edit. princeps et Gelenii: anima. ORELL. Uxoriam res. Fulv. Ursinus: uxoris. ORELL.

Posidippus. Vid. supra ad hujus libri cap. 15.

Quem scriptum super Gnido indicat, Meurs, p. 196, legendum censet: indigital. Sed nihil opus est mutatione. Nam indicat est inscribit, et librorum index ἐπιγραφή. Hæc autem historia narrata et a Luciano in Amorum, HERALD.

Superque rebus ejus. Hæc est emendatio Gelenii. Editio princeps: superque re a se ejus. Unde effiebat Canterus: superque reapse, quam conjecturam confirmat ms. reg. HERALD.

— Stewechius conj.: superque reatu ejus, h. e. crimine. Vocabulum jureconsultis frequentatissimum. Equidem præfero lectionem Gelenii: super rebus ejus, scil. Cnidii, περί τῶν ἐν κνίδω. ORELL.

Obscurat. Id est, in obscuro relinquit, omittit. Nil amplius. ORELL.

Propter quam Gnidos in nomine est. Ὀνομαστός ἔστω. Dixit supra in opinione, cap. 15: Exemplarium fuisse perhibetur cunctarum, quæ in opinione sunt, Venerum (Herald.) Sic etiam in fama, ut apud Græcos ἐν φήμῃ, ἐν ὀνόματι. Vid. Salmias. ad Tertullian., de Pallio, pag. 59 ORELL.

Genialibus usum toris et voluptatum consequentium finibus. Secutus sum emendationem Meursii valde probabilem. Antea legebatur: genialibus fusum toris. Sed fusum cum sequenti finibus male congruit, possit tamen defendi tamquam zeugma vel syllepsis. Volup-

tatum fines sunt τὰ τῆν τῶν ἀποδοτίων die Befriedigung des Wollusttriebes. ORELL.

Ubinam gentium fuerant una atque altera Veneres, ut impudicam petulantiam, etc. Puto legendum: ut non impudicam petulantiam. ORELL.

Quantum fuerat, miseris furialia ut restinguere gaudia. Meurs. conj.: curandum fuerat, deleo puncto interrogationis post sensibus. Male. Quantum est pro quantillum, quam parvum, quam facile, ut centies apud veteres. Ita Phædr. lib. ii, Fab. viii, vs. 25:

..... Tollere hæc aranea

Quantum est laboris!

Id est quam parum laboris. Et Lucanus, Phars., iii, 592.

Quantum est, quo fata tenentur!

ubi vid. Burmann. p. 192, et Ernest. ad Tacit. Agric. c. 15. Sic et Martialis:

Quantum erat, infelix, pannis fraudare duobus
(Quid renuis?) non te, Nævole, sed lineas?

quem locum apposite citat Heraldus ORELL.

XXIII. — Quod ab se subdi. Fulv. Ursinus conj. quod se subdi. Male. ORELL.

Cum Capitolium toties edax ignis absumeret, etc., etc.

Et hunc etiam locum a Clemente mutatum est. Eius hæc sunt verba (in Protrept., pag. 46, seq., ed. Potteri):

Ἄλλ' οὐτε γε τὸ πῦρ καὶ οἱ σεισμοὶ κερδαίνει, οὐδὲ μὴν φοβούνται ἢ δυσωποῦνται, οὐ τοὺς δαίμονας, οὐ τὰ ἀγάλματα, οὐ μᾶλλον ἢ τὰς ψυφίδας τὰς παρὰ τοῖς αἰγυγαλοῖς σσωρευμένους τοῖς κύμασιν. Οἶδα ἐγὼ πῦρ ἐλεγκτικὸν καὶ δισειδαίμονιας ἰατρικόν. Εἰ βούλει παύσασθαι τῆς ἀνοίας, φωταγωγησέει σε τὸ πῦρ. Τοῦτο τὸ πῦρ καὶ τὸν ἐν Ἄργει νεῶν σὺν καὶ τῇ ἰσραὶα κατέρλεξεν Χρυσίδι καὶ τὸν ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀρτέμιδος, δευτέρου μετ' Ἀμαζόνων, καὶ τὸ ἐν Ρώμῃ καπιτώλιον ἐπανέστηκατ ἐκ λᾶκος οὐκ ἀπέσχετο δὲ οὐδὲ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείῳ πάλαι Σαραπίδος ἱεροῦ. Αἰθήνησι γὰρ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἐλευθερέως κατέρλεψε τὸν νεῶν καὶ τὸν ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἤρπασεν θύελλα. Ἐπιτα ἠράσκει εἰς σωφρονούν. Τοῦτο σοὶ προοίμιον ἐπιτίθενται, ἀν' ἡσυχεται τὸ πῦρ. CANTER. — Conf. Lactant., lib. iii, cap. 17, § 12 et 13.

fuisse exustum servili fuit ex gustinum, de fuit a Sylla fuisse ex Tacitus. v lib. v, c

tytum ejus sanum sacerdotemque Chrysidem
is flammæ Argiva in civitate deleteret? Ubi
Ægyptius, cum consimili casu jacuit solutus
m, cum mysteriis omnibus, atque Iside?
r Eleutherius cum Athenis? ubi Diana, cum
ubi Dodonæus Jupiter, cum Dodonæ? ubi
Apollo divinus, cum a piratis maritimisque
us et spoliatus ita est, et incensus, ut ex
ponderibus, quæ infinita congesserant sæ-

cula, nec unum quidem habuerit scrupulum, quod
hirundinibus hospitis, Varro, ut dicit Menippeus,
ostenderet? Infiniti operis res esset, in toto orbe
describere, quæ sint fana convulsa terræ motibus et
tempestatibus; quæ incensa ab hostibus, quæ ab re-
gibus et tyrannis, quæ antistites et sacerdotes ipsi
suspicionem aversa nudaverint; quæ ad ultimum fu-
res, et obserata pandentes remedorum obscuritate
Canacheni, quæ tuta utique permanerent, et nullis

COMMENTARIUS.

ano regina, cum inelytum ejus sanum sacer-
Chrysidem eadem vis flammæ Argiva in civi-
et. Thucydides Hist. iv, cap. 133: και ὁ νεῶς
τοῦ αὐτοῦ θέρου κατακίθη, Χρυσίδος τῆς
χρον τινὰ θεΐσης ἡμιμένον κατὸς τὰ στέμματα, και
ρθούσης ὅστε ἔλαβεν ἀφέντα πάντα και κατα-
α. και ἡ Χρυσίς μὲν εὐθύς τῆς νυκτός. δέισασα
εἰους, ἐς Φλιοῦντα φέγγει· οἱ δὲ ἄλλην ἰέρειαν
μου τοῦ προσκειμένου κατεστήσαντο, φαεινίδα
ausanias, lib. ii, cap. 19, pag. 113, et lib. iii,
167, ed. Sylburgii, eandem historiam refe-
ysidem hanc Tegeam ad Alex Minervæ aram
se memorat. Aliam itaque traditionem secuti
et Arnobius. Conf. Pauli Leopardi Emen-
vi, cap. 11. Factum autem hoc incendium
LXXXIX 2 belli Peloponnesii anno 9 Urbis
secundum Varronis computum. ORELL.

erapis Ægyptius, etc. De Serapidis templi
s, de ea, inquam, quæ fuit ante tempus
s, ne verbum quidem legi. De ejus autem
quod fuit post tempus Clementis, vide
s ecclesiasticos. GENTIAN. HERVET.
ber Eleutherius, cum Athenis. Templi istius
et descriptionem vide ap. Pausaniam in
v. 72, ed. Sylburg. De ejus autem incendio C
ulla exstat. GENTIAN. HERVET.

ana, cum Ephesi. Ita Sabæus, Meursius, etc.,
e. Gelenius: Epheso. Incensum id templum
trato nullam aliam ob causam, quam ut eo
perpetuam sibi famam compararet. Quæ
ritissima et tironibus nota. ORELL.
donæus Jupiter, cum Dodonæ? Hæc Arno-
no addidit. Quando hoc templum conflagra-
verunt. Alii legunt: Dodone. ORELL.

nique Apollo divinus, etc. De Delphici tem-
plione Pausanias, lib. x, pag. 618, ed. Sylb.:
δὲ τρόπον ὄντινα ἀφανισθῆναι συνέπεισε τῷ ναῶ
το εἰρημένα εὐρισκόν. και γὰρ ἐς χάσμα γῆς
εὐτόν και ὑπὸ πυρός τακίται λέγουσιν. Τέταρτος
σοφονίου μὲν εἰργάσθη και Ἀγακίδους λόβου δὲ
ἦθῆναι μηχανεύουσαι κατακίθη δὲ Ἐρξικλίδου
σεν ἀρχοντος, πρώτῳ δὲ τῆς ὀγδόης ὀλυμπιά-
δι πεντηκοστῆς, ἢν Κροτωνιάτης ἐνίκη Διόγρητος.
tiplicia ejusdem templi fata recenset, p. 620, D
ELL.

um quidem habuerit scrupulum. Cod. scripu-
res scriptulum dicebant, ut græcam vocem
exprimerent: posteriores scrupulum sine t.
Charisius, lib. i: Scriptulum, quod nunc
ne t dicit. Rhemnius Fannius de Ponde-
9:

vocant nostri, scriptulum dixere priores.

Scriptulum.... Γράμμα, σταθμός. Cur autem
teatur, docet idem Rhemnius, vs. 24:

..... Unde putandum
te dicta, quod hæc viginti quatuor in se
habet.

um: ne unum quidem habuerit scrupulum.
Vitruvius, lib. vii, cap 8: Centenario sub-
i auri scrupulum imponatur, natat in summo.

Valerius Max., lib. iv, cap. 4: Eadem gens nullum
ante scrupulum argenti habuit, quam Paulus, Perseo
rege devicto. Q. Ælio Tuberoni genero suo quinque
pondo argenti ex præda donaret. Et profecto scrupu-
lum, non scrupulum, Arnobium scripsisse adducor ut
credam, cum Varronis verbis dicat, qui ita extulit
quoque Plutophthoryne et Annali, quod fragmentum
exstat apud Charisium, lib. i: Nummum argenteum
constat primum a Servio Tullio dicunt, is quatuor
scrupulis major fuit, quam numi. MEURSIUS, in Crit.
Arnob., p. 197, seq. — Scriptulum, scrupulum, scrip-
ulum, scrupulum idem. Nos dicimus ein Gran. Conf.,
qui de h. v. multus est, Petr. Daniel ad Pseudoplauti
Querol. p. 69, ed. Patavin. Sic et scrupulos horu-
rum dicit Cornel. Fronto, epist. ad. Marc. Cæs. ii, 1,
pag. 69, ed. Aug. Maii: In singulis scrupulis horu-
rum frigidius, aut tepidius, aut horridius, fit. ORELL.

Hirundinibus hospitis. Nihil reconditii hic quaeren-
dum, ut Heraldus autumat. Hospitæ dicuntur hiru-
dines, quia in templis, domibus aliisque ædificiis,
quæ homines inhabitant, nidos suos exstruunt, adeo-
que cara sunt animalia diis Penatibus. Ita ciconia
etiam dicitur Petronio Sat., c. 55: grata, pere-
grina, hospita, ubi vide intpp. Alii: hospitii; alii:
hospitibus. ORELL.

Varro ut dicit Menippeus. Sic ed. Lugd. Bat. e cor-
rectione L. Carrionis Emeud., lib. ii, cap. 17. Me-
nippeus dicitur Varro propter satyras quas scripsit
Menippeus. Vid. A. Geil., Noct. Att., lib. ii, cap. 18.
Codex m., et editio romana habent: Varro ut dicit
se Thenipeus ostenderet, nullo sensu; unde Gelenius
effecit: Varro ut dicit in Menippis. Meursius, p. 197:
Varro ut dicit satiris Menippeis, vel: (Varro ut dicit)
se denique ostenderet, scil. Apollo, vel etiam: se dein
deus ostenderet. Sed omnibus præferenda emendatio
Carrionis. ORELL.

Et ipsi suspicionem aversa nudaverint. Stewechius
mavult: suspicione, eodem sen-u, scil. ita ut ipsi
omnem abs se suspicionem averterent, ut nulla esset
suspicio tam sanctos homines sacrilegos exstitisse.
ORELL.

Et obserata pandentes remedorum obscuritate Cana-
cheni. Hæc est lectio codicis m., quam, cum loci
hujus obscurissimi vera lectio incerta sit, retinere
maluimus cum Salmasio. Quid sunt Canacheni? Ges-
nerus in Thesaurio interpretatur fures astutos, forsi-
tan ita dictos a Canacho, subtili artifice, de quo Pli-
nius, Hist. Nat., lib. xxxiv, cap. 8: Canachus Apol-
linem nudum, qui Philesius cognominatur, in Didymæo
Æginetica aeris temperatura: cervicumque una ita ves-
tigis suspendit, ut linum subter pedes trahatur, alterno
morsu digitis calceque retinentibus solum, ita verte-
brato dente utrisque in partibus, ut a repulso per vices
resiliat. Idem et Celetizontas (h. e. κελτικίζοντας, equum
singularem regentes, desultorios) pueros fecit. For-
tassis Canacheni sunt tales fures et sacrilegi, quales
a Canacho illo anaglypho aliquo antiquitus cele-
brato ad vivum representabantur. Heraldus autem
in Curis secundis vocem Canacheni suspectam habens
legendum suspicatur Saraceni, loci hujus explicatio-
nem in commentariis uberioribus promittens, qui
autem lucem non viderunt. Certum quidem est Sa-
racenos jam ante Arnobii tempora Romanis inno-

obnoxia fortuitis, si adessent dii praesides, aut haberent aliquas templorum, quemadmodum dicitur, curas. Nunc vero, quia cassa sunt, et nullis habitationibus tecta, habet in illis fortuna jus suum, et perinde cunctis subjecta sunt casibus, quam sunt omnia caetera motu interiore privata.

XXIV. In parte hac eadem illud etiam dicere simulacrorum assertores solent, non ignorasse, antiquos nihil habere numinis signa, neque ullum omnino inesse his sensum; sed propter indomitum atque imperitum vulgus, quæ pars in populis atque in civitatibus maxima est, salutariter ea consilioque formasse: ut velut quadam specie objecta his numinum abjicerent asperitatem metu; arbitrati que praesentibus sese sub diis agere, facta impia deponerent, et ad humana officia morum mutatione transirent. Nec

propter aliam causam venerabiles formas auro eis argentoque quaesitas, nisi ut adesse vis quaedam ipsis in fulgoribus crederetur, quæ non oculorum tantum perstringeret sensum, verum etiam mentes ipsas augustissimæ lucis radiationibus territaret. Quod ratione cum aliqua videretur forsitan dici, si post condita deorum templa, atque instituta simulacra nullus esset in mundo malus, nulla omnino nequitia, justitia, pax, fides mortalium pectora possideret: neque quisquam in terris nocens, neque innocens diceretur, scelerosa opera nescientibus cunctis. Nunc vero cum contra malis omnia plena sint, innocentia pene interierit nomen, per momenta, per puncta, examina maleficiorum nova noxiorum improbitate pariantur: dicere qui convenit, ad incutiendas formidines vulgo instituta simulacra; cum praeter innumeras criminum

COMMENTARIUS.

tuisse. Prima eorum memoratio fit sub Marco Antonio. Vide Ammianum Marcell., lib. XIV, cap. 4, qui eos ita describit: *Saraceni nec amici nobis unquam nec hostes optandi, utro citroque discursantes, quidquid inveniri poterat, momento temporis parvi vastabant, milvorum rapacium similes, qui si praedam dispexerint celsius, volatu rapiunt celeri, aut si impetaverint, non immorantur..... Apud has gentes, quarum exordium initium ab Assyriis ad Nili cataractas porrigitur et confinia Blemiarum, omnes pari sorte sunt bellatores seminudi, coloratis sagulis pube tenus amicti, equorum adjuncto pernicium graciliumque camelorum per diversa reptantes in tranquillis vel turbidis rebus; nec eorum quisquam aliquando stivam apprehendit, vel arborem colit, aut arva subigendo quaerit victum: sed errant semper per spatia longe lateque distenta, sine lare, sine sedibus facis aut legibus, et quæ sequuntur lectu dignissima; ubi conf. notæ Valesii, Reitemeier. ad Zosim., IV, 22, p. 658, et Gothofred. ad vet. orbis descript. sub Constantino Magno, p. 9. Potuit itaque nationis illius celeritas et artificium non tantum in rapinis, sed etiam in clandestinis furtis, effractione domorum, etc., ut hodie Cingarorum (*der Zigeuner*), in proverbium abire. Priora verba, et observata pandentes remedorum obscuritate, nolim equidem temere mutare, neque cum Heraldio legere observata pandentes remota obscuritate, neque cum Fulvio Ursino tenebrarum obscuritate, neque adeo cum Gesnero corrigere remediatorum pro remedorum, quod dicitur potuit Arnobius more scribendi antiquioribus usitato, qui concursum duarum vocalium sedulo vitantes scripserunt verbi causa *alis* pro *alios*, *alimodi* pro *aliosmodi*, ut docet Meursius in Critico Arnobiano, lib. II, cap. 17. Sed iudicent doctiores. — Si pro *remedorum obscuritate* cum Heraldio in *Curis* secundis legamus *remota omni obscuritate*, tolerandum fortasse v. *Canacheni*. Sic enim Arnobius appellare videtur latrones, non furto doloque clandestino, sed vi aperta in domos irrupentes portasque et januarum claustra effringentes, a *κόναχος*, tumultus, strepitus. Opp. *fures*, qui tacite et clanculum domos intrant. *Canacheni* respondet nostrum *Bramarbas*, *Eisenfresser*. Denique etiam Nourrius intelligit praedones, qui, si *tenebrarum* obscuritate legamus, noctu, vel, si *remedorum obscuritate* preferamus, artibus magicis deorum simulacra aut spoliaverant, aut ex templis abstulerant. *Remedorum* pro *remediatorum* antiquum est. Ita dicebant *vulturum* pro *vulturis*, etc. ORELL.*

Habitationibus tecta. Sic restituit Stewechius, sequente ed. Lugd. Bat. Alii: *habitationibus*. ORELL.

Subjecta Sabæus: *objecta*. ORELL.

XXIV. — Sed propter indomitum atque imperitum vulgus. Hæc est alia simulacrorum excusatio.

Dicebant enim nonnulli, scire quidem sapientes, nullam esse in simulacris divinitatem, sed ea inventa, ut eorum contemplatione et aspectu imperitum vulgus in officio contineretur, quasi diis ubique praesentibus. Hanc eandem doctrinam proponit M. Tullius, lib. II, de Legibus: *Melius Græci atque nostri, qui ut auferent pietatem in deos, eisdem illos urbes, quas nos incolere voluerunt. Affert enim hæc opinio religionem utilem civitatibus. Siquidem et illud bene dictum est a Pythagora, doctissimo viro, tum maxime et religionem, et pietatem versari in animis, quam rebus divinis operam daremus. Et quod Thales, qui sapientissimus in septem fuit, homines existimare oportere, omnia quæ cernerent, deorum esse plena: fore enim omnes castiores, velutque in janis essent, maxime religiosos. Est enim quadam opinione species deorum in oculis, non solum in mentibus. Dicebant præterea, imaginem esse veluti libros plebeculae, et ideoque earum usum propter imperitum vulgus esse necessarium. Hoc ait apud Eusebium Porphyrius, libro III de Praeparat. Evangel.: *Σοφίας θεολόγου νομήματα διεκνής, οὐς καὶ τὸν Θεὸν καὶ τοῦ Θεοῦ τὰς δυνάμεις διὰ εἰρήνων συμφησίαν αἰσθήσει ἐμήνυσαν ἄνδρες τὰ ἀραγῆ φανεροῖς ἀποτυπώσαντες πλάσμασι, τοῖς καθάπερ ἐκ βιβλίων τῶν ἀγαλμάτων ἀναλέγειν τὰ περὶ θεῶν μεταθηκόσι γράμματα. Θανμαστὸν δὲ οὐδὲν εἶλα καὶ λίθους ἠγείσθαι τὰ ἐξόσια τοῖς ἀμαθεστάτους· καθὰ δὲ καὶ τῶν γραμμάτων οἱ ἀνόητοι, λίθους μὲν ὁρῶσι τὰς στίλας, εἶλα δὲ τὰς δέλτους, ἐνφρασιμένην δὲ πᾶπυρον τοὺς βιβλους. HERALD.**

Vulgus, quæ pars in civitatibus maxima est. Constructionem hanc notissimam pluribus illustrat L. Benemann. ad Lactant., lib. IV, c. 16, p. 496, et Corie ad Sallustium aliquoties. ORELL.

Mutatione. Gelenium: *immutatione*. ORELL.

Nec propter aliam causam, etc. Lactantius, lib. II, cap. 7: *Et quanto fuerint ornatioa templa, et pulchriora simulacra, tanto plus majestatis habere creduntur. Adeo religio deorum nihil aliud est, quam quod cupiditas humana miratur.* HERALD.

Quod ratione cum aliqua. Ita Canterus ex editione Romana pro: *ratione in aliqua*, quod interpolaverat Gelenium. Sic Libro VII: *Quod cum ratione aliqua et audiri forsitan potuisset et dici.* ORELL.

Innocentia pene interierit nomen. Sic eleganter Græci, quam rem penitus sublatam significare volunt, ejus ne nomen quidem superesse dicunt. Theocritus in Hierone:

ἀράχια δ' εἰς δελ' ἀράχια
ἀπειτὰ διαστήσαντο· βῶας δ' ἐτι μὲθ' ὄνορ' εἰς. HERALD.

Pariantur. Nescio quid in mentem venerit Stewechio hoc deducere a *pario*, *are*. Atqui contextus docet, *pariantur*, conjunctivum a *pario*, *ere*, pendere a

inorum formas ipsa etiam videamus templa sa-
is violationibus appeti ab tyrannois, ab regibus,
ronibus, et nocturnis a furibus; ipsosque illos
quos ad metus faciendos, vetus finxit et con-
vit antiquitas, vadere in antra prædonum, cum
suis aureis metuendisque Tulgoribus?

V. Quid enim, si verum, et sine ulla gratifica-
perspicias, signa ista quæ dicunt, habent in se
um, ut merito sperarit atque existimarit anti-
conspectu illorum posse frangi hominum vi-
mores a maleficio temperari? Falx messoria
et, quæ est attributa Saturno, metum fuerat in-
a mortalibus, vitam velent ut pacificam degere,
litiosas abjicere voluntates; fronte Janus ancipiti,
dentata illa, qua insignitus est, clavis; riciniatus
r atque barbatus, dextera fomitem sustinens
latum in fulminis morem; Junonius ille cæstus,
militari sub galea puellula delitescens; deum
cum tympano; cum tibiis, et cum psalteriis
; Mercurius pinnatus Argiphontes; Æsculapius
r, Ceres mammis cum grandibus, aut in Liberi

A dextera pendens potorius cantharus; Mulciber fabrili
cum habitu; aut fortuna cum cornu, pomis, fœcis,
aut frugibus autumnalibus pleno; semitectis femori-
bus Diana; aut ad libidinem concitans Venus nuda;
Anubis canina cum facie; aut genitalibus propriis in-
ferior Priapus.

XXVI. O species formidinum diræ, metuendique
terrores, propter quos genus hominum^b torpedine in
perpetua affigeretur, nihil moliretur, attonitum, ab
omni se actu sceleroso flagitiosoque frænaret!
Falciculæ, claves, caliendra, fomites, talaria, baculi,
tympaniola, tibiæ, psalteria, mammæ, promptæ, at-
que iugentes, cantharuli, forcipes, cornuaque pomi-
fera, nuda corpora fœminarum, et veretrorum ma-
gitudines publicatæ. Nonne satius fuerat saltitare,
cantare, quam sub titulo gravitatis, et severitatis,
obtentu tam frigida, tamque inepta narrare si-
mulacra, ab antiquis ad peccata cohibenda, et
ad nocentium formata impiorumque formidines? Us-
que adeone mortales sæculi illius ac temporis corde

LECTIONES VARIANTES.

giferonites ms. Inepte.

^b Ita Sab. Alii: humanum.

COMMENTARIUS.

lenti cum, et in verbis demum dicere qui con-
etc., sequi apodosin. ORELL.

ilegis violationibus. Stewechius mavult: sacri-
violationibus, quod non abhorret a stylo Arno-
ionyma talia congerentis. ORELL.

V. — Fronte Janus ancipiti aut dentata illa qua
tus est clavis. Ovidius, Fast. 1, 95.:

a sacer, ancipiti mirandus imagine, Janus.

99:

ens dextra baculum, clavemque sinistra. ELMENH.

niatus Jupiter. Non togatus viriliter, ut quidam
unt, sed caliendro tectu, tanquam ricinio, sive
toga: in caput rejecta. Hanc enim veram esse
loci explicationem, ostendant quæ sequuntur
: Falciculæ, claves, caliendria, fomites, etc.
: Rica, *μίτρα*. Isidorus in Glossis: Ricinius
m vocatus est, quod rejectum de toga in verticem.
verbis vitii aliquid est. Idem in Originibus.
x, cap. 25: Stola matronale operimentum, quod
o capite et scapula a dextro latere in lavum hu-
mittitur. Stola autem Græcè vocatur, quod super-
tr. Eadem et ricinium latino nomine appellatur,
l dimidia ejus pars retro rejicitur, quod vulgo
em dicunt. Vocatum autem dicunt mavortem
partem. Signum enim maritalis dignitatis et po-
in eo est. Riciniatus itaque Jupiter quasi stola-
ERALD. — Conf. Varro, de Ling. Lat., lib. 14,
7, ed. Bipont. Interpretes ad XII Tabulas dis-
it duplex ricinium, alterum muliebre, alterum
Vid. Th. Marcilius in S. Leuwii Auctoribus
ivilis Romani, pag. 300. ORELL.

item Fomes est materia sicca et arida, quæ
guæscit, vel etiam scintille sunt, quæ ex can-
erro exeuntur. NOUR., pag. 490. — H. I. igi-
uerkiel. ORELL.

nius ille cæstus. Cæstus non tantum Veneri,
Junoni tribuitur. Martialis:

e Juno petat cæston et ipsa Venus.

TURNEB., Advers., lib. XIII, cap. 27.

tari sub galea puellula delitescens. Prudentius,
Contra Symmach.:

Non armata Venus, non tunc clypeata Minerva
Venere auxilio. ELMENH.

Cum psalteriis Musæ. Videtur h. I. Arnobius
psalteria dixisse, sensu generali, de instrumentis mu-
sicis fidibus obductis, adeoque de lyris et citharis,
quæ Musis attribuntur. Proprie enim psalterium
differt a cithara decem constans chordis. Vide Isidor.
Origg. II, cap. 2; Gesner., in Thes., et Græv., ad
Civ. Orat., de Harusp. Respons., cap. 21. ORELL.

Æsculapius baculo. Ovidius, lib. XV Metam., 654
seqq.:

... Sed qualis in æde

Esse solet, baculumque tenens agreste sinistra
Cæsariem longæ dextera deducere barbæ. ELMENH.

Aut Fortuna cum cornu, etc. Vide de cornu poni-
fero Fortunæ attributo doctissime disputantem Ez.
Spanhem., de Præst. et usu numism., dissert. 15,
tom. II, pag. 536, et seqq. ORELL.

Anubis canina cum facie. Prudentius contra Unio-
nitas:

Quæve superstitio tam sordida? quæ caniformem
Latrantemque throno cæli præponat Anubim. ELMENH.

XXVI. — Torpedine in perpetua affigeretur. Meur-
sius mavult affigeretur. Sed affigi est multo signifi-
cantius et torpori proprium. ORELL.

Caliendra. Sic legendum pro caliendria, quod habet
editio Romana. Glossæ: Caliendrum, *κόσμιον χειρῶν*.
Horatius, lib. I, sat. VIII, 48:

Canidiæ dentes, altum Saganæ caliendrum
Excidere.

Ubi Acron: Caliendrum dicitur ornatus capitis mulie-
rum, sive suppositus crinis, quem pro naturalibus ca-
pillis accipiebant. MEURS. pag. 498. — Conf. A. W. SON.
Popin. ad Varronis Fragment., pag. 536, ed. Bipont.
qui caliendrum exponit velamentum capitis instar
galeriæ altum atque elatum. Videtur autem h. I. Ar-
nobius intellexisse ricinium, quod Græci vocabant
κολλήμων vel *θρίστρον*, cum in precedenti capite
riserit Jovem riciniatum. Vide Baxter. Ad Horatii
I. I. G. Cuper., Obs., lib. III, cap. 14, et Turneb.,
Adversar., lib. VII, cap. 20. ORELL.

fuerant vacui, rationis sensusque nullius, ut ab actionibus improbis tamquam parvuli pusiones, personarum monstruosissima torvitate sannis etiam constringerentur et maniis? Et unde est in contrarium res versa, ut cum tam multa in civitatibus templa sint plena omnium simulacris deorum, tot legibus et generibus suppliciorum tantis, iri obviam nequeat multitudini noxiorum: neque ullis remediis audacia possit abscidi: tantoque se magis maleficia congeminata multiplicent, quanto legibus iudiciisque contenditur imminuere facta crudelia, et poenarum coercitione sedare? Quod si meus aliquos infligerent simulacra mortalibus, legum latio cesaret, nec tam diversae cruces facinorosorum constituerentur audacie. Nunc vero quia constitit, comprobatumque est, re ipsa inanem esse opinionem timoris, qui ab signis dicatur effluere, ad legum decursum est sanctiones:

a quibus formido esset certissima etiam fixa, constitutaque damnatio: quibus debent et ipsa simulacra, quod incolumia adhuc perstant, et honoris alicujus concessione munita.

XXVII. Sed quoniam satis, ut restulit, quam inaniter fiant simulacra, monstratum est: de sacrificiis deinceps, de caedibus atque immolationibus hostiarum, de mero, de thure, deque aliis omnibus, quae in parte ista conflunt, possit ordo quam paucis et sine ullis circumlocutionibus dicere. In hac enim consuestis parte, invidias nobis tumultuosissimas concitare, appellare nos atheos; et quod minime attribuamus diis, poenas etiam capitis belluarum crudelitibus irrogare. Quod quidem nos fatemur non contemptu licere, atque aspernatione divina; sed quod existimamus, hujus potentias nominis nihil tale deponere, neque rerum hujusmodi cupiditatibus attineri.

COMMENTARIUS.

Corde fuerunt vacui. Meursius conj.: *corde fuerant vacui.* ORELL.

Personarum monstruosissima torvitate, sannis etiam constringerentur et maniis. Secutus sum emendationem felicissimam Salmasii. Editio princeps habet inquinatissime: *monstruosissimas torvitates annis etiam constringerentur et manus* e cod. ms., qui pro *annis* habet *annuis*, nullo sensu; unde Gelenius et Fulv. Ursinus fecerunt: *Monstruosissima torvitate animos etiam constringerentur et manus.* Meursius in Appendice legendum putat: *monstruosissima torvitate animis etiam constringerentur et manus.* (De formis monstruosus et *monstrosus*, *hirtuosus* et *hirtosus* vid. Oudend. ad Apulei. Met. v, p. 350.) Sed verissima et lenissima simul emendatio est Salmasii, quam optimus sui interpres ipse explicat in Commentario ad Tertullian. de Pallio, pag. 300. Hæc afferens: « *Manias turpes deformesque personas esse, aut larvas, quas nutrices minitantur pueris, ex Festo sciunt docti. Sannæ sunt ridiculae aut etiam horribiles vultus distortionis, quas grimacias (Fratzen-gesichter) vulgo dicimus, quibus pueruli terrentur. Hinc sanniones, qui facie magis quam facieis ridiculi sunt.* » Hancque correctionem felicissimam probat etiam Ruhkenius ὁ μακαρίτης ad Timæi Lexic. Platon. v. *μερμυρῦτται*, pag. 181 ed. novæ, nisi quod pro *sannis* mavult legere *Lamiis*, citans Casaubonum ad Strabon. 1, pag. 36, qui tales puerorum terribiles recenset, *Lamiam*, *Gellonem*, *Gorgonem*, *Maniam*. Sed equidem multum præfero *sannis*, quæ est vera ms. codicis lectio (excepta tantum prima litera retracta ad præcedentem vocem *torvitate* ab inscio librario), et contextui accommodatissima. Eodem sensu *sannæ* apud Persium Sat. v, vs. 91.

Disce; sed ira cadat naso, rugosaque sanna.

Sententiam quod attinet, conferri meretur cum nostro Seneca, de Const. Sap., cap. 4: *Ut non dolore tantum, sed doloris opinione vexemur, more puerorum, quibus metus incutit umbra et personarum deformitas et depravata facies.* Conf. Ruhken. ad Timæi l. l. ORELL.

Nec tam diversæ cruces, etc. Cruces pro suppliciis in genere supra habuimus, lib. 1, cap. 17. ORELL.

Etiam fixa constitutaque damnatio. Sic restituit Stewechius e cod. ms. pro *affixa*, quod antea legebatur; *fixa*, id est rata, certa, indubia. ORELL.

XXVII. — *Circumlocutionibus,* Fulv. Ursinus conj. *circumlocutionibus.* Male. ORELL.

Attribuamus. Ita Meursius ex ms. Alii: *tribuamus.* ORELL.

Appellare nos atheos. Ad sacrificia scilicet coacti sunt christiani, quia nullum evidentius signum erat deos colendi; unde et *PIETAS* in nummis ceritur cum instrumentis sacrificio adhiberi solitis, quod quia facere recusabant, *atheis* audiebant. *Gisb. CUPER., ad Lactant., de Mortib. persecut., cap. 10, pag. 152, ed. Bauldri.*

Pœnas etiam capitis irrogare. Pœnas, supplicia, bellum, arma, manus, vim, mortem, etc., *irrogare* pro *inferre* latinitatis esse ecclesiasticæ, docent J. Fr. Gronov., monobibl., in script. eccles., cap. 1, pag. 15, et P. Bauldri, ad Lactant., de Mortib. persecut. cap. 1, pag. 13. ORELL.

Quod quidem nos fatemur. Ita Meursius, sequente Lugd. Bat. Antea: *quod quidem non nos fatemur.* ORELL.

Hujus potentias nominis. Meursius: *numinis.* Male. ORELL.

LIBER SEPTIMUS.

INDEX CAPITUM.

- probat Arnobius, sive auctoritate, sive ratione, esse sacrificia facienda. Non enim his sacrifici-
A
ntur : quando quidem, quidquid nutritur, mor-
Cap. 1, 2, 3.
- voluptatis causa diis hostiæ cæduntur, morta-
adhuc est, qui hujusmodi afficitur delectatione.
Cap. 4.
- dem opinionem illam subruit Arnobius, quæ sacer-
eorum iram placari statuebat. Non ira motus
us in immortalem animum cadere nequit.
Cap. 5, 6, 7.
- nini probatur, eos pecude aliqua mactata et
u ponere aut injuriarum suarum oblivisci : aut
diis, tanquam pacta mercede, peccatorum in se
um veniam largiri.
Cap. 8, 9.
- rte quod quis arguat, hostias diis immolari, ut
ut prosperas et adversas removeant. Nam missa
i philosophorum opinione, futo omnia regi, certe,
eos sit secunda et adversa tribuere hominibus,
imo sinunt eos qui victimis aras illorum one-
xtremas redigi angustias.
Cap. 10, 11.
- dictu absurdum est deos sacrificiorum pretio
ua vendere.
Cap. 12.
- ri ratione asseritur sacrificia diis honoris atque
idæ illorum potentiæ fieri.
Cap. 13, 14.
- en Arnobius honorem habendum vero Deo, qui,
non ardescit, ita nec collato gaudet honore, nec
tignatur, nec se fieri majorem alienis officiis exi-
tude vero, nihil honoris diis accedere ex mactatis
s, quorum fumo simulacra ac sanguine et putore
que altaria coinquinantur.
Cap. 15, 16.
- animalium cruore deos honorari contendas, cur
immolantur elephantis, canibus, leones atque
longe plurima. Neque dicas, his tantum deos ho-
uæ ad victum nobis benigne suppeditant : nam
m, nasturtium, rapas et cætera, quæ nostro sunt
em diis litari debebant.
Cap. 16, 17.
- er Arnobius, deorum sicut unum genus ita unam
re sententiam : Cur ego, inquit, uni una, altera
tia immolatur ?
Cap. 18-21.
- ondere juvat, antiquitate ac longa consuetudine
liis victimas diversas mactari. Non enim inqui-
um homines, sed utrum dii sanciverint, aliquam
ni Deo magis quam alteri convenire. Cap. 21, 22.
- is ethnicis, diis bonis, ut prosunt, et malis, ne
noceant, sacrificandum, respondet Arnobius, deos omnes
natura sua bonos esse debere, adeoque, licet nullo honore
ab hominibus afficiantur, illis tamen idcirco nocere nequi-
buit; præterea, si vera sit hæc ethnicorum opinio, ex ea
sequitur, bonum deum, si debita illi hostia non mactetur,
malum fieri : contra vero deum malum fieri bonum, sa-
cificio peracto.
Cap. 23.
- Cæterum quamvis fas fieri posset, ut tauri atque animalia
diis immolarentur, quid eis conducere valebant farci-
minum, pulium liborumque genera, quæ in ethnicorum
mysteriis adhibebantur ?
Cap. 24, 25.
- Turis quoque eorum aris adolendi non melior est ratio. Re-
cens quippe est ritus ille ac temporibus ignotus antiquis.
Quamobrem aut inutilis censeretur debet, aut peccavere
prisci homines, quibus nunquam usu venisse constat.
Cap. 26, 27.
- B
Quid vero quod ture dato diis honoris aliquid tribui jacta-
tur. Nihil quippe turis est aliud nisi viscus ex quibusdam
corticibus profluens. Cur ego ex aliis arboribus coalescens
ipsis similiter non incenditur ? An quia non ita suavis est
odoris ? Ergone diis, quemadmodum hominibus, alii odo-
res grati sunt, insuaves alii atque injucundi ? At, satenti-
bus philosophis, incorporei sunt dii adeoque haud possunt
ullo turis aut odore alio mulceri.
Cap. 27, 28.
- Frustra etiam ac nulla pariter adducti ratione merum in
sacr s suis turis sociam libabant. Diis enim nec siti
sicut nec fame laborantibus, inutilis plane vini usus. Illud
autem fundi aut in deorum honorem, aut ut propitii fie-
rent, perperam quoque opinabantur ethnici. Cap. 29, 30.
- Quid enim magis insulsum quam certis verbis vini aliquid
libari, ne quodlibet aliud vinum fiat sacrum atque huma-
nis usibus eripiatur ?
Cap. 31.
- Nec minus ridiculum esse ostendit Arnobius deos sertis, co-
ronis, cymbalis, tympanis ac symphoniis oblectari. Ad
hæc dies eorum festos irridet ac ludos in ipsorum hono-
rem institutos exagitat.
Cap. 32.
- Nihil etiam a recta ratione magis alienum esse convincit,
quam existimare, turpibus, quæ tum agebantur, comæ-
diis ac tragædiis, deos delectari atque animos ponere.
Cap. 33.
- Demonstrat vero, tot tantaque opinionum portenta inde orta
esse, quia ethnici nesciebant quæ sit veri Dei-natura, si-
bique falso persuadebant, deos suos ejusdem secum esse
substantiæ.
Cap. 34.
- Ad evitandum deinceps accedit ultimum illudque, ut puta-

batur, validius ethnicorum propugnaculum, quo ii ex variis prodigiorum, sicut aiebant, historiis probare nitebantur, deos peccatis hominum offensos ira exarsisse, sed eorum satisfactione postea placatos, et primam quidem ludorum Circensium restitutionem in Jovis honorem excutit; qua rite peracta lues cessasse ferebatur. C. 35, 36, 37.

Transit deinde ad historiam Capitolii fulmine icti et simulacri Jovis de sede sua deturbati; quo demum ex haruspicum responsis altiore in loco ad orientem solem collocatum patuisse res abditas existimabant, hisque relatis palam facit, nihil posse unquam excogitari, quod summa deorum amplitudine atque etiam nomine sit magis indignum. Cap. 37-41.

Deinceps ad examen revocat narrationem de Æsculapii simulacro in insulam Tiberinam translato: unde subito sedatam esse putabant diram luem, quæ iniquis reipublicæ temporibus grassabatur. Cap. 41-43.

Sermonem instituit de simulacro Matris deum ex Phrygia Pessinunte Romam advecto: quo tempore hostem ab Italia pulsum, decus urbis pristinum restitutum, fines imperii longe lateque propagatos aliisque in Romanam gentem collata beneficia dictabant. Quibus in medium adductis demonstrat Arnobius, nihil esse aut fingi posse, quod veritati magis repugnet quodque fidem minus mereatur. Cap. 46-48.

Postremo secum comparat ac sibi invicem opponit ethnicorum Christianorumque opiniones, atque hinc concludit, Christianos pios esse, gentiles vero dementis impietatis, quam illi exprobrabant, eos esse revera ac conscios. Cap. 49, 50, 51.

I. Quid ergo, dixerit qui-piam, sacrificia censetis nulla esse omnino facienda? Ut vobis non nostra, sed Varronis vestri sententia respondeamus, nulla.

COMMENTARIUS.

I. — Varronis vestri sententia. Qui docuit hæc e Stoicorum placitis. Huc pertinet præstantissimus ille Persii locus Sat. II. 74 seq.:

Quin damus id superis, de magna quod dare lance
Non possit magni Messalæ lippa propago,
Compositum jus fasque animo, sanctosque recessus
Mentis, et incoctum generoso pectus honesto.
Hæc cedo, ut admoveam templis, et farre litabo.

Ubi novissimus editor Kœnig in eandem sententiam laudat Plat. in Alcib. II, tom. V, pag. 99, ed. Bip.; Horat. III, od. XXIII, 7, seq.; Virgil., Æn. VIII, 102; Propert., III, El. III, 17; Ovid., I Trist., II, 75; ex Ponto IV, Ep. VIII, 29; Valer. Max., lib. II, cap. V, 5. Add. Lucret., lib. V, vs. 1197, seq. Plura vide ap. Elmenhorst, et Jo. Sauthertum, de Sacrificiis, cap. I, pag. 5, seqq., ed. Crenii. ORELL.

Integrior, verior. Ita Meursius et ed. Lugd. Bat. e ms. Alii omittunt postremam vocem. ORELL.

Scævus. Ita legendum, non sævus. Scævus, σκαῖός, ἐπαρίστανος, qui res accipit tarde et præpostere. Athenæus, lib. IV, ἀγροίκον et ἐπαρίστανον copulat, proque eodem accipit. HERALD.

Et difficillimus occupare. Occupare pro simplici capere. Difficilis autem ἐσθητικῶς, qui res difficulter capit: vel simpliciter, cui res, et si vero simillimæ difficulter persuadentur, quique non facile minus dat.

HERALD.

Quis est enim pectoris tam obtusi. Ita Lactantius,

A Quid ita? Quia, inquit, dii veri neque desiderant ea, neque deponunt: ex ære autem facti, testa, gypso, vel marmore multo minus hæc curant; carent enim sensu: neque ulla contrahitur, si ea non feceris, culpa: neque ulla, si feceris, gratia. Sententia reperiri nulla potest integrior, verior, et quam quisvis possit, quamvis ille sit scævus et difficillimus, occupare. Quis est enim pectoris tam obtusi, qui aut rebus nullum habentibus sensum hostias cadat et victimas, aut eis existimet dandas, qui sunt ab his longe natura et beatitudine disjugati?

II. Qui sunt, inquit, dii veri? Ut communi vobis et simplici respondeamus verbo, non scimus. Quos enim vidimus numquam, qui sint, scire quemadmodum possumus? Ex vobis audire consuevimus, deos esse quam plurimos, et nominum in serie computari: qui si sunt, ut dicitis, uspiam, verique, ut Terentius credit, eos esse consequitur sui consimiles nominis, id est tales, quales eos universi debere esse conspiciamus, et nominis hujus appellatione dicendos. Quin immo, ut breviter finiam, qualis dominus rerum est, atque omnipotens ipse, quem dicere nos omnes Deum scimus atque intelligimus verum, cum ad ejus nominis accessimus mentionem. Deus enim ab altero in eo, quo Deus est, nulla in re differt: nec quod unum est genere, suis esse in partibus minus aut plus potest, qualitatis propriæ uniformitate servata. Quod cum dubium non sit, sequitur, ut geniti numquam, perpetuique ut debeant esse, extrinsecus appetentes nihil, nec carpentes aliquas terrenas ex materiæ opibus voluptates.

III. Ergo si hæc ita sunt, primum illud a vobis expetimus noscere, quæ sit causa, quæ ratio, sacrificia ut ista faciatis: quid deinde ex hoc lucri ad deos ipsos perveniat, atque in eorum commoditate subsidat.

Inst., lib. II, cap. 5, § 4: Quidam hebetis obtusique cordis. Opp. cordati, sapientes. Vide Bänemann., pag. 375. ORELL.

Disjugati. Idem quod disjuncti. ἄπαξ λεγόμενον. Vide C. Barth., in Adversar., lib. XLV, cap. 8, pag. 2071.

ORELL.

II. — Et nominum in serie computari. Ita ed. Lugd. Bat. Alii: Numinum in serie. Fulv. Ursinus: In seriem computari. ORELL.

Ut Terentius credit. M. Terentius Varro. In eo quo Deus est. Ita ed. Lugd. Bat. ex ms. Alii: In eo quod Deus est. ORELL.

Terrenas ex materiæ opibus voluptates. Ita Lugd. Bat., ex editione Rom. Alii: Terrenæ ex materiæ, etc. ORELL.

III. — Atque in eorum commoditate subsidat. Alii: subsideat. Stewechius corrigit: in eorum commoditates subsidat, explicans: perveniat ad numinum substantiam. Sed equidem sequi malui lectionem Salmasii. Ablativum enim pro accusativo poni ab Arnobio supra jam aliquoties vidimus. Eodem sensu verbo subsidio utitur Virgilius Æn. XII, 835:

Commixti corpore tanto

Subsident Teucri.

Id est remanebunt, latebunt, ut explicat Servius. Proprie de iis, quæ in commixtione infimum locum occupant. Itaque dicere vult Arnobius: Quæro, quidnam lucri perpetuæque ac permanentis commoditatis ex hisce sacrificiis affluat ad Deos. ORELL.

Quidquid enim geritur, debet habere causam sui : neque ita esse ab ratione sejunctum, ut in operibus feratur cassis, et in vacuis ludat inanitatis erroribus. Numquid forte dii coelestes aluntur his sacris, et ad eorum compaginem retinendam nonnullius opus est suffectione materiæ? Et quis ita est hominum, deus prorsus qui sit, ignorans, ut eos existimet contineri alicujus alimonii genere; et cibi esse munus, quod eos faciat vivere, et immensa in perpetuitate durare? Quidquid enim causis et rebus fulcitur extraneis necesse est esse mortale, et habere ad periculum viam pronam, ubi aliquid cœperit deesse, quo vivitur. Tum quod ex his rebus, quæ admoventur altaribus, nihil videmus accedere, atque ad numinum substantias pervenire. Aut enim thus datur, et liquefactum carbonibus disperit; aut animalis est hostia, et ab canibus abliguritur sanguis: aut si aliquod viscus aris fuerit traditum, ratione ardescit pari, et dissolutum in cinerem labitur; nisi forte hostiarum deus animas devorat, aut ex aris ardentibus nidorem consecratur et fumos, pasciturque de enissis, quas evomunt ardentia viscera, adhuc uda de sanguine, et prioribus humecta de succis. Sed si Deus, ut dicitur, nullius est corporis, omnique est incontiguus tactu, qui fieri potis est, ut corporalibus rebus nutriatur incorporeum, quod mortale est, ut immortale sustineat, subdatque salutem

A rei, quam contingere nequeat, et motus subministrare vitales? Cessat ergo, ut apparet, sacrorum hæc ratio; neque dici a quopiam potis est, ea causa sacrificia celebrari, quod alantur his numina, et eorum sustineantur e pastu.

IV. Numquid, si forte hoc non est, voluptatis alicujus, animique, ut dicitur, causa, caduntur diis hostiæ, et succensis adjiciuntur altaribus? Et quisquam est hominum, qui deos sibi persuadeat voluptatum diffusionem mollescere, gestire in libidinis gaudium, et velut animal vile blandis sensibus affici, et dulcedinis labilis volucri titillatione mulceri? Quod enim voluptate dissolvitur, id contraria necesse est tristitia contrahatur: nec immune existere ab anxietate mœroris, quod lætitia trepidat, et levitatibus extollitur gaudiorum. Utroque autem affectu debent esse dii liberi, si eos esse perpetuos, et mortalium volumus fragilitate privatos. Quid quod omnis voluptas quasi quædam est adulatio corporis, notisque illis sensibus assumitur quinque: quam si superi sentiunt, et eorum necesse est esse participes corporum, per quæ via est sensibus, et accipiendis voluptatibus janua. Postremo quod gaudium est, innoxiorum animalium inactatione lætari: miserabiles sæpe exaudire mugitus, rivos sanguinis cernere, animas cum cruore fugientes, patefactisque secretis provolvi et intestina

COMMENTARIUS.

Et habere ad periculum viam pronam. Periculum hoc loco pro interitu, ut supra lib. 1, cap. 5: *Nutant usque ad periculum civitates*, ubi vide notam Meursii.

ORELL.

Aut enim thus datur. Habes heic sacrificiorum divisionem. Et sane ita est. Diis offeruntur aut animales hostiæ aut inanimales. De his agit prius quam de aliis: quia creduntur esse antiquiores, ut ex Theophrasto, Porphyrio et aliis docet Eusebius. *Thus datur* signata locutio. Cvidius:

Et pia thura dedi pro te, cumque omnibus unus
Ipse quoque adjuvi publica vota meis.

Thus igitur dabant quandoque simpliciter, nulla animali hostia adjuncta. Certe vix precabantur Deos, quin, si facultas esset, iisdem thus incenderent. Ovid., lib. IV, de Ponto:

His ego do toties cum thure precantia verba,
Eoo quoties surgit ab orbe dies. HERALD.

Aut animalis est hostia. Aliter Macrobius animalem hostiam eam esse dicit, cujus sola anima Deo consecratur, quæ quidem observatio non caret vanitate.

HERALD.

Dissolutum in cinerem labitur. Vide Bunemann ad Lætant. de Ira Dei, cap. 15, pag. 1061. ORELL.

Pasciturque de enissis. Glossæ: *κνίσσα*, nidor. *κνίσσα* vel *κνίσσα* ustura est carniem et fumus in sacrificio. Usus Homerus, II. A, 66. Plurima græca vocabula usurpavit in hoc opere Arnobius, quæ ille et Latio et urbe donare gaudet. Hinc *plani* pro sycophantis, lib. II, et lib. VI, dixit *simulacra grosphis rasa*, et lib. VII, tibicines appellavit *salpinctas* (ubi nos legimus *salapintas*). Similia per se eruditus lector in eo facile observet. STEWECH. — Conf. Lindenbroch. ad Priapei. Epigr. LXXII, in Antholog. Lat. P. Burmanni, tom. II, pag. 542. ORELL.

Quas evomunt ardentia viscera. Amat hoc verbum Arnobius sensu metaphorico. Ita lib. VI, cap. 5: *Sidereos evomant variata interstinctione fulgores.* ORELL.

Adhuc uda de sanguine. Editio princeps: *Adhuc*

suda de sanguine, quod revocavit Salmasius, et bene habet, si *sudus. a*, accipiamus pro *subudus*, ut explicat Servius ad Æn. VIII, vs. 529. Equidem nihil definio. ORELL.

Et prioribus humecta de succis. Forte: *Et cruoris humecta de succis.* Temere tamen mutare nolim. MEURSIIUS, pag. 205.

Qui fieri potis est. Ita ms. Alii: *pote est.* ORELL.

Hæc ratio. Ms. *hic*, non male. MEURS.

Potis est. Ita ms. MEURS.

Et eorum sustineantur e pastu. e addidit ex ms. Stewechius. Solita apud nostrum præpositionum abundantia. ORELL.

IV. — *Et succensis adjiciuntur altaribus.* Stewechius legendum suspicatur: *Et succensis adjiciuntur thura altaribus.* ORELL.

Dulcedinis labilis. *Dulcedo labilis*, quæ cito perit, evanescit. Glossæ: *Labile*, *εὐλασθον*. Ammianus Marcellin., lib. XXVII, cap. 10: *Labilis limus.* OUDENDORP., in *Apulei. Met.* IV, p. 245.

Quod enim voluptate dissolvitur, etc. Boethius de Consol. Philos., lib. II, Metr. VII:

Habet omnis hæc voluptas:
Stimulis agit ferventis,
Apiumque par volantum,
Ubi grata mella fudit,
Figit, et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu. ELMENH.

Quod lætitia trepidat. Persius, sat. I, 20:

Ingentes trepidare Titos, etc.

Ita exprimit Arnobius motum effusorem et constanti homine indignum. Quare lætitiæ dicit potius quam gaudium. HERALD. — Conf. Casauboni ad Persii. I. I., et Barth. in Statii Theb., II, 476. I. II, p. 522. ORELL.

Levitatibus extollitur gaudiorum. Non dicit gaudii, quia hoc πάθος lenius. Recte item extollitur. Lætitiæ enim et gaudium elationem esse dixerunt Stoici, *ἐπαρσεν*: sed lætitiæ elationem *ἀλογον*, gaudium elationem *μετὰ λόγον*. Vid. Cic., IV Tusc., c. 6; et Augustin., in ep. ad Galat., c. 5. HERALD.

cum stercore, et ex residuo spiritu exultantia adhuc corda, tremebundasque palpitantes in visceribus venas? Semiferi nos homines, quinimo, potius ut pronuntiemus, quod est verius atque apertius dictu, feri, quos infelix necessitas, et malus usus edocuit cibos ex his carpere: miseratione interdum commovemur illorum: arguimus nos ipsi, penitusque re visa atque inspecta damnamus: quod, humanitatis jure deposito, naturalis initii consortia ruperimus^a. Deos aliquis credit pios, beneficos, mites, eadē pecorum delectari, diffundique^b latitia, si quando sub his concidunt, et spiritum miserabiliter ponunt? Et voluptatis, ut cernimus, nulla est in sacrificiis causa, nec cur fiant, ratio est: quoniam nec voluptas est ulla^c, ac si forte est aliqua, in deos eam cadere nulla posse ratione monstratum est.

V. Sequitur, ut illam quoque inspiciamus partem, quam jactari audimus vulgo, et populari in persuasionem versari: sacrificia superis ea fieri diis causa, ut iras atque animos ponant, reddanturque mites et placidi, fervidorum pectorum indignatione sedata.

LECTIONES VARIANTES.

^a Reperimus Sab. Male.

^b Di:findique Sab.

^c Una Sab.

A At^d si definitionem teneamus illam, quam pertinaciter meminisse convenit nos semper, universos animorum affectus ignotos diis esse, consecranteum est credere, numquam deos irasci: quinimo nullum affectum magis esse ab his longe, quam qui feris et belluis proximus, turbat tempestatibus patientes, et ad periculum interitionis inducit. Quidquid enim vexatur rei alicujus e motu, passibile esse constat et fragile: quod passioni fragilitatque subjectum est, id necesse est esse mortale: ira autem vexat, et patientes se solvit: ergo esse mortale dicendum est, quod passionibus subjectum est iræ. At quin deos scimus esse oportere perpetuos, et naturam immortalitatis tenere: quod si constat, et liquidum est, ira ab his longe et ab eorum conditione disjuncta est. Nullis ergo B rationibus convenit, id in superis velle placare, quod posse non videas in eorum beatitudinem convenire.

VI. Sed concedamus, ut vultis, perturbationem hujusmodi familiarem diis esse, placandæque ejus causa res divinas fieri, et sacrorum solemnia celebrari: quando ergo conveniat^e adhiberi hæc munia,

^d Et, quod recipit Ed. Lugd. B.

^e Ita Sab. Alii: conveniet.

COMMENTARIUS.

Provolvere et intestina cum stercore. Proba lectio: nam hæc copula et abundat sæpe reapse apud hos scriptores et involute construitur. HERALD. — Male itaque Fulv. Ursinus inducit et. ORELL.

Tremebundasque palpitantes in visceribus venas. Neque heic quiddam mutandum. Nam συνώνυμα ita copulare amat Arnobius, ut antea observabamus. HERALD. — Fulv. Ursinus et Stewechius conj.: tremebundis. ORELL.

Potius ut pronuntiemus. Ita Salmasius. Antea prius. Editio princeps apertius. ORELL.

Quod, humanitatis jure deposito, naturalis initii consortia ruperimus. Philosophice admodum hæc ab Arnobio dicta sunt. Quoniam enim nulla proprie juris communio hominibus cum animantibus brutis, non dicit simpliciter Arnobius jure rupto aut quid simile, sed humanitatis jure deposito. Humanitatis jure scilicet, quia homo, natura mite animal, a cæteris animantibus abstinere debuisse videtur, quæ pythagoreorum et aliorum postea nonnullorum sententia fuit. Hanc humanitatem Græci appellant χρηστότητα: latentur enim, nulla juris communione homines cum brutis sociari, sed esse aiunt quamdam χρηστότητα, quæ adversus infirmiora ista animalia justitia loco est. Plutarchus in Catone majore, ubi censorium illum senem reprehendit, quod servos debiles atque ætate confectos vendendos censeret: καὶ τοι, inquit, τὴν χρηστότητα τῆς δικαιοσύνης πλατύτερον τόπον ὀρώμεν ἐπιλαμβάνουσαν, νόμος μὲν γὰρ καὶ τῷ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν πρὸς εὐεργεσίας δὲ καὶ χάριτας ἔστιν ὅτε καὶ μέχρις ἀλόγων ζῶων. Vide sis quæ sequuntur ibidem. HERALD.

Deos aliquis credit pios. Appellat deos pios, elementes, ut docebamus ad l. 1, c. 49. Notanda in hanc sententiam B. Augustini observatio, quam proponit, l. x de Civit. Dei, c. 4: Pietas quoque proprie dei cultus intelligi solet, quam Græci εὐσεβείαν vocant. Hæc tamen et erga parentes officiose haberi dicitur. Mors autem vulgi hoc nomen etiam in operibus misericordiarum frequentatur: quod ideo arbitror evenisse, quia hæc fieri præcipue Deus mandat, eaque sibi vel pro sacrificiis, vel præ sacrificiis placere testatur. Ex qua loquendi consuetudine factum est, ut et Deus ipse dicatur pius: quem sane Græci nullo suo sermonis usu

εὐσεβῆ vocant; quamvis εὐσεβείαν pro misericordia illorum etiam vulgus usurpet. Unde in quibusdam Scripturarum locis, ut distinctio certior appareret, non εὐσεβείαν, quod ex bono cultu; sed θεοσεβείαν, quod ex Dei cultu resonat, dicere maluerunt. Græci tamen, sed recentiores, et θεὸν εὐσεβῆ quandocumque dixerunt. Sic Themistius Euphrades Orat. v: οὐδεὶς γὰρ ἐν ταῖς ἐπικλήσεσι τοῦ θεοῦ τὸν νεκτὴν, ἢ τοὶ θριαμβευτῆν ἀνακαλεῖται, ἢ τὸν Γερμανικόν, ἢ τὸν Σκυθικόν, ἀλλὰ τὸν φιλόσθρον, καὶ τὸν εὐσεβῆ, καὶ τὸν σωτῆρα. Ergo Deus heic εὐσεβής est pius ei φιλόσθρονος, qua voce pius exprimere volebat Themistius. HERALD.

Beneficos. Εὐεργέτας, σωτῆρας sæpe conjungebant. HERALD.

Si quando sub his concidunt. Id est, sub eorum oculis atque altaribus, ut loquitur infra. Quare mutandum nihil. HERALD.

Et voluptatis ergo, ut cernimus, nulla est in sacrificiis causa. Sic edidit et interpunxit Salmasius, rectissime. Antea ita legebatur: et voluptate. Ergo, etc. ORELL.

V. — *Ut iras atque animos ponant.* Vide supra, ad l. v. c. 2, extr. ORELL.

Definitionem. Alii: diffinitionem, quæ sæpissime permutata a librariis. Ita designare et dissignare. ORELL.

Quam pertinaciter meminisse convenit nos semper. Pertinaciter hoc loco in bonam partem pro constanter. Ita Lactantius, Inst., l. iv, c. 18, § 16. Item de silentio ejus (Christi), quod usque ad mortem pertinaciter tenuit, Esaias iterum sic locutus est, etc.: ubi vid. Bünemann., p. 509. Conf. Pitisc. ad Curt. v, c. 9, 4. Ita contumax pro constans ap. Prudent. Peristeph. x, 714, et Mamertin. in Genetiac., c. 11. Ubi vid. Schwarz., p. 183, t. II, ed. Jæger. ORELL.

Consecranteum est credere. Ita Stewechius et Salmasius ex ms. pro consentaneum. ORELL.

Ad periculum interitionis inducit. Interitio vox antiqua. Vid. Nonius, supra, lib. II, c. 62: Multum postea panitebit fuisse irrisui, cum ad sensum cæperit interitionis accedi. ORELL.

Quidquid enim vexatur, etc., etc. Eodem modo argumentatur, supra, l. 1, c. 18. ORELL.

VI. — *Placandæque ejus causa.* Sic edidi cum Meursio pro placandique ejus causa. ORELL.

mpore quo dari? antequam sunt irati et percum fuerint moti, ipsisque in indignationi- tituti? Si, ne sumant animos, occurendum nte: feras nobis proponitis, non deos, qui- scæviant concitatæ, et cavearum discutiant objectari moris est escas, in quas rabidæ et cupidinem vexationis inclinent. Sin m fervidis atque indignatione flagrantibus o ista sacrificiorum oggeritur: non inquiero, o, an illa læta et sublimis magnanimitas nu- homunculorum offensione moveatur; ha- pro vulnere si quid animal cæcum, atque in semper ignorationis incedens, dissignaverit, quo illorum minueretur auctoritas.

ed neque illud dici, aut audire deosco, quas o homines habeant dii causas, ut sacrificiis B contracta offensione mulceri: numquid alie- ses aliquando sanxere mortalibus, constitu- est ab his umquam, quid eos agere conveni- quid non: quid consecrari, quid fugere, vel altem quibus rationibus cuperent, ut aliter, peraverant gesta ultionibus persequerentur

LECTIONES VARIANTES.

e: pupulas. Vid. Not.

COMMENTARIUS.

æ læta et sublimis magnanimitas. Rescribi vo- v. Ursinus) lauta. Non placet. Legendum exi- ta. Sic interpretatur μεγαλοπροσύνη. Atque convenire deorum μεγαλοπροσύνη exactam C em vindictam. Et revera μέγα μέρος μεγα- άνεξικακία, quod ait in Pelopida Plutarchus, etantius, libro in Ira Dei, c. v: Favorabilis iris oratio, non cadere in Deum hanc animi em, ut ab illo se læsum putet, qui lædi non ERALD.— Nihil omnino mutandum. Respicit s ad deorum vitam perpetuis agitatum læti- LL.

atque pro vulnere. Id est, pro offensione, inju- issima. Sic Eutropius, l. x, c. 16: Fuerunt multi, qui vulnera gloriæ ejus inferrent. Vide, ac locutione multus est, C. Barth. ad Clau- imert. de Statu animæ, p. 302, seq. Possis terpretari habeatque pro scelere, delicto, quo alnus passim occurrit apud scriptores eccle- , verbi causa, Juvenc., Hist. evangel. iv,

inter si quis protectum a vulnere pectus nem servare queat, sublimia lucis nis vitæ sertis redimitus abibit.

ii, 434, seq.:

..... Non septem crimina tantum, decuplata super donentur vulnera fratri.

Omeis., p. 305, ed. Reusch. ORELL.

naverit. Alii, designaverit. Vide supra, ad l. 1, BELL.

tuas irarum in homines habeant dii causas, ius, acute. Editio princeps, qua si parum, etc. HERALD.

, si sunt ulli, apertissima potuit cognitione di- ta codex ms., teste Stewechio, quam lectio- idem temere mutare nolim. Meursius ita di- : Neque, si sunt, ulli apertissima, etc. Edi- ones: Neque, si sunt visi. Si pro an, ut sæ- ORELL.

s neque se esse, etc. Esse addidit Stewechius. Alii: quibus neque sese monstrare, se pro sese

A irarum; contemptique se vellent de audacibus et transgressoribus vindicare? Ut opinor, ab his num- quam neque constitutum est aliquid, neque sanctum: quoniam nec visi aliquando, neque si sunt ulli, aper- tissima potuit cognitione dignosc. Quænam est ergo justitia, ut eis ob aliquas causas irascantur dii cœli- tes, quibus neque se esse monstrare aliquando di- gnati sunt, neque ullas dederint, aut imposuerint le- ges, quas coli ab his vellent, et inviolabili obsecu- tione servari?

VIII. Sed hoc, ut dixi, prætereo, et silentio patior abire donatum: unum illud præ omnibus quæro, quæ causa est, ut si ego porcum occidero, deus mutet affectum, animosque et rabiem ponat: si gallinulam, vitulum, sub illius oculis atque altaribus concremario, oblivionem inducat injuriæ, et ab sensu penitus of- fensionis abscedat? Quid ad ejus dolorem ex opere hoc migrat, aut remedii cujus est anser, caper, aut pavus ut ex ejus cruore medicina adhibeatur irato? Ergone injurias suas dii vendunt, atque, ut parvuli pusiones, ut animis parcant, abstineantque plorati- bus, passerculos, pupulos, equuleos, panes acci-

est ex emendatione Salmasii. ORELL.

VIII. — Silentio patiar abire donatum. Cod. ms. et editio princeps habent obire, quod tuetur He- raldus more antiquorum præpositiones ab et ob sæ- pissime permutantium. Hinc fortassis enata significa- tio τοῦ obire pro mori. ORELL.

Si gallinulam, vitulum sub illius oculis atque altari- bus concremario. Infra: Quod est istud honoris genus, vervecem, arietem, taurum dei sub ore connectere con- spectuque in ejus occidere? Stabant enim ad aras sim- ulacra, et ad eorum faciem hostiæ conversæ mac- tabantur. Lucretius, ii, 352:

Nam sæpe ante deum vitulus delubra decora
Thuricremas propter mactatus concidit aras.

Hinc θεῶν δεξιμηλα ἀγάλματα appellat Euripides in Phœnissis παρα τὸ δεχεσθαι τὰ μῆλα: quemadmodum δεξιμηλον θόμον et δεξιμηλον ἐσχάραν appellat in An- dromacha. HERALD.— Pro vitulum, vel pullum legend. conj. F. Ursinus. ORELL.

Pavus. Hæc est forma antiquior, usurpata Varroni ap. Gellium, lib. vii, cap. 16, pro qua aureæ latinitatis scriptores dixerunt pavo, pavonis. Antiquam for- mam præter nostrum, habet etiam Tertullianus de Anima cap. xxxiii: pulcherrimus pavus, et quo velit colore cultissimus. ORELL.

Atque ut parvuli pusiones, ut animis parcant absti- neantque plorantibus. Sic emendavit Heraldus. Editio princeps: atque ut parvuli pusiones animis parcant, etc. Gelenius: atque ut parvuli pusiones, quo animis par- cant, etc. Editio Lugd. bat.: ut animosis parcant, etc. Colvius ad Apulei. Metam. viii, pag. 448, ed. Ouden- do? p. putat legendum: Quo lacrynis parcant, vel, quo animos pascant. Male. Animis parcere idem est quod supra dixerat iras atque animo ponere, quod bene mon- net G. J. Vossius. de Idolol., lib. iii, cap. 98, pag. 464. ORELL.

Passerculos, pupulas, equuleos, panes accipiunt, etc. Talia puerulorum ludrica memorant etiam Plinius lib. iv, epist. 2, et Apuleius Met., lib. viii, pag. 448. ORELL.

Pupulas. Pupus et pupa pro pusionibus, pueruliq

piunt, quibus avocare se possint: ita dii immortales placamenta ista sumunt, quibus iras atque animos ponant, et in gratiam suis cum offensoribus redeant? Atquin ego rebar deos, si modo rectum est credere, quod motibus exagitentur irarum, sine ullis præmiis, nullisque mercedibus, iras atque animos ponere, et peccatoribus delicta donare. Hoc est enim proprium numinum, liberales venias, et concessionem habere gratuitas. Quod si fieri non potest, sapientius multo est, pertinaciter eos in offensione durare, quam numerum corruptione mitescere. Crescit enim multitudo peccantium, cum redimendi peccati spes datur: et facile itur ad culpas, ubi est venalis ignoscentium gratia.

IX. Ecce si bos aliquis, aut quodlibet ex his animal, quod ad placandas cæditur mitigandasque^a numinum furias, vocem hominis sumat, eloquaturque his verbis: Ergone, o Jupiter, aut quis alius deus es, humanum est istud et rectum, aut æquitatis alicujus in æstimatione ponendum, ut cum alius peccaverit, ego occidam, et de meo sanguine fieri tibi patiaris satis, qui numquam te læserim, numquam sciens aut nesciens tuum numen^b majestatemque violarim, animal, ut scis, c^o mutum, naturæ meæ simplicitatem

LECTIONES VARIANTES.

^a Mitigandasque ad sic ms.
^b Nomen Sab.

A sequens, nec multiformium morum varietatibus lubricum? Numquid aliquando tuos ludos minus sancte diligenterque perfecti? numquid aliquem præsumem, tuum numen qui offenderet, ante te traduxi? numquid juravi per te falso? numquid sacrilegis furtis tuâ rapui, spoliavique donaria? numquid erui sacratissimos lucos, aut religiosa quædam loca substructionibus pollui profanavique privatis? Quænam est ergo causa, ut alienum crimen meo luatur e sanguine, et in nefas extraneum mea vita et innocentia perducat? An quod animal vile sum, nec rationis, nec concilii particeps? quemadmodum pronunciant isti, qui se homines nominant, et ferocitate transiliunt belluas. Nonne primordiis iisdem eadem et me genuit informavitque natura? Nonne spiritus unus est, qui et illos et me regit? Non consimili ratione respiro, et video, et cæteris afficio sensibus? Habent jecora, pulmones, corda, intestina, ventriculos; et mihi membrorum non idem est numerus attributus? Amant suos fœtus, et gignendis conveniunt liberis: non et mihi prolis, et subrogandæ est cura, et dulcedo, cum fuerit procreata? Sed rationales illi sunt, et articulatas expromunt voces: et unde illis notum est, an et ego, quod facio, meis rationibus faciam, et vox ista,

^c Ut scitis ms.

COMMENTARIUS.

et puellulis nota. Varro, lib. vi *pusam* vocat. Ab his pupis *pupulus* et *pupula* eadem ratione deminuta sunt Catullo, Apuleio et aliis. Ea nomina antiquitus etiam *εικόνα* sigillaria seu imagunculas, quæ hodieque in usu nutricibus ac pueris, designabant: a quibus etiam num nostrate idiomatismo denominantur *Puppen*; de quibus est Persianum illud, sat. II, 70.

. Veneri donatæ a virgine puppæ.

Scribendum itaque duobus vel unico *p*, si lubet. Varro Aborig. : *Magna pars in desiderium puparum et sigillorum veniebat*. STEWECH.

Panes. Intelligendi, ut rectissime observat Heraldus, non *ἄρτων κλάσματα*, sed sigillariola formata ad imaginem paniscorum quæ erant puerorum ludrica, ut puellarum *puppæ*, quas etiam *νόμας* appellabant. Quare scripsi *Panes* littera majore. ORELL.

Concessionem habere gratuitas. Fulv. Ursinus conj. : *concessionem tribuere gratuitas*. Sed nil mutandum Sensus est: habere deos, quæ gratuito concedant. ORELL.

IX. — *Ecce si bos aliquis*, etc. Sequitur jam allocutio victimæ ad Jovem, qui locus est pulcherrimus. ORELL.

Quod ad placandas cæditur mitigandasque ad numinum furias. Eodem sensu *furiæ* supra lib. IV, cap. VII. : *Sin autem ab hujusmodi furiis deorum genus est immune*. ORELL.

Qui numquam te læserim. Suavior ad aures hæc veteri. Codicis lectio, quam quod ediderunt : *quod numquam te læserim*. STEWECH. — Alii : *cum nunquam*, male. ORELL.

Numquid aliquem præsumem, tuum numen qui offenderet, ante te traduxi. Sic emendavit Stewechius, verissime. Codex ms. habet : *ante traduxi*, pro quo Gelenius : *aut te traduxi*. Tangit scil. Arnobius historiam servuli fureiferi per circi aream mediam traducti, quam narrat infra cap. 36, editionis nostræ. ORELL.

Numquid erui sacratissimos lucos? Quo quidem facinore ac plusquam sacrilegio deorum iras atque offensas inexpiables contrahi existimabant. Quare

C cæsariani milites, quum Massiliensem lucum antiquæ religionis horrore sanctissimum ad bellica tormenta et cætera obsidionis instrumenta cedere juberentur; rem aggressuri pavide substituerunt, veriti ne in se sæcres resiliunt. Hanc militum superstitionem vivis coloribus exprimit Lucanus libro III :

Hanc jubet immisso silvam procumbere ferro :
Nam vicina operi, belloque intacta priore
Inter nudatos stabat deusissima montes.
Sed fortes tremuere manus : motique verenda
Majestate loci, si robora sacra ferirent,
In sua credebant redituras membra secures.
Implicitas magno Cæsar torpore cohortes
Ut vidit : primus raptam vibrare bipennem
Ausus et æriam ferro proscindere quercum, etc. HERALD.

Substructionibus pollui profanarique privatis. Lucos diis consecratos, quemadmodum cætera omnia loca θεοῖς ἀνεμίνα, substructionibus aut alio usu profano polluere grande piaculum erat. HERALD. — Eodem sensu Cicero dixit (pro Milone) : *Vos, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque obtestor. Vosque, Albanorum obruta aræ, sacrorum populi rom. sociæ et æquales, quas ille præceps amentia, cæcis prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat : vestra tum aræ, vestrae religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat*. NOURR., p. 567.

Meo luatur e sanguine. Fulvius Ursinus præpositionem *e* inducit, male. ORELL.

Producatur. Ita editor Lugd. Bat. e ms. Alii : *perducatur*. ORELL.

Articulatas expromunt voces. Sic edidi e correctione Fr. Oudendorpii ad Apulei. Met., lib. X, p. 711. Alii : *exprimunt*. Sed *exprimere vocem* est sive alteri extorquere, sive imitatione fingere et sic declarare, quod a nostro loco alienum est. ORELL.

Et unde illis notum est, etc., etc. Veteres philosophos, Stoicos imprimis, statuisset, rationem et orationem imperfecte animalibus cum homine esse com-

mo, mei generis verba sint, et solis intelligi-
 vobis? Interrogata enim, utrumne sit æ-
 occidi, me confici, an hominem venia, et
 rum impunitate donari? Quis in gladium
 ferrum? non homo? Quis cladem gentibus,
 nibus imposuit servitutem? non homo? Quis
 a, fratribus, quis uxoribus, quis amicis mor-
 didit, commiscuitque potiones? non homo?
 ficia reperit, aut commentatus est tanta,
 explicari decem millibus queant vel annu-
 el dierum? non homo? Ita istud non ferum,
 me, non sævum est? non tibi, o Jupiter,
 videtur et barbarum, me occidi, me cædi,
 placidus, et ut scelerosis contingat impuni-
 ob hanc causam, id est, numina ut placen-
 , inaniter fieri sacrificia constitit, cum
 os ratio neque deos irasci aliquando, nem-
 velle pro altero confici, cædi, nec innoxii
 abolitionem dissignationibus comparari.
 fortasse aliquis dicit: idcirco diis hostias,
 impendimus munera, ut familiares quo-
 nostris supplicationibus facti, res tribuant
 , avertantque a nobis mala, cum gaudiis fa-
 e nos semper, tristitias vero propellant, et
 s imminetia fortuitis. Non exiguam curam
 desiderat, nec quod dicitur facile, tam con-
 t vel audiri, vel credi. Advolat enim con-
 versus ille doctissimorum chorus, qui asse-
 comprobans, fato fieri quæcumque sunt:
 bis e manibus opinionem istam, et inanibus
 t persuasionibus fidere. Quidquid in mundo,
 estum est, geritur, et geretur, olim definitum
 st; habetque immobiles causas, per quas sibi

A res nexæ inexpugnabilem conserant præteritorum
 cum imminentibus necessitatem. Si definitum et
 fixum est, quid obtingere singulis mali debeat bonive,
 jam certum est. Quod si certum est et fixum, vacant
 omnia deorum auxilia, vacant odia, vacant benigni-
 tates. Tam enim præstare non possunt, id quod non
 postest fieri, quam prohibere, ne fiat id quod necesse
 est evenire: nisi quod validius premere opi-
 onem istam si voluerint, quibunt: ut etiam ipsos deos frustra
 dicant a vobis coli, et supervacaneis supplicatio-
 nibus adorari. Cum enim ordinem vertere, et fata-
 lia nequeant constituta mutare, quid rei, quid
 causæ est fatigare, et obtundere eorum aures velle,
 quorum auxiliis nequeas supremis in necessitatibus
 fidere?

B XI. Postremo si tristitia atque importuna dii pel-
 lunt: si ea, quæ sunt læta atque amica, largiuntur:
 unde sunt mundo tanti, tamque innumerabiles mi-
 seri? unde tot infelices lacrymabilem vitam in ex-
 trema sorte ducentes? cur immunes a calamitatibus
 non sunt, qui momenta per singula, qui per puncta
 sacrificiis onerant atque accumulunt aras? Nonne
 alios, inquit, videmus ex illis domicilia esse mor-
 borum; extinctis luminibus, atque auribus obseratis,
 pedum carere processu, truncos sine manibus degere,
 incendiis, naufragiis, et ruinis mergi, obrui, confici:
 patrimoniis ab ingentibus evolutos mercenario sese
 labore fulcire: stipes emendicare supremas, extermini-
 nari, proscribi, semper esse in luctibus liberorum
 orbitatibus fractos: vexari per infortunia cætera,
 quorum species et formas nulla potest enumeratio
 definire? Quod utique non fieret, si propulsare, si
 flectere mala i-ta dii possent sacrorum meritis obli-

COMMENTARIUS.

luribus docet Arbr. Willet ad Galen. Pro-
 Artes, cap. 1, pag. 60, seq. ORELL.

gladium formavit ferrum, etc. Juvenalis
 s. 160:

nini ferrum lethale incude nefanda
 disse parum est, cum rastra et sarcula tantum
 i coquere, et marris et vomere lassu
 riat primi gladios extendere fabri. ELMENI.

itque potiones. Ovidius, Met. 1. 117:

terribiles miscent aconita novercæ. HERALD.

ntatus est tanta. Fulv. Ursinus mavult: D
 s est tanta, a commiscor. ORELL.

vix explicari decem millibus queant vel annu-
 erum. Id est *μυριάων*. Sed quod ephemer-
 lat dies, novum est, et vereor, ut nothum.

-J. G. Grævius, in epistola 258, ad N.
 Syllog. Burmann. tom. iv, p. 332, corri-

tiariorum, intelligens acta diurna urbana,
 annotabantur crimina et maleficia. Posset de-
 gata lectio loco simillimo lib. v, cap. 15:
 s in diebus et a vobis in commentariis relatum.
 liebus fluxi-se videtur ex interpolatione Ful-
 , non e Codice ms. Itaque nihil definitio-
 nt Gelenius ed. nequeant, constructione
 hementius negante. ORELL.

ationibus. Ita ms. Alii: designationibus, eo-
 u. Vide Notam amicissimi Öchsneri ad lib.
 dissignationibus, scil. victimarum. ORELL.
 um gaudiis..... agere. *χαίρειν, εὖ πράττειν*.

Purns putus Græcismus. ORELL.

Et ex casibus, etc. Abest et in ms., probante Meur-
 sio, tamquam concisum loquendi genus. ORELL.

Si voluerint. Ita Gelenius, sensu flagitante. Editio
 princeps, : si noluerint, vitiose. ORELL.

Ut etiam ipsos deos frustra dicant a vobis coli. Hoc
 argumentum pluribus nodis necit Lucianus in Jove
 Tragædo. HERALD.

XI. — Postremo si tristitia atque importuna dii pel-
 lunt. Temere sollicitavit Meursius lectionem hanc ve-
 risimam, conjiciens atque infortunia. ORELL.

Vitam in extrema sorte ducentes. Notissimam phra-
 sin vitam ducere multis illustrat Büchmann. ad Lac-
 tant. lib. vii, c. 9, pag. 909, seqq. ORELL.

Inquunt. Fulv. Ursinus: inquit. ORELL.

Obrui, mergi, confici. Sic ordinavit hæc verba
 Steweckius, sequente Salmasio. Alii: mergi, obrui,
 confici. ORELL.

Patrimoniis ab ingentibus evolutos. Evolutos id est
 dejectos, deturbatos. Sic Tacitus Annal. xiii, 15: Ille
 constanter exorsus est carmen, quo evolutum cum sede
 patria rebusque summis significabatur. Et Seneca Epis-
 tol. 75: Occurrent acti in exitium et bonis evoluti.
 ORELL.

Stipes emendicare supremas. Quæ est suprema et
 extrema miseria. Jul. Firmicus Astron. lib. v, cap. 8:
 Ad tantam venient aliquando rerum inopiam, ut ab
 aliis cogantur necessaria vitæ subsidia miserabiliter pos-
 tulare. ELMENI.

gati. Nunc vero quia casibus nullus est in his locus, A sed ineluctabili omnia necessitate confunt, agit sese ordo præscriptus^a, et quod semel decretum est, perficit.

XII. Aut ingrati esse dicendi sunt cœlites, si cum habeant jura prohibendi, patiuntur infelix genus tot pœnis et calamitatibus implicari. Et fortasse aliquid dicant magnum, nec quod auribus debeat frustratoris, levibus, et contemnentibus sumi. Quas tamen nos partes, quia res nimium longi est multique sermonis, inexplicatas transcurramus atque intactas: solum illud posuisse contenti, inhonestas vos famas adjungere diis vestris, si eos aliter negatis præstare quæ bona sunt, atque inimica transvertere, nisi prius empti capellarum fuerint atque ovium sanguine, et cæteris quæ admoventur altaribus. Indignum enim primum est, ut illa vis numinum sublimitasque cœlestium beneficia credatur sua habere venalia, prius sumere, atque ita præstare. Tum, quod fœdus multo est, nisi acceperint, prodesse nulli, perpetique miserimos discriminum subire fortunas, cum prohibere possint ac subvenire. Si ex duobus facientibus res sacras honestus unus et locuples, alter angusto lare, sed innocentia fuerit et probitate laudabilis: centum ille credat boves, totidemque cum agriculis suis matres, thus pauper exiguum, et odoris alienjus unam concremet glebulam: nonne erit consequens, ut debeat credi, si modo nihil numina, nisi præmiis antecedentibus præstant, ut favorem suum et auxilium commodent locupleti, avertant a pauperulo lumina, quem restrictum non animus, sed familiaris rei C necessitas fecit? Ubi enim venalis et mercenarius dator est, ibi necesse est gratiam pro magnitudine muneris tribui, et eo inclinare suffragium, unde ad eum, qui præstat, mercedis plus multo, et inde-

coræ corruptionis affluxerit. Quid si populi rursus duo hostilibus dissidentes armis, sacrificiis paribus superiorum locupletaverint aras, alterque in alterum postulent vires sibi atque auxilium commodari: nonne iterum necesse est credi, si præmiis sollicitentur, ut prosint, eos partes inter utrasque hæsitare, desigi, nec reperire quid faciant, cum suas intelligant gratias sacrorum acceptionibus obligatas? Aut enim auxilia hinc et inde præstabant, id quod fieri non potest: pugnabunt enim contra ipsos se ipsi, contra suas gratias, voluntatesque nitentur: aut ambobus populis opem subministrare cessabunt, id quod sceleris magni est, post impensam acceptamque mercedem. Itaque ergo ab diis longe infamia est ista tota pellenda: neque est omnino dicendum, præmiis eos ac mercedibus allici, bonas ut res conferant, dimoveantque contrarias, si modo dii veri sunt, atque in nominis hujus exceptione ponendi. Aut enim fato fiunt, quæcumque fiunt, et ambitionis et gratiæ nullus locus in diis est: aut si excluditur et ejicitur fatum, non est superæ dignitatis, boni operis favorem^b et collatas munificentias venditare.

XIII. Satis, ut opinor, ostendimus, frustra diis immortalibus hostias rebus cum consequentibus admoventi: quod neque alantur his, neque ullam percipiant voluptatem, neque iras aut animos ponant, neque ut res tribuant faustas, neque ut abigant averruncentque contrarias. Sequitur, ut illam quoque inspiciamus partem, quæ ab nonnullis consueta est asserti, et causis cerimonialibus applicari. Aiunt enim sacra hæc honorandis esse instituta cœlestibus, et ea, quod faciant, honoris ergo facere, et his numinum potentias auctitare. Quid si similiter

LECTIONES VARIANTES.

^a Perscriptus Sab.

^b Favores ms.

COMMENTARIUS.

Sed ineluctabili omnia necessitate confunt. Ita Canterus. Sab.: *conficiunt.* Fulv. Ursinus: *conficiant.* Conferi verbum Arnobio frequentatissimum, ut observavimus supra. ORELL.

Agit sese. Fulv. Ursinus leg.: *aut agit,* hæc cum sequentibus: *Aut ingrati esse,* etc. conjungens. Non male. ORELL.

XII. — *Si cum habeant jus prohibendi.* Id est, ἐξουσίαν, ut observabamus ad librum I. HERALD.

Honestus unus et locuples. Ita *honestus* a jurisconsultis dicitur locuples et opponitur egeno l. LI, § 15. D. de furtis. Opponitur vulgari personæ l. V. D. de legit. tutor. HERALD. — *Honestus* hoc loco est bono loco et parentibus natus honestis. Ita enim *honestatem* et *honestum* observabam *humilitatis* et *humilis* ὀπίθετα fere conlocari solita, deficiente præsertim latini sermonis puritate. Justinianus Imperator: *Pœnan autem* (inquit) *eadem lex irrogat stupratoribus, si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: si humiles, corporis coercionem cum relegatione.* *Honestum* pro viro honorato Cicero non una epistola usurpat, et Vegetius, lib. I, Rei Milit. cap. VII. STEWECH.

Hæsitare, desigi. *Desigi* expressissime de iis, qui immobiles stant, in neutram partem se inclinant. Hinc *figere, desigere,* Græce πᾶσαι, pro devincire, ligare, immobilem præstare. Et *stupore desigi* dicuntur, qui præ admiratione in stuporem dati in vestigio

hærent. Conf., qui de hoc verbo multus est, Salmas. in Solin., p. 763. ORELL.

Si modo dii veri sunt, atque in nominis hujus exceptione ponendi. Id est, si digni sunt hac exceptione verorum deorum. Qui igitur rescribi volunt *acceptione* (v. c. Fulv. Ursinus), falluntur. HERALD.

Et ambitionis et gratiæ nullus locus in diis est. *Ambitio* hic pro gratia et favore, quod minime notarem, nisi id viderem homines, qui optimos scriptores emendare audent, turpissime ignorare. Cornel. Tacitus initio Agricolæ: *Ita celeberrimus quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam, sine gratia et ambitione, bonæ tantum conscientie pretio ducebatur,* id est, οὐδενὶ χαριζόμενος, καὶ μηδεμίαν αὐτὸς χάριν μνόμενος. Sic *ambitio* dicitur nimia ἀρέσκεια, qua auræ populari vellicamur, et apud omnes ordines gratiosi esse volumus. T. Livius lib. XLIII: *Exercitum consulis infrequentem comitatibus vulgo datis per ambitionem esse.* Ibidem: *Non consulibus, sed ambitiosis consulibus dilectum difficilem esse.* Alibi: *Carminaque a militibus ea in Imperatorem dicta, ut appareret, in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici.* Et *decreta ambitiosa,* id est, gratiosa. L. II. D. de Minorib. HERALD.

XIII. — *Frustra diis immortalibus hostias rebus cum consequentibus admoventi.* Proprie. Supra: *Nisi prius empti capellarum fuerint atque ovium sanguine,*

dicant evigilare sese, atque dormire, deambulare, subsistere, conscribere aliquid et lectitare, ut honorem diis habeant, et dignitatibus eos faciant ampliores? Quid enim cruore de pecorum? Quid sacrorum confectione de cætera superadditur his rei? quid apponitur atque adjicitur potestatis? Etenim honos omnis, qui haberi ab aliquo dicitur, et reverentiæ potioris attribui, relativi est ad alterum generis, et constans partibus duabus, ex concessione tribuentis, et amplificatione sumentis. Ut si quispiam viso potentissimi nominis atque auctoritatis viro, via decedat, assurgat, caput revelet, vehiculoque desiliat: tum deinde salutet acclinis: ancillatum servuli pavibunda trepidatione imitatus: video, quid agatur in hujusmodi venerationis officio: submissione alterius datur alteri plurimum: efficiturque, ut videatur magnus, quem suspectio minoris extulerit, et suis anteposuerit rebus.

XIV. Sed concessio hæc omnis, et honoris, de qua loquimur, attributio, solis habet in hominibus sedem: quos naturalis infirmitas, et amor in altioribus standi docet gaudere de fastibus, et aliorum comparationibus anteponi. At quæro ^a, in superis ubi est honoris ^b locus, vel quas eis eminentias acce-

A dere ^c sacrorum ex confectionibus invenitur? Augustiores, potentiores mactatis pecudibus fiunt: additur illis ex hoc quidquam, aut esse dii magis divinitate incipiunt ^d ampliata? Atqui ego contumeliæ proximum, quinimmo esse plenam contumeliam judico, cum honorari ab homine deus dicitur, et muneris alicujus oblatione mactari. Etenim si honos auget, ejusque accumulatur dignitatem, cui fuerit attributus, sequitur, ut auctior deus fiat ab homine, a quo fuerit munere et honoris collatione donatus: atque ita perducitur res eo, ut inferior deus sit, qui honoribus mactatur humanis; homo vero sublimior, qui auget potentiam numinis.

XV. Quid ergo, inquiet aliquis, honorem diis dandum nullum esse omnino censetis? Si deos nobis proponitis tales, quales, si sunt, debent esse, quosque dicere nos omnes in istius nominis prædicatione sentimus, quemadmodum possumus honorem his non habere vel maximum; cum etiam colere homines potentioribus acceperimus imperiis, cujuscumque ordinis fuerint, cujuscumque fortunæ? Quisnam iste est maximus? Officiosior multo, quam habetur a vobis, et potentior in genere constitutus. Dicite, inquit, quæ sit opinio de diis digna, recta, et honesta, nec

LECTIONES VARIANTES.

^a Ita Ms. et Sab. Alii: At vero.

^b Ita Sab. Alii: honori.

^c Addere Fulv.

^d Coucipiant ms. Male.

COMMENTARIUS.

et cæteris, quæ admoventur altaribus. Lucanus (1, 608.): C
Erecta cervicæ marem.
Sacris tunc admovet aris

Θυσίαν ἑωρῶ πρόσ' ἄγειν Græci dicunt. HERALD.

Evigilare. Oudendorpius ad Sueton. Vespas. cap. 21. p. 559, legendum suspicatur vigilare. Sed composita pro simplicibus nostrum aliquando usurpare supra vidimus. ORELL.

Ut si quisquam viso potentissimi nominis viro via decedat, assurgat, caput revelet, vehiculoque desiliat, etc. Sallustius apud Nonium: Quibus de causis Syllam in victoria dictatorem. sibi equo descendere, surgere de sella, caput aperire solitum. HERALD. Moris scilicet erat venienti magistratui vel principi assurgere, caput aperire, equo aut curru descendere, sive soli, sive cum uxoribus sederent, ferrum ponere, et quam equo verberando virgam gestabant, eam e dextra in manum lævam transferre. Vid. Senec., epist. LXX, Apulei. Florid. III, et quos citat Stewechius ad h. 1., et, qui hac de re multus est, Justus Lipsius Elect., lib. 1, cap. 25. Op. Tom. 1. pag. 725, ed. Vesal. Peculiaris de veterum salutationibus liber est Jac. Claudi editus Ultraject. 1702. forma min. ORELL.

Assurgat. Virgil., Georg. II, v. 97, seq.:

Sunt et aminæ vites, firmissima vina,
Tmolus et assurgit quibus, et rex ipse Phanæus

Servius hic: Tractum est a sedentibus, qui in honorem alicujus assurgere consueverunt. ORELL.

Tum deinde salutet acclinis. Sic e codice msto correctit Stewechius pro acclinis, quod antea edebatur. acclinis i. q. pronus, subnixus in genua. ORELL.

Ancillatum servuli pavibunda trepidatione imitatus. Secutus sum emendationem hanc verissimam Tib. Hemsterhusii ad Luciani Timon., cap. 3, tom. 1, pag. 544, ed. Bipont., et Gesneri in Thesaur. v. ancillatum. Cod. ms. et editio princeps habent: Ancillarum servuli pavundas trepidationes imitatus, ex

quo Gelenius, solita mutandi licentia, fecit: ancillæ aut servuli pavibundas trepidationes imitatus. Salmasius in ed. Lugd. Bat. et ad Solin., p. 804, sic edidit: Ancillatrum servuli pavibundis trepidationibus imitatus, v. ancillatrum explicans ancillationem, ab ancillor., ari. Sed vellem hujus formæ nobis exempla dedisset. Quamobrem prætulit ancillatum, quod ἐμπατικῶς dicit Arnobius indicans statum, conditionem ancillarum, quæ erat humilior et abjectior, quam servorum conditio. ORELL.

Pavibunda trepidatione. Eleganter. Sic τὸ ἀθαρσὶς καὶ καταπεπληγμένον dicit Plutarchus in Nicia: ὑποδηλοὶ δὲ καὶ φρύνιχος τὸ ἀθαρσὶς αὐτοῦ καὶ καταπεπληγμένον ἐν τούτοις.

Ἦν γὰρ πολλὴς ἀγαθὸς ὡς, εἰ οἷδ' ἐγώ,
Κοῦν ὑποταταίς ἰθαδί' ἔν ὄσπ' Νικίας.

HERALD.

Quem suspectio. Ita Salmasius ex emendatione Meursii, rectissime. Nam suspicere in veneratione proprium. Alii: quem susceptio. ORELL.

XIV. — Gaudere de fastibus. De abundant, ut sæpissime ap. nostrum. ORELL.

Vel quas eis eminentias accedere. Ita Fulv. Ursinus. Alii: addere, male. ORELL.

Sacrorum ex confectionibus. Hæc est emendatio Meursii verissima et proxime accedens ad scripturam codicis: conjectionibus. Alii: collationibus. Scriverius ap. Meurs. in Append. mavult collectionibus. ORELL.

Muneris alicujus oblatione mactari. Vide supra ad lib. 1, cap. 41. ORELL.

Homo vero sublimior, etc. Hæc e ms. reg. addidit Meursius. ORELL.

XV. — Cum etiam colere homines potentioribus acceperimus imperiis. Fulv. Ursinus mavult: Cum etiam colere homines potentioris acceperimus imperii. Male. Sensus est: cum nos (Christiani) potentioribus imperiis (hoc est imperio, jussu potentioris, dei scilicet vel Christi) acceperimus, homines quoscumque colendos esse. ORELL.

turpitudinis alicujus deformitate culpabilis. Primum A ut neque illos credas quidquam hominis habere consimile, nec quidquam expectare, quod sit ab se foris, atque extrinsecus veniens : tum ^a quod sæpius dictum est, non ardescere irarum flammis, non gestire corporea voluptate, non exambiri ut prosint, non præmiis ne noceant proritari, benignitatem et gratiam non habere venalem, non gaudere honore colato, non indignari et affici non dato; sed, quod rei divinæ est proprium, sua se vi nosse, nec se alienis adulationibus æstimare. Et tamen, ut videamus istud, quod dicitur, quale sit, quod est istud honoris genus, vervecem, arietem, taurum dei sub ore connectere conspectuque in ejus occidere? Quod est honoris genus, deum invitare ad sanguinem, quem cum canibus videas eum sumere, atque habere communem? B

Quod est honoris genus, lignorum struicibus incensis cælum fumo subtexere, et effigies numinum nigrore offuscare ferali? Quod si ea, quæ sunt, propria vi pendere, non ante sumptis placet æstimationibus æstimare, aræ istæ, quas dicitis, altariaque hæc pulchra infelicissimi animalium generis ustrinæ, rogi sunt, et busticeta in opus structa fœdissimum, atque in sedem fabricata fœtorum.

XVI. Quid dicitis, o isti! ergone ille putor, qui ex coriis tollitur atque expirat ardentibus, qui ex ossibus, qui ex setis, ex agnorum lanitiis, gallinarumque de plumis, dei munus et honor est? mactaturque hoc illis, quorum templa cum adire disponitis, ab omni vos labe puros, lautos, castissimosque præstatis? Et quid esse his potest coinquinatius, infelicius, spurcius, quam si ita facti sunt sensus sui natura, ut in

LECTIONES VARIANTES.

^a Tunc Sab.

^b Æstimari ms.

COMMENTARIUS.

Dicite, inquit, quæ sit opinio de diis digna, recta et honesta, nec turpitudinis alicujus deformitate culpabilis. Primum, ut neque illos credas. Ita locum hunc lacunosum et vitiatum ad vestigia codicis misti optime restituit editor Lugd. Bat. Editio princeps et Gelenii habent: dicite, inquit. Ne sit opinio de his deformitate culpabilis, ut neque etc., codex ms.: Dicite, inquit. Ne sit opinio de his primum digna, recta et honesta, nec turpitudinis alicujus deformitate culpabilis, ut neque etc. Quam lectionem defendit Meursius in Appendice, ne sit accipiens pro sitne, ut sæpius apud hos scriptores. Stewechius ita legit et disposuit hæc verba: Quæ sit opinio de his primum digna, recta et honesta, nec turpitudinis alicujus deformitate culpabilis, ut neque illos, etc. ORELL.

Quod sit ab se foris, atque extrinsecus veniens. Bene interpungitur comitate post foris, quod minime conjungendum cum sequenti veniens. Quod est foris a nobis sunt res extraneæ, dona fortunæ, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῶν ex Stoicorum sententia. ORELL.

Non præmiis ne noceant proritari. Recepti in textum correctionem hæc Th. Canteri maxime probabilem. Alii: non præmiis ut noceant proritari, quod significaret: non præmiis proritari, ut noceant, scilicet hostibus, inimicis nostris. ORELL.

Et affigi non dato. Fulvius Ursinus legendum putat: et affigi, male. Affici est in gen. mutari, moveri. ORELL.

Rei divinæ. Fulv. Ursinus legendum suspicatur: naturæ divinæ, cum res divina alias dicatur pro sacrificio. Sed videtur ita Arnobius interpretatus fuisse τὸ θεῶν Græcorum. ORELL.

Dei sub ore connectere. Meursius inavult convertere, hoc est, ore ad cælum convertere, resupinare, quod Hoherus αὐ ἐρύσει dicit H. A. 439. Equidem nihil definio, cum, an victimæ fuerint ante aras ligatæ quandoque, adhuc sub iudice lis sit inter viros doctos. Vide Saubert. de Sacrif., cap. xix, p. 401, seqq. ed. Gren. Possit fortassis et explicari: vittis, infulis, sertis redimiri, quibus ornari solebant hostiæ. Vide eundem Saubert. cap. xviii, pag. 385. Sed desidero exempla verbi connectere hac significatione absolute positi. ORELL.

Lignorum struicibus incensis. Ita Meursius et ed. Lugd. Bat. ms.: structibus. Alii: struitibus. Sed rescribendum struicibus a struix, icis. Ita instruix ab instruere legitur ap. Solin. cap. xxviii. Ubi vid. Salmas., p. 208. ORELL.

Ustrinæ. Glosse: ustrina, χύστρον νεκρῶν. Servius ad ÆN. III, 22: Apparatus mortuorum suus dici solet, extractio lignorum rogi, subjectio ignis pyra, cre-

matio cadaveris bustum, locus ustrina. ELMENH. — Ustrinat — Ubi combustus quis tantummodo, alibi vero est sepultus, is locus ab urendo ustrina vocatur. Fest. v. Bustum. Quæ significatio hic apud Arnobium obtinet. Nouva. pag. 570.

Busticeta. Vide supra ad lib. I, cap. 41. ORELL. Atque in sedem fabricata fœtorum. Meursius, pag. 207, legendum suspicatur: atque in sedem fabricata pecorum. Sed ipse mox retractat conjecturam hæc minime necessariam. ORELL.

XVI. — Ex agnorum lanitiis. Lanitium designat cum ipsam lanam, ut h. l., tum lanatum pecus, ut lib. I, cap. 11: Numquid in culpa natura est, quod lanitiis extulit importunissimam belluam? Et cap. 21: Lanitia curent vestra numerosis sætibz multiplicari. Vid. Turneb., Adversar., lib. xv, cap. 21, et Taubmann., ad Virgil., Georg. II, 384. ORELL.

Mactanturque hoc illi. Vide ad lib. I, cap. 41. ORELL.

Ab omni vos labe puros, lautos, castissimosque præstatis. Etiam labe corporis. Purus et castus conjunguntur, proque re una et eadem sæpe usurpantur: et quod castum dicitur appellatur alibi purum; καὶ ἔξ ἀντιστρέφοντος. Et puri, casti ac lauti. Quare et λελουμένοι sacrorum causa dicuntur etiam Græcis ἄγνοι. Ut igitur castos, puros Latini copulant sic Græci ἀγρούς, καθαρούς. Hicque idem sunt ἰοί, λελουμένοι, etc. HERALD. — Tangit Arnobius in verbis illis morem veterum, qui templa accessuri et vota facturi se lavabant. Insignis super eo locus apud Justinum martyrem, Apoloz. II: Τὸ λουτρὸν δὲ τοῦτο ἀκούσαντες οἱ δαίμονες διὰ τοῦ προφύτου κερχυμένον, ἐνήργησαν καὶ ῥαντίζεν ἑαυτοὺς τοὺς εἰς τὰ ἱερά αὐτῶν ἐπιβαίνοντας, καὶ προσίειν αὐτοῖς μέλλοντας, λειβάς καὶ κνίσας ἀποτελοῦντες. Τέλειον δὲ καὶ λούεσθαι ἀπιοντας, πρὶν εἰθεῖν ἐπὶ τὰ ἱερά, ἔνθεν ἰδρυνται, ἐνεργοῦσι. Apud Lactantium quoque lib. v, cap. 20: At illi infelices, nec ex sceleribus suis intelligunt, quam malum sit, quod colunt, quandoquidem flagitiis omnibus inquinati veniunt ad precandum: et se pie sacrificasse opinantur, si autem laverint, tanquam libidines infra pectus inclusis illi annes abluant, aut ulla maria purificent. Et passim. MEURS., pag. 207, seqq. Conf. Brisson. de Form. lib. I, p. 6 et 7. ELMENH.

Coinquinatius, infelicius, spurcius. Meursius conj.: coinquinatius, sætidius, spurcius. Sed recte Heraldus infelicius explicat pejoris ominis. ORELL. Quam si ita facti sunt sui natura. Sic ediderunt et emendatione Fulv. Ursini. Editio princeps habet: quam si ita facti sunt sensus natura. Quam lectionem,

amorbis habeant tam sæva, sintque illis in voluptate putores: quos neque ipsi sacrificantes ferre, nec ingenue sustinere tractos valeant per spiritum nares? Quod si animantium cruore honorari, et affici superiorum animos existimatis, cur non eis et mulos, et elephantos mactatis, et asinos? cur non et canes, ursos, et vulpes, et camelos, et belbas, et leones? et quoniam volucres bestiarum quoque in numeris ponitis, cur non vulturios, aquilas, ciconias, immusulos, buteones, corvos, accipitres, noctuas, cumque illis salamandras, natrices, viperas, solifugas? Nempe subest et his sanguis, et consimili ratione vitali agitantur spiritu? Quid in illis majoris est operis, aut solertia in his minus, ut ista non augeant, superorum illa amplificent dignitatem? Quia rebus ex his,

A inquit, par est honorare cœlestes, quibus ipsi alimur, sustentamur, et vivimus, et quas nobis ad victum sui numinis tribuere benignitate dignati sunt. Sed et cuminum, nasturtium, rapa, bulbos, apium, carduos, radices, cucurbitas, rutam, mentam, ocimum, pulejum, porrumque sectivum, iidem tribuere dii vobis, esseque in usibus vestris alimoniarum in parte jusserunt. (Quid ergo cessatis altaribus et hæc dare, rebusque his omnibus cunilam superspergere bubulam, et acrimonias intermiscere ceparum?)

XVII. Ecce si vos canes, necesse est enim quædam flngi, perspicui ut liquidius res possint, si, inquam, canes et asini, si motacillæ cum his simul, si hirundines garrulæ, pariterque cum his porci sensu aliquo humanitatis accepto, deos putarent atque existima-

COMMENTARIUS.

si e codice misto fluxit, temere eliminare nolim, sensus, scil. deorum. ORELL.

Cur non eis et elephantos mactatis et asinos? Atqui immolabant mulos Romani in consualibus Conso deo sacris. Vide Plutarch. Problemat. XLVIII, ibique Boxborn. Asinis litabatur Priapo, teste Ovid. Fast., lib. 1, vers. 391. Elephantii etiam quandoque immolabantur. Vide Juvenal., sat. XII, vers. 111, et Jo. Saubert., de Sacrificiis, cap. 25, pag. 513, seqq. ORELL.

Cur non et canes et ursos, et vulpes et camelos? Certe canem immolatum fuisse Hecatæ in Samothracia, in sacris expiatoriis ap. Græcos, Romæ in Lupercis, mense Februario, qui a februario, id est purgando, est dictus, Genitæ Manæ, generationis præsidæ, et denique in lustrationibus, ex Lycophrone, Plutarcho. Plinio, Livio et aliis docuerunt Bochartus, lib. II, Hierozoic., cap. 56, et Reinesius, Var. Lect., lib. I, cap. 15. Quibus addi potest Suidas in v. Ζηρυνθία, ἄλλ' εἴ τις, Σαμοθράκη et Ἰππαρακόν, necnon Ovidius, lib. I, Fast., vers. 389:

Exta canum vidi Trivize libare Sapeos,
Et quicumque tuas accolit, Hæme, nives.

« Verum cum sacra illa non tam superos, quam inferos respiciant, Arnobius possit videri vera docuisse, maxime quia Plutarchus in Quæst. rom. scribit, veteres putasse hoc animal nullo modo purificasse, ac proinde Ὀλυμπίαν οὐδενὶ θεῶν fuisse immolatum. Certe duodecim diis majoribus rarissime vel nusquam invenimus apud Græcos et Romanos canem fuisse immolatum. » Hæc et plura alia Cisb. Cupeus, qui de hac re multus est in Harpocrate, p. 67, seqq. Camelos pingues et saginatos Arabes in ara Dei ignoti. sacrificasse, docet Gyraldus, Synt. XVII, p. 493. ORELL.

Et belbas. Sic edidi cum editore Lugd. Bat. Alii D et belluas, quod absolute positum proprie et κατ' ἔξοχὴν dicitur de elephantis. Vid. Græv. ad Flor., lib. II, cap. 6, p. 348, ed. Dukeri. Tamen hoc loco alienum est, cum elephantorum modo facta sit mentio. Scribendum itaque belbas vel belvas cum I simplici. Glossæ: βελία. ζῶον, bellua. Scribe belva vel belba. Dicunt autem utrumque, belbus et belba, ut merulus et merula, luscinius et luscinia, simius et simia, ferus et fera. Julius Capitolinus in Gordian., c. 35: Fuerunt Sub Gordiano Romæ elephantii triginta et duo, quorum ipse duodecim miserat, Alexander decem, alces decem, tigros decem, leones mansueti sexaginta, leopardi mansueti triginta, belbi (id est hyenæ,) decem, etc., ubi vide Salmas., qui de hac v. multus est in Script. Hist. Aug. tom. II, p. 133, bennas vocat Clemens Romanus Recognit., lib. VIII, p. 124: Sed ne, ut putant homines, viderentur hæc naturæ quodam ordine et non dispensatione fieri conditoris, pauca quæ-

B dam ad indicium et documentum providentiæ suæ, mutato ordine, genus servare jussit in terris, verbi gratia, ut per os conciperet corvus, et per aurem mustela generaret; ut aves nonnullæ, sicut gallinæ, interdum ova vel vento, vel pulvere concepta porrent: alia quædam animalia marem vicibus alternis in sæminam verterent, et sexum per annos singulos commutarent, ut lepores et hianæ, quas benuas vocant. Quem locum citavit Eimenhorstius. A belbus vel belba, belva, videntur fluxisse recentiorum linguarum vocabula lupum significancia, v. c. Anglofax. hwelp, hwylp. Franc. welf, Angl. whelp, Suec. hwalp. German. Wolf. Vide Wachter. Glossar. Germ. v. Wolf. De varia vocis scriptura, belba, benua, conf. Schneider. V. Cl. ad Aristotel. Hist. Animal. lib. VIII, c. 7, t. 2, p. 605. ORELL.

C Et leones. Tales enim a Maximino sacrificatos, testatur Jul. Capitolinus in ejus vita. Vide Saubert., de Sacrif., XIII, p. 515. De ursis autem et vulpibus sacrificatis nihil compertum habemus. ORELL.

Immusulos, buteones. Vide supra ad lib. II, cap. 59. Buteo Dianæ sacer, sed an etiam immolatus quandoque, non constat. ORELL.

Solifugas. Vide ad lib. II, cap. 23. ORELL.

Carduos. Sativos scil. Artischocken. Vide ad lib. II, cap. 23. ORELL.

Radices. Ita κατ' ἔξοχὴν dicitur raphanus. RETTIG. Vid. Schneider. Lex. Rei rust. ORELL.

Ocimum. Herba odoris acris, quam et βασιλικόν Græci dixerunt. Vide Casaubon. ad Pers. Sat. IV, 22; Gesner. et Schneider., ad Varron., de Re rust., lib. I, cap. 31, et in Lexico rustico, h. v. ORELL.

Porrum sectivum. Id est porrum, quod in culinæ usum secatur. (SCHNITTLATTICH.) Juvenal., sat. XIV, 135:

Filaque sectivi numerata includere porri.

Vide sis Plinium, Hist. nat., lib. XIX, cap. 6. et Columell., de Re rust., lib. I, cap. 3, et, quid porrum sectivum a capitato differat, intelligas. Nouv., pag. 561.

Idem. Ita Gelenius, rectissime. Editio rom: idem. ORELL.

Rebusque his omnibus cunilam superspergere bubulam. Cunila bubula, id est origanum sylvestre, bubula dicitur, quod boves a scabie sanos præstaret. Vide Bodæus a Stapel ad Theophrast. Hist. Plaut., lib. VI, cap. 2, p. 564; Schneider, V. C. ad Columell., lib. VI, c. 31, p. 355; et in Lexico rust. Ast. ad Theophrast., caract. 10, pag. 115, et præ cæteris Salmas. ad Solin., cap. 56, p. 900, seq. qui de hac planta multus est. Nostri appellant Wohlgemuth. ORELL.

XVII. — Si hirundines garrulæ. Virgilius Georg., IV, 307:

.....Ante

Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.

Græcorum proverbium est: χελιδόνος λαλιερός. HERALD.

rent vos esse: sacraque vobis intenderent honoris ergo facere, non ex materis aliis, aliisque de rebus, sed quibus ali moris est illis, et naturali appositione fulciri: audire a vobis exposcimus, utrumne hunc honorem, an contumeliam potius esse judicaretis amplissimam: cum hirundines vobis muscas, motacillæ cæderent consecrarentque formiculas: cum altaribus vestris darent asini fœnum, paleasque libarent: cum imponerent canes ossa, et humani stercoreis proluviem concremarent: cum ad ultimum porculi cœnum vobis profunderent ex volutabris horrentibus, lutosus et voraginibus sumptum? Ita ergo non despui vestras inflammare dignitates, stercoreis vos accipi inter atroces computaretis injurias? Sed taurorum corporibus honoratis vos deos, et aliorum animantium cædibus: et quid hoc ab illo differt, cum et ipsa si novum, mox tamen futura sunt sterora, et exigui temporis contracta interiectione putescant? Denique desinite supponere aris ignem, jam profecto cernetis viscera illa taurorum sacra, quibus honor a vobis auctificatur deorum, fervere vermibus et fluctuare, vitare et corrumpere statum cœli, et ex odoribus morbidis regiones consauciare vicinas: quæ

A si vobis præcipiant dii curam in vestram, in valetudinem vertere; prandia inde, vel cœnas solemnem ex more conficere, longe fugiatis, execratiæ odoris genus veniam poscat a superis, facturosque vos eis numquam talia sacra juretis. Ita istud non ludere est, non confiteri, non pandere, quid sit deus nescire, nec cui potentia debeat nominis hujus vis subdi, appellatioque supponi? Cibis novis auctificatis deos, nidoribus cohonestatis et succis: et quia vobis jucunda et grata sunt ea, quæ vos alunt, deos etiam creditis in eorum affluere voluptates, latratorum et canum ritu ossis sævitias ponere, atque alludere porrigentibus sæpius?

XVIII. Et quoniam nobis in manibus hostiarum sermo versatur: quæ causa, quæ ratio est, ut cum dii immortales, sint enim et per nos licet, quicumque esse creduntur, sint unius sententiæ, vel unius debeant esse naturæ, generis, et qualitatis unius, non omnibus omnes hostiis, sed quibusdam quidam sacrorum mulceantur legibus? Quæ est enim causa, requiram, ut eadem rursus ut ille tauris deus, hædis alius honoretur, aut ovibus: hic lactentibus porculis, alter intonsis agnis: hic virginibus buculis, capris

LECTIONES VARIANTES.

* E legibus ms.

COMMENTARIUS.

Sacraque vobis intenderent honoris ergo facere. Sic emendavit acutissimus Guilielmus (in Quæst. Plautin. in Curcul. cap. v. in Lampade Gruteri, tom. iii, parte ii, pag. 367), lectionem veterem corruptissimam: Sacraque vobis intenderent honores ergo facerent. Honoris, inquit ille, Arnobius hic quoque scripserat gignendi casu, quod inscientes librarii accusandi acceperunt, ideoque immutarunt, ut convenirent cætera. Nihil usitatius hæc formula: honoris ergo sacra facere, non item: sacra intendere, honores facere, quæ ne Latina quidem. Cato in Libro de Re rust. Jano ait: Ejusdem rei ergo macte vino inferio esto; et noster infra ait: Honoris ergo Dis viuum dare. STEWECHE.

Naturali appositione. Fulv. Ursinus: naturali appositione. ORELL.

Cæderent. Ita ed. Lugd. Bat. Gelenius: cederent. O. Cum altaribus vestris darent asini fœnum paleasque libarent. Proprium asinorum pabulum. Unde Philemon in Excerptis Athenæi: ὄνος βαιδίζεις εἰς ἄχυρα τραγυμάτων, de lrecone, qui non magis verberibus abs- terreri potest a bellariis, quam asinus a paleis et pastu. Nam proverbium erat apud Græcos: ὄνος εἰς ἄχυρόνας ἀπέδρα. HERALD.

Stercoribusque vos accipi inter atroces computaretis injurias. Juriscons. l. 1. Digest. de extraord. crim.: Fit injuria contra bonos mores, veluti, si quis fimo corrupto aliquem perfuderit. Adde l. xxviii, § 17. D. ad leg. Aquil. Sic populi Romani, legatos a Tarentinis lotio respersos per obscœnam turpemque dictu contumeliam dicit Florus. Atque hæc contumelia malis ingentibus postea fuit expiata. Eandem Achaici belli, quo urbs nobilissima et florentissima Corinthus eversa est, causam fuisse scribit Strabo. HERALD. Conf. Valer. Max., lib. ii, cap. 2; Livius, lib. xii; Dionysius Halicarn., in excerpt. de Legat., p. 21. ELMENH. De verbo accipere vide supra ad lib. iii, cap. 15, et C. Barth., Advers., lib. xix, cap. 15. ORELL.

Putescant. Ita ms. Sabæus et Salmasius. Gelenius et alii: putescant. Sed, ut bene observat Stewechius, putesco est inchoativum a puteo. Vide supra ad lib. v, cap. 12. ORELL.

Cernetis. Alii: cernitis. ORELL.

Auctificari. Auctificare vel, ut Nonius habet, augi-

ficare, i. q. augere, verbum antiquum et obsoletum. Ennius Andromeda: Quid sit? Seditio tabetne, an numeros auctificat suos? Et auctificus apud Lucret., ii, 574:

Nec porro rerum genitales auctificæque Motus perpetuo possunt servare creata. NOVIUM, p. 531.

Quæ si vobis præcipiant dii curam in vestram, in valetudinem vertere. Hæc est emendatio Salmasii egregia, et ut mihi quidem videtur unice vera. Antiqua lectio est: quam si vobis præcipiant dii curam, vestram in valetudinem vertere, sed v. curam in præcedentibus non habet, ad quod referatur: optime contra quæ, id est, viscera illa vitata. Pulv. Ursinus corrigit: quam si vobis præcipiant dii culturam vestram in voluptatem vertere: audacius, quam verius. ORELL.

Nidoribus cohonestatis et succis. Meursius, pag. 208, legendum suspicatur: nidoribus cohonestatis et fumis, cum antea dixerit Arnobius: aut ex aris ardentibus consecratur et fumos. At nil mutandum. Succis sunt vapores carniū tostorum. ORELL.

Ea quæ vos alunt. Ita Meursius et reliqui eum secuti. Antea edebatur: eaque vos alunt, quod retinet etiam Oberthürus, male. ORELL.

Alludere porrigentibus sæpius. Alludere est adblandiri blanditiis captare, προσπαίζειν, et de canibus σαιβεῖν Homer., Odys. K. 210 sq.:

Ἄρρι ἀνακτα κίνεις..... σαιβεῖν.

quod Scholia interpretantur καλακείωσεν. Nost. cædela. Ita Lactantius, Inst., lib. iii, cap. 10: Summum igitur bonum hominis in sola religione est. Nam cætera, etiam quæ putantur homini esse propria, in cæteris quoque animalibus reperiuntur. Cum enim suas voces propriis inter se notis discernunt atque dignoscunt, colloqui videntur; ridendi quoque ratio apparet in his aliqua, cum demulsis auribus, contractoque rictu, et oculis in lasciviam resolutis aut homini adludunt, aut suis quisque conjugibus aut sætibis propriis. ubi vid. Bünemann., pag. 519. et 1021. ORELL.

XVIII. — Ut ille tauris deus. Deus h. l. collective de diis et deabus. ORELL.

Hic virginibus buculis. Ita Fulvius Ursinus. Editio princeps: bubulis. Stewechius scribendum censet vitulis, cum Arnobius infra cap. 22, dicat: Minerva

ille cornutus : hic sterilibus vacculis , at ille incientibus scroffis : hic albertibus, ille tetrīs, alter feminei generis, alter vero animantibus masculinis? Si enim honoris et reverentiæ causa mactantur diis hostiæ, quid refert aut interest, cujus animalis e capite luatur hoc debitum, cujus ira offensioque ponatur? An numquid alterius alteri minus gratior et jucundior sanguis est? alter vero alterius voluptatem infundit et gaudium? aut, ut fieri moris est, observationis alicujus et religionis metu ille caprina abstinet se earne, porcinum alius exceratur attactum, huic ovilia foetulenta sunt viscera; ac, ne stomachum fatiget invalidum, hic bubulam duritiem vitat, et lactentium lenitatem, quo digerat expeditius, sumit?

XIX. Sed erras, inquit, et laberis : nam diis feminis feminas, mares maribus hostias immolare, abstrusa et interior ratio est, vulgique a cognitione dimota. Non inquirō, non exigo, quid sacrorum præcipiant, vel quid contineant leges; sed si vicerit ratio, atque obtinuerit veritas, differentiam generum nullam in diis esse, neque ullis sexibus eos esse

A discretos : nonne solvi necesse est rationes has omnes, et stultissimis creditas opinionibus comprobari, inveniri? Sapientium virorum non advocabo sententias, qui risum nequeunt continere, cum discernina sexuum diis audiunt immortalibus attributa : unoquoque ab hominum quæro, an ipse apud se credat, sibi que ipse persuadeat, distinctum esse deorum genus, mares ac feminas hos esse, et ad generandos lætus convenientium membrorum dispositione formatos? Sed si sexibus sexus pares, id est feminas feminis, mares autem hostias diis maribus immolari sacrificiorum jura præscribant : quæ in coloribus ratio est, ut merito his albas, illis tetras conveniat nigerrimasque mactari? Quia superis diis, inquit, atque omnium dexteritate pollentibus color lætus acceptus est, ac felix hilaritate candoris. At vero diis lævis, sedesque habitantibus inferas color furvus est gratior, et tristibus suffectus e fucis. Sed si rursus obtinuerit ratio, inferorum penitus cassum esse nomen et vacuum, neque ulla sub terris regna esse domiciliaque Plutonia, opinionem necesse est id

LECTIONES VARIANTES.

Ita Fulv. Sab. Perscribunt.

COMMENTARIUS.

virgini virgo cœditur vitula, nullis unquam stimulis, nullius operis exercitata contacta. ORELL.

Incipientibus scrophis. Egregia hæc emendatio et lectio nunc vera debetur Fulv. Ursino et Scriverio ap. Meursium. Incientes scrophæ sunt parturientes. Infra cap. 22. : Telluri, inquit, matri scrophia inciens immolatur et forda. Festus in gravida : inciens propinqua partui, quod incitatus sit foetus ejus. Conf. Schneider. V. Cl. ad Varron., de Re Rust., lib. II, cap. 2, pag. 408, et Lex. Rust. h. v. Editio princeps habet : ingentibus scrophis. ORELL.

Ille tetris. Ita ms. bene. Sic paulo post cap. 20 : Cur non omnia cætera, quæ illorum inferre sacrificii moris est, sint nigra et fumigata tetreque ut colorata, curatis? Alii : ille atris. MEURS.

An numquid alterius alteri minus gratior et jucundior sanguis est. Secutus sum emendationem hanc Gelenii verissimam. Alii : an numquid alterius alteri animalis gratior et jucundior sanguis est, quod cum sequentibus verbis, alteri vero alterius voluptatem infundit, etc., meram effligeret tautologiam. Animalis, quod rectissime aberat in codice ms., addidit Fulvius Ursinus.

ORELL.

Minus gratior. Particula magis et minus redundat sæpius apud hos scriptores. Sic lib. I, cap. 19 : ratio magis fortior, et lib. IV : magis ignominiosus. Zeno veronensis sermone I, de Psalmo CXXX : Deus noster, Fratres, humilis corde est; et ineffabilis vis illa sapientiæ, ac virtutis potestas intra hominem susceptum jacet magis admirabilior, quia tantus est et talis. Et sermone de Pudicitia : Si ergo exultat gloria ejus sæpe in gentibus, quanto magis debet esse gloriosior in populo Christiano? Sed exempla hujus pleonasmii apud veteres non infrequentia. Plautus in Stichō (Act. V. Scen. IV, vers. 21) : Immo enim hic magis est dulcius; et sæpius. Apud Græcos μάλλον sæpiissime πλεονάζει hoc modo : ut μάλλον ὀλιώτερος apud Aristophanem et similia. HERALD. — Plura exempla affert Vechnerus in Hellenolex, pag. 166 seq. Sic minus abundat ap. Florum, lib. IV, cap. 2, § 47 : Nec minus admirabilior hujus exitus belli. ubi vid. Duker. et Freinsheim. in Ind. et Merc. ad Nonium Marcellum, pag. 88. ORELL.

Observationis alicujus aut religionis metu ille caprina abstinet se carne. Spartianus in Didio Juliano : Nam Julianus tantæ parcimonie fuisse perhibetur, ut per triduum porcellum, per triduum leporem divideret, si

quis ei forte misisset, sæpe autem nulla existente religione, oleribus leguminibusque contentus, sine carne cænaverit. Proprie ergo hic religio. De observatione dicebamus ad lib. I (cap. XLIII). HERALD.

XIX. — Si vicerit ratio. Ita ms. Sabæus : jussertit. Fulv. Ursinus : evicerit. ORELL.

Comprobati, inveniri. Fulv. Ursinus pro inveniri mavult iniri. ORELL.

Quæ in coloribus ratio est, ut merito his albas, illis atras conveniat nigerrimasque mactari. Aperte distinguit hostias nigras, atras, albas, candidas. Servius ad Virgil. Æn. III, 418 : Ratio enim victimarum sit pro qualitate numinum. Nam aut hæc immolantur, quæ obest eorum muneribus, ut porcus Cereri, quia obest frugibus : hircus Libero, quia vitibus nocet : aut certe a similitudine, ut inferis nigras pecudes, superis albas immolent : item tempestatis atras, candidas serenitati. Quare C. Barthius ad Stat. Theb., IV, 445, tom. II, pag. 1086, legendum suspicatur : his albas, illis atras conveniat nigrasque aliis mactare. Atamen equidem non ausim mutare lectionem vulgatam, cum Arnobio familiare sit talia congerere idem significantia, et paulo post cap. seq. legamus : Ut tetras his hostiæ nigerrimique admoveantur coloris. ORELL.

Atque omnium dexteritate pollentibus. Docuerunt pridem eruditi homines (Meursius, Grotius, Canterus), ita esse scribendum pro : atque hominum etc. HERALD. — A superis enim fausta omnia ac prospera, hoc est dextra, sumebant : inferos et manes rebus infaustis et lævis præsidere credebant. Porro quid omen ab augurio distet, docemur a Festo : Omen velut oremen, quod fit ore ; augurium, quod avibus, aliove modo fit. De hostiis atris adeundus Macrobius Saturn., lib. III, cap. 4, et Festus in voce furvum. STEWECU.

Diis lævis. Vide supra ad lib. IV, cap. 5. Conf. A. Gell., lib. V, cap. 12. ORELL.

Color furvus. Valerius Max., lib. II, cap. 4, 5 : Hostiæ nigræ antiquitus furvæ dicebantur. Perpetuum epitheton rerum inferarum. Vid. Broukhnt., ad Propert., lib. IV, Eleg. I, 5, pag. 477, et Mitscherlich., ad Horat., lib. II, Od. XIII, 17. ORELL.

Neque ulla sub terris regna esse domiciliaque Plutonia, Juvenalis Sat. II, vs. 149 :

Esse aliquos manes et subterranea regna,
Nec pueri credunt, nisi qui nondum ære lavantur. RIMENB.

quoque frustrati, quam super atris pecudibus habetis, divisque subterreis. Quod si inferi nulli sunt, deos etiam Maniūm necesse est esse nullos. Fieri enim qui potest, ut cum loca sint nulla, eorum, quæ non sunt, ulli perhibeantur esse cultores?

XX. Sed assentiamur, ut vultis, et esse inferos, et esse manes, et habitare nescio quos in his deos hominibus minus faustos, et tristioribus præpositos rebus; et quæ causa, quæ ratio est, ut tetræ his hostiæ, nigerrimique admoveantur coloris? quia nigra nigris conveniunt, et tristia consimilibus grata sunt. Quid ergo? non videtis, ut vobiscum et nos stolidè similiterque laudamus; albas esse hostiarum carnes, ossa, dentes, pinguitias, omenta cum cerèbris, mollesque in ossibus medullas? Sed vellera nigra sunt, nigraque animantium setæ. Solas ergo immolate diis lanas, vulsasque ex hostiis setulas, relinquite infelicissimas pecudes spoliatas licet ac tonsas, cœli animam ducere, et pastibus innocentissimas incubare. Quod si grata numinibus inferis ea, quæ sunt nigra, furvique existimatis coloris; cur non omnia cætera, quæ illorum inferre sacrificiis moris est, sint nigra et fumigata, tetreque ut colorata curatis? Inflicite thura, si dantur: salsas fruges, atque universa libamina, lacti, oleo, sanguini, hic ponat ut purpureum colorem, illa ut sint lurida, fuliginem infundite cum favillis. Quod si vobis religio nulla est, alba quædam

A ferre, et suos retinentia candores: ipsi vestras religiones rationesque dissolvitis, cum sacrorum in opere nihil unum, perpetuumque servatis.

XXI. Sed et illud hoc loco consentaneum est ex vobis addiscere: si caper cadatur Jovi, quem patri solemnè est Libero, Mercurio mactari: aut bos si sterilis Unxiæ, quam Proserpinæ tribuitis, quo ritu atque observatione præcipitur: quid facinoris in hoc erit, quid malorum, scelerisque contractum; cum nihil intersit obsequii, cujus animalis e capite honorarium istud debitum compleatur? Confundi hæc, inquit, fas non est, nec placuli parvi est, officia rituum procurationemque miscere. Causam oro edissere. Quia generis certi hostias certis jus est consecrare numinibus, certa que est supplicamenta præstari. Et quæ iterum causa est, ut generis certi hostias certis jus sit consecrare numinibus, certa que et supplicamenta præstari? et hoc enim jus ipsum debet habere suam causam, certisque ab rationibus exoriri, duci. Antiquitatem, consuetudinemque dicturus es? Hominum mihi scita pronuntias, et cæci animalis inventa. Ego autem, cum postulo causam mihi depromi, audire desidero, aut cælo aliquid lapsum, aut quod magis res poscit, quid applicitum Jupiter ad tauri habeat sanguinem, ut ei debeat immolari, non debeat Mercurio, Libero? Aut natura quæ capri est, ut his rursus accommoda, C Jovialibus conveniens sacrificiis non sit? Animalium

LECTIONES VARIANTES.

^a Cælo Meurs.

^b Nigri furvique existimatis Fulv.

^c Discere ms.

COMMENTARIUS.

XX. — *Nigerrimique admoveantur coloris.* Ita Meursius et cæteri eum secuti. Ante edebatur: colores.

Orell.

Quid ergo? non videtis. Stewechius interpungit: *Quid? Ergo non videtis.* Orell.

Pastibus incubare. Pastus h. l. pro ipsis pascuis, ut apud Tacit. Annal., lib. iv, cap. 25: *Præpeditis Numidarum equis, aut diversos pastus pererrantibus;* et Solin. cap. 29: *Si recta ad pastus ora dirigunt.* OUDENDORP., ad Apulei., lib. v, pag. 353.

Tetreque ut colorata. Sic egregie emendavit Salmasius. Antea: *tetraque et colorata.* Orell.

Illæ ut sint lurida, fuliginem infundite cum favillis. Meursius *lurida* mutat in *furca*, pessime. Nam *luridus* proprius color cadaverum putrescentium optime opponitur sanorum sanguini purpureo. Orell.

Quod si vobis religio nulla est alba quædam ferre. Ita ms. Qui legi volunt *inferre* (Fulvius Ursinus et Stewechius), falluntur. Usi enim sunt simplici *ferre* hac in re optimi scriptores. Sic *thura ferre* ap. Ovid. de Ponto lib. 1, eplst. v:

Thuraque Cæsaribus cum conjuge Cæsare digna
Dis veris memini debita ferre manu.

et lib. II, epist. IX:

Irrita Neptuno cur ego thura feram?

Lib. III, eleg. 1:

Thura fer ad magnos vinaque pura deos.

Lib. IV, eleg. VIII:

Denique thura feram rapidis solemnia flammis.

Sic preces ferre. Virgilius, Æn. VIII, 60:

Junoni fer rite preces; irasque minasque
Supplicibus supera votis.

ubi Servius: *Sic fer preces, quemadmodum sacra ferri dicimus.* HERALD.

XXI. — *Quem patri solemnè est Libero, Mercurio mactari.* Ita ed. Lugd. Bat. e ms. Non necessaria itaque Gelenii correctio: *Mercurioque.* Nam Arnobium nostrum amare omittere copulam jam aliquoties observavimus. De capris Libero mactatis res notissima. Sed Mercurio etiam *κατ' ἐξοχὴν* sacratis apud alios legisse non memini. Orell.

Unxiæ. Vide supra ad lib. III, cap. 25. Orell.

Honorarium istud debitum. Lib. IV: *Si quando res sacras ceremoniarum conficitis debitis.* ELMENS.

Officia rituum procurationemque miscere. Meo animo rectius futurum est *procurationemque.* Neque enim eadem semper et ubique *procuratio*, id est expiatio: neque in unum solum finem. Verba senatusconsulti romani sunt apud Agellium: *Consul hostiis majoribus Jovi et Marti procuraret.* Lib. IV, Noctium, cap. 6, ubi vide plura. Perinde *procurationem fulminis* pro expiatione constituit Arnobius sæpe in uno libro v, et inibi illius expiandi ritum publicat. STEWECH. — Cum Stewechio consentit etiam Meursius. Orell.

Certa que est supplicamenta præstari. Ita ed. Lugd. Bat. ex ms. bene, nam abundanter ponit Arnobius non solum particulas, sed etiam verbum auxiliare. Alii: *Certa et supplicamenta.* Meursius: *certa que supplicamenta præstari.* Orell.

Aut cælo aliquid lapsum. Id est verissimum, et de quo nullus ambigere amplius possit. Lib. I: *Neque enim de cælo aliquis deus lapsus est, aut suis res vestras commentatus est manibus.* Lactantius, libro III, cap. 19: *Non enim descendit aliquis de cælo, qui sententiam de singulorum opinionibus ferat.* ELMENS.

facta est inter deos divisio, transactionis alicujus pactione convenit, ut ille contineret ab hujus se hostia? hic ut usurpare desineret alieni sanguinis jura? an, ut zelotypi pusiones, communicare gustatum suarum pecudum nolunt? aut, ut gentibus fieri moris diversissimi fama est, quæ habentur his esui, aliarum eadem rejiciuntur ab victibus?

XXII. Ergo si hæc cassa sunt, nec rationis alicujus habentia firmitatem, sacrificiorum et ipsa inanis est ratio. Etenim qui potis est habere idoneam id, quod sequitur, causam, cum ipsum illud primum, a quo defluit secundum, inanissimum esse reperitur et vacuum, et nulla soliditate firmatum? Telluri, inquit, matri scrofa inciens immolatur et facta, at Minervæ virgini virgo cæditur vitula, nullis unquam stimulis, nullius operis exercitata conatu. At quia hos arbitramur, nec virginem virgini oportuisse mactari, ne virginitas violaretur in pecude, qua dea plurimum pollet: nec Telluri gravidas atque foetas ob honorem fecunditatis ipsius, quam cuncti expetimus et optamus inextinguibili semper virginitate procedere. Nam si, quia virgo Tritonia est, idcirco ei convenit virgines hostias immolari: et quod Tellus est mater; consimiliter gravidis accipienda est scrofa; ergo et musicis Apollo, quod musicus: et quod medicus Æsculapius, medicis: et quod faber Vulcanus est, fabris: et quod Mercurius eloquens, eloquentibus debet disertissimisque mactari. Quod si dicere istud insanum est, aut, ut mediocriter pronuntiem, brutum: multo illud majoris amentiae est foetas jugulare Telluri, quod sit foetibus gravior: Minervæ

A castas et virgines, quod, sit pura, virginitatis intactæ.

XXIII. Nam quod dici a vobis accipimus, esse quosdam ex diis bonos, alios autem malos, et ad nocendi libidinem promptiores: illisque ut prosint, his verone noceant, sacrorum solemnia ministrari: quanam istud ratione dicatur, intelligere confitemur non posse. Nam deos benignissimos dicere, lenesque habere naturas, et sanctum, et religiosum, et verum est: malos autem et lævos, nequaquam sumendum est auribus, ideo quoniam divina illa vis ab nocendi procul est dinota et disjuncta natura. Quidquid autem potis est causam calamitatis inferre, quid sit primum videndum est, et ab dei nomine longissima debet distantia seponi. Itaque ut vobis commodemus assensum, dextrarum sinistrarumque rerum deos esse fautores: ulla nec sic ratio est cur alios alliciatis ad prospera, alios vero, ne noceant, sacrificiis, commulceatis et præmiis. Primum, quod dii boni male non queant facere, etiam si nullo fuerint honore mactati: quidquid enim mite est placidumque natura, ab nocendi procul est usu et cogitatione discretum: malus vero comprimere suam ferociam nescit, quamvis greibus mille, et mille alliciatur altaribus: neque enim in dulcedinem vertere amaritudo se potest: aut ariditas in humorem, calor ignis in frigora: aut quod rei cuiuscumque contrarium est, id quod sibi contrarium est, in suam sumere, atque immutare naturam. Ut si manu viperam mulceas, venenato blandiaris aut scorpio: peat illa te morsa, hic contractus aculeum figat: nihilque illa prosit allusio, cum ad nocendum res ambæ non

LECTIONES VARIANTES.

* Nos non posse. ms. Bene. Meurs.

COMMENTARIUS.

Transactionis. *Transactio* vocabulum forense de conventionem, qua a lite jam mota vel movenda, aliquo dato, retento promisso receditur: *ein Gütlicher Vergleich.* Vid. Brisson., de Verb. Sign., hoc verbo et Heinecc. Antiquit. Rom. ad Instit., lib. vi, tit. vi, tom. II, p. 217, seq. ORELL.

Pactione convenit, ut, etc. Ita ed. Lugd. Bat. Alii distinguunt: *pactione? Convenit, ut, etc.* ORELL.

Hic ut usurpare desineret alieni sanguinis jura. Ita Gelenius, probante Heraldus in Curis II. Alii desideret. ORELL.

XXII. — *Sacrificiorum et ipsa inanis est ratio.* Codex ms. habet *datio*, quod probat Stewechius. ORELL. Etenim qui potis est. Ita ms. Alii: *pote est.* MEURS.

Telluri, inquit, matri scrofa inciens immolatur et facta. Ita Salmasius et Vossius l. v. Instit. Orat. c. 2, Sect. 4. Alii omittunt *et. ms. : ut facta.* Meursius in Appendice: *ut factæ.* Ant. Augustinus ad Fest. v. *plena sue* legendum suspicatur: *Scrofa inciens immolatur et forda*, scil. bos. Ovidius Fast., iv, 631: *Forda ferens bos est fecundaque dicta ferendo.*

Cæterum causam, cur scrofa immolabatur Telluri, explicat Festus l. I: *Plena sue Telluri matri sacrificabatur, quod pecudis id genus, cum seritur, satis inimicum, quia vostro semen fodiendo corrumpet.* Pro *inciens*, quod debetur Fulv. Ursino, ms., Salmasius et Gelenius habent *ingens*, quod defendit Heraldus loco Virgillii Eclog. I, 50:

Nos inuenta graves tentabunt pabula foetas.

Ubi Servius explicat *foetas et gravidas et partu liberatas*, sed male. Vide supra, ad c. 18. ORELL.

Gravidas atque foetas. Antonius Augustinus: *gravidas atque fordas.* Vide notam præcedentem. ORELL.

Quam cuncti expetimus. Ita ed. Lugd. Bat. c. ins. Alii: *quoniam cuncti expetimus.* ORELL.

Consimiliter gravidis accipiendæ est scrophis. Vide supra ad l. III, c. 15. ORELL.

Virginitatis intactæ. Id est, *integræ virginitatis.* Euripidi virgines intactæ sunt *ἀζωγες κοῦραι.* FLEMEN — Fulv. Ursinus conj.: *Et virginitatis intactæ.* ORELL.

XXIII. — *Placidumque natura, ab nocendi procul est usu.* Sic e codice ms. restituit Canterus. Alii omittunt *ab.* ORELL.

Hic contractus aculeum figat. Hæc est verissima lectio, quam Gelenius temere mutaverat. Scripserat enim *contactus.* At Fulv. Ursinus vocem istam pro rsus tollendam existimat. Fallunt omnes egregie. Sane contractus scorpius aculeum figit. Graphice Tertullianus in Scorpiaco: *Proinde scorpii series illa nodorum venenata intrinsecus venula subtilis, arcuato impetu insurgens, hamatile spiculum in summo tormenti ratione restringens. Unde et bellicam machinam retractu tela vegetantem de scorpio nominant.* HERALD.

Nihilque illa prosit allusio. Qua alludebat scilicet et adulabatur feris illi bestiis. Tractum a canibus. Supra (c. 18): *Laiatorum et canum ritu offis sævitas ponere, atque alludere porrigentibus sæpius.* Quod igitur dixerat antea manu mulcere et blandiri, allusionis vocabulo nunc significat. *Mulcere* est *πράως ἄπτεσθαι*, ut inter-

stimulis exagitantur irarum, sed quadam proprietate naturæ. Ita nihil prodest promereri velle per hostias deos lævos, cum sive illud feceris, sive contra non feceris, agant suam naturam, et ad ea, quæ facti sunt, ingenitis legibus, et quadam necessitate ducantur. Quid quod isto modo utrique dii desinunt esse suis in viribus, et suis in qualitatibus permanere. Nam si bonis ut prosint, res divina conficitur, aliis autem, ne noceant, iisdem rationibus supplicatur: sequitur, ut intelligi debeat, nihil dexteros profuturos, nulla si acceperint munera: malos autem si acceperint, nocendi posituros mentem, fierique ex hoc bonos: atque ita perducitur res eo, ut neque

hi dexteri, neque illi sint lævi, aut quod fieri non potest utrique ipsi sint dexteri, et utrique iterum lævi.

XXIV. Esto, concedatur infelicissimas pecudes non sine aliquo religionis officio divorum apud templa mactari, et quod ex usu consuetudinis factum est, rationis alicujus causam aliquam continere: sed si magnificum videtur, atque amplum, jugulare diis tauros, si illibata, si solida concremari animantium viscera, quid sibi reliqua hæc volunt magorum coherencia disciplinis, quæ in sacrorum reconditis legibus pontificalia restituere mysteria, et rebus inseruere divinis? Quid inquam, sibi hæc volunt, apexanes, hirciæ, silicernia, longavi? quæ sunt no-

COMMENTARIUS.

pretatur in Camillo Plutarchus. Unde et multare dictum; nempe mollire aliquem pognis aut fustibus, quomodo ludunt Comici. Quare falluntur, qui mulcare scribendum putant. Sic enim a supino *mulsum* fit *multo*, ut a *confusum* fit *confuto*, et similia. HERALD.

Cum ad nocendum res ambæ non stimulis exagitantur irarum. Hæc est lectio vetus, quam in cæteris editionibus mutarunt, et exagitantur ediderunt. Sane particula ista hunc sibi modum quandoque assumpsit. LUCRETIVS, l. vi, 129:

Nec mirum, cum plena animæ vesicula parva
Sæpe ita dat pariter sonitum displosa repente.

M. Tullius pro Quinctio: Quod cum ita est, ex edicto bona possessa non sunt. Tertullianus Apologet. c. ix: Cum propriis filiis Saturnus non peperit, extraneis utique non parcendo perseverabat. Τῶν ἄλλοτριῶν μηδὲν προσδοκῶντος διετέλει. Hellenismus est. Idem c. xii: Cum ergo utraque pars concurrat in confessionem deos esse negans, agnoscite unum genus esse, etc. His omnibus locis cum est quoniam. Nihil igitur mutandum est hoc ejusdem scriptoris loco Apologet. c. ii: Cum igitur in omnibus nos aliter disponitis. Ἡμᾶς ἄλλως διατίθεσθε. Neque reformandus igitur hic ejusdem Tertulliani locus l. de patientia, c. x: Ego rubori locum non facio, cum plus de detrimento ejus acquirō: cum ipse hominem quodammodo exhortatur, ne me respexeris dicens. HERALD.

Stimulis exagitantur irarum. Virgilius Æn. xi, 452:

Arrectæ stimulis haud mollibus iræ.

Et 728:

Stimulis haud mollibus incitat iras. HERALD.

Itaque nihil prodest promereri velle per hostias deos. Ita Lactantius, l. vi, c. 19 fin.: Huic Deo pareamus, huic devotissime serviamus, in eo promerendo actus omnis et cura et opera collocetur. Ubi vid. BUNEMANN. qui de hoc verbo multus est, p. 745. ORELL.

Et ad ea quæ facti sunt. Πρὸς ἃ ἐγενήθησαν, πρὸς ἃ ἐψασαν. Nam idcirco dixit agant suam naturam. Hellenismus igitur est et nihil mutandum. HERALD. — Canterus legendum suspicatur: ad ea quæ facti sunt, quod equidem longe præfero. Nam durissima est constructio ad ea quæ facti sunt pro ad ea, ad quæ facti sunt, neque aliud simile exemplum in nostro auctore reperisse memini. ORELL.

XXIV. — Sed si magnificum videtur atque amplum. Ill est, μεγαλοπρεπές καὶ μεγαλόβουλον. Sallustius Conjur. Catil.: In supplicis deorum magnifici, domi parci. Atque in hoc deorum honore magnificentiam suam enitescere præcipue debere existimabant. Aristoteles, l. vi. Nicomach.: καὶ ἔστιν ἀρετὴ ἔργου, μεγαλοπρέπεια ἐν μεγάλῃ· ἔστι δὲ τῶν δαπανημάτων, οἷα λέγομεν τὰ τίμια, οἷον τὰ περὶ τοὺς θεοὺς ἀναθήματα, καὶ κατασκευαὶ καὶ θυσιάαι. HERALD.

Si illibata, si solida concremari animantium viscera.

B Illibata, solida viscera sunt integra, quibus nihil detractum est ὀλόκαυστα. ORELL. proficiæ, θυμάτων ἀπαρχαί. Vid. Taubmann. ad Virgil., Æn. vi, p. 502; Salmas., ad Solin. p. 90, et P. Colv., ad Apulei. Met., lib. x, pag. 707, ed. Oudendorp. Viscera, carnes, proprie quidquid inter ossa et cutem est, quod notissimum. ORELL.

Quid sibi reliqua hæc volunt magorum coherencia disciplinis. Reliqua hæc, scil. proficiæ variæque farcinium et liborum genera, quæ diis solebant offerri et in ara comburi. Magorum disciplinis coherere dicit Arnobius, qui non solida et illibata taurorum viscera diis concremabant, sed omentorum tantum partem et proficias. At viri docti (Heraldus), ita verba Arnobii accipiunt, quasi proficiarum illa vocabula, quæ in sequentibus enarrantur, tenebrosâ et barbara essent, qualia erant ea, quibus Magi utebantur. Nihil tam menti Arnobii contrarium. Catullus, Carmine xc, de disciplina Magorum:

Gnatus ut accepto veneretur carmine divos
Omentum in flamma pingue liquefacies.

Si pulchrum est, inquit Arnobius, et magnificum tauros diis immolare, et solidas eorum carnes iis concremare, quid sibi volunt reliqua hæc, Magorum coherencia disciplinis, hæc particula nimirum extorum et viscerum, quas separatim diis offeritis et in ara ponitis? SALMAS., ad Solin., p. 90.

Apexanes. Sic edidit Salmasius. Cod. ms. habet apexabones. Alii: apexabo. Sed ut longanones (vide notam mox sequentem Elmenhorstii), ita et apexabones, apexanones, apexanes, ahapexabo. Varro de Ling. lat., lib. iv, pag. 52, ed. Bipont.: Hila ab hilo dicta, id est minimo..... Quod id hoc farcimine summo quiddam eminet: ab eo, quod ut in capite apex, apexabo dicta. ORELL.

Hirciæ. Ita ed. Lugd. Bat. ex ms. Antea edebatur isicia, de quibus vide supra ad lib. ii, cap. 42. Meursius in Appendice et Stewechius corrigunt hirci sive ircei., genus farciminis in sacrificiis, interprete Festo. Sed hirciæ tuetur Salmas. ad Solin., pag. 90, explicans ipsis Arnobii verbis sequentibus: genus farciminis hircino sanguine inentatum. Conf. N. Heinsii, Adversar., lib. iv, cap. 9, p. 621. ORELL.

Silicernia. Glossæ: silicernium — περιδειπνον. Festus: Silicernium erat genus farciminis, quo fetu familia purgabatur. (Ubi vide intpp.) ELMENH.

Longavi. Ita Salmasius ad vestigia codicis msti, qui habet longavi, nullo sensu. Gelenius: longavo. Alii: longabo; alii tandem: longano. Variæ hæc vox scribitur. Glossæ: longano, καλύτερον. Varro de Ling. lat. lib. iv: Tertium sartum est longabo, quod longius, quam duo hila. Apicius, lib. iv, cap. 2: longanones porcinos. Vegetius, de Mulemod., lib. i, cap. 14: Longanon intestinum vocatur, per quod stercus egeritur (ubi vid. Schneider, V. Cl. et in Lexico Rust.). Cælius Aurelianus, de tardis passionib. lib. ii: Longa-

mina, et farciminum genera, hircino alia sanguine, A quæ nos proles verecundius dicimus: a vulgaribus comminutis alia inculcata pulmonibus. Quid tædæ? quid næniæ? quid offæ? non vulgi, sed quibus est nomen appellatioque penitæ: ex quibus quod primum est, in exiguas arvina est miculas, catillaminum insecta de more: quod in secundo situm est, intestini est porrectio ^a, per quam proluvis editur; succis perexsiccata vitalibus: offa autem penita est, cum particula visceris cauda pecoris amputata. Quid polimina? quid omenta? quid plasea, sive, ut quidam cognominant, plasea? ex quibus est nomen omenti pars quædam; quo receptacula ventrium circumretita finiuntur. Bovis cauda est plasea, sili-gine et sanguine delibuta. Polimina porro sunt ea, B

quæ nos proles verecundius dicimus: a vulgaribus autem assolent cognomine testium nuncupari. Quid fitilla, quid frumen, quid africia, quid gratilla, catumeum, conspolium, cubula? ex quibus duo, quæ prima, sunt pultium nomina, sed genere et qualitate diversa. Series vero, quæ sequitur, liborum significantias continet: et ipsis non est una eademque formatio. Non enim placet carnem strebulam nominare, quæ taurorum e coxendicibus demitur, pulpamenta non assa, quæ in veribus exta sunt, animata prius et torrefacta carbonibus: non salsamina denique, quæ sunt una commixtio quadrinis copulata de frugibus. Non similiter fendicas, quæ et ipsæ sunt hiræ, quas plebis oratio illa solet, cum eloquitur, nuncupare.

LECTIONES VARIANTES.

^a Prosectio. Petr. Daniel.

COMMENTARIUS.

none cum sphinctere atque podice. Et noster tandem format longavus, i. Conf. Jansson, Lexic. Cœlian. et Martin., Lexic. Etymol. ORELL.

Quid tædæ. Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius tuæta, temere. Nam quorsum hic tuæta inter obscura vocabula et sacrorum propria? Quid autem pronuntiandum sit, necdum liquet. HERALD. Meursius in Appendice legendum conjicit: Quid codæ? antique pro caudæ. Salmasius ad Solin., p. l. refingit: Quid taxia, quod ortum a vitiosa scriptura tæctæ aut tac-tiæ, unde tædæ ab imperitis factæ. Taxia vel tazæa est arvina, vel lardum. Afranius in Prosa:

Gallum sagatum pingui pastum taxia. ORELL.

Quid næniæ. Festus h. v.: Quidam aiunt næniæ ductum nomen ab extremi intestini vocabulo, ad quod probandum testimonio utitur Plauti, Bacchid. iv, scen. viii, 48:

Qua quidem ego te reddam, ubi me irritaveris,
Confessionem soricina næniæ.

ubi autem Scaliger næniam interpretatur de voce, quam emittit confossus sorex. Dacærius autem ad Fest. l. l. tuetur significationem intestini. Salmasius in ed. Lugd. Bat. dedit: quid tæniæ. Sed cum ipse capite sequente in loco gemino ediderit: nisi sibi adoleri paratas conspexerint næniæ, malui et hic retinere, et rem integram relinquo doctorum iudicio. ORELL.

Quid offæ, non vulgi, sed quibus est nomen, appellatioque penitæ. Festus: Penem antiqui codam vocabant, a qua antiquitate etiamnum offa porcina cum cauda in cænis puris offa penita vocatur. Idem: Penitam offam Nævius appellat abseguem carnis cum coda. Antiqui enim codam vocabant abscissum globi forma, ut manu glomeratam pullem. Cæterum hæc offa penita etiam extra sacrificia; quare a Plauto in milite inter convivii scitamenta numeratur. HERALD.

In exiguas arvina est miculas catillaminum insecta de more. Transpositio verborum nostro frequentissima pro: arvina in exiguis insecta miculas de more catillaminum. Catillamen a catillo, are, l, q. ligurrire in genere cuppedia et delicioza mattea. Sed propria ita videntur vocasse farcimina aut botulos minutis carnibus inculcatos, quod avide a catillonibus expeterentur (Salmas. ad Solin., pag. 90). Supra lib. ii, cap. 42, vocavit catillamenta, ubi vide notas. Cæterum palmaria hæc Meursii et Salmasii emendatio Codex ms. habet: in exiguas arvina est miculas catilla minum insecta de more. Sabæus: At illa minutim insecta de more. Heraldus: Aut hila minutim insecta: dein ordine quod in secundo situm. est ORELL.

Ex quibus est nomen omenti pars quædam, etc. Id est, quibus nomen omenti est pars quædam; sive, ut clarius dicam, ex quorum numero omentum est pars quædam. Hoc qui non intelligebant, mutare voluerunt. HERALD. — Potius ita interpretandum: ex quibus id quod nominavimus omentum, est pars quædam. Male igitur Fulv. Ursinus inducit τὸ nomen. ORELL.

Polimina porro sunt ea, quæ nos proles verecundius diximus. Polimina ait Festus appellari porcorum testiculos, quos ita appellari existimo, non a poliendo, quod ei placet, sed a pelle. Nam poliones pro peliones. Polimentorum porcorum meminit etiam Plautus in Milite. HERALD.

Quid fitilla, quid frumen, quid africia, quid gratilla, catumeum, conspolium, cubula? De fitilla vide supra ad lib. ii, cap. 21. Pro frumen Meursius conjicit frama pro forma, quæ erat puls ex melle et milio, teste Festo: quomodo Tharsomenos veteres multi pro Thasymenos diciturunt, teste Quintiliano Instit. Orat., lib. i, c. v. et precula Tinra Placentinus pro pergula. Cætera nulli veterum memorata cum ipse Arnobius explicet, hoc Catone contenti erimus. Cubula dicta fortassis a forma cubica. ORELL.

Carnem strebulam. Caro strebula, κρίας στρεβλόν, circum coxendices in bobus, a curvatura et versura ita dicta. Στρεβλός enim curvus et pravus: unde stribligo, depravata oratio, ὁ σολοικισμός. Vide Varon., de Ling. lat., lib. vi, pag. 95, ed. Bipont. ibique Scaliger. Festus autem ait, Plautum in Frivolaria strebulas. Umbrosum lingua appellasse partes carniū sacrificatarum. ORELL.

Pulpamenta. Pulpamentum h. l. idem quod pulpa, hoc est, caro sine ossibus, a palpitando dicta, mollis scil. ac tremula. Vide Casaubon. ad Persii Sat. ii, vs. 65. ORELL.

Quæ in veribus exta sunt. Meursius legend. censet: non quæ in veribus, etc. Repetitum non facile elabi potuit. ORELL.

Animata prius. Vide supra ad lib. ii, cap. 68 et Semler., Ind. Lat. ad Tertulian. h. v. ORELL.

Non similiter fendicas, quæ et ipsæ sunt hiræ. Ita verissime emendarunt Scriverius, Meursius, Heraldus, Salmasius. Festus, hira, quæ diminutive dicitur hilla, quam Græci dicunt νόστος intestinum est, quod jejunum vocant. Vide supra ad lib. ii, cap. 42, verba: summatam cum his carnem. Antea legebatur: quæ et ipse sunt diræ, nullo sensu. Fendicarum vocabulum alibi frustra quesivi. Gesnerus in Thesaurō derivat a findo, cre, quod e fissis carnibus fierent. ORELL.

Quas plebis oratio illa solet, cum eloquitur, nuncupare. Ita Scriverius, rectissime. Antea legebatur: quas plebis oratio illa solet, etc. Scaliger conj. illas

Non ratione eadem ærumnas, quæ sunt prima in gurgulionibus capita, quæ deicere cibos et referre natura est ruminatoribus sæculis. Non magmenta, non augmina^a, non mille species, vel farciminum, vel stillarum, quibus nomina indidistis obscura, vulgoque ut essent augustiora, fecistis.

XXV. Si enim quæcumque ab hominibus fiunt, maximeque in re sacra, debent habere suas causas, nec sine ratione est quidquam in negotiis omnibus, atque in omni administratione faciendum; edisertate nobis, et dicite, quæ sit causa, quæ ratio, ut hæc etiam diis dentur, sacrisque adoleantur altaribus? In hoc enim diutius loco huic causæ vel maxime necessario immoramur, insistimus, inhæremus, cupientes addiscere, quid cum pulvis Deo sit, quid cum

libis, quid diversis cum fartibus, confectionis jure multiplici^b atque impensarum varietate conditis? Opiparis numina cœnis afficiuntur, aut prandis, ut innumeras conveniat excogitare his dapes? aversionibus stomachorum laborant, et ad expellenda fastidia saporum varietas quæritur, ut modo his assa, modo cruda ponantur, semicocta modo et semicruda? Quod si omnes has partes, quas præscias dicitis, accipere dii amant, suntque illis gratæ, vel voluptatis alicujus vel dulcedinis sensu; quid intercedit, quid prohibet, ut non semel hæc omnia totis cum animantibus inferatis? Quæ causa, quæ ratio est, ut caro strebula separatim, ruma, cauda et plasea separatim, hiræ solæ, omentum solum, augmentorum adjiciatur in causam? Pulmentorum va-

LECTIONES VARIANTES.

^a Augmenta Fulv.

^b Jure et multiplici *ms. inepte.*

COMMENTARIUS.

pro *hillas*, probante Herald. Sed *hillæ*, deminutivum τοῦ *hira*, vocabulum est non vulgare, sed usitatum in sacris. *Hillæ* sunt partes carnosæ interiores farturæ apte, *des Tripes*. Vid. Oudendorp., ad Apulei., Met. II, 25, p. 102. ORELL.

Ærumnas: Ita ed. L. g. Bat. e Cod. ms. Canterus: *rumas. Ruma emineus pars gutturis, per quam demissus cibus a certis revocatur animalibus*, ut explicat Servius in Virgil. Eclog. VI, 54. *Rumen* vocatur a Festo et Isidoro Orig. lib. XI, cap. 1, et lib. XII, cap. 1. Conf. G. J. Voss. Etymol. Rom. *Ærumnas* hoc sensu alibi legisse non memini, nolim tamen propterea eliminare. Nam videtur hoc nomen fuisse obscurum et sacrum, *ruma* et *rumen* vulgare. ORELL.

Ruminatoribus sæculis. Ita e Cod. ms. optime restituit L. Carrio, lib. II Emend. cap. 17. *Sæcula ruminatores* sunt animalia ruminantia. Nihil amplius. Hoc sensu *sæcula* pro stirpe, genere, multitudine cujuscumque rei, γενεά, sæpissime apud Lucretium, quem in toto hoc opere imitatur Arnobius. Ita, lib. V, vers. 864:

Lanigeræ simul pecudes et bucera sæcla;

et I, vers. 58:

Inque brevi spatio mutantur sæcla animantum.

Vide supra ad lib. I, cap. 25. Stewech. h. I. et præcipue Vechner. Hellenol. lib. II, cap. 5, pag. 494. Abeat itaque Gelenius cum suis *ruminatoribus vituli*. ORELL.

Non magmenta, non augmina. Vide ad caput sequens. ORELL.

Non mille species vel farciminum vel stillarum. Secutus sum in loco obscurissimo et depravatissimo emendationem Salmasii. Antiqua lectio est: *non mille species velamen sanguinum vel stillarum*; ubi Fulv. Ursinus distinctis vocibus legendum censet: *non mille species vel amen sanguinum vel stillarum*. *Amen sanguinum* quid sibi velit, nescire se Meursius et Heraldus fateantur ingenuè. Elmenhorstius intelligit liborum sive placentiarum genus quoddam, citans Hesychium: ἄμεν... εἶδος πλακοῦντος. Gesnerus in Thesauro interpretatur, vinculum, nexum sanguinum, ab ἄμμα, ἄπρω, unde et *amentum*. *Amen sanguinum* esset itaque sanguis condensatus, coagulatus, qualis in botulis. Sed nominativus locum habere non potest ob præcedens *species* et sequentia *vel stillarum*, quæ genitivum aliquem flagitant. Lego itaque: *vel farciminum*, nisi malis: *vel catillaminum vel stillarum*. Pro *stillarum* Meursius et Scaliger legendum existimant *stittillarum*. ORELL.

XXV. — *Quid diversis cum fartibus*. Ita edit.

Lugd. Bat. Sabæus habet *fratribus*, id est prolibus, testiculis, (vide supra ad lib. V) probante Herald. Fulv. Ursinus mavult *frattibus*, novum et inauditum vocabulum, a græco φράττειν. ORELL.

Confectionis jure. Oudendorpius in Apulei. Met. lib. II, pag. 105, mavult: *consectionis jure*. ORELL.

Impensarum varietate conditis. *Impensa* quævis stipatio et fartura. Quo sensu sæpius usurpavit Apicius, ut: *indes impensam præscriptam*, id est farturam. Palladius de Re rust., lib. I: *Impensa pumicea farsciuros*, id est stipari acerato ex pumice iuso. SCALIGER ad Varron., de Ling. Lat. IV, pag. 118, ed. Bipont. — Conf. intpp. ad Fest. V. *Impensa*. Theodorus autem Marcilius ad Horat. I, epist. 19 interpretatur *condimentum ciborum*, pag. 155. ORELL.

Ut innumeras conveniat excogitare his dapes. Codex ms.: *ut numeras*, etc. quod probat Stewechius explicans *numeratas*. ORELL.

Aversionibus stomachorum laborant. Similiter Petronius, cap. 144: *Neque enim ulla caro per se placet, sed arte quadam corrumpitur et stomacho conciliatur averso*. Ubi vid. Gonsal. de Sal., pag. 249, ed. Burmann. Aversionem illam stomachi ἀπεψία vocat Galenus de Composit. med., lib. VIII, cap. 3. ORELL.

Quas proscias dicitis. Hæc lectio assertionem non eget. Dicit autem *accipere dii amant*, quia hæc erant quæ diis offerebantur. Quare Ieno Plantinus in Pœnulo, quum se litare non posse videret, exta proscari vetat, quippe deæ, quam exorare et propitiâ sibi reddere non poterat, iratus:

Nam ego hodie infelix dis meis iratissimis
Sex agnos immolavi; nec potui tamen
Propitiâ Venerem facere, uti esset mihi.
Quoniam litare nequeo; abii illinc illico
Iratus, vetui exta proscariet,
Neque ea adspicere volui; quoniam illa non bona
Aruspex dixit, deam esse indignam credidi. HERALD.

proscias est ex emendatione Adr. Turnebi. Antea edebantur *præscias*. Festus: *proscium, quod prosecutum projicitur*, ubi vid. Dacer. et notam sequentem. Conf. Grot. ad Martian. Capell., lib. I, pag. 5. ORELL.

Quæ causa, quæ ratio est, ut caro strebula separatim, ruma, cauda et plasea separatim, hiræ solæ omentumque solum augmentorum adjiciantur in causam? Ita corrigendus locus ac distinguendus. Ergo et caro strebula et ruma et cauda et plasea et hiræ et omentum in causam augmentorum altaribus superimponerentur cum jecore hostiæ immolatæ. Quas omnes partes ex hostiæ præsecatas vocaverunt *proscias* vel etiam *præscias*. Si quid plus adjiceretur, id *magmentum* appellabant, quasi majus augmentum: ut mactus est magis auctus. Varro, lib. IV de Ling. Lat.: *Magmen-*

rietas afficiuntur dii cœlites, ut fieri mos est post cœnarum ditum et locupletium saginas frustilla hæc^a parvula pro suavibus mateolis sumunt, non quibus famem sedeant, sed ut palati admoneant otium, seque ipsos plenæ appetitu voracitatis instigent? O deorum magnitudo mirabilis, o nullis hominum comprehensa, nullis intellecta naturis! siquidem ut prosint, testiculis pecudum redimuntur et rumis, neque prius iras atque animos ponunt, nisi sibi adoleri paratas conspexerint nœnias, offasque redemptas.

XXVI. Sequitur, ut de thure, deque mero aliquid sine ulla nimietate dicamus. Copulata enim, et mixta sunt cerinoniarum et hæc genera, cultumque adhibentur in plurimum. Ac primum illud a vobis isto ipso quærimus percontamurque de thure; unde aut quo tempore nosse illud aut scire potueritis, ut merito existimetis aut esse diis dandum, aut eorum

acceptissimum voluntati. Novella enim propemodum res est, neque annorum inexplicabilis series, ex quo ejus notitia profluxit in has partes, et delubris meruit interesse divinis. Nam neque temporibus, quemadmodum creditur et perhibetur, heroicis, quidnam esset tunc, scitum est, scriptoribus ut comprobatur a priscis, quorum in libris nulla posita ejus mentio reperitur; neque genitrix et mater superstitionis Etruria opinionem ejus novit aut famam, sacellorum ut indicant ritus; neque quadringentis annis, quibus Albana res viguit, in usum cuiquam venit, sacra cum res fieret; neque ipse Romulus, aut religionibus artifex in comminiscendis Numa, aut esse scivit, aut nasci; ut pium far monstrat, quo peragi mos fuit sacrificiorum solemnium munia. Unde igitur cœpta est usurpatio ejus assumi; aut in antiquam et veterem consuetudinem quænam irruit novitas, ut quod tem-

LECTIONES VARIANTES.

^a Ac Fulv.

COMMENTARIUS.

tum a magis: quod ad religionem magis pertinet. Ita propter hoc magmentaria cana (id est canistra) constituta locis certis, quod id imponeretur. SALMAS., ad Solin., pag. 91. — Scaliger autem ad Varron. l. 1, et ad Fest. h. v. magmentum interpretatur dapem, quæ profanabatur a rusticis Jano, Sylvano, Marti, Jovi dapali, quæ tamen significatio aliena est a nostro loco. Pro cauda codex ms. habet coda antique. Pro omentum solum augmentorum etc. in editione Lugd. Bat. legitur: nomenque solum augmentorum. Meursius conjicit: omenque solum. Omen pro omentum. Nic. Heinsius in Adversar. lib. iv, cap. 10, pag. 620: abdomenque solum. « Hunc autem sacrificii morem a Prometheo originem duxisse volunt, quo partem hostiæ in ignem conjicere soliti sunt, partem ad suum victum abuti, quum antea tota hostiarum et illibata viscera igne consumerentur. Partem igitur extorum proscicatam aræ superimponebant, et diis adolebant, parte vescebantur, qui sacrificio intererant. Et exta quidem prius mandebant, quam reliquam carnem. Unde illud de pinariis, qui in sacrificio Herculis, extis jam adesis, ad extoram venerunt dapem. Vide Livium. Quapropter institutum, ut Pinarii deinceps arcerentur extorum communione, et ad reliquam admitterentur viscerationem. » Hæc Salmasius p. 1. ORELL.

Frustilla hæc parvula pro suavibus mateolis sumunt. Fulv. Ursinus: frustilla ac parvula, etc. Mateola, macteola, mattea, mactea, Græce ματτία, omne scitamentum, lautumque ac pretiosum edulium. Vide in tpp. ad Varron., pag. 78, seq., ed. Bipont.; Bentley ad Aristophan. Nubb., vs. 450; et Turneb. Adversar., lib. xxii, cap. 6. ORELL.

Sed ut palati admoneant otium. Ita emendavimus ex codice regio. Editur in vulgatis: Ut palatis admoneant otium, nullo sensu. Admonere pro instigare vel monere cum aculeo et sensu quodam doloris. Ita Martialis: Admonere flagello equos. SALMAS., ad Solin., pag. 21. Conf. Cortium ad Rutil. Itin., lib. 1, vers. 20, et Gronov. Diatrib. ad Stat. Silv., lib. v, Od. n, pag. 322, seq. Ita Lucanus, iv, 241:

Admonitæque tument gustato sanguine fauces.

Et Cicero in Verr., lib. 1, cap. 24: Ut eum suæ libidines flagitiosæ facere admonuerant, ubi alii Codices male legunt admovebant. Non igitur opus habemus correctione Heraldii, in Curis n: Ut palati amoveant otium, nec Passeratii: Ut palatis admoveant orexini. ORELL.

Instigent. Stewechius conj. Instigant vel instigent. Male. ORELL.

Et rumis. Stewechius rumas mammas interpretatur e Nonio. Sed vide caput præcedens. ORELL.

Nœnias. Et hic Scaliger reposuit tœnias. ORELL.

Offasque redemptas. Offasque penitas. HERALD.

Salsamina. Intelligendæ sunt, ut ipse Arnobius explicat in proxime sequentibus verbis, salsa fruges vel mola salsa, quam in sacrificiis adhibebant, non autem, quod alias significat h. v. carnes vel pisces sale conditi, τάρχοι. ORELL.

XXVI. — Mixta sunt. Sic emendavit Meursius. Antea: Mixta fiunt. ORELL.

Potueritis. Ita Fulvius. Antea poteritis, quod defendit Heraldus et Meursius per archaismum. Ita moneris dixit Pacuvius, tetinero Plautus. Sic voleris in veteri formula in auspiciis usitata: Sponsis bene beneque voleris. ORELL.

Temporibus.... heroicis. Iliacis temporibus, ut et apud Romanos temporibus Romuli et Numæ, thuris usum incognitum fuisse, et pium far, id est far tostum et sale sparsum, ejus loco fuisse, docent præter nostrum Festus in mola, in ador, in immolare, et Plinius Hist. Nat. lib. xiii, cap. 1. STEW. — Idem testatur Plinius Hist. Nat., lib. xiii, cap. 1: Quis primus (unguenta) invenerit, non traditur, neque Iliacis temporibus ture supplicabatur. Et Theophrastus ap. Porphy. de Abstinent., lib. ii, et Euseb., lib. i Præparat. Evangel., cap. 9: Ἀγάρθμος μὲν τις ἔσκεν εἶναι χρόνος ἀπ' οὗ γὰρ τὰ γε πάντων λογιώτατον γένος, ὡς φησι Θεόφραστος, καὶ τὴν ἱερωτάτην ὑπὸ τοῦ Νεῖλου κτισθεῖσαν χώραν κατοικοῦν, ἤρξατο πρῶτον ἐφ' ἐστίας τοῖς οὐρανοῖς θεοῖς θύειν, οὐ σμύρνης, οὐδὲ κασίας καὶ λεβανωτοῦ κράκι μυχθέντων ἀπαρχάς· πολλαῖς γὰρ γενναῖς ὕστερον παρελήθη καὶ ταῦτα, καὶ πλάνης ἐρευνητῆς μαστῆρ ὁ ἀθροῦπος γενόμενος, τῆς ἀναγκαίας ζωῆς, μετὰ πολλῶν πόνων, καὶ δακρύων, σταγόνας ἀπήρξατο τοῖς θεοῖς· οὐ τούτων οὖν ἔθυσον πρότερον, ἀλλὰ χλόης, οἰοῦναι τινα τῆς γονίμου φύσεως χροῦν ταῖς χερσὶν ἀράμενοι. NOURR. pag. 518.

Genitrix et mater superstitionis Etruria. Ex Etruria enim acciti primi haruspices, et qui portenta feliciter interpretarentur. Cicero de Divinat., lib. 1, de Harusp. Respons.; Tertullianus de Spectaculis cap. iv; Dionys. Halicarn., lib. ix; Livius, lib. i. ELMENN.

Pium far. Virgilius, Æn., v. 744:

Pergameumque Larem et cænæ penetralia Vestæ
Farre pio et plena supplex veneratur æceta. ELMENN.

Horatius iii, Od. xiiii, 19:

Non sumptuosa biandior hostia

pestatibus tantis necessarium non fuit, locum sumeret in ceremoniis primum? Nam si sine thure religionis officium claudicat, necessariaque vis ejus est, quæ propitios faciat mitesque hominibus cœlites, peccatum est ab antiquis, quinimmo piaculis plena vita omnis illorum fuit, qui, quod maxime conveniens deorum fuerat voluptati, per incuriam neglexere libare. Sin autem temporibus priscis neque homines, neque dii hujus thuris expetivere materiam, comprobatur et hodie frustra illud inaniterque præstari, quod neque antiquitas necessarium credidit, et sine ullis novitas rationibus appetivit.

XXVII. Denique ut illam semper regulam definitionemque teneamus, qua demonstratum et fixum est, quidquid fiat ab homine, habere oportere suas causas, et in ista quoque retinebimus parte, ut requiramus ex vobis, quæ sit causa, quæ ratio, ut ante ipsa numinum signa thura injiciantur altaribus, et ex eorum incendio familiaria fieri existimentur et mitia: quid ex hujus modi facto acquiritur his rei aut eorum ad animos quid accedit, ut merito judicemus recte ista dependi, et non frustra atque inaniter concremari? Ut enim vos debetis ostendere, cur thura diis detis, sic et deos sequitur ut debeatis expromere habere aliquam causam, cur ea non respuant, quinimo cur ea tam familiariter concupiscant. Honoramus, inquiet aliquis fortasse, his deos. Sed nos non vestrum, sed numinum requirimus sensum: nec quid fiat a vobis, sed pendatur ab his quanti, quod in præmium datur favoris interrogamus. Sed tamen o pietas, quantus iste est honor, aut qualis, qui ex ignis odore conficitur, et resinâ ex arboris comparatur? Nam ne forte ignoretis, quid aut unde sit thus istud: viscum est ex corticibus profluens, ita ut ex amygdalo, ceraso, lachry-

mabili destillatione coalescens. Hoccine ergo superas honorat et auctificat dignitates, aut offensa si aliquando contracta est, thuris vapore dissolvitur, et temperata indignatione sopitur? Quid ergo cessatis, cujuslibet arboris viscum sine ulla passim differentie comburere? Nam si honorantur hoc numina, nec indigne sustinent Panchaicas sibi ardere resinulas: quid interest, unde fumus altaribus conficiatur in sanctis; vel ex visci quo genere nubes suffitionis exæstuent?

XXVIII. At numquid aliquis dicit, idcirco superis thus dari, quod odoratus habeat suaves et narium commulceat sensum; reliqua vero sint aspera, et ob causam offensionis exclusa? Habent enim dii nares, quibus ducant aërios spiritus, accipiunt auras, et remittunt: ut penetrare illos possint nidorum differentium qualitates? Quod si damus ut fiat, mortalitatis eos adjungimus legi, et excludimus divinitatis a sinibus. Quidquid enim spirat, et reciprocos halitus auris commeabilibus ducit, id necesse est mortale, quia cœli sustinetur e pastu. Quidquid autem cœli sustinetur e pastu, si recursus abstuleris, quibus alternatio redditur abstrahiturque vitalis, obliqui ejus necesse est animam, et rationem subruï atque interire vivendi. Ergo si et dii spirant, odoremque ad se attrahunt auris comitantibus involutum, non est ab re dicere et alienis eos suffitionibus vivere, et interclusis posse spiraminibus interire. Et unde novissime scitis, an si odorum suavitate capiuntur, eadem sint eis jucunda, quæ vobis, et parili sensu vestras mulceant afficiantque naturas? Nonne fieri potis est, ut quæ vobis afferunt voluptatem, contra illis aspera videantur et tristia? Cum enim deorum sint sententiæ dispares, substantiæque non unæ: quibus effici-

LECTIONES VARIANTES.

* Ardore Fulv.

COMMENTARIUS.

Mollivit aversos Penatis.
Farre pio et saliente mica. HERALD.

Locum sumeret in ceremoniis primum. Ita res est. Ignem accendebant; tum in aram thus ingerebant; victimas postea mactabant. Seneca in Oedipode:

M.:

Optima sanctas victima ante aras stetit.

T.:

Invita superos, voce sublimi voca,
Arasque dono thuris Eoi exstrue.

M.:

Jam thura sacris cœlitum ingressi focus, etc. HERALD.

XXVII. — Aut ad eorum animos quid accedit. Ita Gelenius, bene. Editio princeps: Accidit. ORELL.
Cur ea tam familiariter concupiscant. A non legendum: Cur ea tam ferventer concupiscant, vel etiam famelice concupiscant, aut simile quid? ORELL.

Lachryabili destillatione coalescens. Id est, coalescens humoribus vel succis destillantibus lacrymarum adinstar. Ita plantarum lacrymæ, vitis, papaveris, etc. Lacrymæ de succo, quem exsulant hæ plantæ. Et Tertullianus Apologet., cap. 50: Grana thuris unius assis, Arabiæ arboris lacrymas, ubi vide Havercamp,

pag. 278. ORELL.

Panchaicas sibi ardere resinulas. Lucretius, lib. II, vers 417:

Araque Panchæos exhalat propter odores.

Servius ad Virgil., Georg. II, 115: Panchaia Sabæorum gens est, apud quam thus nascitur. ELMENH. A Panchæa videlicet, Arabiæ Troglodytanæ parte, que ostio sinus Arabici adjacet. De illa Servius in suis ad Virgilii in Georg., vers 115, commentariis: Panchaia, inquit, Sabæorum gens est, apud quam thus nascitur, ut: Solis est thurea virga Sabæis, itemque:

Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.

Similiter Ovidius, lib. X Metam., fab. 9:

Sudataque ligno

Thura ferat floresque alios Panchaia tellus.

et Lucretius, lib. VI, vers 417:

Araque Panchæos exhalat propter odores.

Consule adhuc, si velis, Tibull., lib. III, Eleg. 2, et Claudian., de tert. conf. Hon. in fin. Novan., p. 517.

XXVIII. — Suffitionibus. Codex ms.: suffocionibus. Male. ORELL.

Cum enim deorum sint sententiæ dispares. Fulvius Ursinus delet et deorum. Male. ORELL.

is potest, ut quod qualitate diversum est, A
ntiat accipiatque contactum? An non quoti-
mus et inter animantia terris orta, esse aliis
et amara vel dulcia: mortifera his esse, quæ
in perniciem non sunt: ut quæ alios mul-
toribus lætis, eadem pestiferos halitus alio-
toribus spirent? Sed hoc ut fiat et accidat,
ebus est causa, quæ simul esse mortiferæ
lutares, simul dulces nequeunt, simulque
consistere; sed, ut quisque est factus ad
us rei venientis attactum, ita afficitur:
non accipit ex rerum impulsione natura. Verum
æ ratio longe est ab diis sita, nec exigui
interfectione discreta. Nam si verum est, ut
ntibus creditur, incorporales hos esse, B
validitatis alicujus eminentia sublevari, ina-
hos odor est, nec sensibiliter commovere
potis est nidoris alicujus: non si mille tu
masculi thuris accendas, cælumque hoc
dundantium vaporum nebulositate cludatur.
in non habet robur et substantiam corpora-
ntrectari a substantia non potest corporali:
em corpus est, tactis sicut naribus indica-
eo ergo sentiri ratione non potest ulla, qui

caret re corporis, atque omni sensu et cogitatione
privatus est.

XXIX. Merum thuris est socium, quod explanari
consimiliter poscimus, cur ei superfundatur incen-
sioni. Si enim ratio, cur fiat, non ostendetur, nec
habebit expositam sui causam, non jam istud errori
objiciendum est ludicro, sed, ut dicatur expressius,
insanix, dementiæ, cæcitati. Ut enim jam sæpius
dictum est, debet omne, quod geritur causam sui
habere perspicuam, nec caliginis alicujus obscuritate
contactam. Si ergo fidentis facto, aperite, monstrate,
liquor iste cur detur, id est, vinum superfundatur
altaribus. Numquid enim numinum corpora sitim
sentiant aridam, et eorum necesse est siccitates hu-
more aliquo temperari? Numquid nobis ut mortalibus
mos est, cænis intermiscere potiones: pari etiam
more post solidos victus liborum, et pultium, hos-
tiarumque cæsarum, quo putrefiat facilius et perco-
quatur cibus, frequentissimo irrigant accipiuntque se
vino? Date quæso immortalibus diis bibant, scyphos,
brias, pateras, sympuviaque depromite: et quoniam
tauris pinguisque se dapibus, atque opimis infer-
ciunt escis: ne quod in stomachi tramite male trans-
voratum substerit viscus: succurrite, properate, Jovi
optimo maximo merum, ne præfocetur, date: cupit,

LECTIONES VARIANTES.

giquæ Fulv.

^b Nec Sab.

COMMENTARIUS.

et alios. Ita ed. Lugd. Bat. Editio: princeps: C
ios, quod defendi posset enallage generum
um his scriptoribus haud infrequenti. Gele-
quæ illos. ORELL.
quisque est factus ad extrinsecus rei venientis
ita afficitur. Sic ediderunt Gelenius et Sal-
rectissime. Editio princeps: attactum ita
illo sensu. ORELL.
aliditatis alicujus eminentia sublevari. Hæc
vetus, pro qua Gelenius: nec soliditatis
etc. male. Mox: Quod enim non habet robur
ntiam corporalem, etc., HERALD.—Alii: nec
alicujus eminentia. ORELL.
mille tu pondera masculi thuris accendas. Vir-
log. VIII, 65:

asque adole pingues et mascula thura. HERALD.

n thus vocabant veteres optimum ac præ-
num: idem stagonias appellatum, in guttæ
rotundum, ut constat ex Dioscoride et Plinio
t. lib. XII, cap. 14. Religioni tributum, ne
ter usurparetur. Vid. Heyn. V. S. et Voss.
lii l. I. ORELL.

— Merum thuris est socium. Ita est:
aram accensam thure, vinum statim inge-
et infundebatur. Ovidius lib. v Trist.,
5:

hi thura, puer, pingues facientia flammæ,
dque pio fustum stridat in igne merum. HERALD.

scil. vinum in thus flammis datum profun-
t, sicut loquitur Lactantius, odorati ac vete-
profusione madefacere focos. Quo de ritu
lib. 1, Od. XIV:

erbenas, pueri, ponite thuraque,
mi cum patera meri
ctata veniet lenior hostia. NOURR.

superfundatur incensionem. Meursius., pag. 215

PATROL. V.

conj. : cur ejus superfundatur incensionem. Non male.
ORELL.

Siccitates. Fulv. Ursinus siccitatem. ORELL.

Post solidos victus liborum et pultium. Solidos pro
solitos, quod antea legebatur, restituerunt Meursius
et Stewechius e Cod. msto, rectissime. Sed fallitur
Stewechius putans, Arnobium his verbis respicere
ad opinionem illam veterum, qua ex libis, pultibus
cæterisque eduliis oblatis nihil debebat superesse.
Atqui cibi solidi sunt firmi, feste, nahrhafte Speisen.
Nihil amplius. ORELL.

Hostiarumque cæsarum. Vinum enim fundebant non
tantum initio sacrificii, accensa ara et thure imposito,
sed mactatis etiam atque illatis victimis. Homerus,
II. III.:

Ἢ, καὶ ἀπὸ στομάχου ἀρνῶν τὰ μὲν νηλεῖ χαλκῷ,
καὶ τοὺς μὲν κατὰ θεὸν ἐπὶ χθονὶ ἀπαίροντας,
θηροῦ δειομένους, ἀπὸ γῆς μίνας εἶλατο χαλκῷ.
Οἶνον δ' ἐκ κρητῆρος ἀρροσσόμενοι διαπέσσει
ἔαχον, ἧδ' ἠέμενον θεοῖς δαιμόνεσσιν. HERALD.

Brias. Glossæ: bria.... εἶδος ἀγγείου. HERALD. —
Bria erat quoddam mensuræ liquidorum, seu vasis et
poculi genus. Vetus Glossarium latino-græcum:
Bria, εἶδος ἀγγείου, mensura quædam. Vide sis Lexi-
con Martini et Cangii Glossarium. NOURR. pag. 521.
— Ab hoc vocabulo derivant grammatici τὸ ebrius et
sobrius. Vide Gesner. In Thesaur. ORELL.

Sympuviaque. Ms.: sympubiaque. Sæpius sympi-
niaque. Vide supra, ad lib. IV, cap. 31. ORELL.

Ne quod in stomachi tramite male transvoratum sub-
sterit viscus. Pessime C. Barthius, in Adversar., lib.
IV, cap. 1, pag. 2576. Viscus intelligit de glutinosa ma-
teria, humore moroso, tenaci, qualis occludit meatus.
Atqui distinguendum viscus, i, vel viscum, i, signifi-
cans proprie gummi quoddam et glutinum aucupum,
a viscus, eris, tertiæ declinationis; quod est caro,
quidquid est inter ossa et cutem, unde viscera in plu-
rali. Vide Oudendorp., qui de his vocibus multus est,
ad Apulei., Met. II, pag. 103. ORELL.

eructare, nec potis est : ac ni illa labatur et dissolvatur obstructio, periculum maximum est, ne oblitus interrumpatur spiritus, et viduatam remaneat sine suis administratoribus cælum.

XXX. Sed frustra, inquit, inequitas nobis : non enim nos superis ob eas profundimus merum causas, tamquam illos existimemus aut sitire, aut bibere, aut suavitatis ejus affectione lætari. Honoris eis ergo datur, quo fiat illorum elatior, amplior, augustiorque sublimitas, altaria super ipsa libamus, et venerabiles muscos carbonibus excitamus extinctis et quæ gravior infligi contumelia diis potest, quam si eos credas accepto mero propitios fieri : aut honorem existimes habitum his magnum, si modo vini exigui rores super vividam jeceris atque instillaveris prunam ? Non nobis est sermo cum hominibus rationis experitibus, neque quibus non sit communis intelligentiæ veritas : inest et vobis sapientia, inest sensus, verumque nos dicere apud vos ipsi interiori judicio scitis. Sed quid facere possumus considerare nolentibus penitus res ipsas, secumque ipsos loqui ? Facitis

A enim, quod fieri cernitis, non quod fieri oportere confiditis : nimirum quia apud vos plus ^a valet nullam habens consuetudo rationem, quam rerum inspecta natura veritatis examinatione ponderata. Quid est enim Deo cum vino, aut in ejus materia vis qualis, aut quanta est, quod cum effusum fuerit, sublimitas ejus augescat, et honorata existimetur auctoritas ? Quid, inquam, Deo cum vino est, Veneris re proxima, nervos omnium debilitante virtutum, verecundiæ, pudoris, et castitatis inimica ? quod in insanias et furores mentes sæpius præcipitavit excitas, ipsosque illos deos maledictis compulit exauctorare dementibus. Itane istud non nefas et plenum sacrilegii crimen est, honori hoc dare, quod si tu id avidius sumpseris, quid facias, nescias : quid loquaris, ignores ? B ad extremum tumulenti, luxuriosi, et perditii convitium infamiamque merearis ?

XXXI. Operæ pretium est, etiam verba ipsa depromere, quibus, cum vinum datur, uti ac supplicare consuetudo est : *Mactus hoc vino inferio esto. Inferio,*

LECTIONES VARIANTES.

^a *Abest in ms.*

COMMENTARIUS.

Sine suis administratoribus cælum. Stewechius legendum suspicatur : *sine suis administratibus cælum*, quia de solius Jovis abstractione sive obliatione tractetur, qui unus cælis administrator est. *Administratus, us*, quidem nusquam comparat in lexicis : sed apud nostrum tales formationes laud infrequentes. Vide ad lib. II, cap. 20. ORELL.

XXX. — *Et venerabiles muscos carbonibus excitamus extinctis.* Dedi locum ex emendatione Salmasii, cujus ipse rationem reddit in Commentariis in Solinum pag. 252, his verbis : Liber Regius habet *et venerabiles muscus*, unde fecerunt *venerabile muscus*, quod quid sit, velim mihi quis explicet. Extra controversiam est legi debere : *venerabiles muscos carbonibus excitamus extinctis*. Ubi *muscus εὐωδία* est et flagrantia. Pro quo scriptum erat *miscus* ut *Thile pro Thule*, *Bitia* pro *Bitua*, *Titinus* pro *Tutunus*. Glossæ nostræ : *muscus, εὐωδία*. Aliæ Glossæ : *muscus, βρύον, φύκος, μούσχος*. Per *μούσχον* intelligit quod diximus. Græcolatina Glossæ : *μούσχος, muscus*. Apuleius, multo antiquior Arnobio, etiam ea voce usus est. Verba ejus ita legenda sunt ex x Milesia : *Et hercule Orchum bigam perteretem mysci flagrantis et Chia rosacea lotionibus expurgavit*. Male in florentinis, unde illa addidit Elmenhorstius legitur *hyaci* pro *mysci* (Ondendorpius, pag. 717. emendat *Lyæi*). Cum hic et Arnobius, ne de Hieronymo dicam, *muscum* pro flagrantia usurparit, satis inde constat, cognitum veteribus animal fuisse, quod muscum fert : si non ipsum animal, certe odoramentum novisse eos oportet. *Μόσχος* vocant Aëtius et Paulus, unde et *μούσχατα*, compositiones, quæ ex eo fiunt. Placet viris doctissimis *muscum*, cujus inter odores meminit D. Hieronymus non esse animalis ullius ἀρωμα; sed odoratum muscum, quod Græci βρύον vocant et βρύον ἀρωματικόν. Ita censet Hermolaus in corollario suo. Si verum est, quod ille opinatur, quis non et apud Arnobium et Apuleium de hoc musco censet accipiendum ? Verba Hieronymi hæc sunt ex lib. II adversus Jovinianum : *odoris autem suavitatis, et diversa thymiamata, et amomum, et cyphi, et ananthe, et muscus, et peregrini muris pellicula*. Plinius, Hist. Nat., lib. XII, cap. 28, species aromaticas enumerans, ex quibus unguenta conficiuntur : *Eodem et bryon pertinet, nva populi albæ, optima circa Cniam, aut Cariam, in sitientibus,*

aut siccis asperisque ; secunda in Lyciæ cedro. Eodem et ananthe pertinet. βρύον latine est *muscus*. Glossæ : *Muscus, βρύον, φύκος*. Ergo *ananthe* et *muscus* similiter apud Hieronymum conjunguntur, ut apud Plinium *bryon* et *ananthe*. Dioscorides βρύον addi unguentis βαλανίοις tradit, et odoribus ad vaporandum, quæ θυμιάματα Græci appellant. Non tamen *muscu* in illis auctorum locis est βρύον, sed μόσχος vel μούσχος, odoramentum extractum ab animali gazellæ simili in India. Quia id fragrantissimum idcirco et *muscum* pro qualibet fragrantia vel odoris suavitate posuerunt Arnobius et Apuleius, etc., etc. Hæc Salmasius. Gelenius edidit *et venerabiles cnissas*, etc. sequentibus reliquis omnibus (excepto Salmasio), probante etiam Stewechio. ORELL.

Vini exigui rores. Gelenius : *rorem*. ORELL.

Nimirum quia apud vos plus valet. Ita Gelenius et cæteri. Editio princeps : *primum quia*, etc. *plus* deest in ms., probante Stewechio. ORELL.

Veneris re proxima. Ita editio princeps, quam lectionem sanissimam mutarunt perperam alii : *Veneri re proxima*, alii : *Veneris re proxima*, ed. Lugd. Bat. : *Veneri is re proxima*, ubi quid τὸ ἰς sibi velit, eundem nescire me fateor cum ignarissimis. Atqui optime vinum appellat Arnobius rem proximam Veneris, id est, τοῖς ἀρροδισίοις. In eandem sententiam Valerius Maximus, lib. I, cap. 1 : *Vini usus olim Romanis seminis interdictus fuit, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur, quia proximus a Libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit.* Quem locum apposite citavit Elmenhorstius. ORELL.

Exauctorare. Id est auctoritatem diis adimere vel eripere. Nourr., pag. 555. — Annon legendum *exauctorari*? Ridet scilicet Arnobius deos ebrios et maledictis se incessentes. ORELL.

Et perditii convitium. Recte, dicit *perditii*. Nam idcirco ἄσωτοι Græcis dicti, quod spei sunt deploratæ. Aristoteles ἄσωτον ait perire, eo quod ejus facultates pereant. Sic ille Nicomach., l. IV : *Βούλεται γὰρ ἄσωτος εἶναι, ὃ ἐν τῇ κακῷ ἔχων, φθειρεῖν τὴν οὐσίαν. ἄσωτος γὰρ ὃ δὲ αὐτὸν ἀπολλύμενος.* HERALD.

XXXI. — *Mactus hoc vino inferio esto.* Vide supra ad l. IV, c. 16. Conf., qui de hac formula multos est

inquit Trebatius, verbum ea causa est additum, eaque ratione profertur; ne vinum omne omnino, quod in cellis atque apothecis est conditum, ex quibus illud, quod effunditur, promptum est, esse sacrum incipiat, et ex usibus eripiat humanis. Addito ergo hoc verbo solum erit, quod inferetur, sacrum, nec religione obligabitur ceterum. Qualis ergo hic honor est, in quo imponitur quasi lex deo, ne plus quarat, quam datum est? aut cuius ipse est aviditatis deus, qui nisi verbi fuerit præscriptione submotus, cupiditatem suam protendat ulterius, et apothecis suis supplicem privet? *Mactus hoc vino inferio esto*: injuria est ista, non honor. Quid enim si divus amplius hoc volet, neque erit contentus illato? nonne insigniter dicendum est lædi, qui honorem accipere eum conditione cogatur? Nam si exceptione non addita sacrum necesse est fieri omne omnino, quod in cellis est, vinum, manifestum est et deo contumeliam fieri, cui modus constituitur invito: et vos ipsos in re sacra cæremoniæ officia violare, qui non tantum tribuitis vini, quantum deum videtis sibi velle præstari. *Mactus hoc vino inferio esto*: quid est aliud quam dicere, tantum esto mactus, quantum volo: tantum amplificatus, quantum jubeo: tantum honoris assumito, quantum te habere decerno, et verborum circumscriptione definio. O deorum sublimitas præ-

A potens, quam venerari, quam colere officiis omnibus cæremoniæ debas: cui legem venerator imponit, quam cum pactionibus adorat et formulis: quæ per unius formidinem verbi ab immodicis vini cupiditatibus arcetur.

XXXII. Sed sit, ut vultis, honor in vino, sit in thure, immolatione et cædibus hos irorum ira numinum offensionesque placentur. Etiamne dii sertis, coronis afficiuntur, et floribus? etiamne aeris tinnitibus, et quassationibus cymbalorum? etiamne tympanis? etiamne symphoniis? Quid efficiunt crepitus scabillorum, ut cum eos audierint numina, honorifice secum existiment actum, et ferventes animos irarum oblivione deponant? An numquid ut parvuli positiones ab ineptis vagitibus crepitaculis exterrerentur auditis: eadem ratione et omnipotentia numina tibiarum stridore mulcentur, et ad numerum cymbalorum mollita indignatione flaccescunt? Quid sibi volunt excitationes istæ, quas canitis matutini, collatis ad tibiæ vocibus? Obdormiscunt enim superi, remeare ut ad vigilias debeant? Quid dormitiones illæ, quibus bene ut valeant, auspiciabili salutatione mandatis? Somni enim quiete solvuntur, occuparique ut hoc possint, lenies audiende sunt natiæ? Lavatio, inquit, deum matris est hodie. Sofdescunt enim divi, et ad sordes

COMMENTARIUS.

Cujacius Obs. Jur., l. II, c. 42, p. 52, seqq. ORELL. *Trebatius*. Incertæ ætatis scriptor. Libri ejus x religionum citantur a Macrobio. Vide G. J. Voss., de Hist. lat., l. III, hoc verbo. ORELL.

Nec religione obligabitur ceterum. Qualis ergo, etc. Ita rectissime interpunxit Gelenius et ceteri cum secuti. Antea legebatur: *Nec religione obligabitur. Ceterum qualis ergo.* ORELL.

Qui honorem accipere cum conditione cogatur. Veteres cum aliquid consecrabant, caute et accurate loquebantur legesque semper et conditiones expresse addebant, ne qua se tacita religione obligarent; quod ex pluribus inscriptionibus patet, verbi causa: JUPITER. OPTIME. MAXIME. QUANDOQUE. TIBI. HODIE. HANC. ARAM. DABO. DEDICABOQUE. OLLIS. LEGIBUS. OLLISQUE. REGIONIBUS. DABO. DEDICABOQUE. QUAS. HIC. HODIE. PALAM. DIXERO.

HERALD.

XXXII. — *Etiamne diis sertis, coronis afficiuntur et floribus.* Deus coronis, sertis et floribus fuisse ornatos, passiva observatio est. Fiebat id proprie, quum prosperum aliquid acciderat aut malum aliquid deplum fuerat: aut in magnis et festivis solemnitatibus. Lactantius, l. II, c. 4: *Postquam metus deseruit, et pericula recesserunt; tum vero alacris ad deorum templa concurrunt: his libant, his sacrificant, hos coronant.* Hinc Artemidorus, l. II; Onirocrit., c. 34: *Στεφανοῦν θεοῦς ἀνθεσι καὶ κλάδοις τοῖς προσήκουσι καὶ νενομισμένοις, σημαίνει ἀγαθὸν πᾶσιν οὐκ ἀνευ μὲν προητιδῶν ἀποδοσόμενον.* Atque hoc nomine damnata olim christianis coronæ. HERALD.

Etiamne aeris tinnitibus. In sacris Isidis præcipue cymbala, tympana, et ejusmodi organa. HERALD.

Etiamne aeris tinnitibus et quassationibus cymbalorum? etiamne tympanis? hæc conjungit etiam Lucretius, II, 648, seqq.:

Tympana tenta tonant palmis, et cymbala circum
Concava raucisono minantur cornua cantu,
Et Phrygio stimulat numero cava tibia mentes.

Et Ovidius, l. IV Fast.:

IBUNT seminares et iuvenia tympana tudent
Æra que tinnitibus ære repulsa dabunt. NONN., p. 325.

Quid efficiunt crepitus scabillorum. Vide supra, ad l. II, c. 42. ORELL.

Tibiarum stridore mulcentur. Quum diis sacrificia offerrentur, et preces conciperentur, tibiæ et varia instrumenta musica simul perstrepebant: sed tibiæ præcentoriae proprie et fides, quas deorum pulvibribus præcinere solitas, nemo, opinor, ignorat. Unde etiam tibiæ a christianis olim reprobata docebamur ad librum II, c. 42. HERALD.

Quid sibi volunt excitationes illæ, etc. Ejusmodi excitationes maxime usitatae in sacris Isidis et Serapidis. Prima hora sacerdotes Isidis templum aperiebant, idque apertio vocabatur, deinde salutabant deam, quod salutationem et excitationem vocabant, post totum diem stipem emendicabant: inde ad octavam redibant, deam compenebant, templumque claudiebant. Testes Apuleius Miles., l. XI (ubi vid. Oudendorp.), p. 795, Porphyrius, de Abstinencia ab animalibus. Plura collegerunt Jos. Scalger., ad Tibull., l. I, Eleg. III, v. 54, et J. Lipsius, in Electis, l. II, c. 48. ORELL.

Dormitiones. Ita codex ms. et editio princeps. Gelenius edidit *domitiones*, quod probant Canerus et Stewechius tanquam vocem antiquam et probissimè notam, qua usi Pacuvius, Lucilius, Plautus, Apuleius, etiam Cicero, l. I, de Divinat. *Classi propinquum reditum ac dormitionem dari.* Nihil tamen equidem mutare ausim. De *dormitionibus*, id est, carminibus, quibus magna dea Isis ad somnum capiendum invitata, et *excitationibus*, quibus summo mane excitata fuerat e somno, multos est Bartsger V. Cl. in scripto suo *die Isisvesper*, inserto l. I. *Minerva Taschenbuch fürs Jahr 1809*, p. 451 et 456. ORELL.

Lavatio.... Deum Matris est hodie. Sexto scilicet kalendas aprilis, quemadmodum his Ammiani Marcellini (l. XXIII, c. 3) verbis discimus: *Ante diem sextum*

elundas laventibus aquis opus, atque adjuncta anti-
qua cineris frictione. Jovis epulum cras est. Jupiter
enim cœnat, magnisque implendus est dapibus, jam-
dudum inedia gestiens, et anniversaria interjectione
jejunos. Æsculapii geritur, celebraturque vindemia:
colunt enim dii vineas, et ad suas usiones contractis
exprimunt vindemiatoribus vinum. Lectisternium Ce-

A reris erit idibus proximis: habent enim dii lectos
atque, ut stratis possint mollioribus incubare, pulvi-
norum tollitur atque excitatur impressio. Telluris
natalis est: dii enim ex uteris prodeunt, et habent
dies lætos, quibus eis adscriptum est auram usurpare
vitalem.

XXXIII. Ludi vero, quos facitis, quibus Florilibus

COMMENTARIUS.

kal., quo Romæ Matri deorum pompæ celebrantur an-
nales, et carpentum, quo vehitur simulacrum, Almonis
undis ablui perhibetur (eo scil. loco ante portam Ca-
penam, ubi Alno fluvius in Tiberim influit, ubi do-
ctissimus Valesius (p. 10, t. III, ed. Wagner.) hæc
observat: sex dies durabat festum Magnæ Matris.
Primo die, qui erat IX kal. april., Galli comam ja-
ctantes crebris ictibus lacertos cruentabant, atque is
dies sanguinis dicebatur, teste Tertulliano in car-
mine ad Senatorem, Trebellio Pollione in Claudio et
Augustino in Tractatu VII, in Joannem. Proximus dies
magna omnium lætitia celebratur eoque Hilaria dic-
tus, teste Macrobio, l. I Saturna. Tertio quiescebat.
Quarto demum die, qui erat ante diem VI kal. april.,
simulacrum Cybelæ carpento impositum Almonis
aqua abluebatur; hic dies lavatio, ille requietio dice-
batur, ut docet calendarium romanum Constantini
ævo exaratum, quod Georgio Herwartio debemus:
X Arbor intrat, X Tabulstrium, IX Kal. Apr. sanguen,
VIII Hilaria, VII Requietio, VI Lavatio. Cæterum de
hoc ritu cecinerunt Ovidius Fast. IV, 337, seqq.; Mar-
tialis, l. III, Epigr. 47, et Prudentius, in Martyr. S.
Romani. Conf. Augustin., de Civ. Dei, l. II, c. 4.
NOURR., p. 54, et ORELL.

Laventibus aquis est opus. Ita editio princeps, sine
dubio e codice msto. Rectissime. Nam veteres lavere
tertia conjugatione pronuntiabant, ut docet Meur-
sius, pag. 213. Exempla apud Lucretium, Plautum,
Virgilium, Horatium, alios innumeros. Vide Nonium
Marcellum. Gelenius edidit: lavantibus aquis. Cantero
placet: labentibus aquis. ORELL.

Atque adjuncta antiqua cineris frictione. Rescribo:
antiqui cineris vel antiquæ cineris frictione. Cinis enim
non tantum masculinæ, verum etiam femininæ usur-
patum fuisse antiquis, notat ex Cæsare, Catulo et
Calvo, Nonium Marcellum, item Charisium, libro I.
Calvi duobus testimoniiis adductis. Ad lixiviam autem
conficiendam usui esse veterem cinerem, non est,
puto, qui nesciat: eum Plinius cinerem lixivum vo-
cabat. Scribonius autem lixivam cinerem. STEWECH.
— Fulv. Ursinus corrigit: aliqua cineris frictione.
ORELL.

Jovis epulum cras est. Id incidisse observavi ipsi
idibus novembris. Calendarium rusticum Romanum
in dicto mense manifeste collocat JOVIS EPULUM.
Fasti kalendares ipsis illis idibus adscribunt et vo-
cant EPULUM INDICTUM; quod quid fuerit et unde
dictum, docebit nos Festus. Is epulones dixisse an-
tiquos ait, quos postea epulones vocarunt: datum
autem eis nomen, quod epulas indicendi Jovi ceteris-
que Diis potestatem haberent. STEWECH. — Nimi-
rum idibus novembris, uti in calendario rustico an-
notatur. Haud vero infrequens hujus epuli apud va-
rios scriptores mentio. Livius, lib. XXV, cap. 2:
Ludi plebei per biduum instaurati et Jovis epulum fuit
ludorum causa. Cicero autem (de Orat. lib. III)
docet hoc epulare sacrificium et tres epulones, qui
ei præessent, a Numa institutos. Pontifices veteres,
inquit, propter sacrificiorum multitudinem tres viros
epulones esse voluerunt, cum essent ipsi a Numa, ut
etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, in-
stituit. Livius autem lib. XXXIII, cap. 42. Triumviros
Epulones primum Romæ a Romuleio seu Romulio
creatos fuisse tradit. De iis et Jovis epulo Valerius
Maximus, lib. II, cap. 1, § 3. Tertullianus Apologet.,

c. 13, et alii sermonem fecerunt. Plura de illis vid.
ap. Guther., lib. IV, de Vet. Jure Pontif., cap. 23.
NOURR., pag. 524.

Æsculapii geritur celebraturque vindemia. Locus ob-
scurus et difficilis. Non enim de festis vinalibus ibi
loquitur Arnobius, quæ prima Jovi, posteriora Ve-
neri sacra fuisse Varro (lib. V de Ling. lat.), Fe-
stus (v. Vinalia), Ovidius (lib. IV Fast.) aliique
testantur. At observandum est, alia fuisse festa,
quæ Meditrinalia vocabantur; de quibus Varro (l. V
de Ling. lat., p. 48, ed. Dordr.): Meditrinalia,
dies, inquit, dictus a medendo, quod, ut Flaccus, fla-
men Martialis, dicebat, hoc die solitum vinum novum
et vetus libari, et degustari medicamenti causa. Quod
facere solent etiam nunc multi, cum dicant: Novum ve-
tum vinum bibo, novo veteri morbo medeor. Sed Festus
(ad v. Meditrinalia), qui hæc ultima verba retulit,
Meditrinalia a Meditrina dea nomen accepisse asse-
verat. Plutarchus autem memorat (Sympos. Quæst.,
lib. III, 9), olim eos, qui vinum novum gustabant,
vota fecisse, ut illius usus innoxius medicamentum-
que salutare foret. Verum id dicit ea die factum,
quam Pithoegiam appellabant. At hoc festum, uti do-
cet Meursius (lib. I Græciæ feriat.), in Bæchi ho-
norem celebrabatur. Utrum vero medicamenti ra-
tione id quoque Æsculapio sacrum fuerit, aliorum
esto judicium. Nos porro non fugit, unum a Theo-
doreto (serm. 3, de sacrificiis) Æsculapii festum
notari, quod ille Ἀσκληπία vocat. Sed illud idem
fuisse atque Æsculapii vindemiam, si recte proba-
veris, tibi illico subscribemus. NOURR., pag. 525.

Et ad suas usiones contractis. Hæc est sagacissima
emendatio Salmasii in ed. Lugd. Bat., et ad Solin.,
pag. 176. Usio pro usu frequentatum Catoni, Yar-
roni, aliis. Codex Regius habet: et ad suasionibus
contractis, nullo sensu; unde Gelenius fecit: et ab sua-
sionibus contracti, quod quid sibi velit, non magis
intelligo. Stewechius legendum censet: et longis ab
vasionibus (id est itionibus) contracti. ORELL.

Lectisternium Cereris erunt idibus proximis. Tale
commemorat Livius, lib. XXII, cap. 10: Cum Han-
nibal agros Italiæ depopularetur, inspectis Sibyllinis
libris ac voto rite nuncupato, Lectisternium per tri-
dium, habitum, decemviris sacrorum curantibus: sex
puleinaria in conspectu fuere, Jovi et Junoni unum,
alterum Neptuno ac Minervæ, tertium Marti et Veneri,
quartum Apollini ac Dianæ, quintum Vulcano ac Vestæ,
sextum Mercurio ac Cereri. NOURR., pag. 525. Intelli-
git Cerealia, quæ celebrabantur Romæ VII iduum
aprilis. Vide Ovid., Fast. IV, 395, seqq. De Lectister-
niis nota res. ORELL.

Telluris natalis est. Calendarium vetus: Ad XVII
kalend. maias (15 aprilis) forda litatur Telluri. ORELL.

XXXIII. — Florilibus. In vetusto calendario
romano videmus incidisse hos ludos in IV kalendas
maias: cui videtur adstipulaturus Plinius. Ovidius
tamen:

Exit et in maias festum florale kalendas.

Impudicitiam floralium describunt Augustinus, de
Civ. Dei, lib. II, cap. 26, et Lactantius, lib. I, cap.
20. Conf. Lips., lib. I Elect., et Novellam Justiniani
CV. STEWECH. — Florales sive floralia, quemad-
modum observavit Macrobius (Saturn. lib. I, cap. 4),
ludi et festa erant, quæ nomen et originem duxerunt

mensibus nomen est, cæterique omnes alii, A
se sacros voluistis, et religionum inter officia
i, quam rationem habent, quam causam, ut
condique debuerint, et ex numinum appella-
gnari? Honorantur, inquit, his dii, et si quas
inibus continent offensionum memorias illa-
abjiciunt, excludunt, redduntque se nobis
grata familiaritate fautores. Et quæ causa est
ut tranquilli, placidi efficiantur, et mites :
si res flant, et ab hominibus otiosis multitu-
ectante ludatur? Ponit animos Jupiter, si
ryo fuerit actus pronuntiatique Plautinus?
uropa, si Leda, Ganymedes fuerit saltatus,
ae, motum compescit irarum? Tranquillior,
ater magna efficitur, si Attidis conspexerit
refricari ab histrionibus fabulam? oblitterabit B

offensam Venus, si Adonis in habitu gestum agere vi-
derit saltatoris in motibus pantomimum? indignatio
relanguescet Alcidae, si tragœdia Sophoclis, cui Tra-
chiniae nomen est, Euripidis aut Hercules actitetur?
Existimatve tractari se honorifice Flora, si suis in
ludis flagitiosas conspexerit res agi, et migratum ab
lupanaribus in theatra? Itane istud non est deorum
imminuere dignitatem, dicare et consecrare turpissi-
mas res eis, quas censor animus respuat, et quarum
actores inhonestos esse jus vestrum, et inter capita
computari iudicavit infamia? Mimis nimirum dii gau-
dent, et illa vis præstans, neque ullis hominum com-
prehensa naturis, libentissime commodat audiendis
his aures, quorum symplegmatis a plurimis inter-
mixtos se esse, derisionis in materiam norunt : de-
lectantur, ut res est, Stupidorum capitibus rasis, sa-

LECTIONES, VARIANTES.

legmatibus ms., mendose.

COMMENTARIUS.

a meretrice, quæ prius Chloris nuncupata,
os ex pecunia, turpi corporis quæstu coacta,
voluit. Sed ut infans adeo originis memoria
ori facilius posset, eam mutato nomine Flo-
pellaverunt, finxeruntque, eam præsidere
Conf. Ovid. Fast., lib. iv, 946. Agebantur
ut ex Plinio liquet (Hist. nat., lib. xviii,
, quarto calendis maii. In Fastis autem ca-
s notantur 6 kalend. junii et in calendario
sub maii mensis finem. Plura vide ap. Var-
Ling. lat., lib. iv, p. 18; Ciceronem, Orat.
errem, Suetonium (Galb., cap. 6), Martia-
1, Epigr. 3 et 36) et Valerium Max., lib. ii,
§ 8, atque in primis Lactantium. Nouer.,
i.

egalensibus. Festus : *Megalesia ludos Matris*
appellant. Inscript. 133 (Gruteri). Augustin.,
Dei, lib. ii, c. 4, ELMENH. — Hos ludos, qui
antur a Romanis ii non. (4 aprilis), more
que maxime castos, solemnes, religiosos ap-
piceo in Orat. de Harusp. Resp. cap. xii, ubi
pp. ORELL.

quas ab hominibus continent offensionum memo-
tarum, abjiciunt. Sic restituit editor Lugd.
time. Antiqua lectio est : *si quas ab homini-*
offensionum memorias illatas. Sed memo-
erre offensionum Latinorum sermonem non
e bene docet Meursius corrigens : *offensionum*
illas abjiciunt. Juretus ad Symmach. lib. i,
l., pag. 50. ed. Lectii locum sanare vult intere-
tantum mutata, distinguens scil. : *et si quas*
nibus continent offensionum memorias, illatas
, etc. Equidem præfero emendationem Sal-
RELL.

animos, id est θυμούς, iram, iracundiam. Alio
e audacia usurpat hanc locutionem Seneca
vers 745 : *Ipsæ post Trojam pater posuisset*
ORELL.

in refricari ab histrionibus fabulam. Refricare,
epetere. Vide Colv. et Oudendorp. in Apulei.
c. iv, pag. 292. ORELL.

onis in habitu gestum agere viderit saltatoris
us pantomimum. Cicero (de Orat. ii, cap. 57):
am soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui
acena gestum, spectante Roscio. Sic gerere
er. Apuleius : *Hic incinctus balteo militem*
HERALD. — *Gestus* igitur idem quod σχῆμα.
vesti in Clav. Cic. ORELL.

matve tractari se honorifice Flora. Sic edidi ex
ione Meursii. Alii legunt : *Existimatur*, etc.
iens activam formam flagitat. Heraldus con-

jicit : *Existimabit.* Stewechius : *Existimatur tractarive*
honorifice Flora. ORELL.

Et quarum actores inhonestos esse jus vestrum, et in-
ter capita computari iudicavit infamia. Augustinus, de
Civ. Dei., lib. ii, cap. 14 : *Romani ab honoribus om-*
nibus repellunt homines scenicos... et cap. 27 : *Hanc*
talium numinum placationem petulantissimam, impu-
rissimam, nequissimam, immundissimam, cujus actores
laudanda Romanæ virtutis indoles honore privavit, tribu-
movit, agnovit turpes, fecit infames. Tertullianus, Apo-
loget., cap. 51, *mimos capita ignominiosa et famosa*
appellat. ELMENH. — Dicit Arnobius : *quarum acto-*
res inhonestos. Sic agitadores appellantur *inhonestæ per-*
sonæ. l. iv Cod. de Spectacul., qui tamen ab infamia
immunes dicuntur l. iv Dig. de his qui notantur in-
famia. Sic inhonestum separat ab infami hoc eodem
in argumento Æmilius Probus (Cornelius Nepos) in
Proœm. : *In scenam vero prodire, et populo esse spec-*
taculo nemini in iisdem gentibus fuit turpitudini : quæ
omnia partim infamia, partim humilia atque ab hones-
tate remota ponuntur. HERALD. — Exemptos tamen ab
hac inhonestatis nota fuisse Atellanarum actores docet
Valerius Maximus, lib. ii, cap. 9. Conf. Meur-
sius, in Crit., lib. ii, cap. 9, et, qui hac de re mul-
tus est, Sam. Petitus, Commentar. ad Legg. Att.,
p. 75, seqq., ed. Paris. ORELL.

Quorum symplegmatis plurimis intermixtos se esse,
etc. *Symplegmata* appellare videtur mimorum stro-
phas, quas diversis modis συμπλέκουσαν et συστρέ-
φουσαν. HERALD. — Videntur potius intelligendi gestus,
saltationes, copulationes obscœnæ histrionum in-
cestos deorum amores representantium (*obscœne,*
unanständige Gruppierungen). Quales depictæ et de-
scriptæ fuisse videntur in famosis illis libellis Ele-
phantidis, τύποις Ἐλεφάντιδος. Vide Boettiger. V. Cl.
in Sabina pag. 329. ORELL.

Ut res est. Formula, qua statum præsentem signi-
ficant. Vide Schwarz. ad Mamertini Panegyri. cap. 9,
pag. 171, ed. Jäger., et Oudendorp., ad Apulei. Met.,
lib. ii, pag. 169. Vertendum itaque hoc loco : *comme*
chez nous. ORELL.

Stupidorum capitibus rasis. Rasa enim mimorum et
γελωτοποιῶν capita : unde μωρός φαλακρός apud Epi-
grammaticos. Artemidorus, lib. i Oneirocrit., cap.
25 : *Ξυρᾶσθαι δὲ δοκεῖν τὴν κεφαλὴν ὄλην, πλὴν Αἰγυπτίων*
θεῶν ἱερεῦσι καὶ γελωτοποιαῖς, καὶ τοῖς ἐξ ἔθους ἔχουσι
Ξυρᾶσθαι, ἀγαθόν· πάσι δὲ τοῖς ἄλλοις πονηρόν. Hinc
Juvenalis Satira v :

Omnia ferre

Si potes et debes, pulsandum vertice raso
Præbebis quandoque caput; nec dura timebis

lapittarum sonitu atque plausu, factis et dictis turpibus fascinatorum ingentium rubore. Jam vero si viderint in femineas molliedines enervantes se viros, vociferari hos frustra, sine causa alios cursitare, amicitiarum fide salva contundere se alios, et crudis mutilare se

caesibus, certare hos spiritu, buccas vento distendere, votisque inanibus concrepare, manus ad caelum tollunt, rebus admirabilibus moti prosiliunt, exclamant, in gratiam cum hominibus redeunt. Haec si diis immortalibus oblivionem afferunt simultatum, si ex eo-

COMMENTARIUS.

Flagra pati, his epulis et tali dignus amico.

Proprie autem hac in re *stupidi*. Nam in γελοιοποιήσιν quidam stupidorum partes agebant; tarditatem simulabant, et ideoque salapittis quandoque objurgabantur. Capitolianus in M. Antonino: *Crimini ei datum est, quod adulteros uxoris promoverit, Tertullum et Vitilium et Orphitum et Moderatum, ad varios honores: cum Tertullum etiam prandentem cum uxore deprehenderit: de quo minus in scena praesente Antonino dixit, quum stupidus nomen adulteri uxoris a servo quaereret, et ille dixerit ter Tullus, et adhuc stupidus quaereret, respondit ille: Jam dixi ter, Tullus dicitur.* In hoc mimo partes suas agebat *stupidus*, ut in mimis pene omnibus. Inde tactum, ut *stupidus* appellet haec Arnobius ridiculos et scurras istos. HERALD. — Equidem rescripsi *Stupidorum* littera majori secutus doctissimum Maffaeum Veronensi pag. 157. Hunc enim titulum in honore ducentes, tanquam artis quam profitebantur, ipsi sibi tribuebant tales scenici: quibus ex asse respondent nostri *Harlekins, Hannswurste*. Inscriptio apud Maffaeum p. 1.:

D. M.
ÆMILIE.
IRENE. QUÆ.
VIXIT. ANN. XXVI.
DIEBUS. XIII.
AURELIUS EUTY-
CHES STUPIDUS
GREG. URB. CON-
JUGI. KARISSIME.

ubi *Stupidus gregis urbani* est *Stupidus* scenicorum urbanorum. ORELL.

Salapittarum sonitu. Ita legendum esse pro *salpinctarum sonitu*, docet Jos. Scaliger ad Virgilii *Catalect.* pag. 1502, ed. Masvic. « Non enim, inquit, σαλπικτῶν intelligendum, sed salapittarum, hoc est ῥαπισμάτων, ut explicant glossæ veteres. Nam ad excitandum risum histriones sibi os percidi et huius alapis patiebantur. Martialis:

Os tibi percisum est, quantum non ipse Latinus
Vilia Panuiculi percudit ora suo.

Idem:

O quam dignus eras alapis, Mariane, Latini.
Te successurum credo ego Panuiculo.

Tertullianus Libro de *Spectaculis*: *Insuper contumelias alaparum sic os objicit, quasi de præcepto Domini ludat.* Cyprianus item de *Spectaculis* inquit: *Ictibus infelix facies locatur.* Inde fluxit proverbialis loquendi mos. *os præbere alicui*, hoc est, motigerum esse, Terentio et Livio. « Haec Scaliger, probante Herald et Salmasio. Alii, in his etiam novissimus editor Oberthürus, præterunt antiquam lectionem *salpictarum*, ut habet codex ms. mendose pro *salpinctarum*, id est tubicinum, τῶν σαλπικτῶν. Sic Julius Firmicus, lib. viii, Mathes: *Salpinctas reddet, si qui in bello confossi moriantur.* ORELL.

Si viderint in fœmineas turpitudines enervantes se viros. Colomella, libro I de Re rust.: *Attonitque miramur gestus effœminatorum, quod a natura sexum viris denegatum muliebri motu mentiuntur, decipiuntque oculos spectantium.* Græcice Cyprianus, lib. ii, epist. ii: *Evirantur mores. Omnis honor et vigor sexus enervati corporis dedecore molliitur: plusque illis placet, quibus virum in fœminam magis frerit.* Elegan-

tissime Clemens Alexandrinus in *Pædagogici* libro n, cap. 10: Οὐδέ τῶν καταργῶτων. τούτων δὲ τῶν τῆν κιναιδίων τῆν ἄφρονον ἐπὶ τὰς στανάς μετιόντων ὀρχηστῶν, etc. Vide sis Lucianum *περὶ ὀρχήσεως*. HERALD. — Conf. Rithershus. ad *Salvian.*, de *Gubern. Dei*, lib. vi, § 195, p. 58, ed. Bremens. ORELL.

Vociferari hos frustra. Notat tragædos, qui huic uni rei vel maxime studebant, ut vasta voce vociferarentur potius quam loquerentur. Quare eos ἀπελέκτον φωνῆν ἔχειν καὶ φλοιοῦ μεστήν dicebat Crantor, ut scribit Diogenes Laertius. Hinc etiam Demosthenes *φωνασιᾶς ἐπίδειξιν* objicit Æschini, quem histrionem fuisse et *τρεταγωνιστήν*, docet idem *περὶ στεφανῶν* et *περὶ παραπροσβῆσις*. Tertullianus de *Spectaculis*: *Sed tragædo vociferante exclamations ille alicujus propheta retractat.* Eos ait ὄξυ καὶ διάτορον ἔσθῃ Dio Chrysostomus sermone iv, de Regno. — HERALD. N. Heinsius ad *Petron.*, cap. xl, p. 176, ed. Burmanni legendum conjicit: *vociferari hic frustra*. Male. Nam ita si legamus, sequens *alios* non habet ad quod referatur. ORELL.

Sine causa alios cursitare. Ita Gelenius. Cod. ms. habet: *sine culpa alios cursitare*, mendose procul dubio: unde N. Heinsius ad *Petronium* p. 1. conjectura sagacissima legendum suspicatur: *in pulpito alios cursitare*. Præfero tamen emendationem Gelenii ob præcedens: *vociferari hos frustra*. Arnobius scilicet respicere videtur ad sua tempora, quibus res scenica a pristina simplicitate jam dudum degeneraverat in nimiam affectationem et inanem verborum strepitum. Meursius conj.: *sine causa alios quiritare*. Male. ORELL.

Et crudis mutilare se caestibus. Codex ms. habet: *de caestibus*, quod defendit N. Heinsius l. i, cum se modo præcesserit. Abundantiam talium præpositionum jam aliquoties observavimus. ORELL.

Certare hos spiritu. Heinsius l. i. legendum conjicit: *artare os spiritu*, quod fit inflando venas. Sed nihil mutandum arbitror. *Certare spiritu* est, ni fallor, certare in loquendo vel cantando spiritu continenti, non intermisso: *wetteisern, wer es länger aushalten könne, in Einem Athem fortzureden oder fortzusingen.* ORELL.

Votisque inanibus concrepare. Liber Regius: *votisque immanibus concrepare*. « Salmasio (ubi? nescio): *cavatisque manibus concrepare*. Sed de manibus mox subsequitur, ut iis hic non sit locus. Suspiciari licet dictum ab Arnobio, *stlopisque inanibus* ad imitationem Persiani loci, sat. v, 15:

Nec stlopo tumidas intendis rumpere buccas.

(*Stlopus* scil. est sonus qui ex inflatione buccarum erumpit). « Haec Heinsius. Fortasse mutatione unius litteræ legendum: *votisque immanibus concrepare* (a *vola*, æ, media parte manus, sive, ut h. l., pedis) et vertendum: *mit machtigen Fersen stampfen*. Potius: *mit gewaltigen Händen Klaischen* loquitur enim Arnobius de plaudentium strepitu. ORELL.

Manus ad caelum tollunt, etc. Heraldus ineptum putans, deos, qui in caelo sunt, manus ad caelum tollere, totum locum invertendum censet, ita scil.: *votisque inanibus concrepare, manus ad caelum tollere, rebusque admirabilibus motos prosilire, exclamare; in gratiam cum hominibus redeunt.* Male, opinor. Nam dii illi, de quibus loquitur Arnobius, non in caelo verantes, sed in terram descendentes ad visendos ludos scenicos, possunt manus ad caelum tollere (qui est gestus admirantium). Sic infra, cap. xxxviii nostræ editionis, *Jupiter de caelo proficiscitur ad spectandos cantherios replicantes gyros septem.* Immo, si

atellanis, mimis ducunt lætissimas voluptas id moramini, quid cessatis, quin et ipsos eos ludere, lascivire, saltare, obscenas com- cantiones, et clunibus fluctuare crispatis? im differt, aut interest, faciantne hæc ipsi, iis fieri in amoribus atque in deliciis ducant?

V. Unde igitur fluxit, vel ex quibus enata is opinionum hæc pravitas? Ex eo scilicet, quod nequeunt homines, quidnam sit ire, quidnam sit vis ejus, natura, substantia, utrumne habeat formam, an nulla sit corporis criptione finitus, agat aliquid, an non agat: perpetuo, an aliquando solvatur in somnos: sedeat, ambulet, an ab hujusmodi motibus, et sit liber? Hæc omnia, ut dixi, nequeunt eque ratione aliqua pervidere, in eas sunt lapsi, ut deos ex se fingerent, et qualis ra est, et illis talem darent actionum, rerum, imque naturam. Quod si animal cernerent esse se pretii, nec inter formiculam plurimum esse discriminis, profecto desinerent arbitrari se habere commune cum superis, et intra es humilitatis suæ modestiam continerent. ro quia cernunt ora, oculos, capita, buccas,

Auricularum, nasos, cæterasque se alias membrorum ge- rere ac viscerum portiones, et deos existimant eadem ratione formatos, habitumque illos suum compagine in corporea continere: et quia gaudere, lætari, mo- stosque se fieri tristioribus conspiciunt causis, arbi- trantur et nomina ex rebus hilarioribus gaudere, et ex minus lætis animorum contractione conduci: af- fici se ludis putant et cœlitum mentes ludorum de- lectatione mulceri. Et quia illis se voluptas est lava- crorum refovere caldioribus, et superis ducunt lavationum esse munditias gratas. Vindemiamus nos homines, et deos rentur, et credunt suas ducere atque agitare vindemias: dies nobis natalitii sunt, et potentias cœlites diis autumant habere natales. Quod si possent adscribere valetudines, agritudines, et cor- porales diis morbos, non dubitarent eos licenos, lip- pulos, atque enterocelicos dicere, eo quod ipsi et lie- nosi et lippi sunt sæpe, et ingentium herniarum magnitudine ponderosi.

XXXV. (Oberth. XXXVIII.) Sed si dii immorta- les nequeunt, inquit, irasci, neque ullis animorum affectibus eorum quatitur concutiturque natura: quid historiæ sibi volunt, quid annales, quorum in conscriptionibus legimus nonnullis offensionibus deos

LECTIONES VARIANTES.

arum ms., pessime.

COMMENTARIUS.

spectarent illos, esset ironia acerbissima et ocus, similis illi, quo Lucianus in Jove Tra- em precantem inducit pro Timocle deorum: contra Damidem atheum. Neque verba, virabilibus moti prosiliunt, histrionibus con- sed diis spectantibus. ORELL.

omædis, atellanis, mimis, etc. Scribere co- mædis. Atellanæ erant fabulæ severiores, triones illarum (atellanos nominabant) per- reduntur non posuisse. Auctor Festus in r. Certe ab infamia immunes erant reliquo- icorum, de qua jam ante dictum. Histriones æter Atellanos a militia prohibitos fuisse, ii ex Livio et Valerio Maximo. STEWECH.

nibus fluctuare crispatis. Probissima lectio. notavimus ad lib. II, cap. 42, verba: lum- spitudine fluctuarent. Talis saltatricis imagi- sis in tabulis herculanensibus, tom. IV, ibi Murrius observat, obscenam hanc saltar- ræcis dictam fuisse ἀπόκλιον. ORELL.

7. — Fluxit. Ita Scriverius et cæteri D ensu flagitante. Antea: fluxi. ORELL. ntia, qualitas. Ed Lugd. Bat. habet: sub- alis. ORELL. one. Ita ms. Sabæus: cessione. Fulv. Ursinus: ELMENH.

t gaudere, lætari, mæstosque se fieri tristiori- icunt causis. Non videatur mendum esse, et t quod penitus consideranti facile apparebit. i lætitiæ causas omittat, tristitiæ ponat? tea non prætereat dicens: arbitrantur et e rebus hilarioribus gaudere et ex minus lætis do itaque: et quia gaudere læta re mæstosque e. MEURS. — Egregia hæc Meursii correctio in textum recipienda. ORELL.

i: affici se ludis, etc. Affici pendet a præce- nia concipiunt. Mala itaque interpunctio: conduci. Affici se ludis, etc. ORELL.

celicos. Glosse: Ramez.... ἐντεροκίλη. Ente-

Crocela herniæ species dicitur, cum intestinum cæcum delabatur in scrotum, ut Epiplocele, cum omentum, Hydrocele, cum in alterum e testibus humor confluit. Vide Cels., de Med., lib. VII, cap. 18. Conf. Munker. ad Fulgent. Mythol., lib. III, cap. 7. pag. 122, et Gesner., in Thesaur. ORELL.

Et ingentium herniarum magnitudine ponderosi. Pon- derosi a pondere genitalium: vulgo gravedinem appellant a gravitate oneris. Augustinus, libro ultimo de Civitate Dei, cap. 8: quidam ab infirmi pondere genitalium salvus effectus est. Juvenalis herniam appel- lat. Et Moses, Levit., cap. XXI, ubi describit, qualis debeat esse minister Dei: Nec accedat ad ministerium, si fuerit ponderosus. Ita antiquus interpres in Cod., pro quo vetus versio herniosus. Hernia autem pondus dicitur propter rupturam pondere factam; cum in- testina rupta tunica descendunt in vesicam. Pondus etiam pro testiculis usurpavit Catullus (Carm. LXIII, 5):

Devolvit ipse acuto sibi pondera silice.

et Martiales, lib. VI., epigr.:

Judæum nulla sub cute pondus habet.

Idcirco testiculos bilibres appellat Juvenalis. Ovidius autem pro pondere onus inguinis dixit lib. IV. Fast. PETR. DANIEL in Pseudo. Plauti Querol. pag. 59. ed. Patav.

Secuti conjecturam anonymi Francogalli (vide supra, in Schœnemannii Notitia litteraria) locum sequentem satis amplum a verbis: Age nunc summatim, usque ad: alimenta sunt ignium et parentalibus conjunctissima mortuorum, in quibus Arnobius apte concinneque opus finisse putandus est, qui continetur capitibus editionis Oberthürrii XXXV - XXXVII, hujus libri, ad editionis nostræ calcem rejecimus. Sequens itaque caput incipiens a verbis: Sed si dii immortales, nos- tre editionis est XXXV. Oberthürriæ XXXVIII.

XXXV. — Sed si dii immortales. Ita Fulvius

motos, pestilentias, sterilitates, ac frugum inopias, aliaque intulisse civitatibus nationibusque discrimina: eosque rursus sacrorum satisfactione placatos, indignationum posuisse fervores, et in habitum lætorem statum cœli, tempestatumque mutasse? Quid terrarum fremitus, quid motus, quos esse accepimus factos, quod essent acti per indigentiam ludi, nec ad suam formam conditionemque curati? instauratis his tamen, et curiosa observatione repetitis, superorum conquiescere terrores, et ad hominum curam familiaritatemque revocatos. Quoties vatium jussis, haruspicumque responsis, postquam divina res facta est, et ex gentibus transmarinis acciti dii quidam, delubraque his facta, et in altioribus columnis signa quædam et simulacra sunt constituta: et imminenti-um aversi sunt periculorum metus, et gravissimi hostes pulsati, et amplificata res publica est, et victoriarum frequentibus gaudiis, et provinciarum possessione complurium? quod utique non fieret, si sacrificia, si ludos, ceterosque aspernentur dii cultus: neque se honorari eorum procurationibus ducerent. Si ergo his datis calor omnis numinum, indignatioque frigescent, vertunturque in prospera ea, quæ videbantur asferre terrores, manifestum est, hæc omnia non sine cœlitum fieri voluntate, et quod ea

A tribuantur a nobis, inaniter et cum tota imperitia reprehendi.

XXXVI. (Oberth. XXXIX.) Ventum est ergo, dum loquimur, ad ipsum articulum causæ, ventum rei ad cardinem, ventum ad veram atque adjunctissimam quæstionem: in quam convenit ut debeamus inspicere, formidine superstitionis amota, et gratificatione deposita, utrumne hi dii sint, quos sævire asseratis offensos, reddique sacrificiis mites; an sint longe aliud, et ab hujus vi debeant et nominis et potentia segregari. Non enim imus inficis, in annalium scriptis contineri hæc omnia, quæ sunt a vobis in oppositione prolata: nam et ipsi pro modulo, ingenique pro captu et legimus, et esse positum scimus, ludis quondam ipsis circensibus, qui Jovi maximo fierent, patremfamilias quemdam, antequam inciperent res agi, servum pessime meritum per circi aream mediâ transduxisse cæsum virgis, et ex more multasse post patibuli pœna. Ludis deinde jam terminatis, profligatisque curriculis, non multi post temporis spatium civitatem occipisse pestilentia vastari. Cumque dies adderet malum malo gravius, catervatim et populus interiret: rusticulo cuidam sorte humilitatis obscuro Jovem per insomnium dixisse, uti ad consules vaderet, præselem sibi dis-

COMMENTARIUS.

Ursinus, verissime. Alii: Sed dii. Heraldus conj.: Si dii. omisso sed. ORELL.

Et in habitum lætorem statum cœli tempestatumque mutasse. Ita ed. Lugd. Bat. Antea legebatur: statum cœli tempestatem mutasse, quæ quidem est constructio vere Arnobiana, temere mutata a Meursio in statam cœli tempestatem. ORELL.

Et in altioribus columnis signa quædam et simulacra sunt constituta. Nam simulacra eorum, quos honoratissimos esse volebant, columnis superimponebant. Suetonius in Galba: Senatus, ut primum licitum fuit, statum, ei decreverat rostratæ columnæ superstantem in parte fori, qua trucidatus est. Scribunt primis temporibus columnas pro simulacris erectas, easque simulacrorum loco cultas. Clemens Alexandrinus Stromate 1: Πριν γούν ἀκριβοῦσθαι τὰς τῶν ἀγαλμάτων σχέσεις, κίονας ἰστάντες οἱ παλαιοί, ἔσθεον τούτους ὡς ἀφιδρύματα τοῦ θεοῦ. Idem observat Eusebius libro 1 de Præparatione Evangelica. HERALD.

Calor omnis numinum indignatioque frigescent. Calor h. l. pro ira, iracundia, ut sæpius. Vide C. Barthii Adversar., lib. vii, cap. 49, pag. 351. ORELL.

Non sine cœlitum fieri voluntate. Meursius mavult: voluptate. ORELL.

Et cum tota imperitia reprehendi. Μετὰ πάσης ἀπειρίας. HERALD.

XXXVI. — Ad ipsum articulum causæ. Articulus causæ idem quod caput causæ, rei. Vid. Ol. Borrich. Cogitt. p. 49. ORELL.

Ventum veram atque adjunctissimam quæstionem. Hæc est lectio vetus, merito in textum revocata a Salmasio. Adjunctissima causa, nempe scopo, consilio operis. Simillimus locus Ciceronis pro Cluentio cap. 10 (quem apposite comparat cum nostro Gesnerus in in Thesaurio): Acervatim jam reliqua, judices, dicam, ut ad ea, quæ propiora hujus causæ et adjunctiora sunt, perveniam. Male itaque interpolaverunt, Gelenius: atque junctissimam; Fulv. Ursinus: atque justissimam; Meursius: atque invictissimam. ORELL.

Formidine superstitionis amota. Optime Nascitur enim superstitio ab immani divinitatis metu, quo deum horremus, ut asperitate nimia truculentum, et

idcirco omnes divinæ culturæ minutias, quæ nobis in mentem veniunt, studiose persequimur, nec quidquam omitimus. Hoc πάθος Græci δεισιδαιμονίαν idcirco appellant, quam definit Plutarchus δόξαν ἐμπροσθὴ καὶ θεοῦ ποικητικὴν ὑπόληψιν ἐκταπεινούοντος καὶ συντριβόντος τὸν ἀνθρώπου οἰόμενον εἶναι θεοῦ, εἶναι δὲ λυπηροῦς καὶ βλαβεροῦς. Hanc formidinem Cicero appellat inanem deorum timorem libro 1 de Natura deorum: Horum enim sententiæ omnium non modo superstitionem tollunt, in qua est timor inanis deorum, etc. Hinc igitur Varro, deum a religioso vereri, a superstitioso timeri, ait apud B. Augustinum. Hæc formido hominem ἐκταπεινοῖ καὶ συντριβεί, ait Plutarchus ex veterum sophorum sententia, quam exprimit Lucretius lib. vi, vers. 49, seqq.:

Cætera, quæ fieri in terris cœloque tuentur
Mortales, pavidis quum pendent mentibus sæpe,
Efficiunt animos humiles formidine divum,
Depressosque premunt ad terram, etc.

Quare eleganter ait Maximus Tyrius Sermone iv pius esse amicum Deo, superstitiosum esse Dei adulatorem: ὁ μὲν εὐσεβὴς φίλος θεῶν· ὁ δὲ δεισιδαίμων δόλαξ θεοῦ. HERALD.

Et nominis. Meursius mavult: et numinis. ORELL.

Ludis et sacrificiis. Ludis addidit Fulv. Ursinus. ORELL.

Et legimus et esse positum scimus, ludis quondam ipsis circensibus, etc. Eandem historiam narrat Macrobius, lib. 1 Saturn., cap. 11; Augustinus, de Civ. Dei, lib. iv, cap. 26; Livius, lib. ii, cap. 36; Dionysius Halicarn., lib. vii, pag. 742 (Sylb.); Plutarchus Coriolano; Lactantius, lib. ii, cap. 7; Valerius Maximus, lib. 1, cap. 8. ELMENI.—Add. Cic. de Divinat., lib. 1, cap. 22, et Minuc. Fel. Octav., cap. vii. Pro et esse positum Fulv. Ursinus leg.: hæc eadem et esse posita. ORELL.

Multasse post patibuli pœna. Sic restituit Canterus ex editione Romana principe. Antea pœnam, pessime. Pro multasse cod. ms. mulcasse. ORELL.

Uti ad consules vaderet, præselem sibi displicuisse monstraret, posse melius fieri civitati, etc. Sic emen-

monstraret, posse melius fieri civitati, si religio redderetur, et ex integro rursus observatione procederent. Quod cum ille fame curasset; vel quod esse vanum suspitionis omnium, nullamque habiturum apud aulem; vel quod ingenitæ humilitatis memor tantæ fugeret et formidaret accessum: reddidit inimicum Jovem, filiorum obitus pro pœna. Mox cum et ipsi proprium interitum, ni præsulis pergeret nuntius: obeundi formidine territatum, cum jam contactus pestilentia flagraret incendio, de propinquorum perlatum ad curiam patrum, que exposita visione, flammam evolavisse ludorum deinde instauratione decreta, et adhibita gravem curam, et priorem politam sanitatem.

II. (*Oberth.* XL.) Sed neque illud æque nos scire, temporibus quondam civitatis et e duris, vel quæ lues infesta faciebat contiguum contagia conficiens: vel quæ hostes ad periculum libertatis auferendæ prælioperitate jam proximi: jussis et monitis vasmariis ex gentibus quosdam deos acciificisque honoratos templis, et luis sedasse, et viribus hostium fractis frequentissimum, et auctos imperii fines, innumerasque sub leges vestri cecidisse dominatus. Sed nostram conscientiam fugit, lectum et po-

situm, ictum cum esset Capitolium fulmine, multaque in hoc alia: Jovis etiam simulacrum, sublimi quod in culmine stabat, suis esse ab sedibus provolutum. Responsum deinde ab haruspibus editum, res sævas tristissimasque portendi, ab incendiis, cadibus, ab legum interitu, et ab juris occasu, maxime tamen ab domesticis hostibus, atque ab impia conjuratorum manu. Sed flecti hæc posse, immo aliter publicari scelerata non posse consilia, nisi Jupiter rursus altiore in culmine figeretur, orientalem conversus ad cardinem, radiisque oppositus solis. Affuisse dicto fidem: nam subrecto culmine conversoque ad solem signo, patuisse res abditas, et reserata in maleficia vindicatum.

XXXVIII. (*Oberth.* XLI.) Habent quidem miraculi speciem, quinimmo habere creduntur cuncta ista, quæ dicta sunt: si ita, ut sunt prompta, humanum veniant ad auditum: nec diffitemur inesse his quiddam, quod in prima positum, quemadmodum dicitur, fronte perstringere aures possit, et veritatis similitudine circumvenire. Cæterum si penitus intueri res factas, personas, et personarum volueris voluntates, nihil esse reperies viis dignum, et quod sæpe jam dictum est, quod ad hujus nominis speciem dignitatemque referatur. Quis est enim primum, qui deum illum fuisse credat, qui currentibus frustra delectaretur equuleis, evocarique se genere hoc ludicri jucundissimum duceret? Imo illum fuisse quis est qui assentiatur Jovem, quem deum principem

-LECTIONES VARIANTES.

ringere Fulv.

b Voluptates ms., male.

COMMENTARIUS.

sius Epistol. Quæst. lib. III, Epist. xv. debatur: uti ad consules suaderet, etc., nullo eursus verbum utrumque retinere vult uti ad consules vaderet, suaderet, præsulem icuisse monstraret, posse melius fieri civi- ORELL. — Præsulem. Livius (lib. II, cap. 56) orem, Valerius Max. et Lactantius locis modo præsulatorem habent. Plutarchus et Dionysius ὄρχηστὴν. Glossæ, præsulor. ὁ ἐν τοῖς ἱεροῖς ἔσ. ELMENHORST. — Hunc autem furciferam præsulatorem sive præsulatorem appellabat dæmon, virgis caduntur, convertunt se et trepidant n more, atque idcirco dicuntur quandoque per nem saltare. Quapropter scribit Artemidulas plagas servo portendi, si saltare se som- e ille, lib. I Oneirocrit, cap. 78: Ὅπως δ' ἂν α δοῦλος, καὶ ὅπου ἂν πολλὰς λήψεται πληγὰς. ὡν ἅτοι ναυαγῆσει, ἢ καὶ μόνος ἐκπεσὼν κολυμ- μὲν γὰρ παιόμενος, ὁ δὲ νηχόμενος κενθήσεται ὡν σωμάτων. HERALD.

tori. Ita Fulvius Ursinus. Antea: contatori. ORELL.

II. — Contage. Contages antique pro con- cretius IV, 337:

ontage sua palloribus omnia pingunt. ORELL.

cum esset Capitolium fulmine. Vide liv. VII, cap. 4. ELMENHORST. — Jovem hunc isse a Jove Capitolino et stetit eum in extra ædem Jovis Capitolini, pluribus docet rpius ad Jul. Obseq. de Prodig. c. 122, qui factum hoc evenisse scribit Coss. Marco

Cicerone et Cai. Antonio anno Urbis cond. 690. ORELL.

Res sævas tristissimasque portendi. Meursius et Stewechius legend. putant: Res scævus, etc. Vide supra ad lib. I, cap. 16. ORELL.

Sed flecti hæc posse, immo aliter publicari scelerata non posse consilia. Meursius verbum posse male bis inculcatum credens, corrigit: Sed flecti hæc, immo aliter, etc., quod probat. ORELL.

Subrecto culmine. Ita Guillelmus pro subrepto, quod antea legebatur pes-ime, eamque correctionem confirmat etiam codex ms. teste Stewechio. Subre- tum culmen est altius erectum. Ita Virgilius de Fama:

Tot subrigit aures. ORELL.

XXXVIII. — Cæterum si penitus intueri res factas, personas, etc. Interpungo atque restituo: Cæterum si penitus intueri res, facta, personas. Consimili scriptura consimilem locum, lib. II Arnobii corrigendum puto: Quod si homines penitus se nossent, aut intellectum Dei suspicionis exciperent aura, ubi legendum: penitius se nossent, et supra hoc libro: penitius re invisita pro penitus. STEWECH. — Quæ correctio Stewechii probatur etiam doctissimo Oudendorpio in notis ad Jul. Obsequent. de Prodigis cap. 118, pag. 194, ed. Kapp. Derivatur autem penitius non a penitus, sed a penite, quo usus est Catullus in Nuptiis Julæ et Manlii vers. 478:

Illi non minus, ac tibi,
Pectore uritur intimo
Flamma, sed penite magis. ORELL.

Ad hujus nominis speciem. Meursio placet numinis. ORELL.

dicitis, et rerum, quæcumque sunt, conditorem: qui spectatum proficisceretur e cælo, cantherios de velocitate certantes, replicantes gyros septem, et quos dissimiles ipse corporum esse in mobilitate voluisset, eos tamen gaudere, transire, transiri, pronos et cernuos ruere, cum curribus resupinos verti, trahi alios cruribus et claudicare præfractis, et ineptias nugis et crudelitibus mixtas summis in voluptatibus habuisse, quas homo quivis lætus, nec ad studium plenæ gravitatis ac ponderis eruditus puerilia duceret atque aspernaretur ut ludicra? Quis est, inquam, qui credat, repetamus ut assidue hanc vocem, generis eum fuisse divini, qui quoniam ludis actus per circi est spatium, meritorum pœnas et supplicia redditurus, ira exacerbatus ardesceret, seseque ad vires accingeret ultionis? Si enim nocens servus, atque illa fuerat animadversione puniendus: qui debuit Jupiter indignatione aliqua commoveri, cum ageretur injuste nihil, imo cum nocens caput pœnis convenientibus plecteretur? Sin autem immunis ab scelere, neque ulli obnoxius crimini, vitiosi præsulis ipse fuit in causa, cui cum subvenire potuisset, non fecit, immo ipse quæsit, et pati quod improbat, et ab aliis pœnas suæ permissionis exigere: et cur

læsum deinde illo se questus est et pronuntiavit in præsule, quia crucis ad pœnas per circi actus est medium, virgis dilaceratus et flagris?

XXXIX. (Oberth. XLII.). Et quid ex hoc facto labis potuit et scditatis effluere, quod aut circum faceret minus purum, aut Jovem contaminatum, cum per exigua momenta, per puncta, tot in orbe conspiceret millia mortis in generibus variis, et cruciatibus interire diversis? Ante, inquit, est actus, ludi quam inciperent confici. Si sacrilego pectore, religionisque contemptu, est ut ignoscere debeamus Jovi indignanti se spretum, nec circensibus propriis sollicitiorem adhibitam curam. Sin autem errore vel casu, latens illud non est animadversum et cognitum vitium, nonne fuerat rectum, Jovique conveniens, ut humanis ignosceret lapsibus, et imprudentiæ cæcitate veniali concessione donaret? Sed vindicanda res fuit. Et post hæc aliquis fuisse illum deum credit, qui puerilis incuriam ludicri, civitatis ultus est et persecutus interitu? gravitatis, ac ponderis, aut ullius habuisse constantiæ firmitatem, qui ut sibi ex integro voluptatis in gaudia curretur, venenatam in perniciem aeris haustus vertit, et pestilentiæ morbo stragem mortalitatis indixit? Si ludorum exhibitor ma-

COMMENTARIUS.

Cantherios de velocitate certantes, replicantes gyros septem. Numerum imparem, ut magis faustum admasse antiquos etiam in re militari, docui non uno loco Commentarii mei ad Vegetium. Attamen præter ternarium etiam septenarium religioni maxime commodum fuisse, liquet in verbis Apuleii in libro de Asino: *Meque protinus purificandi studio, marino lavacro trado, septies submerso fluctibus capite: quod eum numerum præcipue religioni aptissimum divinus ille Pythagoras prodidit.* De gyris aurigarum septem res notissima. Septies enim circuibant perniciosissimo cursu metas, quæ constitutæ in Circo. Sidonius Apollinaris in laude urbis Narbonensis, ubi inter alia multa hæc de re ita canit:

Tu conamine duplicatus ipso
Stringis quadrijugos, et arte summa
in gyrum bene septimum reservas.

STEWEECH.

Hinc Plautus in Persa:

Age, puere,
A summo septentis cyathis committe hos ludos; move manus, propera.

Et Lanctantius opus suum concludens: *Quoniam decursus propositi operis septem spatiis ad metam profecti sumus.* HERALD.

Cernuos ruere. Cernuus, in caput ruens. Prudentius Cathemerin., hymn. vii:

Irrigatum pulverem ore pressit cernuo.

Vide, qui de hoc vocabulo multus est, Elmenhorst. Ind. in Apulei. et Oudendorp. ad Apulei. Met. 1, 15, pag. 62 seq. ORELL.

Trahi cruribus et claudicare præfractis. Vide Sophoclem in Electra, ubi fictam Orestæ mortem describit. HERALD. — Fulv. Ursin. leg.: *Debiles cruribus, etc.* Male. ORELL.

Habuisse. Meursius conj.: *Habuisset*, et in præcedentibus: *eos tamen gauderet*, pro *gaudere*. Pessime. ORELL.

Quas homo quivis lætus. Ita ms. Quæ lectio confirmatur sequentibus verbis: *Nec ad studium plenæ gravitatis et ponderis eruditus.* Quare non necessaria correctio Gelenii: *Quas homo quivis lætus*, id est

λαμπρόβιος, επανετής μέγας, ut explicant Glossæ. Vide Elmenh. ORELL.

Gravitatis et ponderis. Pondus, idem quod gravitas, auctoritas, græce τὸ βάρος, βαρύτης, ὄγκος. Ita Sil. Ital., vers. 428 et seq.:

Frontique coma squalente sedebat
Terribilis decor, atque animi venerabile pondus.

Et viii, v. 609:

Læta viro gravitas, ac mentis amabile pondus.

Sic etiam Trebellius Pollio in xxx tyrannis, cap. 5: *Sed privata virtute clari, non nobilitatis pondere vixerunt.* Ubi vide Salmas., qui de hoc verbo multus est, in Script. Hist. August., tom. II, pag. 263, edit. Hack. Hinc pro superbia, arrogantia cum fastidio juncta, usurpavit Ammianus Marcell., lib. xxvii, cap. 9: *Horum status et pondera inventores juris antiqui molientes etiam insontes quosdam aliquoties supplicii aboleri censuere lethalibus.* Ubi vid. Wagner., tom. III, pag. 198. ORELL.

XXXIX. — *Est ut ignoscere debeamus.* Sic editio princeps, probantibus Cantero et editore Lugd. Bat. Gelenius et alii: *Est cur ignoscere debeamus.* ORELL. *Veniali concessione.* Id est concessione veniæ, concessa venia. ORELL.

Aeris haustus. Simillimus locus Vegetii de Re Milit., lib. III, cap. 2: *Si autumnali æstivoque tempore diutius in iisdem locis multum multitudo consistat, et contagione aquarum et odoribus ipsius scditate vitiatibus haustus et et aère corrupto perniciosissimus nascitur morbus.* Plura exempla collegit N. Heinsius, in Adversar., lib. I, cap. 17, pag. 183. ORELL.

Pestilentiam, morbos, stragem mortalitatis indixit. Fulv. Ursinus conj.: *Induxit.* Male. Vide ad lib. I, cap. 3. N. Heinsius in Adversar., pag. 183, mavult: *Stragem mortalitati (id est mortalibus) indixit.* Non necessaria correctio. *Mortalitas* enim pro *strage* notio Arnobii sevo non nova. Sic etiam Salvianus de Gubern. Dei, lib. VII, p. 155, ed. Brem. (quæ locum apposite citat Meursius): *Sicut ex furto Achar populus ruit, sicut ex zelo Saulis orta est pestilentia, sicut ex sancti David dinumerationi mortalitas.* ORELL.

s minus curavit ediscere, quisnam esset illo
i actus per medium, contractaque est ex hoc
quid infelix commeruerat populus, ut aliena
capitiis sui dissolveret pœnis, pestilentibus-
ntagiis crudeliter expelleretur e vita? immo
eminarum genus, quas ab negotiis publicis
fragilitatis excepit? quid adultæ^a virgines,
irvuli fecere pusiones? quid denique adhuc
stricum sub alimonia constituti, ut in eos in-
ur par et una sævitia, priusque acerbitatem
quam dulcedinem aliquam perciperent lumi-

Oberth. XLIII.) Si sibi^b Jupiter ludos scru-
fieri, restituique quærebat, si fideliter red-
im populo sanitatem, nec malum, quod fece-
rogari ulterius et augeri: nonne rectius fue-
isulem ut ad ipsum veniret, sacerdotum ad
publicorum, pontificem maximum, aut ad
m suum Dialem, eique per somnium, et præ-
lium, et funesti causam temporis indicaret?
rat ratio, ut ruri hominem suctum, obscuri-
gnitum nominis, urbanarum inscium rerum,
præsul fortasse nescientem, voluntatis suæ
t^c nuntium, et expetitæ satisfactionis aucto-
uem si utique sciebat, divinus modo si fue-
versatorem in obsequio futurum: nonne fue-
nius, et Deo conveniens, mentem hominis
et parendi subigere voluntatem; quam vias
sæviores, et latrocinii ritu sine ulla passim
sævire? Si enim rusticus, senior, inexpedi-
bus obeundis, cunctabatur in re iussa causis
ibus retardatus: quid infelices ejus comme-
liberi, ut in eos ira et indignatio verteretur,

A offensasque alterius luminis sui spoliatione pensa-
rent? Et quisquam est hominum, qui fuisse illum
Deum credat tam injustum, tam impium, nec morta-
lium saltem constituta servantem, apud quos nefas
haberetur magnum, alterum pro altero plecti, et
aliena delicta aliorum cervicibus vindicari? Sed et
ipsum fecit pestilitatis sævitia comprehendere. Nonne
ergo præstantius, quinimmo æquius fuerat, si hoc
esse videbatur faciendum, ut ab ipso patre terror
coercitionis inciperet, apud quem causa tanti fuerat
motus, et inobœda cessatio, quam in ejus dolorem
vim liberis facere, et innoxias urere atque abolere
personas? Quænam illa sævitia, crudelitas fuit quæ
tanta, ut, extincta sobole intestinis periculis post ter-
ritaret patrem? Quod jamdudum si facere, id est, loco
B priore voluisset; nec germanitas conficeretur in-
noxia, et voluntas numinis cognosceretur offensa. At
enim completo annuntiationis officio statim morbus
evanuit, et sanitati homo est continuo restitutus. Et
quid habet admirationis res ista, si malum, quod in-
spiraverit, repulit, seseque inani ostentatione jacta-
vit? Quod si penitus res pendas, magis illa cru-
delitas, quam beneficium salutis fuit; siquidem
hominem miserum, et interire post filios cupien-
tem, non gaudia servavit ad vitæ, sed ut suam soli-
tudinem disceret, et orbitatis cruciamenta sentiret.

XLII. (*Oberth.* XLIV.) Consimili ratione per alias
ire licebit historias, et ostendere in his quoque longe
aliud, quam esse dii debeant, de his ipsis dici,
et earum in expositionibus indicari: velut in hac ipsa
quam deinceps ponam, una ei duabusve conjunctis,
fastidium ne immoderatione pariat. Post adfectos,
inquitis, transmarinis ex gentibus deos quosdam,

LECTIONES VARIANTES.

teræ Sab.
ab.

^c Diligeret Sab.

COMMENTARIUS.

curavit ediscere. Lectio sanissima et minime
. Ediscere h. l. sciscitari, percontari. Conse-
ro antecedente, ut sapissime. Male itaque
Stewechius conj. *edicere*, interpretantes de
is qui munus edebat, sive titulo quo notatum,
cui deæ, cui rei ludi futuri essent. Quod
ime quadrat. ORELL.

b negotiis publicis conditio fragilitatis excepit.
lib. 1, ad Sabinum: *Feminae ab omnibus of-*
ibus vel publicis remotæ sunt. Livius, l. xxxiv,
oratione Catonis: *Majores nostri nullam ne*
quidem rem feminas sine auctore voluerunt:
esse parentum, fratrum, virorum. ELMENH.

— *Si sibi Jupiter.* Ita Meursius in Ap-
ed. Lugd. Bat. Cod. ms.: *Sibi Jupiter.* Ge-
cæteri: *Si Jupiter.* ORELL.

e. Editio princeps: *redderet.* ORELL.
ari ulterius et augeri. Ita Stewechius ex ms.
eps: *prorogaret...* *augeret.* Alii: *prorogare...*
cursus in Append. *augere* intelligit *παθητι-*
overe pro *movere* se. ORELL.

em ut ad ipsum. Alii: *consulem aut ad ipsum.*
ORELL.

fuerat pronius. Meursius legendum suspicane
fuerit *probius.* Sed bene habet vulgata
onius id est *facilius, leichter, weniger gewalt-*
RELL.

re voluntatem. Meursius et Stewechius ma-

lunt: *subjicere voluntatem.* Sed *subigere* est gravius et
expressius. ORELL.

Sed et ipsum fecit pestilitatis sævitia comprehendere.
Vox antiqua. Lucretius, vi, 1906:

Atque ea vis omnis morborum, pestilitasque.

Et vers. 1123:

Hæc igitur subito clades nova pestilitasque. HERALD.

Et inobœda cessatio. Ita Salmasius ex ms. et ad
Solin. p. 24. *Obœdio, obœdus, inobœdus,* qui non obe-
dit. Cujus autem adjectivi nullam aliam auctoritatem
præter nostram agnoscunt lexica. Meursius in Ap-
pend. scribendum putat *in obedientia cessatio*, quod a
librariis per compendium scriptum *inobœda* errori
originem dedit. Gelenius et cæteri ediderunt *in ob-*
eundo cessatio. ORELL.

Quænam illa sævitia, crudelitas fuit quæ tanta. Ita
Meursius et ed. Lugd. Batavorum Alii: *Quænam illa*
sævitia crudelitatis fuit? quæ tanta. Male. Stewechius
mavult: *Quænam illa sævitia fuit? Crudelitas quæ*
tanta? ORELL.

Repulit. Ita Gelenius et cæteri eum secuti, optime.
Editio princeps: *retulit.* ORELL.

Inani ostentatione. Et hæc emendatio verissima de-
betur Gelenio. Cod. ms.: *in alia ostentatione.* Fulv.
Ursinus: *in mali ostentatione.* Meursius: *in mala osten-*
tatione. ORELL.

XLII. — *Fastidium immoderatione pariat.* Post

postque condita his templa, post cumulas sacrificii aras, male habens sese recreatus convaluit populus, et pestilentes morbi inducta sinceritate fugerunt. Qui, effamini, dii, quæso? Æsculapius, inquitis, Epidauro bonis deus valetudinibus præsidens, et Tiberina in insula constitutus. Si esset nobis animus, scrupulosius ista tractare, vobis ipsis obtineremus auctoribus, minime illum fuisse divum, qui conceptus et natus muliebri alvo esset: qui annorum gradibus ad eum finem ascendisset ætatis, in quo illum vis fulminis, vestris quemadmodum litteris continentur, et vita expulisset et lumine. Sed quæstione ab ista discedimus: Coronidis filius sit, ut vultis, ex immortalium numero, et perpetua præditus sublimitate cælesti. Ex Epidauro tamen quid est aliud allatum, nisi magni augminis coluber? Fidem si annalium sequimur: et exploratam eis attribuimus veritatem, nihil, ut conscriptum est, aliud. Quid ergo dicemus? Æsculapius iste, quem prædicatis, deus præstans, sanctus deus, salutis dator, valetudinum pessimarum propulsator, prohibitor, et extinator, serpentis est forma et circumscriptione fininitus: per terram reptans, cæno natis ut vermiculis mos est, solum mento radit et pectore, tortuosis voluminibus se trahens, atque ut pergere prorsus possit, partem sui prostremam conatibus prioris adducit.

XLII. (*Oberth.* XLV.) Et quoniam legitur usus cibis etiam, quibus vita in corporibus immoratur, habet patulas fauces, quibus cibos transvoret, oris hiatus appetitus: habet receptaculum ventris, et

A ubi mansa et vorata decoquat viscera, sanguis detur ut corpori, et viribus redintegratio subrogetur: habet et extremos tramites, per quos immunda læx eat, aversabili corpora fœditate deonerans. Si quando mutat loca, et ab aliis transgredi in alias regiones parat: non ut deus obscure per cæli evolat sidera, punctoque in temporis, ubi causa postulaverit, sistitur: sed velut animal brutum vehiculum, quo sustineatur, petit: undas pelagi vitat; atque ut tutus possit incolumisque præstari, cum hominibus navem ascendit, et ille publicæ sanitatis deus fragili se ligno, et tabularum compagibus credit. Non arbitramur evincere, atque obtinere vos posse, Æsculapium illum fuisse serpentem: nisi hunc colorem volueritis inducere, ut in anguem dicatis convertisse se deum, quo mentiri se posset, quisnam esset, aut quales homines intueri. Quod si fuerit a vobis dictum, quam infirmiter invalideque dicatur, ipsa rerum inæqualitas indicabit. Si enim se deus videri ab hominibus evitabat, nec in forma serpentis velle debuit conspici: cum in qualibet forma non ab ipso se alius, sed ipse esset futurus. Sin autem intenderat cernendum se dare, non debuit oculorum negare conspectui: cur non talem videri se præbuit, qualem sciebat se esse qualemque se noverat sui numinis in potentia contineri? Erat enim hoc potius, multoque præstantius, augustæque conveniens dignitati, quam fieri belluam, horrentisque animalis in similitudinem verti, et dare ambiguis contradictionibus locum: esset ne verus Deus, an nescio quid aliud, longeque ab supera sublimitate sejunctum.

LECTIONES VARIANTES.

* *Edicantur Sab.*

COMMENTARIUS.

hæc verba romana editio et ms. inserunt paginam totam, quam nos tamquam spuriam et meram repetitionem eorum, quæ præcesserunt, cum Stewechio, Nourrio aliisque post finem textus Arnobiani imprimendam curavimus. ORELL.

Æsculapius, inquitis, Epidauro, etc. Lactantius, l. II, c. 7: *Illud æque mirum, quod lue saviente Æsculapius Epidauro accitus, urbem Romam diuturna pestilentia liberasse perhibetur.* Valerius Max., lib. I, c. 8; Ovid., Met. xv, 622; Augustinus, de Civit. Dei, l. III, c. 17; Livius, lib. x; Orosius, lib. III, c. 22. ELMENH.

Magni augminis coluber. Sic probabiliter correxit Meursius e Lucretio, qui *augmen* pro mole usurpat, lib. I, 434 seq.:

Nam quodcumque erit, esse aliquid debet id ipsum,
Augmine vel grandi vel parvo denique, dum fit.

Item libro III, 269:

Et tamen ex his
Omnibus est unum perfecti corporis augmen.

Et aliis locis. Vulgata tamen lectio *agminis* defendi potest loco Ausonii in Mosella 158, ab ipso Meursio citato:

Sic per freta magnum
Laberis, et longi vix corporis agmina solvis.

ubi *agmina* sunt, quæ *volumina* Virgilio, Apuleio.
ORELL.

Quid ergo dicemus. Ita ms. ut infra: *Quid ergo dicemus? Hannibalem illum, etc.* Alii dicimus. STEWECY.

Tortuosis voluminibus se trahens. Germanicus Artetis Phænomenis, vs. 48, seq.:

Has inter medias, abrupti fluminis instar,
Inmanis serpens sinuosa volumina torquet. ELMENH.

Zeno Veronensis sermone de Patientia: *Tamen extremorum pallido ex recursu voluminum, quasi jus terræ cognoscens, ac violare devitans mira patientia in se frangitur, iisdemque fluctibus, quibus cogitur, refrænatur.* HERALD.

XLII. — *Aversabili corpora fœditate deonerans.* Sic ex editione romana restituit locum Th. Canterus, rectissime. Alii: *deoncratis.* ORELL.

Quo mentiri se posset, quisnam esset, aut quales homines intueri. Illud postremum sane languidum et falsum. Quid enim? non poterat videre, quales homines essent, ut necesse habuerit propterea anguis formam induere? Neque in sequentibus tale quid habes. Emendo: *quo mentiri se posset et quisnam esset aut qualis hoc minus intueri.* Passive autem *intueri* dixit, quomodo *tueor* non semel Lucretius. MEURS. pag. 219. — Sagax est conjectura Meursii. Lectio, quam dedimus, profecta a Gelenio. Editio princeps habet: *quisnam esset aut qualis homines intueri*, nullo sensu. Ful. Ursinus conj.: *nec quisnam aut qualis possent homines intueri.* ORELL.

Non debuit oculorum negare conspectui. Equidem delenda censeo hæc verba, a sciolo fortassis librario assuta, qui oppositionem aliquam desiderabat ad verba præcedentia: *nec in forma serpentis velle debuit conspici.* Certe omissis illis omnia melius fiunt.

ORELL.

II. (*Oberth.* XLVI.) Sed si deus, inquit, non
ur, e navi postquam extulit sese, tiberinam ad
a repsit: nusquam statim comparuit, et vide-
ante desiit? Possumus enim scire, utrumne ali-
bstaculum fuerit, cuius sese objectu atque oppo-
protexerit, an hiatus aliquis? Vos pronuntiate,
ite, quidnam illud fuerit aut cuiusnam rerum generi
it applicari, si personarum officia sunt certa cer-
vestra. Cum res ita sit, deque vestro numine, ves-
et religione tractetur, vestrum est potius edoce-
trumque monstrare, quid illa res fuerit, nostras
nam exaudire sententias, nostraque expectare
i. Nam nos quidem quid aliud possumus dicere,
od fuit, et visum est: quod historiae prodidere
, et oculorum sensibus est comprehensum?
amen scilicet colubram validissimi corporis, B
ixitatis immensae; aut, si nomen hoc sordidum
guem dicimus, serpentem nominamus; aut
aliud nobis usus vocamen obtulerit, aut am-
sermonis effluxerit. Si enim repsit ut coluber,
dibus se ferens, neque suas subexplicans itio-
d ventre nixus ac pectore: si ex materia for-
carnis longitudinem porrigebatur in lubricam,
si habuit atque caudam, si obsita squamis
si macularum suffectionibus varia, si os den-
orridum, et ad infligendos instructum morsus:
iud possumus, quam generis eum dicere fuisse
; quamvis fuerit immanis et nimius, quamvis
b Regulo exercitus vi caesum, longitudine cor-
t roboris anteiret? Sed aliud nos remur, et
imus et destruimus veritatem. Ergo vestrum C
allicare, quidnam ille fuerit, vel cuius generis,
s et qualitatis eius. Nam deus esse qui potuit,
beret ea, quae diximus, quae dii habere non de-
i cogitant dii esse, et vocaminis huius eminent-
ossidere? Tiberinam postquam ad insulam

A repsit nusquam continuo apparuit: quae ex re numen
fuisse monstratur? Possumus enim scire, utrumne
istic aliquid rei fuerit alicujus obstaculum, cuius sese
objectu acque oppositione protexerit, an hiatus ali-
quois, aut ex molibus inaequaliter aggeratis successus
quidam, et fornices, in quos intulit se raptim, circum-
scripto tuentium visu? Quid enim si flumen transili-
vit? quid si transpatavit? quid si sylvarum densi-
tatibus se dedit? Argumentatio flaccida est, ea re
suspiciari deum illum fuisse serpentem, quod ab oculis
sese properata omni festinatione subtraxit: cum
deum non fuisse eadem rursus possit argumentatione
monstrari.

XLIV. (*Oberth.* XLVII.) Sed si deus praesens an-
guis ille non fuit, cur post illius adventum pestilen-
tia vis fracta est, et populo salus reddita? romano?
Referimus et nos contra: si ex libris fatalibus, vat-
tumque responsis invitari ad urbem deus Aesculapius
jussus est, ut ab luis contagio morbisque pestilentibus
tutam eam incolumemque praestaret, et venit
non aspernatus ut dicitis, colubrarum in formam
conversus: cur toties romana civitas mali huius
afflicta est cladibus? toties aliis aliisque temporibus
dilacerata, vexata est, et innumeris stragibus civium
minor facta est millibus? Cum enim deus accitus in
hoc esse dicatur, ut omnino omnes causas, quibus
pestilentia conflagraret, averteret: sequebatur, ut ci-
vitas intacta esse deberet, flatuque a noxio immunis
semper innocuaeque praestari. Atquin videmus, ut
superius dictum est, saepenumero his morbis cursum
eam vitae habuisse funestos: nec dispendiis levibus
esse populi fractas, debilitatasque virtutes. Ubi ergo
Aesculapius fuit, ubi ille promissus oraculis venera-
bilibus? Cur templa post condita, sibi exaedificata
delubra, diutius habere perpessus est bene meritas
civitates? luem, cum in id esset accitus, ut et malis

LECTIONES VARIANTES.

amum Fulv.
Fulv. Ursinus supplet.
us est reddita ms.

d Roma Sab.
e Meritae civitatis ms.

COMMENTARIUS.

II.— *Protexerit.* Ita Canterus ex editione Ro-
Alii: *protexit.* ORELL.
personarum officia sint certa certarum. Vestra
s ita sit. Sic distinguo cum Meursio. Alii inter-
ut: *si personarum officia sint certa certarum*
Cum res ita sit. ORELL.
traque et religione. Meursius delet et. Male. ORELL.
c tamen scilicet, colubram. Meursius conjicit:
tamen, si licet, colubram, bene. Sequitur enim:
nomen hoc sordidum est, unde dicimus, colu-
el colubri vocabulum fuisse Latinis sordidius
ctius quam anguis vel serpentis. ORELL.
ventre nixus. Ita ms. Alii: *nisus.* ORELL.
ita squamis terga. Ita Fulvius Ursinus. Codex
t editiones priores: *oblita.* ORELL.
m ab Regulo exercitus vi caesum. Vid. Flor.,
cap. 2, § 20, Livii Epitom., lib. xviii; A.
lib. vi, cap. 5; Valer. Max., lib. 1, cap. 8, 19,
Plin., Hist. Nat., viii, cap. 14; Obsequens,
., cap. xxix. ORELL.
gitudine corporis et roboris anteiret. Offendit
ium longitudo roboris, placetque illi corrigere
ongitudine corporis et roboris magnitudine an-

teiret, vel: *longitudinae corporis et robore anteiret.* Sed
vulgata lectio defendi potest per zeugma sive syl-
lepsin, figuram optimis scriptoribus frequentatam.
ORELL.

Quidnam. Ita ed. princeps ex ms. Alii: *quis-*
nam. ORELL.

Protexerit. Sic Canterus ex editione Rom. Alii:
protexit. ORELL.

Successus. Vide supra ad lib. vi, cap. 52. ORELL.

XLIV. — *Si ex libris fatalibus.* Romani malis op-
pressi vel morbis impliciti libros fatales consu-
lebant. Livius, lib. v: *Deos pestis arcendae causa pla-*
candos esse in libris fatalibus inventum est: et aliquo-
ties. ELMENH.

Mali huius afflicta est cladibus? toties aliis aliisque
temporibus dilacerata, vexata est, et innumeris stra-
gibus civium minor facta est millibus? Cum enim, etc.
Ita e codice ms. supplet Meursius et Stewechius,
sequentibus caeteris. Antea: *mali huius afflicta est*
millibus? Cum enim, etc., nullo sensu. Pro tempo-
ribus legunt alii speciebus. ORELL.

Diutius habere perpessus bene meritas civitates luem.
Haec meo saltem iudicio sanissima nescio qua de

mederetur instantibus, nec sineret in futurum tale aliquid, quod metueretur irrepere?

XLV. (*Oberth.* XLVIII.) Nisi forte aliquis dicet, minoribus et consequentibus sæculis idcirco dei talis defuisse custodiam, quod impiis jam moribus et improbabilibus viveretur: opem autem contulisse majoribus, quod innoxii fuerint, atque ab omni scelere contagione dimoti; quod ratione cum aliqua et audiri forsitan potuisset, et dici, si aut in temporibus priscis omnes essent usque ad unum boni, aut sequentia tempora malos omnes generarent, et nulla diversitate discretos. Cum vero res ita sit, ut in magnis populis, nationibus, quinimmo et in civitatibus cunctis mixtum sit humanum genus naturis, voluntatibus, moribus, tamque potuerint in prioribus sæculis, quam in novellis ætatibus boni simul malique existere: stultum satis est dicere, propter malitias posteros auxilia numinum non meruisse mortales. Si enim propter malos sequentium sæculorum boni non sunt protecti temporum novellorum, et propter antiquos malos boni æque ac majores non debuerant merere benevolentiam numinum. Sin propter honores priscos malitiam conservati sunt prisci: et propter bonos minores ætas debuit sequens, quamvis esset improbabilis protegi. Aut ergo jam fracta atque immunita vi morbi anguis ille perlatus famam Conservatoris assumpsit, cum nihil omnino commoditatis attulisset: aut fatalia dicenda sunt carmina, multum veris aberravisse præ sagiis, cum remedium ab his datum non deinceps cunctis, sed auxilio fuisse uni tantum reperitur ætati.

XLVI. (*Oberth.* XLIX.) Sed et Magna, inquit, Mater accita ex Phrygio Pessinunte, jussis consimiliter vatum, salutaris populo et magnarum causa lætitarum fuit. Nam et diu potens hostis ab Italiæ posses-

sione detrusus est, et gloriosis illustribusque victoriis decus urbis restitutum est pristinum, et imperii fines longe lateque porrecti, et innumeris gentibus, civitatibus, populis libertatis jus raptum est, et jugum servitutis impositum; multæque res aliæ foris domique perfectæ ineluctabili firmitate gentis nomen majestatemque fundarunt. Si verum loquuntur historiarum, neque ullas inserunt rerum conscriptionibus falsitates, allatum ex Phrygia nihil quidem aliud scribitur missum rege ab Attalo, nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine ulla impressione qui posset: coloris furvi atque atri, angellis^a prominentibus inæqualis: et quem omnes hodie ipso illo videmus in signo oris locum positum, indolatum et asperum, et simulacro faciem minus expressam simulatione præbentem.

XLVII. (*Oberth.* L.) Quid ergo dicemus? Hannibalem illum pœnum, hostem potentem ac validum, sub quo anceps et dubia res romana contremuit, et magnitudo trepidavit, lapis ex Italia depulit, lapis fregit, lapis fugacem ac timidum, sui que esse dissimilem fecit? Et quod rursus exilivit ad imperii columen, et regium principatum, nihil consiliis actum est, nihil hominum viribus: nec ad reditum sublimitatis antiquæ tot tantisque ab ducibus quidquam est scientia militari aut rerum experientia collatum? Lapis aliis vires, aliis roboris infirmitatem dedit: hos secundis præcivitavit ab rebus, aliorum extulit stratas desperatione fortunas? Et quis hominum credat^b terra sumptum lapidem sensu agitabilem nullo, fuliginis coloris atque atri corporis^c, deum fuisse matrem? aut quis^d rursus accipiat, hoc enim solum restat, numinis alicujus habitasse in silicis fragmentis more^e subjectam, venisque in ejus ab-

LECTIONES VARIANTES.

^a Ita Sab. Ms. angellis, male.

^b Credit Sab.

^c Delet. hoc verbum Fulvius.

^d Qui Sab.

^e Molem Fulv.

COMMENTARIUS.

causa mutavit editor Lugd. B.: *Diutius haberi perpessus est bene meritæ civitatis luem.* ORELL.

XLV. — *Si aut in temporibus priscis, etc.* Ita ed. Lugd. Batav. Alii delet in. ORELL.

Mereri. Ita ms. Alii *merere*, quæ forma antiquioribus usitata. ORELL.

Famam Conservatoris assumpsit. Σωτήριος. Nam græcam appellationem, qua insigniuntur sive dii, sive homines, qui a cæteris pericula propulsasse credebantur; exprimere voluit. Sic Castor et Pollux εὐεργέται ἀνθρώπων καὶ σωτῆρες appelluntur a Plutarcho in Thesæo. Sed hæc alibi fusius. HERALD.

Aberravisse. Ita edit. Romana. Alii: *Aberrasse.* CANTER.

XLVI. — *Sed et Magna, inquit, Mater accita ex Phrygio Pessinunte.* Livius, lib. xxix, cap. 11 et 14; Augustin., de Civ. Dei, lib. iii, cap. 12; Tertullian. Apologet., cap. 25; Minucius Felix; Lactant., lib. ii, cap. 7; Cicero, de Harusp. Resp. ELMENH et ORELL.

Coloris furvi atque atri. Prudentius, περὶ Στεφάνου, nigellum lapidem dixit. ELMENH.—Conf. Bronkhuis. ad Propert., pag. 477. ORELL.

Angellis prominentibus inæqualis. Deminutivum angellis Arnobio ex ms. restituit Stewechius, sequente ed. Lugd. Bat. Alii *ungulis.* ORELL.

D XLVII. — *Ad imperii columen.* Ita Stewechius. Alii *culmen.* Vide supra ad lib. i, cap. 8. ORELL. *Fuliginis coloris atque atri corporis.* Fulv. Ursinus *τὸ corporis* delet. ORELL.

Et quis hominum. Sabæus qui, quod apud hos scriptores nonnunquam pro *quis* usurpari supra ostendimus. ORELL.

Numinis alicujus habitasse in silicis fragmentis more subjectam venisque in ejus abstrusam. Hæc est codicis ms. lectio, in textum revocata a Stewechio et Salmasio. Sed quid hoc sibi velit, equidem me nescire ingenue fateor. Gelenius edidit: *Numinis alicujus habitasse in silicis fragmentis molem subjectam.* Stewechius mavult *humorem* seu potius *materiam subjectam.* Sed quid est *humor* vel *materia* numinis? Magis placet Fulv. Ursini emendatio: *Majestatem subjectam.* Quid si legamus: *Numinis alicujus habitasse vim (pro in) silicis fragmentis mire (θαυμαστῶς) subjectam, etc.?* ORELL.

m? Et unde parta victoria est, si Pessinuntio A
nullum inerat numen? Sedulitate possumus
t, ac virtute pugnantium, usu, tempore, consi-
tatione, fato etiam possumus, et reciproca va-
e fortunæ. Sed si auxilio lapidis res facta est
r, et felix recuperata a victoria est, ubinam ma-
a Phrygia tempore illo fuit, cum tot tantisque
itibus cæsis inclinata est res summa, et ad ul-
labis periculum venit? Cur non minaci fortiter
tulit? Cur impetus tantos belli non prius fregit,
tulit, quam immanes incidere plagæ, quibus
effunderetur sanguis, et exhaustis rueret vita
ene vitalibus? Advecta enim nondum, nec favo-
ruerat ut commodaret, rogata. Sed bonus
ator numquam rogari se poscit, spontanea sem-
pitatione subveniens. Hostem pellere, ac fu-
on potuit, multo adhuc mari, terrisque habi-
us discreta. Sed deo, si deus est, longum nihi-
o est, cui punctum terra est, et sub nutu omnia
tuta.

VIII. (Oberth. LI.) Sed fuerit præsens, ut expos-
redi, illo ipso numen in lapide: et mortalium
nam est, quamvis ille sit credulus, et facillimas
quibuslibet fictionibus præbeat, qui eam iudicet
aut tempore illo deam, aut hodie dici appella-
debere? quæ modo hæc appetat, modo illa
cat, suos deserat fastidiatque cultores: pro-
s ab humilioribus migret, potentioribus populis,
ibusque se jungat. Verum bellicas res amat, in-
e esse desiderat pugnis, cædibus, mortali-
t cruori. Si deorum est proprium, si modo sunt C

veri, et quos deceat nuncupari vi vocis istius, et po-
tentia numinis, nihil facere malitiose, nihil injuste,
hominibusque se cunctis una et parili gratia sine ulla
inclinacione præbere: generis eam fuisse divini quis-
quam ne hominum credat, aut habuisse æquitatem
diis dignam, quæ, humanis sese discordiis inserens,
aliorum opes fregit, aliis se præbuit exhibuitque fau-
tricem, libertatem his abstulit, alios ad columen do-
minationis evexit: quæ, ut una civitas emereret, in
humani generis perniciem nata, orbem subjugavit
innoxium.

XLIX. (Oberth. XXXV.) Age nunc summam,
quoniam sermo prolatus est, et perductus in hæc
loca, singularum partium oppositionibus compare-
mus, utrumne vos melius rebus de superis sentiatis,
an potius nos multo et honoratius opinemur et rec-
tius, quodque rei divinæ suam præstet atque attribuat
dignitatem. Ac primum vos deos, quos in rerum na-
tura vel arbitramini esse, vel creditis, quorumque in
templis omnibus simulacra constituistis et formas,
profitemini esse natos, et ex masculorum fœmina-
rumque seminibus conventionum progenitos lege.
At vero nos contra, si modo dii certi sunt, habent-
que hujus nominis auctoritatem, potentiam, dignita-
tem, aut ingenitos esse censemus, hoc enim religio-
sum est credere, aut si habent nativitatis exordium,
dei summi est scire quibus eos rationibus fecerit,
aut sæcula quanta sint, ex quo eis attribuit perpetui-
tatem sui numinis inchoare. Vos habere sexus deos,
aliosque ex his mares, fœminei generis alios esse
censetis: nos potentias cœlites discretas esse sen-

LECTIONES VARIANTES.

reciperata ms.

b Pavorem Sab.

COMMENTARIUS.

isque in ejus abstrusam. Habet a Virgilio Georg. I,

silicis venis abstrusum excuderet ignem. HERALD.

r non minaci fortiter se obtulit. Sententia inversa,
rba detorta ab ineptis et sciolis: quorum teme-
m et inscitiam producit membrana, dum le-
: Cur non minaci forti se obtulit? Fors, fortis,
declinabatur antiquis pro fortuna, forte. Neque
o Arnobio eam vocem depravatam scio: tribus
num locis in Codice Justiniano eam restitu-
obsero, notoque ad l. Si cum, cod. de Dona-
us ante nuptias. In lapidibus et nummis anti-
nusquam non sese offert hæc inscriptio: FORTI
FUNÆ. Terent. Phormione: Quod fors feret,
us æquo animo. A nomine fors variarum figu-
n adverbia faciunt Grammatici, ut forsam, forsi-
fortasse, fortassis, etsi ipsum fors adverbialiter
ue ponitur, ut ap. Virgil. Æn. v, 232:

Et fors æquatis cepissent præmia rostris.

Nonium. Charisium, alios. STEWECH.
umquam rogari se poscit. Id est vult, cupit. Sic
ius Met. viii, 707:

Esse sacerdotes, delubraque vestra tueri
poscimus.

m sensu postulare familiare comicis. Vide J. Fr.
ov. ad Gell., iv, 4, et Ruhken, ad Rutil. Lup.,
154. ORELL.

XLVIII. — Mortalitatibus. Notanda verbi morta-
litas pro strage notio nova, isto tamen ævo non nova.
Apud Salvianum quoque libro vii: Sicut ex furto
Achan fugit populus, sicut ex zelo Saulis exorta est
pestilentia, sicut ex David numerationes mortalitas. Ita
etiam mortalis pro exitiosus, pestiferus, apud Cy-
prium. lib. 2, epist. 7: Nec audiant eos, qui se fal-
laci et mortali circumventionem decipiunt. Et de Bono
patientia: Adulterium, fraus, homicidium mortale cri-
men est. MEURS., pag. 221. — Mortalitas itaque h. l.
quod nos dicimus: Ein Sterben. ORELL.

Credat. Tò credat Fulvius addit, sensu flagitante.
ORELL.

Ad columen dominationis erexit. Proba lectio, ut
ostendebamus ad lib. ii. Modo: Et quod rursus exilivit
ad imperii columen, et egium principatum. Erexit scil.

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

HERALD.

Orbem subjugavit innoxium. His verbis in cæteris
editionibus finitur totum opus, unde, quia nimis ab-
ruptus hic exitus libri, Fulvius Ursinus concludit,
mancum hunc librum esse et imperfectum. Nos re-
legatis ad finem capitibus aliarum editionum xxxv —
xxxvii, finem libro dabimus convenientissimum et
opere præstantissimo dignissimum. Vide quæ anno-
tavimus supra ante c. xxxviii. ORELL.

XLIX. — Singulorum partium oppositionibus com-
paremus. Lego: singulorum parium. HERALD.

Quodque. Alii: quod. ORELL.

sibus abnegamus; quoniam discrimen hujusmodi terrenis animantibus datum est, quas coire, quas generare auctor voluit rerum, substituendis per libidinem prolibus. Vos hominum similitudinem gerere, et mortalium vultibus existimatis esse formatos: nos effigies remur submotas esse ab his longe, quoniam forma mortalis est corporis: et si forte est ulla, comprehendere neminem posse indubitabili asseveratione juramus. A vobis artificia singuli opificum more habere perhibentur: ridemus; cum audimus nos ista; quoniam diis artes necessarias ducimus arbitramurque non esse, et eas constat^a et liquidum est paupertatis ad subsidium comparatas.

L. (*Oberth.* XXXVI.) Discordiarum alios ex his vos, alios dicitis qui pestilentias irrogent, alios qui amores, qui furias, alios vero qui præsint bellis et sanguinis effusione latentur: at vero nos contra ab ingeniis numinum judicamus esse disjunctas: aut si sunt, qui hæc mala miserimis inferant subjiciantque mortalibus, ab deorum contendum procul esse natura, nec sub hujus nominis prædicatione ponendos. Irasci et perturbari vos numina, cæterisque animorum affectibus mancipata esse atque obnoxia judicatis; nos hujusmodi motus alienos existimamus ab his esse: sunt enim ferocium generum, et mortalitatis obeuntium functiones. Vos pecorum sanguine, vos cædibus et mactationibus hostiarum gaudere, lætari, et in gratiam cum hominibus reminere offensionibus redire sopitis: nos amorem sanguinis nullum esse in cœlitibus ducimus: nec esse tam duros, ut miserorum animantium cæde saturatas abjiciant iras. Vos mero, vos thure honorem arbi-

trami diis addi, et eorum augescere dignitates: nos monstrum et prodigium judicamus, quod quisquam hominum credit aut augustiorem fieri deum fumo, aut ex roribus exiguis vini ipsum sibi ab hominibus ducere satis sancte atque honorifice supplicatum. Vos æris tinnitibus, et tiliarum sonis, vos equorum curricula, et theatralibus ludis persuasum habetis deos et delectari, et affici, irasque aliquando conceptas eorum satisfactione molliri: nos inconueniens ducimus. quinimmo incredibile judicamus, eos, qui gradibus nulle genus omne virtutum perfectionis transierint summitate, in voluptatibus habere, atque in deliciis res eas, quas homo sapiens rideat, et quæ non aliis videantur continere aliquid gratiæ, quam infantibus parvulis, et trivialiter et populariter institutis.

LI. (*Oberth.* XXXVII.) Hæc cum ita se habeant, cumque sit opinionum tanta nostrarum vestrarumque diversitas, ubi aut nos impii, aut vos pii: cum ex partium sensibus pietatis debeat atque impietatis ratio ponderari? Non enim simulacrum qui sibi aliquid conficit, quod pro deo veneretur: aut qui pecus trucidat inoxium, sacrisque incendit altaribus, is habendus est rebus deditus esse divinis. Opinio religionem facit, et recta de diis mens; ut nihil eos existimes contra decus præsumptæ sublimitatis appetere. Cum enim cuncta, quæ his dantur, sub oculis hic nostris videamus absumi, quid ad eos aliud ab nobis dicendum est pervenire, nisi opiniones diis dignas et eorum convenientissimas nomini? Hæc sunt dona certissima, sacrificia hæc vera: nam pulcillæ, thura cum carnibus rapacium alimenta sunt ignium, et parentalibus conjunctissima mortuorum.

LECTIONES VARIANTES.

^a Esse et eas constat *ms.*

COMMENTARIUS.

Indubitabili asseveratione juramus. Fulv. Ursino placet firmamus vel judicamus.

Quoniam diis artes necessarias ducimus arbitramurque non esse, et eas constat et liquidum est paupertatis ad subsidium comparatas. Ita lego ex romana editione pro: *arbitramurque non esse eas, constat et liquidum est,* etc. Elegantius autem multo esset, si cum Lipsio nostro (*Epistol. Quæst. lib. III. epist. xv.*) pro *et eas legamus quas,* et forsitan ita ab auctore scriptum fuit. CANTER. — Lipsii emendationem probat etiam MEURSIUS. ORELL.

L. — *Discordiarum alios ex his vos.* Scribo, *Discordiam alios ex his vos.* MEURS. — Fortassis in mente habuit Arnobius scribere: *Discordiarum auctores aliis ex his vos.* Fulv. Ursinus mavult: *Discordias.* ORELL.

At vero nos contra. Alii: *at hæc nos contra,* et in sequentibus, *disjuncta pro disjunctas.* ORELL.

Obeuntium. Ita Gelenius rectissime. Antea: *obeuntibus,* MEURSIUS placet: *obeuntis.* ORELL.

Et in gratiam cum hominibus reminere offensionibus reddere sopitis. Verissimam hanc Codicis msti et editionis principis lectionem temere corrumpit Gelenius edendo: *et in gratiam cum hominibus remissis offensionibus redire opinatis.* ORELL.

Credat. Sævus: credit. ORELL.

Aut ex roribus exiguis vini. Proprie. Silius Italicus, lib. XI, vers. 299, seqq.:

Ante omnes ductor honori
Nomini Augusto libat carchesia ritu;
Cætera quem sequitur, Bacchique e more liquorem
Inorat mensis turba, ardescitque Lyæo. HERALD.

Vos æris tinnitibus et tiliarum sonis, vos equorum curricula, etc. Ludos inter alia cœlestis iræ placamina institutos testantur Livius aliquoties, Censorinus, de Die Nat., cap. 12; Valerius Maximus, liv. II, cap. 4, et alii. Vide STEWECH., ad Veget., de Re Milit., lib. II, cap. 24. ORELL.

Et delectari. Et addidi cum STEWECHIO. ORELL.

Molliri. Ita Codex ms. et editio princeps. Alii, *Mollire.* ORELL.

In voluptatibus habere atque in deliciis res eas. Sic edidi ex emendatione STEWECHII et HERALDI. Alii: *In voluptatibus habere atque in deliciis esse res eas.* Tò esse deest in cod ms. ORELL.

LI. — *Cum ex partium sensibus.* Id est sententiis, placitis. ORELL.

Ut nihil eos existimes contra decus præsumptæ sublimitatis appetere. In manuscripto erat: *promperæ sublimitatis.* Ursini editio romana retinuit: *promptæ sublimitatis.* Apud eundem hunc scriptorem obvia sunt ista: *expeditum ac promptum est; manifestum ac promptum est; facere promptum libris,* etc. STEWECH.

Nam pulcillæ, thura cum carnibus rapacium alimenta sunt ignium, et parentalibus conjunctissima mortuorum. Nempe quia, quemadmodum ista in rogam injiciebantur, sic, et in sacrificiis in aram accensam consumenda imponebantur de his parentalium inferilibus dicam obiter aliquid, quia rem video nondum satis explicatam. Primum igitur, quum mortuus cremaretur, cœna feralis in rogam inferebatur. Sic enim inferilia ista appellant. Apuleius Florid. IV: *Procul igitur faces*